תפלה שפת ישראל

תפלות לכל השנה

נוסח אשכנז המערבית המובהק

מסודר ומוגה על ידי

הרב שלמה הירץ בן ר' משה וויזענטאל

דפוס דימוס פרהסיא
סינסינאטי

Tefiloh Sefas Yisroel, compiled with annotation by Rallis Hermann Wiesenthal.

Published by Dimus Parrhesia Press.
Made in the United States of America.
5782 • 2021

Copyleft © 2021 Rallis Hermann Wiesenthal

Permission is granted to copy and adapt from this work for sacred use under
the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike International 4.0 license:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>.
(You may copy, remix, and adapt this work so long as you correctly credit and attribute all contributors
and share your derivative work with this same copyleft license.)
If you do make use of this work, please let us know at <editor@parrhesia.press>.

ISBN: 978-1-387-89860-2

Dimus Parrhesia Press
publishing works smuggled from across the River Sambatyon
online at dimus.parrhesia.press

May the pleasantness of **אדֹנָי** our *elo'ah* be upon us;
may our handiwork be established for us — our handiwork, may it be established.
(Psalms 90:17)

Who can know all one's flaws? From hidden errors, correct me.
(Psalms 19:13)

תפלה לימות השנה
כמנהג ק״ק אשכנזים

נוסח סדורי אשכנז המקוריים
ללא שיבושי הצנזורה המשכילים והמדקדקים המאוחרים

״ראש ההר ק״ק פרנקפורט עיר גדולה לאלדים בכל מדינות אשכנז היא תל תלפיות שהכל פונים אליה:״
הרב שבתי הורוביץ (בנו של השל״ה) בהקדמה השניה ל״ווי העמודים״ דף ב׳ עמ׳ ב׳ (רמז לברכות ל׳ א).

קהילת פרנקפורט דמיין היתה במאות השנים האחרונות הקהילה החשובה ביותר באיזור ׳מנהג אשכנז׳ הישן
כלומר בדרום-מערב גרמניה קהילה זו שמרה עד השואה על מנהגי הראשונים האשכנזים בהיקף שאין לו
אח וריע בשום קהילה אחרת בכל אירופה. רוב מנהגי התפלות בסדור זה מק״ק פרנקפורט דמיין
ושאר קהלות אשכנז ההולכות אחריה ובו נכללו תפלות של ימי חול, ראש חודש, וחול
המועד סוכות וחול המועד פסח ועם שאר תפלות הצריכות לאותן הימים מתחלתן
ועד סופן הן לקהל הן לחזרת הש״ץ הכל על סדרו ומקומו הראוי לו
ועם שאר תפלות אשר לפנים בסידורים לא נמצאו:
מנהגים המיוחדים לאשכנזים מבוארים למי
שאינו בקי בהם: ובנייר ודיו אותיות
על צד היופי כאשר עיני
הרואים תחזינה מישרים:

לזכר
ק״ק באד הומבורג פ׳ ד׳ ה׳.
1335 ₌ 1942

In Erinnerung an den ehemaligen
Bad Homburg Jüdische Gemeinde

בשנת: שׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ: (תהלים סה:ג)

מסודר ומוגה על ידי **הרב שלמה הירץ ב״ר משה וויזענטהאל:**

von Rabbiner Rallis Hermann Wiesenthal

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹהֵינוּ שֶׁלֹּא נֶחֱטָא וְלֹא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם מֵאֲבוֹתֵינוּ: (גמ׳ ברכות טז:)

מִנְהַג אֲבוֹתֵינוּ תּוֹרָה הִיא: (גמ׳ מנחות דף כ: תוס׳ ד״ה נפסל) (רא״ש גמ׳ ראש השנה ד:יד)

סידור זה מוקדש

"הוא היה אומר, 'עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו:
בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך:'"
מסכת אבות פרק ב', משנה ד'

לזכר ולעילוי נשמות

זקני

ר' שלמה ב"ר משה וויזענטהאל ז"ל

Salomon bekannt als Rallis Wiesenthal

נולד בבאד הומבורג, הסן, גרמניה כ"ט תמוז תרמ"א
נפטר בסנטיאגו דה צ'ילה ט"ו כסלו תש"ג

זקנתי

מרת יתא בת אליהו וויזענטהאל ע"ה

Henriette bekannt als Herta Wiesenthal

נולדת בבאד הומבורג, הסן, גרמניה כ"ד סיון תרנ"ב
נפטרת באדמונטון, אלברטה, קנדה י"א אב תשמ"ה

אדוני אבי מורי

ר' משה ב"ר שלמה וויזענטהאל ז"ל

Günter Wiesenthal

נולד בפרנקפורט דמיין, גרמניה ט' תמוז תרפ"ה
נפטר בשיקגו, אילינוי, א"ה ט"ו שבט תשנ"ד

אמי מורתי

מרת רות יהודית בת אברהם וויזענטהאל ע"ה

Marga Wiesenthal

נולדת קולן - אהרנפלד, גרמניה כ"ט אב תר"פ
נפטרת בשיקגו, אילינוי, א"ה כ"ח שבט תשס"ה

לכבוד משפחתי היקרה

אשתי

מרת רבקה חנה בת אברהם וויזענטהאל שתחי'

Rebbetzen Rebecca Ann Wiesenthal

בני

הב' משה אליהו וויזענטהאל נ"י

Johnathan Caleb Wiesenthal

הב' יעקב תם בער וויזענטהאל נ"י

Jesse Nathaniel Wiesenthal

הב' אברהם יואל חיים וויזענטהאל נ"י

Benjamin Ethan Wiesenthal

הב' יצחק יהודה אהרן וויזענטהאל נ"י

David Samuel Wiesenthal

"נַ֣עַר | הָיִ֗יתִי גַּם־זָ֫קַ֥נְתִּי וְלֹא־רָ֭אִיתִי צַדִּ֣יק נֶעֱזָ֑ב וְזַרְעֹ֥ו מְבַקֶּשׁ־לָֽחֶם׃"
תהלים ל"ז, כ"ה

כָּל הַמְזַכֶּה אֶת הָרַבִּים, אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ, כְּדֵי שֶׁלָּא יְהֵא הוּא בְּגֵיהִנֹּם וְתַלְמִידָיו בְּגַן עֵדֶן.
שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים טז:י) "כִּי | לֹא־תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חסידיך חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת:" (גמ' יומא פז.)

מאנשים ישרים יקרים ומיוחדים

מורינו הרב בנימין שלמה
ב"ר משה המבורגר שליט"א

* רבי ומורי דיין משה
ב"ר יהושע דוב טורעצקי זצ"ל

נוסח ממחזורים וסדורים אשכנזים המקוריים מדויקים ומובהקים

מחזור לראש השנה ויום הכיפורים	(הומבורג אן דער הא)	1720
מחזור לשלש רגלים	(הומבורג אן דער הא)	1722
'מחזור מכל השנה'	(פרנקפורט דמיין)	1722
סידור 'עבודת ישראל'	(רבי זליגמאן בער)	1868
סידור 'שפה ברורה'	(רבי וואלף (בנימין זאב) היידנהיים)	1884
סידור 'שפת אמת' "Gebete den Israeliten"	(רבי וואלף (בנימין זאב) היידנהיים)	1909
'מנהגי ישורון' לקוט מנהגים	קהל עדת ישורון בנוי יארק	1988
תנ"ך על פי הנוסח והמסורה של כתר ארם צובה	(רבי מרדכי ברויאר)	1989
סידור 'תפילה כמנהג ק"ק אשכנזים'	(מכון מורשת אשכנז)	2010
'דברי קהלת המסודר' מנהגי תפלות ק"ק פפד"מ	(רבי אברהם שלמה סולומון)	2013

הסידור מלקט ממקורות שונים:

Machon Moreshes Ashkenaz
Website: www.moreshesashkenaz.org

K'hal Adas Yeshurun Jersusalem
Website: www.KAYJ.net

- **TURETSKY, RABBI/DAYAN DR. (MORRIS) MOSHE (22 January 1922 - 13 September 1993) Born in Manchester into a rabbinic dynasty, he was educated at Manchester Central Grammar School, Manchester University, where he read oriental studies, and Leeds University, where he obtained a PhD. He received his Jewish education at Manchester Yeshiva and gained semichah in 1949. (He also received semichos from Dayan Yitzchok Yaakov Weiss (1902-1989), author of the "Minchas Yitzchok" and Rav Nachman Shlomo Grynspan (1878-1961), Rosh Yeshiva of Yeshivas Etz Chaim [Rav Grynspan was taught by other great Talmudists, like the Sefas Emes, Rav Yehudah Aryeh Leib Alter (1847-1905) and had worked with giants like the Chofetz Chaim, Rav Israel Meir Kagan (1839-1933)]. He spent the first part of his ministerial career in the north of England, serving first locally as a student, then as Rabbi of Sunderland Hebrew Congregation in Sunderland (1952-1959) and Rabbi at the Central Vilna Synagogue in Leeds (1959-1970). In Leeds, he was appointed to the Leeds Beth Din by its Chief Rabbi, Sir Israel Brodie. He started writing for the Jewish Chronicle in 1953, looking at the thorny issues of the day. He came to London in 1970, at the age of 43, as minister of the Western Synagogue, now merged in the Western Marble Arch. He declined an invitation in 1974 to become Chief Rabbi of Holland, but left the Western in 1984. He concentrated on teaching at Jews' College, where he has already been working part-time, before going some months later to the New West End Synagogue. In 1987, he was appointed to the rabbinic committee which produced the latest updated edition of Singer's prayer book, marking the centenary of its first edition and the 120th anniversary of the United Synagogue. While rabbi of the New West End Synagogue, he was appointed tutor in advanced rabbinics at Jews' College, where he was already responsible for teaching and supervising candidates for rabbinical ordination. He combined his ministry of the Synagogue with teaching at Jews' College, where he took the course for Rabbinical Ordination. He brought to this teaching a great breadth of learning, and his kind and gentle nature endeared him to his students, many of whom now occupy leading rabbinic positions.**

ALEXANDER W. HETJES
Oberbürgermeister

Sehr geehrte Leserinnen und Leser,

das Gebetbuch, das Sie in Ihren Händen halten, ist genauso ein jüdisches Gebetbuch wie ein Dokument der Bad Homburger Geschichte. Autor ist Rabbiner Rallis Wiesenthal, Sohn von Herrn Günter Martin Wiesenthal, der in Bad Homburg seine Jugend verbrachte. Beide sind Nachkommen einer bereits um 1800 in Bad Homburg erwähnten Familie.

Rabbiner Wiesenthal hat ein Gebetbuch nach den Riten seiner Vorfahren aus unserer Stadt sowie den umliegenden Orten geschrieben. Das Buch enthält die klassischen, jüdischen Gebete nach der alten, Aschkenasischen Tradition sowie Erklärungen und Kommentare. Der Text ist ergänzt um die Namen von jüdischen Familien aus Bad Homburg.

Das Buch führt auf diese Weise durch alle Epochen, in denen jüdische Mitbürgerinnen und Mitbürger in Bad Homburg Spuren hinterlassen haben. Es erscheint zu einer Zeit, in der das jüdische Leben in unserer Stadt wieder wächst, und eröffnet allen Interessierten die Möglichkeit, an die Riten und Traditionen der Vorfahren aus dieser Stadt anzuknüpfen.

Der Magistrat der Stadt Bad Homburg v. d. Höhe unterstützt diese Veröffentlichung daher sehr gerne. Ich danke allen, die sich um das Erscheinen des Gebetsbuchs verdient gemacht haben. Ihnen wünsche ich eine andächtige und anregende Lektüre.

Ihr

Alexander W. Hetjes
Oberbürgermeister

61343 Bad Homburg v. d. Höhe · Rathaus · Telefon (06172) 100 - 1000 · Fax (06172) 100 - 1999
oberbuergermeister@bad-homburg.de · www.bad-homburg.de

Die Stadt Bad Homburg v. d. Höhe setzt die rechtlichen Vorgaben der Datenschutz-Grundverordnung (DS-GVO) um.
Weitere Informationen erhalten Sie unter www.bad-homburg.de/datenschutz.

מכון מורשת אשכנז (ע"ר)

רח' הרב סורוצקין 3, בני ברק 5154439 – ת.ד. 87, בני ברק 5110002
טל. 03-5700783 פקס: 03-6161059 / דוא"ל: beni54@neto.net.il

סיל"ת, ערב ראש חדש אדר ב' תשע"ו

ההתעוררות שזכינו לראות בשנים האחרונות של השיבה למסורת אבותינו שבאשכנז, הולכת ומתרחבת. היא לא מתבטאת רק בקיומם של בתי כנסת ומניינים חדשים בערים אחדות בארץ ישראל ובתפוצות, אלא מקיפה המונים רבים שעדיין במקומותיהם אין מקומות תפילה כאלה.

הדרישה למידע על מנהגי אשכנז המקוריים באה מכל חלקי תבל, ואחד הכלים להפצת חלק חשוב שלהם הוא הדפסת סידורים המשקפים את נוסח אשכנז האמיתי, ללא השינויים שפשטו בסידורים בהשפעות הזרות למסורת המדוקדקת והמוקפדת.

לא רק נוסחי התפילות הקבועות זכו לעדנה, כי אם גם הפיוטים הקדושים, הסליחות והקינות. ועלינו להכיר טובה לא רק לגרעין הראשון של חברי 'מכון מורשת אשכנז' שעסקו בזה, אלא גם לכל המצטרפים אל המכון והמזדהים עם המסר שלו. אזכיר פה כמה מן הידועים לי שעומדים אתי בקשר, איש איש לפי מהללו, כי מפרסמים עושי מצוה, ואמנה אותם לפי סדר שמותיהם, "שאין מוקדם ומאוחר בתורה": רבי אברהם אומן (ביתר); רבי אברהם שלמה סולומון (בני ברק); רבי דוד רוט (ניו יורק); רבי הלל הופנר (חיפה); רבי ישראל אריה גראדמאן (ירושלים-ניו יורק); רבי מנחם ישראל גרינוולד (ציריך); רבי משה המבורגר (ירושלים); רבי משה יהודה רוזנווסר (ירושלים-מונסי); רבי נח הופנר (חיפה); רבי שלמה הופמייסטר (ווינה); רבי שלמה הירץ ויזנטל (שיקאגו) ורבי שמעון שוסטר (מודיעין עילית).

לכל אחד מהפרוייקטים שהאישים הללו פעילים בהם, יש יחודיות ומעלות משלו. והנה, סידורו הגדול של ידידי הרב שלמה הירץ ויזנטל שליט"א, 'שפת ישראל', מצטיין באופן מיוחד בהקפדה על הנוסח הנכון ושילוב מידע רב על מנהגי אשכנז הקשורים לתפילה במישרין או בעקיפין, וכל זאת תוך התחשבות מירבית בדוברי האנגלית, באופן שחלק נכבד מההנחיות וההסברים מופיעים בשפה בינלאומית זו, ובכך מביא את הידע החיוני הזה לתודעת המוני מתפללים שאינם חשופים לחיבורים בלשון הקודש.

אין ספק שעמל השנים שהשקיע הרב ויזנטל במפעל זה, נושא פירות, וסידורו שמופץ בדרכים מגוונות יש בו זיכוי הרבים בקנה מידה רחב.

תודת כל מי שמסורת אשכנז קרובה ללבו, נתונה לו, וברכת שמים תלווה את פעליו.

כעתירת ידידו מוקירו

בנימין שלמה המבורגר

שרשי מנהגי אשכנז

"דעו לכם אחי, שנוסח אשכנז נתייסד כל אות ואות על פי רזין עלאין והתפללו בזה הנוסח רבינו שמעון הגדול ורבינו משולם ורבינו גרשון ורש"י וכל בניו בעלי התוספות ותלמידיהם ורבינו אלעזר הרוקח ורבינו שמואל הנביא ובנו ר' יהודה החסיד, אשר כל אחד בפני עצמו היה יודע אותיות שנבראו בהם שמים וארץ ולברוא עולמות ולשנות כל הטבעיים והיה להם עליות כמו לר"ע וחבריו. **ומי הוא אשר מלאו לבו לשנות דבר קטן מנוסח זה אשר הוא מלא אור?**" (ר' יצחק אייזיק מקומרנא)

treasuresofashkenaz.wordpress.com

"'**אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם**' (במדבר ב:ב) האר"י [**הא**שכנזי **ר**בי **י**צחק] ז"ל היה אומר 'כמו שיש ד' דגלים, כך יש ד' כיתות בישראל חלוקי' באיזה מנהגים - **ספרד**, **אשכנז**, **קטלונייא**, **אטלייא**. וכל ישאר בדגלו לנהוג מנהגו, אלו ואלו דברי אלקים חיים:'" (דרך חיים - הרב ישעיה בן אברהם הורביץ - השל"ה הקדוש)

אנחנו, בני אשכנז, זכינו להיות משמרי מסורת התורה הקדומה. אין לנו רשות ליטוש זאת בגלל הנוחות של "להיות כמו כולם" (יש על זה מידע חשוב בחיבור 'גדולי הדורות על משמר מנהג אשכנז'). אסתפק פה באחד הציטוטים המפורסמים של רבינו הרא"ש שמיאן לקבל את מסורת ארץ ספרד בה חי עם משפחתו ותלמידיו.

אני מחזיק את המסורת שלנו וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז, שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרבן, "וכן קבלת אבותינו רבותינו בצרפת, יותר מקבלת בני הארץ הזאת." שו"ת הרא"ש ,כלל כ', ס"י כ'.

"גם בדורות האחרונים הקפידו רבותינו להמשיך את מסורת אשכנז, גם מתוך עמדת מיעוט מול בני שאר ארצות, כפי שהעיד החתם סופר מורי ורבותי וחבירי ואבותי הקדושים נוחי נפש, ואשר המה חיים עודנו... תהילה לד' יתברך ידם רב להם, וגדולים וטובים הם... רוב מנהגם על פי רב עמרם גאון... ורבי יואל, ורבי אפרים בבונא, ובעלי התוספות, ורש"י, ומהר"ם מרוטנבורג, והרא"ש והטור, ומה אאריך בזה... מנהגיהם משונים הרבה מהסכמת רמ"א, כי דבריו נאמרו על מנהג פולניא, והם לא שינו מנהגם הקדום בשביל זה." שו"ת חת"ס החדשות ס"י, י'.

ברוח דברים אלה התבטאו ונהגו כמעט כל רבותינו שבאשכנז, ואנו לא סוטים מפסקיהם והנהגותיהם, אלא שמחים לשמור על המסורת האותנטית הזו, ורואים זאת לעצמנו כזכות גדולה.

מאת מורינו הרב
בנימין שלמה המבורגר שליט"א

We, the descendants of Ashkenaz (German Jewry), have merited to be the guardians of the ancient Torah tradition. We do not have permission to abandon this for the convenience of 'being like everybody else' (there is important material on this in the book 'Gedolei HaDoros Al Mishmar Minhag Ashkenaz'). I will suffice here with one of the famous citations of the Rosh (Rabbeinu Osher) who declined to accept the tradition of the Jews of Spain, where he resided with his family and students:

"I hold firmly to our tradition and the legacy of our forefathers, may their memory be for a blessing, the sages of Ashkenaz, to whom the Torah was an inheritance from their ancestors from the days of the destruction of the Temple, and also the tradition of our ancestors and Rabbis the sages of France, more so than the tradition of those of this land [Spain]." (Responsa of the Rosh 20:20)

Also in later generations, our Rabbis were insistent on continuing the tradition of Ashkenaz (Germany), despite their position of then being (numerically) a minority among the greater mass of European Jewry as a whole, as the Chasam Sofer testified:

"My holy teachers and Rabbis and colleagues and holy ancestors, of blessed memory, as well as those who still live with us….blessings to HaShem Yisborach, their hands were great and powerful and they are great and fine… most of their customs are according to R. Amram Gaon… and R. Yoel, and R. Ephraim in Bonn, and the masters of the Tosefos, and Rashi, and the Maharam MiRothenburg, and the Rosh and the Tur, and what shall I continue on about this… their customs are different to a large degree from the conclusions of the Ramo, because his words were stated according to the tradition of Poland, and they (the Ashkenazim/Germans) did not change their pre-existing customs due to this." (new responsa of Chasam Sofer 10)

Almost every Sage in Ashkenaz expressed and conducted themselves in a similar manner, and we do not deviate from their Halachic rulings and customs; rather we are happy to watch over this authentic tradition, and regard this for ourselves as a great privilege.

"אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: כָּל הַמּוֹנֵעַ הֲלָכָה מִפִּי תַּלְמִיד, כְּאִילּוּ גּוֹזְלוֹ מִנַּחֲלַת אֲבוֹתָיו,
שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג:ד) 'תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב:'
מוֹרָשָׁה הִיא לְכָל יִשְׂרָאֵל, מְשֻׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית:" (סנהדרין צא:)

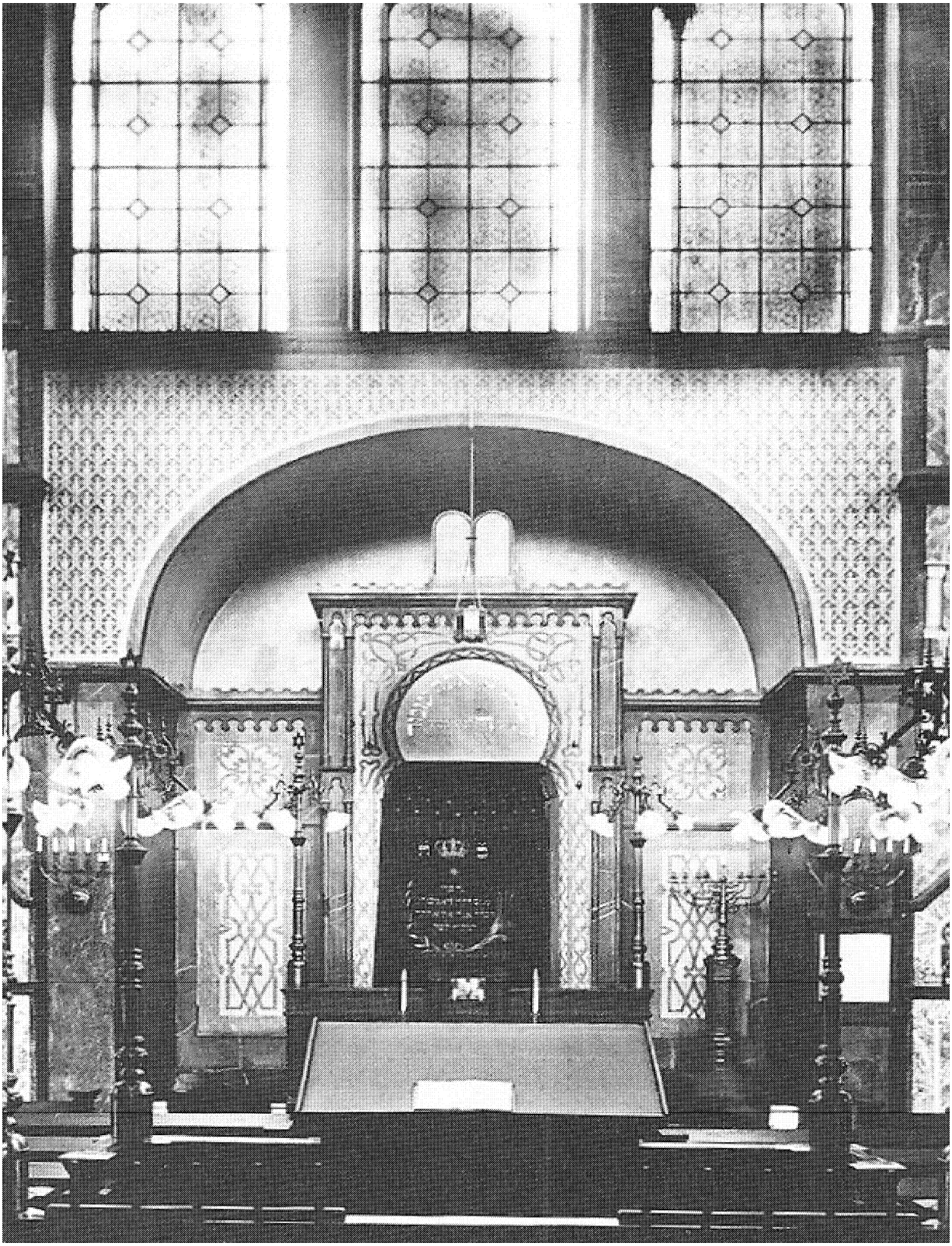

Bindered
836 Homburg. Die Synagoge. L. L.

Inhalt.

השכמת הבוקר

ברכות השחר 3
ברכות התורה וסדר הקרבנות 9

ימי חול

סדר עטיפת הטלית והנחת תפילין 14
פסוקי דזמרה 15
קריאת שמע וברכותיה 30
שחרית עמידה לחול 37
סדר נפילת אפים 47
הוצאת ספר תורה וברכותיה 53
שיר של יום 64
אשרי 70
מנחה עמידה לחול 71
סדר נפילת אפים 78
שיר המעלות 81
קריאת שמע וברכותיה 82
ערבית עמידה לחול 87
ספירת העמר 93
קריאת שמע על המטה 95

שבת

ערובין 98
הדלקת נרות לשבת וליום טוב 99
קבלת שבת 100
קריאת שמע וברכותיה לשבת וי״ט 107
ערבית עמידה לשבת 111
במה מדליקין 116
סדר קדוש בבית הכנסת 118
סדר קדוש לליל שבת וי״ט 125
פסוקי דזמרה לשבת וי״ט 129
נשמת כל חי 146
קריאת שמע וברכותיה לשבת וי״ט 148
שחרית עמידה לשבת ולשבת חול המועד 156
הוצאת ספר תורה 162
יקום פרקן 174
הכנסת ספר תורה 178
מוסף עמידה לשבת 180

Inhalt.

שיר היחוד לשבת 189
שיר הכבוד 191
סדר קדוש ליום השבת וי״ט 195
אשרי ובא לציון 196
הוצאת ספר תורה וברכותיה 199
מנחה עמידה לשבת ולשבת חול המועד 203
ברכי נפשי 209
פרקי אבות 213
לדוד ברוך למנצח בנגינות 227
קריאת שמע וברכותיה למוצאי שבת 229
ערבית עמידה למוצאי שבת 234
ויהי נעם 239
ויתן לך 242
הבדלה בבית הכנסת 244
ברכת הלבנה 246
סדר הבדלה בבית 248

מועדים

סדר הלל 253
מוסף לראש חודש ושבת ראש חודש 259
תפלות לרגלים 265
נטילת לולב 269
סדר מתנת יד 270
מוסף עמידה לרגלים וחול המועד 271
תפלת טל ותפלת גשם 277
סדר נשיאת כפים 279
סדר הושענות 282
תיקון ליל הושענא רבה 286
סדר הושענות להושענא רבה 286
סדר הזכרת נשמות 294
תיקון ליל שבועות 298
תפלות ראש השנה 300
סדר תשליך 302
סדר תקיעת שופר 303
תפלת מוסף לראש השנה 306
אבינו מלכנו 312
סדר הכפרה ומלכות לערב יום כפור 314
תפלת כל נדרי 315

Inhalt.

תפלות יום כפור 317
הזכרת נשמות ביום הכפורים 324
י״ג מדות 325
שמות 326
סדר חנוכה 327
סדר פורים 329

ברכות

הביננו 331
ברכת המזון הקצרה 331
סדר ברכת המזון 332
סדר ברכות 337

מעגל החיים

סדר ברית מילה 340
סדר חול קרייש 344
סדר פדיון הבן 345
סדר תפלת הדרך 346
חופת מיין 347
סדר ברכת אירוסין ונישואין 347
סדר שבע ברכות 348

עניני שמחות

סדר לויה 350
תפילה בבית האבל 357
ברכת המזון בבית אבל 359
קדיש דרבנן 360
קדיש יתום באותיות אנגלית 361

קריאת התורה

סדר הפרשיות למנחה בשבת ולשני וחמישי 362
סדר הקריאה לראש חודש 390
סדר הקריאה לתענית ציבור 391
הפטרה לתענית ציבור 391
סדר הקריאה לחנוכה 392
סדר הקריאה לפורים 395
סדר הקריאה לחול המועד פסח 395
סדר הקריאה לתשעה באב 398
הפטרה לתשעה באב 399
סדר הקריאה לחול המועד סכות 400

Table Of Contents

A Tribute to the Bad (Pronounced Bahd) Homburg Kehilloh

A Brief History of Bad Homburg and its Jewish Residents **II**

Bad Homburg Historical Timeline 1335-1942 / 1988 - **XIX**

Memorial for Bad Homburg Rabbonim and Chazzonim **XXVII**

The Commemoration Plaque for Bad Homburg's Jewish Soldiers Slain In World War I **XXVIII**

A Memorial to Bad Homburg Jews Deported from the City In 1942-1943 **XXIX**

A Tribute to Jews Who Originated from Bad Homburg Who Died In Churban Europa **XXX**

The Bad Homburg Minhag **XXXI**

Bad Homburg Synagogue Regulations **XXXVII**

The Torah Legacy from the Land of Israel to Ashkenazic Lands

1. The Migration of Torah Tradition from the Land of Israel to Ashkenazic Lands **X**
2. Types of Customs **XV**
3. The Boundaries of Minhag Ashkenaz **XX**
4. The Significance of Minhag Ashkenaz **XXI**
5. Polish Customs in the Ramo's Writings **XXIV**
6. Guardians of Minhag Ashkenaz **XXV**
7. The Community of Frankfurt - Stronghold of Minhag Ashkenaz **XXVII**
8. Siddurim (Prayer Book Texts) **XXX**

Jüdisch - Deutsch

German-Jewish Words and Phrases **XXXIV**

Vom Geistlichen Stand - Spiritual Terms **XL**

Piyutim

The Recitation of Piyutim **XLI**

Piyut Curiosities by Rabbi Yirmiyahu Kaganoff **XLIV**

Various Ashkenazic Customs

כף הכינוי **L**

קויף מערובית **L**

חטף פתח תחת הרי"ש **LI**

Payos/Beard **LI**

Swaying During Tefilloh **LII**

Table Of Contents

Ashkenazic Tradition **LII**

Nitel Nacht **LIII**

The Titles Chover and Moreinu **LIV**

Yekke or Jecke - The German Jew **LIV**

Placement of the Omud and the Almemor (Bimoh) **LV**

Collecting Tzedokoh **LVI**

תפילות ובקשות לפני התפלה **LVI**

זמני מנחה וערבית **LVI**

The Definition of Oren **LVI**

The Spinholz Sabbath **LVII**

How Long Must One Wait Between Eating Meat and Dairy? **LVIII**

Four Methods of Reciting Tehillim **LIX**

The Proper Way to Wear a Tallis **LX**

Tallis and Tefillin **LXI**

A Tallis and Hat on One's Head During Tefilloh **LXII**

The Sharing of Sephardic and Ashkenazic Customs **LXIV**

Minhag Reinus [Rhine] and Minhag Österreich [Austria] **LXV**

Various Sefiroh Customs

The Sixteen Customs of Sefiroh Mourning Observance **LXVIII**

Minhag Ashkenaz and Recent Lag B'Omer Innovations **LXXX**

The Make Up of Kaddish and Borachu by the Individual **LXXI**

Memorials to Various Cities, Countries, and Famous Rabbis **LXXIII**

The Development of Kaddish Yosom - Fundamentals and History **LXXXI**

The Contemporary Confusion about the Kaddish after Kerias HaTorah **XC**

Further Comments About the Form and Function of the Kaddish **XCI**

ספר גשר החיים פרק ל - הקדיש **XCIII**

The Pronunciation of the "Choᵘlom" Vowel **XCV**

The Proper Recitation of the Shem HaShem **XCIX**

הטעמים בספרי איוב, משלי, תהלים **C**

A Brief History of German Jews in Chicago, Illinois **CII**

MY Family Customs, Memoirs and Traditions **CVIII**

שרשי מנהגי אשכנז

"רַב מַתְּנָה אָמַר... 'תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב' (דברים כח:מז)
אֵיזוֹ הִיא עֲבוֹדָה שֶׁ...בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב? הֱוֵי אוֹמֵר זֶה שִׁירָה." (מסכת ערכין יא)

רבותינו הראשונים באשכנז, רבי יהודה החסיד, רבי אלעזר הרוקח ותלמידיהם, הבהירו שבידם נוסח התפילה המדויק, כי "סוד התפלות קבלנו רב מרב עד נביאים וזקנים וחסידים ואנשי כנסת הגדולה שתקנוה, **והמוסיף והמגרע אות אחת או תיבה אחת, אוי לו בזה ולבא**, כי אין להוסיף ואין לגרוע" (פירושי סידור התפילה לרוקח, ירושלים תשנ"ב ח"א, עמ' רכט, ועוד).

הם קבעו כי מסורת תפילה זו של חכמי אשכנז "המוסיף והגורע בה אפילו אות אחת, **תפילתו אינה נשמעת**, כי כולה במדה ובמשקל באותיות ובתיבות וסודות הרבה היוצאין ממנה, וכל ירא השם יזהר בה מלפחות ומלהוסיף, ולא ישמע אל צרפתים ואנשי איי הים שמוסיפים כמה וכמה תיבות, כי אין רוח וחכמה נוח בהם, כי לא נמסרו להם טעמי תפילה והסודות." (סדור ר"ש מגרמייזא, ירושלים תשל"ב, עמ' רכא).

מלבד האיסור ההלכתי של שינוי ניגונים קדומים, המובא להלכה ברמ"א או"ח סי' תרי"ט, יש הבדל איכותי בין הניגונים של בני אשכנז לניגוני 'חזנות' מזרח אירופית ושירה חסידית.

א. אצלנו נאסרה באופן חמור כפילת מילים בתפילה. בחזנות של מזרח אירופה לא תמיד מקפידים על כך.

ב. השירה שלנו כמעט תמיד מקפידה על התאמה למילים של התפילה. בנגינה החסידית לעתים קרובות מאוד, אין קשר בין הניגון לבין המילים

ודאי ניתן למצוא פה ושם איזהו ניגון חסידי שהוא 'מהודר' גם לפי הדרישות האשכנזיות, אבל ברגע שתינתן דריסת רגל לניגונים אלה בבתי הכנסת שלנו, יחדרו אליהם גם ניגונים שונים ובעייתיים, לפי טעמו של כל חזן וציבור. משום 'לא פלוג' רצוי מאוד להמנע מניגונים אלה, כפי שנמנעו מהם אבותינו.

יש במורשת אשכנז אלפי ניגונים, מהם יפים ומפוארים ביותר, שלא נוצלו עדיין בהיותם טמונים בספרי תוים ובהקלטות נידחות. במקום להשתמש במוזיקה פופוליסטית, מוטלת עלינו חובה מוסרית להחזיר עטרה ליושנה ולהחיות את האוצר המוזיקלי הנפלא שלנו.

מאת מורינו הרב
בנימין שלמה המבורגר שליט"א

In addition to the halachic prohibition of changing early melodies, brought down in the Ramo Orach Chaim 619, there is a qualitative difference between the niggunim of Bnei Ashkenaz and the 'chazonus' of Eastern Europe and Chassidic song.

A. Among us the repetition of words in tefilloh is strongly prohibited. In Eastern European Chazonus they are not always particular on that.

B. Our song almost always is carefully matched to be in harmony with the words of the tefilloh. In other songs, very often there is no connection between the melody and the words.

Certainly it is possible to find, in places, a Chassidic song that is exemplary even according to our demanding standards. However, once such niggunim are allowed in our synagogues, there would descend upon them various others as well, including truly problematic ones, according to the tastes of individual chazonim and congregations. For the reason of 'lo ploog' (not differentiating between similar-appearing things to afford extra protection), it is very desirable to refrain from these songs, as our forefathers refrained from them.

There are, in the Ashkenazic heritage, thousands of songs, some exceedingly nice and beautiful, that haven't been put to use yet, being hidden in books of musical notation and isolated recordings. Instead of using the currently popular music, there is a moral obligation upon us to return the crown to its place and to revive our wondrous musical heritage.

"*The Maharil understood the importance of entering a synagogue any time of day or month and being able to identify which Tefilloh is being prayed simply by its sound - its melody.*"
Cantor Sherwood Goffin - Faculty, Belz School of Jewish Music, RIETS, Yeshiva University
Cantor, Lincoln Square Synagogue, New York City

סימן "»" מציין היכן **בעל תפלה** / חזן מתחיל את קריאתו בקול רם בתוך פיסקה.
(המיקום של סמל זה וחלק מפיסוק הגירסה מבוסס על דברי קהלת המסודר.)

מתפללים בהגייה האשכנזית המקובלת מני קדם,
וכן על פי כללי הדקדוק, הוגים את החולם אָאו, Oᵘ [g]o. הרי"ש האשכנזית הנכונה היא לשונית.
לפני העת החדשה הבדילו בני אשכנז בין [1] חי"ת לכ"ף ובין [2] ע"ין לאל"ף והגו אותן כאותיות גרונות.

רבי משה אבן מכיר **מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ◇ מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם ◇ שֶׁהֶחֱזַרְתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֶמְלָה ◇ רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ:**

Gebet bei'm Eintritt in die Synagoge תפילה [1] [2] [3]

לפני שיכנס לבית הכנסת ישחה מעט ויאמר:

תהלים ה:ח **וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:**

ויכנס בנחת וביראה ויאמר:

נה:טו **בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ:**

שיכנס לבית הכנסת יאמר:

במדבר כד:ה **מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל:**

תהלים ה:ח **וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:**

כו:ח **יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ:**

וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה ◇ וְאֶכְרָעָה ◇ אֶבְרְכָה ◇ לִפְנֵי־יְיָ עֹשִׂי:

סט:י **וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ | יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:**

---

1. בספר יוסף אומץ סי' כ"ב ז"ל קריאת הח' שאנחנו האשכנזים קוראין כעין ה' נ"ל פשוט דהדין עמנו ואעידה לי ג' עדים נאמני' חדא דהמדקדקים חברו הח' למוצאי אחה"ע ... וכמה פייטני' חברו כמה פעמי' ה' וח' לחרוז. ... לא מצינו בשום מקום שחברו ח' וכ' לחרוז א' ... שבזה רוצה להוכיח שהח' אינה נקראת ככ"ף רפוי' האמת אתו ולאו מטעמי'. כי אדרבה הכ' רפוי' אין אנו קורין כדינה. (נוהג כצאן יוסף)

התימנים מבטאים דל"ת בלי דגש כ "DH" -(כמו ב"these","those"), ותי"ו בלי דגש כ"TH"-(כמו ב"tooth", "worth"). נראה כי המסורת של ההגייה הללו אבדה באשכנז, מכיוון שהם אינם בשימוש לא בשפת הגרמנית או ביידיש. זה יכול להסביר מדוע אין צליל "W" (האותיות וי"ו ובי"ת צליל זהה).

2. אמרו בגמרא (מגילה כד:) והובא באורח חיים סי' נ"ג וקכ"ה שצריך להפריש בין עיינין לאלפי"ן. (נוהג כצאן יוסף)

1. יש פעמים שיש "Oren" [ראה עמוד **LVI**] מוקדם יותר, אפילו בכמה דקות. (מטה משה סי' תתקנח)
הם נרמזים בפסוק: 'וישכם **אברהם** בבקר'
א תשעה באב, ב ראש השנה בריאה, היום בו נוצרה האנושות.
ר רבה, הצום הגדול, **יום כפור. ה הושענא רבה, ם מגילה**, יום **הפורים**.

באסרו חג של **יום כפור** משכימים לשחרית יותר משאר הימים, השכמה המכונה: '**אין גאטעס נאמען**', היינו '**בשם השם**'.
בהושענא רבה לפני התפלה מסירים את טבעות הלולב,
ולפחות את הטבעת העליונה, מחליפים את הערבות של אגד הלולב בחדשות.

2. לפי מנהג אשכנז אומרים ברכות השחר בקול בבהכ"נ, כדי שהצבור יענו אמן על הברכות. (רמ"א ס' ו' סי' ב) הקהל בדרך כלל אומר ברכות לפני שהבעל תפלה מתחיל את הברכות, כדי שהקהל יוכלו להקשיב לברכות ולענות כראוי (גם אם כבר אמרו ברכות השחר). צריך לענות בתשעים ואחד אמנים בכל יום. אם הוא מורגל להיכנס לבית הכנסת עם שלושת האותות - ציצית, תפילין, מזוזה (מנהג אריז"ל), עדיין חשוב להיות דייקן כדי לענות אמן כראוי.

3. "**בני אדם הדריס בישובים ואין להם מנין מ"מ יתפללו שחרית וערבית בזמן שהצבור מתפללים**" (רמ"א ס' צ' סי' ט')

ברכות השחר[1] [2] Das tägliche Morgengebet

תפילת הציבור מתחילה ב'אדון עולם'. הבעל תפלה מנגן 'אדון עולם' בקול רם ובימים מצוינים [3] בניגונים מיוחדים.
(אם יש בר מינן בעיר אומרים בלחש.) אם חס ושלום ביום חול יש בר מינן לפני קבורה, אומרים אותו בלחש.

Die Verherrlichung Gottes als König, Herr und Wunder-täter

שלמה אבן גבירול ?' המקפים והשורות הנוספים הם מ'מחזור מכל השנה' 1722 (פפד"מ)

[4] אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ ◇ בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא:
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל ◇ אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא:
וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל ◇ לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ נוֹרָא:
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה ◇ וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה:
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי ◇ לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה:
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית ◇ וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה:
וְהוּא אֵלִי וְחַי גּוֹאֲלִי ◇ וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה:
וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי [5] (נ"א וּמְנוּסִי) ◇ מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא:
בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי ◇ בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה:
וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי ◇ אֲדֹנָי לִי וְלֹא אִירָא:

(בבין המצרים הבעל תפלה אומר בניגון המיוחד, והניגון יורד במילים: 'אד-ני לי ולא אירא'.)

בימי הסליחות (ימי אלול ועשרת ימי תשובה) אומרים כאן סליחות.
בימי סליחות (ימי אלול ועשרת ימי תשובה) אומרים את ברכת 'על נטילת ידים' בניגון ימים נוראים.

---

1. ישנם מנהגים שונים היכן עומד הבעל תפילה באמירת ברכות השחר ופסוקי דזמרא.
א) בעל תפלה לפני העמוד [וורמיישא], ב) ממקומו [פפד"מ], ג) מאלמעמער (בימה) [הולנד והונגריה].

2. מנהג אשכנז "בכל יום כשנכנסין לבהכ"נ אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואח"כ מברכין על התורה" (רמ"א ס' מ"ו סי' ט) **מהר"ם מרוטנבורג** היתה מסורת מר' יהודה החסיד, לומר הפסוק **שמע ישראל** לפני היציאה מן הבית קודם שחרית. (מקור: תשב"ץ ס' רמ"ח)

3. **ניגונים מיוחדים** - חול, שבת, ראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה - **ניגון ימים נוראים**, סכות וב(שבת) חול המועד - **ניגון סכות (ניגון הנענועים בהלל)**, שמחת תורה - **ניגון הקפות שמחת תורה (אנא ה' הושיעה נא)**, ימי חנוכה - **ניגון 'מעוז צור'**, פורים - **אחד מניגוני פורים**, פסח וב(שבת) חול המועד - **ניגון 'אדיר הוא'**, שבעות - **ניגון תחילת 'אקדמות'**, ראש חודש - **ניגון מיוחד**.

בהושענא רבה החזן אינו לובש 'סארגנס' (קיטל). (מכון מורשת אשכנז)

4. מחברו ומקורו של אדון עולם אינו ידוע. יש המייחסים אותו לרבי שלמה אבן גבירול (1021-1058), הידועה בשירתו העברית. אין ראיות מוצקות מלבד איכות הפזמון ונראה שהשפה עתיקה יותר. הוא יוחס גם לרב האי גאון (939-1038) ואפילו לרבן יוחנן בן זכאי. למרות שהדיקציה שלו מעידה על העת העתיקה, היא לא הפכה לחלק מתפילת שחרית עד למאה החמש עשרה.

איתא בספר 'מטה משה' (תלמידו של מהרש"ל) סי' ל"א, בשם ר"י החסיד, שרב שרירא גאון ורבי האי בנו אומרו, כל המכוין בעת התפלת 'אדון עולם' שהוא שיר נאה ומשובח מובטח לו שתפלתו נשמעת, וכ"כ השל"ה בסידורו "שער שמים". וכתב בעל סידור "שער הרחמים", שתקנו לומר אדון עולם לפני תפלת השחר, כי תפלת השחר אברהם אבינו תקנה, שהיה הראשון שקרא להקב"ה אדון: (ברכות ז:)

5. כ"כ רב יעקב עמדין, כלישנא דקרא 'ד' עֻזִּי וּמָעוּזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה' (ירמיה טז:יט).

Segnungen

6 7 8 9 10 11 (גמ' ברכות ס:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ[12] אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ (בבין המצרים בימי חול הבעל תפלה מנמיך את קולו במילים) עַל נְטִילַת יָדָיִם:

(נוסח הברכה 'אשר יצר' נוסף על ידי רב ששת ונערך על ידי רב פפא.)

(גמ' ברכות ס:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּחָכְמָה ◇ הבעל תפלה מנמיך את קולו וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים ◇ חֲלוּלִים חֲלוּלִים: גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ ◇ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם ◇ אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם ◇ הבעל תפלה אומר בקול [13]אֵי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמֹד לְפָנֶיךָ[14]: [15]בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא, חֹלִי כָל־בָּשָׂר ◇ וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

<u>אין אומרים ברכת התורה עד לפני פרשת התמיד.</u> כי כן נתקנה. וכן מנהג אשכנז כמו שכתב מטה משה סי' ל"ו.

(גמ' ברכות ס:) אֱלֹהַי | נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי הבעל תפלה מנמיך את קולו טְהוֹרָה הִיא: אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי ◇ וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי ◇ וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וְלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבוֹא: כָּל־זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְּקִרְבִּי ◇ מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי הבעל תפלה אומר בקול רִבּוֹן כָּל־הַמַּעֲשִׂים ◇ אֲדוֹן כָּל־הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לְפְגָרִים מֵתִים:

---

6. המאורי אור (תלמיד של שאגת אריה, רב מיץ) כותב כי יש אנשים עומדים לברכות השחר. הלקט קמח החדש (רב באמסטרדם, לשעבר מהונגריה), כותב המנהג לעמוד בזמן שעונים אמן בבית הכנסת לברכות השחר.

7. אחר **תיקון שבועות** או אחר לימוד כל **ליל יום כפור**, **ליל הושענא רבה**, או **ליל שביעי של פסח**, אחד המתפללים אשר ישן בלילה אומר את הברכות בקול רם מ'**על נטילת ידים**' עד '**גומל חסדים טובים**'.

8. בכל **הברכות** ו**התפילות** צריך שיכוין פי' המלות מה שמוציא בשפתיו, ובהזכירו **שם הוי' ב"ה** יכוין פי' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל וגם יכוין בכתיבתו שהוא **הי' הו' ויהי'**, ובהזכירו שם **אלדים** יכוין שהוא **התקיף** ו**בעל היכלות** ו**בעל הכחות כלם**.
אמן בגימטריא **הוי"ה אדני**. ולכן גדול העונה אמן יותר מן המברך (ברכות נג:) שעולה שני שמות: (בעל הטורים)
אָמַר הַקָּבָּ"ה, לָא כְּשֶׁאֲנִי נִכְתָּב אֲנִי בְּיוּ"ד הֵ"י וְנִקְרָא אֲנִי בְּאָלֶ"ף דָּלֶ"ת. **(גמ' פסחים נ:, קידושין עא.)**
ה"ה ה"נ כשתכתוב הוי"ה ואדנ"י בשלוב תמצא ראשיתה ואחריתה יו"ד ושמשו בו לסי' ב' שמות אלו. (נוהג כצאן יוסף)

9. [בכל ברכה שתחלתה '**אשר קדשנו במצותיו וצונו**' יזהר להפסיק מעט במלת במצותיו, ולהדביק '**וצונו**' למה שאחריו, כי בתחלה מברכים על שקדשנו במצותיו בדרך כלל, ואחר כך על שצונו המצוה הזאת שעושים בעת ההיא].

10. **[כל ברכה שאומר בעל תפלה מקצתה בלחש, אומר המילים האחרונים שלפני החתימה עם החתימה בקול. והטעם, למען ישמעו קהל כבר לפני החתימה שיחתום הברכה, ויתנו לבם לשמוע ולהבין החתימה ולענות אמן כראוי, שלא תהיה ענייה יתומה, שהזהיר ממנה שו"ע או"ח קכ"ד ס"ח.]**

11. **בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה אומר החזן ברכת 'על נטילת ידים' בניגון ימים נוראים.**

12. לענות '**ברוך הוא וברוך שמו**' כששומעים הברכה עוד מחסידי אשכנז. (רא"ש)

13. **אֵי** בצירי ולא בחיריק בסידורי אשכנז הותיקים). 'אי בצירי תחת האלף כי המלה נגזרת מן אין כ"כ הבה"ט והפמ"ג **ובשע"ת ...**' (משנה ברורה סי' ו' ס"ק ד')

14. ואין אומרים '**אפילו שעה אחת**'. כן מנהג אשכנז כמו שכתב מטה משה סי' ל"ה. (דברי קהלת)

15. '**חֹלִי כָל בָּשָׂר**' הוא גירסת ראשונים והנוסח בסידורים הקדומים ביותר.

מ'אשר נתן לשכוי' ועד 'הנותן ליעף כח' אומרים בניגון מיוחד, המתחלף לסירוגין.
(גמ' ברכות ס:)

בניגון עולה: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם**
אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:
(תוספתא ברכות ו, כג גמ' מנחות מג:)

16 בניגון יורד: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:**

17 בניגון עולה: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:**

18 בניגון יורד: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:**

(טור ס' מו.) מברכות הנשים:

19 **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ:**

(גמ' ברכות ס:)

מנהג אשכנז

בניגון עולה: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:**

בניגון יורד: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:**

20 מנהג פפד"מ

בניגון עולה: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:**

בניגון יורד: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:**

21 בק"ק מיץ מוסיפין **בָּ"אַ"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים** (עיין א"ח סי' ע"ז):

---

16. המנהג העתיק כפי המנהג בפפד"מ היה '**שלא עשני גוי**'. הצנזורים לא היו מרוצים מילה 'גוי', ולכן זה שונה לבלתי ישמעאל, עכו"ם או כותי (שלא עשני נכרי). שעשני ישראל התרחש כפשרה.
נוסח '**שֶׁלֹּא עָשַׂנִי נָכְרִי**' מקורו בויעתר יצחק, ביודעין שהנוסח המקורי הוא גוי, אבל הוא בא בטענה שלשון המקרא גוי הוא אומה, ולכן "תיקון" נכרי שהוא לשון מקרא לגוי של חז"ל. רוו"ה ועבודת ישראל הלכו בעקבותיו.
תַּנְיָא, הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, חַיָּיב אָדָם לְבָרֵךְ שָׁלֹשׁ בְּרָכוֹת בְּכָל יוֹם, אֵלּוּ הֵן, שֶׁעֲשָׂאַנִי יִשְׂרָאֵל (עיין כתב-יד מינכן בו נמצא '**שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי**')[מחקרי תפילה ופיוט-דניאל גולדשמידט], **שֶׁלֹּא עָשָׂאַנִי אִשָּׁה**, שֶׁלֹּא עֲשָׂאַנִי בּוּר. **(גמ' מנחות מג:)**

[עי' בתשובת הרב יהודה טשזנר שבקובץ "שיח תפלה ירושלים" תשנ"ט עמ' תקלד]. ובעצם היה שייך לאשה להיות נוצרה לכתחילה איש, (וכן להיפך כדמברכינן **שלא עשני אשה**) - כגון דינה (ירושלמי ברכות פ"ט סוף ה"ג וכ"כ ברש"י בראשית ל:כא). ועי' עוד באור החיים הקדוש בראשית יח:י, כא:ב, כב:כ. גם לפעמים איש מתגלגל באשה ולהיפך (עי' ספר חרדים במצות לא תעשה מן התורה התלויות בראש הגויה אות נו, נז) - ולכן שפיר תברך **שלא עשני גוי**, כדי לשבח שלא נולדה אפילו גוי זכר. [ועי' בסדור מהרש"ס בזה]

17. **בא"י אמ"ה שלא עשאני עבד אע"פ שמברך שלא עשאני אשה שגם היא אינה חייבת במצות עשה שהזמן גרמא, צריך לברך שלא עשאני עבד שהוא גרוע טפי.**
18. **בא"י אמ"ה שלא עשאני אשה שאינה חייבת במצות עשה שהזמן גרמא.**
19. **ונהגו הנשים לברך שעשאני כרצונו ואפשר שנוהגים כן שהוא כמי שמצדיק עליו הדין על הרעה.** (טור)

20. '**מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים**' קודם '**פּוֹקֵחַ עִוְרִים**' - סידור כ"ל. וכ"הברא"ש ברכות פ"ט סי' כ"ג ובטוש"ע סי' מ"ו ס"א. (סידור אזור אליהו)

21. אמירת **מגביה שפלים** היא מנהג אשכנז, אף על פי שהבית יוסף סבר כי אין לומר ברכה זו א) לא הופיע בדרך כלל בגמרות הספרדים, ב) יש לו משמעות זהה לזוקף כפופים. ברכה זו, למרות זאת, מופיעה בגמרות האשכנזים. בפוסקי פולין היתה מחלוקת הנוגעת לברכה זו, הב"ח והלבוש סברו שצריך לומר, הט"ז סבר שלא צריך. המגן אברהם קבע ששתי הדעות מתקבלות. פרי מגדים הוא הקיצוני ביותר בהתנגדותו לברכה זו. הוא סבר שצריך למחות נגד מי שיגיד את זה.

בניגון עולה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:

בניגון יורד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בניגון עליה יתירה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם:

מנהג אשכנז

בניגון יורד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי:

בניגון עולה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר:

מנהג פפד"מ

בניגון יורד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר:

[22] בניגון עולה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם [23] שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי:

בניגון יורד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:

[24] בניגון עליה יתירה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בִּתְפִאָרָה:

(מחזור ווטרי, סמ"ג, וטור)

[25] בניגון מסיים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

(גמ' ברכות ס:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה הבעל תפלה מנמיך את קולו מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי: [26] וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי ◇ שֶׁתַּרְגִּילֵנִי בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנִי בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְאַל תְּבִיאֵנִי לֹא לִידֵי חֵטְא ◇ וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן ◇ וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן ◇ וְלֹא לִידֵי בִּזָּיוֹן וְאַל יִשְׁלֹט־בִּי יֵצֶר הָרָע: וְרַחֲקֵנִי מֵאָדָם רַע וּמֵחָבֵר רַע: וְדַבְּקֵנִי בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◇ וְכוֹף אֶת־יִצְרִי לְהִשְׁתַּעְבֵּד־לָךְ: » וְתֶנֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאַי ◇ וְתִגְמְלֵנִי חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

---

22. אין משמיטים 'שעשה לי כל־צרכי' בתשעה באב או ביום כפור.

23. בָּ"אַ"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁעָשִׂיתָ לִי כָּל־צָרְכָּי:
כתב הרי"ף, והרמב"ם, והרא"ש, והסמ"ג, והרוקח, מחזור ויטרי, וסידור ר' הירץ גורסים 'שֶׁעָשִׂיתָ לִי' כל צרכי. בסי' אשכנז ובמגן אברהם לא"ח ס' מ"ו כתב שיש אומרים 'צָרְכָּי' בלשון רבים.

24. ואין משמיטים עוטר ישראל בתפארה בתשעה באב.

25. ברכה זו אינה מוזכרת בתלמוד. הסבר מעניין להכללתו ניתן על ידי הרב אריה לב גורדון בספרו "עיון תפלה": "כאשר הרדיפה הבלתי פוסקת והדיכוי איימו להתגבר על כוחה של ישראל, החכמי אשכנז החליטו להציע עידוד להמונים המיואשים על ידי הכללת ברכה זו. הם הצמידו אותה, כראוי לברכות הקודמות, אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה ועוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה".

26. הגמרא (ברכות דף ס:) משתמשת ביחיד עבור גומל חסדים טובים. ספרדי חכם, בן המאה השש עשרה, סבר שצריך להיות ברבים. המגן אברהם פרסם את הדעה זו אם כי לא הסכים איתה. מאז והלאה החלו הסידורים לשנות את הברכה ללשון רבים. ר' ישעיה ברלין והערוך השלחן היו נגד השינוי. (מעניין לציין כי ספרדים בדורות האחרונים חזרו ליחיד).

(גמ' ברכות טז:) » יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי ◇ שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם מֵעַזִּי פָּנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים ◇ מֵאָדָם רַע ◇ וּמֵחָבֵר רַע ◇ וּמִשָּׁכֵן רַע ◇ וּמִפֶּגַע רַע ◇ וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית ◇ מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה ◇ » בֵּין שֶׁהוּא בֶן־בְּרִית ◇ וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן־בְּרִית:

אין אומרים 'לעולם יהא' עד 'ויאמר' מתנא דר' אליהו רבה; כי אין זאת תפילה,
כי אם תוכחת מוסר הראוי' להאמר בתוך תוכחה מרב הדורש או מיחיד לעצמו, אבל לא בתוך סדר תפלות הקהל.

ע"י [ר' יוחנן בר נפחא] » רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים ◇ דניאל ט:יח לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: מָה אָנוּ מָה חַיֵּינוּ מָה חַסְדֵּנוּ מַה־צִּדְקֵנוּ מַה־יְשֻׁעָנוּ מַה־כֹּחֵנוּ מַה־גְּבוּרָתֵנוּ מַה־נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ? הֲלֹא כָל־הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ ◇ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ ◇ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע ◇ וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל? כִּי רֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ ◇ קהלת ג:יט וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן » כִּי הַכֹּל הָבֶל:

» אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ ◇ בְּנֵי בְרִיתֶךָ ◇ בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ ◇ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה ◇ זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי־הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בְּנְךָ בְּכוֹרֶךָ ◇ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ » וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ־בּוֹ ◇ קָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

» לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ ◇ וּלְשַׁבֵּחֲךָ ◇ וּלְפָאֶרְךָ ◇ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלִתֵּן־שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ ◇ מַה־טּוֹב חֶלְקֵנוּ? וּמַה־נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ? וּמַה־יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ?

» אַשְׁרֵינוּ ◇ [27] שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם:

נוסח פפד"מ

» אַשְׁרֵינוּ ◇ שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים ◇ [28] עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד ◇ פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים:

27. אָנוּ לשון חז"ל אֲנַחְנוּ לשון מקרא. שינוי אָנוּ לאֲנַחְנוּ, זו דוגמא אחת לניסיון לשנות גירסת הסידור ללשון מקרא. סידור כ"י וכ"ה בכל ס"י, ואנחנו הוא משנויי ויעתר יצחק שהעדיף לשון מקרא על לשון חז"ל. (סידור אזור אליהו)

28. ערב ובקר. - ובכל הסדורים נמצא 'אַשְׁרֵינוּ שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם שְׁמַע' וגו'. אבל מנהג פ"פ 'אַשְׁרֵינוּ וכו' וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים שְׁמַע' וגו'. ואולי עשו כן להשוות הלשון עם קדושת מוסף בשוי"ט 'הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה'. וקרוב וזה גם בסוף תפלת והוא רחום הארוכה. (דברי קהלת)

קהל אומר בקול עם הבעל תפלה את הפסוק:

דברים ו: ד [29] [30] **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

בלחש [31] (גמ' פסחים נו.) **בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

[תנא דבי אליהו רבה] » **אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם ◇ אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם ◇ אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה ◇ וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא: קַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ ◇ וְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ: » וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרוּם וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ: [32] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּרַבִּים:**

[תנא דבי אליהו] » **אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים: אֱמֶת ◇ אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן ◇ וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן ◇ וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים: קַבֵּץ לְגָיֶךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־בָּאֵי עוֹלָם כִּי**

מלכים ב' יט:טו **אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדֶּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ**

שמות כ:יא **אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם: וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה־תַּעֲשֶׂה?**

אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם ◇ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ ◇ וְקַיֵּם־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה־שֶּׁכָּתוּב: לפניה ג:כ **בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי־אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ » בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:**

---

29. ההלכה נפסקה כרבי יהודה הנשיא שחובה לומר רק את הפסוק הראשון לפני סוף זמן קריאת שמע (ברכות יג:) למקרה שהתפלה מתארכת בגלל תוספת פיוטים. כדי להוכיח את זאת אנו אומרים 'ברוך שם', אולם אין צורך לומר פרשת 'וְאָהַבְתָּ' בניגוד לדעת מהרש"ל שפסק כן. המנהג לשמור את סוף זמן קריאת שמע כשיטת הגר"א.

30. מֵיתִיבֵי, חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁיִּשְׂרָאֵל אוֹמְרִים שִׁירָה בְּכָל שָׁעָה, וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין אוֹמְרִים שִׁירָה אֶלָּא פַּעַם אַחַת בַּיּוֹם, וְאָמְרֵי לָהּ, פַּעַם אַחַת בַּשַּׁבָּת, וְאָמְרֵי לָהּ, פַּעַם אַחַת בַּחוֹדֶשׁ, וְאָמְרֵי לָהּ, פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה, וְאָמְרֵי לָהּ, פַּעַם אַחַת בַּשָּׁבוּעַ, וְאָמְרֵי לָהּ, פַּעַם אַחַת בַּיּוֹבֵל, וְאָמְרֵי לָהּ, פַּעַם אַחַת בָּעוֹלָם, וְיִשְׂרָאֵל מַזְכִּירִין אֶת הַשֵּׁם אַחַר שְׁתֵּי תֵּיבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ד'' וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין מַזְכִּירִין אֶת הַשֵּׁם אֶלָּא לְאַחַר שָׁלֹשׁ תֵּיבוֹת, כְּדִכְתִיב: 'קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ ד' צְבָאוֹת' (ישעיה ו:ג), וְאֵין מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים שִׁירָה לְמַעְלָה, עַד שֶׁיֹּאמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמַטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'בְּרֹן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים:' (איוב לח:ז) אֶלָּא אַחַת אוֹמֶרֶת קָדוֹשׁ, וְאַחַת אוֹמֶרֶת קָדוֹשׁ, וְאַחַת אוֹמֶרֶת קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ד' צְבָאוֹת. וְהָאֵיכָא בָּרוּךְ (יחזקאל ג:יב)? בָּרוּךְ אוֹפַנִּים הוּא דְּאָמְרֵי לֵיהּ. וְאֵיבָּעֵית אֵימָא, כֵּיוָן דְּאִיתְּיְהִיב רְשׁוּתָה אִיתְּיְהִיב. (גמ' חולין לב.)

31. למעט ביום כפור שאז אומרים 'בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:' בקול רם.

32. חתימתו בברכה עפ"י טור ובית יוסף ס"ס מו.

Segnungen für der Thora Lernen ברכת התורה [1]

[2] הבעל תפלה אומר בקול רם את ברכות התורה.

(גמ' ברכות יח:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לַעֲסֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה: כאן אין עונין אמן, כי היא ברכה אחת כמו שכתב בשולחן ערוך. וְהַעֲרֵב־נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ ◇ וּבְפִיפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ [3]: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

[4] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וְנָתַן־לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

לפי מנהג אשכנז המקובל מקדם, [5] אין אומרים את פסוקי 'יברכך' ומשנת 'אלו דברים'. מנהג מהרי"ל היה לאמרם רק כשהשכים ללמוד קודם עלות השחר ובירך ברכת התורה, ולא יכל עדיין לומר פרשת התמיד, שאין זמנו אלא ביום.

במדבר ו:כד־כו יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

משנה פאה א:א אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר: הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרָאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה:

(גמ' שבת קכז.) אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּירוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן - כִּבּוּד אָב וָאֵם ◇ וּגְמִילוּת חֲסָדִים ◇ וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית ◇ וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים ◇ וּבִקּוּר חוֹלִים ◇ וְהַכְנָסַת כַּלָּה ◇ וּלְוָיַת הַמֵּת ◇ וְעִיּוּן תְּפִלָּה ◇ וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ (וְהַמְגַדֵּל בָּנָיו לְתַלְמוּד תּוֹרָה ◇ וְדָן אֶת חֲבֵרוֹ לְכַף זְכוּת) - וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

1. יש ללמוד מיד לאחר ברכות התורה, מכיון שקוראים כאן פרשת התמיד, אין צורך לומר את פסוקי 'יְבָרֶכְךָ' ומשנת 'אֵלּוּ דְבָרִים'. אבל אפשר לומר פסוקים בדרך תחנונים לפני ברכות התורה (כלומר באלול והעשרת ימי תשובה, כאשר סליחות נאמרים לפני זמן התפילה). לפיכך אנו אומרים ברכות התורה אחר רבון כל־העולמים למרות שהפסוקים, 'שמע ישראל' ו'בעת ההיא אביא אתכם' קודם לכן כנפסק הטור.

2. הבעל תפלה מכוין להוציא את הנעורים כל הלילה (ליל שבועות רוב הציבור נשארו ערים כל הלילה. בהושענא רבה (נוהגים רבים להיות נעורים עד לאחר חצות) מעטים יותר, בליל יום כפור רק בודדים ממש, ובליל שביעי של פסח אף אחד). (מורינו הרב המבורגר)

3. אין אומרים 'ולומדי תורתך לשמה' כי איננו בגמרא ובטור (במהדורות ספרדיות הוא נמצא בגמרא). ישנם הסברים שונים למילה לשמה: א) ללמוד בלי תקוה שכר או פחד מעונש, רק בשביל תורה אמת (רמב"ם), ב) ללמוד מתוך כוונה בפועל (ספר חסידים), ג) ללמוד תורה "למען התורה" - פשוט להכיר ולהבין את מושגים ולהבין מהם, לא לצורך העלאת קומתו או להרשים את חבריו בידיעתו. (רא"ש נדרים ס"ב, נפש החיים ד: ג)

4. יכוין בברכתו על מעמד הר סיני, אשר בחר בנו מכל האומות, וקרבנו לפני הר סיני, והשמיענו דבריו מתוך האש, ונתן לנו את תורתו הקדושה, שהיא בית חיינו כלי חמדתו שהיה משתעשע בה בכל יום: [טור]

5. בתוס' ברכות י"א ב' ד"ה 'שכבר נפטר', "והצרפתים נהגו לומר פסוקים דברכת כהנים, וגם 'אלו דברים שאין להם שיעור' שהיא משנה [פ"א דפאה], ו'אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן כו', שהיא מימרא [בשבת קכ"ז א'], מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר' ע"כ:"

Das Tägliche Morgen- und Nachmittagsopfer

אחר ברכת התורה מקפידים לומר מיד
את פרשת התמיד (מקרא), סדר הקרבנות (משנה), וברייתא דרבי ישמעאל (תלמוד).

במדבר כח:א-ח וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיְיָ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשִׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיְיָ: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ: פ

[6] יש אומרים.

ויקרא ז:יא וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

Die auf Sabbat- und Neumondopfer bezüglichen Bibelverse

בשבת מוסיפים:

במדבר כח: ט-י וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: פ

בראש חודש מוסיפים:

כח:יא-טו וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יַיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

6. אמירת הפסוק 'וְשָׁחַט אֹתוֹ' לא היתה נהוגה באשכנז בתקופת הראשונים, אף שנמנה עם מנהג הקדמונים. עד המאה השבע עשרה הוא הופיע ברוב סידורי אשכנז.

Der auf die Opferarten bezügliche Mischnaabschnitt aus Sebachim

פרק [7]'איזהו מקומן' (זבחים פ"ה) היא בעקר לימוד, יאמר בניגון שאומרים המשניות.

[א] אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל־זְבָחִים?

קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל־יוֹם הַכִּפּוּרִים - שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל־בֵּין הַבַּדִּים, וְעַל־הַפָּרֹכֶת, וְעַל־מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת. שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל־מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן. אִם־לֹא נָתַן, לֹא עִכֵּב.

[ב] פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים -

שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל־הַפָּרֹכֶת וְעַל־מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת. שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל־מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן. אִם־לֹא נָתַן, לֹא־עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדֶּשֶׁן.

[ג] חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד -

אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר: שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל־מוֹעֲדוֹת - שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת. כֵּיצַד? עָלָה בַּכֶּבֶשׁ, וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא־לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית, מִזְרָחִית צְפוֹנִית, צְפוֹנִית מַעֲרָבִית, מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל־יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן־הַקְּלָעִים, לְזִכְרֵי כְהֻנָּה, בְּכָל־מַאֲכָל, לְיוֹם וָלַיְלָה, עַד־חֲצוֹת.

---

7. איזהו מקומן [שהיא 'משנה ברורה למשה מסיני'] שד"מ תיבות והקריאה הם שמ"ה כמנין משה, לומר שתורה בעל פה נתנה למשה מסיני. (רוקח)

משנה. כתב המ"א 'נראה לי דוקא בזמניהם שהיו מביניים לשון תרגום, אבל עכשיו שאין מביניים צריכים ללמוד להבין דאם לא כן אינו נחשב ללימוד, דדוקא בתפלה אף שאינו מבין הקדוש ברוך הוא יודע כוונתו. אבל אם אומר המשנה ואינו מבין אינו נקרא לימוד. לכן צריכין ללמוד הפירוש.' וכתב השל"ה 'כשאומר 'איזהו מקומן' או 'במה מדליקין' או 'פיטום הקטורת' יעשה קול ניגון דמשניות' עיין שם: (באר היטב א"ח ס' נ ס"ק א-ב)

[ד] הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים.

שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ, וְכָלִיל לָאִשִּׁים.

[ה] זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת,

אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת: אֲשַׁם גְּזֵלוֹת, אֲשַׁם מְעִילוֹת, אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה, אֲשַׁם נָזִיר, אֲשַׁם מְצֹרָע, אָשָׁם תָּלוּי. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן, וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן, וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה, בְּכָל־מַאֲכָל, לְיוֹם וָלַיְלָה, עַד־חֲצוֹת.

[ו] הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים.

שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה, וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר, לְכָל־אָדָם, בְּכָל־מַאֲכָל, לְיוֹם וָלַיְלָה, עַד חֲצוֹת. הַמּוֹתָר מֵהֶם כֵּיוֹצֵא בָהֶם, אֶלָּא שֶׁהַמּוֹתָר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים, לְנָשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

[ז] שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים.

שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה, וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר, לְכָל־אָדָם, בְּכָל־מַאֲכָל, לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַמּוֹתָר מֵהֶם כֵּיוֹצֵא בָהֶם, אֶלָּא שֶׁהַמּוֹתָר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים, לְנָשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

[ח] הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים.

שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה, וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת, וּבִלְבַד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַּאֲכִילָתָן: הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים, וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל־אָדָם. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר, בְּכָל־מַאֲכָל, לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַּלַּיְלָה, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד־חֲצוֹת, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָיו, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי.

Die die Thoraforschung betreffenden Regeln in der Boraitha

ברייתא דר׳ ישמעאל צריך ללמדו שיבין הפרק ויאמר בניגון הגמרא.

פתיחה דספרא [ע״י ר׳ ישמעאל בן אליעזר]

[8] **רִבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת:**

[א] **מִקַּל וָחֹמֶר.**

[ב] **וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה.**

[ג] **מִבִּנְיַן־אָב מִכָּתוּב אֶחָד, וּמִבִּנְיַן־אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים.**

[ד] **מִכְּלָל וּפְרָט.**

[ה] **וּמִפְּרָט וּכְלָל.**

[ו] **כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל, אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט.**

[ז] **מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט, וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל.**

[ח] **כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן־הַכְּלָל לְלַמֵּד, לֹא לְלַמֵּד עַל־עַצְמוֹ יָצָא, אֶלָּא לְלַמֵּד עַל־הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא.**

[ט] **כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְּעִנְיָנוֹ, יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר.**

[י] **כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְּעִנְיָנוֹ, יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר.**

[יא] **כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ, אִי־אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ, עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ.**

[יב] **דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ, וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ.**

[יג] **וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת־זֶה עַד שֶׁיָּבוֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וַיַּכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם.**

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ [9] בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

אין אומרים קדיש אחר קרבנות

8. בעבר נעשה שימוש בדרך כלל ברֻבִּי (רֻבִּי שימש בעיקר בסדודי ספרד). היידנהיים שינה המילה לרַבִּי, אבל דעתו של הרב יעקב עמדין היתה יש לבטא אותה כרֻבִּי.

רֻבִּי. עם היות דעתי במלת רֻבִּי הנטפלת לשם העצם הפרטי. לנקד הרי"ש בשו"א. אבל לזאת העלה המילה להורות על שם רבינו הקדוש נ"ל שנקודתה בפת"ח ודגוש הבי"ת. כדין רַבִּי הבא ביו"ד הכנוי. שהוראתו רַב שֶׁלִּי. כן הוא זה. שכל השונה אומר על רבינו הקדוש. רַבִּי. לומר שהוא רב שלו. (יעב"ץ על פרקי אבות)
בסידורי אשכנז הקדומים יותר הניקוד הוא רֻבִּי. כך הגו מילה זו ביידיש המערבית עד שחדלו לדבר בה במחצית המאה ה-19, וכך היא גם הכרעת רבי יעקב עמדין. (מורינו הרב בנימין שלמה המבורגר)

9. יבטא כיטב, שלא ישמע בְּיָרֵה.

עטיפת הטלית Vorbereitung zur Talisumhüllung und Segnung bei derselben

קודם 'ברוך שאמר' מתעתפים בטלית. אף נערים מתעטפים בטלית גדול [מגיל ה'-ח'], ויש שמתעטפים רק מגיל י"ג.
"הכל חייבין בציצית לאיתויי מאי. לאיתויי קטן היודע להתעטף. דתניא-'קטן היודע להתעטף חייב בציצית:'" (ערכין ב:)

קודם שמתעטפים בטלית צריך לבדוק בציצות לראות שיהיו כשרות.

הרב והבעל תפלה אומרים את ברכת הטלית בקול רם.

(גמ' ברכות ס:) [10] **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇**
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בַּצִּיצִת:

אחרי כן יניח הטלית על ראשו רחבו לקומתו ויטול שתי ציציות הימיניות לאחריו בכתף שמאלית ושתים האחרות ישארו לפניו, נמצאו כל ד' ציציות בצד שמאל ופיו וסנטרו מכוסים, ויעמוד כך מעוטף כדי הלוך ד' אמות לפחות.

אחרי כן יסיר הטלית מעל פניו ויחזיר הציציות למקומן. עטיפת הטלית מכסה גם את צדדיו, ואינה מונחת רק על גבו וכתפיו. נהגו מלפנים בעת התפלה לעטוף הראש בטלית דהיינו להניח הטלית מעל הכובע, ובדורות האחרונים נתפשט שחובשים כובע בלא טלית מעליו או מסירים הכובע לגמרי ומניחים הטלית מעל הכיפה בלבד.

הנחת התפילין
Vorbereitung zum Anlegen der Gebetriemen und Segnung bei derselben

מהדרים אחר בתי תפילין קטנים ככל האפשר, כדי לדקדק על מיקום התפילין
(בפרט אצל צעירים בני מצוה שאבריהם קטנים). קשר תפילין של ראש הוא מרובע סתום.

הרב והבעל תפלה אומרים ברכות אלה בקול רם, גם ברכת תפילין של ראש.
ויקח תפלה של יד ויניחנה על יד שמאל על בשר הגבוה שבזרוע, וקודם הקשירה יברך:

(גמ' ברכות ס:, מנחות לו.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇**
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין:

כתב סת"ם הוא כתב 'בית יוסף', ויש מהדרים (חו"י וחת"ס) שהיו"ד בימין הצד"י תהא דווקא הפוכה.
את הכריכות סביב הזרוע של רצועה תפילין של יד, מלבד הכריכה הראשונה, כורכים אחר הנחת תפילין של ראש.

אמר הרא"ש אחר שהחזיק תפילין של יד בזרוע ברצוע' שבתוך המעברתא
הניח הרצועה תלויה והניח לאלתר את של ראש... (מהרי"ל)

(גמ' ברכות ס:, מנחות לו.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇**
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין:

קשר תפילין של ראש הוא מרובע סתום מנהג כל ישראל אשכנזים וספרדים עד לפני כמה מאות
כמבואר בבית יוסף וכן נוהגים יוצאי הונגריה וחלק מעדות החסידים עד היום.

ואחריה תיכף יאמר:

בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

ואחר כך כורך ז' כריכות על קנה הזרוע:

אחר הנחת תפילין מקפידים להחזיר את הלבוש העליון בצורה מסודרת ולא מרושלת.
תפילין דרבינו תם מניחים רק גדולי תורה שמוחזקים בחסידות אמיתית, לרוב בצינעה.

במקור, **פסוקי דזמרה** התחיל עם **אשרי**. בהמשך, כאשר נוסף **הודו**, היתה מחלוקת בין פוסקי אשכנזים וספרדים. לפי מנהג ספרד, הם אומרים את המזמורים הנוספים לפני כן, ולכן נאמר **הודו** לפני **ברוך שאמר**. (האריז"ל מעולם לא הנהיג אמירת **מזמור שיר** לפני **ברוך שאמר**, אלא כמזמור שייאמר אחרי הודו.) לפי מנהג אשכנז, **פסוקי דזמרה** נאמר רק אחר **ברוך שאמר**, מכיוון שכל הברכות נאמרות 'עובר לעשייתן'. - לפני קיום המצוה. לכן, הטור (או"ח סימן נ"א) קובע שעדיף לקרוא **הודו** אחר **ברוך שאמר**. יש אומרים שמזמור לתודה נאמר אחר הודו במקום **מזמור שיר** כמו מנהג ספרד.

אין אומרים '**מזמור שיר**' או מזמור אחר לפני '**ברוך שאמר**',
שהיא ברכה על אמירת מזמורי שבח, וצריך שתהא הברכה עובר לעשייתן.
אסור להפסיק, אפילו בברוך הוא וברוך שמו, מתחילת '**ברוך שאמר**' עד לאחר **שמונה עשרה**.

---

10. **בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה הרב, ואחריו בזה אחר זה בעלי תפלה לפי סדר תפילותיהם, מברכים, בקול רם, בניגון ימים נוראים את ברכת** 'להתעטף בציצית'. (מכון מורשת אשכנז)

Eröffnung der Lobgesänge

השמש או הבעל תפלה מכריז [1] **שְׁתִיקָה יָפָה בִּשְׁעַת הַתְּפִלָּה:** טרם פותחים באמירת 'ברוך שאמר':

הבעל תפלה אומר 'ברוך שאמר' כולו בניגון חול, או בניגון השייך לאותו יום [2].

[3] ויאחז הב' ציציות שלפניו בידו הימנית בשעת אמירת 'ברוך שאמר' וכשיסיים 'בתשבחות' ינשקם ויניחם בנחת מידו.

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם ◇ בָּרוּךְ הוּא:
בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית ◇
בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה ◇
בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם ◇
בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ ◇
בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת ◇
בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו ◇
בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח ◇
בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל ◇ בָּרוּךְ שְׁמוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הָאֵל אָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ ◇ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו ◇ וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ בִּשְׁבָחוֹת וּבְזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ [4] **וְנַמְלִיכְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ ◇ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ ◇ יָחִיד חַי הָעוֹלָמִים ◇ מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר ◇ עֲדִי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ (בבין המצרים בימי חול הבעל תפלה מנמיך את קולו במילים) מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשְׁבָּחוֹת:** [5]

---

1. ההכרזה **שתיקה יפה בזמן התפלה** ממקור פולני. המקור הראשון לאמירת הביטוי הוא מהב"ח (1561-1640). זה היה מקובל במזרח אירופה ובמערב אירופה. פירוש הדבר שאפילו דברי תורה אינם אמורים להיאמר לכל התפילה. הרב יו"ט ליפמאן העלר חיבר מי שברך מיוחד שיאמר על ידי הקהילה לאלו שנמנעים מלדבר במהלך התפילה. הוא סבר שהטרגדיות בימיו נגרמו על ידי דיבור בבית הכנסת. רבים מבני אשכנז הממשיכים את המסורת של בעל התוספות יו"ט, סבורים שזהירותם להתפלל בנוסח אבותיהם הביאה לכך שרוב יהדות גרמניה זכתה לשרוד את ההשמדה הנוראה של הרייך השלישי. גם אנחנו, העומדים בפני איומים רבים, צריכים לנסות להשתמש בזה כתחמושת הסודית שלנו כדי להגן על עצמנו מפני כל מי שרוצה להשמיד אותנו. האותיות הראשונות של **שתיקה יפה** ... הן **שיבה**. כל מי שיעשה זאת, אי"ה יזכה להגיע לגיל זקנה. במקומות שונים **שתיקה יפה** נאמרה לפני **חזרת הש"ץ** או **קריאת התורה**. בפפד"מ נאמר לפני **ברוך שאמר**, **תקיעת שופר**, **וקריאת המגילה**.
2. **בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה אומרים 'ברוך שאמר' בניגון ימים נוראים, ובשלש רגלים בניגון יום טוב.**
3. מנהג של האריז"ל היה להחזיק את ציצית הקדמית בידו הימנית תוך אמירת **ברוך שאמר**. זה התקבל בבני אשכנז.
4. נוסח מאוחר: **וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ**
5. בתנ"ך מבטאים את המילה **תִּשְׁבָּחוֹת**. לפי חז"ל, מבטאים אותה **תֻּשְׁבָּחוֹת** (מסכת סוכה נ"א:). בכל סידורים הקדומים נעשה שימוש ב**תֻּשְׁבָּחוֹת**, (למשל; הרמב"ם, רוקח, ויעב"ץ כתב **תוּשְׁבָּחוֹת** [עם האות וי"ו]). זה הוחלף ל**תִּשְׁבָּחוֹת** בסידורים של ר' שבתי סופר ור' אליהו ועזריאל מווילנא. גם לגבי קדיש, אשכנזים אומרים **שתוּשְׁבְּחָתָא** אבל ספרדים אומרים **תִּישְׁבְּחָתָא**. **תִּשְׁבָּחוֹת** היה הנוסח שלימד אריז"ל את תלמידו, (ספרדי) רבי חיים ויטאל.

פסוקי דזמרה Die Lobgesänge

דברי הימים א טז:ח-לו

[6] [8] [7] [9] * הוֹדוּ לַיְיָ קְרָאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו:

שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאֹתָיו:

הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ:

דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד:

זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ:

* זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו:

הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו:

זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר:

אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק:

וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם:

לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם:

בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ:

* וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר:

לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים:

אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ:

---

6. **בראש השנה וביום כפור שרים פסוקי דזמרה בניגון שבת, ביום טוב שרים בניגון יום טוב. בהושענא רבה שרים פסוקי דזמרה בניגון חול.**

7. מהודו לד׳ עד **ובנביאי אל־תרעו**, ותמיד של בין הערבים, מן **שירו לד׳** עד והלל לד׳. **רוממו ד׳ אלדינו** וכו׳ ושאר פסוקי דרחמי וכו׳, ויש במזמור זה י׳ לשונות של הודאה, כנגד י׳ מכות שהביא הקב"ה על המצרים, וי׳ נסים לאבותינו על הים:

8. בימי הביניים נהגו לומר **פסוקי דזמרא** ע"י הבעל תפלה והקהל לסירוגין בדומה לקבלת שבת.
"מנהג מפואר בק"ק פפד"מ והנגררי' אחר מנהגיהם ששני חזני' אומרים פסוקי דזמרא בדלוג פסוק אחר פסוק כעין שאומרים תהלים." (נוהג כצאן יוסף, הלכות פסוקי דזמרא ד')

9. הקהל אומרים כל הפסוקים בלחש חוץ מזו. (דברי קהלת)*

שִׁירוּ לַיְיָ כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃

סַפְּרוּ בַגּוֹיִם | אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו׃

כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃

כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים » וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה׃

[10] הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ׃

הָבוּ לַיְיָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז׃

הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃

חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃

* יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ׃

יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ׃

אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ׃

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְכַנְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם

לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃

בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ׃

תהלים צט:ה רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃

צט:ט רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ׃

עח:לח וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃

מ:יב אַתָּה יְיָ לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי׃

10. אָמַר רַב פָּפָא, אֵין עֲצִיבוּת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ:' (גמ' חגיגה כ:)

כה:ו זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

סח:לה־לו תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים:

נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן | עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים:

לד:יח־כב * [11] אֵל־נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ:

הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים:

ג:ט לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶלָה:

מו:ח יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:

פד:יג יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ:

כ:י יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

כח:ט הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם:

לג:כ־כג נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא:

כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ:

יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

פה:ח הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ:

מד:כז קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ:

פא:יא אָנֹכִי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְּאֵהוּ:

קמד:טו >> אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

יג:ו * וַאֲנִי | בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי גָמַל עָלָי:

בשבת וביום טוב ובימים נוראים אומרים כאן **פסוקי דזמרה לשבת וליום טוב** (עמ' **129**).

([12] אך **בהושענא רבה** לא נהגו באשכנז לומר פסוקי דזמרא של שבת.)

11. כשאומרים 'אֵל־נְקָמוֹת ד' וכו', ובימים צריך לזכור בתפילה שהקב"ה צריך לנקום את הדם של עשרה הרוגי מלכות שנרצחו באכזריות על ידי הרשויות הרומיות בסוף בית שני. (כף החיים. נ: ז)

12. בק"ק פ"פ אין אומרים **פסוקי דזמרה של שבת** ולא **נעריצך** ואין משנין שום דבר כלל רק **קדיש האחרון** מנגנין **בניגון של יו"ט**, וניגון **אדון עולם** מנגנין כמו בי"כ. (הגה"ה שבמהרי"ל)

אין אומרים 'מזמור לתודה' לא בערב יום כפור, גם לא בערב פסח, וחול המועד של פסח.

אין המנהג לעמוד באמירת 'מזמור לתודה'.

ק [13] [14] * מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיְיָ כָּל־הָאָרֶץ׃

עִבְדוּ אֶת־יְיָ בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃

דְּעוּ כִּי־יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ׃

בֹּאוּ שְׁעָרָיו | בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בְּתְהִלָּה הוֹדוּ־לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃

* כִּי־טוֹב יְיָ לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃

קד:לא [15] [16] * יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו׃

קיג:ב־ד יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ׃

---

13. 'מזמור לתודה' נתקן לאומרו מפני שדוד קבעו לאומרו בכל יום לפני הארון. [טור] בא"ח סי' נ"א כתב שכל השירות עתידות להתבטל חוץ ממזמור לתודה לפיכך צריך לאמרה בנגון. (נוהג כצאן יוסף, הלכות פסוקי דזמרא ד')

14. המהרי"ל מזכיר את המנהג לומר מזמור לתודה בשבת וביום טוב מתחיל במילה הריעו. המהר"ם שיף והערוך השלחן אומרים שלא לומר חצי פסוק, למרות שאף על פי שתפילות שלנו מכילות בהרבה חצי פסוקים. דוגמה ספציפית זו יוצרת את הבעיות הבאות, א) זה מתחיל באמצע הפסוק, המכיל את שם של הא-ל, ב) שלא לומר מזמור לתודה בשום נוסח בפסח, שכל המזמור מדבר על קרבן תודה. המנהגות וורמיישא (רב יהודה לייב קירשהיים) כותב:

"בשחרית של שבת א"א מזמור לתודה, ויש אומרים שיש לומר ולהתחיל הריעו, אבל פה אין אומרים.
וכן יש אומרים שאין לומר ביום טוב מזמור שיר ליום השבת, אבל פה אומרים:"

"במזמור זה מ"א תיבות נגד מ' לחמים ואחד כנגד זבח התודה. וד' פעמים במזמור 'ה" כנגד ארבעה מיני לחמים, י' מצות, י' חלות, י' רבוכה, י' חמץ, והיה הכהן לוקח מעשר מכל אחד." (סידור רוקח סימן ט"ו)

15. כתב בספר "מטה משה" סי' מ"ט, ונהגו לומר יהי כבוד והפסוקים אחרים קודם תהלה לדוד, ויש בהם כ"א אזכרות, כנגד כ"א פסוקים שבתהלה לדוד: ע"כ: וכתב בא"ר סי' נ"א ס"ק ד', 'ואין להפסיק כלל בין ד' מלך ד' מלך ד' ימלוך וכו', כמו שאין להפסיק בין ד' אלדיכם לאמת, כן מוכח בפסקי תוס".

16. דָּרַשׁ רְבִּי חֲנִינָא בַּר פָּפָא 'יְהִי כְבוֹד ד' לְעוֹלָם יִשְׂמַח ד' בְּמַעֲשָׂיו:' פָּסוּק זֶה שַׁר הָעוֹלָם אֲמָרוֹ, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא 'לְמִינֵהוּ' בְּאִילָנוֹת, נָשְׂאוּ דְּשָׂאִים כָּל וָחוֹמֶר בְּעַצְמָן, אִם רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעִרְבּוּבְיָא, כָּמָה אָמַר 'לְמִינֵהוּ' בְּאִילָנוֹת? וְעוֹד כָּל וָחוֹמֶר, וּמָה אִילָנוֹת שֶׁאֵין דַּרְכָּן לָצֵאת בְּעִרְבּוּבְיָא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא 'לְמִינֵהוּ', אָנוּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה? מִיָּד כָּל אֶחָד וְאֶחָד יָצָא לְמִינוֹ, פָּתַח שַׁר הָעוֹלָם וְאָמַר, 'יְהִי כְבוֹד ד' לְעוֹלָם יִשְׂמַח ד' בְּמַעֲשָׂיו:'. (גמ' חולין ס.)

רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃

קלה:יג יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃

קג:יט יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃

ד"ר מ' טז:לא * יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ׃

י:טז יְיָ מֶלֶךְ לג:מ יְיָ מָלָךְ שמות טו:יח [17] יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃

תהלים י:טז יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃

לג:י יְיָ הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃

משלי יט:כא רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם׃

תהלים לג:יא עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר׃

לג:ט כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא־צִוָּה וַיַּעֲמֹד׃

קלד:יג [18]כִּי־בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ׃

קלה:ד כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃

צד:יד כִּי | לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃

עח:לח וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃

כ:י * יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃

---

17. הַ' | יִמְלֹךְ. פסק לומר לך כשיבא העת שיאמרו ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, אז תפסוק מלכות אדום: (בעל הטורים)

18. כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר, 'כִּי־בָחַר ד' בְּצִיּוֹן' וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, 'כִּי עַל־אַפִּי וְעַל־חֲמָתִי הָיְתָה לִי הָעִיר הַזֹּאת' (ירמיה לב:לא)? כָּאן קוֹדֶם שֶׁנָּשָׂא שְׁלֹמֹה אֶת בַּת פַּרְעֹה, כָּאן שֶׁנָּשָׂא שְׁלֹמֹה אֶת בַּת פַּרְעֹה. (גמ' נדה טו:)

'אמר ר' יוסי יהי חלקי מגומרי הלל בכל יום' (גמ' שבת קיח:) והכוונה לששת המזמורים האחרונים בספר תהלים, הראשון שבהם פותח ב'תְּהִלָּה לְדָוִד', וכל מזמור אחר כך פותח ומסיים ב'הַלְלוּ־יָ"ה' (רי"ף).

פד:כ [19] אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה:

קמד:טו אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד

אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:

דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:

הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:

וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וגדלותך וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:

זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:

חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד:

טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו:

יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:

כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:

לְהוֹדִיעַ | לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:

מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר:

סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים:

[20] עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ:

---

19. מזמור זה כבר היה ידוע בשם אשרי בזמנו של רבי יוחנן. (גמ' ברכות ד:)
אָמַר רְבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רְבִּי אָבִינָא, כָּל הָאוֹמֵר 'תְּהִלָּה לְדָוִד' בְּכָל יוֹם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים, מוּבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא.

20. תָּנְיָא, 'עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ': בְּעִתָּם לָא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'בְּעִתּוֹ'? הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פַּרְנָסָתוֹ בְּעִתּוֹ. (גמ' כתובות סז:) הכל לפי מה שהוא צריך כל יחיד ויחיד לפי לימודו (רש"י שם)

21 22 פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן׃

צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃

קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃

רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃

שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃

תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

קטו:יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ׃

המזמורים הבאים שרו הלוים בבית ראשון.

קמו 23 הַלְלוּ־יָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ׃

אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃

אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם | שֶׁאֵין לוֹ תְּשׁוּעָה׃

תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃

* אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְיָ אֱלֹהָיו׃

עֹשֶׂה | שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם׃

עֹשֶׂה מִשְׁפָּט | לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים׃

יְיָ | פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים׃

יְיָ | שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת׃

יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ׃

---

21. צריך לכוון בפסוק 'פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ', ואם לא כיוון צריך לחזור [שו"ע נא, ז].
בכל אמירת 'אשרי' בעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק 'פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ' - כי הקול מעורר את הכוונה.

22. המנהג העתיק של נגיעה ונשיקת התפילין בתוך אמירת הפסוק 'פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ...' מוזכר על ידי רב משה מאינץ.

23. אָמַר רַב חָנִין בַּר רָבָא, הַכֹּל מוֹדִים בְּ'תְּהִלַּת ד' יְדַבֵּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד' (הללו־יה), הַלֶּלוּיָהּ דְּבַתְרֵיהּ רֵישׁ פִּירְקָא: (גמ' פסחים קיז.)

קמז הַלְלוּ יָהּ | כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְּהִלָּה:

בּוֹנֵה [24] יְרוּשָׁלִַם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:

הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם:

מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא:

גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לְתִבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר:

מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עַדִי־אָרֶץ:

עֲנוּ לַיְיָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְּכִנּוֹר:

הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם | בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר:

נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ:

לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה:

רוֹצֶה יְיָ אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:

* שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלִַם | אֶת־יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן:

כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ:

[25]הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:

הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ:

הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצֶּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר:

מַשְׁלִיךְ קַרְחָו כְּפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד:

יִשְׁלַח־דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם:

מַגִּיד דברו דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל:

[26] לֹא עָשָׂה כֵן | לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּ־יָהּ:

24. י"מ דזה ירושלם שנקרא על שם אברהם שקראוהו הר ד' יראה (בראשית כב) והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב (שם יד) ומלכי צדק מלך שלם ונקרא ירושלם על שם יראה ועל שם שלם לכך אין אנו נותנין יו"ד בירושלם בין למ"ד למ"ם על שם שלם.' (תום' מס' תענית ט"ז)

25. אָמַר רַב יְהוּדָה, לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם זָהִיר בְּתַבּוּאָה (אוכל) בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, שֶׁאֵין מְרִיבָה מְצוּיָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם אֶלָּא עַל עִסְקֵי תְבוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:'. (גמ' בבא מציעא נט.)

26. אָמַר רְבִּי אַמִּי, אֵין מוֹסְרִין דִּבְרֵי תוֹרָה לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: 'לֹא עָשָׂה כֵן | לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם'. (גמ' חגיגה יג.)

קמח [27] הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים:

הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו:

הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר:

הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר | מֵעַל הַשָּׁמָיִם:

יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ:

וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר:

הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת:

אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ:

הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים:

הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף:

מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ:

בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים:

יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:

וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו [28] לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ:

קמט הַלְלוּ יָהּ | שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים:

יִשְׂמַח־יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם:

יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ:

כִּי־רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה:

יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם:

27. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, יְהֵא חֶלְקִי מִגּוֹמְרֵי הַלֵּל בְּכָל יוֹם. אֵינִיז וְהָאָמַר מַר, הַקּוֹרֵא הַלֵּל בְּכָל יוֹם הֲרֵי זֶה מְחָרֵף וּמְגַדֵּף? כִּי קָאָמְרִינָן, בִּפְסוּקֵי דְזִמְרָא. (גמ' שבת קיח:) שני מזמורים של כילוליס הללו את ד' מן השמים, הללו א-ל בקדשו: (רש"י)

28. אָמַר דָּוִד (המלך) ... שְׁלֹשָׁה סִימָנִים יֵשׁ בְּאוּמָּה זוּ (בני ישראל), הָרַחֲמָנִים וְהַבַּיְּשָׁנִין וְגוֹמְלֵי חֲסָדִים, רַחֲמָנִים דִּכְתִיב: 'וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ' (דברים יג:יח) בַּיְּשָׁנִין דִּכְתִיב: 'וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם' (שמות כ:יז) גּוֹמְלֵי חֲסָדִים דִּכְתִיב: 'לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ וגו'' (בראשית יח:יט). כָּל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁלֹשָׁה סִימָנִים הַלָּלוּ, רָאוּי לְהִדָּבֵק בְּאוּמָּה זוֹ. (גמ' יבמות עח:)

בברית מילה הבעל תפלה מנגן מ'רוממות א-ל בגרונם' בניגון מיוחד.

» רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם:

לַעֲשׂוֹת נָקָם בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְּאֻמִּים:

לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל:

לַעֲשׂוֹת בָּהֶם | מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־יָהּ:

מכאן עד 'ויברך דויד' אומר הבעל תפלה את הפסוקים כולם בקול רם.

קנ הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ:

הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ:

הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר:

הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָּב:

הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה:

» כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ:

[29] כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ:

פט:נג בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן:

קלה:כא בָּרוּךְ יְיָ | מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם הַלְלוּ־יָהּ:

עב:יח-יט בָּרוּךְ | יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ:

וּבָרוּךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ

אֶת־כָּל הָאָרֶץ (בבין המצרים הבעל תפלה מנמיך את קולו במילים) אָמֵן | וְאָמֵן:

ואחר שאמרו הקהל עד 'אמן ואמן', אומר הבעל תפלה בקול 'כל הנשמה' עד 'אמן ואמן'.

29. לכך כופלין כל הנשמה כו' משום דאיתמר יהי חלקי עם גומרי הלל בכל יום, ר"ל שמסיימין ספר תהלים שנתייסד בהללויה. והשתא אם לא יכפול פסוק האחרון לא נראה כמסיים, וכן במחזור ויטרי. ומטעם זה נמי כופלין ד' ימלוך לעולם ועד אחר סיום ויושע. (מהרי"ל)

יש לעמוד מכאן ועד 'וצבא השמים לך משתחוים' ושוב ל'ישתבח' (מגן אברהם ש"ע נ"א סי' ז).

ד"ה ח' כ"ט:י-יג

30 31 וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְיָ לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:
לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ
לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ:
וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה
וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל:
וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:

נחמיה ט:ו-יא

אַתָּה־הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּ עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם
הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים:
אַתָּה־הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאור כַּשְׂדִּים
וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:
וּמָצָאתָ אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ

אין מפסיקים בין אמירת 'נאמן לפניך' לאמירת 'וכרות עמו הברית',
אלא בשחרית של ברית מילה שמנגנים פסוקים אלה באמירת סירוגין מיוחדת של המוהל והסנדק.

מוהל וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
סנדק הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ
מוהל וַתָּקֶם אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה:
סנדק וַתֵּרֶא אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף:
מוהל וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ
סנדק כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה:
מוהל וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה
סנדק וְאֶת־רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

30. המנהג הקבלי לתת צדקה בזמן אמירת 'וַיְבָרֶךְ דָּוִיד' לא היה נהוג באשכנז, שם אנשים נתנו צדקה לפני התפילה, ובמקומות רבים השמש הסתובב עם תיבת הצדקה בתוך חזרת הש"ץ או ב'וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל'.

31. מנהג הקדום לעמוד ב'וַיְבָרֶךְ דָּוִיד' עד 'לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ'. המהרי"ל היה קם מעט תוך אמירת 'אַתָּה־הוּא ד' לְבַדֶּךָ'. 'וַיְבָרֶךְ דָּוִיד' עד 'שְׁמוֹ אַבְרָהָם' אומרים בעמידה. (דברי קהלת דף 26)

[32]שירת הים נהגו לאמרה בניגון טעמי המקרא

שמות יד:ל-לא

מוהל וַיּוֹשַׁע יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם

סנדק [33]וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם:

מוהל וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְיָ

סנדק וַיַּאֲמִינוּ בַּיְיָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

Das Meerslied

טו:א-יח מ' [34] [35]אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיְיָ וַיֹּאמְרוּ

לֵאמֹר ס' [36]אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס

וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: מ' עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי

לִישׁוּעָה ס' זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי

אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: מ' יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה יְיָ

שְׁמוֹ: ס' מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר

שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: מ' תְּהֹמֹת יְכַסֻּיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־

אָבֶן: ס' יְמִינְךָ יְיָ נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ

יְיָ תִּרְעַץ אוֹיֵב: מ' וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס

קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: ס' וּבְרוּחַ

אַפֶּיךָ נֶעֱרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: מ' אָמַר

אוֹיֵב אָרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל ס' תִּמְלָאֵמוֹ

נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: מ' נָשַׁפְתָּ

32. ויושע יש לנגן. וכתוב בספר חרדים בעשר סגולות שכתב עליהן שמכפרין כל עונותיו של אדם בלי סיגוף ועינוי שאחת מהן היא מי שקורא **ויושע** בשמחה ובניגון כמו שאמרוהו ישראל בשמחה יתירה בשעת קריעת ים סוף. ומפני זה נהגתי בעצמי לאומרו בניגוני הטעמים כקורא בתורה. (ספר יוסף אומץ ס' רפא)

33. אָמַר רַבָּה בַּר מָרִי מַאי דִּכְתִיב: 'וַיַּמְרוּ עַל־יָם בְּיַם־סוּף: וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ' (תהלים קו:ז-ח) מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מַמְרִים בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְאוֹמְרִים כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִים מִצַּד זֶה, כָּךְ מִצְרִים עוֹלִים מִצַּד אַחֵר... דִּכְתִיב: 'וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם:' (גמ' ערכין טו.)

34. אומרים בלחש חוץ מפסוקים ד' **איש מלחמה** וגו', **ימינך** וגו', **מי כמכה** וגו', **עד יעבר** וגו', שאומר בקול.

35. '**אז ישיר**' נאמר על ידי הלוים בבית המקדש ביום שבת, כאשר קרבן התמיד הובא לקראת הערב (ראש השנה דף לא). אחרי חורבן בית שני, הוא נאמר בשבת בארץ ישראל, אך לא בבבל. לאחר מכן הוא נאמר מדי יום בארץ ישראל ובחלקים מסוימים באיטליה. הסיבה שאשכנזים מקדימים '**אז ישיר**' לפני **ישתבח** בשחרית, מיוחסת לרבינו משה הזקן, אביו של רבינו קלונימוס ורבינו יקותיאל, שזומן על ידי המלך הצרפתי שרלמנג יחד עם חוקרים רבים אחרים מלומברדיה / לוקה בצפון איטליה למיינץ בגרמניה.

36. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב: 'אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי־גָאֹה גָּאָה' שִׁירָה לָמִי שֶׁמִּתְגָּאָה עַל הַגֵּאִים, דְּאָמַר מַר, מֶלֶךְ שֶׁבַּחַיּוֹת אַרְיֵה, מֶלֶךְ שֶׁבַּבְּהֵמוֹת שׁוֹר, מֶלֶךְ שֶׁבָּעוֹפוֹת נֶשֶׁר, וְאָדָם מִתְגָּאֶה עֲלֵיהֶן, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְגָּאֶה עַל כּוּלָּן וְעַל כָּל הָעוֹלָם כּוּלוֹ. (גמ' חגיגה יג:)

בְּרוּחֲךָ בִּסַּמּוּ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם
אַדִּירִים: ס׳ **מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי**
כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה
פֶלֶא: מ׳ **נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ:** ס׳ **נָחִיתָ**
בְחַסְדְּךָ עַם־זּוּ גָּאָלְתָּ מ׳ **נֵהַלְתָּ בְעֻזְּךָ** [37]**אֶל־נְוֵה**
קָדְשֶׁךָ: ס׳ **שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל**
אָחַז יֹשְׁבֵי פְלֶשֶׁת: מ׳ **אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי**
אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ
כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: ס׳ **תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה**
וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן מ׳ [38]**עַד־**
יַעֲבֹר עַמְּךָ יְיָ עַד־יַעֲבֹר עַם־זּוּ
קָנִיתָ: ס׳ **תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן**
לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ מוהל **מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ**
יָדֶיךָ: » ס׳ **יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:** מ׳ **יְיָ |**
יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: בסוף שירת הים כופלים את הפסוק 'ד׳ ימלוך לעולם ועד'

(אין אומרים 'ד׳ מלכותיה' וגומר, 'כי בא סוס' וגומר) וממשיכים 'כי לד׳ המלוכה'.

תהלים כב:כט **כִּי לַיְיָ הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם:**

עובדיה א:כא [39]**וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה:**

זכריה יד:ט **וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:**

מסיימים:

[40] **וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר** ◇ דברים ו:ד **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

---

37. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, כָּל הַמִּתְגָּאֶה בְּטַלִּית שֶׁל תַּלְמִיד חָכָם, וְאֵינוֹ תַּלְמִיד חָכָם, אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמָחִיצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כְּתִיב הָכָא 'גֵּאֶה יָהִיר וְלֹא יִנָּוֶה' (חבקוק ב:ה) וּכְתִיב הָתָם 'אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ:'. (גמ׳ בבא בתרא לח.)

38. 'עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ ד׳" זוֹ בִּיאָה רִאשׁוֹנָה (בימי יהושע) 'עַד־יַעֲבֹר עַם־זּוּ קָנִיתָ:' זוֹ בִּיאָה שְׁנִיָּה (בימי עזרא). (ברכות ד:, סוטה לו.) אֲמוֹר מֵעַתָּה, רְאוּיִים הָיוּ יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם נֵס בְּבִיאָה שְׁנִיָּה, כְּבִיאָה רִאשׁוֹנָה, אֶלָּא שֶׁגָּרַם הַחֵטְא. (ברכות ד., סוטה לו., סנהדרין לח:)

39. **בימי חנוכה אומרים** 'וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן' - **בניגון המאורה 'שני זיתים', ובפורים אומרים - באחד מניגוני פורים.**

40. החתם סופר כותב (סדרת ואתחנן) אפשר לחשוב שמאז שאנחנו מסיימים את השירה עם הפסוק, 'בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ד׳ אֶחָד' ... שהעמים יהיו באותה מדריגה כמו בני ישראל (ומלאה הארץ). אנו טוענים בסוף על ידי הוספת הַפְּסוּק שֶׁל **שמע ישראל**, שגם בתקופה זו אנו תמיד נהיה במדריגה גבוהה יותר של הערכה מכיוון שיש לנו קשר הדוק יותר עם הקב"ה מאשר העמים. מבחינה היסטורית, **שמע ישראל** נוספה בנוסח צרפת, שהוסיף תוספות רבות לתפילה (למשל 'לחיים טובים' ופסוקים נוספים). בדרך כלל גדולי אשכנז התנגדו לתוספות שלהם, מכיוון שבמהלך פסוקי דזמרא אפשר לומר פסוקים נוספים, הם לא ראו סיבה להתנגד.

Schluß der Lobgesänge

הבעל תפלה ירד לפני התיבה לפני ישתבח, שאומרה שם בעבור הקדיש שאחריה שיאמר לפני התבה עם ברכו וכל מה שאחריו שהוא עיקר התפלה. המתפלל עובר לפני התבה, אם יש יאהרצייט הוא עובר אך אבלים לא יעברו עד 'אשרי'.

[ע"י שלמה?] [41] [42] יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ ◇ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ ◇ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שִׁיר וּשְׁבָחָה ◇ הַלֵּל וְזִמְרָה ◇ עֹז וּמֶמְשָׁלָה ◇ נֶצַח ◇ גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה ◇ תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת ◇ קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת ◇ » בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◇ אֵל ◇ מֶלֶךְ ◇ גָּדוֹל בַּתֻּשְׁבָּחוֹת ◇ אֵל הַהוֹדָאוֹת ◇ אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת ◇ הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה ◇ מֶלֶךְ ◇ אֵל ◇ [43] חַי הָעוֹלָמִים:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים נוסף בתחילה כאן רק בעשרת ימי תשובה על ידי נוסח ספרד. זהו מנהג אריז"ל, שלא התקבל על ידי אשכנזים ברחבי אירופה, עם זאת אשכנזים רבים ממזרח אירופה התחילו לומר זאת.

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב – וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

[44] יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים גם אם עומדים בתפלה במקום שאין רשאים להפסיק בו 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל ◇ שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא ◇ הציבור אומר עמו (ולא לאחריו) [45] לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇ דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא – בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

---

41. ספרי מנהגי אשכנז לא דנים בנושא הקבלי של אמירת השבחים בנשימה אחת.

42. שבח שלמה, וסידרן ביום שעלה לישב על כסאו של שן, וציפהו זהב ומפז, וכו', ופתח ואמר **ישתבח שמך לעד מלכנו המלך**, וחתם שמו מראשי תיבות, ומרוב ענותנותו הקדים **ישתבח** שלא ירגישו. [גליון סידור הרוקח]:

43. אם לומר 'חַי הָעוֹלָמִים' או חֵי הָעוֹלָמִים נדון בפוסקים, אבל אמירת חֵי הָעוֹלָמִים עשוים להיחשב בעיני חלקם כפירה אפשרית (כלומר, אמונה באלילים מרובים).
ההגוי 'חַי הָעוֹלָמִים' נהגו בכל אשכנז מדורי דורות ונשמר בפפד"מ עד זמן הרב שמשון רפאל הירש ואחריו.

44. **אלו דברי בעל האגודה ממסכת ברכות ג:א** וז"ל **'יהא שמו הגדול מבורך מכאן משמע שיש לומר יהא שמיה ולא מפיק ה' שמיה דהוי משמע שם יה'.**

45. לְעֵלָּא מִכָּל. כ"ה בכל סידורים ישנים... ועד לסידורים מאוחרים (אמשטרדם תקס"ד), וכך מופיע גם בדיוקים בנוסח התפילה לרמ"מ משקלאוו. הנוסחא המקובלת 'לעילא מן כל', מקורה באריז"ל כדי שיהיו כ"ח תיבות מ'יהא שמיה רבא' עד 'דאמירן בעלמא'... ור' זלמן הענא גם הוא גרס 'לעילא מן כל' אך לא מטעמיה דהאריז"ל אלא ששינה מדעתו שסבר שכך הוא לשון ארמי שבמקרא, ובעקבותיו שינה גם רוו"ה. (סידור אזור אליהו)

Einteilung des Schmaleses קריאת שמע וברכותיה לחול

בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש:

[1]הבעל תפלה מאריך באמירת 'ברכו' ובימים מיוחדים (שאין תחנון) מאריך עוד יותר:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים ◇ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◇ וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים תהלים סח:ה סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְּזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה:

[2]בָּרְכוּ

כשמנגן הבעל תפלה השם יאמר הקהל:

אֶת־יְיָ

בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

כשמנגן הבעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל:

הַמְבֹרָךְ:

קיג:ב יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קהל ובעל תפלה יחדיו:

בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

הבעל תפלה אומר בקול רם את ראש ברכת יוצר עד 'את הכל':

(גמ' ברכות יח:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇

ישעיה מה:ז יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא ◇ אֶת־הַכֹּל:

הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים ◇ וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: קד:כד [3]מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ | יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז ◇ הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם ◇ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ ◇ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ ◇ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ ◇ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵל בָּרוּךְ גְּדוֹל דֵּעָה ◇ הֵכִין וּפָעַל זָהֳרֵי חַמָּה ◇ טוֹב יָצַר כָּבוֹד לְשִׁמוֹ ◇ מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֻזּוֹ ◇ פִּנּוֹת צְבָאָיו קְדוֹשִׁים רוֹמְמֵי [4] שַׁדַּי ◇ תָּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ: תִּתְבָּרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ ◇ וְעַל־מְאוֹרֵי־אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ ◇ יְפָאֲרוּךָ ◇ סֶלָה:

---

1. הבעל תפלה מנגן 'ברכו' כנהוג בכל יום שאין בו נפילת אפים, בניגון מוצאי שבת: (בערב יום כפור ובין ערב יום כפור לסכות, בחול המועד, באסרו חג, משמחת תורה עד סוף חודש תשרי, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בשני ימים של פורים קטן וגדול, בכל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב.)

2. באמירת 'ברכו' הבעל תפלה אומר: 'ברוך ד' המבורך לעולם ועד' יחד עם הציבור, ולא אחריו, כמו בעניית קדושה וכיוצא בו. וכן המנהג ב'ברכו' של העולים לתורה.

3. כְּשֶׁהָיָה רַבִּי עֲקִיבָא מַגִּיעַ לְפָסוּק זֶה אוֹמֵר, 'מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ | ד' יֵשׁ לְךָ בְּרִיּוֹת גְּדֹלוֹת בַּיָּם, וְיֵשׁ לְךָ בְּרִיּוֹת גְּדֹלוֹת בַּיַּבָּשָׁה, שֶׁבַּיָּם אִילְמָלֵי עוֹלוֹת בַּיַּבָּשָׁה מִיָּד מֵתוֹת, שֶׁבַּיַּבָּשָׁה אִילְמָלֵי יוֹרְדוֹת לַיָּם מִיָּד מֵתוֹת, יֵשׁ לְךָ בְּרִיּוֹת גְּדֹלוֹת בָּאוּר, יֵשׁ לְךָ בְּרִיּוֹת גְּדֹלוֹת בָּאֲוִיר, שֶׁבָּאוּר אִילְמָלֵי עוֹלוֹת לַאֲוִיר מִיָּד מֵתוֹת, שֶׁבַּאֲוִיר יוֹרְדוֹת לָאוּר מִיָּד מֵתוֹת, 'מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ | ד'" (גמ' חולין קכז.)

4. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב: 'אֲנִי אֵ-ל שַׁדַּ-י'? (בראשית לה:יא) אֲנִי הוּא שֶׁאָמַרְתִּי לָעוֹלָם דַּי. (גמ' חגיגה יב.)

בעל תפלה תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ ◇ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים: יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ־לָעַד מַלְכֵּנוּ ◇ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים ◇ וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם ◇ וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים ◇ כֻּלָּם בְּרוּרִים ◇ כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן [5] קוֹנֵהֶם: וְכֻלָּם, פּוֹתְחִים אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה ◇ בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה ◇ [6] וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים –

קהל אֶת־שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא:

בעל תפלה וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה ◇ [7] וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה ◇ לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם ◇ בְּנַחַת־רוּחַ ◇ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה ◇ [8] קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים ◇ וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה –

קהל ישעיה ו:ג קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים ◇ לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

קהל יחזקאל ג:יב בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ ◇ לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם ◇ זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתֻשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ: כִּי הוּא לְבַדּוֹ [9] פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת ◇ עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת ◇ בַּעַל מִלְחָמוֹת ◇ זוֹרֵעַ צְדָקוֹת ◇

---

5. כמעט כל הסידורים הקדומים מכילים את המילה קוֹנֵהֶם. היום נהוג לומר קוֹנָם על מנת להפחית על כל בלבול אפשרי שיש בו ח"ן, שיש שתי רשויות. ישנן דוגמאות כאלה בתנ"ך:
כֹּה־אָמַר הָאֲ-ל | ד' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ: (ישעיה מב:כ)
אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ ד' וַאֶעְשָׁר וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמֹל עֲלֵיהֶן: (זכריה יא:כ)

אין לשנות גירסת היוצר וראוי לומר עושים באימה רצון קונהם ולא קונם. (נוהג כצאן יוסף, דין ק"ש וברכותיה)

6. אף על פי שנוסחות קדומים רבים, כולל נוסח אשכנז, מדפיסים מילים האלה עם סיום נון סופית, 'וּמְבָרְכִין וּמְשַׁבְּחִין וּמְפָאֲרִין וּמַעֲרִיצִין וּמַקְדִּישִׁין וּמַמְלִיכִין', המהר"י ווייל מורה לנו לא לסטות מהצורה הנוכחי שלהם.

7. ... הכי מצינו במדרש (איכה ג) חדשים לבקרים שבורא מלאכים בכל יום ואומרים שירה ונטרדין להן, כדאמר בסמוך משום שיש אות במלאכים הקבועים שממתינים זה לזה לומר שירה. ואלו החדשים שאינם יודעים הדת, ממהרין לשורר ונתחייבו כליה. והיינו אשר תקנו ויסדו אנשי כנסת הגדולה ביוצר 'וְנוֹתְנִין רְשׁוּת זֶה לָזֶה ... קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִין וְאוֹמְרִים', וגם למעלה 'יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם', כלומר בכל יום בורא חדשים ונטרדין, אבל משרתיו קבועים ועומדין לעד: (גמ' חגיגה יג: תוס' ד"ה מזיעתן)

8. קְדֻשָּׁה בשורוק כ"ה בכל סדורים ישנים. ובאבודרהם גרס 'וּבְנִעִימָה קְדוּשָׁה כּוּלָּם' בחולם, ועל פי שינו ויעתר יצחק ועבודת ישראל (וגם ר' עזריאל ור' אליה ווילנא במהדו"ג ולא נתקבלה דעתם). (סידור אזור אליהו)

9. עַד־מָתַי אֱלֹדִים יְחָרֵף צָר יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח: (תהלים עד:י) עכשיו האותיות של שתי המילים שמך לנצח הן אלה איתן מתחילים שמות שבעת כוכבי הלכת של המערכת התלמית (גמ' שבת קנו, קכ:, רש"י ברכות נט:). שבעת כוכבי הלכת הללו מסמלים את הכוחות המוזכרים בקטע זה ... הפלנטה הראשונה, השמש, השולטת ביום ראשון מרומזת על ידי פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת ('כצאת השמש בגבורתו'). הירח, כוכב של יום שני, מכונה הביטוי עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת, המאפיין הבולט שלו הוא מחזור ההתחדשות החודשי שלו. בַּעַל מִלְחָמוֹת מצביע על מאדים, הכוכב האדום בדם של היום השלישי, מאדים, אל המלחמה של הרומאים, שנקרא על ידי הגרמנים הקדומים

מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת ◇ בּוֹרֵא רְפוּאוֹת ◇ נוֹרָא תְּהִלּוֹת ◇ אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת: הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר: תהלים קלו:ז **לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: »** [10] **אוֹר חָדָשׁ עַל־צִיּוֹן תָּאִיר ◇ וְנִזְכֶּה כֻּלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:**

[ע"י שמואל] קהל [11]**אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ חֶמְלָה גְּדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ ◇ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים ◇ כֵּן תְּחָנֵּנוּ (וּתְלַמְּדֵנוּ): אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם ◇ רַחֵם עָלֵינוּ ◇ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל ◇ לִשְׁמֹעַ ◇ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד ◇ לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: [12]וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ ◇ וְלֹא־נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ ◇ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: »** [13]**וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ◇ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל־יְשׁוּעוֹת אָתָּה ◇ וּבָנוּ בָּחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן: וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת ◇ לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ** (בבין המצרים את הסיום אומר בניגון טעמי איכה.) **הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:** עונים 'אמן' על ברכת **אהבה** של הבעל תפלה.

לכסות את העינים לפסוק שמע ישראל

טור אורח חיים, סי' ס"א: "ומנהג טוב הוא להעיר הכוונה בפסוק הראשון שהוא עיקר מקום כוונת הקריאה ויש נוהגין שנותנין ידיהם על פניהם בקריאת פסוק הראשון וראייתם מפ"ב דברכות (יג:) רבי כד הוה מנח ידיה אעיניה הוה קרי לה פי' כוונתו שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין וכל מה שיעשה אדם לעורר הכוונה טוב הוא."

הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט (מהר"ש), בתוך: שיח תפילה, לזכר ח"ש טשזנר, ירושלים תשנ"ט, עמ' קצט: "איתמר [ברכות יג ע"ב] בשעה שמעביר ידיו על גבי עיניו. אמר מהר"ש, המכסים פניהם כשאומרים אחד, רא[י]תם מהכא."

ספר מהרי"ל, ריש הלכות תפילה: "כשאמר מהר"י סג"ל שמע ישראל דקריאת שמע הניח ידו על עיניו וכיסם עד סיום כוונת אחד." כנראה חלק מהמנהג הישן המובא בגאונים ובראשונים. אצטט שנים מהם:

Tiu (יום שלישי). **מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת** רומז לכוכב, כוכב הבוקר המביא ישועה (מרקורי-רביעי, מרקרי בצרפתית). יופיטר, המכונה בעברית צדק, מכונה על ידי **זוֹרֵעַ צְדָקוֹת**. הביטוי **בּוֹרֵא רְפוּאוֹת** הוא הכינוי המשמש לכוכב יום שישי, ונוס (הידוע בעברית נוגה), המביא "שלום, שמחה, אושר ובריאות." לבסוף, רומז כוכב השבת, שבתי (שבתאי, שבת), **נוֹרָא תְּהִלּוֹת** מכיוון ששולט ביום המנוחה הוא מעניק כבוד לבורא בלבד.

10. **בהושענא רבה אומרים 'אור חדש' עד 'לאורו' וכן 'והביאנו' עד 'וליחדך באהבה' אומר החזן בניגון ימים נוראים, סיום הברכה -בניגון חול.**

11. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, הַשְּׁכִּים לִשְׁנוֹת, עַד שֶׁלֹּא קָרָא קְרִיאַת שְׁמַע, צָרִיךְ לְבָרֵךְ, מִשֶּׁקָּרָא קְרִיאַת שְׁמַע, אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ, שֶׁכְּבָר נִפְטַר בְּאַהֲבָה רַבָּה. **(גמ' ברכות יא:)**

12. הנוסח הנכון הוא 'וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ' ולא 'וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ'.

13. המנהג להחזיק את **שתי הציציות** הקדמיות ביד שמאלית, כפי שהוזכר בפוסקים הבאים; ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא, ים של שלמה, מגן אברהם, שלחן ערוך הרב, קיצור שלחן ערוך וערוך השלחן. גם זו התבטאה בפוסקי אשכנז (מנהגי וורמיישא, ר' אהרן פולד [מנהגי פרנקפורט], חות יאיר, וספר יוסף אומץ (למרות שהוא החזיק את כל ארבעת הציציות, כמנהג האריז"ל).

טור אורח חיים, סימן ס"א: "וצריך להאריך בד' דאחד שיעור שיחשוב בלבו שהקב"ה הוא יחיד בעולמו למעלה ולמטה ובד' רוחות העולם ויש נוהגין להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד' רוחות ויש מפקפקין בדבר משום הא דתניא הקורא את שמע לא יקרוץ בעיניו ולא ירמוז בשפתיו וא"א הרא"ש ז"ל היה אומר שאין לחוש דהתם הקריצה והרמיזה לצורך ד"א ומבטלין הכוונה אבל הכא הרמיזה היא צורך הכוונה וגורמת אותה."

לקט יושר, או"ח, עמ' 81: "זכורני שעשה כמו שכתב א"ח בס' ס"א, וז"ל ויש נוהגים להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה וד' רוחות העולם."

להשלמת **רמ"ח תיבות** בק"ש מקדימים לה אמירת '**אל מלך נאמן**' הן ביחיד והן בציבור. ויש משלימים את חשבון **רמ"ח** בעניית '**אמן**' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'**אמן**' הוא נוטריקון '**אל מלך נאמן**'.

לכתחילה צריך לקרוא את ק"ש כולה **בטעמי המקרא** כולל הפסוק הראשון שהוא עיקר הקריאה על פי הפסוקים. קריאת שמע **בנגינת טעמי המקרא**, אם מורגל בהם, ובנגינת טעמי המקרא הקדומה של בני אשכנז בפרט, היא הדרך המובחרת לקיים את המצוה דאורייתא של קריאת שמע פעמיים בכל יום.

על פי הפסוקים והמדקדקים צריך להקפיד בכל התפלה - וביותר בק"ש דאורייתא - על ביטויי המילים בלשון הקודש מדוקדקת. הגיית **החולם הנכונה** היא זו של בני אשכנז, ובדורות שלפנינו הבדילו בני אשכנז גם בין **חי"ת לכ"ף** (שריד לכך נותר בהגיית בני הונגריה) ובין **עי"ן לאל"ף** (שריד לכך נותר בהגיית בני הולנד). **הרי"ש האשכנזית** הנכונה היא לשונית. לפי פוסקי אשכנז צריך להקפיד על דין הגמרא להאריך **בדלי"ת** של '**אחד**' (בהרעדת הלשון קלושה מאחורי השיניים העליונות הקדמיות). רבים הם המדקדקים בזמן ק"ש לפי על השיטות, ואשרי הם אלה שמתאמצים להדר גם בעצם ק"ש שתיעשה לפי מסורת חז"ל.

אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן דברים ו:ד [14] **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | [15] [16]אֶחָד:**

בלחש (גמ' פסחים נו.) **בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

דברים ו:כ-ט **וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ [17]בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל-יָדֶךָ וְהָיוּ [18]לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:**

---

14. תָּנוּ רַבָּנָן, כֵּיצַד הָיוּ כּוֹרְכִין אֶת שְׁמַע? אוֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ד' אֱלֹהֵינוּ ד' אֶחָד, וְלֹא הָיוּ מַפְסִיקִין, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, מַפְסִיקִין הָיוּ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיוּ אוֹמְרִים בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. וַאֲנַן מַאי טַעְמָא אַמְרִינָן לֵיהּ (בָּרוּךְ שֵׁם...)? כִּדְדָרֵישׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, דְּאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, **וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל-בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם** בִּיקֵּשׁ יַעֲקֹב לְגַלּוֹת לְבָנָיו קֵץ הַיָּמִין, וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה, אָמַר שָׁמָּא חַס וְשָׁלוֹם יֵשׁ בְּמִטָּתִי פְּסוּל, כְּאַבְרָהָם שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ יִשְׁמָעֵאל, וְאָבִי יִצְחָק שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו, אָמְרוּ לוֹ בָּנָיו, **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ד' אֱלֹהֵינוּ ד' אֶחָד**, אָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁאֵין בְּלִבְּךָ אֶלָּא אֶחָד, כַּךְ אֵין בְּלִבֵּנוּ אֶלָּא אֶחָד, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּתַח יַעֲקֹב אָבִינוּ וְאָמַר, **בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד**. אָמְרֵי רַבָּנָן הֵיכִי נַעֲבִיד נֵאמְרוּהוּ? לָא אֲמָרוּ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, לָא נֵאמְרוּהוּ? אֲמָרוֹ יַעֲקֹב, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ אוֹמְרִים אוֹתוֹ בַּחֲשַׁאי... אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּקוֹל רָם, מִפְּנֵי תַּרְעוֹמֶת הַמִּינִין, וּבִנְהַרְדְּעָא דְּלֵיכָּא מִינִין עַד הַשְּׁתָּא אָמְרֵי לֵהּ בַּחֲשַׁאי. (גמ' פסחים נו.)

15. צריך להאריך בחי"ת של אחד כדי שימליך הקב"ה בז' רקיעים [רִישׁ לָקִישׁ אָמַר שִׁבְעָה (רְקִיעִים הֵן), וְאֵלּוּ הֵן: וילון, רָקִיעַ, שְׁחָקִים, זְבוּל, מָעוֹן, מָכוֹן, עֲרָבוֹת. (גמ' חגיגה יב:)] ובארץ. (דרך חיים על סידור של"ה)

16. יקצר באלף ויאריך בחי"ת, ויחשוב שהוא אחד שלם ואין עוד. (דברי קהלת)

17. '**בְּכָל-לְבָבְךָ**' בְּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ, בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר הָרָע, '**וּבְכָל-נַפְשְׁךָ**' אֲפִילּוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ, '**וּבְכָל-מְאֹדֶךָ**' בְּכָל מָמוֹנֶךָ, דָּבָר אַחֵר, '**וּבְכָל-מְאֹדֶךָ**' בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לְךָ, הֱוֵי מוֹדֶה לוֹ. (גמ' ברכות נד.)

18. (טעמא דבית הלל) '**לְטוֹטָפֹת**' (דברים ו:ח), '**לְטוֹטָפֹת**' (יא:יח) '**וּלְטוֹטָפֹת**' (שמות יג:טז) **דילפינן מינה מרבע בתים לתפילין ומן דכולהו לטוטפות קרינן נמי מהני קראי דרש"י** (רש"י) הֲרֵי כָּאן אַרְבַּע, אַהֲנֵי קְרָא וְאַהֲנֵי מַסּוֹרֶת. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, אֵינוֹ צָרִיךְ, טַט בְּכַתְּפֵי שְׁתַּיִם, פַּת בְּאַפְרִיקִי שְׁתַּיִם. (גמ' סנהדרין ד:, גמ' זבחים לז:, מנחות לד:)

דברים יא:יג-כא וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
[19]לְאַהֲבָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי
מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי
עֵשֶׂב-בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם
וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם-מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם
לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ
וּבִשְׁעָרֶיךָ: [20] הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ירבו' עד 'אמת' לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי
בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

במדבר טו:לז-מא וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף-פְּתִיל [21]תְּכֵלֶת:
וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת [22] וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ
וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:

הקהל והבעל תפלה אומרים את הפסוק האחרון עם הרב.

אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם-מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

---

19. וּמְנָא לָן (שמזכירין גבורות גשמים) דְּתַנְיָא, 'לְאַהֲבָה אֶת-ד' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל-לְבַבְכֶם' אֵיזוֹ הִיא עֲבוֹדָה שֶׁהִיא בְּלֵב? הֲוֵי אוֹמֵר זוּ תְּפִלָּה. וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ, 'וְנָתַתִּי מְטַר-אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ'. (גמ' תענית ב.) אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אָסוּר (לו) לְאָדָם שֶׁיֹּאכַל קוֹדֶם (שֶׁיִּטְעוֹם כְּלוּם עַד) שֶׁיִּתֵּן מַאֲכָל לְבְהֶמְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ' וְהָדַר 'וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ:'. (גמ' ברכות מ., גיטין סב.)

20. רבי יוחנן תהה כיצד יכולים להיות זקנים בבבל, הרחק מהמקום בו ההבטחה לְמַעַן יִרְבּוּ יכולה להתקיים. אבל אז התברר לו כמו שמלמד אותנו הנביא: וְאַחֵי לַהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר-בָּאוּ שָׁם: (יחזקאל יא: טז) גם מחוץ לארץ ישראל, הרחק מבית המקדש, אפשר לחוות את קרבתו של הא-ל. בתי כנסיות, באשר הם, נחשבים כמקדש מעט, מקדשים קטנים שבהם אנו יכולים לחפש להיות קרובים לאלדים. ... מנהג בקהילות רבות הוא שהרב יקרא בקול את הפסקה השלישית של קריאת שמע (פ' ציצית). משנה (ברכות א:ד) מלמד בנוגע לפסקה זו: **מזכירין יציאת מצרים**. המילה מזכירין הובן כי יש להזכיר בפומבי את יציאת מצרים - ומכאן המנהג שהרב יקרא את הפסקה בקול. בקהילה שלנו (כמו בחלק אחר) הרב מתחיל במילים לְמַעַן יִרְבּוּ, למרות שהמשפט אינו חלק מפ' ציצית. אבל אם מבינים את משנתו של רבי יוחנן, אז מתברר שקריאת לְמַעַן יִרְבּוּ על ידי הרב, בכל בוקר וערב, מעבירה ברכה לאלו שנמצאים בבית הכנסת. (הרב ברויאר)
עיין בשרשי מנהג אשכנז חלק ג' שמסביר את זה.

21. אָמַר רָבָא, לָמָּה לִי דְּכָתַב רַחֲמָנָא... יְצִיאַת מִצְרַיִם גַּבֵּי צִיצִית? אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי הוּא שֶׁהִבְחַנְתִּי בְּמִצְרַיִם... וּמִמֵּי שֶׁתּוֹלֶה קָלָא אֵילָן בְּבַגְדוֹ, וְאוֹמֵר תְּכֵלֶת הוּא. (גמ' בבא מציעא סא:) לבע כדומה לתכלת ורחמנא (במדבר טו) פתיל תכלת ותכלת דמיו יקרים שלבוע בדם חלזון שאינו עולה מן כיס אלא אחת לשבעים שנה: (רש"י שם) ואף על גב דעובר על מצות לילית מכל מקום איצטריך קרא לעבור עליו משעת תלייה: (תוספות ד"ה שתולה)

22. באמירת פרשת 'ויאמר', הציציות עוברות מיד שמאל ליד ימין. המנהג להחזיק את הציציות מתקופת התלמוד ולכן נחשב לדינה דגמרא. מנשקים את הציציות רק באמירת המילים 'וראיתם אותו'.

[23] הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם', ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת [24] [25] וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ ◇ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם ◇ וּשְׁמוֹ קַיָּם ◇ וְכִסְאוֹ נָכוֹן ◇ וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת ◇ וּדְבָרָיו חַיִּים וְקַיָּמִים ◇ נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים ◇ לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ ◇ עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ ◇ וְעַל כָּל־דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל־הָרִאשׁוֹנִים וְעַל־הָאַחֲרוֹנִים ◇ דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד ◇ אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ ◇ גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ ◇ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ ◇ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ ◇ אֵין אֱלֹהִים עוֹד זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם ◇ מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ ◇ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד־אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל־לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן ◇ וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ ◇ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ ◇ וְיַם־סוּף בָּקַעְתָּ ◇ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ ◇ וִידִידִים

23. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּאָמַר בֵּין 'אֱלֹדֵיכֶם' לֶאֱמֶת וְיַצִּיב לָא יַפְסִיק. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מַאי טַעְמֵיהּ דְּרַבִּי יְהוּדָה? דִּכְתִיב: 'וַד' אֱלֹדִים אֱמֶת' (ירמיה י:). (גמ' ברכות יד:)

24. אָמַר רַבָּה בַּר חִינָנָא סָבָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב, כָּל שֶׁלָּא אָמַר 'אֱמֶת וְיַצִּיב' שַׁחֲרִית, וְ'אֱמֶת וֶאֱמוּנָה' עַרְבִית, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת:'. (גמ' ברכות יב:) 'ברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא, שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם, וברכה אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות, שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים, ולהדריכנו על במות אויבינו, כל אלה הנסים התדירים תמיד' (רש"י שם).

25. חמש עשרה מילים הללו מתחילות באותה אות 'י', והן תואמות את חמש עשרה מילים בפסוק האחרון של 'שמע'.

ראיתי במעשה הגאונים מאמת ויציב עד הדבר הזה לעולם ועד אגרת אחת היתה, לפי כשיסדו מאה ברכות שלחו לגולה רצונכם לקבל עליכם לומר בכל יום מאה ברכות, שלחו להם אמת ויציב עד הדבר הזה עלינו לעולם ועד. ט"ו וויי"ן הם תשעים, ה'דבר ה'זה ב' ההי"ן הם י', הרי ק' כנגד ק' ברכות. וכן מן אמת ויציב עד עוד זולתך מאה תיבות, כנגד מאה ברכות. (רוקח)

הֶעֱבַרְתָּ ◇ תהלים קו:יז וַיְכַסּוּ־מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: » עַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל ◇ וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתֻשְׁבָּחוֹת ◇ בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת ◇ לְמֶלֶךְ אֵל חַי־וְקַיָּם ◇ רָם־וְנִשָּׂא ◇ גָּדוֹל וְנוֹרָא ◇ מַשְׁפִּיל גֵּאִים ◇ וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים ◇ מוֹצִיא אֲסִירִים ◇ וּפוֹדֶה עֲנָוִים ◇ וְעוֹזֵר דַּלִּים ◇ וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו:

[26] כאן יעמוד לשמונה עשרה.

תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן ◇ בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ:

מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל ◇ לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◇ וְאָמְרוּ כֻלָּם –

קהל שמות טו:יח מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

ביום המילה מנגנים מכאן עד 'גאל ישראל'.

בעל תפלה שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ ◇

עַל־שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ:

קהל טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

בעל תפלה [27] צוּר יִשְׂרָאֵל ◇ קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל ◇ [28] וּפְדֵה כִּנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל:

[29] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [30] גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אומרים גם את זה בקול רם עד אות האחרונה.

---

26. בשחר עמד לתפלת י"ח מתי שהתחיל ש"ץ 'תהלות לא־ל עליון'. (מהרי"ל)

27. עיון בסדרי התפילה האשכנזיים המוסמכים ביותר, ילמדנו על קפידה של רבותינו חסידי אשכנז לומר את הגירסה 'צור ישראל', **בלא** הוספת הפסוק 'גואלנו'. בכתביהם של רבי יהודה החסיד, והרוקח ושאר חסידי אשכנז, מבואר כי ב'צור ישראל' יש בה י"ד תיבות וס' אותיות לפי שס' ריבוא נגאלו י"ד בניסן (ספר המנהגים לר"א טירנא), הם נתנו לכך הסברים שונים, מהם עולה שהפסוק 'גואלנו' אינו שייך לנוסח התפילה: הפסוק 'גואלנו' מהשילוב הצרפתי שהתנגדו לו קדמוני אשכנז בחריפות.
בשונה מנוסח פולין, שכלל את הפסוק הנוסף 'גֹּאֲלֵנוּ ד' צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:' (ישעיה מז:ד) לפני סיום הברכת גאל ישראל, נוסח אשכנז העתיק לא הכיל את הפסוק הזה.

28. נוסח מאוחר: 'וּפְדֵה כִּנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל:'

29. הבעל תפלה מסיים ברכת 'גאל ישראל' בקול רם כשאר הברכות לפי המנהג הישן הציבור עונה 'אמן' על ברכת הבעל תפלה ובדורות האחרונים פשט המנהג לומר את סוף הברכה עם הבעל תפלה כדי להמנע מעניית 'אמן'.

30. אָמַר רָבָא, קְרִיאַת שְׁמַע וְהַלֵּל 'גָּאַל יִשְׂרָאֵל', דִּצְלוֹתָא 'גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל', מַאי טַעְמָא? דְּרַחֲמֵי נִינְהוּ. (גמ' פסחים קיז:)

Die Morgen-Schmone Esre שחרית עמידה לחול [1] [2] [3]

ר' יוחנן בן נפחא (גמ' ברכות ט:) תהלים נא:יז [4] [5] אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים [6] וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

[7] מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ [8] מָגֵן אַבְרָהָם:

---

1. ההידור של 'תשלומי ברכו' הוא מהמאה השבע עשרה. אם מישהו שלא שמע 'ברכו' וקדיש לפני ברכת יוצר, יכול לומר זה לפני חזרת הש"ץ. האָבֵל או בעל ה'יאהרצייט' נעמד בפתח בית הכנסת, ואומר חצי קדיש ולאחריו 'ברכו'. מיד אחר 'ברכו' מתחיל הבעל תפלה בחזרת הש"ץ. 'תשלומי ברכו' נאמר בשחרית מדי יום, (בימינו בקהל עדת ישורון בנוי יארק, נאמר רק בשחרית בימים שאין קריאת התורה). באופן מסורתי זה לא נאמר בשבת או ביום טוב. לפי מנהגי וורמיישא ודברי קהלת. במנחה, אם יש מאחרים, אומר האָבֵל או בעל ה'יאהרצייט' לפני חזרת הש"ע חצי קדיש בלבד.

2. הולכים שלש פסיעות לפני העמידה היא מהקדמונים.
יכוין רגליו יחד כאילו שתיהם רגל אחת, ויניח ידו הימנית על השמאלית ויחדיו על לבו, ויעמוד ביראה והכנעה ובכוונה גדולה, ולא יפסיק בתפלתו כלל, ואפילו אם ישמע שהבעל תפלה אומר קדיש או קדושה לא יפסיק אלא יכוין למה שאומר הבעל תפלה.

3. יש שנהגו לישב חזרת הש"ץ ויש המקפידים לעמוד.

4. החזן אומר בלחש 'ה' שְׂפָתַי תִּפְתָּח' וגו' ואח"כ תפלת י"ח בקול (דברי קהלת דף 33)
(המחזורי הרו"ו היידענהיים אינו כולל אותו כאשר חזרת הש"ץ מודפסת בנפרד.)
החזן יאמר גם כן קודם חזרת שמונה עשרה פסוק 'ה' שְׂפָתַי תִּפְתָּח' בלחש. ונ"ל המנהיג דתפלה זו שייכה להש"ץ ביותר מפני שצריך להתפלל בקול רם וצריך פתיחת 'ה' שְׂפָתַי' ולכן הוקבעה שהש"ץ אומר אותו בתפלה 'אוחילה לא-ל' שבר"ה וי"כ. (נוהג כצאן יוסף)

5. שַׁחֲרִית הֵיכִי מָצֵי סָמִיךְ [גאולה לתפלה]? וְהָא אָמַר רְבִי יוֹחָנָן, בַּתְּחִלָּה אוֹמֵר 'אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח' וּלְבַסּוֹף הוּא אוֹמֵר 'יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי'. אֶלָּא הָתָם כֵּיוָן דְּתַקִּינוּ רַבָּנָן לְמֵימַר 'אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח' כִּתְפִלָּה אֲרִיכְתָּא דָּמְיָא, הָכָא נַמִּי, [בתפלת ערבית] כֵּיוָן דְּתַקִּינוּ רַבָּנָן לְמֵימַר הַשְׁכִּיבֵנוּ, כִּגְאוּלָּה אֲרִיכְתָּא דָּמְיָא. (גמ' ברכות ד:)

6. 'קֹנֵה' לעולם חסר - דיוקום בנוסח התפילה (ד'וְקֹנֵה' הוא אותיות 'וְנַקֵּה' מי"ג מדות). (סידור אזור אליהו)

7. בפורים בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'ויאהב אומן' (מ'מגן אברהם' עד 'רצה'). **בסוף כל קטע הש"ץ אומר את שני החרוזים האחרונים בניגון**, ובמילה הנזכרת מפסוק במגילה הש"ץ מגביה את קולו. בברכת המינים, אומר הש"ץ **בניגון זה את החרוזים** 'לכד' ו'רנן'. לפני סיום ברכת המינים, הש"ץ אומר מ'יום ליום' בניגון פורים עד ל'נצור'. באמירת 'שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים' **מרים הש"ץ את קולו בניגון הנהוג באמירה** 'בָּא"י שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה'.)

בתשעה באב אומרים את הקרובות 'אאביך', (מ'מגן אברהם' עד 'בונה ירושלם').

8. **בחזרת הש"ץ בבין המצרים יורד הניגון במילים** 'מגן אברהם'.

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים :

[9] מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם ◇ [10]

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇

וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ [11] וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ

בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר '**מי כמוך**']:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [12] מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

---

9. בתנ"ך המילה '**גֶּשֶׁם**' נכתבת ברוב מקומות באֶתְנַחְתָּא, אבל במקומות מסוימים אנו מוצאים '**הַגָּשֶׁם**' גם אחר האֶתְנַחְתָּא. המסורה בסידורים קדומים תמיד היתה **גֶּשֶׁם**. אבל הספר ויעתר יצחק מאת יצחק שטנוב, לכאורה משכיל, טען כי **גָּשֶׁם** היה הנוסח הראוי. כך שונה **גשם** לסידור.
הנכון: הגֶשם ג' בסגול, כבסדורי' ישני' וכמנהג [ולא כה"ה מהקמץ] וכאשר אומרים '**בְּחֶסֶד**', ח' בסגול, אף שנקמץ במקום הפסק בתהלי' סב:יג '**וּלְךָ־אֲד־נָי חָסֶד**' והדומי', לפי שפה איננו הפסק, כן הגשם איננו הפסק פה, כי הוא מעין מאמור אחריו '**מְכַלְכֵּל חַיִּים**' כמ"ש בתענית ב' ע"ב 'גשמי היינו פרנסה'. וע"כ גם כשמשמיע ח' לפני תפלת מוסף איך יאמרו ק' בתפלתם, יאמר: הגֶשם, אף שמפסיק אז. (דברי קהלת דף 358)

10. התשב"ץ (ס"ק קא) סיפר שרבו, המהר"ם מרוטנבורג, יכריז על **מוריד הטל ביום הראשון של פסח**, מכיוון שבארץ ישראל הם אמרו **מוריד הטל** כשלא אמרו **מוריד הגשם**. מכאן אנו עשויים להסיק, שהמהר"ם לא אמר את זה כל הקיץ. (הרוקח כותב שהאות טי"ת אינה מופיעה בברכה השנייה של העמידה ולכן אין אומרים '**מוריד הטל**'.) מכיוון שבשמונה מאות השנים האחרונות, לפחות השמטנו את **מוריד הטל**, אין שום סיבה להתחיל עכשיו.
תָּנָא, בְּטַל וּבְרוּחוֹת לָא חַיְּיבוּ חֲכָמִים לְהַזְכִּיר, וְאִם בָּא לְהַזְכִּיר, מַזְכִּיר. מַאי טַעְמָא? אָמַר רְבִי חֲנִינָא, לְפִי שֶׁאֵין נֶעֱצָרִין. **(גמ' תענית ג.)**
הרב ברייער כותב כי אין הבדל בין **טַל** בכך שהוא שונה לקָמַץ במקרה של הפסקה חזקה, כמו אֶתְנַחְתָּא או סוֹף פָּסוּק. לדוגמא, טעות נפוצה המודפסת בכמה חומשים היא: (שמות טז:יג) '**וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה:**' עם זָקֵף קָטָן. אבל ההגייה הנכונה היא: '**הַטַּל**'. יתכן וטעות זו נגרמה בגלל הפסוק הבא: וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל שם **טָל** נכתב עם קמץ מאחר ואחריו אתנחתא.

11. '**רב להושיע**' ולא '**ורב**', '**מתיר אסורים**' ולא '**ומתיר**'. (מהרי"ל)

12. **בחזרת הש"ץ בבין המצרים יורד הניגון במילים** '**מחיה המתים**'.

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [13] הָאֵל (בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

הבעל תפלה אומר רק את המלים 'נקדש' עד 'ואמר' 'לעמתם ברוך יאמרו', 'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם ◇ כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים ◇ אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ ◇ ישעיה ו:ג [14] וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

קהל ובעל תפלה יחדיו * ידלג עקביו מעט כלפי מעלה רק באמירת המילים 'קדוש' שלש פעמים:

[15] * קָדוֹשׁ | * קָדוֹשׁ * קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת [16] מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה [17] לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו * ידלג עקביו מעט כלפי מעלה פעם אחד באמירת המילה 'ברוך' פעם אחת.

יחזקאל ג:יב * בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:

קהל ובעל תפלה יחדיו תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

בעל תפלה לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ: [18]

[19] אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת ◇ וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה ◇ וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ בִּינָה דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

---

13. וְאָמַר רַבָּה בַּר חִינְנָא סָבָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב, כָּל הַשָּׁנָה כּוּלָּהּ, אָדָם מִתְפַּלֵּל הָאֵל הַקָּדוֹשׁ, מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, חוּץ מֵעֲשָׂרָה יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים, שֶׁמִּתְפַּלֵּל הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ וְהַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט. (גמ' ברכות יב:)

14. **בבין המצרים יורד הניגון במילים** 'וקרא זה אל־זה ואמר'.

15. אנחנו קמים על האצבעות, לפסוקים של 'קָדוֹשׁ' ו'בָּרוּךְ' כפי שעושים המלאכים בעת שאומרים קדושה, אבל הפסוק של 'יִמְלֹךְ' אינו חלק מקדושת המלאכים. אלה שקמים על האצבעות גם עבור 'יִמְלֹךְ', עושים כן, באופן של מלאכים.

16. וְאַל יְהַלֵּךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, דְּאָמַר מַר, הַמְהַלֵּךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה אֲפִילּוּ אַרְבַּע אַמּוֹת, כְּאִילּוּ דּוֹחֵק רַגְלֵי שְׁכִינָה, דִּכְתִיב: 'מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:'. (גמ' ברכות מג:)

17. **בבין המצרים יורד הניגון במילים** 'לעמתם ברוך יאמרו'.

18. ובברכה הזאת יזהרו היותר לענות אמן והבט בשו"ע או"ח ר"ס ק"ט.

19. בִּינָה דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל... עולה בקנה אחד עם סידור הישן מאוד של המקובל רב הירץ שליח ציבור (הודפס בשנת 1560) הרוקח עושה רישום על שני הנוסחות, (בִּינָה דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל וכן דֵּעָה בִּינָה וְהַשְׂכֵּל). ברוב סידורים הקדומים הסדר הסטנדרטי של מילים אלה היה בִּינָה דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל. סדר זה נשמר בפפד"מ. "...בתנ"ך, ישנן דוגמאות רבות שבהן בינה באה לפני דעה, כמו גם דעה לפני בינה, ובעצם, הסדר באמת לא משנה. או שזה אומר שדרך הבינה של התורה מזהים הקדוש ברוך הוא, אשר נקרא דעה; או שההפך הוא גם נכון: כתוצאה מההכרה של הקדוש ברוך הוא, דעה, ממשיכים ללמוד את התורה שלו, שנקראת בינה". (הרב שוואב)
כתב יוסף אומץ שעדיף להקדים 'בינה' כי היא עיקר הברכה כדאיתא בברכות מהפסוק 'וְיֵדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ בִּינָה וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ־לֶקַח:' (ישעיה כט:כד)

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ ◇ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי [20] מכה על הלב חָטָאנוּ ◇ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי מכה על הלב פָשָׁעְנוּ ◇ [21] כאן אומרים סליחות בתענית כשיש עשרה מתענים. (המקור מסידור רב סעדיה גאון) כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן, הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה בְעָנְיֵנוּ ◇ וְרִיבָה רִיבֵנוּ ◇ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ כִּי גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית ציבור מוסיף הבעל תפלה כאן 'עננו' : (בתענית מקשקש הצדקה בברכת 'עננו')

(ירושלמי ברכות ד, ג) עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ ◇ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ ◇ כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ: אַל־תֵּפֶן אֶל־רִשְׁעֵנוּ ◇ וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ ◇ וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ: הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ ◇ יְהִי נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ ◇ טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ ◇ כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר: ישעיה סה:כד וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע: כִּי אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה ◇ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה: [22] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה:

[23] [24] רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא ◇ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה ◇ כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה ◇ וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ ◇ [25] כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא, חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

---

20. מכה בחזהו בכל פעם שאומרים 'חָטָאנוּ' 'פָשָׁעְנוּ' בכל התפילות בכלל, בין אם נאמר תחנון באותו יום ובין אם לא. לדעת החוות יאיר רק בימים שאומרים תחנון ולא נהגו כמותו.

21. **סליחות** שנאמרו במהלך העמידה מקורם במקורותיה של **סליחות**. **סליחות** נאמרות במהלך העמידה כמו פיוטי שבת ויום טוב. חסידים ובני ליטא אומרים גם הם **סליחות** בעמידה של התפילה החשובה ביותר בשנה - נעילה. במנהג אשכנז, היוצא מן הכלל היחיד הוא באלול ועשרת ימי תשובה, כאשר **סליחות** נאמרות באשמורת השלישית לפני זמן התפילה, ולכן לא ניתן לומר את הסליחות באופן מעשי בתוך העמידה.

22. **יש מקומות שהבעל תפלה מסיים עננו בניגון 'שומע תפלה'.**

23. במקצת קהילות אוספים צדקה רק ביום שני וביום חמישי. (הקב הישר סיפר על קמצן אחד שלא היה מגיע לבית הכנסת באותם הימים, כדי להימנע ממתן צדקה).
בימי חול נשא קופה אחרת בעוד שאמר החזן ברכת רפאנו, שמה שבתוכה ניתן לעניי עירנו. (דברי קהלת דף 76)

בעוד שאומר בעל תפלה ברכת 'רפאנו' הלך שוער בית הכנסת מעבר לעבר בבית הכנסת וקופה בידו. ומצלצל במטבעות צדקה שבתוכה למען יתעורר העם לקול צללו לתת לתוכה להרבות לצדקה ומה שבתוכה ניתן לעניי עירנו.

24. מקורו של הפסוק בספר ירמיהו 'רְפָאֵנִי ד' וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה:' (יז:יד)

25. הרב שלמה זלמן אוירבאך התנגד להוסיף את 'וְיהִי רָצוֹן' ברפאנו, אם האדם איננו חולה אנוש.
מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן : **וְיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ שֶׁתִּשְׁלַח מְהֵרָה רְפוּאָה שְׁלֵמָה מִן־הַשָּׁמַיִם ◇ רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף לְחוֹלֶה (פב"פ) בְּתוֹךְ שְׁאָר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל:**

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה ◇ (בקיץ ◇ וְתֵן בְּרָכָה) ([26] בחורף ◇ וְתֵן טַל וּמָטָר לִבְרָכָה) עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה ◇ וְשַׂבְּעֵנוּ [27] מִטּוּבֶךָ ◇ וּבָרֵךְ שְׁנוֹתֵינוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

[28] תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ ◇ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ [29] גָּלֻיּוֹתֵינוּ ◇ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ, נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה ◇ וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה ◇ וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה ◇ וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◇ וְצַדְּקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [30] מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה ◇ הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

שמואל הקטן [31] לַמְּשֻׁמָּדִים אַל־תְּהִי תִקְוָה ◇ וְכָל־הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ ◇ וְכָל־אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ ◇ וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וְתַכְנִיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים ◇ וְעַל־זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ וְעַל־פְּלֵיטַת סוֹפְרֵיהֶם ◇ וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ ◇ יֶהֱמוּ רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וְתֵן שָׂכָר טוֹב

---

26. בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר) ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן טל ומטר לברכה' עד פסח.

27. צריך לומר 'ושבענו מטובך' ולא מטובה כי כן אומרים בשבת ויום טוב שבענו מטובך ושמחנו בישועתך. (תשו' הרא"ש כלל ד' ומטה משה בשם מהרש"ל)

28. ברכת 'תקע בשופר' מכילה בדיוק עשרים מילים (טור) בלי להוסיף את המילה 'לארצנו' שהיא למיותרת. ר' יצחק אייזיק וואלאך, מזכיר ממסכת מגילה שמ-'תקע בשופר'-'את צמח דוד', ישנם שישה מדרגות של גאולה; 1) איסוף הגולים, 2) פסק דין לעושי רשע, 3) השמדת המורדים באלדים, 4) הרמת צדיקים. 5) בניין ירושלם, 6) חזרת מלכות בית דוד. כמו כן הוא מזכיר את מאמרי חז"ל, שחזו המדרגות הגאולה, תחילה יהיה קבוץ גליות בחוץ לארץ, לפני שיחזור לארץ ישראל. קבוץ גליות קשור למלכות בית דוד. לכן, הרעיון להוסיף 'לארצנו' לברכת 'תקע בשופר' נראה לא במקום. השבלי הלקט אומר שכאשר יעקב אבינו ובניו ירדו למצרים קראו מלאכי השרת 'בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל'. וזה היה בחוץ לארץ. מעניין שחלק מגירסאות ספרד משמיטים גם את המילה 'לארצנו'. (https://treasuresofashkenaz.wordpress.com/)

29. בקבוץ - כך תיקנו ר"ע ור"א. בס"י מנוקד בחירק, ולדעת רש"ס הוא טעות המבטא. (סידור אזור אליהו)

30. יבטא היטב, שלא ישמע 'מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:'.

31. הרמב"ם בפ"ב מתפלה הל' א'. "בימי רבן גמליאל רבו המינין בישראל, והיו מצירים לישראל, ומסיתין אותן לשוב מאחרי השם, וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו, והתקין ברכה אחת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבד המינים, וקבע אותה בתפלה, כדי שתהיה ערוכה בפי הכל"; וזו היא נוסחתו בברכה זו: **למשומדים אל תהי תקוה וכל המינים כלם כרגע יאבדו, ומלכות זדון תעקר ותשבר במהרה בימינו. בא"י שובר רשעים ומכניע זדים:** ונוסחת האבודרהם מכ"י, **למשומדים אל תהי תקוה, וכל המינים כרגע יאבדו, וכל איביך וכל שנאיך מהרה יכרתו, ומלכות זדון מהרה תכלה ותשבר ותכניע. בא"י, שובר איבים ומכניע זדים:** ובשני סדורים כי"י וגם במחזור שאלוניקי, נוסחתה כדלהלן. רק אחרי '**ותכניע**' נכתבו עוד שתי תיבות '**כל אויבינו**', ובטור וברוקח נשמטו, כי הם כפל לשון כי כבר אמור וכל אויבי עמך. בצדה לדרך כתיב בפ' ל"ו מאמר א' כלל א', ... "**למשומדים**" **כן הנוסחא מעיקרה**, וכו' וכ"ה בכל כ"י ישנים, [ובסידור רב עמרם גאון, ושל רב סעדיה גאון, ונוסחת הרמב"ם ז"ל ובכל הראשונים]:

לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם ◇ [32] וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ
כִּי־בְךָ בָּטָחְנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

(בבין המצרים ברכת 'ולירושלם עירך' כולה אומר בניגון ידוע של קינות, ואת חתימת הברכה - בניגון טעמי איכה.)

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב ◇ וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◇
וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם ◇ וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ ◇ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ כִּי לִישׁוּעָתְךָ
קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַצְמִיחַ, קֶרֶן יְשׁוּעָה:

[33] שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ ◇ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן
אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◇ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ [34] תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה ◇ וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם
אַל־תְּשִׁיבֵנוּ ◇ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
[35] שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

[36] רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד
עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

---

32. בסידורים קדומים ובנוסחאות הספרדים הנוסח הוא 'וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ'.

33. הרב יעקב עמדין התנגד להוספת נוסח קבוע לבקשות בשמע קולנו למעט בקשתיו האישיות. הנימוק הוא שאם חז"ל לא תיקנו להוסיף נוסח ספציפי - לא מצאנו שפה מוגדרת בסידורים לפני הרב וואלף היידנהיים. הנוסח שיש לנו בוידוי שנכתב על ידי קיצור של"ה. (הרב יחיאל מיכל עפשטיין 1800), דומה לנוסח המודפס בשערי ציון (תפילות מטעמי קבלה שנכתבו כמאה שנים לפני כן).

34. בכל ס"י הנוסח הוא 'תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּנֵינוּ'... אבל בסידורים מאוחרים יותר מופיע הנוסח הישן. (סידור אזור אליהו)

35. חתימת ברכת 'שומע תפילה' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לחשיבות עניית 'אמן' זו.

36. גירסת 'מְהֵרָה' ברע"ג (ח ע"א), במחז"ו (עמ' 67), ועיי' סידור ר"ש מגרמייזא (עמ' קט) שכתב דהא על נשמת צדיקים שמקריב מיכאל בכל יום על מזבח של מעלה נתייסדה תפילה זו וכו', לכן ביטל רבינו הלוי לומר מְהֵרָה. ובמחזור ישן ד"ז: מְהֵרָה גירסת הרוקח ור"י הלוי מרגמייזא מיחה לאמר מְהֵרָה לפי שעל נשמת הצדיקים קאי. וכן רש"י ברכות יא: ד"ה ועבודה משמע של"ג מְהֵרָה בְּאַהֲבָה, ועיין ערוגת הבושם ח"ד (עמ' 86 הערה 86). (פירושי סידור התפילה לרוקח עמ' שמט)
בסדור רפ"ז גם בסדורי הספרדים הנוסחא 'מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל' וכן בסדר רב עמרם וכן העתיקו התוספות בסוף מנחות [מדרשות חלוקין יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים, ויש מי שאומר כבשים של אש. והיינו דאמרינן בשמונה עשרה בעבודה 'ואשי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון'. וי"א דקאי אדלעיל 'והשב העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל'. לא מצאתי יותר: (גמ' מנחות קי. תוס' ד"ה כ ומיכאל)]. אבל המהרי"ל צוה שלא לומר מהרה (יוסף אומץ ס' מ"ח), **ובאמת השנוי תלוי בשנוי הגרסה של** 'וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה', **שמי שגורס** 'אֶת־הָעֲבוֹדָה' **לא יאמר** 'מְהֵרָה' (נוסח גרמייזא) **ומי שיאמר** 'מְהֵרָה' **יאמר** 'וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה' **בלי מלת** 'אֶת' (נוסח פפד"מ) **ואז בין לזה בין לזה ל"ד תבות בברכה זו כקבלת הכל בו והרוקח. (סידור עבודת ישראל)**

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

(גמ' ברכות מת.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ לראש חודש: בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לפסח: בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | לסכות: בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה (קהל אָמֵן) ◇ וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה (קהל אָמֵן) ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים (קהל אָמֵן) ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [37] הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ [38] לְצִיּוֹן:

צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

כורע [39] מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ [40] הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)[41]

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ: כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ ◇ וְתֶאֱסֹף גָּלְיוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ [42] עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ ◇ [43] כורעים מעט כשאומרים המילה בָּרוּךְ זוקף אֵל הַהוֹדָאוֹת:

---

37. חתימת ברכת 'המחזיר שכינתו לציון' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לאמירת **מודים דרבנן**.

38. **בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו, אולם במלה אחרונה של רצה דהיינו 'לציון', שוב מגביה את קולו.**

39. בעל תפלה אומר '**מודים**' בקול רם. הנוהג האחרון שהוא צריך לומר '**מודים**' בשקט בעת שהקהל אומר '**מודים דרבנן**' אין שום מקור בהלכה או במסורת. הרב שמעון שוואב הצהיר, "אני לא יודע מאיפה נובע המנהג לומר '**מודים**' בשקט?" תרי קולי לא משתמעי אינה חלה ששניהם אומרים פסקאות שונות.

40. **הַפְּקוּדוֹת** לא **הַמּוּפְקָדוֹת** הוא הנוסח הנכון.

41. בְּזַמָּן שֶׁשְּׁלִיחַ צִבּוּר אוֹמֵר מוֹדִים, הָעָם מָה הֵם אוֹמְרִים? אָמַר רַב - '**מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ד' אֱלֹהֵינוּ, עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ**'. וּשְׁמוּאֵל אָמַר - '**אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר, עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ**'. רְבִּי סִימַאי אוֹמֵר - '**יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית, עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ**'. נַהֲרְדָּעֵי אָמְרֵי מִשְּׁמֵיהּ דְּרִבִּי סִימַאי - '**בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לִשְׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ, עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ**'. רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב מְסַיֵּים בָּהּ הָכִי - '**כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְחָנֵּנוּ, וּתְקַבְּצֵנוּ וְתֶאֱסֹף גָּלְיוֹתֵינוּ, לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם, עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ**'. אָמַר רַב פָּפָּא, הֵילְכָךְ נַיְמְרִינְהוּ לְכוּלְּהוּ.

42. הנוסח המקורי '**עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ**'

43. **מודים דרבנן** תואמים למודים דרבנן-אנחנו כורעים גם בתחילה וגם בסיום **בָּרוּךְ** שמתאים ל'**בָּרוּךְ... הַטּוֹב שִׁמְךָ**'. סיום מודים דרבנן '**ברוך אל ההודאות**', והמדקדקים אומרים אותו בכריעה אחת. (יוסף אומץ)

כל ימי חנוכה, גם בפורים ביום י"ד (ט"ו) בשחרית, אומרים כאן 'על הנסים' (ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇
שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה: **בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת־רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:** [44]

בפורים: **בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר [45] בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה ◇ כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע ◇ בִּקֵּשׁ** אסתר ג:יג **לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ ◇ וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ ◇ וַהֲשֵׁבוֹתָ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ ◇ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ:**

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: [46] **וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים בְּנֵי בְרִיתֶךָ:** (קהל אָמֵן)

[בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:

כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ** [47] **הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:**

---

44. הביטוי, **כְּשֵׁם שֶׁעָשִׂיתָ לָהֶם נִסִּים וּגְבוּרוֹת בַּיָּמִים הָהֵם וּבַזְּמַן הַזֶּה**, כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ ד' אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בַּזְּמַן הַזֶּה. מופיע במספר כתבי יד מהראשונים (מחזור וורמיישא ומחזור ויטרי כ"י ששון), ובכל זאת הטור ושלחן ערוך (סימן תרפ"ב) תשמיטוהו את זה. בזמן האחרונים, אנחנו לא מוצאים את הנוסח בכלל. זו רק דוגמה אחת, בה חלקים מסוימים של תפילה השתנו מתקופת הראשונים, לפעמים בשל מגוון גרסאות מקובלות.

45. מְתַרְגְּמִינָן מָרִי דָכֵי (מור טהור). (גמ' מגילה יז)

46. נוסח המהר"ם מרוטנבורג מוזכר על ידי הטור הוא 'וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך'. אבל הרוקח מדגיש את חשיבות הביטוי המכיל רק חמש מילים בלבד. לכן המהרי"ל משמיט מילה 'טובים', מנהג וורמיישא ומנהג פפד"מ. משמיטים המילה 'כל'. [ואין מנהג לאמר כל. והבט לבוש תקפ"ב ס"ה] (דברי קהלת 131)

47. **בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו במילים** 'הטוב שמך ולך נאה להודות'.

בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אומר הבעל תפלה (אומרים אף בתשעה באב ובבית אָבֵל אבל הכהנים לא נושאים כפים); בארץ ישראל הכהנים מברכים את הקהל (גמ' סוטה לט.).

48 49 אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ בָּרְכֵנוּ בַּבְّרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◇ הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ◇ עַם קְדוֹשֶׁךָ - כָּאָמוּר:

במדבר ו:כד-כו יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כן יהי רצון יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: כן יהי רצון יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: כן יהי רצון

'אדיר במרום' נאמר אם כהנים עולים לדוכן.

50 שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

כאשר אין אומרים תחנון, חתימת ברכת 'המברך את עמו ישראל בשלום' נאמרת על ידי הב"ת בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כשאין אומרים תחנון כדי להזכיר זאת לקהל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ 51 הַמְבָרֵךְ
אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם

52 בעשרת ימי תשובה [בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני הבעל תפלה]:

53 "בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ ◇ אֲנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם:"
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ 54 עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

---

48. תַּנְיָא, אֵין מוֹרִידִין לִפְנֵי הַתֵּיבָה לֹא אַנְשֵׁי בֵּית שְׁאָן, וְלֹא אַנְשֵׁי חֵיפָה וְלֹא אַנְשֵׁי טִבְעוֹנִין, מִפְּנֵי שֶׁקּוֹרִין לְאָלְפִין עַיְינִין וּלְעַיְינִין אָלְפִין. אָמַר לֵיהּ רְבִי חִיָּא לְר' שִׁמְעוֹן בַּר רַבִּי, אִלְמָלֵי אַתָּה לֵוִי פָּסוּל אַתָּה מִן הַדּוּכָן, מִשּׁוּם דְּעָבֵי קָלָךְ. אֲתָא אָמַר לֵיהּ לַאֲבוּהָ, אָמַר לֵיהּ, זִיל אֵימָא לֵיהּ, כְּשֶׁאַתָּה מַגִּיעַ אֵצֶל 'וְחִכִּיתִי לַדֹּ' (ישעיה ח:יז) לָא נִמְצֵאת מְחָרֵף וּמְגַדֵּף. (גמ' מגילה כד:)

49. נשיאת כפים נעתשה מדי יום עד בערך בשנת 5000. עד לאותה תקופה ראשונים לעולם אינם מזכירים המנהג שלא לישא כפים.

50. בכל פעם שאנחנו אומרים ברכת כהנים, נאמרו כאן שים שלום. בנוסח שים שלום עצמו, מבקשים אור פנים, חן, ושלום נושאים הכלולים ברכות השנייה והשלישית של ברכת כהנים.

51. בראש חודש, בחול המועד, ובחנוכה החזן מנגן רק מלות 'המברך את־עמו ישראל בשלום' בנגון המיוחד לפני הלל.

בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו במילים 'המברך את־עמו ישראל', 'בשלום' הניגון שוב עולה.

52. הדיין הזקן שקנה חכמה מ"ה יעקב זילברקרון זצ"ל אמר לי שנפלא ממנו טעם מנהג פ"פ הזה: מה בין 'בספר' וכו' שאומרים אותו ק' גם בתפלת ח' בקול, ובין תפלות 'זכרנו, מי כמוך, וכתוב', שאין אומרי' ק' בתפלת ח' בפ"פ? ועניתי לו שנ"ל טעם אמירת ק' 'בספר': פן ישכח ח' לאמרו ויאמר תחלת הברכה שאחר בשלומך, ותהי מעוות לא יוכל לתקון, אם הזכיר כבר השם של הברכ', כמ"ש בש"ע תקפ"ב ס"ה "אם לא אמר זכרנו ומי כמוך אין מחזירי' אותו ואפי' לא עקר רגליו רק שסיים אותה ברכ' וה"ה אם לא אמר וכתוב ובספר נמי דינא הכי." (דברי קהלת דף 178)

53. הוספת המילה 'טובים' היא מנהג צרפת, שלא התקבלה על ידי רבוני אשכנז.

54. מה שאנו אומרים בר"ה עושה השלום ובשאר ימות השנה [ה]מברך את עמו ישראל בשלום, לפי שעושה בגימט' ספרא"ל והוא מלאך הממונה על הכתיבה, ואנו מזכירין אותו עתה שיכתוב אותנו לחיים טובים ולשלום. (מהרי"ל) עוד טעם כתב ברוקח בעשי"ת א"א המברך את עמו בשלום לפי כביכול אינו יכול לברכם דבמקום משפט אין צדקה, אך אומ' עושה השלום שאע"פ שעושה משפט שלום בעולם דכתיב 'חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל'. (תהלים צו:ט-י)

מר בר רבינא (גמ' ברכות יז.) אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇
וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇
וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם
וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇
עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וענו וַעֲנֵנִי:
יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

[55] פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר:

[56] עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇
עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל ◇ וְאִמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

[57] יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇
וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:
מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה '**אדני שפתי תפתח**' בלחש.

סדר נטילת לולב בחול המועד סכות לפני הלל (עמ' **269**).

בשחרית של ראש חודש, חנוכה, וחול המועד אומרים הלל (עמ' **253**).

בתעניות [58] **בה"ב מרחשון ובה"ב אייר** כשאין עשרה מתענים אומרים כאן **סליחות**.

ב**עשרת ימי תשובה** אומרים '**אבינו מלכנו**' (עמ' **312**) אחר תפילת שמונה עשרה.

---

55. אָמַר רְבִי אַלֶכְסַנְדְּרִי אָמַר רְבִי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיךְ שֶׁיַּפְסִיעַ שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לַאֲחוֹרָיו, וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן שָׁלוֹם. אָמַר לֵיהּ רַב מָרְדְּכַי, כֵּיוָן שֶׁפָּסַע שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לַאֲחוֹרָיו, הָתָם אִיבַּעְיָא לֵיהּ לְמֵיקַם, מָשָׁל לְתַלְמִיד הַנִּפְטָר מֵרַבּוֹ, אִם חוֹזֵר לְאַלְתַּר, דּוֹמֶה לְכֶלֶב שֶׁשָּׁב עַל קִיאוֹ. תַּנְיָא נַמִּי הָכִי, הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיךְ שֶׁיַּפְסִיעַ שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לַאֲחוֹרָיו, וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן שָׁלוֹם. וְאִם לֹא עָשָׂה כֵּן, רָאוּי לוֹ שֶׁלֹּא הִתְפַּלֵּל. וּמִשּׁוּם שְׁמַעְיָה אָמְרוּ, שֶׁנּוֹתֵן שָׁלוֹם לְיָמִין וְאַחַר כָּךְ לִשְׂמֹאל. (גמ' יומא נג:)

56. הגמרא מזכירה הליכה שלש פסיעות אחורה עם סיום העמידה.

57. בסידורים העתיקים הפסוקים האלה לא מופיעים. במאתים עד שלוש מאות השנים האחרונות, פשט המנהג לאומרם. זה מנהג טוב שמקובל בכלל ישראל (לכן צריך לומר ולא לדלג עליו).

58. **תענית בה"ב** של **מרחשון** מאחרים למחצית השניה של החודש (וכן הוא גם מנהג יוצאי הונגריה) בקהילות שאין להם ציבור בפני עצמו לתענית **בה"ב**, ומתענים **בה"ב** עם בני פולין-ליטא בתחילת החודש. יש המתענים כל היום כולו כמבואר בשולחן ערוך, ויש המתענים רק תענית שעות.
[**תענית של בה"ב** - כאשר יש עשרה מתענים בבית הכנסת, אומרים **סליחות** כאן, ולפני ברכת '**רפאנו**' אומר הבעל תפלה ברכת '**עננו**'. אם אין עשרה מתענים, אין הבעל תפלה אומר '**עננו**' ואת **הסליחות** אומרים לאחר חזרת הש"ץ. ובתחילתן משמיטים את משפט הפתיחה '**סלח לנו**' ופותחים מיד באמירת '**א-ל ארך אפים**'. מכון מורשת אשכנז]

Das Bußgebet für Montag und Donnerstag סדר תחנון

וידוי (**אשמנו**) לא נאמר כל השנה, על מנת שייאמר עם הכוונה הראויה ביום **כפור**.

כל ימי החול בימים שאומרים בהם תחנה אומרים אחר שמנה עשרה 'רחום וחנון' (עמ' **50**) וכו'.
ובשני ובחמישי מוסיפים **והוא רחום** וכו' ואומרים אותו מעומד ובלחש.
ואלו הימים שאין אומרים בהם תחנה ואין נופלים על פניהם:[1]
בערב שבת למנחה, ראש חודש, חנוכה, חמשה עשר בשבט, ולא בשני ימים של **פורים** קטן וגדול, כל **חדש ניסן**, ל"ג **בעומר, ראש חודש סיון** עד אחר **אסרו חג, תשעה באב, חמשה עשר באב**, ולא **בערב ראש השנה** ומערב **יום כפור** עד אחר **ראש חודש מרחשון**, בימים אלו אין אומרים גם במנחה שלפניו (חוץ מן **חמשה עשר בשבט וחמשה עשר באב**) ול"ג בעומר [וערב יום כפור], ולא בבית אבל, ולא בבית חתן ביום שנכנס לחופה (ונתפשט המנהג בכמה קהילות גם במנחה שלפניו), ולא בבהכ"נ ביום המילה. [**בפסח שני** אומרים תחנון כרגיל.]

תהלים עח:לח [2]**וְ**הוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ:
אַתָּה יְיָ ◇ לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ ◇ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ:
קו:מז הוֹשִׁיעֵנוּ | יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ:
קל:ג-ד אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תּוּרָא:
לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַּעֲשֶׂה־לָּנוּ ◇ וְלֹא כַּעֲוֹנוֹתֵינוּ תִּגְמֹל עָלֵינוּ: ירמיה יד:ז אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָּנוּ
יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ תהלים כה:ו זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יַעֲנֵנוּ יְיָ בְּיוֹם
צָרָה ◇ יְשַׂגְּבֵנוּ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: כ:ב יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ ◇ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◇ צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
אֲדוֹנֵנוּ אֱלֹהֵינוּ ◇ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ ◇ וּזְכָר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן
שְׁמֶךָ: דניאל ט:טו-יז וְעַתָּה | אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה
וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה מכים באגרוף על שמאל החזה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ: אֲדֹנָי כְּכָל־צִדְקֹתֶיךָ
יָשֹׁב־נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלִַם הַר־קָדְשֶׁךָ כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלִַם
וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ: וְעַתָּה | שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו
וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי:

1. המהרי"ל מזכיר מנהג מינץ (מיינץ), שתחנון נאמר בשבוע שלאחר **סכות**. אך למנהג פפד"מ הנסמך על הגהות אשרי ועוד ראשונים - לא אומרים.

2. המקור ההיסטורי של תפילה זו אפוף מסתורין. בשו"ת הגאונים אנו מוצאים את התיאור הבא. לאחר חורבן בית המקדש, אספסיאנוס, הקיסר הרומאי, הושיט מספר יהודים בשלוש ספינות חסרות הגה. לאחר שבועות רבים של סחיפה חסרת אונים, הספינות נחתו לבסוף על חוף צרפת והיהודים הגיעו לליון, ארל ובורדו. הם התקבלו בהתחלה בכבוד. הם התיישבו באותן עיירות, כאשר קם שליט חדש, הם נשללו מרכושם וגם דוכאו בדרכים רבות אחרות. לאחר מכן תיקנו ימי צום, ובימים אלה נקראה לראשונה תפילת **והוא רחום**, שהורכבה על ידי שני אחים (יוסף ובנימין) ובן דודם (שמואל). לאחר מכן השליט החדש נפטר בפתאומיות וסבלם של היהודים הסתיים. כאשר התרחשויות אלה נודעו לקהילות אחרות, הן גם הכניסו את תפילת **והוא רחום** לתפילת שחרית בימי שני וחמישי.

ט:יח-יט הַטֵּה אֱלֹהַי | אָזְנְךָ וּשְׁמָע פקחה פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי | לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: אֲדֹנָי | שְׁמָעָה אֲדֹנָי | סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ: אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן ◇ הַרְאֵנוּ אוֹת לְטוֹבָה וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ◇ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־הַגּוֹיִם ◇ כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ: ישעיה סד:ז וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ: יואל ב:יז חוּסָה יְיָ עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם: יָדַעְנוּ כִּי חָטָאנוּ וְאֵין מִי יַעֲמֹד בְּעַדֵנוּ ◇ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל יַעֲמָד־לָנוּ בְּעֵת צָרָה: יָדַעְנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◇ צִדָּקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים ◇ כֵּן תְּרַחֵם יְיָ עָלֵינוּ ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: חֲמֹל עַל־עַמֶּךָ ◇ רַחֵם עַל־נַחֲלָתֶךָ ◇ חוּסָה־נָא כְּרֹב רַחֲמֶיךָ: חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ ◇ כִּי לְךָ יְיָ הַצְּדָקָה ◇ עֲשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל־עֵת:

הַבֶּט־נָא רַחֵם־נָא עַל־עַמְּךָ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ חוּס וְרַחֵם וְהוֹשִׁיעָה צֹאן מַרְעִיתֶךָ ◇ וְאַל־יִמְשָׁל־בָּנוּ קֶצֶף ◇ כִּי לְךָ עֵינֵינוּ תְלוּיוֹת: הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ רַחֵם עָלֵינוּ לְמַעַן בְּרִיתֶךָ: הַבִּיטָה וַעֲנֵנוּ בְּעֵת צָרָה ◇ כִּי לְךָ יְיָ הַיְשׁוּעָה: בְּךָ תּוֹחַלְתֵּנוּ ◇ אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת ◇ אָנָּא סְלַח־נָא אֵל טוֹב וְסַלָּח ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אָנָּא מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם ◇ זְכוֹר וְהַבֵּט לִבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים ◇ וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדַת יָחִיד לְמַעַן יִשְׂרָאֵל: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ ◇ כִּי שִׁמְךָ הַגָּדוֹל נִקְרָא עָלֵינוּ: עֲשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל־עֵת ◇ עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּחַסְדֶּךָ: חַנּוּן וְרַחוּם ◇ הַבִּיטָה וַעֲנֵנוּ בְּעֵת צָרָה ◇ כִּי לְךָ יְיָ הַיְשׁוּעָה: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ מַחֲסֵנוּ ◇ אַל־תַּעַשׂ עִמָּנוּ כְּרֹעַ מַעֲלָלֵינוּ: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ ◇ וּכְרֹב טוּבְךָ הוֹשִׁיעֵנוּ וַחֲמֹל־נָא עָלֵינוּ ◇ כִּי אֵין לָנוּ אֱלוֹהַּ אַחֵר מִבַּלְעָדֶיךָ צוּרֵנוּ: אַל־תַּעַזְבֵנוּ יְיָ ◇ אֱלֹהֵינוּ אַל־תִּרְחַק מִמֶּנּוּ ◇ כִּי נַפְשֵׁנוּ קְצָרָה מֵחֶרֶב וּמִשְׁבִּי וּמִדֶּבֶר וּמִמַּגֵּפָה וּמִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן הַצִּילֵנוּ ◇ כִּי לְךָ קִוִּינוּ ◇ וְאַל־תַּכְלִימֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהָאֵר פָּנֶיךָ בָּנוּ ◇ וּזְכָר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: רְאֵה בְצָרוֹתֵינוּ וּשְׁמַע קוֹל תְּפִלָּתֵנוּ וַעֲנֵנוּ ◇ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל־פֶּה:

אֵל רַחוּם וְחַנּוּן ◇ רַחֵם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ כִּי אֵין כָּמוֹךָ: יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ אָנָּא שָׂא נָא פְּשָׁעֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ ◇ אֵל חַי וְקַיָּם הַחֲסִין בַּכֹּחַ ◇ חָסִיד וָטוֹב עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ כִּי אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ: אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים ◇ עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: שְׁמַע מַלְכֵּנוּ תְּפִלָּתֵנוּ וּמִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן הַצִּילֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַתָּה ◇ ירמיה יד:ט וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אַל־תַּנִּחֵנוּ: אַל־תַּעַזְבֵנוּ אָבִינוּ ◇ וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ בּוֹרְאֵנוּ ◇ וְאַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ נֶצַח ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֵין כָּמוֹךָ חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין כָּמוֹךָ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת: הוֹשִׁיעֵנוּ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ מֵרַעַשׁ וּמֵרָגֶז הַצִּילֵנוּ: זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב ◇ אַל־תֵּפֶן אֶל־קָשְׁיֵנוּ וְאֶל־רִשְׁעֵנוּ וְאֶל־חַטָּאתֵנוּ: שמות לב:יד שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ: וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמָּוֶת כִּי רַחוּם אָתָּה ◇ כִּי כֵן דַּרְכֶּךָ ◇ עֲשֵׂה חֶסֶד חִנָּם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: חוּסָה יְיָ עַל־עַמֶּךָ וְהַצִּילֵנוּ מִזַּעְמֶךָ ◇ וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמַּגֵּפָה וּגְזֵרָה קָשָׁה ◇ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: דניאל ט:ז לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים ◇ מַה־נִּתְאוֹנֵן? וּמַה־נֹּאמַר? מַה־נְּדַבֵּר? וּמַה־נִּצְטַדָּק? מיכה ג:מ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנֵחָקֹרָה וְנָשׁוּבָה אֵלֶיךָ ◇ כִּי יְמִינְךָ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים: תהלים קיח:כה אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא: אָנָּא יְיָ עֲנֵנוּ בְּיוֹם־קָרְאֵנוּ: לְךָ יְיָ חִכִּינוּ ◇ לְךָ יְיָ קִוִּינוּ ◇ לְךָ יְיָ נְיַחֵל ◇ אַל־תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ ◇ כִּי נָאֲמוּ גוֹיִם ◇ אָבְדָה תִקְוָתָם ◇ כָּל־בֶּרֶךְ וְכָל־קוֹמָה לְךָ לְבַד תִּשְׁתַּחֲוֶה:

הַפּוֹתֵחַ יָד בִּתְשׁוּבָה לְקַבֵּל פּוֹשְׁעִים וְחַטָּאִים ◇ נִבְהֲלָה נַפְשֵׁנוּ מֵרֹב עֲצָבוֹנֵנוּ ◇ אַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ נֶצַח: קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי חָסִינוּ בָךְ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ אִם אֵין בָּנוּ צְדָקָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים ◇ זְכָר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְעֵדוּתֵינוּ בְּכָל־יוֹם ◇ יְיָ אֶחָד: הַבִּיטָה בְעָנְיֵנוּ כִּי רַבּוּ מַכְאוֹבֵינוּ וְצָרוֹת לְבָבֵנוּ: חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּאֶרֶץ שִׁבְיֵנוּ וְאַל־תִּשְׁפֹּךְ חֲרוֹנְךָ עָלֵינוּ ◇ כִּי אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ: אֵל ◇ הַבִּיטָה דַּל כְּבוֹדֵנוּ בַּגּוֹיִם ◇ וְשִׁקְּצוּנוּ כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה: עַד־מָתַי אֶזְוָךְ בַּשְּׁבִי ◇ וְתִפְאַרְתְּךָ בְּיַד־צָר? עוֹרְרָה גְבוּרָתְךָ וְקִנְאָתְךָ עַל־שׂוֹנְאֵינוּ ◇ הֵם יֵבֹשׁוּ וְיֵחַתּוּ מִגְּבוּרָתָם ◇ וְאַל־יִמְעַטוּ לְפָנֶיךָ תְּלָאוֹתֵינוּ: מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּיוֹם צָרָתֵנוּ ◇ וְאִם־לֹא לְמַעֲנֵנוּ ◇ לְמַעַנְךָ פְּעַל ◇ וְאַל־תַּשְׁחִית זֶכֶר שְׁאֵרִיתֵנוּ: זְכוֹר אוֹם הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ פַּעֲמַיִם בְּכָל־יוֹם תָּמִיד בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים: דברים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

בשני בתי הכנסת היה קרש מחובר בתיבה בקצהו האחד לדרום ובקצהו האחד מבריח לתבה בצד צפון, ובעת התפלה מונח עליו סדור תפילה הגדול, ובעל תפילה עומד לפניו ובסוף תפילה בקול הוריד בעל תפילה את הקרש על ידי משיכת הבריח לאחור, ובזה נעשה פתח ממקום מעמד ש"ץ לארון הקודש. ועלה וישב על המדרגה העליונה שלפני ארון הקודש. ומטה ראשו על זרוע ימין. ולא על שמאל מפני כבוד תפילה על יד שעליה. ואומר בלחש "רחום וחנון" עד "רגע". (דברי קהלת)

Tägliches Bußgebet

[3] אין נופלים על פניהם אלא במקום שיש ספר תורה. כשיש תפילין בזרועו יטה על צד ימין וכשאין לו יטה על שמאלו ודוקא על זרועו ומיושב. אין אומרים את הפסוק: '**ויאמר דוד אל גד**' לפני נפילת אפים. ומלות '**רחום וחנון חטאתי**' אומרים הבעל תפלה והקהל קודם הטיה.

[4] [5] **רַחוּם וְחַנּוּן** מכים ביד ימין על הלב באמירת המילה **חָטָאתִי לְפָנֶיךָ** ◇ **יְיָ מָלֵא רַחֲמִים** ◇ **רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תַּחֲנוּנָי:**

תהלים ו:ב-יא [6] **יְיָ אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי: חָנֵּנִי יְיָ כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְיָ כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי: וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד את וְאַתָּה יְיָ עַד־מָתָי: שׁוּבָה יְיָ חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ: כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ: יָגַעְתִּי | בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה: עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי: סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְיָ קוֹל בִּכְיִי: שָׁמַע יְיָ תְּחִנָּתִי יְיָ תְּפִלָּתִי יִקָּח: יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע:**

בשני וחמישי מוסיפים זה, אבל בשאר ימי השבוע אומרים מיד **ואנחנו לא נדע** (עמ' **53**) וכו':

---

3. אנו לא משתטחים לגמרי באמירת **תחנון**, אלא רק מכופפים ראשנו ומכסים את פנינו בזרועונו. רק אלו הראויים שתתקבל בקשתם מהקב"ה, יכולים להשתמש בצורה הקיצונית של ההערצה. במקום שאין ספר תורה, אפילו הפעולת של כיפוף הראש אינה נעשית, כיון שכשאנו חוזרים על מעשהו של יהושע, '**וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ שִׂמְלֹתָיו וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן ד'**" (יהושע ז:ו) אנו רוצים להראות כי שכניעתנו לד' משמעותה כניעה לתורתו.

4. בעל תפלה נופל על פניו בסמיכות לעמוד, (בפפד"מ היה כסא מיוחד מאחורי בעל תפלה למטרה זו). בימים בהם '**ד' אלדי ישראל שוב מחרון אפך**' או '**שומר ישראל**' נאמר, בעל תפלה מוביל אותם בקול מהכסא ונשאר בישיבה עד '**מה נעשה**', הוא עומד באותו זמן שהציבור עומדים.

5. (גבי תחנון) אָמַר רַב חִיָּא בַּר אָבִין, חֲזִינָא לְהוּ לְאַבַּיֵּי וְרָבָא, דְּמַצְלֵי אַצְלוּיֵי. **(גמ' מגילה כב:)**

6. הנוסח של **תחנון** (לפי מנהגנו) מורכב בעיקר ממזמור הששי, שאותו אמר דוד המלך, הסובל בגופו ובנפשו, לאחר מעשה בת שבע (עיין המלבים במזמור זה).
תָּנוּ רַבָּנָן, כָּל שִׁירוֹת וְתוּשְׁבָּחוֹת שֶׁאָמַר דָּוִד בְּסֵפֶר תְּהִלִּים, רְבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, כְּנֶגֶד עֲצָמוֹ אָמָרָן, רְבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, כְּנֶגֶד צִבּוּר אָמָרָן, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, יֵשׁ מֵהֶן כְּנֶגֶד צִיבּוּר, וְיֵשׁ מֵהֶן כְּנֶגֶד עֲצָמוֹ. הָאֲמוּרוֹת בִּלְשׁוֹן יָחִיד, כְּנֶגֶד עַצְמוֹ, הָאֲמוּרוֹת בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כְּנֶגֶד צִיבּוּר. [רְבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אוֹמֵר] **נִיצּוּחַ וְנִיגּוּן** לֶעָתִיד לָבֹא (עיין תהלים ד"א, ו:א), **מַשְׂכִּיל** עַל יְדֵי תּוּרְגְּמָן (עיין תהלים לב, מב), לְדָוִד **מִזְמוֹר**, מְלַמֵּד שֶׁאָמַר שִׁירָה וְאַחַר כָּךְ שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה. (עיין תהלים כד, מ) **(גמ' פסחים קיז.)**

(בבין המצרים בפזמון 'ה' אלדי ישראל' הקטעים הנאמרים בקול מסיימים בניגון יורד)

בעל תפלה [7] [8] **יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל** ◇ שמות לב:יב **שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:**

קהל **הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה ◇ כִּי הָיִינוּ לַעַג וָקֶלֶס בַּגּוֹיִם ◇**
נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן לַטֶּבַח יוּבָל ◇ לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד וּלְמַכָּה וּלְחֶרְפָּה:

בעל תפלה **וּבְכָל־זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכַחְנוּ ◇ נָא אַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ:**
יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ◇ שמות לב:יב **שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:**

קהל **זָרִים אוֹמְרִים אֵין תּוֹחֶלֶת וְתִקְוָה ◇ חֹן אֹם לְשִׁמְךָ מְקַוָּה ◇**
טָהוֹר יְשׁוּעָתֵנוּ קָרָבָה ◇ איכה ה:כ **יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח־לָנוּ ◇**
רַחֲמֶיךָ יִכְבְּשׁוּ אֶת־כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ:

בעל תפלה **אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ ◇ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ:**
יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ◇ שמות לב:יב **שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:**

קהל **חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ ◇ וְאַל־תִּתְּנֵנוּ בִּידֵי אַכְזָרִים:**
תהלים קטו:ב **לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם:**
לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה (עִמָּנוּ חֶסֶד) וְאַל תְּאַחַר:

בעל תפלה **אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ ◇ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ:**
יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ◇ שמות לב:יב **שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:**

קהל **קוֹלֵנוּ תִּשְׁמַע וְתָחֹן ◇ וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ בְּיַד אוֹיְבֵינוּ לִמְחוֹת אֶת־שְׁמֵנוּ:**
זְכֹר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם ◇ וְעַתָּה נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מֵהַרְבֵּה:

בעל תפלה וקהל **וּבְכָל־זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכַחְנוּ ◇ נָא אַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ:**
יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ◇ שמות לב:יב **שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:**

קהל תהלים עט:ט **עָזְרֵנוּ | אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ**
וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

בעל תפלה וקהל **יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל** ◇ שמות לב:יב **שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:**

---

7. יש מסורת עתיקה שתפילה זו נכתבה על ידי חזקיהו מלך יהודה, בשעה של סכנה קיצונית, כאשר סנחריב, מלך אשור התקדם נגד ירושלים לכבוש אותה. שמו של חזקיהו חתום בראשי הקטעים, **זָרִים חוּסָה** וכו'.

8. המילים **'ד' אלדי ישראל שוב מחרון אפך'** וכו' הבעל תפלה אומר בקול (בניגון הרגיל של ימות השבוע), ההמשך נאמר בשקט, **'ובכל זאת** וכו' **והנחם על הרעה לעמך'** נאמר בקול רם על ידי בעל תפלה, וכן הלאה.

אחר **נפילת אפים** לפני 'ואנחנו לא נדע' אומרים 'שומר ישראל' (ובצום גדליה אפילו שכבר אמרוהו בסוף סליחות), שהוא פיוט הנועד לימי **תענית ציבור** (**צום גדליה**, בה"כ מרחשון ואייר, י' בטבת, **תענית אסתר**, י"ז בתמוז) בלבד.
(פפד"מ) הבעל תפלה אומר כל חרוז של 'שומר ישראל' בנעימה ידועה, הציבור חוזר עליו באותה נעימה.

שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל ◇ שְׁמוֹר שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל ◇ וְאַל־יֹאבַד יִשְׂרָאֵל ◇ הָאוֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל:
שׁוֹמֵר גּוֹי אֶחָד ◇ שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם אֶחָד ◇ וְאַל־יֹאבַד גּוֹי אֶחָד ◇
הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:
שׁוֹמֵר גּוֹי קָדוֹשׁ ◇ שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם קָדוֹשׁ ◇ וְאַל־יֹאבַד גּוֹי קָדוֹשׁ ◇
הַמְשַׁלְּשִׁים בְּשָׁלֹשׁ קְדֻשּׁוֹת ◇ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ:
מִתְרַצֶּה בְּרַחֲמִים וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים ◇ הִתְרַצֶּה וְהִתְפַּיֵּס לְדוֹר עָנִי ◇ כִּי אֵין עוֹזֵר:
בלחש **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ ◇ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◇ עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:**

ד"ה ב' כ:יב >> [9] [10] **וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ:** תהלים כה:ו **זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:** לג:כב **יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:**
עט:ח **אַל־תִּזְכֹּר־לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד:**
קכג:ג **חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז:** חבקוק ג:ב **בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר:**
תהלים קג:יד **כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ:** >> עט:ט **עָזְרֵנוּ | אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:**

בעל תפלה כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇**
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
בעל תפלה כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל**
שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

בכל ימות השבוע כשאין בהם קריאת התורה ממשיכים ב'**אשרי**' (עמ' **60**).

בשני וחמישי ובתעניות אומרים **אל ארך אפים** ויש לאמרו מעומד, בבין המצרים אומרים אותו בניגון '**שער נאסר**'.
אין אומרים אותו לא ב**ראש חדש**, **בחנוכה**, ולא בשני ימים של **פורים קטן** וגדול (ולא ב**ערב פסח** כמנהג פפד"מ).
בט"ו באב, בט"ו בשבט, ביום חופה ומילה. בל"ג **בעומר** אומר הבעל תפלה **אל ארך אפים**, בניגון הימים שאין אומרים בהם תחנון, והקהל חוזר ואומר אחריו.

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת ◇ אַל־בְּאַפְּךָ תּוֹכִיחֵנוּ: יואל ב:יז **חוּסָה יְיָ עַל־עַמֶּךָ**
וְהוֹשִׁיעֵנוּ מִכָּל־רָע: מכים באגרוף על שמאל החזה **חָטָאנוּ לְךָ ◇ אָדוֹן: סְלַח־נָא כְּרֹב רַחֲמֶיךָ ◇ אֵל:**

---

9. אנחנו לא יודעים מה לעשות לאחר שהראינו את הערצתנו, כפי שעשה משה רבינו, ישבנו, עמדנו, נפלנו על פנינו. הפסוק נלקח מתפילתו של מלך יהושפט אותו השמיע בכדי להשיג עזרה אלודית בקרבו נגד הצבאות העוינים המצויים נגד עמו (דברי הימים ב' כ:יב).

10. והטעם שנהגו לומר '**ואנחנו לא נדע**', לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים כאשר עשה משה רבינו בהר בעלייתו לקבל התורה, שאמר בתחלה '**ואשב בהר**', ואח"כ '**ואנכי עמדתי בהר**', ואח"כ '**ואתנפל לפני ד'**', וכן עשינו אנחנו, בתפלה פסוקי הזמירות בישיבה, ואח"כ ח"י בעמידה, ואח"כ נפילת אפים, ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר אנו אומרים '**ואנחנו לא נדע**'. [טור. ואבודרהם]:
הרעיון לעמוד באמירת '**מַה־נַּעֲשֶׂה**' מוזכר על ידי השל"ה, בשם 'זקן אחד' '**וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה**' כלומר התפללנו עכשיו בכל דרך שאנחנו מכירים - ישבנו במהלך פסוקי דזמרה ועמדנו במהלך שמונה עשרה - ואנחנו לא יודעים על שום דרך אחרת של תפילה. (ראה באבודרהם)

הוצאת ספר התורה וברכותיה

Das Ausheben der Thorarolle an Wochentagen

ביום חמישי עלה משה להר סיני לקבל את הלוחות השניים, וביום שני הוריד אותם. משום כך נקבעו ימים אלה לקריאה בתורה בציבור, ומשום כך תיקנו להרבות בהם תחנונים (גמ' בבא קמא פב. ותוספות שם).

העולים לתורה וכל עושי מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטפים בטלית, והם בעלי הוצאה והכנסה, הגבהה וגלילה, בעל סגן, נושאי ספר תורה שני או שלישי, וכמוהם פותחי ארון הקודש ל'שיר הכבוד' וכיוצא באלה.

במדבר י:לה **וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה | יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ**
וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ:

ישעיה ב:ג **כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְיָ מִירוּשָׁלָם:**
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

ברוב קהילות אשכנז, לא נהגו לומר בציבור את התפלה "בריך שמיה" בעת הוצאת ספר תורה בחול:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא, בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקָן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדָּשָׁךְ, וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא, לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיָת כָּל־דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל־כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל־מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּי־לָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמְקַמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל־עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רָחֵצְנָא. וְלָא עַל־בַּר־אֱלָהִין סָמְכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תּוּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְּכָל־עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטָב וּלְחַיִּין וּלְשְׁלָם:

המוציא ספר תורה נוטלו ביד ימין ובעל תפלה מקבלו בב' ידיו ומחזירו לימין ועומד כשפניו על הקהל.

החזן אומר בקול רם ובנעימה:

תהלים לד:ד **גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:**

ומגביה הבעל תפלה הספר בידו למעלה והולך ופונה דרך ימינו ועולה עמו למגדל שקורין שם. וכל מי שספר תורה צריך ללוותו עובר לפניו חייב לעמוד מפניו ולחבקו בשתי ידיו אם אפשר לו ולנשקו. וכל הפוגע בספר תורה צריך ללוותו עד האלמעמער, ובדרך הליכתו הולך הבעל תפלה ופונה דרך ימינו ועולה עם הספר תורה לאלמעמער שקורין שם, ובדרך הליכתו אומר הקהל בנעימה:

ד"ה א' כט:יא **לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה[1] וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד**
כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה
וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ:

1. אָמַר (רַבִּי שִׁילָא), הוֹאִיל וְאִתְעֲבִיד לִי נִיסָא בְּהַאי קְרָא, דַּרְשִׁינָא לֵיהּ, 'לְךָ ד' הַגְּדֻלָּה' זוֹ מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, 'עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר:' (איוב ט:י) 'וְהַגְּבוּרָה' זוֹ יְצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה וגו'' (שמות יד:לא) 'וְהַתִּפְאֶרֶת' זוֹ חַמָּה וּלְבָנָה שֶׁעָמְדוּ לוֹ לִיהוֹשֻׁעַ שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד וגו'' (יהושע י:יג) 'וְהַנֵּצַח' זוֹ מַפַּלְתָּהּ שֶׁל רוֹמִי, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'וְיַיִן נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וגו'' (ישעיה סג:ג,ג) 'וְהַהוֹד' זוֹ מִלְחֶמֶת נַחֲלֵי אַרְנוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'מִן־שָׁמַיִם נִלְחֲמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם וגו'' (שופטים ה:כ) 'עַל־כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת ד' אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה וגו'' (במדבר כא:יד) 'כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ' זוֹ מִלְחֶמֶת סִיסְרָא, שֶׁנֶּאֱמַר: 'לְךָ ד' הַמַּמְלָכָה' זוֹ מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'כִּי־יָד עַל־כֵּס יָ־הּ וגו'' (שמות יז:טז) 'וְהַמִּתְנַשֵּׂא' זוֹ מִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל:' (יחזקאל לח:ג) 'לְכֹל | לְרֹאשׁ:', אָמַר רַב חָנָן בַּר רָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲפִילּוּ רֵישׁ גַּרְגִּיתָא, מִן שָׁמַיָּא מַנּוּ לֵיהּ. בְּמַתְנִיתָא תָּנָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרַבִּי עֲקִיבָא,'לְךָ ד' הַגְּדֻלָּה' זוֹ קְרִיעַת יַם סוּף, 'וְהַגְּבוּרָה' זוֹ מַכַּת בְּכוֹרוֹת, 'וְהַתִּפְאֶרֶת' זוֹ מַתַּן תּוֹרָה,'וְהַנֵּצַח' זוֹ יְרוּשָׁלַיִם,'וְהַהוֹד' זוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. (גמ' ברכות נח.)

תהלים צט:ה רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא:

צט:ט רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

אַב הָרַחֲמִים ◇ הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים ◇ וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים ◇ וַיַּצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן־הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת ◇ וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרַע מִן־הַנְּשׁוּאִים ◇ וְיָחֹן עָלֵינוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים ◇ וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

Begrüßungswunsch des Vorbeters beim Aufrufen zur Thora

בהגיע הבעל תפלה על המגדל (**שבתוך בית הכנסת הרחק מן התבה**)

מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:

(מחזור ויטרי) **וְתִגְלֶה וְתֵרָאֶה מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ בִּזְמַן קָרוֹב ◇ וְיָחֹן פְּלֵטָתֵנוּ וּפְלֵיטַת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן: וְנֹאמַר אָמֵן** (קהל **אָמֵן**):

הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ ◇ וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה: כֹּהֵן קְרַב ◇ יַעֲמֹד ר׳ פלוני בר׳ פלוני הַכֹּהֵן

כאשר אין כהן בבית הכנסת לכתחילה עולה לוי במקום כהן, כאשר הלוי שוה בחשיבותו לישראל,

ובאמירת 'ותגלה ותראה' או 'ויעזור ויגן' אומרים אחר 'כהן קרב':

"אִם אֵין כֹּהֵן ◇ לֵוִי בִּמְקוֹם כֹּהֵן קְרַב יַעֲמֹד ר׳ פלוני בר׳ פלוני הַלֵּוִי בִּמְקוֹם כֹּהֵן"◇

ואם יש שם ישראל מופלג מן הלוי, או שאין לוי כלל, ועולה ישראל תחת הכהן אומרים:

"אִם אֵין כֹּהֵן ◇ יִשְׂרָאֵל בִּמְקוֹם כֹּהֵן קְרַב יַעֲמֹד ר׳ פלוני בר׳ פלוני בִּמְקוֹם כֹּהֵן"◇

(כשעולים הבעל קריאה והגבאי והסגן אין קוראים כלל 'יעמוד'.)

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ: תהלים יט:ח-ט [2] **תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם:** כט:יא יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: יח:לא **הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְיָ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל | הַחֹסִים־בּוֹ:**

קהל ובעל תפלה יחדיו: דברים ד:ד [3] **וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים־כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:**

למפטיר אין קוראים בקול רם, מלבד בתשעה באב שחרית ובשאר תעניות במנחה, שאז מכריזים: יַעֲמֹד מַפְטִיר.

ראה סדר הפרשיות לשני ולחמישי (עמ' **362**).

ראש חודש (עמ' **390**), תענית ציבור (עמ' **391**), ימי חנוכה (עמ' **392**), פורים (עמ' **395**),

ימי חול המועד פסח (עמ' **395**), תשעה באב (עמ' **399**), ימי חול המועד סכות (עמ' **400**).

---

2. נהגו לומר כשמוציאין ספר תורה הני פסוקי דרחמי, 'תורת ד׳ תמימה', 'עדות ד׳ נאמנה', 'פקודי ד׳ ישרים', 'מצות ד׳ ברה', לפי שמתן שכרם בצדם, ואחר כך אומר גדלו שיש בו שש תיבות כנגד ששה צעדים של נושאי הארון. (שמואל ג ו) ומ' תיבות יש ב'תורת ד׳ תמימה' כנגד המ' יום שבהם ניתנה התורה, ואח"כ פותחו למקום שירצה לקרות בו וקורא כהן. ולכתחילה הוא גוללו וסותמו קודם שיברך, כדי שלא יאמרו ההמון שהברכות כתובות בו. אבל בדיעבד אין לחוש שהרי לא שכיחי עמי הארץ כל כך עתה. אבל לאחר שקרא בו, ודאי צריך לגוללו קודם שיברך כר' יהודה: (גמ' מגילה לב. תוס' ד"ה גוללו)

3. 'וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּד׳ אֱלֹדֵיכֶם חַיִּים־כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:' וְכִי אֶפְשָׁר לְדַבּוּקֵי בְּשְׁכִינָה? וְהָכְתִיב 'כִּי ד׳ אֱלֹדֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה', אֶלָּא כָּל הַמַּשִּׂיאָ בִּתּוֹ לְתַלְמִיד חָכָם, וְהָעוֹשֶׂה פְּרַקְמַטְיָא לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים, וְהַמְהַנֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מִנְּכָסָיו, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִילוּ מְדַבֵּק בַּשְּׁכִינָה (גמ' כתובות קיא:) 'וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּד׳ אֱלֹדֵיכֶם חַיִּים־כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:' כִּשְׁתֵּי תְּמָרוֹת הַדְּבוּקוֹת זוּ בְזוּ. בְּמַתְנִיתָא תָּנָא, 'הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר:' (במדבר כה:ה), כְּצָמִיד עַל יְדֵי אִשָּׁה, 'וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּד׳ אֱלֹדֵיכֶם חַיִּים־כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:' דְּבוּקִים מַמָּשׁ. (גמ' סנהדרין סד.)

מנהג המקורי הוא ששלשה אנשים עמודים ליד האלמעמער סביב הספר,

בעל סֶגֶן (גבאי [ראשון]), בעל קריאה ועולה, כנגד משה, אהרן, וחור.

הצבור לא צריך לכסות את הראש בטלית במהלך קריאת התורה.[4]

כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטף בטלית, הקרוא מתעטף בטלית אם לא היה מעוטף מקודם ועולה למגדל, אף הנושא ספר תורה שני או שלישי בעת הקריאה, וכל שכן שאר מצות כהוצאה והכנסה והגבהה וגלילה.

Aufruf

המברך אומר [5] [6] (גמ' מגילה כא:) [7] **בָּרֲכוּ אֶת־יְיָ הַמְבֹרָךְ:**

קהל עונה והמברך יחד עמם: **בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

המברך ממשיך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇
וְנָתַן־לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וכשמתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהספר תורה ותשאר יד ימינו לבדה אוחזת בספר תורה כל זמן הקריאה, וגם הוא יקרא בלחש עם הקורא מלה במלה. וגם אזני כל העם יהיו אל ספר התורה לשמוע הקריאה מפי הקורא ולכוין בה בכל יכלתם באימה וביראה. ולאחר הקריאה ינשק בציצית בפסוק שסיים וגולל את ספר התורה ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן־לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת ◇
וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

---

4. ראשי תיבות **צ**דיקים, **ב**ינונים, **ו**ר**ש**עים (בשם אריז"ל)

5. ב**ברכות התורה**, יש ארבעים מילים שנאמרות מרמזות על ארבעים יום שמשה רבינו נשאר בהר סיני.

6. הנקרא לעלות לתורה יעלה ממקומו בדרך קצרה. ואם שתי הדרכים שוות, יעלה בימין. יפתח את ספר התורה לראות את הפסוק שצריך להתחיל בו את הקריאה וינשקו על ידי ציצית שבידו ויאחז את ספר התורה בשתי ידיו. יש אומרים תחילה בלחש: '**עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ**'. יהפוך פניו לצד ויברך בקול: (סידור עבודת ישראל)
נראה הקריאה של פסוק '**עֵץ־חַיִּים הִיא**' היא מנהג קבלה ולא מנהג אשכנז. אחד משתחווה ל **בָּרֲכוּ** של העליה ו**בָּרוּךְ הַמְבֹרָךְ** ... של הקהל, כמו שמשתחוים לפני מלך בשר ודם. לכתחילה צריך לעמוד מלפני **בָּרֲכוּ** של העליה עד סיום הברכה הראשונה.
בשעה שהעולה אומר '**בָּרֲכוּ**', והקהל אומרים '**בָּרוּךְ ד' הַמְבֹרָךְ**' [**דסוף דבר שבקדושה: (מ"ב ס' קמו ס"ק יח)**], וגם בברכה '**אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ**', צריכין כל הצבור לעמוד: (מורינו הרב בנימין שלמה המבורגר)

7. רַפְרָם בַּר פָּפָא אִיקְּלַע לְבֵי כְּנִישְׁתָּא דְּאַבֵּי גִּיבַר, קָם קָרֵא בְּסִפְרָא, וְאָמַר **בָּרֲכוּ אֶת־ד'**, וְאִישְׁתִּיק וְלָא אָמַר **הַמְבֹרָךְ**, אֲוֻוּשׁוּ כּוּלֵּי עָלְמָא, **בָּרֲכוּ אֶת־ד' הַמְבֹרָךְ**. אָמַר רָבָא, פַּתְיָא אוּכְמָא. בַּהֲדֵי פְּלוּגְתָּא לָמָּה לָךְ? וְעוֹד הָא נָהוּג עָלְמָא כְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל. **(גמ' ברכות נ.)**

מי שבירך לעולה לתורה:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של חול.

והבעל תפלה מברכו: [8] **מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇**
הוּא יְבָרֵךְ אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני **◇ אוֹתוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לוֹ ◇**
בַּעֲבוּר שֶׁעָלָה לִכְבוֹד הַמָּקוֹם ◇ וְלִכְבוֹד הַתּוֹרָה ◇
בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה ◇
וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו ◇

בחול | בעשרת ימי תשובה

וִיבָרְכֵהוּ | וְיִכְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇
עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו: וְנֹאמַר אָמֵן:

ואחר שבירכו הבעל תפלה ב'מי שברך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.

[9] מי שברך של בריא

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇
וּמִי שֶׁרִפֵּא חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ וּמֵרֵעִים הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ וְנַעֲמָן מִצָּרַעְתּוֹ
וְהִמְתִּיק מֵי מָרָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ וּמֵי יְרִחוֹ עַל־יְדֵי אֱלִישָׁע ◇
הוּא יְבָרֵךְ וִירַפֵּא אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני **בַּעֲבוּר** ר' פלוני בן ר' פלוני **צְדָקָה בַּעֲבוּרוֹ ◇**
בִּשְׂכַר זֶה הַמָּקוֹם יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ ◇ וְיַעֲזְרֵהוּ וְיַחְלִימֵהוּ ◇ וְיַסְעֲדֵהוּ עַל עֶרֶשׂ דְּוַי ◇
וְיִשְׁלַח לוֹ רְפוּאָה שְׁלֵמָה עַל כָּל גּוּפוֹ וְאֵיבָרָיו ◇
בְּתוֹךְ שְׁאָר כָּל חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל ◇ אָמֵן.

בני קהילות אשכנז המובהקות, ממשיכים לשמור על המנהג הישן,
ומקפידים שבעל תפלה או הקורא בתורה יאמר הקדיש אחר הקריאה ולא אבלים.

[10] הקורא כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) **◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇**
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ הקורא כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
הקורא כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל**
שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא הקורא כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא:
הקורא כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

---

8. הטעם שאומרים בפרנקפורט בברכת מי שברך לרב ולבעל תפלה רק 'אותו ואת כל אשר לו' בלי להזכיר אשתו בניו ובנותיו, כאשר אומר בשל קהל 'ונשיהם ובניהם ובנותיהם'? לפי שישונה הלשון בכל אחד לפי מעמדו ... לכן אומר רק דרך כלל. ולהשוות אומר כן גם לשאר מבורכים אף אם רבים הם. אבל בשל כל הקהל, שלהם לעולם נשים ובנים ובנות, מזכירם בפרט. - דברי קהלת

9. עַד אַבְרָהָם לָא הֲוָה זְקֵנָה,כָּל דְּחָזֵי לְאַבְרָהָם אָמַר הַאי יִצְחָק, כָּל דְּחָזֵי לְיִצְחָק אָמַר הַאי אַבְרָהָם, בְּעָא אַבְרָהָם רַחֲמֵי דְּלֵיהֲוֵי לֵיהּ זְקֵנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים". עַד יַעֲקֹב לָא הֲוָה חוּלְשָׁא, בְּעָא רַחֲמֵי וַהֲוָה חוּלְשָׁא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה". עַד אֱלִישָׁע לָא הֲוָה אִינִישׁ חָלִישׁ דְּמִיתְּפַח, וְאָתָא אֱלִישָׁע וּבְעָא רַחֲמֵי וְאִיתְּפַח שֶׁנֶּאֱמַר: "וֶאֱלִישָׁע חָלָה אֶת־חָלְיוֹ אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ". (גמ' סנהדרין קז:)
תַּנְיָא, בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל לֹא הָיוּ אוֹמְרִים מַרְפֵּא, מִפְּנֵי בִּטּוּל בֵּית הַמִּדְרָשׁ. (שבזמן שאי מבדך לכולם כמ לריכים לשתוק מגרסתם כדי שיתכונו כולם וישמעו אליו ויענו אמן:) (רש"י) (גמ' ברכות נג.)

10. חול המועד סכות - ניגון סכות; חנוכה - ניגון ה'מאורה' של שבת חנוכה 'שני זיתים'; פורים - בניגון פורים; בכל ימי ניסן נאמר בניגון מיוחד לחודש ניסן, חול המועד פסח - ניגון 'אדיר הוא'; (בבין המצרים סוף חצי קדיש שאחר קריאת התורה מסתיים בניגון יורד, בראש חודש אב בניגון מיוחד לראש חודש אב, בתשעה באב בשחרית נאמר בנעימת עצב.) בראש חודש אלול בניגון מיוחד לראש חודש אלול.

ברכת הגומל:

Dankesfegnung eines aus Krankheit Genesenen, oder aus Lebensgefahr Erretteten

ארבעה צריכים להודות את הגומל חסד בפני עשרה, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, ומי שהיה יורד בים ועלה ממנו, ומי שהלך במדבר כשיגיע ליישוב ; וקוראין אותו לתורה ולאחר שקרא וברך ברכה אחרונה על קריאתה בתורה מוסיף ומברך ברכה זו :

(גמ' ברכות נד:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת ◇ שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוֹב:**

קהל: **מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל־טוֹב ◇ הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוֹב ◇ סֶלָה:**

Gruß an die der Gemeinde vorgezeigte Thoraschrift

בהגבהת התורה יש מזמרים בנעימה את הפסוקים מ'וזאת התורה' עד 'ויאדיר'.

דברים ד:מד [11] **וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:** במדבר ט:כג **עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה:** משלי ג:יח [12] **עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר:** יז **דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם:** טז [13] **אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד:** ישעיה מב:כא **יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:**

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה יאמר זה (המקור מעבודת ישראל ואיננו ברור שהוא מנהג אשכנז):

ד"ה א' כט:יא-יג **לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:**

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי ◇ שֶׁיִּתְגּוֹלְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ ◇ וְתִתְנַהֵג עַל בָּנֶיךָ בְּמִדַּת טוּבְךָ ◇ וְתִכָּנֵס לָהֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין:

אמירת '**א-ל מלא רחמים**' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.

א-ל מלא רחמים לא נאמר או התקבל באשכנז כי א) תפילה זו מנהג מאוחר. ב) נראה שיש בתפילה נושאי קבלה, ורבני אשכנז סברו, שצריך להיות שמור רק לבעלי מדריגה ולא להמון עם. אנו רואים שלפעמים יחידים אמרו את התפילה זו באשכנז למשל, בתוך הספד, (בדרך כלל על ידי רבנים מפולין שנהגו בו).

---

11. אָמַר רְבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, מַאי דִּכְתִיב: 'וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה' זָכָה, נַעֲשֵׂית לוֹ סַם חַיִּים, לָא זָכָה, נַעֲשֵׂית לוֹ סַם מִיתָה: (גמ' יומא עב:)

12. אָמַר רְבִּי חָמָא בִּרְבִּי חֲנִינָא, מַה תַּקָּנָתוֹ שֶׁל מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע? אִם תַּלְמִיד חָכָם הוּא, יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים' (משלי טו:ד), וְאֵין 'לָשׁוֹן' אֶלָּא לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁנֶּאֱמַר: 'חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם' (ירמיה ט:ז), וְאֵין 'עֵץ' אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ', וְאִם עַם הָאָרֶץ הוּא, יַשְׁפִּיל דַּעְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ' (משלי טו:ד). (גמ' ערכין טו:)

13. 'וְהַדַּרְתָּ | צְלַח רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעָנְוָה־צֶדֶק וְתוֹרֶךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ:' (תהלים מה:ה) רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, זוֹכִין לִדְבָרִים שֶׁנֶּאֱמְרוּ בִּימִינָהּ שֶׁל תּוֹרָה, דְּאָמַר רָבָא בַּר רַב שִׁילָא וְאָמְרֵי לָהּ אָמַר רַב יוֹסֵף בַּר חָמָא אָמַר רַב שֵׁשֶׁת, מַאי דִּכְתִיב: 'אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד:', אֶלָּא בִּימִינָהּ אוֹרֶךְ יָמִים אִיכָּא עוֹשֶׁר וְכָבוֹד לֵיכָּא? (בתמיה כיון דאיכא אורך ימים ג"ש עושר וכבוד:) רש"י, אֶלָּא לַמַּיְמִינִין בָּהּ, אוֹרֶךְ יָמִים אִיכָּא וְכָל שֶׁכֵּן עוֹשֶׁר וְכָבוֹד, לַמַּשְׂמְאִילִים בָּהּ (שאין יגעים בה כל צרכן, אי נמי מיימינין בה עוסקים לשמה משמאילים שלא לשמה:) רש"י, עוֹשֶׁר וְכָבוֹד אִיכָּא אוֹרֶךְ יָמִים לֵיכָּא. (גמ' שבת סג.)

בשני וחמישי קודם שמכניסים הספר תורה להיכל כשאומרים תחנון יאמר הבעל תפלה 'יהי רצון מלפני אבינו שבשמים'.
בק"ק פפד"מ לא נהגו לומר התחינה הזאת בכלל, כי היא לא מסורת אשכנז הישנה. (ממנהגי מהר"י טירנא)

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם ◇ לְכוֹנֵן אֶת־בֵּית חַיֵּינוּ וּלְהָשִׁיב אֶת־שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם ◇ לְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל פְּלֵיטָתֵנוּ וְלִמְנוֹעַ מַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם ◇ לְקַיֵּם־בָּנוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל ◇ הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְתַלְמִידֵיהֶם וְתַלְמִידֵי תַלְמִידֵיהֶם בְּכָל־מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם ◇ שֶׁנִּשְׁמַע וְנִתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת ◇ וִיקַבֵּץ נִדְּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

אַחֵינוּ כָּל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל הַנְּתוּנִים בְּצָרָה וּבַשְּׁבִיָּה ◇ הָעוֹמְדִים בֵּין בַּיָּם וּבֵין בַּיַּבָּשָׁה ◇ הַמָּקוֹם יְרַחֵם עֲלֵיהֶם וְיוֹצִיאֵם מִצָּרָה לִרְוָחָה ◇ וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה ◇ וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה ◇ הַשְּׁתָּא בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְנֹאמַר אָמֵן:

Das Einheben der Thorarolle סדר הכנסת ספר התורה

הבעל תפלה לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה:

(סידור רוקח) קמח:יג-יד יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ־לְבַדּוֹ קהל: הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:
וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ:

כד [14] לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ
וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֵהָ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְיָ וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם
וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נפשו [15] נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ
וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: [16] זֶה דּוֹר דרשו דִּרְשָׁיו מְבַקְּשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים |
רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ עִזּוּז
וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא
מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

במדבר יא:לו וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: תהלים קלב:ח-י קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ
אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנְּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב
פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: [17] כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: משלי ד:ב ג:יח עֵץ־חַיִּים הִיא
לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: ג:יז דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: מיכה
ה:כא הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ | אֵלֶיךָ ונשוב וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

---

14. בימי חול ובחגים בימי חול אומרים מזמור תהלים כ"ד בזמן שהתורה מוחזרת לארון הקודש. הפסוקים האחרונים של מזמור זה נאמרו כאשר ארון הקודש הובא לבית המקדש (**שאו שערים ראשיכם**).

15. הקריאה הנכונה היא **נַפְשׁוֹ** ולא **נַפְשִׁי** ומוסב על השם הנזכר '**מי יעלה בהר ד**". אין כאן קרי וכתיב אלא ו' קטיעא. (דברי קהלת)

16. 'זֶה דּוֹר דרשו דִּרְשָׁיו מְבַקְּשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה:' פְּלִיגֵי בָּהּ רְבִּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה וְרַבָּנָן, חַד אָמַר דּוֹר לְפִי פַּרְנָס, וְחַד אָמַר פַּרְנָס לְפִי דּוֹרוֹ. '(גמ' ערכין יז.)

17. אָמַר רְבִּי זֵירָא וְאִיתֵּימָא רְבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא, בֹּא וּרְאֵה שֶׁלָּא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, מִדַּת בָּשָׂר וָדָם אָדָם מוֹכֵר חֵפֶץ לַחֲבֵירוֹ, מוֹכֵר עֵצֶב וְלוֹקֵחַ שָׂמֵחַ, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן, נָתַן לָהֶם תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל וְשָׂמֵחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ:'. (גמ' ברכות כ.)

Schluß Loblieder סיום התפילה

אם יש[1] אבל בבית הכנסת כאן הוא עובר לפני התבה. אם הוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד, אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], הימים שבין יום כפור לסכות, בחול המועד, בראש חודש ,בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בשני ימים של פורים קטן וגדול, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

פד:כ אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה:
קמד:טו אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וגדלותך וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: קטו:יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

אין אומרים למנצח בראש חודש, חנוכה, ולא בשני ימים של פורים קטן וגדול, ערב פסח, חול המועד, אסרו חג, ערב שבועות, תשעה באב, ערב ראש השנה, ערב יום כפור, י"א תשרי, ערב סכות, (וגם אין אומרים בבית אבל.)

כ לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: [2]יַעֲנְךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם | אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ: יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶיךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה־סֶּלָה: יִתֶּן־לְךָ כִּלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא: נְרַנְּנָה | בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְיָ כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ: עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ | יְיָ מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֶשַׁע יְמִינוֹ: אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ | בְּשֵׁם־יְיָ אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר: הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

1. בטלית האבל יש עטרה שחורה, היינו שתופרים לה סרט שחור. בשבתות ורגלים, וחול המועד, מהפכים את הסרט השחור שלא ייראה החוצה. אם נתמנה לחזן בראש השנה ויום הכפור בהיעדר מחליף, מתעטף בטלית רגילה, בלא עטרה שחורה. בראש חודש וחנוכה ובשני ימים של פורים קטן וגדול, אינו מסתיר את העטרה השחורה. (מדריך למנהג אשכנז המובהק)

2. אָמַר רַבִּי אָבִין הַלֵּוִי, מַאי דִּכְתִיב: 'יַעֲנְךָ ד' בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם | אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:', אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְלָא אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְיִצְחָק? מִכָּאן לְבַעַל הַקּוֹרָה שֶׁיִּכָּנֵס בְּעָבְיָה שֶׁל קוֹרָה. (גמ' ברכות סד.)

כך הוא מנהג אשכנז, כמבואר בספר מנהגי פפד"מ של [3] רבי שלמה זלמן גייגר, דברי קהלת, פפד"מ תרכ"ב, עמ' 63.

הבעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ישעיה נט:כ-כא [4] **וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְיָ:**

[5] [6] **[וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְיָ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמֻשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְיָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:]**

תהלים כב:ד [7] **וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל:** ישעיה ו:ג **וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר**

בעל תפלה וקהל

קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש]

תרגום יונתן סס **וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן־דֵּין וְאָמְרִין:**

---

3. דברי קהלת, הרב שלמה זלמן גייגר (1792-1878) היה דיין בפפד"מ, היה אחיו למחצה הגדול של אברהם גייגר (1810-1874). הוא היה גם מורה ומנטור הילדות של אברהם (אביהם נפטר כשאברהם היה רק בן שתים עשרה או שלוש עשרה שנה).

4. תרגומים ארמיים של הפסוקים הקודמים נכתבו על ידי יונתן בן עוזיאל המכונה **קדושה דסדרא**. **קדושה דסדרא**, מבוססת על קריאת פסוקים מנביאים, בכל יום בסוף התפילה. לפי רב נטרוני גאון נהוג היה לקרוא עשרה פסוקים מדי יום מנביאים עם תרגום, ואחריו הקדושה. אבל כשגברו הצרות, נבחרו במקומם שני פסוקים '**ובא לציון גואל - ואני זאת בריתי**'. האבודרהם אומר שקדושה זו נתקנה עבור מי שהפסיד קדושה על עמידה. הרוקח והאור זרוע (הלכות שבת ס' ג) אומרים כי במהלך הרדיפות אסור היה לקרוא את קדושה, ולכן שולב בשלב זה, בתוספת הקטעים הארמיים כדי לבלבל את האויב. הרוקח (סימן ע"ו) מוסיף כי הסיבה לאמירת **ובא לציון** היא להוכיח את הכמיהה שלנו לגאולה. הסיבה לכך שהיא מכילה את הקדושה היא, "הממלכה הרעה" קבעה שלא נלמד תורה ותרגומה לארמית שלה. אמירת קדושה ב**ובא לציון** מצילה אדם מגיהנם. **ובא לציון** נאמר על מנת שבעל תפלה יאמר קדיש בסוף.

5. **בתשעה באב** ו**בבית אָבֵל** מדלגים את הפסוק '**וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי**'

6. אָמַר רַבִּי פַּרְנָךְ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל שֶׁהוּא תַּלְמִיד חָכָם, וּבְנוֹ תַּלְמִיד חָכָם, שׁוּב אֵין תּוֹרָה פּוֹסֶקֶת מִזַּרְעוֹ לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: '**וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר ד' רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמֻשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר ד' מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:**' מַאי '**אָמַר ד'**'? אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי עָרֵב לְךָ בְּדָבָר זֶה. מַאי '**מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:**'? אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, תּוֹרָה מְחַזֶּרֶת עַל אַכְסַנְיָא שֶׁלָּהּ. **(גמ' בבא מציעא פה.)**

7. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין וכו', אָמַר רָבָא בְּכָל יוֹם וָיוֹם מְרוּבָּה קִלְלָתוֹ מִשֶּׁל חֲבֵירוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: '**בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר**' (דברים כח:סז), הֵי בֹּקֶר? אִילֵימָא בֹּקֶר דְּלְמָחָר, מִי יָדַע מַאי הָוֵי? אֶלָּא דְּחָלִיף. וְאֶלָּא עָלְמָא אַמַּאי קָא מְקַיֵּים? אַקְּדוּשָׁה דְּסִידְרָא (סדר קדושה שלא תקנוה אלא שיהו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט שאומר קריאתו ותרגומו וכן עוסקין בתורה, וכיון שנוהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ. ויש כאן שתיס קדושת הסס ותלמוד התורה חביב הוא, וכן יהא שמיה רבה מברך שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים בכל שבת היו נוהגין כך, וסס היא נקבלין כל העם לשמוע לפי שאינו יוסס של מלאכה, ויש כאן תורה וקידוש הסס:) (רש"י סס) וְאַיְּהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא דְּאַגַּדְתָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: '**אֶרֶץ עֲפָתָה | כְּמוֹ־אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא־סְדָרִים**' (איוב י:כב), הָא, יֵשׁ סְדָרִים (סדרי פרשיות דתורה: סס) תּוֹפִיעַ מֵאוֹפֶל. **(גמ' סוטה מט.)**

בעל תפלה וקהל [בלחש] קָדִישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא [8]בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ ◇ קָדִישׁ עַל־אַרְעָא
עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ ◇ קָדִישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת ◇
מְלֵיָא כָּל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש]

יחזקאל ג:יב וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל

בעל תפלה וקהל

[9]בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] תרגום יונתן שם וּנְטָלַתְנִי רוּחָא ◇

בעל תפלה וקהל [בלחש] וּשְׁמָעִית בַּתְרֵי קָל זְיָע סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין:
בְּרִיךְ יְקָרָא דַיְיָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ:

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

בעל תפלה וקהל [בלחש] תרגום אונקלוס שם יְיָ מַלְכוּתֵהּ [10]לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: ד"ה א' כט:יח יְיָ אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ
וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: תהלים עח:לח וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב
אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: פו:ה כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ:
קיט:קמד צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: מיכה ז:כ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: תהלים סח:כ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמֹס־לָנוּ הָאֵל
יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: מו:ח יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:
פד:יג יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: כ:י יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:
בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבָּרָאנוּ לִכְבוֹדוֹ ◇ וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים ◇ וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת ◇
וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ ◇ הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ ◇ וְיָשֵׂם לִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ
וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק ◇ וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה:

8. יש להשמיט את המילה 'עִלָּאָה'. (לא נמצאת בסדר רע"ג, רוקח, סידור ר' הירץ, הדרת קדש ויניציאה שנ"ט, פראג רע"ט, הנאו שפ"ג.)

9. 'בָּרוּךְ כְּבוֹד־ד' מִמְּקוֹמוֹ' מִכְּלָל דִּמְקוֹמוֹ לֵיכָּא דְּיָדַע לֵיהּ. (גמ' חגיגה יג:)

10. לגרוס את המילה 'קָאֵם'. (בסידור ר' הירץ לא נמצא עלאה, אך נמצא קאם.)

11 12 יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה ◇ וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: ל:יג לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: ירמיה יז:ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: 13 ישעיה כו:ד בִּטְחוּ בַיְיָ עַדֵי־עַד כִּי בְיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים: תהלים ט:יא וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְיָ: ישעיה מב:כא יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇ וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל

שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לֵעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ביום שאומרים מוסף אומר הבעל תפלה רק חצי קדיש,

ואחריו מתפללים תפלת מוסף לראש חודש (עמ' **259**) או מוסף של רגלים (עמ' **271**):

בימי חול המועד והושענא רבה - חצי קדיש לפני מוסף נאמר בניגון חול, ומ'לעלא' עד סופו - בניגון שבת.

(אין חולצין התפילין לפני מוסף ראש חודש אלא מניחים אותם לכל התפלה.)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תהלים קיג:ב קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:ב קהל: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

בעל תפלה פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם

ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

---

11. הגמ"י בשם העיטור: "ושמעתי שנכון להסירם בשעה שאומר 'יהי רצון מלפניך ...שנשמור חקיך...', משום ההיא דבני מערבא שהיו מברכים על חליצת תפילין אקב"ו לשמור חוקיו (גמ' נדה נא:), ואע"ג דסבירא לן שאין לברך על חליצתן כמו שיתבאר בסי' כ"ט, מ"מ כיון דבהא מילתא ליכא ברכה שייך למעבד רמז לסברת בני מערבא".

12. ישנם מנהגים שונים לגבי הסרת הטלית ותפלין בימי חול. המהרי"ל (עמוד שצ"ו מכון ירושלים) הסיר אותם אחר עלינו, הרב שמשון רפאל הירש הסיר אותם אחר הקדיש אחר עלינו. (כמנהג המבורג).

13. מאי דכתיב: 'בִּטְחוּ בַיְיָ עַדֵי־עַד כִּי בְיָהּ ה' צוּר עוֹלָמִים:' (רבי אמי) אָמַר... כָּל הַתּוֹלֶה בִּטְחוֹנוֹ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֲרֵי לוֹ מַחְסֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. (גמ' מנחות כט:)

[1] כשיש מילה בבית הכנסת (עמ' **339**) מדלגין את 'עלינו' ומלים בסוף התפלה ואחר כך אומרים 'עלינו'

Gotteshuldigung als Schluß

[2] עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל ◇ לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◇ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם ◇ וְגֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: [3] שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק ◇ ישעיה מה:כ וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וַאֲנַחְנוּ כורע כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זוקף לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נח:יג נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ ◇ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין עוֹד ◇ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ◇ אֶפֶס זוּלָתוֹ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ: דברים ד:לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

[4] עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ ◇ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ ◇ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן ◇ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי: וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרָאוּ בִשְׁמֶךָ ◇ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◇ כִּי לְךָ ישעיה מה:כג תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ ◇ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ: וִיקַבְּלוּ כֻּלָּם אֶת־עֹל מַלְכוּתֶךָ ◇ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקדום באשכנז, אין אומרים פסוקים אחר עלינו:

(כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

וְנֶאֱמַר: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:)

---

1. **עלינו** נאמר רק לפני שאנחנו עוזבים את בית הכנסת. לכן זה נדחה במקרה של **ברית מילה**.
2. חוברה על ידי יהושע בן נון בשעה שכבש את יריחו, ושמו '**הושע**' רמוז בראשי תיבות בהיפוך [מפני הענוה שלו]. (רבי יהודה החסיד)
3. הדברי קהלת עמ' 168 מסביר (**מוסף ראש השנה**), שהצבור אומר בשקט הפסוק "**שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵ־ל לֹא יוֹשִׁיעַ**". ברור שפסוק זה נאמר עדיין בתקופתו (תקע"ט). סידור המקובל הרב הירץ (תורינגיה תש"ד) מציין, "כפי שמלים אלה מתארות את הגרוע מכל הקליפות (פגזים רוחניים או מחסומים), זה נאמר בלי קול." (בלחש או בקריאה בשקט מבלי להשמיע את המילים). היוצא מן הכלל ב25 בדצמבר במערב אירופה או ב6 בינואר במזרח אירופה, שנאמר בקול רם, בערב ובבוקר. ראה ניטל נאכט בסעיף עמ' LIII בחלק האחורי של תפלה זו להסבר נוסף].
4. החלק מ'**על כן נקוה לך**' תיקון עכן לפני הריגתו, ושמו חתום בראשי התיבות '**על כן נקוה**'.

שיר של יום

Psalmen für jeden Tag der Woche, wie sie im Mitdasch angestimmt wurden

אומרים שיר של יום אפילו ביום טוב ובימים נוראים.

[1] אין לומר מזמור פלוני של יום טוב 'היום ... בשבת', אך לא נמנעים מאמירת המילים 'הלוים היו אומרים במקדש':

נוהגים לומר בכל יום השיר הלוים היו אומרים במקדש ואחריו אומרים קדיש יתום (נאמר רק אם יש יותר מאבל אחד).
(חוץ מתשעה באב שאין אומרים שיר של יום ו'שיר מזמור לאסף' עד לפני תפלת מנחה.
וביום כפור אין אומרים שיר של יום, אך אומרים 'שיר מזמור לאסף' בסיום שיר הכבוד שאחרי תפילת ערבית.)

הַיּוֹם יוֹם רִאשׁוֹן בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ
ביו"ט אומרים רק הַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בַּמִּקְדָּשׁ:

כד לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ
וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֵהָ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְיָ וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם
וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נפשו נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ
וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דּוֹר דרשו דֹּרְשָׁיו מְבַקְּשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים |
רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ עִזּוּז
וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ
הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

קדיש יתום (עמ' **67**)

הַיּוֹם יוֹם שֵׁנִי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ
ביו"ט אומרים רק הַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בַּמִּקְדָּשׁ:

מח שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ:
יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב: אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ
נוֹדַע לְמִשְׂגָּב: כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו: הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נָחְפָּזוּ:
רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה: בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ: [2] כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ
| כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר־יְיָ צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה:
דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ: כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אָרֶץ
צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ: יִשְׂמַח | הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ: סֹבּוּ צִיּוֹן
וְהַקִּיפוּהָ סִפְּרוּ מִגְדָּלֶיהָ: שִׁיתוּ לִבְּכֶם | לְחֵילָהּ פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ
לְדוֹר אַחֲרוֹן: כִּי זֶה | אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת:

קדיש יתום (עמ' **67**)

---

1. הטעם שאין אומרים המזמור המיוחד לכל יום של יום טוב, משום שזה זכר למקדש בלבד. לכן, מכיוון שלקרבן מוסף היה מזמור מלווה אחר, אנחנו לא צריכים להיות מיוחדים, לא לגבי המזמור המדויק, או אם לומר את זה לפני מוסף. (לדוגמא עיין בגמ' סוכה נה.) (מגן אברהם סימן קל"ב ס"ק ד')

2. תָּנָא דְּבֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר, 'נֶצַח', 'סֶלָה', 'וָעֶד', אֵין לוֹ הֶפְסֵק עוֹלָמִית. 'נֶצַח' דִּכְתִיב: 'כִּי לֹא לָעֶלֶם אָרִיב וְלֹא לְנֶצַח אֶקְצוֹף' (ישעיה נז:טז), 'סֶלָה' דִּכְתִיב: 'כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ | כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר־ד' צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה:' (תהלים מח:ט), 'וָעֶד' דִּכְתִיב: 'ד' | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:' (שמות טו:יח). (גמ' טירודין נד.)

הַיּוֹם יוֹם שְׁלִישִׁי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ
ביו"ט אומרים רק הַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בַּמִּקְדָּשׁ:

פד מִזְמוֹר לְאָסָף [3]אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה: שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ: פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ: לֹא יָדְעוּ | וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ: [4]אֲנִי־אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם: אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ: קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִּנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם:
קדיש יתום (עמ' **67**)

הַיּוֹם יוֹם רְבִיעִי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ
ביו"ט אומרים רק הַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בַּמִּקְדָּשׁ:

לד אֵל־נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים: עַד־מָתַי רְשָׁעִים | יְיָ עַד־מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ: יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: עַמְּךָ יְיָ יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ: אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ: וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: בִּינוּ בֹעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ: הַנֹּטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט: הַיֹּסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת: יְיָ יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי־הֵמָּה הָבֶל: אַשְׁרֵי | הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְּלַמְּדֶנּוּ: לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד־יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת: כִּי | לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: כִּי־עַד־צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב: מִי־יָקוּם לִי עִם־מְרֵעִים מִי־יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן: לוּלֵי יְיָ עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט | שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי: אִם־אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְיָ יִסְעָדֵנִי: בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעְשְׁעוּ נַפְשִׁי: הֲיִחְבְּרֶךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עָלֵי־חֹק: יָגוּדוּ עַל־נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ: וַיְהִי יְיָ לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי: [5]וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם | אֶת־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

---

3. אָמַר רָבִין בַּר רַב אַדָּא אָמַר רְבִי יִצְחָק, מִנַּיִן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָצוּי בְּבֵית הַכְּנֶסֶת? שֶׁנֶּאֱמַר: 'אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵ-ל'. וּמִנַּיִן לַעֲשָׂרָה שֶׁמִּתְפַּלְּלִין שֶׁשְּׁכִינָה עִמָּהֶם? שֶׁנֶּאֱמַר: 'אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵ-ל'. (גמ' ברכות ו.)
אָמַר רְבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רְבִּי יוֹנָתָן, כָּל דַּיָּין שֶׁדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִיתּוֹ, מַשְׁרֶה שְׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵ-ל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט:'. (גמ' סנהדרין ז.)

4. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, בּוֹאוּ וְנַחֲזִיק טוֹבָה לַאֲבוֹתֵינוּ, שֶׁאִלְמָלֵא הֵן לָא חָטְאוּ, אָנוּ לָא בָּאנוּ לָעוֹלָם (שכיו כמלאכים ולא כולידו בניס) רש"י, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אֲנִי־אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם:' חִבַּלְתֶּם מַעֲשֵׂיכֶם'אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וגו'". לְמֵימְרָא דְּאִי לָא חָטְאוּ לָא הֲווּ מוֹלְדוּ, וְהָכְתִיב: 'וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ' (בראשית ט:ז)? עַד סִינַי. בְּסִינַי נַמִּי כְּתִיב 'לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם:' (דברים ה:כז)? לְשִׁמְחַת עוֹנָה. וְהָכְתִיב: 'לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם וגו'" (שם כו)? לְאוֹתָן הָעוֹמְדִים עַל הַר סִינַי. ... לָא תִּימָא אָנוּ לָא בָּאנוּ לָעוֹלָם, אֶלָּא כְּמִי שֶׁלָּא בָּאנוּ לָעוֹלָם. לְמֵימְרָא דְּאִי לָא חָטְאוּ לָא הֲווּ מַיְיתֵי? וְהָכְתִיב פָּרָשַׁת יַבָּמוֹת וּפָרָשַׁת נְחָלוֹת? עַל תְּנַאי. וּמִי כְּתִיבֵי קְרָאֵי עַל תְּנַאי? אֵין, דְּהָכִי אָמַר רְבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב? 'וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי:' (בראשית א:לא), מְלַמֵּד שֶׁהִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְאָמַר, אִם יִשְׂרָאֵל מְקַבְּלִין אֶת תּוֹרָתִי מוּטָב, וְאִם לַאו, אֲחַזִּיר אֶתְכֶם לְתוֹהוּ וָבוֹהוּ. (גמ' עבודה זרה ה.)

5. תָּא שְׁמַע, רְבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, מְגַלְגְּלִין זְכוּת לְיוֹם זַכַּאי וְחוֹבָה לְיוֹם חַיָּיב, אָמְרוּ, כְּשֶׁחָרַב הַבַּיִת בָּרִאשׁוֹנָה, אוֹתוֹ הַיּוֹם תִּשְׁעָה בְּאָב הָיָה, וּמוֹצָאֵי שַׁבָּת הָיָה, וּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית הָיְתָה, וּמִשְׁמַרְתּוֹ שֶׁל יְהוֹיָרִיב הָיְתָה, וְהָיוּ כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם עוֹמְדִים עַל דּוּכָנָן וְאוֹמְרִים שִׁירָה, וּמַה שִׁירָה אָמְרוּ? 'וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם | אֶת־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם' וְלֹא הִסְפִּיקוּ לוֹמַר 'יַצְמִיתֵם ד' אֱלֹהֵינוּ:' עַד שֶׁבָּאוּ אוֹיְבִים וּכְבָשׁוּם וְכֵן בַּשְּׁנִיָּה. (גמ' ערכין יא:)

לכ:ח-ג [6] לְכוּ נְרַנְּנָה לַיְיָ נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ:
נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים:

קדיש יתום (עמ' **67**)

הַיּוֹם יוֹם חֲמִישִׁי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ

ביו"ט אומרים רק הַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בַּמִּקְדָּשׁ:

פח לַמְנַצֵּחַ | עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף: הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:
שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל: [7] תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ:
כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: עֵדוּת | בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה:
בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֱנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה: שְׁמַע עַמִּי
וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי: לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר:
אָנֹכִי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְּאֵהוּ: וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי
וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם:
לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ: כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל־צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי:
מְשַׂנְאֵי יְיָ יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם: וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר־דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָּ:

קדיש יתום (עמ' **67**)

הַיּוֹם יוֹם שִׁשִּׁי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ

ביו"ט אומרים רק הַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בַּמִּקְדָּשׁ:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט:
נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת | יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת
דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת | מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם [8] אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ |
נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

קדיש יתום (עמ' **67**)

---

6. בדורות האחרונים הוסיפו שלשה פסוקים הראשונים ממזמור צ"ה. דברי קהלת (עמ' 54 סעיף קטן א') עוסק בנושא זה בהרחבה, וטוען כי יש לומר רק פסוק אחד נוסף.

7. בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה יָצָא יוֹסֵף מִבֵּית הָאֲסוּרִין, מְנָלָן? דִּכְתִיב: 'תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא וגו' עֵדוּת | בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ'. בְּתִשְׁרֵי עֲתִידִין לִיגָּאֵל, אַתְיָא 'שׁוֹפָר' 'שׁוֹפָר' כִּתִיב הָכָא 'תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר' וּכְתִיב הָתָם 'וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל' (ישעיה כז:יג). (גמ' ר"ה כט:ב יח.)

8. אָמְרֵי לֵיהּ רַבָּנָן לְרַבִּי פְּרִידָא... כֵּיוָן דְּשַׁמְעֵיהּ דְּקָאָמַר אַדִּיר, פָּתַח וְאָמַר, יָבֹא אַדִּיר וְיִפָּרַע לְאַדִּירִים מֵאַדִּירִים בְּאַדִּירִים, יָבֹא אַדִּיר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּכְתִיב: 'אַדִּיר בַּמָּרוֹם ד'', וְיִפָּרַע לְאַדִּירִים אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם:' (תהלים טז:ג), מֵאַדִּירִים אֵלּוּ הַמִּצְרִים, דִּכְתִיב: 'צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים:' (שמות טז:יא), בְּאַדִּירִים אֵלּוּ מַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'מִקֹּלוֹת | מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם' (גמ' מנחות נג.)

נוהגים בהרבה קהילות, גם בק"ק פפד"מ, לומר בכל יום אחר שיר של יום מזמור פ"ג, ומנהג הרבה קהילות שאין לאמרו בימים שא"א תחנון. (בק"ק קהל עדת ישורון, נוי יארק אומרים בחו"מ.) ובכל מקום א"א אותו בבית אבל.

פג [9] **שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף: אֱלֹהִים אַל־דְּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל: כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ: עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיַעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ: אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד: כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ: אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים: גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם־יֹשְׁבֵי צוֹר: גַּם־אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי־לוֹט סֶלָה: עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן: נִשְׁמְדוּ בְעֵין־דֹּאר הָיוּ דֹמֶן לָאֲדָמָה: שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל־נְסִיכֵמוֹ: אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֶת נְאוֹת אֱלֹהִים: אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַּגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי־רוּחַ: כְּאֵשׁ תִּבְעַר־יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים: כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ תְּבַהֲלֵם: מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וִיבַקְּשׁוּ שִׁמְךָ יְיָ: יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד וַיַּחְפְּרוּ וְיֹאבֵדוּ: וְיֵדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְיָ לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ:**

יתום (קטן) כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇ **וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ** ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** ◇ **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** ◇ **בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב: וְאִמְרוּ** יתום (קטן) כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך

יתום (קטן) כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇ **וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא** יתום (קטן) כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: יתום (קטן) כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו** פונה לימינו ואומר **הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם**

ושוחה לפניו ואומר **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

אין לכלול מזמורים נוספים (לדוגמא **ראש חודש** - **ברכי נפשי** או **חנוכה** - **מזמור שיר־חנכת**) בתפילה בציבור.

לעולם אין אומרים '**ברכו**' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

[10] מיד אחר התפלה מתקיים שיעור קצר בבית הכנסת, בו לומדים משנה או הלכה. אחר כל שיעור או דרשה אומרים קדיש דרבנן (עמ' **360**). אחר שיעור בהלכה ושמעתתא יש המקדימין לומר '**רבי חנניא בן עקשיא אמר רצה**' וכו'. אחר דרשה באגדתא לא הצריכו אמירה זו.

---

9. **שיר מזמור לאסף** נאמר מאז תום התקופה הגאונית (כמה מאות שנים לפני כניסת **שיר של יום**). הופעתה הראשונה באשכנז היתה במחזור ויטרי, ככל הנראה כתוצאה מהצרות וגזירות, שהוטלו על עם ישראל באותה תקופה. מכיוון שלא ניתן לומר מספר רב של קדישים, נאמר קדיש בסוף תפלת שחרית (מוסף). לדברי מנהג אשכנז, קיימת הזדמנות לקדיש גם אחרי **שיר של יום** וגם **שיר מזמור לאסף**, רק אם נאמר על ידי שני אבילים שונים. אם יש אבל בודד - הוא אומר הקדיש בעקבות המזמור הזה.

10. אָמַר רִבִּי יוֹחָנָן, פְּלִיגוּ בָּהּ רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל וְרַבָּנָן, חַד אָמַר סִינַי עָדִיף, וְחַד אָמַר עוֹקֵר הָרִים עָדִיף. רַב יוֹסֵף סִינַי, רַבָּה עוֹקֵר הָרִים, שָׁלְחוּ לְתַמָּן, אֵיזֶה מֵהֶם קוֹדֵם? שָׁלְחוּ לְהוּ, סִינַי עָדִיף. דְּאָמַר מַר, הַכֹּל צְרִיכִין לְמָרֵי חִטַּיָּא, וַאֲפִילּוּ הָכִי לָא קַבִּיל רַב יוֹסֵף עֲלֵיהּ. (**גמ' כוריות יד.**)

בכל יום חול תוקעים שלוש פעמים תשר"ת אחר **תפילת שחרית** (**או מוסף**), **מראש חודש אלול** (חוץ משבת), ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני **ראש השנה**. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה: ג"פ

- **תקיעה**. תחילת התקיעה בצליל רגיל, ומיד יורד התוקע לצליל נמוך יותר ותיכף עולה חזרה לצליל הראשון וממשיך בו עד סוף התקיעה שמסתיימת בהתחזקות קצרה של הנשיפה (שנשמע כצליל עולה).
- **שברים**. שלושה קולות מחוברים עולים ויורדים.
- **תרועה**. תשעה קולות מחוברים ורועדים (שלא כמורגל אצל בני מזרח אירופה לתוקעם קולות מופסקים).

(ראה שרשי מנהג אשכנז חלק א')

אין לומר מזמור 'לדוד | ד' **אורי וישעי**' אחרי התפלות, כי הוא מנהג חסידים והוי יוהרה.
(יש טעמים אחרים א. מקורו מפוקפק מחמדת ימים החשוד בשבתאות. ב. מנהג מאוחר
ג. אין להוסיף מזמורים על התפילות הקבועות ד. רבים מעדות החסידים נמנעים מאמירתו בגלל הטעם הראשון.
ואצל הספרדים כלל לא התקבל וכ"ש תימנים. ה. י"א שמיועד לאמרו כל השנה אחרי התפלה.)

בבית **אבל** בסוף **שחרית** ו**ערבית** אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט:

טז[11] **מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ: אָמַרְתְּ לַיְיָ אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ: לְקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם: יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל־אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם וּבַל־אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי: יְיָ מְנָת חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי: חֲבָלִים נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִימִים אַף־נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי: אֲבָרֵךְ אֶת־יְיָ אֲשֶׁר יָעָצָנִי אַף לֵילוֹת יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי: שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט: לָכֵן | שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח: [12]כִּי | לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חסידיך חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת: תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִימוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:**

יתום (קטן) כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇ **וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ** ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** ◇ **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** ◇ **בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב: וְאִמְרוּ** יתום (קטן) כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך

יתום (קטן) כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇ **וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא** יתום (קטן) כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: יתום (קטן) כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו** פונה לימינו ואומר **הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם**

ושוחה לפניו ואומר **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

---

11. באשכנז, אמירת **מכתם לדוד** היא מנהג קבלה מאוחר, כדי שהאבל אומר קדיש יתום. אין צריך להתעקש על מזמור מסוים, לכן, בבית אבל שאומרים מזמור אחר, נאמר המזמור עמהם.

12. אָמַר ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, ז' שְׁמוֹת יֵשׁ לְגֵיהִנֹּם וְאֵלּוּ הֵן: שְׁאוֹל, וַאֲבַדּוֹן, וּבְאֵר שַׁחַת, וּבוֹר שָׁאוֹן, וְטִיט הַיָּוֵן, וְצַלְמָוֶת, וָאֶרֶץ הַתַּחְתִּית. שְׁאוֹל דִּכְתִיב: 'מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי' (יונה ב:ג). אַבַדּוֹן דִּכְתִיב: 'הֲיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן:' (תהלים פח:יב). בְּאֵר שַׁחַת דִּכְתִיב: 'כִּי | לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת:' (תהלים טז:י). וּבוֹר שָׁאוֹן וְטִיט הַיָּוֵן דִּכְתִיב: 'וַיַּעֲלֵנִי | מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָּוֵן' (תהלים מ:ג). וְצַלְמָוֶת דִּכְתִיב: 'יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת' (תהלים קז:י). וָאֶרֶץ הַתַּחְתִּית גְּמָרָא הוּא. (**גמ' טירודין יט.**)

מנהג אשכנז הוא הבעל תפלה ילבש בטלית ומעיל לכל התפילות. אם מישהו נמצא בבית כנסת שאינו מנהג אשכנז ויש רב, צריך לשאול אותו מראש וללכת בעקבות פסק שלו. אם הרב מחליט שצריך ללבוש טלית או מעיל, עדיף ללבוש טלית המכסה באופן מלא, וגורמת להופיע כמו בעל תפלה. אבל או מי שיש לו יאהרצייט לובש טלית לכל התפילות, בין אם בעל תפלה ובין אם לא, גם כשלא אומר קדיש (למשל ב תפלת מנחה או אם יש אבלים אחרים ואין קדיש לאבל לומר בעצמו). האבל לובש טלית עם עטרה שחורה, בדיוק כשהוא משנה את מקומו עבור התפילות, כדי להודיע על האבלות שלו.

(אומר למישהו שיש יאהרצייט 'עַד בִּיאַת הַגּוֹאֵל' והוא אומר 'בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ אָמֵן')

מקפידים על לבוש מכובד בתפלה. מתפללים בבגד עליון ובכובע על הראש.

גם נערים חובשים כובע כלשהו, ולא כיפה גרידא

כובע נחשב מאז ומתמיד למלבוש חשוב. גם כהן גדול וגם כהן הדיוט חבשו כובעים לשרת בבית המקדש. בקהילות אשכנז הקפידו על זה. ולכן אי חבישת כובע נחשב לזלזול בתפילה. יש לחובש כובע ומעיל לכל התפילות היומיות, בין אם מתפלל [ראה עמוד **LVI** בחלק האחורי של סידור זה] עם הקהילה ובין אם באופן פרטי.

אותם בני הישובים שהולכים לבית הכנסת מסירים תכף הכובע ועומדים רק בכיסוי המצנפת, לא שפרי עבדי, לא די שאין להם סודר כיסוי ראש גדול (אלא שמסירים גם הכובע מראשיהם, אבל מוטב שיניחו הכובע בראשיהם כי בכיסוי ראש יש מורא שמים יותר). [קיצור של"ה]
ורוב המון עם בפרט הישובים נוהגים כמה קלות ראש, לא היו מתעטפים בטלית והיו עומדים בכיפה. אוי להם מיום הדין. [מקור חיים (חות יאיר)]

Das Mincha-Gebet für Wochentage תפלת מנחה

מתפלל מנחה אחר שקיעה, לכתחילה שכן לפי רוב הפוסקים א) בין השמשות עדיין לא התחיל וב) זמן מנחה הוא דרבנן והכלל הוא ספיקא דרבנן לקולא (זה לפי המגן אברהם לא הגר"א). רמ"א הולך רחוק יותר, ופוסק שאפשר להתפלל עד צאת הכוכבים.

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד, אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש כבעל תפלה אפילו בתפילת מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], הימים שבין יום כפור לסכות, בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בשני ימים של פורים קטן וגדול, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

טלית משום כבוד הציבור, הוא עיטוף טלית של העושים 'מצוה' בפני הציבור, **בעל קריאה, אומרי קדיש יתום, העולים לתורה ושאר עוסקי מצוה.** עיטוף זה אינו תלוי בזמן ציצית ולא בתפילת שחרית. טלית היא לבושו המובהק של הבעל תפלה, כפי למדנו הפוסקים מדברי חז"ל. הם הסבירו שהעיטוף הזה צורך הוא גם משום כבוד השכינה והתעוררות אימה ויראה. את יפיה של טלית כדי לעבוד את ד' בבגד מפואר כעין עבודת הכהן גדול בבית המקדש. כן נהגו עד הדורות האחרונים בליטא, ארצות מרכז אירופה ואשכנז. בכמה עדות חסידיות בטל מנהג עיטוף טלית במנחה וערבית.

המנהג נגזר ממסכת ראש השנה דף יז:, "**מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור**". בעל תפלה עטוף בטלית בין אם לשחרית מנחה או ערבית. המגן אברהם, בשו"ע או"ח ס' ח' ס"ק ב', קובע "**דכל עובר לפני התיבה צריך להתעטף כדאמרי מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ**". הט"ז, או"ח ס' תקפא ס"ק ב, דן האם בעל תפלה עוטף בטלית בלילה, כותב "**דודאי בלא עטיפה כלל א"א משום כבוד השכינה**". הערוך השלחן, באו"ח ס' ז סי' יח, "**דכל ש"ץ העובר לפני התיבה צריך להתעטף בציצית**". המשנה ברורה, או"ח ס 'יח ס"ק ה, כותב "**וכל העובר לפני התיבה צריך להתעטף**."

[1]במקצת קהילות הבעל תפלה מתחיל בפרשת התמיד (עמ' **10**). (כך נהגו/נוהגים באמשטרדם)

[2] הבעל תפלה ישב במקומו בלי טלית מ'**אשרי יושבי**' עד '**סלה**'. (דברי קהלת)

פד:כ **אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה:**

קמד:טו **אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:**

קמה **תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וגדלותך וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ:**

הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק **פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:**

בחול הבעל התפלה או היאהרצייט העול"ה [ר"ל: עובר לפני התיבה] מתעטף בטלית המונחת בתבה ואומר שם -

קטו:יח **וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:**

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇

וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ב**תענית צבור**, אם יש עשרה שמתענין, מוציאין ספר תורה (עמ' **53**) וקורין ג' גברי בפרשת 'ויחל' (עמ' **390**) ומפטירים (עמ' **390**). אחר הכנסת ספר תורה אומר הבעל תפלה עוד פעם 'חצי קדיש'.

1. מנהג ברלין הוקם על ידי פרופסור אברהם ברלינר, וזה עדיין המנהיג של **GGBH** (Munks) בלונדון. מנהג יפה לומר **פרשת תמיד** קודם תפילת מנחה (רמ"א ס' רלד, סי' א) אבודרהם בשם רבינו יונה באגרת התשובה.

2. מנחה בתשעה באב מניחים טלית ותפילין. הבעל תפלה וחשובי הקהל מברכים עליהם בקול רם. אומרים **שיר של יום** ו'**שיר מזמור לאסף**' שלא נאמרו בשחרית, ולאחריהם **קדיש יתום**, ופותחים באמירת '**אשרי**'.

[3] [4] תפלת מנחה לחול ולתענית צבור Das Münchа-Schemone Esre

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ [5] אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ [6] מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים :

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [7] מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

---

3. הליכת שלוש פסיעות לאחור לפני העמידה, נעשית כהכנה להתקדם. שלושת פסיעות קדימה צריכים להיות לפני העמידה (מוסף, מנחה וערבית) אחרי הקדיש.

4. אם השעה מאוחרת, והקהל עלולים להפסיד תפילה בזמנו, אפשר לומר את **האיליגה** [הוֹעָה] קדושה באופן הבא; גם הבעל תפלה וגם הקהל מתחילים את שמונה עשרה ביחד ואומרים את כל הקדושה (כולל **נקדש** ולדור ודור) יחד ומשלימים את השמונה עשרה בשקט. אגב, הנוסח של **אתה קדוש** מקורו בנוסח בבל ולדור ודור מנוסח ארץ ישראל.

5. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, 'וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל' זֶהוּ שֶׁאוֹמְרִים אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, 'וַאֲבָרֶכְךָ', זֶהוּ שֶׁאוֹמְרִים אֱלֹהֵי יִצְחָק, 'וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ' זֶהוּ שֶׁאוֹמְרִים אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. יָכוֹל יְהוּ חוֹתְמִין בְּכוּלָּן, תַּלְמוּד לוֹמַר 'וֶהְיֵה בְּרָכָה' (בראשית יב:ב), בְּךָ חוֹתְמִין וְאֵין חוֹתְמִין בְּכוּלָּן. (גמ' פסחים קיז:)

6. **בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] יורד הניגון במילים 'מגן אברהם'.**

7. **בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] יורד הניגון במילים 'מחיה המתים'.**

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

הבעל תפלה אומר רק את המלים 'נקדש' עד 'ואמר' 'לעמתם ברוך יאמרו', 'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם ◇ כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים ◇ אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ ישעיה ו:ג [8] וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

קהל ובעל תפלה יחדיו קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

[9] בעל תפלה לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג:יב בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:

קהל ובעל תפלה יחדיו תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

בעל תפלה לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ: [10]

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת ◇ וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה: וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ בִּינָה דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ ◇ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי מכה על הלב חָטָאנוּ ◇ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי מכה על הלב פָשָׁעְנוּ ◇ כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן, הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה בְעָנְיֵנוּ ◇ וְרִיבָה רִיבֵנוּ ◇ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ כִּי גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית צבור מוסיף הבעל תפלה כאן 'עננו':

(ירושלמי ברכות ד, ג) עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ ◇ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ ◇ כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ: אַל־תֵּפֶן אֶל־רִשְׁעֵנוּ ◇ וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ ◇ וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ: הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ ◇ יְהִי נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ ◇ טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ ◇ כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר: ישעיה סה:כד וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע: כִּי אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה ◇ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה: [11] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה:

8. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב ור"ח מנחם אב] יורד הניגון במילים 'וקרא זה אל־זה ואמר'.

9. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב ור"ח מנחם אב] יורד הניגון במילים 'לעמתם ברוך יאמרו'.

10. כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה בתענית ציבור מסיר הטלית אחרי קדושת חזרת הש"ץ.

11. יש מקומות שהבעל תפלה מסיים עננו בניגון 'שומע תפלה'.

[12] רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא ◇ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה ◇ כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה ◇ וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ ◇ [13] כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא, חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה ◇ (בקיץ ◦ וְתֵן בְּרָכָה) ([14] בחורף ◦ וְתֵן טַל וּמָטָר לִבְרָכָה) עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה ◇ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבָרֵךְ שְׁנוֹתֵינוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ ◇ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ ◇ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ, נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה ◇ וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה ◇ וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה ◇ וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◇ וְצַדְּקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה ◦ **הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט** ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

לַמְשֻׁמָּדִים אַל־תְּהִי תִקְוָה ◇ וְכָל־הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ ◇ וְכָל־אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ ◇ וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וְתַכְנִיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים ◇ וְעַל־זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ וְעַל־פְּלֵיטַת סוֹפְרֵיהֶם ◇ וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ ◇ יֶהֱמוּ רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם ◇ וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ בָטָחְנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

---

12. במקרה של חולה - בעל תפלה אומר **רפאנו ד'** והחלק האחרון של **שמע** קולנו עם משמעות מיוחדת. כשקוראים לשינוי השם, השמש נושא נר דולק בזמן שהוא אוסף את צדקה. מלבד **רפאנו** ו**שמע** קולנו המודגשים, '**התפלה בעד החולה**' נאמרת על ידי בעל תפלה - כשהוא לבוש בטלית שלו, מול ארון הקודש הפתוח - בסיום התפילה. כאשר מוזכר שם החולה, נעשה עם שם האם. את '**שינוי השם**' מכין הרב על ידי פתיחת חומש או תנ"ך באופן אקראי והסתכלות על השם הפרטי שמציג את עצמו. השם מוכרז בקול על ידי השמש. (מנהגי ישורון)

13. מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן ◦ **וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ שֶׁתִּשְׁלַח מְהֵרָה רְפוּאָה שְׁלֵמָה מִן־הַשָּׁמַיִם ◇ רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף לְחוֹלֶה (פב"פ) בְּתוֹךְ שְׁאָר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל:**

14. בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר) ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר '**ותן טל ומטר לברכה**' עד פסח.

15 וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב ◇ וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◇
וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם ◇ וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין:
בתשעה באב אומרים כאן 'נחם' 16 : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ ◇ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ ◇
כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַצְמִיחַ, קֶרֶן יְשׁוּעָה:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ ◇ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן
אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◇ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּנֵינוּ אָתָּה ◇ וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם
אַל־תְּשִׁיבֵנוּ: 17 בתענית צבור אומרים כאן הצבור 'עננו'. כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ 18 שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד
עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':
(גמ' ברכות מח.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר
זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇
וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇
לראש חודש : בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לפסח : בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | לסכות : בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה
זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה (קהל אָמֵן) ◇ וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה (קהל אָמֵן) ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים
(קהל אָמֵן) ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי
אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

---

15. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] ברכת 'ולירושלים עירך' כולה אומר בניגון ידוע של קינות, ואת חתימת הברכה - בניגון טעמי איכה.

16. (ירושלמי ברכות ד, ג) 5 נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־אֲבֵלֵי צִיּוֹן ◇ וְאֶת־אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלַיִם ◇ וְאֶת־הָעִיר
הָאֲבֵלָה וְהַחֲרֵבָה וְהַבָּזוּיָה וְהַשּׁוֹמֵמָה: הָאֲבֵלָה מִבְּלִי בָנֶיהָ ◇ וְהַחֲרֵבָה מִמְּעוֹנוֹתֶיהָ ◇ וְהַבָּזוּיָה
מִכְּבוֹדָהּ ◇ וְהַשּׁוֹמֵמָה מֵאֵין יוֹשֵׁב: וְהִיא יוֹשֶׁבֶת וְרֹאשָׁהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלְדָה:
וַיְבַלְּעוּהָ לְגִיוֹנוֹת ◇ וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים ◇ וַיָּטִילוּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לַחֶרֶב ◇ וַיַּהַרְגוּ בְּזָדוֹן
חֲסִידֵי עֶלְיוֹן: עַל־כֵּן צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה ◇ וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ: לִבִּי לִבִּי עַל חַלְלֵיהֶם ◇
מֵעַי מֵעַי עַל חַלְלֵיהֶם ◇ כִּי אַתָּה יְיָ בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ ◇ וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ ◇ כָּאָמוּר:
זכריה ב:ט וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְיָ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
מְנַחֵם צִיּוֹן וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם: (יש שנהגו שהבעל תפלה מסיים ברכת 'עננו' ו'נחם' בניגון 'שומע תפלה'.)

17. במנחה של תענית ציבור בתפלת לחש אומרים: (ירושלמי ברכות ד, ג) עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ ◇ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ ◇
כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ: אַל־תֵּפֶן אֶל־רִשְׁעֵנוּ ◇ וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ ◇ וְאַל־תִּתְעַלֵּם
מִתְּחִנָּתֵנוּ: הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ ◇ יְהִי נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ ◇ טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ ◇
כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר: ישעיה סה:כא וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע:
כִּי אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה ◇ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה: כי אתה שומע וכו'

18. חתימת ברכת 'שומע תפלה' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לחשיבות עניית 'אמן' זו.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [19] הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ [20] לְצִיּוֹן:

הב"ת צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

כורע [21] מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא
זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר
נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ
הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת
לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇
וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇
עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ
רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇
מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא
זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇
אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית:
בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇
עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ: כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ ◇
וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר
חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב
שָׁלֵם ◇ עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ: כורעים מעט
כשאומרים המילה בָּרוּךְ זוקף אֵל הַהוֹדָאוֹת:

כל ימי חנוכה, גם בפורים ביום י"ד (ט"ו), אומרים כאן 'על הנסים' (ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇
שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה: בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמַנַּי וּבָנָיו ◇
כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם
תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇
עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת־רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם ◇
נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇
וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד
צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל
וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה
וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇
וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת
בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת
וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

בפורים: בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר
בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה ◇ כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם
הָמָן הָרָשָׁע ◇ בִּקֵּשׁ
אסתר ג:יג לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד
אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן
טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה
עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר
הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז:
וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ
אֶת־עֲצָתוֹ ◇ וְקִלְקַלְתָּ
אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ ◇ וַהֲשֵׁבוֹתָ גְּמוּלוֹ
בְּרֹאשׁוֹ ◇ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו
עַל־הָעֵץ:

19. חתימת ברכת 'המחזיר שכינתו לציון' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לאמירת מודים דרבנן.

20. **בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] בסוף הברכה משפיל את קולו, אולם במלה אחרונה של רצה דהיינו 'לציון', שוב מגביה את קולו.**

21. שִׁדְרוֹ שֶׁל אָדָם לְאַחַר שֶׁבַע שָׁנִים נַעֲשֶׂה נָחָשׁ, וַהֲנֵי מִילֵי דְּלָא כָּרַע בְּ'מוֹדִים'. (גמ' בבא קמא טז.)

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: **וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:** (קהל אָמֵן)

[בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:

כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ** [22] **הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:**

[23] במנחה של **תענית ציבור** בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אומר הבעל תפלה (גמ' סוטה לט.):
בארץ ישראל בתענית ציבור הכהנים מברכים את הקהל. יש אומרים רק אחר פלג המנחה.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְּשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◇ הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ◇ עַם קְדוֹשֶׁךָ - כָּאָמוּר:

במדבר ו:כד-כו **יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כן יהי רצון יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: כן יהי רצון**

[24] **יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: כן יהי רצון**

[25] **שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם ◇ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:**

[26] במנחה של תענית ציבור (כשקוראים בתורה גם למנחה,
אומרים ברכת 'שים שלום', כי בה מזכירים 'נתת לנו... תורת חיים'):

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה ◇ וּבְרָכָה ◇ חֵן ◇ וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

---

22. **בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] בסוף הברכה משפיל את קולו.**

23. הָאִידָּנָא מַאי טַעְמָא פָּרְשֵׁי כַּהֲנֵי יְדֵיהוּ בְּמִנְחָתָא? כֵּיוָן דִּבְסָמוּךְ לִשְׁקִיעַת הַחַמָּה קָא פָּרְשֵׁי, כִּתְפִלַּת נְעִילָה דָּמְיָא. **(גמ' תענית כו:)**

24. דָּרַשׁ רַב עֲוִירָא, זִמְנִין אָמַר לַהּ מִשְּׁמֵיהּ דְּרַבִּי אַמִּי, וְזִמְנִין אָמַר לַהּ מִשְּׁמֵיהּ דְּרַבִּי אַסִּי, אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ, 'אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד' (דברים י:יז), וַהֲלָא אַתָּה נוֹשֵׂא פָנִים לְיִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב: 'יִשָּׂא ד׳ | פָּנָיו אֵלֶיךָ'? אָמַר לָהֶם, וְכִי לָא אֶשָּׂא פָנִים לְיִשְׂרָאֵל? שֶׁכָּתַבְתִּי לָהֶם בַּתּוֹרָה, 'וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־ד׳ אֱלֹהֶיךָ' (דברים ח:י), וְהֵם מְדַקְדְּקִים [עַל] עַצְמָם, עַד כְּזַיִת, וְעַד כְּבֵיצָה. **(גמ' ברכות כ:)**
כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר, '(כי) לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד' (דברים י:יז) וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, 'יִשָּׂא ד׳ | פָּנָיו אֵלֶיךָ'? כָּאן קוֹדֶם גְּזַר דִּין, כָּאן לְאַחַר גְּזַר דִּין. **(גמ' נדה ט:)**

25. מנהג ארץ ישראל היה תמיד לומר **שלום רב** ומנהג בבל היה תמיד לומר **שים שלום**. הסברים אלה הם הסיבה לכך שהפשרה בין מנהג בבל למנהג ארץ ישראל נעשתה כך.

26. מנהג אשכנז קובע כי בכל פעם שיש קריאת התורה, התפילה מסתיימת עם **שים שלום** על מנת לומר את המילים **'כי באור פניך נתת לנו ד׳ אלדינו תורת חיים'**.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [27] הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בעשרת ימי תשובה: [בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני הבעל תפלה]:

"בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אָנוּ ◇ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם:" בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָّלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וענני וַעֲנֵנִי: יט:טו [28] יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

---

27. **בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] בסוף הברכה משפיל את קולו במילים** 'המברך את־עמו ישראל', 'בשלום' **הניגון שוב עולה.**

28. היחיד בקבלת תעניתו אומר לפני 'יהיו לרצון' רבון זה, והוא הנוסחא הישר והמוסיף גורע (גמ' ברכות יז.):

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים ◇ הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ בְּתַעֲנִית נְדָבָה לְמָחָר:

ואם בדעתו שלא להשלים את תעניתו יוסיף ויאמר:

עַד חֲצִי הַיּוֹם: או: עַד אַחֲרֵי תְּפִלַּת מִנְחָה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי ◇ שֶׁתְּקַבְּלֵנִי בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן ◇ וְתָבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי ◇ וְתַעֲנִיתִי עֲתִירָתִי בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל פֶּה: יהיו לרצון וכו'.

המתענה בין בתענית ציבור בין תענית יחיד ביום תעניתו בתפלת מנחה קודם 'יהיו לרצון' יאמר 'רבון' זה (גמ' ברכות יז.):

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים ◇ גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ ◇ בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם אָדָם חוֹטֵא מַקְרִיב קָרְבָּן ◇ וְאֵין מַקְרִיבִין מִמֶּנּוּ אֶלָּא חֶלְבּוֹ וְדָמוֹ ◇ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים מְכַפֵּר ◇ וְעַכְשָׁיו יָשַׁבְתִּי בְּתַעֲנִית ◇ וְנִתְמַעֵט חֶלְבִּי וְדָמִי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁיְּהִי חֶלְבִּי וְדָמִי שֶׁנִּתְמַעֵט הַיּוֹם ◇ כְּאִילּוּ הִקְרַבְתִּיו לְפָנֶיךָ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ ◇ וְתִרְצֵנִי: יהיו לרצון וכו'.

סדר תחנון[1] Tägliches Bußgebet

בעשרת ימי תשובה אומרים 'אבינו מלכנו' (עמ' **312**) אחר תפלת שמונה עשרה, חוץ מערב שבת תשובה.
הפותח וסוגר את ארון הקודש ל'אבינו מלכנו' מתעטף בטלית.

כל ימי החול בימים שאומרים בהם תחנה אומרים אחר שמנה עשרה רחום וחנון וכו'.
ואלו הימים שאין אומרים בהם תחנה ואין נופלים על פניהם:
בערב שבת, ראש חודש, חנוכה, בשני ימים של פורים קטן וגדול, כל חדש ניסן, ל"ג בעומר, ראש חודש סיון עד אחר אסרו חג, תשעה באב, ולא בערב ראש השנה ומערב יום כפור עד אחר ראש חודש מרחשון, בימים אלו אין אומרים גם במנחה שלפניו (חוץ מן חמשה עשר בשבט, ול"ג בעומר, וחמשה עשר באב שאומרים תחנון במנחה בערב החג ובחג עצמו), ולא בבית אבל, ולא בבית חתן ביום שנכנס לחופה (ונתפשט המנהג בכמה קהילות גם במנחה שלפניו), ולא בבהכ"נ ביום המילה. [בפסח שני אומרים תחנון כרגיל.]

אין נופלים על פניהם אלא במקום שיש ספר תורה, יטה על שמאלו ודווקא על זרועו ומיושב.
ומלות 'רחום וחנון חטאתי' אומרים הבעל תפלה והקהל קודם הטיה.

רַחוּם וְחַנּוּן מכים ביד ימין על הלב באמירת המילה **חָטָאתִי לְפָנֶיךָ** ◇
יְיָ מָלֵא רַחֲמִים ◇ רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תַּחֲנוּנָי:

תהלים ו:ב-יח **יְיָ אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי: חָנֵּנִי יְיָ כִּי־אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְיָ**
כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי: וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתָּה יְיָ עַד־מָתָי: שׁוּבָה יְיָ חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי
לְמַעַן חַסְדֶּךָ: כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ: יָגַעְתִּי | בְּאַנְחָתִי אַשְׁחֶה
בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה: עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי:
סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְיָ קוֹל בִּכְיִי: שָׁמַע יְיָ תְּחִנָּתִי יְיָ תְּפִלָּתִי יִקָּח:
יֵבֹשׁוּ | וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע:

אחר נפילת אפים לפני 'ואנחנו לא נדע' (עמ' **52**) אומרים 'שומר ישראל' בצום גדליה בלבד. (מנהג פפד"מ)

ד"ה ב' כ:יב » **וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ:** תהלים כה:ו **זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ**
וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: לג:כב **יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:**
עט:ח **אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד:**
קכג:ג **חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז:** חבקוק ג:ב **בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר:**
תהלים קג:יד **כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ:** » עט:ט **עָזְרֵנוּ | אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ**
עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

1. תחנון נקרא בשחרית ובמנחה בלבד, ולעולם לא בלילה. בבית המקדש, הקהל שנאסף נפל על ברכיו רק לאחר הקורבנות של בוקר ואחר הצהריים (משנה תמיד ז:ג).

במדבר יד:יז **וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵּאמֹר:**

תהלים כה:ו **זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:**

בעל תפלה כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇ **וַיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ** ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** ◇ **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** ◇ **בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:**

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇ **וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא** בעל תפלה כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

קהל: **קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:**

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל **אָמֵן**)

תהלים קיג:ב קהל: **יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:**

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל **אָמֵן**)

קכא:ב קהל: **עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:**

בעל תפלה פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו** פונה לימינו ואומר **הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם**

ושוחה לפניו ואומר **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

בערב שבת אין אומרים **'עלינו'** בין **תפלת מנחה** וקבלת **שבת** אלא ממשיכים מיד ב**'לכו נרננה'** (עמ' **100**)

עד תקופת הגאונים **עלינו** נאמר רק במוסף לימים נוראים. בתקופת ראשונים נאמר אחר שחרית וערבית מדי יום, מכיוון שהיא כוללת קבלת עול מלכות שמים (כלומר קריאת שמע) אך לא אחרי מנחה. בסופו של דבר נהוג לומר את **עלינו** כתפילה האחרונה לפני שעוזבים את בית הכנסת. כשמתפללים שתי תפילות עוקבים ברצף (גם אם יש שיעור ביניהם), שאנשים נשארים מתחילתו של אחד עד אחר השני, **עלינו** נאמר רק בסוף (שחרית - מוסף) (מנחה - ערבית). אם כל תפילה נאמרת בנפרד (כאשר אנשים בדרך כלל עוזבים את בית הכנסת) **עלינו** נאמר אחרי כל תפילה. המג"א כתב בשם השל"ה ומצוטט במשנ"ב ובמקור חיים, שבארץ אשכנז שנוהגים להקדים תפילת ערבית (דהיינו להתפלל מנחה וערבית בזו אחר זו), מי שגר בכפרים או שהוא נוסע ממקום למקום (דהיינו שאין לו מניין מכל סיבה שהיא) וצריך להמתין מלהתפלל ערבית עד צאת הכוכבים. המקרה כזה עליו לומר עלינו אחרי מנחה מכיון שהוא מפסיק בין התפילות.

כאשר משתתפים במנין המסיים מנחה עם **עלינו** ואז ממשיך מיד עם ערבית, יש לבחור בין שתי הדעות הבאות: א) על פי הערוך השלחן יאמר **עלינו** עם הציבור למרות שהוא מיותר, כיון שצריך להשתחוות יחד עם הציבור להמליך את הקב"ה. ב) פוסקים אחרים מצריכים לומר רק הפסקה הראשונה של **עלינו** יחד עם הציבור.

כך הוא מסורת הקדמונים, חדא, משום שתיקנו 'עלינו' רק לתפילות שיש בהן קבלת עול מלכות שמים של קריאת שמע, ועוד, שנהגו מקדמת דנא להתפלל מנחה וערבית יחד בלא הפסק, ואמירת 'עלינו' נתקנה לאומרה לפני עזיבת בית הכנסת, להודיע שכל תפילתינו עד כה הן בלתי לד' לבדו. והנה, בכניסת השבת, תפילת מנחה נסמכת לקבלת שבת ומעריב (אף כשדורשים בין קבלת שבת לערבית), ואז 'עלינו לשבח' שלאחר מעריב הוא המסיים את שתי התפילות. ובאפיקי מגינים על שו"ע או"ח סי' קל"ב ביאורים ס"ק א' ביאר שזה כמו אמירת 'עלינו' ביום שמתפללים בו מוסף שלא אומרים 'עלינו' אחרי תפילת שחרית, אלא אחר מוסף בלבד, וכן ביום כפור, שנמצאים כל היום ברצף בבית הכנסת, אין אומרים 'עלינו' בסיום כל תפילה בפני עצמה, אלא בסיום מעריב של מוצאי יום כיפור בלבד. וכן במשנה ברורה סי' קל"ב ס"ק ז הביא ממגן גיבורים בשם סדר היום, דבמקומו של המשנ"ב כך הוא המנהג בבתי כנסיות גדולות, שאין אומרים 'עלינו' בסיום תפילת מנחה, אלא אחר תפילת ערבית בלבד: "דעלינו שיאמרו אחר תפילת מעריב קאי גם אמנחה".

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל ◇ לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◇ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם ◇ וְגֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק ◇ ישעיה מה:כ **וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וַאֲנַחְנוּ** כורע **כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים** זוקף **לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא** נח:יג **נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ ◇ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין עוֹד ◇ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ◇ אֶפֶס זוּלָתוֹ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:** דברים ד:לט **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:**

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ ◇ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ ◇ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן ◇ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי: וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרָאוּ בִשְׁמֶךָ ◇ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◇ כִּי לְךָ ישעיה מה:כג **[2]תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ ◇ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ: וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עֹל מַלְכוּתֶךָ ◇ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:**

לפי המנהג הקדום באשכנז, אין אומרים פסוקים אחר עלינו:
([3] [4] **כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:** שמות טו:יח **יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:**
וְנֶאֱמַר: זכריה יד:ט **וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:**)

2. (הַוָּלָד) אֵינוֹ יוֹצֵא מִשָּׁם (הָרֶחֶם) עַד שֶׁמַּשְׁבִּיעִין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי־לִי תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן:'. 'כִּי־לִי תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ' זֶה יוֹם הַמִּיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'יִכְרְעוּ כָל־יוֹרְדֵי עָפָר' (תהלים כב:ל), 'תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן:' זֶה יוֹם הַלֵּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה:' (תהלים כד:ד). וּמָה הִיא הַשְּׁבוּעָה שֶׁמַּשְׁבִּיעִין אוֹתוֹ? תְּהֵי צַדִּיק וְאַל תְּהִי רָשָׁע, וְהֱוֵי יוֹדֵעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא טָהוֹר, וּמְשָׁרְתָיו טְהוֹרִים, וּנְשָׁמָה שֶׁנָּתַן בְּךָ טְהוֹרָה הִיא, אִם אַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּטָהֳרָה מוּטָב, וְאִם לָאו הֲרֵינִי נוֹטְלָהּ מִמְּךָ. (גמ' נדה ל:)

3. (עיין במחזור ויטרי סי' צט, ספר הרוקח סו"ס שכד, החות יאיר בספר 'מקור חיים' סי' נה, סעי' ב) א"א קדיש כלל אחר 'עלינו' וכ"ה במחזור ויטרי, רוקח וטור (סימן קל"ג ועי"ש בד"מ) - אין לומר קדיש (שאמר ככתוב בתורתך ונאמר אף על פי כן, הוא אמר ש)גם לדעת האריז"ל אחר 'עלינו' (כך כתב הבן איש חי שו"ת רב פעלים ח"ד, או"ח, סי' ז).

4. לפי מנהג אשכנז, הפסוקים, 'ככתוב בתורתך' ו'נאמר' אינם נחשבים לחלק מעלינו, ואין צורך לומר זאת אפילו בבית כנסת שאינו מנהג אשכנז. עדיין יש אומרים הפסוקים האלו אם רוצים לומר קדיש אחרי עלינו. (למרות העובדה שאמירת קדיש אחר עלינו היא בעיה לפי מנהג אשכנז).

Das Abendgebet für Wochentage תפלת ערבית לחול

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש כבעל תפלה אפילו בתפילת מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], הימים שבין יום כפור לסכות, בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בשני ימים של פורים קטן וגדול, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב).

[1] המתפללים ערבית אחר צאת הכוכבים,

מקדימים לומר 'שיר המעלות הנה' והפסוקים שעמו, ולאחריהם חצי קדיש (אבל לא בבית אבל).

קלד:ח-ג **שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה | בָּרְכוּ אֶת־יְיָ כָּל־עַבְדֵי יְיָ הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְיָ בַּלֵּילוֹת:**

שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְיָ: יְבָרֶכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

מו:ח **יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:** ג' פעמים

פד:יג **יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ:** ג' פעמים

כ:י **יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:** ג' פעמים

בעל תפלה כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇ **וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ** ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** ◇ **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** ◇ **בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:**

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע **אָמֵן:** (קהל [2] **אָמֵן**)

[3] **יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא** ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇

וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

---

1. כשמתפללים ערבית אחר צאת הכוכבים, אומרים לפניה את הפסוקים הבאים, המדברים על תפילה בלילה. הם נוספו למנהג אשכנז על ידי האריז"ל, שחידש את המנהג של תקופת הגאונים לומר מזמור לפני ערבית. אחר מזמור זה, אומרים קדיש לפני ברכו. אם מתפללים ערבית אחר מנחה בלי הפסקה, אין צורך לומר קדיש בנוסף לקדיש תתקבל שבסיום מנחה. בשלב מסוים פסוקים אלה, והקדיש הזה, נאמרו רק על ידי קבוצות קטנות שנקראו חברת ערבית בזמנו. אם משתתפים בשיעור המסיים באמירת קדיש דרבנן או מתפלל ערבית בלא מנין, אפשר להשמיט את הפסוקים האלה.

2. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כָּל הָעוֹנֶה 'אָמֵן יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ' בְּכָל כֹּחוֹ, קוֹרְעִין לוֹ גְּזַר דִּינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרֲכוּ יְ"' (שופטים ה:ב), מַאי טַעְמָא? 'בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת' מִשּׁוּם דְּ'בָּרֲכוּ יְ"' (גמ' שבת קיט:)

3. אָמַר רָבָא, לָא לֵימָא אִינִישׁ 'יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא', וְהַדַּר 'מְבָרַךְ', אֶלָּא 'יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ' בַּהֲדָדֵי. אָמַר לֵיהּ רַב סַפְרָא, מִשֶּׁה שַׁפִּיר קָאַמְרַתְּ, אֶלָּא הָתָם וְהָכָא אַסּוּקֵי מִילְּתָא הוּא, וְלֵית לָן בָּהּ. (גמ' סוכה לט.)

קריאת שמע וברכותיה לחול

עח:לח הבעל תפלה אומר [1] **וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ:** כ:י הקהל עונין והב"ת אחריהם **יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:**

[2] הבעל תפלה מאריך באמירת 'ברכו' ובימים מיוחדים (שאין תחנון) מאריך עוד יותר:

בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים ◇ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◇ וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים:** תהלים סח:כ **סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְּזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמֵם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה:**

בָּרְכוּ

אֶת־יְיָ

כשמנגן בעל תפלה השם יאמר הקהל: **בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

הַמְבֹרָךְ:

כשמנגן בעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל: קיג:ב **יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:**

קהל ובעל תפלה יחדיו: **בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים ◇ בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים ◇ וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים ◇ וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים ◇ וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ: בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה ◇ גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אוֹר: » וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה ◇ וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה ◇ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ: [3] אֵל חַי וְקַיָּם ◇ תָּמִיד ◇ יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ ◇ תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◇ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים ◇ אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ: עַל־כֵּן ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ ◇ » וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הֵם חַיֵּינוּ ◇ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ ◇ וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ ◇ אַל־תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: [4]

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של הבעל תפלה.

---

1. בעל תפלה עולה לעמוד בוהוא רחום. והוא רחום הוא דרך לומר שבערב, כשאין מנחות חטא, הקב"ה מספק כפרה. (רוקח)

2. **הבעל תפלה מנגן 'ברכו' כנהוג בכל יום שאין בו נפילת אפים, בניגון מוצאי שבת: (בין יום כפור לסכות, בחול המועד, באסרו חג, ממוצאי שמחת תורה עד סוף חודש תשרי, בראש חודש, בימי חנוכה, בשני ימים של פורים קטן וגדול, בכל חודש ניסן).**

3. אפשר לקרוא את הביטוי **אֵ-ל חַי וְקַיָּם תָּמִיד ◇ יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:** או **אֵ-ל חַי וְקַיָּם ◇ תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:** אם כן, לשהות גם לפני המילה 'תָּמִיד' וגם אחריה. (מנהג פפד"מ)
דעת הפרישה, שמלת 'תמיד' נמשך אדלעיל, וכן דעת ה'מחצית השקל', לפי מה שהביא בסי' רל"ו, ומג"א הביא בסי' הנ"ל בשם בע"ה הגיר' 'תמיד ימלוך' וכו':

4. יבטא היטב, שלא ישמע **'אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:'**.

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ח בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן דברים ו:ד [5] **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

בלחש (גמ' פסחים נו.) **בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

דברים ו:ה-ט [6] **וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ [7] וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת [8] עַל-יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:**

דברים יא:יג-כא **וְהָיָה אִם-שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל-לְבַבְכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר-אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב-בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף-יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם-מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת-דְּבָרַי אֵלֶּה עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזוֹת [9] בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:** הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ירבו' עד 'אמת' **לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:**

---

5. ש-מ-ע הן האותיות הראשונות של 'שְׁאוּ-מָרוֹם עֵינֵיכֶם' (ישעיה מ:כו). למיז שַׁדַּי מֶלֶךְ עוֹלָם מתיז (ש-מ-ע) שַׁחֲרִית מִנְחָה עַרְבִית. אם אחד יעשה זאת, הוא יקבל את עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם (ש-מ-ע לאחור). (אבודרהם)

6. אַבַּיֵי אָמַר, כִּדְתַנְיָא 'וְאָהַבְתָּ אֵת ד' אֱלֹהֶיךָ', שֶׁיְּהֵא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְאַהֵב עַל יָדֶךָ. שֶׁיְּהֵא קוֹרֵא וְשׁוֹנֶה וּמְשַׁמֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וִיהֵא מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו? אַשְׁרֵי אָבִיו שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה, אַשְׁרֵי רַבּוֹ שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה, אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת שֶׁלֹּא לָמְדוּ תּוֹרָה, פְּלוֹנִי שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה, רְאוּ כַּמָּה נָאִים דְּרָכָיו, כַּמָּה מְתוּקָנִים מַעֲשָׂיו. עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר 'וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי-אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-בְּךָ אֶתְפָּאָר:' (ישעיה מט:ג), אֲבָל מִי שֶׁקּוֹרֵא וְשׁוֹנֶה וּמְשַׁמֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְאֵין מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בֶּאֱמוּנָה, וְאֵין דִּבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו? אוֹי לוֹ לְפְלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, אוֹי לוֹ לְאָבִיו שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה, אוֹי לוֹ לְרַבּוֹ שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה, פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, רְאוּ כַּמָּה מְקוּלְקָלִין מַעֲשָׂיו, וְכַמָּה מְכוֹעָרִין דְּרָכָיו וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר 'בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם-יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ:' (יחזקאל לו:כ) (גמ' יומא פו.)

7. כְּתִיב 'וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ', רְבִי יוֹחָנָן סָבַר מַקִּישׁ שְׁכִיבָה לְקִימָה, מַה קִּימָה קְרִיאַת שְׁמַע וְאַחַר כָּךְ תְּפִלָּה, אַף שְׁכִיבָה נַמִּי קְרִיאַת שְׁמַע וְאַחַר כָּךְ תְּפִלָּה. רְבִי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי סָבַר מַקִּישׁ שְׁכִיבָה לְקִימָה, מַה קִּימָה קְרִיאַת שְׁמַע סָמוּךְ לְמִטָּתוֹ, אַף שְׁכִיבָה נַמִּי קְרִיאַת שְׁמַע סָמוּךְ לְמִטָּתוֹ. (גמ' ברכות ד:)

8. תָּנָא דְּבֵי מְנַשֶּׁה, 'עַל-יָדֶךָ' זוּ קִיבּוֹרֶת, 'בֵּין עֵינֶיךָ' זוּ קָדְקֹד. הֵיכָא? אָמְרֵי דְּבֵי רְבִי יַנַּאי, מָקוֹם שֶׁמּוֹחוֹ שֶׁל תִּינוֹק רוֹפֵס. (גמ' עירובין נה:)

9. מְזוּזָה, אַף עַל גַּב דִּכְתִיב 'בֵּיתֶךָ', דִּידָךְ אֵין שׁוּתָּפוּת לָא, כְּתַב רַחֲמָנָא 'לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם', וְאֶלָּא 'בֵּיתֶךָ' לְמַאי אָתָא? לְכִדְרַבָּה, דְּאָמַר רַבָּה, דָּרֵךְ בִּיאָתְךָ, מִן הַיָּמִין. (גמ' חולין קלו.)

במדבר טו:לז-מא **וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת [10]עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף-פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:**

הקהל והבעל תפלה אומרים את הפסוק האחרון עם הרב.

אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם-מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריוח מעט שלא יבולע האל"ף. הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם', ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל־זֹאת ◇ וְקַיָּם עָלֵינוּ ◇ כִּי הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ ◇ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד־מְלָכִים ◇ מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל־הָעָרִיצִים: הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ ◇ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ: איוב ט:י הָעֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר: תהלים סו:ט הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ: הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◇ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל כָּל־שֹׂנְאֵינוּ: הָעֹשֶׂה־לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה ◇ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת [11]בְּנֵי־חָם: הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם ◇ וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם: » הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף ◇ אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע: וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ ◇ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ: וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם: מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה ◇ בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◇ וְאָמְרוּ כֻלָּם –

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יח **מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:**

בעל תפלה **מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה** ◇ טו:ג **זֶה אֵלִי עָנוּ** ◇ **וְאָמְרוּ –**

בעל תפלה וקהל טו:יח **יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:**

בעל תפלה **וְנֶאֱמַר:** ירמיה לא:י **כִּי־פָדָה יְיָ אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ:**

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

10. צִיצִית, אַף עַל גַּב דִּכְתַב רַחֲמָנָא, 'כְּסוּתְךָ' (דברים כב:יב) דִּידָךְ אֵין דְּשׁוּתָּפוּת לָא כְּתַב רַחֲמָנָא 'עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם', וְאֶלָּא 'כְּסוּתְךָ' לָמָּה לִי? לְכִדְרַב יְהוּדָה, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה, טַלִּית שֶׁאוּלָה פְּטוּרָה מִן הַצִּיצִית כָּל שְׁלֹשִׁים יוֹם. **(גמ' חולין קלו.)**

11. המצרים הם צאצאים של חם (אחד מבניו של נח).

12 הַשְׁכִּיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◇ וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים ◇ 13 וּפְרוֹס עָלֵינוּ
סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ ◇ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ
וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן ◇ וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ ◇
» וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ ◇ כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ
חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה: וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד:

מותר לדלג ברכה זו כדי להספיק תפילה בציבור, ולהשלימה עד 'אלא אתה' אחרי שמונה עשרה.

תהלים פט:נג 14 15 בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן: קלה:כא בָּרוּךְ יְיָ | מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם
הַלְלוּ־יָהּ: עב:יח־יט בָּרוּךְ | יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל 16 עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ |
שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן: קד:לא יְהִי כְבוֹד יְיָ
לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: קיג:ב יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
שמואל א׳ יב:כב כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת
אֶתְכֶם לוֹ לְעָם: מלכים א׳ יח:לט וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: תהלים לג:כב יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ
כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: דברי הימים א׳ טז:לה 17 הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם
לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: תהלים פו:ט־י כָּל־גּוֹיִם | אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ

12. מָתִיב מַר בְּרֵיהּ דְּרָבִינָא, בְּעֶרֶב מְבָרֵךְ שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וּשְׁתַּיִם לְאַחֲרֶיהָ, וְאִי אָמְרַתְּ בָּעֵי לִסְמוֹךְ, הָא לָא קָא סָמַךְ גְּאוּלָּה לִתְפִלָּה, דְּהָא בָּעֵי לְמֵימַר הַשְׁכִּיבֵנוּ. אָמְרֵי, כֵּיוָן דְּתַקִּינוּ רַבָּנָן הַשְׁכִּיבֵנוּ, כִּגְאוּלָּה אַרִיכְתָּא דָּמְיָא. (גמ' ברכות שם)

13. בסמ"ך - כ"ה בכל ס"י וכלשון חז"ל. וויי"צ שינה לשי"ן שמאלית (כבסידורי הספרדים) ובעקביתיו רוו"ה ועבו"י, והטעם דפרש בשי"ן שמאלית ענינו לשטוח ופרס בסמ"ך ענינו לחתוך (וכשיטתם לשנות מלשון חז"ל ללשון המקרא). (סידור אזור אליהו)

14. שמונה עשרה פסוקים האלה (המכילים את השם האלודי בכל אחד מהם) נוספו על ידי מתיבתא בבל (מחזור ויטרי). לפי תוספות (גמ' ברכות ד:) אלה נוספו כדי לאפשר לבאים מאוחרים לסיים את התפילה ביחד, כדי שלא יישארו לבד להתפלל בלילה. על פי הרשב"א, אלה הוקמו בזמן הרדיפה הדתית, כדי להחליף את שמונה עשרה. לכן היא הושמטה ביום שישי בערב, מכיוון שעמידה שלה מכילה רק שבע ברכות.

15. מנהג אשכנז להישאר בישיבה ב'ברוך ד' לעולם', כך שאנשים לא חושבן שהם יוצאים ידי חובת שמונה עשרה.

16. אָמַר רְבִּי אֶלְעָזָר, מַאי דִּכְתִיב: 'עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם' אֲפִילּוּ בַּעַל הַנֵּס אֵינוֹ מַכִּיר בְּנִסּוֹ. (גמ' נדה לא.)

17. א. כך המסורת. ב. כך הורו הפוסקים עד המשנה ברורה. ג. כל סידור התפילה מלא בחצאי פסוקים, ויש על זה אריכות בשו"ת מהר"ם שיק, והסבר בערוך השלחן.

כתב מ"א בשם רש"ל שיש לומר הושיענו אלהי ישענו וכוא פסוק בדברי הימים ולא יאמר הושיענו ד' אלהי ישענו דא"כ הוא מוסיף על י"ח אזכרות: (משנה ברורה סימן רל"ו ס"ק ו)

וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וְיִכַּבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ: עט:יג וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ | וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְךָ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ בַּיּוֹם: בָּרוּךְ יְיָ בַּלַּיְלָה: בָּרוּךְ יְיָ בְּשָׁכְבֵנוּ: בָּרוּךְ יְיָ בְּקוּמֵנוּ: כִּי בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים: איוב יב:י אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ: תהלים לא:ו [18]בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָ אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם יַחֵד שִׁמְךָ ◇ וְקַיֵּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד ◇ וּמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

» יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִבֵּנוּ וְתָגֵל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתְךָ בֶּאֱמֶת ◇ בֶּאֱמֹר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ: יז:טז יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַّלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד ◇ כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ בִּכְבוֹדוֹ ◇ [19]תָּמִיד ◇ יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ וְעַל כָּל־מַעֲשָׂיו:

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל
שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לֵעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ראש חודש

[20] בליל א' דראש חודש מכריזים 'יעלה ויבא';
בליל ב' דראש חודש, וכן אם יש רק יום אחד של ראש חודש, מכריזים 'ראש חדש'.

ותן טל ומטר

בליל ז' מרחשון בא"י ובליל ס' לתקופה בחו"ל בערבית לפני שמונה עשרה, מכריזים בקול רם:
[21]'שְׁאֵלָה' כדי להזכיר לקהל לומר: 'ותן טל ומטר'.

---

18. אָמַר אַבָּיֵי, אַף תַּלְמִיד חָכָם (שרגיל המשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו בכך:) (רש"י שם) מִיבָּעֵי לֵיהּ לְמֵימַר חַד פְּסוּקָא דְּרַחֲמֵי, כְּגוֹן, 'בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָ אוֹתִי ד' אֵ-ל אֱמֶת:'. (גמ' ברכות ה.)

19. הפרישה [רלו, ב] כתב דתיבת 'תָּמִיד' נמשכת למעלה, ובמג"א [סו"ס רלו] בשם עמק המלך, שנמשכת להלן.

20. הגבאי מכריז על 'ראש חודש' לפני העמידה בדיוק יום בחודש (למעט בתשרי). ביום הראשון של ראש חודש של יומיים, מכריזים רק 'יעלה ויבא', מכיוון שהוא באמת רק ערב ראש חודש.

21. [הכרזת מילה זו נעשתה באשכנז בהיגוי המקובל בשפת הדיבור בתנועת אל"ף ארוכה הדומה לבני פולין שַׁאאַלֶה Schaale), ויש מקומות באשכנז בהם הגו מילה זו בחיריק יו"ד בדומה לבני ליטא: שַׁיילֶע (Schaile, Scheile)] (שרשי מנהג אשכנז)

Das Abend-Schemone Esre ערבית עמידה לחול

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כורע [1]בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

[2]אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים :

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

[3]אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בעשרת ימי תשובה : הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

[4]אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה: וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ בִּינָה דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

[5]הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ ◇ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

---

1. תָּנוּ רַבָּנָן, מִנַּיִן שֶׁאוֹמְרִים אָבוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: 'הָבוּ לַד' בְּנֵי אֵלִים'
2. וּמִנַּיִן שֶׁאוֹמְרִים גְּבוּרוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: 'הָבוּ לַד' כָּבוֹד וָעֹז'
3. וּמִנַּיִן שֶׁאוֹמְרִים קְדוּשׁוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: 'הָבוּ לַד כָּבוֹד שִׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַד' בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ'
4. וּמָה רָאוּ לוֹמַר בִּינָה אַחַר קְדוּשָׁה? 'וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ' וְסָמִיךְ לֵיהּ 'וְיֵדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ בִּינָה'
5. וּמָה רָאוּ לוֹמַר תְּשׁוּבָה אַחַר בִּינָה? דִּכְתִיב: 'וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ'

[6]סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי מכה על הלב חָטָאנוּ ◇ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי מכה על הלב פָּשָׁעְנוּ ◇ כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן, הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

[7]רְאֵה בְעָנְיֵנוּ ◇ וְרִיבָה רִיבֵנוּ ◇ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ כִּי גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

[8]רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא ◇ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה ◇ כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה ◇ וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ ◇ [9] כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא, חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר)
ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן טל ומטר לברכה' עד פסח.

[10]בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה ◇ (בקיץ ׀ וְתֵן בְּרָכָה) (בחורף ׀ וְתֵן טַל וּמָטָר לִבְרָכָה) עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה ◇ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבָרֵךְ שְׁנוֹתֵינוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

[11]תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ ◇ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ ◇ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ, נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

[12]הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה ◇ וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה ◇ וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה ◇ וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◇ וְצַדְּקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה ׀ הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

[13]לַמְּשֻׁמָּדִים אַל־תְּהִי תִקְוָה ◇ וְכָל־הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ ◇ וְכָל־אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ ◇ וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וְתַכְנִיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

---

6. 'הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֹנֵכִי הֵרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאֵיכִי: הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיֶּיכִי' לְמֵימְרָא דִּגְאוּלָה וּרְפוּאָה בָּתַר סְלִיחָה הִיא.
7. וּמָה רָאוּ לוֹמַר גְּאוּלָה בַּשְּׁבִיעִית? אָמַר רָבָא, מִתּוֹךְ שֶׁעֲתִידִין לִיגָּאֵל בַּשְּׁבִיעִית.
8. וּמָה רָאוּ לוֹמַר רְפוּאָה בַּשְּׁמִינִית? אָמַר רִבִּי אַחָא מִתּוֹךְ שֶׁנִּתְּנָה מִילָה שֶׁצְּרִיכָה רְפוּאָה, לְפִיכָךְ קְבָעוּהָ בַּשְּׁמִינִית.

9. מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן ׀ וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ שֶׁתִּשְׁלַח מְהֵרָה רְפוּאָה שְׁלֵמָה מִן־הַשָּׁמַיִם ◇ רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף לְחוֹלֶה (פב"פ) בְּתוֹךְ שְׁאָר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל:

10. וּמָה רָאוּ לוֹמַר בְּרַכַּת הַשָּׁנִים בַּתְּשִׁיעִית? אָמַר רִבִּי אַלְכְּסַנְדְּרִי, כְּנֶגֶד מַפְקִיעֵי שְׁעָרִים דִּכְתִיב: 'שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע' וְדָוִד כִּי אֲמָרָהּ בַּתְּשִׁיעִית אֲמָרָהּ.
11. וּמָה רָאוּ לוֹמַר קִיבּוּץ גָּלֻיּוֹת לְאַחַר בִּרְכַּת הַשָּׁנִים? דִּכְתִיב: 'וְאַתֶּם הָרֵי יִשְׂרָאֵל עֲנָפְכֶם תִּתֵּנוּ וּפִרְיְכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לָבוֹא:'
12. וְכֵיוָן שֶׁנִּתְקַבְּצוּ גָּלֻיּוֹת נַעֲשָׂה דִּין בָּרְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה'.
13. וְכֵיוָן שֶׁנַּעֲשָׂה דִּין מִן הָרְשָׁעִים,כָּלוּ הַפּוֹשְׁעִים, וְכוֹלֵל זֵדִים עִמָּהֶם שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי ד' יִכְלוּ:'

[14]עַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים ◇ וְעַל־זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ וְעַל־פְּלֵיטַת סוֹפְרֵיהֶם ◇ וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ ◇ יֶהֱמוּ רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם ◇ וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ בָּטָחְנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

[15]וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב ◇ וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◇ וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם ◇ וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

[16]אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ ◇ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַצְמִיחַ, קֶרֶן יְשׁוּעָה:

[17]שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ ◇ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◇ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּנֵינוּ אָתָּה ◇ וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל־תְּשִׁיבֵנוּ ◇ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

[18]רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

(גמ' ברכות מת.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇

לראש חודש: בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לפסח: בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | לסכות: בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה

זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה ◇ וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

14. וְכֵיוָן שֶׁכָּלוּ הַפּוֹשְׁעִים מִתְּרוֹמֶמֶת קֶרֶן צַדִּיקִים דִּכְתִיב: 'וְכָל־קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק:' וְכוֹלֵל גֵּירֵי הַצֶּדֶק עִם הַצַּדִּיקִים שֶׁנֶּאֱמַר: 'מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: וְכִי־יָגוּר (אתכם) אִתְּךָ גֵּר'.
15. וְהֵיכָן מִתְּרוֹמֶמֶת קַרְנָם? בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁנֶּאֱמַר: 'שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַיִם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ:'.
16. וְכֵיוָן שֶׁנִּבְנֵית יְרוּשָׁלַיִם בָּא דָוִד שֶׁנֶּאֱמַר: 'אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת־יְ' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם'.
17. וְכֵיוָן שֶׁבָּא דָוִד בָּאתָה תְּפִלָּה שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי'
18. וְכֵיוָן שֶׁבָּאת תְּפִלָּה בָּאת עֲבוֹדָה שֶׁנֶּאֱמַר: 'עֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי'.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

כורע [19] מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

כל ימי חנוכה, גם בפורים בתפלת ערבית קודם קריאת המגילה, אומר' כאן 'על הנסים'(ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇
שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה: בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת־רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

בפורים: בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה ◇ כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע ◇ בִּקֵּשׁ אסתר ג:יג לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ ◇ וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ ◇ וַהֲשֵׁבוֹתָ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ ◇ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:
כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:[20]

[21] שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם ◇ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

---

19. וְכֵיוָן שֶׁבָּאת עֲבוֹדָה בָּאתָה תּוֹדָה שֶׁנֶּאֱמַר: 'זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנַנִי'.
20. וּמָה רָאוּ לוֹמַר בִּרְכַּת כֹּהֲנִים אַחַר הוֹדָאָה? דִּכְתִיב: 'וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו אֶל־הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים:'
21. וּמָה רָאוּ לוֹמַר שִׂים שָׁלוֹם אַחַר בִּרְכַּת כֹּהֲנִים? דִּכְתִיב: 'וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:' בְּרָכָה דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'ד' | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:' (גמ' מגילה יז.–יח.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרֵךְ
אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בעשרת ימי תשובה: בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ ◇ אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ:

תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וענו וַעֲנֵנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇ וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תהלים קיג:ב קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:ב קהל: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

בעל תפלה פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם

ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בפורים אחר קריאת המגילה אומרים 'ואתה קדוש' (עמ' **240**), קדיש 'תתקבל' (עמ' **241**), ו'עלינו' (עמ' **245**).

בערבית בזמנו, בימי ספירה סופרים כאן את העומר (עמ' **93**).

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◇ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם ◇ וְגֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק ◇ ישעיה מה:כ וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ:

וַאֲנַחְנוּ כורע **כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים** זוקף **לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:**
שֶׁהוּא נח:יג **נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ ◇ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ◇ אֶפֶס זוּלָתוֹ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:**
דברים ד:לט **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:**

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ ◇ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ ◇ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן ◇ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי: וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרָאוּ בִשְׁמֶךָ ◇ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◇
ישעיה מה:כג **כִּי לְךָ תִכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ ◇ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ: וְיִקַּבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עֹל מַלְכוּתֶךָ ◇ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:**

> לפי המנהג הקדום באשכנז, אין אומרים פסוקים אחר עלינו:
> **(כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:** שמות טו:יח **יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:**
> **וְנֶאֱמַר:** זכריה יד:ט **וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:)**

בבית אבל בסוף ערבית אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט.

טז **מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ: אָמַרְתְּ לַיְיָ אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ: לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם: יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל־אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם וּבַל־אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי: יְיָ מְנָת חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי: חֲבָלִים נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִימִים אַף־נַחֲלָתִי שָׁפְרָה עָלָי: אֲבָרֵךְ אֶת־יְיָ אֲשֶׁר יָעָצָנִי אַף לֵילוֹת יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי: שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט: לָכֵן | שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח: כִּי | לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן** חסידיך **חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת: תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִימוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:**

תוקעים בכל יום מראש חודש אלול (חוץ משבת), אחר תפלת ערבית (תקיעת שופר מובא בראשונים ובספרי מנהגי אשכנז וברמ"א), ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

[22] **תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:** ג"פ

בימי חנוכה שרים כאן 'מעוז צור' בבית הכנסת (עמ' **327**).

'ליל הבדולח' November pogrome

בליל **ט"ז במרחשון תרצ"ט** חרבו בתי הכנסת בגרמניה והחלה רדיפת היהודים באכזריות חמה, שהמשיכה בהשמדתם בשנות הזעם הנוראות ת"ש-תש"ה. הקפידו הרבנים שלא לכנות את ליל שריפת קדשי ישראל בשם 'ליל הבדולח', שהוא השם שניתן על ידי הפושעים הנאצים מתוך לעג, אלא בשם 'ט"ז במרחשון' (כמו ט' באב, י' בטבת, י"ז בתמוז, וכיו"כ). לזכר ליל פורענות זה הנהיגו רבני גרמניה הניצולים כמה ענינים, זה בכה וזה בכה, והבוחר יבחר:

תענית יחידים
תענית חברה קדישא שנקבעה דוקא ליום זה.
השמעת דברי הספד.
אמירת מזמור תהלים אחר ערבית, היינו מזמור ע"ד (או מזמור ע"ט), או מזמור פ', או מזמור פ"ג).
סיום ש"ס משניות מצטבר של בני קהילה מלווה בדברי הספד וזכרון (בלא סעודה, שנערכת רק כאשר הציבור למד בצוותא את אותה מסכת).
אמירת סליחה 'ה' אלדי רבת ביום שני של תענית בה"ב הסמוך לט"ז במרחשון. (מכון מורשת אשכנז)

---

22. הגרי"ש אלישיב זצ"ל היה מהדר בעצמו לשמוע תקיעות בראש השנה כמנהג אשכנז. למרות שלא היה מסורת אבותיו בזה. וקל וחומר לנו שזכינו לקבל מסורת מדויקת זו מאבותינו דור אחר דור, כנראה מהגאונים והראשונים.

Die Zählung des Omer ספירת העמר

החל מליל שני של פסח עד ערב שבועות סופרים בכל ערב את העומר.
בלילי שבתות ופסח סופרים אחר הקידוש בבית הכנסת, במוצאי שבתות סופרים קודם 'ויתן לך'.

(גמ' מנחות סו.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇**
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעֹמֶר:

אין כמעט מקור ל'**בעומר**' מלבד שלושת המקורות שהובאו כאן (רבי אייזיק טירנא, רמ"א, וט"ז).
וברבי אייזיק טירנא עצמו בהגהות מנהגים שם כתוב '**לעומר**'. (האורה, ש"ל, רשב"א, כלבו, רבינו ירוחם, המנהיג, ארחות חיים, מגן אבות לרשב"ץ, ר"י אבן שועיב, שו"ת גינת ורדים, הגהות מנהגים, שאילת יעב"ץ, ר' עקיבה איגר, חתם סופר, ועוד רבים) ומסיים שם בסיכום של משנה ברורה: 'ברוב פוסקים הנוסח '**לעומר**'.

הנוסח שלנו הוא לומר **לעמר**, כפי שהוא מופיע בכל **הראשונים** שמזכירים את המילה **עמר** בתוך הספירה.
ברבים מהכתבי הראשונים, המילה **עמר** אינה מופיעה בספירה, אלא רק בברכה. מנהג ליטא אומרים **בעמר**.

לדעת רוב חכמי אשכנז מעיקר הדין מותר לספור מבעוד יום, מפני שבזמן הזה הספירה היא רק מדרבנן וזכר למקדש. המהדרין ממתינים עד בין השמשות, והמהדרין מן המהדרין מברכים וסופרים דוקא בלילה, ובתנאי שלא ישכחו לספור בבואם לביתם, שאם לא כן עדיף לברך ולספור מבעוד יום. לפיכך, ממתינים עד שקיעה. ואם אי אפשר, מותר להם לברך ולספור מבעוד יום.

אם הגיע זמן הספירה אסור לאכול לפני ספירת העומר. היות ובין השמשות הוא זמן ספק לילה לכן בשבת בבית ראוי להמתין עד אחר צאת הכוכבים ורק אז לספור ולקדש. או לקדש לפני בין השמשות, שאז ודאי עוד לא הגיע זמן חיוב ספירת העומר.

1 (ט"ז ניסן) **הַיּוֹם יוֹם אֶחָד לָעֹמֶר:**
2 (י"ז ניסן) **הַיּוֹם שְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר:**
3 (י"ח ניסן) **הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
4 (י"ט ניסן) **הַיּוֹם אַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר:**
5 (כ' ניסן) **הַיּוֹם חֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
6 (כ"א ניסן) **הַיּוֹם שִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
7 (כ"ב ניסן) **הַיּוֹם שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד לָעֹמֶר:**
8 (כ"ג ניסן) **הַיּוֹם שְׁמוֹנָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר:**
9 (כ"ד ניסן) **הַיּוֹם תִּשְׁעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר:**
10 (כ"ה ניסן) **הַיּוֹם עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
11 (כ"ו ניסן) **הַיּוֹם אַחַד עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר:**
12 (כ"ז ניסן) **הַיּוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
13 (כ"ח ניסן) **הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
14 (כ"ט ניסן) **הַיּוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר:**
15 (ל' ניסן) **הַיּוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר:**
16 (א' אייר) **הַיּוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר:**
17 (ב' אייר) **הַיּוֹם שִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
18 (ג' אייר) **הַיּוֹם שְׁמוֹנָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר:**
19 (ד' אייר) **הַיּוֹם תִּשְׁעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
20 (ה' אייר) **הַיּוֹם עֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:**
21 (ו' אייר) **הַיּוֹם אֶחָד וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר:**
22 (ז' אייר) **הַיּוֹם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר:**

23 (ח׳ אייר) הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר:
24 (ט׳ אייר) הַיּוֹם אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר:
25 (י׳ אייר) הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר:
26 (י״א אייר) הַיּוֹם שִׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:
27 (י״ב אייר) הַיּוֹם שִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:
28 (י״ג אייר) הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר:
29 (י״ד אייר) הַיּוֹם תִּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר:
30 (ט״ו אייר) הַיּוֹם שְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר:
31 (ט״ז אייר) הַיּוֹם אֶחָד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר:
32 (י״ז אייר) הַיּוֹם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר:
33 (י״ח אייר) הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:
34 (י״ט אייר) הַיּוֹם אַרְבָּעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:
35 (כ׳ אייר) הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר:
36 (כ״א אייר) הַיּוֹם שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר:
37 (כ״ב אייר) הַיּוֹם שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר:
38 (כ״ג אייר) הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר:
39 (כ״ד אייר) הַיּוֹם תִּשְׁעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר:
40 (כ״ה אייר) הַיּוֹם אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:
41 (כ״ו אייר) הַיּוֹם אֶחָד וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:
42 (כ״ז אייר) הַיּוֹם שְׁנַיִם וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר:
43 (כ״ח אייר) הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר:
44 (כ״ט אייר) הַיּוֹם אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר:
45 (א׳ סיון) הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר:
46 (ב׳ סיון) הַיּוֹם שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר:
47 (ג׳ סיון) הַיּוֹם שִׁבְעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:
48 (ד׳ סיון) הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר:
49 (ה׳ סיון) הַיּוֹם תִּשְׁעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר:

הָרַחֲמָן הוּא יַחֲזִיר עֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִמְקוֹמָהּ:
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇
וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

סז לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה:
לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים | אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם:
יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים | בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה:
יוֹדוּךָ עַמִּים | אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ:
יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

בשאר ימי השבוע ממשיכים ב'עלינו' (עמ' **90**).
בליל שבת ויום טוב ממשיכים ב'עלינו' (עמ' **120**).
במוצאי שבת ממשיכים ב'ויתן לך' (עמ' **242**).
במוצאי יום טוב ממשיכים ב'הבדלה' ואחר כך 'עלינו' (עמ' **245**).

Gebet vor dem Schlafengehen סדר קריאת שמע על המטה[1]

לפי מנהג אשכנז המובהק, מקדימים קריאת שמע לברכת 'המפיל'.

([2] אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן)

דברים ו:ד

[3] [4] שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

בלחש (גמ' פסחים נו.) בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

דברים ו:כ-ט וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל-יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

דברים יא:יג-כא וְהָיָה אִם-שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל-לְבַבְכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר-אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב-בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף-יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם-מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת-דְּבָרַי אֵלֶּה עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:

במדבר טו:לז-מא וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל-כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל-צִיצִת הַכָּנָף-פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת-כָּל-מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא-תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר-אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת-כָּל-מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם-מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

---

1. רְבִי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי לֵייט אַמַּאן דְּגָנֵי אַפַּרְקִיד. אִינִיז וְהָאָמַר רַב יוֹסֵף, פְּרַקְדָּן לָא יִקְרָא קְרִיַּת שְׁמַע. קְרִיַּת שְׁמַע הוּא דְּלָא יִקְרָא, הָא מִגְנָא שַׁפִּיר דָּמֵיז לְעִנְיַן מִגְנָא, כִּי מַצְלֵי שַׁפִּיר דָּמֵי, לְעִנְיַן קְרִיַּת שְׁמַע, כִּי מַצְלֵי אָסוּר. וְהָא רְבִי יוֹחָנָן מַצְלֵי וְקָרֵי קְרִיַּת שְׁמַע? שַׁאנִי רְבִי יוֹחָנָן, דְּבַעַל בָּשָׂר הֲוָה. (גמ' נדה יד.)

2. כ"ה בכל ס"י נוסח פולין ובנוסח אשכנז המערבי ליתא. ובפשטות אין סברא לומר זאת אא"כ אומרים את כל הג' פרשיות וכדי להשלים לרמ"ח תיבות וכ"כ בסידור אוצר התפילות וצ"ע.

3. אָמַר רְבִי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, 'וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל-בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם' (בראשית מט:א), בִּיקֵּשׁ יַעֲקֹב לְגַלּוֹת לְבָנָיו קֵץ הַיָּמִין, וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה, אָמַר שָׁמָא חַס וְשָׁלוֹם יֵשׁ בְּמִטָּתִי פְּסוּל, כְּאַבְרָהָם שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ יִשְׁמָעֵאל, וְאָבִי יִצְחָק שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו, אָמְרוּ לוֹבָנָיו, 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְ' אֱלֹהֵינוּ יְ' | אֶחָד:', אָמְרוּ, כְּשֵׁם שֶׁאֵין בְּלִבְּךָ אֶלָּא אֶחָד, כָּךְ אֵין בְּלִבֵּנוּ אֶלָּא אֶחָד, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּתַח יַעֲקֹב וְאָמַר, 'בָּרוּךְ. שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ. לְעוֹלָם וָעֶד:'. אָמְרֵי רַבָּנָן הֵיכִי נַעֲבִיד? נֵאמְרוּהוּ לָא אָמְרוֹ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, לָא נֵאמְרוּהוּ? אָמְרוֹ יַעֲקֹב, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ אוֹמְרִים אוֹתוֹ בַּחֲשַׁאי. (גמ' פסחים נו.)

4. פרשה ראשונה בלבד - כ"ה בכל ס"י (סידור אזור אליהו)

בלילי הסדר מדלגים מכאן עד 'בידך אפקיד רוחי'.

בשבועות טו ע"ב שר' יהושע בן לוי נהג לומר את מזמור צא ואת מזמור ג לפני שנתו.

מעיקר הדין, וכן מנהג הישן באשכנז, יש לומר רק את הפסוקים הבאים,
וכל המוסיף פסוקי שמירה מרבותינו ז"ל על הפסוקים שלהלן הרי זה משובח.

תהלים פ:יז וְיִהִי | נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ
וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

פ״ל יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי
אֶבְטַח־בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ | יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו
תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל
יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ | אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ:
רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְיָ מַחְסִי [5]

ג:ב–ט יְיָ מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי: רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ
בֵּאלֹהִים סֶלָה: וְאַתָּה יְיָ מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי: קוֹלִי אֶל־יְיָ אֶקְרָא
וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה: אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְיָ יִסְמָכֵנִי: לֹא־אִירָא
מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי: קוּמָה יְיָ | הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־הִכִּיתָ
אֶת־כָּל־אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ: לַיְיָ הַיְשׁוּעָה

הרא"ש נהג לומר 'הַשְׁכִּיבֵנוּ' בלא ברכה (מובא בטור, רלט).

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◇ וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים: וּפְרוֹס עָלֵינוּ
סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ: וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְّפָנֶיךָ: וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ ◇
וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן: וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ:
וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ: כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן
וְרַחוּם אָתָּה: וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

5. עד 'כִּי־אַתָּה דְ' מַחְסִי' - ובחי' הריטב"א שם "קבלנו כי עד אתה ה' מחסי ששים תיבות כנגד מ"ש הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה", ועי' מטה משה (סי' שצ"א) באריכות. (סידור אזור אליהו)

תהלים לא:ו [6] בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָ אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת:

זכריה ג:ב וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְיָ בְּךָ הַשָּׂטָן

וְיִגְעַר יְיָ בְּךָ הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ:

שיר השירים ג:ז-ח [7] הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל:

כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת:

ברחשית מט:יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: קִוִּיתִי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ ◇ יְיָ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי:

יש שנוהגים לומר כאן 'אדון עולם'.

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ ◇ בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל ◇ אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל ◇ לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה ◇ וְהוּא הֹוֶה ◇ וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי ◇ לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית ◇ וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גּוֹאֲלִי ◇ וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹסִי (נ"א וּמְנוּסִי) ◇ מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי ◇ בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי ◇ יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

אין מפסיקים כלל בין ברכת 'המפיל' לשינה.

(גמ' ברכות ס:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַמַּפִּיל חֶבְלֵי שֵׁנָה עַל־עֵינַי ◇ וּתְנוּמָה עַל־עַפְעַפָּי: וּמֵאִיר לְאִישׁוֹן בַּת־עָיִן: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי ◇ שֶׁתַּשְׁכִּיבֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַעֲמִידֵנִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם: וְאַל יְבַהֲלוּנִי חֲלוֹמוֹת רָעִים ◇ וְהִרְהוּרִים רָעִים: וּתְהֵא מִטָּתִי שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: וְהָאֵר עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֵּאִיר לְעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדוֹ:

---

6. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, אַף עַל פִּי שֶׁקָּרָא אָדָם קְרִיאַת שְׁמַע בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, מִצְוָה לִקְרוֹתוֹ עַל מִטָּתוֹ. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, מַאי קְרָא? 'רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה:' (תהלים ד:ה) אָמַר רַב נַחְמָן, אִם תַּלְמִיד חָכָם הוּא אֵין צָרִיךְ. אָמַר אַבָּיֵי, אַף תַּלְמִיד חָכָם מִיבָּעֵי לֵיהּ לְמֵימַר חַד פְּסוּקָא דְּרַחֲמֵי, כְּגוֹן 'בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָ אוֹתִי ד' אֵל אֱמֶת:'. (גמ' ברכות ה.)

7. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, לְעוֹלָם יִרְאֶה דַּיָּן עַצְמוֹ כְּאִילוּ חֶרֶב מוּנַחַת לוֹ בֵּין יַרְיְכוֹתָיו, וְגֵיהִנָּם פְּתוּחָה לוֹ מִתַּחְתָּיו. שֶׁנֶּאֱמַר: 'הִנֵּה מִטָּתוֹ ששס לשכת הגזית) שֶׁלִּשְׁלֹמֹה (שהשלום שלו) שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים (דייוס) סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל וגו' מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת:' מִפַּחַד (מִפַּחְדָּהּ) שֶׁל גֵּיהִנֹּם שֶׁדּוֹמָה לְלַיְלָה. (גמ' יבמות קט:)(רש"י שם) (גמ' סנהדרין ז:)

עירוב חצרות

בקהילות בהן מתפללים **ערבית** של ליל **פסח** מבעוד יום, עושים **עירובי חצרות** לפני 'ברכו',
ובקהילות המאחרות להתפלל ערבית בלילה, עושים כן לפני **תפלת מנחה** או **קבלת שבת**.
הרב או החשוב שבקהל, עולה להאלמעמער (בימה), נוטל את המצה ומוסרה לידי השמש או אחד מבני הקהילה
ואומר לו מלשון הקודש (או בשפה אחרת המובנת להם):

זְכֵה בְּעֵרוּב זֶה לְאַחֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ◇ הַדָּרִים פֹּה עִמָּנוּ ◇ וְשֶׁיָּבוֹאוּ לָדוּר בְּמֶשֶׁךְ הַשָּׁנָה בָּעִיר הַזֹּאת [בֶּחָצֵר הַזֶּה ◇ בַּבַּיִת הַזֶּה] שֶׁיִּסְמְכוּ עָלָיו לְטַלְטֵל עַל יָדוֹ מֵרְשׁוּת לִרְשׁוּת בְּשַׁבָּתוֹת וּבְיָמִים טוֹבִים הַבָּאִים:

השמש מגביה את המצה טפח ומתכוון לזכות עבורם ואומר: **הֲרֵינִי זוֹכֶה.**
הרב נוטל את המצה מידי השמש ומברך בקול רם

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

(אין לברך בשם ומלכות בבית כנסת בעיר שעושים בה עירוב חצירות כללי מטעם רבני העיר):
אם כבר נעשה עירוב כללי בעיר - צריך לעשות תנאי כדי שלא להרוס את העירוב הכללי.
(עי' ביאור הלכה סי' שס"ו ד"ה מברך, ע"פ שו"ת חכם צבי ו'; ובערוך השלחן שס"ח, ז.)

וממשיך ואומר

בְּדֵן עֵרוּבָא יְהֵא שָׁרֵא לָנָא ◇ לְאַפּוּקֵי וּלְעָיוּלֵי וּלְטַלְטוּלֵי ◇ בָּרְחוֹבוֹת וְהַחֲצֵרוֹת וּבָּתִּים ◇ וּמֵהַבָּתִּים לַחֲצֵרוֹת וְהָרְחוֹבוֹת ◇ וּמֵהָרְחוֹבוֹת וְהַחֲצֵרוֹת לַבָּתִּים ◇ וּמִבַּיִת לְבַיִת ◇ וּמֵחָצֵר לְחָצֵר ◇ וּמִגַּג לְגַג ◇ וּמֵהַבָּתִּים וְהַחֲצֵרוֹת לְגַגּוֹת ◇ וּלְכָל־אֲתַר דְּצָרִיךְ לָן ◇ בְּכָל־שַׁבָּתוֹת הַשָּׁנָה (וְיָמִים טוֹבִים) ◇ לָנוּ וּלְכָל־הַדָּרִים וְהָעֲתִידִים לָדוּר בָּעִיר הַזֹּאת:

בכמה מקומות הורגלו לקרוא כן מתוך נוסח הרשום ב'ממורבוך' המונח על הבימה. אין באמירה זו נוסח אחיד, ויש אומרים זאת בנוסחים אחרים. מניחים את העירוב בבית הכנסת במקום משומר שלא יאבד ושלא יאכלוהו עכברים או מזיקים אחרים, ונהגו לתלותו סמוך לתקרה במערב בית הכנסת במקום גלוי לעין בתוך קופסת עץ מפוארת, שדלתה בצורת מגן דוד וניתן לראות דרכה את המצה. אם התעפשה מצת העירוב במרוצת השנה או התליעה, עושים מחדש עירוב חצרות כפעם בפעם, כפי הצורך. [ולא בכל ערב שבת (אא"כ חוששים לדיירים חדשים ולגר שנתגייר ולקטן שנולד.)]

עירוב תבשילין[1]

עירוב תבשילין מבוצע באופן הבא; אחד לוקח חתיכת מצה או חלה,
מניח עליו בשר מבושל או צלוי, מרים אותו ואומר את הדברים הבאים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

ואז נאמרת ההצהרה הבאה:

בַּהֲדֵין עֵרוּבָא יְהֵא שָׁרֵא לָנָא לְמֵיפֵא וּלְבַשָּׁלָא וּלְאַטְמָנָא וּלְאַדְלָקָא שְׁרָגָא וּלְמֶעְבַּד כָּל־צָרְכָּנָא ◇ מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבְּתָא לָנוּ וּלְכָל־הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת:

"Mit diesem Eruv wir backen, kochen, warm halten, Lichter anzünden und auf dem Festival alles vorbereiten, was wir für die Sabbat, uns und alle Einwohner dieser Stadt benötigen."

"By means of this Eruv may we be permitted to bake, cook, keep food warm, kindle lights and prepare on the festival all that we require for the Sabbath, we and all the inhabitants of this city."

עירוב תבשילין נשמר עד שבת, כאשר החלק של המצה או החלה משמש לחם משנה
לשתי הארוחות הראשונות ואוכלים בסעודה שלישית. יש שאוכלים את זה בסעודה שניה.

1. אָמַר לֵיהּ רַבָּה לְרַב חִסְדָּא ... הֵיאָךְ אוֹפִין מִיּוֹם טוֹב לְשַׁבָּת? אָמַר לֵיהּ, מִשּׁוּם עֵירוּבֵי תַּבְשִׁילִין. וּמִשּׁוּם עֵירוּבֵי תַּבְשִׁילִין שָׁרִינָן אִיסּוּרָא דְּאוֹרַיְיתָא? אָמַר לֵיהּ, מִדְּאוֹרַיְיתָא צוֹרְכֵי שַׁבָּת נַעֲשִׂין בְּיוֹם טוֹב, וְרַבָּנָן הוּא דִּגְזְרוּ בֵּיהּ גְּזֵירָה שֶׁמָּא יֹאמְרוּ אוֹפִין מִיּוֹם טוֹב אַף לְחוֹל, וְכֵיוָן דְּאַצְרְכוּהַּ רַבָּנָן עֵירוּבֵי תַּבְשִׁילִין, אִית לֵיהּ הֵיכֵּירָא. **(גמ' פסחים מו:)**

הדלקת נרות[1] Anzünden der Sabbatlichter

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇

לשבת	בשלש רגלים וראש השנה:	ביום הכיפורים:
וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק	**וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל**	**וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל**
נֵר שֶׁל־שַׁבָּת:	(בערב שבת: **שַׁבָּת וְשֶׁל**) **יוֹם טוֹב:**	(בערב שבת: **שַׁבָּת וְשֶׁל**) **יוֹם הַכִּפּוּרִים:**

בכל יום טוב[2] ובימים נוראים (חוץ משביעי ואחרון של פסח) אומרים:

(גמ' ברכות נט:, סוכה מז.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:**

קבלת שבת Psalmen zum Sabbateingang

רב שמשון רפאל הירש הכניס את **קבלת שבת** למנהיגי פפד"מ הרשמי. הגר"א התנגד לתוספות לתפילה בציבור, שלא נתקנו על ידי חז"ל, בגלל טירחא דציבורא. עם זאת, הקהילה עליה רבי נתן אדלר התנגד לאמירת קבלת שבת, שבאותה תקופה לא היה נפוץ. נאמר רק על ידי אנשים שקראו לעצמם '**חברי מקבלי שבת**', (שתחילתם בימיו של יוסף אומץ [שנת ש"צ]). לפני זמנו של רב הירש, אחד אמר **ברכו** מיד אחר קדיש תתקבל של מנחה. (גם ספרדים ואפילו קהילת פראג נהגה לכתחיל עם **מזמור שיר**.) גם לאחר שרב הירש הביא את **קבלת שבת** לבית הכנסת כנוסח קבוע, בית הכנסת של רבי נתן אדלר המשיך במנהיג שלו שלא לקרוא אותו. אין חיוב להלכה לומר קבלת שבת, אך זהו מנהג רווח, שיש לו את דין מנהג ישראל תורה, על פי פוסקים שונים. אם למישהו יש את מנהג לומר **קבלת שבת** בכל ערב שבת (כולל **ביום טוב שחל להיות בערב שבת** כמו שנעשה במנהג אשכנז), אפשר אפילו לקרוא את זה בבית כנסת שאינו מנהג אשכנז. עם זאת, ברגע שהצבור מתחיל ברכו וכו', יש לדלג על **קבלת שבת** שנותרה ולהתפלל איתם.

בפפד"מ הבחינו בין מנהגים ישנים וחדשים ביותר (מסיבה זו, בששים התקיעות האחרונות ב**ראש השנה**, בעל תוקע אינו עומד ליד האלמעמער כמו בארבע התקיעות הראשונות, אלא עומד ליד מקומו של הרב) סדר **קבלת שבת** היא תוספת חדשה, אולם אמירת תהלים לפני תפילה נאמרת לפני שחרית בכל יום. לכן, **לכה דודי** שהיא מנהג חדש יחסית נאמרת מהאלמעמר, ואמירת התהלים מהעמוד. בליטא המנהג היה לומר את כל **קבלת שבת**, כולל **לכו נרננה** בעמוד, (אולי בגלל מנהג הגר"א שלא להגיד את זה בכלל).

---

1. הסיבה לתקופת **הדלקת נרות** היא בעיקר לשלום בית, שהכי חשוב לסעודת השבת. מאז ימי גאונים, מנורת השבת שימשה בעיקר ל"בענש ליכט". מנורת השבת מלאה בשמן זית, שהוא הידור מצוה חשוב. בדרך כלל נעשה שימוש במנורת שבת עם שישה קנים ברוב הבתים היהודיים. שבעה קנים היו נדירים למדי מכיוון שהם לא היו סימטריים ולכן פחות אסתטיים. בבתים של עשירים, ישתמש בשמונה מנורות סניף. מנורת שבת תלויה מהתקרה תמיד שימושית יותר מאורות שמונחים על השולחן. (בנוסף, נרות המונחים על שולחן אינם בטוחים באותה מידה. גם אם היה זמין מנורת שבת, הרבה משקי בית הדליקו שני נרות בגלל שמור וזכור שו"ע ס' רס"ג סי' א'), בסך הכל עשר אורות כנגד עשרת הדברות (המשנה ברורה בשם השל"ה).
אם שכחו לגמרי להדליק נרות ערב שבת - חייבים להדליק נר נוסף מכאן ואילך. מנהג הדלקת נר לכל בני המשפחה הוא מנהג חסידים ז"ל, ולא מנהג אשכנז. ביום טוב, מנהג פפד"מ ורוב המקומות, היה להדליק נרות לפני הסעודה. שלא כמו בשבת. בהולנד, המנהג ביום טוב היה להדליק לפני שהולכים לבית הכנסת.

2. המילים **ימים נוראים**, "ימי היראה", בקשר ל**ראש השנה ויום כפור**, הוזכר לראשונה על ידי המהרי"ל.

[3]סדר קבלת שבת נאמר תיכף אחר מנחה, ואין אומרים 'עלינו' אחר מנחה. אחר מנחה של יום ו' מקבלים את השבת לפי הסדר שלפנינו. וכן נוהגים גם **כשחל יום טוב בערב שבת** או **בשבת**, בלי דילוגים כלל אבל אין אומרים סדר **קבלת שבת ביום כפור שחל בשבת**, (מלבד **מזמור שיר ליום השבת**). מזמורי קבלת שבת '**לכו נרננה**' וגו' נאמרים לסירוגין, היינו פסוק אחד אומר החזן בקול רם ואת הפסוק שאחריו אומר הקהל בקול רם, וחוזר חלילה עד סיום המזמורים. וראוי לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל. החזן מתפלל בלי טלית להורות שאין זה מעיקר התפלה.

לה חזן לְכוּ נְרַנְּנָה לַיְיָ נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ:
קהל נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ:
חזן כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים:
קהל אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפֹת הָרִים לוֹ:
חזן אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ:
קהל בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְיָ עֹשֵׂנוּ:
חזן כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ | וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ:
קהל אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר:
חזן אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָּעֳלִי:
קהל אַרְבָּעִים שָׁנָה | אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי:
חזן [קהל יחדיו] אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי:

לו חזן שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיְיָ כָּל־הָאָרֶץ:
קהל שִׁירוּ לַיְיָ בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ:
חזן סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו:
קהל כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים:
חזן כִּי | כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה:
קהל הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ:
חזן הָבוּ לַיְיָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז:
קהל הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו:
חזן הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ:
קהל אִמְרוּ בַגּוֹיִם | יְיָ מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים:
חזן יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ:
קהל יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר:
ח' [ק' יחדיו] לִפְנֵי יְיָ | כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ:

3. לפני קבלת שבת בפרוזדור בית הכנסת, או בחדר סמוך, מתעטף האבל (בתוך שבעה) בטלית בעטיפת ישמעאלים, דהיינו שסנטרו ופיו מכוסים ועיניו גלויות, וכך נשאר מעוטף. אם לא התפלל מנחה, מתפלל בפרוזדור בעיטוף זה.
אָמַר שְׁמוּאֵל,... כָּל עֲטִיפָה שֶׁאֵינָהּ כַּעֲטִיפַת יִשְׁמְעֵאלִים אֵינָהּ עֲטִיפָה [חוטמו ושפמו וזקנו מכוסה]. **(גמ' מועד קטן כד.)**

צז חזן יְיָ מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים:
קהל עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ:
חזן אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו:
קהל הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֶל הָאָרֶץ:
חזן הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְיָ מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ:
קהל הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ:
חזן יֵבֹשׁוּ | כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים:
קהל שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח | צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְיָ:
חזן כִּי־אַתָּה יְיָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים:
קהל אֹהֲבֵי יְיָ שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם:
חזן [4] [5] אוֹר־זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה:
קהל ואחר כך חזן שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

צח חזן מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיְיָ | שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:
קהל הוֹדִיעַ יְיָ יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ:
חזן [6] זָכַר חַסְדּוֹ | וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ:
קהל הָרִיעוּ לַיְיָ כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ:
חזן זַמְּרוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה:
קהל [7] בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי | הַמֶּלֶךְ יְיָ:
חזן יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ:
קהל נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ:
חזן [קהל יחדיו] לִפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

צט חזן יְיָ מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ:
קהל יְיָ בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים:
חזן יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא:

---

4. אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק ... לָא הַכֹּל לְאוֹרָה, וְלָא הַכֹּל לְשִׂמְחָה, צַדִּיקִים לְאוֹרָה, וִישָׁרִים לְשִׂמְחָה. צַדִּיקִים לְאוֹרָה, דִּכְתִיב: 'אוֹר־זָרֻעַ לַצַּדִּיק' וְלִישָׁרִים לְשִׂמְחָה, דִּכְתִיב: 'וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה:'. (גמ' תענית טו.)

5. אור זרוע - הספר נכתב על ידי ר' יצחק בן משה מהעיר וינה. שמו של הספר נלקח מהפסוק בספר תהלים, 'אוֹר־זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה:', שמסופי התיבות שלו הסיק רבי יצחק שיש לכתוב את שמו של רבי עקיבא עם האות ה' בסופו (כלומר, עקיבה), ומתוך שמחתו על גילוי זה, קרא לספרו על שם הפסוק.

6. אֵימָתַי רָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ? בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר. (גמ' מגילה יח.)

7. [תקיעת שופר במקדש ובגבולין] אָמַר רָבָא וְאִיתֵּימָא רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, מַאי קְרָאָה? 'בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי | הַמֶּלֶךְ ד':' לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ ה' הוּא דִּבְעֵינָן 'חֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שוֹפָר', אֲבָל בְּעָלְמָא לָא. (גמ' ראש השנה כז.)

קהל וְעַז מַלְכְּךָ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב | אַתָּה עָשִׂיתָ:

חזן רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא:

קהל [8]מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־יְיָ וְהוּא יַעֲנֵם:

חזן בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ:

קהל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם:

חזן [וקהל יחדיו] רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

נהגו לישב גם באמירת 'מזמור לדוד'.

כט חזן מִזְמוֹר לְדָוִד [9]הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז:

קהל הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ:

חזן קוֹל יְיָ עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל־מַיִם רַבִּים:

קהל קוֹל־יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר:

חזן קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:

קהל וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים:

חזן קוֹל־יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ:

קהל קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ:

חזן קוֹל יְיָ | יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד:

קהל [10]יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם:

חזן [קהל יחדיו] יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

---

8. 'וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים' (שמואל א' א:יא), מַאי זֶרַע אֲנָשִׁים?... רְבִּי יוֹחָנָן אָמַר, זֶרַע שֶׁשָּׁקוּל כִּשְׁנֵי אֲנָשִׁים, וּמַאן אִינּוּן? מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ'. (גמ' ברכות לח:) אָמַר [שְׁמוּאֵל] לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁקַלְתַּנִי כְּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, דִּכְתִיב: 'מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ'. (גמ' תענית ה:) רְבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר... נֶאֱמַר: 'הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי' (שמות ד:יד), הָכִי קָאָמַר, וַהֲלֹא כֹּהֵן הוּא? אֲנִי אֲמַרְתִּי אַתָּה כֹּהֵן וְהוּא לֵוִי, עַכְשָׁיו הוּא כֹּהֵן וְאַתָּה לֵוִי. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, לָא נִתְכַּהֵן מֹשֶׁה אֶלָּא שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים בִּלְבָד. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, פָּסְקָה כְּהוּנָה אֶלָּא מִזַּרְעוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּנָיו יִקָּרְאוּ עַל־שֵׁבֶט הַלֵּוִי' (דברי הימים א' כג:יד) וְאוֹמֵר: "מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ". מַאי וְאוֹמֵר? וְכִי תֵּימָא הוּא לְדוֹרוֹת הוּא דִּכְתִיב וְאוֹמֵר 'מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכֹהֲנָיו'. (גמ' זבחים קב.)

9. הָנֵי שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה כְּנֶגֶד מִי? אָמַר רְבִּי הִלֵּל בְּרֵיהּ דִּרְבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, כְּנֶגֶד שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה אַזְכָּרוֹת שֶׁאָמַר דָּוִד בְּ'הָבוּ לַדְ' 'בְּנֵי אֵלִים' ... הָנֵי תַּמְנֵי סְרֵי תְּשַׁסְרֵי הַוּוּיִין? אָמַר רְבִּי לֵוִי, בִּרְכַּת הַצַּדּוּקִים בְּיַבְנֵה תִּקְּנוּהָ. כְּנֶגֶד מִי תִּקְּנוּהָ? אָמַר רְבִּי לֵוִי, לְרִבִּי הִלֵּל בְּרֵיהּ דִּרְבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, כְּנֶגֶד 'אֵ-ל־הַכָּבוֹד הִרְעִים'. (גמ' ברכות כח:)
הָנֵי שֶׁבַע [ברכות] דְּשַׁבַּתָּא כְּנֶגֶד מִי? אָמַר רְבִּי חֲלַפְתָּא בֶּן שָׁאוּל, כְּנֶגֶד שִׁבְעָה קוֹלוֹת שֶׁאָמַר דָּוִד 'עַל־הַמָּיִם' (שם כט.) שֶׁכְּשֶׁנִּיתְּנָה תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, הָיָה קוֹלוֹ הוֹלֵךְ מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, וְכָל [מַלְכֵי] עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים רְעָדָה בְּהֵיכְלֵיהֶן, וְאָמְרוּ שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד:' נִתְקַבְּצוּ כֻּלָּם אֵצֶל בִּלְעָם הָרָשָׁע, וְאָמְרוּ לוֹ, קוֹל הֶהָמוֹן אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ? שֶׁמָּא מַבּוּל בָּא לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'ד' לַמַּבּוּל יָשָׁב' [אָמַר לָהֶם] 'וַיֵּשֶׁב ד' מֶלֶךְ לְעוֹלָם:' כִּבֵּר נִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵינוֹ מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, אָמְרוּ לוֹ, מַבּוּל שֶׁל מַיִם אֵינוֹ מֵבִיא, אֲבָל מַבּוּל שֶׁל אֵשׁ מֵבִיא, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי בָאֵשׁ ד' נִשְׁפָּט' (ישעיה סו:טז) אָמַר לָהֶן, כִּבֵּר נִשְׁבַּע שֶׁאֵינוֹ מַשְׁחִית כָּל בָּשָׂר, אָמַר לָהֶן, וּמַה קּוֹל הֶהָמוֹן הַזֶּה שֶׁשָּׁמַעְנוּ? אָמַר לָהֶם, חֶמְדָּה טוֹבָה יֵשׁ לוֹ בְּבֵית גְּנָזָיו, שֶׁהָיְתָה גְּנוּזָה אֶצְלוֹ, תִּתְקַע"ד דּוֹרוֹת קוֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, וּבִיקֵּשׁ לִיתְּנָהּ לְבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: 'ד' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן' [מִיָּד] פָּתְחוּ כוּלָּם וְאָמְרוּ, 'ד' | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:' (גמ' זבחים קטז.)

10. **בשבת פרשת נח, יש שאומרים את הפסוק** 'ד' לַמַּבּוּל יָשָׁב' **בניגון מיוחד לשבת זו.** (מכון מורשת אשכנז)
ביום טוב, ובחול המועד, ובשבת שמוציאין שני ס"ת, אומר החזן הפסוק 'ד' לַמַּבּוּל יָשָׁב' **בקול רם.** (מנהגי ישורון)

[11] החזן עולה אל האלמעמער (בימה) ומנגן 'לכה דודי' בנעימה, נשאר שם גם לאמירת שני המזמורים 'מזמור שיר ליום השבת' ו'ד' מלך'. הציבור מזמר יחד עם החזן, ולא אחריו, את חרוזי 'לכה דודי'.

[12] לכה דודי Sabbatbegrüßung

ראשי החרוזים שלמה הלוי

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

[13] שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד דברים ה:יב/שמות כ:ח ◇
הִשְׁמִיעָנוּ אֵל הַמְיֻחָד ◇
יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: זכריה יד:ט ◇
לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה: לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

לִקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה ◇
כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה ◇
מֵרֹאשׁ מִקֶּדֶם נְסוּכָה ◇ עפ"י משלי ח:כג
סוֹף מַעֲשֶׂה בְּמַחֲשָׁבָה תְּחִלָּה: לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה ◇
קוּמִי ◇ צְאִי מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה ◇
רַב לָךְ שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּכָא ◇
וְהוּא יַחֲמוֹל עָלַיִךְ חֶמְלָה: לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי ישעיה נב:ב ◇
לְבִשִׁי | בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ ◇ עַמִּי ◇ שם נב:א
עַל־יַד בֶּן־יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי ◇
קָרְבָה אֶל־נַפְשִׁי גְּאָלָהּ תהלים סט:יט לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי ישעיה נא:יז ◇
כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי שם ס:א ◇
עוּרִי עוּרִי שִׁיר דַּבֵּרִי לי שופטים ה:יב ◇
כְּבוֹד יְיָ עָלַיִךְ נִגְלָה: לי ישעיה ס:א לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

---

11. החזן עולה אל הבימה רק באמירת 'לכה דודי'. רבי שלמה זלמן גייגר מפרנקפורט נימק בספרו 'דברי קהלת' (עמ' 60) שעושים כן "להורות שאין זה מעיקר התפילה", וזאת כיון שאמירת 'לכה דודי' היא מנהג מאוחר. רבי אביגדור אונא בספרו 'ממנהגי יהדות אשכנז' הביא גם כן כי זהו מנהגם של קהילות אשכנז, ש"לשירת לכה דודי עובר הש"ץ ממקומו שעל-יד העומד אל הבימה".

12. **לכה דודי נאמר בניגונים מיוחדים - בשבת חנוכה לפחות את החרוז האחרון, מזמרים בניגון מיוחד לשבת זו. בשבתות מר"ח אייר עד חג שבועות בניגון ימי הספירה. (בר"ח אייר שחל בשבת 'לכה דודי' נאמר בניגוני שבתות רגילות ולא בניגון ימי הספירה.) בשתי שבתות הראשונות בבין המצרים בניגון של בין המצרים, ובשבת חזון בניגון 'אלי ציון'.**

13. אָמַר רָבָא, אָמַר קְרָא 'זָכוֹר' וְ'שָׁמוֹר', כָּל שֶׁיָּשְׁנוּ בִּשְׁמִירָה יֶשְׁנוּ בִּזְכִירָה, וְהָנֵי נָשֵׁי, הוֹאִיל וְאִיתְּנְהוּ בִּשְׁמִירָה, אִיתְּנְהוּ בִּזְכִירָה. (גמ' ברכות כ:) תְּרֵי קָלֵי מִי מִשְׁתַּמְּעֵי? וְהָתַנְיָא 'שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד' נֶאֱמְרוּ, מַה שֶּׁאֵין הַפֶּה יְכוֹלָה לְדַבֵּר, וְאֵין הָאוֹזֶן יְכוֹלָה לִשְׁמוֹעַ? לְכָךְ מַאֲרִיךְ בַּשּׁוֹפָר. (גמ' ר"ה ל"ד כז.)

לֹא תֵבוֹשִׁי וְלֹא־תִכָּלְמִי לי שם נד:ד ◇
מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה־תֶּהֱמִי תהלים מב:יב ◇
בָּךְ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמִּי עש"כ ישעיה יד:לב ◇
וְנִבְנְתָה עִיר עַל־תִּלָּהּ: ירמיה ל:יח לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

וְהָיוּ לִמְשִׁסָּה שֹׁאסָיִךְ עש"כ ל:טז ◇
וְרָחֲקוּ כָּל־מְבַלְּעָיִךְ: עש"כ ישעיה מט:יט ◇
יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ ◇
כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה: שם סב:ה לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי שם נד:ג ◇
וְאֶת־יְיָ תַּעֲרִיצִי ◇
עַל יַד־אִישׁ בֶּן פַּרְצִי ◇
וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה: עש"כ כה:ט לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

אם יש אבל ב"מ, אזי לפני '**בואי בשלום**' (בקהילות שמקדימות לקבל שבת בעוד היום הגדול, לפני '**ברכו**' של ערבית), מכריז השמש: '**לקראת אבל**'. הרב עם אחד מחשובי הקהל יוצאים אליו. הרב אומר לו: '**הכנס**', ומוליכו פנימה, אל מקום ישיבתו, שונה ממקומו הקבוע. בעת כניסת אבל והליכתו למקומו, אומר הציבור לאבל:

הַמָּקוֹם יְנַחֵם אוֹתְךָ (כשיש יותר מאחד אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׁאָר אֲבֵלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלָם:

[14] [15] וכשמגיע למאמר '**בואי בשלום**' חזן וקהל עומדים ופניהם **למערב** ומנגנים.

במלות '**בואי כלה**' **הראשונות** פונים לדרום, ובשניות **למזרח**. וכן החזן, ומנגן כשפניו למזרח '**לכה דודי**' **האחרון**:

בּוֹאִי בְשָׁלוֹם עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ משלי יב:ד ◇
גַּם בְּשִׂמְחָה וּבְצָהֳלָה ◇
תּוֹךְ אֱמוּנֵי עַם סְגֻלָּה ◇
[16] בּוֹאִי כַלָּה ◇ בּוֹאִי כַלָּה: לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה ◇ פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

החזן והקהל ממשיכים לזמר: '**בואי בשלום**' (בקהילות המקדימות ערבית בעוד יום, החזן פותח ב'**ברכו**') ומקבלים עליהם את השבת, ואז האבל מסיר את הטלית מעל פניו, ונשאר מעוטף בטלית כדרך העולם, עד גמר ערבית.

---

14. וכשמגיע למאמר '**בּוֹאִי בְשָׁלוֹם**' וכו' פונה למערב, וכן ק' עומדים ופניהם למערב ומנגנים עמו. ובמלות '**בּוֹאִי כַלָּה**' הראשונו' פונים לדרום, ובשניות למזרח. וכן ח', ומנגן כשפניו למזרח '**לכה דודי**' האחרון. (דברי קהלת דף 61)

15. **בקהילות אשכנז**, '**בואי בשלום**' **תמיד מושר תחילה על ידי הקהילה ואחר כך על ידי החזן. המלחין יפת רשם זאת באופן זה ברשימותיו על** '**לכה דודי**'.

16. אָמַר חֲנִינָא, (מִיעֲטַף וְקָאֵי אַפַּנְיָא דְּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא, אָמַר) בּוֹאוּ וְנֵצֵא לִקְרַאת כַּלָּה (הַמַּלְכָּה) מַלְכְּתָא... רְבִי יַנַּאי מִתְעַטֵּף וְקָאֵי, וְאָמַר '**בּוֹאִי כַלָּה. בּוֹאִי כַלָּה:**'. **(גמ' שבת קיט., בבא קמא לב:)**

[17] נהגו לישב גם באמירת 'מזמור שיר ליום השבת'

ג מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
טוֹב לְהֹדוֹת לַיי וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן:
לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת:
עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר:
כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן:
מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ:
אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת:
בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד:
וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ:
כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן:
וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן:
וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי:
[18]צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה:
שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ:
עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ:
לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא־עוֹלְתָה בוֹ:

ג [19] יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט:
נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה:
נָשְׂאוּ נְהָרוֹת | יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם:
מִקֹּלוֹת | מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ:
עֵדֹתֶיךָ | נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

---

17. בשבת חזון שרים את 'מזמור שיר ליום השבת' בניגון 'אלי ציון'.

18. דָּרַשׁ רַבִּי חִיָּא בַּר לוּלְיָנִי, מַאי דִּכְתִיב? 'צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה:'? אִם נָאֱמַר תָּמָר לָמָּה נֶאֱמַר אֶרֶז, וְאִם נָאֱמַר אֶרֶז לָמָּה נֶאֱמַר תָּמָר? אֵילּוּ נֶאֱמַר תָּמָר וְלָא נֶאֱמַר אֶרֶז הֲוָיתִי אוֹמֵר, מַה תָּמָר, אֵין גִּזְעוֹ מַחֲלִיף, אַף צַדִּיק חַס וְשָׁלוֹם אֵין גִּזְעוֹ מַחֲלִיף, לְכָךְ נֶאֱמַר אֶרֶז. אֵילּוּ נֶאֱמַר אֶרֶז, וְלָא נֶאֱמַר תָּמָר, הֲוָיתִי אוֹמֵר, מָה אֶרֶז אֵין עוֹשֶׂה פֵּירוֹת, אַף צַדִּיק חַס וְשָׁלוֹם אֵין עוֹשֶׂה פֵּירוֹת, לְכָךְ נֶאֱמַר תָּמָר וְנֶאֱמַר אֶרֶז. (גמ' תענית כה., בבא בתרא פ:)

19. בשבת חזון שרים את 'ד' מלך' בניגון 'אלי ציון', ובפסוק 'עדתיך' חוזרים לניגון שבת.

בסוף 'ה' מלך' אומרים קדיש יתום לצד עמוד החזן. אומרו '**יאהרצייט**' של שבת, ואם אין של שבת
אומרו '**יאהרצייט**' של ערב שבת, ואם אין '**יאהרצייט**' אומרו אבל, ואם אין אבל אומרו מי שאין לו אב ואם.

יתום (קטן) כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ יתום (קטן) כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
יתום (קטן) כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇
וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא יתום (קטן) כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: יתום (קטן) כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם
ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בליל יום טוב שני (או בליל שבעות שחל במוצאי שבת) מזמרים, אבל לא בליל יום טוב שני שחל להיות בשבת
(בארץ ישראל שאין להם יום טוב שני[20], (חוץ מיום טוב שני של ראש השנה), מזמרים בליל יום טוב ראשון):

במדבר כד:כ מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל:[21] [22]
תהלים ה:ח וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:
כו:ח יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ:[23]
וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה ◇ וְאֶכְרָעָה ◇ אֶבְרְכָה ◇ לִפְנֵי־יְיָ עֹשִׂי:
סט:יד וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ | יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

---

20. וַהַשְׁתָּא דְּיַדְעִינָן בְּקִבְיָעָא דְּיַרְחָא, מַאי טַעְמָא עַבְדִּינָן תְּרֵי יוֹמֵי [יום טוב שני של גלויות]? מִשּׁוּם דְּשָׁלְחוּ מִתָּם [א"י], הִזָּהֲרוּ בְּמִנְהַג אֲבוֹתֵיכֶם בִּידֵיכֶם, זִמְנִין דְּגָזְרֵי הַמַּלְכוּת גְּזֵרָה וְאָתֵי לְאַקַּלְקוּלֵי. (גמ' בילה ד:)

21. לפי שיעקב הוא באהל של מטה ובאהל של מעלה, בכסא הכבוד. שש תבות בפסוק, כנגד ששה אהלים - נב, וגבעון, גלגל, שילה ובית עולמים שנים: (בעל הטורים)

22. **מה טובו** מורכב מפסוקים שלא נועדו במקור לשירת של מקהלה (בניגוד ליגדל ואדון עולם שהם שירה). המנהג לשיר **מה טובו** ביום טוב שני של חג הוא מאוחר ככל הוראה במאה התשע עשרה. אסור לאדם להכין מיום ראשון של חג ליום שני, ולכן המנהג לעקב את ערבית של יום טוב בכדי לעכב את ההגעתו ואת הכנות יום טוב בבית. כדי לנצל את הזמן הנוסף בבית הכנסת ביעילות, המקהלה שרה **מה טובו**. אותה הנמקה חלה ביום הראשון של יום טוב כאשר היא מתרחשת ביום מוצאי שבת. עדיין, ביום טוב שני שחל להיות בשבת, **מה טובו** מושמט מכיוון שמותר להתכונן מיום טוב לשבת. (בראש השנה **מה טובו** מושר רק ביום טוב שני אפילו בארץ ישראל.)
מכיון שאומרים **מה טובו** בכל פעם שנכנסים לבית הכנסת לכן גם בארץ ישראל שאין יום טוב שני התקבל המנהג לאמרו ביום טוב הראשון כדי לשמור על המנהג שלא יאבד, ועל ידי כך, **מה טובו** מושר לפחות שש פעמים בשנה.

23. אָמַר אַבַּיֵי, מֵרֵישׁ הֲוַאי גְּרִיסְנָא בְּבֵיתָא וּמְצַלֵּינָא בְּבֵי כְּנִשְׁתָּא, כֵּיוָן דִּשְׁמָעִית לְהָא דְּקָאָמַר דָּוִד, 'ד' אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ' הֲוַאי גְּרִיסְנָא בְּבֵי כְּנִשְׁתָּא. (גמ' מגילה כט.)

קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב Abendgebet für Sabbat und Festtage

בלילי שבתות חול המועד אין אומרים מערבות.

[1] [2] חזן מאריך באמירת 'ברכו': בעוד החזן אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים ◇ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◇ וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: תהלים סח:ה סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְּזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה:

[3] **בָּרְכוּ** אֶת־יְיָ

כשמנגן החזן השם יאמר הקהל: בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

הַמְבֹרָךְ: כשמנגן החזן 'המברך' יאמר הקהל: קיג:ב יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קהל והחזן יחדיו: **בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים ◇ בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים ◇ וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים ◇ וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים ◇ וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ: בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה ◇ גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אוֹר: » וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה ◇ וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה ◇ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיָּם ◇ תָּמִיד ◇ יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: [4] [5] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ ◇ תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◇ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים ◇ אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ: עַל־כֵּן ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ ◇ » וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הֵם חַיֵּינוּ ◇ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ ◇ וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ ◇ אַל־תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: [6] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אוֹהֵב, עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של חזן.

---

1. בשבת שמוציאין שני ספרי תורה (ראש חודש, שבת חנוכה, שבת חול המועד, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, החודש].) **מנגנים ברכו בניגון מיוחד. וכן יש ניגון מיוחד ליום טוב וניגון מיוחד לימים נוראים.**

2. גבי ליל ראשון של שבועות פשט בתקופת מאוחרת יחסית הנוהג לאחר את כניסת היום, אם בעשיית הקידוש או אף בתפילת ערבית. המנהג לאחר ערבית וקידוש בליל שבועות לא היה קיים בימות רבותינו הראשונים. עיין בשרשי מנהג אשכנז חלק ד' שמסביר את זה.

3. לפי מנהג אשכנז מאריכים בברכו. מנהג זה נהוג גם בקרב כמה מקהילות הספרדים (כמבואר בספר כתר שם טוב). אף על פי שרבים מספרי הלכה מדברים על היותם 'מאריך בברכו', במיוחד בזמנים מסוימים (כלומר מוצאי שבת), למרות זאת המנהג הזה ברוב המקומות מלבד בברכו של לילי ימים נוראים. ראה בספר שערי תשובה רצג:ב המזכיר את הסגולה הגדולה להאריך כשאומרים 'ברוך ד' המברך לעולם ועד' במוצאי שבת. (בשם הלכות גדולות, ברכי יוסף, רבי חיים ויטאל, ורב האי גאון)

4. בלילי רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערבות
(בליל ראשון של סכות שחל בשבת אומרים מערבות של ליל שני, ואז בליל שני אומרים מערבות של ליל ראשון.)

5. תפילת ערבית בשני ימי ראש השנה שונה מתפילות הרגלים בכך שאין מערבות, או פיוטים מיוחדים. והסיבה לזה היא מכיון ... שרבים מהמתפללים צמו בערב החג, ולא רצו להאריך את התפילה ולהכביד עליהם את הצום.

6. בלילי רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערבות.

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ח בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של חזן, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן דברים ו:ד **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

בלחש (גמ' פסחים נו.) בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

דברים ו:ה-ט **וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל-יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:**

דברים יא:יג-כא **וְהָיָה אִם-שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל-לְבַבְכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר-אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב-בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף-יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם-מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת-דְּבָרַי אֵלֶּה עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:** הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ירבו' עד 'אמת' **לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:**

במדבר טו:לז-מא [7] **וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל-כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל-צִיצִת הַכָּנָף-פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת-כָּל-מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא-תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר-אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת-כָּל-מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:**

הקהל והחזן אומרים את הפסוק האחרון עם הרב.

אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם-מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריוח מעט שלא יבולע האל"ף. חזן מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך חזן אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם', ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

7. פָּרָשַׁת צִיצִית מִפְּנֵי מָה קְבָעוּהָ? אָמַר רִבִּי יְהוּדָה בַּר חֲבִיבָא, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים, מִצְוַת צִיצִית, יְצִיאַת מִצְרַיִם, עוֹל מִצְוֹת, וְדַעַת מִינִים, הִרְהוּר עֲבֵירָה, וְהִרְהוּר עֲבוֹדָה זָרָה. **(גמ' ברכות יב:)**

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל־זֹאת ◇ וְקַיָּם עָלֵינוּ ◇ כִּי הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ ◇ וַאֲנַחְנוּ
יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד־מְלָכִים ◇ מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף
כָּל־הָעֲרִיצִים: הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ ◇ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ:
ויומ טו:י הָעֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר: תהלים סו:ט הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ
בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ: הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל־בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◇ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל כָּל־
שֹׂנְאֵינוּ: הָעֹשֶׂה־לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה ◇ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי־חָם:
הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל־בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם ◇ וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם:
» [8] הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף ◇ אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע:
וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ ◇ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ: וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם:
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה ◇ [9] בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◇ וְאָמְרוּ כֻלָּם –

חזן וקהל שמות טו:יח

מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

חזן [10] מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה ◇ [11] טו:ג זֶה אֵלִי עָנוּ ◇ וְאָמְרוּ –

חזן וקהל טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

חזן וְנֶאֱמַר: ירמיה לא:י כִּי־פָדָה יְיָ אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ:
[12] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

בשבתות אלול ובימים נוראים מנגן החזן השכיבנו, (ויש מתחילים מ'והגן בעדנו') בניגון מיוחד.

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◇ וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים ◇ וּפְרוֹס עָלֵינוּ
סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ ◇ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְّפָנֶיךָ ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ
וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן ◇ וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ ◇
» וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ ◇ כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה ◇
וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: [13] וּפְרוֹס עָלֵינוּ סֻכַּת
שְׁלוֹמֶךָ: [14] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ [15] פּוֹרֵס סֻכַּת שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל ◇
וְעַל־יְרוּשָׁלָיִם:

---

8. בשביעי ושמיני של פסח יש קהילות שמנגנים 'המעביר בניו' בניגון מיוחד.

9. בלילי ג׳ רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערבות ומסיימים בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◇ וְאָמְרוּ כֻלָּם –

10. בשבת שמוציאין שני ספרי תורה 'בְּמַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ', ו'וְנֶאֱמַר: כִּי־פָדָה ד׳ אֶת־יַעֲקֹב' (ראש חודש, שבת חנוכה, שבת חול המועד, ארבע פרשיות.) מנגנים בניגון מיוחד.

11. בלילי רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערבות ומסיימים זֶה צוּר יְשֵׁעֵנוּ ◇ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ –

12. בלילי רגלים, מנהג פולין הוא לגמר הברכה עם 'מלך צור ישראל וגאלו', לפי מנהג אשכנז אומרים 'גאל ישראל' כרגיל. זהו מקרה אחד שמנהג פולין משמר את מנהג ארץ ישראל העתיק.

13. בשבת שמוציאין שני ספרי תורה (ראש חודש, שבת חנוכה, שבת חול המועד, ארבע פרשיות.) מנגנים בניגון מיוחד.

14. בלילי רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערבות.

15. נוסח 'הַפּוֹרֵשׂ סוּכַּת...' הוא נוסח הספרדים ונוסח אשכנז המקובל בימינו, ואולם עד לפני דורות אחדים, נוסח אשכנז, פולין וגלילותיהן היה "פּוֹרֵס", בלא ה"א הידיעה. (ירושתנו ספר שישי - הרב מאיר זיכל)

[16] הקהל אומר 'ושמרו', והחזן חוזר עליו בקול רם ובנעימה.

שמות לא:טז-יז [17]**וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל [18]אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי [19]שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:**

בלילי שלש רגלים	בלילי ראש השנה	בליל יום כפור
ויקרא כג:מד	תהלים פא:ד	ויקרא טז:ל
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְיָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:	**[20]תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:**	**כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם [21]מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ:**

חזן כורע [22] **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇ **וַיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ** ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:**

וְאִמְרוּ חזן כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

חזן כורע [23] **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇

וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא חזן כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא (בלילי ראש השנה ויום כפור מוסיפים **וּלְעֵלָּא**) **מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא:** חזן כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

בליל א' דראש חודש מכריזים '**יעלה ויבא**':
בליל ב' דראש חודש, וכן אם יש רק יום אחד של ראש חודש, מכריזים '**ראש חדש**'

בשלש רגלים ובימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה,
לרגלים (עמ' **265**), לראש השנה (עמ' **300**), ליום כפור (עמ' **317**).

---

16. בשבת נוהגים שהקהל עומד ואומר פסוקים אלה כדי לקבל על עצמו שמירת שבת (ר"ש מגרמייזא) וכן מכיוון שהגאולה תלויה בשמירת שבת (טור, רמב).

17. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר, 'וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת', אָמְרָה תּוֹרָה חַלֵּל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמוֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה. (גמ' יומא פה:)

18. **אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת.** ר"ת אהל דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד (שבת מט:): **בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא.** ר"ת ביאה שביאתו של תלמיד חכם מערב שבת לערב שבת (כתובות סב:): **אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי.** ר"ת אהלך על שם **וַיֵּדַעְתָּ כִּי־שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ** (איוב ה:כד), דדרשינן מיניה (שבת לד.) הדלקת נרות בליל שבת: (בעל הטורים)

19. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, נְשָׁמָה יְתֵירָה נִיתְּנָה בּוֹ בְּאָדָם בְּעֶרֶב שַׁבָּת, בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת נוֹטְלִין אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: '**שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ**': כֵּיוָן שֶׁשָּׁבַת יַי אָבְדָה נֶפֶשׁ. (גמ' תענית כז:)

20. בְּאֶחָד בְּתִשְׁרֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְשָׁנִים... רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר... מְמַאי דְּתִשְׁרֵי הוּא? דִּכְתִיב: '**תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּחֹדֶשׁ בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ**': אֵיזֶהוּ חַג שֶׁהַחֹדֶשׁ מִתְכַּסֶּה בּוֹ, הֲוֵי אוֹמֵר זֶה רֹאשׁ הַשָּׁנָה. וּכְתִיב: '**כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב**'. (גמ' ראש השנה ח., שם לד., בילה טז)

21. דָּרַשׁ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, '**מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ד' תִּטְהָרוּ**': עֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, עֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵירוֹ. (מתני' יומא פה:)

22. **בשבת שני ספרי תורה יש ניגון מיוחד. יש נוהגים לנגן את הקדיש בליל יום טוב בניגון חול. (וכשחל בשבת בניגון שבת) ויש נוהגים לנגנו בניגון יום טוב (וכשחל בשבת עוברים לניגון שבת ב'יתברך'). בליל ראש השנה שחל בשבת עוברים לניגון שבת מ'יתברך'.**

23. **החל מליל שבת נחמו עד ליל שבת שובה אומר החזן את סוף הקדיש לפני העמידה, בניגון המסולסל, דמוי התקיעות, השברים והתרועה, המקובל מחצי קדיש שלפני מוסף ימים נוראים.**

Das Abendgebet für Sabbat עמידה של ערבית לשבת

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ [1] הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

משבת בראשית עד שבת הגדול מוסיפים:

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָّשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בשבת שובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה קִדַּשְׁתָּ אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי לִשְׁמֶךָ ◇ תַּכְלִית מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ ◇ וּבֵרַכְתּוֹ מִכָּל־הַיָּמִים ◇ וְקִדַּשְׁתּוֹ מִכָּל־הַזְּמַנִּים ◇ וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

1. אי לָא דְּכַתְּבִינְהוּ מֹשֶׁה בְּאוֹרַיְיתָא (דברים י:יז) וְאָתוּ כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה וְתַקְּנִינְהוּ, אֲנַן לָא אַמְרִינָן לְהוּ. (גמ' מגילה כה.) אנשי כנסת הגדולה. בספר עזרא (נחמיה ט:לב) 'וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ הָאֵ-ל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד'. (רש"י)

לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה אחר כך יתפלל, מנא לן? ממשה 'אֶת־גָּדְלְךָ' זה הָאֵ-ל הַגָּדוֹל, 'וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה' זה אַתָּה גִּבּוֹר, 'אֲשֶׁר מִי־אֵ-ל בַּשָּׁמַיִם' כנגד אַתָּה קָדוֹשׁ. 'אֶעְבְּרָה־נָּא' מכאן שאל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות: (דברים ג:כד-כה) (בעל הטורים)

בראשית ב:א-ג [2] [3] וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: [4]וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ
אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ: קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ
בְּתוֹרָתֶךָ ◇ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת:
וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ ◇[5] [6] וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַׁّבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד
עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

(גמ' ברכות מת) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר
זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇
וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇
לראש חודש: בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לפסח: בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | לסכות: בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה
זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה ◇ וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה
וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

---

2. אָמַר רָבָא וְאִיתֵימָא רְבִי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, אֲפִילּוּ יָחִיד הַמִּתְפַּלֵּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת צָרִיךְ לוֹמַר 'וַיְכֻלּוּ', דְּאָמַר רַב הַמְנוּנָא, כָּל הַמִּתְפַּלֵּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְאוֹמֵר 'וַיְכֻלּוּ', מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִילּוּ נַעֲשָׂה שׁוּתָּף לְקָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיְכֻלּוּ' אַל תִּקְרֵי וַיְכֻלּוּ אֶלָּא וַיְכַלּוּ... אָמַר מַר עוּקְבָא, כָּל הַמִּתְפַּלֵּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְאוֹמֵר 'וַיְכֻלּוּ', שְׁנֵי מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת הַמְלַוִּין לוֹ לָאָדָם מַנִּיחִין יְדֵיהֶן עַל רֹאשׁוֹ וְאוֹמְרִים לוֹ, 'וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר:' (ישעיה ו:ז). (גמ' שבת קיט:)

3. אָמַר רְבִי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כָּל מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, בְּקוֹמָתָן נִבְרְאוּ, בְּדַעְתָּן נִבְרְאוּ, בְּצִבְיוֹנָם נִבְרְאוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם:' אַל תִּקְרֵי 'צְבָאָם' אֶלָּא צִבְיוֹנָם. (גמ' רא"ש הסגה יא., חולין ס.)

4. וַיְכַל אֱלֹהִים. תרגום ירושלמי 'וחמד ה'. וזהו שאמרו 'חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ' (תפילת שבת): בפרשת ויכלו ג' פעמים מלאכתו כנגד ג' מלאכות ששבת מהם, שמים וארץ ויום (ב"ר יב:ה). ולא כתיב ביום השביעי ויהי ערב ויהי בקר, לפי שמוסיפין מחול על הקודש (עיין ב"ר ט:יד): (בעל הטורים)

5. נוסח ארץ ישראל העתיק וגם מקבל בידי גאוני בבל (עיין כת"י הגניזה, רב עמרם גאון, רב סעדיה גאון) הוא 'וישמחו ישראל אוהבי שמך', לקוח בעיקרו מדברי נעים זמירות ישראל 'וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָּךְ לְעוֹלָם יְרַנְּנוּ וְתָסֵךְ עֲלֵיהֶם וְיַעֲלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:' (תהלים ה:יב), הוא נוסח הקדמון המנהג לאומרו היה קיים בכל ארצות אירופה. בני כל הארצות, מלבד ספרד, נהגו לומר 'וישמחו', עד שנשמט הנוסח מסידוריהם:
"ורגילין לסיים 'וישמחו בך ישראל אוהבי (את) שמך' וכו', וכן ברוב סידורים." (ספר מנהגים לר"א טירנא)
'וישמחו ישראל אוהבי שמך' הוא הנוסח המופיע בכל סידורי אשכנז עד לשנת 1650 לערך. סידורים הנוכחיים ביותר אימצו את נוסח הספרדים של 'וְיָנוּחוּ (בָּהּ/בוֹ/בָם) יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ'.

6. לפי נוסח פולין אומרים: וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים' (ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇
שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת־רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בשבת שובה: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם ◇ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בשבת שובה:
בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ ◇ אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ:

תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ: יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר ◇ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר ◇

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

אומרים 'ויכלו' בקול רם מעומד, וטוב לאומרו ביחד בציבור (שו"ע רסח, ז).
אין החזן מחזיר התפלה אבל אומר ברכה מעין שבע, ואומר תחלה 'ויכלו' בקול רם והקהל עונים עמו.

חזן והקהל יחד בנעימה בראשית ב:א-ג [7] וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

במקום חזרת התפלה, מברך החזן ברכת מעין שבע. החזן כורע כמו בתחילת שמונה עשרה.
(אומרים כל זאת גם בשבת שאחר יום טוב וכן ביום טוב שחל בשבת, אף בליל ראשון של פסח (מנהג פפד"מ),
ואין מזכירין בה של יום טוב. (בבית חתנים ואבלים אין אומרים אותה ולא בכל מקום שמתפללים באקראי.)

(גמ' שבת כד:) חזן כורע בָּרוּךְ חזן משתחוה אַתָּה חזן זוקף יְיָ אומרים ברוך הוא וברוך שמו אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ יד:יט אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כאן אין עונים אמן. [8]
[9] קהל ואחר' חזן [10] מָגֵן אָבוֹת בִּדְבָרוֹ ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּמַאֲמָרוֹ ◇ הָאֵל (מר"ה עד יו"כ: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ ◇ הַמַּנִּיחַ לְעַמּוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קָדְשׁוֹ ◇ כִּי בָם רָצָה לְהָנִיחַ לָהֶם:

7. אדם תמיד יכול לומר 'וַיְכֻלּוּ', בין אם הוא לבד, ובין אם הוא מצטרף לקהל המאוחר מדי לשמוע אותו. מי שאיננו אומר 'וַיְכֻלּוּ' בציבור, צריך לומר בנפרד ולא אם אחרים (חזון איש)

8. **בליל שני של שבועות שחל בשבת, כשהחזן מגיע ל'קנה שמים וארץ', מוסיפים את הפיוט, 'יום שבת זכור' בניגון.**

9. תַּנְיָא, אַבָּא בִּנְיָמִין אוֹמֵר, שְׁנַיִם שֶׁנִּכְנְסוּ לְהִתְפַּלֵּל, וְקָדַם אֶחָד מֵהֶם לְהִתְפַּלֵּל, וְלֹא הִמְתִּין אֶת חֲבֵרוֹ וְיָצָא, טוֹרְפִין לוֹ תְּפִלָּתוֹ בְּפָנָיו. (גמ' ברכות ה:) הוא התנהג כאילו חשב שהוא האדם היחיד שראוי לשיקולו של אלדים. מסיבה זו אנו חוזרים יחד עם הקורא בצורה מקוצרת על תוכן **ברכה אחת מעין שבע**. לפי תוספות: **דאמר**... ואנו שאומרים ירחו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו. נראה הואיל ותקינו להן רבנן ה"ל כגאולה אריכתא דתקינו לומר זה שבתוך כך יתפלל חבירו גם הוא ולא ילך מבהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפילתו.... (תוס' שם ד:)

10. **בשבת חזון יש נוהגים לנגן בניגון עצב.**

לְפָנָיו נַעֲבֹד בְּיִרְאָה וָפַחַד ◇ [11]וְנוֹדֶה לִשְׁמוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מֵעֵין הַבְּרָכוֹת ◇ [12]אֵל הַהוֹדָאוֹת ◇ אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם ◇ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וּמְבָרֵךְ שְׁבִיעִי ◇ וּמֵנִיחַ בִּקְדֻשָּׁה לְעַם מְדֻשְּׁנֵי עֹנֶג ◇ זֵכֶר ◇ לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

חזן אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ: קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ ◇ [13]וְיִשְׁמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

במדבר יד:יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵּאמֹר:
תהלים כה:ו זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

חזן כורע [14]יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ חזן כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇

וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא חזן בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לֵעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תהלים קיג:ב קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:ב קהל: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

חזן פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם

ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

---

11. אָמַר קְרָא, 'בָּרוּךְ אֲדֹנָי־יוֹם | יוֹם' (תהלים סח:כ) וְכִי בַּיּוֹם מְבָרְכִין אוֹתוֹ וּבַלַּיְלָה אֵין מְבָרְכִין אוֹתוֹ? אֶלָּא לוֹמַר לְךָ, כָּל יוֹם וָיוֹם תֵּן לוֹ מֵעֵין בִּרְכוֹתָיו. (גמ' ברכות מ.) (גמרא זו היא המקור ל'וְנוֹדֶה לִשְׁמוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מֵעֵין הַבְּרָכוֹת:')

12. במגן אבות החזן מתחיל ב'א-ל ההודאות'. מחודש אלול עד יום כפור, לעומת זאת, הוא מתחיל עם 'לפניו נעבד'. (מנהגי ישורון)

13. לפי נוסח פולין אומרים: וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

14. **קדיש תתקבל בליל שבת ויום טוב בניגון דומה לניגון חול, אך מסולסל וחגיגי יותר ממנו. אותו קדיש הוא גם ביום טוב וימים נוראים מלבד ליל יום כפור (בניגון נבחר). בליל שמחת תורה (בניגוני יאהרעס קדיש).**

Der die Sabbatzündlichter betreffende Münchnaabschnitt במה מדליקין [1]

ראשוני אשכנז תיקנו לומר את הפרק 'בַּמֶּה מַדְלִיקִין' לאחר תפילת ערבית כדי שמי שאיחר לתפילה או שעדיין מאריך בה, לא יישאר לבדו בבית הכנסת (סידור חסידי אשכנז).

בכל ליל שבת, [2]וביום טוב שמתחיל בשבת, ושבת חול המועד אומרים 'במה מדליקין' (בניגון שאומרים המשניות).

אבל אין אומרים אם [3]יום טוב (ראשון או שני) חל ביום ששי, ואין אומרים בליל יום כפור כל עיקר.

משנה שבת פרק ב'

[א] בַּמֶּה מַדְלִיקִין וּבַמָּה אֵין מַדְלִיקִין?

אֵין מַדְלִיקִין לֹא בְּלֶכֶשׁ, וְלֹא בְּחֹסֶן, וְלֹא בְּכַלָּךְ, וְלֹא בִּפְתִילַת הָאִידָן, וְלֹא בִּפְתִילַת הַמִּדְבָּר, וְלֹא בִּירוֹקָה שֶׁעַל פְּנֵי הַמַּיִם. לֹא בְּזֶפֶת, וְלֹא בְּשַׁעֲוָה, וְלֹא בְּשֶׁמֶן קִיק, וְלֹא בְּשֶׁמֶן שְׂרֵפָה, וְלֹא בְּאַלְיָה, וְלֹא בְּחֵלֶב. נַחוּם הַמָּדִי אוֹמֵר: מַדְלִיקִין בְּחֵלֶב מְבֻשָּׁל, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: אֶחָד מְבֻשָּׁל וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ מְבֻשָּׁל אֵין מַדְלִיקִין בּוֹ.

[ב] אֵין מַדְלִיקִין בְּשֶׁמֶן שְׂרֵפָה בְּיוֹם טוֹב. רִבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אֵין מַדְלִיקִין בְּעִטְּרָן, מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת. וַחֲכָמִים מַתִּירִין בְּכָל־הַשְּׁמָנִים: בְּשֶׁמֶן שֶׁמְּשָׁמִין, בְּשֶׁמֶן אֱגוֹזִים, בְּשֶׁמֶן צְנוֹנוֹת, בְּשֶׁמֶן דָּגִים, בְּשֶׁמֶן פִּקּוּעוֹת, בְּעִטְּרָן, וּבְנֵפְט. רִבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר: אֵין מַדְלִיקִין אֶלָּא בְּשֶׁמֶן זַיִת בִּלְבָד.

---

1. במה מדליקין - מקורו בתקופת הגאונים, [נאמר במקור לאחר העמידה] כדי להרחיק את האנשים ממנהג הקראים שאינם משאירים אש דולקות בביתם בשבת. המגן אברהם מגן על מנהגנו, לומר במה מדליקין רק לאחר סיום הערבית, ומצביע על כך דלפי שלא נהגו להדליק במדינות אלו בשמנים ובפתילות אלו אין חוששין לזה. במה מדליקין נוספה כדי לאפשר למאחרים כל הזדמנות אפשרית לסיים את תפילתם לפני ששאר הקהילה תתפזר, כדי שלא יצטרכו ללכת הביתה מבית הכנסת לבדם בחושך (מנהגי מהר"ק). אפשר לומר במה מדליקין ביום טוב שחל להיות בשבת ושבת חול המועד, אפשר אפילו לקרוא את זה בבית כנסת שאינו מנהג אשכנז. (חיי אדם, דגל בהעברת במה מדליקין לפני ברכו, ההיגיון הוא שאפשר עדיין לפתור את הבעיות שמטופלות במשניות, אם שבת לא היתה מתחילה. בליטא, בהתבסס על זה, במה מדליקין הועבר לפני ברכו. במערב אירופה, למרות זאת, המנהג הישן של אמירתו לאחר שמונה עשרה לא השתנה.)
2. מנהג רינוס כדעת המחבר בדבר זה, ולא כמנהג אושטרייך כדעת הרמ"א. (או"ח סימן ע"ר סעיף ב')
3. לפי שאין יכול לומר עשרתם שאין מעשרין ביום טוב. (משנה ברורה שם)

[ג] כָּל־הַיּוֹצֵא מִן הָעֵץ אֵין מַדְלִיקִין בּוֹ, אֶלָּא פִּשְׁתָּן. וְכָל־הַיּוֹצֵא מִן הָעֵץ אֵינוֹ מִטַּמֵּא טֻמְאַת אֹהָלִים, אֶלָּא פִּשְׁתָּן. פְּתִילַת הַבֶּגֶד שֶׁקִּפְּלָהּ וְלֹא הִבְהֲבָהּ – רִבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: טְמֵאָה הִיא, וְאֵין מַדְלִיקִין בָּהּ. רִבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: טְהוֹרָה הִיא, וּמַדְלִיקִין בָּהּ.

[ד] לֹא יִקֹּב אָדָם שְׁפוֹפֶרֶת שֶׁל בֵּיצָה וִימַלְּאֶנָּה שֶׁמֶן וְיִתְּנֶנָּה עַל פִּי הַנֵּר בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא מְנַטֶּפֶת, וַאֲפִלּוּ הִיא שֶׁל חֶרֶס. וּרִבִּי יְהוּדָה מַתִּיר. אֲבָל אִם חִבְּרָהּ הַיּוֹצֵר מִתְּחִלָּה – מֻתָּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּלִי אֶחָד. לֹא יְמַלֵּא אָדָם קְעָרָה שֶׁמֶן וְיִתְּנֶנָּה בְּצַד הַנֵּר, וְיִתֵּן רֹאשׁ הַפְּתִילָה בְּתוֹכָהּ בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא שׁוֹאֶבֶת. וּרִבִּי יְהוּדָה מַתִּיר.

[ה] הַמְכַבֶּה אֶת הַנֵּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִתְיָרֵא מִפְּנֵי גוֹיִם, מִפְּנֵי לִסְטִים, מִפְּנֵי רוּחַ רָעָה, אוֹ בִּשְׁבִיל הַחוֹלֶה שֶׁיִּישָׁן, פָּטוּר. כְּחָם עַל הַנֵּר, כְּחָם עַל הַשֶּׁמֶן, כְּחָם עַל הַפְּתִילָה, חַיָּב. רִבִּי יוֹסֵי פּוֹטֵר בְּכֻלָּן, חוּץ מִן הַפְּתִילָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה פֶּחָם.

[ו] עַל שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נָשִׁים מֵתוֹת בִּשְׁעַת לֵדָתָן: עַל שֶׁאֵינָן זְהִירוֹת בְּנִדָּה, בְּחַלָּה, וּבְהַדְלָקַת הַנֵּר.

[ז] [4] שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה: עִשַּׂרְתֶּם? עֵרַבְתֶּם? הַדְלִיקוּ אֶת הַנֵּר. סָפֵק חֲשֵׁכָה סָפֵק אֵינָהּ חֲשֵׁכָה – אֵין מְעַשְּׂרִין אֶת־הַוַּדַּאי, וְאֵין מַטְבִּילִין אֶת־הַכֵּלִים, וְאֵין מַדְלִיקִין אֶת־הַנֵּרוֹת. אֲבָל מְעַשְּׂרִין אֶת־הַדְּמַאי, וּמְעָרְבִין, וְטוֹמְנִין אֶת־הַחַמִּין.

ואחר שאמר החזן עד 'החמין' בלחש עם הקהל,
מסיר הטלית והולך למקומו הקרוב יותר לפתח ומקדש שם על היין: (דברי קהלת)

4. אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, הָא דְּאָמְרֵי רַבָּנָן, 'שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה: עִשַּׂרְתֶּם? עֵרַבְתֶּם? הַדְלִיקוּ אֶת הַנֵּר.' צָרִיךְ לְמֵימְרִינְהוּ בְּנִיחוּתָא, כִּי הֵיכִי דְּלִיקַבְּלוּ מִינֵּיהּ. (גמ' גיטין ו:)

Kiddisch für Sabbat

קדוש ליל שבת ושבת חול המועד [5] [6]

אחר אמירת 'במה מדליקין' קודם אמירת 'אמר רבי אליעזר', החזן מקדש על היין, וקטנים שלא הגיעו למצוות שותים את היין. כשאין אומרים 'במה מדליקין', מקדש החזן תיכף אחר קדיש 'תתקבל'. מקדשין בבית הכנסת בכל לילי שבת ולילי יום טוב וראש השנה (עמ' **120**), חוץ מלילות הראשונות של פסח וליל יום כפור. וזה נוסח הקידוש :

אם יש 'מורה מורינו הרב' לא מזכירים 'כהנים':

סַבְרֵי [בִּרְשׁוּת מוֹרֶה מוֹרֵינוּ הָרַב] מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

(גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָנוּ ◇ וְשַׁבַּת קָדְשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ ◇ זִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כִּי הוּא יוֹם תְּחִלָּה לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי־בָנוּ בָחַרְתָּ ◇ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ ◇ מִכָּל־הָעַמִּים: וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַׁّבָּת:

קדוש ליל שלוש רגלים Kiddusch für die drei Hauptfeste

סַבְרֵי [בִּרְשׁוּת מוֹרֶה מוֹרֵינוּ הָרַב או כֹּהֲנִים] מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

(גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־עָם ◇ וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן ◇ וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה ו] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה ◇ חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן: אֶת־יוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם]

לילי ז-ח של פסח	לילי שבועות	לילי סכות	לילי שמיני עצרת ושמחת תורה
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה ◇	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה ◇	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה ◇	שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה ◇
זְמַן חֵרוּתֵנוּ	זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

[בשבת בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי־בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ [בשבת וְשַׁבַּת] וּמוֹעֲדֵי קָדְשְׁךָ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

---

5. עיין גמ' פסחים דף ק:.

6. קדוש שנאמר על ידי החזן בבית הכנסת, מקורו בתקופה בה אורחים קיבלו את סעודת השבת שלהם בחדר הצמוד לבית הכנסת. האבודרהם, שכתב בספרד בתחילת המאה הארבע עשרה אומר; כיון שתקנוהו הראשונים על דבר אף על פי שבטל הדבר התקנה לא זזה ממקומה.
עי' טושו"ע או"ח סי' רס"ט, 'דין הקידוש בבית הכנסת'. בקהילות אשכנז ופולין נהגו לקדש כדעת רבותינו הראשונים שבאשכנז. וכן נוהגים בארץ ישראל בבתי כנסת של יוצאי אשכנז, לפי הוראת מרן החזון איש זצ"ל.

קדוש ליל ראש השנה Kiddusch für Neujahr

סַבְרֵי [בִּרְשׁוּת מוֹרֶה מוֹרֵינוּ הָרַב] מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

(גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־עָם ◇ וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן ◇ וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם] הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה ◇ יוֹם תְּרוּעָה [בשבת זִכְרוֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה] מִקְרָא־קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי־בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ וּדְבָרְךָ [7]מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

במוצאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

(משנה ברכות נא:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

(גמ' פסחים קד., חולין כו:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל ◇ בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ ◇ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים ◇ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ ◇ וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ ◇ הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

בכל לילי יום טוב מברכים 'שהחיינו', **חוץ מלילי שביעי ואחרון של פסח** (גמ' סוכה מז.)
נוהגים לנגן את ניגון היום החל מהמילים 'שהחינו'.

(גמ' ברכות נד.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

כשאין קטן שנמצא בשתיית יין קדוש, המקדש שותה את רוב הכוס, (ואומר ברכה אחרונה, אם יש יותר מרביעית).
(אם מבוגר שותה את היין עדיף שיאכל מיד לאחר הקידוש מזונות או פת.)

נותנים לתינוקות לשתות מן היין. אחר כך אומרים 'אמר רבי אלעזר' ומזמרים בציבור את הפסוקים החל מ'שלום רב'.

(גמ' ברכות סד.) [8] [9] אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר: ישעיה נד:יג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: (גמ' שם, כריתות כח:) אַל תִּקְרֶא בָּנַיִךְ אֶלָּא בּוֹנַיִךְ: קו"ח תהלים קיט:קסה שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל: קכב:ז-ט יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן־אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: כט:יא יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

---

7. השמטת 'מַלְכֵּנוּ' היא נוסח הספרדים והפולנים. בני אשכנז הותיקים (מחזור ויטרי, סידור רש"י, ספר המחכים, ספר חסידים, ספר הרוקח) אמרו 'מַלְכֵּנוּ'. הסידורים המאוחרים הם מושפעי נוסח פולין ופוסקיה, ואין לכך רמז בגדולי אשכנז. (מורינו הרב בנימין שלמה המבורגר)

אין נוהגי' בפ"פ לאמר 'ודברך מלכנו אמת', כי אם: **דברך אמת**. וק' הלא מלכנו הוא מעין חתימה 'מלך על כל הארץ'; ומדוע לא נאמרנו? והטעם שכ' לבוש תקפ"ב "שנ' דברך ד' נצב [יתוקן: ד' דְּבָרְךָ נִצָּב, כי כן הוא בתהלי' קי"ט:פט] ולא כתיב מלכנו"; איננו אמת לדעתי, כי גם מלת אמת נעדרת במקרא הזה ולא השמיטוה בעבור זה? ונ"ל שעשוהו מדאגה פן תבולע א' של אמת וישמע ח"ו: מלכנו מת וקים לעד, ויובן כאמונה כוזבת שיש אל מת ויהיה אח"כ חי וקים לעד. ואף אם לא תבולע הא', תמשך מלת אמת למלת מלכנו [ולא למלת ודברך] ויובן כמו 'אמת מלכנו' שבתפלת עלינו, לכן השמיטו מלת מלכנו.

8. מה שאומרים קדוש בין במה מדליקין למאמר אר"א וקדיש? נ"ל הטעם כי במה מדליקי' שהוא מסדר התפלה ראוי לאמרו עם הקדיש שעלין קודם קדוש שאיננו מסדר התפלה... אך מנעו מלסדר קדוש אחר הקדיש פן ילכו להם האורחים אחר הקדי' ולא ישמעו הקידוש ויאכלו בלא קדוש. וכן עשו בהבדלה שאומרים ויתן לך לפני הבדלה, אבל מאחרים שיר המעלות עם הקדיש עד אחר הבדלה, מן הטעם הזה. (דברי קהלת דף 65)

9. ארבע מסכתות בתלמוד בבלי מסיימות עם **אמר רבי אלעזר**: **ב**רכות, **נ**זיר, **י**במות, **כ**ריתות, ראשי תיבות **בָּנַיִךְ**:

[10] אחר 'אמר רבי אלעזר' אומרים קדיש יתום ולא קדיש דרבנן.

יתום (קטן) כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ יתום (קטן) כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
יתום (קטן) כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇
וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא יתום (קטן) כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לֵעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: יתום (קטן) כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם
ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בשבתות שבין יום שני של פסח לעצרת סופרים כאן את העומר (עמ' **93**) קודם עלינו.

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◇ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם ◇ וְגֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק ◇ ישעיה מה:כ וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ:
וַאֲנַחְנוּ כורע כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זוקף לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
שֶׁהוּא נט:יג נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ ◇ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ◇ אֶפֶס זוּלָתוֹ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ:
דברים ד:לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:
עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ ◇ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ ◇ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן ◇ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי: וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרָאוּ בִשְׁמֶךָ ◇ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◇
כִּי לְךָ ישעיה מה:כג תִכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ ◇ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ: וְיִקְבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עֹל מַלְכוּתֶךָ ◇ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקדום באשכנז, אין אומרים פסוקים אחר עלינו:
(כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:
וְנֶאֱמַר: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:)

10. כמנהג קהילות אשכנז ותיקות, וכפי שנדפס בסדר 'עבודת ישראל', וכן כתב החות יאיר במקור חיים, קיצור הלכות סי' רס"ט ס"ק א: "יאמר הברייתא דרבי חנינא, אחר הקידוש, משום **הקדיש** [יתום] וכן המנהג ברוב קהילות", הסבר זה הובא גם בדברי קהלת, ועוד.

Die 13 Hauptsätze des Glaubens nach Maimonides

זמר 'יגדל' נאמר בקהילות רבות בליל שבת בקול נעים ובישיבה

יש ניגונים שנתייחדו ליום טוב ולראש בשנה. (בליל יום כפור שרים 'יגדל' ו'אדון עולם' בניגוני ימים נוראים.)

יחיאל ב"ר ברוך המקפים והשורות הנוספים הם מ'מחזור מכל השנה' 1722 (פפד"מ)

11 יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח ◇ נִמְצָא ◇ וְאֵין עֵת | אֶל־מְצִיאוּתוֹ:
אֶחָד – וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ ◇ נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ:
אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף ◇ לֹא נַעֲרוֹךְ | אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ:
קַדְמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא ◇ רִאשׁוֹן ◇ וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ:
הִנּוֹ אֲדוֹן | עוֹלָם ◇ לְכָל־נוֹצָר ◇ יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ:
שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נָתַנוּ ◇ אֶל־אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ:
לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד ◇ נָבִיא וּמַבִּיט | אֶת־תְּמוּנָתוֹ:
תּוֹרַת אֱמֶת ◇ נָתַן לְעַמּוֹ ◇ אֵל ◇ עַל־יַד נְבִיאוֹ ◇ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ:
לֹא יַחֲלִיף הָאֵל ◇ וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ ◇ לְעוֹלָמִים ◇ לְזוּלָתוֹ:
צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ ◇ מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ:
גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ ◇ נוֹתֵן לְרָשָׁע ◇ רַע כְּרִשְׁעָתוֹ:
יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ ◇ לִפְדּוֹת ◇ מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ:
מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב־חַסְדּוֹ ◇ בָּרוּךְ | עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

12 בליל ראשון של ראש השנה אומרים איש לרעהו:

לאיש	לאשה
לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵב:	לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתְבִי:
אנשים	נשים
לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתְבוּ:	לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתַבְנָה:

והמתברך עונה: **גַּם אַתָּה:** או **וְכֵן לְמַר:**

בליל שני של ראש השנה אחר התפלה מברך איש את רעהו בברכת: 'גוט יום טוב'.

בליל יום כפור רבים נשארים בבית הכנסת לאמירה משותפת של 'שיר היחוד' ו'שיר הכבוד'.

אין מקיפין בליל שמחת תורה עם ספרי תורה. (דברי קהלת)

בשבת(ות) חנוכה שרים כאן 'מעוז צור' בבית הכנסת (עמ' **328**).

בליל ראשון של פסח אחר התפלה מאחל איש לרעהו : 'בויא גוט' או 'בויען זי גוט' ('בנה היטב', בבנין בית המקדש - כלשון פיוט ההגדה החביב 'אלמעכטיגר גאט נון בויא דיין טעמפל שירה' - 'אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב').

---

11. יגדל הורכב לפי המשקל הערבי, (הטכניקה היא שהמילים מושרות יחד לפי כללים שונים (יתד יתד וכו'), ולא לפי משמעותן). למרות שאנו מיישמים עליו מנגינות מערביות, אנו עשויים שלא לשנות את הפיוט. ההיגיון שעומד מאחורי זה הוא, שהפייטן מסתמך על האינטליגנציה של הזמר, כדי להבין את המשמעות, אם כי הביטויים אינם מושרים בפשטות כפי שהם יכולים להיות.
מנהג אשכנז לפני ארבע מאות שנה היה לומר יגדל בסוף שחרית וערבית מדי יום (עבודת ישראל עמ' 154). בסופו של דבר המנהג נעלם, מכיוון שיגדל לא הושר ולא נאמר בקול. בכמה קהילות נאמר עוד יגדל ביום טוב ערבית (מנהג פפד"מ), ובכמה קהילות גם בשבת ערבית.

12. עיין גמ' ראש השנה טז: 'אמר רבי כרוספדאי' ושיטות תוספות, רמב"ן, ראב"ד, וספר החינוך.

נוהגים בליל א' דר"ה שכל אחד אומר לחברו **לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵב** ואין להזכיר החתימה בר"ה דחיי עוה"ז שוין בכל אדם אלא דאע"פ שנכתב אם חוזר בעשי"ת נקרע הגז"ר ונכתב ונחתם ביוה"כ לטובה וזהו התועלת דאינו נחתם עד יוה"כ, ולכן אין לומר "ותחתם" אלא "תכתב". (בהגר"א תקפ"ב ס"ק כ"ד) (סידור אזור אליהו)

Segnung der Kinder

[1] הסדר המדויק בליל שבת הוא:

ברכת הבנים, שלום עליכם, כי מלאכיו, אשת חיל, נטילת ידים, קדוש, המוציא.

[2] נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים ובימים נוראים אחר התפלה, בליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת, טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.

והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים בראשית מח:כ **יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה** | לבנות **יְשִׂמֵךְ אֱלֹהִים כְּשָׂרָה ◇ רִבְקָה ◇ רָחֵל וְלֵאָה:**

במדבר ו:כד-כו **יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ:**

יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

ובליל שבת נהגו שהרב מברך בבית הכנסת את כל הנערים שלא הגיעו עדיין למצוות,

בנתינת שתי ידיו על ראש הילד בנוסח: '**ישימך אלדים כאפרים וכמנשה**', ותו לא.

Gruß an die Gottesboten in der Sabbathstube שלום עליכם [3]

כיום המנהג הנפוץ הוא לשיר כל בית שלוש פעמים. פיוט זה בן כארבע מאות וחמישים, ובמקור הוא נכתב כדי לשיר אותו פעם אחת (ולא בשבת אלא בבית הקברות). האזכור הראשון של **שלום עליכם** למלאכים, (אך קצר בהרבה מהאופן בו נעשה היום), הוא מאת מחזור מעגלי צדק, שהודפס בסביוטינה בשנת 5317, כפי שאמר סופה של תחינה בבית קברות. מאוחר יותר זה הפך להיות שלום עליכם הארוך יותר שאנו אומרים היום ולרבון **כל העולמים** שיש נוהגים לומר בימינו, מכיוון שמוזכר בו שבת. החתם סופר לא אמר **שלום עליכם** מכיוון שהוא ראה את זה להניח שאחד מלווה הביתה על ידי המלאכים, כשם שהשלחן ערוך פוסק שאנו כבר לא אומרים '**הִתְכַּבְּדוּ**' לפני שנכנסים לשירותים.

בָּרוּךְ אַתָּה אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם, עַל כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ וַאֲשֶׁר אַתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת, עִמִּי וְעִם כָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ, וּבְרוּכִים מַלְאָכֶיךָ שֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם, אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם, תְּבָרְכֵנִי וְתִפְקְדֵנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם, תְּזַכֵּנִי וְאֶת זַרְעִי וְאֶת זֶרַע זַרְעִי, לִמְצֹא חֵן וָחֶסֶד וְשֵׂכֶל טוֹב, בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל רוֹאַי, וְתַעֲבִיר עֲוֹנַי פְּשָׁעַי וְחַטֹּאתַי. תְּזַכֵּנִי לְקַבֵּל שַׁבָּתוֹת, מִתּוֹךְ רֹב שִׂמְחָה, וּמִתּוֹךְ עֹשֶׁר וְכָבוֹד, וּמִתּוֹךְ מִעוּט עֲוֹנוֹת. וְתַעֲבִיר מִמֶּנִּי, וּמִכָּל בְּנֵי בֵיתִי, וּמִכָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל, כָּל מִינֵי חֲלָאִים רָעִים, וְכָל מִינֵי מַדְוֶה, וְכָל מִינֵי דַלּוּת וַעֲנִיּוּת. וְתַנְחִילֵנוּ יֵצֶר טוֹב, וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְרֹב עֹשֶׁר וְכָבוֹד, לְעָבְדוֹ בְּיִרְאָה וּבְאַהֲבָה. בָּרוּךְ אַתָּה הַמֶּלֶךְ הַכָּבוֹד. **שָׁלוֹם לָכֶם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם, שָׁלוֹם לָכֶם מַלְאֲכֵי רַחֲמִים, בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם, מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם, מַלְאֲכֵי הָרַחֲמִים, מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, בָּרוּךְ בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם.**

---

1. מנהג אשכנז לחבוש כובע, לבוש מיוחד של בית כנסת, ולכן עם חזרתו מבית הכנסת, משאירים את הכובע ולא מסירים אותו לקידוש, אולם אין צריך לשים אותו שוב לברכת המזון.

2. **ברכת הבנים** לפי מנהג הראשונים, נעשה לאחר **ערבית ליל שבת, שבת מוסף, ומוצאי שבת**. זוהי הרחבה של הברכה ('**גוט שבת**' או '**גוט וואך**') איתה אנו מברכים אחרים. עבור ילדינו אנו מוסיפים, **ישימך אלדים כאפרים וכמנשה**, או **יברכך ד' וישמרך**. לא עושים זאת אחרי **שבת מנחה**, כשאנשים בדרך כלל נשארים בבית הכנסת. המשנה ברורה (הל' תשעה באב) מזכיר שברכת הבנים הושמטה רק **תשעה באב** שחל **במוצאי שבת**.

3. תַּנְיָא, רְבִי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה אוֹמֵר, שְׁנֵי מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְלַוִּין לוֹ לָאָדָם בְּעֶרֶב שַׁבָּת מִבֵּית הַכְּנֶסֶת לְבֵיתוֹ, אֶחָד טוֹב וְאֶחָד רַע, וּכְשֶׁבָּא לְבֵיתוֹ וּמָצָא נֵר דָּלוּק וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ וּמִטָּתוֹ מוּצַעַת, מַלְאָךְ טוֹב אוֹמֵר "יְהִי רָצוֹן שֶׁתְּהֵא לְשַׁבָּת אַחֶרֶת כָּךְ", וּמַלְאָךְ רַע עוֹנֶה אָמֵן בְּעַל כָּרְחוֹ, וְאִם לַאו, מַלְאָךְ רַע אוֹמֵר "יְהִי רָצוֹן שֶׁתְּהֵא לְשַׁבָּת אַחֶרֶת כָּךְ", וּמַלְאָךְ טוֹב עוֹנֶה אָמֵן בְּעַל כָּרְחוֹ (**גמ' שבת קיט:**)

מתוך תפילת רמח"ל לערב יום כפורים:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ, שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. הָאֵל מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל, הַמְקַדְּשֵׁנוּ בִּקְדוּשַׁת שְׁמוֹ וּמַנְחֵנוּ בִּדְרָכָיו לָלֶכֶת בְּכָל מִצְוֹתָיו, וּבְטַהֲרָתוֹ מְטַהֲרֵנוּ. הַמּוֹחֵל כָּעָב פְּשָׁעֵינוּ וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. הַגּוֹעֵר בְּכָל מַסְטִינֵנוּ וְסוֹתֵם פִּיוֹת כָּל מַזְכִּירֵי עֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. כִּי מֶלֶךְ מָלֵא רַחֲמִים הוּא, גּוֹאֲלֵנוּ וּמוֹשִׁיעֵנוּ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים.

[4] **שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ [5] מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:**
שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם ◇ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

תהלים צא:יא [6] **כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ:**
קכא:ח **יְיָ יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:**

---

4. לפי מנהג האריז"ל, כל הזכרים משלבים ידים ורוקדים סביב השולחן שבע פעמים תוך שירת **שלום עליכם**. זה היה מקובל גם בקרב כמה אשכנזים.

5. המילה 'מֶלֶךְ' במקום 'מִמֶּלֶךְ', מועדיפת על ידי הרב יעקב עמדין ואחרים.

6. רְבִי זְרִיקָא אָמַר, שְׁנֵי מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת הַמְּלַוִּין אוֹתוֹ, הֵן מְעִידִין בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ:' **(גמ' חגיגה טז.)**

אשת חיל (משלי לא:י-לא) Preis des tugenhaften Weibes

אֵשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ:
בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר:
גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ:
דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ:
הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחְמָהּ:
וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ:
זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָטְעָה כָּרֶם:
חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעֹתֶיהָ:
טָעֲמָה כִּי־טוֹב סַחְרָהּ לֹא־יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ:
יָדֶיהָ שִׁלְּחָה בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פָלֶךְ:
כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן:
לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָّלֶג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים:
מַרְבַדִּים עָשְׂתָה־לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ:
נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם־זִקְנֵי־אָרֶץ:
[7]סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי:
עֹז־וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן:
[8]פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ:
צֹופִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל:
קָמוּ בָנֶיהָ וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ:
רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה:
שֶׁקֶר [9]הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת־יְיָ הִיא תִתְהַלָּל:
תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ:

7. תָּנוּ רַבָּנָן, הַמְצַפֶּה לִשְׂכַר אִשְׁתּוֹ וְרֵיחַיִם, אֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם, שְׂכַר אִשְׁתּוֹ מַתְקוּלְתָּא, רֵיחַיָּא אַגַּרְתָּא, אֲבָל עָבְדָה וּמְזַבְּנָה, אִישְׁתַּבּוּחֵי מִשְׁתַּבַּח בָּהּ קְרָא דִּכְתִיב: 'סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר'. (גמ' פסחים נ:)

8. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, מַאי דִּכְתִיב: 'פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ:', כְּנֶגֶד מִי אָמַר שְׁלֹמֹה מִקְרָא זֶה, לָא אֲמָרוֹ אֶלָּא כְּנֶגֶד דָּוִד אָבִיו. (גמ' ברכות י.)
אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר "מַאי דִּכְתִיב: 'פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ:' וְכִי יֵשׁ תּוֹרָה שֶׁל חֶסֶד וְיֵשׁ תּוֹרָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל חֶסֶד? אֶלָּא תּוֹרָה לִשְׁמָהּ זוֹ הִיא תּוֹרָה שֶׁל חֶסֶד, שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ זוֹ הִיא תּוֹרָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל חֶסֶד. אִיכָּא דְּאָמְרֵי, תּוֹרָה לְלַמְּדָהּ זוֹ הִיא תּוֹרָה שֶׁל חֶסֶד, שֶׁלֹּא לְלַמְּדָהּ זוֹ הִיא תּוֹרָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל חֶסֶד. (גמ' סוכה מט:)

9. ראשי תיבות חֵן הדלקת נרות, הפרשת חלה, נדה (טהרת המשפחה).

Tagesheiligung (Kiddusch)

[1] קדוש ליל שבת ושבת חול המועד

[2] (בלחש בראשית ב:לא [3] [4] וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר) יוֹם הַשִּׁשִּׁי: (בראשית ב:א-ג) וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת
מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

סַבְרֵי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

(גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ [5] אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָנוּ ◇
וְשַׁבַּת קָדְשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ ◇ זִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כִּי הוּא יוֹם תְּחִלָּה
לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי־בָנוּ בָחַרְתָּ ◇ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ ◇ מִכָּל־
הָעַמִּים: וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

---

1. הטעם שאנו נוטלים ידים ממש לפני קדוש היא על מנת שיאמר קרוב ככל האפשר לסעודה. גמרא ברכות נא מזכיר כי לפי בית הלל צריך לשתות תחילה את היין, ורק לאחר מכן ליטול ידים. מי התומכים במנהג זה טוענים כי לא חשוב מיד לפני האכילה. (בנוסף, מכיוון שידים שלנו אינן נקיות, עדיף לשטוף אותן, עוד לפני שתיית היין). צריך לשפוך את היין לפני שטיפת ידים. (שרשי מנחג אשכנז)
(או"ח ס' רעא סי' יב) **אחר שקידש על כוס, נוטל ידיו ומברך ענט"י.** כגה ויי"א דלכתחלה יש ליטול ידיו קודם הקידוש ולקדש על היין, (הרא"ש, ומרדכי פרק ע"פ (ורשב"א) והגה"מ פכ"ט והטור) וכן המנהג [ומ"מ **ימלא הכוס לפני נט"י.** וכ"ש לבני אשכנז שלכל אחד כוסו, ובדיעבד לכ"ע **לא הוי הפסק.** ב"ח. (מקור חיים)] פשוט במדינות אלו ואין לשנות.

2. המנהג הוא לומר 'וַיְכֻלּוּ' (פסוקים) בעמידה, ו'אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו' (ברכות) בישיבה. [ביום טוב מכיוון שלא אומרים פסוקים, אמר כל הקידוש בישיבה.]

3. במקור, מנהג היה להתחיל את קדוש עם **'יום הששי'** (מאז האותיות הראשונות של יום **ה**ששי **ויכלו ה**שמים מאייתים את השם הוי"ה. (עדיין במשך דורות רבים, המנהג היה להתחיל עם **ויהי ערב ויהי בקר** (מכיוון שאיננו רוצים להתחיל פסוק באמצע, **ויהי ערב** נמצא על אֶתְנַחְתָּא), אלא לומר זאת בקול נמוך.

4. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב: 'וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי:', ה"א יְתֵירָה לָמָּה לִי? מְלַמֵּד שֶׁהִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְאָמַר לָהֶם, אִם יִשְׂרָאֵל מְקַבְּלִים הַתּוֹרָה אַתֶּם מִתְקַיְּמִין, וְאִם לַאו, אֲנִי מַחֲזִיר אֶתְכֶם לְתוֹהוּ וָבוֹהוּ. **(גמ' שבת פח.)**
אָמַר רְבִי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב: 'וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי:', מְלַמֵּד שֶׁהִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְאָמַר, אִם יִשְׂרָאֵל מְקַבְּלִין אֶת תּוֹרָתִי מוּטָב, וְאִם לַאו, אֲנִי מַחֲזִיר אֶתְכֶם לְתוֹהוּ וָבוֹהוּ. **(גמ' עבודה זרה ג.)**

5. אָמַר רְבִי זֵירָא, דִּקִידּוּשָׁא 'אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו', דִּצְלוֹתָא 'קִדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ', מַאי טַעְמָא? דְּרַחֲמֵי נִינְהוּ. **(גמ' פסחים קיז:)**

Kiddusch für die drei Hauptfeste קדוש לשלוש רגלים

סַבְּרֵי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

(גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־עָם ◇ וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן ◇ וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה ◇ חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן: אֶת־יוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם]

[6] לילי ז-ח של פסח	לילי שבועות	לילי סכות	לילי שמיני עצרת ושמחת תורה
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה ◇ זְמַן חֵרוּתֵנוּ	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה ◇ זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה ◇ זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה ◇ זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

[בשבת בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי־בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ [בשבת וְשַׁבַּת] וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

Kiddusch für Neujahr קדוש לראש השנה

סַבְּרֵי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

(גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־עָם ◇ וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן ◇ וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם] הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה ◇ יוֹם תְּרוּעָה [7] [בשבת זִכְרוֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה] מִקְרָא־קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי־בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

---

6. גם ליל ראשון ושני של פסח (בבית עושים קדוש גם בליל הסדר).

7. [בשבת בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ. כ"ה בס"י נוסח פולין כשחל ר"ה בשבת, אבל במנהגים ליתא וכן גם בס"י נוסח אשכנז המערבי (אע"פ שבג' רגלים איתא) והסביר בלבוש (סי' תקפ"ב) דלשון תרועה מורה על דין לכך לא רצו לסמוך אחריה מילה באהבה, אבל רוב סידורי פולין שאחריו גרסו כנוסח הישן. (סידור אזור אליהו)

במוצאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

(משנה ברכות נא:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:**

(גמ' פסחים קד., חולין כו:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל ◇ בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ ◇ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים ◇ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ ◇ וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ ◇ הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:**

המנהג באשכנז (דלא כדעת השו"ע והרמ"א סי' תרס"א), להקדים **לישב בסוכה** לשהחיינו **בלילי ראשון ושני של סבות**. (והרבה אחרונים סבירא להו דגם בליל **ב' לישב סוכה** ואחר כך **שהחיינו**.) נכון לברך ברכת **לישב בסוכה** מעומד אע"פ שכתב מהרי"ל שיוהרא הוא כמבואר בזוהר, ושכך עשה הרב המפרש [רב המנונא] סבא וכ"כ הת"י, גם נ"ל זולת מ"ש משום עובר לעשייתו הוי משום דכל ברכת המצוות ראוים להיות מעומד, עי' ב"י, רמ"י וב"ח ר"ס ח' ובמג"א. (מקור חיים)

(גמ' סוכה מו.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה:**

ישיבת סוכה **בשמיני עצרת**, מנהג רוב בני אשכנז שלא לישן בסוכה

אבל אוכלים בה את הסעודות **בליל שמיני עצרת וביומו**, בלא ברכה '**לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה**'.

בכל **לילי יום טוב** מברכים [8]'**שהחינו**', חוץ [9]**מלילי ז' ואחרון של פסח**.

(גמ' ברכות נט:, סוכה מז.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:**

וישתה מיושב כמלוא לוגמיו, ויתן גם לכל המסובין מכוס של ברכה.

מה שמכונה היום חלה, נקרא ברב גרמניה / הונגריה "Barches" או "Berches" זה נקרא "דצשר" באזור פרנקפורט אם מיין / באד הומבורג ו"טאטשר "באזורים מסוימים בדרום גרמניה. שמות שונים אלה התבססו על הפסוק ב (י: כב משלי) '**ברכת ה' היא תעשיר**', שלפי תלמוד ירושלמי מציין שבת, ומכיוון שהיו הרבה ברכות שנאמרו בציבור כולל הברכה לפרשת חלה. כפי שר' יוסף אומץ כותב כשהיה צעיר, המרכיבים היחידים היו קמח ומים. בסופו של דבר נוספו תבלינים שהוא טוב לעשות לכבוד שבת. חלקם ימרחו עליהם את שומן, או שהם נאפו יחד עם בשר. על מנת שלא יאכלו אחר כך עם חלב במהלך השבוע, הם נשאו עיצוב מיוחד. בזמן ר' יוסף אומץ הם חתכו בו כמה סכינים על מנת שייראו אחרת. בקשר לצורתם, כמה יהודים גרמנים יצרו אותם כדי להיראות כמו האות "ו", ואילו יהודים פולנים קלועים אותם.

ואח"כ יברך על [10]לחם משנה. (גמ' ברכות לה.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ תהלים קד:יד:

ויבצע הפת בליל שבת בוצעין על לחם התחתון אבל ביום שבת ובליל ביום טוב בוצעין על העליון. וטוב להניח התחתון קרוב אליו יותר מהעליון נמצא שאינו מעביר על המצות. ויתן גם למסובין פרוסה לכל אחד ואחד, ומצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה. ואחר הסעודה ואחר שלמד דברי תורה על שולחנו יאמר מזמור **שיר המעלות בשוב ד' את שיבת ציון** וגו' (ונוהגים לשיר אותו בניגון השייך לאותו יום או מועד), ומברך על היין **בורא פרי הגפן** ואחריו **ברכה מעין שלש** כמשפט.

---

8. שהחינו **בראש השנה וביום כפור**: (גמ' טירודין מ:)

9. אָמַר רְבִּי יוֹחָנָן, אוֹמְרִים זְמַן בַּשְּׁמִינִי שֶׁל חַג, וְאֵין אוֹמְרִים זְמַן בַּשְּׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח. (גמ' סוכה מז.)

10. אָמַר רְבִּי אַבָּא, (ו)בְּשַׁבָּת חַיָּיב אָדָם לִבְצוֹעַ עַל שְׁתֵּי כִּכָּרוֹת. (מאי טעמא?) דִּכְתִיב 'לֶחֶם מִשְׁנֶה' (שמות טז:כב) (כְּתִיב.) אָמַר רַב אַשִׁי, חֲזִינָא לֵיהּ לְרַב כַּהֲנָא (דְּנָקִיט) דְּנָקַט תַּרְתֵּי וּבָצַע חֲדָא. רְבִּי זֵירָא הֲוָה בָּצַע אַכּוּלָּא שֵׁירוּתָא, אָמַר לֵיהּ רָבִינָא לְרַב אַשִׁי, וְהָא קָא מִתְחַזֵּי כְּרַעַבְתָּנוּתָא, אָמַר [לֵיהּ], כֵּיוָן דְּכָל יוֹמָא לָא קָעָבִיד הָכִי, וְהָאִידָּנָא קָא עָבִיד, לָא מִתְחַזֵּי כְּרַעַבְתָּנוּתָא. (גמ' ברכות לט:) אָמַר 'לְקַמְּוֹ' (שם) כְּתִיב. (גמ' שבת קיז:)
אָמַר לוֹ קֵיסָר לְרִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא, מִפְּנֵי מָה תַּבְשִׁיל אֶחָד יֵשׁ לָנוּ וְשַׁבָּת שְׁמוֹ, שֶׁאָנוּ מַטִּילִין לְתוֹכוֹ וְרֵיחוֹ נוֹדֵף, אָמַר לוֹ כָּל הַמְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת מוֹעִיל לוֹ, וְשֶׁאֵינוֹ מְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת אֵינוֹ מוֹעִיל לוֹ (שם קיט.)

בליל ראש השנה

בליל **א'** של **ראש השנה**, אחרי '**המוציא**' המסובין מברכים זה את זה:

לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵבוּ: (תִּכָּתֵב / תִּכָּתֵבִי / תִּכָּתַבְנָה)

נראה שהמקור הראשון ללחם עם דבש הוא תרומת הדשן (מנהג אושטרייך), שמזכיר אותו כמנהג **ראש השנה**. זה נדון גם על ידי המגן אברהם. הטור, המהרי"ל ומנהגי ווירמייזא מזכיר את מנהג לטבול תפוח בדבש. (השבות יעקב מסביר, כך שלא צריך להיות ספק אם לברך על התפוח או על הדבש). בדורות קודמים היה מנהג לטבול את ראש הכבש בדבש.

אחרי שנאמרו בבית קדוש והמוציא, נהוג לקחת תפוח טבול בדבש ולקרוא:

(ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◇ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ:

לאחר נטילת התפוח והדבש, קראו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה:

אָמַר אַבַּיֵי, הַשְׁתָּא דְּאָמְרַתְּ סִימָנָא מִילְּתָא הִיא, [לְעוֹלָם] יְהֵא רָגִיל לְמֶיחֱזֵי בְּרֵישׁ שַׁתָּא,
[יְהֵא רָגִיל אִינִישׁ לְמֵיכַל רֵישׁ שַׁתָּא], קָרָא וְרוּבְיָא כַּרְתֵּי וְסִילְקָא וְתַמְרֵי. **(גמ' כוריות יב., כריתות ו.)**

זמירי שבת

ניגוני הזמירות של בני אשכנז מתאפיינים בדרך כלל בכבוד והדר, ומעוררים את שמחת הלב.

אין בהם כמעט חזרות מילים, ובנויים במקצבים עדינים ומכובדים שאינם מביאים [11] לריקוד או לתיפוף האסור בשבת.

לגבי שירת **זמירות** נראה שרוב המקומות היו בעלי מנהג לשיר אותם רק בין **שבת בראשית לשבת הגדול**.

זה מוזכר גם על ידי הרב יוסף אומץ.

נוהג כצאן יוסף ס' כו

בספר חסידים סימן תתשמ"ז ז"ל כל מה שאמר איוב בקללה יש לומר בהפוך גבי שבת לברכה. באיוב כתיב "אַל־תָּבֹא רְנָנָה בוֹ:". מכאן שיש לו לאדם לרנן בשבת בשירות ותשבחות. ואפשר מזה סמכו לומר זמירות בשבת בכל סעודה. ולא ידעתי מהיכן נתפשט המנהג שאין מזמרין אותם משבת הגדול עד שבת בראשית. ובאמת ראיתי אדוני מ"ו חמי נרו' נוהג שמזמר אותן בכל שבתות השנה הן בימות החמה הן בימות הגשמים. ואדוני א"מ נרו' נוהג לזמר זמירות גם בסעודה שלישית היינו "האדרת והאמונה". "אדיר הוא ולא ינום בחור הוא ולא יישן". "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל". וכן כל הא"כ בפסקא ראשונה אומר ולא ינום. בשני' ולא יישן ומסיים הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. וכן נהג מהור"ר יודא חסיד סג"ל ז"ל שנסע עם חברא קדישא דיליה לירושלים תוב"ב.

למעשה, יש לנו עוד הרבה ניגונים שהועברו, בשביל **זמירות ליל שבת** אז אנחנו עושים **ליום שבת**. היו כאלה שהיו שרים **זמירות** עבור **סעודה שניה** וגם עבור **סעודה שלישית**.

---

11. אָמַר לֵיהּ רָבָא בַּר רַב חָנָן לְאַבַּיֵי, תְּנַן (משנה גמ' ביצה לו:), "לֹא מְסַפְּקִין וְלֹא מְטַפְּחִין וְלֹא מְרַקְּדִין בְּיוֹם טוֹב. וְקָא חָזֵינַן דְּעָבְדִין, וְלָא אַמְרִינָן לְהוּ וְלָא מִידִּי? ... אֶלָּא הַנַּח לְיִשְׂרָאֵל, מוּטָב שֶׁיְּהוּ שׁוֹגְגִין וְאַל יְהוּ מְזִידִין. סָבוּר מִינָּהּ הָנֵי מִילֵּי, בִּדְרַבָּנָן, אֲבָל בִּדְאוֹרַייְתָא לָא, וְלָא הִיא, לָא שְׁנָא בִּדְרַבָּנָן וְלָא שְׁנָא בִּדְאוֹרַייְתָא. דְּהָא תּוֹסֶפֶת דְּיוֹם הַכִּפּוּרִים דְּאוֹרַייְתָא הִיא, וְקָא חָזֵינַן לְהוּ דְּקָאָכְלִי וְשָׁתוּ עַד שֶׁתֶּחְשַׁךְ, וְלָא אַמְרִינָן לְהוּ וְלָא מִידִּי. **(גמ' שבת קמח:, גמ' ביצה לו.)**

Lobgesänge für Sabbat und Festtage

בשבת [1] וביום טוב אומרים. (בהושענא רבה אין אומרים פסוקי דזמרה של שבת) :

כתב אבודרהם 'ואחר כך מוסיפין י"ב מזמורים על שאר ימי שבוע וכו', והטעם שמוסיפין מזמורים אלו בשבת, כדי להכיר בין שבת לחול, ויתקיים הפסוק שאומר 'בני ובין בני ישראל אות היא לעולם', וגם בימים טובים נהגו לאומרם, שגם הם נקראו שבתון ומקראי קודש. מקדשים אותם על הכוס כמו בשבת'. 'אין אומרים כולם בסדר שהם כתובים בתהלים רק סמכו דמעשה בראשית יחד ודמתן תורה יחד, והקדימו 'השמים מספרים', וכו', והוא הראשון המספר ממעשה בראשית' [לבוש]

יט [2] לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃

[3] הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃

יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃

אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃

בְּכָל־הָאָרֶץ | יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם׃

וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃

מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם | מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃

תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃

[4] פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃

יִרְאַת יְיָ | טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃

הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים׃

גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃

שְׁגִיאוֹת מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃

גַּם מִזֵּדִים | חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃

יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי׃

---

1. **בראש השנה וביום כפור שרים פסוקי דזמרה בניגון שבת.**

2. אָמַר רַב כַּהֲנָא מִשּׁוּם רִבִּי יִשְׁמָעֵאל בִּרְבִּי יוֹסֵי, מַאי דִּכְתִיב: "לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד"? זַמְּרוּ לְמִי שֶׁנּוֹצְחִין אוֹתוֹ וְשָׂמֵחַ. (גמ' פסחים קיט.)

3. דָּרַשׁ בַּר קַפָּרָא, גְּדוֹלִים מַעֲשֶׂה צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, דְּאִילּוּ בְּמַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ כְּתִיב: 'אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם' (ישעיה מח:יג) וְאִילּוּ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים כְּתִיב: 'מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְ׳ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ:' (שמות טו:יז) ... מֵיתִיבִי, 'הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵ־ל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ:' הָכִי קָאָמַר, מַעֲשֶׂה צַדִּיקִים מִי מַגִּיד? הָרָקִיעַ, וּמַאי נִיהוּ? מָטָר. (גמ' כתובות כ.)

4. אָמַר רִבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, רִבִּי יוֹנָתָן רָמֵי, כְּתִיב "פִּקּוּדֵי יְ׳ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב" וּכְתִיב "אִמְרַת יְ׳ צְרוּפָה" (תהלים יח:לג). זָכָה מְשַׂמַּחְתּוֹ, לָא זָכָה צוֹרַפְתּוֹ... "יִרְאַת יְ׳ | טְהוֹרָה עֹמֶדֶת לָעַד" אָמַר רִבִּי חֲנִינָא, זֶה הַלּוֹמֵד תּוֹרָה בְּטָהֳרָה. מַאי הִיא? נוֹשֵׂא אִשָּׁה וְאַחַר כַּךְ לוֹמֵד תּוֹרָה. "עֵדוּת יְ׳ נֶאֱמָנָה" אָמַר רִבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא, נֶאֱמָנָה לְהָעִיד בְּלוֹמְדֶיהָ. (גמ' יומא עב:)
רַב מַתְּנָה אָמַר מֵהָכָא, 'תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְ׳ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב' (דברים כח:מז) אֵיזוֹ הִיא עֲבוֹדָה שֶׁ'בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב'? הֲוֵי אוֹמֵר זֶה שִׂירָה. וְאֵימָא דִּבְרֵי תוֹרָה, דִּכְתִיב: 'פִּקּוּדֵי יְ׳ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב', 'מְשַׂמְּחֵי־לֵב' אִיקְּרֵי, טוֹב לָא אִיקְּרֵי. (גמ' ערכין יח.)

מזמור זה, שנאמר בו 'אֲבָרְכָה אֶת־ד' בְּכָל־עֵת', היה ראוי להיאמר בכל יום, אך משום שחכמים לטורח הציבור, תיקנו לומר אותו רק בשבתות ובימים טובים (סידור ר"ש מגרמייזא).

'וסמכו אחריו [אחר 'השמים מספרים'] 'לדוד בשנותו', וגו' מפני שאותו מעשה היה בשבת, וזכות השבת ניצל, והוא ראשון בתהלים המדבר מעין שבת, אחר 'השמים'". [לבוש]

לד לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלֶךְ׃

אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃

בַּיְיָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃

גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃

דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃

הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ׃

זֶה עָנִי קָרָא וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ׃

חֹנֶה מַלְאַךְ־יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃

טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ׃

יְרָאוּ אֶת־יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו׃

כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב׃

לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם׃

5 מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב׃

נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה׃

סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב 6 בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ׃

עֵינֵי יְיָ אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם׃

פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃

צָעֲקוּ וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָם הִצִּילָם׃

5. מַכְרִיז רְבִי אֲלֶכְסַנְדְּרִי, מַאן בָּעֵי חַיֵּי? מַאן בָּעֵי חַיֵּי? כַּנּוּף וְאָתוּ כּוּלֵּי עָלְמָא לְגַבֵּיהּ, אָמְרֵי לֵיהּ הַב לַן חַיֵּי. אָמַר לְהוּ, 'מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים גו'' 'נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע גו'' 'סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב גו''.
שֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם, נָצַרְתִּי לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, [אֵלֶּךְ] וְאֶתְגָּרֶה בְּשִׂינָה. תַּלְמוּד לוֹמַר, 'סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב' אֵין טוֹב אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ:' (משלי ד:ב) (גמ' עבודה זרה יט:)

6. אָמַר רְבִי אַבָּהוּ אַתְיָא רְדִיפָה רְדִיפָה, כְּתִיב הָכָא 'בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ' וּכְתִיב הָתָם 'רֹדֵף צְדָקָה וָחֶסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד:' (משלי כא:כא) (גמ' יבמות קט:)

קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ:
רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ:
שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה:
תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ:
פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ:

'ואחריו [אחר 'לדוד בשנותו'] סמכו 'תפלה למשה' וכו', ומדבר ג"כ ממעשה בראשית 'בטרם הרים ילדו'. [לבוש]:

ו תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים [7]אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר:
בְּטֶרֶם | הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל:
תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם:
כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה:
זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף:
בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ:
כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ:
שַׁתָּ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵּנוּ לְמְאוֹר פָּנֶיךָ:
כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְּמוֹ־הֶגֶה:
יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ | בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת | שְׁמוֹנִים שָׁנָה
וְרָהְבָם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה:
מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ:
לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה:
שׁוּבָה יְיָ עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ:
שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ:
שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה:
יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָּעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם:
וִיהִי | נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

7. דָּרַשׁ רָבָא, מַאי דִּכְתִיב: 'ד׳ מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ' אֵלּוּ בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת. (גמ' מגילה כט.)
תַּנְיָא, שִׁבְעָה דְּבָרִים נִבְרְאוּ קוֹדֶם הָעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵן, תּוֹרָה, וּתְשׁוּבָה, וְגַן עֵדֶן, וְגֵיהִנֹּם, וְכִסֵּא הַכָּבוֹד, וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וּשְׁמוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ. תּוֹרָה דִּכְתִיב: 'ד׳ קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ' (משלי י:כב), תְּשׁוּבָה דִּכְתִיב: 'בְּטֶרֶם | הָרִים יֻלָּדוּ', וּכְתִיב: 'תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם:', גַּן עֵדֶן דִּכְתִיב: 'וַיִּטַּע ד׳ אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם' (בראשית ב:ח), גֵּיהִנֹּם דִּכְתִיב: 'כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוֹל תָּפְתֶּה' (ישעיה ל:לג), כִּסֵּא הַכָּבוֹד וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ דִּכְתִיב: 'כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרֵאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ:' (ירמיה יז:יב), שְׁמוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ דִּכְתִיב: 'יְהִי שְׁמוֹ | לְעוֹלָם לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ' (תהלים עב:יז). (גמ' פסחים נד.)
תָּא שְׁמַע, דְּאָמַר רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, תְּשׁוּבָה הֲשִׁיבַתּוּ בַּת קוֹל לְאוֹתוֹ רָשָׁע (נמרוד), בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר: 'אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן:' (ישעיה יד:יד), יָצְתָה בַת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ, רָשָׁע בֶּן רָשָׁע, בֶּן בְּנוֹ שֶׁל נִמְרוֹד הָרָשָׁע, שֶׁהִמְרִיד אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ עָלַי בְּמַלְכוּתוֹ, כַּמָּה שְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם, שִׁבְעִים שָׁנָה, וְאִם בִּגְבוּרוֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ | בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת | שְׁמוֹנִים שָׁנָה'. (גמ' פסחים נד.)

'ומזמור 'יושב בסתר עליון' שהוא סמוך לו אחריו [אחר 'תפלה למשה'] מיד בתהלים וכו', והוא שיר של פגעים, קבעו אחריו, ואומרים אותו בשבת, להנצל מן המזיקין המצויין בליל שבת, כדאיתא בערבי פסחים'. [לבוש]:

91 [8] יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃
אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃
כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃
בְּאֶבְרָתוֹ | יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃
לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃
מֵדֶבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃
יִפֹּל מִצִּדְּךָ | אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃
רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃
כִּי־אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃
[9] לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃
כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ׃
עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃
עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין׃
כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי׃
יִקְרָאֵנִי | וֶאֱעֱנֵהוּ עִמּוֹ־אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃
אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃
[10] (אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃)

---

8. (יש אומרין) שִׁיר שֶׁל פְּגָעִים, וְיֵשׁ אוֹמְרִין שִׁיר שֶׁל נְגָעִים. מַאן דְּאָמַר דִּנְגָעִים, דִּכְתִיב: 'וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃', וּמַאן דְּאָמַר פְּגָעִים, 'יִפֹּל מִצִּדְּךָ | אֶלֶף'. (**ושיר של פגעים.** יוסד בסתר עליון ולפי שאמרו משה בהקמת המשכן דכתיב (שמות לט) ויברך אותם משה ומה ברכן יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ד' אלהינו עלינו והכי איתא בתורת כהנים הוא מאחד עשר מזמורים שאמר משה בספר תהלים מתפלה למשה עד סוף מזמור לתודה: **פגעים** מזיקין שפוגעין בבני אדם להזיק:) (רש"י שם) (גמ' שבועות טו:)

9. אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר רַב יִרְמְיָה בַּר אַבָּא, שֶׁלָּא יַבְהִילוּךָ לָא חֲלוֹמוֹת רָעִים וְלָא הִרְהוּרִים רָעִים, 'וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ' שֶׁלָּא תִּמְצָא אִשְׁתְּךָ סָפֵק נִדָּה בְּשָׁעָה שֶׁתָּבֹא מִן הַדֶּרֶךְ. (גמ' ברכות נה:)
אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר רִבִּי יִרְמְיָה בַּר אַבָּא, מַאי דִּכְתִיב: 'לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃' לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה שֶׁלָּא יִשְׁלוֹט בָּהֶן יֵצֶר הָרָע, וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ שֶׁלָּא תִּמְצָא אִשְׁתְּךָ סָפֵק נִדָּה בְּשָׁעָה שֶׁתָּבֹא מִן הַדֶּרֶךְ. דָּבָר אַחֵר, לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה שֶׁלָּא יְבַעֲתוּךָ חֲלוֹמוֹת רָעִים, וְהִרְהוּרִים רָעִים, וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ שֶׁלָּא יְהֵא לְךָ בֵּן אוֹ תַּלְמִיד שֶׁמַּקְדִּיחַ תַּבְשִׁילוֹ בָּרַבִּים. (גמ' סנהדרין קג.)

10. דורות המאוחרים יותר פיתחו מנהג החזרה על הפסוק האחרון 'אֹרֶךְ יָמִים' בשבת וביום טוב שחרית. בסדורים ישנים לא מופיעה כפילת הפסוק בפסוקי דזמרא, אלא רק במוצאי שבת (וכמ"ש בטור סי' רצ"ה, ועי' גם בשבלי הלקט סי' קכ"ט ובמטה משה סי' תצ"ז). (סידור אזור אליהו)

'ואחריו [אחר 'ושב בסתר'], 'הללו יה הללו את שם ד'". וכו', והוא מדבר במתן תורה, דכתיב בו 'כי יעקב בחר לו יה' וגו', שהוא ע"י מתן תורה, וגם כתיב בו 'כל אשר חפץ עשה י"י עשה בשמים ובארץ' וגו', שהוא ממעשה בראשית'. [לבוש]:

קלה הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ:

שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ:

הַלְלוּ־יָהּ כִּי־טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים:

כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ:

כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים:

כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת:

מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עֹשֶׂה מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו:

שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה:

שָׁלַח | אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו:

שֶׁהִכָּה גוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים:

לְסִיחוֹן | מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן:

וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ:

יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדוֹר־וָדוֹר:

כִּי־יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנָחָם:

עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:

פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ:

אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֵשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם:

כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם:

בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְיָ:

בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת־יְיָ:

בָּרוּךְ יְיָ | מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם הַלְלוּ־יָהּ:

נהגו לישב גם באמירת [11] [12] הלל הגדול

קלו [13] הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים •• כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם •• כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה •• כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם־סוּף לְגֻזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנֵעֶר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְּיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר •• כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי •• כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ •• כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר־לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ •• כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

11. מה זה הלל הגדול? רבי יוחנן מסביר שכיוון שהמזמור מתפתח מרעיון נהדר אחד למשנהו וכשהוא מגיע לשיאו הוא משבח את הקב"ה, "מי מספק לחם לכל בשר". אנו משבחים את הקב"ה על כוחו הבלתי מוגבל, על תפקידו בהיסטוריה, על ניסיו הגדולים ועל הנעימות שלו, ובכל זאת אנו רואים את תשומת ליבו לכל אדם כאיכות הראויה ביותר להלל. רבי יהושע בן לוי מסביר את התואר **הלל הגדול** על סמך עשרים וששה הפסוקים שלו, התואמים את עשרים וששת הדורות של האנושות לפני שהקב"ה נתן את התורה - כאשר ניתנה לנו היכולת להרוויח קיום - כשהעולם היה קיים לגמרי הרחמים השופעים של הקב"ה. מהר"ל מסביר כי לא במקרה הערך המספרי של השם הבלתי - שם המפרש של הקב"ה - המייצג את רחמיו הבלתי מוגבלים - הוא עשרים וששׁ.

12. הודו, זה הוא הלל הגדול, והלל של ראש חודש ויום טוב הוא הלל המצרי. גמ' ברכות דף ד' ונ"ו ופסחים קי"ח.

13. **בפסח נאמר הלל הגדול - בניגון 'אדיר הוא'.** (מכון מורשת אשכנז)

'ואומרים אחריו [אחר מזמור קל"ו] מזמור 'רננו צדיקים בי״י' וגו', אעפ"י שהוא בסי' ל"ג, מפני שהוא נופל אחרי 'הלל הגדול' שירננו הצדיקים בי״י, על רוב חסדיו, והודו לי״י בכנור וגו' על כל החסדים שעשה עמנו, והזכיר אחריו 'בדבר ד' שמים נעשו' וגו', שהוא מעין מעשה בראשית'. [לבוש]

לג [14] רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְּהִלָּה:
הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ:
שִׁירוּ־לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה:
כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְיָ וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה:
אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ:
בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם:
כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת:
יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל:
כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא־צִוָּה וַיַּעֲמֹד:
יְיָ הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים:
עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר:
אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם | בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ:
מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם:
מִמְּכוֹן־שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:
הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם:
אֵין־הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ:
שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט:
הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:
לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב:
נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא:
כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ:
יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

14. דְּרַשׁ רַב חִיָּנָא בַּר פַּפָּא, מַאי דִּכְתִיב? 'רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּד' לַיְשָׁרִים נָאוָה תְּהִלָּה:'? אַל תִּקְרֵי 'נָאוָה תְּהִלָּה' אֶלָּא נָוֶה תְּהִלָּה, זֶה מֹשֶׁה וְדָוִד, שֶׁלֹּא שָׁלְטוּ שׂוֹנְאֵיהֶם בְּמַעֲשֵׂיהֶם. דָּוִד דִּכְתִיב: 'טַבְּעוּ בָאֲרִין שְׁעָרֶיהָ' (איכה ב:ט). מֹשֶׁה דְּאָמַר מַר, נְגָנַז אֹהֶל מוֹעֵד, קְרָשָׁיו קְרָסָיו, וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו, וַאֲדָנָיו. הֵיכָא? אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר אֲבִימִי, תַּחַת מְחִילוֹת שֶׁל הֵיכָל. (גמ' סוטה ט.)

'סומכין אחריו 'מזמור שיר ליום השבת. טוב להודות לי״י' וגו', שהוא ג״כ הודאה לשי״ת על החסדים, דכתיב 'להגיד בבוקר חסדך' וגו', והרי כולם שייכים למזמור 'הלל הגדול', שהוא עיקר ההודאות לו ית', על כל זה'. [לבוש]:

לג מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
טוֹב לְהֹדוֹת לַיי וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן:
לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת:
עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר:
כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן:
מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ:
אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת:
בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד:
וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ:
כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן:
וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן:
וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי:
צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה:
שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ:
15 עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ:
לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא־עוֹלְתָה בוֹ:

'ואחריו מזמור 'י״י מלך גאות לבש' וגו', שהוא סמוך ל'מזמור שיר ליום השבת' וגו', והוא נדרש על כניסת השבת, סיים הקב״ה מלאכתו, ונתעטף בתפארת לבושו, וישב על כסא קדשו וגו', אשר על זה נתייסד 'לאל אשר שבת' כו'. [לבוש]:

לד יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט:
נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה:
נָשְׂאוּ נְהָרוֹת | יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם:
מִקֹּלוֹת | מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ:
עֵדֹתֶיךָ | נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

15. רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר: מַנִּיחַ אֲנִי כָּל אוּמָנוּת שֶׁבָּעוֹלָם, וְאֵינִי מְלַמֵּד אֵת בְּנִי אֶלָּא תּוֹרָה, וְהַקָּרֵן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא ... אֶלָּא מִשַּׁמַּרְתּוֹ מִכָּל רַע בְּנַעֲרוּתוֹ, וְנוֹתֶנֶת לוֹ אַחֲרִית וְתִקְוָה בְּזִקְנוּתוֹ. בְּנַעֲרוּתוֹ מַהוּ אוֹמֵר: 'וְקוֵי ד׳ יַחֲלִיפוּ כֹחַ' (ישעיה מ:לא) בְּזִקְנוּתוֹ מַהוּ אוֹמֵר: 'עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה'. (גמ' קידושין פב.)

קד:לא * יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו:

קיג:ב־ד יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ:

רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:

קלה:יג יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר:

קג:יט יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה:

ד״ה א׳ טז:לא * יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ:

י:טז יְיָ מֶלֶךְ לג:א יְיָ מָלָךְ שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

תהלים י:טז יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ:

לג:י יְיָ הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים:

משלי יט:כא [16] רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם:

תהלים לג:יא עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר:

לג:ט כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא־צִוָּה וַיַּעֲמֹד:

קלב:יג כִּי־בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ:

קלה:ד כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ:

צד:יד כִּי | לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב:

עח:לח וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ:

כ:י * יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

16. אָמַר רַבָּה, אִם עֲסוּקִין (בַּתּוֹרָה) לִשְׁמָהּ אֵינָהּ מוֹעֶלֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: 'רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת ד׳ הִיא תָקוּם:', עֵצָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ דְּבַר ה׳ הִיא תָּקוּם לְעוֹלָם. (גמ׳ סנהדרין כו:)

פד:כ [17] אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

קמד:טו אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְּיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד

אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:

דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:

הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:

וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וגדלותך וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:

זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:

חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד:

[18] טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו:

יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:

כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:

לְהוֹדִיעַ | לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:

מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר:

[19] סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים:

עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ:

---

17. 'חֲסִידִים ... הָיוּ שׁוֹהִין שָׁעָה אַחַת', מְנָא הָנֵי מִילֵּי? אָמַר רַ' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, אָמַר קְרָא: 'אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ' (גמ' ברכות לב:) אָמַר רְבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, מִנַּיִן לִתְחִיַּית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: 'אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:' הֵילֵלוּךְ לָא נֶאֱמַר אֶלָּא יְהַלְלוּךָ, מִכָּאן לִתְחִיַּית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה. וְאָמַר רְבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כָּל הָאוֹמֵר שִׁירָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה וְאוֹמְרָהּ לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:' (גמ' סנהדרין לא:)

18. רְבִּי אֶלְעָזָר רָמֵי, כְּתִיב: 'טוֹב־ד' לַכֹּל' וּכְתִיב 'טוֹב ד' לְקַוָּו' (איכה ג:כה) (לצדיקים בלבד)? מָשָׁל לְאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּרְדֵּס, כְּשֶׁהוּא מַשְׁקֶה מַשְׁקֶה אֶת כּוּלוֹ, כְּשֶׁהוּא עוֹדֵר אֵינוֹ עוֹדֵר אֶלָּא טוֹבִים שֶׁבָּהֶם. (גמ' סנהדרין לט:)

19. אָמַר רְבִּי יוֹחָנָן, מִפְּנֵי מָה לָא נֶאֱמַר נון בְּאַשְׁרֵיז? מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מַפֶּלֶתָן שֶׁל שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב: 'נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל'. (עמוס ה:ב) בְּמַעֲרָבָא מְתָרְצִי לָהּ הָכִי, נָפְלָה וְלֹא תוֹסִיף לִנְפּוֹל עוֹד קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל. אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, אֲפִילּוּ הָכִי חָזַר דָּוִד וּסְמָכָן בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'סוֹמֵךְ ד' לְכָל־הַנֹּפְלִים'. (גמ' ברכות ד:)

20 פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן׃

21 צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃

קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃

רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃

שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃

תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

קטו:יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ יָהּ׃

קמו הַלְלוּ־יָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ׃

אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃

אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם | שֶׁאֵין לוֹ תְּשׁוּעָה׃

תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃

* אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְיָ אֱלֹהָיו׃

עֹשֵׂה | שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם׃

עֹשֶׂה מִשְׁפָּט | לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים 22 יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים׃

יְיָ | פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים׃

יְיָ | שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת׃

יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ׃

---

20. צריך לכוון בפסוק 'פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ', ואם לא כיוון צריך לחזור [שו"ע נא, ז].
בכל אמירת 'אשרי' בעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק 'פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ' - כי הקול מעורר את הכוונה.

21. רב הונא רָמֵי, כְּתִיב: 'צַדִּיק ד׳ בְּכָל־דְּרָכָיו' וּכְתִיב: 'וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו:' בִּתְחִלָּה צַדִּיק, וּלְבַסּוֹף חָסִיד. **(גמ' ראש השנה יז:)**

22. תָּנוּ רַבָּנָן, עָנִי וְעָשִׁיר וְרָשָׁע בָּאִין לַדִּין, לָעָנִי אוֹמְרִים לוֹ, מִפְּנֵי מַה לֹא עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה? אִם אוֹמֵר עָנִי הָיִיתִי וְטָרוּד בְּמְזוֹנוֹתַי אוֹמְרִים לוֹ כְּלוּם עָנִי הָיִיתָ יוֹתֵר מֵהִלֵּל?... עָשִׁיר אוֹמְרִים לוֹ, מִפְּנֵי מַה לֹא עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה? אִם אוֹמֵר עָשִׁיר הָיִיתִי וְטָרוּד הָיִיתִי בִּנְכָסַי, אוֹמְרִים לוֹ כְּלוּם עָשִׁיר הָיִיתָ יוֹתֵר מֵרִבִּי אֶלְעָזָר [בֶּן חַרְסוֹם]?... רָשָׁע אוֹמְרִים לוֹ, מִפְּנֵי מַה לֹא עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה? אִם אֹמֵר נָאֶה הָיִיתִי וְטָרוּד בְּיִצְרִי (הָיָה), אוֹמְרִים לוֹ כְּלוּם נָאֶה הָיִיתָ יוֹתֵר מִיּוֹסֵף?... נִמְצָא הִלֵּל מְחַיֵּב אֶת הָעֲנִיִּים, נִמְצָא רִבִּי אֶלְעָזָר בֶּן חַרְסוֹם מְחַיֵּב אֶת הָעֲשִׁירִים, נִמְצָא יוֹסֵף מְחַיֵּב אֶת הָרְשָׁעִים. **(גמ' יומא לה:)**

קמז הַלְלוּ יָהּ | כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְּהִלָּה:

[23] בּוֹנֵה יְרוּשָׁלִַם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:

הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם:

מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא:

גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לְתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר:

מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עָדֵי־אָרֶץ:

עֲנוּ לַיְיָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְּכִנּוֹר:

הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם | בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר:

נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ:

לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה:

רוֹצֶה יְיָ אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:

* שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלִַם | אֶת־יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן:

כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ:

הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:

הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ:

הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצֶּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר:

מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְּפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד:

יִשְׁלַח־דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם:

מַגִּיד דברו דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל:

לֹא עָשָׂה כֵּן | לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּ־יָהּ:

23. רַב נַחְמָן אָמַר, ... שֶׁנֶּאֱמַר: 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלִַם ד׳ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:', אֵימָתַי בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם ד׳? בִּזְמַן שֶׁנִּדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס. (גמ׳ ברכות מט.)

קמח הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים:
הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו:
הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ [24] הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר:
הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר | מֵעַל הַשָּׁמָיִם:
יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ:
וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר:
הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת:
אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ:
הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים:
הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף:
מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ:
בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים:
יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:
וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ:

קמט הַלְלוּ יָהּ | שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים:
יִשְׂמַח־יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם:
יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ:
כִּי־רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה:
יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם:
[25] » רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם:
לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְּאֻמִּים:
לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל:
לַעֲשׂוֹת בָּהֶם | מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־יָהּ:

24. מֵיתִיבֵי ״הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר:״ אַלְמָא אוֹר אוֹרְתָא הוּא? הָכִי קָאָמַר, הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכָבִים הַמְּאִירִים. אֶלָּא מֵעַתָּה, כּוֹכָבִים הַמְּאִירִים הוּא דְּבָעוּ שַׁבּוּחֵי, שֶׁאֵינָן מְאִירִין לָא בָּעוּ שַׁבּוּחֵי, וְהָא כְּתִיב ״הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו:״. (גמ׳ פסחים ג.)

25. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, כָּל הַקּוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע עַל מִטָּתוֹ, כְּאִלּוּ אוֹחֵז חֶרֶב שֶׁל שְׁתֵּי פִּיּוֹת בְּיָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״רוֹמְמוֹת אֵ-ל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם:״. (גמ׳ ברכות ה.)
תַּנְיָא, אֵיזוֹ הִיא נְקִימָה אֵיזוֹ נְטִירָה? נְקִימָה, אָמַר לוֹ הַשְּׁאִילֵנִי מַגָּלְךָ, אָמַר לוֹ לָאו, לְמָחָר אָמַר לוֹ הוּא הַשְּׁאִילֵנִי קַרְדּוּמְךָ, אָמַר לוֹ אֵינִי מַשְׁאִילְךָ כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי, זוֹ הִיא נְקִימָה. וְאֵיזוֹ הִיא נְטִירָה? אָמַר לוֹ הַשְּׁאִילֵנִי קַרְדּוּמְךָ, אָמַר לֵיהּ לֹא, לְמָחָר אָמַר לוֹ הוּא הַשְּׁאִילֵנִי חֲלוּקְךָ, אָמַר לוֹ הֵילָךְ, אֵינִי כְּמוֹתְךָ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי, זוֹ הִיא נְטִירָה. (גמ׳ יומא כג.)

מכאן עד 'ויברך דויד' אומר הבעל תפלה את הפסוקים כולם בקול רם.
בשבת אומר הבעל תפלה פסוקים אלו בניגון מיוחד לשבת.

קנ הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ:
הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ:
הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר:
הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָּב:
הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה:
» [26] כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ:
כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ [27] הַלְלוּ־יָהּ:

פט:נג בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן:
קלה:כא בָּרוּךְ יְיָ | מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם הַלְלוּ־יָהּ:
עב:יח־יט בָּרוּךְ | יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ:
וּבָרוּךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן:

ואחר שאמרו הקהל עד 'אמן ואמן', אומר הבעל תפלה בקול 'כל הנשמה' עד 'אמן ואמן'.
יש לעמוד מכאן ועד 'וצבא השמים לך משתחוים' ושוב ל'ישתבח' (מגן אברהם ש"ע נ"א סי' ז).

ד"ה ח' כ"ט:י־יג

[28] וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְיָ לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:

---

26. אִתְּמַר, צוֹאָה עַל בְּשָׂרוֹ, אוֹ יָדוֹ מוּנַחַת בְּבֵית הַכִּסֵּא, רַב הוּנָא אָמַר, מוּתָּר לִקְרוֹת קְרִיאַת שְׁמַע. רַב חִסְדָּא אָמַר, אָסוּר לִקְרוֹת קְרִיאַת שְׁמַע. אָמַר רָבָא, מַאי טַעְמָא דְּרַב הוּנָא? דִּכְתִיב: 'כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָ-הּ'. וְרַב חִסְדָּא אָמַר, אָסוּר לִקְרוֹת קְרִיאַת שְׁמַע, מַאי טַעְמָא דְּרַב חִסְדָּא? דִּכְתִיב: 'כָּל עַצְמֹתַי | תֹּאמַרְנָה ד' מִי כָמֹוךָ'. (תהלים לה:י) (גמ' ברכות כה.) אָמַר רַב זוּטְרָא בַּר טוֹבִיָּה אָמַר רַב, מִנַּיִן שֶׁמְּבָרְכִין עַל הָרֵיחַ? שֶׁנֶּאֱמַר: 'כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָ-הּ', אֵיזֶהוּ דָּבָר שֶׁהַנְּשָׁמָה נֶהֱנֵית מִמֶּנּוּ? הֱוֵי אוֹמֵר זֶה הָרֵיחַ. (שם מג:) אָמַר רִבִּי יִרְמְיָה בֶּן אֶלְעָזָר, מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ דָּיוֹ לָעוֹלָם שֶׁיִּשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָ-הּ הַלְלוּ־יָ-הּ:' (גמ' עירובין יח:)

27. אִיבַּעְיָא לְהוּ 'הַלְלוּיָ-הּ' לְרַב מַאי? תָּא שְׁמַע, דְּאָמַר רַב, חֲזִינָא תִּילֵי דְּבֵי חֲבִיבָא (ר' חייא), דִּכְתִיב בְּהוּ הַלֵּלוּ בְּחַד גִּיסָא, וְיָ-הּ בְּחַד גִּיסָא. וּפְלִיגָא דְּרִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, דְּאָמַר רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, מַאי 'הַלְלוּ־יָ-הּ'? הַלְלוּהוּ בְּהִלּוּלִים הַרְבֵּה. וּפְלִיגָא דְּיִדֵּיהּ אַדְּיִדֵּיהּ, דְּאָמַר רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת שֶׁל שֶׁבַח נֶאֱמַר סֵפֶר תְּהִלִּים, בְּנִיצּוּחַ בְּנִגּוּן בְּמַשְׂכִּיל בְּמִזְמוֹר בְּשִׁיר בְּאַשְׁרֵי בִּתְהִלָּה בִּתְפִלָּה בְּהוֹדָאָה בְּהַלְלוּיָ-הּ. גָּדוֹל מִכּוּלָּן הַלְלוּיָ-הּ, שֶׁכּוֹלֵל שֵׁם וָשֶׁבַח בְּבַת אַחַת. (גמ' פסחים קיז.)

28. האותיות הראשונות של המילים הראשונות של החלק הזה 'וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־ד'״- ' שראשי התיבות 'ודאי', שיש לו אותה גימטריה כמו **אהי-ה**, אחד משמות האל. האותיות הראשונות של המילים 'אַתָּה־הוּא ד' הָאֱלֹהִים' מאייתות **אהי-ה**. לפיכך אנו עומדים מ**אהי-ה** ל**אהי-ה**, בהתייחסות לשם השם (סידור ר' יעקב עמדין).

'וַיְבָרֶךְ עֶזְרָא אֶת־ד' הָאֱלֹהִים הַגָּדוֹל' (נחמיה ח:ו), מַאי גָּדוֹל? אָמַר רַב יוֹסֵף אָמַר רַב, שֶׁגִּדְּלוֹ בַּשֵּׁם הַמְפוֹרָשׁ, רַב גִּידֵּל אָמַר 'בָּרוּךְ אַתָּה ד' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:'. (גמ' יומא סט:)

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ
לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ:
וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל:
וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:

נחמיה ט:ו־יא

אַתָּה־הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּ עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם
הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם
[29] וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים:
אַתָּה־הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ [30] בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:
וּמָצָאתָ אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ וְכָרֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי
הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה:
וַתֵּרֶא אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף:
וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם
וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה:
וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת־רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת,
כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

שירת הים נהגו לאמרה בניגון טעמי המקרא

שמות יד:ל־לא

וַיּוֹשַׁע יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת
עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְיָ
וַיַּאֲמִינוּ בַּיְיָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

29. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בּוֹאוּ וְנַחֲזִיק טוֹבָה לַאֲבוֹתֵינוּ שֶׁהוֹדִיעוּ מְקוֹם תְּפִלָּה, דִּכְתִיב: 'וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים:' (גמ' ברכות כה.)

30. תָּנֵי בַּר קַפָּרָא, כָּל הַקּוֹרֵא לְאַבְרָהָם אַבְרָם עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם' (בראשית יז:ה) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם' (בראשית שם)... מָתִיב רַבִּי יוֹסֵי בַּר אָבִין וְאִיתֵּימָא רַבִּי יוֹסֵי בַּר זְבִידָא 'אַתָּה־הוּא ד׳ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם', אָמַר לֵיהּ, הָתָם נָבִיא הוּא מְסַדֵּר לִשְׁבָחֵיהּ דְּרַחֲמָנָא מַאי דַּהֲוָה מֵעִיקָּרָא. (גמ' ברכות יג.)
אָמַר רַב חָנָן בַּר רָבָא אָמַר רַב, אִמֵּיהּ דְּאַבְרָהָם, אַמַּתְלָאִי בַּת כַּרְנְבוֹ, אִמֵּיהּ דְּהָמָן, אַמַּתְלָאִי בַּת עוּרְבָתִי, וְסִימָנֵיךְ, טָמֵא טָמֵא טָהוֹר טָהוֹר. אִמֵּיהּ דְּדָוִד נִצֶּבֶת בַּת עֲדָאֵל שְׁמָהּ, אִמֵּיהּ דְּשִׁמְשׁוֹן צְלֶלְפּוֹנִית, וְאַחְתֵּיהּ נַשְׁיָין. לְמַאי נַפְקָא מִינָּהּ? לִתְשׁוּבַת הַמִּינִים. (גמ' ברכות לא.)

Das Meerslied

בשבת שירה (וביום ז׳ של פסח) מנגנין ה׳שירה׳ בפסוקי דזמרה, וגם בקריאתה בס״ת. (כח יהודה)

טו:א-יח אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיְיָ וַיֹּאמְרוּ[31] [32]

לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי־גָאֹה גָּאָה[33] סוּס

וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי

לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ[34] אֱלֹהֵי

אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה יְיָ

שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר

שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־

אָבֶן: יְמִינְךָ יְיָ נֶאְדָּרִי בַכֹּחַ[35] יְמִינְךָ

יְיָ תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס

קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ

אַפֶּיךָ נֶעֱרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר

אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ

נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ

בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם

---

31. אומרים בלחש חוץ מפסוקים ד׳ **איש מלחמה** וגו׳, **ימינך** וגו׳, **מי כמכה** וגו׳, **עד יעבר** וגו׳, שאומר בקול.

32. תַּנְיָא, אָמַר רַבִּי מֵאִיר, מִנַּיִן לְתַחֲיַּית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: ׳אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיְיָ׳ שָׁר לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא יָשִׁיר. **(גמ׳ סנהדרין נא:)**

33. תָּנוּ רַבָּנָן, בּוֹ בַּיּוֹם דָּרַשׁ רַבִּי עֲקִיבָא, בְּשָׁעָה שֶׁעָלוּ יִשְׂרָאֵל מִן הַיָּם, נָתְנוּ עֵינֵיהֶם לוֹמַר שִׁירָה, וְכֵיצַד אָמְרוּ שִׁירָה? כְּגַדּוֹל הַמַּקְרֵא אֶת הַלֵּל, וְהֵן עוֹנִין אַחֲרָיו רָאשֵׁי פְרָקִים, מֹשֶׁה אָמַר ׳**אָשִׁירָה** לַיְיָ״ וְהֵן אוֹמְרִים ׳**אָשִׁירָה** לַיְיָ״ מֹשֶׁה אָמַר ׳**כִּי־גָאֹה גָּאָה**׳ וְהֵן אוֹמְרִים ׳**אָשִׁירָה לַיְיָ**״. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, כְּקָטָן הַמַּקְרֵא אֶת הַלֵּל, וְהֵן עוֹנִין אַחֲרָיו כָּל מַה שֶׁהוּא אוֹמֵר, מֹשֶׁה אָמַר ׳**אָשִׁירָה לַיְיָ**״ וְהֵן אוֹמְרִים ׳**אָשִׁירָה לַיְיָ**״ מֹשֶׁה אָמַר ׳**כִּי־גָאֹה גָּאָה**׳ וְהֵן אוֹמְרִים ׳**כִּי־גָאֹה גָּאָה**׳. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר כְּסוֹפֵר הַפּוֹרֵס עַל שְׁמַע בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, שֶׁהוּא פּוֹתֵחַ תְּחִילָּה וְהֵן עוֹנִין אַחֲרָיו. בְּמַאי קָמִיפְּלְגֵי? רַבִּי עֲקִיבָה סָבַר ׳**לֵאמֹר**׳ אַמִּילְתָּא קַמַּיְיתָא, וּרְבִי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי סָבַר ׳**לֵאמֹר**׳ אַכָּל מִילְתָּא וּמִילְתָּא, וּרְבִי נְחֶמְיָה סָבַר ׳**וַיֹּאמְרוּ**׳ דַּאֲמוּר כּוּלְּהוּ בַּהֲדֵי הֲדָדֵי, ׳**לֵאמֹר**׳ דְּפָתַח מֹשֶׁה בְּרִישָׁא. **(גמ׳ סוטה כז:, ל:)**

34. תַּנְיָא ׳**זֶה אֵ-לִי וְאַנְוֵהוּ**׳, הִתְנָאֶה לְפָנָיו בְּמִצְוֹת, עֲשֵׂה לְפָנָיו סוּכָּה נָאָה, וְלוּלָב נָאֶה וְשׁוֹפָר נָאֶה, צִיצִית נָאֶה סֵפֶר תּוֹרָה נָאֶה, וּכְתֹוב בּוֹ לִשְׁמוֹ בִּדְיוֹ נָאֶה, בְּקוּלְמוֹס נָאֶה בְּלַבְלָר אוּמָן, וְכוֹרְכוֹ בְּשֵׂרָאִין נָאִין. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר, ׳**וְאַנְוֵהוּ**׳ הֱוֵי דּוֹמֶה לוֹ, מַה הוּא חַנּוּן וְרַחוּם אַף אַתָּה הֱיֵה חַנּוּן וְרַחוּם. **(גמ׳ שבת קלג:)**

35. רַב חִינְנָא בַּר פָּפָא רָמֵי, כְּתִיב: ׳שַׁדַּי-י לֹא־מְצָאנֻהוּ שַׁגִּיא־כֹחַ׳ (איוב לז:כג) וּכְתִיב: ׳גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ׳ וּכְתִיב ׳יְמִינְךָ ד׳ נֶאְדָּרִי בַכֹּחַ׳ (שמות טז:ו) לֹא קַשְׁיָא, כָּאן בִּשְׁעַת הַדִּין, כָּאן בִּשְׁעַת מִלְחָמָה. **(גמ׳ עבודה זרה ד.)**

אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי
כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה
פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ
בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעֻזְּךָ אֶל־נְוֵה
קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל
אָחַז יֹשְׁבֵי פְלֶשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי
אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ
כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה
וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָאָבֶן עַד־
יַעֲבֹר עַמְּךָ יְיָ עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ
קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן
לְשִׁבְתְּךָ [36] פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ
יָדֶיךָ: » יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ |

יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: בסוף שירת הים כופלים את הפסוק ׳ד׳ ימלוך לעולם ועד׳

תהלים כב:כט **כִּי לַיְיָ הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם:**

עובדיה א:כא [37] **וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה:**

זכריה יד:ט [38] **וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:**

מסיימים:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר ◇ דברים ו:ד **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

---

36. דָּרַשׁ בַּר קַפָּרָא, גְּדוֹלִים מַעֲשֶׂה צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, דְּאִילּוּ בְּמַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ כְּתִיב: ׳**אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם**׳ (ישעיה מח:יג), וְאִילּוּ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים כְּתִיב: ׳**מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ד׳ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ:**׳ (גמ׳ כתובות כ.)
אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, גָּדוֹל מִקְדָּשׁ שֶׁנִּיתָּן בֵּין שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ׳**פָּעַלְתָּ ד׳ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ:**׳... וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דֵּעָה, כְּאִילּוּ נִבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו, שֶׁזֶּה נִיתָּן בֵּין שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, וְזֶה נִיתָּן בֵּין שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת (גמ׳ ברכות לג., סנהדרין לג.)

37. **בשבת חנוכה אומרים** ׳וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן׳ -**ניגון המאורה** ׳**שני זיתים**׳. (מכון מורשת אשכנז)

38. ׳וְהָיָה ד׳ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ד׳ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:׳, אַטּוּ הָאִידָּנָא לָאו אֶחָד הוּא? אָמַר רַבִּי אַחָא בַּר חֲנִינָא, לָא בָּעוֹלָם הַזֶּה הָעוֹלָם הַבָּא, הָעוֹלָם הַזֶּה עַל בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת אוֹמֵר, ׳בָּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב׳, וְעַל בְּשׂוֹרוֹת רָעוֹת אוֹמֵר, ׳בָּרוּךְ דַּיַּין הָאֱמֶת:׳, לָעוֹלָם הַבָּא כּוּלּוֹ ׳הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב׳. (גמ׳ פסחים נ:)

נהגו בתקופת הראשונים ששליח צבור לשחרית מתחיל 'נשמת' ('ברכת השיר' (גמ' פסחים קיז:)) (סידור רש"י).
מ'נשמת' עד 'אלא אתה' אומר החזן הכל בקול ובנעימה:

[1] [2] **נִשְׁמַת כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד ◇ מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל ◇ וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ ◇ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה ◇ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה – אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים ◇ אֱלוֹהַּ כָּל־בְּרִיּוֹת ◇ אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת ◇ הַמְּהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת ◇ הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַיְיָ לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן: הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים ◇ וְהַמֵּקִיץ רְדוּמִים ◇ וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים ◇ וְהַמַּתִּיר | אֲסוּרִים ◇ וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים ◇ לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים:**

אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם ◇ וּלְשׁוֹנֵנוּ כַּהֲמוֹן רִנָּה גַּלָּיו ◇ וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ ◇ וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ ◇ וְיָדֵינוּ פְּרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם ◇ וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת ◇ אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ וּלְבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ ◇ עַל־אַחַת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וּמִבֵּית | עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: בָּרָעָב זַנְתָּנוּ ◇ וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ ◇ מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ ◇ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ ◇ וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ:

עַד־הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְלֹא־עָזְבוּנוּ חֲסָדֶיךָ: אַל־תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל־כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ ◇ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ ◇ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ ◇ הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וַיַּקְדִּישׁוּ וַיַּמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה ◇ וְכָל־לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע ◇ וְכָל־בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע ◇ וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה ◇ וְכָל־לְבָבוֹת יִירָאוּךָ ◇ וְכָל־קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ ◇ כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב:
תהלים לה:י [3] **כָּל עַצְמֹתַי | תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמֹוךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ:**

» **מִי יִדְמֶה־לָּךְ ◇ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ ◇ וּמִי יַעֲרָךְ־לָּךְ:** דברים י:יז **הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא ◇**
בראשית יד:יט [4] **אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת־שֵׁם קָדְשֶׁךָ ◇ כָּאָמוּר:** תהלים קג:א [5] **לְדָוִד | בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ:**

---

1. ומצאתי בפירוש ישן סביב לסדור כי"י משנת קס"ז והוא כמנהג טריו"ש וז"ל "שמעתי מר' יהודה בר יעקב שר' שמעון בן כיפא יסד נשמת עד מי ידמה לך" עכ"ל. ובפירוש אחר מצאתי בזה"ל שמעון בן כפה וי"א שמעון בן שטח יסד את נשמת ורמז שמו בו למפרע דהיינו ש' שוכן עד מ' מי ידמה ע' עד הנה עזרונו ו' ואילו פינו נ' נשמת" עכ"ל. (סידור עבודת ישראל) [סידור ר' שבתי סופר גרס 'ואילו' בעקבות סידורי ספרד]

2. מאי בִּרְכַּת הַשִּׁירִ? רַב יְהוּדָה אָמַר, 'יְהַלֶּלְוּךָ ד' אֱלֹדֵינוּ', וּרְבִי יוֹחָנָן אָמַר, 'נִשְׁמַת כָּל־חַי'. (גמ' פסחים קיח.)

3. 'כָּל עַצְמוֹתַי' המילה כָּל בקמץ ולא בקמץ קטן. (רא"ש)

4. אָמַר רְבִי זְכַרְיָה מִשּׁוּם רְבִי יִשְׁמָעֵאל, בִּיקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹצִיא כְּהוּנָּה מִשֵּׁם. שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְהוּא כֹהֵן לְאֵ־ל עֶלְיוֹן': כֵּיוָן שֶׁהִקְדִּים בִּרְכַּת אַבְרָהָם לִבְרִכַּת הַמָּקוֹם, הוֹצִיאָה מֵאַבְרָהָם. שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵ־ל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:'... וְהַיְינוּ דִּכְתִיב: 'וְהוּא כֹהֵן לְאֵ־ל עֶלְיוֹן:' הוּא כֹּהֵן, וְאֵין זַרְעוֹ כֹּהֵן. (גמ' מלריס לב:)

5. רַב שִׁימִי בַּר עוּקְבָא וְאָמְרִי לְהּ מַר עוּקְבָא הָוָה שְׁכִיחַ קָמֵיהּ דְּרִבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פַּזִּי, וַהֲוָה מְסַדֵּר אַגַּדְתָּא קָמֵיהּ דְּרִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, מַאי דִּכְתִיב: 'לְדָוִד | בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־ד' וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ:'? אָמַר לֵיהּ, בֹּא וּרְאֵה שֶׁלֹּא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, מִדַּת בָּשָׂר וָדָם צַר צוּרָה עַל גַּבֵּי הַכּוֹתֶל, וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַטִּיל בָּהּ רוּחַ וּנְשָׁמָה קְרָבַיִם וּבְנֵי מֵעַיִם, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן, צַר צוּרָה בְּתוֹךְ צוּרָה, וּמַטִּיל בָּהּ רוּחַ וּנְשָׁמָה קְרָבַיִם וּבְנֵי מֵעַיִם. (גמ' ברכות י.)

בשבועות מתחיל 'האל'

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ:

בסכות ושמיני עצרת מתחיל 'הגדול' (בשבת חוה״מ מתחיל בשכן עד)

[6] **הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ:**

בפסח וגם בשבת חול המועד מתחיל 'הגבור'

הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ:

בראש השנה וביום כפור מתחיל 'המלך'

הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב ([7] ר״ה ויו״כ **יֹשֵׁב**) **עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא**

בשבת ובחול המועד סכות מתחיל 'שוכן עד'.

[8] עש״כ ישעיה נז:טו **שֹׁכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ:**

[9] **וְכָתוּב:** תהלים לג:א **רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה:**

[10*] **בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל: וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ:**

וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם: וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת (נ״א **וּבְמִקְהֲלוֹת**) **רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים ◇ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס ◇ עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת־דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:**

Schluß der Lobgesänge

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ ◇ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ ◇ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שִׁיר וּשְׁבָחָה ◇ הַלֵּל וְזִמְרָה ◇ עֹז וּמֶמְשָׁלָה ◇ נֶצַח ◇ גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה ◇ תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת ◇ קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת ◇ » בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: [11] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◇ אֵל ◇ מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתֻּשְׁבָּחוֹת ◇ [12] אֵל הַהוֹדָאוֹת ◇ אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת ◇ הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה ◇ מֶלֶךְ ◇ אֵל ◇ חַי הָעוֹלָמִים:

* בראש השנה ויום כפור הסדר כדהלן:

בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְרוֹמָם:, וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ:, וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדָּשׁ:, וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלָּל:

---

6. **בשבתות שמוציאים שני ספרי תורה אומרים בפי ישרים בניגון מיוחד וסופו בניגון יום טוב., בשמחת תורה הש״צ של שחרית נאמר 'הַגָּדוֹל' בניגון יום טוב, 'הַמֶּלֶךְ' בניגון ימים נוראים, 'שׁוֹכֵן עַד' בניגון שבת, 'וְכָתוּב' בניגון ברכת המגילה.**

7. מתחילין 'המלך יושב' ולא 'היושב'. כי היושב משמע הרגיל לישב. אבל יושב פירושו יושב עכשיו. (נוהג כצאן יוסף) אך לפי המנהג הישן אומרים 'היושב' גם בראש השנה ויום כפור.

8. בקהילות אשכנז נהגו להתפלל בשקט. כאשר הגיע מתפלל ממזרח אירופה, והרים את קולו בתפילה, לא היה נדיר שחברים קשישים הסתובבו ויקראו "Wir haben schon einen Chasen" [כבר יש לנו חזן].

9. **שבת פרשת זכור בשחרית אומר החזן את המילים** 'וְכָתוּב: רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּד׳ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה:' **בניגון** 'בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם' **של ברכת המגילה.**

10. **בשבת שמוציאין ב׳ ספרי תורה (ר״ח, שבת חנוכה, שבת חול המועד, ארבע פרשיות.) אומרים 'בפי ישרים' בניגון המיוחד.**

11. **מ'בא״י א-ל מלך' עד סוף ברכת 'ישתבח' עם קדיש נאמרת: בפסח - 'אדיר הוא', בשמיני עצרת, באחרון של פסח, ב׳ שבעות - 'מתנת יד', בשמחת תורה - הקפות, בשבעות - תחילת 'אקדמות' וממשיך בה עד סוף החצי קדיש.**

12. **את הברכה החל מ'א-ל ההודאות' אומר החזן: בסכות- בניגון סכות, ובשבת חול המועד פסח - בניגון 'אדיר הוא' וממשיך בה עד סוף חצי הקדיש.**

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים נוסף בתחילה כאן רק בעשרת ימי תשובה על ידי נוסח ספרד. זהו מנהג אריז״ל, שלא התקבל על ידי אשכנזים ברחבי אירופה, עם זאת אשכנזים רבים ממזרח אירופה התחילו לומר זאת.

חזן כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇
בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב – וְאִמְרוּ חזן כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים גם אם עומדים בתפלה
במקום שאין רשאים להפסיק בו יִתְבָּרַךְ
חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇
וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל ◇ שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא חזן כורע בְּרִיךְ הוּא ◇ הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא (13 בראש השנה ויום כפור ובכל יום טוב של מתנת יד מוסיפים וּלְעֵלָּא) מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא
תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇ דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא – חזן כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב

Einteilung des Schmalesens für Sabbat-Festtage

באמירת 'ברכו' החזן אומר: 'ברוך יי המבורך לעולם ועד' יחד עם הציבור,
ולא אחריו, כמו בעניית קדושה וכיוצא בו. וכן המנהג ב'ברכו' של העולים לתורה.

[1] חזן מאריך באמירת 'ברכו':

בָּרְכוּ

בעוד החזן אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש:
יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים ◇ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◇ וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים תהלים סח:ה סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְּזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה:

אֶת־יְיָ

כשמנגן החזן השם יאמר הקהל:
בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

הַמְבֹרָךְ:

כשמנגן החזן 'המברך' יאמר הקהל:
קיג:ב יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קהל וחזן יחדיו:
בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

חזן אומר בקול רם את ראש ברכת יוצר עד 'את הכל':
(חוץ מבראש השנה שאז אין החזן אומר את תחילת הברכה בקול רם.)
(גמ' ברכות יח:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇
ישעיה מה:ז יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֵׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא ◇ אֶת־הַכֹּל:

---

13. בתפלות ראש השנה (חוץ ממנחה ראש השנה) ויום כפור כופלים 'לעילא ולעילא' רק בקדישים מיוחדים שנתקנו לאמירת החזן, אך בכל קדיש יתום אין כופלים. בשאר ימי התשובה, מלבד יום כפור, אין כופלים 'לעילא' כלל.

המנהג המקובל היום לכפול מקורו בלבוש סי' תקפ"ב והובא במ"א ובמט"א, אבל בסדורים ישנים ליתא (ומצאנוהו רק בפירוש לסידור ר' הירץ משנת ש"כ). ואפילו בסידור רש"ס - תלמיד הלבוש - לא הובא מנהג זה. (סידור אזור אליהו)

1. ברמ"א או"ח סי' נ"ז סעיף א' הביא דברי הטור: "נהגו שהש"ץ מאריך ב'ברכו' והקהל אומרים 'יתברך וישתבח' וכו', בעוד שהוא מאריך ב'ברכו'". במקומות בהם אין מאריך הש"ץ בניגון 'ברכו', בטלה אמירה זו, כעצת המשנה ברורה שם ס"ק ה', שאם אין החזן מאריך מוטב לשתוק. אמנם במסורת הנגינה של קהילת אשכנז החזן מאריך בניגון כל אמירת 'ברכו' הן בחול הן בשבת והן במועדים.

[2] [3] בשבתות ובחגים שאומרים יוצר פותחים בחרוז זה, וחזן אומרו בקול רם בהמשך לתחילת ברכת יוצר:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים ◇ אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

ביום טוב שחל בחול אומרים 'המאיר לארץ' (עמ' **151**).

[4] משבת הגדול עד ימי הסליחות אומרים 'הכל יודוך' לסירוגין, פסוק אחד חזן אומר בקול רם ובפסוק שאחריו משמיע הקהל את קולו, וחוזר חלילה. (מחזור ויטרי, קסח)

חזן: **הַכֹּל יוֹדוּךָ ◇ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ ◇ וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ:**

קהל: **הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה ◇ יוֹצֵר הַכֹּל: הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל־יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח ◇**

חזן: **וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ ◇ מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ ◇**

קהל: **וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו ◇ שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים:**

חזן: **הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים ◇**

וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

קהל: **הַמֶּלֶךְ הַמָּרוֹם לְבַדּוֹ מֵאָז ◇ הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם:**

חזן: **אֱלֹהֵי עוֹלָם ◇ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ רַחֵם עָלֵינוּ ◇ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ ◇**

צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ ◇ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ:

קהל: **אֵין כְּעֶרְכֶּךָ ◇ וְאֵין זוּלָתֶךָ ◇ אֶפֶס בִּלְתֶּךָ ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ:**

חזן: **אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה ◇ וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:**

קהל: **אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ ◇ וְאֵין דּוֹמֶה־לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:**

---

2. מקובל באירועים מיוחדים שרק נאמר יוצר וזולת. לדוגמא, בשבתות ארבע פרשיות (יוצר, זולת). בשבת חנוכה, אומרים (יוצר, מאורה, זולת), המאורה נאמרת במקום אופן.

3. אלו השבתות שאומרים בהם 'יוצר' שבת ברית מילה, שבת ראש חודש, ראש השנה, יום כפור, סכות, ושבת חול המועד, שמיני עצרת, שבת בראשית, שבת הראשונה והשניה של חנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, החודש] והפסקות הראשונה והשניה, שבת הגדול, פסח, ושבת חול המועד, (אם אין שבת חול המועד פסח אומרים יוצר בשביעי של פסח) שבועות, שבת נחמו, שבת תשובה.

4. בחורף הכל יודוך וא-ל אדון נאמרים בשקט, ואילו בקיץ הכל יודוך נאמר לסירוגין קהל וחזן וא-ל אדון מושרים לסירוגין באותו אופן.

משבת הגדול עד ימי הסליחות נהגו להמשיך ולומר גם את הפיוט 'א-ל אדון' לסירוגין בין חזן וקהל, ויש נוהגים לנגן 'א-ל אדון' בנעימה בכל שבתות השנה. כשיש חתן וכן כשבאה יולדת לבית הכנסת מנגן החזן לכבודם 'שמחים בצאתם' עד סוף הפיוט בניגון מיוחד. חתן שבשבת שאחרי האירוסין ובשבת שאחרי הנישואין (ולא בשבת שלפני הנישואין).

חזן: [5]אֵל ◇ אָדוֹן עַל כָּל־הַמַּעֲשִׂים ◇ בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל־נְשָׁמָה:

קהל: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם ◇ דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים ◇ אוֹתוֹ:

חזן: הַמִּתְגָּאֶה עַל־חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ ◇ וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל־הַמֶּרְכָּבָה:

קהל: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ ◇ חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ:

חזן: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ ◇ יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל:

קהל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם ◇ לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל:

חזן: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נְגַהּ ◇ נָאֶה זִיָּם בְּכָל־הָעוֹלָם:

קהל: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם ◇ עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנֵהֶם:

חזן: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ ◇ צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ:

בחורף החזן מתחיל מ'קרא לשמש' בקול:

קהל: » קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח־אוֹר ◇ רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה:

חזן: שֶׁבַח נוֹתְנִים־לוֹ כָּל־צְבָא מָרוֹם ◇
תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה ◇ שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ –

חזן: לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל־הַמַּעֲשִׂים ◇ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל־כִּסֵּא כְבוֹדוֹ ◇
תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה ◇ עָנֵג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי ◇
שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ:

קהל: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר: תהלים 36:6-3 מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
([6]טוֹב לְהֹדוֹת לַיְיָ) לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל־יְצוּרָיו: שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה
יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל ◇ הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ:

חזן: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ ◇ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר ◇ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת:
תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ ◇ עַל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ ◇ וְעַל־מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ ◇ יְפָאֲרוּךָ ◇ סֶלָה:

5. כתב הכל בו, מיוחד באלפא ביתא, ובראשונה עשר תבות נגד עשרת הדברות, ובאחרונה י"ב תבות נגד י"ב מזלות, בשארו תשעה אמצעיים שבכל אחד ח' תבות שהן בכללן ע"ב נגד שם המפורש, ויחד הם כ"ב אותיות נגד שם בן כ"ב עכ"ל... ודע כי כל חרוז מתחלק לב' חלקים וכל חלק מתחיל באות מסדר אלפ"א בית"א. (סידור עבודת ישראל)

6. אינו בסדורי כי"י גם לא במחזור רומא ובסדורי ספרדים. (סידור עבודת ישראל)

ביום טוב שאינו חל בשבת אומרים 'המאיר לארץ' כבחול (סידור כרוקח).

הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ ◇ בְּרַחֲמִים ◇ וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: קד:כד מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ | יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז ◇ הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם ◇ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ ◇ אָדוֹן עֻזֵּנוּ ◇ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ ◇ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵל בָּרוּךְ גְּדוֹל דֵּעָה ◇ הֵכִין וּפְעַל זָהֳרֵי חַמָּה ◇ טוֹב יָצַר כָּבוֹד לִשְׁמוֹ ◇ מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֻזּוֹ ◇ פִּנּוֹת צְבָאָיו קְדוֹשִׁים רוֹמְמֵי שַׁדַּי ◇ תָּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ: תִּתְבָּרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ ◇ וְעַל־מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ ◇ יְפָאֲרוּךָ ◇ סֶלָה:

ביום טוב מנגנים מתתברך צורינו עד סוף ביראה בניגון היום, בפסח בניגון אדיר הוא, בשבת חזון מנגן קצת בניגון קינות.

חזון **תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ ◇ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים: יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ־לָעַד מַלְכֵּנוּ ◇ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים ◇ וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם ◇ וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים ◇ כֻּלָּם בְּרוּרִים ◇ כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנֵהֶם: וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה ◇ בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה ◇ וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים –**

קהל **אֶת־שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא:**

חזון **וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה ◇ וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה ◇ לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם ◇ בְּנַחַת רוּחַ ◇ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה ◇ קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים ◇ וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה –**

קהל ישעיה ו:ג [7] **קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:**

חזון **וְהָאופַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים . . .**

[8] בשבתות ובחגים כשאומרים אופן אומרים 'והחיות' במקום 'והאופנים'

מלבד [9] בראש השנה ויום הכיפורים:

חזון **וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרֻבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֵלִים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָל־חַיָּה וְאופָן וּכְרוּב . . .**

לְעֻמַּת שְׂרָפִים ◇ לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: קהל יחזקאל ג:יב **בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:**

---

7. וי״א שהיחיד מדלגה - (נראה דנתפשט מזה שעושין תנועה בגופן כשאומרים קדוש וברוך ויוצר מיושב וכן בקדושה **דסדרא** שדינה כמו קדושה שביוצר כמ״ש בס׳ קל״ב בהגה וכמ״ש הב״י פה בשם הזוהר), וכן הסכים שו״ת רדב״ז סי׳ י׳ וכתב שכך מן השמים השיבו בחלום למקובל אחד, ועמ״ש סי׳ תקס״ה. ועיין ספי״ו ממסכת סופרים דמשמע לי׳ כי״א שהיחיד אומרה. ובסי׳ כ״ו [בשו״ת רדב״ז] שעושין לה הידור. ונ״ל שיפה עושים דמגביהים גופן קצת באמירה, ועשו״ת רמ״ע ק״ב. (מקור חיים סימן נ״ט, ג׳)

8. **שבת ראש חודש, ראש השנה, יום כפור, סכות, שמחת תורה, שבת בראשית, הימים הראשונים של פסח, ושבת חול המועד,** (בשנה שאין **שבת חול המועד פסח** אומרים **אופן בשביעי של פסח**) **שבועות, שבת נחמו, שבת תשובה, שבת ברית מילה.**

9. מנהג ק״ק פפד״מ שא״א 'והחיות ישוררו'. ונ״ל המנהיג הטעם מפני שא״א שירה עד שישראל אמרו תחלה. ובראש השנה א״א שירה מפני שהוא יום הדין שמטעם זה א״א הלל. אבל גבי אופנים כתיב '**ברעש גדול**' (שהוא לשון הפסוק דיחזקאל) ובראש השנה דוקא צריך לומר '**ברעש גדול**' מפני אימת הדין. (נוהג כצאן יוסף)

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ ◇ לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם ◇ זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתֻשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ: כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת ◇ עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת ◇ בַּעַל מִלְחָמוֹת ◇ זוֹרֵעַ צְדָקוֹת ◇ מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת ◇ בּוֹרֵא רְפוּאוֹת ◇ נוֹרָא תְהִלּוֹת ◇ אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת: הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר: תהלים קלו:ז לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: [10] בשבת א׳ דחנוכה אומרים כאן הפיוט ׳מאורה׳ » אוֹר חָדָשׁ עַל־צִיּוֹן תָּאִיר ◇ וְנִזְכֶּה כֻּלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

[ע״י שמואל] קהל אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ חֶמְלָה גְּדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ ◇ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים ◇ כֵּן תְּחָנֵּנוּ (וּתְלַמְּדֵנוּ[11]): אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם ◇ רַחֵם עָלֵינוּ ◇ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל ◇ לִשְׁמֹעַ ◇ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד ◇ לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ ◇ וְלֹא־נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ ◇ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: » וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ◇ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל־יְשׁוּעוֹת אָתָּה ◇ וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן: וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת ◇ בשבת לפני שבועות ולפני ט׳ באב אומרים כאן הפיוט ׳אותך כל היום׳ לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה: עונים ׳אמן׳ על ברכת אהבה של חזן.

אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן דברים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

בלחש (גמ׳ פסחים נו.) בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

דברים ו:כ–ט [12] וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ [13] בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: [14] וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם

10. **בשבת חנוכה** ׳מאורה׳ ׳שני זיתים׳ **בניגון, חתימת הברכה מ׳אור חָדָשׁ׳ נאמרת בניגון ׳כִּי אֵ־ל שׁוֹמְרֵנוּ׳ של שבת חנוכה.**

11. כ״ה במקצת ס״י וכ״ה בסידור ר״ע ור״א ובסידורים שאחריהם, אבל ברוב ס״י וסידור רש״ס מכללם ליתא לתיבה זו. (סידור אזור אליהו)

12. **וְאָהַבְתָּ. אותיות האבות. בְּכָל־לְבָבְךָ** כאברהם שנאמר בו (נחמיה ט:ח) ׳וּמְצָאתָ אֶת־לְבָבוֹ [נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ]׳. **בְּכָל־נַפְשְׁךָ** כְּיִצְחָק שמסר נפשו להקב״ה. **וּבְכָל־מְאֹדֶךָ** כיעקב דכתיב ביה (בראשית כח:כב) ׳וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׳: (ספרי לב:) (בעל הטורים)

13. תַּנְיָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אִם נֶאֱמַר ׳בְּכָל־נַפְשְׁךָ׳ לָמָּה נֶאֱמַר ׳בְּכָל־מְאֹדֶךָ׳? וְאִם נֶאֱמַר ׳בְּכָל־מְאֹדֶךָ׳ לָמָּה נֶאֱמַר ׳בְּכָל־נַפְשְׁךָ׳? (אֶלָּא לוֹמַר לְךָ,) אִם יֵשׁ (לְךָ) אָדָם שֶׁגּוּפוֹ חָבִיב עָלָיו מִמָּמוֹנוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר ׳בְּכָל־נַפְשְׁךָ׳, וְאִם יֵשׁ (לְךָ) אָדָם שֶׁמָּמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִגּוּפוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר ׳בְּכָל־מְאֹדֶךָ׳. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר,׳בְּכָל־נַפְשְׁךָ׳ אֲפִילּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ.) **(גמ׳ ברכות סא:, פסחים כה., יומא פב., סנהדרין עד.)**

14. תָּנוּ רַבָּנָן, ׳וְשִׁנַּנְתָּם׳, שֶׁיִּהוּ דְּבָרַי תּוֹרָה מְחוּדָּדִים בְּפִיךָ, שֶׁאִם יִשְׁאַל לְךָ אָדָם דָּבָר, אַל תְּגַמְגֵּם וְתֹאמַר לוֹ, אֶלָּא אֱמוֹר לוֹ מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: ׳אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ׳ (משלי ז:ד) וְאוֹמֵר: ׳קְשָׁרֵם עַל־אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ׳: (שם:ג) **(גמ׳ קדושין כ:)**

בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: [15] וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ
וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

דברים יא:יג-כא וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
לְאַהֲבָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי
מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ [16] וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי
עֵשֶׂב-בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם
וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם-מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם
לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ
וּבִשְׁעָרֶיךָ: הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ׳למען ירבו׳ עד ׳אמת׳ לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי
בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

במדבר טו:לז-מא וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
[17] וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף-פְּתִיל תְּכֵלֶת:
וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת [18] וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ
וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:

הקהל והחזן אומרים את הפסוק האחרון עם הרב.

אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם-מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

---

15. תָּנָא כֵּשֶׁהוּא מֵנִיחַ, מֵנִיחַ שֶׁל יָד, וְאַחַר כָּךְ מֵנִיחַ שֶׁל רֹאשׁ, וּכְשֶׁהוּא חוֹלֵץ, חוֹלֵץ שֶׁל רֹאשׁ, וְאַחַר כָּךְ חוֹלֵץ שֶׁל יָד. בְּשֶׁלְּמָא כֵּשֶׁהוּא מֵנִיחַ, מֵנִיחַ שֶׁל יָד, מֵנִיחַ שֶׁל רֹאשׁ, דִּכְתִיב: 'וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ' וַהֲדַר 'וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ:', אֶלָּא כֵּשֶׁהוּא חוֹלֵץ, חוֹלֵץ שֶׁל רֹאשׁ, וְאַחַר כָּךְ חוֹלֵץ שֶׁל יָד, מְנָלָן? אָמַר רַבָּה, רַב הוּנָא אַסְבָּרָא לִי, "אָמַר קְרָא 'וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ:', כָּל זְמַן שֶׁבֵּין עֵינֶיךָ, יְהוּ שְׁתֵּים." (גמ׳ מנחות לו.)

16. תָּנוּ רַבָּנָן, 'וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ', מַה תַּלְמוּד לוֹמַר, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: 'לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ' (יהושע א:ח), יָכוֹל דְּבָרִים כִּכְתָבָן, תַּלְמוּד לוֹמַר 'וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ', הַנְהֵג בָּהֶן דֶּרֶךְ אֶרֶץ, דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר, אֲפִשָּׁר? אָדָם חוֹרֵשׁ בְּשָׁעַת חֲרִישָׁה, וְזוֹרֵעַ בְּשָׁעַת זְרִיעָה, וְקוֹצֵר בְּשָׁעַת קְצִירָה, וְדָשׁ בְּשָׁעַת דִּישָׁה, וְזוֹרֶה בְּשָׁעַת הָרוּחַ, תּוֹרָה מַה תְּהֵא עָלֶיהָ? אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, מְלַאכְתָּן נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי אֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וגו'" (ישעיה סא:ה), וּבִזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, מְלַאכְתָּן נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי עַצְמָן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ' וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמְּלֶאכֶת אֲחֵרִים נַעֲשֵׂית עַל יָדָן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַעֲבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ' (דברים כח:מח). (גמ׳ ברכות לה:)

17. תַּנְיָא, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, מַה נִּשְׁתַּנָּה תְּכֵלֶת מִכָּל הַצְּבָעוֹנִין? מִפְּנֵי שֶׁתְּכֵלֶת דּוֹמֶה לַיָּם, וְיָם דּוֹמֶה לָרָקִיעַ, וְרָקִיעַ דּוֹמֶה לְאֶבֶן סַפִּיר, וְאֶבֶן סַפִּיר דּוֹמֶה לְכִסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו וגו'" (שמות כד:י) וּכְתִיב: 'כְּמַרְאֵה אֶבֶן־סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא' (יחזקאל א:כו). (גמ׳ חולין פט.)
וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת. אָמַר הקב״ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבוש הבדים (ראה מדרש תהלים צ:טז) וכאשר ראיתם אותי מעוטף (ראה פסיקתא רבתי פט״ו). לכן צוה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא בכבוד (ראה מנחות מג:); (בעל הטורים)

18. באמירת פרשת 'ויאמר', הציציות עוברות מיד שמאל ליד ימין. המנהג להחזיק את הציציות מתקופת התלמוד ולכן נחשב לדינה דגמרא. מנשקים את הציציות רק באמירת המילים 'וראיתם אותו'.

חזן מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך חזן אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם', ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ ◇ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם ◇ וּשְׁמוֹ קַיָּם ◇ וְכִסְאוֹ נָכוֹן ◇ וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת ◇ וּדְבָרָיו חַיִּים וְקַיָּמִים ◇ נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים ◇ לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ ◇ עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ ◇ וְעַל כָּל־דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

בשבתות מר"ח אייר עד שבת שלפני שבועות, ושבתות שבין י"ז תמוז לתשעה באב,

החל מ'על הראשונים' הש"ץ אומרו בנעימה עצב ידועה עד 'זולתך' (בשבת חזון אומרים על הראשונים בניגון שבת.):

עַל־הָרִאשׁוֹנִים וְעַל־הָאַחֲרוֹנִים ◇ דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד ◇ אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שֶׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ ◇ גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ ◇ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ ◇ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ ◇ אֵין אֱלֹהִים עוֹד זוּלָתֶךָ:

---

[19] [20] אומרים בשבתות שאומרים זולת חוץ מר"ח אייר עד שבת שלפני שבועות ובשבתות שבין י"ז תמוז לתשעה באב:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל־דּוֹרוֹת | זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

בשבתות ובימים טובים החל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון הזולת.

עַל־הָרִאשׁוֹנִים וְעַל־הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שֶׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אָתָּה ◇ לְמַעַן שִׁמְךָ מַהֵר לְגָאֲלֵנוּ כְּגָאַלְתָּ אֶת־אֲבוֹתֵינוּ: אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל | עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה ◇ אֵין אֱלֹהִים עוֹד זוּלָתֶךָ:

אומרים זולת - שבת ברית מילה, שבת ראש חודש, סכות, שבת חול המועד, שמיני עצרת, שבת בראשית, שבת ראשונה של חנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, החודש], שבת הגדול, פסח, שבת חול המועד, (בשנה שאין שבת חול המועד פסח אומרים זולת בשביעי של פסח) שבתות שבין ראש חודש אייר לשבועות, שבועות, שבתות שבין המצרים, שבת נחמו, שבת תשובה כאן.

---

19. כאשר נאמר זולת בשבתות וימים טובים מסוימים, נאמר גם נוסח קצר יותר של **אמת ויציב** ועל־הראשונים, שהיה הנוסח העתיק של ארץ ישראל. לפי המהרי"ל (דיני הימים שבין פסח לשבועות ג') מנהג הוא לומר הגירסה הארוכה יותר של **אמת ויציב** כאשר הזולתות הן בין **ראש חודש אייר** ושבועות ובין **שבעה עשר בתמוז לתשעה באב**.

20. **זולת** לא נוספה ל**אמת ויציב** ב**ראש השנה** ... מכיוון שהיא כבר מתארת את שלטונו של אלדים כמלך היקום. יתר על כן, מצוין כי חמש עשרה ביטויי ההוקרה בפסקה זו צריכים לזכור את חמש עשרה המקרים בהם המילה **וכפר**, המרמזת על סליחה ומחילה, מתרחשת בחלק של התורה העוסקת **ביום כפור** (ויקרא פרק ט"ז), וכי בשש החזרות של המילה **אמת** יש רמיזה לבריאת העולם שהושלמה ב**ראש השנה** ... חלק זה של השירות צריך להישאר ללא שינוי **בימים נוראים**.

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם ◇ מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: [21] בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ ◇ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד־אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל־לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן ◇ וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: [22] מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ ◇ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ ◇ וְיַם־סוּף בָּקַעְתָּ ◇ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ ◇ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ ◇ תהליס קו:יח וַיְכַסּוּ־מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: » עַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל ◇ וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת ◇ בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת ◇ לְמֶלֶךְ אֵל חַי־וְקַיָּם ◇ רָם־וְנִשָּׂא ◇ גָּדוֹל וְנוֹרָא ◇ מַשְׁפִּיל גֵּאִים ◇ וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים ◇ מוֹצִיא אֲסִירִים ◇ וּפוֹדֶה עֲנָוִים ◇ וְעוֹזֵר דַּלִּים ◇ וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו:

כאן יעמוד לעמידה.

תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן ◇ בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ:
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל ◇ לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◇ וְאָמְרוּ כֻלָּם:

קהל שמות טו:יח מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

חזן שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ ◇
עַל־שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ:

קהל טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

חזן צור יִשְׂרָאֵל ◇
קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל ◇
וּפְדֵה כִנְאֻמְךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל:
[23] [24] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אומרים גם את זה בקול רם עד אות האחרונה.

בשלש רגלים ובימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה,
לשלש רגלים (עמ' **265**), לראש השנה (עמ' **300**), ליום כפור (עמ' **317**).

---

21. **בראש השנה ויום כפור** מתחיל החזן בקול רם 'בְּרוּם עוֹלָם' וכו', ובשבעות 'אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע' וכו', ובסכות 'אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן' וכו', ובפסח 'מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ' וכו' (ס' זכירה). (סידור עבודת ישראל)

22. **פרשת בשלח** - את הקטע המתחיל במילים 'מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ' אומר החזן בניגון מיוחד לפרשת בשלח ושביעי של פסח. יש הממשיכים בניגון זה עד גאל ישראל, ויש שהחל מהמילים שירה חדשה ועד גאל ישראל אומרים בניגון הידוע לברית מילה. (מכון מורשת אשכנז)

23. בניגוד לנוסח פולין, שכלל את הפסוק הנוסף 'גֹּאֲלֵנוּ ד' צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:' (ישעיה מז:ד) לפני סוף הברכת גאל ישראל, נוסח אשכנז העתיק לא הכיל את הפסוק הזה.

24. **בימים הראשונים של פסח ושבת חול המועד** (אם שביעי או אחרון של פסח חל בשבת) אומרים 'גאולה' (ברח דודי) ומסיימים בְּגָלַל אָבוֹת תּוֹשִׁיעַ בָּנִים ◇ וְתָבִיא גְאֻלָּה ◇ לִבְנֵי בְנֵיהֶם:.

עמידה של שחרית לשבת Die sieben Segnungen für den Sabbat

בשבתות אין אומרים לא את קדיש הפתח ולא 'ברכו', לא בשחרית ולא במנחה.

[1]תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

[2]כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

משבת בראשית עד שבת הגדול מוסיפים :

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

---

1. **בחזרת הש"ץ בפרשת שקלים אומרים קרובות 'אז מאז זמות', בפרשת זכור אומרים קרובות 'אזכיר סלה', בפרשת פרה אומרים קרובות 'אצולת אומן'. (אין אומרים בהם את הקטע 'זאת הקשה'), בפרשת החודש אומרים קרובות 'אתים עת דודים', בשבת הגדול אומרים קרובות 'אוני פטרי'. (מכון מורשת אשכנז)**

2. אָמַר רַבָּה בַּר חִינְנָא [סָבָא] מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב, הַמִּתְפַּלֵּל, כְּשֶׁהוּא כּוֹרֵעַ, כּוֹרֵעַ בְּבָרוּךְ וּכְשֶׁהוּא זוֹקֵף, זוֹקֵף בַּשֵּׁם. **(גמ' ברכות יב.)** "רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, שְׁלִיחַ צִבּוּר מוֹצִיא אֶת הָרַבִּים יְדֵי חוֹבָתָן." (משנה דף לג:) תַּנְיָא, אָמְרוּ לוֹ לְרַבָּן גַּמְלִיאֵל, לִדְבָרֶיךָ, לָמָּה צִבּוּר מִתְפַּלְּלִין? אָמַר לָהֶם, כְּדֵי לְהַסְדִּיר שְׁלִיחַ צִבּוּר תְּפִלָּתוֹ. אָמַר לָהֶם רַבָּן גַּמְלִיאֵל, לְדִבְרֵיכֶם, לָמָּה שְׁלִיחַ צִבּוּר יוֹרֵד לִפְנֵי הַתֵּיבָה? אָמְרוּ לוֹ, כְּדֵי לְהוֹצִיא אֶת שֶׁאֵינוֹ בָּקִי. אָמַר לָהֶם, כְּשֵׁם שֶׁמּוֹצִיא אֶת שֶׁאֵינוֹ בָּקִי, כָּךְ מוֹצִיא אֶת הַבָּקִי. **(גמ' רא"ש הסנה לד:)**

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בשבת שובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

[3] קדושה לש"ץ בחזרת התפלה:

חזן בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם ◇ כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים ◇ אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ ישעיה ו:ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

קהל וחזן יחדיו קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

חזן אָז ◇ בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל ◇ אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל ◇ מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים ◇ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: קהל וחזן יחדיו יחזקאל ג:יב בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

חזן מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ ◇ וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ ◇ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ: מָתַי תִּמְלֹךְ בְּצִיּוֹן? בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ ◇ לְעֹלָם וָעֶד תִּשְׁכֹּן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ ◇ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ ◇ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ ◇ עַל־יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ:

קהל וחזן יחדיו תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בשבת שובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

[4] [5] יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ ◇ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ: כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ ◇ בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל־הַר סִינַי ◇ וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ ◇ וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת ◇ וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: שמות לא:טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: [6] בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

---

3. המחבר (שלחן ערוך ס' קכה) אומר "אין הצבור אומרים עם ש"ץ ('נקדש') ('נקדישך' אלא שותקין ומכוונין למה שש"צ אומר עד שמגיע לקדושה ואז עונים הציבור קדוש." המשנה ברורה הוסיף "כטעם דניתקן שש"ץ יאמרנו בשביל הקהל ויהיה שלוחם וכשגם הצבור אומרים אותו איך יקרא הש"ץ שלוחם?"
את הפסקאות שנאמרו בשבת (לדוגמא: **אז בקול, כבודו מלא**, כו') ניתן לומר גם על ידי קהל. בתקופת הראשונים, גם הם נאמרו רק על ידי החזן. פוסקי אשכנז לא מנעו מהקהל לומר אותם, אך הם גם לא התעקשו שיעשו זאת. כפי שמוצג בסידורי רודלהיים, הם מסומנים כקטעים שנאמרו אך ורק על ידי החזן.

4. ואם תאמר מפני מה אנו משנין תפילתנו בשבת בלילה ויוצר ומוסף ומנחה, ואין אנו מתפללין בתפילה אחת כמו ביום טוב שאנו מתפללין אתה בחרתנו בכל תפילה ותפילה. ושמעתי מנרבוני אחד שכנגד ג' שבתות תיקנו חכמים אילו התפילות, **אתה קדשת** כנגד שבת בראשית, שהקב"ה קדשו ומקודש ובא הששת ימי בראשית. **ישמח משה**, כנגד שבת סיני, שהתורה ניתנה בשבת בהשכמה, כדאמרינן פ' ר' עקיבא מכדי בין מר ובין מר תורה בשבת ניתנה. ו**בתכנת שבת** אין לתמוה, שכל תפילת המוספין אנו משנין מתפילת ערבית שחרית ומנחה. ובתפילת **אתה אחד** כנגד שבת שלעתיד לבא, שנא' (זכריה יד:ט) ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד. וגם ישראל גוי אחד, שנא' (ישעיה ס:כא) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ. (מחזור ויטרי)

5. **בשבת פי' יתרו אומר החזן בחזרת הש"ץ 'ישמח משה' בניגון מיוחד.** (כח יהודה)

6. אָמַר רִבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, כָּל מִצְוֹת שֶׁנִּתַּן לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, נָתַן לָהֶם בְּפַרְהֶסְיָא, חוּץ מִשַּׁבָּת שֶׁנִּתַּן לָהֶם בְּצִנְעָא, שֶׁנֶּאֱמַר: 'בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם'... אָמַר שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, נְשָׁמָה יְתֵירָה נוֹתֵן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּאָדָם עֶרֶב שַׁבָּת, וּלְמוֹצָאֵי שַׁבָּת נוֹטְלִין אוֹתָהּ הֵימֶנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:'. כֵּיוָן שֶׁשָּׁבַת וַוי אָבְדָה נֶפֶשׁ. (גמ' בילה לז:)

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים ◇ וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ [7] לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים: כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה ◇ לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ: עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי ◇ כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ ◇ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ ◇ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ ◇ [8]וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ: [9] וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים [10] 'יעלה ויבא'.

(גמ' ברכות מח.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ לראש חודש: בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לפסח: בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | לסכות: בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה (קהל אָמֵן) ◇ וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה (קהל אָמֵן) ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים (קהל אָמֵן) ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

---

7. בכתב יד הלא מצונזר של הרוקח, הנוסח הוא 'לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים'. בשל השפעת הצנזורה, הנוסח שונה בחלק מהסידורים ל'רְשָׁעִים'.

8. לפי נוסח פולין אומרים: וְיָנוּחוּ בָהּ (בוֹ) יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

9. אפשר היה לקרוא את המשפט או **ואשי ישראל ותפלתם מהרה. באהבה תקבל ברצון** או **ואשי ישראל ותפלתם. מהרה באהבה תקבל ברצון**, לכן לפי מנהג פפד"מ, אחד מושהה לפני המילה 'מְהֵרָה' וגם אחריה.

10. ואיתה במחזור ויטרי, **ראש חודש שחל בשבת** אין מזכיר של **שבת ביעלה ויבא** לפי שאינו בא אלא בשביל **ראש חודש**. (מהרי"ל) וכ"פ המשנה ברורה ס"ק טו בשם הרבה אחרונים ושכן המנהג. אולם דעת הב"י בשם ונהגו העולם והרמ"א סע' ג שמזכירין **שבת ביעלא ויבא**.

החזן צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

כורע **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא** זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:**

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)

כורע **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא** זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ ◇ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ ◇ וְתֶאֱסֹף גָּלְיוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ:** כורעים מעט כשאומרים המילה **בָּרוּךְ** זוקף **אֵל הַהוֹדָאוֹת:**

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים' (ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇ שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בשבת שובה: **וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים בְּנֵי בְרִיתֶךָ:** (קהל אָמֵן)

[בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:

כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:**

בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אומר החזן:

בארץ ישראל הכהנים מברכים את הקהל (עמ' **279**) (גמ' סוטה לט.).

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְּשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◇ הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ ◇ כָּאָמוּר:

[11] **יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כן יהי רצון יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: כן יהי רצון** (במדבר ו:כד–כו)
יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: כן יהי רצון

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה ◇ וּבְרָכָה ◇ חֵן ◇ וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ ◇

[12] **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:**

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ (וידערהלונג)
הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני החזן]:
"בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ ◇ אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם:"
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָّלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז **לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי:** יט:טו **יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:** פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל ◇ וְאִמְרוּ אָמֵן:**

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:
מלאכי ג:ד **וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:**

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה '**אדני שפתי תפתח**' בלחש.

בראש חודש וחנוכה וחול המועד אומרים מיד הלל אחר גמר התפלה קודם קדיש. (עמ' **253**).

---

11. **יְבָרֶכְךָ.** בזכות אברהם דכתיב ביה (בראשית כד:א) **וַה' בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל**, ושלשה תיבות בפסוק כנגד ג' ברכות שנאמרו בו, **וַאֲבָרֶכְךָ** (בראשית יב:ב) **וְהֱיֵה בְּרָכָה** (שם) **וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ** (שם פסוק ג'): **יָאֵר.** כנגד יצחק שראה בעקידה ומת (ראה פרקי דר"א פל"ב) והאיר הקב"ה את עינו והחייהו, כדאיתא בפרקי רבי אליעזר (פל"א): **יִשָּׂא.** כנגד יעקב דכתיב ביה '**וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב** רַגְלָיו' (בראשית כט:א) וכתיב ביה (שם כח:כא) **וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם**: (בעל הטורים)

12. **בראש חודש בחול המועד ובחנוכה החזן מנגן רק מלות 'המברך את־עמו ישראל בשלום' בנגון המיוחד לפני הלל.**

במדבר יד:יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵּאמֹר:
תהלים כה:ו זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

חזן כורע [13] [14] יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן): בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ חזן כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇
וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא חזן כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים וּלְעֵלָּא) מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: חזן כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:
תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
תהלים קיג:ב קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
קכא:ב קהל: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
חזן פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם
ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בכמה קהילות, מזמור שיר ליום השבת נאמר לאחר שחרית עמידה. עם זאת, על פי דברי קהלת (מנהגי פפד"מ שנת 1818, עמ' 76) נאמר אחרי מוסף (אחרי שיר היחוד ושיר הכבוד).

בשבת וביום טוב קצת ק"ק אומרים לפני הוצאת ספר תורה מן ההיכל: ('אור זרוע' ח"ב, מב)

תהלים פו:ח [21] אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים | אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ:
קמה:יג מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּֽמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר:
י:טז יְיָ מֶלֶךְ עולם ועד שמות טו:יח יְיָ מָלָךְ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:
תהלים כט:יא יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:
אַב הָרַחֲמִים ◇ נא:כ הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָם:
כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ ◇ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא ◇ אֲדוֹן עוֹלָמִים:

13. **בשבת חול המועד או בימי י"ט שקוראים את המגילות החג, קדיש שלם שלפני קריאת המגילה נאמר בניגון מיוחד.**

14. **בשמחת תורה קדיש תתקבל בניגוני מועדי השנה ('יאהרעס קדיש').**

1. במקור הרב דורש לפני קריאת התורה פעמיים בשנה, **בשבת הגדול** ו**בשבת שובה**. בעידן המודרני, רבנים החלו לדבר בכל **שבת מברכים** ו**שבת בר מצוה**, ובדרך כלל לפני **מוסף**.
אחר קדיש '**תתקבל**', לפני הוצאת ספר תורה, הרב דורש (מתעטף בטלית גדול מפני כבוד הציבור) דרשת **שבת שובה** או דרשת **שבת הגדול** מענייני פסח. את דרשתו פותח באגדה, ממשיך בהלכה ומשלים באגדה, הוא מסיים במלים: '**ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן**'. אחר הדרשה אומרים קדיש דרבנן. treasuresofashkenaz.wordpress.com/

2. **אין כמוך** ו**אב הרחמים**, **שמע ישראל** ו**אחד אלדינו** וכו', לא נאמרו במנהג אשכנז (למעט ק"ק פיורדא (פורטה)). אמירתם של פסוקים מקורם בנוסח צרפת (צרפת) והפכה לחלק מהנוסח אושטרייך. (אוסטריה) כמו גם מנהגים צרפתיים אחרים שהפכו למקור של מנהג פולין (פולין). פסוקים אלה נזמרים **GGBH** (Munks) בגולדרס גרין, לונדון. (שרשי מנהג אשכנז)

הוצאת ספר התורה וברכותיה
Ausheben und Einheben der Thorarolle für Sabbat-Festtage

בהוצאת ספר תורה בשבת וביום טוב חולקים כבוד גדול לתורה,
מדקדקים באופן ההוצאה, ואומרים את כל הפוסקים בשירה מסודרת.

במדבר י:לה [3] **וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה | יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ:**
ישעיה ב:ג **כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וּדְבַר־יְיָ מִירוּשָׁלָם:**
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

[4] תפילה משערי ציון לאמר בשעת הוצאת ספר תורה.

שמות לד:ו-ז **יְיָ | יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם [5] וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת:**
נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה ג״פ

בקצת קהלות בימי יום טוב שחלו בחול אומרים:

רִבּוֹן הָעוֹלָם מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת לִבִּי לְטוֹבָה ◇ וְהָפֵק רְצוֹנִי ◇ וְתֵן שְׁאֵלָתִי ◇ לִי עַבְדְּךָ פ׳ בן פלונית **אֲמָתֶךָ ◇ וְזַכֵּנִי** (ואת אשתי ובני ובנותי) **לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם: וּמַלְּטֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְזַכֵּנוּ [6] שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָתְךָ עָלֵינוּ ◇ וְהוֹפַע עָלֵינוּ רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה ◇ וְיִתְקַיֵּם בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב:** ישעיה יא:ב [7] **וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְיָ רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְיָ: וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇** שֶׁאֲזַכֶּה] **וְזַכֵּנוּ לִלְמוֹד תּוֹרָה וְחָכְמָה ◇ לַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים בְּעֵינֶיךָ ◇ וְלָלֶכֶת בְּדַרְכֵי יְשָׁרִים לְפָנֶיךָ ◇ וְקָרְבֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ כְּדֵי שֶׁנִּזְכֶּה לְחַיִּים טוֹבִים וַאֲרֻכִּים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: וְתִשְׁמְרֵנוּ מִמַּעֲשִׂים רָעִים ◇ וּמִשָּׁעוֹת רָעוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לָבֹא לָעוֹלָם:**
תהלים לג:יז **וְהַבּוֹטֵחַ בַּיְיָ חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ: אָמֵן:**

בראש השנה וביום כפור

[8] **רִבּוֹן הָעוֹלָם ◇ מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ לְטוֹבָה ◇ וְהָפֵק רְצוֹנֵנוּ ◇ וְתֶן־לָנוּ שְׁאֵלָתֵנוּ ◇ וּמְחַל עַל־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ ◇ וְעַל־כָּל־עֲוֹנוֹת אַנְשֵׁי בָתֵּינוּ ◇ מְחִילָה בְחֶסֶד ◇ מְחִילָה בְּרַחֲמִים ◇ וְטַהֲרֵנוּ מֵחֲטָאֵנוּ וּמֵעֲוֹנוֹתֵינוּ וּמִפְּשָׁעֵינוּ: וְזָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ ◇ וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ וְזָכְרֵנוּ לְחַיִּים אֲרוּכִים וְטוֹבִים וּלְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה ◇ וְתֶן־לָנוּ לֶחֶם לֶאֱכֹל ◇ וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ ◇ וְעֹשֶׁר וְכָבוֹד ◇ וְאֹרֶךְ יָמִים לַהֲגוֹת בְּתוֹרָתֶךָ וּלְקַיֵּם מִצְוֹתֶיהָ ◇ וְשֵׂכֶל וּבִינָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל עֻמְקֵי סוֹדוֹתֶיהָ: וּשְׁלַח רְפוּאָה לְכָל־מַכְאוֹבֵינוּ ◇ וּתְבָרֵךְ אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ: וְתִגְזֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת: וּתְבַטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת ◇ וְתַטֶּה לֵב הַמַּלְכוּת וְיוֹעֲצֶיהָ וְשָׂרֶיהָ עָלֵינוּ לְטוֹבָה: אָמֵן ◇ וְכֵן יְהִי רָצוֹן:**

תהלים יט:טו **יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:**
סט:יד **וַאֲנִי תְּפִלָּתִי־לְךָ | יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרֹב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:** ג״פ

---

3. בהושענא רבה - הוצאת ספר תורה בניגון ימים נוראים אומרים י״ג מדות ו'רבון' של ימים נוראים, 'ואני תפלתי'.

4. אמירת י״ג מדות על רגלים היא מנהג המקובלים המאוחרת. בפפד״מ הם נאמרו באופן בלעדי בימים נוראים (דברי קהלת עמ' 163 ועמ' 178, ובשירון של יפת, עמ' 107). (דברי קהלת עמוד 322 "הם מלהזכיר י״ג מדות רבש״ע ואני תפלתי וגו 'ברגלים בזמן הוצאת ספר תורה". בנוסף, בספרו של יפת, עמודים 85-86 אין שום אזכור לי״ג מדות ביום טוב).

5. אִילְפַּי וְאָמְרֵי לָהּ אִילְפָא רָמֵי, כְּתִיב: 'וְרַב־חֶסֶד' וּכְתִיב: 'וֶאֱמֶת', בִּתְחִלָּה 'וֶאֱמֶת' וּלְבַסּוֹף 'וְרַב־חֶסֶד'. (גמ' ראש השנה יז:)

6. המוקף אינו בשער הכוונות בשם האריז״ל.

7. [מששה בנים שירדו מרוח, שש ברכות באה מ]מָשִׁיחַ דִּכְתִיב: 'וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ד׳ רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת ד׳:'. (גמ' סנהדרין לג:)

8. אין אומרים ביום ראשון של ראש השנה שחל בשבת, אבל ביום כפור אומרים אותו אף שחל בשבת.
בהושענא רבה אומרים י״ג מדות ו'רבון' של ימים נוראים, 'ואני תפלתי'.

ברוב קהילות אשכנז, לא נהגו לומר בציבור את התפלה "בריך שמיה" בעת הוצאת ספר תורה בשבת:[9]

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא, בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדָּשָׁךְ, וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קָדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא, לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיָת כָּל־דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל־כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל־מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּי־לָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמְקַמָּא דִּיקָר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל־עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רָחֵצְנָא. וְלָא עַל־בַּר־אֱלָהִין סָמֵכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תּוּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קָדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְּכָל־עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטָב וּלְחַיִּין וּלְשָׁלָם:

המוציא ספר תורה נוטלו ביד ימין וחזן מקבלו בב' ידיו ומחזירו לימין ועומד כשפניו על הקהל.

במקצת קהילות אשכנז אומר החזן '**שמע ישראל**' ואחריו הקהל:

החזן אומר בקול רם

דברים ו:ד **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ ◇ קָדוֹשׁ (בראש השנה ויום כפור ויש אומרים בהושענא רבה: **וְנוֹרָא**)[10] **שְׁמוֹ:**

החזן אומר בקול רם ובנעימה:

תהלים לד:ד **גַּדְּלוּ לַיְיָ-אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ-יַחְדָּו:**[11]

---

9. משנתגלתה תפילת '**בריך שמיה**' ונתפרסם כי על פי הזוהר זמן אמירתה הוא בעת הוצאת ספר תורה, כמו בכל מקום אחר היתה גם באשכנז השתוקקות לאמצה ולקבלה, ויחידים אף אמרוה, אך גאוני אשכנז מנעו להנהיג את התפילה ברבים מסיבות עקרוניות. אותם שאומרים תפילה זו גם הם אינם תמימי דעים בקשר להיבטים שונים של אמירתה; חילוקי דעות ולבטים מלוים את אומריה: א. תפילה זו לא נאמרה על ידי אבותינו ורבותינו הראשונים אשר מפיהם אנו חיים ולא היתה מקובלת בידם מימות חז"ל, הגאונים והראשונים. גם לא נזכרת בשו"ע והרמ"א. ב. מנהג המון בית ישראל אינו ראיה שאמירה זו נעשית כהוגן. (חיד"א) ג. יש המונעים אמירתה מחמת קפידא להצניע הזוהר ותורת הסוד מהציבור הרחב. (גדולי אשכנז) ד. יש נמנעים מאמירתה מחמת הביטוי 'לא על אלהין סמיכנא' שיש בו סכנה מפני הנוצרים והשבתאים. ובעיה מצד אזהרת הירושלמי והמדרש בשבת רשב"י (חות יאיר, נודע ביהודה, קיצור של"ה, כתר שם טוב, צלותא דאברהם, רש"ד מונק) אפשר שלא רשב"י חיבר את '**בריך שמיה**' אלא חכם מאוחר ממנו (תורה תמימה) ה. יש להזהר שלא להשתבש בהבנת המילים 'דסגידנא קמיה ומקמא דיקר אוריתיה' ולא חלילה לכוין בהשתחויה לזולת הקב"ה. (גאונים רוא"ז, הנצחון, כנסת הגדולה) ו. לא כל אדם ראוי לומר על עצמו: 'אנא עבדא דקודשא בריך הוא'. (חפץ חיים) ז. מצד איסור תביעת צרכים בשבת ספק אם מותר לאמרה בשבת. (תורת שבת) ח. לפי הקבלה לא ראוי לאמרה ביום חול, וספק אף בראש חודש ויום טוב. (כתבי האר"י, אלי' רבה, חיד"א, קארלין, קומרנא, קוזניץ, בן איש חי) ט. מחלוקת אם זמן אמירתה, בשחרית של שבת בלבד או במנחה של שבת בלבד. (רמ"ז, חיד"א) י. יש אי הסכמה לגבי סדר אמירתה, אם לפני אם לפני הוצאת ס"ת, אם בעת הוצאת ס"ת, אם אחר הוצאת ס"ת, אם אחר סגירת ארון הקודש, אם בעת הולכה לבימה, אם בעת הנחתה על הבימה,אם אחר הגבהה. יא. תפילה זו לעתים קרובות נאמרת ברשלנות, בצורת מקוטעת ובלא כבוד לתורה. (ר"י קרויס ראי' זלזניק) יב. אין הכרעה איזהו הנוסח הנכון של תפילה זו. יג. יש הנמנעים מלומר תפילה זו בלשון שאין מבינים אותה. (קיצור של"ה,מנהג אומריה בלאדינו ובלשון אשכנז) (בריך שמיה סיכום שרשי מנהג אשכנז 185-186)

10. ככל הנראה '**וְנוֹרָא**' נוסף בימים נוראים מכיוון שהם ימים 'נוראים'. כ"ה בכל ס"י בכל שבת ויו"ט (וכסתימת מס' סופרים סרע"ג ועוד). ובסידורים מאוחרים צויינה המילה '**ונורא**' לימים נוראים בלבד, וכבר העיר ע"ז בא"ר סי' קל"ד ס"ק ד'. (סידור אזור אליהו)

11. אָמַר רַב חָנָן בַּר אַבָּא, מִנַּיִן לָעוֹנֶה אָמֵן [אחר הברכה], שֶׁלָּא יַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ יוֹתֵר מִן הַמְּבָרֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: '**גַּדְּלוּ לַד׳-אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ-יַחְדָּו:**'. (גמ' ברכות מה.)

ומגביה החזן הספר בידו למעלה והולך ופונה דרך ימינו ועולה עמו למגדל שקורין שם. וכל מי שספר תורה עובר לפניו חייב לעמוד מפניו ולחבקו בשתי ידיו אם אפשר לו ולנשקו. וכל הפוגע בספר תורה צריך ללוותו עד האלמעמער, ובדרך הליכתו אומרים: והולך החזן ופונה דרך ימינו ועולה עם הספר תורה לאלמעמער שקורין שם, ובדרך הליכתו אומר הקהל בנעימה:

ד״ה א׳ כט:יא לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה [12] וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ:

תהלים צט:ה רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא:

צט:ט רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

שירת [13] 'על הכל' (מסכת סופרים פרק יד, הלכה יב) הונהגה בימים קבועים בהם הזמן מאפשר את האריכות בה.
יש קהילות שנהגו לשוררו רק בשמחת תורה, יש שנהגו לשוררו גם בכל יום טוב שקורין בו 'מתנת יד' (מנהג פפד"מ),
יש שנהגו לשוררו בכל הימים הטובים בלא יוצא מן הכלל, ויש שנהגו לשוררו אף מידי שבת בשבתו.
השירה המקובלת עד היום היא לסירוגין, פיסקה אחת מנגן החזן ופסיקה אחת הקהל.

חזן: עַל־הַכֹּל ◇ יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא:
קהל: שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
חזן: בָּעוֹלְמוֹת שֶׁבָּרָא ◇ הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא:
קהל: כִּרְצוֹנוֹ ◇ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו ◇ וְכִרְצוֹן כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל:
חזן: צוּר הָעוֹלָמִים ◇ אֲדוֹן כָּל־הַבְּרִיּוֹת ◇ אֱלוֹהַּ כָּל־הַנְּפָשׁוֹת:
קהל: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם ◇ הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם:
חזן: קְדֻשָּׁתוֹ עַל־הַחַיּוֹת ◇ וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל־כִּסֵּא הַכָּבוֹד:
קהל: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לְעֵינֵי כָּל־חָי:
חזן: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ ◇ כַּכָּתוּב:
סח:ה קהל: שִׁירוּ | לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְּזוּ לְפָנָיו:
חזן: וְנִרְאֶהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל־נָוֵהוּ ◇ כַּכָּתוּב:
ישעיה נב:ח קהל: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן:
מ:כ חזן: וְנֶאֱמַר: וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים ◇ הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים ◇ וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים ◇ וַיַּצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן־הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת ◇ וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרַע מִן־הַנְּשׁוּאִים ◇ וְיָחֹן עָלֵינוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים ◇ וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

12. 'וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ:' אָמַר רַב חָנָן בַּר רָבָא אָמַר רַב, אַפִּילּוּ רֵישׁ גַּרְגּוּתָּא, מִשְּׁמַיָּא מוֹקְמֵי לֵיהּ. (גמ' בבא בתרא לא:)

13. הלבוש (סימן קל"ד סי 'ב) כותב כי לא אומרים על הכל בימי חול, מכיוון שאנשים צריכים ללכת לעבודה, לכן אין להאריך את תפילה ללא צורך. מאותה סיבה, פסוקי דזמרה הוא קצר יותר בימי חול. אז בשבת בגלל טירחא דציבורא, על הכל שרים רק ביום טוב כשאומרים מתנת יד. במקומות מסוימים, המנהג הוא לשיר אותו בכל שבת.

בהושענא רבה אין אומרים 'על הכל'. (מכון מורשת אשכנז)

Begrüßungswunsch des Vorbeters beim Aufrufen zur Thora

בהגיע החזן על המגדל [האלמעמער (בימה)] **(שבתוך בית הכנסת הרחק מן התיבה)**
מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:
(אין אומרים יעמוד פב"פ למי שכבר נמצא על הבימה. [קורא, גבאי וסגן, או כהן שעולה במקום לוי.)
בשבת וביום טוב שחרית **(בבר מצוה ובשמחת תורה אומרים אותו בניגון מיוחד.)**

[14] וַיַּעֲזֹר וְיָגֵן וְיוֹשִׁיעַ לְכֹל־הַחוֹסִים בּוֹ ◇ וְנֹאמַר אָמֵן (קהל **אָמֵן**)**:**
הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ ◇ וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה: כֹּהֵן קְרַב ◇
יַעֲמֹד ר׳ פלוני בר׳ פלוני הַכֹּהֵן

כאשר אין כהן בבית הכנסת לכתחילה עולה לוי במקום כהן, כאשר הלוי שוה בחשיבותו לישראל,
ובאמירת 'ותגלה ותראה' או 'ויעזור ויגן' אומרים אחר 'כהן קרב':

"אִם אֵין כֹּהֵן ◇ לֵוִי בִּמְקוֹם כֹּהֵן קְרַב יַעֲמֹד ר׳ פלוני בר׳ פלוני הַלֵּוִי בִּמְקוֹם כֹּהֵן":

ואם יש שם ישראל מופלג מן הלוי, או שאין לוי כלל, ועולה ישראל תחת הכהן אומרים:

"אִם אֵין כֹּהֵן ◇ יִשְׂרָאֵל בִּמְקוֹם כֹּהֵן קְרַב יַעֲמֹד ר׳ פלוני בר׳ פלוני בִּמְקוֹם כֹּהֵן":

(לבעל קריאה והגבאי והסגן אין קוראים כלל 'יעמוד'.)

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ: תהלים יט:ח-ט **תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה**
מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב
מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: כט:יח **יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:**
יח:לא **הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת־יְיָ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל | הַחֹסִים־בּוֹ:**
קהל וחזן יחדיו: דברים ד:ד **וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים־כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:**

למפטיר אין קוראים בקול רם, מלבד ביום כפור, שאז מכריזים: יַעֲמֹד מַפְטִיר.

מנהג המקורי הוא ששלשה אנשים עמודים ליד האלמעמער סביב הספר,

בעל סֶגֶן (גבאי [ראשון]), בעל קריאה ועולה, כנגד משה, אהרן, וחור.

הצבור לא צריך לכסות את הראש בטלית במהלך קריאת התורה.

כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטף בטלית, הקרוא מתעטף בטלית אם לא היה מעוטף מקודם ועולה למגדל, אף הנושא ספר תורה שני או שלישי בעת הקריאה, וכל שכן שאר מצות כהוצאה והכנסה והגבהה וגלילה.

יעמוד **ר׳ פלוני בר׳ פלוני (הלוי)** בלא מספר העליה. אם אין לוי אחרי הכהן מכריז החזן: בִּמְקוֹם לֵוִי.
כשקוראים לעלות לתורה, אין מוסיפין לשם העולה את מספר העליה (**שלישי, רביעי** וכו').
את האחרון קוראים: "**יעמוד שביעי**", בלא שם.
מפטיר אין קוראים כלל. לשביעי ומפטיר מודיעים לפני כן, כי הם מכובדים בעליה.
לפרשת הקללות: יַעֲמֹד מִי שֶׁיִּרְצֶה. לחתן ולנער בר מצוה קוראים יַעֲמֹד בניגון מיוחד. (וראה הוספות בעמ' **168**)

14. כ' לבוש א"ח סי' קל"ד "וא"א על הכל רק בשבת וי"ט משום בטול מלאכה דעם וחזן אומר תגלה". ולא כ' טעם למה אומרים בשבת שחרית וי"ט **ויעזור** וכו' תחת **ותגלה** וכו' שאומרים במנחה ובשאר ימי' שקוראי' בתור'? ונ"ל שהשמיטו בשבת שחרית וי"ט בקשת ביאת משיח לפני הקריאה לפי שתקנוה ברכה לעצמה אחר ההפטר' 'שמחנו' וכו'. ומה שאומרי' '**ותגלה**' וכו' במנחת תענית אף שאומרי' ברכת ההפטר' הזאת? הוא שלא להשוות תענית לשבת וי"ט. וגם נוח להם להרבות בתענית תפלות ובקשות על הגאולה. ועתה אל תתמה עוד התמהון הא' בהקדמה. (דברי קהלת דף 72)

Aufruf

הנקרא לעלות לתורה יעלה ממקומו בדרך קצרה. ואם שתי הדרכים שוות, יעלה בימין.[15] יפתח את ספר התורה לראות את הפסוק שצריך להתחיל בו את הקריאה וינשקו על ידי ציצית שבידו ויאחז את ספר התורה בשתי ידיו.
יש אומרים תחילה בלחש: '**עץ חיים היא למחזיקים בה**'. יהפוך פניו לצד ויברך בקול: (סידור עבודת ישראל)

המברך אומר[16][17] (גמ' מגילה כא:) **בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְבֹרָךְ:**

קהל עונה והמברך יחד עמם: **בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

המברך ממשיך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇
וְנָתַן־לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וכשמתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהספר תורה ותשאר יד ימינו לבדה אוחזת בספר תורה כל זמן הקריאה, וגם הוא יקרא בלחש עם הקורא מלה במלה. וגם אזני כל העם יהיו אל ספר התורה לשמוע הקריאה מפי הקורא ולכוין בה בכל יכלתם באימה וביראה. (בקטעים מסוימים נוהגים להרים את הקול או להשפילו ויש קטעים שנקראים בניגון מיוחד.)
ביום **ראשון של שבועות** קוראים את **האקדמות** אחרי פסוק ראשון, והעולה שותק משום הפסק.
ולאחר הקריאה ינשק בציצית בפסוק שסיים וגולל את ספר התורה ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן־לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת ◇
וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

אין משליכים ממתקים על **חתן** או על נער **בר מצוה** בעלותם לתורה, ואף אין מכניסים דברי מאכל לתוך בית הכנסת הן לגדולים והן לקטנים, מלבד יין לקידוש החזן בליל שבת ולברכות ברית מילה.

בסיום כל אחד מחמשה חומשי תורה, קוראים את שתי המילים: "חֲזַק וְנִתְחַזֵּק.", אבל עולה שביעי לא יאמרנו (המילה '**שביעי**' מיותרת, ואם מזכירים יזכירו גם '**או אחרון**').
כלשון המקרא ודקדוקו בשמואל ב י:יב (ולא שלוש מילים: "חזק חזק ונתחזק").

ברכת הגומל:

Dankesfegung eines aus Krankheit Genesenen, oder aus Lebensgefahr Erretteten

ארבעה צריכים להודות את הגומל חסד בפני עשרה, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, ומי שהיה יורד בים ועלה ממנו, ומי שהלך במדבר כשיגיע ליישוב; וקוראין אותו לתורה
ולאחר שקרא וברך ברכה אחרונה על קריאתה בתורה מוסיף ומברך ברכה זו:

(גמ' ברכות נד:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇**
הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת ◇ שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוֹב:

קהל: **מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל־טוֹב ◇ הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוֹב ◇ סֶלָה:**

---

15. תָּנוּ רַבָּנָן, פּוֹתֵחַ וְרוֹאֶה, גּוֹלֵל וּמְבָרֵךְ וְחוֹזֵר וּפוֹתֵחַ וְקוֹרֵא, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, פּוֹתֵחַ וְרוֹאֶה, וּמְבָרֵךְ וְקוֹרֵא. מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי מֵאִיר? כְּדְעוּלָּא, דְּאָמַר עוּלָּא, מִפְּנֵי מָה אָמְרוּ, הַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה לָא יְסַיֵּעַ לַמִּתּוּרְגְּמָן, כְּדֵי שֶׁלָּא יֹאמְרוּ תַּרְגּוּם כָּתוּב בַּתּוֹרָה, הָכָא נַמִּי, כְּדֵי שֶׁלָּא יֹאמְרוּ בְּרָכוֹת כָּתוּב בַּתּוֹרָה. וּרְבִי יְהוּדָה? תַּרְגּוּם אִיכָּא לְמֵיטְעֵי, בְּרָכוֹת לֵיכָּא לְמֵיטְעֵי. אָמַר רְבִי זֵירָא אָמַר רַב מַתְּנָה, הֲלָכָה, פּוֹתֵחַ וְרוֹאֶה, וּמְבָרֵךְ וְקוֹרֵא. וְלֵימָא הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה? מִשּׁוּם דְּאָפְכִי לְהוּ. (גמ' מגילה נב.)

16. נקבע כי שבעה אנשים יקראו מהתורה (מלבד המפטיר), כך שאלה שלא יכלו להגיע לבית הכנסת במהלך השבוע ולשמוע את ברכו היו מאזינים לאמירת ברכו על ידי מי שנקרא לתורה. (טור או"ח ס' רפ"ב)

17. בשעה שהעולה אומר '**בָּרְכוּ**', והקהל אומרים '**בָּרוּךְ ד' הַמְבֹרָךְ**' [דהוא דבר שבקדושה: (מ"ב ס' קמו ס"ק יח)], וגם בברכה '**אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ**', צריכין כל הצבור לעמוד: (מורינו הרב בנימין שלמה המבורגר)

מי שבירך לעולה לתורה:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של חול.

והחזן מברכו: **מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת** ר' פלוני בן ר' פלוני ◇

[18] **אוֹתוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לוֹ ◇ בַּעֲבוּר שֶׁעָלָה לִכְבוֹד הַמָּקוֹם ◇ וְלִכְבוֹד הַתּוֹרָה ◇**

(בימים שאומרים 'מי שברך של מתנת יד' **וְלִכְבוֹד הָרֶגֶל ◇**) **בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא**

יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה ◇ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו ◇ וִיבָרְכֵהוּ

'מי שברך של מתנת יד'	בראש השנה ובעשרת ימי תשובה	ביום כפור
וִיזַכֵּהוּ לַעֲלוֹת לָרֶגֶל ◇	**וְיִכְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇**	**וְיִכְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר מְחִילָה וּסְלִיחָה ◇**

עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו: וְנֹאמַר אָמֵן:

ואחר שבירכו החזן ב'מי שבירך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.

אם אין לוי בבית הכנסת ימנע החזן מאמירת 'מי שבירך', אחרי עלייתו הראשונה, ואחר עלייתו השניה יברכו ב'מי שבירך'.

בני קהילות אשכנז המובהקות, ממשיכים לשמור על המנהג הישן,
ומקפידים שחזן או הקורא בתורה יאמר הקדיש אחר הקריאה ולא אבלים.

כשיש ספר נוסף למפטיר מנחים אותו לשמאל הספר שקראו בו לפני אמירת הקדיש.
(כשיש שלשה ספרים אין מחזירים את הראשון לבימה לאמירת הקדיש)

[19] הקורא כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇**

וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ הקורא כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

הקורא כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל**

שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא הקורא כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים **וּלְעֵלָּא**) **מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא**

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: הקורא כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

---

18. הטעם שאומרים בפרנקפורט בברכת מי שברך לרב ולחזן רק 'אותו ואת כל אשר לו' בלי להזכיר אשתו בניו ובנותיו, כאשר אומר בשל קהל 'ונשיהם ובניהם ובנותיהם'? לפי שישונה הלשון בכל אחד לפי מעמדו ... לכן אומר רק דרך כלל. ולהשוות אומר כן גם לשאר מבורכים אף אם רבים הם. אבל בשל כל הקהל, שלהם לעולם נשים ובנים ובנות, מזכירים בפרט. - דברי קהלת

19. **שבת מברכין - מחציתו השניה נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החודש; סיום חומש - לפחות מחציתו השניה נאמר בניגון נבחר לכבוד סיום הספר; ר"ה יו"כ וה"ר - ניגון ימים נוראים; שבת שובה - ניגון המיוחד לראש חודש אלול ושבת שובה; סכות וש"ע - ניגון סכות; ש"ת - ניגון הקפות שמחת תורה (ויש - בניגוני 'יאהרעס קדיש'); חנוכה ור"ח טבת - ניגון ה'מאורה' של שבת חנוכה 'שני זיתים'; ('שבת חנוכה וראש חודש' החלק הראשון נאמר בניגון ר"ח, וחלקו שני בניגון מיוחד לשבת חנוכה); ארבע פרשיות - מחציתו השניה של קדיש בניגון אותה פרשה; שבת הגדול - בניגון המיוחד לחודש ניסן; פסח - בניגון 'אדיר הוא'; שבעות - בניגון 'אקדמות'; שבת חזון - נאמר מיוחד לר"ח אב ולשבת חזון; שבת נחמו - מחציתו השניה נאמרת בניגון נבחר; שבת ר"ח אלול - ניגון המיוחד לראש חודש אלול ושבת שובה או באחד מניגוני ימים נוראים.** (מכון מורשת אשכנז)

מי שבירך לעולה לפרשת התוכחה

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת ר׳ פלוני בן ר׳ פלוני בַּעֲבוּר שֶׁעָלָה לִקְרִיאַת הַתּוֹכֵחָה ◇ וְקִיֵּם בְּעַצְמוֹ משלי ג:יא מוּסַר יְיָ בְּנִי אַל־תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ: וְאוֹמֵר: ו:כג כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר: בִּשְׂכַר זֶה יְקַיֵּם בּוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַפָּסוּק טו:לא אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין: וְכָל הַקְּלָלוֹת יִתְהַפְּכוּ עָלָיו לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה כִּדְכְתִיב: דברים כג:ו וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: וְיִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה ◇ וּמִכֹּל נֶגַע וּמַחֲלָה ◇ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו ◇ וִיבָרְכֵהוּ עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו: וְנֹאמַר אָמֵן:

בעוד שחיי אדם, ערוך השלחן, משנה ברורה, שלחן ערוך הרב, בין היתר, פוסקים כי יש להגביל את מי שברך לחולה מסוכן בשבת, באופן בלתי מוסבר נראה שרבים מיהדות מזרח אירופה מקלים בנוגע למנהג זה. באופן מסורתי, לא נאמר מי שברך לחולים בשבת, מכיוון שבת היא 'היא מִלְּזָעֵק', ואנחנו לא רוצים לגרום לעצב מופרז, אלא אם כן קיימת סכנה רצינית שהאדם החולה ייפטר מבלי שיאמרו עבורו מי שבירך כראוי. מי שברך לחולים נאמר בסגנון מיוחד לאחר העלאתו בין אם ביום חול ובין אם בשבת אם התנאים הנ"ל התקיימו. אם אדם חולה זקוק למי שברך ואף אחד מהעולים לא בירך אותו במי שברך, עושים לו מי שברך לאחר סיום העלייה האחרונה (מפטיר). מי שברך מלווה תמיד בתרומה (גם אם רק סמלי) לא רק 'שמתפללים בעבורו / בעבורה'; זה למעשה מגביל את האמירה ההמונית של שמות ולעיתים את אותו שם פעמים רבות בשנה. מנהג אשכנז אינו בעד מספר רב של מי שברך לחולים, כמו שלא אומרים קדישים או ברכות נוספים. מי שברך אולי אמר יותר מפעם אחת בשני מקרים: א) אם המטופל עשה סיבוב ניכר לרעה ח"ו, או ב) מתבצע הליך רפואי מעכשיו לקריאת התורה הבאה, וההליך כולל כמה סיכון או אולי שיפור. כללי מי שברך לחולים לכל החולים בבת אחת הוא נדיר למדי.

מי שברך של בריא

(מי שברך לאמירה בשבת רק לחולה מסוכן למות בו ביום)

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ וּמִי שֶׁרִפֵּא חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ וּמִרְיָם הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ וְהִמְתִּיק מֵי מָרָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ וּמֵי יְרִחוֹ עַל־יְדֵי אֱלִישָׁע ◇ הוּא יְבָרֵךְ וִירַפֵּא אֶת ר׳ פלוני בן ר׳ פלוני בַּעֲבוּר שֶׁנָּדַר ר׳ פלוני בן ר׳ פלוני צְדָקָה בַּעֲבוּרוֹ [בְּלִי נֶדֶר] ◇ בִּשְׂכַר זֶה הַמָּקוֹם יִשְׁמְרֵהוּ וַיְצִילֵהוּ ◇ וַיַּעֲזְרֵהוּ וַיַּחְלִימֵהוּ ◇ וַיִּסְעָדֵהוּ עַל עֶרֶשׂ דְּוָי ◇ וְיִשְׁלַח לוֹ רְפוּאָה שְׁלֵמָה עַל כָּל גּוּפוֹ וְאֵיבָרָיו ◇ בְּתוֹךְ שְׁאָר כָּל חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל ◇ אָמֵן:

נוסח אחר לחולה מסוכן למות בו ביום

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ וּמִי שֶׁרִפֵּא חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ ◇ וּמִרְיָם הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ ◇ וְהִמְתִּיק מֵי מָרָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ ◇ וְרִפֵּא מֵי יְרִחוֹ עַל־יְדֵי אֱלִישָׁע ◇ הוּא יְבָרֵךְ וִירַפֵּא אֶת ר׳ פלוני בן ר׳ פלוני עֲבוּר שֶׁיִּתְּנוּ [בְּלִי נֶדֶר] כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה לִצְדָקָה ◇ בִּשְׂכַר זֶה הַמָּקוֹם יְבָרְכֵהוּ וְיִרְפָּאֵהוּ מַרְפֵּא אֲרוּכָה וּתְעָלָה ◇ בְּרֹב חֶסֶד וַחֲנִינָה וְחֶמְלָה ◇ לְנֶפֶשׁ ר׳ פלוני בן ר׳ פלוני לְרוּחוֹ וְנִפְשׁוֹ הָאֲמֻלָּה ◇ וְלֹא תֵּרֵד נַפְשׁוֹ שְׁאוֹלָה ◇ וְתִמָּלֵא רַחֲמִים עָלָיו לְהַחֲלִימוֹ לְרַפְּאוֹתוֹ וּלְהַחְלִיפוֹ וּלְהַחְיוֹתוֹ ◇ כִּרְצוֹן כָּל־קְרוֹבָיו וְאוֹהֲבָיו ◇ וְיֵרָאוּ לְפָנֶיךָ זְכִיּוֹתָיו וְצִדְקוֹתָיו ◇ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָיו ◇ וְיִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת כַּעַסְךָ מֵעָלָיו ◇ תִּשְׁלַח לוֹ רְפוּאָה שְׁלֵמָה ◇ רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף ◇ וּתְחַדֵּשׁ כְּנֶשֶׁר נְעוּרָיו ◇ וְתִשְׁלַח לוֹ וּלְכָל חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל מַרְפֵּא אֲרוּכָה ◇ מַרְפֵּא בְּרָכָה ◇ מַרְפֵּא תְּרוּפָה וּתְעָלָה ◇ מַרְפֵּא חֲנִינָה וְחֶמְלָה ◇ אָמֵן:

מי שבירך ליולדת בן כאשר באה

לבית הכנסת אחר לידתה (כחודש אחר לידתה)

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הָאִשָּׁה הַיּוֹלֶדֶת פלונית בת פלונית עִם בְּנָהּ הַנּוֹלַד בְּמַזָּל טוֹב ◇ בַּעֲבוּר שֶׁבַּעֲלָהּ יִתֵּן [בְּלִי נֶדֶר] בַּעֲדָם... בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְהִי בְּעֶזְרָם וְיִשְׁמְרֵם וִיזַכֶּה אֶת־הָאֵם לְגַדֵּל אֶת־בְּנָהּ בַּטּוֹב וּבַנְּעִימִים ◇ וּלְהַדְרִיכוֹ בְּאֹרַח מִישׁוֹר ◇ לְתוֹרָה ◇ לְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

מי שבירך ליולדת בת כאשר באה

לבית הכנסת אחר לידתה (כחודש אחר לידתה)

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הָאִשָּׁה הַיּוֹלֶדֶת פלונית בת פלונית עִם בִּתָּהּ הַנּוֹלֶדֶת בְּמַזָּל טוֹב ◇ (וְיִקָּרֵא שְׁמָהּ בְּיִשְׂרָאֵל...) ◇ בַּעֲבוּר שֶׁבַּעֲלָהּ יִתֵּן [בְּלִי נֶדֶר] בַּעֲדָם... בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְהִי בְּעֶזְרָן וְיִשְׁמְרֵן וִיזַכֶּה אֶת־הָאֵם לְגַדֵּל אֶת־בִּתָּהּ בַּטּוֹב וּבַנְּעִימִים ◇ וּלְהַדְרִיכָהּ בְּאֹרַח מִישׁוֹר ◇ לְמִצְוֹת ◇ לְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

מי שבירך לילד המביא ׳ווימפל׳[20]

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת הַיֶּלֶד ר׳ פלוני בן ר׳ פלוני ◇ בַּעֲבוּר שֶׁנָּדַב מַפָּה לְסֵפֶר תּוֹרָה ◇ בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ וִיכוֹנֵן אֶת לִבּוֹ לִהְיוֹת שָׁלֵם עִם יְיָ לַהֲגוֹת בְּתוֹרָתוֹ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו חֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו כָּל הַיָּמִים ◇ וַיַּצְלִיחַ בְּכָל דְּרָכָיו וְיִמְצָא חֵן וָחֶסֶד בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם ◇ וְיִזְכּוּ אֲבוֹתָיו לִרְאוֹתוֹ גָּדֵל לְתוֹרָה לְחוּפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

לבר מצוה

אחר שבירך נער בר מצוה ברכה אחרונה בעלייתו לתורה, לפני ה׳מי שבירך׳, בא אביו אל האלמעמער (בימה), מניח ידיו על ראשו ומברך בקול, ועונים ׳אמן׳ על ברכתו (מהרי״ל בשם מרדכי):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר פְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה:

בדורות האחרונים יש שנהגו לומר את הברכה בלחש בלא שם ומלכות בנוסח:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁלָּזֶה:

---

20. **הווימפל** (מגרמנית, "Cloth", שמקורו בגרמנית עתיקה, bewimfen, שפירושו "לכסות" או "להסתיר") הוא אבנט פשתן ארוך ומשמש ככריכה לספר תורה על ידי יהודי גרמניה. הוא מיוצר מהבד המשמש לחתל תינוק בברית המילה שלו, ומאחד את העולם המשותף של בית הכנסת עם מחזור חייו של הפרט. ליד ברית של תינוק, מוהל מניח דוגמית ארוכה של בד לבן - **הווימפל** - מתחת לכרית. לאחר מכן, **הווימפל** מעוצב להפליא - ניתן לצבוע אותו או לרקמו - עם שם הילד, תאריך לידתו, והביטוי העברי הקובע ׳**כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים**:.
יש הרבה דברים שונים המתרחשים בטקס **הווימפל**. גישה נפוצה אחת היא להביא אותו לבית הכנסת כשהילד מלאו שלוש והוא יודע ללכת לבית הכסא. הוא ואביו מקבלים גלילה, ויחד הם עוטפים את **הווימפל** סביב התורה. (שרשי מנהג אשכנז)

הילד מביא **ווימפל** והוא מושיט, ואחר כך מחזיק את עצי החיים ומקבל ברכה מהרב.

מי שבירך לבר מצוה

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הַבָּחוּר פב״פ שֶׁהִגִּיעוּ יָמָיו לִהְיוֹת בַּר מִצְוָה ◇ וְעָלָה הַיּוֹם לַתּוֹרָה לִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָאָה לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ ◇ בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ וִיכוֹנֵן אֶת־לִבּוֹ לִהְיוֹת שָׁלֵם עִם יְיָ ◇ לַהֲגוֹת בְּתוֹרָתוֹ ◇ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו ◇ וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו ◇ חֻקֹּתָיו ◇ וּמִשְׁפָּטָיו כָּל־הַיָּמִים וַיַּצְלִיחַ בְּכָל דְּרָכָיו וְיִמְצָא חֵן וָחֶסֶד בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם וְיִזְכּוּ אֲבוֹתָיו לִרְאוֹתוֹ גָּדֵל בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

מי שבירך לחתן

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת הֶחָתָן פב״פ וְאֶת־כַּלָּתוֹ ◇ בַּעֲבוּר שֶׁיִּתְּנוּ [בְּלִי נֶדֶר] נְדָבַת לִבָּם... בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְבָרֵךְ אוֹתָם ◇ וְיִתֵּן לָהֶם בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם ◇ וְיִזְכּוּ לִבְנוֹת בַּיִת בְּיִשְׂרָאֵל לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:

זמר לחתן.

חתן שעולה לתורה בשבתות שמחתו (מקבל עליה חשובה [שלישי] ולא מפטיר), היינו, בשבת שאחר ה'אירוסין', וכן בשבת שלפני חתונתו ובשבת שלאחריה, בסיימו לקרוא בתורה קודם אמירת 'מי שברך', מזמרים לכבודו זמר 'אחד יחיד' שחיברו רבי אביגדור קרא מפראג. יש המזמרים רק את החרוז הראשון, אך ראוי לזמר את כולו. לחתן תורה ולחתן בראשית מזמרים רק את החרוז הראשון. חתן בזיווג שני אין מזמרים לו.

אֶחָד יָחִיד וּמְיֻחָד אֵל ◇ נִדְרָשׁ לְבַר לֵבָב [אֲשֶׁר] שׁוֹאֵל ◇ אַךְ טוֹב אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
בּוֹרֵא כָּל־מֶמֶשׁ מִתְּהוּ ◇ אִם יֵשׁ־פּוֹעֵל כְּמַעֲשֵׂהוּ ◇ מִי הוּא זֶה וְאֵיזֶהוּ ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
יְהוּדִי נוֹצְרִי עֲרָבִי בֵּינָה ◇ לֹא נִרְאֵת לָאֵל כָּל־תְּמוּנָה ◇ דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
גּוּף אֵין לוֹ גַּם דָּם וּבָשָׂר ◇ וּבִידֵי אָדָם לֹא נִמְסָר ◇ וְאֱמוּנַת שְׁבָטִים שְׁנֵים עָשָׂר ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
דָּת תּוֹרָתוֹ הֶחְכִּימָנוּ ◇ בְּתַרְיַ״ג מִצְוֹת הִכְתִּירָנוּ ◇ הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
וּבְיוֹם שַׁבָּת וּבְרִית מִילָה ◇ בְּאוֹתוֹת עָלֵינוּ נִגְלָה ◇ לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
זָז הָאֱמוּנָה בְּכָל־הָאִיִּים ◇ לֹא נִמְצֵאת רַק בָּעִבְרִיִּים ◇ הַבָּמוֹת תִּהְיֶינָה לְעִיִּים ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
חֵינִי נַעֲמָן גַּם עֹבַדְיָה ◇ רָחָב נַעֲמָה וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה ◇ נִכְנְסוּ בְּדָת תּוֹשִׁיָּה ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
רוֹדְפֵי יֹשֶׁר בְּכַוָּנָה ◇ הֵם נִמְסָרִים בְּסַכָּנָה ◇ אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָא ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:
אָדוֹן בְּכָל־שְׁלֵמוּת מוּשְׁלָם ◇ בָּרֵךְ עַמְּךָ כֻּלָּם ◇ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם ◇ הַלְּלוּ־יָהּ:

מי שבירך למקדיש ספר תורה או לכל דבר לבית הכנסת:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של חול.

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת נְדִיב הַלֵּב ר׳ פלוני בן ר׳ פלוני ◇ וְאֶת אִשְׁתּוֹ ◇ בָּנָיו ◇ בְּנוֹתָיו ◇ וְכָל מִשְׁפַּחְתּוֹ ◇ בַּעֲבוּר שֶׁנְּשָׂאוֹ לִבּוֹ ◇ וְנָדְבָה רוּחוֹ לִתֵּן מַתָּנָה לְבֵית הַכְּנֶסֶת לְצָרְכֵי צִבּוּר ◇ לִכְבוֹד הַמָּקוֹם ◇ לִכְבוֹד הַתּוֹרָה ◇ וְלִכְבוֹד הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ ◇ בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וַיַּצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה ◇ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו ◇ וִיבָרְכֵהוּ עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו: וְנֹאמַר אָמֵן:

Gruß an die der Gemeinde vorgezeigte Thoraschrift

מנהג אשכנז הוא להשתחוות כשפונים לספר. ההשתחוות לעבר התורה בזמן הגבהה היא תוספתא מפורשת (סופרים יד:יד) "... **פתח את ספר התורה כדי לחשוף שלוש עמודות, הרם אותו והראה את הכתב בפני הקהילה העומדת מימין, משמאל, מלפנים ומאחור. מכיוון שזו מצווה לכל הגברים והנשים לראות את הכתב, להשתחוות (לכרוע) ולהגיד 'וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, תורת ד' תמימה משיבת נפש...'**". המנהג להשתחוות, משמע כיפוף הראש והחצי העליון של הגוף (שלחן ערוך או"ח קל"ד סעיף ב').

המנהג להצביע לעבר הספר בזרת הוא ממוצא טורקי ומרוקאי (מנהג הספרדים), והוא מובא בספר מעם לועז ועל ידי הרב חיים פלגי. נראה כי המנהג הובא לארץ ישראל על ידי הספרדים (הספרדים החיים בירושלם בגדול בעקבות מנהגים טורקיים, מכיוון שארץ ישראל נשלטה על ידי הטורקים במשך ארבע מאות שנה), ומשם התפשטה גם בקרב כמה אשכנזים.

אחר שהשלימו הקריאה בספר תורה מגביהים וגוללים אותו.
כשמגביהים הספר תורה כורעים מעט אל ספר התורה ומביטים נגד הכתב של ספר תורה.

בהגבהת התורה יש מזמרים בנעימה את הפסוקים מ'**וזאת התורה**' עד '**ויאדיר**'.

בימי הראשנים היו מגביהים הספר תורה קודם הקריאה:

דברים ד:מד **וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:** במדבר ט:כג **עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה:** משלי ג:יח **עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר:** יז **דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם:** טז **אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד:** ישעיה מב:כא **יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:**

לאחר שגולל גלגל את הספר נסגר, בעוד הווימפל נכרך סביב הספר, מישהו מחזיק את העצי חיים כך שהספר מוחזק ביציבות. מנהג זה עדיין נשמר בהולנד, ובקהילות אשכנז שהוקמו לאחרונה. נדרשים חמישה אנשים; 1) להפשיל את הווימפל לאחר הוצאתו מהתורה ואז למסור אותו לגולל. קישוטי יד וכסף (שעל פי משנה ברורה הוא כיבוד אחר). (גלגול הווימפל לאחר הוצאתו מהספר נעשה לפני הגבהה [זה עשוי להיעשות גם על ידי נשים - הווימפל יועבר לעזרת נשים שם גלגלו אותו והחזירוהו.])

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה יש אומרים '**לך ד' הגדלה והגבורה**':

אמירת '**א-ל מלא רחמים**' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.

באופן אידיאלי, צריך לקרוא את **ההפטרה** מתוך **ספר אפטרתא** (מגילה אחת המכילה את כל הפרשיות הנביאים הנוגעות לשבתות השנה. למעשה הוקלד לדפים ולא רק מועתק. אם יש לבחירה בין שני ספרים בהדפסה, תנ"ך או חומש, ניתן לנהוג על פי חומרת המגן אברהם ולהשתמש בתנ"ך (ולא להסתמך על עת לעשות לד'). עם זאת, זה לא מנהג אשכנז. על פי מנהג אשכנז, קוראים את **הפטרה** מתוך **ספר אפטרתא**, גם אם יש נביא מלא זמין. החתם סופר פוסק, כי בדיעבד, אפשר לקרוא **הפטרה** בעל פה מעיקר הדין.

בשבת אחר שגמרו את גלילת ספר תורה מפטירין בנביאים מענין הסידרא. את **ההפטרה** קורא העולה לתורה בעצמו מתוך **ספר אפטרתא**, היינו אוסף של פרשיות נביאים השייכות לשבתות השנה, כתוב בדיו על גבי קלף. האזכרות שבו נכתבו לשם קדושה ויש בו ניקוד וטעמים. קבועים לו שני עמודים בשני צדיו ונגלל כספר תורה. הוא עטוף במעיל וכרוך במפה ('**ווימפל**') כספר תורה. מניחים את הספר בארון מיוחד לתשמישי מצוה ולא ארון הקודש. מכבדים נערים כבני אחת עשרה ושתים עשרה ב'**הוצאה והכנסה**' של **ספר אפטרתא**. הקהל אינו אומר את **ההפטרה** בקול רם עם המפטיר. אין המפטיר עומד בצד האלמעמער אלא במרכזה כשפניו אל ארון הקודש, אף שמאחוריו ספר התורה שקראו בו.

מנהג אשכנז בסדר ההפטרות שונה בכמה מקומות מהמודפס מחומשים.

Der Segen vor dem Haftara

קודם קריאת ההפטרה יברך המפטיר ברכה זו:

(מס' סופריס סו"פ יג, ועי' פסחים קיז:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת [21] וְהַצֶּדֶק:

Die Segnungen nach der Haftara

אחרי קריאת ההפטרה אומר המפטיר ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים ◇ צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת ◇ הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה ◇ הַמְּדַבֵּר וּמְקַיֵּם ◇ שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: [22] כאן אין עונים אמן.

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ ◇ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ ◇ [23] לַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ (תּוֹשִׁיעַ) תִּנְקוֹם נָקָם ◇ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ ◇ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ ◇ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ ◇ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֵׁב זָר וְלֹא־יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ ◇ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ ◇ [24] שֶׁלֹּא־תִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

בכל שבתות השנה, גם בשבת חול המועד פסח, אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה ◇ וְעַל־הָעֲבוֹדָה ◇ וְעַל־הַנְּבִיאִים ◇ [25] וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה ◇ שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה ◇ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל־הַכֹּל ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ ◇ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ ◇ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

בשבת בר מצוה הרב דורש כאן לנער הבר מצוה העומד לפניו.

---

21. וְהַצֶּדֶק הוא הנוסח במסכת סופרים, רב עמרם גאון, אבודרהם, רמב"ם, רוקח, ומחזור ויטרי. זהו נוסח פפד"מ וברלין גם כן (וגם נוסח הספרדים).
רש"ס העדיף גירסת סידור מהרש"ל וסידור ספרד 'וְהַצֶּדֶק'. (וכ"ג מחזור ויטרי, רע"ג, והרוקח). (סידור אזור אליהו)

22. לא יענה אמן אחר 'דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:' שאין שם סיום הברכה, כן הוא בטור. ולכן המפטיר לא יגלגל שם את הניגון בנעימותו כאלו הוא סיום שלא להכשיל את הרבים. (יוסף אומץ דיני הפטרה סימן תרכ"ט)

23. הנוסח שונה לולעלובת נפש תושיע, בגלל צנזורה. מנהג פפד"מ זה אומר תנקום נקם (למרות שזה לא הודפס בסידור), אבל המילה תושיע שהודפסה בסידור נכנסה גם לנוסח, ולכן הנוסח הפך 'ולעלובת נפש תושיע ותנקום נקמה במהרה בימינו'.

24. 'תִּכְבֶּה' הוא נוסח אשכנז, 'יִכְבֶּה' הוא נוסח פולין.

25. המנהג אומר 'יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה'. המהרי"ל מזכיר את מנהג הקריאה לשבת, יוֹם הַמְּנוּחָה שהוא מנהג אושטרייך, ואומר שלמרות שיש הוכחה שרש"י אישר את המנהג הזה, הוא לא מבין מדוע הם לא שמרו על לשון הפסוק, 'יוֹם הַשַּׁבָּת'. מבחינה היסטורית רש"י נהג במנהג צרפת (צרפת). מנהג אושטרייך מבוסס חלקית על מנהג צרפת שהושפעה ממנהג הספרדים. יוֹם הַמְּנוּחָה הוא מנהג בבל העתיקה (בבל) ומנהג ספרד (ספרד).

בשלש רגלים, גם בשבת חול המועד סכות, אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה ◇ וְעַל־הָעֲבוֹדָה ◇ וְעַל־הַנְּבִיאִים ◇ וְעַל־יוֹם [בשבת **הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל־יוֹם**]

בפסח	בשבועות	בסכות	בשמיני עצרת ושמחת תורה
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה	**חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה**	**חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה**	**שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה**

שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ [בשבת **לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה**] **לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה ◇ לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת: עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ ◇ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ ◇ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ** [בשבת **הַשַּׁבָּת וְ**] **יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:**

באחרון של פסח, יום שני של שבועות, שמיני עצרת, כשחלו בחול, אומרים כאן 'מתנת יד' (עמ' **270**).

וכשחלו בשבת אומרים אותו אחרי מי שברך לקהל (עמ' **175**).

בראש השנה אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה ◇ וְעַל־הָעֲבוֹדָה ◇ וְעַל־הַנְּבִיאִים ◇ וְעַל־יוֹם [בשבת **הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל־יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇** [בשבת **לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה**] **◇ לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת: עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ ◇ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ ◇ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◇ וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ ◇ מְקַדֵּשׁ** [בשבת **הַשַּׁבָּת וְ**] **יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:**

לא הותר לאכול לפני תקיעות אלא לחולים ולכן אין עורכים הפסקה כעת לקידוש,

אלא ממשיכים מיד בתקיעת שופר (עמ' **303**). (כשיש מילה בראש השנה מלים כעת.)

ביום כפור בשחרית אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה ◇ וְעַל־הָעֲבוֹדָה ◇ וְעַל־הַנְּבִיאִים ◇ וְעַל־יוֹם [בשבת **הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל־יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇** [בשבת **לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה**] **◇ לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה ◇ לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת: עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ ◇ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ ◇ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◇ וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵנוּ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה ◇ מֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ ◇ מְקַדֵּשׁ** [בשבת **הַשַּׁבָּת וְ**] **יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:**

ביום כפור אחר ההפטרה מיחדים זמן קצר מאוד להזכרת נשמות (עמ' **325**).

בשבת לאחר שהפטירו אומרים 'יקום פורקן', וביום טוב ובימים נוראים כשחל בחול אין אומרים אותו.
אין החזן עומד בצד האלמעמער (בימה) אלא במרכזה כשפניו אל ארון הקודש, אף שמאחוריו ספר התורה שקראו בו.

יְקוּם פּוּרְקָן מִן־שְׁמַיָּא ◇ חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי ◇ וְחַיֵּי אֲרִיכֵי ◇ וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי ◇ וְסַיְעָתָא דִשְׁמַיָּא ◇ וּבְרִיוּת גּוּפָא ◇ וּנְהוֹרָא מַעֲלָיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא ◇ זַרְעָא דִי לָא־יִפְסוּק ◇ וְדִי לָא־יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְבָבֶל ◇ לְרֵישֵׁי כַלֵּי ◇ וּלְרֵישֵׁי גָלְוָתָא ◇ וּלְרֵישֵׁי מְתִיבְתָּא ◇ וּלְדַיָּנֵי דִי בָבָא: לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן ◇ וּלְכָל־תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן ◇ וּלְכָל מַן־דְּעַסְקִין בְּאוֹרַיְתָא: מַלְכָּא דְעַלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן ◇ יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן ◇ וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן ◇ וְיִתֵּן אָרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן ◇ וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּיזְבוּן מִן כָּל־עָקָא ◇ וּמִן כָּל־מַרְעִין בִּישִׁין ◇ מָרָן דִי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעְדְּהוֹן ◇ כָּל־זְמַן וְעִדָּן: וְנֹאמַר אָמֵן:

יותר ראוי שיאמר יקום פרקן השני כלו בקול. (דברי קהלת)
(המתפלל ביחידות אין אומר 'יקום פורקן' זה ולא את ה'מי שברך' שאחריו.)

יְקוּם פּוּרְקָן מִן־שְׁמַיָּא ◇ חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי ◇ וְחַיֵּי אֲרִיכֵי ◇ וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי ◇ וְסַיְעָתָא דִשְׁמַיָּא ◇ וּבְרִיוּת גּוּפָא ◇ וּנְהוֹרָא מַעֲלָיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא ◇ זַרְעָא דִי לָא־יִפְסוּק ◇ וְדִי לָא־יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל־קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין ◇ רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא ◇ טַפְּלָא וּנְשַׁיָּא: מַלְכָּא דְעַלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן ◇ יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן ◇ וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן ◇ וְיִתֵּן אָרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן ◇ וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּיזְבוּן מִן כָּל־עָקָא ◇ וּמִן כָּל־מַרְעִין בִּישִׁין ◇ מָרָן דִי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעְדְּכוֹן ◇ כָּל־זְמַן וְעִדָּן: וְנֹאמַר אָמֵן: קהל אמן

הזכרת נשמות לשבתות השנה

נוהגים להזכיר נשמות הנפטרים בכל שבת בין 'יקום פרקן' ל'מי שברך'.
בשבתות מיוחדות או בימים שאין אומרים תחנון אין מזכירים נשמות. (כדוגמת: **שבת מברכין, שבת ראש חודש, ד' פרשיות, חודש ניסן, שבת נחמו, שבת בין יום כפור לסכות, שבת בראשית**) יוצאות מן הכלל הנ"ל **שבתות הספירה, בין המצרים, שבת שובה** - שמזכירים נשמות אף שיש בהם פיוטים, **שבת שלפני שבועות** שמזכירים נשמות אף שאין אומרים תחנון [או שמברכין בה החודש] **ותשעה באב שחל בשבת** אף שאין בו תחנון.

ההחזן קורא בלחש, כדי שלא לעורר יגון, מתוך ספר הזכרת הנשמות המכונה 'מעמורבוך' את לשון ההזכרה:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת ר' שם ב"ר שם משפחתו עִם נִשְׁמֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה, [לדוגמה עֲבוּר שֶׁהִשְׁכִּים וְהֶעֱרִיב לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְקִבֵּל יִסּוּרִים בְּאַהֲבָה] בִּשְׂכַר זֶה תִּהֵא נִשְׁמָתוֹ צְרוּרָה | בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן אָמֵן:
בכל שבת מזכירים שמות **שלושה נפטרים אחרונים** שנרשמו בספר ואח"כ את **שלושת הקודמים להם**.

בשבת שלפני שבועות ושבת חזון החזן קורא מתוך ספר 'ממורבוך' (עמ' **295**).

'מי שברך' של קהל אומר החזן בלבד בקול רם ובנעימה: (אין אומרים מי שבירך בשבת שמברכין החודש:)

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה ◇ עִם כָּל־קְהִילוֹת הַקֹּדֶשׁ ◇ הֵם וּנְשֵׁיהֶם ◇ וּבְנֵיהֶם ◇ וּבְנוֹתֵיהֶם ◇ וְכָל־אֲשֶׁר־לָהֶם: וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה ◇ וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל ◇ וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר ◇ וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה ◇ וּפַת לְאוֹרְחִים ◇ וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים:

[[26]בשבת שלפני תענית בה"ב מוסיף: וְכָל־מִי שֶׁיִּתְעַנֶּה שֵׁנִי וַחֲמִישִׁי וְשֵׁנִי:]

וְכָל־מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּרָם בֶּאֱמוּנָה ◇ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם ◇ וְיָסִיר מֵהֶם כָּל־מַחֲלָה ◇ וְיִרְפָּא לְכָל־גּוּפָם ◇ וְיִסְלַח לְכָל־עֲוֹנָם ◇ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם ◇

בשבת שחל להיות בימים שאומרים 'מי שברך של מתנת יד' מוסיפים	בא' ראש השנה שחל בשבת ובשבת שובה מוסיפים	ביום כפור שחל בשבת מוסיפים
וְיַזְכֵּם לַעֲלוֹת לָרֶגֶל ◇	וְיִכְתְּבֵם בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇	וְיִכְתְּבֵם בְּסֵפֶר מְחִילָה וּסְלִיחָה

עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אַחֵיהֶם: וְנֹאמַר אָמֵן:

תפילה לשלום המלכות Das Gebet für den Landesherrn

סידור עבודת ישראל (עמ' 231) מכיל את הנותן תשועה למלכים. הערת שוליים מביאה הן את כל בו והן את אבודרהם כמקור למנהג זה. מחזורי רודלהיים הוותיקים אינם מכילים תפילה לא למדינה ולא לראש המדינה.

תכלית קמד:י הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים ◇ מַלְכוּתוֹ קמה:יג מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים קמד:י הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה: יסעיה מג:טו הַנּוֹתֵן בַּיָּם דַּרְכּוֹ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה: ◇ הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמוֹר וְיִנְצוֹר וְיַעֲזוֹר וִירוֹמֵם וְיַגְדִּיל וְיַנְשֵׂא לְמַעְלָה אֶת אֲדוֹנֵנוּ [27](פלוני) רָם הוֹדוֹ: מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יְחַיֵּהוּ וְיִשְׁמְרֵהוּ וּמִכָּל־צָרָה וָגוֹן וָנֶזֶק יַצִּילֵהוּ ◇ וְיַדְבֵּר עַמִּים תַּחַת רַגְלָיו וַיַּפִּיל שׂוֹנְאָיו לְפָנָיו וּבְכֹל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַצְלִיחַ ◇ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יִתֵּן בְּלִבּוֹ וּבְלֵב כָּל־יוֹעֲצָיו וְשָׂרָיו רַחֲמָנוּת לַעֲשׂוֹת טוֹבָה עִמָּנוּ וְעִם כָּל־יִשְׂרָאֵל ◇ בְּיָמָיו וּבְיָמֵינוּ ירמיה כג:ו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח יסעיה נט:כ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְכֵן יְהִי רָצוֹן: וְנֹאמַר אָמֵן:

בפפד"מ לא נהגו לומר הנותן תשועה (דברי קהלת עמ' 74), כל עוד הם לא נאלצו לומר זאת.

[אבל "הנותן תשועה" וכו' לא אמרו בפרנקפורט מעולם כל ימי אשר להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר [0]שר בתוכם.]

26. תענית בה"ב של מרחשון מאחרים למחיצת השניה של החודש. בקהילות שאין להם ציבור בפני עצמו לתענית בה"ב, ומתענים בה"ב עם בני פולין-ליטא בתחילת החודש, אז ב'מִי שֶׁבֵּרַךְ' של קהל, אחר 'וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים', מוסיפים בשבת אחר ראש חודש מרחשון את המילים: 'וְכָל־מִי שֶׁיִּתְעַנֶּה שֵׁנִי וַחֲמִישִׁי וְשֵׁנִי:' (מכון מורשת אשכנז)

27. הפרוידט של ארצות הברית (מנהגי ישורון)

ברכת החודש Neumondsbegrüßung

בשבת שלפני ראש חודש מברכים ומכריזים את החודש הבא קודם שאומרים 'אשרי', ואז אין מזכירים נשמות.
אין אומרים את התחינה [28] 'יהי רצון וכו' שתחדש עלינו', משום איסור בקשת צרכים בשבת:

[תפלת רב] (גמ' ברכות טז:) יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה: וְתִתֶּן־לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִּים ◇ חַיִּים שֶׁל־שָׁלוֹם ◇ חַיִּים שֶׁל־טוֹבָה ◇ חַיִּים שֶׁל־בְּרָכָה ◇ חַיִּים שֶׁל־פַּרְנָסָה ◇ חַיִּים שֶׁל־חִלּוּץ עֲצָמוֹת ◇ חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת חֵטְא (נ"א חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא) ◇ חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה ◇ חַיִּים שֶׁל־עֹשֶׁר וְכָבוֹד ◇ חַיִּים שֶׁתְּהִי בֶּנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם ◇ חַיִּים שֶׁיְּמַלְּאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה ◇ אָמֵן סֶלָה:

בברכת החדש אין מכריזים את המולד. החזן פותח ואומר 'מי שעשה':

קו"ח מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ ◇ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת ◇ הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ (בְּקָרוֹב) ◇ וִיקַבֵּץ נִדְּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ◇ חֲבֵרִים כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְנֹאמַר אָמֵן:

החזן נוטל את הספר תורה בזרועו ומכריז:

ראש חודש יום אחד מכריז:	חל ראש חודש ביום ראשון מכריז:	חל ראש חודש בשבת קודש:	חל ראש חודש בערב שבת ובשבת קודש מכריז:
חזן **רֹאשׁ חֹדֶשׁ ... יִהְיֶה בְּיוֹם ה...**	חזן **רֹאשׁ חֹדֶשׁ ... יִהְיֶה לְמָחָר בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן**	חזן **רֹאשׁ חֹדֶשׁ ... יִהְיֶה בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ הַבָּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה**	חזן **רֹאשׁ חֹדֶשׁ ... יִהְיֶה בְּיוֹם הַשִּׁשִּׁי וּבְיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ הַבָּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה:**
לשני ימי ראש חודש מכריז: חזן **רֹאשׁ חֹדֶשׁ ... יִהְיֶה בְּיוֹם ה... וּבַיּוֹם ה...**	ביום שני מכריז: **וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי:**	ביום ראשון מכריז: **וּלְמָחֳרָתוֹ בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן:**	

הקהל אינו חוזר על הכרזת 'ראש חודש פלוני יהיה', אלא מתחיל מיד באמירת 'יחדשהו הקב"ה'.

החזן חוזר עליו יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇
מ'לחיים ולשלום' [29] בניגון של יום טוב או יום המסוים שחל באותו חדש.

לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם (קהל אָמֵן) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה (קהל אָמֵן) לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה (קהל אָמֵן): וְנֹאמַר אָמֵן:

בניגון זה ממשיכים לנגן גם את תחילת 'אשרי'.

---

28. מנהג אשכנז לא לומר את 'יהי רצון' (דברי קהלת עמ' 89, מנהג פפד"מ, חתם סופר, גר"א). לפי חזון איש צריך תמיד לומר את 'יחדשהו' הקצר ולא לומר את 'יהי רצון', אפילו בבית כנסת שאומר יחדשהו הארוך או 'יהי רצון' בגלל בקשת צרכים בשבת.

29. **מרחשון בניגון הלכה ותוספות. כסלו בניגון של מעוז צור. טבת בניגון של שני זיתים. שבט או אדר (פרשת שקלים) בניגון של שקלים או החדש. (שבט בשנה מעוברת בניגון נבחר.) אדר ואדר בניגון פורים. ניסן בניגון של אדיר הוא. אייר בניגון לכה דודי של ספירת העומר. (ויש בניגון הלכה ותוספות) סיון בניגון של אקדמות. תמוז בניגון של לכה דודי של בין המצרים של יפת. מנחם אב בניגון של אלי ציון. אלול בניגון אחד מניגוני ימים נוראים או של אדר והוד.**
השם הנכון לחודש הסתיו הזה הוא המילה האחת מרחשון (ערוך השלחן א"ה ס 'קכו ס"ק טו). גם מקורות ישנים מעידים על כך (בניגוד רק לחשון). כאשר מוזכר החודש השמיני בפרק בתלמוד, הוא מכונה מרחשון. כמה דוגמאות כוללות: תענית א: ג ד, פסחים צד:, ראש השנה ז:, י"א:. לאורך כל הפרשנות המקראית והתלמודית של רש"י, הוא גם מתייחס לחודש מרחשון. באופן מפתיע, ישנם אפילו מנהגים שהתפתחו סביב הטעות. ההנחה היא שהוא נקרא מר חשון (החשון המר) בגלל היעדר חגים או מכיוון ששרה אמינו נפטרה.

מנגנים שני פסוקים ראשונים ושנים אחרונים של 'אשרי'.

פד:כ [29] אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

קמד:טו אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וגדלותך וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: קטו:יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

ברוב קהלות פולין אומרים בכל שבת 'אב הרחמים' קודם שמחזירים הספר להיכל, חוץ מבימים שאין אומרים צדקתך צדק ולא כשיש חתונה ומילה, ולא כשמברכים החדש חוץ מבימי הספירה, וכשמברכין חודש אב.

אַב הָרַחֲמִים ◇ שׁוֹכֵן מְרוֹמִים ◇ בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקֹד בְּרַחֲמִים ◇ הַחֲסִידִים וְהַתְּמִימִים וְהַיְשָׁרִים ◇ קְהִילוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם ◇ שמואל ב׳ ז:כג הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ ◇ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ ◇ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכֹּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה ◇ עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם ◇ וְיִנָּקֵם בְּיָמֵינוּ לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים: דברים לב:מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר: יואל ד:כא וְנִקֵּיתִי דָמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר: תהלים עט:י לָמָּה | יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בגוים בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר: עז:ג כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא־שָׁכַח צַעֲקַת עניים עֲנָוִים: וְאוֹמֵר: קיז:ז-ח דָּיָן בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

29. לפני 'תפילת גשם בשמיני עצרת ותפילת טל ביום א׳ של פסח' תולין פרוכת לבנה. החזן אינו לובש 'סארגנס' (קיטל). תחילת 'אשרי' וסופו, 'יהללו' וסדר הכנסת ספר תורה, בניגוני ימים נוראים.

הושענא רבה ובימי 'מתנת יד' - הכנסת ספר תורה, כולל 'אַשְׁרֵי' 'תְּהִלַּת ד׳' יְדַבֵּר' בניגוני ימים נוראים. הרב בעצמו מניח את הספרים בארון.

סדר הכנסת ספר התורה

[30] החזן לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה:

קמח:יג-יד יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ־לְבַדּוֹ קהל: הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:
וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ:

בשבת:

מלווים את ספר התורה לארון הקודש באמירת מזמור זה על מתן תורה (טור, רפד):

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז:
הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ [31] הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ:
קוֹל יְיָ עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל־מַיִם רַבִּים:
קוֹל־יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר:
קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:
וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים:
קוֹל־יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ:
קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ:
קוֹל יְיָ | יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד:
יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם:
יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ביום טוב שחל בחול:

כד לְדָוִד מִזְמוֹר [32] לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ:
כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֵהָ:
מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְיָ וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ:
נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נפשו נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה:
יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ:
זֶה דּוֹר דרשו דֹרְשָׁיו מְבַקְּשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה:

---

30. ראשית החזן מקבל את הספר בשתי ידיים מהגבאי (פעמים אחרות מהמגביה). כשיש רק ספר אחד שהוא מקבל הוא בא משמאלו, שני ספרים מימינו ושלושה ספרים מאחוריו. החזן פונה דרומה די מהר ובדרך כלל לפני שהוא מסיים את 'לבדו'. בפעמים אחרות (למעט אולי יום כפור מנחה) הוא מסתובב לכיוון מערב ומקבל את הספר ישירות מהמגביה ופונה דרומה ברגע שיש לו אחיזה איתנה. לכן הוא עשוי להתחיל את 'יהללו' הפונה מערבה, דרום-מערב או דרום.

31. (משנה) "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש."... ממאי? דילמא דוד שאני, דהווה מצער נפשיה ברחמי טובא, אלא אמר רבי יהושע בן לוי מהכא, 'השתחוו לד' בהדרת־קדש:', אל תקרי בהדרת אלא בהרדת. (גמ' ברכות ל:)

32. תנו רבנן, אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכל המהנה מן העולם הזה בלא ברכה, מעל... רבי לוי רמי, כתיב 'לד' הארץ ומלואה' וכתיב 'השמים שמים לד' והארץ נתן לבני־אדם:' (תהלים קיח:טז), לא קשיא, כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה. (גמ' ברכות לה:)
אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב: 'כי־הוא על־ימים יסדה ועל־נהרות יכוננה:' אלו שבעה ימים וארבעה נהרות, שמקיפין את ארץ ישראל, ואלו הן שבעה ימים: א) מה של טברייא, ב) ומה של סדום, ג) ומה של חילת, ד) ומה של חילתא, ה) ומה של סיבכי, ו) וים אספמיא, ז) ויום הגדול. ואלו הן ארבעה נהרות, א) ירדן, ב) וירמוך, ג) וקירומיון ד) ופיגה. (גמ' בבא בתרא עד:)

שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד:
מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה:
שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְשִׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד:
מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

מדבריו של הדברי קהלת לגבי ההכנסה בשבת, מתברר שהחזן מוסר לו את הספר ורק אז פותח את הארון הקודש.

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

במדבר יא:לו — [33] וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל:

תהלים קלב:ח-י — קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ:
כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ:
בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ:

משלי ד:ב — כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ:

ג:יח — עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר:

ג:יז — דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם:

איכה ה:כא — הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ | אֵלֶיךָ ונשוב וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

חזן כורע [34] יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ חזן כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇
וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא חזן כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא (בראש השנה ויום כפור ולפני תפילות גשם וטל מוסיפים וּלְעֵלָּא) מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא
תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: חזן כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בשבת ראש חודש אומרים כאן מוסף שבת ראש חודש (עמ' **259**).
בשלש רגלים ובשבת חול המועד אומרים כאן מוסף של רגלים (עמ' **271**).
בימים נוראים אומרים כאן מוסף ראש השנה (עמ' **300**), מוסף יום כפור (עמ' **317**).

---

33. תָּנוּ רַבָּנָן, 'וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה ד׳ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל:' מְלַמֵּד, שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה, עַל פָּחוֹת מִשְּׁנֵי אֲלָפִים וּשְׁנֵי רְבָבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, הֲרֵי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שְׁנֵי אֲלָפִים וּשְׁנֵי רְבָבוֹת חָסֵר אֶחָד, וְזֶה לֹא עָסַק בִּפְרִיָּה וּרְבִיָּה, לֹא נִמְצָא זֶה גּוֹרֵם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל! (גמ' יבמות סג:, בבא קמא פג.)

34. **החזן מנגן הקדיש לפני מוסף 'תפילות גשם וטל' - בניגון ימים נוראים, כופלים בו 'לעלא' בניגון מיוחד.**
לפי מנהג פפד"מ, הקדיש שלפני **מוסף** של **טל** ו**גשם** נמצא בניגון של מוספי ימים נוראים עד **לעלא**. מ**לעלא** אנחנו עוברים לניגון **טל** ו**גשם**, והחזן אומר בקול גם בניגון ההיא, 'מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:', (ועל פסח, 'מוֹרִיד הַטַּל' או 'מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד'). הניגון נעילה כלל לא מושר.

דברי קהלת עמוד 337 שואל מדוע איננו שרים 'אַתָּה גִּבּוֹר' בניגון המשמשת בכל **שבת** או **יום טוב** שעליו נאמרים? הוא מניח את הסיבה ששרים את **שבת** ניגון הרגילה ולא את ניגון הפיוט, כך שהחזן מתרגל לשינוי החדש לנוסח התפלה. יש לשיר זאת באופן שהוא ישיר אותו בשבתות הקרובות.

Das Mußaphgebet für den Sabbat תפלת מוסף לשבת[1]

כל יחיד חייב בתפלת מוסף בין יש צבור בעיר בין לא. זמן **תפלת מוסף** אין יותר מסוף ז' שעות, ובדיעבד אם התפלל אותה כל היום, יצא. עבר כל היום ולא התפלל מוסף אין לה תשלומין. מותר לטעום קצת קודם אבל סעודה אסורה (לפני מוסף) יותר מכביצה אלא למאן דחלש לביה.

[2]תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:**

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:**

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

משבת בראשית עד שבת הגדול מוסיפים:

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

---

1. אָמַר רַב יוֹסֵף, לָא לִיצְלֵי אִינִישׁ צְלוֹתָא דְּמוּסָפֵי, בִּתְלָת שָׁעֵי קַמַּיְיתָא דְּיוֹמָא, בְּיוֹמָא קַמָּא דְּרֵישׁ שַׁתָּא בְּיָחִיד, דְּלְמָא מְעַיְּינֵי בְּעוֹבָדֵיהּ, וְדָחֲפוּ לֵיהּ מִידְּחֵי. אִי הָכִי דְּצִבּוּר נַמִּי? דְּצִבּוּר נַפְשָׁא זְכוּתֵיהּ. אִי הָכִי, דְּיָחִיד דְּצַפְרָא נַמִּי לָא? [בתפלת יולר - רש"י] כֵּיוָן דְּאִיכָּא צִבּוּרָא דְּקָא מְצַלּוּ, לָא קָא מִדְּחֵי. (שחרית בכל מקומות. תפלת מוספין כולהו וזמנה כל מיום וכיון שיחת שחרית ולכריס יש שמתפללין אותה בבקר ויש מאחרין. - רש"י) (פי' ר"ת הא דמשמע הכא דמהני אפי' כשהצבור מתפללין במקום אחר כיינו דוקא דלא מדחי. אבל איכא נשמעת. אלא במקום שהצבור מתפללין כדאמרינן בפ"ק דברכות (דף ו) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור: - תוספות) (גמ' עבודה זרה ד:)

2. **בחזרת הש"ץ בשבתות פרשת שקלים ופרשת החודש אומרים** קרובות **בניגוני פרשת שקלים.**

[3] [4] קדושה לש"ץ בחזרת התפלה

חזן בלבד **נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ ◇ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ** ישעיה ו:ג **וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר**

קהל וחזן יחדיו

קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

חזן **כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם ◇ מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה ◇ אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ? לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:**

קהל וחזן יחדיו

יחזקאל ג:יב **בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:**

חזן **מִמְּקוֹמוֹ הוּא יָפֶן בְּרַחֲמִים ◇ וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד ◇ פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים:**

קהל וחזן יחדיו

דברים ו:ד [5] **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

חזן [6] **אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ הוּא אָבִינוּ ◇ הוּא מַלְכֵּנוּ ◇ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ ◇ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית ◇ לְעֵינֵי כָל־חַי ◇** במדבר טו:מא **לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים**

קהל וחזן יחדיו **אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:**

בשבת שאומרים בה **אופן** מוסיפים פיוט 'אלדיכם' בקדושת מוסף (עמ' **185**):

חזן **וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:**

קהל וחזן יחדיו תהלים קמו:י **יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:**

חזן **לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל** (בשבת שובה: **הַמֶּלֶךְ**) **הַקָּדוֹשׁ:**

---

3. חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁיִּשְׂרָאֵל אוֹמְרִים שִׁירָה בְּכָל שָׁעָה, וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין אוֹמְרִים שִׁירָה אֶלָּא פַּעַם אַחַת בַּיּוֹם, וְאָמְרֵי לָהּ, פַּעַם אַחַת בַּשַּׁבָּת ... וְיִשְׂרָאֵל מַזְכִּירִין אֶת הַשֵּׁם אַחַר שְׁתֵּי תֵיבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ד'' וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין מַזְכִּירִין אֶת הַשֵּׁם אֶלָּא לְאַחַר שָׁלֹשׁ תֵּיבוֹת, כִּדְכְתִיב: 'קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ד' צְבָאוֹת', וְאֵין מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים שִׁירָה לְמַעְלָה, עַד שֶׁיֹּאמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמַטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'בְּרֹן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים:' (איוב לח:ז). (גמ' חולין לב.)

4. **יש נוהגים לנגן את הקדושה, ובפרט בשבת שלפני שבועות מקיפים על זה כדי להבדילה משבת חזון. בשבתות פרשת שקלים ופרשת החודש מנגנים אותה בניגון הפיוט 'אור פניך' של מוסף פרשת שקלים. במוסף של תפילות טל וגשם מנגנים את הקדושה בניגון פיוט טל וגשם.**

5. 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל' ו'אֲנִי ד' אֱלֹהֵיכֶם' הוכנסו לכאן במאה וחמישית, אז הוצבו בבית הכנסת אנשי ממשל מיוחדים בכדי למניע את הכרזת הצבור על אחדות הא-ל. לקראת בסוף התפילה כשעזבו המרגלים, נאמר השמע בצורה מקוצרת.

6. נוסח קדושת מוסף 'ד' אחד, **אחד הוא אלדינו**' הוא מטבע עתיק יומין שטבעוהו חכמים. על נוסח הקדושה '**אחד אחד**' הגנו חסידי אשכנז, והם נימקוהו לפי תורת הסוד. בהשפעת האריז"ל והגר"א פשט בדורות האחרונים המנהג להשמיט את המילה '**אחד**' השניה. היום נשאר עדיין שריר וקיים בסידורי בני אשכנז ובקרב מתפללי מנהג אשכנז המובהק.

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בשבת שובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

[7] תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ ◇ צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ ◇ עַם סְדוּרֵי נְסָכֶיהָ ◇ מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ ◇ טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ ◇ וְגַם [8] הָאוֹהֲבִים (נ"א [9] הָאוֹהֲבֵי) דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ ◇ אָז מִפִּינֵי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ ◇ וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ ◇ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ ◇ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ ◇ [10] תְּמִידִין כְּסִדְרָן ◇ וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: וְאֶת־מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה ◇ כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ ◇ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ מִפִּי כְבוֹדֶךָ ◇ כָּאָמוּר:

במדבר כח: ט–י וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֲשָׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ ◇ שֹׁמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג ◇ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי ◇ כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ ◇ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ ◇ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ ◇ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ ◇ [11] וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

---

7. **תכנת שבת**, עשרים ושניים מילים הראשונות שפועלות באל"ף בי"ת הפוך, נמצא במחזור ויטרי והיה ידוע לרב **עמרם גאון**.

8. **האוהבים: 1)** סדר רב עמרם גאון, מהד' גולדשמידט, כת"י מ' (נוסח ספרדי), וכת"י א' (נוסח צרפתי). **2)** סידור רב סעדיה גאון, ירושלים תש"א, עמ' קיב, כת"י א[א] (כתב יד העיקרי). **3)** סידור המיוחס לראב"ן, גנוזות ג, עמ' קא. - האוהבי עם גרש (אולי הוספת המו"ל). **4)** סידור רבינו שלמה מגרמייזא, ירושלים תשל"ב, עמ' קעה. **5)** ספר המנהיג, מהד' רפאל, ח"א, עמ' קסט.

9. **האוהבי: 1)** סדר רב עמרם גאון, מהד' גולדשמידט, כת"י ז' (ביה"מ לרבנים נ"י, ארץ מוצאו אינה ידועה, כתב איטלקי). **2)** סדר רב סעדיה גאון, ירושלים תש"א, עמ' קיב, כת"י אד **3)** עזרא פליישר, תפילה ומנהגי תפילה ארץ-ישראליים בתקופת הגניזה, ירושלים תש"ח, עמ' 52-53, הע' 89. - סבור שכך הגירסה הקדומה, ובהתאמה למיבנה הנוסח. **4)** פירושי סידור התפילה לרוקח, כתב היד שנבדק על ידי הרב דויד יצחקי. **5)** מחזור וורמיישא משנת ל"ב. **6)** מחזור ויטרי, סימן קצ"א (השוה מהד' גולדשמידט, ח"א, עמ' רפט). **7)** עץ חיים לר"י חזן מלונדרץ.

על המבוכה בזה גם אצל הספרדים כתב הרב דוד סטבון, עלי הדס: אוסף מנהגי הלכה של ק"ק תונס, קרית ספר תש"ע, עמ' 367: "בענין הגירסאות **האוהבי/האוהבים** בודאי שמבחינה דקדוקית הגירסא **האוהבים** נראית יותר, וכמו שכתב הגאון רבי מאיר מאזוז בקונטרס לאוקמי גירסא. ומה עוד שכן מצאנו בגירסאות רוב הגאונים והראשונים: סידור רב עמרם גאון, סידור רב סעדיה גאון, סידור רבי שלמה ב"ר נתן סג'למאסי, ספר המנהיג, סידור הרוקח, פירוש התפלות לרבי יהודה ב"ר יקר. ובספר המחכים (עמ' 23) לרבנו נתן ב"ר יהודה מצאתי: "**האוהבי' דבריה**", **האוהבי'** עם גרש בסוף לשם קיצור. מאידך אשכחן גירסת **האוהבי** במחזור ויטרי ובספר עץ חיים לרבי יעקב חזן מלונדריש (אא"כ יתברר שגם שם היה כתוב **האוהבי'** ונמחק הגרש), ויש מרבני זמננו שיצאו ליישב גירסא זו שהתפשטה מאד בסידורי ספרד (וכן גירסת מחזור ארם צובה, ויניציה רפ"ז)." (הרב ש. המבורגר)

10. נ"א 'תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם:'

11. לפי נוסח פולין אומרים: וְיָנוּחוּ בָהּ (בוֹ) יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

החזן צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ: כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ: כורעים מעט כשאומרים המילה בָּרוּךְ זוקף אֵל הַהוֹדָאוֹת:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים' (ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇
וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇ שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בשבת שובה: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כְּנֵי בְרִיתֶךָ: (קהל אָמֵן)
[בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:
כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אומר החזן:
בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' **279**) (גמ' סוטה לט.).

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְּשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◇ הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇
הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ◇ עַם קְדוֹשֶׁךָ – כָּאָמוּר:
במדבר ו:כד-כו יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כן יהי רצון יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: כן יהי רצון
יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: כן יהי רצון

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:
בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇
תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ
לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
הַמְּבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ (וידערהלונג)
הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני החזן]:
"בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב
לְפָנֶיךָ אֲנוּ ◇ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם:"
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי
כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי ◇ וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי
רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇
עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה
יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:
פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇
עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ:
וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם
וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

חזן כורע [12] [13] יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ חזן כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇
וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא חזן כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא (בראש השנה ויום כפור ואחרי תפילות גשם וטל מוסיפים וּלְעֵלָּא) מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא
תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: חזן כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:
תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
תהלים קיג:ב קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
קכא:ב קהל: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
חזן פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם
ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

12. **משבת 'נחמו' עד חודש מרחשון של השנה הבאה, אומרים קדיש 'תתקבל' בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים בשמחת תורה קדיש תתקבל בניגוני מועדי השנה ('יאהרעס קדיש').**

13. **מנגנים בקדיש אחרי מוסף לכבוד יולדת הבאה לבית הכנסת, וכן בעוד הרבה שבתות מיוחדות כגון ראש חודש,** חנוכה, פורים, פרשת שקלים והחודש בניגון פרשת שקלים, פרשת זכור בניגון פרשת זכור, פרשת פרה והפסקה ראשונה והשניה, חודש ניסן, ושבת שלפני שבועות בניגון נבחר, **ובשאר ימים שאין תחנון אם היה בחול.**

Kedusha-Einschaltung für gewisse Sabbate

[14] לשבת שובה. חתום בו שמואל חזק.

בקהילות הוותיקות אין אומרים אותו (פפד"מ, מגנצא, וורמייזא ועוד)

אֱלֹהֵיכֶם שׁוֹפֵט צֶדֶק ◇ יִשְׁפֹּט מִישׁוֹר לְאֻמִּים ◇ מְדוֹתָיו יַהֲפֹךְ ◇ מִדַּת דִּין לְרַחֲמִים ◇ וִיכַפֵּר זְדוֹנוֹת וּשְׁגָגוֹת ◇ וַעֲוֹן וַאֲשֵׁמִים ◇ אָדוֹן ◇ חֲטָאִים הַצְהֵר וְהַלְבֵּן כְּתָמִים ◇ לְכַפָּרָה מַשִּׂיגִים לֵילוֹת וְיָמִים ◇ חֲזֵה עֲמָלָךְ בְּצָרָה מִתְעַנִּים וְצָמִים ◇ זְכֹר לָהֶם בְּרִית רִאשׁוֹנִים יְשָׁרִים וּתְמִימִים ◇ קַיֵּם לִבְנֵי בְנֵיהֶם שְׁבוּעַת קְדוּמִים ◇ וַיַּמְלִיכוּ מַלְכָּם לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים:

[15] לשבת בראשית. חתום בו יהודה חזק.

אֱלֹהֵיכֶם יַשְׂכִּיל עַבְדּוֹ ◇ יִכּוֹן כִּסְאוֹ כְּמֵרֵאשִׁית ◇ הָעִיר עַל תִּלָּהּ יִבְנֶה ◇ אַרְמוֹן יָשִׁית ◇ וּמִזְבְּחוֹ יַרְפֵּא ◇ וּמְקוֹם נִסּוּךְ הַשִּׁית ◇ דְּרוֹר לְעִבְרִיָּה יִקְרָא ◇ הֵיוֹתָהּ חָפְשִׁית ◇ הָעוֹבֵד בָּהּ יִמְחַץ כְּעַל־יַד לָקַח כֶּשִׁית ◇ חָזָק ◇ זוֹעֲמָיו קָמָיו ◇ יָפִיץ חֲרִישִׁית ◇ יִמְלֹךְ עַל עַם שׁוֹמֵר שַׁבָּת בְּרֵאשִׁית:

לשבת (ראשונה של) חנוכה. חתום בו יהודה חזק.

אֱלֹהֵיכֶם יָבִיא מְשִׁיחוֹ אֵזוֹר צֶדֶק וּמִשְׁפָּט רָבִיד ◇ הָרִשְׁעָה יָמִית ◇ בְּשֵׁבֶט פִּיו אוֹיֵב יַאֲבִיד ◇ וְעַל הַנִּסִּים הַלֵּל לִגְמוֹר ◇ צָעִיר מֵהֲעַבִיד ◇ דָּת חֲדָשָׁה יְחַדֵּשׁ ◇ הַטּוֹת אֹזֶן מֵהַכְבִּיד ◇ חָלוּף אֱלִילִים ◇ זְבוּל קֹדֶשׁ יְקוֹמֵם יַזְבִּיד ◇ וְנָשִׁיר תהלים ל:ח מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד:

[16] לשבת נחמו. חתום בו יהודה בר שמואל חזק.

אֱלֹהֵיכֶם יוֹסִיף יָדוֹ ◇ לְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵיכֶם ◇ הָעֵת יָחִישׁ ◇ לֵאמֹר צְאוּ לַאֲסִירֵיכֶם ◇ וּמַלְאַךְ בְּרִיתוֹ יִשְׁלַח לְהָשִׁיב לְבַבְכֶם ◇ דֶּרֶךְ עָקוֹב לְמִישׁוֹר ◇ לְצִיּוֹן יְקַבְּצְכֶם ◇ הַשּׁוֹמְרִים שַׁבָּת ◇ בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם ◇ בָּרֵכוּ שְׁמוֹ ◇ אַל תִּתְּנוּ דָמִי לָכֶם ◇ חַי זֵכֶר קָדְשׁוֹ ישעיה מ:ח נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אֲנִי הוּא מַלְכְּכֶם וְאֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם:

הפיוט לשבת ברית מילה נאמרים רק כאשר הברית מבוצעת בשבת עצמה. פיוט 'אלדיכם' לשבת נישואין נאמר רק כאשר החתונה מתקיימת ביום שישי, והסעודת נישואין היא בשבת. זה די נדיר כיום, ולכן הפיוט לא נאמר כבר שנים רבות.

לשבת נשואין. חתום בו שמואל חזק.

אֱלֹהֵיכֶם שִׁכְנוֹ שָׁם ◇ כֵּם עֵילָמוֹ ◇ מַלְאָכָיו רוּחוֹת רָז לֹא לָמוֹ ◇ וְאַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ? הוֹלָמוֹ אוֹמְרִים: יחזקאל ג:יב בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: לָעֵת יִמְלֹךְ לְיוֹם קוּמוֹ ◇ חֲזֵה צִיּוֹן ◇ גָּנוּן בִּמְקוֹמוֹ ◇ זֶה יִרְאוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יְקוּמוֹ ◇ קְרוֹא לִירוּשָׁלַם כִּסֵּא מְקוֹמוֹ:

לשבת ברית מילה.

אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי זוֹכֵר הַבְּרִית ◇ הִנֵּה אָנֹכִי שׁוֹלֵחַ לִשְׁאֵרִית ◇ אֶת־נִסְתָּר בְּנַחַל כְּרִית ◇ וּפִנָּה לְפָנָיו גּוֹיִם יַכְרִית ◇ מְבַשֵּׂר טוֹב וְשָׁלוֹם בְּאַחֲרִית ◇ יֵדְעוּ זֹאת כָּל־כּוֹרְתֵי כְרִית ◇ אוֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהַיִךְ זְהוֹרִית:

---

14. בסיום הקדושה בה אנו מזכירים את קידוש המלאכים וברכתם לקב"ה, ומתוך כך את תפילתם שימלוך ד' לעולם על ציון לדור ודור, אנו מוסיפים גם כאן לבקש את רחמיו לכפר לנו, בזכות שיתבונן בקהלנו המתפללים אליו לילות וימים ומתענים ביום הכפורים, ובזכות אבותינו הצדיקים יקיים להם את שבועתו ויגאלנו, כדי שנקבל עלינו את מלכותו לעולמים.

15. כאן אנו מוסיפים להודיע את תקוותנו לגאולה העתידה שימלוך ד' על הכל כמו שמלך בתחילה, ויבנה את ירושלים ובית המקדש, ויצילנו מאויבינו; כאשר בכך נזכה למלוכת ד' עלינו בגלוי, כשמלוכתו מתבטאת על ידינו בשמירת שבת בראשית כהלכתה.

16. בקדושה אנו מוסיפים לבקש על קיבוץ הגלויות שיהיה כאשר נשוב בתשובה שלמה ע"י אליהו הנביא. ובזכות שמירת השבת שלנו, שהיא לנו לאות ברית עם ד', נזכה לנחמה לראות שוב בשוב ד' ציון.

סיום התפילה Schluß Loblieder

[1]לפי מנהג אשכנז, נערים מתחת לבר מצוה אינם נגשים לעמוד בשום תפילה בציבור, (מלבד קדיש יתום ח"ו).

שבח [2 3 4] 'אין אלדינו' אומרים בנעימה. (סדר רב עמרם גאון)

[5] אֵין כֵּאלֹהֵינוּ ◇ אֵין כַּאדוֹנֵנוּ ◇ אֵין כְּמַלְכֵּנוּ ◇ אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ:

מִי כֵאלֹהֵינוּ ◇ מִי כַאדוֹנֵנוּ ◇ מִי כְמַלְכֵּנוּ ◇ מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ:

נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ ◇ נוֹדֶה לַאדוֹנֵנוּ ◇ נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ ◇ נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ:

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ ◇ בָּרוּךְ אֲדוֹנֵנוּ ◇ בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ ◇ בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ:

אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵנוּ ◇

אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ ◇ אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ:

אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

יאמר פטום הקטרת בניגון שאומרים המשניות.

תלמוד מסכת כריתות ו.

[6] **פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת:**

[א] הַצָּרִי, [ב] וְהַצִּפֹּרֶן, [ג] וְהַחֶלְבְּנָה, [ד] וְהַלְּבוֹנָה, מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. [ה] מוֹר, [ו] וּקְצִיעָה, [ז] שִׁבֹּלֶת־נֵרְדְּ, [ח] וְכַרְכֹּם, מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. [ט] הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר, [י] וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה, [יא] וְקִנָּמוֹן תְּשִׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תְּשִׁעָה קַבִּין, יַיִן קַפְּרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא, וְאִם אֵין לוֹ יַיִן קַפְּרִיסִין, מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק, מֶלַח סְדוֹמִית, רֹבַע (הַקָּב), מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רִבִּי נָתָן אוֹמֵר: אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא, וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ, פְּסָלָהּ. וְאִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ, חַיָּב מִיתָה. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרַף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה, שֶׁשָּׂפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יַיִן קַפְּרִיסִין, שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ, אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד.

---

1. ... [חֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְ]קָטָן אֵין מוֹצִיאִין אֶת הָרַבִּים יְדֵי חוֹבָתָן. זֶה הַכְּלָל, כָּל שֶׁאֵינוֹ מְחוּיָּב בַּדָּבָר, אֵינוֹ מוֹצִיא אֶת הָרַבִּים יְדֵי חוֹבָתָן. (משנה ח' ראש השנה דף כט.)

2. הוקדם 'אֵין כֵּאלֹהֵינוּ' עם שלושת הפסוקים, קוה אל ד', אין קדוש כד', כי מי אלו-ה, הוא מנהג אריז"ל ולא מנהג אשכנז.

3. נודע ביהודה (שו"ת י ') מציע את ההסבר הבא מדוע שיר זה קודם לתיאור הקטרת: יש ברכה מיוחדת מהקב"ה שכל כהן שיציע את הקטרת יהפוך לעשיר. לכן, אנו אומרים 'אין אלדינו' כביטוי לאמונה שהעושר שאנו משיגים נובע מברכתו של הקב"ה ולא בשל מאמצינו שלנו.

4. עיקר טעמא של אין כאלדינו משום מאה ברכות דחייבים לומר בכל יום. ובשבתות וביו"ט א"א רק ז' של י"ח דתפלה ונתייסדו באין כאלדינו י"ב אמן. אין מי נודה כל אחד ארבע פעמים, ואח"כ ברוך אתה והוי כאילו אמר ברוך אתה אל מלך נאמן י"ב פעמים ואינך ז' הרי י"ח ברכות עם ברכת המינין י"ט, וכן הוא במחזור ויטרי. (מהרי"ל)

5. **בימים הנוראים ובימים טובים מזמרים 'אין כאלדינו' בניגונים מיוחדים.**
אחר 'תפילות גשם וטל' אומרים 'אין כאלדינו' בניגון ימים נוראים.

6. **פטום הקטורת** מעולם לא נאמר באשכנז,מכיוון שהוא לא ייאמר כראוי, מלבד בזמן מגיפה ב"מ.

משנה סוף מסכת תמיד, וסופריס פרק י"ח.

הַשִּׁיר שֶׁהַלְּוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

[7] בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים ◇ כד:ו לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ:
בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים ◇ מח:ב גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ:
בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים ◇ פב:ב אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט:
בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים ◇ [8] צד:א אֵל־נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ:
בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים ◇ פא:ב הָרִנִּינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:
בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים ◇ צג:א יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר
אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט:
בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים ◇ צב:א מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא ◇ לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

(גמ' ברכות סד) אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם ◇ שֶׁנֶּאֱמַר: [9] ישעיה נד:יג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: (גמ' שם, כריתות כח:) אַל תִּקְרֵא בָּנַיִךְ אֶלָּא בּוֹנַיִךְ ◇ קו"ח תהלים קיט:קסה שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל: קכב:ז-ט יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן־אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: כט:יא יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

נאמר קדיש יתום אם יש יותר מאבל אחד.

יתום (קטן) כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ יתום (קטן) כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
יתום (קטן) כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇
וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא יתום (קטן) כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: יתום (קטן) כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם
ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

---

7. תַּנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי עֲקִיבָא, בָּרִאשׁוֹן מָה הָיוּ אוֹמְרִים? 'לַד' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ', עַל שֵׁם שֶׁקָּנָה, וְהִקְנָה, וְשַׁלִּיט בְּעוֹלָמוֹ. בַּשֵּׁנִי מַה הָיוּ אוֹמְרִים? 'גָּדוֹל ד' וּמְהֻלָּל מְאֹד', עַל שֵׁם שֶׁחִילֵּק מַעֲשָׂיו וּמָלַךְ עֲלֵיהֶן. בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים 'אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵ-ל' עַל שֵׁם שֶׁגִּילָּה אֶרֶץ בְּחָכְמָתוֹ, וְהֵכִין תֵּבֵל לַעֲדָתוֹ. בְּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים 'אֵ-ל־נְקָמוֹת ד'', עַל שֵׁם שֶׁבָּרָא חַמָּה וּלְבָנָה, וְעָתִיד לִיפָּרַע מֵעוֹבְדֵיהֶן. בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים 'הָרִנִּינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ', עַל שֵׁם שֶׁבָּרָא עוֹפוֹת וְדָגִים לְשַׁבֵּחַ לְשִׁמוֹ. בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים 'ד' מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ' עַל שֵׁם שֶׁגָּמַר מְלַאכְתּוֹ וּמָלַךְ עֲלֵיהֶן. בַּשְּׁבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים 'מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:', לְיוֹם שֶׁכּוּלוֹ שַׁבָּת. (גמ' רא"ש הסנה לא.)

8. רַב אַחָא קַרְחִינָאָה [אמר], ... גְּדוֹלָה נְקָמָה שֶׁנִּתְּנָה בֵּין שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אֵ-ל־נְקָמוֹת ד' אֵ-ל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ:'. אָמַר לֵיהּ [רבי אלעזר] אֵין, בְּמִילְּתָהּ מִיהָא גְּדוֹלָה הִיא, וְהֵיינוּ דְּאָמַר עוּלָּא, שְׁתֵּי נְקָמוֹת הַלָּלוּ לָמָּה? אַחַת לְטוֹבָה, וְאַחַת לְרָעָה. לְטוֹבָה דִּכְתִיב: 'הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן' (דברים לג:ב) לְרָעָה דִּכְתִיב: 'אֵ-ל־נְקָמוֹת ד' אֵ-ל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ:'. (גמ' ברכות לג.)

9. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי ד' וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ:' (ישעיה נד:יג) [אַל תִּיקְרֵי בָּנַיִךְ אֶלָּא בּוֹנַיִךְ.]. (גמ' נזיר סו:, תמיד לב:)

Gotteshuldigung als Schluß

[10] עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל ◇ לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◇ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם ◇ וְגֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק ◇ ישעיה מה:כ וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וַאֲנַחְנוּ כורע כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זוקף לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נח:יג נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ ◇ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין עוֹד ◇ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ◇ אֶפֶס זוּלָתוֹ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ: דברים ד:לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ ◇ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ ◇ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן ◇ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי: וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרָאוּ בִשְׁמֶךָ ◇ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◇ כִּי לְךָ ישעיה מה:כג תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ ◇ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ: וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עֹל מַלְכוּתֶךָ ◇ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקדום באשכנז, אין אומרים פסוקים אחר עלינו:

([11] כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

וְנֶאֱמַר: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד [12] וּשְׁמוֹ אֶחָד:) [13]

---

10. כל אחד לעצמו אומר "עלינו" וכו'. (דברי קהלת)

11. (עיין במחזור ויטרי סי' צט, ספר הרוקח סו"ס שכד, החות יאיר בספר 'מקור חיים' סי' נה, סעי' ב) א"א קדיש כלל אחר 'עלינו' וכ"ה במחזור ויטרי, רוקח וטור (סימן קל"ג ועי"ש בד"מ) - אין לומר קדיש (שאמר ככתוב בתורתך ונאמר אף על פי כן, הוא אמר ש)גם לדעת האריז"ל אחר 'עלינו' (כך כתב הבן איש חי שו"ת רב פעלים ח"ד, או"ח, סי' ז).

12. 'וּשְׁמוֹ אֶחָד', אָטוּ הָאִידָנָא לַאו שְׁמוֹ הוּא? אַמַּר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, בָּעוֹלָם הַזֶּה הָעוֹלָם הַבָּא, הָעוֹלָם הַזֶּה נִכְתָּב בְּיוֹ"ד הֵ"י - נִקְרָא בְּאָלֶ"ף דָּלֶ"ת, אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא כּוּלּוֹ אֶחָד, נִקְרָא בְּיוֹ"ד הֵ"י וְנִכְתָּב בְּיוֹ"ד הֵ"י. (גמ' פסחים נ.)

13. כ' יוסף אומץ סימן נ"ט מנהגנו פה ק"ק ורנקבורט שאין אומרי' קדיש אחר עלינו. ונ"ל הטעם כמ"ש לבוש א"ח קל"ג בענין אנעים זמירות וכו' שכיון שחושבי' אותו לשבח גדול לא ה"ל לאמרו בכל יום אלא לפרקי' וע"ד שאריז"ל כל האומר הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף כי אין זה דרך המוסר אפי' במלך ב"ו לספר בשבחיו הגדולי' בכל יום כדי שלא להדגילם כ"כ בפי הבריות ויהיה אז בפיהם כמזמר ומתלוצץ. (דברי קהלת דף 156)

[1] שיר היחוד ליום השבת Hymne für den Sabbat

ברוב הקהלות ואפילו באותן שאין נוהגים לומר שיר היחוד בחול,

מכל מקום [2] בשבת אומרים שיר היחוד לשבת ומנגנים אחריו אנעים זמירות.

[3] וראוי לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל.

חזן אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי ◇ נָחְתָּ ◇ יוֹם הַשַּׁבָּת ◇ עַל־כֵּן בֵּרַכְתָּ:

קהל וְעַל־כָּל־פֹּעַל ◇ תְּהִלָּה עֲרוּכָה ◇ [4] חֲסִידֶיךָ ◇ בְּכָל־עֵת יְבָרֲכוּכָה:

חזן בָּרוּךְ יְיָ ◇ יוֹצֵר כֻּלָּם ◇ [5] אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:

קהל כִּי מֵעוֹלָם ◇ עַל־עֲבָדֶיךָ ◇ [6] רֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:

חזן וּבְמִצְרַיִם ◇ הַחְלוֹתָ ◇ לְהוֹדִיעַ ◇ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ ◇

קהל עַל כָּל־אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹת בָּהֶם ◇ שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:

חזן [7] בְּבָקְעֲךָ יַם־סוּף עַמְּךָ רָאוּ ◇ [8] הַיָּד הַגְּדֹלָה ◇ וַיִּירָאוּ:

קהל נִהַגְתָּ עַמְּךָ ◇ לַעֲשׂוֹת לְךָ ◇ שֵׁם וְתִפְאֶרֶת ◇ לְהַרְאוֹת גְּדֻלָּתוֹ:

חזן וְדִבַּרְתָּ עִמָּם ◇ מִן־הַשָּׁמַיִם ◇ וְגַם הֶעָבִים ◇ נָטְפוּ מָיִם:

קהל יָדַעְתָּ ◇ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר ◇ בְּאֶרֶץ צִיָּה ◇ אִישׁ לֹא־עָבָר:

חזן תַּתָּה לְעַמְּךָ ◇ דְּגַן שָׁמַיִם ◇ וְכֶעָפָר שְׂאֵר ◇ וּמִצּוּר מָיִם:

קהל תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים ◇ עַמִּים ◇ יִירָשׁוּ אַרְצָם ◇ וַעֲמַל לְאֻמִּים:

חזן בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ ◇ חֻקִּים וְתוֹרוֹת ◇ [9] אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת:

קהל וַיִּתְעַדְּנוּ ◇ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן ◇ [10] וּמֵחֲלָמִישׁ צוּר ◇ פַּלְגֵי־שָׁמֶן:

חזן בְּנוּחָם ◇ בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וִיפָאֲרוּ ◇ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:

קהל וַתֹּאמֶר ◇ פֹּה־אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ - יָמִים ◇ [11] צֵידָה בָּרֵךְ אֲבָרֶךָּ:

חזן כִּי [12] שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק ◇ אַף [13] כְּהַנֶּיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק:

קהל [14] וּבֵית הַלֵּוִי ◇ נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ ◇ לְךָ [15] יִתְרוֹעֲעוּ אַף־יָשִׁירוּ:

חזן בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ וְיִרְאֵי יְיָ ◇ יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ ◇ יְיָ:

---

1. באותן קהילות שאומרים שיר היחוד מדי יום עליהם להמשיך לומר זאת. הקהילות האלה שלא, לא צריכות להתחיל לומר את זה. שיר היחוד נאמר בשבת על ידי רוב הקהילות, מכיוון שא) לאחד יש יותר זמן, וב) הוא קצר. לפי כמה פוסקים, לא מומלץ לומר את שיר היחוד או את שיר הכבוד בלי מנין.

2. חוץ משבת שובה, מפני שעתיד להיאמר בליל יום כפור.

3. **חזן התחתון מחליף עם קהל חרוזי שיר היחוד של שבת, בנגון חול.** (דברי קהלת)

4. עי' תהלים קמה:י 5. ירמיה י:י 6. תהלים כה:ו 7. עי' נחמיה ט:יח 8. עי' שמות יד:לא 9. תהלים יב:ז 10. עי' שם קיד:ח
11. שם קלב:ט 12. דברים לג:יט 13. תהלים קלב:ט 14. עי' שם קלה:יט-כ 15. שם סה

קהל הֶטִיבוֹתָ מְאֹד ◇ לָרִאשׁוֹנִים ◇ כֵּן תֵּיטִיב ◇ גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
חזן יְיָ ◇ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ ◇ כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ ◇ עַל־אֲבוֹתֵינוּ:
קהל אוֹתָנוּ ◇ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב ◇ וְנוֹדֶה־לְּךָ לְעוֹלָם ◇ כִּי תֵיטִיב:
חזן יְיָ ◇ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה ◇ כִּי עָלֶיהָ ◇ שִׁמְךָ נִקְרָא:
קהל וְקֶרֶן דָּוִד ◇ תַּצְמִיחַ בָּהּ ◇ וְתִשְׁכֹּן לְעוֹלָם יְיָ ◇ בְּקִרְבָּהּ:
חזן זִבְחֵי־צֶדֶק ◇ שָׁמָּה נִזְבְּחָה ◇ וְכִימֵי קֶדֶם ◇ תֶּעֱרַב מִנְחָה:
קהל וּבָרֵךְ עַמְּךָ ◇ בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי חָפַצְתָּ ◇ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:
חזן וּבִרְצוֹנְךָ ◇ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ ◇ [16] הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:
קהל בְּחַרְתָּנוּ ◇ [17] הֱיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה ◇ [18] עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶלָה:
חזן וְתָמִיד ◇ [19] נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ ◇ וּנְהַלֵּל ◇ לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
קהל וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבֹרָךְ ◇ כִּי אֶת־כָּל אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ ◇ מְבֹרָךְ:
חזן וַאֲנִי בְּעוֹדִי ◇ אַהֲלֵלָה בּוֹרְאִי ◇ וַאֲבָרְכֵהוּ ◇ כָּל־יְמֵי צְבָאִי:
קהל [20] יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם ◇ מִן־הָעוֹלָם וַעַד הָעֹלָם:

קו"ח [21] כַּכָּתוּב: ד"כ מ' טז:לו בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וַעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ: דניאל ג:כ עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי־אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא וְעַד־עָלְמָא דִּי חָכְמָתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ־הִיא:

וְנֶאֱמַר: נחמיה ט:כ וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה [22] פְּתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה:

וְנֶאֱמַר: תהלים קו:מח בָּרוּךְ־יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם | וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּ־יָהּ: וְנֶאֱמַר: ד"כ מ' כט:י־יג וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְיָ לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:

16. ישעיה סד:ח. 17. עי' דברים יד:ב. 18. תהלים ג:ט. 19. שם עט: יג. 20. שם קיג:ב.
21. ואחר כך בלחש "כַּכָּתוּב" עד "עוֹלָם". (דברי קהלת)
22. תְּנַן פְּתַחְיָה עַל הַקִּינִּין, זֶה מָרְדְּכַי. לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ פְּתַחְיָה? שֶׁפּוֹתֵחַ דְּבָרִים וְדוֹרְשָׁן, וְיוֹדֵעַ שִׁבְעִים לָשׁוֹן. (גמ' מנחות סה.)

[1] שיר הכבוד Schlußgesang

הפותח וסוגר את ארון הקודש לכבוד שיר הכבוד מתעטף בטלית, אם אינו עטוף בה.

בפתיחת ארון הקודש יש אומרים בלחש את הפסוקים (תהלים כד:ז-י) הבאים:

שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד:

מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה:

שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְשִׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד:

מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

[2] וראוי לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל.

חזן [3] אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶעֱרוֹג ◇ [4] כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַּעֲרֹג:

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ ◇ לָדַעַת ◇ כָּל־רָז סוֹדֶךָ:

חזן מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ ◇ הוֹמָה לִבִּי אֶל־הוֹדֶיךָ:

קהל עַל־כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ ◇ נִכְבָּדוֹת ◇ וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:

חזן אֲסַפְּרָה כְּבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ ◇ אַדַּמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:

קהל בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ ◇ [5] דִּמִּיתָ ◇ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:

חזן גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ ◇ כִּנּוּ ◇ לִתְקֹף פְּעֻלָּתֶךָ:

קהל דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי־יֶשְׁךָ ◇ וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

חזן הִמְשִׁילוּךָ בְּרֹב חֶזְיוֹנוֹת ◇ הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל־דִּמְיוֹנוֹת:

קהל וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת ◇ וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

חזן זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב ◇ כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

קהל חָבַשׁ [6] כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ ◇ [7] הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

---

1. כתבי יד שהתגלו לאחרונה של שיר הכבוד מגלים שמה שנחשב במקור לחיבור ר' יהודה החסיד, הורכב על ידי פייטן קודם. מנהגים משתנים ביחס למקום בו הוא מושר, א) לפני שבת ויום טוב שחרית, ב) אחר שבת ויום טוב מוסף, ג) מדי יום, ד) אחר שבת שחרית לפני קריאת התורה. הוא נכלל בכל מחזורי ר"וו היידענהיים לימים טובים, ובסידורים, עבודת ישראל (באר) ושפת אמת אחר שבת מוסף (דברי קהלת) עמ' 76 [שנת תקע"ח].

2. **ואח"כ בנגון שבת מחליף עם קהל חרוזי "אנעים זמירות" שחזן אומר החרוז הראשון, וקהל את שאחריו.** (דברי קהלת)

3. **בראש השנה וביום כפור ואחר 'תפילות גשם וטל' אומרים 'שיר הכבוד' בניגון ימים נוראים.**

4. עי' תהלים מב:ב .5 שס קמה: .6 ישעיה נט:יז .7 תהלים לח:ח

חזן **תַּלְּלֵי אֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא** ◇ וּקְוֻצּוֹתָיו [8] רְסִיסֵי לָיְלָה:

קהל **יִתְפָּאֵר־בִּי כִּי חָפֵץ־בִּי** ◇ וְהוּא יִהְיֶה־לִּי [9] לַעֲטֶרֶת צְבִי:

חזן [10] **כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ** ◇ וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

קהל **לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִּפְאָרָה** ◇ אֶמָּתוֹ ◇ לוֹ עִטָּרָה עֲטָרָה:

חזן **מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת** ◇ [11] קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת:

קהל **נָוֶה הַצֶּדֶק צְבִי תִּפְאַרְתּוֹ** ◇ יַעֲלֶה נָא [12] עַל־רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

חזן **סְגֻלָּתוֹ** ◇ תִּהְי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת ◇ [13] וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִּפְאֶרֶת:

קהל **עֲמוּסִים נִשָּׂאִים עֲטֶרֶת עֹנֶדֶם** ◇ [14] מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְּעֵינָיו ◇ כִּבְדָם:

חזן **פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו** ◇ [15] וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

קהל [16] **צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדֹם** ◇ פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

חזן **קֶשֶׁר תְּפִילִין הֶרְאָה לָעָנִי** ◇ [17] תְּמֻנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

קהל [18] **רָוֻיָּה בְּעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר** ◇ [19] יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

חזן [20] **רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת** ◇ [21] קֹרֵא מֵרֵאשׁ ◇ דּוֹר וָדוֹר ◇ עַם דּוֹרְשֶׁךָ דְּרוֹשׁ:

קהל **שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא** ◇ עָלֶיךָ ◇ וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

חזן **תְּהִלָּתִי** ◇ תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת ◇ [22] וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

קהל **תִּיקַר שִׁירַת־רָשׁ בְּעֵינֶיךָ** ◇ כְּשִׁיר יוֹשַׁר ◇ עַל־קָרְבָּנֶיךָ:

חזן **בִּרְכָתִי תַּעֲלֶה** [23] לְרֹאשׁ מַשְׁכִּיר ◇ מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

קהל **וּבְבִרְכָתִי תְּנַעֲנַע לִי רֹאשׁ** ◇ [24] וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

חזן [25] **יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי** ◇ עָלֶיךָ ◇ כִּי נַפְשִׁי תַּעֲרֹג אֵלֶיךָ:

הפסוקים שנדפסו בסידורים מסוימים אחר שיר הכבוד, הם תוספת מאוחרת מאוד, ולא נהגו לאומרם.

אין אומרים קדיש יתום וממשיכים באמירת שיר של יום.

8. שיר השירים ה:ב .9 עי' ישעיה כח:ה .10 עי' שיר השירים ה:יא .11 שם ה:יא .12 עי' תהלים קלז:ו .13 עי' ישעיה סב:ג .14 עי' שם מג:ד .15 עי' דברים ד:ז .16 שיר השירים ה:י .17 עי' במדבר יב:ח .18 תהלים קמט:ד .19 שם כב:ד .20 שם קיט:קס .21 עי' ישעיה מו:ד .22 עי' תהלים קמא:ב .23 עי' משלי יא:כ .24 עי' שמות ל:כג .25 עי' תהלים קד:לד

Der Psalm für Sabbat, wie es im Mikdasch angestimmt wurde שיר של יום

הַיּוֹם יוֹם שַׁבָּת קֹדֶשׁ שֶׁבּוֹ

ביו"ט אומרים רק הַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בַּמִּקְדָּשׁ:

צז מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיי וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יי בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יי מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יי: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יי כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יי בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יי צוּרִי וְלֹא־עוֹלְתָה בוֹ:

(נאמר קדיש יתום אם יש יותר משני אבלים.)

בפפד"מ אומרים בשבת וביום טוב גם כן 'שיר מזמור לאסף' (דברי קהלת)

(אבל בזמן הזה בק"ק קהל עדת ישורון, נוי יארק מדלגים אותו בשבת וביום טוב וביום כפור.)

פג שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף: אֱלֹהִים אַל־דָּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל: כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ: עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיַעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ: אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד: כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ: אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים: גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם־יֹשְׁבֵי צוֹר: גַּם־אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי־לוֹט סֶלָה: עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְּיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן: נִשְׁמְדוּ בְּעֵין־דֹּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה: שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל־נְסִיכֵמוֹ: אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים: אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַּגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי־רוּחַ: כְּאֵשׁ תִּבְעַר־יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים: כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ תְּבַהֲלֵם: מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וְיְבַקְּשׁוּ שִׁמְךָ יי: יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד וַיַּחְפְּרוּ וְיֹאבֵדוּ: וְיֵדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יי לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ:

קדיש יתום נאמר אפילו אם אין שם אבל.

יתום (קטן) כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ יתום (קטן) כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
יתום (קטן) כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇
וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא יתום (קטן) כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: יתום (קטן) כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם
ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהילות גרמניות הנוהגות לפי **מנהג פולין** שרות את **אדון עולם** (עמ' **3**) בסיום תפילת מוסף בשבת.

אין לכלול מזמורים נוספים (לדוגמא **ראש חודש - ברכי נפשי** או **חנוכה - מזמור שיר־חנכת**) בתפילה בציבור.
לעולם אין אומרים '**ברכו**' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

אין לומר מזמור '**לדוד | ד' אורי וישעי**' אחרי התפלות, כי הוא מנהג חסידים והוי יוהרה.
(יש טעמים אחרים א. מקורו מפוקפק מחמדת ימים החשוד בשבתאות. ב. מנהג מאוחר
ג. אין להוסיף מזמורים על התפילות הקבועות ד. רבים מעדות החסידים נמנעים מאמירתו בגלל הטעם הראשון.
ואצל הספרדים כלל לא התקבל וכ"ש תימנים. ה. י"א שמיועד לאמרו כל השנה אחרי התפלה.)

מיד אחר התפלה מתקיים שיעור קצר בבית הכנסת, בו לומדים משנה או הלכה. אחר כל שיעור או דרשה אומרים קדיש דרבנן. אחר שיעור בהלכה ושמעתתא יש המקדימין לומר '**רבי חנניא בן עקשיא אמר רצה**' וכו'.
אחר דרשה באגדתא לא הצריכו אמירה זו.

נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים אחר התפלה, בליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת,
טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.
והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים בראשית מח:כ יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה | לבנות יְשִׂמֵךְ אֱלֹהִים כְּשָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה:
במדבר ו:כד-כו יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ:
יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

Kiddusch für den Sabbat-Feste Morgen סדר קדוש רבה

אמירת [1] 'ושמרו' בעת ההיא היתה איפוא מנהג בני פרובינצא ומקצת בני איטליה ולא היתה מנהג ידוע בקרב בני אשכנז וספרד. המהרי"ל הזכיר אמירת 'ושמרו' רק לגבי מי שלא קידש בליל שבת ומקדש ראשונה בבוקר.

בשבת: שמות לא:טז-יז **וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:**

בשבת: שמות כ:ח-יא [2] **זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת | לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה | וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְיָ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ:**

בשלש רגלים: ויקרא כג:מד [3] **וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְיָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:**

בראש השנה: תהלים פא:ד [4] **תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפַּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:**

ילדים וחולים האוכלים ביום כפור:

ויקרא טז:ל **כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ:**

אם יש 'מורה מורינו הרב' לא מזכירים 'כהנים':

סַבְרֵי [בְּרִשׁוּת מוֹרָה מוֹרֵינוּ הָרַב או **כֹּהֲנִים] מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:**
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי [5] **הַגָּפֶן:**

ושותה מיושב ונותן גם למסובין לשתות מכוס של ברכה ואחר כך מברך על לחם משנה.

(גמ' ברכות לה.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא** תהלים קד:יד **לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ:**

ובוצע על לחם העליון ויאכל ויתן למסובין פרוסה לכל אחד ואחד.

כשמבקרין החולה אומרים לו (לה) (גמ' שבת יב.):
שַׁבָּת הִיא מִלְּזְעוֹק
וּרְפוּאָה קְרוֹבָה לָבֹא וְשִׁבְתוּ בַּשָּׁלוֹם:

אצל האבל אומרים:
שַׁבָּת הִיא מִלְّנַחֵם
וְנֶחָמָה קְרוֹבָה לָבֹא וְשִׁבְתוּ בַּשָּׁלוֹם:

---

1. הפסוקים 'וְשָׁמְרוּ' ו'זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת' נאמרים בעמידה, אבל ברכת **בורי פרי הגפן** נאמרת בישיבה. אפשר להחזיק את גביע קידוש בכף היד (על פי קבלה) או לא.

2. (איפה המקור של עירוב תבשילין בתנ"ך?) אָמַר שְׁמוּאֵל, דְּאָמַר קְרָא 'זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ': זָכְרֵהוּ מֵאַחַר שֶׁבָּא לְהַשְׁכִּיחוֹ. (גמ' בילה טו:)

3. מְצַוָּתָן שֶׁיְּהֵוּ קוֹרִין אוֹתָן כָּל אֶחָד וְאֶחָד בִּזְמַנּוֹ. (משנה מגילה לא.)
תַּנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, מוֹעֲדֵי נֶאֱמְרוּ, וְלֹא נֶאֱמְרָה שַׁבָּת בְּרֵאשִׁית עִמָּהֶן ... וְהָכְתִיב שַׁבָּת עִמָּהֶן? ... מוֹעֲדֵי ד' צְרִיכִין קִידּוּשׁ בֵּית דִּין, שַׁבָּת בְּרֵאשִׁית אֵין צְרִיכָה קִידּוּשׁ בֵּית דִּין. (גמ' מדלים עת., בבא בתרא קכא.)

4. תָּנֵי רַב תַּחְלִיפָא אֲחוּהַּ דְּרַבְנָאי חוֹזָאָה, כָּל מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קְצוּבִים לוֹ, מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְעַד יוֹם הַכִּפּוּרִים ... אָמַר רְבִי אַבָּהוּ, מַאי קְרָאהּ? 'תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּחֹדֶשׁ בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ': אֵיזֶהוּ חַג שֶׁהַחֹדֶשׁ מִתְכַּסֶּה בּוֹ, הֱוֵי אוֹמֵר זֶה רֹאשׁ הַשָּׁנָה. וּכְתִיב 'כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפַּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב': מַאי מַשְׁמַע דְּהַאי חֹק לִישְׁנָא דְּמִזּוֹנֵי הוּא? דִּכְתִיב: 'וְאֶכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה' (בראשית מז:כב). (גמ' בילה עז.)
תָּנוּ רַבָּנָן, אָמַר רְבִי אַבָּא... אֵין מְקַדְּשִׁין אֶת הַחֹדֶשׁ אֶלָּא בַּיּוֹם, וְאִם קִידְּשׁוּהוּ בַּלַּיְלָה אֵינוֹ מְקוּדָּשׁ. אָמַר רְבִי אַבָּא, מַאי קְרָא? 'תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ': אֵיזֶהוּ חַג שֶׁהַחֹדֶשׁ מִתְכַּסֶּה בּוֹ, הֱוֵי אוֹמֵר זֶה רֹאשׁ הַשָּׁנָה. וּכְתִיב 'כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפַּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:', מַה מִּשְׁפָּט בַּיּוֹם, אַף קִידּוּשׁ הַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם. (גמ' סנהדרין יח:)

5. עד לפני 300 שנה שימשו הן 'הַגֶּפֶן' והן 'הַגָּפֶן', בעבר שימש 'הַגֶּפֶן' יותר מה'הַגָּפֶן', אבל מהדפסות של סידורים אחרונים דבקו ב'הַגָּפֶן' (מכיוון שזהו סוף הברכה).

Das Mincha-Gebet für Sabbat תפלת מנחה לשבת[1]

במקצת קהילות הבעל תפלה מתחיל בפרשת התמיד (עמ' **10**). (כך נהגו/נוהגים באמשטרדם)

בראש השנה [2]ביום כפור נעילה ובשלש רגלים 'אשרי' 'ובא לציון' נאמרים בניגון שבת.

פד:כ **אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה:**

קמד:טו **אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:**

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וגדלותך וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: קטו:יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

בשבת הבעל תפלה מתעטף בטלית בית הכנסת ועובר לפני התבה ומנגן 'ובא לציון'.

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ישעיה נט:כ-כא [3] **וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְיָ: וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְיָ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמֻשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְיָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:**

תהלים כב:ד **וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל:** ישעיה ו:ג **וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר**

---

1. אָמַר רַב שִׁישָׁא בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי, סַיְינָא שָׁרֵי. וְהָתַנְיָא אָסוּר? לָא קַשְׁיָא, הָא דְּאִית בֵּיהּ טָפַח, הָא דְּלֵית בֵּיהּ טָפַח, אֶלָּא מֵעַתָּה שַׁרְבִּיב בִּגְלִימֵיהּ טָפַח הָכִי נַמִּי דְּאָסוּר. אֶלָּא לָא קַשְׁיָא, הָא דְּמִיהֲדַק, הָא דְּלָא מִיהֲדַק. **(גמ' עירובין קב:)**

2. אין אומרים אשרי וגו' ובא לציון וכו' עד לפני נעילה. אבל 'וַאֲנִי תְּפִלָּתִי' וגו' אין אומרי' בי"כ אף שחל בשבת. ולהבין טעמו, אף שבי"ט שחל בשבת אומרי' אותו? אקדים מ"ש לבוש א"ח רצ"ב "ואומרי' פסוק ואני תפלתי וגו' ע"פ המדרש ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר וכתיב בתריה ואני תפלתי וגו' אמר דוד לפני הב"ה רבש"ע אין אומה זו כשאר א"ה שכששותי' ומשתכרי' הולכי' ופוחזי' ואנו לא כן אלא אע"פ ששתינו ואני תפלתי וגו', מ"מ בי"ט אין אומרי' אותו וכו' אפשר לי לומר דכיון דק"ל דבעינן בי"ט חציו לה' אין שכיח שכרות כל כך בזמן מנחה בשבת". (דברי קהלת דף 308)

3. לעומתם יש הסוברים שעל קדושה זו להיאמר בשחרית, ובשבת אין אומרים אותה בשחרית כדי שלא להאריך בתפילה ולהטריח את הציבור. לכן אמירתה במנחה היא מעין השלמה לשחרית **(סידור רוקח)**.

בעל תפלה וקהל

קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש]

תרגום יונתן סס וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן־דֵּין וְאָמְרִין:

בעל תפלה וקהל [בלחש] קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ ◇ קַדִּישׁ עַל־אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ ◇ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת ◇ מַלְיָא כָל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש]

יחזקאל ג:יב וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל

בעל תפלה וקהל

בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] תרגום יונתן סס וּנְטָלַתְנִי רוּחָא ◇

בעל תפלה וקהל [בלחש] וּשְׁמָעִית בַּתְרֵי קָל זְיָע סַגִּיא דְּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין: בְּרִיךְ יְקָרָא דַיְיָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ:

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

בעל תפלה וקהל [בלחש] תרגום אונקלוס סס יְיָ מַלְכוּתֵהּ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: ד״ר מ׳ כט:יח יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: תהלים עח:לח וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: פו:ה כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: קיט:קמד צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: מיכה ז:כ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: תהלים סח:כ [4]בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: מו:ח יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: פד:יג יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: כ:י יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבָּרָאנוּ לִכְבוֹדוֹ ◇ וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים ◇ וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת ◇ וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ ◇ הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ ◇ וְיָשֵׂם לִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק ◇ וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה:

4. כִּי אָתָה רַב דִּימִי אָמַר, עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיתֵּן לְכָל צַדִּיק וְצַדִּיק מְלֹא עוּמְסוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה:'. (סנהדרין ק.)

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה ◇ וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: ירמיה יז:ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: ישעיה כו:ד בִּטְחוּ בַיְיָ עֲדֵי־עַד כִּי בְיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים: תהלים ט:יא וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְיָ: ישעיה מב:כא יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

חצי קדיש בראש השנה ושלש רגלים שחל בחול בניגון חול.

חצי קדיש בראש השנה ושלש רגלים שחל בשבת בניגון שבת.

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇ וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל

שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים וּלְעֵלָּא) מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ביום טוב שחל בחול ממשיכים בתפלה לשלש רגלים (עמ' **265**).

בשבת קודם פתיחת ארון הקודש מנגן הבעל תפלה '**ואני תפלתי**' והקהל עונה אחריו.

תהלים סט:יד [5] [6] וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ | יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

---

5. אחרים חוגגים, ולוקחים את סעודתם כארוע לשיחה מזויפת ולטיפולים שיכורים כאלו במשתה של אחשורוש. הם נועדים בתשוקותיהם הגסות ומורדים בקב"ה. על ישראל, למרות זאת, נאמר '**יָסַפְתָּ לַגּוֹי** ד׳ **יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבַּדְתָּ**', "אתה נצחי, גרמת לעם זה לגדול, וכיבד את כבודך בהתאם. (ישעיהו כ"ו:טו). כשישראל אוכלת ושותה, הם מודים שכל הטוב בא מידו. לכן, **במנחה בשבת**, לאחר שאכלנו ושתיתי את סעודת שבת שלנו, אנו קוראים, **וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ** | ד׳ **עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ**: לאחר האכילה זמן מועד לתפילתנו, ממש כמו לפני האוכל. הרוקח מציין כי הפסוק מיד לפני זה אומר, '**יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר**:' "היושבים בשערים מדברים עלי; הפכתי לנושא של מנגינות שיכורות." (תהלים סט:יג). במקום להירגע אחר שתייה לשון הרע ובדיחות אכזריות, מוזיקליות ככל שיהיו, אנחנו עוברים לתפילה על ידי שביעות הרצון הגופנית שלנו. מהו זמן המועדף לתפילתנו? כל שתים-עשרה השעות ביום, וכל שתים-עשרה בלילה, כפי שמסמנות שתים-עשרה המילים בפסוק (**ואני תפלתי**). עובדה זו ידועה גם מהפסוק (דברים ד:ז), '**כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּד׳ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו**:.

6. מַאי דִּכְתִיב? '**וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ** | ד׳ **עֵת רָצוֹן**', אֵימָתַי '**עֵת רָצוֹן**'? בְּשָׁעָה שֶׁהַצִּבּוּר מִתְפַּלְּלִין. (גמ' ברכות ח:)

הוצאת ספר התורה וברכותיה

Das Ausheben der Thorarolle an Sabbat Mincha

עזרא תיקן שיקראו בתורה במנחה של שבת משום יושבי קרנות (גמ' בבא קמא פב.),
ופירש רש"י שאינם יכולים לשמוע את קריאת התורה בימי שני וחמישי.

בשבת מנחה מוציאים ספר תורה וקוראים בו ג' אנשים בראש הסידרא של השבת הבאה, ואין מפטירים.

העולים לתורה וכל עושי מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטפים בטלית, והם בעלי הוצאה והכנסה, הגבהה וגלילה, בעל סגן, נושאי ספר תורה שני או שלישי, וכמוהם פותחי ארון הקודש ל'שיר הכבוד' וכיוצא באלה.

מנהג מקובל בתפוצות אשכנז מני דורות, "**במדינות הללו . . . מי שיש לו מצוה בבית הכנסת במנחה בקריאת התורה, נשאר מעוטף מתפלת מנחה עד אחר הקדושה דש"ץ**". (חות יאיר) קל להבין טעמו של מנהג זה עטיפת טלית אינה מדיני תפילת שחרית דוקא, ומצד חשיבות התפלה אין סיבה לחלק בין שחרית למנחה לענין טלית. ברוב הארצות לא הנהיגו רבותינו עטיפת טלית גדול במנחה כדי שלא להטריח על הציבור. על כל פנים המהיגו רבותינו שבאשכנז, כי מי שכבר התעטף בטלית מחמת קריאת התורה של מנחה, לא יפשוט אותה עד אחר קדושה דוקא.
מפני מה אין הם ממתינין בפשיטת הטלית עד סוף התפלה? זה דומה לענין תפילין שסברו רבותינו שעיקר התפלה הוא עד קדושה וחוב הנחת טלית ותפילין אינו נמשך מעבר לזה. כך גם לענייננו, כיון שבמנחה של שבת רוב הציבור אינו מעוטף בטלית, לא הנהיגו לעולי התורה להמשיך בעיטוף טלית יותר מעיקר התפלה.

במדבר יא:לא [7] **וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה | יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ:**
ישעיה ב:ג **כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְיָ מִירוּשָׁלָם:**
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

ברוב קהילות אשכנז, לא נהגו לומר בציבור את התפלה "בריך שמיה" בעת הוצאת ספר תורה בשבת:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא, בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזִי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדָּשָׁךְ, וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קָדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא, לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיָת כָּל־דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל־כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל־מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּי־לָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמְקַמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל־עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רָחֵצְנָא. וְלָא עַל־בַּר־אֱלָהִין סָמְכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תּוּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קָדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְּכָל־עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטָב וּלְחַיִּין וּלְשָׁלָם:

המוציא ספר תורה נוטלו ביד ימין וחזן מקבלו בב' ידיו ומחזירו לימין ועומד כשפניו על הקהל.
החזן אומר בקול רם ובנעימה:

תהלים לד:ד **גַּדְּלוּ לַיְיָ־אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ־יַחְדָּו:**

7. תָּנוּ רַבָּנָן, 'וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה', פָּרָשָׁה זוֹ עָשָׂה לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סִימָנִיּוֹת מִלְּמַעְלָה וּלְמַטָּה, לוֹמַר, שֶׁאֵין זֶה מְקוֹמָהּ. רַבִּי אוֹמֵר, לֹא מִן הַשֵּׁם הוּא זֶה, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁסֵּפֶר חָשׁוּב בִּפְנֵי עַצְמוֹ. כְּמַאן אַזְלָא הָא דְּאָמַר רְבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רְבִּי יוֹנָתָן, 'חֲצִבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה' (משלי ט:א), אֵלּוּ שִׁבְעָה סִפְרֵי תּוֹרָה, כְּמַאן? כְּרַבִּי. מַאן תַּנָּא דְּפָלִיג עֲלֵיהּ דְּרַבִּי? רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל הוּא, דְּתַנְיָא, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, עַתִּידָה פָּרָשָׁה זוֹ שֶׁתִּיעָקֵר מִכָּאן וְתִכָּתֵב בִּמְקוֹמָהּ, וְלָמָה כְתָבָהּ כָּאן? כְּדֵי לְהַפְסִיק בֵּין פּוּרְעָנוּת רִאשׁוֹנָה לְפוּרְעָנוּת שְׁנִיָּה. פּוּרְעָנוּת שְׁנִיָּה מַאי הִיא? 'וַיְהִי הָעָם כִּמְתְאֹנְנִים' (במדבר יא:א), פּוּרְעָנוּת רִאשׁוֹנָה, 'וַיִּסְעוּ מֵהַר ד'' (שם י:לג), וְאָמַר רְבִּי חָמָא בְּרִבִּי חֲנִינָא שֶׁסָּרוּ מֵאַחֲרֵי ה', וְהֵיכָן מְקוֹמָהּ? אָמַר רַב אַשִּׁי, בְּדֶגֶלִים. (גמ' שבת קטז.)

סדר הפסוקים לקוח מסדר רב עמרם גאון, ו'אַב הָרַחֲמִים' ממחזור ויטרי.

ד"ה א' כט:יא לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ:

תהלים צט:ה רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא:

צט:ט רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

אַב הָרַחֲמִים ◇ הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים ◇ וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים ◇ וַיַּצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן־הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת ◇ וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרַע מִן־הַנְּשׁוּאִים ◇ וְיָחֹן עָלֵינוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים ◇ וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

Begrüßungswunsch des Vorbeters beim Aufrufen zur Thora

בהגיע הבעל תפלה על המגדל (**שבתוך בית הכנסת הרחק מן התבה**)

מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:[8]

(מחזור ויטרי) וְתִגְלֶה וְתֵרָאֶה מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ בִּזְמַן קָרוֹב ◇ וְיָחֹן פְּלֵטָתֵנוּ וּפְלֵיטַת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן: וְנֹאמַר אָמֵן (קהל אָמֵן): הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ ◇ וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה: כֹּהֵן קְרַב ◇ יַעֲמֹד ר' פלוני בר' פלוני הַכֹּהֵן בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ: תהלים יט:ח-ט תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: כט:יא יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: יח:לא הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְיָ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל | הַחֹסִים־בּוֹ:

קהל ובעל תפלה יחדיו: דברים ד:ד [9]וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים־כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:

ראה סדר הפרשיות למנחה בשבת (עמ' **362**).

Aufruf

המברך אומר[10] (גמ' מגילה כא:) בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְבֹרָךְ:

קהל עונה והמברך יחד עמם: בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

המברך ממשיך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ וְנָתַן־לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן־לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת ◇ וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

---

8. **ביום כפור מנחה העולים לעלות וטעמי המקרא וברכות התורה אומרים אותו בניגון רגיל ולא בניגון ימים נוראים.**

9. [מַנַּיִן לִתְחַיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה?] ... וְיֵשׁ אוֹמְרִים מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה... 'וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּד' אֱלֹדֵיכֶם חַיִּים־כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:', (פְּשִׁיטָא דְּחַיִּים כּוּלְּכֶם הַיּוֹם, אֶלָּא אֲפִילוּ בַּיּוֹם שֶׁכָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ מֵתִים, אַתֶּם חַיִּים.) מָה הַיּוֹם כּוּלְּכֶם קַיָּימִין, אַף לְעוֹלָם הַבָּא כּוּלְּכֶם קַיָּימִין. (גמ' סנהדרין ל:)

10. בשעה שהעולה אומר 'בָּרְכוּ', והקהל אומרים 'בָּרוּךְ ד' הַמְבֹרָךְ' [דהוא דבר שבקדושה: (מ"ב ס' קמו ס"ק יח)], וגם בברכה 'אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ', צריכין כל הצבור לעמוד: (מורינו הרב בנימין שלמה המבורגר)

מי שבירך לעולה לתורה

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של מנחה.

והקורא מברכו: **מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב**
הוּא יְבָרֵךְ אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני ◇ **אוֹתוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לוֹ** ◇
בַּעֲבוּר שֶׁעָלָה לִכְבוֹד הַמָּקוֹם וְלִכְבוֹד הַתּוֹרָה ◇
בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה
וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו
וִיבָרְכֵהוּ/(בעשרת ימי תשובה **וְיִכְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים**)
עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו ◇ **וְנֹאמַר: אָמֵן.**

ואחר שבירכו הקורא ב'מי שברך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.
במנחה של שבת אין הפסק בין קריאת התורה לקדיש שלפני התפילה, ולכן א"א קדיש אחרי הקריאה (סידור הרוקח).

Gruß an die der Gemeinde vorgezeigte Thoraschrift

כשמגביהין הספר תורה מביטין נגד הכתב של ספר תורה וכורעים מעט ואומרים:

דברים ד:מד **וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:** במדבר ט:כג **עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה:**
משלי ג:יח **עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר:** ג:יז **דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם**
וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: ג:טז **אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד:** ישעיה מב:כא **יְיָ חָפֵץ**
לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה יש אומרים 'לך ד' הגדלה והגבורה':
[11] בפפד"מ ובנותיה לא נהגו לומר 'מזמור שיר יום השבת' כאן, כי היא לא מסורת אשכנז הישנה.

לצ **מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיְיָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ**
וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: [12]**עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי**
יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין
אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם
לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי
בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרִי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח
כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים
וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא־עוֹלְתָה בּוֹ:

אמירת 'א־ל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.
א-ל מלא רחמים לא נאמר ולא התקבל באשכנז כי א) תפילה זו מנהג מאוחר. ב) נראה שיש בתפילה נושאי קבלה, שרבני אשכנז סברו, שצריך להיות שמור רק לבעלי מדריגה ולא להמון עם. אנו רואים שלפעמים יחידים אמרו את התפילה זו באשכנז למשל, בתוך הספד, (בדרך כלל על ידי רבנים מפולין שנהגו בו).

---

11. התוספת של **מזמור שיר ליום השבת** בשבת מנחה היא מנהג הספרדים שנתמך על ידי האבודרהם. נהוג לומר זאת בהמבורג בגלל יהודי פורטוגל הרבים שם. הוא התווסף על ידי אשכנזים של המבורג רק לאחר שר' יעקב עמדין, רב המבורג שילב אותו בסידור שלו. זה גם המנהג של **GGBH** (Munks) בלונדון.

12. לֹא הָיוּ אוֹמְרִים לֹא בַּנֵּבֶל וְלֹא בַּכִּנּוֹר אֶלָּא בַּפֶּה כו'. לְמֵימְרָא דְּנֵבֶל לְחוּד וְכִנּוֹר לְחוּד, לֵימָא מַתְנִיתִין דְּלָא כְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּתַנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כִּנּוֹר שֶׁל מִקְדָּשׁ שֶׁל שִׁבְעַת נִימִין הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שִׂבַּע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ' (תהלים טז:יא) אַל תִּיקְרֵי 'שִׂבַּע' אֶלָּא שָׂבֵע. וְשֶׁל יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ שְׁמוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית' (שם יב:א), עַל נִימָא שְׁמִינִית. שֶׁל עוֹלָם הַבָּא עֶשֶׂר שֶׁנֶּאֱמַר: 'עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר:', וְאוֹמֵר 'לַדָּ' בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ: שִׁירוּ־לוֹ שִׁיר חָדָשׁ'. (גמ' ערכין יג:)
אָמַר רַבִּי יִצְחָק בֶּן טַבְלַאי, לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ [בית המקדש] לְבָנוֹן? שֶׁמַּלְבִּין עֲוֹנוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. (גמ' יומא נ"ב:)

Das Einheben der Thorarolle סדר הכנסת ספר התורה

הבעל תפלה נוטל את ספר התורה להוליכו מהאלמעמער (בימה) ולהחזירו לארון הקודש, ואומר:

קמח:יג-יד יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ־לְבַדּוֹ קהל: הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:
וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ:

מנהג באשכנז שאינם אומרים 'לדוד מזמור' ולא 'ובנחה יאמר' במנחה של שבת.

כד [13] לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת
יְכוֹנְנָהָּ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְיָ וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא־נָשָׂא
לַשָּׁוְא נפשו נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דּוֹר
דרשו דֹּרְשָׁיו מְבַקְּשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ
הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְשִׂאוּ
פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

במדבר י:לו וּבְנֻחָהּ יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: תהלים קלב:ח-י קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ
אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי
מְשִׁיחֶךָ: משלי ד:ב כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: ג:יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ
וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: ג:יז דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: איכה ה:כא הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ | אֵלֶיךָ
ונשוב וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

בשבת או ביום טוב החצי קדיש לפני העמידה בניגון חול:

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:
וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל
שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים וּלְעֵלָּא) מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ביום טוב שחל בשבת ממשיכים בתפלה לשלש רגלים (עמ' **265**).

בימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה של ראש השנה (עמ' **300**), של יום כפור (עמ' **317**).

13. אמירת 'לדוד מזמור' ו'ובנחה יאמר' במנחה של שבת אין מנהג אשכנז. מקורו אצל הרמ"ע מפאנו ורק האשכנזים שלנו באיטליה נהגו בו. אולם אצלינו אין אומרים ועי' בשערי אפרים בפתחי שערים סעיף מ"ד שיש בזה חסרון של הפסק של הקדיש על קריה"ת, כמבואר במ"ב סי' רצ"ב סק"ד מהאחרונים שא"א קדיש במנחה כיון שאין הפסק בין הקדיש שלפני י"ח לקריאה ופסוק אחד ד'יהללו' אינו הפסק ואם יאמרו מזמורים אלו הוי הפסק. ואכמ"ל.

עמידה של מנחה לשבת ולשבת חול המועד Das Minchagebet für den Sabbat

הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ - בניגון חול:

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

משבת בראשית עד שבת הגדול מוסיפים:

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בשבת שובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

החזן אומר רק את המלים 'נקדש' עד 'ואמר' 'לעמתם ברוך יאמרו', 'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם ◇ כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים ◇ אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ ◇ ישעיה ו:ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

קהל ובעל תפלה יחדיו קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג:יב בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:

קהל וחזן יחדיו תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

מכאן והלאה בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) בניגון שבת.

בעל תפלה לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ ◇ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בשבת שובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:[1]

1. כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מסיר הטלית אחר קדושת חזרת הש"ץ.

אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד ◇ דברי הימים א׳ יז:כא [2]וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ ◇ תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה ◇ וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה ◇ [3] [4] מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה לְעַמְּךָ נָתַתָּ ◇ אַבְרָהָם יָגֵל ◇ יִצְחָק יְרַנֵּן ◇ יַעֲקֹב וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ ◇ מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה ◇ מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה ◇ מְנוּחַת שָׁלוֹם וְשַׁלְוָה וְהַשְׁקֵט וָבֶטַח ◇ מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ ◇ יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם ◇ וְעַל מְנוּחָתָם יַקְדִּישׁוּ אֶת־שְׁמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ ◇ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ ◇ [5]וְיִשְׁמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

(גמ' ברכות מת.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ לראש חודש: בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לפסח: בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | לסכות: בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה (קהל אָמֵן) ◇ וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה (קהל אָמֵן) ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים (קהל אָמֵן) ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

---

2. אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק לְרַב חִיָּיא בַּר אַבִּין, הָנֵי תְּפִילִין דְּמָרֵי עָלְמָא מַה כְּתִיב בְּהוּ? אָמַר לֵיהּ, 'וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ'. (גמ' ברכות ו.) וְעוֹד (רבי אלעזר בן עזריה) דָּרַשׁ... אַתֶּם עֲשִׂיתוּנִי חֲטִיבָה אַחַת בָּעוֹלָם, דִּכְתִיב: 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ד' אֱלֹהֵינוּ ד' | אֶחָד:' וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶתְכֶם חֲטִיבָה אַחַת בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ'. (גמ' חגיגה ג:)

3. רבנו גרס 'מנוחה וקדושה' ולא גרס כשאר סידורי הראשונים 'יום מנוחה', ולכן בסמוך מנה נ"ד תיבות באתה אחד ... (הגאון רבי משה הרשלר זצ"ל על סידור התפילה לרוקח)

4. 'זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:' (שמות כ:ח) זה הפסוק שביעי ומתחיל בז', בשביל שהשבת הוא שביעי. וז' מוזכרים בפסוק 'אַתָּה | וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ:' (שם י') וכנגדם תקנו שבע מנוחות ב'אתה אחד': (בעל הטורים)

5. לפי נוסח פולין אומרים: וְיָנוּחוּ בָהּ (בָם) יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

הב"ת צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

כורע **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא**
זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נְוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:**

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)

כורע **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא**
זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ ◇ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ ◇ וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ:** כורעים מעט כשאומרים המילה **בָּרוּךְ**
זוקף **אֵל הַהוֹדָאוֹת:**

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים' (ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שדת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇ שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת־רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בשבת שובה: **וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים בְּנֵי בְרִיתֶךָ:** (קהל אָמֵן)

[בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶּלָה:
כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ, נָאֶה לְהוֹדוֹת:

מנהג אשכנז

[6]שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

מנהג פולין

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם ◇ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
הַמְבָרֵךְ, אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
בַּשָּׁלוֹם:

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ (וידערהלונג)
הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני החזן]:
"בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ ◇ אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם:"
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִּדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:
מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

---

6. לפי מנהג אשכנז בכל פעם שיש קריאת התורה, התפילה מסיימת עם שים שלום על מנת לקרוא את המילים 'כי באור פניך נתת לנו ד' אלדינו תורת חיים'.
ז"ל הרמ"א סוף סי' קכ"ז, "ונהגו לומר בשחרית שים שלום וכן כל זמן שאומר אלדינו כו' אבל בלאו הכי מתחילין שלום רב, ויש מתחילין שים שלום במנחה של שבת הואיל וכתיב ביה 'באור פניך נתת לנו' שהיא התורה שקורין במנחה של שבת" עכ"ל. (סידור אזור אליהו)

בשבת אומרים 'צדקתך' (גם בחמשה עשר בשבט ובחמשה עשר באב). בימים שאין אומרים תחנון בחול אין אומרים. אבל בשבת שובה אין אומרים 'צדקתך' (מפני המלים 'תהום רבה') ואומרים קדיש שלם בניגון הרגיל. (אם יש בבית הכנסת חתן בתוך שבעת ימי משתה הוא יוצא מבית הכנסת לפני סיום חזרת הש"ץ והציבור אומרים 'צדקתך'.)

קיט:קמד [1] **צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת:**

עח:יט **וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ:**

לו:ז [2] **צִדְקָתְךָ | כְּהַרְרֵי־אֵל [3] מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה** בעל תפלה [4] **אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ יְיָ:**

ברגלים מנגנים הקדיש [5] בניגון מיוחד למנחה של יום טוב.

ראש השנה שחל בחול בניגון חול ואם בשבת בניגון שבת.

במדבר יד:יז **וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵּאמֹר:**

תהלים כה:ו **זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:**

בעל תפלה כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇

וַיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** ◇ **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** ◇ **בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:**

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇ **וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל**

שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים **וּלְעֵלָּא**) **מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא**

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

---

1. "עד שמסתיימת שבת מנחה היום נמצא בירידה. השבת מסתיימת ומחשבות על משימות חיינו, על חתירה ויצירה, נאבקות וסבל בשבוע הבא מתחילות לחזור למחשבותינו. באותן שבתות שאין להן אופי חגיגי בנוסף לקדושת שבת רגילה, אנחנו לא מנסים לעצור את המחשבות האלה ביום העבודה. אך הפסוקים הקצרים הללו מתהלים מעבירים אמיתות שעלינו לקחת ללב ואשר צריכות לתת לנו כיוון ראוי לחשיבה שלנו, כאשר אנו מתקרבים לתחילת שבוע חדש". (סידור הרב שמשון רפאל הירש)

אומרים שלושה פסוקי צידוק הדין במנחה של שבת, מפני שבשעה זו מת משה (רב שר שלום גאון, מובא בתוספות, מנחות ל ע"א).

2. אָמַר רַב יְהוּדָה, אִלְמָלֵא 'צִדְקָתְךָ | כְּהַרְרֵי־אֵ-ל' מִי יוּכַל לַעֲמוֹד לִפְנֵי 'מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה'. רַבָּה אָמַר, 'צִדְקָתְךָ | כְּהַרְרֵי־אֵ-ל' מִפְּנֵי שֶׁ'מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה'. (גמ' ערכין ח:)

3. רְבִי יוֹחָנָן כִּי הֲוָה חָזֵי שָׁלָךְ אָמַר 'מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה', כִּי הֲוָה חָזֵי נְמָלָה אָמַר, 'צִדְקָתְךָ | כְּהַרְרֵי־אֵ-ל'. (גמ' חולין סג.)

4. כָּל הֵיכָא דִּכְתִיב: 'בְּהֵמָה', גְּרִיעוּתָא הִיא, וְהָכְתִיב 'אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ד':'? וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אַלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵן עֲרוּמִּין בְּדַעַת, וּמְשִׁימִין עַצְמָן כִּבְהֵמָה? הָתָם כְּתִיב 'אָדָם וּבְהֵמָה' הָכָא 'בְּהֵמָה' לְחוּדֵיהּ כְּתִיב. (גמ' חולין כ:)

5. **בשמיני עצרת - בניגוני פזמונים של סליחות ('פזמוני קדיש'), בשמחת תורה - בניגוני מועדי השנה ('יאהרעס קדיש'). בשבת שובה אין מנגנים 'תתקבל' למרות שאין אומרים 'צדקתך'.**

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

[6]תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תהלים קיג:ב קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:ב קהל: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

בעל תפלה פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם

ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל ◇ לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◇ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם ◇ וְגֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק ◇ ישעיה מה:כ וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וַאֲנַחְנוּ כורע כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זוקף לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נט:יג נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ ◇ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין עוֹד ◇ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ◇ אֶפֶס זוּלָתוֹ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ: דברים ד:לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ ◇ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ ◇ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן ◇ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי: וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ ◇ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◇ כִּי לְךָ ישעיה מה:כג תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ ◇ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ: וִיקַבְּלוּ כֻּלָּם אֶת־עֹל מַלְכוּתֶךָ ◇ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקדום באשכנז, אין אומרים פסוקים אחר עלינו:

(כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

וְנֶאֱמַר: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:)

6. בימים שאין אומרים תחנון בחול, הבעל תפלה אומר בניגון מ'תתקבל' עד הסוף. (אבל כשחל ערב תשעה באב, או תשעה באב עצמו, בשבת חזון אין אומרים 'צדקתך', אף על פי כן אין אומרים את סופו של קדיש שלם בניגון נבחר.)

ברכי נפשי [1]

מ'שבת בראשית' ועד 'שבת הגדול', ולא עד בכלל, אומרים בהרבה קהילות את המזמורים הבאים אחר 'קדיש שלם'.

קד בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: עֹטֶה־אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה
שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה: הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם־עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ: עֹשֶׂה
מַלְאָכָיו רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט: יָסַד־אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד: תְּהוֹם
כַּלְבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעֲמֹדוּ מָיִם: מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן: יַעֲלוּ
הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־מְקוֹם זֶה | יָסַדְתָּ לָהֶם: גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשֻׁבוּן לְכַסּוֹת
הָאָרֶץ: הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן: יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים
צְמָאָם: עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל: מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי
מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ: מַצְמִיחַ חָצִיר | לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם
מִן־הָאָרֶץ: וְיַיִן | יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד: יִשְׂבְּעוּ
עֲצֵי יְיָ אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע: אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ: הָרִים
הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים: עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ:
תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וְיִהִי לָיְלָה בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר: הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל
אָכְלָם: תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן: יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ
עַד־עָרֶב: מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ | יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: זֶה | הַיָּם גָּדוֹל
וּרְחַב יָדָיִם שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת: שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן
זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ: כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח
יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב: תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֲלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן: תְּשַׁלַּח
רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה: יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: הַמַּבִּיט לָאָרֶץ
וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ: אָשִׁירָה לַיְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי
אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיְיָ: [2]יִתַּמּוּ חַטָּאִים | מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים | עוֹד אֵינָם בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ
הַלְלוּ־יָהּ:

קכ [3] שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְיָ בַּצָּרָתָה לִי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי: יְיָ הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר מִלְּשׁוֹן
רְמִיָּה: [4]מַה־יִּתֶּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לְךָ לָשׁוֹן רְמִיָּה: חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים:
אוֹיָה־לִּי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר: רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם:
אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה:

---

1. בפפד"מ לא התקבל המנהג הספרדי לומר 'בָּרֲכִי נַפְשִׁי' ו'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת'.

2. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרֵיהּ דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פַּזִּי, מֵאָה וְשָׁלֹשׁ פָּרָשִׁיּוֹת אָמַר דָּוִד, וְלֹא אָמַר הַלְלוּ־יָ-הּ עַד שֶׁרָאָה בְּמַפַּלְתָּן שֶׁל רְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: 'יִתַּמּוּ חַטָּאִים | מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים | עוֹד אֵינָם בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־ד' הַלְלוּ־יָ-הּ:' (גמ' ברכות ט:)

3. הלבוש (או"ח סימן תרס"ט) מסביר כי, אנשים רבים מתחילים בשבת בראשית לומר ברכי נפשי, שמדבר במעשה בראשית. חמש עשרה המזמורים שאחריהם, שאותם הלוים אומרים על חמש עשרה המדרגות שבחצר המקדש רומזים גם הם לבריאת העולם, ומובא במדרש כי דוד המלך חיבר אותם על מנת לעכב את מי השיטפון עד עומק האדמה. (עיין גמ' סוכה נג.)

4. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִימְרָא, מַאי דִּכְתִיב: 'מַה־יִּתֶּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לְךָ לָשׁוֹן רְמִיָּה:' אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַלָּשׁוֹן, כָּל אֵבָרַיִו שֶׁל אָדָם זְקוּפִים, וְאַתָּה מוּטָל, כָּל אֵבָרַיִו שֶׁל אָדָם מִבַּחוּץ, וְאַתָּה מִבְּפָנִים, אֶלָּא שֶׁהִקַּפְתִּי לְךָ שְׁתֵּי חוֹמוֹת, אַחַת שֶׁל עֶצֶם וְאַחַת שֶׁל בָּשָׂר 'מַה־יִּתֶּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לְךָ לָשׁוֹן רְמִיָּה:'. (גמ' ערכין טו:)

קכח שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: [5]הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְיָ שֹׁמְרֶךָ
יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר
אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְיָ יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קכט שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: [6]עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ
יְרוּשָׁלִָם: [7]יְרוּשָׁלִַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו: שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת
לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְיָ: כִּי שָׁמָּה | יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד: שַׁאֲלוּ
שְׁלוֹם יְרוּשָׁלִָם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן־אַחַי וְרֵעָי
אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ:

קכג שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם: הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד
אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ: חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ
כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לגאיונים לִגְאֵי יוֹנִים:

קכד שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם
עָלֵינוּ אָדָם: אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ: אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר
עַל־נַפְשֵׁנוּ: אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים: בָּרוּךְ יְיָ שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם:
נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלָטָה מִפַּח יֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ: עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְיָ
עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

קכה שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיְיָ כְּהַר־צִיּוֹן לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב: יְרוּשָׁלִַם הָרִים
סָבִיב לָהּ וַיְיָ סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים
לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם: הֵיטִיבָה יְיָ לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם:
[8]וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְיָ אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

---

5. אָמַר רַחֲבָה, בְּכָל יוֹם וְיוֹם שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים לוּיִם עַל דּוּכָן, וְאוֹמְרִים 'עוּרָה | לָמָּה תִישַׁן | אֲדֹנָי' (תהלים מד:כד), אָמַר לָהֶן וְכִי יֵשׁ שֵׁינָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם? וְהַלֹּא כְּבָר נֶאֱמַר: 'הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל'? אֶלָּא, בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין בְּצַעַר וְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים בְּנַחַת וְשַׁלְוָה, לְכָךְ נֶאֱמַר: 'עוּרָה | לָמָּה תִישַׁן | אֲדֹנָי'. (גמ' סוטה מח.)
אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, בּוֹא וּרְאֵה שֶׁלֹּא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, מִדַּת בָּשָׂר וָדָם מֶלֶךְ יוֹשֵׁב מִבִּפְנִים, וְעַם מְשַׁמְּרִין אוֹתוֹ מִבַּחוּץ, מִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן, עֲבָדָיו יוֹשְׁבִין מִבִּפְנִים וְהוּא מְשַׁמְּרָן מִבַּחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'ד' שֹׁמְרֶךָ ד' צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ'. (גמ' מנחות לג:)
(אוֹנְקְלוּס אָמַר) מְנַהֲגוֹ שֶׁל עוֹלָם, מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם יוֹשֵׁב מִבִּפְנִים, וַעֲבָדָיו מְשַׁמְּרִים אוֹתוֹ מִבַּחוּץ, וְאִילוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עֲבָדָיו מִבִּפְנִים וְהוּא מְשַׁמְּרָן מִבַּחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'ד' יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם'. (גמ' עבודה זרה יח.)

6. אָמַר רְבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, מַאי דִּכְתִיב: 'עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלִָם'? מִי גָּרַם לְרַגְלֵינוּ שֶׁיַּעַמְדוּ בַּמִּלְחָמָה? שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם, שֶׁהָיוּ עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. (גמ' מכות י.)

7. וּמִי אִיכָּא יְרוּשָׁלַיִם לְמַעְלָה? אֵין דִּכְתִיב: 'יְרוּשָׁלִַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו'. (גמ' תענית כ.)

8. אָמַר רְבִּי יוֹחָנָן, עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲזִירָן [בַּתֵּיהֶן שֶׁל צַדִּיקִים] לְיִשּׁוּבָן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת (לדוד) הַבֹּטְחִים בַּד' כְּהַר־צִיּוֹן'. מַה הַר צִיּוֹן עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲזִירוֹ לְיִשּׁוּבוֹ, אַף בָּתֵּיהֶן שֶׁל צַדִּיקִים עָתִיד הַקָּדוֹשׁ

קכו [9] שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְיָ אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים: [10] אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה: הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: שׁוּבָה יְיָ אֶת־שבותנו שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: הָלוֹךְ יֵלֵךְ | וּבָכוֹ נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו:

קכז שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם־יְיָ | לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְיָ לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא | שָׁכַד שׁוֹמֵר: שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא: הִנֵּה נַחֲלַת יְיָ בָנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן: כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא־יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר:

קכח שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְיָ הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו: [11] יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אֶשְׁתְּךָ | כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גֶּבֶר יְרֵא יְיָ: יְבָרֶכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן וְרָאֵה בְטוּב יְרוּשָׁלִָם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

קכט שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צָרְרוּנִי מִנְּעוּרַי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: רַבַּת צָרְרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי: עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ למענותם לְמַעֲנִיתָם: יְיָ צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים: יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן: יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ: שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר: וְלֹא אָמְרוּ | הָעֹבְרִים בִּרְכַּת יְיָ אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְיָ:

קל שִׁיר הַמַּעֲלוֹת [12] מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ: אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי: אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תּוּרָא: קִוִּיתִי יְיָ קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי: נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְיָ כִּי־עִם־יְיָ הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְּדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו:

בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲזִירָן לְיִשּׁוּבָן. (גמ' ברכות נח:) אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כָּל הַמְסַפֵּר אַחַר מִטָּתָן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, נוֹפֵל בְּגֵהִינֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם ד' אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן'. 'שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:' אֲפִילּוּ בְּשָׁעָה שֶׁשָּׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל, 'יוֹלִיכֵם ד' אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן'. (סס יט.)

9. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל יָמָיו שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק, הָיָה מִצְטַעֵר עַל מִקְרָא זֶה, 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב ד' אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים:' אָמַר מִי אִיכָּא דְּנָיִים שְׁבָעִין בְּחֵלְמָא? יוֹמָא חַד הֲוָה אָזַל בְּאוֹרְחָא, חַזְיֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא דַּהֲוָה נָטֵעַ חָרוּבָא. אָמַר לֵיהּ הַאי עַד כַּמָּה שְׁנִין טָעֵין? אָמַר לֵיהּ עַד שְׁבָעִין שְׁנִין. אָמַר לֵיהּ, פְּשִׁיטָא לָךְ דְּחַיֵּית שְׁבָעִין שְׁנִין? אָמַר לֵיהּ הַאי [גַּבְרָא] עָלְמָא בְּחָרוּבָא אַשְׁכַּחְתֵּיהּ, כִּי הֵיכִי דְּשָׁתְלֵי לִי אֲבָהָתַי, שָׁתְלֵי נַמִּי לִבְרָאֵי. (גמ' תענית כג.)

10. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, אָסוּר לְאָדָם שֶׁיְּמַלֵּא שְׂחוֹק פִּין בְּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ', אֵימָתַי? בִּזְמַן שֶׁ'יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל ד' לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה:' (גמ' ברכות לח.)

11. אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַמִּי מִשֵּׁמֵיהּ דְּעוּלָּא, גָּדוֹל הַנֶּהֱנֶה מִיגִיעוֹ יוֹתֵר מִירֵא שָׁמַיִם, דְּאִילּוּ גַּבֵּי יְרֵא שָׁמַיִם כְּתִיב: 'אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־ד'", וְאִילּוּ גַּבֵּי נֶהֱנֶה מִיגִיעוֹ כְּתִיב, 'יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ:', 'אַשְׁרֶיךָ' בָּעוֹלָם הַזֶּה, 'וְטוֹב לָךְ:' לָעוֹלָם הַבָּא. וּלְגַבֵּי יְרֵא שָׁמַיִם 'וְטוֹב לָךְ:' לָא כְּתִיב בֵּיהּ. (גמ' ברכות ח.)

12. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא מִשּׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, אַל יַעֲמוֹד אָדָם בְּמָקוֹם גָּבוֹהַּ וְיִתְפַּלֵּל, אֶלָּא בְּמָקוֹם נָמוּךְ וְיִתְפַּלֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר: 'מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ ד':. (גמ' ברכות י:)

קלא שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְיָ | לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינָי וְלֹא־הִלַּכְתִּי | בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי: אִם־לֹא שִׁוִּיתִי | וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְיָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קלב שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְיָ לְדָוִד אֵת כָּל־עֳנוֹתוֹ: אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיְיָ נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב: אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי: אִם־אֶתֵּן שְׁנַת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה: עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיְיָ מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב: הִנֵּה־שְׁמַעְנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר: נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: נִשְׁבַּע־יְיָ | לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא־לָךְ: אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ | בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ: כִּי־בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה־אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ: צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֶךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם: וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ: שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי: אֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ:

קלג שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד: [13] כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב | עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו: כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם | צִוָּה יְיָ אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־הָעוֹלָם:

קלד שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה | בָּרְכוּ אֶת־יְיָ כָּל־עַבְדֵי יְיָ הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְיָ [14] בַּלֵּילוֹת: שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְיָ: יְבָרֶכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: ק"ל

13. תָּנוּ רַבָּנָן 'כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב [וגו'] יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן וגו'' כְּמִין שְׁנֵי טִפֵּי מַרְגָּלִיּוֹת הָיוּ תְּלוּיוֹת לְאַהֲרֹן בְּזִקְנוֹ ... 'כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב גו' 'כְּטַל־חֶרְמוֹן'' מַה טַּל חֶרְמוֹן אֵין בּוֹ מְעִילָה, אַף שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה שֶׁבִּזְקַן אַהֲרֹן אֵין בּוֹ מְעִילָה וַעֲדַיִין הָיָה אַהֲרֹן דּוֹאֵג, אָמַר שֶׁמָּא מִשֶּׁה לֹא מָעַל, אֲבָל אֲנִי מָעַלְתִּי, יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ, 'הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד:' מַה מִּשֶּׁה לֹא מָעַל, אַף אַתָּה לֹא מָעַלְתָּ. (גמ' כּוֹרִיּוֹת יד., כריתות כ:)

14. מַאי 'בַּלֵּילוֹת'? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הָעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה בַּלַּיְלָה, מַעֲלֶה עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב כְּאִילוּ עֲסוּקִים בָּעֲבוֹדָה (גמ' מנחות קי.)

Sprüche der Väter פרקי אבות [1]

אחר קדיש 'תתקבל' במנחה של שבתות שבין פסח לעצרת אומרים בכל שבת פרק אחד במסכת אבות, כהכנה למתן תורה. בשבתות שבין שבועות לשבעה עשר בתמוז, אומרים בכל שבת שני פרקים. (אומרים רק 'כל ישראל' לפני פרק ראשון ו'רבי חנניא' בסוף פרק שני) כהתחזקות בלימוד התורה ואחר שבעה עשר בתמוז, שנשתברו בו הלוחות, אין אומרים פרק כלל. אחר אמירת אבות אומרים קדיש יתום ולא קדיש דרבנן.
(בשנה שיום טוב שני של שבועות בחוץ לארץ חל בשבת שאין אומרים בה פרקים, ואם כן יש רק חמש פרקים בכל שבתות בין שבועות וי"ז תמוז, נהגו בג' השבתות הראשונות שאחר שבועות לשנות שני פרקים בכל שבת, ובשתי השבתות שאחריהן לשנות שלשה פרקים בכל שבת.)

פרק ראשון

(גמ' סנהדרין ל. משנה) כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר:
(ישעיה ס:כא) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מטעו מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה [2]מִסִּינַי, וּמְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ, וִיהוֹשֻׁעַ לִזְקֵנִים, וּזְקֵנִים לִנְבִיאִים, וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים: הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין, וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה.

ב שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה מִשְּׁיָרֵי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הוּא הָיָה אוֹמֵר: עַל־שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד: עַל־הַתּוֹרָה, וְעַל־הָעֲבוֹדָה, וְעַל־גְּמִילוּת חֲסָדִים.

ג אַנְטִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכוֹ קִבֵּל מִשִּׁמְעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל־תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת־הָרַב עַל־מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, אֶלָּא הֱיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת־הָרַב שֶׁלֹּא עַל־מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, וִיהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם.

ד יוֹסֵי בֶן־יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶן־יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם קִבְּלוּ מֵהֶם. יוֹסֵי בֶן־יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה אוֹמֵר, יְהִי בֵיתְךָ בֵית וַעַד לַחֲכָמִים, וֶהֱוֵה מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם, וֶהֱוֵה שׁוֹתֶה בַצָּמָא אֶת־דִּבְרֵיהֶם.

ה יוֹסֵי בֶן־יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם אוֹמֵר: יְהִי בֵיתְךָ פָּתוּחַ לְרֶוָחָה, וְיִהְיוּ עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתֶךָ, וְאַל־תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה. (גמ' עירובין נג:) בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ, קָל וָחֹמֶר בְּאֵשֶׁת חֲבֵרוֹ. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים כָּל־הַמַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה – גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ, וּבוֹטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה, וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם.

ו יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־פְּרַחְיָה וְנִתַּאי הָאַרְבֵּלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־פְּרַחְיָה אוֹמֵר: עֲשֵׂה לְךָ רַב, וּקְנֵה לְךָ חָבֵר, וֶהֱוֵה דָן אֶת־כָּל־הָאָדָם לְכַף זְכוּת.

ז נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי אוֹמֵר: הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע, וְאַל־תִּתְחַבַּר לָרָשָׁע, וְאַל־תִּתְיָאֵשׁ מִן־הַפּוּרְעָנוּת.

ח יְהוּדָה בֶן־טַבַּאי וְשִׁמְעוֹן בֶּן־שָׁטַח קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוּדָה בֶן־טַבַּאי אוֹמֵר: אַל־תַּעַשׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִים, וּכְשֶׁיִּהְיוּ בַּעֲלֵי הַדִּין עוֹמְדִים לְפָנֶיךָ, יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כִּרְשָׁעִים, וּכְשֶׁנִּפְטָרִים מִלְּפָנֶיךָ, יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כְּזַכָּאִים, כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת־הַדִּין.

---

1. מנהג ללמוד **פרקי אבות** אחר שבת מנחה הוא עתיק יומין, מובא ברב עמרם גאון (לפני 1100 שנה), (טור או"ח סימן רצ"ב). המנהג מובא גם על ידי רש"י על **פרקי אבות** (תחילת פרק ו').

2. רַב חִסְדָּא וְרַבָּה בְּרֵיהּ דְּרַב הוּנָא דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ, מַאי הַר סִינַי? הַר שֶׁיָּרְדָה שְׂנְאָה לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עָלָיו. וְהַיְינוּ דְּאָמַר יוֹסֵי בְּרִבִּי חֲנִינָא, חֲמִשָּׁה שֵׁמוֹת יֵשׁ לוֹ, (א) מִדְּבַר צִין, שֶׁנִּצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל עָלָיו, (ב) מִדְּבַר קֶדֶשׁ, שֶׁנִּתְקַדְּשׁוּ יִשְׂרָאֵל עָלָיו, (ג) מִדְּבַר קְדֵימוֹת, שֶׁנִּתְּנָה קְדוּמָה עָלָיו, (ד) מִדְּבַר פָּארָן, שֶׁפָּרוּ וְרָבוּ עָלֶיהָ יִשְׂרָאֵל, (ה) מִדְּבַר סִינַי, שֶׁיָּרְדָה שִׂנְאָה לְאוּמּוֹת הָעוֹלָם עָלָיו. וּמַה שְׁמוֹ? חוֹרֵב שְׁמוֹ. וּפְלִיגָא דְּרִבִּי אַבָּהוּ, דְּאָמַר רִבִּי אַבָּהוּ, הַר סִינַי שְׁמוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא הַר חוֹרֵב? שֶׁיָּרְדָה חוּרְבָּה לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עָלָיו. (גמ' שבת פט.)
אָמַר רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, לָמָּה נִקְרָא שְׁמָן אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה? שֶׁהֶחֱזִירוּ עֲטָרָה לְיוֹשְׁנָהּ. (גמ' יומא סט:)

ט שִׁמְעוֹן בֶּן־שֶׁטַח אוֹמֵר: הֱוֵה מַרְבֶּה לַחֲקֹר אֶת־הָעֵדִים, וֶהֱוֵה זָהִיר בִּדְבָרֶיךָ, שֶׁמֵּא מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לְשַׁקֵּר.

י שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן קִבְּלוּ מֵהֶם. שְׁמַעְיָה אוֹמֵר: אֱהַב אֶת־הַמְּלָאכָה, וּשְׂנָא אֶת־הָרַבָּנוּת, וְאַל־תִּתְוַדַּע לָרָשׁוּת.

יא אַבְטַלְיוֹן אוֹמֵר: חֲכָמִים, הִזָּהֲרוּ בְּדִבְרֵיכֶם, שֶׁמֵּא תָחוּבוּ חוֹבַת גָּלוּת וְתִגְלוּ לִמְקוֹם מַיִם הָרָעִים, וְיִשְׁתּוּ הַתַּלְמִידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיָמוּתוּ, וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל.

יב הִלֵּל וְשַׁמַּאי קִבְּלוּ מֵהֶם. הִלֵּל אוֹמֵר: הֱוֵה מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־אַהֲרֹן, אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת־הַבְּרִיּוֹת וּמְקָרְבָן לַתּוֹרָה.

יג הוּא הָיָה אוֹמֵר: נְגִיד שְׁמָא אָבַד שְׁמֵהּ, וּדְלָא מוֹסִיף יָסֵף, וּדְלָא יָלִיף קְטָלָא חַיָּב, [3] וּדְאִשְׁתַּמַּשׁ בְּתָגָא חָלָף.

יד הוּא הָיָה אוֹמֵר: אִם אֵין אֲנִי לִי, מִי לִי? וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי, מָה אָנִי? וְאִם לֹא עַכְשָׁו, אֵימָתַי?

טו שַׁמַּאי אוֹמֵר: עֲשֵׂה תּוֹרָתְךָ קֶבַע, אֱמֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה, וֶהֱוֵה מְקַבֵּל אֶת־כָּל־הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת.

טז רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: עֲשֵׂה לְךָ רַב, וְהִסְתַּלֵּק מִן־הַסָּפֵק, וְאַל־תַּרְבֶּה לְעַשֵּׂר אֲמָדוֹת.

יז שִׁמְעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר: כָּל־יָמַי גָּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב מִשְׁתִּיקָה. וְלֹא הַמִּדְרָשׁ עִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. וְכָל־הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים מֵבִיא חֵטְא.

יח רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: עַל־שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם קַיָּם - עַל הָאֱמֶת וְעַל־הַדִּין וְעַל־הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (זכריה ח:טז) אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם:

(גמ' מכות כג: משנה) רִבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר, רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב:כא) יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: קדיש יתום, עלינו

פרק שני

(גמ' סנהדרין ל. משנה) כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר:
(ישעיה ס:כא) [4] וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א רַבִּי אוֹמֵר: אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיָּבוֹר לוֹ הָאָדָם? כָּל־שֶׁהִיא תִּפְאֶרֶת לְעֹשֶׂהָ וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן־הָאָדָם. וֶהֱוֵה זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה, שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל־מִצְוֹת. וֶהֱוֵה מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ, וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. הִסְתַּכֵּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים, וְאֵין אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה, דַּע מַה־לְּמַעְלָה מִמְּךָ - עַיִן רוֹאָה, וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת, וְכָל־מַעֲשֶׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים.

3. תָּנֵי רֵישׁ לָקִישׁ, זֶה הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בְּמֵי שֶׁשּׁוֹנֶה הֲלָכוֹת, כִּתְרָהּ שֶׁל תּוֹרָה. (גמ' מגילה כח:)

4. אָמַר רַב יְהוֹשֻׁעַ, דָּרַשׁ רָבָא 'וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ', בֵּין שֶׁאָמְרוּ לְהַדְלִיק (את הנר בבית בליל יום הכפורים), וּבֵין שֶׁלָּא לְהַדְלִיק, שְׁנֵיהֶם לָא נִתְכַּוְּונוּ אֶלָּא לְדָבָר אֶחָד. (גמ' פסחים נג:)

ב רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל־רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר: יָפֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מַשְׁכַּחַת עָוֹן. וְכָל־תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה, סוֹפָהּ בְּטֵלָה וְגוֹרֶרֶת עָוֹן. וְכָל־הָעוֹסְקִים עִם הַצִּבּוּר, יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁזְּכוּת אֲבוֹתָם מְסַיַּעְתָּם, וְצִדְקָתָם עוֹמֶדֶת לָעַד. וְאַתֶּם, מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר הַרְבֵּה כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם.

ג הֱוֵו זְהִירִין בָּרְשׁוּת, שֶׁאֵין מְקָרְבִין לוֹ לְאָדָם אֶלָּא לְצָרֵךְ עַצְמָם, נִרְאִים כְּאוֹהֲבִים בְּשָׁעַת הֲנָאָתָם, וְאֵין עוֹמְדִים לוֹ לְאָדָם בְּשָׁעַת דָּחְקוֹ.

ד הוּא הָיָה אוֹמֵר: עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנֶךָ, כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ כִּרְצוֹנוֹ. בַּטֵּל רְצוֹנְךָ מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּבַטֵּל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנֶךָ.

ה הִלֵּל אוֹמֵר: אַל־תִּפְרֹשׁ מִן־הַצִּבּוּר, [5]וְאַל־תַּאֲמִן בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ, וְאַל־תָּדִין אֶת־חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתַּגִּיעַ לִמְקוֹמוֹ, וְאַל־תֹּאמַר דָּבָר שֶׁאֵי אֶפְשַׁר לִשְׁמֹעַ, שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמֵעַ. וְאַל־תֹּאמַר לִכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה, שֶׁמָּא לֹא תִּפָּנֶה.

ו הוּא הָיָה אוֹמֵר: אֵין בּוֹר יְרֵא חֵטְא, וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד, וְלֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד, וְלֹא הַקַּפְּדָן מְלַמֵּד, וְלֹא כָּל־הַמַּרְבֶּה בִּסְחוֹרָה מַחְכִּים, [6]וּבִמְקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ.

ז אַף הוּא רָאָה גֻּלְגֹּלֶת אַחַת שֶׁצָּפָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: אָמַר לָהּ: עַל־דְּאַטֵּפְתְּ אֲטַפּוּךְ, וְסוֹף מְטַיְּפַיִךְ יְטוּפוּן. (גמ' סוכה נג.)

ח הוּא הָיָה אוֹמֵר: מַרְבֶּה בָשָׂר, מַרְבֶּה רִמָּה, מַרְבֶּה נְכָסִים, מַרְבֶּה דְאָגָה, מַרְבֶּה נָשִׁים, מַרְבֶּה כְשָׁפִים, מַרְבֶּה שְׁפָחוֹת מַרְבֶּה זִמָּה, מַרְבֶּה עֲבָדִים, מַרְבֶּה גָזֵל. מַרְבֶּה תוֹרָה, מַרְבֶּה חַיִּים, מַרְבֶּה יְשִׁיבָה, מַרְבֶּה חָכְמָה, מַרְבֶּה עֵצָה, מַרְבֶּה תְבוּנָה, מַרְבֶּה צְדָקָה, מַרְבֶּה שָׁלוֹם. קָנָה שֵׁם טוֹב, קָנָה לְעַצְמוֹ, קָנָה לוֹ דִּבְרֵי תוֹרָה, קָנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

ט רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי קִבֵּל מֵהִלֵּל וּמִשַּׁמַּאי. הוּא הָיָה אוֹמֵר: אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה, אַל־תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ כִּי לְכָךְ נוֹצַרְתָּ.

י חֲמִשָּׁה תַּלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי, וְאֵלּוּ הֵן: (רִבִּי) אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקָנוֹס, (רִבִּי) יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־חֲנַנְיָא, (רִבִּי) יוֹסֵי הַכֹּהֵן, (רִבִּי) שִׁמְעוֹן בֶּן־נְתַנְאֵל (וּרִבִּי) אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ.

יא הוּא הָיָה מוֹנֶה שִׁבְחָם: (רִבִּי) אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקָנוֹס בּוֹר סוּד שֶׁאֵינוֹ מְאַבֵּד טִפָּה. (רִבִּי) יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא אַשְׁרֵי יוֹלַדְתּוֹ. (רִבִּי) יוֹסֵי הַכֹּהֵן חָסִיד. (רִבִּי) שִׁמְעוֹן בֶּן נְתַנְאֵל יְרֵא חֵטְא. וְ(רִבִּי) אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ כְּמַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר.

יב הוּא הָיָה אוֹמֵר: אִם יִהְיוּ כָּל־חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֹאזְנַיִם, (וּרִבִּי) [וְ]אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקָנוֹס בְּכַף שְׁנִיָּה, מַכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ: אִם יִהְיוּ כָּל־חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֹאזְנַיִם, (וּרִבִּי) [וְ]אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקָנוֹס אַף עִמָּהֶם, [וּרִבִּי] אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ בְּכַף שְׁנִיָּה, מַכְרִיעַ אֶת־כֻּלָּם.

---

5. אָמַר אַבָּיֵי, גְּמִירִי טָבָא לָא הָוֵי בִּישָׁא ... וְלָא? וְהָא תְּנַן, 'אַל־תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ' שֶׁהֵרֵי יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל שִׁמֵּשׁ בִּכְהוּנָּה גְּדוֹלָה, שְׁמֹנִים שָׁנָה, וּלְבַסּוֹף נַעֲשָׂה צְדוּקִי. (גמ' ברכות כט.)

6. דָּרַשׁ בַּר קַפָּרָא ... בַּאֲתַר דְּלֵית גְּבַר תַּמָּן הֲוֵי גְּבַר. אָמַר אַבָּיֵי, שְׁמַע מִינָּהּ בַּאֲתַר דְּאִית גְּבַר תַּמָּן לָא תְּהֲוֵי גְּבַר. פְּשִׁיטָא. לָא נִצְרְכָא אֶלָּא בְּשֶׁשְּׁנֵיהֶם שָׁוִין. (שס סג.)

יג אָמַר לָהֶם: צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ טוֹבָה שֶׁיִּדְבַּק בָּהּ הָאָדָם. רִבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַיִן טוֹבָה. רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: חָבֵר טוֹב. רִבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: שָׁכֵן טוֹב. רִבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: הָרוֹאֶה אֶת־הַנּוֹלָד. רִבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: לֵב טוֹב. אָמַר לָהֶם: רוֹאֶה אֲנִי אֶת־דִּבְרֵי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ מִדִּבְרֵיכֶם, שֶׁבִּכְלַל דְּבָרָיו דִּבְרֵיכֶם.

יד אָמַר לָהֶם: צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ רָעָה שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה הָאָדָם. רִבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַיִן רָעָה. רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: חָבֵר רָע. רִבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: שָׁכֵן רָע. רִבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: הַלְוֶה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם. אֶחָד הַלְוֶה מִן־הָאָדָם כְּלְוֶה מִן־הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים לז:כא) לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן: רִבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: לֵב רָע. אָמַר לָהֶם: רוֹאֶה אֲנִי אֶת־דִּבְרֵי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲרָךְ מִדִּבְרֵיכֶם, שֶׁבִּכְלַל דְּבָרָיו דִּבְרֵיכֶם.

טו הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים. רִבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: יְהִי כְבוֹד חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ, וְאַל־תְּהִי נוֹחַ לִכְעֹס, [7]וְשׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ, וֶהֱוֵה מִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוּרָם שֶׁל־חֲכָמִים, וֶהֱוֵי זָהִיר בְּגַחֲלָתָם שֶׁלֹּא תִכָּוֶה - שֶׁנְּשִׁיכָתָם נְשִׁיכַת שׁוּעָל, וַעֲקִיצָתָם עֲקִיצַת עַקְרָב, וּלְחִישָׁתָם לְחִישַׁת שָׂרָף, וְכָל־דִּבְרֵיהֶם כְּגַחֲלֵי אֵשׁ.

טז רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: עַיִן הָרַע, וְיֵצֶר הָרַע, וְשִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת מוֹצִיאִים אֶת־הָאָדָם מִן־הָעוֹלָם.

יז רִבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ. וְהַתְקֵן עַצְמְךָ לִלְמֹד תּוֹרָה, שֶׁאֵינָהּ יְרֻשָּׁה־לָךְ. וְכָל־מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמָיִם.

יח רִבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: הֱוֵה זָהִיר בִּקְרִיאַת שְׁמַע (וּבִתְפִלָּה). וּכְשֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל, אַל־תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קֶבַע, אֶלָּא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (יואל ב:יג) כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה: וְאַל־תְּהִי רָשָׁע בִּפְנֵי עַצְמֶךָ.

יט רִבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: הֱוֵה שָׁקוּד לִלְמֹד תּוֹרָה, וְדַע מַה־שֶּׁתָּשִׁיב לַאֶפִּיקוֹרוֹס, וְדַע לִפְנֵי מִי אַתָּה עָמֵל, וּמִי הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיְּשַׁלֵּם־לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ.

כ רִבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר: הַיּוֹם קָצֵר, וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה, וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים, וְהַשָּׂכָר הַרְבֵּה, וּבַעַל הַבַּיִת דּוֹחֵק.

כא הוּא הָיָה אוֹמֵר: לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לִגְמֹר, וְלֹא־אַתָּה בֶן־חוֹרִין לְהִבָּטֵל מִמֶּנָּה. אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה, נוֹתְנִין לְךָ שָׂכָר הַרְבֵּה. וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ, שֶׁיְּשַׁלֵּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ. וְדַע שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָם שֶׁל־צַדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא.

(גמ' מכות כג: משנה) רִבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר, רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב:כא) יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: קדיש יתום, עלינו

7. תְּנַן הָתָם, 'רִבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: ... שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ.' שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רִבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְכִי אָדָם יוֹדֵעַ אֵיזֶהוּ יוֹם יָמוּת? אָמַר לָהֶן, וְכָל שֶׁכֵּן, יָשׁוּב הַיּוֹם שֶׁמָּא יָמוּת לְמָחָר, וְנִמְצָא כָּל יָמָיו בִּתְשׁוּבָה. (גמ' שבת קנג.)

פרק שלישי

(גמ' סנהדרין ל. משנה) כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר:
(ישעיה ס:כא) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א עֲקַבְיָא בֶן־מַהֲלַלְאֵל אוֹמֵר: הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאֵין אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה. דַּע מֵאַיִן בָּאתָ, וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. מֵאַיִן בָּאתָ? מִטִּפָּה סְרוּחָה. וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ? לִמְקוֹם עָפָר, רִמָּה וְתוֹלֵעָה. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן? לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

ב רַבִּי חֲנִינָא סְגַן הַכֹּהֲנִים אוֹמֵר: הֱוֵה מִתְפַּלֵּל בִּשְׁלוֹמָהּ שֶׁל־מַלְכוּת, שֶׁאִלְמָלֵא מוֹרָאָהּ, אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ חַיִּים בְּלָעוּ.

ג רַבִּי חֲנִינָא בֶן־תְּרַדְיוֹן אוֹמֵר: שְׁנַיִם שֶׁיּוֹשְׁבִים וְאֵין בֵּינֵיהֶם דִּבְרֵי תוֹרָה, הֲרֵי זֶה מוֹשַׁב לֵצִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים א:א) וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: אֲבָל שְׁנַיִם שֶׁיּוֹשְׁבִים וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶם דִּבְרֵי תוֹרָה, שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלאכי ג:טז) [8]אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְיָ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְיָ וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ: אֵין לִי אֶלָּא שְׁנַיִם, מִנַּיִן אֲפִילּוּ אֶחָד שֶׁיּוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ לוֹ שָׂכָר? שֶׁנֶּאֱמַר: (איכה ג:כח) יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו:

ד רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: שְׁלֹשָׁה שֶׁאָכְלוּ עַל־שֻׁלְחָן אֶחָד וְלֹא אָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה, כְּאִלּוּ אָכְלוּ מִזִּבְחֵי מֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה כח:ח) כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם: אֲבָל שְׁלֹשָׁה שֶׁאָכְלוּ עַל־שֻׁלְחָן אֶחָד וְאָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה, כְּאִלּוּ אָכְלוּ מִשֻּׁלְחָנוֹ שֶׁל־מָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל מא:כב) וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְיָ:

ה רַבִּי חֲנִינָא בֶן־חֲכִינַאי אוֹמֵר: הַנֵּעוֹר בַּלַּיְלָה, וְהַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ יְחִידִי, וּמְפַנֶּה לִבּוֹ לְבַטָּלָה – הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ.

ו רַבִּי נְחוּנְיָא בֶן־הַקָּנָה אוֹמֵר: כָּל־הַמְקַבֵּל עָלָיו עֹל תּוֹרָה, מַעֲבִירִים מִמֶּנּוּ עֹל מַלְכוּת וְעֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ. וְכָל־הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ עֹל תּוֹרָה, נוֹתְנִין עָלָיו עֹל מַלְכוּת וְעֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ.

ז רַבִּי חֲלַפְתָּא בֶן־דּוֹסָא אִישׁ כְּפַר חֲנַנְיָא אוֹמֵר: עֲשָׂרָה שֶׁיּוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פב:א) אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל וּמִנַּיִן אֲפִילּוּ חֲמִשָּׁה? שֶׁנֶּאֱמַר: (עמוס ט:ו) וַאֲגֻדָּתוֹ עַל־אֶרֶץ יְסָדָהּ וּמִנַּיִן אֲפִילּוּ שְׁלֹשָׁה? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פב:א) בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: וּמִנַּיִן אֲפִילּוּ שְׁנַיִם? שֶׁנֶּאֱמַר: (מלאכי ג:טז) אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְיָ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְיָ וַיִּשְׁמָע וּמִנַּיִן אֲפִילּוּ אֶחָד? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כ:כא) בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי [9]אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ: (גמ' ברכות ו.)

ח רַבִּי אֶלְעָזָר אִישׁ בַּרְתּוֹתָא אוֹמֵר: תֵּן־לוֹ מִשֶּׁלּוֹ, שֶׁאַתָּה וְשֶׁלְּךָ שֶׁלּוֹ, וְכֵן בְּדָוִד הוּא אוֹמֵר: (ד"ה א' כט:יד) כִּי־מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ:

ט רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר: הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשׁוֹנֶה, וּמַפְסִיק מִמִּשְׁנָתוֹ, וְאוֹמֵר: מַה־נָּאֶה אִילָן זֶה. מַה נָּאֶה נִיר זֶה. – מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ.

---

8. אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, שְׁנֵי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַנּוֹחִין זֶה לָזֶה בַּהֲלָכָה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַקְשִׁיב לָהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ד' וגו'', אֵין דִּיבּוּר אֶלָּא נַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: 'דַּבֵּר עִמָּם תַּחְתֵּינוּ' (תהלים מז:ד). (גמ' מכות יא., גמ' שבת סג.) מאי 'וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ:'? אָמַר רַבִּי אַמִּי, אֲפִילּוּ חִישֵׁב לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וְנֶאֱנַס וְלֹא עֲשָׂאָהּ, מַעֲלֶה הַכָּתוּב כְּאִילּוּ עֲשָׂאָהּ. (שם סג.)

9. אָבוֹא אֵלֶיךָ. אבוא עולה עשרה. לומר שאם אמצא עשרה בבית הכנסת אבוא אליך וברכתיך (ברכות י.):(בעל הטורים)

י [10]רִבִּי דוֹסְתַּאי בַּר יַנַּאי מִשּׁוּם רִבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: כָּל־הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִמִּשְׁנָתוֹ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ד:ט) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ, יָכוֹל אֲפִילּוּ תָּקְפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ? תַּלְמוּד לוֹמַר: (שם) וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הָא אֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ עַד־שֶׁיֵּשֵׁב וִיסִירֵם מִלִּבּוֹ. [11]

יא רִבִּי חֲנִינָא בֶּן־דוֹסָא אוֹמֵר: כֹּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת, וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת חֶטְאוֹ, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת.

יב הוּא הָיָה אוֹמֵר: כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת, וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת.

יג הוּא הָיָה אוֹמֵר: כֹּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ, וְכֹל שֶׁאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ.

יד רִבִּי דוֹסָא בֶּן־הָרְכִּינַס אוֹמֵר: שֵׁנָה שֶׁל־שַׁחֲרִית, וְיַיִן שֶׁל־צָהֳרַיִם, וְשִׂיחַת הַיְלָדִים, וִישִׁיבַת בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת שֶׁל־עַמֵּי הָאָרֶץ - מוֹצִיאִים אֶת־הָאָדָם מִן־הָעוֹלָם.

טו רִבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: הַמְחַלֵּל אֶת־הַקָּדָשִׁים, וְהַמְבַזֶּה אֶת־הַמּוֹעֲדוֹת, וְהַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, וְהַמֵּפֵר בְּרִיתוֹ שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ, וְהַמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה - אַף עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

טז רִבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הֱוֵה קַל לְרֹאשׁ, וְנוֹחַ לַתְּשְׁחֹרֶת, וֲהֱוֵה מְקַבֵּל אֶת־כָּל־הָאָדָם בְּשִׂמְחָה.

יז רִבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ מַרְגִּילִים אֶת־הָאָדָם לְעֶרְוָה. מַסֹּרֶת סְיָג לַתּוֹרָה. מַעֲשְׂרוֹת סְיָג לָעֹשֶׁר. נְדָרִים סְיָג לַפְּרִישׁוּת. סְיָג לַחָכְמָה שְׁתִיקָה.

יח הוּא הָיָה אוֹמֵר: חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם (אֱלֹהִים), שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית ט:ו) כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם: חֲבִיבִים יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָנִים (לַמָּקוֹם). חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בָנִים לַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יד:א) בָּנִים אַתֶּם לַיי אֱלֹהֵיכֶם חֲבִיבִים יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי חֶמְדָּה. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם, שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי חֶמְדָּה, שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ד:ב) כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ:

יט הַכֹּל צָפוּי, וְהָרְשׁוּת נְתוּנָה. וּבְטוּב הָעוֹלָם נָדוֹן, וְהַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה.

כ הוּא הָיָה אוֹמֵר: הַכֹּל נָתוּן בְּעֵרָבוֹן, וּמְצוּדָה פְרוּסָה עַל־כָּל־הַחַיִּים. הֶחָנוּת פְּתוּחָה, וְהַחֶנְוָנִי מַקִּיף, וְהַפִּנְקָס פָּתוּחַ, וְהַיָּד כּוֹתֶבֶת, וְכָל־הָרוֹצֶה לִלְווֹת יָבֹא וְיִלְוֶה. וְהַגַּבָּאִין מַחֲזִירִים תָּדִיר בְּכָל־יוֹם וְנִפְרָעִים מִן־הָאָדָם, מִדַּעְתּוֹ וְשֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ וְיֵשׁ לָהֶם עַל מַה שֶׁיִּסְמְכוּ. וְהַדִּין דִּין אֱמֶת, וְהַכֹּל מְתֻקָּן לִסְעוּדָה.

---

10. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ כָּל־הַמְשַׁכֵּחַ דָּבָר אֶחָד מִתַּלְמוּדוֹ, עוֹבֵר בְּלַאו, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים' (דברים ד:ט), וְכִדְרִבִּי אָבִין אָמַר רִבִּי אִילְעָא, דְּאָמַר רִבִּי אָבִין אָמַר רִבִּי אִילְעָא, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'הִשָּׁמֶר' 'פֶּן' וְ'אַל' אֵינוֹ אֶלָּא לֹא תַּעֲשֶׂה. רָבִינָא אָמַר 'הִשָּׁמֶר' ו'פֶּן' שְׁנֵי לַאוִין נִינְהוּ רַב בַּר יִצְחָק אָמַר, בִּשְׁלֹשָׁה לַאוִין שֶׁנֶּאֱמַר: 'הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים' יָכוֹל מַחְמַת אוֹנְסוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר, 'וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ' בִּמְסִירָם מִלִּבּוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר. רִבִּי דוֹסְתַּאי בְּרִבִּי יַנַּאי אָמַר, יָכוֹל אֲפִילּוּ תָּקְפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר, רַק. (גמ' מנחות לט:)

11. אָמַר רָבָא, לְעוֹלָם לִיגְרִיס אִינִישׁ, וְאַף עַל גַּב דִּמְשַׁכַּח, וְאַף עַל גַּב דְּלָא יָדַע מַאי קָאָמַר (שאין רצו יודע לפרש לו כלום:), שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְגִרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה' (מרוב תאותי לתורה כייתי שובר לפי היכולת אע"פ שאיני טוחנה הדק ליכנס בעומקה:), 'וְגִרְסָה' (לשון גרס וכרמל (ויקרא ג) שלא היה טוחן הדק אלא כריחים של גרוסות המחלקין חיטה לשנים או לארבע [לעורך] מאכל: רש"י) כְּתִיב וְלָא כְּתִיב טָחֲנָה. (גמ' עבודה זרה יט.)

כא רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה אוֹמֵר: אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ. אִם אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ, אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין חָכְמָה, אֵין יִרְאָה. אִם אֵין יִרְאָה, אֵין חָכְמָה. אִם אֵין דַּעַת, אֵין בִּינָה. אִם אֵין בִּינָה, אֵין דַּעַת. אִם אֵין קֶמַח, אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין קֶמַח.

כב הוּא הָיָה אוֹמֵר: כֹּל שֶׁחָכְמָתוֹ מֻרְבֶּה מִמַּעֲשָׂיו, לְמָה הוּא דּוֹמֶה? לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מְרֻבִּים וְשָׁרָשָׁיו מוּעָטִים, וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקַרְתּוֹ וְהוֹפְכָתוֹ עַל פָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה יז:ו) וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרִרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב: אֲבָל כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּים מֵחָכְמָתוֹ, לְמָה הוּא דּוֹמֶה? לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מוּעָטִים וְשָׁרָשָׁיו מְרֻבִּים, שֶׁאֲפִילּוּ כָּל־הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ, אֵין מְזִיזִים אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יז:ח) [12] וְהָיָה כְּעֵץ | שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי:

כג רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (בֶּן־)חִסְמָא אוֹמֵר: קִנִּים וּפִתְחֵי נִדָּה הֵן הֵן גּוּפֵי הֲלָכוֹת. תְּקוּפוֹת וְגִמַּטְרִיָּאוֹת – פַּרְפְּרִיּוֹת לַחָכְמָה.

(גמ' מכות כג: משנה) רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר, רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב:כא) יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיַּאְדִּיר: קדיש יתום, עלינו

פרק רביעי

(גמ' סנהדרין ל. משנה) כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר:
(ישעיה ס:כא) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מטעו מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א בֶּן־זוֹמָא אוֹמֵר: [13] אֵיזֶהוּ חָכָם? הַלּוֹמֵד מִכָּל־אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קיט:צט) מִכָּל־מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי: אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר? הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי טז:לב) טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר: אֵיזֶהוּ עָשִׁיר? הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קכח:ב) יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אַשְׁרֶיךָ – בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְטוֹב לָךְ – לָעוֹלָם הַבָּא. אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד? הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א' ב:ל) כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ:

ב בֶּן־עַזַּאי אוֹמֵר: הֱוֵי רָץ לְמִצְוָה קַלָּה, וּבְרַח מִן־הָעֲבֵרָה. שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה, שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה, וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה.

ג הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל־תְּהִי בָז לְכָל־אָדָם, וְאַל־תְּהִי מַפְלִיג לְכָל־דָּבָר, שֶׁאֵין לְךָ אָדָם שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה, וְאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם.

ד רַבִּי לְוִיטַס אִישׁ יַבְנֶה אוֹמֵר: מְאֹד מְאֹד הֱוֵה שְׁפַל רוּחַ, שֶׁתִּקְוַת אֱנוֹשׁ רִמָּה.

ה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן־בְּרוֹקָה אוֹמֵר: כָּל־הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר, נִפְרָעִים מִמֶּנּוּ בַּגָּלוּי. אֶחָד בְּשׁוֹגֵג וְאֶחָד בְּמֵזִיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם.

ו רַבִּי יִשְׁמָעֵאל (בְּנוֹ) אוֹמֵר: הַלּוֹמֵד עַל־מְנָת לְלַמֵּד, מַסְפִּיקִים בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד. וְהַלּוֹמֵד עַל־מְנָת לַעֲשׂוֹת, מַסְפִּיקִים בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד (לִשְׁמֹר) וְלַעֲשׂוֹת.

---

12. תַּנְיָא, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, יוּבַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְהָיָה כְּעֵץ | שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו'. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ פְּרָת? שֶׁמֵּימָיו פָּרִים וְרָבִים. (גמ' בכורות נה:)

13. אָמַר [אַלְכְּסַנְדְּרוֹס מוּקְדוֹן] לָהֶם [זְקֵנֵי הַנֶּגֶב], אֵידֵין מִתְקְרֵי חַכִּים? אָמְרוּ לֵיהּ, אֵיזֶהוּ חָכָם? הַרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. אָמַר לָהֶם, אֵידֵין מִתְקְרֵי גִּבּוֹר? אָמְרוּ לֵיהּ אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר? הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, אָמַר לָהֶן, אֵידֵין מִתְקְרֵי עָשִׁיר? אָמְרוּ לֵיהּ, אֵיזֶהוּ עָשִׁיר? הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ. (גמ' תמיד לב.)

ז רִבִּי צָדוֹק אוֹמֵר: (אַל־תִּפְרֹשׁ מִן־הַצִּבּוּר. וְאַל תַּעֲשֹׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִים. וְ) אַל־תַּעֲשֶׂהָ עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל־בָּהּ, וְלֹא קַרְדֹּם לַחְפֹּר־בָּהּ. וְכָךְ הָיָה הִלֵּל אוֹמֵר: וְדֹאשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא חָלָף. הָא לָמַדְתָּ: כָּל־הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי תוֹרָה, נוֹטֵל חַיָּיו מִן־הָעוֹלָם.

ח רִבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: כָּל־הַמְכַבֵּד אֶת־הַתּוֹרָה, גּוּפוֹ מְכֻבָּד עַל־הַבְּרִיּוֹת. וְכָל־הַמְחַלֵּל אֶת־הַתּוֹרָה, גּוּפוֹ מְחֻלָּל עַל־הַבְּרִיּוֹת:

ט רִבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ אוֹמֵר: הַחוֹשֵׂךְ עַצְמוֹ מִן־הַדִּין, פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ אֵיבָה וְגָזֵל וּשְׁבוּעַת שָׁוְא. וְהַגַּס לִבּוֹ בְּהוֹרָאָה, שׁוֹטֶה רָשָׁע וְגַס רוּחַ.

י הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל־תְּהִי דָן יְחִידִי, שֶׁאֵין דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד. וְאַל־תֹּאמַר קַבְּלוּ דַעְתִּי. שֶׁהֵן רַשָּׁאִים וְלֹא אָתָּה.

יא רִבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: כָּל־הַמְקַיֵּם אֶת־הַתּוֹרָה מֵעֹנִי, סוֹפוֹ לְקַיְּמָהּ מֵעֹשֶׁר. וְכָל־הַמְבַטֵּל אֶת־הַתּוֹרָה מֵעֹשֶׁר, סוֹפוֹ לְבַטְּלָהּ מֵעֹנִי.

יב רִבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: הֱוֵה מְמַעֵט בְּעֵסֶק, וַעֲסֹק בַּתּוֹרָה. וֶהֱוֵה שְׁפַל־רוּחַ בִּפְנֵי כָל־אָדָם, וְאִם־בִּטַּלְתָּ מִן־הַתּוֹרָה יֶשׁ לְךָ בְּטֵלִים הַרְבֵּה כְּנֶגְדֶּךָ. וְאִם־עָמַלְתָּ בַּתּוֹרָה, יֶשׁ־לוֹ שָׂכָר הַרְבֵּה לִתֶּן־לָךְ.

יג רִבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־יַעֲקֹב אוֹמֵר: הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אֶחָת קוֹנֶה לוֹ פַּרְקְלִיט אֶחָד. וְהָעוֹבֵר עֲבֵרָה אֶחָת, קוֹנֶה לוֹ קַטֵּגוֹר אֶחָד. תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כִּתְרִים בִּפְנֵי הַפֻּרְעָנוּת:

יד רִבִּי יוֹחָנָן הַסַּנְדְּלָר אוֹמֵר, כָּל־כְּנֵסִיָּה שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם:

טו רִבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־שַׁמּוּעַ אוֹמֵר: יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ. וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא רַבְּךָ. וּמוֹרָא רַבְּךָ כְּמוֹרָא שָׁמָיִם:

טז רִבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הֱוֵה זָהִיר בְּתַלְמוּד, שֶׁשִּׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן.

יז רִבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: שְׁלֹשָׁה כְתָרִים הֵם: כֶּתֶר תּוֹרָה, וְכֶתֶר כְּהֻנָּה, וְכֶתֶר מַלְכוּת. וְכֶתֶר שֵׁם טוֹב עוֹלֶה עַל־גַּבֵּיהֶם.

יח [14] רִבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר: הֱוֵה גוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה, וְאַל־תֹּאמַר שֶׁהִיא תָבוֹא אַחֲרֶיךָ, שֶׁחֲבֵרֶיךָ יְקַיְּמוּהָ בְיָדֶיךָ. (משלי ג:כ) וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן:

יט רִבִּי יַנַּאי אוֹמֵר: אֵין בְּיָדֵינוּ לֹא מִשַּׁלְוַת הָרְשָׁעִים וְאַף לֹא מִיִּסּוּרֵי הַצַּדִּיקִים.

כ רִבִּי מַתִּתְיָא בֶּן חָרֵשׁ אוֹמֵר: הֱוֵה מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל־אָדָם, וֶהֱוֵה זָנָב לָאֲרָיוֹת, וְאַל־תְּהִי רֹאשׁ לַשּׁוּעָלִים.

---

14. תָּנָא, לָא רִבִּי נְהוֹרַאי שְׁמוֹ, אֶלָּא רִבִּי נְחֶמְיָה שְׁמוֹ, וְאָמְרֵי לָהּ רִבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ שְׁמוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ רִבִּי נְהוֹרַאי? שֶׁמַּנְהִיר עֵינֵי חֲכָמִים בַּהֲלָכָה. (גמ' שבת קמז:, טירודין יג:) תָּנָא לָא רִבִּי מֵאִיר שְׁמוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא רִבִּי נְהוֹרַאי שְׁמוֹ וְלָא נִקְרָא שְׁמוֹ רִבִּי מֵאִיר? שֶׁהוּא מֵאִיר עֵינֵי חֲכָמִים בַּהֲלָכָה. (גמ' טירודין שם)

כא רְבִי יַעֲקֹב אוֹמֵר: הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לִפְרוֹזְדּוֹר בִּפְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, הַתְקֵן עַצְמְךָ בִּפְרוֹזְדּוֹר, כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס לְטְרַקְלִין.

כב הוּא הָיָה אוֹמֵר: יָפָה שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכֹּל־חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְיָפָה שָׁעָה אַחַת שֶׁל־קִוֹּרַת רוּחַ בָּעוֹלָם הַבָּא מִכֹּל־חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה.

כג רְבִי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר: אַל־תְּרַצֶּה אֶת־חֲבֵרְךָ בִּשְׁעַת כַּעְסוֹ. וְאַל־תְּנַחֲמֵהוּ בְּשָׁעָה שֶׁמֵּתוֹ מֻטָּל לְפָנָיו. וְאַל־תִּשְׁאַל לוֹ בִּשְׁעַת נִדְרוֹ. וְאַל־תִּשְׁתַּדֵּל לִרְאוֹתוֹ בִּשְׁעַת קְלָלָתוֹ.

כד שְׁמוּאֵל הַקָּטָן אוֹמֵר: (כד:יז-יח) [15] בִּנְפֹל אויביך אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ: פֶּן־יִרְאֶה יְיָ וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ:

כה אֱלִישָׁע בֶּן־אֲבוּיָה אוֹמֵר: הַלּוֹמֵד יֶלֶד, לְמָה הוּא דּוֹמֶה? לְדְיוֹ כְתוּבָה עַל־נְיָר חָדָשׁ. וְהַלּוֹמֵד זָקֵן, לְמָה הוּא דּוֹמֶה? לְדְיוֹ כְתוּבָה עַל־נְיָר מָחוּק:

מ רְבִי יוֹסֵי בַּר־יְהוּדָה אִישׁ כְּפַר הַבַּבְלִי אוֹמֵר: הַלּוֹמֵד מִן־הַקְּטַנִּים, לְמָה הוּא דּוֹמֶה? לְאוֹכֵל עֲנָבִים קֵהוֹת, וְשׁוֹתֶה יַיִן מִגִּתּוֹ. וְהַלּוֹמֵד מִן־הַזְּקֵנִים, לְמָה הוּא דּוֹמֶה? לְאוֹכֵל עֲנָבִים בְּשׁוּלוֹת, וְשׁוֹתֶה יַיִן יָשָׁן.

מא רַבִּי (מֵאִיר) אוֹמֵר: אַל תִּסְתַּכֵּל בַּקַּנְקַן, אֶלָּא בְּמַה שֶׁיֵּשׁ־בּוֹ. יֵשׁ קַנְקַן חָדָשׁ מָלֵא יָשָׁן, וְיָשָׁן שֶׁאֲפִילוּ חָדָשׁ אֵין בּוֹ.

מב רְבִי אֶלְעָזָר הַקַּפָּר אוֹמֵר: הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִים אֶת־הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

מג הוּא הָיָה אוֹמֵר: הַיְלוּדִים לָמוּת, וְהַמֵּתִים לְהֶחָיוֹת, וְהַחַיִּים לְדוֹן - לֵידַע לְהוֹדִיעַ וּלְהִוָּדַע שֶׁהוּא אֵל, הוּא הַיּוֹצֵר, הוּא הַבּוֹרֵא, הוּא הַמֵּבִין, הוּא הַדַּיָּן, הוּא הָעֵד, הוּא בַּעַל דִּין, וְהוּא עָתִיד לָדוּן. בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאֵין לְפָנָיו לֹא עַוְלָה, וְלֹא שִׁכְחָה, וְלֹא מַשּׂוֹא פָּנִים, וְלֹא מִקַּח שֹׁחַד - שֶׁהַכֹּל שֶׁלּוֹ. וְדַע, שֶׁהַכֹּל לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן. וְאַל־יַבְטִיחֲךָ יִצְרְךָ שֶׁהַשְּׁאוֹל בֵּית מָנוֹס לָךְ - שֶׁעַל־כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹצָר. וְעַל־כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹלָד. וְעַל־כָּרְחֲךָ אַתָּה חַי. וְעַל־כָּרְחֲךָ אַתָּה מֵת. וְעַל־כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

(גמ' מכות כג: משנה) רְבִי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר, רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב:כא) יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: קדיש יתום, עלינו

פרק חמישי

(גמ' סנהדרין 5. משנה) כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר:
(ישעיה ס:כא) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מטעו מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א בְּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר? וַהֲלֹא בְּמַאֲמָר אֶחָד יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת? אֶלָּא לְהִפָּרַע מִן־הָרְשָׁעִים, שֶׁמְּאַבְּדִים אֶת־הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת, וְלִתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים, שֶׁמְּקַיְּמִים אֶת־הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת:

ב עֲשָׂרָה דּוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ, לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו. שֶׁכָּל־הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִים לְפָנָיו, עַד שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַמַּבּוּל.

15. הַאי מַאן דְּחָלִישׁ, יוֹמָא קַמָּא לָא לְגַלִּי, כִּי הֵיכִי דְּלָא לִתְרַע מַזָּלֵיהּ, מִכָּאן וְאֵילָךְ לְגַלִּי, כִּי הָא רָבָא, כִּי הַוָּה חָלִישׁ, יוֹמָא קַמָּא לָא מְגַלִּי, מִכָּאן וְאֵילָךְ אָמַר לְשַׁמָּעֵיהּ, מַאן דְּרָחִים לִי, לִבְעֵי עֲלֵי רַחֲמֵי, וּמַאן דְּסָנֵי לִי, לֶחֱדֵי לִי, וּכְתִיב 'בִּנְפֹל אֹיִבְךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ: פֶּן־יִרְאֶה ד' וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ:' (גמ' ברכות נה:)

ג עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם, לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו. שֶׁכָּל־הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִים לְפָנָיו, עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם אָבִינוּ וְקִבֵּל עָלָיו שְׂכַר כֻּלָּם.

ד עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִתְנַסָּה אַבְרָהָם אָבִינוּ וְעָמַד בְּכֻלָּם, לְהוֹדִיעַ כַּמָּה חִבָּתוֹ שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ.

ה עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, וַעֲשָׂרָה עַל־הַיָּם.

ו עֶשֶׂר מַכּוֹת הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל־הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם, וְעֶשֶׂר עַל־הַיָּם.

ז עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת־הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יד:כב) וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי:

ח [16]עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: לֹא הִפִּילָה אִשָּׁה מֵרֵיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ. וְלֹא הִסְרִיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ מֵעוֹלָם. וְלֹא נִרְאָה זְבוּב בְּבֵית הַמִּטְבָּחַיִם. וְלֹא אֵרַע קֶרִי לְכֹהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים. וְלֹא כִבּוּ הַגְּשָׁמִים אֵשׁ שֶׁל־עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה. וְלֹא נִצְּחָה הָרוּחַ אֶת־עַמּוּד הֶעָשָׁן. וְלֹא נִמְצָא פְּסוּל בָּעֹמֶר, וּבִשְׁתֵּי הַלֶּחֶם, וּבְלֶחֶם הַפָּנִים. עוֹמְדִים צְפוּפִים, וּמִשְׁתַּחֲוִים רְוָחִים. וְלֹא הִזִּיק נָחָשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַיִם מֵעוֹלָם. וְלֹא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ: צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאָלִין בִּירוּשָׁלָיִם.

ט [17]עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלּוּ הֵן: פִּי הָאָרֶץ, פִּי הַבְּאֵר, פִּי הָאָתוֹן, הַקֶּשֶׁת, וְהַמָּן, וְהַמַּטֶּה, וְהַשָּׁמִיר, וְהַכְּתָב, וְהַמִּכְתָּב, וְהַלֻּחוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַמַּזִּיקִים, וּקְבוּרָתוֹ שֶׁל־מֹשֶׁה, וְאֵילוֹ שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף צְבַת בְּצְבַת עֲשׂוּיָה:

י שִׁבְעָה דְבָרִים בְּגֹלֶם, וְשִׁבְעָה בְּחָכָם. חָכָם אֵינוֹ מְדַבֵּר לִפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה (וּבְמִנְיָן). וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ. וְאֵינוֹ נִבְהָל לְהָשִׁיב. שׁוֹאֵל כְּעִנְיָן וּמֵשִׁיב כַּהֲלָכָה. וְאוֹמֵר עַל־רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, וְעַל־אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן. וְעַל־מַה־שֶּׁלֹּא שָׁמַע אוֹמֵר: לֹא שָׁמַעְתִּי. וּמוֹדֶה עַל־הָאֱמֶת. וְחִלּוּפֵיהֶם בְּגֹלֶם:

יא שִׁבְעָה מִינֵי פֻרְעָנִיּוֹת בָּאִים לָעוֹלָם עַל־שִׁבְעָה גּוּפֵי עֲבֵרָה: מִקְצָתָם מְעַשְּׂרִים וּמִקְצָתָם אֵינָם מְעַשְּׂרִים - רָעָב שֶׁל־בַּצֹּרֶת בָּא, מִקְצָתָם רְעֵבִים וּמִקְצָתָם שְׂבֵעִים. גָּמְרוּ שֶׁלֹּא לְעַשֵּׂר - רָעָב שֶׁל־מְהוּמָה וְשֶׁל־בַּצֹּרֶת בָּא. וְשֶׁלֹּא לִטֹּל אֶת־הַחַלָּה, רָעָב שֶׁל־כְּלָיָה בָּא. דֶּבֶר בָּא לָעוֹלָם - עַל־מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין, וְעַל־פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. חֶרֶב בָּאָה לָעוֹלָם - עַל עִנּוּי הַדִּין, וְעַל עִוּוּת הַדִּין, וְעַל־הַמּוֹרִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה. חַיָּה רָעָה בָּאָה לָעוֹלָם - עַל שְׁבוּעַת שָׁוְא, וְעַל־חִלּוּל הַשֵּׁם. גָּלוּת בָּאָה לָעוֹלָם - עַל עוֹבְדֵי אֱלִילִים, וְעַל־גִּלּוּי עֲרָיוֹת, וְעַל־שְׁפִיכוּת דָּמִים, וְעַל־שְׁמִטַּת הָאָרֶץ.

יב בְּאַרְבָּעָה פְרָקִים הַדֶּבֶר מִתְרַבֶּה: בָּרְבִיעִית, וּבַשְּׁבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי חַג שֶׁבְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה. בָּרְבִיעִית, מִפְּנֵי מַעֲשַׂר עָנִי שֶׁבַּשְּׁלִישִׁית. בַּשְּׁבִיעִית, מִפְּנֵי מַעֲשַׂר עָנִי שֶׁבַּשִּׁשִּׁית. בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, מִפְּנֵי פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. בְּמוֹצָאֵי חַג שֶׁבְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה, מִפְּנֵי גֵזֶל מַתְּנוֹת עֲנִיִּים.

יג אַרְבַּע מִדּוֹת בָּאָדָם: הָאוֹמֵר, שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלְּךָ, זוֹ מִדָּה בֵינוֹנִית, וְיֵשׁ אוֹמְרִים: זוֹ מִדַּת סְדוֹם. שֶׁלִּי שֶׁלָּךְ וְשֶׁלָּךְ שֶׁלִּי, עַם הָאָרֶץ. שֶׁלִּי (שֶׁלָּךְ) וְשֶׁלָּךְ שֶׁלָּךְ, חָסִיד. שֶׁלָּךְ (שֶׁלִּי) וְשֶׁלִּי שֶׁלִּי, רָשָׁע.

---

16. עיין גמ' יומא כא.

17. תָּנוּ רַבָּנָן, עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלּוּ הֵן: בְּאֵר, וּמָן, וָקֶשֶׁת, הַכְּתָב, וְהַמִּכְתָּב, וְהַלּוּחוֹת, קִבּוּרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וּמְעָרָה שֶׁעָמַד מֹשֶׁה וְאֵלִיָּהוּ, פִּתִּיחַת פִּי הָאָתוֹן, וּפִתִּיחַת פִּי הָאָרֶץ לִבְלוֹעַ אֶת הָרְשָׁעִים. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף מַקְלוֹ שֶׁל אַהֲרֹן שְׁקֵדֶיהָ וּפְרָחֶיהָ, וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַמַּזִּיקִין, וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף בִּגְדוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן. (גמ' פסחים נד:)

יד אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדֵעוֹת: נּוֹחַ לִכְעֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת, יָצָא הֶפְסֵדוֹ בְּשִׂכָרוֹ. קָשֶׁה לִכְעֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת, יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. נּוֹחַ לִכְעֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת, חָסִיד. נּוֹחַ לִכְעֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת רָשָׁע.

טו אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים: מָהִיר לִשְׁמֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד, יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. קָשֶׁה לִשְׁמֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד, יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. מָהִיר לִשְׁמֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד, זוֹ חֵלֶק טוֹב. קָשֶׁה לִשְׁמֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד, זוֹ חֵלֶק רָע.

טז אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה: הָרוֹצֶה שֶׁיִּתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים, עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל־אֲחֵרִים. יִתְּנוּ אֲחֵרִים וְהוּא לֹא יִתֵּן, עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ. יִתֵּן וְיִתְּנוּ אֲחֵרִים, חָסִיד. לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים, רָשָׁע.

יז אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי לְבֵית הַמִּדְרָשׁ: הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עֹשֶׂה, שְׂכַר הֲלִיכָה בְּיָדוֹ. עֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ, שְׂכַר מַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ. הוֹלֵךְ וְעֹשֶׂה חָסִיד. לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עֹשֶׂה רָשָׁע.

יח אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבִים לִפְנֵי חֲכָמִים: סְפוֹג, וּמַשְׁפֵּךְ, מְשַׁמֶּרֶת, וְנָפָה. סְפוֹג, שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת־הַכֹּל. מַשְׁפֵּךְ, שֶׁמַּכְנִיס בְּזוֹ וּמוֹצִיא בְזוֹ. מְשַׁמֶּרֶת, שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת־הַיַּיִן וְקוֹלֶטֶת אֶת־הַשְּׁמָרִים. וְנָפָה, שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת־הַקֶּמַח וְקוֹלֶטֶת אֶת־הַסֹּלֶת.

יט כָּל־אַהֲבָה שֶׁהִיא־תְלוּיָה בְדָבָר, בָּטֵל דָּבָר, בְּטֵלָה אַהֲבָה. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר, אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם. אֵיזוֹ הִיא אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר? זוֹ אַהֲבַת אַמְנוֹן וְתָמָר. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר? זוֹ אַהֲבַת דָּוִד וִיהוֹנָתָן:

כ כָּל־מַחְלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. אֵיזוֹ הִיא מַחְלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם? זוֹ מַחְלֹקֶת הִלֵּל וְשַׁמַּאי. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם? זוֹ מַחְלֹקֶת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ.

כא כָּל הַמְזַכֶּה אֶת־הָרַבִּים, אֵין חֵטְא בָּא עַל־יָדוֹ. וְכָל־הַמַּחֲטִיא אֶת־הָרַבִּים, אֵין־מַסְפִּיקִים בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. מֹשֶׁה זָכָה וְזִכָּה אֶת־הָרַבִּים, זְכוּת הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לג:כא) צִדְקַת יְיָ עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל: יָרָבְעָם בֶּן נְבָט חָטָא וְהֶחֱטִיא אֶת־הָרַבִּים, חֵטְא הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א׳ טו:ל) עַל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל:

כב כָּל־מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הַלָּלוּ, הוּא מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ. וּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֲחֵרִים, הוּא מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־בִּלְעָם הָרָשָׁע. עַיִן טוֹבָה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנֶפֶשׁ שְׁפָלָה – מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ. עַיִן רָעָה, וְרוּחַ גְּבוֹהָה, וְנֶפֶשׁ רְחָבָה – מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־בִּלְעָם הָרָשָׁע. מַה בֵּין תַּלְמִידָיו שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ לְתַלְמִידָיו שֶׁל־בִּלְעָם הָרָשָׁע? תַּלְמִידָיו שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ, אוֹכְלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְנוֹחֲלִים הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ח:כא) [18]לְהַנְחִיל אֹהֲבַי | יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא: תַּלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע יוֹרְשִׁים גֵּיהִנֹּם וְיוֹרְדִים לִבְאֵר שַׁחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים נה:כד) וְאַתָּה אֱלֹהִים | תּוֹרִדֵם | לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא־יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח־בָּךְ:

18. תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁמוֹנִים תַּלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְהִלֵּל הַזָּקֵן, שְׁלוֹשִׁים מֵהֶן רְאוּיִים שֶׁתִּשְׁרֶה עֲלֵיהֶן שְׁכִינָה כְּמֹשֶׁה רַבֵּינוּ, שְׁלוֹשִׁים מֵהֶן רְאוּיִים שֶׁתַּעֲמוֹד לָהֶן חַמָּה כִּיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, עֶשְׂרִים בֵּינוֹנִיִּים, גָּדוֹל שֶׁבְּכוּלָּן יוֹנָתָן בֶּן עוּזִּיאֵל, קָטָן שֶׁבְּכוּלָּן רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, שֶׁלֹּא הִנִּיחַ מִקְרָא וּמִשְׁנָה גְּמָרָא, הֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת, דִּקְדּוּקֵי תּוֹרָה וְדִקְדּוּקֵי סוֹפְרִים, וְקַלִּין וַחֲמוּרִין וּגְזֵירוֹת שָׁווֹת, וּתְקוּפוֹת, וּגְמַטְרִיָּאוֹת, וּמִשְׁלוֹת כּוֹבְסִים וּמִשְׁלוֹת שׁוּעָלִים, שִׂיחַת שֵׁדִים וְשִׂיחַת דְּקָלִים וְשִׂיחַת מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וְדָבָר גָּדוֹל וְדָבָר קָטָן. דָּבָר גָּדוֹל מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, וְדָבָר קָטָן הַיְוֹת דְּאַבָּיֵי וְרָבָא. לְקַיֵּים מַה שֶּׁנֶּאֱמַר 'לְהַנְחִיל אֹהֲבַי | יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא'. וְכִי מֵאַחַר דְּקָטָן שֶׁבְּכוּלָּן כֵּן, גָּדוֹל שֶׁבְּכוּלָּם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. אָמְרוּ עָלָיו עַל יוֹנָתָן בֶּן עוּזִּיאֵל, בְּשָׁעָה שֶׁיּוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, כָּל עוֹף שֶׁפּוֹרֵחַ עָלָיו נִשְׂרָף. (גמ' סוכה כח., בבא בתרא קלד.)

כג יְהוּדָה בֶן־תֵּימָא אוֹמֵר: הֱוֵה עַז כַּנָּמֵר, וְקַל כַּנֶּשֶׁר, וְרָץ כַּצְּבִי, וְגִבּוֹר כָּאֲרִי - לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. הוּא הָיָה אוֹמֵר: עַז פָּנִים לְגֵי־הִנֹּם, וּבוֹשׁ פָּנִים לְגַן עֵדֶן. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ:

כד הוּא הָיָה אוֹמֵר: בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים לַמִּקְרָא, בֶּן־עֶשֶׂר לַמִּשְׁנָה, בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לַמִּצְוֹת, בֶּן־חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לַתַּלְמוּד, בֶּן־שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לַחֻפָּה, בֶּן־עֶשְׂרִים לִרְדֹּף, בֶּן־שְׁלֹשִׁים לַכֹּחַ, בֶּן־אַרְבָּעִים לַבִּינָה, בֶּן־חֲמִשִּׁים לָעֵצָה, בֶּן־שִׁשִּׁים לְזִקְנָה, בֶּן־שִׁבְעִים לְשֵׂיבָה, בֶּן־שְׁמוֹנִים לִגְבוּרָה, בֶּן־תִּשְׁעִים לָשׂוּחַ, בֶּן־מֵאָה כְּאִלּוּ מֵת וְעָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם.

כה בֶּן־בַּג בַּג אוֹמֵר: הַפֵּךְ־בָּהּ וַהֲפֵךְ־בָּהּ, דְּכֹלָּא בָהּ. וּבָהּ תֶּחֱזֵא, וְסִיב וּבְלֵה בָהּ, וּמִנָּהּ לָא תְזוּעַ, שֶׁאֵין לְךָ מִדָּה טוֹבָה מִזּוֹ הַיְמֶנָּה:

מ בֶּן־הֵא הֵא אוֹמֵר: לְפִם צַעֲרָא אַגְרָא.

(גמ' מכות כג: משנה) רִבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר, רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב:כא) יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: קדיש יתום, עלינו

פרק ששי

(גמ' סנהדרין נ. משנה) כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר:
(ישעיה ס:כא) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מטעו מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

שָׁנוּ חֲכָמִים בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה. בָּרוּךְ שֶׁבָּחַר בָּהֶם וּבְמִשְׁנָתָם.

א רִבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: כָּל־הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ זוֹכֶה לְדָבָרִים הַרְבֵּה. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁכָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ כְּדַאי הוּא לוֹ. נִקְרָא רֵעַ, אָהוּב, אוֹהֵב אֶת־הַמָּקוֹם, אוֹהֵב אֶת־הַבְּרִיּוֹת, [מְשַׂמֵּחַ אֶת־הַמָּקוֹם, מְשַׂמֵּחַ אֶת־הַבְּרִיּוֹת.] וּמַלְבַּשְׁתּוֹ עֲנָוָה וְיִרְאָה. וּמַכְשַׁרְתּוֹ לִהְיוֹת צַדִּיק, חָסִיד, יָשָׁר, וְנֶאֱמָן. וּמִרַחֲקָתוֹ מִן־הַחֵטְא, וּמְקָרַבְתּוֹ לִידֵי זְכוּת. וְנֶהֱנִים מִמֶּנּוּ עֵצָה וְתוּשִׁיָּה, בִּינָה וּגְבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ח:יד) לִי־עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה: וְנוֹתֶנֶת לוֹ מַלְכוּת, וּמֶמְשָׁלָה, וְחִקּוּר דִּין. וּמְגַלִּים לוֹ רָזֵי תּוֹרָה. וְנַעֲשֶׂה כְּמַעְיָן שֶׁאֵינוֹ פּוֹסֵק, וּכְנָהָר הַמִּתְגַּבֵּר וְהוֹלֵךְ, וְהֹוֶה צָנוּעַ וְאֶרֶךְ רוּחַ, וּמוֹחֵל עַל־עֶלְבּוֹנוֹ, וּמְגַדְּלָתוֹ וּמְרוֹמַמְתּוֹ עַל כָּל־הַמַּעֲשִׂים:

ב אָמַר רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־לֵוִי, בְּכָל־יוֹם וָיוֹם בַּת־קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב, וּמַכְרֶזֶת וְאוֹמֶרֶת: אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת, מֵעֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל־תּוֹרָה. שֶׁכָּל־מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה נִקְרָא נָזוּף, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי יא:כב) נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם: וְאוֹמֵר: (שמות לב:טז) וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת: אַל תִּקְרָא חָרוּת אֶלָּא חֵרוּת, שֶׁאֵין לְךָ בֶּן־חוֹרִין אֶלָּא מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. וְכָל־מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה הֲרֵי זֶה מִתְעַלֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר כא:יט) וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת:

19. אָמַר רִבִּי (אליעזר) [אֶלְעָזָר] מַאי דִּכְתִיב: 'חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת:' אַלְמָלֵי לָא נִשְׁתַּבְּרוּ לוּחוֹת הָרִשׁוֹנוֹת, לָא נִשְׁתַּכְּחָה תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל. רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב אָמַר, אֵין כָּל אוּמָה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'חֲרוּת' אַל תִּקְרֵי 'חָרוּת' אֶלָּא חֵירוּת. אָמַר רַב מַתָּנָה, מַאי דִּכְתִיב? 'וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה:' (במדבר כא:יח), אִם מֵשִׂים אָדָם עַצְמוֹ כְּמִדְבָּר זֶה, שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בּוֹ, תַּלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּים בְּיָדוֹ, וְאִם לָאו אֵין תַּלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּים בְּיָדוֹ.
רָבָא בְּרֵיהּ דְּרַב יוֹסֵף בַּר חָמָא הֲוָה לֵיהּ מִלְּתָא לְרַב יוֹסֵף בַּהֲדֵיהּ,... אָמַר לֵיהּ לָא תַּתִּיב אַכַּרְעִיךְ עַד דְּמָפַרְשַׁת לִי הַנַּי קְרָאֵי, מַאי דִּכְתִיב? 'וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה: וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת:' (במדבר כא:יח-כ) אָמַר לֵיהּ, אִם אָדָם מֵשִׂים עַצְמוֹ כְּמִדְבָּר זֶה, שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בּוֹ, תּוֹרָה נִיתְּנָה לוֹ בְּמַתָּנָה, וְכֵיוָן נִיתְּנָה לוֹ אַ-ל שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל' וְכֵיוָן שֶׁנְּחָלוֹ אַ-ל עוֹלֶה לְגָדוֹלָה 'וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת:' וְאִם מֵגִיס לִבּוֹ, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁפִּילוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּמִבָּמוֹת הַנִּיאֹ' וְאִם חוֹזֵר בּוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגְבִּיהוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: 'כָּל־גֵּיא יִנָּשֵׂא' (ישעיה מ:ד). (גמ' עירובין נד., נדריס נה.)

ג הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד, אוֹ הֲלָכָה אַחַת, אוֹ פָּסוּק אֶחָד, אוֹ דִבּוּר אֶחָד, אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת - צָרִיךְ לִנְהַג בּוֹ כָּבוֹד. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּדָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא לָמַד מֵאַחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד, קְרָאוֹ רַבּוֹ, אַלּוּפוֹ, וּמְיֻדָּעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים נה:יד) וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי: וַהֲלֹא דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמַה דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא לָמַד מֵאַחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד, קְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ וּמְיֻדָּעוֹ - הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד, אוֹ הֲלָכָה אַחַת, אוֹ פָּסוּק אֶחָד, אוֹ דִבּוּר אֶחָד, אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת, עַל־אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁצָּרִיךְ לִנְהַג בּוֹ כָּבוֹד. וְאֵין כָּבוֹד אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ג:לה) כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ (שם כח:י) וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ־טוֹב: וְאֵין טוֹב אֶלָּא תּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר: (שם ד:ב) כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ:

ד כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל־תּוֹרָה: פַּת בְּמֶלַח תֹּאכֵל, וּמַיִם בְּמִשּׂוּרָה תִּשְׁתֶּה, וְעַל־הָאָרֶץ תִּישָׁן, וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה, וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. אִם־אַתָּה עֹשֶׂה כֵּן, (תהלים קכח:ב) אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אַשְׁרֶיךָ - בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ - לָעוֹלָם הַבָּא.

ה אַל־תְּבַקֵּשׁ גְּדֻלָּה לְעַצְמְךָ, וְאַל־תַּחְמֹד כָּבוֹד. יוֹתֵר מִלִּמּוּדְךָ עֲשֵׂה. וְאַל־תִּתְאַוֶּה לְשֻׁלְחָנָם שֶׁל־מְלָכִים, שֶׁשֻּׁלְחָנְךָ גָּדוֹל מִשֻּׁלְחָנָם, וְכִתְרְךָ גָּדוֹל מִכִּתְרָם. וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ, שֶׁיְּשַׁלֵּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ.

ו גְּדוֹלָה תּוֹרָה יוֹתֵר מִן־הַכְּהֻנָּה וּמִן־הַמַּלְכוּת, שֶׁהַמַּלְכוּת נִקְנֵית בְּשָׁלֹשִׁים מַעֲלוֹת, וְהַכְּהֻנָּה בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע, וְהַתּוֹרָה נִקְנֵית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה דְבָרִים, וְאֵלּוּ הֵן: בְּתַלְמוּד, בְּשִׁמְיַעַת הָאֹזֶן, בְּעֲרִיכַת שְׂפָתַיִם, בְּבִינַת הַלֵּב, בְּשִׂכְלוּת הַלֵּב, בְּאֵימָה, בְּיִרְאָה, בַּעֲנָוָה, בְּשִׂמְחָה, (בְּטָהֳרָה,) בְּשִׁמּוּשׁ חֲכָמִים, בְּדִקְדּוּק חֲבֵרִים, בְּפִלְפּוּל הַתַּלְמִידִים, בְּיִשּׁוּב, בְּמִקְרָא, בְּמִשְׁנָה, בְּמִעוּט סְחוֹרָה, בְּמִעוּט דֶּרֶךְ אֶרֶץ, בְּמִעוּט תַּעֲנוּג, בְּמִעוּט שֵׁנָה, בְּמִעוּט שִׂיחָה, בְּמִעוּט שְׂחוֹק, בְּאֶרֶךְ אַפַּיִם, בְּלֵב־טוֹב, בֶּאֱמוּנַת חֲכָמִים, בְּקַבָּלַת הַיִּסּוּרִין, הַמַּכִּיר אֶת־מְקוֹמוֹ, וְהַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, וְהָעוֹשֶׂה סְיָג לְדְבָרָיו, וְאֵינוֹ מַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ, אָהוּב, אוֹהֵב אֶת־הַמָּקוֹם, אוֹהֵב אֶת־הַבְּרִיּוֹת, אוֹהֵב אֶת־הַצְּדָקוֹת, אוֹהֵב אֶת־הַמֵּישָׁרִים, אוֹהֵב אֶת־הַתּוֹכָחוֹת, וּמִתְרַחֵק מִן־הַכָּבוֹד, וְלֹא־מֵגִים לִבּוֹ בְּתַלְמוּדוֹ, וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּהוֹרָאָה, נוֹשֵׂא בְעֹל עִם־חֲבֵרוֹ, וּמַכְרִיעוֹ לְכַף זְכוּת, וּמַעֲמִידוֹ עַל־הָאֱמֶת, וּמַעֲמִידוֹ עַל־הַשָּׁלוֹם, וּמִתְיַשֵּׁב בְּתַלְמוּדוֹ, שׁוֹאֵל, וּמֵשִׁיב, שׁוֹמֵעַ וּמוֹסִיף, הַלּוֹמֵד עַל־מְנַת לְלַמֵּד, וְהַלּוֹמֵד עַל־מְנַת לַעֲשׂוֹת, הַמַּחְכִּים אֶת־רַבּוֹ, וְהַמְכַוֵּן אֶת־שְׁמוּעָתוֹ, וְהָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ. הָא לָמַדְתָּ, כָּל־הָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ, מֵבִיא גְאֻלָּה לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: [20] (אסתר ב:כב) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי:

ז גְּדוֹלָה תּוֹרָה, שֶׁהִיא נוֹתֶנֶת חַיִּים לְעֹשֶׂיהָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ד:כב) [21] כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא: וְאוֹמֵר: (שם ג:ח) רְפָאוֹת תְּהִי לְשָׁרֶךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ: וְאוֹמֵר: (שם:יח) עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: וְאוֹמֵר: (שם ח:ט) [22] כִּי | לְוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ: וְאוֹמֵר, (שם ד:ט) תִּתֶּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת־חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ: וְאוֹמֵר: (שם ט:יח) כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: וְאוֹמֵר: (שם ג:טז) אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: וְאוֹמֵר: (שם:ב) כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:

---

20. רַבִּי יוֹסֵי [אוֹמֵר], כָּל הָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ, מֵבִיא גְאוּלָּה לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי:' (אסתר ב:כב) (גמ' חולין קד:)

21. בְּרוּרְיָה אַשְׁכַּחְתֵּיהּ לְהַהוּא תַּלְמִידָא, דַּהֲוָה קָא גָרִיס בְּלִחְיֹשָׁה, בָּטְשָׁה בֵּיהּ, אָמְרָה לֵיהּ, לָא כַּךְ כָּתוּב: 'עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה' (שמואל ב' כג:ה) אִם עֲרוּכָה בְּרמ"ח אֵבָרִים שֶׁלְּךָ מִשְׁתַּמֶּרֶת, וְאִם לַאו, אֵינָהּ מִשְׁתַּמֶּרֶת.
אָמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל לְרַב יְהוּדָה, שִׁינְנָא פְּתַח פּוּמֵיךְ קְרֵי, פְּתַח פּוּמֵיךְ תְּנֵי, כִּי הֵיכִי דְּתִתְקַיֵּים בֵּיךְ, וְתוֹרִיךְ חַיֵּי, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא:' אַל תִּקְרֵי 'לְמֹצְאֵיהֶם' אֶלָּא לְמוֹצִיאֵיהֶם בְּפֶה. (גמ' עירובין נד.)

22. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְאֵין עִמּוֹ לְוָיָה, יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי | לְוְיַת חֵן הֵם.' חָשׁ בְּרֹאשׁוֹ יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי | לְוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ.' חָשׁ בְּגַרְגְּרוֹתָיו יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ:'. חָשׁ בְּמֵעָיו יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'רְפָאוֹת תְּהִי לְשָׁרֶךָ.' חָשׁ בְּעַצְמוֹתָיו יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ:'. חָשׁ בְּכָל גּוּפוֹ יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא:'. (גמ' שם)

ח רִבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יְהוּדָה מִשּׁוּם רִבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יוֹחַאי אוֹמֵר: הַנּוֹי, וְהַכֹּחַ, וְהָעֹשֶׁר, וְהַכָּבוֹד, וְהַחָכְמָה, וְהַזִּקְנָה, וְהַשֵּׂיבָה, וְהַבָּנִים - נָאֶה לַצַּדִּיקִים וְנָאֶה לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שם טז:לא) עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא: וְאוֹמֵר: (שם כ:כט) תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה: וְאוֹמֵר: (שם יד:כד) עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם וְאוֹמֵר: (שם יז:ו) עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם: וְאוֹמֵר: (ישעיה כד:כג) וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְיָ צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד: רִבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־מְנַסְיָא אוֹמֵר: אֵלּוּ שֶׁבַע מִדּוֹת, שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים לַצַּדִּיקִים, כֻּלָּם נִתְקַיְּמוּ בְּרַבִּי וּבְבָנָיו.

ט אָמַר רִבִּי יוֹסֵי בֶּן־קִסְמָא: פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, וּפָגַע בִּי אָדָם אֶחָד. וְנָתַן־לִי שָׁלוֹם, וְהֶחֱזַרְתִּי לוֹ שָׁלוֹם. אָמַר לִי: רַבִּי, מֵאֵי־זֶה מָקוֹם אָתָּה? אָמַרְתִּי לוֹ: מֵעִיר גְּדוֹלָה שֶׁל־חֲכָמִים וְשֶׁל־סוֹפְרִים אָנִי. אָמַר לִי: רַבִּי, רְצוֹנְךָ שֶׁתָּדוּר עִמָּנוּ בִּמְקוֹמֵנוּ, וַאֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דִּינְרֵי זָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת? אָמַרְתִּי לוֹ: אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל־כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, אֵינִי דָּר אֶלָּא בִּמְקוֹם תּוֹרָה. וְכֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל־יְדֵי דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: (תהלים קיט:עב) טוֹב־לִי תּוֹרַת־פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכֶסֶף: וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁל־אָדָם אֵין מְלַוִּים לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, אֶלָּא תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ו:כב) [23] בְּהִתְהַלֶּכְךָ | תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וְהָקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ: בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ - בָּעוֹלָם הַזֶּה. בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ - בַּקֶּבֶר. וְהָקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ - לָעוֹלָם הַבָּא. וְאוֹמֵר: (חגי ב:ח) לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת:

י חֲמִשָּׁה קִנְיָנִים קָנָה (לו) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: [24] תּוֹרָה - קִנְיָן אֶחָד, שָׁמַיִם וָאָרֶץ - קִנְיָן אֶחָד, אַבְרָהָם - קִנְיָן אֶחָד, יִשְׂרָאֵל - קִנְיָן אֶחָד, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ - קִנְיָן אֶחָד. תּוֹרָה מִנַּיִן? דִּכְתִיב: (משלי ח:כב) יְיָ קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז: שָׁמַיִם וָאָרֶץ מִנַּיִן? דִּכְתִיב: (ישעיה סו:א) כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: וְאוֹמֵר: (תהלים קד:כד) מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ | יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: אַבְרָהָם מִנַּיִן? דִּכְתִיב: (בראשית יד:יט) וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יִשְׂרָאֵל מִנַּיִן? דִּכְתִיב: (שמות טו:טז) עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְיָ עַד־יַעֲבֹר עַם־זּוּ קָנִיתָ: וְאוֹמֵר: (תהלים טז:ג) לְקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם: בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מִנַּיִן? דִּכְתִיב: (שמות טו:יז) מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: וְאוֹמֵר: (תהלים עח:נד) וַיְבִיאֵם אֶל־גְּבוּל קָדְשׁוֹ הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ:

יא כָּל מַה־שֶּׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא בְרָאוֹ אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מג:ז) כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו: וְאוֹמֵר: (שמות טו:יח) יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

(גמ' מכות כג: משנה) רִבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר, רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב:כא) יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: קדיש יתום, עלינו

23. תַּנְיָא, אֶת זוֹ דָּרַשׁ רִבִּי מְנַחֵם בַּר יוֹסֵי, 'כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר' (משלי ו:כג), תְּלָה הַכָּתוּב אֶת הַמִּצְוָה בְּנֵר, וְאֶת הַתּוֹרָה בְּאוֹר, לוֹמַר לְךָ, מַה נֵּר אֵינָהּ מְגִינָה אֶלָּא לְפִי שָׁעָה, אַף מִצְוָה אֵינָהּ מְגִינָה אֶלָּא לְפִי שָׁעָה. וְאֶת הַתּוֹרָה בְּאוֹר, מָה אוֹר מֵגִין לְעוֹלָם, אַף תּוֹרָה מְגִינָה לְעוֹלָם, וְאוֹמֵר 'בְּהִתְהַלֶּכְךָ | תַּנְחֶה אֹתָךְ וגו'', 'בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ' זֶה הָעוֹלָם הַזֶּה, 'בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ' זוֹ מִיתָה, 'וְהָקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ' לֶעָתִיד לָבֹא. (גמ' סוטה כא.)

24. תּוֹרָה קִנְיָן אֶחָד, דִּכְתִיב: 'ד' קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ' (משלי ח:כב), שָׁמַיִם וָאָרֶץ קִנְיָן אֶחָד, דִּכְתִיב: 'קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:' (בראשית יד:יט), בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיָן אֶחָד, דִּכְתִיב: 'הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ:' (תהלים עח:נד), יִשְׂרָאֵל קִנְיָן אֶחָד, דִּכְתִיב: 'עַם־זּוּ קָנִיתָ:' (שמות טו:טז). (גמ' פסחים פז:)

יש דיון בפסוקים האם מותר לשתות מים בבין השמשות. יש אוסרים לשתות מים בין השמשות כל יום, אך פוסקי אשכנז אסרו זאת רק בין השמשות של מוצאי שבת. זה מבוסס על קבלה הנוגעת לשתיית מים לאחר הזמן בו הנשמות נמצאות מחוץ לגיהנם, לפני שעליהן לחזור לגיהנם. כשאחד מבעלי התוספות אכל סעודת שלישית במהלך השמשות - רבינו תם התנגד בתוקף. זה גרם לבני אשכנז לא לאכול סעודת שלישית בשלב זה, בין אם זה מלווה במים ובין אם לא. כשהחתם סופר התיישב בהונגריה, הוא פעל לפי המנהג המקומי, ואכל **סעודת שלישית** אחרי מנחה, אך הוא דאג שלא יהיו מים על השולחן. בהקשר זה, יין ומיץ פירות אינם נחשבים למים.

אָמַר רְבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פַּזִּי אָמַר רְבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי מִשּׁוּם בַּר קַפָּרָא, כָּל הַמְקַיֵּים שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת בְּשַׁבָּת נִיצּוֹל מִשָּׁלֹשׁ פּוּרְעָנֻיּוֹת, מֵחֶבְלוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ, וּמִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, וּמִמִּלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג. מֵחֶבְלוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ, כְּתִיב הָכָא **'יוֹם'** (שמות טז:כה), וּכְתִיב הָתָם: **'הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם'** (מלאכי ג:כג), וּמִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, כְּתִיב הָכָא **'יוֹם'**, וּכְתִיב הָתָם **'יוֹם עֲבֻרָה הַיּוֹם הַהוּא'** (צפניה א:טו), וּמִמִּלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג, כְּתִיב הָכָא **'יוֹם'**, וּכְתִיב הָתָם **'בְּיוֹם בּוֹא גוֹג'** (יחזקאל לח: יח). **(גמ' שבת קיח.)**

כך היה המנהג מעולם לאכול לפני מנחה וכמו שמשמע גם בגמרא,
ורבינו משולם שינה את המנהג והנהיג לאכול אחרי מנחה וכעס עליו רבינו תם.

חתם סופר התנגד באופן דומה לאמירה של **'אתקינו סעודתא'** בגלל המושגים המקובלים שהוזכרו,
ואין לחשוף אותם בפומבי. מבחינה מעשית, עדיף להשמיט זאת מבלי לגרום למחלוקת.

לדוד ברוך ולמנצח בנגינות למוצאי שבת Psalmen für zum Sabbatausgang[1]

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד - בעיקר במוצאי שבת - אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש הבעל תפלה אפילו בתפילת מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

במוצאי שבת מאחרים התפלה כדי להוסיף מחול על הקודש, וממתינים עד שיראו ג' כוכבים קטנים רצופים, וביום המעונן עד שיצא הספק מלבו. וקודם שמתחילים והוא רחום נוהגים לזמר ב' מזמורים אלה (אבל א"א ב**בית אבל**):

במוצאי שבת הבעל תפלה מנגן במקומו בלי טלית קודם לתפילת ערבית שני מזמורים אלה
ואומרים אותם בניגון ידוע : **(גם ביום טוב שחל בשבת מזמרים לדוד ברוך במוצאי שבת שהוא גם מוצאי יום טוב.)**

קמד לְדָוִד | בָּרוּךְ יְיָ | צוּרִי הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְּרָב אֶצְבְּעוֹתַי לַמִּלְחָמָה:
חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי וּמְפַלְטִי לִי מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי הָרוֹדֵד עַמִּי תַחְתָּי:
יְיָ מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ:
אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר:
יְיָ הַט־שָׁמֶיךָ וְתֵרֵד גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ:
בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם שְׁלַח חִצֶּיךָ וּתְהֻמֵּם:

1. במוצאי שבת 'לְדָוִד | בָּרוּךְ' לא ('שִׁיר הַמַּעֲלוֹת') נאמר בכל קהילות, הוא עדיין נאמר בקהילות בני ירושלים ובקהילות ספרדים. המשנה ברורה מזכיר אותו כמנהג טוב (לכן בני ליטא צריכים לומר זאת גם כן). זה נעצר על ידי החסידים. מכיוון שמעולם לא היה קדיש על מנהג הקדום, הוא לא התווסף אחר כך. (רק קהילה אחת או שתיים בהונגריה אמרו קדיש אחר 'לְדָוִד | בָּרוּךְ').

שְׁלַח יָדֶיךָ מִמָּרוֹם פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר׃

אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר׃

אֱלֹהִים שִׁיר חָדָשׁ אָשִׁירָה לָּךְ בְּנֵבֶל עָשׂוֹר אֲזַמְּרָה לָּךְ׃

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה׃

פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר׃

אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר׃

[2]אֲשֶׁר בָּנֵינוּ | כִּנְטִיעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְּזָוִיּוֹת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל׃

מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל זַן צֹאנֵנוּ מַאֲלִיפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ׃

אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין־פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ׃

אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְּיָ אֱלֹהָיו׃

סז לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר׃

אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃

לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ׃

יוֹדוּךָ עַמִּים | אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃

יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים | בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה׃

יוֹדוּךָ עַמִּים | אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃

אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ׃

יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ׃

2. אָמַר רַב זוּטְרָא בַּר טוֹבִיָּה אָמַר רַב, מַאי דִּכְתִיב: 'אֲשֶׁר בָּנֵינוּ | כִּנְטִיעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְּזָוִיּוֹת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל׃': 'אֲשֶׁר בָּנֵינוּ | כִּנְטִיעִים', אֵלּוּ בַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁלָּא טָעֲמוּ טַעַם חֵטְא, 'בְּנוֹתֵינוּ כְּזָוִיּוֹת' אֵלּוּ בְּתוּלוֹת יִשְׂרָאֵל, שֶׁאוֹגְדוֹת פִּתְחֵיהֶן לְבַעֲלֵיהֶן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, 'וּמְלֵאוּ כַּמִּזְרָק כְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ:' (זכריה ט׳:טו), אִיבָּעִית אֵימָא מַהָכָא, 'מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל זַן'. 'מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל:', אֵלּוּ וָאֵלּוּ, מַעֲלָה עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב, כְּאִילּוּ נִבְנָה הֵיכָל בִּימֵיהֶן. (גמ' פסחים פז.) 'וְאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת:' (ויקרא כו׳:ג) רְבִי מֵאִיר אוֹמֵר, מָאתַיִם אַמָּה, כִּשְׁתֵּי קוֹמוֹת שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן. רְבִי יְהוּדָה אוֹמֵר, כְּנֶגֶד הֵיכָל וְכוֹתְלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אֲשֶׁר בָּנֵינוּ | כִּנְטִיעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְּזָוִיּוֹת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל:'. כִּי קָאָמַר רְבִי יוֹחָנָן, לְכֵוִי דְּבֵי זִיקָא. (גמ' סנהדרין ק.) כִּי הֲווּ מִפְטְרֵי רַבָּנָן מִבֵּי רַב חִסְדָּא, וְאָמְרֵי לַהּ מִבֵּי רְבִי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, אָמְרוּ לֵיהּ הָכִי, 'אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים וגו'". 'אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים' רַב וּשְׁמוּאֵל, וְאָמְרֵי לַהּ רְבִי יוֹחָנָן וּרְבִי אֶלְעָזָר, חַד אָמַר, 'אַלּוּפֵינוּ' בְּתוֹרָה, וְחַד אָמַר 'מְסֻבָּלִים' בְּמִצְוֹת. וְחַד אָמַר, 'אַלּוּפֵינוּ' בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת, וּ'מְסֻבָּלִים' בְּיִסּוּרִים. (גמ' ברכות יז.)

קריאת שמע וברכותיה למוצאי שבת[1] Abendgebet für Sabbatausgang

במוצאי שבת הבעל תפלה מתחיל [2] 'והוא רחום' וממשיך בנעימה מיוחדת, ואומר 'ברכו' בניגון ארוך במיוחד.

עח:לח הבעל תפלה אומר **וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ:** כ:י [3] הקהל עונין והב"ת אחריהם **יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:**

הבעל תפלה מאריך באמירת 'ברכו' ובימים מיוחדים (שאין תחנון) מאריך עוד יותר:

בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים ◇ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◇ וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים:** תהלים סח:כ **סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְּזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמֵם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה:**

בָּרֲכוּ [4]

אֶת־יְיָ כשמנגן בעל תפלה השם יאמר הקהל: **בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

הַמְבֹרָךְ: כשמנגן בעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל: קיג:ב **יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:**

קהל ובעל תפלה יחדיו: **בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים ◇ בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים ◇ וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים ◇ וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים ◇ וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ: בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה ◇ גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אוֹר: » וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה ◇ וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה ◇ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיָּם ◇ תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהַבְתָּ ◇ תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◇ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים ◇ אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ: עַל־כֵּן ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ ◇ » וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הֵם חַיֵּינוּ ◇ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ ◇ וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ ◇ אַל־תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: [5]

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של הבעל תפלה.

---

1. לפי מנהג אשכנז, אמירת '(ברוך) המבדיל בין קודש לחול' בלא שם ומלכות אינה מספיקה כדי להתיר עשיית מלאכה אחר צאת הכוכבים במוצאי שבת. בתקופת הראשונים נשים היו פשוט אומרות את הברכה המלאה, 'ברוך אתה ד' אלדינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול'. בימינו נשים מתפללות את העמידה **במוצאי שבת**, וזוכרות לכלול את 'אתה חוננתנו'. לאחר מכן, אפשר לעשות מלאכה, אך יש להבדיל על הכוס לפני האכילה.

   נשים מתפללות עמידה לפני שעושות מלאכה מחשש לשיטת השולחן ערוך שאין לברך בשם ומלכות.

2. **הבעל תפלה מנגן** 'והוא רחום' ו'ברכו' בחודש אלול בניגון אלול, בימי סליחות ובמוצאי ראש השנה **בניגון של חצי קדיש שלפני ימים נוראים, ומאריכים בו ביותר. במוצאי יום כפור ובמוצאי רגלים בניגון של מוצאי שבת.**

3. **במוצאי יום הכפורים** אין הקהל עונים 'ד' הוֹשִׁיעָה' אלא הבעל תפלה אומר לבדו בנעימה את שני הפסוקים.

4. **במוצאי אחרון של פסח** מאריכים 'ברכו' ביותר ומכנים אותו 'ברכו של חמץ' ('חמצדיגען ברכו').

5. יבטא היטב, שלא ישמע 'אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:'.

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ח בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן דברים ו:ד [6] **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

בלחש (גמ' פסחים נו.) **בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:**

דברים ו:כ-ט **וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדֶךָ:**
וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבֶךָ: [7] וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם
[8] בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל-יָדֶךָ
וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

דברים יא:יג-כא **וְהָיָה אִם-שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם**
לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל-לְבַבְכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי
מְטַר-אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי
עֵשֶׂב-בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם
וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף-יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם
וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם-מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת-דְּבָרַי אֵלֶּה עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם
לְאוֹת עַל-יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ
בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:
הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ירבו' עד 'אמת' [9] **לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל**
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:

---

6. תַּנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, הַקּוֹרֵא אֶת שְׁמַע צָרִיךְ שֶׁיַּשְׁמִיעַ לְאָזְנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:', הַשְׁמַע לְאָזְנֶיךָ מַה שֶּׁאַתָּה מוֹצִיא מִפִּיךָ, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, 'אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבֶךָ:', אַחַר כַּוָּונַת הַלֵּב הֵן הֵן הַדְּבָרִים. (גמ' מגילה כ.)

7. אָמַר רַב סַפְרָא מִשּׁוּם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא, מַאי דִּכְתִיב? 'וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ'? אַל תִּקְרֵי 'וְשִׁנַּנְתָּם' אֶלָּא, 'וְשִׁלַּשְׁתֶּם'. לְעוֹלָם יְשַׁלֵּשׁ אָדָם שְׁנוֹתָיו, שְׁלִישׁ בַּמִּקְרָא, שְׁלִישׁ בַּמִּשְׁנָה, שְׁלִישׁ בַּתַּלְמוּד. מִי יוֹדֵעַ כַּמָּה חַיַּי? לָא צְרִיכָא לְיוֹמֵי. ... וכ"ל לפרש בכל יום ויום עלמו ישלש על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא. (גמ' קידושין ל. תוס' ד"ה לא צריכא ליומי)

8. תָּנוּ רַבָּנָן, 'בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ', פְּרָט לְעוֹסֵק בְּמִצְוָה, 'וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ', פְּרָט לְחָתָן. (גמ' סוכה כה.)

9. אָמְרוּ לֵיהּ לְרַבִּי יוֹחָנָן, אִיכָּא סָבֵי בְּבָבֶל, תָּמֵהּ וְאָמַר 'לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה' כְּתִיב, אֲבָל בְּחוּצָה לָאָרֶץ לָא? כֵּיוָן דְּאָמְרֵי לֵיהּ מַקְדְּמֵי וּמַחְשְׁכֵי לְבֵי כְּנִישְׁתָּא, אָמַר הַיְינוּ דְּאַהֲנֵי לְהוּ, כִּדְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי לְבָנֵיהּ, קַדְּמֻנוּ וְחַשְׁיבוּ וְעַיְּילוּ לְבֵי כְּנִישְׁתָּא, כִּי הֵיכִי דְּתוֹרְכוּ חַיֵּי. (גמ' ברכות ח.)

במדבר טו:לז-מא וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף-פְּתִיל תְּכֵלֶת:
וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ
וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:

הקהל והבעל תפלה אומרים את הפסוק האחרון עם הרב.

אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם-מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריוח מעט שלא יבולע האל"ף. הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם', ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל־זֹאת ◇ וְקַיָּם עָלֵינוּ ◇ כִּי הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ ◇
וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד־מְלָכִים ◇ מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף
כָּל־הָעָרִיצִים: הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ ◇ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ:
איוב ט:י [10] הָעֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר: תהלים סו:ט הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ
בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ: הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◇ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל
כָּל־שֹׂנְאֵינוּ: הָעֹשֶׂה־לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה ◇ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי־חָם:
הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם ◇ וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם:
» הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף ◇ אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע:
וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ ◇ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ: וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם:
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה ◇ בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◇ וְאָמְרוּ כֻלָּם –

10. מאי גְּבוּרוֹת גְּשָׁמִים? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִפְּנֵי שֶׁיּוֹרְדִין בִּגְבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר:', וּכְתִיב: 'הַנֹּתֵן מָטָר עַל־פְּנֵי־אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת:' (איוב ה:י). (גמ' תענית ב.)

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

בעל תפלה מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה ◇ טו:ב זֶה אֵלִי עָנוּ ◇ וְאָמְרוּ –

בעל תפלה וקהל טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

בעל תפלה וְנֶאֱמַר: ירמיה לא:י כִּי־פָדָה יְיָ אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◇ וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים ◇ וּפְרוֹס עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ ◇ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן ◇ וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ ◇ » וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ ◇ כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה: וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד:

אמירת פסוקי 'בָּרוּךְ ד' לְעוֹלָם' עם ברכת 'יְרָאוּ עֵינֵינוּ' נתקנה על ידי חכמים הן לבני בבל והן לבני ארץ ישראל, והובאו בסידורי ארץ ישראל מקדמת דנא, ומקובל היה לאמרם אצל כל אשכנזים אף אלה שעלו לארץ ישראל, ולכן נמצאת בכל סידוריהם הנדפסים כולל סידור 'שער שמים' שערך השל"ה, אב"ד פפד"מ ומרא דארעא דישראל, על פי המנהגים שנהג בארץ ישראל (בציינו כי "רבנן בתרי תיקנו למימר בָּרוּךְ ד' לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן:", ולכן כתב לו ביאור על פי נגלה ונסתר). תלמידי הגר"א שאינם אומרים 'וְשָׁמְרוּ' בערבית ליל שבת משמיטים גם 'בָּרוּךְ ד' לְעוֹלָם', הן בארץ ישראל והן בחוץ לארץ, על פי מנהגו האישי בווילנא:

מותר לדלג ברכה זו כדי להספיק תפילה בציבור, ולהשלימה עד 'אלא אתה' אחרי שמונה עשרה.

תהלים פט:נג [11] בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן: קלה:כא בָּרוּךְ יְיָ | מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם הַלְלוּ־יָהּ: עב:יח־יט בָּרוּךְ | יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל [12] עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן: קד:לא יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: קיג:ב יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: שמואל א' יב:כב כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם: מלכים א' יח:לט וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ

11. מנהג אשכנז להישאר בישיבה 'בָּרוּךְ ד' לְעוֹלָם' ולכן הוא אינו חושב שהוא כבר יוצא שמונה עשרה.

12. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מַאי דִּכְתִיב: 'עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם' אֲפִילוּ בַּעַל הַנֵּס אֵינוֹ מַכִּיר בְּנִסּוֹ. (גמ' נדה לא.)

יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: תהלים לג:כב יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ
כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: דברי הימים א׳ טז:לה הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם
לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: תהלים פו:ט-י כָּל־גּוֹיִם | אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ
וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים
לְבַדֶּךָ: שמות טו:יג וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ | וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְךָ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ:
בָּרוּךְ יְיָ בַּיּוֹם: בָּרוּךְ יְיָ בַּלַּיְלָה: בָּרוּךְ יְיָ בְּשָׁכְבֵנוּ: בָּרוּךְ יְיָ בְּקוּמֵנוּ: כִּי בְיָדְךָ
נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים: איוב יב:י אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ:
תהלים לא:ו בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָ אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם
יַחֵד שִׁמְךָ ◇ וְקַיֵּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד ◇ וּמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

» יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִבֵּנוּ וְתָגֵל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתְךָ בֶּאֱמֶת ◇ בֶּאֱמֹר לְצִיּוֹן מָלַךְ
אֱלֹהָיִךְ: יׄ:טז יְיָ יִמְלֹךְ לג:ה יְיָ מָלָךְ שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇
וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד ◇ כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ
בִּכְבוֹדוֹ ◇ תָּמִיד ◇ יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ וְעַל כָּל־מַעֲשָׂיו:

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל

שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ראש חודש

בליל א' דראש חודש מכריזים 'יעלה ויבא';
בליל ב' דראש חודש, וכן אם יש רק יום אחד של ראש חודש, מכריזים 'ראש חדש'.

ותן טל ומטר

בליל ז' מרחשון בא"י ובליל ס' לתקופה בחו"ל בערבית לפני שמונה עשרה, מכריזים בקול רם: 'שְׁאֵלָה' כדי להזכיר לקהל לומר: 'ותן טל ומטר'.

Ausgang der Sabbat und Feiertage ערבית עמידה למוצאי שבת

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה:

במוצאי שבת ויום טוב:

[1] אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ לְמַדֵּע תּוֹרָתֶךָ ◇ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ ◇ [2] וַתַּבְדִּילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ ◇ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים ◇ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ הָחֵל עָלֵינוּ הַיָּמִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם ◇ חֲשׂוּכִים מִכָּל־חֵטְא ◇ וּמְנֻקִּים מִכָּל־עָוֹן ◇ וּמְדֻבָּקִים בְּיִרְאָתֶךָ:

וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ בִּינָה דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

1. מהר"י סג"ל תיקנו לומר אתה חוננתנו -הבדלה- סמוך לתיבת 'בינה' ולא סמוך לחתימה שהוא לאחר תיבת 'השכל', וסמכו דבריהם משום דבינה ראשי תיבות בשמים יין נר הבדלה. (מהרי"ל)

2. כ"ה בכל ס"י (ופירשו נתת לנו להבדיל, וכעין מ"ש רש"י דברים כ"ט:י"א). (סידור אזור אליהו)

הַשִּׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ ◇ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי מכה על הלב חָטָאנוּ ◇ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי מכה על הלב פָשָׁעְנוּ ◇ כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן, הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה בְעָנְיֵנוּ ◇ וְרִיבָה רִיבֵנוּ ◇ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ כִּי גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא ◇ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה ◇ כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה ◇ וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ ◇ [3] כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא, חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר)
ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן טל ומטר לברכה' עד פסח.

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה ◇ (בקיץ ◇ וְתֵן בְּרָכָה) (בחורף ◇ וְתֵן טַל וּמָטָר לִבְרָכָה) עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה ◇ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבָרֵךְ שְׁנוֹתֵינוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ ◇ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ ◇ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ, נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה ◇ וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה ◇ וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה ◇ וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◇ וְצַדְּקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה ◇ הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

לַמְּשֻׁמָּדִים אַל־תְּהִי תִקְוָה ◇ וְכָל־הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ ◇ וְכָל־אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ ◇ וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וְתַכְנִיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים, וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים ◇ וְעַל־זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ וְעַל־פְּלֵיטַת סוֹפְרֵיהֶם ◇ וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ ◇ יֶהֱמוּ רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם ◇ וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ בָטָחְנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

3. מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן ◇ וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ שֶׁתִּשְׁלַח מְהֵרָה רְפוּאָה שְׁלֵמָה מִן־הַשָּׁמַיִם ◇ רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף לְחוֹלֶה (פב"פ) בְּתוֹךְ שְׁאָר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב ◇ וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◇ וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם ◇ וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ ◇ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַצְמִיחַ, קֶרֶן יְשׁוּעָה:

[4]שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ ◇ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◇ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה ◇ וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל־תְּשִׁיבֵנוּ ◇ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

(גמ' ברכות מת.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ לראש חודש: בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לפסח: בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | לסכות: בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה ◇ וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

4. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, הַלָּכָה, שׁוֹאֵל אָדָם צָרְכָּיו בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרֵיהּ דְּרַב שְׁמוּאֵל בַּר שִׁילַת מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב, אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ שׁוֹאֵל אָדָם צָרְכָּיו בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה, אֲבָל אִם בָּא לוֹמַר בְּסוֹף כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה מֵעֵין כָּל בְּרָכָה, אוֹמֵר. אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אַשִׁי אָמַר רַב, אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ שׁוֹאֵל אָדָם צָרְכָּיו בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה, אִם יֵשׁ חוֹלֶה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, אוֹמֵר בְּבִרְכַת חוֹלִים, וְאִם צָרִיךְ לְפַרְנָסָה, אוֹמֵר בְּבִרְכַת הַשָּׁנִים. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ שׁוֹאֵל אָדָם צָרְכָּיו בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה, אֲבָל אִם בָּא לוֹמַר אַחַר תְּפִלָּתוֹ אֲפִילוּ כְּסֵדֶר יוֹם הַכִּפּוּרִים אוֹמֵר. (גמ' עבודה זרה ח.)

כל ימי חנוכה, גם בפורים בתפלת ערבית קודם קריאת המגילה, אומר' כאן 'על הנסים'(ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇
שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה: בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת־רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

בפורים: בִּימֵי מָרְדֳּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה ◇ כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע ◇ בִּקֵּשׁ אסתר ג:יג לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ ◇ וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ ◇ וַהֲשֵׁבוֹתָ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ ◇ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:
כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ, נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם ◇ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ, אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בעשרת ימי תשובה: בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ ◇ אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וענני וַעֲנֵנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: [5] פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר ◇ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר ◇

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

אם חל **יום טוב** באחד מימות החול הבאים אין אומרים 'ויהי **נעם**' (עמ' **239**) ולא '**ואתה קדוש**' (עמ' **240**), וממשיך '**תתקבל צלותהון**' (עמ' **241**), במוצאי **יום טוב** אומרים כאן קדיש '**תתקבל**', מבדילים על הכוס בלא נר ובשמים, ואומרים '**עלינו**' (עמ' **245**). במוצאי שבת מוסיפים גם '**ויהי נעם**' (עמ' **239**) '**עלינו**'. ב**פורים** אחר שמונה עשרה אומרים קדיש '**תתקבל**' וקוראים את המגילה. ב**תשעה באב** אומרים קדיש **שלם** בלי '**תתקבל**'. אין אומרים '**ויהי נעם**' ו'**ויתן לך**'.

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇ וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל

שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

5. אָמַר רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרִי אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיךְ שֶׁיִּפְסִיעַ שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לַאֲחוֹרָיו, וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן שָׁלוֹם. אָמַר לֵיהּ רַב מָרְדָּכָי, כֵּיוָן שֶׁפָּסַע שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לַאֲחוֹרָיו, הָתָם אִיבַּעְיָא לֵיהּ לְמֵיקַם... תַּנְיָא נַמִּי הָכִי, שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לַאֲחוֹרָיו, וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן שָׁלוֹם. וְאִם לֹא עָשָׂה כֵּן, רָאוּי שֶׁלֹּא הִתְפַּלֵּל, וּמִשּׁוּם שְׁמַעְיָה אָמְרוּ, שֶׁנּוֹתֵן שָׁלוֹם לְיָמִין וְאַחַר כָּךְ לִשְׂמֹאל... רָבָא חַזְיֵיהּ לְאַבַּיֵּי דְּיָהִיב שְׁלָמָא לִימִינָא בְּרִישָׁא, אָמַר לֵיהּ, מִי סָבְרַת לְיָמִין דִּידָךְ? לִשְׂמֹאל דִּידְךָ קָא אָמִינָא, דְּהָוֵי יְמִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. (גמ' יומא נג:)

ויהי נעם

במוצאי שבת אומרים את מזמור צא, המכונה 'מזמור של ברכה' (מחזור ויטרי, קמה),

מקדימים לו את הפסוק '**וִיהִי | נֹעַם**' שהוא תחילת הברכה (רש"י, שבועות טו),

ולבסוף כופלים את הפסוק '**אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:**' (טור, רצה).

את הפסוק הראשון '**ויהי נעם**' יש אומרים בעמידה.

תהלים ל:יז **וִיהִי | נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:**

פס [1] [2] יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ | יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מֵדֶבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ | אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: [3] כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ: עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי | וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:

[4] (אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:)

---

1. במוצאי שבת חנוכה בעת אמירת '**וִיהִי | נֹעַם**' עורכים את הנרות. המנהג שלא לומר '**וִיהִי | נֹעַם**' ו'**יֹשֵׁב בְּסֵתֶר**' **במוצאי שבת לפני יום טוב.**

2. הרוקח (סימן כ') אומר כי כל אלף בית נמצא במזמור זו למעט ה"זַיִן", כדי לסמן, שזה לא נאמר במוצאי שבת לפני שבע פעמים: **פסח, שבועות, ראש השנה, יום כפור, סכות, שמיני עצרת ושבת חול המועד:**

3. דִּבֵּי רִבִּי שִׁילָא אָמְרֵי, שְׁנֵי מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת הַמְלַוִּין לוֹ לְאָדָם, הֵן מְעִידִין עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: '**כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ**'. **(גמ' תענית יא.)**

4. המנהג בדורות המאוחרים הוא לחזור על הפסוק האחרון **במוצאי שבתות**. יוסף אומץ (סימן נו) מביא את הטור ואת הסידור ר' הירץ טרייוויש כמקור לחזרה על הפסוק **במוצאי שבתות**. באופן זה שם אלדים שלם, וזה שומר מפני המזיקים. הרוקח (פירוש הרוקח על הסידור, עמוד תקפ"ט) כותב, הסיבה לחזרה על **אֹרֶךְ יָמִים** וכן אמירת **וְאַתָּה קָדוֹשׁ** במוצאי שבתות, היא הארכת שבת, על מנת לעכב את חזרתם של חוטאי ישראל. בפעם הראשונה צריך לומר את **אֹרֶךְ יָמִים** בשקט, בפעם השנייה צריך לומר זאת בקול רם.

הבעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ישעיה נט:כ-כא תהלים כב:ד [5] [6] **וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל:**

ישעיה ו:ג **וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר**

בעל תפלה וקהל **קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:**

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] תרגום יונתן שם **וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן־דֵּין וְאָמְרִין:**

בעל תפלה וקהל [בלחש] **קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ ◇ קַדִּישׁ עַל־אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ ◇ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת ◇ מַלְיָא כָל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ:**

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] יחזקאל ג:יב **וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל**

בעל תפלה וקהל **בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:**

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] תרגום יונתן שם **וּנְטָלַתְנִי רוּחָא ◇**

בעל תפלה וקהל [בלחש] **וּשְׁמָעִית בַּתְרֵי קָל זְיָע סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין: בְּרִיךְ יְקָרָא דַיְיָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ:**

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יח **יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:**

בעל תפלה וקהל [בלחש] תרגום אונקלוס שם **יְיָ מַלְכוּתֵהּ לְעָלַם וּלְעַלְמֵי עָלְמַיָּא:** ד"ה א' כט:יח **יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ:** תהלים עח:לח **וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ:** פו:ה **כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ:** קיט:קמד **צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת:** מיכה ז:כ **תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם:** תהלים סח:כ **בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה:** מו:ח **יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:** פד:יג **יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ:** כ:י **יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ ◇ וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים ◇ וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת ◇ וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ ◇ הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ ◇ וְיָשֵׂם לִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק ◇ וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה:**

5. אין אומרים 'וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל' מכיוון שאין גאולה בלילה, שנאמר 'בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה' (שמות יב:יז) - בעיצומו של יום (ספר המנהיג, הלכות מגילה).

6. **בתשעה באב** אחר קריאת מגילת איכה והקינות עומדים ואומרים 'ואתה קדוש' בקול נמוך.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה ◇ וְנִזְכֶּה
וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:
ל:יג [7] לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: ירמיה יז:ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר
אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: ישעיה כו:ד בִּטְחוּ בַיְיָ עֲדֵי־עַד כִּי בְיָהּ יְיָ
צוּר עוֹלָמִים: תהלים ט:יא וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְיָ:
ישעיה מב:כא [8] יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

במדבר יד:יז [9] וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר:
תהלים כה:ו זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

בעל תפלה כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇
וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:

וְאִמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל

שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לֵעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: בעל תפלה כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תהלים קיג:ב קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:ב קהל: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

בעל תפלה פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם

ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

---

7. אָמַר רַבִּי חֶלְבּוֹ אָמַר עוּלָּא בִּירָאָה, חַיָּיב אָדָם לִקְרוֹת אֶת הַמְּגִילָּה בַּלַּיְלָה, וְלִשְׁנוֹתָהּ בַּיּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם ד' אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:'. (גמ' מגילה ד.)

8. דָּרַשׁ בַּר קַפָּרָא, מַאי דִּכְתִיב: 'וַיִּשְׂרֹף אֶת־בֵּית־ד' וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־כָּל־בֵּית גָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ:' (מלכים ב' כה:ט), 'בֵּית־ד'' זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, 'בֵּית הַמֶּלֶךְ' אֵלּוּ פַּלְטִרִין שֶׁל מֶלֶךְ, 'וְאֶת כָּל־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם' כְּמַשְׁמָעָן, 'וְאֶת־כָּל־בֵּית גָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ:'? רַבִּי יוֹחָנָן וּרְבִי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, חַד אָמַר מָקוֹם שֶׁמְּגַדְּלִין בּוֹ תּוֹרָה, וְחַד אָמַר מָקוֹם שֶׁמְּגַדְּלִין בּוֹ תְּפִלָּה. מַאן דְּאָמַר תּוֹרָה, דִּכְתִיב: 'ד' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיַּאְדִּיר:', וּמַאן דְּאָמַר תְּפִלָּה, דִּכְתִיב: 'סַפְּרָה־נָּא...הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה אֱלִישָׁע:' וְאֱלִישָׁע דְּעָבַד בְּרַחֲמֵי הוּא דְּעָבַד. (מלכים ב' ח:ד) (גמ' מגילה כז.)

9. 'יִגְדַּל' יו"ד גדולה. אמר אם נסוך בי' נסיונות זכור להם צדקת אביהם שניסת אותו בי' נסיונות: (בעל הטורים)

בימי ספירת העומר סופרים את העומר לפני 'ויתן לך' (עמ' **242**).
ובמוצאי שבת חנוכה מדליק הבעל תפלה את נרות החנוכה לפני 'ויתן לך' (עמ' **326**).

ויתן לך

(אין אומרים את תוספת הפסוקים כמנהג פולין.)

פסוקי ברכה

בראשית כז:כח-כט [10]וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן [11]וְתִירֹשׁ:
יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וישתחו וְיִשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ
אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ: כח:ג-ד וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וַיַּפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל
עַמִּים: וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ
אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם: מט:כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת
שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם: בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ
עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיךָן לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו:
דברים ז:יג-טו וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ [12]וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ
וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ [13]וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת
לָךְ: בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים [14]לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ: [15]וְהֵסִיר יְיָ
מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם
בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ:

דברים כח:ג [16]בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה: ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה
בְּצֵאתֶךָ: ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ: ד בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ
שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ: ח [17]יְצַו יְיָ אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ

---

10. אמירת 'וְיִתֶּן־לְךָ' היא מנהג עתיק (זוהר). מכיוון ששבת גורמת שמחה ושבוע חדש עומד להתחיל, אנו אומרים פסוקי ברכה נחשבים סימן טוב (כמו הסימנים בליל ראש השנה). במהלך שבת הרשעים עוזבים את גיהנם ובמוצאי שבת הם חוזרים; לכן אנו מוסיפים 'ויהי | **נעם**' 'וְיִתֶּן־לְךָ' על מנת להאריך התפלה.

11. רב כַּהֲנָא רָמֵי, כְּתִיב תִּירָשׁ וְקָרֵינָן תִּירוֹשׁ? זָכָה נַעֲשֶׂה רֹאשׁ, לָא זָכָה נַעֲשֶׂה רָשׁ. **(גמ' סנהדרין ט., יומא טו:)**

12. אָמַר עוּלָּא, הָכִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֵין פְּרִי בִטְנָהּ שֶׁל אִשָּׁה מִתְבָּרֵךְ אֶלָּא מִפְּרִי בִטְנוֹ שֶׁל אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ', פְּרִי בִטְנָהּ לָא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'פְּרִי־בִטְנְךָ'. תַּנְיָא נַמִּי הָכִי, רַבִּי נָתָן, מִנַּיִן שֶׁאֵין פְּרִי בִטְנָהּ שֶׁל אִשָּׁה מִתְבָּרֵךְ אֶלָּא מִפְּרִי בִטְנוֹ שֶׁל אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ', פְּרִי בִטְנָהּ לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'פְּרִי־בִטְנְךָ'. **(גמ' ברכות נח:)**

13. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הָרוֹצֶה שֶׁיִּתְעַשֵּׁר יַעֲסוֹק בִּבְהֵמָה דַקָּה. אָמַר רַב חִסְדָּא, מַאי דִּכְתִיב: 'וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ' שֶׁמְּעַשְּׁרוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶן. **(גמ' חולין פד:)**

14. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, 'לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר' מִן הַתַּלְמִידִים, 'וַעֲקָרָה' שֶׁלָּא תְּהֵא תְּפִלָּתְךָ עֲקוּרָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. אֵימָתַי? בִּזְמַן שֶׁאַתָּה מֵשִׂים עַצְמְךָ כִּבְהֵמָה. **(גמ' בכורות מד:)**

15. 'וְהֵסִיר יְ' מִמְּךָ כָּל־חֹלִי' אָמַר רַב, זוֹ עַיִן, רַב לְטַעְמֵיהּ, דְּרַב סָלִיק לְבֵי קִבְרֵי, עָבַד מַאי עָבַד, אָמַר תִּשְׁעִין וְתִשְׁעָה בְּעַיִן רָעָה, וְאֶחָד בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ. **(גמ' בבא מציעא קז:)**

16. אַשְׁכַּחֵינְהוּ רַבִּי אַבָּא לְתַלְמִידֵיהּ דְּרַב, אָמַר לְהוּ, מַאי אָמַר רַב בַּהֲנֵי קְרָאֵי? 'בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה: בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ:' וְאָמְרוּ לֵיהּ הָכִי אָמַר רַב: 'בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר' שֶׁיְּהֵא בֵּיתְךָ סָמוּךְ לְבֵית הַכְּנֶסֶת, 'בָּרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה' שֶׁיְּהוּ נְכָסֶיךָ קְרוֹבִים לָעִיר, 'בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ' שֶׁלָּא תִּמְצָא אִשְׁתְּךָ סָפֵק נִדָּה בִּשְׁעַת בִּיאָתְךָ מִן הַדֶּרֶךְ, 'בָּרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ' שֶׁיְּהוּ צֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כְּמוֹתְךָ. **(סס קז.)**

17. אָמַר רַב יִצְחָק, אֵין הַבְּרָכָה מְצוּיָה, אֶלָּא בַּדָּבָר הַסָּמוּי מִן הָעַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'יְצַו יְ' אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ'. תְּנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, אֵין הַבְּרָכָה מְצוּיָה, בְּדָבָר שֶׁאֵין הָעַיִן שׁוֹלֶטֶת בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'יְצַו יְ' אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ'. **(סס מג.)**

וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: יז 18 יִפְתַּח יְיָ | לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב
אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים
וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה: טו:ו כִּי־יְיָ אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים
וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ: לג:כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי
כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיְיָ מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכַּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ
וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ:

פסוקי ישועה ופדיום

ישעיה מה:יז יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיְיָ תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד:
יואל ב:כו–כז וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם
לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: ישעיה לה:י 19 וּפְדוּיֵי יְיָ יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת
עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: נה:יב כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ
וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף:
יב:ב–ו הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְיָ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:
וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיְיָ קְרָאוּ בִשְׁמוֹ
הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ: זַמְּרוּ יְיָ כִּי גֵאוּת עָשָׂה
מוּדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: צַהֲלִי וְרָנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:
כה:ט 20 וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְיָ קִוִּינוּ לוֹ
נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ:

פסוקי שלום

נז:יט בּוֹרֵא נוּב נִיב שְׂפָתָיִם 21 שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו:
ד"ה א' יב:יט 22 וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ השלושים הַשְּׁלִישִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי
שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֶזְרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי
הַגְּדוּד: שמואל א' כה:ו וְאָמַרְתֶּם כֹּה לְחַי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם:
תהלים כט:יא יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

---

18. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן ... מָטָר בִּשְׁבִיל יָחִיד, דִּכְתִיב: 'יִפְתַּח ד' | לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב ... לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ'. (גמ' תענית ט.)
אָמַר רַבְּרָם בַּר פַּפָּא אָמַר רַב חִסְדָּא, מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אֵין הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: 'יִפְתַּח ד' | לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב'. בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְיִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם, גְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצָר טוֹב, בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם, אֵין גְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצָר טוֹב. (גמ' בבא בתרא כה:)

19. לפני הפסוק 'כי בשמחה תצאו' אומרים גם הפסוק 'ופדויי ד' ישובון' שנשמט משם בסידורים החדשים.
דָּרַשׁ רַבִּי סִימַאי, בְּשָׁעָה שֶׁהִקְדִּימוּ יִשְׂרָאֵל 'נַעֲשֶׂה' לְ'נִשְׁמָע', בָּאוּ שִׁשִּׁים רִיבּוֹא שֶׁל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, קָשְׁרוּ לוֹ שְׁנֵי כְתָרִים, אֶחָד כְּנֶגֶד 'נַעֲשֶׂה' וְאֶחָד כְּנֶגֶד 'נִשְׁמָע'... אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲזִירָן לָנוּ. שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּפְדוּיֵי ד' יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם', שִׂמְחָה שֶׁמֵּעוֹלָם עַל רֹאשָׁם. (גמ' שבת פח.)

20. אָמַר עוּלָּא בִּירָאָה אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת מָחוֹל לַצַּדִּיקִים, וְהוּא יוֹשֵׁב בֵּינֵיהֶם בְּגַן עֵדֶן, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מַרְאֶה בְּאֶצְבָּעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה ד' קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ:'. (גמ' תענית לא.)

21. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, מָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְשׁוּבָה עוֹמְדִין, צַדִּיקִים גְּמוּרִים אֵינָם עוֹמְדִין, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב', לָרָחוֹק בְּרִישָׁא וְהָדַר לַקָּרוֹב. (גמ' ברכות לד:) וּרְבִי יוֹחָנָן אָמַר, 'לָרָחוֹק' שֶׁהוּא רָחוֹק מֵעֲבֵירָה, 'קָרוֹב' שֶׁהוּא קָרוֹב מֵעֲבֵירָה וְנִתְרַחֵק מִמֶּנָּה. (גמ' סנהדרין לט.)

22. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, מִנַּיִן שֶׁכּוֹפְלִין שָׁלוֹם לְמֶלֶךְ? שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים וגו'' (גמ' גיטין סב.)

הבדלה בבית הכנסת

הבעל תפלה מבדיל בבית הכנסת בלי טלית כי גם הבדלה איננה מן התפלה כמו קדוש [דברי קהלת]
(ובהרבה מקומות נוהגים עם טלית), ונותנים לתנוקות לשתות את היין.

סַבְרֵי [בְּרִשׁוּת מוֹרֶה מוֹרֵינוּ הָרַב או **כֹּהֲנִים] מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:**
(גמ' ברכות לה.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:**

עתה נוטל את הכוס ביד שמאל ואת הבשמים ביד ימין ומברך לפני שמריח אותם ;
עשבות הוא שינוי ויעתר יצחק נגד הגמ' וכל הפוסקים ונוסחאות קדמוניות.
(אין מברכים על הבשמים **במוצאי יום כפור** כלל, גם אם חל **במוצאי שבת**.)

במוצאי שבת (סס מג.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:**

אח"כ מקרב את ידיו אל הנר ומברך ;

במוצאי שבת ויום כפור (משנה ברכות נח:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:**

עתה חוזר ונוטל את כוס היין ביד ימין ומברך ;

(גמ' פסחים קד.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל ◇ בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ ◇ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים ◇ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה:**
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל:

ונותנים לתנוקות לשתות את היין. [**בשבת חזון** או בשבת שלפניה אם **תשעה באב** ביום א',
אם אין שם קטן ישתה המבדיל בעצמו (כדעת רבותינו שהמבדיל שותה את היין, ולא מחזר אחר קטן).]

אחרי כן מזמרים 'שיר המעלות' בניגון ידוע (בשבת חזון או בשבת שלפניה אם תשעה באב ביום א' אומרים בלי ניגון):

קכח [23] ח' **שִׁיר הַמַּעֲלוֹת** ק' **אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְיָ הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו:** [24] **יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ**
וְטוֹב לָךְ: ח' **אֶשְׁתְּךָ | כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ** ק' **בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ:**
ח' **הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גֶּבֶר יְרֵא יְיָ:** ק' **יְבָרֶכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלִָם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:**
חזן ואחר כך קהל **וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:**

יתום (קטן) כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** ◇ **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** ◇ **בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:**
וְאִמְרוּ יתום (קטן) כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך
יתום (קטן) כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇ **וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל**
שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא יתום (קטן) כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: יתום (קטן) כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)
יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו** פונה לימינו ואומר **הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם**
ושוחה לפניו ואומר **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

---

23. מנהג אמירת **שיר המעלות אשרי** וגו' אחר הבדלה לא מצאתי בפוסקי' ובספרי מנהגי אשכנז. ויעב"ץ השמיטו בסידורו. לכן נ"ל שעד הדורות האחרוני' שלפנינו הבדילו בבהכ"נ לפני 'בּוֹרֵא נוּב שְׂפָתַיִם' ואחר הבדל' אמרו 'בּוֹרֵא' וגו' עד 'בַּשָּׁלוֹם', וקדיש אחר הפסוק האחרון הזה כבליל שבת. ובדורות 'אחרוני' הוסיפו 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת', והנהיגו להבדיל אחר 'בּוֹרֵא' וגו', כי יש עוד שיר המעלות לאמר קדיש עליו. (דברי קהלת דף 118)

24. דָּרַשׁ מַר זוּטְרָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב חִסְדָּא, כָּל מִי שֶׁקּוֹרֵא וְשׁוֹנֶה, וְרוֹאֶה טִרְדָּה לְעַצְמוֹ, וְשִׁימֵשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, 'יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ:'. רַב זְבִיד זוֹכֶה וְנוֹחֵל שְׁנֵי עוֹלָמוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, 'אַשְׁרֶיךָ' בָּעוֹלָם הַזֶּה 'וְטוֹב לָךְ:' לָעוֹלָם הַבָּא. (גמ' חולין מד:)

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◇ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם ◇ וְגֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק ◇ ישעיה מה:כ וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וַאֲנַחְנוּ כורע כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זוקף לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נ"ח:יג נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ ◇ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ◇ אֶפֶס זוּלָתוֹ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ: דברים ד:לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְ"ה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְ"ה אֱלֹהֵינוּ ◇ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ ◇ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ ◇ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן ◇ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי: וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ ◇ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◇ כִּי לְךָ ישעיה מה:כג תִכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְ"ה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ ◇ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ: וְיִקַּבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עֹל מַלְכוּתֶךָ ◇ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא ◇ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקדום באשכנז, אין אומרים פסוקים אחר עלינו:
(כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: שמות טו:יח יְ"ה | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:
וְנֶאֱמַר: זכריה יד:ט וְהָיָה יְ"ה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְ"ה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:)

בבית אבל בסוף ערבית אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט.

טז מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ: אָמַרְתְּ לַ"ה אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ: לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם: יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל־אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם וּבַל־אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי: יְ"ה מְנָת חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי: חֲבָלִים נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִימִים אַף־נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי: אֲבָרֵךְ אֶת־יְ"ה אֲשֶׁר יָעָצָנִי אַף לֵילוֹת יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי: שִׁוִּיתִי יְ"ה לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט: לָכֵן | שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח: כִּי | לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חסידיך חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת: תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִימוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:

נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים אחר התפלה, בליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת,
טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.
והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים בראשית מח:כ יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה | לבנות יְשִׂמֵךְ אֱלֹהִים כְּשָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה:
במדבר ו:כד-כו יְבָרֶכְךָ יְ"ה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְ"ה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְ"ה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

[25] תוקעים בכל יום מראש חודש אלול (יש תוקעים גם אחר תפלת ערבית למוצאי שבת),
ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה: ג"פ

בימי חנוכה שרים כאן 'מעוז צור' בבית הכנסת (עמ' **328**).
אף בערבית אין אומרים 'ברכו' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

25. ברוב השנים מתחילים לתקוע בשופר בבוקר יום א' דר"ח אלול (שבאותו בוקר עלה משה לקבל את הלוחות).
בשנה שיום א' דר"ח אלול שבת היא, מחמת שבת, מתחילים לתקוע בליל שני של ראש חודש.

Segensspruch beim Sichtbarwerden des Neumondes ברכת הלבנה [1] [2]

קמח:א-ו הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָּל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר | מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: ח:ד-ה כִּי־אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂי אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה: מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ:

יתלה עיניו לראות הירח בתחלת הברכה, ומיישר רגליו כנגד הלבנה ומברך מעומד.

(גמ' סנהדרין מב.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים ◇ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם: חֹק וּזְמַן נָתַן לָהֶם שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת־תַּפְקִידָם: שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם ◇ פּוֹעֵל אֱמֶת שֶׁפְּעֻלָּתוֹ אֱמֶת: וְלַלְּבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ ◇ עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בֶטֶן ◇ הֶעָתִידִים לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ ◇ וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים:

כל פסוק נאמר שלוש פעמים.

[3] בָּרוּךְ יוֹצְרֵךְ ◇ בָּרוּךְ עֹשֵׂךְ ◇ בָּרוּךְ קוֹנֵךְ ◇ בָּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ: ג' פעמים:

ורוקד כנגד הלבנה ואומר ג' פעמים. (ויזהר שלא יכרע בברכיו רק זוקף באצבעותיו).
באמירת 'כשם שאני רוקד' מקפצים פעם אחת בכל אחת משלוש האמירות

כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי רוֹקֵד לְנֶגְדֵּךְ וְאֵינִי יָכוֹל לִיגַּע בָּךְ ◇
כָּךְ לֹא יוּכְלוּ כָּל־אוֹיְבַי לִיגַּע בִּי לְרָעָה:

ג' פעמים: שמות טו:טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן

ג' פעמים: כָּאָבֶן יִדְּמוּ ◇ זְרוֹעֲךָ בִּגְדֹל וָפַחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפֹּל:

ג' פעמים: דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם:

אומר לחבירו ג' פעמים: שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם: – חבירו משיב ג' פעמים: עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם:

ג' פעמים: סִמָּן טוֹב וּמַזָּל טוֹב יְהֵא לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן:

---

1. סידור רודלהיים משתמש במילים 'ברכת הלבנה' שנמצא ברמב"ן, רבינו בחיי, רב עמרם גאון, מחזור ויטרי, וברוקח. אנו כן מוצאים את 'קידוש לבנה' במקורות אשכנז רבים; מהרי"ל, של"ה, רוקח (שמזכיר את שני ביטויים), האור זרוע, מהר"י ברונא, שערי תשובה, אליהו רבה והמשנה ברורה. הטעם לשימוש המילה 'קידוש' קשורה כנראה לקידוש החודש. בנוסף, בספר אור זרוע מעלה את הרעיון שיש ברכה בפני שכינה כאשר 'מברכים' את הירח.

2. זהו הידור חשוב לחכות לומר ברכת הלבנה עד מוצאי שבת. רק אם קיימת אפשרות אמיתית שלא ניתן היה לומר ברכת הלבנה במוצאי שבת בגלל מזג האויר - זה נאמר ביום חול. כאשר תשעה באב חל ביום שלישי וביום חמישי, יש להמנע מלומר ברכת הלבנה עד מוצאי שבת נחמו. בתשרי מקדשים דווקא במוצאי יום כפור מיד לאחר התפילה לפני שסועד את לבו.

3. ברך יוצרך וכו' וסימן יעקב. מפני שהלבנה סימן לו שנקראת 'מאור קטן' [בראשית א' ט"ז], והוא נקרא ג"כ קטן, ['בנה הקטן', שם כ"ז ט"ו, ונאמר בו 'מי יקום יעקב כי קטן הוא' עמוס ז' ב'], ועוד שהוא סימן לבניו שיתחדשו כמותה.

נהגו להוסיף פסוקים אלה, על פי מנהג ר' יהודה החסיד (מובא במג"א, תכו,י).

שיר השירים ב:ח-ט קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת: דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים:

(גמ' סנהדרין מד.) תָּנָא דְּבֵי רִבִּי יִשְׁמָעֵאל: אִלְמָלֵא לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם פַּעַם אֶחָת בַּחֹדֶשׁ ◇ דַּיָּם: אָמַר אַבָּיֵי: הִלְכָּךְ נִימְרִינְהוּ מְעָמָּד:

שיר השירים ח:ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי ◇ לְמַלְּאוֹת פְּגִימַת הַלְּבָנָה ◇ וְלֹא יִהְיֶה שׁוּם מִעוּט ◇ וִיהִי אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה ◇ וּכְאוֹר שִׁבְעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה קֹדֶם מִעוּטָהּ ◇ שֶׁנֶּאֱמַר: בראשית א:טז אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים וְיִתְקַיֵּם מִקְרָא שֶׁכָּתוּב: הושע ג:ה וּבִקְשׁוּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִיד מַלְכָּם אָמֵן:

קכא שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְיָ שֹׁמְרֶךָ יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְיָ יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קג הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֹּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָּב: הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ:

סז לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים | אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים | בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים | אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

אין אומרים 'עלינו' (פעם שניה אחר התפילה), ולא קדיש אחר **ברכת הלבנה**, ואף אין מזמרים חרוזי '**טובים מאורות**' מפיוט יוצר של שבת, ולא רוקדים במחול מלבד שלוש הרקידות שתיקנו הקדמונים באמירת '**כשם שאני רוקד כנגדך**'.

[1] סדר הבדלה בבית Habdalah

בלשון אשכנז (יידיש-דייטש)

בתפוצות אשכנז ופולין פשט המנהג לזמר במוצאי שבת, שלוש פעמים זה אחר זה, את הזמר הקצר בלשון אשכנז (יידיש־דייטש) המתחיל במילים 'גאט פאן אברהם'. בדורות המאוחרים התפתחו גירסאות שונות לזמר זה.
לפנינו הנוסח הקדום ביותר שהופיע בדפוס, בשנת ש"ם:
שרים את הזמר שלשה פעמים ובפעם השלישית גומרים במילים 'אָמֵן וְאָמֵן'.

גאָט פאָן אַבְרָהָם יִצְחָק אוּנ׳ יַעֲקֹב ◇	Gott von Avrohom, Jitzhok, und Jaakouv,
בַּעהֶט דַיינען פאָלק יִשְׂרָאֵל אין זַיינעם לַאוּף ◇	Behüt deinen Volk Yisroel in seinem Lauf,
דער ליבער שַׁבָּת קֹדֶשׁ גֵעהט דאַהין ◇	Der lieber Shabboß Koudesch geht dahin,
דִיא וואָך זאָל קאָמען ◇	Die Woch soll kommen,
צו אונז אונ׳ אַלען פְרָאמען ◇	Zu uns und allen Frommen,
זִיבען טאַגען זאָלען קאָמען ◇	Sieben Tagen sollen kommen,
צו מַזָּל אונ׳ צו בְּרָכוֹת ◇	Zu Mazol und zu Berochouß,
צו שָׂשׂוֹן אונ׳ צו שִׂמְחוֹת ◇	Zu Soßoun und zu Simchouß,
צו שָׁלוֹם אונ׳ צום גוטען געווין ◇	Zu Scholoum und zum gutem Gewinn,
אָמֵן וְאָמֵן:	Omehn w'Omehn.

בבית אבל אין אומרים הפסוקים שלפני הבדלה
ממלא כוס מעל גדותיה מעט ומשאיר אותה על הצלחת:

ישעיה יב:ב-ג הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְיָ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: [2] וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: תהלים ג:ט לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶלָה: מו:ח יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:
אסתר ח:טז [3] לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן וִיקָר: כֵּן תִּהְיֶה לָנוּ:

1. אם אשה לבדה, המנהג שלנו הוא שהיא צריכה לומר הבדלה. בזמן הראשונים, אפילו כשבעלה אמר הבדלה, נשים היו שותות את היין, אבל בזמן האחרונים זה השתנה.

2. מְנָא הָנֵי מִילֵּי [דתוקעין ומריעין בשחיטת כמיס של ניסוך (רשב"ם)]? אָמַר רַב עֵינָא, דְּאָמַר קְרָא 'וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן וגו'". הַנְהוּ תְּרֵי מִינֵי, חַד שְׁמֵיהּ שָׂשׂוֹן, וְחַד שְׁמֵיהּ שִׂמְחָה. אָמַר לֵיהּ שָׂשׂוֹן לְשִׂמְחָה, אָנָא עָדִיפְנָא מִינָךְ דְּכְתִיב: 'שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וגו'" (ישעיה לה:י). אָמַר לֵיהּ שִׂמְחָה לְשָׂשׂוֹן, אָנָא עָדִיפְנָא מִינָךְ דְּכְתִיב: 'שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים' (אסתר ח:יז). אָמַר לֵיהּ שָׂשׂוֹן לְשִׂמְחָה, חַד יוֹמָא שַׁבְקוּהּ וְשָׁוְיוּהּ פַּרְוַונְקָא דְּכְתִיב: 'כִּי־בְשִׂמְחָה תֵּצֵאוּ' (ישעיה נה:יב). אָמַר לֵיהּ שִׂמְחָה לְשָׂשׂוֹן, חַד יוֹמָא שַׁבְקוּהּ וּמַלּוּ בָּךְ מַיָּא דְּכְתִיב: 'וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן'. (גמ' סוכה מח:)

3. אוֹרָה זוּ תּוֹרָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר' (משלי ו:כג) שִׂמְחָה זֶה יוֹם טוֹב, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'וְשַׂמַּחְתָּ בְּחַגֶּךָ' (דברים טז:יד) שָׂשׂוֹן זוּ מִילָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ' (תהלים קיט:קסב) וִיקָר אֵלּוּ תְּפִילִּין, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ד' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ:' (דברים כח:י). (גמ' מגילה טז:)

[4]מרים את הכוס ונשפך מעט מהיין:

תהלים קטז:יג [5] **כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:**

נוטל כוס יין בידו ומברך :

סַבְרֵי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

[6] (גמ' ברכות לה.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:**

עתה נוטל את הכוס ביד שמאל ואת הבשמים ביד ימין ומברך לפני שמריח אותם :

(אין מברכים על הבשמים ב**מוצאי יום כפור** כלל, גם אם חל ב**מוצאי שבת**.)

במוצאי שבת (סס מג.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:**

אח"כ מקרב את ידיו אל הנר ומברך :

במוצאי שבת ויום כפור (משנה ברכות נא:) [7] **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:**

עתה חוזר ונוטל את כוס היין ביד ימין ומברך :

(גמ' פסחים קד., חולין כו:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל ◇**

בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ ◇ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים ◇ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל:

[8]ויושב ושותה הכוס, ומשייר מעט יין ושופכו על השולחן ומכבה בו הנר (ויש מריחים בעשן הנר המכובה ורוחצים עיניהם ביין הנשפך ואומרים '**מצות יי ברה מאירת עינים**', הכל לחבוב המצוה).

---

4. נהוג לשפוך על האדמה (מידה קטנה של) יין, אבל רק רגע לפני השלמת **בורא פרי הגפן**, שמא נאמרת הברכה עצמה על כמות יין לא שלמה. זה נתפס כסימן טוב לשבוע הבא, שכן, לפי התלמוד, "כל בית בו יין אינו נשפך כמו מים, אינו נהנה משפע מלא של ברכות." (גמ' עירובין סה).

5. מַגְּבִיהוֹ מִן הַקַּרְקַע טֶפַח, אָמַר רַב אַחָא בְּרֵבִי חֲנִינָא, מַאי קְרָאָה: '**כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ד׳ אֶקְרָא:**' (ברכות נא:) [חַיָּיב לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁמְּבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה?] רְבִי תַּנְחוּם אָמַר מֵהָכָא, '**כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ד׳ אֶקְרָא:**' (סס ס:)

6. בהבדלה יש מנהגים רבים ושונים. בספרי מנהגים הישנים, ממלאים את הכוס לפני אמירת '**בורא פרי הגפן**'. מניח את הכוס ביד שמאל ולוקח את השמים בימין. תוך כדי אמירת '**מאורי האש**' מעבירים את הכוס ליד ימין ומביטים ביד שמאל, ואז מעבירים את הכוס ליד שמאל ומסתכלים ביד ימין, שוב מעבירים את הכוס ליד ימין לברכה האחרונה. בKAYJ ממלאים את הכוס לפני הבדלה. לאחר הברכה של '**בורא פרי הגפן**' הכוס מועבר ליד שמאל עד הברכה האחרונה. את הבשמים לוקחים ביד ימין ואז מניחים אותם. מסתכל ביד ימין על '**מאורי האש**' ואז לוקח את הכוס ביד ימין ומסתכל שמאלה. לאחר מכן אנו מחזיקים את הנר ביד שמאל עד סוף הבדלה (תוך כדי אמירת '**קדש**' אנו מרימים את הכוס ביד ימין, ותוך כדי אמירת '**לחול**' אנו מרימים את נר ביד שמאל).

7. יש שני מנהגים; א) מביט בציפורנים לפני הברכה (ברכת ראיה) וגם ב) אחריה (ברכת הנהנין).

8. המנהג של הנחת יין הבדלה בזווית העיניים מוזכר על ידי רב זעליגמאן בינג, תלמיד של המהרי"ל.

Das Lied von Eliyahu

משפחות רבות שרות אליהו הנביא:

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי – בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ אֲשֶׁר קִנֵּא, לְשֵׁם הָאֵל,
אִישׁ בְּשַׂר שָׁלוֹם, עַל־יַד יְקוּתִיאֵל,
אִישׁ גָּשׁ, וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי – בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ הוֹרוֹת שְׁנֵים־עָשָׂר, רָאוּ עֵינָיו,
אִישׁ הַנִּקְרָא בַּעַל שֵׂעָר, בְּסִמָּנָיו,
אִישׁ וְאֵזוֹר עוֹר, אָזוּר בְּמָתְנָיו.

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי – בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ זָעַף, עַל עוֹבְדֵי הַמָּנִים,
אִישׁ חָשׁ וְנִשְׁבַּע, מִהְיוֹת גִּשְׁמֵי מְעוֹנִים,
אִישׁ טַל וּמָטָר, עָצַר שָׁלֹשׁ שָׁנִים.

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי – בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ יָצָא, לִמְצֹא לְנַפְשׁוֹ נַחַת,
אִישׁ כִּלְכְּלוּהוּ הָעֹרְבִים, וְלֹא מֵת לְשַׁחַת,
אִישׁ לְמַעֲנוֹ, נִתְבָּרְכוּ כַּד וְצַפַּחַת.

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי – בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ מוּסָרָיו, הִקְשִׁיבוּ כְּמֵהִים,
אִישׁ נַעֲנָה בָאֵשׁ, מִשָּׁמֵי גְבוֹהִים,
אִישׁ סָחוּ אַחֲרָיו: מלכים ח׳ יח:לט יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים:

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי – בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ עָתִיד לְהִשְׁתַּלֵּחַ, מִשְּׁמֵי עֲרָבוֹת,
אִישׁ פָּקִיד, עַל כָּל־בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת,
אִישׁ צִיר נֶאֱמָן, לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל־אָבוֹת.
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי - בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ קָרָא, מלכים א' יט:יט כַּנֹּא קִנֵּאתִי לַיְיָ בְּתִפְאָרָה,
אִישׁ רָכַב עַל־סוּסֵי אֵשׁ, בִּסְעָרָה,
אִישׁ שֶׁלֹּא טָעַם, טַעַם מִיתָה וּקְבוּרָה.
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי - בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ תִּשְׁבִּי, עַל־שְׁמוֹ נִקְרָא,
תַּצְלִיחֵנוּ עַל־יָדוֹ, בַּתּוֹרָה,
תַּשְׁמִיעֵנוּ מִפִּיו, בְּשׂוֹרָה טוֹבָה בִּמְהֵרָה,
תּוֹצִיאֵנוּ, מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה.
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי - בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אִישׁ תִּשְׁבִּי, תַּצִּילֵנוּ מִפִּי אֲרָיוֹת,
תְּבַשְּׂרֵנוּ, בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת,
תְּשַׂמְּחֵנוּ בָּנִים עַל־אָבוֹת, בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּתוֹת.
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי - בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

בַּכָּתוּב: מלאכי ג:כג-כד הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם
אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בֹוא יוֹם יְיָ
הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת
עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי - בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

אַשְׁרֵי מִי שֶׁרָאָה פָנָיו, בַּחֲלוֹם,
אַשְׁרֵי מִי שֶׁנִּתַּן לוֹ שָׁלוֹם, וְהֶחֱזִיר לוֹ שָׁלוֹם.
תהלים כט:יא יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי - בִּמְהֵרָה, יָבֹא אֵלֵינוּ, עִם מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.

Das Abschiedslied

ולאחר הבדלה אומרים פיוט המבדיל וכו'

המחבר (י"א שהוא רבינו יצחק בן יהודה אִבֶּן גיאת ז"ל מספרד) חתם 'יצחק הקטן' בראשי החרוזים.

הַמַּבְדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל, חַטֹּאתֵינוּ הוּא יִמְחֹל,
[9] כַּסְפֵּנוּ וְזַרְעֵנוּ יַרְבֶּה כַּחוֹל, וְכַכּוֹכָבִים בַּלַּיְלָה.
יוֹם פָּנָה כְּצֵל תֹּמֶר, אֶקְרָא לָאֵל עָלַי גֹּמֵר,
ישעיה כח:יב אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם־לַיְלָה
צִדְקָתְךָ כְּהַר תָּבוֹר, עַל חֲטָאַי עָבוֹר תַּעֲבֹר,
תהלים ל:ד כִּי־יוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַּלַּיְלָה:
חֶלְפָּה עוֹנַת מִנְחָתִי, מִי יִתֵּן מְנוּחָתִי,
ו:ז יָגַעְתִּי | בֶּאַנְחָתִי אַשְׁחֶה בְכָל־לַיְלָה
קוֹלִי בַּל־יִטַּל, פְּתַח לִי שַׁעַר הַמְנֻטָּל,
שיר השירים ה:ב שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה:
הֵעָתֵר נוֹרָא וְאָיוֹם, אֲשַׁוֵּעַ תְּנָה פִּדְיוֹם,
משלי ז:ט בְּנֶשֶׁף־בְּעֶרֶב־יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה
קְרָאתִיךָ יָהּ הוֹשִׁיעֵנִי, אֹרַח חַיִּים תּוֹדִיעֵנִי,
ישעיה לח:יב מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה
טַהֵר טִנּוּף מַעֲשַׂי, פֶּן יֹאמְרוּ מַכְעִיסַי,
איוב לה:י אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלַּיְלָה:
נַחְנוּ בְיָדְךָ כַּחֹמֶר, סְלַח־נָא עַל־כָּל וָחֹמֶר,
תהלים יט:ג יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְלַיְלָה

[10] סדר לוית המלכה.

לעולם יסדר אדם שולחנו במוצאי שבת אפילו אינו צריך אלא כזית, ויהי' השולחן ערוך ממש, לכן ידליק גם כן נר נוסף לכבודו, ויכריז ויאמר, **דא היא סעודתא דדוד מלכא**. ונמצא בספרים, שיש עצם באדם שאינו נהנה משום אכליה כ"א מזו הסעודה של מוצאי שבת. פת חמה במוצאי שבת מלוגמא. חמין במוצאי שבת מלוגמא.

---

9. החתם סופר מעיר שהמילה כספנו בשיר 'המבדיל' באה לפני זרענו. זהו הנוסח של המחזורים הקדומים ביותר ולכן הנוסח המקובל. הוא מסביר כי ההיגיון הוא מכיוון שהפיוט ממשיך בכחול וככוכבים, הראשון יתברך כמו חול (sand), והשני יתברך כמו הכוכבים (stars). מכיוון שלא חשוב לנו איזה סוג כסף יש לנו, אכפת לנו איזה סוג ילדים יש לנו, ולכן נאמר קודם כספנו, כך שכספנו יתברך כמו חול, וזרענו, שאנו רוצים שיתרבה, יהיה באיכות הגבוהה ביותר כמו הכוכבים.

10. במגן אברהם א"ח רצ"ט הוא מזכיר את האבודרהם שיש מנהג שנשים לא לבצע עושות מלאכות מסוימות ב**מוצאי שבת**, כמו תפירה וסריגה. אישה בדרך כלל יודעת לתפור בצורה מקצועית, בניגוד לגברים שתופרים בצורה חובבנית. במנהג זה נהגו נשים במשפחות חשובותבאשכנז. יוצאים מן הכלל למנהג זה עבור מצוה שלא ניתן היה לעכב אותו, כמו תפירת שמלת כלה לחתונה או תכריכים למת.

Die mit dem Namen Hallel bezeichneten Psalmen סדר הלל [1] [2]

בחג סכות, ובחנוכה, ובימים הראשונים של פסח, ובחג שבועות אומרים הלל שלם, ובראש חודש ושאר ימי פסח
אומרים **חצי הלל** אחר תפלת שחרית. **אין אומרים הלל בלילות הראשונות של פסח בבית הכנסת.**
(**בבית אבל בראש חודש ובחנוכה** אומרים הלל, אך אבל יוצא מהחדר.)
אין חולצין התפילין לפני אמירת ההלל בחול המועד אלא מניחים אותם לכל התפלה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ [3] לִקְרֹא אֶת־הַהַלֵּל:

קיג **הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ:**
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ:
רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת:
הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן:
לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ:
מוֹשִׁיבִי | עֲקֶרֶת הַבַּיִת [4] אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּ־יָהּ:

---

1. אֲנַן מַאי טַעְמָא אַמְּרִינָן הַאי [הַלֵּל]? מִשּׁוּם שֶׁיֵּשׁ חֲמִישָׁה דְּבָרִים הַלָּלוּ; יְצִיאַת מִצְרַיִם, וּקְרִיעַת יַם סוּף, וּמַתַּן תּוֹרָה, וּתְחִיַּית הַמֵּתִים, וְחֶבְלוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ. יְצִיאַת מִצְרַיִם דִּכְתִיב: 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם', וּקְרִיאַת יַם סוּף דִּכְתִיב: 'הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס', מַתַּן תּוֹרָה דִּכְתִיב: 'הָהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים' תְּחִיַּית הַמֵּתִים דִּכְתִיב: 'אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ד' (בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים)' חֶבְלוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ דִּכְתִיב: 'לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ'. וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, "לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ" זוֹ שֶׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת. אֵיכָּא דְּאָמְרִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, 'לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ' זוֹ מִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג. (גמ' פסחים קיח.)

2. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוֹצָדָק, שְׁמוֹנָה עָשָׂר יוֹם בַּשָּׁנָה יָחִיד גּוֹמֵר בָּהֶן אֶת הַלֵּל, וְאֵלּוּ הֵן- שְׁמוֹנַת יְמֵי הֶחָג, וּשְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנוּכָּה, וְיוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח, וְיוֹם טוֹב (ראשון) שֶׁל עֲצֶרֶת, וּבַגּוֹלָה עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם, וְאֵלּוּ הֵן-תִּשְׁעַת יְמֵי הֶחָג, וּשְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנוּכָּה, וּשְׁנֵי יָמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁל פֶּסַח, וּב' יָמִים טוֹבִים שֶׁל עֲצֶרֶת. רַב אִיקְלַע לְבָבֶל, חֲזִינְהוּ דְּקָא קָרוּ הַלֵּילָא בְּרֵישׁ יַרְחָא, סָבַר לְאַפְּסוּקִינְהוּ, כֵּיוָן דְּחָזָא דְּקָא מְדַלְּגֵי דַּלּוּגֵי אָמַר שְׁמַע מִינָּהּ מִנְהַג אֲבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם. (גמ' תענית כח:)

3. בטור (סי תכ"ב, תפ"ח ותרמ"ד) איתא דבימים שמדלגין בהלל מברכים 'לקרוא', ובימים שגומרים את ההלל מברכים 'לגמור'. וכתב שם שמהר"ם רוטנבורג בירך תמיד 'לקרוא', כי אם יברך לגמור ויחסר אפילו אות אחת, הוי ברכה לבטלה, ונחלקו בזה המחבר והרמ"א. (סידור אזור אליהו)
ומברך בקול 'בָּרוּךְ וכו' לִקְרֹא אֶת הַלֵּל' [וכן הוא בסדור רו"ה ויעבץ. אבל אני לא אבחר דרך רו"ה כי אם דרך רו"ה אשר תיקן בסדורו ; הַהַלֵּל. כי כן הוא בראב"ש, וטוש"ע תפ"ב ותפ"ח ותרמ"ד. אמנם המנהג כרו"ה וכ"כ בכל סדורים ישנים. אסעד למנהג ממה שמברכים 'עַל מִקְרָא מְגִלָּה' ולא ; הַמְּגִלָּה. (דברי קהלת דף 68)

4. 'וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי:' (שמות ב:א) וַיַּחֲזוֹר מִיבָּעֵי לֵיהּ? אָמַר רַב יְהוּדָה בַּר זְבִינָא, שֶׁעָשָׂה (לוֹ) לָהּ מַעֲשֶׂה לִיקּוּחִין, הוֹשִׁיבָהּ בְּאַפִּרְיוֹן, וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם מְרַקְּדִין לְפָנֶיהָ, וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אָמְרוּ, 'אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה'. (גמ' סוטה יב.)
'וַיִּקַּח' (שמות ב:א) וַיַּחֲזוֹר מִיבָּעֵי לֵיהּ? אָמַר רַב יְהוּדָה בַּר זְבִינָא, מְלַמֵּד שֶׁעָשָׂה לָהּ מַעֲשֶׂה לִיקּוּחִין, הוֹשִׁיבָהּ בְּאַפִּרְיוֹן, וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם מְשׁוֹרְרִים לְפָנֶיהָ, וּמַלְאֲכֵי שָׁרֵת אוֹמְרִים, 'אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה'. (גמ' בב"מ תרח קכ.)

קיד [5] בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז:
[6] הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו:
הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר:
הֶהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן:
מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר:
הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן:
מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב:
הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם:
[7] כשקוראים הלל בדילוג מתחילים 'ה' זכרנו'
קטו:ח–יא [8] לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ:
לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם:
וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה:
עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:
פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ:
אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן:
יְדֵיהֶם | וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם:
כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם:
יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:
בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:
יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

5. וְכִי מֵאַחַר דְּאִיכָּא הַלֵּל הַגָּדוֹל, אֵצֶן מַאי טַעְמָא אַמְרִינָן הַאי (הלל) מִשּׁוּם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲמִישָׁה דְּבָרִים הַלָּלוּ, יְצִיאַת מִצְרַיִם, וּקְרִיעַת יַם סוּף, וּמַתַּן תּוֹרָה, וּתְחִיַּית הַמֵּתִים, חֶבְלוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ. יְצִיאַת מִצְרַיִם דִּכְתִיב: 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם', וּקְרִיעַת יַם סוּף דִּכְתִיב: 'הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס', מַתַּן תּוֹרָה דִּכְתִיב: 'הֶהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים', תְּחִיַּית הַמֵּתִים דִּכְתִיב: 'אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ד' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים' חֶבְלוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ דִּכְתִיב: 'לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ'. (גמ' פסחים קיח.)

6. זָכָה יְהוּדָה (נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב שֶׁיָּרַד תְּחִילָּה לְיַם סוּף) לַעֲשׂוֹת מֶמְשָׁלָה בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: מַה טַּעַם הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ וְיִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו? מִשּׁוּם דְּ'הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס'. (גמ' סוטה לז.)

7. מַאי שְׁנָא בְּחָג (סֻכּוֹת) דְּאַמְרִינָן (הַלֵּל שָׁלֵם) כָּל יוֹמָא, וּמַאי שְׁנָא בַּפֶּסַח דְּלָא אַמְרִינָן (הַלֵּל שָׁלֵם) כָּל יוֹמָא? דְּחָג חֲלוּקִין בְּקָרְבְּנוֹתֵיהֶן, דְּפֶסַח אֵין חֲלוּקִין בְּקָרְבְּנוֹתֵיהֶן. (גמ' ערכין י.)

8. תָּנוּ רַבָּנָן, הַלֵּל זֶה מִי אֲמָרוּהוּ? רַבִּי אֱלִעֶזֶר אוֹמֵר: מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל אֲמָרוּהוּ בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ עַל הַיָּם, הֵם אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ' מְשִׁיבָה רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ וְאָמְרָה לָהֶן 'לְמַעַנִי לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה' (ישעיה מח:יא). רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: יְהוֹשֻׁעַ וְיִשְׂרָאֵל דִּבּוֹרָה וּבָרָק אֲמָרוּהוּ בְּשָׁעָה שֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם סִיסְרָא, הֵם אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ' וְרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ מְשִׁיבָה וְאוֹמֶרֶת לָהֶם 'לְמַעַנִי לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה'. רַבִּי אֱלִעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: בְּשָׁעָה שֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם סַנְחֵרִיב, הֵם אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ' וּמְשִׁיבָה וכו'. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה אֲמָרוּהוּ בְּשָׁעָה שֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע, הֵם אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ' וּמְשִׁיבָה וכו'. רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר אֲמָרוּהוּ בְּשָׁעָה שֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, הֵם אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ' וּמְשִׁיבָה וכו'. (גמ' פסחים קיז.)

קטו:יב-יח יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן:
יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים:
יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם:
בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
[9]הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם:
[10]לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה:
וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

כשקוראים הלל בדילוג מתחילים 'מה אשיב'

קטז:א-יא[11] אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע | יְיָ אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי:
כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא:
אֲפָפוּנִי | חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא:
וּבְשֵׁם־יְיָ אֶקְרָא [12] אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי:
חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם:
שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ:
שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי:
כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי:
[13] אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים:
הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד:
אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב:

9. רְבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, מֵעוֹלָם לֹא יָרְדָה שְׁכִינָה לְמַטָּה, וְלֹא עָלוּ מֹשֶׁה וְאֵלִיָּהוּ לַמָּרוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם:'. (גמ' סוכה כ.) אָמַר רְבִּי אֱלִעָזָר, כָּל אָדָם שֶׁאֵין לוֹ קַרְקַע, אֵינוֹ אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם:'. (גמ' יבמות סג.)

10. (רְבִּי תַּנְחוּם) פָּתַח וְאָמַר... דָּוִד אָבִיךָ אָמַר, 'לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָ-הּ' ..., הָכִי קָאָמַר, לְעוֹלָם יַעֲסוֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת קוֹדֶם שֶׁיָּמוּת, שֶׁכֵּיוָן שֶׁמֵּת בָּטֵל מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַמִּצוֹת, וְאֵין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבַח בּוֹ. (גמ' שבת ל.)

11. דָּרַשׁ רָבָא, מַאי דִּכְתִיב: 'אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע | ד'', אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵימַת אֲנִי אֲהוּבָה לְפָנֶיךָ? בְּזְמַן שֶׁתִּשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי. (גמ' פסחים קיח:)

12. רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִילּוּט נְפָשׁוֹת שֶׁל צַדִּיקִים מִגֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אָנָּה ד' מַלְּטָה נַפְשִׁי'. 'דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ' אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַף עַל פִּי שֶׁדַּלָּה אֲנִי בְּמִצְוֹת, לְךָ אֲנִי, וְלִי נָאֶה לְהוֹשִׁיעַ. (גמ' רחש השנה יז., פסחים קיח:)

13. אָמַר רַב יְהוּדָה, 'זֶה מְקוֹם שֶׁעָוְקִים'. (גמ' יומא טח.) [מקום שווקים. שאדם מוצא לקנות מזונותיו ולפי שהיה דוד מטלטל נע ונד היה מתפלל על הדרך:] (רש"י שם)

קטז:יב-יט מָה־אָשִׁיב לַיְיָ כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי:
כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:
נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָּה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ:
יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו:
אָנָּה יְיָ כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי־עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ [14] פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי:
לְךָ־אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:
נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָּה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ:
בְּחַצְרוֹת | בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָם הַלְלוּ־יָהּ:

קיז [15] הַלְלוּ אֶת־יְיָ כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים:
כִּי גָבַר עָלֵינוּ | חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

[16] 'הודו' 'ואנא' שבהלל, בניגון המיוחד של אותו חג מועד ובר"ח - בניגון המרמז על אותו חודש, כגון ניגון של חג החל באותו חודש. בפסוקי 'יאמר[ו] נא' מכוין החזן להוציא את הציבור כאשר הוא אומרם בקול רם והציבור שותק. יש הנוהגים לומר **בלחש** עם החזן גם את פסוקי 'יאמר[ו] נא', אבל מקפידים על ענייה משותפת ומסודרת על 'הודו' על כל אמירת 'יאמר[ו]' של חזן, כפי הדין, ואין משבשים את סדר הענייה מתוך רצון לומר את פסוקו של החזן בקול רם.

[17] **נענועי לולב בחג הסכות.** (גמ' סוכה לז:) (פני המנענע למזרח וסדר הרוחות: מזרח, דרום, מערב, צפון, מעלה, מטה.)
בנוסף לנענועיו באמירת 'הודו' ו'יאמר־נא ישראל', החזן מנענע גם ב'יאמרו נא בית־אהרן'
ו'יאמרו־נא יראי ה'', והציבור מנענע בכל פעם שעונים 'הודו'. (מכון מורשת אשכנז)

קיח חזן [18] הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: קהל הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
חזן יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: קהל הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ
חזן יֹאמְרוּ נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: קהל הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
חזן יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְיָ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: קהל הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

---

14. פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁנֵי מוֹסֵרוֹת (כן רלועות שקושרין בכן כעול) שֶׁהָיוּ עָלַי פִּתַּחְתָּם (פתחת שכתרת את כנקבות) רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה וְנַעֲמָה הָעַמּוֹנִית. (ונעמה אמו של רחבעם וממנה יצאו מלכי בית דוד) (רש"י שם) (גמ' יבמות עז.)

15. מַאי דִּכְתִיב? 'הַלְלוּ אֶת־ד' כָּל־גּוֹיִם', אוּמּוֹת הָעוֹלָם מַאי עֲבִידְתַּיְיהוּ? הָכִי קָאָמַר, 'הַלְלוּ אֶת־ד' כָּל־גּוֹיִם' אַגְּבוּרוֹת וְנִפְלָאוֹת דְּעָבִיד בַּהֲדַיְיהוּ, כָּל שֶׁכֵּן אָנוּ 'גָּבַר עָלֵינוּ | חַסְדּוֹ'. (גמ' פסחים קיח:)

16. אם ניתן לשמוע את החזן מילה במילה הצבור יוצאים ידי חובת אמירת 'יאמר(ו) נא' באמירת החזן, ואינם צריכים לומר בעצמם. אם לא ניתן לשמוע את אמירת החזן בצורה מושלמת יש לומר פסוקי 'יאמר(ו) נא' בלחש ביחד עם החזן ואין צריך למהר ולאמרם לפני החזן.

17. כשמזכירים את השם, וכשאומרים 'ישראל'-'בית־אהרן'-ו'יראי ה'', הש"ץ מחזיק את הלולב ופונה למזרח. (מנהג פפד"מ)

18. **פסוקי 'הודו' נאמרים בניגונים מיוחדים - ראש חודש - ניגון נבחר, סכות וב(שבת) חול המועד ובשמיני עצרת - ניגון סכות (ניגוני בנענועים בהלל), שמחת תורה - ניגוני מועדי השנה, ר"ח כסלו - ניגון חנוכה, ימי חנוכה - ניגון 'מעוז צור', ר"ח טבת - אחד מניגוני חנוכה, ר"ח אדר - אחד מניגוני פורים, פרשת החודש - ניגון 'פרשות שקלים והחודש', פסח וב(שבת) חול המועד - ניגון 'אדיר הוא', ר"ח אייר - ניגון 'לכה דודי' של ספירה, ר"ח סיון - ניגון שבעות (תחילת 'אקדמות'), ר"ח אב - ניגון 'אלי ציון', ר"ח אלול - באחד מניגוני ימים נוראים כגון 'אדר והוד' או 'אבינו מלכנו'.**

מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ עָנָנִי [19] בַּמֶּרְחָב יָהּ׃
יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃
יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃
טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃
טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃
כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃
סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃
סַבּוּנִי כִּדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃
דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיְיָ עֲזָרָנִי׃
עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃
קוֹל | רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל׃
יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל׃
לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃
יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃
פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃
[20] זֶה־הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃
[21] אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ אודך
אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ אבן
מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃ מאת
זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃ זה

19. רַב אָמַר, ... וּמֶרְחַבְיָ-הּ, אַחַת הֵן. רַבָּה אָמַר מֶרְחַבְיָ-הּ בִּלְבַד. אִיבַּעְיָא לְהוּ, 'מֶרְחָב יָ-הּ' לְרַב חִסְדָּא מַאִי? תֵּיקוּ. (גמ' פסחים קיז.)

20. עבור הנאצים טקסים דתיים יהודיים היו עניין של סקרנות, בידור ובעיקר ללעג. תאי הגזים שהוגדלו לאחרונה בטרבלינקה (ממרחשון תש"ג), היו בניין לבנים מטויח לבן ענקי, חזיתו עם דלתות גדולות ומקושטות, עם פרחים בעציץ משני צדי הכניסה. גמלון הבניין נשא מגן דוד נחושת גדול וצבוע בצבע צהוב, רצפות הטרה קוטה הכתומות שהובלטו בצורה דומה, נראו כמו בית מרחץ בנוסח יהודי. הקורבנות היו מבוהלים, עירומים וחסרי אונים, וכללו אותם בחמש מדרגות רחבות, כל הזמן, מונעים קדימה עם מועדונים, שוטים וננשכו על ידי כלבים מאומנים. במסדרון הראשי היו עשרה תאי גז גדולים, חמישה מכל צד. הפחמן החד-חמצני הוזן דרך צינורות וראשי מקלחת מזויפים, אל כל תא אריחי תקרה לבן ולבן. לאחר הארוז בחוזקה בפנים, ההזמנה "איוון, מים." צעק מגרמני לשומר אוקראיני כדי להפעיל את מנוע הטנק הרוסי. פרוכת בורדו כהה וסמיך, שנגנבה מארון בית הכנסת, היתה תלויה בכניסה למעבר ונשאה את הכיתוב: 'זֶה־הַשַּׁעַר לַה' צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:'

21. (דיא"ש אדי"ש כשד"ך מאוד"ך סימָן) אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, 'אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי' אָמַר דָּוִד, 'אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה:' אָמַר יְשַׁי, 'מֵאֵת ד' הָיְתָה זֹאת' אָמְרוּ אֶחָיו, 'זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה ד'' אָמַר שְׁמוּאֵל, 'אָנָּא ד' הוֹשִׁיעָה נָּא' אָמְרוּ אֶחָיו, 'אָנָּא ד' הַצְלִיחָה נָּא:' אָמַר דָּוִד, 'בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם ד'' אָמַר יִשַׁי, 'בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית ד':' אָמַר שְׁמוּאֵל, 'אֵל | ד' וַיָּאֶר לָנוּ' אָמְרוּ כוּלָּן, 'אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים' אָמַר שְׁמוּאֵל, 'אֵ-לִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ' אָמַר דָּוִד, 'אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ:' אָמְרוּ כוּלָּן. (גמ' פסחים קיט.)

נענועי לולב בחג הסכות במלה '**אנא**' מנענעים לשתי רוחות, וכן במלה '**הושיעה**' לשתי רוחות
וכן במלה '**נא**' לשתי רוחות, הן החזן והן הקהל. אין מנענעים ב'**אנא ה' הצליחה נא**'.

אחר כל '**אנא**' שהחזן אומרו בנגינה, חוזר הקהל ואומרו בהמשך אותה נגינה.

[22] חזן **אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא** קהל **אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא**

חזן **אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא:** קהל **אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא:**

[23] **בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ:** בריך

אֵל | יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ [24] **אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:** אל

אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי

[25] **הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:** הודו

(גמ' סוכה לט.) **יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ ◇ וְעַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָעִים לְזַמֵּר ◇** [26] **כִּי מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:**

אומרים **קדיש שלם** בימים שאומרים **תפלת מוסף** (**בחול המועד מנגנים בניגון חול**). בחנוכה אומרים כאן **חצי קדיש**.

בשבת ראש חודש, בשלש רגלים, בשבת חול המועד, ובשבת חנוכה ממשיכים בהוצאת ספר תורה (עמ' **162**).

---

22. **פסוקי 'אנא ד' הושיעה נא' נאמרים בניגונים מיוחדים - ראש חודש - ניגון נבחר, סכות וב(שבת) חול המועד ובשמיני עצרת - ניגון סכות (ניגוני בנענועים בהלל), שמחת תורה בניגון הקפות שמחת תורה או ניגוני מועדי השנה, ר"ח כסלו - ניגון חנוכה, ימי חנוכה - ניגון 'מעוז צור', ר"ח טבת - אחד מניגוני חנוכה, ר"ח אדר - אחד מניגוני פורים, פרשת החודש - ניגון 'פרשות שקלים והחודש', פסח וב(שבת) חול המועד - ניגון 'אדיר הוא', ר"ח אייר - ניגון 'לכה דודי' של ספירה, ר"ח סיון - ניגון שבעות (תחילת 'אקדמות'), ר"ח אב - ניגון 'אלי ציון', ר"ח אלול - באחד מניגוני ימים נוראים כגון 'אדר והוד' או 'אבינו מלכנו'.** (מכון מורשת אשכנז)

23. אָמַר רָבָא, לָא לֵימָא אִינִישׁ '**בָּרוּךְ הַבָּא**', וְהַדַּר '**בְּשֵׁם ד'**', אֶלָּא '**בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם ד'**' (אמר ליה רב ספרא, משה שפיר קאמרת, אלא התם והכא אסוקי מילתא הוא, ולית לן בה.) **(גמ' סוכה לט.)**

24. אָמַר רְבִי אַבָּהוּ אָמַר רְבִי אֶלְעָזָר "כָּל הַנּוֹטֵל לוּלָב בְּאַגּוּדוֹ, וַהֲדַס בַּעֲבוֹתוֹ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִילוּ בָּנָה מִזְבֵּחַ וְהִקְרִיב עָלָיו קָרְבָּן", שֶׁנֶּאֱמַר: '**אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:**'. אָמַר רְבִי יִרְמְיָה מִשּׁוּם רְבִי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, וּרְבִי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רְבִי שִׁמְעוֹן הַמַּחוֹזִי מִשּׁוּם רְבִי יוֹחָנָן הַמַּכּוֹתִי "כָּל הָעוֹשֶׂה אִיסּוּר לֶחָג בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִילוּ בָּנָה מִזְבֵּחַ וְהִקְרִיב עָלָיו קָרְבָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: '**אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:**'. **(גמ' סוכה מה:)**

25. אָמַר רַב חִסְדָּא, מַאי דִּכְתִיב: '**הוֹדוּ לַד' כִּי־טוֹב**', הוֹדוּ לַה' שֶׁגּוֹבֶה חוֹבָתוֹ שֶׁל אָדָם בְּטוֹבָתוֹ. **(גמ' פסחים קיח.)**

26. נוסח הראשונים הוא **כי מעולם ועד עולם אתה א-ל** (סדור רב עמרם גאון, רוקח, מחזור ויטרי, מהרי"ל, אגור וכו'). נוסח זו קיימת בפסוקים רבים כלומר; '**וְחֶסֶד ד'** | **מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו** (תהלים קג:יז), ו'**בָּרוּךְ אַתָּה ד' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:**' (ד"ה א' כט: י). זו רק דוגמה אחת ממקומות רבים שבהם חז"ל השאילו לשונם מפסוקים שונים בתנ"ך.

מוסף עמידה לראש חודש ולשבת ראש חודש
Das Muſzaph für den Neumondstag und für den Sabbat Neumondstag

הבעל תפלה אומר מכאן ועד 'האל הקדוש' בראש חודש שחל בחול - בניגון חול.
החזן אומר מכאן ועד 'האל הקדוש' בראש חודש שחל בשבת - בניגון שבת.

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:[1]

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן:

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

מראש חודש מרחשון עד ראש חודש ניסן מוסיפים :

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָّשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קדושת 'נקדש' בראש חודש שחל בחול.

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם ◇ כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים ◇ אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ ישעיה ו:ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

קהל ובעל תפלה יחדיו קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג:יב בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:

קהל ובעל תפלה יחדיו תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

בעל תפלה לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:[2]

---

1. בחזרת הש"ץ בפרשיות שקלים והחודש אומרים קרובות, בניגון פרשת שקלים (בהם מזמרים חלק מהקדושה).
2. מכאן והלאה בניגון י"ט.

קדושת 'נעריצך' בראש חודש שחל בשבת.

חזן בלבד **נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ ◇ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ ◇**
כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ ישעיה ו:ג **וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר**

קהל וחזן יחדיו

קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

חזן **כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם ◇ מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה ◇**
אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ? לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:

קהל וחזן יחדיו

יחזקאל ג:יב **בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:**

חזן **מִמְּקוֹמוֹ הוּא יָפֶן בְּרַחֲמִים ◇ וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ ◇**
עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד ◇ פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים:

קהל וחזן יחדיו

דברים ו:ד **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

חזן **אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ הוּא אָבִינוּ ◇ הוּא מַלְכֵּנוּ ◇ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ ◇**
וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית ◇ לְעֵינֵי כָל־חַי ◇ במדבר טו:מא **לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים**

קהל וחזן יחדיו

אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

בשבת ראש חודש (גם בשבת חנוכה) אומרים בה אופן מוסיפים פיוט 'אלהיכם' שחותם בו יהודה חזק בקדושת מוסף:

[3] **אֱלֹהֵיכֶם יַזְרִיחַ שִׁמְשׁוֹ ◇ שִׁבְעָתַיִם בִּגְבוּרָתוֹ ◇ הַיָּרֵחַ בְּחִתְחַדְּשׁוֹ ◇ כַּשֶּׁמֶשׁ זְרִיחָתוֹ ◇**
וְהַחֹדֶשׁ בְּהִתְקַדְּשׁוֹ ◇ לְחַדֵּשׁ כַּפָּרָתוֹ ◇ דָּת הַיּוֹם לְשַׁמְּשׁוֹ ◇ חֲזוּת קֹדֶשׁת שְׁכִינָתוֹ ◇
ישעיה סו:כג **מֵדֵי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ:**

חזן **וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:**

קהל וחזן יחדיו

תהלים קמו:י **יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:**

חזן **לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ**
לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
[4] **הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:**

3. בקדושה אנו מוסיפים כאן לבקש על חידוש אור שבעת הימים שיאיר לעתיד לבוא בשמש פי כמה וכמה, ועל אור הירח שירבה אז והוא מראה על גילוי השכינה, כי בכך נזכה ביותר לקדש את שמו הגדול.

4. **מכאן והלאה בניגון י״ט.**

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

מוסף ראש חודש לחול

רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמְּךָ נָתַתָּ ◇ זְמַן כַּפָּרָה לְכָל־תּוֹלְדוֹתָם ◇ בִּהְיוֹתָם מַקְרִיבִים לְפָנֶיךָ זִבְחֵי רָצוֹן ◇ וּשְׂעִירֵי חַטָּאת לְכַפֵּר בַּעֲדָם: זִכָּרוֹן לְכֻלָּם יִהְיוּ ◇ וּתְשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד שׂוֹנֵא: מִזְבַּח חָדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּכִין ◇ וְעוֹלַת רֹאשׁ חֹדֶשׁ נַעֲלֶה עָלָיו ◇ וּשְׂעִירֵי עִזִּים נַעֲשֶׂה בְרָצוֹן: וּבַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׂמַח כֻּלָּנוּ ◇ וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדְּךָ הַנִּשְׂמָעִים בְּעִירֶךָ ◇ הָאֲמוּרִים לִפְנֵי מִזְבְּחֶךָ: אַהֲבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם ◇ וּבְרִית אָבוֹת לַבָּנִים תִּזְכֹּר: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירֶךָ בְּרִנָּה ◇ וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ ◇ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם: וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ ◇ [5] תְּמִידִין כְּסִדְרָן ◇ וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן:

מוסף שבת ראש חודש

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם ◇ כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי ◇ אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ ◇ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת ◇ וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה ◇ שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה ◇ וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ ◇ חָרְבָה עִירֵנוּ ◇ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ ◇ וְגָלָה יְקָרֵנוּ ◇ וְנִטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ ◇ וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ ◇ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו ◇ מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ ◇ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ ◇ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ ◇ [5] תְּמִידִין כְּסִדְרָן ◇ וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן:

[בשבת וְאֶת־מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת־מוּסַף יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה ◇ נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה ◇ כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ ◇ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ ◇ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

בשבת (בניגון שבת) במדבר כח: ט–י וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: (מתחיל בניגון שבת) זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת ◇ (ומסיים בניגון י״ט) וְקָרְבַּן רֹאשׁ חֹדֶשׁ כָּאָמוּר:

5. נ״א 'תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם:'

(בניגון י״ט) כח:יא וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיי
פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם:
וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדָבָר ◇ שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר ◇ וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל ◇
וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ ◇ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר ◇ [6]וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן:

בשבת ((בניגון שבת) יִשְׂמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ ◇ שֹׁמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג ◇
עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי ◇ כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ
וְקִדַּשְׁתּוֹ ◇ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ ◇ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:)

(בניגון י״ט) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (בשבת רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְ) חַדֵּשׁ עָלֵינוּ
(בשבת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה) אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה (קהל אָמֵן) ◇

בחזרת הש״ץ (וידערהלונג), החזן מנגן מ׳לשון ולשמחה׳ עד ׳כי בעמך׳ [7] בניגון הקשור לחודש.

לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה (קהל אָמֵן) ◇ לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה (קהל אָמֵן) ◇ לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה (קהל אָמֵן) ◇
לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם (קהל אָמֵן) ◇ לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן (קהל אָמֵן) ◇[8] וּלְכַפָּרַת פֶּשַׁע (קהל אָמֵן)]:

מ׳כי בעמך׳ עד סוף התפלה - בניגון חול

כִּי־בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל־הָאֻמּוֹת ◇ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

בשבת ראש חודש מ׳כי בעמך׳ עד הסוף - בניגון שבת

כִּי־בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל־הָאֻמּוֹת ◇ וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ ◇ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד
עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

---

6. נ״א ׳וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:׳

7. מרחשון - ניגון ׳הלכה ותוספות׳, כסלו - ניגון חנוכה, טבת - ׳שני זיתים׳, שבט - ניגון נבחר, או באחד מניגוני פרשת שקלים, אדר - אחד מניגוני פורים, אדר ראשון - ניגון של פיוטי פרשת שקלים, אדר שני (ואדר) - אחד מניגוני פורים, ניסן - ניגון ׳אדיר הוא׳ (חוץ מהפיוטים הנאמרים בניגוני פרשת שקלים והחודש), אייר - ניגון ׳לכה דודי׳ של ספירה, סיון - ניגון שבעות, תמוז - ניגון ׳לכה דודי׳ של בין המצרים, מנחם אב - ניגון המיוחד לשבת חזון, אלול - אחד מניגוני ימים נוראים.

8. את המילים ׳וּלְכַפָּרַת פֶּשַׁע׳ מוסיפים רק במוסף ראש חודש ואדר (שני) ולא בשאר חדשי השנה המעוברת.

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא
זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם
וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה
הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר
תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇
וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇
וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇
וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◇
עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ
רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇
מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא
זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי
כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית:
בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇
עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ: כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ
וְתֶאֱסֹף גָּלְיוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר
חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב
שָׁלֵם ◇ עַל שֶׁאֲנוּ מוֹדִים לָךְ: כורעים מעט
כשאומרים המילה בָּרוּךְ זוקף אֵל הַהוֹדָאוֹת:

בראש חודש טבת (חנוכה) אומרים כאן 'על הנסים' (ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.):

עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַפֻּרְקָן ◇ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇
וְעַל הַמִּלְחָמוֹת ◇ שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמְּךָ
יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ
לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ
גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד
צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ
יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇
וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת
יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:
כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ, נָאֶה לְהוֹדוֹת:**

בחזרת הש"ץ (וידערהלונג) אומר החזן:

בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' **279**) (גמ' סוטה לט).

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְּשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◇ הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ◇ עַם קְדוֹשֶׁךָ - כָּאָמוּר:

במדבר ו:כד-כו **יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כן יהי רצון יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: כן יהי רצון יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: כן יהי רצון**

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ, אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי ◇ וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ:

תהלים ס:ז **לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ:** יט:טו **יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:** פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:**

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מלאכי ג:ד **וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:**

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה '**אדני שפתי תפתח**' בלחש.

כשחל ראש חודש בחול אחרי חזרת הש"ץ ממשיכים בקדיש תתקבל (עמ' **62**).
כשחל ראש חודש בשבת אחרי חזרת הש"ץ החזן ממשיך בקדיש תתקבל (עמ' **185**).

Gebet für die drei Hauptfeste עמידה לרגלים

[1] תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

[2] כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממנחה לשמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון לפסח אומרים :

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קדושת 'נקדש' ביום טוב שחרית ובמנחה.

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם ◇ כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים ◇ אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ ישעיה ו:ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

קהל וחזן יחדיו קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בשחרית	במנחה
חזן אָז ◇ בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל ◇ אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל ◇ מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים ◇ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:	בעל תפלה לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:

קהל וחזן יחדיו יחזקאל ג:יב בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בשחרית	במנחה
חזן מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ ◇ וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ ◇ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ: מָתַי תִּמְלֹךְ בְּצִיּוֹן? בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ ◇ לְעָלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ ◇ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִּרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ ◇ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ ◇ עַל־יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ:	בעל תפלה וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:

קהל וחזן יחדיו תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

חזן [3] לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

---

1. בחזרת הש"ץ בשחרית אומרים קרובות - ביום ב' וימים האחרונים של פסח (בשנה שאחרון של פסח בשבת, אומרים קרובות של אחרון של פסח בשביעי של פסח), ובשבועות, ובימים הראשונים של סכות.
2. ביום טוב מנחה ויום טוב מנחה שחל בשבת הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ - בניגון חול: (מכון מורשת אשכנז)
3. מכאן והלאה בניגון יום טוב.

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ ◇ וְרָצִיתָ בָּנוּ ◇ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת ◇ וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

במוצאי שבת אומרים:

(גמ' ברכות לג: מרב ושמואל) וַתּוֹדִיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ ◇ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרַת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים: וַתַּנְחִילֵנוּ זְמַנֵּי שָׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ וְחַגֵּי נְדָבָה: וַתּוֹרִישֵׁנוּ קְדֻשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל: וַתַּבְדִּילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל ◇ בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ ◇ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים ◇ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ ◇ וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ ◇ הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן ◇ [בשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת־יוֹם

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת ולשמחת תורה
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה ◇	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה ◇	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה ◇	שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה ◇
זְמַן חֵרוּתֵנוּ	זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

[בשבת בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

(סס מת.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וַיַּגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ בְּיוֹם

לפסח:	לשבועות:	לסכות:	לשמיני עצרת ולשמחת תורה:
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה ◇	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה ◇	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה ◇	שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה ◇

זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה (קהל אָמֵן) ◇ וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה (קהל אָמֵן) ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים (קהל אָמֵן) ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן ◇ כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: [בשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ] [4]קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן [בשבת שַׁבַּת וּ] מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ ◇ וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל [5] אֹוהֲבֵי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

[6]ביום טוב מנחה שחל בחול שלוש הברכות האחרונות - בנגון חול.

ביום טוב מנחה שחל בשבת שלוש הברכות האחרונות - בניגון שבת.

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

4. כ"ה גם ביום טוב שחל להיות בשבת ואין אומרים 'אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ' - מע"ר קס"ט, וכ"ה בכל סדורים ישנים שלפני רש"ס. ורש"ס חידש לומר 'או"א רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ' ע"פ הלבוש (סי' תפ"ח סעי' ג') ובעקבותיו ר"ע ור"א רז"ה ורוו"ה. (סידור אזור אליהו)

5. לפי נוסח פולין אומרים: מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

6. כל אנשי מדינות אחרות תמהי' על מנהג פ"פ הזה להתפלל ג' ברכות אחרונות של מנחה י"ט בנגון חול, שהלא אין עושי' כן במנחה שבת; ונ"ל שלפי שבבקר אמר הח' בשחרית ובמוסף אחר חתימת ברכת מודי' בנגון י"ט: או"א ברכנו וכו', יש לדאוג שאם גם במנחה ינגן כן, יאמר גם אז: או"א, כדרכו בבקר, ואף שקהל יגערו בו ויפסוק, כבר הזכיר ב' שמות קדש לבטלה. ע"כ תקנו שיאמר במנח' הברכו' האחרונו' בנגון חול, ואז אמר כדרכו במנחת כל יום חול אחר חתימת מודי' בנגון הזה: שלום רב וכו', בלי או"א. אבל במנחת שבת שאומר 'שים שלום' וכו' לא אמרם בנגון חול, כי יש לדאוג שיאמר 'שלום רב' וכו' כדרכו במנחת חול בנגון הזה, ע"כ תקנו בזה נגון מיוחד, שאומר בו דרך משונה מכל התפלות, שבכלן אין אומרי' שים שלום וכו' בלא או"א וכו' לפניו, ובמנחת שבת אומר שים שלום וכו' בלי או"א וכו' לפניו. (דברי קהלת דף 196)

כורע **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא** זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:**

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)

כורע **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא** זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ ◇ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ: כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ ◇ וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ:** כורעים מעט כשאומרים המילה **בָּרוּךְ** זוקף **אֵל הַהוֹדָאוֹת:**

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:
כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:**

[7] בתפלת שחרית בפפד"מ ובקצת קהילות, הכהנים מברכים את הקהל (עמ' **279**) (גמ' סוטה לט.).
אם אין כהנים אומר החזן הכל בקול:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◇ הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ◇ עַם קְדוֹשֶׁךָ – כָּאָמוּר:
במדבר כה:כד-כו **יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כן יהי רצון יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: כן יהי רצון יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: כן יהי רצון**

לשחרית ולשבת מנחה.

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם:

למנחה ולערבית.

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם ◇ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם:

וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

7. בסכות נאמרת בניגון סכות, בשמחת תורה בניגוני מועדי השנה ('יאהרעס קדיש'), ובפסח בניגון 'אדיר הוא', ובשבעות בניגון תחילת 'אקדמות')

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר : עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בשחרית אומרים מיד הלל אחר גמר חזרת התפלה (עמ' **253**).

אחר חזרת הש"ץ של מנחה ממשיכים בקדיש תתקבל בניגון מיוחד למנחה של יום טוב (עמ' **207**).

אחר התפלה בערבית כשחל בשבת ממשיכים ב'ויכלו' (עמ' **114**).

אבל ביום חול אומרים קדיש תתקבל (עמ' 116) וקידוש (עמ' **118**).

Die Segnung beim Lulawschütteln סדר נטילת לולב

לפי גדולי הפוסקים באשכנז אין לברך על [8] אתרוג שאין לו מסורת מדור דור, אף שיש לו סמנים.
מסורת כזו היתה לבני אשכנז רק על אתרוגי קאלאבריה-יענעווע.

החומש מתחיל בב' ומסיים בל'. ונביאים מתחילין בו', ומסיימין בל'.
זהו אותיות לולב שהוא כנגד תורה ונביאים. (ספר מנהגים לר"א טירנא)

לוקח הלולב ביד ימין והאתרוג ביד שמאל ומברך מעומד:

(גמ' סוכה מו, פסחים ז:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ [9] עַל נְטִילַת לוּלָב:

ביום הראשון של חג (או ביום שני אם הראשון [10] מוסיפים גם 'שהחיינו':

(גמ' ברכות נט:, סוכה מז.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לִזְמַן הַזֶּה:[11]

---

8. אָמַר רַבִּי חָמָא בַּרְבִּי חֲנִינָא, מַאי דִּכְתִיב: 'כִּתַּפּוּחַ בָּעֲצֵי הַיַּעַר וגו' (שיר השירים ב:ג), לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְתַפּוּחַ? לוֹמַר לְךָ, מַה תַּפּוּחַ זֶה פִּרְיוֹ קוֹדֶם לָעָלָיו (הקשה ר"ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות, ומפרש שתפוח היינו אתרוג, וריח אפך כתפוחים. מתרגמינן כריחא דאתרוגא ואתרוג פריו קודם לעליו.) (תוס' שם), אַף יִשְׂרָאֵל הִקְדִּימוּ 'נַעֲשֶׂה' לְ'נִשְׁמַע'. (גמ' שבת פח.)

9. אָמַר לֵיהּ רַבִּי יִרְמְיָה לְרַבִּי זְרִיקָא: מַאי טַעַם לָא מְבָרְכִינָן אֶלָּא 'עַל נְטִילַת לוּלָב'? הוֹאִיל וְגָבוֹהַּ מִכּוּלָּן. (גמ' סוכה לז:)

10. שׁוֹפָר וְלוּלָב, (מצות עשה ומבטלין להו בשבת מדרבנן משום גזירה שמא יטלנו בידו כו':) (רש"י שם) הָשְׁתָּא דְּשַׁנְּיָת לָן שֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה לָא מִיעֲקַר הוּא. (גמ' יבמות ל:)

11. רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב מַמְטֵי לֵיהּ וּמַיְיתֵי לֵיהּ, וּמַחְוֵי הָכִי וְאָמַר, גִּירָא בְּעֵינָא דִּשְׁטָנָא. וְלַאו מִילְּתָא הִיא, מִשּׁוּם דְּאָתֵי לְאִתְגָּרוּיֵי בֵּיהּ. (גמ' מנחות סב.)

Fest-Segen סדר מתנת יד [1] [2]

הרב הוא החזן עד סוף הכנסת ספר תורה.

אחר שסיים המפטיר ברכה אחרונה (ואחר יקום פרקן בשבת) הרב או החזן לוקח ספר תורה בידו ומברך לכל זכר שבבית הכנסת (מבן י"ג שנה ומעלה. לפחות מכן מברך בקיצור 'בך יברך ישראל') ואומר:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וּשְׁלֹמֹה ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת (ר"פ בר"פ) **◇ בַּעֲבוּר שֶׁיִּתֵּן מַתְּנַת יָדוֹ [בְּלִי נֶדֶר] לִכְבוֹד הַמָּקוֹם ◇ וְלִכְבוֹד הַתּוֹרָה ◇ וְלִכְבוֹד הָרֶגֶל ◇ בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה ◇ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו ◇ וִיבָרְכֵהוּ וִיזַכֵּהוּ לַעֲלוֹת לָרֶגֶל ◇ עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו [3] אָמֵן:**

מה נשתנה ברכת מתנת יד מכל הברכות שמברכים דרך תפילה, שבכלן אומר המברך בסוף, 'ונאמר [או 'וְאִמְרוּ'] אמן' ובזאת 'עם כל ישראל אחיו אמן' בלי ונאמר, ואמרו? ונ"ל ע"פ מ"ש בשבועות ל"ו 'אמן בו קבלת דברים', ע"כ לא יאמרו המבורכים אמן, כי בזה יקבלו עליהם בנדר לתת מתנה לצדקה באמרם אמן על מ"ש המברך 'שיתנו' ובש"ע י"ד ר"ג 'כל הנודר וכו' ונקרא חוטא', לכן רק המברך יאמר אמן ולא יקרא למבורכים שיאמרוהו [ואזהיר בזה המבורכים שלא יאמרו אמן על ברכתם מפי הרב במתנת יד]. -דברי קהלת

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וּשְׁלֹמֹה ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה ◇ עִם כָּל־קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ ◇ וְיִשּׁוּבִים וּסְבִיבוֹת שֶׁל־כָּל־עִיר וָעִיר ◇ הֵם וּנְשֵׁיהֶם ◇ וּבְנֵיהֶם ◇ וּבְנוֹתֵיהֶם ◇ וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם: וְכָל־מִי שֶׁיִּתֵּן מִנְּדָבַת לִבּוֹ ◇ הֵן אִישׁ הֵן אִשָּׁה ◇ לְלוֹמְדֵי תוֹרָה ◇ וְלַעֲנִיֵּי יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ: בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְזַכֵּהוּ לִרְאוֹת בִּבְנִינָהּ ◇ וְלִשְׂמֹחַ בְּתִקּוּנָהּ ◇ וְיִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה ◇ וּמִכָּל־נֶגַע וּמַחֲלָה ◇ וִיזַכֵּהוּ לִרְאוֹת בִּיאַת מָשִׁיחֵנוּ וּלְהָבִיא נִדְבָתוֹ לְבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב: וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו ◇ עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו: וְנֹאמַר אָמֵן: אשרי וכו'.

הרב בעצמו מניח את הספרים בתוך הארון.

---

1. מנהג צרפת שהפכה לימים למנהג פולין (i.e. Hamburg and Berlin), אומרים יזכור על שלש רגלים, בניגוד למנהג אשכנז, אומרים את זה בשבת שלפני שבועות ובשבת חזון (כשאומרים אב הרחמים), ובכמה קהילות ביום כפור. שני שיטות האלה נמצאים בקטע מחזור ויטרי הדן אם מותר לאדם לומר קינה בשלש רגלים כשיש חיוב שמחה דאורייתא. אף על פי כן, לאחר חורבן אירופא, עקב זרם היהודים מקהילות כולל אלה שבאו אחר מנהג פולין, הנהיג הרב ברויער שקהל עדת ישורון בוואשינגטון הייטס אומרים יזכור בשלש רגלים וגם מתנת יד. רבי שמעון שוואב הורה שקהילות חדשות לא יאמצו את השיבושים שהגיעו אליהם בגלל אילוצים.

2. נשאלתי: למה נוהגי' מנהג מתנת יד בשע"צ שהוא אחרון של תור' ולא בש"ת שהוא אחרון של גליות, כמו בפסח ביום ח' ובשבועות ביום ב'? ועניתי שהנהיגוהו בכל רגל ביום שקוראי' בו פ' כל הבכור, על שם סופה 'אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ' וגו'. ובאשר קוראי' בש"ת 'וְזֹאת הַבְּרָכָה' מטעם ר"ן שבאות א', ופ' בראשית מטעם טור שם, קוראי' כל הבכור בשע"צ, כבמגלה ל"א, ע"כ נהגו בו מתנת יד. (דברי קהלת דף 378)

3. באחרון של פסח וביום שני של שבועות וא' של שמיני עצרת אחר ההפטרה מברכים עבור 'מתנת יד'. אחד מראשי הקהל אוחז ספר תורה בידו ומברך את הרב ב'מי שברך', ואחר כך אוחז הרב את ספר התורה ומברך ב'מי שברך' של 'מתנת יד' את כל הקהל. (והמעות שכל אחד קיבל עצמו לתת כמתנת יד עבור לומדי תורה ועניי ארץ ישראל וירושלים, נאספות אחר החג ונשלחות ליעדן).
אין אומרים 'יזכור' ברגלים, כי אסור לעורר עצב בימי חיוב דאורייתא של שמחה, כמבואר בראשונים. המורגלים באמירתו כמנהג פולין, יכולים לאומרו בזמן 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

Mußaphgebet für die drei Hauptfeste מוסף עמידה לרגלים ולחול המועד

נוסחי תפילה בחג וחול המועד

בסוף 'והשיאנו' כבשבת: 'וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:'. במוסף, בברכה האמצעית, ב'ומפני חטאינו': וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִים (ולא 'אנחנו'), שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה (ולא 'השלוחה'), ובקטע 'או"א מלך רחמן', הנוסח הוא: שׁוּבָה עָלֵינוּ (ולא 'אלינו'), ב'ברכת כהנים' וְתֵעָרֵב לְפָנֶיךָ עֲתִירָתֵנוּ (ולא 'ותערב עליך'), וכן 'הָשֵׁב שְׁכִינָתְךָ לְצִיּוֹן עִירֶךָ' (ולא משמיטים את המילה 'עִירֶךָ').

[1 2 3] תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: כורע בָּרוּךְ משתחוה אַתָּה זוקף יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחוץ לארץ במוסף יום א' דפסח החזן מכריז: 'מכלכל חיים בחסד',
ואין אומרים לא 'משיב הרוח' ולא 'מוריד הטל', כל ימי הקיץ.

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

במוסף דשמיני עצרת לפני תפילה בלחש מכריז החזן: 'משיב הרוח ומוריד הגשם'.
הקהל אומרים 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בתפלה זו ואילך.

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

---

1. **הנחת תפילין בחול המועד לשיטת רבותינו הראשונים ואחרונים באשכנז בכל הדורות, הוא חובה גמורה.** (רבינו עקיבה איגר הורה שגם מי שאבותינו חדלו מהנחת תפילין, עליו לחזור לקבלת אבות אבותיו ולהניחם.) אמנם בחשש 'לא תתגדדו', מניחים אותם בצנעה. מי שמנהג אבותיו בברכה, מברך על התפילין. אין חולצין התפילין לא לפני **מוסף ראש חודש** או **חול המועד** אלא מניחים אותם לכל התפלה. בכל חול המועד, מניחין תפילין ומברך עליהן וכן מסיק טור אורח חיים ואביו. (ספר מנהגים לר"א טירנא) מצאתי סמך להניח תפילין בחול המועד, 'כי שם ה' נקרא עליך' (דברים כח, י) ראשי תיבות ש' הרומז על שי"ן שבתפילין ואותו שי"ן הוא מנין ימות השנה שמניחין בהן תפילין, שהרי כשתסיר נ"ב שבתות וי"ג ימים טובים נשאר ש' כי שס"ה ימים הם ימי השנה. (הגהות המנהגים)
מקובלים provide two reasons not to wear **תפילין** during מוסף; חול המועד and ראש חודש have a semi-יום טוב status and the recital of "קדושת כתר" (which was not recited in אשכנז). In Ashkenaz, the early removal of **תפילין** was considered a בזיון התפילה. Although by the sixteenth century, some began removing their **תפילין** early, and by the eighteenth century, it had become the מנהג of the majority. The removal of **תפילין** on **חול המועד** before **הלל**, is found in the ט"ז and מגן אברהם. The חות יאיר (1639 - 1702), was upset that people removed their **תפילין**, instead of leaving them on until after **מוסף**. The ערוך לנר (1798 - 1871), while agreeing with the ט"ז and מגן אברהם, cited the מהרי"ל who removed his **תפילין** later. The Baer סדור was the first source for removing the **תפילין** after 'קדש לי' (ביום ראשון לחול המועד פסח).

2. בחזרת הש"ץ **בימי שבועות** אומרים את **האזהרות**. **בא' פסח** ו**בשמיני עצרת** אומרים בחזרת הש"ץ **תפילות של טל וגשם**.

3. **בחול המועד בימי חול, החזן אומר את שתי ברכות הראשונות וקדושה-בניגון חול, בשבת חול המועד-בניגון שבת:**

קדושת 'נעריצך' ביום טוב מוסף.

חזן בלבד **נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ ◇ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ** ישעיה ו:ג **וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר** קהל וחזן יחדיו **קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:** חזן [4] **כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם ◇ מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה ◇ אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ? לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:** קהל וחזן יחדיו יחזקאל ג:יב **בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:** חזן **מִמְּקוֹמוֹ הוּא יָפֶן בְּרַחֲמִים ◇ וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד ◇ פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים:** קהל וחזן יחדיו דברים ו:ד **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:** חזן **אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ הוּא אָבִינוּ ◇ הוּא מַלְכֵּנוּ ◇ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ ◇ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית ◇ לְעֵינֵי כָּל־חַי ◇** במדבר טו:מא **לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים** קהל וחזן יחדיו **אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:**

אדיר אדירנו נאמר ביום טוב ובימים נוראים אבל לא בשבת חול המועד.

חזן בנעימה **אַדִּיר אַדִּירֵנוּ ◇** תהלים ח:ב **יְיָ אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ**

זכריה יד:ט **וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:**

בשבת חול המועד סכות מוסיפים פיוט 'אלהיכם' שחותם בו יהודה בקדושת מוסף:

אֱלֹהֵיכֶם יָשִׁיב בְּשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ ◇ הָקֵם יָקִים דְּבִירוֹ וַחֲדַר מִטָּתוֹ ◇ וָעֵד תּוֹכֶם יַשְׁכִּין הוֹד שְׁכִינָתוֹ ◇ דְּרוֹךְ פּוּרָה יִדְרֹךְ אוֹיֵב בַּחֲמָתוֹ ◇ הֱיוֹת סֻכָּה לְצֵל ◇ לְשׁוֹמְרֵי סֻכָּתוֹ ◇ הָעֵת יַעֲמִיד עַל־אֶרֶץ אֲגֻדָּתוֹ ◇ יִמְלֹךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ ◇ בַּשָּׁמַיִם מַעֲלָתוֹ:

חזן **וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:**

קהל וחזן יחדיו תהלים קמו:י **יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:**

חזן **לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:**

קדושת 'נקדש' במוסף חול המועד (ובהושענא רבה).

בעל תפלה בלבד **נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם ◇ כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים ◇ אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם ◇ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ** ישעיה ו:ג **וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר** קהל ובעל תפלה יחדיו **קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:** בעל תפלה **לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ:** קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג:יב **בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:** בעל תפלה **וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:** קהל ובעל תפלה יחדיו תהלים קמו:י **יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:**

בעל תפלה [5] **לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ ◇ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:**

---

4. **אחר תפלות טל וגשם אומר החזן מ'כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם' בניגון 'טל תן לרצות' (טל) או 'אים זכר־נא' (גשם).**

5. **בחול המועד פסח או סכות, מ'לדור ודור' והברכה האמצעית נאמרים - בניגון יום טוב.**

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ ◇ וְרָצִיתָ בָּנוּ ◇ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת ◇ וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן ◇ [בשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת־יוֹם

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת ולשמחת תורה
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה ◇ זְמַן חֵרוּתֵנוּ	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה ◇ זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה ◇ זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה ◇ זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

[בשבת בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ ◇ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ ◇ וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִים לַעֲלוֹת וְלֵרָאוֹת וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנֶיךָ ◇ וְלַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ ◇ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו ◇ מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מֶלֶךְ רַחֲמָן ◇ שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל־מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה ◇ וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי: וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם ◇ וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה ◇ וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם: וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ ◇ [6] תְּמִידִין כְּסִדְרָן ◇ וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: [בשבת וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת מוּסַף יוֹם

לפסח:	לשבועות:	לסכות:	לשמיני עצרת ולשמחת תורה:
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה ◇	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה ◇	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה ◇	שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה ◇

נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ ◇ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

בשבת (**בניגון שבת**)

[בשבת במדבר כח: ט-י וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

(**מתחיל** 'זה קרבן שבת' **בניגון שבת, ומסיים** 'וקרבן יום ... כאמור' **בניגון י"ט**)

בעמידה בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים הנוסח המדויק של הגאונים והראשונים:

זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן יוֹם – חַג הַמַּצּוֹת | חַג הַשָּׁבֻעוֹת | חַג הַסֻּכּוֹת | שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת – כָּאָמוּר:]

6. נ"א 'תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם:'

בניגון י"ט

ביום ראשון של פסח
(בחוץ לארץ גם ביום שני).

במדבר כח:טז-יט **וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיְיָ: וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:** והקרבתם

בחול המועד וימים האחרונים מתחילים 'והקרבתם'.

כח:יט **וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם:** ומנחתם

לשבועות
(בחוץ לארץ גם ביום שני).

כח:כו-כז **וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיְיָ בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה:** ומנחתם

ביום ראשון של סכות
(בחוץ לארץ גם ביום שני).

כט:יב-יג **וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיְיָ שִׁבְעַת יָמִים: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֶּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ:** ומנחתם

חול המועד סכות (בארץ ישראל אומרים רק את החלק הנוטה.)

א' חול המועד:

כט:יז ***וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:*** ומנחתם

כט:כ **וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:** ומנחתם

ב' חול המועד:

כט:כ ***וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:*** ומנחתם

כט:כג **וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:** ומנחתם

ג' חול המועד:

כט:כג ***וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:*** ומנחתם

כט:כו **וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:** ומנחתם

ד' חול המועד:

כט:כו ***וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:*** ומנחתם

כט:כט **וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:** ומנחתם

הושענא רבה:

כט:כט ***וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:*** ומנחתם

כט:לא **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם:** ומנחתם

בשמיני עצרת (בחוץ לארץ גם בשמחת תורה).

כט:לה-לו **בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם:** ומנחתם

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִדְבָּר: שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר ◇ וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל ◇ וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ ◇ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ: וְשָׂעִיר לְכַפֵּר ◇ [7]וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן:

7. נ"א 'וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם כְּהִלְכָתָם:'

בשבת (בניגון שבת)

יִשְׂמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ ◇ שֹׁמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג ◇ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי ◇ כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ ◇ חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ ◇ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

בניגון י"ט

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ ◇ טוֹב וּמֵטִיב הִדָּרֵשׁ־לָנוּ ◇ שׁוּבָה עָלֵינוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ ◇ בִּגְלַל אָבוֹת שֶׁעָשׂוּ רְצוֹנֶךָ: בְּנֵה בֵיתְךָ כְּבַתְּחִלָּה ◇ וְכוֹנֵן מִקְדָּשְׁךָ עַל־מְכוֹנוֹ ◇ וְהַרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוֹ ◇ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתִקּוּנוֹ: וְהָשֵׁב כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם ◇ וּלְוִיִּם לְשִׁירָם וּלְזִמְרָם ◇ וְהָשֵׁב יִשְׂרָאֵל לְנִוֵיהֶם: וְשָׁם נַעֲלֶה וְנֵרָאֶה וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ ◇ בְּשָׁלֹשׁ פְּעָמֵי רְגָלֵינוּ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: דברים טז-יז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים | בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְיָ רֵיקָם: אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן ◇ כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: [בשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ] קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן [בשבת שַׁבַּת וּ] מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ ◇ וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל [8]אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַّבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

בחול המועד שחל בחול שלוש הברכות האחרונות - בניגון חול.
בשבת חול המועד שלוש הברכות האחרונות - בניגון שבת.

[9]רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

ביום טוב בחזרת תפלת מוסף אומרים פה (כשיש כהנים) ותערב (עמ' **279**).

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◇ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◇ שֶׁאַתָּה הוּא זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ ◇ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ ◇ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ ◇ וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ: כורעים מעט כשאומרים המילה בָּרוּךְ זוקף אֵל הַהוֹדָאוֹת:

8. לפי נוסח פולין אומרים: מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

9. בקהילות גדולות שבהן מספר כהנים רב, החזן אינו מתחיל 'רצה' עד שהלוי הנוטל מודיע לו בהכרזת: 'רְצֵה:', שכל הכהנים גמרו ליטול ידיהם.

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵינוּ סֶלָה:
כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:**

אם אין כהנים, אומר החזן הכל בקול:

בחול המועד אומר החזן [בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' **279**) (גמ' סוטה לט.)]:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְּשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◇ הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ◇ עַם קְדוֹשֶׁךָ - כָּאָמוּר:
במדבר כה:כד-כו **יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כן יהי רצון יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: כן יהי רצון**
יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: כן יהי רצון

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: [10] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ, אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי: וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז **לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וענו וַעֲנֵנִי:** יט:טו **יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:** פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר : **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:**

זוקף לאט ואומר :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מלאכי ג:ד **וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:**

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בשבת אומרים קדיש תתקבל (עמ' **185**).

10. בחול המועד סכות, **סיום הברכה האחרונה - בניגון יום טוב, להודיע על אמירת הושענות** (עמ' **282**).

תפלת טל ותפלת גשם Die Tal und Geschem Gebete

פותחים את הארון הקודש בתחילת חזרת הש"ץ וסוגרים אותו לפני קדושה.

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

ברכה ראשונה של חזרת הש"ץ נאמרת בניגון שבת.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן:

תפלת טל

בְּדַעְתּוֹ ◇ אַבְּיָעָה חִידוֹת:
בְּעֹם זוּ ◇ בָּזוּ ◇ בְּטַל לְהַחֲדוֹת:
טַל ◇ גֵּיא וּדְשָׁאֶיהָ ◇ לַחֲדוֹת:
דָּצִים בְּצִלּוֹ ◇ לְהַחֲדוֹת:
אוֹת יַלְדוּת טַל ◇ לְהָגֵן לְתוֹלָדוֹת:

תפלת גשם

אַף־בְּרִי ◇ אֶתֵּת שֵׁם שַׂר מָטָר:
לְהַעֲבִיב וּלְהַעֲנִין ◇ לְהָרִיק וּלְהַמְטִיר:
מַיִם ◇ אִבִּים בָּם גֵּיא לַעֲטַר:
לְבַל יַעֲצָרוּ ◇ בְּנִשְׁיוֹן שְׁטָר:
אֲמוּצִים ◇ גְּנוֹן בָּם שׁוֹאֲלֵי מָטָר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אחרי 'אתה רב להושיע' ממשיך 'מכלכל חיים בחסד' עד 'ונאמן אתה להחיות מתים' בניגון שבת:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בשמיני עצרת מוסיפים: **מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:**

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים:

תפלת טל

תְּהוֹמוֹת הָדוֹם ◇ לִרְסִיסוֹ כְּסוּפִים:
וְכָל־נְאוֹת דֶּשֶׁא ◇ לוֹ נִכְסָפִים:
טַל ◇ זִכְרוֹ גְּבוּרוֹת מוֹסִיפִים:
חָקוּק בְּגִישַׁת מוֹסָפִים:
טַל לְהַחֲיוֹת בוֹ ◇ נְקוּקֵי סְעִיפִים:

תפלת גשם

יַטְרִיחַ ◇ לְפַלֵּג מִפֶּלֶג גֶּשֶׁם:
לְמוֹגֵג פְּנֵי נֶשִׁי ◇ בְּצַחוֹת לֶשֶׁם:
מַיִם ◇ לְאַדְרָךְ כִּנְיָתָ בְּרֶשֶׁם:
לְהַרְגִּיעַ בְּרַעֲפָם ◇ לִנְפוּחֵי נֶשֶׁם:
לְהַחֲיוֹת ◇ מַזְכִּירִים גְּבוּרוֹת הַגֶּשֶׁם:

אומרים כאן את כל הפיוטים הגלוים שבמחזורי אשכנז המובהקים לפי ניגוניהם המיוחדים.
(כולם גם במחזורי פולין, מלבד פיוט האחרון בתפלת גשם '**אים זכר־נא**'.)

תפלת טל

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,

טַל תֵּן לִרְצוֹת אַרְצֶךָ: שִׂיתֵנוּ בְרָכָה ◇ בְּדִיצֶךָ:
רֹב דָּגָן וְתִירוֹשׁ ◇ בְּהַפְרִיצֶךָ: קוֹמֵם עִיר ◇ בָּהּ חֶפְצֶךָ: בְּטַל:
טַל צַוֵּה שָׁנָה טוֹבָה וּמְעֻטֶּרֶת: פְּרִי הָאָרֶץ ◇ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת:
עִיר ◇ כַּסֻּכָּה נוֹתֶרֶת: שִׂימָהּ בְּיָדְךָ עֲטֶרֶת: בְּטַל:
טַל נוֹפֵף עֲלֵי־אֶרֶץ בְּרוּכָה: מִמֶּגֶד שָׁמַיִם ◇ שַׂבְּעֵנוּ בְרָכָה:
לְהָאִיר מִתּוֹךְ חֲשֵׁכָה: כֻּנָּה אַחֲרֶיךָ מִשּׁוּכָה: בְּטַל:
טַל יַעֲסִיס צוּף הֲרִים: טְעֵם בִּמְאֹדֶךָ מֻבְחָרִים:
חֲנוּנֶיךָ ◇ חֵלֶץ מִמַּסְגֵּרִים: זְמָרָה נַנְעִים ◇ וְקוֹל נָרִים: בְּטַל:
טַל וָשֹׁבַע ◇ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ: הַכְעֵת ◇ תְּחַדֵּשׁ יָמֵינוּ:
הוֹד ◇ כְּעֶרְכְּךָ מֵעֵמִיד שְׁמֵינוּ: גַּן רָוֶה שִׁימֵנוּ: בְּטַל:
טַל בּוֹ תְּבָרֵךְ מָזוֹן: בְּמִשְׁמַנֵּינוּ ◇ אֶל־יְהִי רָזוֹן:
אֵימָה אֲשֶׁר הִסַּעְתָּ כַּצֹּאן: אָנָּא ◇ תָּפֵק לָהּ רָצוֹן: בְּטַל:

תפלת גשם

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,

אָים ◇ זְכֹר־נָא לְשׁוֹאֲלֵי מַיִם: בְּרִית קֶדֶם לְהַרְחִיץ אֵלִים בְּמַיִם:
גָּמֹל לְשׁוֹפְכֵי שִׂיחַ עֲלֵי מַיִם: דָּרֹשׁ לְנֶעֱקָד ◇ וְשָׁפַךְ לֵב כַּמַּיִם:
הָזְכֵּר לְמַפְגִּיעִים הַיּוֹם עֲלֵי מַיִם: וְדוּי פְּצֹל בְּרֻהָטִים בְּשִׁקֻּתוֹת הַמַּיִם:
זְכוֹר לְנֶעֱצָרִים הַיּוֹם עֲלֵי מַיִם: חֶבֶר דָּלָה לְהַשְׁקוֹת צֹאן מַיִם:
טוֹב ◇ זְכָרָה לְטוֹבָה מְיַחֲלֶיךָ עֲלֵי מַיִם: יוֹם אֲשֶׁר נִבְקָעוּ בְּמַטֶּה ◇ מַיִם:
כְּרִית נְדִיבִים מְחוֹקְקֵי בְאֵר מַיִם: לְמַחֲנֶיךָ זְכֹר בְּזִכְרַת מַיִם:
מְנַסְּכֵי שִׁבְעָה בְּצִלּוּחִית מַיִם: נָהֵל בְּצִדְקָךְ פִּלְאֵי יַרְדֵּן מַיִם:
שַׁגֵּב כְּמֵהִים לְמִטַּר מַיִם: עֲבוּר תָּאַב וּפָץ: שמואל ב' כג:טו מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם:
פְּקֹד פְּקִידִים וְנִפְקָדִים בְּמַיִם: צְדֹקָם בְּצִדְקָךְ נָם מִלְּאוּ אַרְבָּעָה כַּדֵּי מַיִם:
קַבֵּל בְּרָצוֹן שַׁוְעַת שׁוֹאֲלֵי מַיִם: רְעֵם וְנַהֲלֵם עַל מַבּוּעֵי מַיִם:
שַׁכְּנֵם בְּחַצְרוֹת בֵּית מוֹצָא מַיִם: תְּרַוֵּם מִנַּחַל עֲדָנֶיךָ מַיִם:

שֶׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַטַּל: | מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

יש האומרים שלוש הבקשות הללו בניגון 'היום תאמצנו'.

לְבְרָכָה וְלֹא לְקִלְלָה ◇ (קהל אָמֵן):
לְשֹׂבַע וְלֹא לְרָזוֹן ◇ (קהל אָמֵן):
לְחַיִּים וְלֹא לְמָוֶת ◇ (קהל אָמֵן):

אז ממשיך החזן בניגון מיוחד:

מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה וְאֵין דּוֹמֶה־לָּךְ:

מסיים בניגון שבת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

החזן ממשיך בקדושה (עמ' **273**):

Die Segenseserteilung der Aharoniden (Duchenen) סדר נשיאת כפים

בכל עליה לדוכן מכבדים לוי אחד שיטול את ידי כל הכהנים, לוי שני מחזיק את המגבת. כך נפסק בשו"ע או"ח סי' קכ"ח סעיף ו'. וכעין זה ואולי כך ממש היה המנהג באשכנז עוד לפני התגלות הזוהר, כפי שנראה מדברי מהר"ם מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים, ח"א עמ' סב, קנה. **בראש השנה וביום כפור** מכבדים לזה רק לויים נשואים. כשכהנים עולים לדוכן התפלת מוסף של יום טוב אז כשמגיע החזן ל'**ותחזינה**' אומרים החזן והקהל:

[1]ביום כפור בתפילת נעילה כהנים עולים לדוכן אף אם נמשכת תפילת נעילה לתוך הלילה,
כהוראת הראבי"ה, אור זרוע, יראים, מהרי"ל, חות יאיר, שאילת יעב"ץ וסיעתם.

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶעֱרַב לְפָנֶיךָ עֲתִירָתֵנוּ כְּעוֹלָה וּכְקָרְבָּן: אָנָּא ◇ רַחוּם ◇ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הָשֵׁב שְׁכִינָתְךָ לְצִיּוֹן עִירֶךָ ◇ וְסֵדֶר הָעֲבוֹדָה לִירוּשָׁלָם: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים ◇ וְשָׁם נַעַבְדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

החזן מסיים: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שֶׁאוֹתְךָ לְבַדְּךָ בְּיִרְאָה נַעֲבֹד:**

כורע **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◇ שָׁאַתָּה הוּא** זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:**

מודים דרבנן (גמ' סוטה מ.)
כורע **מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◇ שָׁאַתָּה הוּא** זוקף **יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר ◇ יוֹצְרֵנוּ ◇ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◇ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ ◇ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ ◇ וְתֶאֱסֹף גָּלְיוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם ◇ עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ:** כורעים מעט כשאומרים המילה **בָּרוּךְ** זוקף **אֵל הַהוֹדָאוֹת:**

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בימים נוראים **וּכְתוֹב** [בנעילה **וַחֲתוֹם**] **לְחַיִּים טוֹבִים בְּנֵי בְרִיתֶךָ:** (קהל אָמֵן)

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה:

כורע **בָּרוּךְ** משתחוה **אַתָּה** זוקף **יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:**

---

1. תְּנַן הָתָם (תענית כו), בְּשְׁלֹשָׁה פְּרָקִים בַּשָּׁנָה, כֹּהֲנִים נוֹשְׂאִין אֶת כַּפֵּיהֶן אַרְבָּעָה פְּעָמִים בַּיּוֹם - בְּשַׁחֲרִית, בְּמוּסָף, בְּמִנְחָה, **וּבִנְעִילַת שְׁעָרִים**. וְאֵלּוּ הֵן שְׁלֹשָׁה פְּרָקִים - בְּתַעֲנִיּוֹת, וּבַמַּעֲמָדוֹת, וּבְיוֹם הַכִּפּוּרִים. (גמ' יומא פז:) מכל מקום בנעילה ביום הכפורים יש נשיאת כפים: (גמ' תענית כו: תוס' ד"ה והאידנא)
נוהגין כאן שנושאים הכהנים את כפיהם בתפילת נעילה אפילו אם כבר ממש לילה. באשר שהתחיל תפילת נעילה שהיה עוד ביום, כעין אברים ופדרים מקרבן שזמנן אפילו בלילה כאשר שהעלה הקרבן היה בעוד שהיה יום. (כח יהודה)

חזן אומר בקול נמוך:

(גמ' סוטה לט.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְּשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◇ הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו

(חזן בקול רם ובנעימה:) כֹּהֲנִים (קהל ממשיך עמו:) עַם קְדוֹשֶׁךָ ◇ כָּאָמוּר:

[2] הכהנים מחזירים את פניהם כלפי העם מיד אחר קריאת החזן 'כהנים' וקודם התחלת ברכת 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן'. המדקדקים מכסים בטלית את פניהם ופני ילדיהם בשעת ברכת כהנים וכן עושה החזן.

(סס לט.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן ◇ וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

במדבר ו:כד

חזן ואחריו כהנים — קהל (ראוי לקרוא הפסוקים בלא אמירה)

[3] יְבָרֶכְךָ — תהלים קלד:ג — יְבָרֶכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

יְיָ — ח:י — יְיָ אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ:

וְיִשְׁמְרֶךָ: — ט:ח — שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ:

כשהכהנים מאריכים בניגון 'וישמרך' אומרים את התחינה הבאה (ע"פ גמ' ברכות נה:), ואין אומרים אותה בשבת:

[4] רִבּוֹנוֹ שֶׁל־עוֹלָם ◇ אֲנִי שֶׁלָּךְ וַחֲלוֹמוֹתַי שֶׁלָּךְ: חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְאֵינִי יוֹדֵעַ מַה הוּא? יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי ◇ שֶׁיִּהְיוּ כָּל־חֲלוֹמוֹתַי עָלַי וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה – בֵּין שֶׁחָלַמְתִּי עַל־עַצְמִי ◇ וּבֵין שֶׁחָלַמְתִּי עַל־אֲחֵרִים ◇ וּבֵין שֶׁחָלְמוּ אֲחֵרִים עָלַי: אִם טוֹבִים הֵם ◇ חַזְּקֵם וְאַמְּצֵם ◇ וְיִתְקַיְּמוּ בִי וּבָהֶם כַּחֲלוֹמוֹת יוֹסֵף הַצַּדִּיק: וְאִם צְרִיכִים רְפוּאָה ◇ רְפָאֵם כְּחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ ◇ וּכְמִרְיָם הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ ◇ וּכְנַעֲמָן מִצָּרַעְתּוֹ ◇ וּכְמֵי מָרָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ ◇ וּכְמֵי יְרִיחוֹ עַל־יְדֵי אֱלִישָׁע: וּכְשֵׁם שֶׁהָפַכְתָּ אֶת־קִלְלַת בִּלְעָם הָרָשָׁע מִקְּלָלָה לִבְרָכָה ◇ כֵּן תַּהֲפֹךְ כָּל־חֲלוֹמוֹתַי עָלַי וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה ◇ וְתִשְׁמְרֵנִי (לוישמרך) וּתְחָנֵּנִי (לויחנך) וְתִרְצֵנִי: (לשלום) אָמֵן:

ו:כה

חזן ואחריו כהנים — קהל (ראוי לקרוא הפסוקים בלא אמירה)

יָאֵר — ס ז:ג — אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה:

יְיָ — שמות לד:ו — יְיָ | יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת:

פָּנָיו — תהלים כה:טז — פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי:

אֵלֶיךָ — כה:ח — אֵלֶיךָ יְיָ נַפְשִׁי אֶשָּׂא:

וִיחֻנֶּךָּ: — קכג:ב — הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ:

כשהכהנים מאריכים בניגון 'ויחנך' אומרים את נוסח 'רבונו של עולם' הקודם:

---

2. בעבר, הכובעים היו צרים עד כדי כך שהטלית תמיד כיסתה את הכובע. כיום, שהטלית אינו מכסה בדרך כלל את כובע צריך בכל זאת למשוך את טליתו על כובעו בנשיאת כפים. "כשהכהנים נושאין כפיהם מנהג של ותיקים לשלשל הטלית לפני עיניהם והטעם כדי שלא יביטו אנה ואנה ויסיחו דעתן מן הברכה שמתברכין מן הכהנים." (ר' יוסף אומץ)

3. **ברכת כהנים בשלש רגלים, ובימים נוראים בשחרית ובמוסף נאמרת בניגון של אותו י"ט (פסח - 'אדיר הוא', אחר 'תפילות גשם וטל' - ניגון ראש השנה, מתנת יד בניגון 'מתנת יד', בשמחת תורה - בניגוני מועדי השנה) או בניגון נבחר.**

4. רבונו של עולם נאמר ביום טוב בשחרית ובמוסף, אבל לא בשבת (אלא אם כן היה לאדם חלום מטריד). נאמר כשהכהנים שרים את הניגון לפני וישמרך, ויחנך ושלום.

ו:כו

חזן ואחריו כהנים — קהל (ראוי לקרוא הפסוקים בלא אמירה)

יִשָּׂא — כד:ה — יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ:

מִמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

יְיָ — ישעיה לג:ב — יְיָ חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבֹּקְרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה:

פָּנָיו — תהלים קב:ג — אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ | מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי:

אֵלֶיךָ — קכג:א — אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם:

וְיָשֵׂם — במדבר ו:כז — וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

לְךָ — ד״ה א׳ כט:יא — לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ:

שָׁלוֹם: — ישעיה נז:יט — בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו:

כשהכהנים מאריכים בניגון 'שלום' חוזרים בשלישית לומר את נוסח 'רבונו של עולם' הקודם:

החתם סופר התנגד לאמירת ה'יהי רצון', שנכנס לנוסח בסידורים מודפסים.
חידוש של שערי ציון, הוא מכיל תחינה והזכרת שמות שהתנגדו בתוקף על ידי פוסקי אשכנז.

ויכוין לסיים עם הכהנים כדי שיענה 'אמן' על 'שלום' אחר שסיימו הכהנים את ברכתם יאמר הקהל:

(גמ' ברכות נה:) אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה ◇ אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם: יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם:

והכהנים מחזירים פניהם כלפי ההיכל ואומרים:

(גמ' סוטה לט.) רִבּוֹן הָעוֹלָם ◇ עָשִׂינוּ מַה שֶּׁגָּזַרְתָּ עָלֵינוּ: אַף אַתָּה עֲשֵׂה עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנוּ: דברים כו:טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

החזן אומר 'שים שלום' וכו'.

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בשלש רגלים

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ,
אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בימים נוראים "בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב [בנעילה וְנֵחָתֵם] לְפָנֶיךָ ◇ אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם:"

החזן מסיים ונאמר וכו'.

הכהנים יזהרו בנעילת מנעליהם שלא יגעו בם בידים ואם נגעו יחזרו ליטול ידיהם.

סדר הושענות Hoschanoth

הספרדים אומרים **הושענות** אחרי הלל. רב סעדיה גאון, מסביר שמכיוון שיש כבר את לולב ואתרוג בידיים, צריך להמשיך ולקרוא את **ההושענות**. אף על פי כן, רוב הספרדים אמרו **הושענות** אחרי מוסף, עד לפני כמאתיים שנה, כאשר רבים החלו לומר זאת אחרי הלל, בהשפעת הספר, 'חמדת הימים'. החסידים קבלו את המנהג הספרדי. מנהג אשכנז נשאר לומר את **הושענות** אחרי מוסף, לפי הטור, מכיוון שהקפות הן זכר למקדש, שם הקפות בוצעו אחרי קרבן מוסף, לכן עלינו לעשות זאת גם אחרי מוסף.

המנהג שלנו הוא לומר במדויק את **הושענא** שבע פעמים - א) פעם אחת בהתחלה, ב) אחרי כל אחד מה'**למענך**', ג) פעמיים בסוף סדר אל"ף בי"ת. אם מתפללים בבית כנסת שנוהג לפי נוסח אחר, חשוב לומר תחנונים בזמן שמקיפים את האלמעמער, לכן צריך להצטרף להושענות שנאמרות באותו בית כנסת. (לא צריך להיות מודאג מכך שהדבר יביא לאמירת אותה **הושענא** פעמיים או להשמטת אחת מהן). לא נדרש לומר **הושענא** עם הצבור, יותר משבע הפעמים שנקבעו.

אחר מוסף, לפני 'קדיש תתקבל', אומרים **סדר הושענות**.
מוציאים ספר תורה אחד ומחזיקים אותו על האלמעמער (בימה) עד גמר ההקפה.
אחרי הוצאת ספר תורה סוגרים את הארון מיד.

חזן אומר וקהל עונה: **הוֹשַׁעְנָא:**

חזן	קהל	חזן	קהל
לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ ◇	**הוֹשַׁעְנָא:**	**לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ ◇**	**הוֹשַׁעְנָא:**
לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ ◇	**הוֹשַׁעְנָא:**	**לְמַעַנְךָ דּוֹרְשֵׁנוּ ◇**	**הוֹשַׁעְנָא:**

החזן אומר בנעימה ידועה את פיוט היום, וקהל עמו. אין אומרים '**הושענא**' אחר כל צמר מילים, מלבד בשני החרוזים האחרונים, אותם אומר החזן בקול ובניגון של '**למענך**' ואחרי כל אחד מהם עונה הקהל: '**הושענא**'.

כך הוא סדר ההליכה בעת אמירתן:

חזן פונה לצפון ומתחיל להקיף, ואחריו הולך הרב, ואחריהם הולכים בני הספסל הראשון שחולפים על פניו, ואחריהם בני הספסל השני. בני הטורים הדרומיים מתחילים להקיף מיד אחר הרב. בני הטור האמצעי נחלקים לשנים, הסמוכים לטור השמאלי הולכים עם בני הספסל הסמוך שמשמאל, והסמוכים לטור הימני הולכים עם בני הספסל הסמוך שמימין. כשהחזן מגיע לפתח הדרומי של האלמעמער, המחזיק בספר תורה יורד מהאלמעמער והולך לפני החזן להחזיר את ספר התורה לארון הקודש. (האבֵל איננו מקיף.)

טבלת סדר ההושענות כמנהג אשכנז המובחק						
When ט"ו תשרי occurs on a	**ט"ו תשרי**	**ט"ז תשרי**	**י"ז תשרי**	**י"ח תשרי**	**י"ט תשרי**	**כ' תשרי**
Monday	אערוך שועי	א־ל למושעות	אום אני חומה	אבן שתיה	אדמה מארר	אום נצורה
Tuesday	אערוך שועי	א־ל למושעות	אום אני חומה	אבן שתיה	אום נצורה	אדמה מארר
Thursday	אערוך שועי	א־ל למושעות	אום נצורה	אום אני חומה	אבן שתיה	אדמה מארר
Shabbos	אום נצורה	אערוך שועי	א־ל למושעות	אום אני חומה	אבן שתיה	אדמה מארר

אֶעֱרוֹךְ שׁוּעַי ◇ בְּבֵית שַׁוְעִי ◇ גִּלִּיתִי בַצּוֹם פִּשְׁעִי ◇ דְּרַשְׁתִּיךָ בּוֹ לְהוֹשִׁיעִי ◇ הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי ◇ וְקוּמָה וְהוֹשִׁיעִי ◇ זְכוֹר וְרַחֵם מוֹשִׁיעִי ◇ חַי כֵּן תְּשַׁעְשָׁעִי ◇ טוֹב בְּאֶנֶק שְׁעִי ◇ יָחִישׁ מוֹשִׁיעִי ◇ כַּלֵּה מַרְשִׁיעִי ◇ לְבַל עוֹד תַּרְשִׁיעִי ◇ מַהֵר אֱלֹהֵי יִשְׁעִי ◇ נֶצַח לְהוֹשִׁיעִי ◇ שָׂא נָא עֲוֹן רִשְׁעִי ◇ עֲבוֹר עַל פִּשְׁעִי ◇ פְּנֵה נָא לְהוֹשִׁיעִי ◇ צוּר צַדִּיק מוֹשִׁיעִי ◇ קַבֵּל נָא שַׁוְעִי ◇ רוֹמֵם קֶרֶן יִשְׁעִי ◇

חזן שַׁדַּי מוֹשִׁיעִי קהל הוֹשַׁעְנָא:

חזן תּוֹפִיעַ וְתוֹשִׁיעִי קהל הוֹשַׁעְנָא:

אֵל לְמוֹשָׁעוֹת ◇ בְּאַרְבַּע שְׁבֻעוֹת ◇ גָּשִׁים בְּשַׁוְעוֹת ◇ דִּפְקֵי עֶרֶךְ שׁוּעוֹת ◇ הוֹגֵי שַׁעֲשֻׁעוֹת ◇ וְחִידָתָם מִשְׁתַּעְשָׁעוֹת ◇ זְעֵקִים לְהַשְׁעוֹת ◇ חֹכֵי יְשׁוּעוֹת ◇ טְפוּלִים בָּךְ שְׁעוֹת ◇ יוֹדְעֵי בִין שָׁעוֹת ◇ כּוֹרְעֶיךָ בְּשַׁוְעוֹת ◇ לְהָבִין שְׁמוּעוֹת ◇ מִפִּיךָ נִשְׁמָעוֹת ◇ נוֹתֵן תְּשׁוּעוֹת ◇ סְפוּרוֹת מַשְׁמָעוֹת ◇ עֵדוּת מַשְׁמִיעוֹת ◇ פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת ◇ צַדִּיק נוֹשָׁעוֹת ◇ קְרֵית תְּשׁוּעוֹת ◇ רֶגֶשׁ תְּשׁוּאוֹת ◇

חזן שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת קהל הוֹשַׁעְנָא:

חזן תָּחִישׁ לִתְשׁוּעוֹת קהל הוֹשַׁעְנָא:

אִם אֲנִי חוֹמָה ◇ בָּרָה כַּחַמָּה ◇ גּוֹלָה וְסוּרָה ◇ דָּמְתָה לְתָמָר ◇ הַהֲרוּגָה עָלֶיךָ ◇ וְנֶחֱשֶׁבֶת כְּצֹאן טִבְחָה ◇ זְרוּיָה בֵּין מַכְעִיסֶיהָ ◇ חֲבוּקָה וּדְבוּקָה בָּךְ ◇ טוֹעֶנֶת עָלָךְ ◇ יְחִידָה לְיַחֲדָךְ ◇ כְּבוּשָׁה בַּגּוֹלָה ◇ לוֹמֶדֶת יִרְאָתָךְ ◇ מְרוּטַת לֶחִי ◇ נְתוּנָה לְמַכִּים ◇ סוֹבֶלֶת סִבְלָךְ ◇ עֲנִיָּה סְעָרָה ◇ פְּדוּיַת טוֹבִיָּה ◇ צֹאן קָדָשִׁים ◇ קְהִלּוֹת יַעֲקֹב ◇ רְשׁוּמִים בִּשְׁמֶךָ ◇

חזן שׁוֹאֲגִים קהל הוֹשַׁעְנָא: חזן תְּמוּכִים עָלֶיךָ קהל הוֹשַׁעְנָא:

אֶבֶן שְׁתִיָּה ◇ בֵּית הַבְּחִירָה ◇ גֹּרֶן אָרְנָן ◇ דְּבִיר הַמֶּצְנָע ◇ הַר הַמּוֹרִיָּה ◇ וְהַר יֵרָאֶה ◇ זְבוּל תִּפְאַרְתֶּךָ ◇ חָנָה דָוִד ◇ טוֹב הַלְּבָנוֹן ◇ יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ ◇ כְּלִילַת יֹפִי ◇ לִינַת הַצֶּדֶק ◇ מָכוֹן לְשִׁבְתֶּךָ ◇ נָוֶה שַׁאֲנָן ◇ סֻכַּת שָׁלֵם ◇ עֲלִיַּת שְׁבָטִים ◇ פִּנַּת יִקְרַת ◇ צִיּוֹן הַמְּצֻיֶּנֶת ◇ קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים ◇ רָצוּף אַהֲבָה ◇

חזן שְׁכִינַת כְּבוֹדֶךָ קהל הוֹשַׁעְנָא: חזן תֵּל תַּלְפִּיּוֹת קהל הוֹשַׁעְנָא:

אֲדָמָה מֵאֹרֶר ◇ בְּהֵמָה מִמְּשַׁכֵּלֶת ◇ גֹּרֶן מִגֶּזֶם ◇ דָּגָן מִדַּלֶּקֶת ◇ הוֹן מִמְּאֵרָה ◇ וְאֹכֶל מִמְּהוּמָה ◇ זַיִת מִנֶּשֶׁל ◇ חִטָּה מֵחָגָב ◇ טֶרֶף מִגּוֹבִי ◇ יֶקֶב מִיֶּלֶק ◇ כֶּרֶם מִתּוֹלַעַת ◇ לֶקֶשׁ מֵאַרְבֶּה ◇ מֶגֶד מִצְּלָצַל ◇ נֶפֶשׁ מִבֶּהָלָה ◇ שֹׂבַע מִפֶּלֶעֶם ◇ עֲדָרִים מִדַّלּוּת ◇ פֵּרוֹת מִשִּׁדָּפוֹן ◇ צֹאן מִצְּמִיתוּת ◇ קָצִיר מִקְּלָלָה ◇ רֹב מֵרָזוֹן ◇

חזן שִׁבֹּלֶת מִצִּנְּמוֹן קהל הוֹשַׁעְנָא חזן תְּבוּאָה מֵחָסִיל קהל הוֹשַׁעְנָא:

כאשר הציבור כולו סיים להקיף, המחזיק בספר התורה יורד ומחזירו לארון הקודש, סוגרו.
לכן בקהילות גדולות חוזר ספר התורה רק סמוך לקדיש.

(גמ' סוכה מה.) אומר בקול רם: **אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:** והקהל אחריו

החזן אומר בניגון כל חרוז:	קהל עונה על כל חרוז:
כְּהוֹשַׁעְתָּ אֵלִים בְּלוּד עַמֶּךָ ◇ בְּצֵאתְךָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ גּוֹי וֵאלֹהִים ◇ דְּרוּשִׁים לְיֵשַׁע אֱלֹהִים ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ הֲמוֹן צְבָאוֹת ◇ וְעַמָּם מַלְאֲכֵי צְבָאוֹת ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ זַכִּים מִבֵּית עֲבָדִים ◇ חַנּוּן בְּיָדָם מַעֲבִידִים ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ טְבוּעִים בְּצוּל גְּזָרִים ◇ יְקָרְךָ עַמָּם מַעֲבִירִים ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ כַּנָּה מְשׁוֹרֶרֶת וַיּוֹשַׁע ◇ לְגוֹחָה מְצֻיֶּנֶת וַיּוֹשַׁע ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ מַאֲמַר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם ◇ נָקוּב וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ סוֹבְבֵי מִזְבֵּחַ ◇ עוֹמְסֵי עֲרָבָה לְהַקִּיף מִזְבֵּחַ ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ פִּלְאֵי אָרוֹן כְּהֶפְשַׁע ◇ צֵעֵר פְּלֶשֶׁת בַּחֲרוֹן אַף וְנוֹשַׁע ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ קְהִלּוֹת בָּבֶלָה שִׁלַּחְתָּ ◇ רַחוּם לְמַעַנָם שֶׁלַּחְתָּ ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
חו"ק **כְּהוֹשַׁעְתָּ שְׁבוּת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב ◇ תָּשׁוּב וְתָשִׁיב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב ◇**	**וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חו"ק **כְּהוֹשַׁעְתָּ שׁוֹמְרֵי מִצְוּוֹת ◇ וְחוֹכֵי יְשׁוּעוֹת ◇ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת ◇**	**וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

החזן אומר בקול רם: **אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:** והקהל אחריו הושיעה את־עמך...

לשבת (הש"ץ אומר בניגון הפיוט, והקהל עמו.)

אֹם, נְצוּרָה כְּבָבַת ◇ בּוֹנֶנֶת, בְּדַת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת ◇ גּוֹמֶרֶת, הִלְכוֹת שַׁבָּת ◇ דּוֹרֶשֶׁת, מַשְׂאַת שַׁבָּת ◇
הַקּוֹבַעַת, אַלְפַּיִם תְּחוּם שַׁבָּת ◇ וּמְשִׁיבַת רֶגֶל, מִשַּׁבָּת ◇ זָכוֹר וְשָׁמוֹר, מְקַיֶּמֶת בַּשַּׁבָּת ◇
חָשָׁה לְמַהֵר, בִּיאַת שַׁבָּת ◇ טוֹרַחַת כֹּל מִשִּׁשָּׁה, לַשַּׁבָּת ◇ יוֹשֶׁבֶת וּמַמְתֶּנֶת, עַד כְּלוֹת שַׁבָּת ◇
כָּבוֹד וָעֹנֶג, קוֹרָאָה לַשַּׁבָּת ◇ לְבוּשׁ וּכְסוּת, מְחַלֶּפֶת בַּשַּׁבָּת ◇ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, מְכִינָה לַשַּׁבָּת ◇
נֹעַם מִגְדִּים, מַנְעֶמֶת לַשַּׁבָּת ◇ סְעוּדוֹת שָׁלֹשׁ, מְקַיֶּמֶת בַּשַּׁבָּת ◇ עַל שְׁתֵּי כִּכָּרוֹת, בּוֹצֶעַת בַּשַּׁבָּת ◇
פּוֹרֶטֶת אַרְבַּע רְשֻׁיוֹת, בַּשַּׁבָּת ◇ צִוּוּי הַדְלָקַת נֵר, מַדְלֶקֶת בַּשַּׁבָּת ◇ קִדּוּשׁ הַיּוֹם, מְקַדֶּשֶׁת בַּשַּׁבָּת ◇
רֶנֶן שֶׁבַע, מְפַלֶּלֶת בַּשַּׁבָּת ◇ שִׁבְעָה בַדָּת, קוֹרָאָה בַּשַּׁבָּת ◇ חזן **תַּנְחִילֶנָּה, לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת ◇**
קהל **הוֹשַׁעְנָא:**

אומר בקול רם: **אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:** והקהל אחריו

המחבר רבינו שמואל החסיד ב"ר קלונימוס משפירא ז"ל,

ייסד את הפיוט 'כהושעת אב המון השליך' ע"פ האל"ף בי"ת, וחתם שמו 'שמואל' בחרוז האחרון.

החזן אומר בניגון כל חרוז:	קהל עונה על כל חרוז:
כְּהוֹשַׁעְתָּ אַב הֲמוֹן הִשְׁלִיךְ עָלֶיךָ יַהַב ◇ בַּעֲדוֹ רַדְתָּ וּמִלַּטְתּוֹ מִלַּהַב ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ גִּזְעוֹ מָסַר יְחִידָתוֹ לַשֶּׁלַח ◇ דִּבַּרְתָּ לְהוֹרוֹ יָדְךָ אַל תִּשְׁלַח ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ הַנֶּאֱבַק עִם מַלְאָךְ קָדִישׁ וָעִיר ◇ וּמִלַּטְתּוֹ מִשֶּׁטֶם שָׂעִיר ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ זַרְעוֹ בְּבֹאָם עַל הָעִיר בֶּטַח ◇ חָרַדְתָּ צָרֵימוֹ בְּנִסְעָם וְהָלְכוּ לָבֶטַח ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ טְהוֹרִים מִמַּפְרִיכֵמוֹ בְּמַלְבֵּן ◇ יָרְדוּ בִּמְצוּלוֹת כְּמוֹ אָבֶן ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ כָּלִיל כְּנִתְעַלְּמָה בְּגֹמֶא צוּרָתוֹ ◇ לִוִּיתוֹ אֶל חֵיק הוֹרָתוֹ ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ מֻצְנָף בַּד כְּנִתְעַבָּר ◇ נֶאֱמָן חָל בַּעֲדוֹ וְנִתְגַּבָּר ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ סֻגַּר בְּיַד יִשְׁבִּי בְּנֹב הַגִּתִּי ◇ עֶזְרוֹ אֲבִישַׁי וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ פָּקִיד כְּנָד שֶׁבַע מִמְּעוֹנוֹ ◇ צִפִּית לְיִשְׁעוֹ וְשוֹבַבְתּוֹ לִמְלוֹנוֹ ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ קָצַב פָּר וְשַׁעְתּוֹ לְמַעֲלָה ◇ רִשְׁפַּתּוֹ הָאֵשׁ וְגַם הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּתְּעָלָה ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
כְּהוֹשַׁעְתָּ שִׁוַּע לְךָ כִּי מֵת הַיֶּלֶד ◇ תָּשֵׁב רוּחוֹ אֵלָיו וַיֶּחָם בְּשַׂר הַיֶּלֶד ◇	כֵּן הוֹשַׁעְנָא:
חו"ק כְּהוֹשַׁעְתָּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת ◇ וְחוֹכֵי יְשׁוּעוֹת. אֵל לְמוֹשָׁעוֹת ◇	וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

החזן אומר בקול רם: **אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:** והקהל אחריו

תהלים כח:ט הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם: מלכים ח' ח:נט-ס וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: ביום טוב ובשבת, קדיש 'תתקבל' שלאחר ההושענות נאמר בניגון נבחר ובחול המועד בניגון חול.

תיקון ליל הושענא רבה Hoschana-rabba Lehrnen

בליל הושענא רבה נוהגים רבים להיות נעורים עד לאחר חצות, וללמוד את סדר **תקון ליל הושענא רבה**.

קוראים בחבורה בסוכה גדולה (או בבית), את כל ספר דברים ואת כל ספר תהלים.

אין קוראים משנה תורה מתוך ספר תורה, אלא מתוך חומשים, ואופן הקריאה דומה לקריאה של ליל שבועות. יושבים כולם סביב שולחן ובראשם הרב. מחלקים את ספר דברים לפרשיות. הרב פותח בקריאת פרשת דברים עד 'שני', וקורא בקול רם בטעמים, ואחריו כל אחד ואחד לפי תורו וסדר ישיבתו קורא בקול רם קטע אחד, והצבור קורא עמו בלחש.

נהגו לעמוד בשעת קריאת עשרת הדברות. יש המקדימים לקום כמה פסוקים לפני כן כדי שלא להבדיל בין דברי תורה.

הרב קורא את עשרת הדברות וכן את פרשת '**וזאת הברכה**' כולה.

בגמר קריאת ספר דברים, אומרים קדיש יתום.

את מזמורי התהלים קוראים כדרך אמירת תהלים המקובלת מקדמת דנא, היינו המקריא - כל אחד בתורו - קורא פסוק אחד בקול רם (וקהל עמו בקול נמוך), והקהל עונה עמו אחריו בקול רם את הפסוק שאחריו, וחוזר חלילה.

לפני תחילת כל אחד מחמשת ספרי התהלים אומרים את ג' הפסוקים '**לכו נרננה**', וגומר. ואחר סיום כל ספר אומרים את ג' פסוקים '**מי יתן**', וגומר, קדיש יתום ונוסח '**יהי רצון**' המתאים לאותו ספר.

במהלך הלימוד עומדים לרשות הלומדים מאכלים ומשקאות. יש העורכים הפסקה להגשתם בין סיום קריאת ספר דברים לבין התחלת אמירת תהלים.

סדר הושענות להושענא רבה Hoschanoth für Hoschana-rabba

להושענות שבעה אנשים מוציאים שבעה ספרי תורה והם מחזיקים אותם על האלמעמער. ארון הקודש נשאר פתוח במשך ההקפות בלבד. כשהחזן מגיע לפתח הדרומי של האלמעמער לקראת גמר ההקפה הראשונה מחזירים את אחד מהספרים, בגמר ההקפה שניה מחזירים את ספר השני, וכן בגמר כל הקפה ספר נוסף, ההקפה השניה היא 'אערוך שועי', אחר הקפה שביעית והחזרת ספר שביעי, סוגרים את ארון הקודש. כשאין בבית הכנסת שבעה ספרי תורה, מחזירים לפי מנין הספרים המצויים, בחישוב שהאחרון יחזור בגמר ההקפה השביעית.

חזן אומר וקהל עונה: **הוֹשַׁעְנָא:**

חזן	קהל	חזן	קהל
לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ ◇	**הוֹשַׁעְנָא:**	**לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ ◇**	**הוֹשַׁעְנָא:**
לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ ◇	**הוֹשַׁעְנָא:**	**לְמַעַנְךָ דּוֹרְשֵׁנוּ ◇**	**הוֹשַׁעְנָא:**

המנהג הישן היה להחזיק את הערבות כבר מתחילת ההקפות, יש יחד עם ארבעת המינים ויש את ההושענות בלבד, והמנהג המאוחר הוא להניח את ארבעת המינים וליטול את הערבות רק לפני אמירת '**תַּעֲנֶה אֱמוּנִים**'.

יש אומרים את כל הפיוט בסגול וקמץ (שהכף סופית בקמץ ולא בשווא).

לְמַעַן אֲמִתָּךְ ◇ לְמַעַן בְּרִיתָךְ ◇ לְמַעַן גָּדְלָךְ (וְתִפְאַרְתָּךְ) ◇ לְמַעַן דָּתָךְ ◇ לְמַעַן הוֹדָךְ ◇ לְמַעַן וְעוּדָךְ ◇ לְמַעַן זִכְרָךְ ◇ לְמַעַן חַסְדָּךְ ◇ לְמַעַן טוּבָךְ ◇ לְמַעַן יִחוּדָךְ ◇ לְמַעַן כְּבוֹדָךְ ◇ לְמַעַן לִמּוּדָךְ ◇ לְמַעַן מַלְכוּתָךְ ◇ לְמַעַן נִצְחָךְ ◇ לְמַעַן סוֹדָךְ ◇ לְמַעַן עֻזָּךְ ◇ לְמַעַן פְּאֵרָךְ ◇ לְמַעַן צִדְקָתָךְ ◇ לְמַעַן קְדֻשָּׁתָךְ ◇ לְמַעַן רַחֲמֶיךָ (הָרַבִּים) ◇ חזן **לְמַעַן שְׁכִינָתָךְ** קהל **הוֹשַׁעְנָא** חזן **לְמַעַן תְּהִלָּתָךְ** קהל **הוֹשַׁעְנָא:**

אחר ההקפה: תהלים פט:ג **עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה**

ברוב קהילות (פפד"מ, מיינץ, פריטה, מעץ) אומרים 'אערוך שועי', בקצת קהילות אומרים 'אל למושעות'.

אֶעֱרוֹךְ שׁוּעִי ◇ בְּבֵית שַׁוְעִי ◇ גִּלִּיתִי בַצּוֹם פִּשְׁעִי ◇ דְּרַשְׁתִּיךָ בּוֹ לְהוֹשִׁיעִי ◇ הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי ◇ וְקוּמָה וְהוֹשִׁיעִי ◇ זְכוֹר וְרַחֵם מוֹשִׁיעִי ◇ חַי כֵּן תְּשַׁעְשְׁעִי ◇ טוֹב בְּאֶנֶק שְׁעִי ◇ יָחִישׁ מוֹשִׁיעִי ◇ כַּלֵּה מַרְשִׁיעִי ◇ לְבַל עוֹד תַּרְשִׁיעִי ◇ מַהֵר אֱלֹהֵי יִשְׁעִי ◇ נֶצַח לְהוֹשִׁיעִי ◇ שָׂא נָא עֲוֹן רִשְׁעִי ◇ עֲבוֹר עַל פִּשְׁעִי ◇ פְּנֵה נָא לְהוֹשִׁיעִי ◇ צוּר צַדִּיק מוֹשִׁיעִי ◇ קַבֵּל נָא שַׁוְעִי ◇ רוֹמֵם קֶרֶן יִשְׁעִי ◇ חזן **שַׁדַּי מוֹשִׁיעִי** קהל **הוֹשַׁעְנָא:** חזן **תּוֹפִיעַ וְתוֹשִׁיעִי** קהל **הוֹשַׁעְנָא:**

אֵל לְמוֹשָׁעוֹת ◇ בְּאַרְבַּע שְׁבֻעוֹת ◇ גָּשִׁים בְּשִׁוְעוֹת ◇ דִּפְּקֵי עֶרֶךְ שׁוּעוֹת ◇ הוֹגֵי שַׁעֲשֻׁעוֹת ◇ וְחִידָתָם מִשְׁתַּעְשְׁעוֹת ◇ זֹעֲקִים לְהַשְׁעוֹת ◇ חֹכֵי יְשׁוּעוֹת ◇ טְפוּלִים בָּךְ שְׁעוֹת ◇ יוֹדְעֵי בִין שָׁעוֹת ◇ כּוֹרְעֶיךָ בְּשַׁוְעוֹת ◇ לְהָבִין שְׁמוּעוֹת ◇ מִפִּיךָ נִשְׁמָעוֹת ◇ נוֹתֵן תְּשׁוּעוֹת ◇ סְפוּרוֹת מַשְׁמָעוֹת ◇ עֵדוּת מַשְׁמִיעוֹת ◇ פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת ◇ צַדִּיק נוֹשָׁעוֹת ◇ קְרֵית תְּשׁוּעוֹת ◇ רֶגֶשׁ תְּשׁוּאוֹת ◇ חזן **שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת** קהל **הוֹשַׁעְנָא:** חזן **תָּחִישׁ לִתְשׁוּעוֹת** קהל **הוֹשַׁעְנָא:**

אחר ההקפה: פט:יד **לְךָ זְרוֹעַ עִם־גְּבוּרָה תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם יְמִינֶךָ:**

אָדוֹן הַמּוֹשִׁיעַ ◇ בִּלְתְּךָ אֵין לְהוֹשִׁיעַ ◇ גִּבּוֹר וְרַב לְהוֹשִׁיעַ ◇ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ ◇ הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ ◇ וּמַצִּיל וּמוֹשִׁיעַ ◇ זוֹעֲקֶיךָ תּוֹשִׁיעַ ◇ חוֹכֶיךָ הוֹשִׁיעַ ◇ טְלָאֶיךָ תַּשְׁבִּיעַ ◇ יָבוֹל לְהַשְׁפִּיעַ ◇ כָּל שִׂיחַ תַּדְשֵׁא וְתוֹשִׁיעַ ◇ לְגֵיא בַּל תַּרְשִׁיעַ ◇ מְגָדִים תַּמְתִּיק וְתוֹשִׁיעַ ◇ נְשִׂיאִים לְהַפִּיעַ ◇ שְׁעִירִים לְהָנִיעַ ◇ עֲנָנִים מִלְּהַמְנִיעַ ◇ פּוֹתֵחַ יָד וּמַשְׁבִּיעַ ◇ צְמֵאֶיךָ תַּשְׁבִּיעַ ◇ קוֹרְאֶיךָ תּוֹשִׁיעַ ◇ רְחוּמֶיךָ תּוֹשִׁיעַ ◇ חזן **שׁוֹחֲרֶיךָ הוֹשִׁיעַ** קהל **הוֹשַׁעְנָא: תְּמִימֶיךָ תּוֹשִׁיעַ** קהל **הוֹשַׁעְנָא:**

אחר ההקפה: מיכה ז:כ **תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם**

אִם אֲנִי חוֹמָה ◇ בָּרָה כַּחַמָּה ◇ גּוֹלָה וְסוּרָה ◇ דָּמְתָה לְתָמָר ◇ הַהֲרוּגָה עָלֶיךָ ◇ וְנֶחֱשֶׁבֶת כְּצֹאן טִבְחָה ◇ זְרוּיָה בֵּין מַכְעִיסֶיהָ ◇ חֲבוּקָה וּדְבוּקָה בָּךְ ◇ טוֹעֶנֶת עָלָךְ ◇ יְחִידָה לְיַחֲדָךְ ◇ כְּבוּשָׁה בַּגּוֹלָה ◇ לוֹמֶדֶת יִרְאָתָךְ ◇ מְרוּטַת לֶחִי ◇ נְתוּנָה לְמַכִּים ◇ סוֹבֶלֶת סִבְלָךְ ◇ עֲנִיָּה סְעָרָה ◇ פְּדוּיַת טוֹבִיָּה ◇ צֹאן קָדָשִׁים ◇ קְהִלּוֹת יַעֲקֹב ◇ חזן **רְשׁוּמִים בִּשְׁמֶךָ** קהל **שׁוֹאֲגִים הוֹשַׁעְנָא:** חזן **תְּמוּכִים עָלֶיךָ** קהל **הוֹשַׁעְנָא:**

אחר ההקפה: תהלים טז:יא **נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:**

אָדָם וּבְהֵמָה ◇ בָּשָׂר וְרוּחַ וּנְשָׁמָה ◇ גִּיד וְעֶצֶם וְקֶרֶמָה ◇ דְּמוּת וְצֶלֶם וְרִקְמָה ◇ הוֹד לַהֶבֶל דָּמָה ◇ וְנִמְשָׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמָה ◇ זִיו וְתֹאַר וְקוֹמָה ◇ חִדּוּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה ◇ טִיעַת עֲצֵי נְשַׁמָּה ◇ יְקָרִים וְקָמָה ◇ כְּרָמִים וְשִׁקְמָה ◇ לְתֵבֵל הַמְּסִימָה ◇ מִטְּרוֹת עֹז לְסַמְּמָה ◇ נְשִׁיָּה לְקַיְּמָה ◇ שִׂיחִים לְקוֹמֵמָה ◇ עֲדָנִים לְעָצְמָה ◇ פְּרָחִים לְהַעֲצִימָה ◇ צְמָחִים לְגָשְׁמָה ◇ קָרִים לְזָרְמָה ◇ רְבִיבִים לְשַׁלְּמָה ◇ חזן **שְׁתִיָּה לְרוֹמֵמָה** קהל **הוֹשַׁעְנָא:** חזן **תְּלוּיָה עַל בְּלִימָה** קהל **הוֹשַׁעְנָא:**

אחר ההקפה: ח:ג **יְיָ אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם:**

לְמַעַן אֵיתָן הַנִּזְרָק בְּלַהַב אֵשׁ ◇ לְמַעַן בֵּן הַנֶּעְקַד עַל עֵצִים וָאֵשׁ ◇ לְמַעַן גִּבּוֹר הַנֶּאֱבַק עִם שַׂר אֵשׁ ◇ לְמַעַן דְּגָלִים הִנְחֵיתָ בְּעָנָן וְאוֹר אֵשׁ ◇ לְמַעַן הֶעָלָה לַמָּרוֹם וְנִתְעַלָּה כְּמַלְאֲכֵי אֵשׁ ◇ לְמַעַן וְהוּא לְךָ כְּסֶגֶן בְּאֶרְאֵלֵי אֵשׁ ◇ לְמַעַן זֵבֶד דִּבְרוֹת הַנְּתוּנוֹת מֵאֵשׁ ◇ לְמַעַן חִפּוּי יְרִיעוֹת וַעֲנַן אֵשׁ ◇ לְמַעַן טֶכֶס הָר יָרַדְתָּ עָלָיו בָּאֵשׁ ◇ לְמַעַן יְדִידוּת אֲשֶׁר אָהַבְתָּ מִשְּׁמֵי אֵשׁ ◇ לְמַעַן כָּמַהּ עַד שֶׁקָּעָה הָאֵשׁ ◇ לְמַעַן לָקַח מַחְתַּת אֵשׁ וְהֵסִיר חֲרוֹן אֵשׁ ◇ לְמַעַן מְקַנְּאָה קִנְאָה גְּדוֹלָה בָּאֵשׁ ◇ לְמַעַן נָף יָדוֹ וְיָרְדוּ אַבְנֵי אֵשׁ ◇ לְמַעַן שָׂם טְלֵה חָלָב כְּלִיל אֵשׁ ◇ לְמַעַן עָמַד בַּגֹּרֶן וְנִתְרַצָּה בָּאֵשׁ ◇ לְמַעַן פִּלֵּל בָּעֲזָרָה וְיָרְדָה הָאֵשׁ ◇ לְמַעַן צִיר עָלָה וְנִתְעַלָּה בְּרֶכֶב וְסוּסֵי אֵשׁ ◇ לְמַעַן קְדוֹשִׁים מְשֻׁלָּבִים בָּאֵשׁ ◇ לְמַעַן רִבּוֹ רִבְבָן חָז וְנַהֲרֵי אֵשׁ ◇ חזן לְמַעַן שִׁמְמוֹת עִירְךָ הַשְּׂרוּפָה בָאֵשׁ קהל הוֹשַׁעְנָא: חזן לְמַעַן תּוֹלְדוֹת אַלְפֵי יְהוּדָה תָּשִׂים כְּכִיּוֹר אֵשׁ קהל הוֹשַׁעְנָא:

אחר ההקפה: קמכ:יז צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו:

בגמר הקפה ששית מחזירים ספר התורה הששית לארון הקודש,
וממשיכים בהקפה שביעית, שהיא ההקפה האחרונה.

המחבר רבינו אלעזר הקליר ז"ל, ייסד את הפיוט 'תתננו לשם' ע"פ סדר תשר"ק, וחתם בסוף 'אלעזר חזק'.

תִּתְּנֵנוּ לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה ◇ תְּשִׁיתֵנוּ אֶל־הַחֵבֶל וְאֶל־הַנַּחֲלָה ◇ תְּרוֹמְמֵנוּ לְמַעֲלָה לְמַעְלָה ◇ תְּקוֹמְמֵנוּ לְכֶרֶם סְגֻלָּה ◇ תַּצִּיבֵנוּ כְּעֵץ עַל פַּלְגֵי מַיִם שְׁתוּלָה ◇ תִּפְדֵּנוּ מִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה ◇ תְּעַטְּרֵנוּ בְּאַהֲבָה כְּלוּלָה ◇ תְּשַׂמְּחֵנוּ בְּבֵית הַתְּפִלָּה ◇ תְּנַהֲלֵנוּ עַל מֵי מְנוּחוֹת סֶלָה ◇ תְּמַלְּאֵנוּ חָכְמָה וְשִׂכְלָה ◇ תַּלְבִּישֵׁנוּ עֹז וּגְדֻלָּה ◇ תַּכְתִּירֵנוּ בְּכֶתֶר כְּלוּלָה ◇ תְּיַשְּׁרֵנוּ בְּאֹרַח סְלוּלָה ◇ תְּטַעֲנוּ בְּיֹשֶׁר מִסְלָה ◇ תְּחָנֵּנוּ בְּרַחֲמִים וּבְחֶמְלָה ◇ תַּזְכִּירֵנוּ בְּמִי זֹאת עֹלָה ◇ תּוֹשִׁיעֵנוּ לְקֵץ בְּיָדְךָ הַגְּדוֹלָה ◇ תְּהַדְּרֵנוּ בְּזִיו הֲמֻלָּה ◇ תַּדְבִּיקֵנוּ כְּאֵזוֹר חֲתֻלָּה ◇ תְּגִיעֵנוּ לְקֵץ הַגְּאֻלָּה ◇ תְּבִיאֵנוּ לְבֵיתְךָ בְּרִנָּה וְצָהֳלָה ◇ תְּאַדְּרֵנוּ בְּיֵשַׁע וְגִילָה ◇ תְּאַמְּצֵנוּ בְּרֶוַח וְהַצָּלָה ◇ תְּלַבְּבֵנוּ בְּבִנְיַן עִירְךָ כְּבַתְּחִלָּה ◇ תַּעֲלֵנוּ עַל כָּל־אֹם לִתְהִלָּה ◇ תַּזְכִּירֵנוּ בְּשָׂשׂוֹן וְגִילָה ◇ חזן תַּרְבִּיצֵנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן לְהַצְהִילָה ◇ הוֹשַׁעְנָא: חזן תְּחַזְּקֵנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה קהל הוֹשַׁעְנָא:

אחר ההקפה שביעית אומרים:

ד"ה א' כט:יא לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד
כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל | לְרֹאשׁ:
זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:
וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר ◇ דברים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:
בלחש (גמ' פסחים נו.) בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

כשחוזר החזן למקומו לפני התיבה בסיום ההקפה,

החזן אומר בקול רם: **אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:** והקהל חוזר אחריו:

החזן אומר בניגון כל חרוז:	קהל עונה על כל חרוז:
כְּהוֹשַׁעְתָּ אֵלִים בְּלוּד עַמֶּךָ ◇ בְּצֵאתְךָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ גּוֹי וֵאלֹהִים ◇ דְּרוּשִׁים לְיֵשַׁע אֱלֹהִים ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ הֲמוֹן צְבָאוֹת ◇ וְעַמָּם מַלְאֲכֵי צְבָאוֹת ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ זַכִּים מִבֵּית עֲבָדִים ◇ חַנּוּן בְּיָדָם מַעֲבִירִים ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ טְבוּעִים בְּצוּל גְּזָרִים ◇ יְקָרְךָ עִמָּם מַעֲבִירִים ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ כַּנָּה מְשׁוֹרֶרֶת וַיּוֹשַׁע ◇ לְגוֹחָהּ מְצֻיֶּנֶת וַיְיַשַּׁע ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ מַאֲמַר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם ◇ נָקוּב וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ סוֹבְבֵי מִזְבֵּחַ ◇ עוֹמְסֵי עֲרֻבָּה לְהַקִּיף מִזְבֵּחַ ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ פְּלִאֵי אָרוֹן כְּהֶפְשַׁע ◇ צִעֵר פְּלֶשֶׁת בַּחֲרוֹן אַף וְנוֹשַׁע ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
כְּהוֹשַׁעְתָּ קְהִלּוֹת בָּבֶלָה שִׁלַּחְתָּ ◇ רַחוּם לְמַעֲנָם שֶׁלַּחְתָּ ◇	**כֵּן הוֹשַׁעְנָא:**
חו"ק **כְּהוֹשַׁעְתָּ שְׁבוּת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב ◇ תָּשׁוּב וְתָשִׁיב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב ◇**	**וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חו"ק **כְּהוֹשַׁעְתָּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת ◇ וְחוֹכֵי יְשׁוּעוֹת ◇ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת ◇**	**וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן ואחריו קהל: **אָנָּא ◇ הוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אָנָּא אֲזוֹן חִין תְּאֵבֵי יִשְׁעֶךָ ◇ בְּעַרְבֵי נַחַל לְשַׁעְשָׁעֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא גְּאוֹל כַּנַּת נִטְעֶךָ ◇ דּוּמָה בְּטַאטְאָךְ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן *)**אָנָּא הַבֵּט לִבְרִית טִבְעֶךָ ◇ וּמַחֲשַׁבֵּי אֶרֶץ בְּהַטְבִּיעֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא זְכָר־לָנוּ אָב יְדָעֶךָ ◇ חַסְדְּךָ לָמוֹ בְּהוֹדִיעֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא טְהוֹרֵי לֵב בְּהַפְלִיאֶךָ ◇ יְוַדַּע כִּי הוּא פְּלִאֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא כַּבִּיר כֹּחַ תֶּן־לָנוּ יִשְׁעֶךָ ◇ לַאֲבוֹתֵינוּ כְּהִשָּׁבְעֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת עַם מְשַׁוְּעֶךָ ◇ נֶעֱקָד כְּמוֹ בְּהַר מוֹר כְּמוֹ שִׁוְּעֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא סַגֵּב אֶשְׁלֵי נִטְעֶךָ ◇ עָרִיצִים בַּהֲנִיעֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא פְּתַח לָנוּ אוֹצָרוֹת רִבְעֶךָ ◇ צִיָּה מֵהֶם בְּהַרְבִּיעֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא קוֹרְאֶיךָ אֶרֶץ בְּרוּעֶעָךְ ◇ רְעֵם בְּטוּב מִרְעֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**
חזן **אָנָּא שְׁעָרֶיךָ תַּעַל מִמְּשׁוֹאֶךָ ◇ תֵּל תַּלְפִּיּוֹת בְּהַשִּׁיאֶךָ ◇**	קהל **וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

*) כשיש ברית מילה מוסיף כאן החזן ואומר:

זְכוֹר בְּרִית אַבְרָהָם וַעֲקֵדַת יִצְחָק וְהָשֵׁב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

חזן ואחריו קהל: **אָנָּא ◇ אֵל נָא ◇ הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **תָּעִינוּ כְּשֶׂה אוֹבֵד ◇ שְׁמֵנוּ מִסִּפְרְךָ אַל תְּאַבֵּד ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **רְעֵה אֶת־צֹאן הַחֲרֵגָה ◇ קְצוּפָה וְעָלֶיךָ הֲרוּגָה ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **צֹאנְךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ ◇ פְּעֻלָּתְךָ וְרַעְיָתֶךָ ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **עֲנִיֵּי הַצֹּאן ◇ שִׂיחָם עֲנֵה בְּעֵת רָצוֹן ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **נוֹשְׂאִים לְךָ עָוֹן ◇ מִתְּקוֹמֵמֵיהֶם יִהְיוּ כְּאָיִן ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **לִמְנַסְּכִי לְךָ מַיִם ◇ כְּמַמַּעֲיֵנִי הַיְשׁוּעָה יִשְׁאֲבוּן מַיִם ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **יַעֲלוּ לְצִיּוֹן מוֹשִׁיעִים ◇ טְפוּלִים בְּךָ וּבְשִׁמְךָ נוֹשָׂעִים ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **חֲמוּץ בְּגָדִים ◇ זְעוּם לְנֵעֵר כָּל־בּוֹגְדִים ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **וְזָכוֹר תִּזְכּוֹר ◇ הַגְּבוּרִי בְּלֶתֶךָ וָכוֹר ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **הוֹרְשֶׁיךָ בְּעַנְפֵי עֲרָבוֹת ◇ גַּעֲם שְׁעֵה מֵעֲרָבוֹת ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חזן **אֵל נָא** **בָּרֵךְ בְּעִטּוּר שָׁנָה ◇ אֲמָרֵי בְּפִלּוּלִי שְׁעֵה נָא ◇** קהל **הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא:**

חו"ק **אָנָּא ◇ אֵל נָא ◇ הוֹשַׁעְנָא ◇ וְהוֹשִׁיעָה נָּא ◇ אָבִינוּ אָתָּה:**

חזן **לְמַעַן תָּמִים בְּדוֹרוֹתָיו ◇ הַנִּמְלָט בְּרֹב צִדְקוֹתָיו ◇**
מֻצָּל מִשֶּׁטֶף בְּבוֹא מַבּוּל מַיִם ◇ לְאוֹם אֲנִי חוֹמָה ◇ קהל **הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:**

חזן **לְמַעַן שָׁלֵם בְּכָל־מַעֲשִׂים ◇ הַמְּגֻפָּה בַּעֲשָׂרָה נִסִּים ◇**
כְּשֶׁר מַלְאָכִים נָם יָקַח נָא מְעַט מַיִם ◇ לְבָרָה כַּחַמָּה ◇ קהל **הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:**

חזן **לְמַעַן רַךְ וְיָחִיד נֶחֱנַט לְמַאָה ◇ זָעַק אַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה?**
בִּשְׂרוּחוּ עֲבָדָיו מָצְאוּ מַיִם ◇ לְגֹלָה וְסוּרָה ◇ קהל **הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:**

חזן **לְמַעַן קֹדֶם שְׁאֵת בְּרָכָה ◇ הַנִּשְׁטַם וּלְשִׁמְךָ חִכָּה ◇**
מִיַּחֵם בְּמַקְלוֹת בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם ◇ לְדָמְתָה לְתָמָר ◇ קהל **הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:**

חזן **לְמַעַן צָדַק הֱיוֹת לְךָ לְכֹהֵן ◇ כֶּחָתָן פְּאֵר יְכַהֵן ◇**
מְגֻפָּה בְּמַפָּה בְּמֵי מְרִיבַת מַיִם ◇ לְהָהָר הַטּוֹב ◇ קהל **הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:**

חזן **לְמַעַן פֹּאַר הֱיוֹת גְּבִיר לְאֶחָיו ◇ יְהוּדָה אֲשֶׁר גָּבַר בְּאֶחָיו ◇**
מִסְפַּר רֹבַע מִדָּלָיו יִזַּל מַיִם ◇ לוֹא לָנוּ כִּי אִם לְמַעַנְךָ ◇ קהל **הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:**

חזן **לְמַעַן עָנוּ מִכֹּל וְנֶאֱמָן ◇ אֲשֶׁר בְּצִדְקוֹ כִּלְכֵּל הַמָּן ◇**
מָשׁוּךְ לְגוֹאֵל וּמָשׁוּי מִמַּיִם ◇ לְוֹאת הַנִּשְׁקָפָה ◇ קהל **הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:**

חזן **לְמַעַן שַׁמְתּוֹ כְּמַלְאֲכֵי מְרוֹמִים ◇ הַלּוֹבֵשׁ אוּרִים וְתֻמִּים ◇**

מִצְוֹה לָבֹא בַּמִּקְדָּשׁ בְּקִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם וּרְחִיצַת מַיִם ◇
לְחוֹלַת אַהֲבָה ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן נְבִיאָה מְחוֹלַת מַחֲנַיִם ◇ לִכְמֵהִי לֵב הוּשְׁמָה עֵינַיִם ◇
לְרַגְלָהּ רָצָה עֲלוֹת וָרֶדֶת בְּאֵר מַיִם ◇ לְטוֹבוּ אֹהָלָיו ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן מְשָׁרֵת לֹא מָשׁ מֵאֹהֶל ◇ וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ עָלָיו אֹהֶל ◇
בְּעָבְרוֹ בַיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ הַמַּיִם ◇ לְיָפָה וּבָרָה ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן לִמַּד רְאוֹת לְטוֹבָה אוֹת ◇ זָעַק אַיֵּה נִפְלָאוֹת?
מִצָּה טַל מִגִּזָּה מְלֹא הַסֵּפֶל מַיִם ◇ לְכַלַּת לְבָנוֹן ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן כְּלוּלֵי עֲשׂוֹת מִלְּחַמְתֶּךָ ◇ אֲשֶׁר בְּיָדָם תַּתָּה יְשׁוּעָתֶךָ ◇
צְרוּפֵי מִגּוֹי בְּלָקָקָם בְּיָדָם מַיִם ◇ לְלֹא בָגְדוּ בָךְ ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן יָחִיד צוֹרְרִים דָּשׁ ◇ אֲשֶׁר מֵרֶחֶם לְנָזִיר הֻקְדַּשׁ ◇
מִמַּכְתֵּשׁ לֶחִי הִבְקַעְתָּ לוֹ מַיִם ◇ לְמַעַן שֵׁם קָדְשֶׁךָ ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן טוֹב הוֹלֵךְ וְגָדֵל ◇ אֲשֶׁר מֵעֹשֶׁק עֵדָה חִדֵּל ◇
בְּשׁוּב עָם מֵחֵטְא צוּ שְׁאָב מַיִם ◇ לְנָאוָה כִּירוּשָׁלָם ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן חַיָּךְ מְכַרְכֵּר בְּשִׁיר ◇ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה בְּכָל כְּלֵי שִׁיר ◇
מְנַסֵּךְ לְפָנָיו כְּתָאַב שְׁתוֹת מַיִם ◇ לְשֵׁמוּ בְּךָ סִבְרָם ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן זָךְ עָלָה בַסְּעָרָה ◇ הַמְקַנֵּא וּמֵשִׁיב עֶבְרָה ◇
לְפִלּוּלוֹ יָרְדָה אֵשׁ וְלִחֲכָה עָפָר וּמַיִם ◇ לְעֵינֶיהָ בְּרֵכוֹת ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן וְשֵׁרֵת בֶּאֱמֶת לְרַבּוֹ ◇ פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחוֹ נֶאֱצַל בּוֹ ◇
בְּקַחְתּוֹ מְנַגֵּן נִתְמַלְּאוּ גֵבִים מַיִם ◇ לְפָצוּ מִי כָמֹכָה ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן הִרְהֵר עֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◇ הַמַּכְרִיז תְּשׁוּבָה לְצֹאנֶךָ ◇
אָז בְּבֹא מְחָרֵף סָתַם עֵינוֹת מַיִם ◇ לְצִיּוֹן מִכְּלַל יְפִי ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן דְּרָשׁוּךָ בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה ◇ וְסוֹדְךָ לָמוֹ נִגְלָה ◇
בְּלִי לְהִתְגָּאֵל דָּרְשׁוּ זֵרְעוֹנִים וּמַיִם ◇ לְקוֹרְאֶיךָ בַצָּר ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן גָּמַר חָכְמָה וּבִינָה ◇ סוֹפֵר מָהִיר מְפַלֵּשׂ אֲמָנָה ◇
מְחַכְּמֵנוּ אֲמָרִים הַמְּשׁוּלִים בְּרַחֲבֵי מַיִם ◇ לְרַבֶּתִי עָם ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן בָּאֵי לְךָ הַיּוֹם בְּכָל לֵב ◇ שׁוֹפְכִים לְךָ שִׂיחַ בְּלֹא לֵב וָלֵב ◇
שׁוֹאֲלִים מִמְּךָ עוֹז מִטְּרוֹת מַיִם ◇ לְשׁוֹרְרוּךָ בַיָּם ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:
חזן לְמַעַן אוֹמְרֵי יִגְדַּל שִׁמֶּךָ ◇ וְהֵם נַחֲלָתְךָ וְעַמֶּךָ ◇
צְמֵאִים לְיֶשַׁעֲךָ בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה לַמַּיִם ◇ לְתַרְתָּ לָמוֹ מְנוּחָה ◇ קהל הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אָבִינוּ אֶתָּה:

חו"ק הוֹשַׁעְנָא ◇ אֵל נָא ◇ אָנָּא ◇ הוֹשִׁיעָה נָּא: ק' חוזר.

הוֹשַׁעְנָא ◇ סְלַח נָא ◇ וְהַצְלִיחָה נָא ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:

יש שמניחים כאן את הלולב ואתרוג, ונוטלים את ההושענות:

חזן תַּעֲנֶה אֱמוּנִים שׁוֹפְכִים לְךָ לֵב כַּמַּיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
חזן לְמַעַן בָּא בָאֵשׁ וּבַמַּיִם ◇ קהל וְהַצְלִיחָה נָא:
חזן גָּזַר וְנָם יֶקַח נָא מְעַט מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:
חזן תַּעֲנֶה דְגָלִים גָּזוּ גִזְרֵי מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
חזן לְמַעַן הַנֶּעֱקָד בְּשַׁעַר הַשָּׁמַיִם ◇ קהל וְהַצְלִיחָה נָא:
חזן וְשָׁב וְחָפַר בְּאֵרֹת הַמַּיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:
חזן תַּעֲנֶה זַכִּים חוֹנִים עֲלֵי מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
חזן לְמַעַן חָלַק מִפַּצֵּל מַקְלוֹת בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם ◇ קהל וְהַצְלִיחָה נָא:
חזן טָעַן וְגֹל אֶבֶן מִבְּאֵר מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:
חזן תַּעֲנֶה יְדִידִים נוֹחֲלֵי דָת מְשׁוּלַת מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
חזן לְמַעַן כָּרוּ בְּמִשְׁעֲנוֹתָם מַיִם ◇ קהל וְהַצְלִיחָה נָא:
חזן לְהָכִין לָמוֹ וּלְצֵאֱצָאֵימוֹ מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:
חזן תַּעֲנֶה מִתְחַנְּנִים כְּבִישִׁימוֹן עֲלֵי מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
חזן לְמַעַן נֶאֱמַן בַּיִת מַסְפִּיק לָעָם מַיִם ◇ קהל וְהַצְלִיחָה נָא:
חזן סֶלַע הָךְ וַיָּזוּבוּ מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:
חזן תַּעֲנֶה עוֹנִים עֲלֵי בְּאֵר מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
חזן לְמַעַן פֻּקַּד בְּמֵי מְרִיבַת מַיִם ◇ קהל וְהַצְלִיחָה נָא:
חזן צְמֵאִים לְהַשְׁקוֹתָם מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:
חזן תַּעֲנֶה קְדוֹשִׁים מְנַסְּכִים לְךָ מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
חזן לְמַעַן רֹאשׁ מְשׁוֹרְרִים בְּתָאַב שְׁתוֹת מַיִם ◇ קהל וְהַצְלִיחָה נָא:
חזן שָׁב וְנָסַךְ לְךָ מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:
חזן תַּעֲנֶה שׁוֹאֲלִים בְּרִבּוּעַ אֶשְׁלֵי מַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
חזן לְמַעַן תֵּל תַּלְפִּיּוֹת מְוֹצָא מַיִם ◇ קהל וְהַצְלִיחָה נָא:
חזן תִּפְתַּח אֶרֶץ וְתַרְעִיף שָׁמַיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:

חזן ואחריו קהל:

חו"ק רַחֵם־נָא ◇ קְהַל עֲדַת יְשֻׁרוּן ◇ סְלַח וּמְחַל ◇ עֲוֹנָם ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

חזן אָז בְּעֵינֵי עֲבָדִים ◇ אֶל יַד אֲדוֹנִים ◇ בָּאנוּ לְפָנֶיךָ נְדוֹנִים ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן גֵּאֶה אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים ◇ נִתְגָּרוּ בָנוּ מְדָנִים ◇ דָּשׁוּנוּ וּבְעָלוּנוּ זוּלָתְךָ אֲדוֹנִים ◇ ק' וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן הֵן גָּשְׁנוּ הַיּוֹם בְּתַחֲנוּן ◇ עָדֶיךָ רַחוּם וְחַנּוּן ◇ וְסִפַּרְנוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ בְּשִׁנּוּן ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ ◇ נָא אַל תִּיבָשׁ ◇ חַשְׂרַת מַיִם בְּאִבֵּיהָ תֶּחְבָּשׁ ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן טְעֵנוּ בְשִׂמְחָה ◇ בְּיַד שִׂבְעָה וּשְׁמוֹנָה ◇ יָשָׁר צַדִּיק אֵל אֱמוּנָה ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן כָּרַתָּ בְּרִית לָאָרֶץ ◇ עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ ◇ לְבִלְתִּי פְרֹץ בָּהּ פֶּרֶץ ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן מִתְחַנְּנִים עֲלֵי מַיִם ◇ כַּעֲרָבִים עַל יִבְלֵי מַיִם ◇ נָא זְכֹר לָמוֹ נִפּוּךְ הַמַּיִם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן שִׂיחִים בְּדֶרֶךְ מַטָּעָתָם ◇ עוֹמְסִים בְּשִׁוְעָתָם ◇ עֲנֵם בְּקוֹל פְּגִיעָתָם ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת ◇ פְּנֵה לְפִלּוּלָם שְׁעוֹת ◇ צַדְּקֵם אֵל לְמוֹשָׁעוֹת ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:
חזן קוֹל רִגְשָׁם תִּשָׁע ◇ תִּפְתַּח אֶרֶץ וְיִפְרוּ יֵשַׁע ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ וְלֹא חָפֵץ רֶשַׁע ◇ קהל וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

יש נוהגים לומר 'שערי שמים פתח' בניגון פיוטי מלכיות זכרונות ושופרות.

חזן שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם פְּתַח ◇ וְאוֹצָרְךָ הַטּוֹב לָנוּ תִּפְתַּח ◇ תּוֹשִׁיעֵנוּ וְרִיב אַל תִּמְתַּח ◇ ק' וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

חזן **קוֹל מְבַשֵּׂר מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר:** והקהל חוזר.

חזן **אֹמֶן יֶשְׁעֲךָ בָּא** ◇ קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **בָּא בְּרִכְבוֹת כִּתִּים** ◇ לַעֲמוֹד עַל הַר הַזֵּיתִים ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **גִּשְׁתּוֹ בַּשּׁוֹפָר לִתְקַע** ◇ תַּחְתָּיו הַר יִבָּקַע ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **דָּפַק וְהֵצִיץ וְזָרַח** ◇ וּמָשׁ חֲצִי הָהָר מִמִּזְרָח ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **הֵקִים מִלּוּל נָאֳמוֹ** ◇ וּבָא הוּא וְכָל קְדוֹשָׁיו עִמּוֹ ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **וּלְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם** ◇ בַּת קוֹל יִשָּׁמַע בָּעוֹלָם ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **זֶרַע עֲמוּסֵי רְחָמוֹ** ◇ נוֹלְדוּ כְּיֶלֶד מִמְּעֵי אִמּוֹ ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **חָלָה וְיָלְדָה מִי זֹאת** ◇ מִי שָׁמַע כָּזֹאת ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **טָהוֹר פָּעַל כָּל אֵלֶּה** ◇ וּמִי רָאָה כָּאֵלֶּה ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **יֶשַׁע וּזְמַן הוּחַד** ◇ הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **כַּבִּיר רוֹם וָתַחַת** ◇ אִם יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **לְעֵת יִגְאַל עַמּוֹ נָאוֹר** ◇ וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יִהְיֶה אוֹר ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **מוֹשִׁיעִים יַעֲלוּ לְהַר צִיּוֹן** ◇ כִּי חָלָה גַּם יָלְדָה צִיּוֹן ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **נִשְׁמַע בְּכָל גְּבוּלֶךָ** ◇ הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֶךָ ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **שִׂימִי עַד דַּמֶּשֶׂק מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ** ◇ קַבְּלִי בָנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **עֲלִזִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן** ◇ כִּי קָמוּ יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **פְּנוּ אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ** ◇ הַיּוֹם אִם בְּקוֹלִי תִשְׁמָעוּ ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **צֶמַח אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ** ◇ הוּא דָוִד בְּעַצְמוֹ ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **קוּמוּ כְּפוּשֵׁי עָפָר** ◇ הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עָפָר ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **רַבְּתִי עָם בְּהַמְלִיכוֹ** ◇ מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **שֵׂם עֲדִינָה לְהַאֲבִיד** ◇ עָשָׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇
חזן **תִּנָּה יְשׁוּעוֹת לְעַם עוֹלָם** ◇ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם ◇ מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: קוֹל ◇

חזן ג' פעמים. **קוֹל מְבַשֵּׂר מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר:** והקהל חוזר ג' פעמים.

תהלים כח:ט **הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם:** מלכים ח' ח:נט-ס **וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד:**

החזן אומר 'קדיש תתקבל' בניגון נבחר של יום טוב (עמ' **63**).

אחר הקדיש חובטים את ההושענות. לאחר החבטות אומרים 'עלינו' (עמ' **64**), שיר של יום ו'שיר מזמור לאסף' (עמ' **68**).

את בדי ההושענא מצניעים לשריפת חפץ או לאפיית מצות.

שבת לפני שבועות (שבת זכרון קהילות אשכנז שחרבו בגזירות תתנ"ו) ושבת חזון

שקראו באשכנז "Schwartz Sabbat"

שבת לפני שבועות

לפני חתימת ברכת '**אהבה רבה**', אחר המילים '**וליחדך באהבה**', אומרים את האהבה '**אותך כל היום**' בנעימה ידועה, ואז אומרים את חתימת הברכה: '**בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה**', **בניגון שבת**. הנוסח הנכון ללא שיבושי הצנזורה מופיע בקובץ מיוחד, וכן באוצר פיוטי שבתות השנה 'השיר והשבח'.

נוסח '**אמת ויציב**' הרגיל, ובשבת זו אין הש"ץ משמיע '**על הראשונים**' בנעימה, אך מסיימו **בניגון שבת**, זולת '**אלדים באזנינו**' בניגונה המיוחדת.

אם שבת זו שבת מברכים **חודש סיון** מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה, נאמרת בניגון מיוחד מחמת **ברכת החודש**. מפטירים '**ויאמר לו יהונתן מחר חודש**'.

לאחר אמירת '**יקום פורקן**' מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה '**ממורבוך**'. תחילה קורא הש"ץ כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלשה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, היינו את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המחלקים את קריאת ההזכרות, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחד עמו חלק מסדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו.

אחרי '**אשרי**' הקהל עומד על רגליו והש"ץ אומר בנעימה עצובה '**אב הרחמים**' והקהל אומר עמו בלחש. הש"ץ נוטל את ספר התורה ומתחיל ואומר '**יהללו**' בניגון שבו מסיימין לומר '**אב הרחמים**'.

בשנה ש'**שוואַרץ שבת**' חלה בימים שאומרים בהם תחנון, אומר הש"ץ קדושה וקדיש 'תתקבל' בלא ניגון מיוחד.

שבת חזון

לובשים בגד חול בשבת חזון כדי לעשות היכר לאבלות, והקפידו על כך גדולי הפוסקים רבותינו שבאשכנז. אם בלבוש חליפה של חול כבר נעשה היכר, ניתן ללבוש את כל השאר - כובע, כתונת, נעלים - של שבת.

'**לכה דודי**' נאמר בניגון '**אלי ציון**', וממשיכים בה באמירת '**מזמור שיר ליום השבת**' ו'**ה' מלך**'. הפסוק האחרון, '**עדותיך נאמנו**', נאמר בניגון שבת.

יש נוהגים שש"ץ אומר '**מגן אבות**' בניגון עצוב מיוחד.

בשחרית אומרים '**אדון עולם**' בניגון יום הכפורים, אלא שכל חרוז שני מסתיים בירידת ניגון. '**ברוך שאמר**' נאמר בניגון פשוט. אין מאריכים ב'**הכל יודוך**' וב'**א-ל אדון**' אלא אומרים את הכל באמירת סירוגין. הש"ץ אומר את הקטע מ'**לא-ל אשר שבת**' עד '**ביום שבת קדש**' בניגון מיוחד של עצב, וב'**שמך ה' אלדינו**' חוזר לניגון שבת.

לפני חתימת ברכת '**אהבה רבה**', אחר המילים '**וליחדך באהבה**', אומרים את האהבה '**אותך כל היום**' בנעימה ידועה, ואז אומרים את חתימת הברכה: '**בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה**', **בניגון שבת**. הנוסח הנכון ללא שיבושי הצנזורה מופיע בתדפיס מיוחד, וכן באוצר פיוטי שבתות השנה 'השיר והשבח'.

נוסח '**אמת ויציב**' הרגיל, ובשבת זו אין הש"ץ משמיע '**על הראשונים**' בנעימה, אך מסיימו **בניגון שבת**, זולת '**אלדים באזנינו**'.

בקריאת התורה מתחילים לקרוא ללוי מהפסוק '**איכה אשא**', בניגון הרגיל ולא בניגון איכה.

חצי קדיש אחר קריאת התורה נאמר בניגון מיוחד **לראש חודש אב ולשבת חזון**.

הרב קורא את ההפטרה בניגון '**איכה**', ומפסוק '**לכן נאם האדון**' עד סוף ההפטרה, אומר בניגון טעמי ההפטרה. את הפסוק האחרון של ההפטרה אומר הקהל בקול רם, ואחר כך המפטיר.

לאחר אמירת '**יקום פורקן**', מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה '**ממורבוך**'. תחילה קורא הש"ץ כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלשה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, היינו את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המחלקים את קריאת ההזכרות, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחר עמו חלק מסדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו.

בגמר הזכרת נשמות אומר הש"ץ משברך לקהל ולאחר מכן אומרים '**אשרי**'. **אחרי** 'אשרי' הקהל עומד על רגליו והש"ץ אומר בנעימה עצובה '**אב הרחמים**' והקהל אומרו עמו בלחש. הש"ץ נוטל את ספר התורה ואומר '**יהללו**' בניגון שבו מסיימין לומר '**אב הרחמים**'.

את המילים '**והוא ישמיענו**' עד '**כתוב לאמר**', שבקדושת מוסף, אומר הש"ץ בניגון חצי הקדיש שאחר קריאת התורה.

יזכור אלדים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות page LXXV וישוביה עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◆ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם ◆ בשכר זה תהיינה נפשותיהם צרורות בצרור החיים עם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ◆ אמן:

יזכור אלדים את נשמת הרוגי ושרופי מדינת page LXXVII עם נשמות אֹיוֹ שׂרֹרוֹ ◆ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם ◆ בשכר זה תֹּנֹצֹבֹה עֹשֹׂצוֹ שבגן עדן ◆ אמן:

יזכור אלדים את נשמות בני כל הקהילות והישובים האלו ◆ והסביבות של כל עיר ועיר ◆ עם נשמות אֹיוֹ שׂרֹרוֹ ◆ שנהרגו ונשרפו ונסקלו ונטבחו ונחנקו ונצלבו ונטבעו ונאנסו ונגררו ונתלו ונקברו חיים ונתיסרו בכל מיני יסורים קשים ומרים ובמיתות קשות ומשונות על קידוש השם יתברך שמו. בשכר זה יזכרם אלהים ונשמתם תהא צרורה בצרור החיים עֹשֹׂצוֹ שבגן עדן ◆ אמן:

לזכר נשמות שש מיליון קדושים

יזכור אלדים את נשמת ששה אלפי אלפים ישראל אנשים ונשים ילדים וילדות של כל הקהילות וישובים ◆ וסביבות של כל עיר ועיר במדינות ◆ גֶּרְמַנְיָה, אוֹסְטְרִיָה, צ׳כוֹסְלוֹבַקִיָה, פּוֹלִין, דֶּעְנְמַארק, נוֹרְוֶוגִיָה, הוֹלַנְד, בֶּלְגִיָה, צַרְפַת, רוֹמַנְיָה, יוגוֹסְלַבִיָה, יָוָן, לִיטָא, לַטְבִיָה, אֶסְטוֹנִיָה, אוֹקְרַיינָה, רוּסִיָה, אִיטַלְיָה, הוּנְגַרִיָה, וּשְׁאָר הָאַרָצוֹת הַכְּבוּשׁוֹת עם נשמות אֹיוֹ שׂרֹרוֹ◆ שנהרגו ונשרפו ונטבחו ונטבעו ונתגררו ונאנסו ונגררו ונתלו ונקברו חיים ונתיסרו בכל מיני יסורים קשים ומרים ומיתה קשה על יחוד השם. בשכר זה יזכרם אלהים לטובה ונשמתם תהא צרורה בצרור החיים עֹשֹׂצוֹ שבגן עדן ◆ אמן:

יזכור אלדים נשמות של ארץ הקודש וארצות הגלות וכן עשרה הרוגי מלכות; כל אלה שמסרו נפשם למען הכלל; כל התנאים, ואמוראים, הסבוראים, רבנים, ראשי ישיבות ותלמידיהם, שהרביצו תורה בישראל והאירו עיני הגולה בפירושיהם . כל בעלי גמרא תלמוד בבלי ומחברי ששה סדרי משנה על כל שארי תנאים ואמוראים ומחברי ספרים קדושים ובני ישיבתם עם נשמות אֹיוֹ שׂרֹרוֹ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, עבור שהאירו עיני הגולה מתקנותיהם והרביצו תורה בישראל . תֹּנֹצֹבֹה עֹשֹׂצוֹ שבגן עדן ◆ אמן:

יזכור אלדים נשמות כל המתים בקהילות ובישובים עם נשמות אֹיוֹ שׂרֹרוֹ ◆ עבור שטרחו בעד הקהילות ובטלו גזירות ובטלו שמד ובטלו מכסים והוציאו ספרי תורה מידי הגוים והוציאו אנוסים מידי הגוים ◆ בשכר זה תֹּנֹצֹבֹה עֹשֹׂצוֹ שבגן עדן ◆ אמן:

'מי שבירך' של קהל אומר החזן בלבד בקול רם ובנעימה:
(אין אומרים מי שבירך בשבת שמברכין חודש סיון:)

מִי שֶׁבֵּירַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה ◇ עִם כָּל־קְהִילוֹת הַקֹּדֶשׁ ◇ הֵם ◇ וּנְשֵׁיהֶם ◇ וּבְנֵיהֶם ◇ וּבְנוֹתֵיהֶם ◇ וְכָל־אֲשֶׁר־לָהֶם: וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה ◇ וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל ◇ וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר ◇ וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה ◇ וּפַת לְאוֹרְחִים ◇ וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים ◇ וְכָל־מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּרָם בֶּאֱמוּנָה ◇ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם ◇ וְיָסִיר מֵהֶם כָּל־מַחֲלָה ◇ וְיִרְפָּא לְכָל־גּוּפָם ◇ וְיִסְלַח לְכָל־עֲוֹנָם ◇ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם ◇ עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אַחֵיהֶם: וְנֹאמַר אָמֵן:

ברכת החודש

Neumondsbegrüßung

קו"ח מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ ◇ וְגָאַל אוֹתָם מֵעֲבֹדוּת לְחֵרוּת ◇ הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ (בְּקָרוֹב) ◇ וִיקַבֵּץ נִדְּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ◇ חֲבֵרִים כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְנֹאמַר אָמֵן:

החזן נוטל את הספר תורה בזרועו ומכריז:

חזן רֹאשׁ חֹדֶשׁ סִיוָן יִהְיֶה לְמָחָר בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן:

הקהל אינו חוזר על הכרזת 'ראש חודש פלוני יהיה', אלא מתחיל מיד באמירת 'יחדשהו הקב"ה'.

החזן חוזר עליו יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇

מ'לחיים ולשלום' בניגון אקדמות.

לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם (קהל אָמֵן) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה (קהל אָמֵן) לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה (קהל אָמֵן): וְנֹאמַר אָמֵן:

בניגון אקדמות ממשיכים לנגן גם את תחילת 'אשרי'.

פד:כ [1] אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה:

קמד:טו אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְּיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם | אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: חזן מרים קולו בנעימה בפסוק פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו

1. בשבת שלפני שבועות ובשבת חזון נאמר להלן: א) **אשרי** נאמרת תחילה לפי ערוגת הבשם (מקבלי התוספות), מהרי"ל, מנהגי פיורדא, דברי קהלת ורבים אחרים, ב) שמות ההרוגים מוזכרים, ג) **אב הרחמים**, ומבקש מהקב"ה לזכור. הנאהבים והנעימים שהוזכרו. הצבתו לפני **אשרי** נידונה על ידי מנהגי רבינו אייזיק טירנא, לבוש ומטה אפרים. לא נקבעה שום סיבה לשינוי. בסידור עבודת ישראל עמ' 233, זה מציין את האמירה **אשרי** ואז **אב הרחמים**, וקובע שמנהג **פולין** אומר את זה כל השנה. נראה שבימים ההם, אפילו לפי **מנהג פולין**, נאמר בעקבות **אשרי**.

וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו
יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים
יַשְׁמִיד: » תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
קטו:יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

[2] 'אב הרחמים' אומרים רק בשתי שבתות בשנה והן השבת שלפני שבועות [3] והשבת שלפני תשעה באב,
כתקנת רבותינו הראשונים לזכר גזירות תתנ"ו.
הקהל עומד על רגליו והחזן אומר אותו בנעימה עצובה והקהל אומרו עמו בלחש.

אַב הָרַחֲמִים ◇ שׁוֹכֵן מְרוֹמִים ◇ בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקֹד בְּרַחֲמִים ◇
הַחֲסִידִים וְהַתְּמִימִים וְהַיְשָׁרִים ◇ קְהִילוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם ◇
שמואל ב' ח:כג הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ ◇
וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ ◇ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה ◇
עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם ◇ [4]וְיִנָּקֵם בְּיָמֵינוּ לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ ◇
כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים: דברים לב:מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם
וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו [5]וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר:
יואל ד:כא [6]וְנִקֵּיתִי דָמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר:
תהלים עט:י לָמָּה | יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בגוים בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ
נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר: ט:יג כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא־שָׁכַח
צַעֲקַת עֲנִיִּים עֲנָוִים: וְאוֹמֵר: קי:ו-ז יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ
עַל־אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

החזן לוקח את הספר תורה וממשיך 'יהללו' בניגון 'אב הרחמים'.

---

2. מקורותיו של **אב הרחמים** אינם ברורים במקצת, אם כי הוא מופיע לראשונה באמצע המאה השלוש עשרה. יתכן שנכתב או להנצחת קורבנות מסעי הצלב והרס קהילות אשכנז באזור הריין או להנצחת שריפת 24 מטענים של עגלות ספרים בכתב יד שהורו על ידי המלך לואי בפריס צרפת, **בערב שבת פרשת חקת** בשנת 1242. (האירוע המאוחר יותר היה שיאה של תוכנית שיטתית ומאורגנת לאסוף ספרי מכל רחבי אירופה קודש כדי להישרף בפריס, בכיכר המרכזית של העיר. יש לנו רק כתב יד אחד של התלמוד מאותה תקופה ששרד את הצו, כתב היד של מינכן, מוזכר בדקדוקי סופרים שפרסם את הווריאציות בין כתב היד הזה לבין המהדורה הסטנדרטית שלנו לתלמוד. כל שאר כתבי היד נשרפו.) **אב הרחמים** נאמר **ביום שבת** לפני השבוע. בגלל הטבח **בקהילות שו"ם** בשנת 1096 (שפיירא, וורמיישא, מגנצא) ו**בשבת חזון** בגלל החורבן. לפי מנהג פולין הוא נאמר מדי שבוע, בעקבות זרוע האיכרים של הקוזק בוגדן חמיאלניצקי מרד 1648-1649. בין 100,000 - 300,000 יהודים נטבחו ו -300 קהילות יהודיות הושמדו באוקראינה, וולחניה, פודוליה, פולין עצמה וליטא.

3. אם חל שבת זו בערב ראש חודש סיון יש סדר מיוחד - ערב ראש חודש סיון שחל בשבת אומרים כאן ברכת החודש, ואין אומרים אשרי אחריה אלא ממשיכים בהזכרת נשמות (מורחבת) ואח"כ מי שבירך לקהל, אשרי, אב הרחמים, ומכניסים הספר תורה.

4. הנוסח הנכון הוא: '**וְיִנָּקֵם בְּיָמֵינוּ לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ:**' (הנוסח המודפס קוצר בידי הצנזורה).

5. אָמַר רַב עָנָן, כָּל הַקָּבוּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּאִילּוּ קָבוּר תַּחַת הַמִּזְבֵּחַ. כְּתִיב הָכָא '**מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי**' (שמות כ:כא) וּכְתִיב הָתָם '**וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ**:'. (גמ' כתובות קיא.)

6. אָמַר רְבִי יוֹחָנָן, אוֹי לָהֶם לָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, שֶׁאֵין לָהֶם תַּקָּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: '**תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל**' (ישעיה ס:יז), תַּחַת רְבִי עֲקִיבָא וַחֲבֵירָיו מַאי מְבִיאִין? וַעֲלֵיהֶם הוּא אוֹמֵר '**וְנִקֵּיתִי דָמָם לֹא־נִקֵּיתִי**'. (גמ' רא"ש הסנה כג.)

Das Einheben der Thorarolle סדר הכנסת ספר התורה

החזן לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה:

קמח:יג-יד יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ־לְבַדּוֹ קהל: הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:
וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד [7]הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ
לַיְיָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: קוֹל יְיָ עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל־מַיִם רַבִּים: קוֹל־יְיָ בַּכֹּחַ
קוֹל יְיָ בֶּהָדָר: קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן
וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים: קוֹל־יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר
קָדֵשׁ: קוֹל יְיָ | יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב
וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָّלוֹם:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

במדבר י:לו וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: תהלים קלב:ח-י קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ
אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי
מְשִׁיחֶךָ: משלי ד:ב כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: ג:יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים
בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: ג:יז דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: איכה ה:כא הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ |
אֵלֶיךָ ונשוב וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

אומרים כאן חצי קדיש ושבת מוסף (עמ' **180**).

Schabuoth Lehrnen - תיקון ליל שבועות

נעורים כל הלילה ולומדים בחבורה את סדר '**תיקון ליל שבועות**'.
ילדים גדולים משתתפים בלימוד זה.
בני החבורה יושבים סביב שולחן ובראשם הרב. כל אחד מהנוכחים, לסירוגין לפי סדר הישיבה, קורא בקול רם קטע מהתיקון, ושאר בני החבורה אומרים עמו בלחש. כשגמר הראשון את הקטע שלו, מתחיל היושב לימינו בקריאת הקטע הבא. וכן הלאה עד הסוף. הואיל והקטעים מרובים הם, חוזר כל אחד לקרוא בהגיע תורו כמה פעמים.
חלק התורה נקרא בטעמי המקרא, חלק הנביאים - בנגינת ההפטרה, חלק הכתובים - בנגינת המגילות או נגינת אמירת תהלים, וחלק המשניות - בניגון לימוד תורה שבעל פה.
באמירת עשרת הדברות נוהגים לעמוד, ויש המקדימים לעמוד כמה פסוקים לפני כן, שלא להבדיל בין דברי תורה.
אבל אומר קדיש יתום בסיום התורה, וכן בנביאים וכן בכתובים. אחד גמר כל הסדר מששה סדרי משנה אומרים '**ר' חנניא בן עקשיא**' וקדיש דרבנן.
<u>בארץ ישראל</u>: במגילת רות יש האומרים רק את ג' הפסוקים וג' הפסוקים האחרונים, מפני שבארץ ישראל קוראים את כולה בשחרית.
פסוקי מגילת איכה נאמרים בלחש. מזמורי התהלים נאמרים לסירוגין פסוק בפסוק.
יש מרבותינו שנמנעו מלומר את התחינות הקבליות והתפילה על תיקון כרת שבסוף הלימוד.
כמה קהילות בגמר הלימוד נהגו לזמר '**יגדל**' ו'**אדון עולם**' בנגונים מיוחדים.
במהלך הלימוד עומדים לרשות הלומדים מאכלים ומשקאות. יש העורכים הפסקה להגשתם בין לימוד תורה שבכתב לתורה שבעל פה.

---

7. תָּנוּ רַבָּנָן, מִנַּיִן שֶׁאוֹמְרִים אֲבוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: 'הָבוּ לַד' בְּנֵי אֵלִים', וּמִנַּיִן שֶׁאוֹמְרִים גְּבוּרוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: 'הָבוּ לַד' כָּבוֹד וָעֹז:', וּמִנַּיִן שֶׁאוֹמְרִים קְדוּשׁוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: 'הָבוּ לַד' כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַד' בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ:'. וּמִנַּיִן שֶׁאוֹמְרִים מַלְכֻיּוֹת זִכְרוֹנוֹת וְשׁוֹפָרוֹת? רְבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, דִּכְתִיב: 'שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ:' (ויקרא כג:כד), 'שַׁבָּתוֹן' זֶה קְדוּשַׁת הַיּוֹם, 'זִכְרוֹן' אֵלּוּ זִכְרוֹנוֹת, 'תְּרוּעָה' אֵלּוּ שׁוֹפָרוֹת, 'מִקְרָא־קֹדֶשׁ:' קַדְּשֵׁהוּ בְּעַשְׂיַּית מְלָאכָה. אָמַר רְבִּי עֲקִיבָא, מִפְּנֵי מָה לֹא נֹאמַר 'שַׁבָּתוֹן' שְׁבוֹת, שֶׁבּוֹ פָּתַח הַכָּתוּב תְּחִילָה? אֶלָּא, 'שַׁבָּתוֹן קַדְּשֵׁהוּ בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה, 'זִכְרוֹן' אֵלּוּ זִכְרוֹנוֹת, 'תְּרוּעָה' אֵלּוּ שׁוֹפָרוֹת, 'מִקְרָא־קֹדֶשׁ:' זוֹ קְדוּשַׁת הַיּוֹם. (גמ' ראש השנה לב.)

בתפילות הבוקר של ראש השנה, ותפילות יום הכפורים מכניסתו ועד צאתו, לובשים '**סארגנס**' (קיטל) ומצנפת לבנה. ה'**סארגנס**' המקורי, שצורתו כתכריכי אשכנז המקובלים, סגור מלפנים ומאחור, ומשלשלים אותו על הגוף דרך בית הצוואר הפתוח למעלה. חוגרים עליו אבנט לבן. רבים נהגו להתעטף בטלית לבנה לגמרי שפסיה לבנים. נערים ובחורים, וכן חתן בשנה ראשונה, חובשים מצנפת לבנה אך לא '**סארגנס**'. נשים מהדרות אחר בגדים לבנים.

אָבֵל ב"מ לובש את ה'**סארגנס**' תחת חליפתו ואת המצנפת הלבנה תחת כיסוי ראש שחור, ומתעטף בטלית חול עם עטרה שחורה. בתפילות בהן האבל משמש כחזן, כשאין לו מחליף, לובש בגלוי את ה'**סארגנס**' והמצנפת הלבנה ומתעטף בטלית לבנה. (מדריך למנהג אשכנז המובהק)

גרסאות התפלה לימים נוראים

בתפילות ראש השנה כופלים '**לעילא ולעילא**' רק בקדישים שנתקנו לאמירת החזן, והיינו:

בערבית לפני תפילת העמידה ולאחריה;
בשחרית לפני '**ברכו**' ולאחר חזרת הש"ץ;
לאחר **קריאת התורה**;
במוסף לפני העמידה ולאחר חזרת הש"ץ.
אך בקדישי **מנחה** של החזן אין כופלים.

בכל **קדיש יתום** אין כופלים.

בשאר ימי התשובה, מלבד **יום כפור**, אין כופלים '**לעילא**' כלל.

להלן גירסאות התפלה בכל **עשרת ימי תשובה**:
וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים בְּנֵי בְרִיתֶךָ (בלא המלה 'כל').
בְּסֵפֶר חַיִּים וכוליה **לְפָנֶיךָ אֲנוּ** (ולא **אנחנו**) **וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם** (בלא המלה 'טובים')
סיום העמידה: **עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם**, במקום 'המברך את עמו ישראל בשלום'.
בסוף קדיש וסוף העמידה אומרים את הנוסח הרגיל: **עֹשֶׂה שָׁלוֹם** (בלא הוספת ה"א הידיעה 'השלום').

להלן גירסאות התפלה **בימים הנוראים**:
וְאָז צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ (ולא 'ובכן צדיקים').
וְנֵאֱמַר וַיִּגְבַּהּ ה' צְבָ-אוֹת בַּמִּשְׁפָּט (ולא '**כַּכָּתוּב** ויגבה').
וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת (ולא 'ודברך אמת').

בסיום הברכה הרביעית בעמידה אומרים את התוספת של שבת לפי הסדר הבא:
וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ, וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ,
וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ. כִּי אַתָּה

בשחרית ומוסף של **ראש השנה**, ובכל **תפילות יום הכיפורים**, נשאר ארון הקודש פתוח בחזרת **הש"ץ** מלבד בקדושה **וברכת כהנים** (שלא כציון המחזורים המאוחרים להרבות בפתיחות וסגירות). מכבדים כמה מתפללים וכהנים בפתיחות ספורות אלה:
מתפלל פותח - לקראת תחילת **חזרת הש"ץ**; מתפלל סוגר - לפני **קדושה**.
מתפלל פותח - בתחילת אמירת '**לדור ודור**'; כהן סוגר - בתחילת אמירת '**רצה**'.
פתיחות וסגירות ארון הקודש אחר ברכת כהנים בכל תפילה ותפילה לפי ענינה, ומבואר במקומה.
(כהן פותח - אחר **ברכת כהנים**; כהן סוגר - לפני קדיש '**תתקבל**'.)

בתחילת הקדושה אחר כל סילוק: **כַּכָּתוּב וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה** (בלא המילים 'על יד נביאך').

במוסף
ב'ומפני חטאינו': **וְאֵין אֲנוּ יְכוֹלִים** (ולא 'אנחנו'), **שֶׁנִּשְׁתַּלֵּחָה** (ולא 'השלוחה').
בראש השנה מוסף בזכרונות לקראת סוף הברכה הגריסא היא: **עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ** (ולא: 'על גב המזבח')
בסוף ברכת זכרונות הנוסח הוא: '**וַעֲקֵדַת יִצְחָק לְזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכֹּר**'
וְתֵעָרֵב לְפָנֶיךָ עֲתִירָתֵנוּ (ולא 'ותערב עליך'), וכן '**הָשֵׁב שְׁכִינָתְךָ לְצִיּוֹן עִירֶךָ**' (ולא משמטת המילה 'עירך').

בשאר ימי תשובה עד ליום הכפורים, מאחל איש לרעהו: '**חֲתִימָה טוֹבָה**' (<u>ולא</u> '**גמר חתימה טובה**').

Gebet für das Neujahrsfest תפלות לראש השנה

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

החזן אומר קדושת 'נקדש' בשחרית ובמנחה.

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

וּבְכֵן ◇ תֵּן פַּחְדְּךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ עַל־כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ: וְיִרָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים ◇ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים: וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת ◇ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם: כְּמָה שֶׁיָּדַעְנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ [1] שֶׁהַשִּׁלְטוֹן לְפָנֶיךָ ◇ עֹז בְּיָדְךָ ◇ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן ◇ תֵּן כָּבוֹד ◇ יְיָ ◇ לְעַמֶּךָ ◇ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ ◇ וְתִקְוָה לְדוֹרְשֶׁיךָ ◇ וּפִתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ ◇ שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ ◇ וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ ◇ וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ ◇ וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ ◇ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וְאָז ◇ צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ ◇ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ ◇ וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ: וְעוֹלָתָה [2] תִּקְפָּץ־פִּיהָ ◇ וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה ◇ כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ ◇ אַתָּה יְיָ לְבַדֶּךָ ◇ עַל־כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ ◇ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ– תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ ◇ וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ ◇ וְנֶאֱמַר– ישעיה ה:טז וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

1. כן גורס באבודרהם ובמחזורים ישנים, אבל המהרי"ל אמר 'שֶׁהַשִּׁלְטָן', עי' בפירוש עבודת ישראל שמציין כאן בארוכה. (פירושי סידור מתפילה לרוקח)

2. תִּקְפּוֹץ־פִּיהָ בחולם כ"ה בכל ס"י. (סידור אזור אליהו)

אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ ◇ וְרָצִיתָ בָּנוּ ◇ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת ◇ וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

במוצאי שבת

(גמ' ברכות לג:) וַתּוֹדִיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ ◇ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרַת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים: וַתַּנְחִילֵנוּ זְמַנֵּי שָׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ וְחַגֵּי נְדָבָה: וַתּוֹרִישֵׁנוּ קְדֻשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל: וַתַּבְדִּילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל ◇ בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ ◇ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים ◇ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ ◇ וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ ◇ הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת־יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה ◇ יוֹם תְּרוּעָה [בשבת זִכְרוֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה] מִקְרָא־קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

(גמ' ברכות מח.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה ◇ וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים: וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇[3] מְלוֹךְ עַל כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ ◇ וְהִנָּשֵׂא עַל־כָּל־הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ ◇ וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ ◇ עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ: וְיֵדַע [4] כָּל־פּוֹעַל כִּי אַתָּה פְּעַלְתּוֹ ◇ וְיָבִין כָּל־יָצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ ◇ וְיֹאמַר (נ"א וְיֹאמְרוּ) כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ: יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ ◇ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה:

[בשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִּמְנוּחָתֵנוּ] קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: [בשבת וְהַנְחִילֵנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ ◇ [5] וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:] כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת ◇ וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ ◇ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

3. בנוסח אשכנז המערבי 'כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ' וכ"ה בטור. 4. כ"ה בכל ס"י ללא יוצא מן הכלל.

5. לפי נוסח פולין אומרים: וְיָנוּחוּ בָהּ (בוֹ) יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים בְּנֵי בְרִיתֶךָ ◇ וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לשחרית, ולשבת מנחה.

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ
וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר
פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים
וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם:
וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת
וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

למנחה ולערבית.

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ
תָּשִׂים לְעוֹלָם ◇ כִּי אַתָּה הוּא
מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם: וְטוֹב
בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ
אָנוּ ◇ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר
לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי ◇ וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇
מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן
קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי:
יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇
הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ
בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

Taschlich סדר תשליך

המהרי"ל הוא המקור הראשון למנהג ה'תשליך'. וכ"כ הד"מ סי' תקפג וברמ"א סעיף ב.
אחר מנחה ביום ראשון של ראש השנה (ביום שני אם הראשון בשבת) הולכים אל הנהר או נחל או בריכה
שיש בהם דגים לאמירת 'תשליך'. ב'תשליך' אומרים רק את ד' הפסוקים 'מי א-ל כמוך' וגומר.

מיכה ז:יח-יט מִי־אֵל כָּמוֹךָ [1] נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ
כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם:
וְכָל־חַטֹּאת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ תַּשְׁלִיךְ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר לֹא־יִזָּכְרוּ ◇ וְלֹא־יִפָּקְדוּ ◇ וְלֹא־יַעֲלוּ
עַל־לֵב לְעוֹלָם: ז:כ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם:

1. אָמַר רָבָא, כָּל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: 'נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע' לְמִי נֹשֵׂא עָוֹן? לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע. (גמ' רה"ש דסנה יז., גמ' מגילה כח.)

Gebete beim Schopharblasen

תקיעות דמיושב

רק התוקע אומר מזמור מ"ז 'למנצח לבני קרח מזמור'.

התוקע אומר לעצמו **בלחש** פסוקי קר"ע שט"ן וגו'.

מיכה ג:ט קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי:

תהלים קיט:קס רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ:

קיט:קכד עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־יַעֲשְׁקֻנִי זֵדִים:

קיט:קסד שָׁשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב:

קיט:סו טוֹב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֹתֶיךָ הֶאֱמָנְתִּי:

קיט:קח נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְיָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי:

ואח"כ יאמר

מז:ו עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְיָ בְּקוֹל שוֹפָר:

ש'ו'פ'ר' ראשי תיבות אין ש'טן ו'אין פ'גע ר'ע. (ספר מנהגים לר"א טירנא)
שלא להסתכל בתוקע לא נזכר בשום פוסק, אך רבים נהגו כן, ומובא בכמה ספרי זכרונות.
יש סבורים שהוא כדי לא לבלבל את התוקע כמו שאסרו חז"ל להסתכל בפני האוכל.
טעם אחר, כדי להתרכז בתקיעה, כמו שאין מסתכלים בכהנים כדי להתרכז בברכה.

לפני התקיעות מכריזים: שְׁתִיקָה יָפָה עַד גְּמַר כָּל־הַתְּקִיעוֹת:

המקרא יושב בעת הברכות וכל התקיעות שמיושב, וכן מחזיקי ספרי תורה ממשיכים לשבת בשעת התקיעות.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לִשְׁמוֹעַ קוֹל שוֹפָר:

ביום שני אין אומרים שהחיינו אלא כשחל יום ראשון בשבת. (מהרי"ל) ולא כרמ"א סוף סימן ת"ר.
(גמ' ברכות נט:, סוכה מז.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

והשופר מערבב את השטן שנאמר 'אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע' (מלכים ח' כ:יח) ר"ת ש'ו'פ'ר'. (מהרי"ל)

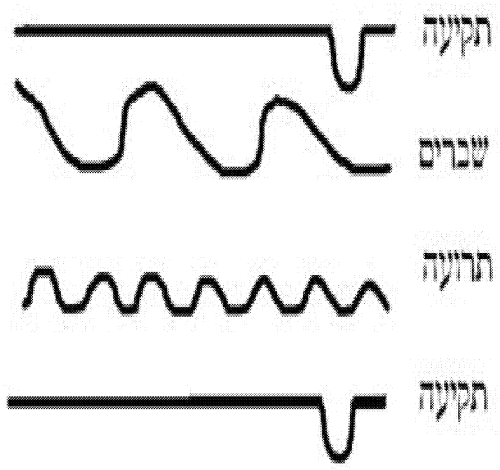

קול התקיעה, השברים והתרועה,
הם משמעים לפי מסורת קדומים המקובלת באשכנז:

A תקיעה's pitch slightly lowers immediately after the beginning and then returns to the original pitch which is retained for the duration of the תקיעה.

תקיעה - תחילת התקיעה בצליל רגיל,
ומיד יורד התוקע לצליל נמוך יותר ותיכף עולה
חזרה לצליל הראשון וממשיך בו עד סוף התקיעה.

A שברים are three first ascending and then descending tones with no pause in between.

שברים - שלשה קולות מחוברים עולים ויורדים.

All the גאונים and ראשונים state that a תרועה should be blown as one extended "trembling" sound.

תרועה - תשעה קולות מחוברים ורועדים.

(כמו התימנים, אבל שהרעד של בני אשכנז הוא יותר מודגש מהרעד של בני תימן) הגרי"ש זצ"ל אמר (הלכות חג בחג) שהתרועה ה"תימנית" (אשכנזית, והונגרנית, ובבלית, ובזמן הראשונים בכל ארץ ישראל) היא עדיפה על הנפוצה.

מנהג אשכנז הולך אחר רבינו תם ודעת הרא"ש ומפסיק את ארבעים השברים
תרועה הראשונים עם הפסקה קצרה בין לבין (רמ"א תקז:ד).

ויקרא המקריא את התקיעות כסדרן אחת לאחת ותוקע יתקע.
[מפסיקים קמעה בין 'שברים' ו'תרועה'. אך אין המקרא קורא 'שברים תרועה' יחד.]

תקיעה קורא: **שברים** ותיכף אחר השמעתם קורא: **תרועה** **תקיעה**
תקיעה קורא: **שברים** ותיכף אחר השמעתם קורא: **תרועה** **תקיעה**
תקיעה קורא: **שברים** ותיכף אחר השמעתם קורא: **תרועה** **תקיעה**

בין סדר תשר"ת לתש"ת אומר המקרא:

שֵׁב.

התוקע מסיר את השופר מפיו ומניחו בסודר שהיה נתון בו לפני התקיעות,
ונח התוקע כשליש דקה עד שחוזר ונוטל את השופר ומשיבו אל פיו.

תקיעה שברים תקיעה
תקיעה שברים תקיעה
תקיעה שברים תקיעה

בין סדר תש"ת לתר"ת אומר המקרא:

שֵׁב.

התוקע מסיר את השופר מפיו ומניחו בסודר שהיה נתון בו לפני התקיעות,
ונח התוקע כשליש דקה עד שחוזר ונוטל את השופר ומשיבו אל פיו.

תקיעה תרועה תקיעה
תקיעה תרועה תקיעה
תקיעה תרועה תקיעה־גדולה: [1]

אחר תקיעה גדולה אומר הקהל 'אשרי העם' עד 'יהלכון' בניגון ימים נוראים.

פט:טז **אַשְׁרֵי הָעָם יֹדְעֵי תְרוּעָה יְיָ בְּאוֹר־פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן:**

המקרא חוזר על פסוק זה באותו ניגון וממשיך בו את הפסוק הראשון של 'אשרי'. בסוף אמירת 'אשרי' המקרא אומר את שני הפסוקים האחרונים 'תְּהִלַּת ד' יְדַבֶּר פִּי' **וכן** 'וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ' **בניגון ימים נוראים.**

תקיעות דמעומד

הגאונים כתבו שיש לתקוע תשר"ת, תש"ת, תר"ת
בסך הכל עשר קולות במהלך חזרת הש"ץ, ולא במהלך התפילה בלחש.

[מפסיקים קמעה בין 'שברים' ו'תרועה'. אך אין המקרא קורא 'שברים תרועה' יחד.]

תוקעים פעם אחת **תקיעה:** קורא: **שברים:** ותיכף אחר השמעתם קורא: **תרועה: תקיעה:** לפסוקי מלכיות;
פעם אחת **תקיעה: שברים: תקיעה:** לפסוקי זכרונות;
פעם אחת **תקיעה: תרועה: תקיעה:** לפסוקי שופרות.

הקהל אומר 'היום הרת עולם' **והחזן חוזר עליו בניגון, וכן נוהגים באמירת** 'ארשת שפתינו'.

הַיּוֹם הֲרַת עוֹלָם ◇ הַיּוֹם יַעֲמִיד בַּמִּשְׁפָּט ◇ כָּל יְצוּרֵי עוֹלָמִים ◇ אִם כְּבָנִים ◇ אִם כַּעֲבָדִים ◇
אִם כְּבָנִים ◇ רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים ◇ וְאִם כַּעֲבָדִים ◇ עֵינֵינוּ לְךָ תְלוּיוֹת ◇
עַד שֶׁתְּחָנֵּנוּ וְתוֹצִיא כָאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ ◇ אָיֹם קָדוֹשׁ:

אֲרֶשֶׁת שְׂפָתֵינוּ יֶעֱרַב לְפָנֶיךָ ◇ אֵל רָם וְנִשָּׂא ◇ מֵבִין וּמַאֲזִין ◇ מַבִּיט וּמַקְשִׁיב לְקוֹל

מלכיות	זכרונות	שופרות
תְּרוּעָתֵנוּ (בשבת **לְזִכְרוֹן**	**תְּקִיעָתֵנוּ** (בשבת **לְזִכְרוֹן**	**תְּקִיעָתֵנוּ** (בשבת **לְזִכְרוֹן**
תְּרוּעָתֵנוּ) **וּתְקַבֵּל בְּרַחֲמִים**	**תְּקִיעָתֵנוּ**) **וּתְקַבֵּל בְּרַחֲמִים**	**תְּקִיעָתֵנוּ**) **וּתְקַבֵּל בְּרַחֲמִים**
וּבְרָצוֹן סֵדֶר מַלְכִיּוֹתֵנוּ:	**וּבְרָצוֹן סֵדֶר זִכְרוֹנוֹתֵנוּ:**	**וּבְרָצוֹן סֵדֶר שׁוֹפְרוֹתֵנוּ:**

אומרים **'היום הרת עולם' ו'ארשת שפתינו'** אף בשבת, אבל בשבת אומרים **'לזכרון תרועתנו/תקיעתנו'** במקום **'לקול'**.

1. במהרי"ל ושאר ראשונים כתוב שתוקעים תקיעה גדולה בסיום תקיעות דמיושב בלבד. והטעם במהרי"ל כדי שידעו הציבור ויתחילו **"אשרי העם יודעי תרועה"**. וכך הוא כנראה המנהג הישן ברוב הקהילות באשכנז. וכן במנהגי וורמיישא.

בימי קדם נהגו בכל ארצות תבל לתקוע כמנהג הגאונים תשר"ת למלכיות, תש"ת לזכרונות, ותר"ת לשופרות, בחזרת הש"ץ בלבד ולא בתפילה בלחש. במשך הזמן,בעיקר בתקופת האחרונים,אימצו בני רוב הארצות מנהגים שונים אלה מאלה ועזבו את מנהג הגאונים. אלה הם תשע השיטות בהלכה ובמנהג שפשטו בבית ישראל. **שיטת כל הגאונים (וכן כל הראשונים באשכנז וספרד), תשר"ת למלכיות, תש"ת לזכרונות, ותר"ת לשופרות. סך הכל י' קולות.** א. הסדר הזה מקובל אצל הגאונים בישיבות בבל מדורות הראשונים. ואין לשנות את המנהג המסור בכלל ישראל מאז ומעולם. (רב משה גאון, רב עמרם גאון, רב האי גאון, רי"ף, העיטור, ריטב"א) ב. מדאורייתא אין הבדל בין שברים לתרועה וממה נפשך יוצאים ידי חובה. (רב האי גאון, רבינו חננאל, בעל המאור, ריטב"א) ג. להודיע לדורות שמעיקר הדין יוצאים ידי חובה בתקיעות דמיושב, ואין תקיעות דמעומד אלא כדי להזכיר את מקומן העיקרי. (רבינו חננאל, מאירי) ד. אין צורך להטריח את הציבור שלא לצורך לשמוע סדרים ארוכים, אחרי שכבר יצאו ידי חובתן בתקיעות דמיושב. (רי"ף, מחזור ויטרי, המנהגות לר"א מלוניל, רמב"ם, רמב"ן, רשב"א, רא"ש) ה. תקיעות דמעומד אינן משום מצות היום של קול שופר. אלא מדין תרועה על סדר הברכות כבתעניות, ובהן אין שום קפידא על סוג התרועה. (רמב"ן, ריטב"א) ו. תקיעות דמעומד מטרתן לערבב את השטן ולא מחובת שמיעת קול שופר ואין צורך להקפיד על טיבן (ר' עזריאל ב"ר נתן, ראב"ן, ריב"א, ראבי"ה, סמ"ק) ז. אין להאריך בתקיעות שאינן צריכות , משום הפסק בין ברכות מלכיות זכרונות ושופרות. (ר"ח, ריב"א, העיטור) ח. בהצטרפות כל התקיעות של מלכיות זכרונות ושופרות גם יחד. ודאי יוצאים ידי חובת לכולי עלמא. (ר"י טוב עלם) ט. יש עשרה קולות בתקיעות דמעומד ויחד עם שלושים הקולות של תקיעות דמיושב יש ארבעים קולות כנגד מ' יום שהיה משה בהר לקבל לוחות הראשונים, שלא פסק קול השופר. (רב משה גאון, ראב"ן ר' בנימין הפייטן, סמ"ג, מרדכי, הנה"מ) י. בסדר זה יש רמזים עמוקים, וכל דבר ראוי למקומו המדויק. (עקירת יצחק, מטה משה) יא. תוספת תקיעות שאינן מעיקר הדין ולא במנהג הדורות שלפנים, יש בהן חשש 'בל תוסיף'. (מהרשד"ם) שרשי מנהג אשכנז

תקיעות בסוף התפלה

כפי שהתקבלה ההנהגה בדורות האחרונים, תוקעים בגמר התפלה ששים תקיעות נוספות,
בקירבת מקום **למושב הרב ולא על האלמעמער**, להורות שכבר יצאו ידי חובת בארבעים התקיעות דמיושב ודמעומד.

לפני '**עלינו לשבח**' **תוקעים שלושים תקיעות**, ואחר '**אנעים זמירות**' **תוקעים שוב שלושים תקיעות**,
ולאחריהן אומרים **שיר של יום** ו'**שיר מזמור לאסף**'. בכל התקיעות שאחר חזרת הש"ץ
תוקעים '**שברים-תרועה**' **בנשימה אחת**, וכך מקריאם המקרא. בימינו יש נוהגים בתקיעות שאחר '**אנעים זמירות**'
להשמיע את הקולות של '**תקיעה**', '**שברים**' ו'**תרועה**' כמנהג מזרח אירופה.

תקיעה	**שברים - תרועה**	**תקיעה**
תקיעה	**שברים - תרועה**	**תקיעה**
תקיעה	**שברים - תרועה**	**תקיעה**

תקיעה	**שברים**	**תקיעה**
תקיעה	**שברים**	**תקיעה**
תקיעה	**שברים**	**תקיעה**

תקיעה	**תרועה**	**תקיעה**
תקיעה	**תרועה**	**תקיעה**
תקיעה	**תרועה**	**תקיעה־גדולה:** [2]

2. במטה אפרים כתוב לתקוע תקיעה גדולה רק בגמר המאה קולות. והועתק במשנ"ב. כך גם במנהגי ברלין. ומשמע במנהגים לק"ק וורמיישא שהיתה תקופה שהנהיגו בוורמיישא לתקוע תקיעה גדולה גם בתקיעה אחרונה של שופרות. (כנראה לצאת ידי שיטת המט"א הנ"ל ולא היו להם עוד קולות אחריה.) (רבש"ה)

[1] תפלת מוסף לראש השנה Mußaphgebet für daß Neujahrsfest

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

החזן אומר קדושת 'נעריצך' במוסף.

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶלָה:

וּבְכֵן ◇ תֵּן פַּחְדְּךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ עַל־כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ: וְיִרָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים ◇ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים: וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת ◇ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם: כְּמָה שֶׁיָּדַעְנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן (נ"א שֶׁהַשִׁّלְטָן) לְפָנֶיךָ ◇ עֹז בְּיָדְךָ ◇ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן ◇ תֵּן כָּבוֹד ◇ יְיָ ◇ לְעַמֶּךָ ◇ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ ◇ וְתִקְוָה לְדוֹרְשֶׁיךָ ◇ וּפִתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ ◇ שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ ◇ וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ ◇ וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ ◇ וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ ◇ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וְאָז ◇ צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ ◇ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ ◇ וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ: וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ ◇ (נ"א תִּקְפּוֹץ־פִּיהָ) וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה ◇ כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ ◇ אַתָּה יְיָ לְבַדֶּךָ ◇ עַל־כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ ◇ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ– תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ ◇ וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ ◇ וְנֶאֱמַר– ישעיה ה:טז וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ ◇ וְרָצִיתָ בָּנוּ ◇ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת ◇ וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת מוּסַף יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה ◇ יוֹם תְּרוּעָה [בשבת זִכְרוֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה] מִקְרָא־קֹדֶשׁ ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

1. הָנֵי תִּשַׁע [ברכות] דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כְּנֶגֶד מִי? אָמַר רַבִּי יִצְחָק דְּמִן קַרְטִיגִנִין, כְּנֶגֶד תִּשְׁעָה אַזְכָּרוֹת שֶׁאָמְרָה חַנָּה בִּתְפִלָּתָהּ, דְּאָמַר מַר, בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה נִפְקְדָה שָׂרָה רָחֵל וְחַנָּה. (גמ' ברכות כט.)

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ ◇ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ: וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ ◇ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו ◇ מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מֶלֶךְ רַחֲמָן ◇ שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל־מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה ◇ וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי: וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם ◇ וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירֶךָ בְּרִנָּה ◇ וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם: וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ ◇ [2]תְּמִידִין כְּסִדְרָן ◇ וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן:

[בשבת וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת־מוּסַף יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ ◇ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ ◇ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ מִפִּי כְבוֹדֶךָ ◇ כָּאָמוּר:

בשבת אומרים זה:

במדבר כח:ט-י וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבָּת בְּשַׁבָּתוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

בעמידה בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים הנוסח המדויק של הגאונים והראשונים:

זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת ◇
וְקָרְבַּן יוֹם הַזִּכָּרוֹן כָּאָמוּר: (ובחדש השביעי...)

כט:א-ג וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם: וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִדְבָּר ◇ שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר ◇ וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל ◇ וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ: [3]וְשָׂעִיר לְכַפֵּר ◇ כט:ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ ◇ וְשָׂעִיר לְחַטָּאת ◇ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם [4]וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן:

בשבת אומרים זה:

יִשְׂמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ ◇ שֹׁמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג ◇ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי ◇ כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ ◇ חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ ◇ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל ◇ לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◇ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◇ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם ◇ וְגֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק ◇ ישעיה מה:כ וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וַאֲנַחְנוּ [5]כורע כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זוקף לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נטה:יג נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ ◇ וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◇ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אֵין אַחֵר: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ◇ אֶפֶס זוּלָתוֹ ◇ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ- דברים ד:לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בִּתְפִאֶרֶת עֻזֶּךָ ◇ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ ◇ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן ◇ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי: וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ ◇ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◇ כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ ◇ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפְּלוּ ◇ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ ◇ וְיִקְבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עֹל מַלְכוּתֶךָ ◇ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַّלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:

---

2. נ"א 'תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם:'

3. שאומרים בק"ק פפד"מ היא גירסת הרוקח ומהרי"ל וראה ג"פ ביוסף אומץ ס' תתקע"א.

4. נ"א 'וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:'

5. כורעים (ולא משתחוים) גם בתפילה בלחש בראש השנה, כן משמע במקור חיים ס' קי"ג ס"ק ג'.

כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ- שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר- במדבר כג:כא לֹא-הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב
וְלֹא-רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ:
וְנֶאֱמַר- דברים לג:ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל:

וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר- תהלים כב:כט כִּי לַיְיָ הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְנֶאֱמַר- צפ:ח יְיָ מָלָךְ
גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף-תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל-תִּמּוֹט:
וְנֶאֱמַר- כד:ז-ח [6] שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ
הַכָּבוֹד | יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: ט-י שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם
וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר- ישעיה מד:ו כֹּה-אָמַר יְיָ מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ
יְיָ צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים:
וְנֶאֱמַר- עובדיה א:כא וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת-הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה:
וְנֶאֱמַר- זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:
וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר- דברים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מְלוֹךְ עַל כָּל-הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ ◇ וְהִנָּשֵׂא עַל-כָּל-הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ ◇
וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ ◇ עַל כָּל-יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ: וְיֵדַע כָּל-פּוֹעַל כִּי אַתָּה פְּעַלְתּוֹ ◇
וְיָבִין כָּל-יָצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ ◇ וְיֹאמְרוּ (נ"א וְיֹאמַר) כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ: יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ ◇
וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה:

[בשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ] קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇
שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: [בשבת וְהַנְחִילֵנוּ ◇
יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ ◇ [7] וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:]
כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת ◇ וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ ◇
מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

אַתָּה זוֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם ◇ וּפוֹקֵד כָּל-יְצוּרֵי קֶדֶם: לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל-תַּעֲלֻמוֹת ◇ וַהֲמוֹן נִסְתָּרוֹת
שֶׁמִּבְּרֵאשִׁית: כִּי אֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ ◇ וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: אַתָּה זוֹכֵר
אֶת-כָּל-הַמִּפְעָל ◇ וְגַם כָּל-הַיְּצוּר לֹא נִכְחָד מִמֶּךָּ: הַכֹּל גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ צוֹפֶה
וּמַבִּיט עַד-סוֹף כָּל-הַדּוֹרוֹת ◇ כִּי תָבִיא חֹק זִכָּרוֹן לְהִפָּקֵד כָּל-רוּחַ וָנֶפֶשׁ ◇ לְהַזְכִּיר מַעֲשִׂים
רַבִּים וַהֲמוֹן בְּרִיּוֹת לְאֵין תַּכְלִית: מֵרֵאשִׁית כָּזֹאת הוֹדַעְתָּ ◇ וּמִלְּפָנִים אוֹתָהּ גִּלִּיתָ: [8] זֶה הַיּוֹם
תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ ◇ זִכָּרוֹן לְיוֹם רִאשׁוֹן: תהלים פא:ה כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפַּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:

---

6. בְּשָׁעָה שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, בִּיקֵּשׁ לְהַכְנִיס אָרוֹן לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, דָּבְקוּ שְׁעָרִים זֶה בָּזֶה, אָמַר עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה רְנָנוֹת, וְלֹא נַעֲנָה. אָמַר 'שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד | ד' עִזּוּז וְגִבּוֹר ד' גִּבּוֹר מִלְחָמָה:' וְנֶאֱמַר: 'שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וְשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: וגו'' וְלֹא נַעֲנָה, כֵּיוָן שֶׁאָמַר 'ד' אֱלֹהִים אַל-תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵּי דָוִיד עַבְדֶּךָ:' (דברי הימים ב' ו:מב), מִיָּד נַעֲנָה, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נֶהֱפְכוּ פְּנֵי שׂוֹנְאֵי דָוִד כְּשׁוּלֵי קְדֵירָה, וְיָדְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁמָּחַל לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל אוֹתוֹ הֶעָוֹן. (גמ' סנהדרין קז:)

7. לפי נוסח פולין אומרים: וְיָנוּחוּ בָהּ (בוֹ) יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

8. אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק, כְּמַאן מְצַלִּינָן הָאִידָנָא 'זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ ◇ זִכָּרוֹן לְיוֹם רִאשׁוֹן:'? כְּמַאן? כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּאָמַר בְּתִשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם: (גמ' ר"ה ח"ס כז.)

וְעַל הַמְּדִינוֹת בּוֹ יֵאָמֵר: אֵי־זוֹ לַחֶרֶב ◦ וְאֵי־זוֹ לַשָּׁלוֹם ◦ אֵי־זוֹ לָרָעָב ◦ וְאֵי־זוֹ לָשֹׂבַע:
וּבְרִיּוֹת בּוֹ יִפָּקְדוּ ◦ לְהַזְכִּירָם לְחַיִּים וְלַמָּוֶת: מִי לֹא נִפְקָד בְּהַיּוֹם הַזֶּה: כִּי זֵכֶר כָּל־הַיְּצוּר
לְפָנֶיךָ בָּא ◦ מַעֲשֵׂה אִישׁ וּפְקוּדָּתוֹ ◦ וַעֲלִילוֹת מִצְעֲדֵי גָבֶר ◦ מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו ◦
וְיִצְרֵי מַעֲלְלֵי אִישׁ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁלֹּא יִשְׁכָּחֶךָ ◦ וּבֶן־אָדָם יִתְאַמֵּץ־בָּךְ ◦ כִּי דוֹרְשֶׁיךָ לְעוֹלָם
לֹא יִכָּשֵׁלוּ ◦ וְלֹא יִכָּלְמוּ לָנֶצַח כָּל־הַחוֹסִים בָּךְ:

כִּי זֵכֶר כָּל־הַמַּעֲשִׂים לְפָנֶיךָ בָּא ◦ וְאַתָּה דּוֹרֵשׁ מַעֲשֵׂה כֻלָּם: וְגַם אֶת־נֹחַ בְּאַהֲבָה זָכַרְתָּ
וַתִּפְקְדֵהוּ בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◦ בַּהֲבִיאֲךָ אֶת־מֵי הַמַּבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי רֹעַ
מַעַלְלֵיהֶם: עַל־כֵּן זִכְרוֹנוֹ בָּא לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◦ לְהַרְבּוֹת זַרְעוֹ כְּעַפְרוֹת תֵּבֵל וְצֶאֱצָאָיו כְּחוֹל הַיָּם:

כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ– בראשית ח:א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־חַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם:
וְנֶאֱמַר– שמות ב:כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק
וְאֶת־יַעֲקֹב: וְנֶאֱמַר– ויקרא כו:מב וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק
וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר:

וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר– תהלים קיא:ד זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ:
וְנֶאֱמַר– קיא:ה טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: וְנֶאֱמַר– קו:מה וַיִּזְכֹּר לָהֶם
בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָו:

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר– ירמיה ב:ב הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר
יְיָ זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר
בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: וְנֶאֱמַר– יחזקאל טז:ס וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִמוֹתִי לָךְ
בְּרִית עוֹלָם: וְנֶאֱמַר– ירמיה לא:יט הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ
זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־יְיָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◦ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ ◦ וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים
מִשְּׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: וּזְכָר־לָנוּ ◦ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◦ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד ◦ וְאֶת־הַשְּׁבוּעָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמֹּרִיָּה: וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדָה שֶׁעָקַד אַבְרָהָם אָבִינוּ
אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ ◦ וְכָבֵשׁ רַחֲמָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם: כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ
אֶת־כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ ◦ וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל יָשׁוּב (נ"א תָּשִׁיב) חֲרוֹן אַפְּךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ וּמִנַּחֲלָתֶךָ:
וְקַיֵּם־לָנוּ ◦ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◦ אֶת־הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◦ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◦ מִפִּי כְבוֹדֶךָ ◦
כָּאָמוּר– ויקרא כו:מה וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ:
כִּי זוֹכֵר כָּל־הַנִּשְׁכָּחוֹת אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם ◦ וְאֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ: [9] וַעֲקֵדַת יִצְחָק ◦
לְזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכֹּר: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ זוֹכֵר הַבְּרִית:

9. בסיום זכרונות אומרים פה 'וַעֲקֵדַת יִצְחָק לְזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב' וכו' תזכור נגד דעת הריב"ש ואין לנו לזוז ממנהג החזנים הקדושים שהיו פה ואחד מהן גדול בדורו מהרר"ה טרויש ז"ל מקובל הגדול וגם אבי מורי זקני הר"ר אייזק ז"ל (יוסף אומץ סימן תתקעב)
מנהג פ"פ ע"פ י"א תתקע"ב לאמר 'וַעֲקֵדַת יִצְחָק לְזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב' וכו', וכמ"ש ט"ז תקצ"א ס"ק ג' ולא כש"ע שם 'לְזַרְעוֹ הַיּוֹם', ולא המ"א בשם מהרי"ל 'לְזֶרַע שֶׁל יַעֲקֹב הַיּוֹם'. ונ"ל הטעם כי 'לְזַרְעוֹ' איננו לשון ברור: (דברי קהלת דף 192)

אַתָּה נִגְלֵיתָ בַּעֲנַן כְּבוֹדֶךָ ◇ עַל־עַם קָדְשֶׁךָ ◇ לְדַבֵּר עִמָּם: מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּם קוֹלֶךָ ◇ וְנִגְלֵיתָ
עֲלֵיהֶם [10]בְּעַרְפַּלֵּי טֹהַר: גַּם [11]כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חָל [12]מִלְּפָנֶיךָ ◇ וּבְרִיּוֹת בְּרֵאשִׁית חָרְדוּ מִמְּךָ ◇
בְּהִגָּלוֹתְךָ מַלְכֵּנוּ עַל־הַר סִינַי ◇ לְלַמֵּד לְעַמְּךָ תּוֹרָה וּמִצְוֹת: וַתַּשְׁמִיעֵם אֶת־הוֹד קוֹלֶךָ ◇
[13]וְדִבְּרוֹת קָדְשֶׁךָ מִלַּהֲבוֹת אֵשׁ: בְּקֹלוֹת וּבְרָקִים עֲלֵיהֶם נִגְלֵיתָ ◇ וּבְקוֹל שׁוֹפָר עֲלֵיהֶם הוֹפָעְתָּ:

כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ- שמות יט:טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד
עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה:
וְנֶאֱמַר- יט:יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל:
וְנֶאֱמַר- כ:טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן
וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק:

וּבְדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר- תהלים מז:ו עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְיָ בְּקוֹל שׁוֹפָר:
וְנֶאֱמַר- לח:ו בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי | הַמֶּלֶךְ יְיָ:
וְנֶאֱמַר- פס:ד-ה תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט
לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְנֶאֱמַר- קנ:ג-ו הַלְלוּ יָהּ | הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו
הַלְלוּהוּ כְּרֹב גָּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ
בְּמִנִּים וְעֻגָּב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ:

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר- ישעיה יח:ג כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא־נֵס
הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ: וְנֶאֱמַר- כז:יג וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא
יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲוּ לַיְיָ
בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָם: וְנֶאֱמַר- זכריה ט:יד טו וַיְיָ עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי אֱלֹהִים
בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן: יְיָ צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם ◇ כֵּן תָּגֵן עַל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁלוֹמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ ◇ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ ◇
וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם ◇ וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה ◇
וְלִירוּשָׁלַם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם: וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ ◇
כִּמְצֻוָּה (נ"א כְּמִצְוָה) עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ מִפִּי כְבוֹדֶךָ ◇
כָּאָמוּר- במדבר י:י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם [14] וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת
עַל עֹלֹתֵיכֶם וַעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ קוֹל שׁוֹפָר ◇ וּמַאֲזִין תְּרוּעָה ◇ וְאֵין דּוֹמֶה־לָּךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ קוֹל
תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים:

10. כ"ה כמעט בכל ס"י (אם כי ללא דגש). 11. כ"ה בכל ס"י והשוה למ"ש לעיל בשחרית 'כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ' וצ"ע.
12. כ"ה בכל ס"יורז"ה שינה 'מִפָּנֶיךָ'. 13. בחירק - כ"ה בכל ס"י. 14. מַהוּ לְהַזְכִּיר שֶׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה? (גמ' טירודין מ).

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְּקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שֶׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כְּנֵי בְרִיתֶךָ ◇ וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן חֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ ◇
אָנוּ ◇ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי ◇ וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וענו וַעֲנֵנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

[1] [2] [3] אבינו מלכנו לעשרת ימי תשובה Avinu Malkenu

ב**עשרת ימי תשובה** אומרים '**אבינו מלכנו**' אחר תפלת שמונה עשרה, הן ב**שחרית** הן ב**מנחה**, חוץ מב**מנחה של ערב שבת** ו**ערב יום כפור**. ואם חל ערב יום כפור בערב שבת אומרים אותו בשחרית. אין פותחים את ארון הקודש ל'**אבינו מלכנו**' רק בשחרית של **ראש השנה** ו**יום הכפור** ו**בנעילה** שאז הכהן פותח את הארון בסיום **ברכת כהנים**.

סדר נאמר בנחת, פיסקה פיסקה. כל פיסקה אומרה החזן בנעימה מיוחדת (כל קהילה בנעימה המקובלת אצלה) ואחריו אומרה הקהל באותה נעימה. עיקר לפיסקאות המוגדלות יש ניגונים מיוחדים.

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** מכים ביד ימין על הלב **חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **חַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:**

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ*** ***הָפֵר עֵצַת אוֹיְבֵנוּ:***

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ*** ***כַּלֵּה כָּל־צַר וּמַשְׁטִין מֵעָלֵינוּ:***

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **כַּלֵּה דֶבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ** **הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:**

---

1. אף על פי שאמירת **אבינו מלכנו** עתיקה, מבוססת על הגמרא, היא התפתחה עוד ככל שעבר הזמן, ומנהגים שונים שונים התפתחו סביבה במקומות מסוימים. כמות התחנונים משתנה מאוד בין נוסחי פולין, אשכנז, ספרד בין עשרים ותשע, לשלושים ושבע, לארבעים וארבע בהתאמה, ובסך הכל קיימות חמישים ושלוש גרסאות שונות. בנוסף, יש הבדל ברצף גם בין נוסחות. מנהג אשכנז מקפיד ש**אבינו מלכנו** יכיל רק שלושים ושבע בתים אבל מנהג צרפת [שהפך בתורו למנהג פולין] הוסיף בתים נוספים. זה הפריע לגימטריה של חסידי אשכנז של רמ"ז תיבות שנמצאה באותן שלושים ושבע בתים. המנהג לומר **אבינו מלכנו** בתענית ציבור הוא כמאתיים וחמישים שנה. זה לא היה מקובל בכל רחבי מזרח אירופה, (בגליציה למשל, **אבינו מלכנו** נאמר רק במהלך **עשרת ימי תשובה**).

המנהג של אבינו מלכנו בתעניות צבור -
המקור הראשון בתקפ"ז והתפוצה בקהילות ישראל רק בסביבות תרנה. (אזור אליהו)

2. תָּנוּ רַבָּנָן, מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁגָּזַר שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה תַּעֲנִיּוֹת עַל הַצִּבּוּר, וְלֹא יָרְדוּ גְּשָׁמִים, הִתְחִילוּ הַצִּבּוּר לָצֵאת. אָמַר לָהֶם, תִּקַּנְתֶּם קְבָרִים לְעַצְמְכֶם, גָּעוּ כָּל הָעָם בִּבְכִיָּה, וְיָרְדוּ גְּשָׁמִים, שׁוּב מַעֲשֶׂה בְּר' אֱלִיעֶזֶר שֶׁיָּרַד לִפְנֵי הַתֵּיבָה, וְאָמַר עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע בְּרָכוֹת, וְלֹא נַעֲנָה. **יָרַד רִבִּי עֲקִיבָא אַחֲרָיו, וְאָמַר 'אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה: 'אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ לְמַעַנְךָ רַחֵם עָלֵינוּ:' וְיָרְדוּ גְּשָׁמִים, הֲווּ מְרַנְּנֵי רַבָּנָן. יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה, לֹא מִפְּנֵי שֶׁזֶּה גָּדוֹל מִזֶּה, אֶלָּא מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, וְזֶה אֵינוֹ מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. (גמ' תענית כה:)**

3. לפי הלבוש ס' תקפ"ד סי' א, '**אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ**' נכתב על ידי רבי עקיבא, משקף הברכות של תפילת עמידה לימי חול : **אבינו מלכנו חננו וענו - חונן הדעת, החזירנו בתשובה שלמה לפניך - הרוצה בתשובה, סלח ומחל לכל עונותינו - סלח לנו, כתבנו בספר גאלה וישועה - גואל ישראל, שלח רפואה שלמה לחולי עמך - רפאנו, חדש עלינו שנה טובה - ברך עלינו, הרם קרן משיחך - תקע בשופר, בטל מעלינו כל־גזרות קשות - השיבה... והסר ממנו יגון ואנחה, כלה כל־צר ומשטין מעלינו - שובר אויבים, מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו - יהמו רחמיך, הרם קרן משיחך - קרנו תרום, הצמח לנו ישועה בקרוב - מצמיח קרן ישועה, שמע קולנו חוס ורחם עלינו - שומע תפלה.**
וזה כולל גם בקשות עבור צורכי רבים. כאשר **ראש השנה** ו**יום כפור** נופלים ביום חול, אם זה לא היה **ראש השנה** אז היו אומרים העמידה מלאה. לפיכך אנו אומרים '**אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ**' המראה זאת, אבל לא ב**שבת** כאשר העמידה שונה.

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחַל לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ־גְּזַר דִּינֵנוּ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל־שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ:**

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זְכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ:***

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:***

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ** (בנעילה: **חָתְמֵנוּ**) **בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ** (בנעילה: **חָתְמֵנוּ**) **בְּסֵפֶר זְכִיּוֹת:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ** (בנעילה: **חָתְמֵנוּ**) **בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ** (בנעילה: **חָתְמֵנוּ**) **בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וִישׁוּעָה:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ** (בנעילה: **חָתְמֵנוּ**) **בְּסֵפֶר מְחִילָה וּסְלִיחָה:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:**

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:***

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ:***

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נָא אַל־תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:**

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל־שֵׁם קָדְשֶׁךָ:***

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל־יִחוּדֶךָ:***

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל־קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:**

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם־לֹא־לְמַעַנֵּנוּ:**

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:***

חזן ואחריו קהל ***אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים:***

חזן ואחריו קהל **אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ:**[4]

הפיסקה האחרונה 'חננו וענו' נאמרת בלחש.

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◇ עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

4. הסיבה שאנו אומרים את פיסקה האחרון בשקט, היא מתוך הבושה שרואים את עצמנו, בכך שאיננו מעשים טובים. לדברי מנהג אשכנז כל פיסקה של 'אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ' נאמר בקול רם, לכן ניתן יהי לשים לב מאוד כי פיסקה אחרון נאמר בשקט. לפי מנהג פולין, כיוון שהרבים מהפיסקות של 'אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ' נאמרים בשתיקה, זה לא נראה בבירור. אין מנהג ארוך שנים לומר או לשיר את פיסקה האחרון בקול.
דברי קהלת - כעני שאין לו לבקש דבר בדין כל אחד מתנת חנם ומבקש בסתר מפני הבושה.

סדר הכפרה לערב יום כפור Kapores Schlagen

בכל המקומות באשכנז נהגו לעשות כפרות על תרנגולים. כאשר עלו הנצאים לשלטון בגרמניה בשנת תרצ"ג חוקקו חוק ארצי האוסר שחיטה ללא הימום. מאז נמנע מיהודי גרמניה לעשות כפרות על תרנגולים וההלו לעשות על דגים או תחליפים אחרים. לכן יש כיום הסבורים שכך היה המנהג באשכנז מקדם.

בקהילות קטנות נהגו לעשות את הכפרות ולשחטן בערב יום הכפורים בעלות השחר בין סליחות לשחרית, ויש מקומות שעשו כן לפני הליכה לסליחות, ויש - אחר שחרית. אבל בקהילות גדולות בהן התרנגולים מרובים והשוחטים מועטים, ויש לחץ מופרז על השוחטים, העדיפו לשחוט את הכפרות לפני ערב יום הכפורים, כי כל עשרת ימי תשובה שוים לענין הכפרות, מצום גדליה עד ערב יום הכפורים לעת ערב, מלבד הרגע של עלות השחר בערב יום הכפורים. אם לא עשה כפרות לפני יום כיפור, יכול לעשותן בהושענא רבה.

לוקחים תרנגול לבן לזכר ותרנגולת לבנה לנקבה, ונהגו ליקח עוף אחד לכמה זכרים או נקיבות. במעוברת יש הנוטלים עבורה תרנגול ותרנגולת. אומרים את הפסוקים: '**בני אדם**', ובשעה שמסובבים סביב הראש אומרים '**זה חליפתי**', כפי הסדר שמובא בסידורים והמחזורים. את פדיון הכפרות, כלומר את תמורתן, נותנים צדקה לעניים, ויש הנותנים את העוף עצמו.

נהוג ערב יום כיפור שזכר לוקח תרנגול ונקבה לוקח תרנגולת ככפרה ואומר את הקטע הבא שלוש פעמים:

בְּנֵי אָדָם תהלים קז:י יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֹנִי וּבַרְזֶל: יד יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק: יז-כא אֱוִילִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ: כָּל־אֹכֶל תִּתְעָב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי מָוֶת: וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְיָ בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַיְיָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: איוב לג:כג-כד אִם־יֵשׁ עָלָיו | מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אֶלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ: וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדֵעֵהוּ מֵרֶדֶת שָׁחַת מָצָאתִי כֹּפֶר:

אם עושה כפרת לעצמו אומר:

זֶה חֲלִיפָתִי זֶה תְּמוּרָתִי זֶה כַּפָּרָתִי ◇

כאן לוקחים את התרנגול ביד שמאל ומניחים את יד ימין על ראש התרנגול:

זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה וַאֲנִי אֶכָּנֵס וְאֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרֻכִּים וּלְשָׁלוֹם:

אם עושה כפרות בעבור זכר אחר אומר:

זֶה חֲלִיפָתְךָ זֶה תְּמוּרָתְךָ זֶה כַּפָּרָתְךָ ◇
זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה וְאַתָּה תִּכָּנֵס וְתֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרֻכִּים וּלְשָׁלוֹם:

אם עושה כפרות לעצמו ולאחר יחד אומר:

זֶה חֲלִיפָתֵנוּ זֶה תְּמוּרָתֵנוּ זֶה כַּפָּרָתֵנוּ ◇
זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרֻכִּים וּלְשָׁלוֹם:

אם עושה כפרות לנקבה אומר:

זֹאת חֲלִיפָתֵךְ זֹאת תְּמוּרָתֵךְ זֹאת כַּפָּרָתֵךְ ◇
זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה וְאַתְּ תִּכָּנְסִי וְתֵלְכִי לְחַיִּים טוֹבִים אֲרֻכִּים וּלְשָׁלוֹם:

אם עושה כפרות לכמה גברים יחד אומר:

זֶה חֲלִיפַתְכֶם זֶה תְּמוּרַתְכֶם זֶה כַּפָּרַתְכֶם ◇
זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה וְאַתֶּם תִּכָּנְסוּ וְתֵלְכוּ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרֻכִּים וּלְשָׁלוֹם:

אם מסובבים כמה תרנגולים בו זמנית עבור כמה אנשים או עבור אישה בהריון אומר:

אֵלּוּ חֲלִיפוֹתֵיכֶם אֵלּוּ תְּמוּרוֹתֵיכֶם אֵלּוּ כַּפָּרוֹתֵיכֶם ◇ אֵלּוּ הַתַּרְנְגוֹלִים יֵלְכוּ לְמִיתָה וְאַתֶּם תִּכָּנְסוּ וְתֵלְכוּ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרֻכִּים וּלְשָׁלוֹם:

אם עושים כפרה עבור כמה נקבות אומר:

זֹאת חֲלִיפַתְכֶן זֹאת תְּמוּרַתְכֶן זֹאת כַּפָּרַתְכֶן ◇
זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה וְאַתֶּן תִּכָּנַסְנָה וְתֵלַכְנָה לְחַיִּים טוֹבִים אֲרֻכִּים וּלְשָׁלוֹם:

מלקות ערב יום כיפור [1]

אחר מנחה כל אחד בורר לו חבר למלקות, מלקים איש את רעהו, בחגורה של עור, ל"ט מלקות על הגב. הנלקה כורע לצד צפון, כריעה גמורה, כשברכיו נשענות ארצה ופלג גופו העליון נשען על הרצפה באמצעות זרועו השמאלית, כשידו הימנית פנויה להכאת לבו. המלקה אומר את הפסוק בתהלים (עח:לח) 'והוא רחום' עד 'כל חמתו', ובאמירה כל מילה מי"ג תיבות הפסוק נותן מכה אחת. הנלקה אומר אז וידוי 'אשמנו'. חוזרים על כך שלש פעמים.

המלקה אומר

מכה **וְהוּא** מכה **רַחוּם** מכה **יְכַפֵּר** מכה **עָוֹן** מכה **וְלֹא** מכה **יַשְׁחִית** מכה **וְהִרְבָּה** מכה **לְהָשִׁיב** מכה **אַפּוֹ** מכה **וְלֹא** מכה **יָעִיר** מכה **כָּל** מכה **חֲמָתוֹ:**

הנלקה אומר

אָשַׁמְנוּ ◇ בָּגַדְנוּ ◇ גָּזַלְנוּ ◇ דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ ◇ וְהִרְשַׁעְנוּ ◇ זַדְנוּ ◇ חָמַסְנוּ ◇ טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רַע ◇ כִּזַּבְנוּ ◇ לַצְנוּ ◇ מָרַדְנוּ ◇ נִאַצְנוּ ◇ סָרַרְנוּ ◇ עָוִינוּ ◇ פָּשַׁעְנוּ ◇ צָרַרְנוּ ◇ קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ ◇ שִׁחַתְנוּ ◇ תִּעַבְנוּ ◇ תָּעִינוּ ◇ תִּעְתָּעְנוּ:

בכניסת יום הכפורים, בהליכה לבית הכנסת, מברכים איש את רעהו:

לאיש

לְשָׁנָה טוֹבָה תִּחָתֵם:

לאשה

לְשָׁנָה טוֹבָה תֵּחָתֵמִי:

אנשים

לְשָׁנָה טוֹבָה תִּחָתֵימוּ:

נשים

לְשָׁנָה טוֹבָה תֵּחָתֵמְנָה:

והמתברך עונה: **גַּם אַתָּה:** או **וְכֵן לְמַר:**

כל נדרי Kol Nidregebet

לפני 'כל נדרי' מתעטפים בטלית. הרב, ואחריו בזה אחר זה בעלי התפלה לפי סדר תפילותיהם, מברכים, בקול רם, בניגון ימים נוראים, את ברכת 'להתעטף בציצית'. פותחים את ארון הקודש עד גמר 'כל נדרי', אבל אין מוציאים ספרי תורה ואין מקיפים עמם, ואין אומרים 'אור זרוע לצדיק'.

שנים מנכבדי הקהל עומדים לצדי החזן אחר לימינו ואחד לשמאלו, אומרים עמו ג' פעמים 'בישיבה של מעלה'.

[מכר"ס מרוטנבורג] **בִּישִׁיבָה שֶׁל־מַעְלָה ◇ וּבִישִׁיבָה שֶׁל־מַטָּה ◇**

עַל־דַּעַת הַמָּקוֹם וְעַל דַּעַת הַקָּהָל ◇ אָנוּ מַתִּירִים לְהִתְפַּלֵּל עִם [2] הָעֲבַרְיָנִים:

ומתחיל החזן 'כל נדרי' ברתת ובחרדה ובכוונה ג' פעמים ובכל פעם מרים קולו יותר. הקהל אומר עמו בקול נמוך.

כָּל נִדְרֵי

וֶאֱסָרֵי ◇ וַחֲרָמֵי ◇ וְקוֹנָמֵי ◇ וְכִנּוּיֵי ◇ וְקִנּוּסֵי ◇ וּשְׁבוּעוֹת: דִּנְדַרְנָא ◇ וּדְאִשְׁתְּבַעְנָא ◇ וּדְאַחֲרִימְנָא וְדְאֲסַרְנָא עַל נַפְשָׁתָנָא: מִיּוֹם כִּפּוּרִים זֶה עַד יוֹם כִּפּוּרִים הַבָּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה: כֻּלְּהוֹן אֶחֱרַטְנָא בְּהוֹן ◇ כֻּלְּהוֹן יְהוֹן שָׁרָן ◇ שְׁבִיקִין שְׁבִיתִין בְּטֵלִין וּמְבֻטָּלִין ◇ לָא שְׁרִירִין וְלָא קַיָּמִין: נִדְרָנָא לָא נִדְרֵי ◇ וּשְׁבוּעָתָנָא לָא שְׁבוּעוֹת:

---

1. מכין כל אדם את עצמו ליום קדוש ונורא ולסור ממנו כל מחשבות עוה"ז ולכוין עת עצמו לעסק התפילה ותחנונים ובתשובה שלימה ובבקשות להקב"ה, ולהיות כמלאכי השרת בלא חטא, ולבקש מחילה מהקב"ה על כל עוונותיו, ולעסוק בכל כוחו מערב עד ערב במלאכת שמים ולא יהי יוצא מעתו במחשבת חוצה ליצא מבכ"נ, אם לא לצורך בני אדם, כי לא ניתן תורה למלאכי השרת. (כח יהודה)

2. **הָעֲבַרְיָנִים**, בדרך כלל מתורגם כחוטאים או עוברים, משמש בגמרא שבת מ., גמרא נדה יג: עבור כופרים או עריקים ובירושלמי כתובות ז, לא כעבירה חוזרת ונשנית, מה שמעיד על משהו גרוע יותר כי הנזיפים הרגילים, כלומר מישהו שהעבירות שלו הן בסדר גודל כזה שהוא כבר אינו מוכר על ידי הקהילה היהודית.

החזן אומר 'ונסלח' והציבור אומרים אחריו פעם אחת.

במדבר טו:כו **וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה:**

כל המתפללים (חוץ ממי שבירך בעת הדלקת נרות) מברכים כאן 'שהחיינו',
ומקדימים לסיים אותה לפני החזן כדי לענות 'אמן' על ברכתו.

(גמ' ברכות נט:, סוכה מז.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לִזְמַן הַזֶּה:**

בשאר ימות השבוע ממשיכים מיד בתפלת ערבית (עמ' **108**):

אך בליל שבת אומרים קודם מזמור צ"ב (בלא צ"ג):

צב **מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיְיָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא־עוֹלְתָה בוֹ:**

יתום (קטן) כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇
וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** ◇ **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** ◇ **בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב:**

וְאִמְרוּ יתום (קטן) כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

יתום (קטן) כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇

וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא יתום (קטן) כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: יתום (קטן) כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו** פונה לימינו ואומר **הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם**

ושוחה לפניו ואומר **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

מִיַּקִּירֵי יְרוּשָׁלַיִם לֹא הָיוּ יְשֵׁנִין כָּל הַלַּיְלָה, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמַע כֹּהֵן גָּדוֹל קוֹל הַבָּרָה, וְלֹא תְּהֵא שֵׁינָה חוֹטַפְתּוֹ.
תַּנְיָא, אַבָּא שָׁאוּל אָמַר, אַף בַּגְּבוּלִין הָיוּ עוֹשִׂין כֵּן, זֵכֶר לַמִּקְדָּשׁ... (גמ' יומא יט:)

Gebet für den Versöhnungstag תפלות יום כפור[1]

תהלים נא:יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֶלְיוֹן ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◇ וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◇ לְמַעַן שְׁמוֹ ◇ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ◇ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ◇ וְכָתְבֵנוּ (בנעילה וְחָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

החזן אומר קדושת 'נעריצך' בכל תפילות היום.

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◇ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

וּבְכֵן ◇ תֵּן פַּחְדְּךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ עַל־כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ: וְיִרָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים ◇ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים: וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת ◇ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם: כְּמָה שֶׁיָּדַעְנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן (נ"א שֶׁהַשָּׁלְטָן) לְפָנֶיךָ ◇ עֹז בְּיָדְךָ ◇ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן ◇ תֵּן כָּבוֹד ◇ יְיָ ◇ לְעַמֶּךָ ◇ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ ◇ וְתִקְוָה לְדוֹרְשֶׁיךָ ◇ וּפִתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ ◇ שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ ◇ וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ ◇ וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ ◇ וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ ◇ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וְאָז ◇ צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ ◇ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ ◇ וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ: וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ ◇ (נ"א תִּקְפּוֹץ־פִּיהָ) וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה ◇ כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ ◇ אַתָּה יְיָ לְבַדֶּךָ ◇ עַל־כָּל־מַעֲשֶׂיךָ ◇ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ ◇ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ– תהלים קמו:י יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ ◇ וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ ◇ וְנֶאֱמַר– ישעיה ה:טז וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ ◇ וְרָצִיתָ בָּנוּ ◇ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת ◇ וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ ◇ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת־יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה ◇ לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה ◇ וְלִמְחָל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ [2] ◇ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

---

1. תָּא שְׁמַע, אוֹר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים מִתְּפַלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, שַׁחֲרִית מִתְּפַלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, בְּמוּסָף מִתְּפַלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, בְּמִנְחָה מִתְּפַלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה, (בְּנְעִילָה מִתְּפַלֵּל שֶׁבַע וּמִתְוַדֶּה,) בְּעַרְבִית מִתְּפַלֵּל מֵעֵין שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה. רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר מִשּׁוּם אֲבוֹתָיו אוֹמֵר, מִתְּפַלֵּל שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שְׁלִימוֹת, מִפְּנֵי שֶׁצָּרִיךְ לוֹמַר הַבְדָּלָה בְּחוֹנֵן הַדַּעַת. (גמ' פסחים ג.) אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, אִיהוּ אָמַר מִשּׁוּם אֲבוֹתָיו, וְלֵיהּ לָא סְבִירָא לֵיהּ. (גמ' נדה ח:)

2. לפי נוסח פולין [בשבת **בְּאַהֲבָה**] **מִקְרָא קֹדֶשׁ** – בהרבה סדורים ישנים לא נסדרו ב' התבות **מקרא** קדש, וטעות הוא כמו שהעיר הלבוש לא"ח ס' תרי"ט. (סדור עבודת ישראל)

לכל התפילות חוץ ממוסף.

(גמ' ברכות מת.) אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה ◇ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה ◇ וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים: וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מְחוֹל | לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּבְיוֹם] הַכִּפּוּרִים הַזֶּה: מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ (וְחַטֹּאתֵינוּ) מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ ◇ כָּאָמוּר– ישעיה מג:כה אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְּשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר– מד:כב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: וְנֶאֱמַר– ויקרא טז:ל כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ:

==========

מוסף

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ ◇ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ ◇ וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ ◇ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו ◇ מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מֶלֶךְ רַחֲמָן ◇ שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל־מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ ◇ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה ◇ וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי: וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם ◇ וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה ◇ וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם: וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ ◇ [3]תְּמִידִין כְּסִדְרָן ◇ וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן:

[בשבת וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת מוּסַף יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה ◇ נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ ◇ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ ◇ מִפִּי כְבוֹדֶךָ ◇ כָּאָמוּר:

בשבת אומרים זה.

במדבר כח:ט–י וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

בעמידה של מוסף בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים נוסח הגאונים והראשונים:

זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת ◇ וְקָרְבַּן יוֹם הַכִּפּוּרִים כָּאָמוּר:

כט:ז–ח וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיְיָ רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִדְבָּר ◇ כט:ט שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל ◇ וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ ◇ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ: וּשְׁנֵי שְׂעִירִים לְכַפֵּר ◇ [נוסח פפד"מ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים] [4]וּשְׁנֵי תְּמִידִין כְּהִלְכָתָן:

3. נ"א 'תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם:' 4. נ"א 'וּשְׁנֵי תְּמִידִים כְּהִלְכָתָם:'

[בשבת יִשְׂמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ ◇ שֹׁמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג ◇ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי ◇ כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ ◇ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ ◇ חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ ◇ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:]

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ מְחוֹל | לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּבְיוֹם] הַכִּפּוּרִים הַזֶּה: מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ ◇ כָּאָמוּר- ישעיה מג:כה אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר- מד:כב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: וְנֶאֱמַר- ויקרא טז:ל כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ:

==========

לכל תפילות

[[5]בשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ ◇] קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◇ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◇ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת: [בשבת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ ◇ [6] וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:] כִּי אַתָּה [7] סוֹלֵחַ לְיִשְׂרָאֵל וּמוֹחֵל לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר ◇ וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶלָּא אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה ◇ מֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ ◇ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◇ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◇ מְהֵרָה ◇ בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן ◇ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◇ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◇ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◇ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◇ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת ◇ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◇ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ ◇ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
וּכְתוֹב (בנעילה וַחֲתוֹם) לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ ◇
וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◇ וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת ◇
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ ◇ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

---

5. מנהגי ק"ק פפד"מ מראש ישיבת פפד"מ הג"ר אהרן פולד,סדר תפלת ישראל עם דרך החיים, פראנקפורט דמיין תר"א, עמ' סד: "יה"כ שחל בשבת אין לומר בברכ' זו **רצה במנוחתינו** רק יתחי' **או"א** קדשנו **במצותיך** ויאמר כסדר (כ"כ לבוש וא"ר בסימן תרי"ט וע"ש בעט"ז) וכן בכל התפילות אין לומר ביוה"כ **רצה במנוחתינו** (ע"ש במחברים הנ"ל). - [הגהת ר"א פולד:] אבל המנהג פפד"מ לאמרו". שם עמ' קמ"ה: "א"א בי"כ **או"א רצה במנוחתינו** אפילו חל בשבת רק מתחילין **קדשנו במצותיך** כמו ביוה"כ שחל בחול. - בפ"פ אומרים"
רש"ז גייגר, דברי קהלת, פפד"מ תרכ"ב, עמ' 24: "**או"א רצה במנוחתנו** קדשנו וכו'. ולא כמג"א שם "ואם הוא שבת א"א **אלדינו** וכו' **רצה במנוחתינו**". והבט אליה רבה שם ס"ק ט"ז. ומלת רק שבא"ר ט"ס." (מורינו רב המבוגר)

6. לפי נוסח פולין אומרים: וְיָנוּחוּ בָהּ (בוֹ) יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

7. 'סוֹלֵחַ... וּמוֹחֵל' שניהם בחולם - כ"ה כמעט בכל ס"י.

בכל התפילות חוץ מערבית אומרים זה.

שִׂים שָׁלוֹם ◇ טוֹבָה וּבְרָכָה ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ ◇ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◇ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◇ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בערבית אומרים זה.

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם ◇ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◇ וּפַרְנָסָה טוֹבָה ◇ נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב (בנעילה וְנֵחָתֵם) לְפָנֶיךָ אָנוּ ◇ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◇ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

[8] אָנָּא ◇ תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ ◇ וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵינוּ ◇ שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף ◇ לוֹמַר לְפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ ◇ אֲבָל אֲנַחְנוּ [9] [10] חָטָאנוּ:

כשמתוודה, מכה באגרופו על החזה כנגד הלב (מג"א תרז, ג, בשם מדרש קהלת).

אָשַׁמְנוּ ◇ בָּגַדְנוּ ◇ גָּזַלְנוּ ◇ דִּבַּרְנוּ דֹּפִי:
הֶעֱוִינוּ ◇ וְהִרְשַׁעְנוּ ◇ זָדְנוּ ◇ חָמַסְנוּ ◇ טָפַלְנוּ שֶׁקֶר:
יָעַצְנוּ רָע ◇ כִּזַּבְנוּ ◇ לָצְנוּ ◇ מָרַדְנוּ ◇ נִאַצְנוּ ◇
סָרַרְנוּ ◇ [11] עָוִינוּ ◇ [12] פָּשַׁעְנוּ ◇ צָרַרְנוּ ◇ קִשִּׁינוּ עֹרֶף:
רָשַׁעְנוּ ◇ שִׁחַתְנוּ ◇ תִּעַבְנוּ ◇ תָּעִינוּ ◇ תִּעְתָּעְנוּ:

סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים ◇ וְלֹא שָׁוָה לָנוּ: נחמיה ט:לג וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם? וּמַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים? הֲלֹא כָּל־הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ: בנעילה אתה נותן יד לפושעים וכו' (עמ' **322**)

ודוי דרב (יומא פז:) אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם ◇ וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָּל־חָי: אַתָּה משלי כ:כז חוֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן: ירמיה יז:כ וּבֹחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב אֵין כָּל דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּךָּ ◇ וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁתִּסְלַח לָנוּ עַל כָּל־חַטֹּאתֵינוּ ◇ וְתִמְחַל־לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ ◇ וּתְכַפֵּר־לָנוּ עַל־פְּשָׁעֵינוּ:

---

8. בפ"פ ... 'או"א תבא' כ"א 'אנא תבא'. והטעם ע"פ מ"ש ביומא ל"ז על מ"ש במשנה: וכך היה אומר אנא השם "ומנין שבאנא נאמר כאן כפרה ונאמר להלן בחורב כפר' מה להלן באנא אף כאן באנא". (דברי קהלת דף 235)

9. אָמַר מַר זוּטְרָא ... אָמַר 'אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ:' תּוּ לָא צָרִיךְ. דְּאָמַר בַּר הַמְדוּדֵי הֲוָה קָאִימְנָא קַמֵּיהּ דִּשְׁמוּאֵל, וְהֲוָה יָתֵיב, וְכִי מָטָא שְׁלִיחָא דְּצִיבּוּרָא וְאָמַר, 'אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ:', קָם מֵיקָם, אָמַר, שְׁמַע מִינָּהּ עִיקָּר וִידוּי הַאי הוּא. (גמ' יומא פז:) מנהג אשכנז אינו כולל את המילה 'ואבותינו' (רמ"א או"ח ס 'תר"ז ס"ק ג) ואת (טור או"ח תר"ז). 'אנא תבא לפניך' אמורה לכלול רק עשרים ושמונה מילים לפי הרוקח.
אין לזה מקור בראשונים. אבל מי שהמליץ על הנוסח הזה הוא השל"ה, מסכת יומא, פרק נר מצוה, אות נ"ז: וכתב החסיד רבינו יונה בשערי תשובה (שער א' אות מ'): כשיתודה, יזכור עוונותיו ועוונות אבותיו, כי היה נענש עליהם, באחזו מעשי אבותיו בידו. וכן כתיב (ויקרא כ"ו, מ) 'והתודו את עונם ואת עון אבתם', עכ"ל. על כן ישר בעיני נוסח וידוי הספרדים שאומרים, אבל אנחנו ואבותינו חטאנו אשמנו בגדנו וכו'. (הרב בנימין שלמה המברגר)

10. חַטָּאִים אֵלּוּ הַשְּׁגָגוֹת וְכֵן הוּא אוֹמֵר 'נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא בִּשְׁגָגָה'. 11. עֲוֹנוֹת אֵלּוּ הַזְּדוֹנוֹת 12. פְּשָׁעִים אֵלּוּ הַמְּרָדִים - כעוסה לכעיס (רש"י שם) (גמ' יומא לו:, שבועות יב:)

על כל שמונה, מכה באגרופו על החזה כנגד הלב.

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאֹנֶס וּבְרָצוֹן: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִמּוּץ הַלֵּב:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּבְלִי דָעַת: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּבִטּוּי שְׂפָתָיִם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגָלוּי וּבַסֵּתֶר: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוּי עֲרָיוֹת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדִבּוּר פֶּה: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַעַת וּבְמִרְמָה:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהִרְהוּר הַלֵּב: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהוֹנָאַת רֵעַ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּוִדּוּי פֶּה: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּוֹעֵדַת זְנוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזָדוֹן וּבִשְׁגָגָה: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזִלְזוּל הוֹרִים וּמוֹרִים:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחֹזֶק יָד: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחִלּוּל הַשֵּׁם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטִפְשׁוּת פֶּה: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטֻמְאַת שְׂפָתָיִם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיֵצֶר הָרָע: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיוֹדְעִים וּבְלֹא יוֹדְעִים:

נוסח הבקשה שבין הפסקאות הוא: 'ועל כלם סלח לנו מחל לנו כפר לנו' (בלא המילים: 'א-לוה סליחות').

וְעַל כֻּלָּם סְלַח־לָנוּ ◇ מְחַל־לָנוּ ◇ כַּפֶּר־לָנוּ:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַפַּת שֹׁחַד: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַחַשׁ וּבְכָזָב:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָשׁוֹן הָרָע: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָצוֹן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּנְטִיַּת גָּרוֹן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׁקּוּר עָיִן: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵינַיִם רָמוֹת: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעַזּוּת מֵצַח:

אין אומרים כאן 'ועל כולם'.

==========

נעילה

אַתָּה נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים ◇ וִימִינְךָ פְּשׂוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים: וַתְּלַמְּדֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהִתְוַדּוֹת לְפָנֶיךָ עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ ◇ לְמַעַן נָחֵל מֵעָשֶׁק יָדֵינוּ ◇ וּתְקַבְּלֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ כְּאִשִּׁים וּכְנִיחוֹחִים ◇ לְמַעַן דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ: אֵין קֵץ לְאִשֵּׁי חוֹבוֹתֵינוּ ◇ וְאֵין מִסְפָּר לְנִיחֹחֵי אַשְׁמָתֵינוּ: וְאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאַחֲרִיתֵנוּ רִמָּה וְתוֹלֵעָה ◇ לְפִיכָךְ הִרְבֵּיתָ סְלִיחָתֵינוּ ◇ [13] מָה אָנוּ? מָה חַיֵּינוּ? מָה חַסְדֵּנוּ? מַה־צִּדְקֵנוּ? מַה־יְּשׁוּעָתֵנוּ? מַה־כֹּחֵנוּ? מַה־גְּבוּרָתֵנוּ? מַה־נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ? הֲלֹא כָל־הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ ◇ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ ◇ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מָדָע ◇ וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל? כִּי רֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ ◇ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ ◇ קהלת ג:יט וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל: בנעילה אתה הבדלת (עמ' **323**)

13. מַאי נְעִילַת שְׁעָרִים? רַב אָמַר צְלוֹתָא יְתֵירְתָּא. וּשְׁמוּאֵל אָמַר 'מָה אָנוּ? מָה חַיֵּינוּ?'. (גמ' יומא פז:)

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְרִיקַת עֹל: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְלִילוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּצְדִיַּת רֵעַ: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּצָּרוּת עָיִן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַלּוּת רֹאשׁ: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַשְׁיוּת עֹרֶף:
עַ"חֵ שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּרִיצַת רַגְלַיִם לְהָרַע: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּרְכִילוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּשְׁבוּעַת שָׁוְא: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂנְאַת חִנָּם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּתְשׁוּמֶת יָד: וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִמְהוֹן לֵבָב (נ"א לֵב):

וְעַל כֻּלָּם סְלַח־לָנוּ ◇ מְחַל־לָנוּ ◇ כַּפֶּר־לָנוּ:
מכים על הלב באמירה זו במילים שאנו חיבים:

בפפד"מ ובנותיה אומרים כסדר זו

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם עוֹלָה: וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם חַטָּאת:
וְעַל"חֵ שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם קָרְבָּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד:[14] וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אָשָׁם:
וְעַל"חֵ שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אָשָׁם תָּלוּי: וְעַל"חֵ שֶׁאָנוּ חַיָּבִים כָּרֵת (מנחה מוסיף וַעֲרִירִי):
וְעַל"ח שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם: וְעַל"חֵ שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַלְקוּת אַרְבָּעִים:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם [15]מַכַּת מַרְדּוּת:

בבקשת שבסוף 'ועל חטאים', מוסיפים בה את המילים: 'א-לוה סליחות'.

וְעַל כֻּלָּם ◇ אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת ◇ סְלַח־לָנוּ ◇ מְחַל־לָנוּ ◇ כַּפֶּר־לָנוּ:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין - סְקִילָה ◇ שְׂרֵפָה ◇ הֶרֶג ◇ וְחֶנֶק:
עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה ◇ בֵּין שֶׁיֵּשׁ־בָּהּ קוּם עֲשֵׂה ◇ וּבֵין שֶׁאֵין בָּהּ קוּם עֲשֵׂה:
אֶת־הַגְּלוּיִם לָנוּ וְאֶת־שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ ◇ אֶת־הַגְּלוּיִם לָנוּ ◇ כְּבָר אֲמַרְנוּם לְפָנֶיךָ ◇
וְהוֹדִינוּ לְךָ עֲלֵיהֶם ◇ וְאֶת־שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ ◇ לְפָנֶיךָ הֵם גְּלוּיִם וִידוּעִים ◇
כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר- דברים כט:כח הַנִּסְתָּרֹת לַיְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: לכל התפילות כי אתה סולחן (עמ' **324**)

==========

נעילה

אַתָּה הִבְדַּלְתָּ אֱנוֹשׁ מֵרֹאשׁ ◇ וַתַּכִּירֵהוּ לַעֲמֹד לְפָנֶיךָ ◇ כִּי מִי יֹאמַר לְךָ מַה תִּפְעָל?
וְאִם־יִצְדַּק מַה־יִּתֶּן־לָךְ? וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [16]אֶת־יוֹם צוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה ◇
קֵץ וּמְחִילָה וּסְלִיחָה לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ ◇ לְמַעַן נָחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ ◇ וְנָשׁוּב אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת
חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ ◇ כִּי לֹא תַחְפֹּץ בְּהַשְׁחָתַת עוֹלָם:

---

14. קָרְבָּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד שמביאו האדם כפי אשר תשיג ידו שאם ידו אין ביכלתו להביא כבש מביא שתי תורים, ואם גם אלה אין בידו מביא עשירית האפה וכמפורש בויקרא סמן ה' וע"כ הקרבן עולה לעשיר ויורד לעני, וראה כריתות דף י.

15. מַכַּת מַרְדּוּת מדברי סופרים, ומכת מרדות האמורה הכל מקום כפי מראה עיני הדיין וכפי צורך השעה, כך פירש ברטנורה לנזיר פי' ד'. ורש"י בחולין קמ"א: פירש מכת מרדות, רידוי בתוכחת שלא רגיל בזה, ואין לה קצבה אלא עד שיקבל עליו עכ"ל, וכן בשבת דף מ: מכת מרדות ופירש רש"י רדוי, וכן בברכות דף ז. טובה מרדות אחת בלבו של אדם מכמה מלקיות ופירש רש"י ל' רדוי והכנעה. (סדור עבודת ישראל)

16. גם ביוה"כ שחל בשבת אין מזכירין כאן שבת בתפילת יחיד, כיון שהוידוי שאחר התפילה אינו מתפילות השבת, ורק הש"ץ שאומר הוידוי בתוך תפילתו מזכיר שבת ככל ההזכרות שבתוך התפילה (שו"ע תקכ"ג סעי' ג') ... (סידור אזור אליהו)

נעילה

שֶׁנֶּאֱמַר– ישעיה נה:ו דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: וְנֶאֱמַר– נה:ז יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְיָ וְיַרַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: נחמיה ט:יז וְאַתָּה אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם שמות לד:ו אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: וּמַרְבֶּה לְהֵטִיב ◇ וְרוֹצֶה אַתָּה בִּתְשׁוּבַת רְשָׁעִים ◇ וְאֵין אַתָּה חָפֵץ בְּמִיתָתָם ◇ שֶׁנֶּאֱמַר– יחזקאל לג:יא אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי־אָנִי | נְאֻם | אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם־אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם־בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְנֶאֱמַר– יח:כג הֲחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה: וְנֶאֱמַר– יח:לב [17]כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ:

==========

לכל התפילות

כִּי אַתָּה [18]סוֹלְחָן לְיִשְׂרָאֵל ◇ וּמוֹחֲלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן ◇
וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶלָּא אָתָּה:

ודוי דרב המנונא זוטי (גמ' ברכות יז, יומא פז:) אֱלֹהַי ◇ עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְּדַאי ◇ וְעַכְשָׁו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי ◇ עָפָר אֲנִי בְּחַיָּי ◇ קַל וָחֹמֶר בְּמִיתָתִי: הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי ◇ שֶׁלֹּא אֶחֱטָא עוֹד ◇ וּמַה־שֶּׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ מָרֵק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ אֲבָל לֹא עַל־יְדֵי יִסּוּרִים [19]וַחֲלָאִים רָעִים:

אֱלֹהַי ◇ נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע ◇ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה ◇ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם ◇ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ ◇ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי ◇ וְכָל־הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◇ מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ◇ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: תהלים ס:ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וענני וַעֲנֵנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה ◇ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

ביום כפור מיד בסיום חזרת מוסף וקדיש מוציאים ספר תורה למנחה. (ואין עושים הפסקה.)
כהנים עולים לדוכן **אף אם נמשכת תפילת נעילה לתוך הלילה,**
כהוראת הראבי"ה, אור זרוע, יראים, מהרי"ל, חות יאיר, שאילת יעב"ץ וסיעתם.

---

17. כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר, 'כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת', וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, 'כִּי־חָפֵץ ד' לַהֲמִיתָם:' (שמואל א' ב:כה)? כָּאן בְּעוֹשִׂין תְּשׁוּבָה, כָּאן בְּשֶׁאֵין בְּעוֹשִׂין תְּשׁוּבָה. (גמ' נדה ט:)

18. 'סוֹלְחָן... וּמוֹחֲלָן' עמ"ש לעיל בברכה האמצעית. 19. כ"ה ברוב ס"י.

הזכרת נשמות ביום הכפורים Jiskorgebet für den Versöhnungstag

המקור המוקדם ביותר להזכרת נשמות (יזכור) נמצא במדרש תנחומא בו הוא מביא המנהג להיזכר בקרוביהם שקרבו מאז והתחייב צדקה מטעמם ביום כפור. היא התפשטה ברחבי ריינלנד בתגובה למסע הצלב. ישנן שתי דעות שנידונו במחזור ויטרי, מנהג אשכנז שלא אומר יזכור ביום טוב, ומנהג צרפת שלימים הפך למנהג פולין שאומר את זה. המנהג האחרון זכה פירסום בעקבות מעשי הטבח ביהודים בארצות גרמניה במהלך המוות השחור של המאה הארבע עשרה, אך הפך נפוץ יותר במזרח אירופה במאה השבע עשרה, עם פירסום של קבלת לוריאנית על ידי מקובלים שהדגישו את העינן החוזר בתשובה של יום טוב. התפילה א-ל מלא רחמים, מקורה באוקראינה של המאה השבע עשרה בזמן הטבח חמיאלניצקי.

אחר ההפטרה מיחדים זמן קצר מאוד להזכרת נשמות, בו מזכיר כל אחד בעצמו את נשמות אבותיו ובני משפחתו בנוסח: 'יזכור אלדים נשמת' וכוליה. אין יחיד או החזן אומרים 'א-ל מלא רחמים בהזכרת נשמות, אין קוראים נשמות מתוך 'ממורבוך', ואין אומרים 'אב הרחמים'. מי שהוריהם בחיים, אף הם נשארים בבית הכנסת.

בעבור נשמת האב.

יִזְכֹּר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אָבִי מוֹרִי (פלוני בר פלונית) שֶׁהָלַךְ לְעוֹלָמוֹ ◇ בַּעֲבוּר שֶׁאֲנִי אֶתֵּן [בְּלִי נֶדֶר] צְדָקָה בַּעֲדוֹ: בִּשְׁכַר זֶה תְּהִי נַפְשׁוֹ

בעבור נשמת האם.

יִזְכֹּר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אִמִּי מוֹרָתִי (פלונית בת פלונית) שֶׁהָלְכָה לְעוֹלָמָהּ ◇ בַּעֲבוּר שֶׁאֲנִי אֶתֵּן [בְּלִי נֶדֶר] צְדָקָה בַּעֲדָהּ: בִּשְׁכַר זֶה תְּהִי נַפְשָׁהּ

צְרוּרָה | בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה ◇ וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן: וְנֹאמַר אָמֵן:

לקרוב.

יִזְכֹּר אֱלֹהִים נִשְׁמַת זְקֵנִי/אָחִי/בְּנִי/בַּעְלִי (פלוני בר פלונית) שֶׁהָלַךְ לְעוֹלָמוֹ ◇ בַּעֲבוּר שֶׁאֲנִי אֶתֵּן [בְּלִי נֶדֶר] צְדָקָה בַּעֲדוֹ: בִּשְׁכַר זֶה תִּהֵא נַפְשׁוֹ

לקרובה.

יִזְכֹּר אֱלֹהִים נִשְׁמַת זְקֵנְתִּי/אֲחוֹתִי/בִּתִּי/אִשְׁתִּי (פלונית בר פלונית) שֶׁהָלְכָה לְעוֹלָמָהּ ◇ בַּעֲבוּר שֶׁאֲנִי אֶתֵּן [בְּלִי נֶדֶר] צְדָקָה בַּעֲדָהּ: בִּשְׁכַר זֶה תִּהֵא נַפְשָׁהּ

צְרוּרָה | בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה ◇ וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן: וְנֹאמַר אָמֵן:

לקרובים.

יִזְכֹּר אֱלֹהִים נִשְׁמוֹת זְקֵנַי וּזְקֵנוֹתַי/דּוֹדַי וְדוֹדוֹתַי/אַחַי וְאַחְיוֹתַי, הֵן מִצַּד אָבִי ◇ הֵן מִצַּד אִמִּי ◇ שֶׁהָלְכוּ לְעוֹלָמָם ◇

בעבור נשמת המומתים על קידוש הש"י.

יִזְכֹּר אֱלֹהִים נִשְׁמַת הַקְּדוֹשִׁים וְהַטְּהוֹרִים שֶׁהוּמְתוּ וְשֶׁנֶּהֱרְגוּ וְשֶׁנִּשְׁחֲטוּ וְשֶׁנִּשְׂרְפוּ וְשֶׁנִּטְבְּעוּ וְשֶׁנֶּחְנְקוּ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם ◇

בַּעֲבוּר שֶׁאֲנִי אֶתֵּן [בְּלִי נֶדֶר] צְדָקָה בַּעֲדָם: בִּשְׁכַר זֶה תִּהְיֶינָה נַפְשׁוֹתֵיהֶם צְרוּרוֹת | בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל־אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה ◇ וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן: וְנֹאמַר אָמֵן:

תהלים קמד:ג-ד יְיָ מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ: אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר: ס:ו בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: ס:ג תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם: דברים לב:כט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם: תהלים מט:יח כִּי־לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ: לז:לז שְׁמָר־תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי־אַחֲרִית לְאִישׁ שָׁלוֹם: לד:כג פֹּדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ:

אין יוצאים מבית הכנסת בשעת אמירת הזכרת נשמות.

[ביום כפור שחל בשבת, בגמר הזכרה קצרה זו, אומרים 'יקום פורקן' ו'מי שברך' לקהל (עמ' **175**).]

זה הכוונה שייך בשעת שאומרים שלש עשרה מדות לכל דבור ודבור :
שמות לד:ו-ז

יְיָ אֲנִי הוּא קוֹדֶם שֶׁיֶּחֱטָא יְיָ אֲנִי הוּא לְאַחַר שֶׁיֶּחֱטָא וְיָשׁוּב אֵל מִידַת הָרַחֲמִים אֲפִילוּ לְגוֹי רַחוּם לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ זְכוּת וְחַנּוּן לְמִי שֶׁאֵין לוֹ זְכוּת אֶרֶךְ אַפַּיִם מַאֲרִיךְ אַף לָרְשָׁעִים אוּלַי יָשׁוּבוּ וְרַב־חֶסֶד לַצְּרִיכִים חָסֶד וֶאֱמֶת: לְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים כְּשֶׁאָדָם עוֹשֵׂי טוֹב נֹשֵׂא עָוֹן לְעוֹשֶׂה בְּמֵזִיד וָפֶשַׁע הַמּוֹרְדִים לְהַכְעִיס וְחַטָּאָה הָעוֹשִׂים בִּשְׁגָגָה וְנַקֵּה לְשָׁבִים

סליחות [Prayers of Atonement] על פי מנהג אלזס [France]. פרנקפורט אם מיין ~ 1725

אם מתפלל בצבור שמשתמש בגרסה אחרת של סליחות, אפשר לומר את הסליחות יחד עם הצבור, מה שעדיף לומר הסליחות מנהג אשכנז לבד בבית, או לומר הסליחות למנהג אשכנז בעוד שאחרים אומרים מילים שונות בבית הכנסת, כל עוד מקפידים לומר את **י"ג מדות** עם הצבור. אם הצבור לא קורא את **י"ג מדות** (זה יכול לקרות במהלך פתיחת הארון **ביום כפור שחל בשבת**, כאשר מנהג אשכנז הוא לשיר את י"ג מדות כמו בכל **ימי כפור**) בחלק המתאים של השירות, צריך לשיר אותם לעצמך עם טעמי מקרא.

'הַשָּׁטָן' בְּגִמַּטְרִיָּא תְּלָת מְאָה וְשִׁיתִּין הָוֵי, בְּיוֹמָא דְּכִיפּוּרֵי לֵית לֵיהּ רְשׁוּתָא לְאַסְטוּיֵי. (גמ' יומא כ.)
תַּנְיָא, רַבִּי אוֹמֵר, עַל כָּל עֲבֵירוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, בֵּין עָשָׂה תְּשׁוּבָה בֵּין לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, חוּץ מִפּוֹרֵק עוֹל, וּמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה, וּמֵפֵר בְּרִית בְּבָשָׂר, שֶׁאִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה, יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, וְאִם לַאו, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי? דְּתַנְיָא, (במדבר טו:לא)'כִּי דְבַר־ד' בָּזָה' זֶה הַפּוֹרֵק עוֹל וּמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה, 'וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפֵר' זֶה הַמֵּפֵר בְּרִית בְּבָשָׂר, 'הִכָּרֵת תִּכָּרֵת | תִּכָּרֵת', הִכָּרֵת לִפְנֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים תִּכָּרֵת לְאַחַר יוֹם הַכִּפּוּרִים. יָכוֹל אֲפִילוּ עָשָׂה תְּשׁוּבָה, תַּלְמוּד לוֹמַר 'עֲוֹנָהּ בָּהּ:', לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁעֲוֹנָהּ בָּהּ. (גמ' שבועות יג., כריתות ז.)

אלף בית וצורות אותיותיו עשויים להתפרש כדי ללמד שיעורים רבים:

אָמְרֵי לֵיהּ רַבָּנָן לְרִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, אָתוּ דַּרְדַּקֵּי הָאִידְּנָא לְבֵי מִדְרָשָׁא, וְאָמְרוּ מִילֵּי דַּאֲפִילוּ בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן לָא אִיתְּמַר כְּוָתַיְיהוּ, **אָלֶ"ף בֵּי"ת-אֶלֶף בִּינָה, גִּימֶ"ל דָּלֶ"ת-גְּמוּל דַּלִּים.**

מַאי טַעְמָא פְּשׁוּטָה כַּרְעֵיהּ גִּימֶ"ל לְגַבֵּי דָּלֶ"ת? שֶׁכֵּן דַּרְכּוֹ שֶׁל גּוֹמֵל חֲסָדִים, לָרוּץ אַחַר דַּלִּים. וּמַאי טַעְמָא פְּשׁוּטָה כַּרְעֵיהּ דְּדָלֶ"ת לְגַבֵּי גִּימֶ"ל? דְּלִימְצֵיהּ לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ. וּמַאי טַעְמָא מְהַדַּר אַפֵּיהּ דְּדָלֶ"ת מִגִּימֶ"ל? דְּלִיתֵּן לֵיהּ בְּצִינְעָה, כִּהֵיכִי דְּלָא לִיכַּסִּיף מִינֵיהּ.

הֵא וָו-זֶה שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. **זַיִן חֵית טֵית יוֹד כַּף לָמֶד**-וְאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זָן אוֹתְךָ וְחַן אוֹתְךָ וּמֵטִיב לְךָ וְנוֹתֵן לְךָ יְרוּשָׁה, וְקוֹשֵׁר לְךָ כֶּתֶר לְעוֹלָם הַבָּא.

מֵ"ם פְּתוּחָה מֵ"ם סְתוּמָה-מַאמַר פָּתוּחַ מַאמַר סָתוּם. **נוּ"ן פְּתוּחָה נוּ"ן סְתוּמָה**-נֶאֱמָן כָּפוּף נֶאֱמָן פָּשׁוּט. **סָמֶך עַיִן**-סָמוּךְ עֲנִיִּים, לִישְׁנָא אַחֲרִינָא, סִימָנִין עֲשֵׂה בַּתּוֹרָה, וּקְנֵה אוֹתָהּ. **פֵּא פְּתוּחָה פֵּא סְתוּמָה**-פֶּה פָּתוּחַ פֶּה סָתוּם. **צָדֵ"י פְּתוּחָה וְצָדֵ"י סְתוּמָה, צַדִּיק** כָּפוּף **צַדִּיק** פָּשׁוּט... **קוּף**-קָדוֹשׁ, **רֵישׁ**-רָשָׁע. מַאי טַעְמָא מְהַדַּר אַפֵּיהּ דְּקוּף מֵרֵישׁ? אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֵין אֲנִי יָכוֹל לְהִסְתַּכֵּל בָּרָשָׁע... **שִׁי"ן**-שֶׁקֶר, **תָּי"ו** אֱמֶת.

מַאי טַעְמָא שֶׁקֶר מְקָרְבָן מִילֵּיהּ? שִׁיקְרָא שְׁכִיחַ, קוּשְׁטָא לָא שְׁכִיחַ. וּמַאי טַעְמָא שִׁיקְרָא אַחֲדָא כַּרְעֵיהּ קָאֵי, וֶאֱמֶת מְלַבֵּן לִבּוּנֵיהּ, קוּשְׁטָא קָאֵי, שִׁיקְרָא לָא קָאֵי. (גמ' שבת קד.)

שמות [1]

(יִחוּד הַשֵּׁם.)

פותחים הארון.

מצאתי בשל"ה כשאומרים בתפלת נעילה שמע ישראל בקול רם ובכוונת הלב יכוין כל אחד מישראל למסור נפשו על קדושת השם יתברך שמו ונחשב לו הכוונה זו כאלו עשה בפועל וכאלו עמד בנסיון על קדושת שמו הגדול ;
(מחזור לראש השנה ויום הכיפורים, הומבורג אן דער הא בשנת תפ"א)

החזן אומר ז' פעמים '**יהוה הוא האלהים**', כל פעם בטון גבוה יותר מקודמו. (מהרי"ל)
והקהל חוזרים אחריו בכל פעם. (ז' פעמים כנגד ז' רקיעים. תוס' ברכות לד.)

מלכים א' יח:לט

חזן	קהל
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים	יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים	יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים	יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים	יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים	יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים	יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים	יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים

ש"ץ אומר פעם אחת: '**שמע ישראל ד' אלדינו ד' אחד**', והקהל חוזר אחריו.

דברים ו:ד **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

כולם יחד אומרים פעם אחת **בלחש** (גמ' פסחים נו.):

בָּרוּךְ ◇ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◇ לְעוֹלָם וָעֶד:

הרב קורא: '**תקיעה**', [2] והתוקע משמיע תקיעה אחת אצל הבימה.

תקיעה

(ואין לתקוע תשר"ת מחמת גזירה "שמא יעבירנו כיון שעדיין לא הבדיל".) (שו"ת רש"י שנד)

סוגרין הארון.

1. בצאת הכוכבים עם סיום התפילת נעילה אומרים את ה'**שמות**' כדלהלן. אם סיימו לפני צאת הכוכבים ממתינים עד שיהיה ודאי לילה. (מקור חיים)

2. ב**מוצאי יום כפור**, במהרי"ל לא מוזכר שתהיה **תקיעה גדולה**. אבל מנהגי מהר"ם (57) כתוב שתוקעין **תקיעה ארוכה**. ובדברי קהלת כתוב **תקיעה סתם**, וכן במנהגי וורמיישא. אבל במנהגי הגר כתוב (בסוגריים) שהיא **תקיעה גדולה**. וכך מובא בכמה מקורות במנהג פולין, וכנראה לא היה נהוג באשכנז.

Segenssprüche vor den Anzünden der Chanukalichter סדר חנוכה [1] [2] [3] [4]

[5]מדליקים בבית הכנסת נרות זקופים, הן של שעוה הן של שמן בבזיכים זקופים בהם הלהב עולה כבמנורה בית המקדש. המנורה מוצבת דרומית לארון הקודש, והמדליק עומד כשאחוריו לדרום ופניו לצפון. ביום ראשון מתחיל מימינו, שהוא הנר הסמוך לארון הקודש, ובשאר ימים מתחיל מהשמאלי הנוסף ופונה לימינו.

לפני ההדלקה אומרים הברכות האלו:

(גמ' שבת כג., סכות מו.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇**

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק [6] נֵר שֶׁלַּחֲנֻכָּה (נ"א שֶׁל חֲנֻכָּה):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בערב הראשון מוסיפים גם 'שהחיינו':

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ ◇ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

מיד אחר הדלקת נר הראשון אומרים: [כך היא גירסת אבודרהם והטור]

(מסכת סופרים פרק ג') **הַנֵּרוֹת הֲלָלוּ אָנוּ מַדְלִיקִין עַל הַנִּסִּים ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַנִּפְלָאוֹת ◇ שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ עַל־יְדֵי כֹּהֲנֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים: וְכָל־שְׁמֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה ◇ הַנֵּרוֹת הֲלָלוּ קֹדֶשׁ ◇ וְאֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם ◇ אֶלָּא לִרְאוֹתָם בִּלְבָד ◇ כְּדֵי לְהוֹדוֹת לְשִׁמְךָ עַל־נִסֶּיךָ וְעַל־יְשׁוּעָתֶךָ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ:**

---

1. נוטריקון **ח' נ**רות **ו**הלכה **כ**בית **ה**ילל. (נוהג כצאן יוסף הנוכ"ה)
2. אין דרך ספציפית להכין את הנרות, אבל יש שני מנהגים הנוגעים להדלקתם. המנהג הנפוץ ביותר, ברוב אשכנז, להדליק את הנר החדש תחילה (הנר השמאלי ביותר), אבל מנהג וורמיישא היה להדליק את הנר הימני תחילה.
3. יש להדליק (נרות חנוכה) בתחילת הלילה אף לדידן שאנו מדליקין בפנים כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וכמה תקנות מצינו שתקנו חכמינו ז"ל. ועתה אף דאזיל ליה ההוא טעמא תקנות ההמה לא זזו ממקומן כגון 'בָּרוּךְ ד' לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן:', 'מָגֵן אָבוֹת', הַהַפְטָרָה, 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה הוּא', 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל' שבקדושה, איסור גבינה של נכרים. כי דבריהם כמסורות נטועים לרמזים ידועים. וגם בשלחן ערוך כתוב דטוב להחמיר בזמן הזה. (יוסף אומץ סימן תתרעג)
4. מותר השמן מנרות של חנוכה אין נהנין. ומנהג כאן (פפד"מ) שנשרף ביום 'חנוכת המזבח' (יום אחרון של חנוכה) בחצר בית הכנסת לאחר יציאת בית הכנסת בשחרית על ידי תינוקות. (כח יהודה)
5. לפי מנהג אשכנז החזן מתעטף בטלית גדול בשעה שמדליקים בבית הכנסת, מפני כבוד הציבור.
6. יש שני נוסחאות לומר את הברכה הבאה. סדורים ישנים יותר מכילים **של חנוכה**. דעתו של מהרש"ל שהתקבלה באופן נרחב היא **שלחנכה** נאמרת כמילה אחת. לפעמים שילבה חז"ל את המילה **של** יחד עם מה שהיא חלה עליו. לכן שתי הטפסים תקפות.
ועל הנר מברך (**גמ' שבת כג.**), ברוך אתה ד' אלקינו מ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה, והיכן צוינו, מן 'זְכֹר יְמֹות עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ:' (דברים לב:ז) (**גמ' סוכה מו.**) בפסוק זְכֹר יְמֹות עוֹלָם י"ג תיבות והקריאה הרי י"ד, וכן י"ד תיבות בברכה זו (מובא בסדור ר' הירץ). (רוקח ס' קמא)

Das nach dem Anzünden der Chanukalichter zu singende Lied

אחר ההדלקה אומרים הפיוט הזה:[7] [8]

מָעוֹז, צוּר יְשׁוּעָתִי. לְךָ, נָאֶה לְשַׁבֵּחַ. תִּכּוֹן, בֵּית תְּפִלָּתִי. וְשָׁם, תּוֹדָה נְזַבֵּחַ.

לְעֵת תָּכִין מַטְבֵּחַ. מִצַּר הַמְנַבֵּחַ. אָז אֶגְמֹר, בְּשִׁיר מִזְמוֹר. חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ:

רָעוֹת, שָׂבְעָה נַפְשִׁי. בְּיָגוֹן, כֹּחִי כָּלָה. חַיַּי, מָרְרוּ בָּקָשִׁי. בְּשִׁעְבּוּד, מַלְכוּת עֶגְלָה.

וּבְיָדוֹ הַגְּדֹלָה. הוֹצִיא אֶת־הַסְּגֻלָּה. חֵיל פַּרְעֹה, וְכָל־זַרְעוֹ. יָרְדוּ כְּאֶבֶן, מְצוּלָה:

דְּבִיר קָדְשׁוֹ הֱבִיאַנִי. וְגַם שָׁם, לֹא שָׁקַטְתִּי. וּבָא נוֹגֵשׁ, וְהִגְלַנִי. כִּי, זָרִים עָבַדְתִּי.

וְיֵין רַעַל, מָסַכְתִּי. כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי. קֵץ בָּבֶל, זֶרֻבָּבֶל. לְקֵץ שִׁבְעִים נוֹשַׁעְתִּי:

כְּרוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ. בִּקֵּשׁ, אֲגָגִי בֶּן־הַמְּדָתָא. וְנִהְיָתָה לוֹ לְמוֹקֵשׁ. וְגַאֲוָתוֹ נִשְׁבָּתָה.

רֹאשׁ יְמִינִי נִשֵּׂאתָ. וְאוֹיֵב, שְׁמוֹ מָחִיתָ. רֹב בָּנָיו וְקִנְיָנָיו. עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:

יָוָנִים, נִקְבְּצוּ עָלַי. אַז, בִּימֵי חַשְׁמַנִּים. וּפָרְצוּ, חוֹמֹת מִגְדָּלַי. וְטִמְּאוּ, כָּל־הַשְּׁמָנִים.

וּמִנּוֹתַר קַנְקַנִּים. נַעֲשָׂה נֵס, לְשוֹשַׁנִּים. בְּנֵי בִינָה יְמֵי שְׁמוֹנָה. קָבְעוּ, שִׁיר וּרְנָנִים:

---

7. מוזיקאים טוענים כי הניגון המקובלת של **מעוז צור** מבוססת על שלוש מנגינות. החלק הראשון הוא שיר גרמני, השני שיר מלחמה גרמני (שנקרא Beutenhaur), והחלק האחרון שיר אחר (שנקרא Schallmann Lied) נראה שהניגון כבן חמש מאות שנה. מנגינה אחרת הושרה בפפד"מ ועל ידי הערוך לנר.

8. בסידור רודלהיים אנו מוצאים גם נוסחאות שונות - למשל בְּיָגוֹן כֹּחִי כָּלָה במקום כִּלָּה, וּבְיָדוֹ הַגְּדֹלָה במקום הַגְּדֵלָה. ישנן כמה שאלות לגבי פיוט זה - א) כותבותו אינן ידועות, ב) גם הנוסח המדויק של פיוט אינו ידוע. הוא הודפס לראשונה בפראג (רע"ה) ואחר כך במחזור מעגלי צדק (סאלוניקי ש"י).

Segensprüche vor dem Lesen der Megila סדר פורים [1] [2] [3] [4]

השמש או הקורא מכריז: **שִׁתִּיקָה יָפָה בִּשְׁעַת קְרִיאַת הַמְּגִלָּה וְהַבְּרָכוֹת:**

[5] לפני קריאת המגילה הקורא אומר הברכות האלו:

(גמ' מגילה כא:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇**

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

אין מברכים 'שהחינו' בקריאת המגילה של שחרית, שכבר יצאו בברכה של אתמול:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ ◇ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

אחר קריאת המגילה מברך הקורא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ [6] (הָאֵל) הָרָב אֶת־רִיבֵנוּ ◇ וְהַדָּן אֶת־דִּינֵנוּ ◇ וְהַנּוֹקֵם אֶת־נִקְמָתֵנוּ ◇ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ ◇ וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַנִּפְרָע לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל־צָרֵיהֶם ◇ הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ:

---

1. **פרשת זכור** - רבים מקפידים על הוראת רבינו נתן אדלר שנשים תשמענה את קריאת פרשת זכור. הקריאה המקובלת היא 'תמחה את **זֵכר** עמלק', הזי"ן של זֵכר בצירה, ולא נהגו לכפול את הקריאה.

בהפטרה את המלה '**ומָה** (קול הצאן הזה באזני)', יש אומרים אותה בהטעמה מיוחדת כדי להבליט את הרמז של הנביא לגעיית הצאן.

2. שלש תיבות צדקה מוצגות. א) **זכר למחצית השקל** אשר ניתן ללומדי תורה בירושלים, ב) **מתנות לאביונים**, וג) **אגרא דתעניתא צדקה**, (עלות הארוחות שאוכלים באותו יום).

3. המנהג היה לתת **משלוח מנות** אחר **קריאת המגילה** ביום ולא לפני כן. המנהג שיש כוונה במהלך **ברכת שהחיינו** עבור שאר **מצות פורים**, נדון על ידי השל"ה, (שו"ת מן השמים, ס 'ט"ו), והמשנה ברורה. אין שום עדות לכך שזה היה נהוג באשכנז. להפיך מוצאים שרבי לרוקח, רבי יהודה בר קלונימוס מסביר כי **שהחיינו** לא נאמר בסעודה, מכיוון שזה לא נועד רק לחג (באופן דומה לסעודת יום טוב שאין **שהחיינו**), רק **מקרא מגילה** (**והדלקת נרות חנוכה**) האם אנו אומרים **שהחיינו**, מכיוון שהדבר מראה בבירור את הנס. אף על פי שאני מכריזים **שתיקה יפה בזמן קריאת המגילה והברכות.**

4. לדברי ר' ישראל שטראוס מק"ק קהל עדת ישורון, נוי יארק, רעשנים (סירנות, שריקות וכו') הם חדשים, 30-35 שנים. למעשה רוב הרעש עדיין נוצר באמצעות הטלת רגליים ודפיקות של מכסי הרזית. האזכור הראשון של **המן** מקבל כארבע שניות והשאר בערך 1-2 שניות. אשתו של **המן זרש** זוכה ליחס שווה.

5. לפי מנהג אשכנז הקורא מתעטף בטלית גדול בשעת קריאת מגילה בליל פורים, מפני כבוד הציבור.

6. '**הא־ל**' נכלל בברכה בוורמיישא וכן על ידי הרוקח, אבל בפפד"מ זה לא היה (דברי קהלת עמ' 420). נראה שבפפד"מ בדורות המאוחרים נאמר, כמו ניכר מנגינותיו של בעל קריאה בנו וייס.

Gebete nach dem Lesen der Megila

בגמר קריאת המגילה והברכה שאחריה בערבית, אומרים 'אשר הניא' ומזמרים 'שושנת יעקב'.
בשחרית אין אומרים 'אשר הניא', מפני שקרובות נאמרו בחזרת הש"ץ, אך מזמרים 'שושנת יעקב'.

אֲשֶׁר הֵנִיא, עֲצַת גּוֹיִם. — וַיָּפֶר, מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִּים.
בְּקוּם עָלֵינוּ, אָדָם רָשָׁע. — נֵצֶר זָדוֹן, מִזֶּרַע עֲמָלֵק.
גָּאָה בְעָשְׁרוֹ, וְכֵרָה לוֹ בּוֹר. — וּגְדֻלָּתוֹ, נוֹקְשָׁה לוֹ לָכֶד.
דִּמָּה בְנַפְשׁוֹ לִלְכֹּד, וְנִלְכַּד. — בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד, וְנִשְׁמַד מְהֵרָה.
הָמָן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו. — וְעוֹרֵר שִׂנְאַת אַחִים לַבָּנִים.
וְלֹא זָכַר רַחֲמֵי שָׁאוּל. — כִּי־בְחֶמְלָתוֹ עַל אֲגָג, נוֹלַד אוֹיֵב.
זָמַם רָשָׁע לְהַכְרִית צַדִּיק. — וְנִלְכַּד טָמֵא בִּידֵי טָהוֹר.
חֶסֶד גָּבַר, עַל־שִׂנְאַת אָב. — וְרָשָׁע הוֹסִיף חֵטְא עַל־חֲטָאָיו.
טָמַן בְּלִבּוֹ, מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמָיו. — וַיִּתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת רָעָה.
יָדוֹ שָׁלַח בִּקְדוֹשֵׁי אֵל. — כַּסְפּוֹ נָתַן לְהַכְרִית זִכְרָם.
כְּרָאוֹת מָרְדֳּכַי, כִּי־יָצָא קֶצֶף. — וְדָתֵי הָמָן נִתְּנוּ בְּשׁוּשָׁן.
לָבַשׁ שַׂק, וְקָשַׁר מִסְפֵּד. — וְגָזַר צוֹם, וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר.
מִי זֶה יַעֲמֹד לְכַפֵּר שְׁגָגָה. — וְלִמְחֹל חַטַּאת עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ.
נֵץ פָּרַח מִלּוּלָב. — הֵן הֲדַסָּה עָמְדָה לְעוֹרֵר יְשֵׁנִים.
סָרִיסֶיהָ מַבְהִילִים לְהָמָן. — לְהַשְׁקוֹתוֹ, יֵין חֲמַת תַּנִּינִים.
עָמַד בְּעָשְׁרוֹ, וְנָפַל בְּרִשְׁעוֹ. — עָשָׂה לוֹ עֵץ, וְנִתְלָה עָלָיו.
פִּיהֶם פָּתְחוּ, כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. — כִּי פּוּר הָמָן, נֶהְפַּךְ לְפוּרֵנוּ.
צַדִּיק נֶחֱלַץ מִיַּד רָשָׁע. — אוֹיֵב נִתַּן תַּחַת נַפְשׁוֹ.
קָיְמוּ עֲלֵיהֶם, לַעֲשׂוֹת פּוּרִים. — וְלִשְׂמֹחַ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה.
רָאִיתָ אֶת־תְּפִלַּת מָרְדֳּכַי וְאֶסְתֵּר. — הָמָן וּבָנָיו עַל־הָעֵץ תָּלִיתָ:

שׁוֹשַׁנַּת יַעֲקֹב צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה. בִּרְאוֹתָם יַחַד תְּכֵלֶת מָרְדֳּכָי. תְּשׁוּעָתָם הָיְתָה לָנֶצַח. וְתִקְוָתָם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר. לְהוֹדִיעַ, שֶׁכָּל־קַוָּיִךְ לֹא יֵבֹשׁוּ. וְלֹא־יִכָּלְמוּ לָנֶצַח כָּל־הַחוֹסִים בָּךְ. אָרוּר הָמָן, אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לְאַבְּדִי. בָּרוּךְ מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי. אֲרוּרָה זֶרֶשׁ, אֶשֶׁת מַפְחִידִי. בְּרוּכָה אֶסְתֵּר בַּעֲדִי, (יש להוסיף [7]**אֲרוּרִים כָּל הָעֲרֵלִים, בְּרוּכִים כָּל־יִשְׂרָאֵל**). **וְגַם** [8]**חַרְבוֹנָה זָכוּר לַטּוֹב.** [9]

בליל פורים ממשיכים ב'ואתה קדוש' (עמ' **241**).
ושוב קדיש תתקבל (עמ' 243) ו'עלינו' (עמ' **246**).
במוצאי שבת ממשיכים ב'ויהי נעם' (עמ' **240**).
בבוקר ממשיכים ב'אשרי' (עמ' **60**) ו'ובא לציון' (עמ' **61**).

7. 'ארורים כל הרשעים' כ"ה בטור (סי' תר"ץ) ובס"י ליתא כלל, אבל ברש"ס 'ארורים כל הערלים ברוכים כל־הישראלים' וכתב שכן בטור, וברור שיד הצנזורה שלטה כאן. (סידור אזור אליהו)

8. חרבונה דיבר עם אחשורוש בשם מרדכי ונגד המן בנקודה מכריעה בסיפור פורים (ראו מגילת אסתר ז:ט)

9. בסעודת פורים אוכלים בשר מעושן המכונה 'המן' (מפני שתלוי כעת העישון), ואת המאפה בצורת אדם הקרוי 'המן'.

תפלת הביננו

בשעת הדחק, כגון שהוא בדרך או במקום שטרוד ויירא שיפסיקוהו, או מי שהוא חולה ואין בו כח להאריך בתפלה או מי שאין דעתו מיושבת עליו ולא יוכל להתפלל בכוונה תפילה ארוכה, או שהשעה עוברת לו, הוא יתפלל **תפלת הביננו**, ואומר ג' ברכות ראשונות של שמנה עשרה ואח"כ אומר **הביננו** וגו' ואומר **רצה** וכו' ומסיים ג' ברכות אחרונות. וצריך לאמרה מעומד, וכשיגיע לביתו או שירוח לו אח"כ והתיישבה דעתו אין צריך לחזור ולהתפלל. ואינו מתפלל הביננו בימות הגשמים, ולא במ"ש ומי"ט. הפועלים שעושין מלאכה אצל בעל הבית אם נתן להם שכר חוץ מסעודתן כשמקפיד עליהן, מתפללים הביננו. וזו הנוסחא, **אדני שפתי** וגו' **בא"י** או"**א** וכו' עד **האל הקדוש**, ואח"כ:

(גמ' ברכות כט.) **הָבִינֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָדַעַת דְּרָכֶיךָ ◇ וּמוֹל אֶת לְבָבֵנוּ לְיִרְאָתֶךָ ◇ וְתִסְלַח לָנוּ לִהְיוֹת גְּאוּלִים ◇ וְרַחֵקֵנוּ מִמַּכְאוֹבֵנוּ ◇ וְדַשְּׁנֵנוּ בִּנְאוֹת אַרְצֶךָ ◇ וּנְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע (כַּנְפוֹת הָאָרֶץ) תְּקַבֵּץ ◇ וְהַתּוֹעִים עַל דַּעְתְּךָ יִשָּׁפְטוּ ◇ וְעַל הָרְשָׁעִים תָּנִיף יָדֶיךָ ◇ וְיִשְׂמְחוּ צַדִּיקִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וּבְתִקּוּן הֵיכָלֶךָ ◇ וּבִצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ ◇ וּבַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ ◇ טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַּעֲנֶה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:** רצה וכו'

המהלך במקום גדודי חיות או לסטים מתפלל תפילה קצרה זו:

(משנה ברכות כט:) **צְרְכֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל מְרֻבִּים ◇ וְדַעְתָּם קְצָרָה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁתִּתֵּן לְכָל־אֶחָד וְאֶחָד כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ וּלְכָל־גְּוִיָּה וּגְוִיָּה דֵּי מַחְסוֹרָהּ ◇ וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:**

ואין צריך לג' ברכות ראשונות ולא לג' אחרונות. וכשבא לביתו חוזר ומתפלל שמונה עשרה כראוי.

ברכת המזון בקצרה

השפחות והנשים שמלאכתן בתבשיל ואינן יכולות לברך בהמ"ז בכוונה מוטב שיברכו אותה בקצור ובכוונה, וזה נוסחה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַזָּן אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ ◇ בְּטוּבוֹ ◇ בְּחֵן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◇ הוּא קלו:כה **נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל ◇ תָּמִיד לֹא־חָסַר לָנוּ ◇ וְאַל־יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן לְעוֹלָם וָעֶד: בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל ◇ כִּי הוּא זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל ◇ וּמֵטִיב לַכֹּל ◇ וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל־בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזָּן אֶת־הַכֹּל:**

נּוֹדֶה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה: וְנָתַתָּ לָנוּ בְּרִית וְתוֹרַת חַיִּים וּמָזוֹן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמָּזוֹן:

רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ עַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ◇ וְעַל יְרוּשָׁלַם עִירֶךָ ◇ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ ◇ וּתְגַדֵּל מְהֵרָה כְּבוֹד הַבַּיִת וּתְנַחֲמֵנוּ בְּכִפְלַיִם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָם אָמֵן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לָנוּ ◇ הוּא הֵטִיב ◇ הוּא מֵטִיב ◇ הוּא יֵיטִיב לָנוּ: הוּא גְמָלָנוּ הוּא גּוֹמְלֵנוּ הוּא יִגְמוֹל בַּעֲדִינוּ לָעַד ◇ לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וְיִזַּכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ: עֹשֵׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל ◇ וְאִמְרוּ אָמֵן:

Bentschen (Tischgebet) ברכת המזון

קכו [1] שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְיָ אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים: אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה: הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: שׁוּבָה יְיָ אֶת־שבותנו שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: הָלוֹךְ יֵלֵךְ | וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו: קמה:כא תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: קטו: יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

יש מוסיפים פסוקים אלה

קיח:ו הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

קו:ב [2] מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ:

יש מוסיפים במקומם פסוקים אלה

קו:ב מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ:

קנ:ו כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ:

באשכנז לא נהגו ליטול מים אחרונים בכל ימות השנה, אם אין ידיו מלוכלכות. המזמן אוחז את הכוס בידו בשעת ברכת המזון עד 'אל יחסרנו'. אם יש יין ממלאים בו כוס ונוטלים אותו ביד ואומרים: 'כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא. וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא' (גמ' ברכות נא:) ומברכים את ברכת המזון עם הכוס ביד. אם אכלו שלשה בני מצוות יחדיו, חובה עליהם לזמן. אחד מהם מברך בקול רם והשאר מברכים עמו בלחש ועונים 'אמן' על הברכות. [כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה שָׁוָה אַרְבָּעִים זְהוּבִים. (גמ' חולין פז.)]

המזמן: רַבּוֹתַי נְבָרֵךְ: או בלשון אשכנז: Rabbosai, Wir wollen bentschen:

המסובים עונים: קיג:ב יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

המזמן אומר (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):

בִּרְשׁוּת . . . נְבָרֵךְ (בעשרה מוסיף: אֱלֹהֵינוּ) שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

המסובים עונים (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):

בָּרוּךְ (בעשרה: אֱלֹהֵינוּ) שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

[שאר הנוכחים שלא אכלו שם צריכים לענות:

בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ שְׁמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:]

וחוזר המזמן ואומר (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):

בָּרוּךְ (בעשרה: [3]אֱלֹהֵינוּ) שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

המזמן והמסובים: [4]בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ:

תקנת משה רבינו. (ברכות מח:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזָּן אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוּבוֹ בְּחֵן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◇ הוּא קלו:כה נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל ◇ תָּמִיד לֹא־חָסַר לָנוּ ◇ וְאַל־יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן לְעוֹלָם וָעֶד: בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל ◇ כִּי הוּא זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל ◇ וּמֵטִיב לַכֹּל ◇ וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל־בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא: [5] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזָּן אֶת־הַכֹּל:

---

1. המקור לאמירת 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת' בספר סדר היום מאת רבי משה מכיר, מחבר התפילה 'מוֹדֶה אֲנִי'. 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת' נאמר כדי לכלול דברי תורה ליד השולחן. מנהג להוסיף שנים לארבעה פסוקים לאחר מכן, כמפורט להלן. לפי האריז"ל, פסוקים אלה נאמרים מטעמי קבלה. אילו גם זה הסיבה 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת' במקור לא נכלל לפני ברכת המזון בליל הסדר? בסדר שאומרים כל ההגדה -אין צריך להוסיף 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת'.

2. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מַאי דִּכְתִיב: 'מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת ד' יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ': לְמִי נָאֶה (ללמד) לְמַלֵּל גְּבוּרוֹת ד'? מִי שֶׁיָּכוֹל לְהַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ. (גמ' מכות י., סוטה יג:)

3. כֵּיוָן דְּבָעֵי לְמֵימַר, נְבָרֵךְ לֵאלֹדֵינוּ, בָּצִיר מֵעַשָּׂרָה לַאו אוֹרַח אַרְעָא. (גמ' מגילה כג:)

4. הביטוי 'ברוך הוא וברוך שמו' שאומרים לפני ברכת המזון, מיוחס לרוקח.

5. לפי הרמב"ם ונוסח ספרדי, נאמר הפסוק 'פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ'. במחזור ויטרי שמבוסס בעיקר על נוסח צרפת מופיע הפסוק ובמנהג אשכנז לא.

תקנת יהושע. (שם מח:) **נוֹדֶה לְךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה: וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם ◇ וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים ◇ וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ ◇ וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ ◇ וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ ◇ וְעַל חַיִּים חֵן וָחֶסֶד שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ ◇ וְעַל אֲכִילַת מָזוֹן שָׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ תָּמִיד ◇ בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה:**

(ירושלמי ברכות ז, ח גמ' שבת כד.)

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה: **בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמֹנַי וּבָנָיו ◇** בפורים: **בִּימֵי מָרְדֳּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה ◇ כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע ◇ בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ ◇ וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ ◇ וַהֲשֵׁבוֹתָ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ ◇ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ:**

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמֹנַי וּבָנָיו ◇ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◇ לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ ◇ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ◇ עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◇ רַבְתָּ אֶת־רִיבָם ◇ דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם ◇ נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם: מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים ◇ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◇ וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים ◇ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◇ וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ: וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ ◇ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ ◇ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ ◇ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ ◇ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ ◇ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ ◇ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

אם שכח 'על הנסים' ונזכר קודם שגמר 'ועל הכל', אף אם הגיע בין 'אתה' ל'ה', יאמרו שם ויחזור לומר 'ועל הכל' מתחילה. אולם אם אמר 'ברוך אתה ה', יאמרו לפני 'הרחמן הוא יזכנו' בנוסחא הכתובה שם.

וְעַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ ◇ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ ◇ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: כַּכָּתוּב: דברים ח:י **[6]וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמָּזוֹן:**

תקנת דוד ושלמה. (שם מח:) **רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ◇ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ ◇ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ ◇ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ ◇ וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו: אֱלֹהֵינוּ אָבִינוּ רְעֵנוּ זוּנֵנוּ פַּרְנְסֵנוּ וְכַלְכְּלֵנוּ וְהַרְוִיחֵנוּ ◇ וְהַרְוַח־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה מִכָּל־צָרוֹתֵינוּ: וְנָא אַל־תַּצְרִיכֵנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לֹא לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם ◇ וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם ◇ אֶלָּא** [נוסח מאוחר: כִּי אִם] **לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה הַפְּתוּחָה הַקְּדוֹשָׁה וְהָרְחָבָה ◇ שֶׁלֹּא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם וָעֶד:**

6. תַּנְיָא, רְבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, כָּל שֶׁלֹּא אָמַר 'אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה', בְּבִרְכַּת בֵּית דָּוִד בְּבוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ. נַחוּם הַזָּקֵן אוֹמֵר, צָרִיךְ שֶׁיִּזְּכוֹר בָּהּ בְּרִית. רְבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, צָרִיךְ שֶׁיִּזְּכוֹר בָּהּ תּוֹרָה, פְּלִימוֹ אוֹמֵר, צָרִיךְ שֶׁיַּקְדִּים בְּרִית לְתוֹרָה. (גמ' ברכות מח:) אָמַר רַב יְהוּדָה, מְנַיָּן לְבִרְכַּת הַמָּזוֹן לְאַחֲרֶיהָ מִן הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ'. (שם כח.) תָּנוּ רַבָּנָן, מְנַיָּן לְבִרְכַּת הַמָּזוֹן מִן הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ'. זוֹ בִּרְכַּת הַזִּמּוּן, 'עַל־הָאָרֶץ' זוֹ בִּרְכַּת הָאָרֶץ, 'הַטֹּבָה' זוֹ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, 'הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן:'(דברים ג:כה), 'הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:' זוֹ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב. (שם מח:)

בשבת

(סס מח.) **רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◇ וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה ◇ כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ ◇ לִשְׁבָּת־בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ: בִּרְצוֹנְךָ הָנִיחַ לָנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ שֶׁלֹּא תְהֵי צָרָה וְיָגוֹן וַאֲנָחָה בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ: וְהַרְאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּנֶחָמוֹת צִיּוֹן עִירֶךָ ◇ וּבְבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנֶּחָמוֹת:**

ראש חודש, יום טוב, חול המועד, ראש השנה

(סס מח.) **אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ יַעֲלֶה ◇ וְיָבֹא ◇ וְיַגִּיעַ ◇ וְיֵרָאֶה ◇ וְיֵרָצֶה ◇ וְיִשָּׁמַע ◇ וְיִפָּקֵד ◇ וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדּוֹנֵנוּ ◇ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◇ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ ◇ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ ◇ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◇ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◇ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ בְּיוֹם**

לראש חודש: **רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ** | לפסח: **חַג הַמַּצּוֹת** |
לשבועות: **חַג הַשָּׁבֻעוֹת** | לראש השנה: **הַזִּכָּרוֹן** |
ילדים וחולים האוכלים ביום כפור: **הַכִּפֻּרִים** |
לסכות: **חַג הַסֻּכּוֹת** | לשמיני עצרת ושמחת תורה: **שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה ◇ זָכְרֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה ◇ וּפָקְדֵינוּ בוֹ לִבְרָכָה ◇ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים ◇ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◇ חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◇ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◇ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:**

מרדכי בשם מהר"ם [סוף ברכות] **וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:**
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם: [7] אָמֵן:

שכח בשבת לומר 'רצה' וכבר התחיל ברכת 'הטוב' אם היא סעודה ראשונה ושניה צריך לחזור לראש,
ובסעודה שלישית אינו צריך; אבל אם נזכר לפני שהתחיל ברכת 'הטוב' יאמר כאן:
(גמ' ברכות מט.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה ◇ לְאוֹת וְלִבְרִית: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַׁّבָּת:**

שכח לומר 'יעלה ויבא' בראש חודש ונזכר אחר
שהתחיל ברכת 'הטוב' אינו צריך לחזור,
אבל אם נזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:
(סס מט.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן:**

ונזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה ◇ לְאוֹת וְלִבְרִית ◇ וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְזִכָּרוֹן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַׁّבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

חל ראש חודש בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא',
אם שכח לומר 'יעלה ויבא' ביום טוב (אבל לא
בחה"מ) וכבר התחיל ברכת 'הטוב' חוזר לראש,
אבל אם נזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:
(סס מט.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה ◇ אֶת־יוֹם חַג (פלוני) הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:**

ואם חל יום טוב בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא'
כולל של שבת ויום טוב ביחד ואומר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה ◇ לְאוֹת וְלִבְרִית ◇ וְיָמִים טוֹבִים לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה ◇ אֶת־יוֹם חַג (פלוני) הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַׁّבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

אם שכח לומר 'יעלה ויבא' בראש השנה
וכבר התחיל ברכת 'הטוב' אינו חוזר,
ואם עוד לא התחיל 'הטוב', יאמר כאן:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל אֶת־יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה:

וכשחל ראש השנה בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא' אומר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה ◇ לְאוֹת וְלִבְרִית ◇ וְיָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל ◇ אֶת־יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַׁّבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

7. "בסוף ברכה זו אנו עונים **אמן**, למרות שאנו אומרים את הברכה בעצמנו (חריג לכלל הכללי), מכיוון שזו האחרונה של הברכות שנקבעו בתורה". (שלחן ערוך קפח: א)
תָּנֵי חַדָא, הָעוֹנֶה אָמֵן אַחַר [כָּל] בְּרָכוֹתָיו הֲרֵי זֶה מְשׁוּבָּח, וְתַנְיָא אִידָךְ, הֲרֵי זֶה מְגוּנֶּה? לָא קַשְׁיָא, הָא בְּבוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, הָא בִּשְׁאָר בְּרָכוֹת. (גמ' ברכות מה:)

תקנוה בידינה כנגד הרוגי ביתר שהוצאו לקבורה. (שם מח:) [8] **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הָאֵל אָבִינוּ ◇ מַלְכֵּנוּ אַדִּירֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ גֹּאֲלֵנוּ יוֹצְרֵנוּ: קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב ◇ רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל ◇ הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לַכֹּל ◇** (אל) **שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם הוּא הֵטִיב ◇ הוּא מֵטִיב ◇ הוּא יֵיטִיב לָנוּ: הוּא גְמָלָנוּ ◇ הוּא גּוֹמְלֵנוּ הוּא יִגְמְלֵנוּ** (נ"א יגמול בעדינו) **לָעַד ◇ לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרֶוַח הַצָּלָה וְהַצְלָחָה ◇ בְּרָכָה וִישׁוּעָה נֶחָמָה פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל־טוֹב ◇ וּמִכָּל־טוּב אַל־יְחַסְּרֵנוּ:**

כאן אפשר להניח את הכוס

[9] **הָרַחֲמָן ◇ הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:**
הָרַחֲמָן ◇ הוּא יִתְבָּרַךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים ◇ וְיִתְפָּאַר בָּנוּ לָנֶצַח נְצָחִים ◇
וְיִתְהַדַּר בָּנוּ לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא יְפַרְנְסֵנוּ בְּכָבוֹד:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא יִשְׁבּוֹר עֹל גּוֹיִם מֵעַל צַוָּארֵנוּ ◇ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמֵמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא יִשְׁלַח בְּרָכָה מְרֻבָּה בְּבַיִת זֶה ◇ וְעַל שֻׁלְחָן זֶה שֶׁאָכַלְנוּ עָלָיו:

אם אכלו בדרך או בבית ערל או בבית מומר להכעיס, משמיטים את המילים 'בבית זה ועל שלחן זה שאכלנו עליו'
ויש המוספים תחתיהם את המילים : **בְּמָקוֹם הֲלִיכָתֵנוּ וּבְמָקוֹם יְשִׁיבָתֵנוּ עַד עוֹלָם :**

הָרַחֲמָן ◇ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת־אֵלִיָּה הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב ◇ וִיבָרֵךְ אוֹתָנוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בִּשְׁמוֹ: (אם יש ערל או מומר להכעיס מסיימים: [10] **בְּנֵי בְּרִית מִמֶּנּוּ בִּשְׁמוֹ:**)

נוסח 'הרחמן' מאוחר :
הָרַחֲמָן ◇ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת־אֵלִיָּה הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב ◇ וִיבַשֵּׂר־לָנוּ [בְּמְהֵרָה] בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת:

הָרַחֲמָן ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־[אָבִי מוֹרִי] בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה ◇ וְאֶת־[אִמִּי מוֹרָתִי] בַּעֲלַת הַבַּיִת הַזֶּה ◇ אוֹתָם וְאֶת־בֵּיתָם וְאֶת־זַרְעָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם: (ואם סמוך לשלחן עצמו יאמר: [11] **הָרַחֲמָן ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת אוֹתִי ◇ וְאֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־זַרְעִי וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לִי ◇) אוֹתָנוּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָנוּ ◇ [12] כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל ◇ כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ** [אם יש ערל או מומר להכעיס מוסיפים: **בְּנֵי בְּרִית**] **כֻּלָּנוּ יַחַד בִּבְרָכָה שְׁלֵמָה ◇ וְנֹאמַר אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

---

8. אָמַר רַב מַתְּנָה, אוֹתוֹ יוֹם [ט"ו באב] שֶׁנִּתְּנוּ הֲרוּגֵי בֵיתָר לִקְבוּרָה, תִּקְּנוּ בְּיַבְנֶה הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב, הַטּוֹב שֶׁלֹּא הִסְרִיחוּ, וְהַמֵּטִיב שֶׁנִּתְּנוּ לִקְבוּרָה. (גמ' תענית לא., בבא בתרא קכא:)

9. עד לפני שלוש מאות שנה, **ברכת המזון** נאמרה רק על ידי הבעל הבית וכל הנוכחים יצאו ידי חובה בברכתו. מאוחר יותר, כאשר עותקים של **ברכת המזון** הפכו נפוצים יותר, כל אדם החל לומר את **ברכת המזון** בפני עצמו. כתוצאה מכך התפתחו שני מנהגים שונים - 1) כולם אמרו (שרו) **ברכת המזון** ביחד (לכן אין צורך לומר **אמן**), או 2) אומר **ברכת המזון** בקול וכולם עוקבים אחריו בשקט (אם כי אנשים מסוימים מסיימים את הברכה לפני הבעל הבית לענות **אמן** לברכה שלו, לא קיימת הקפדה כזו על כל **הָרַחֲמָן**).

10. עד ימינו לא נהגו להדפיס את **ברכת בעל הבית** (גמ' ברכות מו.) של חז"ל מכמה סיבות, גם מחמת שהמציאות הכלכלית השתנתה וחלק מהברכה לא רלוונטי. רבותינו הגאונים תיקנו לנו את נוסחי 'הרחמן' במקום **ברכת בעל הבית**.

11. יכול אדם לומר 'הרחמן' של 'אותי', אין בזה הבדל בין חול לשבת, בביתו או בבית חבירו. תמיד יוכל לברך כן. מותר להוסיף 'וְאֶת כָּל הַמְסוּבִּין כָּאן', כי לפי הוראת הרוקח אפשר להוסיף על ברכות 'הרחמן' מה שרוצים.

12. תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה הִטְעִימָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה, מֵעֵין הָעוֹלָם הַבָּא, אֵלּוּ הֵן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. אַבְרָהָם דִּכְתִיב בֵּיהּ 'בַּכֹּל', יִצְחָק דִּכְתִיב בֵּיהּ 'מִכֹּל', יַעֲקֹב דִּכְתִיב בֵּיהּ 'כֹּל'. (גמ' בבא בתרא טז:)

יש מרבותינו שלא אומרו את אמירת '**ממרום**' מחשש הבלעת האל"ף באמירת '**מאת**', שכן בלעדי האל"ף המילה '**מאת**' נשמעת חס ושלום כחירוף. ויש שהחליפו מחמת כן את המילה '**מאת**' במילה '**מעם**'. ולמנהגנו שאומרים '**מאת**', צריך ליזהר מהבלעת האל"ף.

מִמָּרוֹם [נוסח מאוחר : בַּמָּרוֹם] **יְלַמְּדוּ עֲלֵיהֶם וְעָלֵינוּ זְכוּת ◇**
שֶׁתְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם: וְנִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ ◇ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ ◇
וְנִמְצָא־ מִשְׁלֵי ג:ד [13] **חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:**

בשבת **הָרַחֲמָן ◇ הוּא יַנְחִילֵנוּ לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:**

בראש חודש **הָרַחֲמָן ◇ הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:**

'הָרַחֲמָן' זה נאמר רק ביום טובים ולא בחול המועד, שאינו נחשב כיום טוב לענין זה. (רב יוספא שמש) (חות יאיר)

בשלש רגלים **הָרַחֲמָן ◇ הוּא יַנְחִילֵנוּ לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב:**

בראש השנה **הָרַחֲמָן ◇ הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:** (מ'תרומת הדשן')

חול המועד סכות **הָרַחֲמָן ◇ הוּא יָקִים לָנוּ אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת** עמוס ט:יא

שכח '**על הנסים**' ישלים אמריתו כאן ויאמר :

הָרַחֲמָן ◇ הוּא יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה ◇ בִּימֵי וכו'.

הָרַחֲמָן ◇ הוּא יְזַכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא:

תהלים יח:נא
מַגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד
| לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם:

בכל יום שמתפללים בו מוסף : שמואל ב' כב:נא
מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד
לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו ◇ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל ◇ וְאִמְרוּ ◇ אָמֵן:

בעבר נאמרו רק פסוקי **יראו** ו**כפירים**, אולם בשנים 200-300 השנים האחרונות נוספו גם **הודו**, **פותח**, **נער** **הייתי** **וד' עז**. היום זה נחשב מנהג טוב שאומרים אותם:

אומרים בלחש :

תהלים לד:י-יא **יְרָאוּ אֶת־יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ**
לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב: [קיח:א **הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:** קמה:טז **פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ**
וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: ירמיה יז:ז **בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ:**
תהלים לז:כה [14] **נַעַר | הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹא־רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָחֶם:**

בקול רם

כט:יא **יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:]**

13. שֶׁאָדָם צָרִיךְ לָצֵאת יְדֵי הַבְּרִיאוֹת כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא צָרִיךְ לָצֵאת יְדֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְהִיתֶם נְקִיִּם מֵד' וּמִיִּשְׂרָאֵל' (במדבר לב:כב), וְאוֹמֵר 'וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:' (גמ' שקלים ח.)

14. אָמַר רְבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רְבִּי יוֹנָתָן, פָּסוּק זֶה שַׁר הָעוֹלָם (רש"י מלאך) אֲמָרוֹ. (גמ' יבמות טז:)

על מאכל מחמשת מיני דגן מברכים: (גמ' ברכות לו:)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי מְזוֹנוֹת:

על היין ומיץ ענבים מברכים: (גמ' ברכות לה.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ברכת מעין שלש Segensprüche

בנוסח ברכת מעין שלש רבו השיטות והנוסחות של רבותינו הגאונים והראשונים,
לא ראי זה כראי זה, ואין שום מסורת אחידה ושיטה מגובשת:

(גמ' ברכות מד.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◇

על מאכל מחמשת מיני דגן:
עַל הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה ◇

על היין
(וְ)עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן ◇

על פירות משבעת המינים:
(וְ)עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ ◇

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה ◇ וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה ◇
שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ ◇ לֶאֱכֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבֹּעַ מִטּוּבָהּ:

רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ◇ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ ◇ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ ◇ וְעַל מִזְבַּחֲךָ וְעַל הֵיכָלֶךָ: וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ ◇ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ ◇ וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ ◇ וְנִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ ◇ וּנְבָרֶכְךָ עָלֶיהָ בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֲרָה:

מצוי נוסח עתיק של ברכת מעין שלש מנדפס
בהגדות מידועות של ויניציאה ואמשטרדם
שונה ומקוצר המורגל כיום:

רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ עַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ◇ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ ◇ וְעַל מִקְדָּשֶׁךָ וְעַל מִזְבָּחֶךָ וְעַל הֵיכָלֶךָ ◇ וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ ◇ וְהַעֲלֵנוּ בָהּ ◇ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתוֹכָהּ:

לשבת
(וּרְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ) בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה:

לראש חודש
(וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה) בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה:

לפסח
(וְשַׂמְּחֵנוּ) בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה:

לשבועות
(וְשַׂמְּחֵנוּ) בְּיוֹם חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה:

לראש השנה
(וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה) בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה:

לילדים ולחולים
האוכלים ביום כפור
בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה:

לסכות
(וְשַׂמְּחֵנוּ) בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה:

לשמיני עצרת ושמחת תורה
(וְשַׂמְּחֵנוּ) בְּיוֹם שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה:

כִּי אַתָּה (אֵל) טוֹב וּמֵטִיב לַכֹּל ◇ וְנוֹדֶה לְךָ [1] עַל הָאָרֶץ . . .

על מאכל מחמשת מיני דגן:
וְעַל הַמִּחְיָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ
וְעַל הַמִּחְיָה:

על היין:
וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ
וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן
(ועל יין א"י: **גַּפְנָהּ**):

על פירות משבעת המינים:
וְעַל הַפֵּרוֹת:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ
וְעַל הַפֵּרוֹת
(ועל פרות א"י: **פֵּרוֹתֶיהָ**):

---

1. על היין מברכים 'על הגפן ועל פרי הגפן' דכיון דיין קובע ברכה לעצמו משום חביבותיה, הוא הדין לאחריו. ובחתימה יש שחותמין 'על הארץ ועל הפירות' ויש שחותמין 'על הגפן ועל פרי הגפן'. מיהו לכאורה משמע דא"צ לשנות החתימה, שהרי אין אנו משנין רק לומר 'פרי הגפן' במקום 'פרי העץ', אבל בעלמא היכא דלא מברכינן 'על העץ' אלא בסתמא 'על הארץ ועל הפירות' ביין נמי אין לשנות. (ברכות מד. תוס' ד"ה 'על העץ ועל פרי העץ')

על פרי הארץ מברכים: (סס לה.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

על פרי העץ מברכים: (סס לה.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ:

על משקים ובשר מברכים: (סס מ.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם[2] שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בִּדְבָרוֹ:

אחר שאר אוכלין ומשקין מברכים: (סס מד.)
[3] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָן ◇
עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָא לְהַחֲיוֹת בָּהֶם נֶפֶשׁ כָּל־חָי: בָּרוּךְ (אַתָּה יְיָ) חַי הָעוֹלָמִים:

על פרחים ועשבי הארץ: (סס מג.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא עִשְׂבֵי בְשָׂמִים:

על ריח טוב של פירות: (סס מג.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַנּוֹתֵן רֵיחַ טוֹב בַּפֵּרוֹת:

על ריח טוב שאינו מן הצומח: (סס מג.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:

על ריח עץ: (סס מג.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא עֲצֵי בְשָׂמִים:

על שמן אפרסמון: (סס מג.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא שֶׁמֶן עָרֵב:

הרואה תופעות טבע בלתי רגילות, כגון ברק, הרים גבוהים מאד, נהרות גדולים מאד: (סס נד.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ עֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

על רעם וסערה ורעש: (סס נד.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁכֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ מָלֵא עוֹלָם:

הרואה קשת: (סס נט.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ זוֹכֵר הַבְּרִית וְנֶאֱמָן בִּבְרִיתוֹ וְקַיָּם בְּמַאֲמָרוֹ:

הרואה אילנות בעת פריחת נצבם מברך בראיה ראשונה: (גמ' סס מג:, רא"ש הסנה יא.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁלֹּא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ כְּלוּם ◇
וּבָרָא בוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאִילָנוֹת טוֹבוֹת ◇ לֵהָנוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם:

הרואה אילנות טובות ובריות נאות מברך: (גמ' ברכות נח:, עבודה זרה כ.)
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ:

---

2. הנוסח של סידור רודלהיים הוא נִהְיֶה, אבל לפי החתם סופר, הנוסח הנכון הוא נִהְיָה.

3. בין הראשונים באשכנז אנו מוצאים את הדברים הבאים; אור זרוע וראבי"ה שניהם מכילים את הנוסח שֶׁבָּרָאתָ. התשב"ץ, הגהות מיימונית והרא"ש כותבים שֶׁבָּרָא. בראשונים אנו גם מוצאים נוסחאות המכילים והשמעת המילה בָּהֶם.
'בורא נפשות רבות וחסרונם'. כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם, ו'על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי', כלומר על כל מה שבעולם, שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם, שלא בראם כי אם לתענוג בעלמא, כמו תפוחים וכיוצא בהן. ומסיים 'ברוך חי העולמים' ובירושלמי 'ברוך אתה ה' חי העולמים' : (גמ' ברכות לז. תוס')

הרואה אדם משונה: (גמ' ברכות נח:)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת:

בנה או קנה בית או כלים ומלבושים מברך: (שס נט:, סוכה מז.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לִזְמַן הַזֶּה:

הלובש מלבוש חדש: (גמ' ברכות ס:)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:

על שמועות טובות לו ולאחרים: (שס נד.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב:

על שמועות רעות: (שס נד.)

[4]בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ דַּיַּן הָאֱמֶת:

הרואה את חברו שנתרפא מחליו מברך: (שס נד.)

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא מַלְכָּא דְּעָלְמָא דִּי יַהֲבָךְ לָן וְלָא יַהֲבָךְ לְעַפָּרָא:

הרואה בתי כנסיות שנתישבו מחרבנן יאמר: (שס נח.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ מַצִּיב גְּבוּל אַלְמָנָה:

הרואה חכם בחכמת התורה: (שס נח.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו:

הרואה חכם מאומות העולם: (שס נח.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁנָּתַן מֵחָכְמָתוֹ לְבָשָׂר וָדָם:

הרואה מלך וחייליו: (שס נח.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁנָּתַן מִכְּבוֹדוֹ לְבָשָׂר וָדָם:

הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל: (שס נד.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇

שֶׁעָשָׂה לִי לְאָבִי/ לְאִמִּי/ לַאֲבוֹתַי/ לַאֲבוֹתֵינוּ גַּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה:

הרואה ים האוקינוס: (שס נד.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ עֹשֶׂה אֶת־הַיָּם הַגָּדוֹל:

הקובע מזוזה מברך (יש שנהגו לבדוק תמיד את המזוזות בשנה מעוברת בחודש העיבור.): (ירושלמי ברכות פ' ט')

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לִקְבֹּעַ מְזוּזָה:

הבונה מעקה סביב לגגו או גדר סביב לבורו להסיר מכשול מברך: (אבודרהם, ר"מ הל' ברכות יא יב.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹת מַעֲקֶה:

הפודה כרם רבעי מברך: (יו"ד רלד, ו.)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ עַל־פִּדְיוֹן כֶּרֶם רְבָעִי:

המטביל כלים שעשם גוי מברך (גמ' ברכות נא., פסחים ז:):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ עַל־טְבִילַת כֵּלִים (ואם מטביל כלי אחד אומר: **כֶּלִי**):

4. מַאי חַיָּיב לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁמְּבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה? ... וְהָתְנַן, עַל בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת אוֹמֵר הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב, עַל בְּשׂוֹרוֹת רָעוֹת אוֹמֵר 'בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת'. (גמ' ברכות ס:)

Segnung und Gebet bei Beschneidungen סדר ברית מילה [1] [2]

בָּרוּךְ הַבָּא.

הסנדק נוטל את התינוק מידי אשתו ומוליכו אל הכסא.

המוהל נוטל את הנער מידי הסנדק, מניחו על הכסא שהכין לאליהו ואומר:

זֶה הַכִּסֵּא שֶׁל אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב:

למנהג פפד"מ אין אומרים את הפסוקים האלה:

יש שמוסיפים: ברא"ש מט:יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: תהלים קיט:קסו שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי:
אֵלִיָּהוּ מַלְאַךְ הַבְּרִית ◇ הִנֵּה שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ ◇ עֲמֹד עַל יְמִינִי וְסָמְכֵנִי: שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ:
קסד שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: קסה שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל:

סה:כ **אַשְׁרֵי | תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ** כולם: נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ:

המוהל נוטל את התינוק מכסאו של אליהו, והסנדק מתיישב על הכסא המיועד לסנדק, ומניח המוהל את התינוק על ברכי הסנדק. יש המחלקים את המילה לשני מוהלים, אחד מל ואחד פורע ומוצץ, ואין עושים כן בשבת. המוהל מברך ברכת 'על המילה', והפורע מברך 'בורא פרי הגפן' ו'אשר קידש'. המוהל מגלה את ערלת התינוק. יש הנזהרים שלא לגעת בערלה בטרם אמר את הברכה, ויש נוהגים לתפוס את עור הערלה בין האצבעות לפני הברכה.

המוהל מברך בקול רם:

(גמ' שבת קלז:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇**
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה:

המוהל חותך את הערלה בזריזות, ומיד אחר החיתוך אבי הבן מברך:

(שם קלז:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇**
וְצִוָּנוּ לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ:

אין מברכים ברכת 'שהחיינו' (יש המברכים בבן בכור כשאב בעצמו מל אותו), ותיכף אחר ברכת 'להכניסו' הקהל עונה:

(שם קלז:) **כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית ◇ כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים:**

---

1. החגיגה בליל שבת הראשון לאחר לידת הבן נקראת 'זכר', כפי שכונה בכל אירופה עד המאה התשע עשרה ולא 'שלום זכר'. פריטי האוכל המסורתיים הם; עוגות, פירות וקינוחים אחרים (מיני מגדנות). בלילה שלפני **ברית מילה** נערך סעודה, שם נאמרים דברי תורה, או שיש למידה קהילתית. יש אנשים שנשארים ערים כל הלילה, אבל זה נדיר. האנשים שמשתתפים בסעודה קראו את שמע.
באופן מסורתי, נשים לומדות **בברית מילה** (בעזרת הנשים). אישה (**סַנְדֶּקֶת**) מביאה את התינוק לעזרת הגברים. בעבר האם לא היתה משתתפת **בברית מילה** ולא עוזבת את ביתה רק חודש לאחר הלידה. היא היתה מגיעה לבית הכנסת **בשבת** היא תבוא לבית הכנסת לשמוע את בעלה אומר את הברכות על התורה במהלך העלייה שלו (במקום אמירת **ברכת הגומל** שלה). כיום שאנשים יכולים להשתתף בקלות ללא מאמץ פיזי רב, האם נוכחת. נהגו לאכול בשר בסעודת **ברית מילה**; אבל רגע לפני השואה אנו מוצאים איזשהו אזכור לארוחה חלבית (למשל בהולנד).
המילה **סנדק** זוהה עם "synteknos" היווני המציין מילולית "עם הילד". **הסנדק**, שזכותו להחזיק את הילד על ברכיו במהלך הניתוח, נודע בתקופת ימי הביניים בשם Gottvater, G'vater (Kvater). בתקופה מאוחרת יותר התואר "Kvater" למי שמסר את התינוק **למוהל**.

2. אתְּמַר, קָטָן מֵאֵימָתַי בָּא לָעוֹלָם הַבָּא? רְבִי חִיָּא וּרְבִי שִׁמְעוֹן בַּר רַבִּי, חַד אָמַר, מִשָּׁעָה שֶׁסִּיפֵּר, וְחַד אָמַר, מַאן דְּאָמַר מִשָּׁעָה שֶׁנּוֹלַד, שֶׁנֶּאֱמַר: 'יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ לְעַם נּוֹלָד כִּי עָשָׂה:' (תהלים כב:לב). וּמַאן דְּאָמַר מִשָּׁעָה שֶׁסִּיפֵּר, דִּכְתִיב: 'זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ יְסֻפַּר לַאדֹנָי-י לַדּוֹר:' (שם כב:לא).
אתְּמַר, רַבִּינָא אָמַר, מִשָּׁעָה שֶׁנִּזְרַע, דִּכְתִיב: 'זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ', רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מִשָּׁעָה שֶׁנִּימּוֹל, דִּכְתִיב: 'עָנִי אֲנִי וְגוֵעַ מִנֹּעַר נָשָׂאתִי אֵמֶיךָ אָפּוּנָה:' (שם פח:טז).
אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, כָּל הָעוֹנֶה אָמֵן בְּכָל כֹּחוֹ, פּוֹתְחִין לוֹ שַׁעֲרֵי גַן עֵדֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים:', אַל תִּקְרֵי 'שֹׁמֵר אֱמֻנִים' אֶלָּא שֶׁאוֹמְרִים אָמֵן. מַאי אָמְרוּ? אָמַר רְבִי חֲנִינָא, אֵ-ל מֶלֶךְ נֶאֱמָן. (גמ' שבת קיט:)
תָּנָא מִשּׁוּם רְבִי מֵאִיר, מִשָּׁעָה שֶׁיֹּאמַר אָמֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים:', אַל תִּקְרֵי 'שֹׁמֵר אֱמֻנִים' אֶלָּא שֶׁאוֹמֵר אָמֵן. אָמַר רְבִי חֲנִינָא, אֵ-ל מֶלֶךְ נֶאֱמָן. (גמ' סנהדרין קיח.)
תַּנְיָא, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, כָּל מִצְוָה שֶׁקִּיבְּלוּ עֲלֵיהֶם בְּשִׂמְחָה, כְּגוֹן מִילָה דִּכְתִיב: 'שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב:', עֲדַיִין עוֹשִׂין אוֹתָהּ בְּשִׂמְחָה. (גמ' שבת קל.)

בשעת החיתוך משליך המוהל את הערלה על כסא של אליהו. המוהל ממהר לעשות את הפריעה. המוהל נוטל מעט יין בפיו לפני המציצה מה'כוס של מציצה', ולתוכו גם פולט את דם המציצה. בגמר הפריעה והמציצה חובש המוהל את מקום המילה, ומחתל את התינוק בחיתול המילה שממנו עושים את ה'ווימפל'. עתה נוטל **המוהל** התינוק מן **הסנדק**, ונעמד **הסנדק** ממושבו, ובעמדו מחזיר **המוהל** התינוק לידי **הסנדק**. את הברכות האחרונות, 'בורא פרי הגפן' ו'אשר קידש ידיד', אומר **המוהל**, ורוחץ תחילה את ידיו ופיו. אם יש צורך גדול, אפשר לכבד מישהו מן הנוכחים באמירת ברכות אלה. נותנים בפני המברך 'טבלה' ובה נוסח הברכות. יש שעשו טס של כסף שברכות מילה כתובות עליו. המברך נוטל את הכוס בידו, וראוי לו להפוך פניו למזרח בשעת הברכה. בברכתו מכוון המברך להוציא את **הסנדק** ידי חובת ברכת הגפן. נהגו מקדמת דנא לקרוא לתינוק על שם אבותיו. הילד הראשון מצד האב והשני מצד האם וחוזר חלילה. לפעמים מתפשרים ונותנים לו שמות משני הצדדים, ושם מצד האב קודם תמיד. אף גדולי ישראל כהחת"ס קראו בניהם על שם אבותיהם ולא על שם רבותיהם.

המברך פותח ואומר:

סברי כהנים [מורה מורינו הרב] מרנן ורבנן ורבותי

(גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

(סס קלז:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדַּשׁ יְדִיד מִבֶּטֶן ◇ וְחֹק בִּשְׂאֵרוֹ שָׂם ◇ וְצֶאֱצָאָיו חָתַם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ: עַל־כֵּן בִּשְׁכַר זֹאת ◇ אֵל חַי ◇ חֶלְקֵנוּ צוּרֵנוּ ◇ צַוֵּה לְהַצִּיל יְדִידוּת שְׁאֵרֵנוּ מִשַּׁחַת: לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר שָׂם בִּבְשָׂרֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ כּוֹרֵת הַבְּרִית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇

כשהאב מוהל יאמר:	
כַּיֵּם אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ ◇	**כַּיֵּם אֶת־בְּנִי הַיֶּלֶד הַזֶּה לִי וּלְאִמּוֹ ◇**

וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל (פלוני בר פלוני)

	כשהאב מוהל יאמר:	כשנפטרה האם יאמר:
יִשְׂמַח הָאָב בְּיוֹצֵא חֲלָצָיו ◇ וְתָגֵל אִמּוֹ בִּפְרִי בִטְנָהּ	**אֶשְׂמַח בְּיוֹצֵא חֲלָצַי ◇**	**וְתָגֵל אִמּוֹ בְּגַן עֵדֶן בִּפְרִי בִטְנָהּ ◇**

כַּכָּתוּב: משלי כג:כה **יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ:**

וְנֶאֱמַר: יחזקאל טז:ו **וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ**

וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי:

(ונותן באצבעו מהיין בפי התינוק, ויש שנהגו ליתן מתוך כוס המציצה שבו מעורב הדם).

וְנֶאֱמַר: תהלים קה:ח **זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם:**

וְנֶאֱמַר: בראשית כא:ד **וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים:**

תהלים קיח:א **הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:**

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

(פלוני) זֶה הַקָּטָן גָּדוֹל יִהְיֶה:

כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית ◇ כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה ◇ וּלְחֻפָּה ◇ וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◇ אָמֵן:

בגמר הברכה כולה, המוהל נותן לסנדק לשתות את היין. מעט מן היין נותן בפי התינוק הנימול, גם לקטנים העומדים שם, ושולחים את הכוס ליולדת שתטעם מכוס הברכה. בסוף הברית הבעל תפלה קורא בקול רם 'עלינו לשבח', וכולם אומרים עמו. הסנדק מחזיר את התינוק לסנדקת הממתינה לו בפתח עזרת הנשים.

זימון לסעודת ברית מילה

קודם **ברכת המזון** אומרים 'שיר המעלות' בניגון, ואין אומרים 'נודה לשמך':
המנהג כי המוהל מברך את ברכת המזון בסעודת המילה, וכשמגיע אל '**בפה כל חי לעולם ועד**',

מוסיף המברך את הפזמון [3] '**אלדים צוית**' חתום בראשי החרוזים לרבי **אפרים** (בר יעקב) **מעיר בונא**.

אֱלֹהִים צִוִּיתָ לִידִידְךָ בְּחִירֶךָ: בראשית יז:ט **אֶת־בְּרִיתִי תִּשְׁמֹר חֹק בְּשִׂאֵרֶךָ**, כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**

אַתָּה תִּכְרֹת לְיוֹצֶרְךָ, ישעיה ס:ט **וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרֶךָ:**
פֵּאֲרֶךָ, **לוֹ בְּאֵלֵּי מַמְרֵא בְּהֵרָאֵךְ. פִּקּוּדֶיךָ**, **בְּיוֹם כִּפּוּר בַּעֲשׂוֹתוֹ בְּמוֹרָאֶךָ**, כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**

פֻּצְתָּ מִמַּחַץ מַכּוֹתֶיךָ אֶרְפָּאֶךָ, שמות טו:כו **כִּי אֲנִי יְיָ רֹפְאֶךָ:**
רוֹפַאֲךָ, **בְּחַסְּדְּךָ מֵאֲבָרֶיךָ מוֹדִיעִים הַדָּמִים. רָשַׁם**, בראשית יז:ח **הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים:**
כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**

רָאִיתִי נִקּוּפֶיךָ בְּדַם עוֹלָה וּשְׁלָמִים, דברים כג:ז **לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים:**
יָמִים, **מִבְּרִית בְּהִתְעַצֵּל אַב הַחֲכָמִים. יְעוּדָתוֹ** שמות ד:כו **אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים**, כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**

יָהּ זְכֹר לִסְגֻלָּה מֵעַמִּים, תהלים יז:ז **הַפְלֵה חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ מִמִּתְקוֹמְמִים.**
מִמִּתְקוֹמְמִים אֶאֱסֹף נִדָּחַיִךְ וְאֶצְבֹּר, **מֵעֵת אֶרְאֵךְ** יחזקאל טז:ו **מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ עָלַיִךְ בְּאֶעֱבֹר**,
כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**
מֹטֹת עֻלֵּךְ אֶשְׁבֹּר. וַאֲנִי, זכריה ט:יא **בְּדַם־בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר.**
מִבּוֹר, **אַב הֲמוֹן בְּצֵאתוֹ**, **מִכְּבוֹדְךָ נֶעֱזַר**, **וְכָרוֹת עִמּוֹ בְּרִיתוֹ**, כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**

מְנוּחָה הוֹחָה, **וּקְצִיצַת בַּהֲרָתוֹ**, **בַּיּוֹם** ויקרא יג:ג **הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ:**
עָרְלָתוֹ וַדַּאי, **וְלֹא סָפֵק הַיּוֹם אוֹ אֶתְמוֹל**, **עָלֶיהָ הוֹחִין שַׁבָּת**, **וְלֹא עַל מַכְשִׁירֵי סַכִּינָא לְהִמּוֹל**,
כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**
עֲשֵׂה מִילָה וּפְרִיעָה וּמְצִיצָה, **שׁוּב מֹל**, **וְאִשָּׁה מָלָה וְלֹא גוֹי**, **הַמֵּל יִמּוֹל.**
יִמּוֹל בַּיּוֹם וְלֹא בַלַּיְלָה, **אֲפִלּוּ סָפֵק יֶשְׁנָה. יְחַבֵּב מִצְוָה**, **אַף כִּי בְּעֵירֹם הִנֵּה הֵנָּה**, כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**

יָשֵׁן וְעֵר לָבוּשׁ וְעָרֹם, **עֵת נִזְכְּרֶנָּה**, תהלים קכו:ד **יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה**
רִנָּה כְּנִפְצַח, יב:ו **בְּלַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית תְּהִלָּתֶךָ**,
מה:ד **רָחֵשׁ לִבִּי | דָּבָר טוֹב**, קיט:קסד **שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ.** כולם: **בְּרִית עוֹלָם:**

3. בדרך כלל, המברך אומר את פיוט הבא בקול בעוד אחרים קוראים בשקט או כמעט בשקט, למעט הפזמון '**ברית עולם**' שכולם אומרים ביחד. מקובל גם לומר את פיוט לגמרי לעצמו.

רַחֲמִים תְּעוֹרֵר לַעֲדָתֶךָ, ג:ט לַיָּ֣ם הַיִּשּׁוּעָ֣ה עַל־עַמְּךָ֗ בִּרְכָתֶֽךָ.
בִּרְכָתְךָ תְּנָה לַחֲבִיבִים בָּנִים. בִּתְּתָךְ לִי גְּלוֹת מַיִם יְשׁוּעָה מִמַּעְיָנִים. כולם: בְּרִית עוֹלָם:

בְּשִׂמְחָה שְׁלֵמָה יִשְׂמְחוּ יוֹנֶיךָ בְּחִתּוּנִים, נ:טו דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים.
וְרַעֲנַנִּים קכח:ג כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים, וּלְאַרְצָם יִקָּווּ, וְאוֹיְבֶיךָ ישעיה ס:יב חָרֵב יֶחֱרָבוּ: כולם: בְּרִית עוֹלָם:

וַעַד לְבָנֶיךָ, וְיָעִידוּ בָאִים וִיחַוּוּ. ישעיה מ:יז כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ.
נֶחְשְׁבוּ כַבְּהֵמָה, נִטְמוּ בְּעֵינֵיכֶם, נְתוּנִים מלאכי ג:כא תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם. כולם: בְּרִית עוֹלָם:

נְטוּלֵי פֶּקֶם עֲבוּר אַתֶּם וּבְנֵיכֶם. יחזקאל לו:כד וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם.
אֶתְכֶם לְבַבְכֶם אֶמּוֹל מֵעָרְלַתְכֶם, לו:כו וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם. כולם: בְּרִית עוֹלָם:
יואל ב:כו אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם עַל אַרְצְכֶם ◇ דברים ב:יב אֲשֶׁר־נָתַן יְיָ לָכֶם: ככתוב ואכלת ושבעת ...

לאחר "הָרַחֲמָן, הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת־אֵלִיָּה הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב, וִיבָרֵךְ אוֹתָנוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בִּשְׁמוֹ:"
מוסיף המברך (הוא המוהל) את החרוזים הבאים שחיבר רבי **אפרים** (בר יעקב) **מעיר בונא**.
אם נימולו תאומים אומרים הכל בלשון רבים.

הָרַחֲמָן ◇ הוּא אֲשֶׁר חָנַן אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ ◇ הוּא יָגֵן עָלָיו מִמָּרוֹמוֹ ◇ וּבְשָׁלוֹם יָבוֹא עַל־מְקוֹמוֹ: וִיהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ ◇ וּכְאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה לְשׁוּמוֹ ◇ וְיִקָּרֵא בְיִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא פָּקוֹד יִפְקְדֵהוּ בְּרַחֲמִים ◇ לַהֲבִינוֹ בְּדָת חִכּוּמִים ◇ וִיבַלֶּה בַּטּוֹב יָמִים ◇ וּשְׁנוֹתָיו בַּנְּעִימִים ◇ יַעַבְדוּהוּ עַמִּים ◇ וְיִשְׁתַּחֲווּ לוֹ לְאֻמִּים:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא רַבּוֹת שָׁנִים יְחַיֵּהוּ ◇ צֶדֶק לְרַגְלָיו יִקְרָאֵהוּ ◇ וְנָחָמַת צִיּוֹן יַרְאֵהוּ ◇ וְאֶת־עַמּוֹ לְשָׁלוֹם יְבָרְכֵהוּ ◇ וְיַעֲוֹרֵר חַסְדָּיו לְרַחֲמֵהוּ ◇ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הֶחָתָן הַזֶּה וּבַעַל בְּרִיתוֹ: יִשְׂמַח אָבִיו וְתָגֵל יוֹלַדְתּוֹ ◇ וְיִתְבָּרְכוּ הַמְסֻבִּים בִּסְעוּדָתוֹ ◇ וְכֵן יִזְכּוּ שֶׁיִּשְׂמְחוּ בַּחֲתֻנָּתוֹ ◇ בְּנֵי בָנִים לְהַרְאוֹתוֹ ◇ וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתוֹ:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא מְהֵרָה יִזְכֹּר וֹאת מִצְוָתוֹ ◇ בָּהּ יִפְדֶּה אֲיָמָתוֹ ◇ רַחֲמִים יְעוֹרֵר לַעֲדָתוֹ ◇ קְהָלָיו יְכַבֵּץ בְּחֶמְלָתוֹ ◇ אסתר ח:ד בְּהַרְאֹתוֹ אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ:
הָרַחֲמָן ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הֶחָתָן הַזֶּה וּבַעַל בְּרִיתוֹ ◇ וְאֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְאֶת רַבּוֹתֵינוּ וְאֶת־אַחֵינוּ הַיּוֹשְׁבִים פֹּה: כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◇ בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל ◇ כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כֻּלָּנוּ יַחַד בִּבְרָכָה שְׁלֵמָה ◇ וְנֹאמַר אָמֵן: ממרום וכו'

יומיים אחרי ברית מילה חברים של המשפחה מגיעים לבית האם,
שוטפים את התינוק ועושים מסיבה שנקראת שלישי למילה.

[1] סדר 'חול קרייש'

בשבת בה הולכת היולדת לבית הכנסת, עושים לתינוק או לתינוקת 'חול קרייש'. ביום המילה קיבל הילד שם קודש שבו עתיד להיקרא לתורה, ובשבת שיולדת הולכת לבית הכנסת נותנים לו שם חול, שהוא כינויו בפי הבריות, כגון יצחק - איצק, אליעזר - ליזר, אלכסנדר - סנדר, מרדכי - מוטל, יחזקאל - חזקי.
יש שאינם נותנים לו כינוי חול אלא חוזרים על שם הקודש שלו, להודיע כי שם הקודש ישמש אותו גם בחיי החולין.

כך הוא סדר 'חול קרייש':
אחר סעודת שבת באים לבית היולדת נערים שעדיין לא הגיעו למצוות. מלבישים את התינוק בגדי הדר כביום המילה, מקשטים את עריסתו, מכסים אותו בטלית מצויצת, ומניחים חומש ויקרא למראשותיו.

פסוקי התורה

הנערים יושבים סביב השולחן או עומדים סביב עריסת התינוק ואומרים את הפסוקים הקבועים ל'חול קרייש', כפי שנדפסו בסידורים 'עבודת ישראל' ו'שפת אמת'.

בראשית א:א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: ב:ג וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
וְכָל־צְבָאָם: מח:טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי
וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שמות א:א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: ויקרא א:א וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר
יְיָ אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: במדבר א:א וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: דברים א:א אֵלֶּה
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף
בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב: לג:א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ: לד:יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל
אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל:

כשסיימו אמירת הפסוקים, מרימים הנערים יחדיו את עריסת התינוק, וקוראים בקול רם:
"חול קרייש. איך יקראו לתינוק? פלוני. פלוני. פלוני." - וחוזרים על כך ג' פעמים. נותנים לנערים, טרם לכתם, שקית של פירות, אגוזים ודברי מתיקה כיוצא בהם. אף לתינוקת נקבה עושים 'חול קרייש', ואליה באות נערות, אבל אין אומרים אצלה את הפסוקים ולא מניחים חומש בעריסתה.

---

1. יש מנהג עתיק באשכנז שתחילתו בימי הביניים, לקרוא לתינוק במקביל ליידיש / גרמני או יהודי-גרמני שם עברי, המכונה 'חול קרייש'. יש לציין שכבר במאה החמש עשרה הוסבר המילה כמתייחס לשם חול במובן החילוני (מהר"ם מינץ).
כדוגמה לתופעת שני השמות, רבני אשכנז מימי הביניים נקראו **ליאון**, והם מכונים בספרות "**הרב ליאון**". חלקם מכונים לפעמים רב יהודה או אריה וכדומה, כך שלפחות לחלקם היו שני שמות. השם העברי היה מה שהם נקראו בברית, ואילו **ליאון** היה מה שהם נקראו ביום יום. למשל, רבי של רבינו גרשום נקרא **הרב ליאון** (לפעמים **ליאונטין**). "**ר' ליאון** רבי שלמדני רוב תלמודי זצ"ל חכם מופלא (מהר"ם מרוטנבורג)." אלה לא היו שמות יהודיים, אבל ספרות שלמה התפתחה סביב האיות - והמקור - הראוי של שמות אלה, שכן בעת כתיבת גיטין - הלכה דורשת דיוק גם באותיות. ראה (בית יוסף אבן העזר קכ"ט), שם דנים בכתיב שמות, כולל **ליאון**.

אם אין קוראים לתינוק **שם חול** בכל זאת עושים **חול קרייש** בו חוזרים על **שם הקודש**.

Auslösung des männlichen Erstgeborenen סדר פדיון הבן

האב נעמד מול הכהן, שיושב בדרך חשיבות כדי לקבל את מתנת הכהונה.
האב לוקח את בנו ומניחו בזרועות הכהן היושב, ואומר:

אִשְׁתִּי פלונית **יָלְדָה לִי בֵּן זָכָר** פלוני ◇ **בְּכוֹר** ◇ **פֶּטֶר רֶחֶם** ◇ **וַהֲרֵי הוּא שֶׁלָּךְ:**

הכהן שואל את האב:

אֵי־זֶה תִּרְצֶה יוֹתֵר ◇ **אֶת־בִּנְךָ בְּכוֹרְךָ זֶה** ◇ **אוֹ חֲמִשָּׁה סְלָעִים דְּמֵי פִּדְיוֹנוֹ?**

האב נוטל את הכלי עם המעות בידו ומשיב:

אֶת־בְּנִי בְּכוֹרִי אֲנִי רוֹצֶה יוֹתֵר ◇ **וְהֵא לְךָ חֲמִשָּׁה סְלָעִים בְּפִדְיוֹנוֹ.**

ואז מברך האב בקול רם ברכת 'על פדיון הבן' וברכת 'שהחיינו'
ומכוין האב להוציא גם את הכהן בברכת 'שהחיינו' שחייב בה הכהן משום הנאת המעות הבאות לידו:

(גמ' פסחים קכא:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◇
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ **וְצִוָּנוּ עַל־פִּדְיוֹן הַבֵּן:**

(גמ' ברכות נט:, סוכה מז.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◇ **שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:**

בשעה שמברך נותן האב (יש הנותנים רק אחר גמר הברכות) לכהן את הכלי עם המעות,
והכהן נוטל את המעות בלבד ולא את הכלי. אחר ברכות האב אומר הכהן, ואומרים המסובים עמו:

בִּנְךָ פָּדוּי. בִּנְךָ פָּדוּי. בִּנְךָ פָּדוּי:

הכהן מחזיר את הילד לידי אביו, ונוטל את כוס היין בידו ומברך:

(גמ' ברכות לה.) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◇ **בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:**
ושותה הכהן, ונותן גם לאבי הבן לשתות.

יש נוהגים שהכהן נוטל את המעות ומוליכם בידו על ראש הבן ואומר:

זֶה תַּחַת זֶה: זֶה חִלּוּף זֶה: זֶה מָחוּל עַל־זֶה: יָצָא זֶה לַכֹּהֵן:
וְנִכְנַס זֶה הַבֵּן לְחַיִּים ◇ **לְתוֹרָה וּלְיִרְאַת שָׁמַיִם:**
יְהִי רָצוֹן שֶׁכָּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַפִּדְיוֹן ◇ **כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים: אָמֵן:**

הכהן מניח את ידיו על ראש הבן ומברכו:

יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה:
במדבר ו:כד-כו **יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ:**
יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:
תהלים קכא:ה **יְיָ שֹׁמְרֶךָ יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ:**
משלי ג:ב **כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:**
תהלים קכא:ז **יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: אָמֵן:**

Gebet beim Antritt einer Reise סדר תפלת הדרך

אסור לצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך ראשי תיבות צלי. כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו, וטוב לתת צדקה לפני צאתו שנאמר (תהלים פה:יד) **צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו:**
אצ"ל תפלת הדרך אלא פעם אחת בכל יום שהולך, וזה הוא הנוסחא.

(גמ' ברכות כט:) **יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם ◇ וְתַצְעִידֵנוּ לְשָׁלוֹם ◇ וְתִסְמְכֵנוּ לְשָׁלוֹם ◇ וּתְבִיאֵנוּ אֶל־מְחוֹז חֶפְצֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ וְתַצִּילֵנוּ מִכַּף כָּל־אוֹיֵב וְאוֹרֵב בַּדֶּרֶךְ ◇ וְתִשְׁלַח בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ ◇ וְתִתְּנֵנוּ לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵנוּ ◇ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:**

חופת מיין.

(מכון מורשת אשכנז)

לפי מסורת קדומה ששרשיה במסכת סופרים ונזכרת בהרחבה בספרי רבותינו הגאונים, הראשונים והאחרונים, מעשה הנישואין מורכב משתי כניסות לחופה. החופה הראשונה היא חופת 'מיין', והשניה היא חופת הטלית עם קידושין ואמירת ז' ברכות. לפנים בישראל נערכה חופת תפילת שחרית, וחופת טלית וקידושין נערכו אחר שחרית או אחר מנחה. בדורות האחרונים משלא נתאפשר עוד לאסוף רוב עם בשעת בוקר מוקדמת, יש העורכים את חופת 'מיין' לפני מנחה ואת חופת הטלית לאחריה או את חופת 'מיין' לפני ערבית ואת חופת הטלית לאחריה. יש גם העורכים את חופת 'מיין' סמוך לחופת הטלית, ללא הפסק תפילה בינתיים.

כך הוא סדר חופת 'מיין'. הקהל הולך להביא את החתן ממקום המצאו אל הכניסה לחצר בית הכנסת (מנהג מגנצא ובנותיה) או לפתח בית החתונות (מנהג וורמיישא ובנותיה). רב הקהילה - כאשר הוא מסדר הקידושין - או ממלא מקומו, מוליך את החתן למקום החופה, החתן בראש, הרב אחריו ויתר המלווים מאחוריהם או לפניהם.

מלווי החתן אל מקום החופה, ולאחר מכן מלווי הכלה, נושאים אבוקות בוערות ונגנים משמיעים את ניגון חופת 'מיין' העתיק (אשר מנוגן בחלקו בכל קהילות אשכנז בקריאת המגילה בפסוק 'ויתלו את המן').

בהגיע החתן למקום החופה, נוטלו הרב או ממלא מקומו בידו ומוליכו אל מושב חופת 'מיין' לשם המתנה על הכלה. החתן יושב והמלווים עומדים אצלו.

אחר שהגיע החתן למושב החופה, הולכים משם בעלי האבוקות וכלי זמר לבית הכלה להביאה למקום החופה עם חברותיה, בתהלוכה נפרדת של צבור הנשים. בצאתה לחופה ועד שובה פני הכלה מכוסות בבד. שתי נשים שושבינות או שתי האמהות, של החתן ושל הכלה הולכות לצדי הכלה.

הכלה שהיא מכוסת פנים נתמכת בשושבינות לצורך הליכתה. החתן שהוא גלוי עינים, אינו זקוק לתמיכה זו.

בהגיע הכלה לפתח חצר בית הכנסת, מוליך הרב בידו את החתן לקראת הכלה, וחשובי הקהל מתלווים אליהם.

החתן נוטל את הכלה בידו, לשם קנין נישואין, מדין 'מסירתה זו היא כניסתה לחופה' (כתובות מח ע"ב) בעוד הרב ממשיך לאחוז ביד החתן, וכך הולכים אל מקום ישיבתם המשותף, שזו היא החופה. בעת אותה הליכה שמוליך החתן את כלתו אל מקום ישיבתם המשותף, זורקים עליהם חטים תוך כדי קריאת: 'פרו ורבו'.

החתן והכלה מתיישבים במושב המיוחד לכך, לעתים בכילה או על גבי בימה, ויושבים יחדיו פרק זמן קצר.

בגמר החופה מוליכות השושבינות תחילה את הכלה לביתה, ואחר לכתה נערים קטנים מוליכים את החתן לתפלה (בבית הכנסת), כשמאחוריהם הולכים הרב ויתר המשתתפים.

חופת 'מיין' נוהגת רק בבתולה.

ברכת אירוסין ונישואין [1] [2]

Die den Trauungsakt unter der Chuppah begleitenden Segnungen

תהלים קיח:כו [3] בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ׳ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ׳:

במדבר כד:ה [4] מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל:

תהלים ה:ח וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:

ק [5] מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיְיָ׳ כָּל־הָאָרֶץ: עִבְדוּ אֶת־יְיָ׳ בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה:
דְּעוּ כִּי־יְיָ׳ הוּא אֱלֹהִים הוּא־עָשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ: בֹּאוּ שְׁעָרָיו | בְּתוֹדָה
חֲצֵרֹתָיו בְּתְהִלָּה הוֹדוּ־לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ: כִּי־טוֹב יְיָ׳ לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ:

מִי אַדִּיר עַל־הַכֹּל ◇ מִי בָּרוּךְ עַל־הַכֹּל ◇
מִי גָּדוֹל עַל־הַכֹּל ◇ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הֶחָתָן וְאֶת־הַכַּלָּה:

החופה היא הטלית, והחתן חופה בה את כלתו. החתן מברך ברכת ציצית על הטלית, וגם ברכת 'שהחיינו' אם חדשה היא, ומתעטף בה בכיסוי ראשו, ואחר כך פורש אותה גם על ראש כלתו. השמש או אחד מן העדים מעטף בה את החתן והכלה. הטלית מונחת על החתן והכלה מתחילת ברכת אירוסין ועד גמר כל שבע ברכות הנישואין.

(גמ' ברכות סז:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בַּצִּיצִת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇
שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

[6] המברך לוקח כוס של יין בידו ומברך.

(גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

---

1. עוּלָא אָמַר, אֵלּוּ שְׁלוֹשִׁים מִצְוֹת שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם בְּנֵי נֹחַ, וְאֵין מְקַיְּמִין אֶלָּא שְׁלֹשָׁה, אַחַת, שֶׁאֵין כּוֹתְבִין כְּתוּבָּה לִזְכָרִים, וְאַחַת, שֶׁאֵין שׁוֹקְלִין בְּשַׂר הַמֵּת בְּמָקוּלִין, וְאַחַת, שֶׁמְּכַבְּדִין אֶת הַתּוֹרָה. **(גמ' חולין לב.)**

2. המנהג של חתן וכלה לא להתראות לפני יום חתונתם הוא עדכני מאוד ולא היה מקובל באשכנז. הסיבה הסבירה ביותר היא לאפשרות של דם חימוד (מסכת נדה סו.), ואין שום קשר להתראות זה עם זה. משנה ברורה מזכיר את **סעודת סבלונות** בהלכות **תשעה באב**. ארוחה זו נאכלת בלילה שלפני החתונה. אז החפץ חיים כנראה לא היה מודע למנהג הזה. למעשה - **חופת מיין** מתרחשת בבוקר, שם נפגשו החתן וכלה, ורק אחר כך במהלך היום התרחשה **החתונה**.

3. כשנכנס החתן המקהלה מברכת אותו בשירה **ברוך הבא**. כשכלה נכנסת הם עושים גם כן.

4. **מה טובו, הריעו, ומי אדיר** נחשבים גם לשירי חופה. הם מושרים לפי הבקשה המשפחתית, בדרך כלל לאחר שהכלה מגיעה, כך שהיא יכולה לשמוע את זה מושר גם כן, בדרך כלל אחר ששרה **ברוך הבא**, (או למי שמוסיף את **חופת מיין** - באותה תקופה).

5. **מזמור לתודה** נאמר במקום קרבן תודה. חתונה היא מקום מתאים לשיר אותה, להודות לקב"ה על השמחה.

6. המנהג הוא להשתמש בכוס זכוכית ולא כסף. עבור בתולה משתמשים בכוס צרה, באלמנה או גרושה משתמשים בכוס רחבה. הסיבה לכך היא שיהיו מספר רב של עדים (בהתחשב בצמצום הכוס) שהאשה היא בתולה [משנה כתובות דף ט"ו, עמוד ב].

(גמ' כתובות ז:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇
וְצִוָּנוּ עַל הָעֲרָיוֹת ◇ וְאָסַר לָנוּ אֶת־הָאֲרוּסוֹת ◇ וְהִתִּיר לָנוּ אֶת־הַנְּשׂוּאוֹת [7] לָנוּ
עַל־יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל־יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין: [8]

ושותה החתן והכלה. ואחרי כן מקדש לו את הכלה בטבעת קידושין ואומר:

(גמ' קידושין כ:) הֲרֵי - אַתְּ - מְקֻדֶּשֶׁת - [לִי] -
(מהרי"ל) בְּטַבַּעַת - זוֹ - (תוס' כתובות ג.) כְּדַת - מֹשֶׁה - וְיִשְׂרָאֵל:

סדר שבע ברכות.

וקורין הכתובה לפני החתן והכלה והאורחים. ואחרי כן מברכים על כוס שני בורא פרי הגפן ואומרים שבע ברכות:

א (גמ' ברכות לה.) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

(גמ' כתובות ח.)

ב בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁהַכֹּל בָּרָא לִכְבוֹדוֹ:

ג בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ יוֹצֵר הָאָדָם:

ד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ ◇
בְּצֶלֶם דְּמוּת תַּבְנִיתוֹ ◇ וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיַן עֲדֵי עַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הָאָדָם:

ה שׂוֹשׂ תָּשִׂישׂ וְתָגֵל הָעֲקָרָה ◇ בְּקִבּוּץ בָּנֶיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

ו שַׂמֵּחַ תְּשַׂמַּח רֵעִים הָאֲהוּבִים ◇ כְּשַׂמֵּחֲךָ יְצִירְךָ בְּגַן־עֵדֶן מִקֶּדֶם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה:

ז בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בָּרָא שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה ◇ חָתָן וְכַלָּה ◇
גִּילָה ◇ רִנָּה ◇ דִּיצָה וְחֶדְוָה ◇ אַהֲבָה וְאַחֲוָה ◇ וְשָׁלוֹם וְרֵעוּת: מְהֵרָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ
יִשָּׁמַע ירמיה מד:ו בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלָיִם ◇ לג:יח [9] קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה
קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה ◇ קוֹל מִצְהֲלוֹת חֲתָנִים מֵחֻפָּתָם ◇ וּנְעָרִים מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ חָתָן עִם־הַכַּלָּה:

---

7. הנוסח המקורי במסכת כתובות, 'וְהִתִּיר לָנוּ אֶת־הַנְּשׂוּאוֹת עַל־יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין' עלול להיות מוטעה לקרוא כאשר פעם אשה עוברת נישואין היא מותרת לכל גבר, בין אם הוא בעלה ובין אם לאו. מכיוון שברכה זו נאמרת בפני החוקרים וגם הלא מלומדים, דיוק הביטוי הוא חיוני. בהתאם לכך, רבינו תם העדיף להוסיף את המילה השלישית לָנוּ לפני 'עַל־יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין'.

8. שתי הכוסות נלקחות על ידי השמש מהרב, ונמסרות לחתן, ואז נלקחות שוב על ידי השמש ומועברות לאם הכלה שנותנת אותן לכלה.

9. אָמַר רַבִּי חֶלְבּוֹ אָמַר רַב הוּנָא, כָּל הַנֶּהֱנֶה מִסְּעֻדַּת חָתָן וְאֵינוֹ מְשַׂמְּחוֹ, עוֹבֵר בַּחֲמִשָּׁה קוֹלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: 'קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת־ד' צְבָאוֹת'. וְאִם מְשַׂמְּחוֹ מַה שֹּׁכָרוֹ? אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, זוֹכֶה לְתוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בַּחֲמִשָּׁה קוֹלוֹת שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר' וגו' 'וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר' וגו' 'וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל:' (שמות יט:טז,יט) (גמ' ברכות ו:)

אמירת הפסוק **אם אשכחך** היא תוספת מאוד חדשה ולא חלק ממנהגי אשכנז, פולין או ליטא.

קכח [10] ח׳ שִׁיר הַמַּעֲלוֹת ק׳ אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְיָ הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו: יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: ח׳ אֶשְׁתְּךָ | כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ ק׳ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: ח׳ הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גֶּבֶר יְרֵא יְיָ: ק׳ יְבָרֶכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלִָם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: חזן ואחר כך קהל וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

Bentschen (Tischgebet) nach dem Hochzeitsmahle ברכת המזון לנשואין

המברך ברכת המזון אחר סעודת נשואין מוזגין לו ב׳ כוסות אחת לברכת המזון ואחת לברכות נשואין.

ויקח הכוס האחת בידו ויאמר רַבּוֹתַי וְוִיר וולֶען בֶּענְשֶׁען:

המסובים עונים : קיג:ב יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

המזמן אומר בקול ובנעימת חתונה (המושרת במגילת אסתר בפסוק 'ויתלו את המן'):

[11] דְּוַי הָסֵר וְגַם חָרוֹן ◇ וְאָז אֵלֵּם בְּשִׁיר יָרֹן ◇ נְחֵנוּ בְמַעְגְּלֵי צֶדֶק ◇

כשאין כהן אומרים:	כשיש כהן אומרים:
שְׁעֵה בִּרְכַּת בְּנֵי יְשֻׁרוּן:	שְׁעֵה בִּרְכַּת בְּנֵי־אַהֲרֹן:

בִּרְשׁוּת

[(מוֹרֶה מוֹרֵינוּ הָרַב או כֹּהֲנִים), בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה ◇]

מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי ◇ נְבָרֵךְ (בעשרה מוסיפים: אֱלֹהֵינוּ)

(גמ׳ כתובות ח.) שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ ◇ וְשֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ ◇

המסובים : בָּרוּךְ (בעשרה מוסיפים: אֱלֹהֵינוּ)

שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ ◇ וְשֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

המזמן : (בעשרה מוסיפים: אֱלֹהֵינוּ) שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ ◇ וְשֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:
בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ:

[12] וכשסיים המברך את ברכת המזון מניח את הכוס הראשונה מידו נוטל את הכוס השניה ומוסיף לברך את הברכות דלעיל : לאחר מכן מניח את הכוס השניה, וחוזר ונוטל את הכוס הראשונה בידו ומברך : ושותה המברך משתי הכוסות ונותן לחתן ולכלה ולכל המסובים.

---

10. **שִׁיר הַמַּעֲלוֹת** מושר על ידי המקהלה בסיום **החתונה**, אחרי שנאמרו כל הברכות וכוס הזכוכית נשברה.

11. מיוחס לדונש בן לברט. הוזכר במהרי"ל ובמנהגות דבי מהר"ם מרוטנבורג.

12. לפי החתם סופר, המנהג היה לקרוא **שבע ברכות** רק בחתונה עצמה. בסעודות שלאחר מכן נאמרו רק שתי ברכות (**בורא פרי הגפן ואשר ברא**). הסיבות לכך הן: א) אחר בית החופה, אין פנים חדשות אמיתיות (שמאכל חדש יבושל רק בשבילן). ב), שבגלויות אין שמחה אמיתית. מנהג זה הוחלף במאה העשרים, ככל הנראה על ידי רבנים גרמנים שאינם ילידי הארץ, כדי להתאים למנהג במדינות האחרות. מי שעוקב אחר המנהג הישן לא אומר שום ברכה פרט ל**אשר ברא** כשהוא משתתף באחת **משבעת ימי המשתה**. מנהג פרנקפורט המובא גם הוא בחתם סופר שאין מברכים שום ברכה בכל שבעת ימי משתה מלבד בחופה ובסעודת הנישואין עצמה.

סדר לויה.

בקהילות אחדות הכריזו בשחרית אחר התפלה על לויה המתקיימת באותו יום. בלוית אדם גדול, מכריזים על סגירות כל החנויות במהלך הלויה. אם אירעה קבורה בערב שבת או ערב יום טוב, מאחרים את תפילת המנחה באותו יום בחמש או עשר דקות.

בלוויה אומרים מזמור מט ('שמעו זאת כל העמים'). לא נהגו להיעצר ליד בתי כנסיות ובתי מדרשות כדי שבני הנפטר יאמרו קדיש, שהאונן אסור בתפלה ובעניית 'אמן' לפני גמר הקבורה, ואף אחרים אינם אומרים קדיש, ובודאי לא תוך ד' אמות של המת. נושאים את הנפטר לבית הקברות. נשיאת הארון נחשבה מאז ומתמיד לכבוד, שהיה מנת חלקם של בני החברה קדישא, שעסקו בכל עניני הנפטר בהתנדבות. אנשי החברה קדישא הולכים לפני המיטה.

לפי המקובל מרבותינו הראשונים הבנים הולכים אחר מיטת אביהם, יחד עם שאר הקרובים שהולכים ראשונה אחר הארון. בלויה נהוג היה לפנים בישראל שהאבלים מעטפים ראשם עיטוף אבלים, והבן משתתף קמעה בנשיאת הארון של אביו או אמו. אם העיטוף נעשה בטלית, אזי מתעטף האבל בבית הקברות לפני צידוק הדין, ופושטו לפני ההליכה אל הקבר, משום לועג לרש. בדורות עברו עשו עיטוף במטרון, כיסוי ראש הנקרא 'אבל־קאפף', שהיה בגד שחור סביב הראש ותלוי לאחוריו עד אציליו. את החלק התלוי של כיסוי ראש זה, היו כורכים סביב הצוואר, הסנטר והאף, בדומה לעטיפת ישמעאלים שהעינים גלויות אך הפנים מכוסות. כאשר היו מתעטפים בכיסוי זה בבית הקברות, הניחוהו עד בואם אל ביתם.

בדורות האחרונים, על פי תורת האריז"ל, היו יחידים שציוו על יוצאי חלציהם שלא ילכו אחרי מיטתם. אך הרוב החזיק במנהג המקובל לשתף את הצאצאים בלויה, משום יקרא דחיי ויקרא דשכבי. (אכן, כדי למנוע מהרוחות והמזיקין להשתתף בלויה, היו מקצת מהנוטים למות שאמרו נוסח תפילה מיוחד להניס את המזיקין מעצמם אחר הפטירה שנדפס ב'קיצור מעבר יבק' וכיוצא בו. ויש בודדים שהורו לבניהם לא ללכת או ליסע אחר הנפטר, אלא להקדים וללכת לבית הקברות לפני מסע הלויה). בלוית אדם גדול, צועדים תלמידים מאחורי האבלים ובידיהם כתביו.

מרימים את המטה שלאורך שני צדיה מוטות ארוכים ועליה מונח הארון, ונושאים אותה על הכתפיים. בתחילת הלויה בעת הרמת המיטה, יש מן הנושאים שאומרים את הפסוקים הבאים מדברי הימים ב', וישעיהו:

ד"ה ב' ה:ד **וַיָּבֹּאוּ כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַלְּוִיִּם אֶת־הָאָרוֹן:** ה:ז-ח **וַיָּבִיאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְיָ אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים: וַיִּהְיוּ הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם עַל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיְכַסּוּ הַכְּרוּבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה:**
ישעיה ו:ב **שְׂרָפִים עֹמְדִים | מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם | יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף:**

הנשים הולכות מאחורי האנשים, ומקדימות לצאת מבית הקברות לפני האנשים. בכמה מקומות נשים אינן מלוות לתוך בית הקברות. וורמישא בעת היציאה מבית הקברות נהגו האנשים להפוך פניהם לצד הכותל, כאשר הקדימו הנשים לצאת.

בדורות האחרונים יש מקומות בהם הנהיגו שנשים אינן מלוות את הנפטר לבית הקברות. הסעת ארון הנפטר על כרכרת מתים, התחדשה בערים הגדולות בדורות האחרונים, בהסכמת גדולי ישראל, וזאת משום שבתי הקברות החדשים היו מרוחקים ממרכזי הערים. בצדי הכרכרה יש שרשמו פסוקים כמו:

תהלים לא:ו **בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָ אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת:**

ישעיה כה:ח בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים
וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְיָ דִּבֵּר:

נח:ח אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְיָ יַאַסְפֶךָ:

בכמה מקומות היו הסוסים נושאי הכרכרה עטופים בדים שחורים. יש שנמנעו משימוש בכרכרה, מחשש חוקות הגוי. בכמה מקומות הונהגה בעת החדשה תהלוכת לויה מאורגנת בטורים מסודרים וביגוד שחור טֶקְסִי, גם זו נחשבה לחידוש מפוקפק. גבאי החברה קדישא גובים צדקה מהמשתתפים בלויה, בקופסת צדקה, אותה מציבים אחר כך גם בבית האבלים.

רבים השתדלו ללוות את הנפטר עד בית הקברות, שהיה מכונה '**בית עולם**', '**בית החיים**', '**בית הקברות**', '**גוט־אורט**' או '**דאס גוטע אורט**' ('**מקום טוב**' או '**המקום הטוב**'). הגיע הנפטר לבית הקברות בכרכרה, מוציאין הימנה את הארון, מניחים אותו על גבי אלונקה מיוחדת, ומכסים אותו בבד שחור. האבלים צועדים בראש המלווים, למרגלות הארון. מי שלא היה בבית הקברות במשך שלושים יום, אומר את הברכה '**אשר יצר אתכם**' (ראה להלן).

(גמ' ברכות נח:) **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר־יָצַר אֶתְכֶם בַּדִּין ◇ וְזָן וְכִלְכֵּל אֶתְכֶם בַּדִּין ◇ וְהֵמִית אֶתְכֶם בַּדִּין ◇ וְיוֹדֵעַ מִסְפַּר כֻּלְּכֶם בַּדִּין ◇ וְעָתִיד לְהַחֲזִיר וּלְהַחֲיוֹתְכֶם בַּדִּין: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:**

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדֹנָי: מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:
מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ ◇ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה ◇ וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים:

קריעה לפני קבורה

בבית הקברות מכניסים את הנפטר אל תוך הבית המיועד לאסיפת הקהל בלויה ולטהרת נפטרים ממקומות רחוקים, הוא '**בית צידוק הדין**' (המכונה גם '**בית הצור תמים**', '**מטהר הויז**', '**מטהר הוייזכן**', '**טהור הויז**'). מציבים את הארון על שולחן הטהרה, ספסל אבן המכונה '**מטהר שטיין**'. אם האבלים כהנים, מניחים את הארון בחצר תחת כיפת השמים.

בבתי קברות אחדים בנו בדורות האחרונים את בית צידוק הדין, עם סדק הפרדה בתיקרה רחב כעשרה סנטימטר מקיר לקיר, או גג נפתח בחלקו, כדי שהכהן יוכל לעמוד מול הנפטר באגף שאליו אין טומאת המת מגיעה. אם לא קרע האבל בעת יציאת הנשמה, הריהו קורע עתה. אנשי החברה קדישא מפנים את תשומת לב האבל, שילבש בגד שניתן לקורעו. בשעת הקריעה פותחים את הארון לדקות אחדות. איש אחר מסייע לאבל, בידו סכין הפוך, הקת לכיוון האבל, והלהב בידו, וחותך מעט בבגדים העליונים מול החזה, והאבל מרחיב את החתך לקריעה של טפח כלפי מטה. אין קורעים את הגופיה. אֲבֵלָה מקבלת סיוע זה מאשה. היא מכסה את מקום הקריעה בצעיף או מטפחת. אם אין בידה, הריהי מהדקת את הקריעה בסיכה. על אב או אם קורעים בשמאל החזה, ועל אח או אחות, בן או בת, קורעים בצד ימין. אין קורעים על ילד שלא מלאו לו שלושים יום. קטן אינו קורע עד שיהא בן י"ב שנה ויום אחד. אין האבלים מברכים בעת קריעה זו, ובמקצת קהילות מברכים. מיד אחר הקריעה על אב ואם, חולץ האבל את מנעליו. על שאר קרובים חולץ רק בבואו לביתו. ביום טוב אין קורעים, ובחול המועד קורעים רק על אב ואם. על שאר קרובים ממתינים בקריעה עד אחר יום טוב. בגמר הקריעה, בודקים אם הנפטר שוכב בתנוחה ישרה, וסוגרים את הארון.

Ergebung in den Willen Gottes צדוק הדין

כשבאו עם המת לבית הקברות אומרים צדוק הדין, ובכל ימים שאין אומרים תחנון אין אומרים אותו, ע"כ גם בתשעה באב אין אומרים אותו. וכן בערב שבת וערב יום טוב אחר חצות אין אומרים אותו. ויש שגם אין אומרים אותו בקבורת ילד שלא היה עדיין בן שנה. והאבל מתחיל והקהל אומרים עמו: צידוק הדין אחר הקריעה האבל מתחיל בקול רם לומר צידוק הדין, והקהל אומר עמו בקול רם:

דברים לב:ד [1] **הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא:**

הַצּוּר ◇ תָּמִים בְּכָל־פֹּעַל ◇ מִי־יֹאמַר לוֹ ◇ מַה תִּפְעָל?
הַשַּׁלִּיט ◇ בְּמַטָּה וּבְמַעַל ◇ שמואל א׳ ב:ו **מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיַּעַל:**

הַצּוּר ◇ תָּמִים בְּכָל־מַעֲשֶׂה ◇ מִי יֹאמַר־לוֹ ◇ מַה־תַּעֲשֶׂה?
הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה ◇ חֶסֶד חִנָּם לָנוּ תַּעֲשֶׂה ◇
וּבִזְכוּת הַנֶּעֱקַד כְּשֶׂה ◇ הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה:
צַדִּיק בְּכָל־דְּרָכָיו ◇ הַצּוּר תָּמִים ◇ אָרֹךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים ◇
חֲמֹל־נָא וְחוּס־נָא עַל־אָבוֹת וּבָנִים ◇ כִּי לְךָ אָדוֹן ◇ הַסְּלִיחוֹת וְהָרַחֲמִים:
צַדִּיק אַתָּה יְיָ ◇ לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת ◇ אֲשֶׁר בְּיָדְךָ ◇ פִּקְדּוֹן כָּל־רוּחוֹת ◇
חָלִילָה לְךָ ◇ זִכְרוֹנֵנוּ לִמְחוֹת ◇ וְיֶהִי־נָא עֵינֶיךָ ◇ בְּרַחֲמִים עָלֵינוּ פְּקֻחוֹת ◇
כִּי לְךָ אָדוֹן ◇ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת:

אָדָם ◇ אִם בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה ◇ אוֹ אֶלֶף שָׁנִים יִחְיֶה ◇
מַה־יִּתְרוֹן לוֹ? כְּלֹא הָיָה יִהְיֶה ◇ בָּרוּךְ דַּיָּן הָאֱמֶת ◇ מֵמִית וּמְחַיֶּה:

בָּרוּךְ הוּא ◇ כִּי אֱמֶת דִּינוֹ ◇ וּמְשׁוֹטֵט הַכֹּל ◇ בְּעֵינוֹ ◇
וּמְשַׁלֵּם לְאָדָם ◇ חֶשְׁבּוֹנוֹ וְדִינוֹ ◇ וְהַכֹּל לְשִׁמוֹ הוֹדָיָה יִתֵּנוּ:
יָדַעְנוּ יְיָ ◇ כִּי צֶדֶק מִשְׁפָּטֶךָ ◇ תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ ◇
וְתִזְכֶּה בְּשָׁפְטֶךָ ◇ וְאֵין לְהַרְהֵר ◇ אַחַר מִדַּת שָׁפְטֶךָ ◇
תהלים קיט:קלז **צַדִּיק אַתָּה יְיָ וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ:**

דַּיָּן אֱמֶת ◇ שׁוֹפֵט צֶדֶק וֶאֱמֶת ◇
בָּרוּךְ דַּיָּן הָאֱמֶת ◇ שֶׁכָּל־מִשְׁפָּטָיו צֶדֶק וֶאֱמֶת:

נֶפֶשׁ כָּל־חַי בְּיָדֶךָ ◇ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינְךָ וְיָדֶךָ ◇
רַחֵם עַל־פְּלִיטַת צֹאן יָדֶךָ ◇ וְתֹאמַר לַמַּלְאָךְ הֶרֶף יָדֶךָ:

ירמיה לב:יט **גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְּקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעַלְלָיו:** תהלים לב:טז **לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא־עוֹלָתָה בּוֹ:** איוב א:כא [2] **יְיָ נָתַן וַיְיָ לָקָח יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ:** תהלים עח:לח **וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ:**

לעולם אומרים צידוק הדין, אף בערב יום טוב ומוצאי יום טוב, אלא שבימים שאין בהם תחנון, כולל תשעה באב, מניחים את מיטת הנפטר על שולחן הטהרה רק לרגע, ואת צידוק הדין אומרים בלחש תוך כדי הליכה בדרך אל הקבר. צידוק הדין אומרים ביום ולא בלילה. ביום טוב אין אומרים צידוק הדין, ומוליכים את הארון משער בית הקברות עד הקבר, בלא הפסק, בלא תפילה, בלא קדיש ובלא 'שורה'. יש שאינם אומרים צידוק הדין בקבורת ילד שלא מלאה לו שנה. בקבורת ילד שעדיין לא נימול, חותכים את הערלה בעזרת חתיכת זכוכית או אבן חדה, כאשר ארונו ניצב פתוח על שולחן הטהרה, לאחר מכן עוטפים שוב את הנפטר, ונוהגים בה כרגיל. את הערלה אין מניחים בארון, אלא בתוך הקבר למרגלות הארון. אחר אמירת צידוק הדין, יש עורכים הספד, ורק לאחריו נושאים את הנפטר אל קברו. אבל כהן אינו הולך אל הקבר בשעת הקבורה, וממתין ליד בית צידוק הדין.

1. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, כָּל הָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַתְּרָן הוּא, יִוָּתְרוּ חַיָּיו, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט'. (גמ' בבא קמא כ.)

2. [חַיָּיב לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁמְּבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה?] רַבָּנָן אָמְרֵי מֵהָכָא, 'יְ' נָתַן וַיְ' לָקַח יְהִי שֵׁם יְ' מְבֹרָךְ:'. (גמ' ברכות ס:)

Gebete bei Beerdigungen קבורה

בקהילות הותיקות היתה 'חברה קדישא דקברנים' ממונה על חפירת הקבר ומעשה הקבורה.
תיכף עם הוודע דבר הפטירה, עליהם להיות מוכנים לעשות את מצוותם ולבוא בזריזות לבית הקברות לחפירת הקבר. אין מתעסקים בחפירה שני אנשים בבת אחת, אלא בזה אחר זה, זה נכנס וזה יוצא,
אם לא שהשעה דחוקה ובהולה. במקצת מקומות נהגו לפני הכנסת הארון לקבר, להשליך מנעול אל תוך הקבר ולאבד את המפתח שלו. כאשר הארון סגור לגמרי, מורידים אותו אל הקבר על ידי ארבעה אנשי החברה קדישא באמצעות שני חבלים או שתי חגורות, באופן שמניחים את הראש לכיוון מערב ואת הרגלים למזרח כיוון א"י.
יש מקומות בהם נהגו להניח את ראש המת לצד צפון ורגליו לצד דרום.

לפני הורדת הארון לקבר, מסירים מעליו את המפה השחורה.
בשעת הורדת הארון אל הקבר, יש נוהגים לומר את הפסוק בבראשית כה, ו:

בראשית כה:ו **וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת**
וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם: יש שחוזרים על פסוק זה ג' פעמים.

את המטה עליה נשאו את הארון אל הקבר, מהפכים פעם אחת בלבד. יש שנהגו להפוך את המטה שלוש פעמים, ויש המקפידים להפוך את המיטה בכיוון המתרחק מהעיר. אחר הורדת הארון אלי קבר, העומדים מסביב זורקים עפר אל הקבר, כל אחד אחד שופך עפר באת שבידו שלוש פעמים, ובמקצת קהילות זורקים שבע פעמים. האבלים הם הראשונים הזורקים עפר על הארון, הבנים לפי סדר לידתם, אחריהם קרובי המשפחה, ולבסוף שאר הנוכחים. אין מעבירים מיד ליד את האת לזריקת העפר, אלא זה מניח וזה נוטל, ואין מכינים עפר על האת ליתן בידי הזורק אל הקבר. כאשר מתמלא הקבר כדי מחציתו בערך, תוקעים למראשותיו שלט הנושא את שם הנפטר ויום פטירתו (או פרטים מזהים אחרים כגון מספר חלקת הקבר כפי שמופיע בספרי החברה קדישא). אנשי החברה קדישא דקברנים מסיימים את המלאכה, צוברים את שארית העפר ועושים מעליו תל. תל זה, המכונה 'צורת קבר', מחודד למעלה, נערם רחב יותר לצד הראש, וצר יותר לצד הרגלים. אין יוצאים מן בית הקברות לפני גמר עשיית 'צורת הקבר'. ביום טוב אנשי החברה קדישא מורידים את הארון אלי קבר, וכל היתר נעשה בפיקוחם על ידי נכרים. גונזים ספרי תורה ותפילין בקברו של רב קהילה או ראש ישיבה, לצד ראשו, בתוך קדירה חדשה שמניחים בנקב מיוחד שבקבר. בגמר הקבורה, נהגו אנשי החברה קדישא בכמה קהילות לומר תפילה לעילוי נשמת הנפטר:

זכרים

יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי הַנְּשָׁמוֹת שֶׁתְּקַבֵּל נִשְׁמַת (פְּלוֹנִי בֶּן פְּלוֹנִי) לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה וּבְחִבָּה ◇ וְתִשְׁלַח לוֹ מַלְאָכֶיךָ הַטּוֹבִים לְהוֹלִיךְ נִשְׁמָתוֹ לְגַן עֵדֶן ◇ כַּאֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים לְיַעֲקֹב אָבִינוּ ◇ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב:
לב:ב-ג וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם: וּתְקַיֵּם בּוֹ מִקְרָא זֶה:
ישעיה מ:לא וְקוֵי יְיָ יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ: וְתִנְהַג עִמּוֹ בַּחֲסָדֶיךָ הַמֶּרֻבִּים ◇ וְתִתְעַנֵּג מִדֶּשֶׁן נַפְשׁוֹ וּמֵרַב טוּב הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים ◇ וּתְהִי נִשְׁמָתוֹ צְרוּרָה | בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם כָּל שׁוֹכְנֵי עָפָר הַשּׁוֹכְבִים פֹּה עִם כָּל צַדִּיקִים וְצַדְּקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן ◇ אָמֵן.

נקבות

יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי הַנְּשָׁמוֹת שֶׁתְּקַבֵּל נִשְׁמַת (פְּלוֹנִית בַּת פְּלוֹנִי) לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה וּבְחִבָּה ◇ וְתִשְׁלַח לָהּ מַלְאָכֶיךָ הַטּוֹבִים לְהוֹלִיךְ נִשְׁמָתָהּ לְגַן עֵדֶן ◇ כַּאֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים לְיַעֲקֹב אָבִינוּ ◇ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: לב:ב-ג וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם: וּתְקַיֵּם בָּהּ מִקְרָא זֶה: ישעיה מ:לא וְקוֵי יְיָ יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ: וְתִנְהַג עִמָּהּ בַּחֲסָדֶיךָ הַמֶּרֻבִּים ◇ וְתִתְעַנֵּג מִדֶּשֶׁן נַפְשָׁהּ וּמֵרַב טוּב הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים ◇ וּתְהִי נִשְׁמָתָהּ צְרוּרָה | בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם כָּל שׁוֹכְנֵי עָפָר הַשּׁוֹכְבִים פֹּה עִם כָּל צַדִּיקִים וְצַדְּקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן ◇ אָמֵן.

אמירת 'א־ל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז. אין מתעכבים ומתמהמהים אצל הקבר אחר הקבורה. לפני שעוזבים את מקום הקבורה, מניח כל אחד מן המלווים אבן קטנה על האדמה המכסה את הנפטר. האבלים חולצים מנעליהם בגמר הקבורה, לפני אמירת הקדיש. ביום טוב וחו"ה, אין חולצים.

כאשר הממונים על עשיית הקבר חוזרים אל קדמת בית הקברות, נאמר הקדיש שאחר הקבורה. קדיש זה, כמו כל פסוק ודבר תורה, צריך להיאמר במרחק של לפחות ד' אמות מהקברים, משום 'לועג לרש', ולכן נאמר בתוך בית צידוק הדין. כאשר יש מת אחר בבית צידוק הדין, או במקום שאין בית כזה, יאמר הקדיש מחוץ לכניסת בית הקברות. יש הנוטלים ידיהם לפני כניסתם לבית צידוק הדין. במקצת קהילות מקדימים לפני הקדיש את מזמור ט"ז ('מכתם לדוד').

ט״ז מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ: אָמַרְתְּ לַיְיָ אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ: לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם: יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל־אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם וּבַל־אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי: יְיָ מְנָת־חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי: חֲבָלִים נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִמִים אַף־נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי: אֲבָרֵךְ אֶת־יְיָ אֲשֶׁר יְעָצָנִי אַף לֵילוֹת יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי: שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט: לָכֵן | שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח: כִּי | לֹא־תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חסידך חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת: תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:

Kaddishgebet nach dem Begräbnis zu verrichten קדיש הגדול

הקהל אומר עם האבל את לשון הקדיש עד 'ויקרה':

אבל כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא ◇ בְּעָלְמָא דִּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא ◇ וּלְאַחֲיָאָה מֵתַיָּא ◇ וּלְאַסְקָא יָתְהוֹן לְחַיֵּי עָלְמָא ◇ וּלְמִבְנֵא קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם ◇ וּלְשַׁכְלְלָא הֵיכְלֵהּ בְּגַוֵּהּ ◇ וּלְמֶעְקַר פֻּלְחָנָא נֻכְרָאָה מֵאַרְעָא ◇ וּלַאֲתָבָא פֻּלְחָנָא דִשְׁמַיָּא לְאַתְרֵהּ ◇ וְיַמְלִיךְ קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּמַלְכוּתֵהּ וְיַקְּרֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב: וְאִמְרוּ** אבל כורע **אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

אבל כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇**

וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא אבל כורע **בְּרִיךְ הוּא** הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇

דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: אבל כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל **אָמֵן**)

אבל פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו** פונה לימינו ואומר **הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם**

ושוחה לפניו ואומר **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

יש הנוהגים שהאבל בגמר אמירת הקדיש, אינו חוזר לפסוע ג' פסיעות לפניו אחר שפסע לאחוריו.
החיוב הראשון במעלה לאמירת קדיש זה, הוא בנו של הנפטר. אין שם בן, אומרו אבל אחר, או בעל '**יאהרצייט**',
ובהיעדרם אומרו אחד מאנשי החברה קדישא. קדיש אינו נאמר בשנים, אלא ביחיד.
אין אומרים קדיש זה בימים שאין בהם תחנון. בימים אלה יש אומרים קדיש יתום,
או שאומרים קדיש דרבנן כשמקדימים לו לימוד משנה, כגון ברכות פ"ט מ"ה:

חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה ◇ שֶׁנֶּאֱמַר: דברים ו:ה **וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: בְּכָל־לְבָבְךָ ◇ בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ ◇ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר רָע: וּבְכָל־נַפְשְׁךָ ◇ אֲפִלּוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ: וּבְכָל־מְאֹדֶךָ ◇ בְּכָל מָמוֹנְךָ: דָּבָר אַחֵר בְּכָל מְאֹדֶךָ ◇ בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לָךְ הֱוֵי מוֹדֶה לוֹ בִּמְאֹד מְאֹד:**

אחר כך אומרים: **רִבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר:**
רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל ◇ לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◇
שֶׁנֶּאֱמַר: ישעיה מב:כא **יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיַּאְדִּיר:**
קדיש דרבנן. ביום טוב אין אומרים שום קדיש.

שורה

אחר אמירת הקדיש עושים 'שורה' בקדמת בית הקברות, תחת כיפת הרקיע.
קהל המלוים נעמד בשתי שורות, והאבלים הולכים ביניהם, הבנים הולכים לפי סדר הגיל שלהם, ואומרים להם:

הַמָּקוֹם יְנַחֵם אוֹתְךָ (אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׁאָר אֲבֵלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלָם:

ביום טוב אין עושים 'שורה', ובחול המועד עושים. במקצת קהילות אין עושים 'שורה' אף בחול המועד.
מקפידים שיהיו עשרה אנשים ב'שורה', מלבד האבל. אם אין מנין מלבדו, אין עושים 'שורה'.

זריקת עשבים ועפר

אחר השורה, כל היוצא מבית הקברות תולש עשבים וזורקם לאחור מעל ראשו,
תוך אמירת לשון הפסוק:

תהלים עב:טז **וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ:**

אם אין עשבים בבית הקברות, נוטל מעט עפר וזורקו לאחור ואומר את לשון הפסוק:

קג:יד **זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ:**

יש העושים כן שלוש פעמים.
אף בחול המועד ושאר ימים שאין אומרים בהם תחנון תולשים וזורקים, מלבד ביום טוב.

נטילת ידים אחר לויה ואחר הליכה בבית קברות

גם שלא אחר לויה נוטלים ידים ביציאה מבית הקברות, בכיור בית הקברות, או בחצר בית הכנסת, ומקפידים שהידים תהיינה רחוצות לפני כניסה לבית. נוטלים ידים אחר לויה, בפרט מי שנשא את הארון או נגע בו, ואם היו נשים בבית הקברות, ראוי ליטול פעמיים, פעם בכיור בית הקברות, ושנית בחצר בית הכנסת, משום שמלאך המות מרקד בין הנשים בחזירתן. בשעת הנטילה אחר קבורה יש אומרים את הפסוק:

ישעיה כה:ח **בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְיָ דִּבֵּר:**

אין לוקחים את הנטלה מיד ליד, אלא מניחים אותה אחר הנטילה, והבא בתור נוטלה ממקום הינוחה. רוחצים גם את הפנים ואין מנגבים את הידים אחר רחיצה זו. בתשעה באב יש אומרים שאין למלוים לרחוץ את ידיהם, כיון שמעיקר הדין לא חייבים בזה. ביציאה מבית הקברות נהגו לישב שלוש פעמים, בכל פעם יושבים מעט, קמים והולכים כמה פסיעות ושוב יושבים מעט, כך שלוש פעמים. לפי המנהג הישן חוזרים ויושבים באופן זה עוד שלוש פעמים בחצר בית הכנסת, ופעם נוספת בבית האבל, סך הכל שבע פעמים. יש היושבים שבע פעמים בבית הקברות. בעת ישיבות אלה יש האומרים בכל פעם 'ויהי נועם' ו'יושב בסתר', ויש האומרים וידוי.

הספדים Lobrede

אין מכניסים את ארונו של הנפטר לצורך הספד לתוך בית הכנסת או בית המדרש, אלא אם היה מרביץ תורה גדול ובאותו מקום קדוש רגיל היה להשמיע את שיעוריו הקבועים. בבית הקברות מספידים לפני מיטתו של כל נפטר, אחר אמירת צידוק הדין. יש עורכים את ההספד באולם שבכניסת בית הקברות. אין מספידים בימים שלא אומרים בהם תחנון, ובערב שבת אחר חצות. גדולי תורה מספידים שוב בבית הכנסת בו ביום או בימים שלאחר הקבורה, בין מנחה למעריב, הספדים ארוכים ברוב עם, וכן מספידים במעמדים נוספים, לפי חשיבותו של הנפטר. יש ספדנים שדקדקו להתחיל את הספדיהם בדברי הלכה, כי אין לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, אך רוב דברי ההספד נאמרים מתוך דברי אגדה, השוים לכל נפש, אנשים נשים וטף. על גדולי תורה נהוג לשבת ארצה אחר ההספד, מלבד בערב ראש חודש אחר חצות, מפני קדושת ראש חודש. תוך כדי ישיבה ארצה יש יחידים שנהגו לומר:

אֵל מָלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בַּמְּרוֹמִים הַמְצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה בְּמַעֲלוֹת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים מַזְהִירִים כְּזֹהַר הָרָקִיעַ אֵת נִשְׁמַת

נקבות	זכרים
(פב"פ) **בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בַּעֲדָהּ בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַסְתִּירֵהוּ בְּסֵתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים וְיִצְרֹר בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתָהּ יְיָ הוּא נַחֲלָתָהּ תָּנוּחַ עַל מִשְׁכָּבָהּ בְּשָׁלוֹם וְנֹאמַר אָמֵן:**	(פב"פ) **בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בַּעֲדוֹ בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַסְתִּירֵהוּ בְּסֵתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים וְיִצְרֹר בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתוֹ יְיָ הוּא נַחֲלָתוֹ וְיָנוּחַ עַל מִשְׁכָּבוֹ בְּשָׁלוֹם וְנֹאמַר אָמֵן:**[3]

יש הממשיכים בדברי הספד קצרים תוך כדי ישיבה על הקרקע. אחר שהציבור קם מהרצפה, יש מספידים שמסיימים בדברי נחמה. אחר הספד אין אומרים קדיש דרבנן שנהוג לאמרו אחר דרשות רגילות. נהוג להספיד את גדולי התורה שנפטרו באותה שנה, ביום תענית החברה קדישא, שנקבע בכל קהילה במועד אחר, או בימי תענית ציבור כמו עשרה בטבת. הספדים אלה נערכים לעת ערב.

ומצוה לנחם אבלים ולדבר על לבם דברי תנחומים. ושיפטר מן האבל יאמר:

הַמָּקוֹם יְנַחֵם אוֹתְךָ (ולרבים **אֶתְכֶם**) **בְּתוֹךְ שְׁאָר אֲבֵלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלָם:**

3. אָמַר רַבִּי אָבִין הַלֵּוִי, הַנִּפְטָר מֵחֲבֵרוֹ, אַל יֹאמַר לוֹ לֵךְ בְּשָׁלוֹם, אֶלָּא לְשָׁלוֹם, שֶׁהֲרֵי יִתְרוֹ שֶׁאָמַר לוֹ לְמֹשֶׁה 'לֵךְ לְשָׁלוֹם:' (שמות ד:יח), עָלָה וְהִצְלִיחַ, דָּוִד שֶׁאָמַר לוֹ לְאַבְשָׁלוֹם 'לֵךְ בְּשָׁלוֹם' (שמואל ב' טו:ט), הָלַךְ וְנִתְלָה. וְאָמַר רַבִּי אָבִין הַלֵּוִי, הַנִּפְטָר מִן הַמֵּת, אַל יֹאמַר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם, אֶלָּא בְּשָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם'. (בראשית טו:טו) (גמ' ברכות סד.)

תפילה בבית האבל

כל ימי [4] השבעה מתאספים בבית האבל לתפילת שחרית, מנחה ומעריב, גם אם אינו אבל על אביו ואמו, ואפילו על תינוק בן שנה. אף בעת שהאבלות הן נשים בלבד, או שאין לנפטר מתאבלים, עושים מנין בבית הנפטר.

אירגון המנין היא מתפקידי החברה קדישא, או של חברה מיוחדת (שנקראת בשם כמו '**חברת מנין**' **Minyanverein** או '**חברת אהבת חסד**') שקיבלה על עצמה להבטיח מניין לבית האבל. לחברה כזו מצטרפים גם כהנים, חלשים וזקנים, שאין ביכלתם לפעול במסגרת החברה קדישא דמטהרים ודקברנים. פעולות החברים הן '**לשם מצוה**', שלא על מנת לקבל פרס.

החברה מביאה לבית האבלים ספר תורה עם ארון קודש, עמוד קריאה, סידורים ושרפרפים. בקהילות קטנות מאוד, באים כל חברי הקהילה להתפלל בבית הנפטר, ובאותו שבוע אין מקיימים תפילה בבית הכנסת.

במידת האפשר עורכים את התפילות בחדר שבו אירעה הפטירה.

מקפידים שנשים לא תהיינה נוכחות בחדר בשעת התפלה.

האבל עצמו מתפלל כשליח צבור, אם הוא מוכשר לכך (יש נוהגים כן החל מהיום השלישי או הרביעי מהשבעה) אך אינו קורא בתורה בשני וחמישי, ואינו עולה לתורה.

אין אומרים **תחנון** ולא '**א־ל ארך אפים**'.

אומרים '**למנצח**'.

מדלגים על הפסוק '**ואני זאת בריתי**'.

אומרים **ברכת כהנים** בחזרת הש"ץ, אבל כהנים לא נושאים כפים.

אומרים '**תתקבל**' בקדישים שאחר התפלה.

אומרים '**שיר מזמור לאסף**'.

בסוף כל תפילה אומרים מזמור ט"ז ('**מכתם לדוד**'), גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מ"ט ('**שמעו זאת כל העמים**').

בתפילת מעריב בזמנו אין אומרים '**שיר המעלות**' לפני '**ברכו**'.

במוצאי שבת אין מזמרים '**לדוד ברוך**' ואין אומרים '**ויהי נועם**' ולא '**ואתה קדוש**', ולא את הפסוקים שלפני הבדלה.

בראש חודש וחנוכה אומרים **הלל**, אך האבל יוצא מהחדר.

סליחות האבל אומר, אך לא לפני התיבה, ומדלג על הוידוי.

כאשר אין מנין בבית האבל בימי השבעה אין האבל הולך לבית הכנסת, להוציא **תשעה־באב** שכל הקהל כולו בחזקת אבלים.

מותר לו ללכת לסליחות של **ערב ראש־השנה** ו**ערב יום־הכיפורים**, שאומרים אותן בעוד לילה.

בליל פורים מותר לו ללכת לבית הכנסת לשמוע את **קריאת־המגילה**, ובבוקר גם לתפלה.

---

4. יָתִיב רְבִי חִיָּא בַּר אַבָּא וּרְבִי אַמִּי וּרְבִי יִצְחָק נַפְחָא אַקִּילְעָא דִּרְבִי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר, נָפַק מִילְּתָא מִבֵּינַיְיהוּ. מִנַּיִן לַאֲבֵילוּת שִׁבְעָה? דִּכְתִיב: 'וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל' (עמוס ח:י). מַה חַג שִׁבְעָה אַף אֲבֵילוּת שִׁבְעָה. **(גמ' מועד קטן כ.)**

לימוד לעילוי נשמת הנפטר[5]

בשבעת ימי האבל נהגו, ערב ובוקר, ללמוד לעילוי נשמת הנפטר.

אם אפשר הדבר, ראוי ללמוד במקום בו יצאה הנשמה.

יש המהדרים ללכת מיד אחר הקבורה לבית הנפטר, לקיים את הלימוד הראשון.

לומדים בבית האבל דברי **מוסר ואגדה**, **מעניני חולי**, **ביקור חולים**, **תפילה על החולה**, **תשובה**, **וידוי**, **מיתה**, **טהרה**, **לויה**, **קבורה**, **ניחום אבלים**, דוגמת הנמצא ב'**ספר החיים**' וב'**תוצאות חיים**'. יש הלומדים מתוך פרק '**אלו מגלחין**', או **עניני אבלות** מתוך ספרים אחרים.

נפטר שהניח אחריו **חידושי תורה**, לומדים מתוך ספריו.

בכמה קהילות ניתן השיעור על ידי מגיד השיעור הקבוע של **החברה קדישא**.

ראוי לתת צדקה לפני התחלת הלימוד. יש האומרים נוסח כלשהו לפני הלימוד ולאחריו,
כדי לידע ולהודיע עבור מי הם לומדים, כמו הנוסח שלפנינו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי ◇ שֶׁבִּזְכוּת לִמּוּד הַמִּשְׁנָה ◇ שֶׁהִיא אוֹתִיּוֹת נְשָׁמָה:
תְּהֵא נִשְׁמַת (פלוני בן פלוני) **צְרוּרָה | בִּצְרוֹר הַחַיִּים ◇ עִם נִשְׁמוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב**
שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה ◇ וְעִם נִשְׁמוֹת שְׁאָר צַדִּיקִים וְצַדְּקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן אָמֵן:

יש האומרים נוסח ארוך יותר, כפי שנדפס ב'**תוצאות חיים**' וספרים אחרים.

בדורות האחרונים נתפשט ללמוד משניות לעילוי נשמה, כפי שחידש השל"ה ש'**משנה**' אותיות '**נשמה**', ולא נהגו כן הקדמונים, ואף האחרונים באשכנז לא למדו משניות בנוכחות האבל, שהאבל בתוך השבעה אסור בתלמוד תורה ואם משמיעים בנוכחותו משניות מכריחים אותו להיות '**מסיר אזנו משמוע תורה**'.

לאחר הלימוד אומר האבל **קדיש דרבנן**.

יש נוהגים להתפלל וללמוד בבית הנפטר כל ימי השלושים, ולפחות בשבתות שבימי השלושים, ומקצת משפחות עושות כן כל השנה כולה, לעתים על ידי שכירת לומדים בתשלום, במידת האפשר בעשרה עם אמירת קדיש, ולפחות על ידי שני לומדים. עשירים גדולים נהגו לשכור עשרה לומדים, היקצו להם חדר מיוחד, וקבעו בו לימוד יומם ולילה במשך כל שנת האבל. אחרים שכרו מגיד שיעור שילמד עם עשרה בחורים.

5. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, **הֲרִינִי כַּפָּרַת** רְבִי חִיָּא וּבָנָיו... (**גמ' סוכה כ.**), תָּנוּ רַבָּנָן, מְכַבְּדוֹ בָּחַיָּיו וּמְכַבְּדוּ בְּמוֹתוֹ ... בְּמוֹתוֹ כֵּיצַד? הָיָה אוֹמֵר דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיו, לֹא יֹאמַר כַּךְ אָמַר אַבָּא, אֶלָּא כַּךְ אָמַר אַבָּא מָרִי **הֲרִינִי כַּפָּרַת מִשְׁכָּבוֹ**, וַהֲנֵי מִילֵּי תּוֹךְ שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, מִכָּאן וָאֵילָךְ אוֹמֵר זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. (**גמ' קידושין לא:**), כשמזכיר רבו תוך י"ב חודש צריך לומר **הריני כפרת משכבו**. (יורהדעה ס' רמב סי' כח)

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, מַאי דִּכְתִיב: 'עַל נַהֲרוֹת | בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן:' (תהלים קלז:א) מְלַמֵּד שֶׁהֵרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדָוִד, חוּרְבַּן בַּיִת רִאשׁוֹן וְחוּרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי. חוּרְבַּן בַּיִת רִאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'עַל נַהֲרוֹת | בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ' בַּיִת שֵׁנִי, דִּכְתִיב: 'זְכֹר ד' | לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלִַם הָאֹמְרִים עָרוּ | עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ:' (שם:ז) (גמ' גיטין נז:)

בבית אבל אומר:

בלשון אשכנז: Rabbosai, Wir wollen bentschen: או: [6]הַב לָן וּנְבָרֵךְ:

המסובים: תהלים קיג:ב יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

בִּרְשׁוּת ◇ ◇ ◇ נְבָרֵךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

המסובים: בָּרוּךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

המזמן: בָּרוּךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הַזָּן אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ ◇ בְּטוּבוֹ ◇ בְּחֵן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◇ הוּא קלו:כה נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל ◇ תָּמִיד לֹא־חָסַר לָנוּ ◇ וְאַל־יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן לְעוֹלָם וָעֶד: בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל ◇ כִּי הוּא זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל ◇ וּמֵטִיב לַכֹּל ◇ וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל־בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזָּן אֶת־הַכֹּל:

נוֹדֶה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה: וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם ◇ וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים ◇ וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ ◇ וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ ◇ וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ ◇ וְעַל חַיִּים חֵן וָחֶסֶד שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ ◇ וְעַל אֲכִילַת מָזוֹן שָׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ תָּמִיד ◇ בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה:

וְעַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים לָךְ ◇ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ ◇ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי (נ"א בְּפֶה) כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: כַּכָּתוּב: דברים ח:י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמָּזוֹן:

רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ עָלֵינוּ וְעַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ◇ וְעַל יְרוּשָׁלִַם עִירֶךָ ◇ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ ◇ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ ◇ וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו: אֱלֹהֵינוּ אָבִינוּ רְעֵנוּ זוּנֵנוּ פַּרְנְסֵנוּ וְכַלְכְּלֵנוּ וְהַרְוִיחֵנוּ ◇ וְהַרְוַח־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה מִכָּל־צָרוֹתֵינוּ וְנָא אַל־תַּצְרִיכֵנוּ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◇ לֹא לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם ◇ וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם ◇ אֶלָּא [נוסח מאוחר: כִּי אִם] לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה הַפְּתוּחָה הַקְּדוֹשָׁה וְהָרְחָבָה ◇ שֶׁלֹּא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם וָעֶד:

נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־הָאֲבֵלִים הַמִּתְאַבְּלִים בָּאֵבֶל הַזֶּה: נַחֲמֵם מֵאֶבְלָם וְשַׂמְּחֵם מִיְּגוֹנָם ◇ כָּאָמוּר: ישעיה סו:יג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְנַחֵם צִיּוֹן בְּבִנְיַן יְרוּשָׁלִַם: אָמֵן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ הָאֵל אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בּוֹרְאֵנוּ גֹּאֲלֵנוּ: קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב ◇ הַמֶּלֶךְ הַחַי ◇ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב ◇ (גמ' ברכות מו:) אֵל אֱמֶת ◇ דַּיָּן אֱמֶת ◇ שׁוֹפֵט צֶדֶק ◇ (וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת בְּמִשְׁפָּט) ◇ וְשַׁלִּיט בְּעוֹלְמוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כִּרְצוֹנוֹ: כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט ◇ וַאֲנַחְנוּ עַמּוֹ וַעֲבָדָיו: וְעַל הַכֹּל אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לוֹ וּלְבָרְכוֹ: גּוֹדֵר פִּרְצוֹת יִשְׂרָאֵל ◇ הוּא יִגְדֹּר אֶת־הַפִּרְצָה הַזֹּאת ◇ מֵעָלֵינוּ (אם אחר מברך יוסיף: וּמֵעַל־הָאָבֵל הַזֶּה ◇) לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◇ הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד ◇ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְכָל־טוֹב ◇ וּמִכָּל־טוֹב אַל־יְחַסְּרֵנוּ: הרחמן וכו'

---

6. הָכִי אָמַר רַב, כֵּיוָן דְּאָמַר 'הַב לִיבְרִיךְ', אִיתְּסַר לֵיהּ לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא. (גמ' חולין פו:)

Kaddisch nach dem Lernen eines Mischnaabschnittes קדיש דרבנן[1]

אחר אמירת מזמורי תהלים נוהגים ללמוד
מעט במשנה או במדרש ואגדה ואחר כך יש אומרים:

(גמ' ברכות סד.) **אָמַר רַבִּי אֱלָעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא** ◇ **תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר:** ישעיה נג:יג **וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל תִּקְרֶא בָּנַיִךְ אֶלָּא בּוֹנַיִךְ:** תהלים קיט:קסה **שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל:** קכב:ו-ט **שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלִָם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן־אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ:** כט:יא **יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:**

אחר שיעור בהלכה ושמעתתא
יש המקדימין לומר 'רבי חנניא בן עקשיא'. (אחר דרשה באגדתא
לא הצריכו אמירה זו:)

רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר ◇ **רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל** ◇ **לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת** ◇ **שֶׁנֶּאֱמַר:** ישעיה מב:כא **יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:**

אחר כל דרשה או שיעור אומרים
היתומים והאבלים קדיש דרבנן.

כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ** זוקף **שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל **אָמֵן**) ◇ **בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ** ◇ **וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ** ◇ **בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** ◇ **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** ◇ **בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב: וְאִמְרוּ** כורע **אָמֵן.** (קהל **אָמֵן**)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא

כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** ◇ **וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא** כורע **בְּרִיךְ הוּא** ◇ הציבור אומר עמו (ולא לאחריו). **לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא** ◇ **דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא:** כורע **וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

קדיש דרבנן נוסח הרגיל

עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן ◇ **וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל־תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן** ◇ **וְעַל כָּל־מַן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא** ◇ **דִּי בְאַתְרָא הָדֵן וְדִי בְּכָל־אֲתַר וַאֲתַר: יְהֵא לְהוֹן (ולכון) שְׁלָמָא**[2] **[רַבָּא]** ◇ **חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין** ◇ **[וְחַיִּין אֲרִיכִין]** ◇ **וּמְזוֹנָא רְוִיחָא** ◇ **וּפֻרְקָנָא** ◇ **מִן־קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא** ◇ **וְאִמְרוּ: אָמֵן:**

קדיש דרבנן על פי נוסחא הישנה

עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן ◇ **וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל־תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן** ◇ **וְעַל כָּל (וּכָל) מַאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא** ◇ **דִּבְאַתְרָא הָדֵין וְדִבְכָל־אֲתַר וַאֲתַר: יְהֵא לָנָא וּלְהוֹן שְׁלָמָא** ◇ **חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי (וְרַחֲמִין)** ◇ **וּמְזוֹנֵי רְוִיחִין (רְוִיחִין)** ◇ **וּפֻרְקָנָא** ◇ **מִן־קֳדָם מָרֵא (מָאֲרֵיהּ) שְׁמַיָּא (וְאַרְעָא)** ◇ **וְאִמְרוּ: אָמֵן:**

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר **עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו** פונה לימינו ואומר **הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם**
ושוחה לפניו ואומר **עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:** (קהל **אָמֵן**)

---

1. אָמַר לֵיהּ רַב מְשַׁרְשְׁיָא לִבְנֵיהּ, כִּי בְּעִיתוּ לְמֵיזַל לְמִגְמַר קַמֵּיהּ רַבְּכוֹן, גְּרוּסוֹ מֵעִיקָּרָא מַתְנִיתָא וַהֲדַר עוּלוּ קַמֵּי רַבְּכוֹן. **(גמ' כריתות ו.)**

2. בסדור אזור אליהו כתב שהמילים '**רבא**' ו'**וחיי אריכי**' מופיעות לראשונה במהד"ב של השל"ה (אמסטרדם תק"ב).

Heiligung des Göttlichen Namens (Kaddisch) נוסחי הקדיש

רק יתום אחד אומר קדיש ואין שנים ויותר אומרים קדיש יחדיו כשם שאינם אומרים חזרת הש"ץ בשנים ; האומר קדיש, ברשות גבאי, עומד סמוך לבעל תפלה, לימינו או לשמאלו, ואומר קדיש ; האומר קדיש יתום או קדיש דרבנן מתעטף בטלית אף בתפילת מנחה וערבית משום כבוד הצבור ; העובר לפני התיבה אינו אומר קדיש יתום אם יש שם חיובים אחרים. כאשר אין חיובים אחרים מלבדו, יאמר רק קדיש יתום אחד בלבד אחר 'שיר מזמור לאסף', מפני שאסור להרבות בקדישים מיותרים. אם אין שום חיוב בבית הכנסת, יאמר אדם אחר קדיש יתום בגמר התפלה אחר 'שיר מזמור לאסף'. כל קדיש שתפסו מעומד יש לעמוד בו. רבים מחמירים לעמוד גם בשאר קדישים, ויש הקמים קמעה באמירת 'יהא שמיה' בלבד. בכל קדיש יתום אין כופלים 'לעלא' בעשרת ימי תשובה כלל.

אבל (קטן) כורע יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זוקף שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◇ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ ◇ וַיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ ◇ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◇ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◇ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב: וְאִמְרוּ אבל (קטן) כורע אָמֵן. (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא

אבל (קטן) כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◇ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא אבל (קטן) כורע בְּרִיךְ הוּא ◇ לְעֵלָּא מִכָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא ◇ דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא: אבל (קטן) כורע וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים ◇ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

אבל פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם

ושוחה לפניו ואומר עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

Mourners Kaddish Transliterated

Mourner Bows: **Yisgadal ve'yiskadash** Stands straight: **Sh'may Rabbo** (Congregation: **Omaine!**), **be'olehmo deevro cheeroosay, ve'yamlich malchoosay, be'hayaychoun uv'youmaychoun uv'hayay de'chol Bays Yisroel, ba-agolo uveezman koreev, ve'imroo** Mourner Bows: **Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

Yehay Sh'may Rabbo me'vorach le'olam ul'olehmay olehmayo!

Mourner Bows: **Yisborach v'yishtabah ve'yispo-ar ve'yisrou-mam ve'yisnasay, v'yis-hadar v'yis-aleh v'yis-hallal Sh'may De'Koodsho** Mourner Bows: **B'rich Hoo! L'aylo mee-kol beerchoso ve'shee-roso toosh'beh-hoso ve'nehomoso da'ahmeeron be'olehmo** Mourner Bows: **ve'eemroo Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

Ye'hay sh'lomo rabbo min she'mayo ve'hayim, olaynoo ve'al kol Yisroel. ve'imroo Omaine! (Congregation: **Omaine!**)

Mourner Bows and walks back three steps:

Turns to the left side: **Ouseh sholoum bi'mroumov,** Turns to the right side: **hoo ya-aseh sholoum** Bows forward: **olaynoo ve'al kol Yisroel. ve'imroo Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

[1] פרשיות לכל השנה

בראשית בָּרֵא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה [2] תֹהוּ וָבֹהוּ
וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר:
וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לָאוֹר יוֹם
וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד:
לו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ
וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים
לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי:
ישראל וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן:
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ
וַיְהִי־כֵן: וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי:

נח [3] אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ: וַיּוֹלֶד נֹחַ
שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת: וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס:
וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ: ס וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ:
עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּית וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר: וְזֶה
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אָרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קומָתָהּ:
צֹהַר | תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם
שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ: לז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר
אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע: וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ
אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ: וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל
תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתְּךָ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ: ישראל מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל
רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת: וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל
וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה: וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה:

---

1. באופן כללי באשכנז, המנהג היה לסיים עליה שהסתיימה עם **שם הויה**, על ידי העלאת הטון. בעבר בעלי קריאה פולנים היו עושים זאת כאשר הם קוראים כל שם השם, אפילו באמצע הקריאה. באותה מידה הם היו מדגישים, כל מקום שבו האותיות הראשונות או האחרונות בסדרת מילים מאייתות את **שם הויה**, למשל: יום **ה**ששי ויכולו **ה**שמים, אם כי הרבנים של אז התנגדו בתוקף למנהגים אלה.

2. תָּנָא, תֹּהוּ קַו יָרוֹק שֶׁמַּקִּיף אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ, שֶׁמִּמֶּנּוּ יָצָא חֹשֶׁךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'יָשַׁת חֹשֶׁךְ | סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו'. בֹּהוּ אֵלּוּ אֲבָנִים הַמְּפוּלָּמוֹת הַמְשׁוּקָּעוֹת בַּתְּהוֹם, שֶׁמֵּהֶן יוֹצְאִין מַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְנִטָּה עָלֶיהָ קַו־תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ:' (גמ' חגיגה יב.) מַאי שָׁמַיִם? אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא, שֶׁשָּׁם מַיִם. (גמ' חגיגה שם)

3. אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה בֶּן אֶלְעָזָר, מִקְצַת שְׁבָחוֹ שֶׁל אָדָם אוֹמְרִים בְּפָנָיו, וְכוּלּוֹ שֶׁלָּא בְּפָנָיו. מִקְצַת שְׁבָחוֹ בְּפָנָיו, דִּכְתִיב: 'כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה:', כּוּלּוֹ שֶׁלָּא בְּפָנָיו דִּכְתִיב: 'נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו'. (גמ' עירובין יח:) אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בְּדֹרֹתָיו" וְלָא בְּדוֹרוֹת אֲחֵרִים, וַרֵישׁ לָקִישׁ אָמַר 'בְּדֹרֹתָיו' כָּל שֶׁכֵּן בְּדוֹרוֹת אֲחֵרִים. (גמ' סנהדרין קח.) תָּנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ הַשְׁחָתָה אֵינוֹ אֶלָּא דְּבַר עֶרְוָה וַעֲבוֹדָה זָרָה. דְּבַר עֶרְוָה דִּכְתִיב: 'כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ:', עֲבוֹדָה זָרָה דִּכְתִיב: 'פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ נְקֵבָה:' (דברים ד:טז). (גמ' סנהדרין נז., עבודה זרה כג:, חולין כג., בכורות נז., תמורה כח:)

לֶךְ לְךָ וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ:
וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה: וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר
וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה: לוי וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְיָ וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט
וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן: וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט
בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנָעַן
וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן: וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ:
וַיֵּרָא יְיָ אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיְיָ הַנִּרְאֶה אֵלָיו:
וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלָה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיְיָ
וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְיָ: וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה: פ
ישראל וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם 4 מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ:
וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ: אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ
לְמַעַן יִיטַב־לִי בַּעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ:

וירא וַיֵּרָא אֵלָיו יְיָ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם: וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה
שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה:
5 וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ: לוי למנהג אשכנז יֻקַּח־נָא
מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ: וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ
כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: לוי למנהג פולין וַיְמַהֵר אַבְרָהָם
הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת: וְאֶל־הַבָּקָר רָץ
אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ: וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב
וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ: ישראל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל: וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה
אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו: וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת
לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים: וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן:
וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֲמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי: הֲיִפָּלֵא מִיְיָ דָּבָר
לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן:

חיי שרה וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: וַתָּמָת שָׂרָה
בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ: וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל
פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר: גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם
וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: שְׁמָעֵנוּ | אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה
בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ:
וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת:

4. תַּנְיָא, רְבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, כָּל תֵּיבָה שֶׁצְּרִיכָה לָמֶ"ד בִּתְחִלָּתָהּ, הִטִּיל לָהּ הַכָּתוּב הֵ"א בְּסוֹפָהּ. וְתָנָא דְּבֵי רְבִּי יִשְׁמָעֵאל, כְּגוֹן, אֵלִים 'אֵלֵימָה', מַחֲנַיִם 'מַחֲנַיְמָה', מִצְרַיִם 'מִצְרַיְמָה', 'דִּבְלָתַיִמָה' 'יְרוּשָׁלַיִמָה', 'מִדְבָּרָה'. (גמ' יבמות יג:)

5. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, גְּדוֹלָה הַכְנָסַת אוֹרְחִים מֵהַקְבָּלַת פְּנֵי שְׁכִינָה, דִּכְתִיב: 'וַיֹּאמַר ד' אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר' וכו'. אָמַר רְבִּי אֶלְעָזָר בֹּא וּרְאֵה שֶׁלֹּא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, אֵין קָטָן יָכוֹל לוֹמַר לְגָדוֹל הַמְּתֵן עַד שֶׁאָבֹא אֵצְלְךָ, וְאִילוּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּתִיב: 'וַיֹּאמַר ד' אִם־נָא מָצָאתִי וגו'" (גמ' שבת קכז.) כָּל שְׁמוֹת הָאֲמוּרִים בַּתּוֹרָה בְּאַבְרָהָם קֹדֶשׁ, חוּץ מִזֶּה שֶׁהוּא חוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיֹּאמַר אֲדֹנָי-י אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ' (גמ' שבועות לה:)

לו וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרֹן
בֶּן־צֹחַר: וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי
בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר: וְעֶפְרֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי
בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר: לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָּךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ
נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ: וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ:
ישראל וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרֹון בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח
מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה: וַיַּעַן עֶפְרֹון אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע
מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר: וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרֹון וַיִּשְׁקֹל
אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר:

תולדות וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק: וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים
שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה:
וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיְיָ לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְיָ וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ: וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים
בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְיָ: לז 6וַיֹּאמֶר יְיָ לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם
בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְּאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר: וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת
וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ: וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו: וְאַחֲרֵי־כֵן
יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם:
ישראל וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים: וַיֶּאֱהַב
יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב: וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה
וְהוּא עָיֵף: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן
קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ
לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב:
וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה: פ
וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ
מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה: וַיֵּרָא אֵלָיו יְיָ וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ:
גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרֲכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי
אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ: וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי
לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי
וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתֹרֹתָי:

6. 'וַיֹּאמֶר ד' לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ', אַל תִּקְרֵי 'גוֹיִם', אֶלָּא גֵּיִם, וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אֵלּוּ אַנְטוֹנִינוּס וְרַבִּי, שֶׁלֹּא פָּסַק מִשּׁוּלְחָנָם, לָא צְנוּן וְלָא חֲזֶרֶת וְלָא קִישׁוּאִין, לָא בִּימוֹת הַחַמָּה וְלָא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים. (גמ' ברכות נז:, עבודה זרה יח.)
אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, חָמֵשׁ עֲבֵירוֹת עָבַר אוֹתוֹ רָשָׁע בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם (שִׁמֹּת אברהם אבינו). א) בָּא עַל נַעֲרָה מְאוֹרָסָה, ב) וְהָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ, ג) וְכָפַר בָּעִיקָּר, ד) וְכָפַר בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, ה) וְשָׁט אֶת הַבְּכוֹרָה. בָּא עַל נַעֲרָה מְאוֹרָסָה כְּתִיב הָכָא: 'וַיֵּבֶא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה' וּכְתִיב הָתָם: 'כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ' (דברים כב:כז), הָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ, כְּתִיב הָכָא: 'עָיֵף' וּכְתִיב הָתָם: 'אוֹי־נָא לִי כִּי־עֻיְּפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים' (ירמיה ד:לא), וְכָפַר בָּעִיקָּר כְּתִיב הָכָא: 'וְלָמָּה־זֶּה לִי' וּכְתִיב הָתָם: 'זֶה אֵ-לִי וְאַנְוֵהוּ' (שמות טו:ב), וְכָפַר בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, דִּכְתִיב: 'הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת', וְשָׁט אֶת הַבְּכוֹרָה דִּכְתִיב: 'וַיֵּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה:' (גמ' בבא בתרא טז:)
הוּא אוֹמֵר בְּאַבְרָהָם אֲבִינוּ, 'וְאַבְרָהָם זָקֵן ... וַד' בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל:' (בראשית כד:א) מָצִינוּ שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם אֲבִינוּ אֶת כָּל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ עַד שֶׁלֹּא נִיתְּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתֹרֹתָי:' (גמ' יומא כח:, קידושין פב.)

ויצא [7]**וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה: וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשָּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא: וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ: לו וְהִנֵּה יְיָ נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ: וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ: וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְיָ בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי: וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם: ישראל וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ: וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה: וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ: וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְיָ לִי לֵאלֹהִים: וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:**

וישלח וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם: וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה: וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וָעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ: לז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ: וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְّמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה: ישראל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְיָ הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ: [8] קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים: וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחול הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב:

---

7. דִּכְתִיב 'וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה:' וּכְתִיב: 'וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם' כִּי מָטָא לְחָרָן אָמַר, אֲפִשַׁר עָבַרְתִּי עַל מָקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אֲבוֹתַי, וַאֲנִי לָא הִתְפַּלַּלְתִּי, כַּד יָהִיב דַּעְתֵּיהּ לְמֵיהְדַּר, קָפְצָה לֵיהּ אַרְעָא, מִיָּד 'וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם' כַּד צָלֵי בָּעֵי לְמֵיהְדַּר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, צַדִּיק זֶה בָּא לְבֵית מְלוֹנִי וְיִפָּטֵר בְּלָא לִינָה, מִיָּד 'בָּא הַשָּׁמֶשׁ'. כְּתִיב: 'וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם' וּכְתִיב: 'וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן'? אָמַר רַבִּי יִצְחָק, מְלַמֵּד שֶׁנִּתְקַבְּצוּ כָּל אוֹתָן אֲבָנִים לְמָקוֹם אֶחָד, וְכָל אַחַת וְאַחַת אוֹמֶרֶת עָלַי יָנִיחַ צַדִּיק זֶה רֹאשׁוֹ. תָּנָא, וְכוּלָּן נִבְלְעוּ בְאֶחָד. 'וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה' תָּנָא, כַּמָּה רָחְבּוֹ שֶׁל סוּלָּם? שְׁמוֹנַת אַלְפַיִם פַּרְסָאוֹת, דִּכְתִיב: 'וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ:' עוֹלִים שְׁנַיִם, וְיוֹרְדִים שְׁנַיִם, וְכִי פָּגְעוּ בַּהֲדֵי הַדָּדֵי אַרְבָּעָה, וּכְתִיב בֵּיהּ בְּמַלְאָךְ, 'וּגְוִיָּתוֹ כְּתַרְשִׁישׁ' (דניאל ע:ו) וּגְמִירִי דְּתַרְשִׁישׁ תְּרֵי אַלְפֵי פַּרְסֵי הָווּ. תָּנָא עוֹלִין וּמִסְתַּכְּלִין בְּדִיוּקְנוֹ שֶׁל מַעְלָה, וְיוֹרְדִין וּמִסְתַּכְּלִין בְּדִיוּקְנוֹ שֶׁל מַטָּה, בָּעוּ לְסַכּוּנֵיהּ, מִיָּד 'וְהִנֵּה ד' נִצָּב עָלָיו'. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, אִילְמָלֵא מִקְרָא כָּתוּב, אִי אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ, כְּאָדָם שֶׁמַּנִּיחַ עַל בְּנוֹ. 'הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ וגו'' מַאי רְבוּתֵיהּ? אָמַר רַבִּי יִצְחָק, מְלַמֵּד שֶׁקִּפְּלָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהִנִּיחָהּ תַּחַת יַעֲקֹב אָבִינוּ, שֶׁתְּהֵא נוֹחָה לִיכָּבֵשׁ לְבָנָיו. (גמ' סנהדרין לה., לה:, חולין לח:)
תַּנְיָא, הַמְבַזְבֵּז אַל יְבַזְבֵּז יוֹתֵר מֵחוֹמֵשׁ, שֶׁמָּא יִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת ... אָמַר רַב נַחְמָן וְאִיתֵימָא רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, מַאי קְרָא? 'וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:'. (גמ' כתובות נ.)

8. לְעוֹלָם אַל יַעֲמוֹד אָדָם בִּמְקוֹם סַכָּנָה וְיֹאמַר עוֹשִׂין לוֹ נֵס, שֶׁמָּא אֵין עוֹשִׂין לוֹ נֵס, וְאִם תִּימְצֵי לוֹמַר עוֹשִׂין לוֹ נֵס, מְנַכִּין לוֹ מִזְּכֻיּוֹתָיו. אָמַר רַב חָנָן, מַאי קְרָא? דִּכְתִיב: 'קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת' (גמ' שבת לב. תענית כ:)

וישב וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: אֵלֶּה | תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה
שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף
אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם: וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ
וַעֲשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים: לו וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ
דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם: וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא
הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי: וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי
וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיָן לַאֲלֻמָּתִי: ישראל וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ
עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו: וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם
אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים
מִשְׁתַּחֲוִים לִי: וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
חָלָמְתָּ [9]הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה: וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר
אֶת־הַדָּבָר:

מקץ וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר: וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע
פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ: וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן
מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר: וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת
רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֶת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה:
לז וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה | שֶׁבַע שִׁבֹּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת: וְהִנֵּה שֶׁבַע
שִׁבֹּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צְמֹחוֹת אַחֲרֵיהֶן: וַתִּבְלַעְנָה הַשִׁّבֹּלִים הַדַּקּוֹת אֶת שֶׁבַע הַשִּׁבֹּלִים
הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם: ישראל וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא
אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם
לְפַרְעֹה: וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם: פַּרְעֹה קָצַף
עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים: וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה
אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ: וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ
וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ
תָלָה: וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה:

ויגש וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ
בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה: אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח:
וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ:
לז וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֵהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו: וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב
אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת: וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם
לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי: וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי:

9. תָּנוּ רַבָּנָן, קִידָּה עַל אַפַּיִם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, 'וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אָרֶץ' (מלכים א' א:לא). כְּרִיעָה עַל בִּרְכַּיִם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, 'מִכְּרַע עַל־בִּרְכָּיו' (מלכים א' ח:נד). הִשְׁתַּחֲוָאָה זוֹ פִּישׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם, וְכֵן [הוּא] אוֹמֵר, 'הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה:' (בראשית לז:י). (גמ' ברכות לד:, מגילה כב:, שבועות טז:)

ישראל וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל: וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ: וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי: וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה: וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה: וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ:

ויחי וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה: וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא | לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם: וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתָּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעְשֶׂה כִּדְבָרֶךָ: וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה: פ

לו וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם: וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף 10 אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי: ישראל וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם: וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחִיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם: וַאֲנִי | בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה: וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמֶר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם:

שמות וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרָיִם: וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: פ

10. אָמַר רַיש לָקִישׁ '... אֵ-ל שַׁדַּי' אֲנִי הוּא שֶׁאָמַרְתִּי לָעוֹלָם דַּי. (גמ' חגיגה יב.)
אָמַר רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, דִּכְתִיב: 'וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וגו'', מַאן אִתְיְלִיד לֵיהּ הַהִיא שַׁעְתָּא? בִּנְיָמִין, שְׁמַע מִינָּהּ. הָכִי קָאָמַר רַחֲמָנָא, מִתְיְלִיד לָךְ הַשְׁתָּא קָהָל אַחֲרִינָא. אָמַר לֵיהּ רַב שַׁבָּא לְרַב כַּהֲנָא, דִּלְמָא הָכִי קָאָמַר לֵיהּ רַחֲמָנָא, לְכִי מִתְיְלִיד לָךְ בִּנְיָמִין, הוּא דְּהָווּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, דְּמִתְקַרְיֵיתְּ קָהָל. אָמַר לֵיהּ, אֶלָּא שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים אִיקְּרוּ קָהָל, אֶלָּא אַחַד עָשָׂר שְׁבָטִים לָא אִיקְּרוּ קָהָל. (גמ' סוריות כ:)
אָמַר רַב אַחָא בְּרִבִּי יַעֲקֹב, שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי לָא אִיקְּרוּ קָהָל, דִּכְתִיב: 'וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וגו'', כָּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַחוּזָה אִיקְּרֵי קָהָל, וְכֹל שֶׁאֵין לוֹ אַחוּזָה לָא אִיקְּרֵי קָהָל. אִם כֵּן, חָסְרֵי לְהוּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים? אָמַר אַבַּיֵי, 'אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי:'. אָמַר רָבָא, וְהָא כְּתִיב: 'עַל שֵׁם אֲחִיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם:' לְנַחֲלָה הוּקְּשׁוּ, וְלָא לְדָבָר אַחֵר. וְלָא? וְהָא חֲלוּקִים בִּדְגָלִים? כְּנַחֲלָתָן כָּךְ חֲנָיָיתָן, כִּדֵי לַחֲלֹק כָּבוֹד לִדְגָלִים, וְהָא חֲלוּקִים בִּנְשִׂיאִים? הַהוּא לַחֲלוֹק כָּבוֹד נְשִׂיאִים, דְּתַנְיָא, שְׁלֹמֹה עָשָׂה שִׁבְעָה יְמֵי חֲנוּכָּה, וּמָה רָאָה מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת שְׁנֵים עָשָׂר יְמֵי חֲנוּכָּה? כִּדֵי לַחֲלוֹק כָּבוֹד לַנְּשִׂיאִים (סס ו:)

לו [11]וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ: הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא
עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ: וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי
מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס: וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ישראל וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ: וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה
בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָّדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ
מִצְרַיִם לַמְיַלֶּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן
אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה: וַתִּירֶאן
הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּין אֶת־הַיְלָדִים:

וארא וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְיָ: וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב
בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְיָ לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם: וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן
אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ: וְגַם | אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם
מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי: לו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת
סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים:
וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם
מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם: וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב [12]וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְיָ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ
אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה: פ
ישראל וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְיְשַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְיָ לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַּרְעֹה
וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם: פ
וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֻּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

בא וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִּי
אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ: וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם
וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְיָ: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
כֹּה־אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי:

11. 'וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם', רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר חָדָשׁ מַמָּשׁ, וְחַד אָמַר שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ גְּזֵירוֹתָיו. מַאן דְּאָמַר חָדָשׁ מַמָּשׁ, דִּכְתִיב: 'חָדָשׁ', מַאן דְּאָמַר שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ גְּזֵירוֹתָיו, מִדְּלָא כְּתִיב וַיָּמֶת וַיִּמְלוֹךְ. וּלְמַאן דְּאָמַר שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ גְּזֵירוֹתָיו, הָא כְּתִיב 'לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף', מַאי 'לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף'? דַּהֲוָה דָּמֵי כְּמַאן דְּלָא יָדַע לֵיהּ לְיוֹסֵף כְּלָל. (גמ' עירובין נג., סוטה יא.)

12. ... דִּכְתִיב: 'וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי ד':', יְרוּשָׁה הִיא לָכֶם מֵאֲבוֹתֵיכֶם, אוֹ דִּלְמָא שֶׁמּוֹרִישִׁין וְאֵינָן יוֹרְשִׁין. וּפָשְׁטוּ לֵיהּ תַּרְוַיְיהוּ, יְרוּשָׁה לָכֶם מֵאֲבוֹתֵיכֶם, וּמוֹרִישִׁין וְאֵינָן יוֹרְשִׁין. וְהַיְינוּ דִּכְתִיב: 'תְּבִיאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ' (שמות ו:ח) תְּבִיאֵנוּ לָא נֶאֱמַר, אֶלָּא תְּבִיאֵמוֹ, מְלַמֵּד שֶׁמִּתְנַבְּאִין וְאֵינָן יוֹדְעִין מַה מִּתְנַבְּאִין. (גמ' בבא בתרא קיט:)

לוי כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ: וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ
וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל | אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל
אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה: וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר
לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה:
ישראל וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְיָ
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם: וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ
וּבְבְנוֹתֵינוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְיָ לָנוּ: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְיָ עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח
אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם: לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְיָ כִּי אֹתָהּ
אַתֶּם מְבַקְּשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה:

בשלח וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא
כִּי | אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה: וַיַּסֵּב אֱלֹהִים | אֶת־הָעָם
דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף
עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי
מִזֶּה אִתְּכֶם: לוי למנהג אשכנז וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר: וַיְיָ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם
בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה: לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד
הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לִפְנֵי הָעָם: פ
לוי למנהג פולין ישראל למנהג אשכנז וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי
פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נֹכַחוֹ תַּחֲנוּ עַל־הַיָּם: וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה
וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְיָ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: ישראל למנהג פולין וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם
וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ:
וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ: וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם
עַל־כֻּלּוֹ: וַיְחַזֵּק יְיָ אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְצֵאִים
בְּיָד רָמָה:

יתרו [13]וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ
כִּי־הוֹצִיא יְיָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר
שִׁלּוּחֶיהָ: וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה: וְשֵׁם הָאֶחָד
אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֶחֶרֶב פַּרְעֹה:

13. 'וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן' מָה שְׁמוּעָה שָׁמַע וּבָא וְנִתְגַּיֵּר? רְבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק שָׁמַע, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב בְּצִדּוֹ, 'וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב:' (שמות יז:יג). רְבִּי אֱלִעֶזֶר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר, מַתַּן תּוֹרָה שָׁמַע [וּבָא]. (גמ' זבחים קטו.)
'וַיִּחַד יִתְרוֹ', רַב וּשְׁמוּאֵל, רַב אָמַר שֶׁהֶעֱבִיר חֶרֶב חַדָּה עַל בְּשָׂרוֹ, וּשְׁמוּאֵל אָמַר שֶׁנַּעֲשָׂה חִדּוּדִים חִדּוּדִים כָּל בְּשָׂרוֹ. אָמַר רַב הֵיינוּ דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי, גִּיּוֹרָא עַד עֲשָׂרָה דָּרֵי, לָא תִּבְזֶה אֲרַמַּאי קַמֵּיהּ.
'וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ ד' אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם', תָּנָא מְשׁוּם רְבִּי פַּפְּיָס, גְּנַאי הוּא לְמֹשֶׁה וְשִׁשִּׁים רִיבּוֹא שֶׁלָּא אָמְרוּ 'בָּרוּךְ', עַד שֶׁבָּא יִתְרוֹ וְאָמַר 'בָּרוּךְ ד'". (גמ' סנהדרין לד.)

לו וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים:
וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתְנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ: וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ
וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה: וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
עָשָׂה יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אודֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְיָ:
ישראל וַיִּחַד יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְיָ לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם: וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ
בָּרוּךְ יְיָ אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם:
עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְיָ מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם: וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה
וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכָל | זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים:

משפטים 14 וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם: כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד
וּבַשְּׁבִיעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם: אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ:
אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לּוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וְיַלְדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא
בְּגַפּוֹ: וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי:
וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ
וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם: ס לוי וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים: אִם־רָעָה
בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא לוֹ יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לִמְכָרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ: וְאִם־לִבְנוֹ
יְיַעֲדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ: אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע:
וְאִם־שְׁלֹשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף: ס ישראל מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת: וַאֲשֶׁר
לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה: ס וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ
לְהָרְגוֹ בְּעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת: ס וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס וְגֹנֵב אִישׁ
וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת: ס וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים
וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב: אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ
עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא:

תרומה וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: 15 דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ
אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי: וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת:
וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים:
לוי שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד
וְלַחֹשֶׁן: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם: כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֶת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס

---

14. רְבִי עֲקִיבָא אוֹמֵר, מִנַּיִן שֶׁחַיָּיב אָדָם לִשְׁנוֹת לְתַלְמִידוֹ עַד שֶׁיְּלַמְּדֶנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְלִמַּדְתָּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל' (דברים לא:יט), וּמִנַּיִן עַד שֶׁתְּהֵא סִדּוּרָה בְּפִיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שִׂימָה בְּפִיהֶם' (שם), וּמִנַּיִן שֶׁחַיָּיב לְהַרְאוֹת לוֹ פָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם:' (גמ' עירובין נד:)
הָיָה רְבִי טַרְפוֹן אוֹמֵר, כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא אַגּוֹרְיָאוֹת שֶׁל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, אַף עַל פִּי שֶׁדִּינֵיהֶם כְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, אִי אַתָּה רַשַּׁאי לְהִיזָּקֵק לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם:'. 'לִפְנֵיהֶם' וְלֹא לִפְנֵי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים. דָּבָר אַחֵר, 'לִפְנֵיהֶם' וְלֹא לִפְנֵי הֲדִיוֹטוֹת. (גמ' גיטין פח:)
דִּבֵּי רְבִי אֱלִיעֶזֶר תָּנָא, אָמַר קְרָא: 'אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם:' הִשְׁוָה הַכָּתוּב אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל דִּינִים שֶׁבַּתּוֹרָה. (גמ' קדושין לה.)
דָּרַשׁ בַּר קַפָּרָא, מְנָא הָא מִילְתָא דְּאָמְרוּ רַבָּנָן, 'הָווּ מְתוּנִין בַּדִּין' (פרקי אבות א:א), דִּכְתִיב: 'לֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת' (שמות כ:כג), וְסָמִיךְ לֵיהּ 'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים'. אָמַר ר' (אליעזר) אֱלִעָזָר, מִנַּיִן לְדַיָּין שֶׁלָּא יִפְּסַע עַל רָאשֵׁי עַם קוֹדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'לֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת' וְסָמִיךְ לֵיהּ 'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים'. (גמ' סנהדרין ז:)
תָּנֵי דִּבֵּי רְבִי יִשְׁמָעֵאל, 'וְרִפֹּא יְרַפֵּא', מִכָּאן שֶׁנִּתְּנָה רְשׁוּת לָרוֹפֵא לְרַפֵּאוֹת. (גמ' ברכות ס., בבא קמא פה.)

15. 'דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה', זוֹ תְּרוּמַת אֲדָנִים, 'מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי:', זוֹ תְּרוּמַת שְׁקָלִים, 'וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם', זוֹ תְּרוּמַת הַמִּשְׁכָּן. (גמ' שקלים ג:)

ישראל וְעָשִׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ:
וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב: וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע
טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פְּעָמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הַשֵּׁנִית: וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת
הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֵם: בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֵרוּ מִמֶּנּוּ: וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן
אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ:

תצוה וְאַתָּה תְּצַוֶּה | אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד:
בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעַרְךֹ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְיָ
חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ס וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו
אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן:
לוי למנהג אשכנז וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב
אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי: וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ
חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו
לְכַהֲנוֹ־לִי: וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ: פ
לוי למנהג פולין ישראל למנהג אשכנז וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב: שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר: וְחֵשֶׁב אֲפָדָתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ
מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ
עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ישראל למנהג פולין שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה
הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם: מַעֲשֵׂה חָרֹשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי
הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים
עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְיָ עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרוֹן:

כי תשא וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: [16]כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ
כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיְיָ בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם: זֶה | יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים
מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיְיָ: לוי כֹּל הָעֹבֵר
עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְיָ: הָעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט
מֵמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְיָ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְיָ לְכַפֵּר
עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: פ
ישראל וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרַחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל
מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם:
בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה
לַיְיָ: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חֹק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

16. 'אם־ד' הֲסִיתְךָ בִּי יָרַח מִנְּחָה' (שמואל א' כו:יט) אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, אָמַר לֵיהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדָוִד, מֵסִית קָרֵית לִי, הֲרֵי אֲנִי מַכְשִׁילְךָ בְּדָבָר שֶׁאֲפִילוּ תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן יוֹדְעִים אוֹתוֹ, דִּכְתִיב: 'כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ'. (גמ' ברכות סב:)
אָמַר רַבִּי מֵאִיר, כְּמִין מַטְבֵּעַ שֶׁל אֵשׁ הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתַּחַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ, וְהֶרְאָהוּ לְמֹשֶׁה, וְאָמַר לוֹ, 'זֶה | יִתְּנוּ', כָּזֶה יִתְּנוּ (גמ' שקליס ד:)

וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְיָ
לַעֲשֹׂת אֹתָם: שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיְיָ
כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת: [17] לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת: פ
לוי וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְיָ לֵאמֹר: קְחוּ מֵאִתְּכֶם
תְּרוּמָה לַיְיָ כָּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְיָ זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן: וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ
וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ: ישראל אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו
אֶת־בְּרִיחוֹ אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו: אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ:
אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים: וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ
וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר: וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת קְטֹרֶת
הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן: אֵת | מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ
אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ: אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ
וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר: אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם: אֶת־בִּגְדֵי הַשָּׂרֶד
לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן: וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה:

פְּקוּדֵי אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר
בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן: וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה:
וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי
וּבַשֵּׁשׁ: ס לוי כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכָל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי | זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע
וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף
וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים
לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן: ישראל וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים
וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם: וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל:
וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ
וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ: וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב: וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שָׁרֵת
לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה:

---

17. תַּנְיָא, רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, 'לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם', מַה תַּלְמוּד לוֹמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל...אֵלֶּה הַדְּבָרִים וגו'', 'שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה', דְּבָרִים, הַדְּבָרִים, אֵלֶּה הַדְּבָרִים, אֵלּוּ שְׁלֹשִׁים וְתֵשַׁע מְלָאכוֹת שֶׁנֶּאֱמְרוּ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי, יָכוֹל עֲשָׂאָן כּוּלָּן בְּהֶעְלֵם אֶחָד, אֵינוֹ חַיָּיב אֶלָּא אַחַת, תַּלְמוּד לוֹמַר? 'בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת:' (שמות לד:כא), וַעֲדַיִין אֲנִי אוֹמֵר, עַל חֲרִישָׁה וְעַל הַקְּצִירָה חַיָּיב שְׁתַּיִם, וְעַל כּוּלָּן אֵינוֹ חַיָּיב אֶלָּא אַחַת, תַּלְמוּד לוֹמַר? 'לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ' הַבְעָרָה בַּכְּלָל הָיְתָה, וְלָמָה יָצְאַת? לְהַקִּישׁ אֵלֶיהָ וְלוֹמַר לָךְ, מַה הַבְעָרָה שֶׁהִיא אַב מְלָאכָה, וְחַיָּיבִין עָלֶיהָ בִּפְנֵי עַצְמָהּ, אַף כָּל שֶׁהוּא אַב מְלָאכָה, חַיָּיבִין עָלֶיהָ בִּפְנֵי עַצְמָהּ. (גמ' שבת ע.)
תָּנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, 'לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם', מַה תַּלְמוּד לוֹמַר? אִי לְרַבִּי יוֹסֵי לְלַאו, אִי לְרַבִּי נָתָן לְחַלֵּק. (גמ' יבמות ו:, סנהדרין לה:)

ויקרא [18] וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְיָ אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיְיָ מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם:
אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְיָ:
לוי למנהג אשכנז וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו: לוי למנהג פולין וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר
לִפְנֵי יְיָ וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד: וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ: וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ: וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפֶּדֶר
עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן
אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיְיָ: ס ישראל וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ
מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ: וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ
וְזָרְקוּ בְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ
וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם
יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ:

צו וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל
מוֹקְדָהּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ: וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד
וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ
וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: לוי וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר: וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים: אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ
לֹא תִכְבֶּה: ס ישראל וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְיָ אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ:
וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה
רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיְיָ: וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר
אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ: לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת
וְכָאָשָׁם: כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְיָ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ:

18. 'וַיִּקְרָא' לָמָּה הִקְדִּים קְרִיאָה לְדִיבּוּר? לִימְּדָה תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם דָּבָר לַחֲבֵירוֹ אֶלָּא אִם כֵּן קוֹרֵהוּ. אָמַר רִבִּי מְנַסְיָא בַּר בְּרֵיהּ דְּרִבִּי מְנַסְיָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרִבִּי מְנַסְיָא רַבָּה, מִנַּיִין לְאוֹמֵר דָּבָר לַחֲבֵירוֹ שֶׁהוּא בְּבַל יֹאמַר, עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ לֵךְ אֱמוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיְדַבֵּר ד' אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר': (גמ' יומא ד:)

שמיני וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ
עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְיָ: וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ
שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה: וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְיָ
וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְיָ נִרְאָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקְחוּ אֶת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד
וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְיָ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְיָ תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם
כְּבוֹד יְיָ: לו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר
בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ: וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ
וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ: וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן
עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת
מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה: ישראל וְאֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר
שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם
וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ:
וַיְרַחֵץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעַיִם וַיַּקְטֵר עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה: וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח
אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיַּחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן: וַיַּקְרֵב אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט:

תזריע וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר [19]אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר
וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא: וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: וּשְׁלֹשִׁים יוֹם
וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדְמֵי טָהָרָהּ בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת
יְמֵי טָהָרָהּ: לו וְאִם־נְקֵבָה תֵּלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי
טָהָרָהּ: וּבִמְלֹאת | יְמֵי טָהָרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר
לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן: וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְיָ וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ
זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה: וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים
אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֲרָה: פ
ישראל וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ
בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים:
וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ | לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ
נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ: וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶה
מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים: וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית:

19. אָמַר רַבִּי יִצְחָק אָמַר רַבִּי אַמִּי, אִישׁ מַזְרִיעַ תְּחִילָה יוֹלֶדֶת נְקֵבָה, אִשָּׁה מַזְרִיעַ תְּחִילָה יוֹלֶדֶת זָכָר, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר' (גמ' ברכות ס., נדה לא.)

מצרע וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: [20]זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן:
וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ: וְצִוָּה הַכֹּהֵן
וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וַעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזוֹב: וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט
אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים: לו אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז
וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת | הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם
הַחַיִּים: וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהַרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי
הַשָּׂדֶה: וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא
אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים: וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ
אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֶּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ
בַּמַּיִם וְטָהֵר: ישראל וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה
וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן: וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ
הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְיָ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם
וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְיָ:

אחרי מות וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְיָ וַיָּמֻתוּ: וַיֹּאמֶר יְיָ
אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת
אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת: בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר
בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה: כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד
יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם: וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה: וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת
אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ: לז וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְיָ פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד: וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיְיָ וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל: וְהִקְרִיב אַהֲרֹן
אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיְיָ וַעֲשָׂהוּ חַטָּאת: וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל
יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְיָ לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה: וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת
אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ: ישראל וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה
גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְיָ וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת:
וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְיָ וְכִסָּה | עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת
וְלֹא יָמוּת: וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה
שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ: וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ
אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי
הַכַּפֹּרֶת: וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל
מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם: וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה | בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ
עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל:

20. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב: 'זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע' זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרָתוֹ שֶׁל מוֹצִיא שֵׁם רַע. (גמ' ערכין טו:)

קדשים וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ
כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [21] אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
לוי למנהג פפד"מ אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: לוי וְכִי תִזְבְּחוּ
זֶבַח שְׁלָמִים לַיְיָ לְרֹצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ: בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ
יִשָּׂרֵף: וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה: וְאֹכְלָיו עֲוֹנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְיָ
חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ: וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר
וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט: וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם
אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: ישראל לֹא תִגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ: וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי
לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר
אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר: לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ:

אמר וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו:
כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו: וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה
אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא: לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחָלוֹ: לֹא־יקרחה יִקְרְחָה
קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת: קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְיָ לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ: לוי אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה
לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו: וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ
הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם: וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת
אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: ס וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ |
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם:
וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא: וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל
אֵת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְיָ: ישראל וְהוּא אִשָּׁה בִּבְתוּלֶיהָ יִקָּח:
אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה: וְלֹא־יְחַלֵּל
זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְיָ מְקַדְּשׁוֹ:

בחר סיני וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיְיָ: שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים
תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: לוי וּבַשָّנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיְיָ
שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר
שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ
וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ: וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָּל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל: ס

21. 'אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי ד' אֱלֹהֵיכֶם:' כּוּלְּכֶם חַיָּיבִין בְּכָבוֹדִי. (גמ' יבמות ה:, בבא מציעא לב.)
תַּנְיָא 'וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל' בְּמַכָּה לִבְנוֹ גָּדוֹל הַכָּתוּב מְדַבֵּר. (גמ' מועד קטן יז.)

ישראל וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים
תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה: וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים
תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם: וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ
לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ:
יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ
אֶת־נְזִרֶיהָ: כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת
תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ:

בחקתי [22]אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם: וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה
הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ: וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם
לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם: לו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד
וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם: וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם
לָחָרֶב: וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לָחָרֶב:
וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם: ישראל וַאֲכַלְתֶּם
יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ: וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם:
וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת:

במדבר וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית
לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם
בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם: מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ
אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן: וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֵּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אָבֹתָיו הוּא:
לו וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לְרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל
בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב: לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר: לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן:
לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר: לְבִנְיָמִן אֲבִידָן
בֶּן־גִּדְעֹנִי: לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל:
לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: אֵלֶּה קְרוּאֵי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי
יִשְׂרָאֵל הֵם: ישראל וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמֹת: וְאֵת כָּל־הָעֵדָה
הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְּדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם: כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי:

22. תָּנוּ רַבָּנָן 'אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ' אֵין 'אִם' אֶלָּא לְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים. (גמ' עבודה זרה ה.)

נשא וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם:
מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד
עֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד: זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא: לו וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד מִכְסֵּהוּ וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר־עָלָיו מִלְּמַעְלָה וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:
וְאֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ | פֶּתַח | שַׁעַר הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב
וְאֵת מֵיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי עֲבֹדָתָם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה לָהֶם וְעָבָדוּ: עַל־פִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו
תִּהְיֶה כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְכָל־מַשָּׂאָם וּלְכָל עֲבֹדָתָם וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם בְּמִשְׁמֶרֶת
אֵת כָּל־מַשָּׂאָם: זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר
בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן: ס ישראל בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית־אֲבֹתָם תִּפְקֹד אֹתָם: מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וָמַעְלָה וַעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד:
וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו:
וְעַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וַאֲדָנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כֵּלֵיהֶם וּלְכָל עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ
אֶת־כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם: זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד
בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן: [23] [כאן מסיימים בפפד"מ ובנותיה.]
יש מוסיפים וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם:
מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וַעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד:
וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם אַלְפַּיִם שְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי
כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה:

בהעלתך וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת
אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת: וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה: וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא
כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה: פ
לו וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם: וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם
לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם וְהִטַּהָרוּ:
וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶּן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת: וְהִקְרַבְתָּ
אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ישראל וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי יְיָ
וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם: וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְיָ מֵאֵת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְיָ: וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה
אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיְיָ לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם: וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן
וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיְיָ: וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם:

23. להבדיל בין הפקידה שבפסוק וַיִּפְקֹד, ובין הצווי שבראש הסדר עד הנה. אבל הנכון בעיני כבסידורים לעשות סוף הפ' במקום הסתומה 'בְּיַד־מֹשֶׁה', להבדיל בין מעשה בני קהת שהוא קדש קדשים ובין מעשה גרשון ומררי שהוא רק קדש. ונלמדנו ממחלק הסדרות, שעשה מצות פקידת קהת לסוף סדר במדבר, וצווי פקידת גרשון לתחלת סדר נשא. (דברי קהלת)

שלח וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם: וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר
פָּארָן עַל־פִּי יְיָ כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה: לוי [24]וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ
בֶּן־זַכּוּר: לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי: לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה: לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל
בֶּן־יוֹסֵף: לְמַטֵּה אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן: לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא: לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל
בֶּן־סוֹדִי: לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי: לְמַטֵּה דָּן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי: לְמַטֵּה אָשֵׁר
סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל: לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי: לְמַטֵּה גָּד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי: אֵלֶּה שְׁמוֹת
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ:
ישראל וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר:
וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֲחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב:
וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה
הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים: וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן
וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִכּוּרֵי עֲנָבִים:

קרח [25]וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת בְּנֵי
רְאוּבֵן: וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרֻאֵי מוֹעֵד
אַנְשֵׁי־שֵׁם: וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים
וּבְתוֹכָם יְיָ וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְיָ: לוי וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו: וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח
וְאֶל־כָּל־עֲדָתוֹ לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְיָ אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֶת אֲשֶׁר
יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו: זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ: וּתְנוּ בָהֵן | אֵשׁ וְשִׂימוּ
עֲלֵיהֶן | קְטֹרֶת לִפְנֵי יְיָ מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַר יְיָ הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי:
ישראל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי: הַמְעַט מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם
מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְיָ וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם:
וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְּנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה: לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים
עַל־יְיָ וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תלונו תַלִּינוּ עָלָיו: וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב
וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר
עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר:

24. 'וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר:' אָמַר רִבִּי יִצְחָק, דָּבָר זֶה מָסוֹרֶת בְּיָדֵינוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ, מְרַגְּלִים עַל שֵׁם מַעֲשֵׂיהֶם נִקְרְאוּ, וְאָנוּ לָא עָלְתָה בְּיָדֵינוּ אֶלָּא אֶחָד, 'סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל', 'סָתוּר' שֶׁסָּתַר מַעֲשָׂיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, 'מִיכָאֵל' שֶׁעָשָׂה עַצְמוֹ מָךְ. אָמַר רִבִּי יוֹחָנָן, אַף אָנוּ נֹאמַר, 'נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי' 'נַחְבִּי' שֶׁהֶחְבִּיא דְּבָרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, 'וָפְסִי' שֶׁפִּיסֵּא עַל מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. יְהוֹשֻׁעַ, כְּבָר בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה עָלָיו רַחֲמִים שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ:', יָ־הּ יוֹשִׁיעֲךָ מֵעֲצַת מְרַגְּלִים. (גמ' סוטה לד:)

25. 'וַיִּקַּח קֹרַח' אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ שֶׁלָּקַח מִקָּח רַע לְעַצְמוֹ. 'קֹרַח' שֶׁנַּעֲשָׂה קָרְחָה בְּיִשְׂרָאֵל, 'בֶּן־יִצְהָר' בֵּן שֶׁהִרְתִּיחַ עָלָיו אֵת כָּל הָעוֹלָם כַּצָּהֳרַיִם, 'בֶּן־קְהָת' בֵּן שֶׁהִקְהָה שִׁינֵּי מוֹלִידָיו, 'בֶּן־לֵוִי' בֵּן שֶׁנַּעֲשָׂה לְוָיָה בְּגֵיהִנֹּם. ...'דָּתָן' שֶׁעָבַר עַל דַּת אֵ-ל, 'אֲבִירָם' שֶׁאִיבֵּר עַצְמוֹ מַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, 'וְאוֹן' שֶׁיָּשַׁב בַּאֲנִינוּת, 'פֶּלֶת' שֶׁנַּעֲשׂוּ לוֹ פְּלָאוֹת, '(בן) [בְּנֵי] רְאוּבֵן:' בֵּן שֶׁרָאָה וְהֵבִין. (גמ' סנהדרין קט:)

חקת וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְיָ לֵאמֹר
דַּבֵּר | אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ
עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃
וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃
וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ
אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ לוי וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ
בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ
בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף | אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם
טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ ישראל למנהג פולין וְכִבֶּס הָאֹסֵף
אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת
עוֹלָם׃ ישראל למנהג אשכנז הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃
כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְיָ טִמֵּא וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ [26]זֹאת הַתּוֹרָה
אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי
פָּתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חָרֶב אוֹ
בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעַפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן
עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃

בלק וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד
כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל
אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃
לוי וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־[27]בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר פְּתוּרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ
לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃ וְעַתָּה לְכָה־נָּא
אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי
אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם
וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק׃ ישראל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם
דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְיָ אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־מוֹאָב עִם־בִּלְעָם׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי
הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלַי׃
הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָּבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ
וְגֵרַשְׁתִּיו׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃

26. אָמַר רִבִּי יוֹנָתָן, לְעוֹלָם אַל יִמְנַע אָדָם אֶת עַצְמוֹ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ וּמִדִּבְרֵי תוֹרָה וַאֲפִילוּ בְּשָׁעַת מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל', אֲפִילוּ בְּשָׁעַת מִיתָה תְּהֵא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, אֵין דִּבְרֵי מִתְקַיְּימִין אֶלָּא בְּמִי שֶׁמֵּמִית עַצְמוֹ עָלֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל'. (גמ' ברכות פג:, שבת פג:, גיטין נז:)

27. 'בִּלְעָם' 'בְּלָא עָם'. דָּבָר אַחֵר, 'בִּלְעָם' שֶׁ'בְּלָה עַם'. 'בֶּן־בְּעוֹר' שֶׁבָּא עַל בְּעִיר. תָּנָא, הוּא בְּעוֹר הוּא כּוּשָׁן רִשְׁעָתַיִם הוּא לָבָן הָאֲרַמִּי. בְּעוֹר שֶׁבָּא עַל בְּעִיר, כּוּשָׁן רִשְׁעָתַיִם דְּעָבַד שְׁתֵּי רִשְׁעֵיוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, אַחַת בִּימֵי יַעֲקֹב וְאַחַת בִּימֵי שְׁפוֹט הַשּׁוֹפְטִים, וּמַה שְׁמוֹ? לָבָן הָאֲרַמִּי שְׁמוֹ. כְּתִיב 'בֶּן־בְּעוֹר' וּכְתִיב 'בְּנוֹ בְּעֹר' (במדבר כד:ג). אָמַר רִבִּי יוֹחָנָן, אָבִיו בְּנוֹ הוּא לוֹ בִּנְבִיאוּת (גמ' סנהדרין קכ.)

פינחס וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי
נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם: לו 28 וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא
לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי
בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי: וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת
בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הִוא: פ
ישראל וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם: כִּי־צֹרְרִים הֵם לָכֶם
בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה
בְּיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר פְּעוֹר: וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ
וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר: שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ | כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרִחוֹ לֵאמֹר: מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

מטות וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ:
אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיְיָ אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו
יַעֲשֶׂה: וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיְיָ וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ: וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ
וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה
עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם: וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ
לֹא יָקוּם וַיְיָ יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ: וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא
שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ: וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרָהּ
אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ: וְאִם בְּיוֹם שָׁמְעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ
וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיְיָ יִסְלַח־לָהּ: לז וְנֶדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל
אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ: וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה:
וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ
יָקוּם: וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם | אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא
יָקוּם 29 אִישָׁהּ הֵפָרָם וַיְיָ יִסְלַח־לָהּ: ישראל כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִשָּׁהּ יְקִימֶנּוּ
וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ: וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ
אוֹ אֶת־כָּל־אֲסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרַשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ: וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם
אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֹנָהּ: אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ
בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ:

28. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, לָא נִתְכַּהֵן פִּינְחָס עַד שֶׁהֲרָגוֹ לְזִמְרִי, דִּכְתִיב: 'וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם' רַב אַשִׁי אָמַר, עַד שֶׁיָּשַׁם שָׁלוֹם בֵּין הַשְּׁבָטִים, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיִּשְׁמַע פִּינְחָס הַכֹּהֵן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה וְרָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל וגו'' (יהושע כב:ל), וְאֵידָךְ נַמִּי, וְהָכְתִיב: 'וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו'? כִּי כְּתִיב הַהוּא, בִּבְרָכָה הוּא דִּכְתִיב. וְאֵידָךְ נַמִּי, הָא כְּתִיב: 'וַיִּשְׁמַע פִּינְחָס הַכֹּהֵן' הַהוּא לְיַחֵס זַרְעוֹ אַחֲרָיו. (גמ' זבחים קא:)

29. תַּנְיָא 'אִישָׁהּ הֵפָרָם וַד' יְסַלַּח־לָהּ:' בַּמֶּה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, בְּאִשָּׁה שֶׁנָּדְרָה בְּנָזִיר, וְשָׁמַע בַּעְלָהּ וְהֵפֵר לָהּ, וְהִיא לֹא יָדְעָה שֶׁהֵפֵר לָהּ בַּעְלָהּ, וְהָיְתָה שׁוֹתָה יַיִן וּמִטַּמְּאָה לְמֵתִים. (גמ' נזיר כג., קידושין פא:)

מסעי אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:
וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְיָ וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם: וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס
בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה
לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם: לו וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְיָ בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְיָ
שְׁפָטִים: וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ בְּסֻכֹּת: וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם אֲשֶׁר בִּקְצֵה
הַמִּדְבָּר: ישראל וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם וַיָּשֻׁב עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בַעַל צְפֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל:
וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם
וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה: וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים
וַיַּחֲנוּ־שָׁם: וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף:

דברים אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף
בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב: אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ
בַּרְנֵעַ: וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֹתוֹ אֲלֵהֶם: לז אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֶת
עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי: בְּעֵבֶר הַיַّרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר
אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר: יְיָ אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה:
פְּנוּ | וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם
אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת: ישראל רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ
בָּאוּ וִרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם
אַחֲרֵיהֶם: וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם: יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה
אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב: יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים
וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם:

ואתחנן [30]וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְיָ בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר: אֲדֹנָי יְיָ אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ
אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ:
אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן:
לז וַיִּתְעַבֵּר יְיָ בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלַי רַב־לְךָ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר
הַזֶּה: עֲלֵה | רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר
אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל
אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה: וַנֵּשֶׁב בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר: פ

30. כַּמָּה יִשְׁהֶה בֵּין תְּפִלָּה לִתְפִלָּה? רַב הוּנָא וְרַב חִסְדָּא, חַד אָמַר, כְּדֵי שֶׁתִּתְחוֹנֵן דַּעְתּוֹ עָלָיו, וְחַד אָמַר, כְּדֵי שֶׁתִּתְחוֹלֵל דַּעְתּוֹ עָלָיו. מַאן דְּאָמַר כְּדֵי שֶׁתִּתְחוֹנֵן דַּעְתּוֹ עָלָיו 'וָאֶתְחַנַּן אֶל־ד', וּמַאן דְּאָמַר כְּדֵי שֶׁתִּתְחוֹלֵל דַּעְתּוֹ עָלָיו, דִּכְתִיב: 'וַיְחַל מֹשֶׁה'. (גמ' ברכות לז)

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ
וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם: לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם:
עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְיָ בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר
הִשְׁמִידוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ: וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם: ראה | רְאֵה לִמַּדְתִּי
אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְיָ אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ: וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת
כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה: כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים
קְרֹבִים אֵלָיו [31] כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו: וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם
כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם:

עקב וְהָיָה | עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ
אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ: וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ
וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ: בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ: וְהֵסִיר יְיָ
מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ:
וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד
אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הִוא לָךְ: ס כִּי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה
אוּכַל לְהוֹרִישָׁם: לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם:
הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְיָ
אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם: וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְיָ
אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֹבֵד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ: לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ
אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא: לוי וְנָשַׁל יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעַט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר
פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה: וּנְתָנָם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם:
וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ
אֹתָם: פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָּךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ
כִּי תוֹעֲבַת יְיָ אֱלֹהֶיךָ הוּא: וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ | תְּשַׁקְּצֶנּוּ
וְתַעֵב | תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא: פ
כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם: וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ
זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָו
אִם־לֹא: וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעֶבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן
הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְיָ יִחְיֶה הָאָדָם:

31. אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר אִינְיָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב, מְנַיִּין לְגֵזֶר דִּין שֶׁל צִבּוּר שֶׁאֵינוֹ נֶחְתָּם? וְהָכְתִיב 'נִכְתָּם עָוֹנֵךְ לְפָנַי' (ירמיה ב:כב)? אֶלָּא אַף עַל גַּב שֶׁנֶּחְתָּם נִקְרָע, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כַּד' אֱלֹדֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו:', וְהָא כְּתִיב 'דִּרְשׁוּ ד' בְּהִמָּצְאוֹ' (ישעיה נה:ו)? הָתָם בְּיָחִיד הָכָא בְּצִבּוּר. בְּיָחִיד אֵימַת? אָמַר רַבָּה בַּר אֲבוּהָ שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. (גמ' ראש השנה יח.)

ישראל שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה: וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ
כִּי כַּאֲשֶׁר יִסַּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ: וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו
וּלְיִרְאָה אֹתוֹ: כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים
בַּבִּקְעָה וּבָהָר: אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ: אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא
בְמִסְכֶּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהָרֶרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת:
הפסוק האחרון נקרא בהרמת קול וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

ראה רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה: אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְיָ
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם: וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם:
ס וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה
עַל־הַר גְּרִזִּים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל: הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ
בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה: כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן
לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ:
לוי למנהג פולין וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם:
לוי למנהג אשכנז אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ
לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה: אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר
עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת
כָּל־עֵץ רַעֲנָן: וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרִיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי
אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדְּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא: לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִּדְרְשׁוּ
וּבָאתָ שָׁמָּה: ישראל וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יָדְכֶם
וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם: וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל
מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה
הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו: כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה [32] אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְיָ
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם
וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח:

32. 'מְנוּחָה' זוּ (מִשְׁכָּן) שִׁילֹה, 'נַחֲלָה' זוּ יְרוּשָׁלַיִם. (גמ' מגילה י., זבחים קיט.)

שפטים [33] שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ
אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק: לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי
חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם: צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ: ס לוי לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ:
וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְיָ אֱלֹהֶיךָ: ס לֹא־תִזְבַּח לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ
מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְיָ אֱלֹהֶיךָ הוּא: ס כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְיָ
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְיָ־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ:
וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ | אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר
לֹא־צִוִּיתִי: וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמַעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֱשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת
בְּיִשְׂרָאֵל: וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהֻוא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה
אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתֶּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ: עַל־פִּי | שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה
עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד: יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ
וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: פ
כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם | לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ
וְקַמְתָּ וָעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט
אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט: וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ
לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהֻוא אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ: ישראל עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר
יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל:
וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֵת שָׁם אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ אוֹ
אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהֻוא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל: וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד:

כי תצא כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ: וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה
אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָּהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה: וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ
וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ: וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ
וְאֶת־אִמָּהּ יָרֵח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה: וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ
בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכֶּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ: ס

33. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, כָּל הַמַּעֲמִיד דַּיָּין (עַל הַצִּיבּוּר) שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, כְּאִילוּ נוֹטֵעַ אֲשֵׁירָה בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ', וְסָמִיךְ לֵיהּ 'לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ'. אָמַר רַב אַשִׁי, וּבִמְקוֹם שֶׁיֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, כְּאִילּוּ נְטָעוֹ אֵצֶל מִזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'אֵצֶל מִזְבַּח ד' אֱלֹהֶיךָ'. (גמ' סנהדרין ז:, עבודה זרה נב.)
תָּנוּ רַבָּנָן, מִנַּיִן שֶׁמַּעֲמִידִין שׁוֹפְטִים לְיִשְׂרָאֵל? תַּלְמוּד לוֹמַר 'שֹׁפְטִים...תִּתֶּן', שׁוֹטְרִים לְיִשְׂרָאֵל מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר 'שֹׁטְרִים תִּתֶּן'. שׁוֹפְטִים לְכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר 'שֹׁפְטִים...לִשְׁבָטֶיךָ', שׁוֹטְרִים לְכָל שֵׁבֶט וָשֵׁבֶט מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר 'שֹׁטְרִים...לִשְׁבָטֶיךָ'. שׁוֹפְטִים לְכָל עִיר וְעִיר מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר 'שֹׁפְטִים...לִשְׁבָטֶיךָ', שׁוֹטְרִים לְכָל עִיר וְעִיר מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר 'שֹׁטְרִים'...לִשְׁבָטֶיךָ'. רְבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אַחַת מְמוּנָּה עַל כּוּלָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: 'תִּתֶּן־לְךָ'. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, 'לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ' מִצְוָה בַּשֵּׁבֶט לָדוּן אֶת שִׁבְטוֹ. (גמ' סנהדרין טז:)

לו 34 כִּי־תִהְיֶין לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה
וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנוּאָה: וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל
לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר: כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ
פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה: ס
ישראל כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע
אֲלֵיהֶם: וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ: וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי
עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא: וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָּאֲבָנִים וָמֵת
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ:

כי תבוא וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ:
וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית | כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא
וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ:
לז וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְיָ אֱלֹהֶיךָ: וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי
אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב: וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ
הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: וַנִּצְעַק אֶל־יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת־קֹלֵנוּ
וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ: וַיּוֹצִאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא
גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים: וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ: וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִי יְיָ וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ: וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי
וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ: ס ישראל כִּי תְכַלֶּה לַעֲשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת
הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ: וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ
בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי
לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי: לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטֻמֵּא
וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: הפסוק האחרון נקרא
בהרמת קול הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

34. אָמַר רַב פָּפָא ... 'כִּי־תִהְיֶין לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה', וְכִי יֵשׁ אֲהוּבָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, וְיֵשׁ שְׂנוּאָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם? אֶלָּא 'אֲהוּבָה' אֲהוּבָה בְּנִישׂוּאֶיהָ, 'שְׂנוּאָה' שְׂנוּאָה בְּנִישׂוּאֶיהָ. (גמ' יבמות כג., קידושין סח.)

נצבים אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם
כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ:
לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם: לׄ״ לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם |
לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וְלְיַעֲקֹב: וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת: כִּי 35 אֶת־אֲשֶׁר
יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם: ישראל כִּי־אַתֶּם
יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם:
וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקֻּוצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם: פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם
אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אָוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד
אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה: וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה
הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה
אֶת־הַצְּמֵאָה: לֹא־יֹאבֶה יְיָ סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְיָ וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ
כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְיָ אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם: וְהִבְדִּילוֹ יְיָ לְרָעָה מִכֹּל
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה: וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם
אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנֵּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא
וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְיָ בָּהּ: גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָּל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ
וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם אֲשֶׁר הָפַךְ יְיָ בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ:
וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְיָ כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֲרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה: וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר
עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעُוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם: וַיִּחַר־אַף יְיָ בָּאָרֶץ הַהִוא
לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה: וַיִּתְּשֵׁם יְיָ מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה
וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אֲחֵרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה: הפסוק האחרון נקרא בהרמת קול הַנִּסְתָּרֹת לַיְיָ
אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

וילך וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה
אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיְיָ אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: יְיָ אֱלֹהֶיךָ הוּא |
עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ:

35. אָמַר לֵיהּ רַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרָבָא לְרַב אַשִׁי, גֵּרִים מַאי [במעמד הר סיני]? אָמַר לֵיהּ, אַף עַל גַּב דְּאִינְהוּ לָא הָווּ מַזְּלַיְיהוּ הָווּ דִּכְתִיב: 'אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי ד' אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם:'. (גמ' שבת קמו.) כְּתַנָּאִי, 'הַנִּסְתָּרֹת לַיְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם' לָמָּה נָקוּד עַל 'לָנוּ וּלְבָנֵינוּ', וְעַל עי"ן שֶׁבְּ'עַד'? מְלַמֵּד שֶׁלֹּא עָנַשׁ עַל הַנִּסְתָּרוֹת עַד שֶׁעָבְרוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַיַּרְדֵּן, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. אָמַר לוֹ רַבִּי נְחֶמְיָה וְכִי עָנַשׁ עַל הַנִּסְתָּרוֹת לְעוֹלָם? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר 'עַד־עוֹלָם'? אֶלָּא, כְּשֵׁם שֶׁלֹּא עָנַשׁ עַל הַנִּסְתָּרוֹת, כַּךְ לָא עָנַשׁ עַל עוֹנְשִׁין שֶׁבְּגָלוּי, עַד שֶׁעָבְרוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַיַּרְדֵּן. (גמ' סנהדרין מג:)

לו וְעָשָׂה יְיָ לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם: וּנְתָנָם
יְיָ לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם: חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ
מִפְּנֵיהֶם כִּי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ הֽוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ: ס ישראל וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ
וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְיָ לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם: וַיְיָ הֽוּא | הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הֽוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ
וְלֹא יַעַזְבֶךָ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת: וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי
הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְיָ וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ | שֶׁבַע שָׁנִים
בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת: בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: מנהג פפד"מ מסיימים כאן.
הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ
וְיָרְאוּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ
יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

האזינו הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה — וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי:
יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי — תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי
כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא — וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב:
36 כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא — הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:
לו הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ — כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט
אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל — צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא:
שִׁחֵת לוֹ לֹא בָנָיו מוּמָם — דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל:
הַ לְיְיָ תִּגְמְלוּ־זֹאת — עַם נָבָל וְלֹא חָכָם
הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָנֶךָ — הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָ:
ישראל זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר — שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ:
בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם — בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם
יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים — לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
כִּי חֵלֶק יְיָ עַמּוֹ — יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ:
יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר — וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן
יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֶנְהוּ — יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ:
כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף — יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ:

הפסוק האחרון נקרא בהרמת קול.

יְיָ בָּדָד יַנְחֶנּוּ — וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר:

---

36. אָמַר רַב יְהוּדָה, ... מִנַּיִן לְבִרְכַּת הַתּוֹרָה לְפָנֶיהָ מִן הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי שֵׁם ד' אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:'. (גמ' ברכות כא.)
תַּנְיָא, רַבִּי אוֹמֵר, 'כִּי שֵׁם ד' אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:' אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, בְּשָׁעָה שֶׁאֲנִי מַזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַתֶּם הָבוּ גוֹדֶל. (גמ' יומא לז.)
כְּתִיב, 'הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָ:', מְלַמֵּד שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹנְנִיּוֹת בָּאָדָם, שֶׁאִם נָהֲפַךְ אַחַת מֵהֶן אֵינוֹ יָכוֹל לִחְיוֹת.
תַּנְיָא, הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר,'הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָ:' כְּרַכָּא דְּכוּלָּה בֵּיהּ, מִמֶּנּוּ כֹּהֲנָיו מִמֶּנּוּ נְבִיאָיו מִמֶּנּוּ שָׂרָיו מִמֶּנּוּ מְלָכָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: 'מִמֶּנּוּ פִּנָּה מִמֶּנּוּ יָתֵד וגו'' (זכריה י:ד) (גמ' חולין נו:)

וזאת הברכה וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ:
37 וַיֹּאמַר יְיָ מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ
אשדת אֵשׁ דָּת לָמוֹ: אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ:
תּוֹרָה צִוָּה־לָּנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם
יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר: ס וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר
שְׁמַע יְיָ קול יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֶזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה: פ
לוי וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה:
הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָיו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ
וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ: יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטֹרֶת בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל
עַל־מִזְבְּחֶךָ: בָּרֵךְ יְיָ חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן: ס לְבִנְיָמִן
אָמַר יְדִיד יְיָ יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן: ס ישראל וּלְיוֹסֵף אָמַר
מְבֹרֶכֶת יְיָ אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת: וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ
יְרָחִים: וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם: וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה
תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים
יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה:

---

37. אָמַר רְבִי אָבִין בַּר רַב אַדָּא אָמַר רְבִי יִצְחָק, מִנַּיִן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַנִּיחַ תְּפִלִּין? שֶׁנֶּאֱמַר: 'נִשְׁבַּע ד׳ בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ' (ישעיה סב:ח), 'בִּימִינוֹ' זוֹ תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ:', 'וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ' אֵלּוּ תְּפִילִין, שֶׁנֶּאֱמַר: 'ד׳ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן' (תהלים כט:יא) (גמ' ברכות ו.) מִפְּנֵי מַה אֵין מְקַנְחִין בִּימִין אֶלָּא בִּשְׂמֹאל? אָמַר רָבָא, מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה נִיתְּנָה בִּימִין, שֶׁנֶּאֱמַר: 'מִימִינוֹ אֵשְׁדָּת לָמוֹ:' (שם סב.) רְבִי פִּנְחָס בְּשֵׁם רְבִי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ הַתּוֹרָה שֶׁנִּתַּן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, נִתְּנָה לוֹ אֵשׁ לָבָנָה חֲרוּתָה בְּאֵשׁ שְׁחוֹרָה, הֵיא אֵשׁ, מוּבְלֶלֶת בְּאֵשׁ, חֲצוּבָה מֵאֵשׁ, וּנְתוּנָה מֵאֵשׁ, דִּכְתִיב: 'מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ:' (גמ' שקליס טז:) תָּנָא דְּבֵי רְבִי יִשְׁמָעֵאל, 'מִימִינוֹ אֵשְׁדָּת לָמוֹ:' אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רְאוּיִין הַלָּלוּ שֶׁתִּנָּתֵן לָהֶם דַּת אֵשׁ. אִיכָּא דְּאָמְרֵי, דָּתֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ אֵשׁ, שֶׁאִלְמָלֵא (לא) אֵין כָּל אוּמָה וְלָשׁוֹן יְכוֹלִין לַעֲמוֹד בִּפְנֵיהֶם. (גמ' בילה כה:) תָּנוּ רַבָּנָן, קָטָן הַיּוֹדֵעַ לְנַעְנֵעַ חַיָּיב בְּלוּלָב, לְהִתְעַטֵּף חַיָּיב בְּצִיצִית, לִשְׁמוֹר תְּפִילִין, אָבִיו לוֹקֵחַ לוֹ תְּפִילִין, יוֹדֵעַ לְדַבֵּר אָבִיו לוֹמְדוֹ תּוֹרָה וּקְרִיאַת שְׁמַע. תּוֹרָה מַאי הִיא? אָמַר רַב הַמְנוּנָא, 'תּוֹרָה צִוָּה־לָּנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב:' קְרִיאַת שְׁמַע מַאי הִיא? פְּסוּק רִאשׁוֹן. (גמ' סכות מב.) דָּרַשׁ רְבִי שִׁמְלָאִי, שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת נֶאֱמְרוּ לוֹ לְמֹשֶׁה, שָׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ לַאוִין, כְּמְנִין יְמוֹת הַחַמָּה, וּמָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה עֲשֵׂה, כְּנֶגֶד אֵיבָרָיו שֶׁל אָדָם. אָמַר רַב הַמְנוּנָא, מַאי קְרָא? 'תּוֹרָה צִוָּה־לָּנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה' תּוֹרָה בְּגִימַטְרִיָּא שִׁית מְאָה וְחַד סְרֵי הֲוֵי, 'אָנֹכִי' וְ'לֹא־יִהְיֶה לְךָ' (שמות כ:ב,ג) מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם. (גמ' מכות כג:) אָמַר רָבָא, מִנַּיִן לִתְחַיַּית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: 'יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת' יְחִי רְאוּבֵן בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאַל־יָמוֹת לָעוֹלָם הַבָּא. (גמ' סנהדרין לב.) אָמַר רְבִי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רְבִי יוֹנָתָן, מַאי דִּכְתִיב? 'יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר: וְזֹאת לִיהוּדָה' כָּל אוֹתָן אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, הָיוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה מְגוּגְּלִין בָּאָרוֹן, עַד שֶׁבָּא מֹשֶׁה וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים. אָמַר לְפָנָיו: 'רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי גָּרַם לְרַאוּבֵן שֶׁיּוֹדֶה יְהוּדָה? מִמֶּנִּי ד׳ קוֹל יְהוּדָה'. עַל אֵיבָרֵיהּ לְשָׁפָא' לָא הֲווּ קָא מַסְּקֵי לִמְתִיבְתָּא דִּרְקִיעָא, 'וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ' לָא הֲוָה יָדַע מַאי קָאָמְרֵי רַבָּנָן, וּלְמִשְׁקַל וּמִטְרַח בַּהֲדֵי רַבָּנָן, 'יָדָיו רָב לוֹ' לָא הֲוָה סָלִיק לֵיהּ שְׁמַעְתָּתָא אַלִּיבָּא דְּהִלְכְתָא, 'וְעֶזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה:' (גמ' סוטה ז:, בבא קמא לב., מכות יא:) אָמַר רָבָא, לָא מַשְׁכַּחַתְּ צוּרְבָא מֵרַבָּנַן דְּמוֹרִי, אֶלָּא דְּאָתֵי מִשַּׁבָּט יִשָּׂשְׂכָר, לֵוִי דִּכְתִיב: 'יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל' יִשָּׂשְׂכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים לָדַעַת מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל'(דברי הימים א' יב:לג). (גמ' יומא כו.) תָּנָן, הָיָה עוֹמֵד וּמַקְרִיב, וְנוֹדַע שֶׁהוּא בֶּן גְּרוּשָׁה אוֹ בֶּן חֲלוּצָה, כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כּוּלָּן שֶׁהִקְרִיב עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ פְּסוּלִין, וּרְבִי יְהוֹשֻׁעַ מַכְשִׁיר. וְאַמְרִינַן, מַאי טְעְמָא דִּרְבִי יְהוֹשֻׁעַ? דִּכְתִיב: 'בָּרֵךְ ד׳ חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה'. (גמ' פסחים עב:, קידושין סו:, מכות יא:) אָמַר רְבִי לֵוִי בַּר חָמָא אָמַר רְבִי חָמָא בִּרְבִי חֲנִינָא, (בבית המקדש) רְצוּעָה הָיְתָה יוֹצְאָה מֵחֶלְקוֹ שֶׁל יְהוּדָה, וְנִכְנְסָה בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין, וְהָיָה בִּנְיָמִין הַצַּדִּיק מִצְטַעֵר עָלֶיהָ בְּכָל יוֹם לְנוֹטְלָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם' לְפִיכָךְ זָכָה בִּנְיָמִין הַצַּדִּיק וְנַעֲשָׂה אוּשְׁפִּיזְכָּן לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן:'. (גמ' יומא יב., מגילה כו, זבחים נג:) כְּתַנָּאֵי, 'חֹפֵף עָלָיו' זֶה מִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן, 'כָּל־הַיּוֹם' זֶה מִקְדָּשׁ שֵׁנִי, 'וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן:'. אֵלּוּ יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ. רַבִּי אוֹמֵר, 'חֹפֵף עָלָיו' זֶה הָעוֹלָם הַזֶּה, 'כָּל־הַיּוֹם' אֵלּוּ יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ, 'וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן:' זֶה הָעוֹלָם הַבָּא. (גמ' זבחים קיח:) תָּנָא רַב יוֹסֵף, הָרוֹצֶה לִטְעוֹם טַעַם תְּאֵנָה, יִפְנֶה לְמִזְרָחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ'. (גמ' יומא פג:) אָמַר רְבִי מַלַּאי מִשּׁוּם רְבִי יִצְחָק מִגְּדֹלָאָה, מִיּוֹם שֶׁפֵּירַשׁ יוֹסֵף מֵאֶחָיו לָא טָעַם טַעַם יַיִן, דִּכְתִיב: 'וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו:' (גמ' שבת קלט.)

סדר קריאה לראש חודש.

במדבר כח:ח-ח 38 וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי
לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי 39 תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: לי וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיְיָ
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: עלית כהן מסיים כאן אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה
בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית
רְבִיעִת הַהִין: ישראל עֹלַת תָּמִיד הָעֲשָׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין
40 לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיְיָ: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר
וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ: פ

41 וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ:
עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: פ

רביע וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה
תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה
בַשָּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה
לַיְיָ: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ
בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד 42 לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

---

38. מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת. ס"ת תורה. לומר שהעוסק בתורה כאילו הקריב קרבן (מנחות קי.): זֶה הָאִשֶּׁה. תגין על ה' אחרונה של 'הָאִשֶּׁה' לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם והעולה חביבה מכולם (ראה אבות שר"נ פ"ד ה"א) ועסקו בה' חומשי תורה ומעלה אני עליכם כאילו הקרבתם ה' מיני קרבנות (מנחות קי.): תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם. ר"ת תש"ל. שכל כך תמידין קרבין לשנה: לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד. קרי ביה 'ליום עולה', ששוחטים אותו במקום שהיום עולה (תמיד לא:): (בעל הטורים)

39. תַּנְיָא, בֶּן בַּג בַּג אוֹמֵר, מִנַּיִן לְתָמִיד שֶׁטָּעוּן בִּיקּוּר אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה? תַּלְמוּד לוֹמַר: 'תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ': וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר, 'וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ (הראשון) [הַזֶּה]' (שמות יב:ו), מַה לְּהַלָּן, טָעוּן בִּיקּוּר אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה, אַף כָּאן, טָעוּן בִּיקּוּר אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה. (גמ' ערכין יג:) אָמַר רַב טוֹבִי בַּר מַתְּנָה אָמַר רְבִי יֹאשִׁיָּה, מִנַּיִן לְמוּקְצֶה מִן הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: 'תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ': כָּל שֶׁעוֹשִׂין לוֹ שִׁימּוּר. (גמ' תמורה כט.) אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, בִּזְמַן שֶׁמְּנַסְּכִין יַיִן עַל גַּבֵּי מִזְבֵּחַ, פּוֹקְקִין אֶת הַשִּׁיתִּין, לְקַיֵּים מַה שֶׁנֶּאֱמַר: 'בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיְיָ': (גמ' סוכה מט:) תַּנְיָא, רְבִי אֶלְעָזָר בַּר רְבִי צָדוֹק אוֹמֵר, לוּל קָטָן הָיָה בֵּין כֶּבֶשׂ לַמִּזְבֵּחַ, בְּמַעֲרָבוֹ שֶׁל כֶּבֶשׂ, אַחַת לְשִׁבְעִים שָׁנָה פִּרְחֵי כְּהוּנָּה יוֹרְדִין בּוֹ, וּמְבִיאִין יַיִן קָרוּשׁ שֶׁהוּא דּוֹמֶה לְעִגּוּלֵי דְּבֵילָה, וְשׁוֹרְפִין אוֹתָהּ בִּקְדוּשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיְיָ': (גמ' מעילה יח:)

40. אָמַר רַבָּה בַּר עוּלָא, אָמַר קְרָא 'לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד' אֵיזֶהוּ כֶּבֶשׂ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ 'אֶחָד'? הֲוֵי אוֹמֵר זֶה תָּמִיד שֶׁל שַׁחַר, וְרַבָּנָן מַאי 'אֶחָד'? מְיוּחָד שֶׁבְּעֶדְרוֹ. (גמ' יומא לד:)
שָׁאַל רְבִי עֲקִיבָא אֶת רְבִי נְחוּנְיָא הַגָּדוֹל ... רַבִּי אִם נֶאֱמַר 'כֶּבֶשׂ' לָמָּה נֶאֱמַר 'אֶחָד'? אָמַר לְהוּ, 'אֶחָד'? מְיוּחָד שֶׁבְּעֶדְרוֹ. (גמ' מגילה כח.)

41. מוּסָפִין שֶׁל שַׁבָּת, וַדַּאי [ששני כבשים] צְרִיכִין שֶׁיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶן שָׁוִין. (גמ' יומא סב:)

42. אָמַר רְבִי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, מַה נִּשְׁתַּנָּה שָׂעִיר שֶׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ 'לַיְיָ'? אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שָׂעִיר זֶה יְהֵא כַּפָּרָה עַל שֶׁמִּיעַטְתִּי אֶת הַיָּרֵחַ. אִם כֵּן לִימָא קְרָא עַל ד', מַאי 'לַיְיָ'? לִכְדַאֲמָרָן. וְאֵימָא כּוּלֵּיהּ לְהָכִי הוּא דְּאָתָא? אִם כֵּן נִימָא קְרָא חַטַּאת ד', מַאי 'לַיְיָ'? שָׁמְעַת מִינָּהּ תַּרְתֵּי. (גמ' שבועות ט., חולין ס:)

סדר הקריאה לתענית ציבור.

בתענית ציבור קוראים ג' אנשים בסדר כי תשא וקוראים לכהן ויחל משה עד סוף פסקא לעשות לעמו,
ומדלגים עד פרשת פסל לך וקוראים ללוי ויאמר ה' אל משה פסל לך עד ההר ההוא,
ולישראל שהוא מפטיר קוראים ויפסל שני לחת עד עשה עמך.

43 **וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְיָ אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְיָ יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה** קהל ואחר כך קורא **שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ: זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם: וַיִּנָּחֶם יְיָ עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ: פ**

לו **וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר: וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר** 44 **גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא:** שלישי (במנחה מפטיר) **וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים: וַיֵּרֶד יְיָ בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְיָ: וַיַּעֲבֹר יְיָ | עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא** קהל ואחר כך קורא **יְיָ | יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד | עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלִּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים: וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא** קהל ואחר כך קורא **וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם**
45 **אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְיָ כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ:**

ביסעיה פרק נ"ה **הפטרה לתענית ציבור.**

דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְיָ וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי

43. 'וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְ"ד', אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר, מְלַמֵּד שֶׁעָמַד מֹשֶׁה בִּתְפִלָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַד שֶׁהֶחֱלָהוּ. וְרָבָא אָמַר, עַד שֶׁהֵפַר לוֹ נְדָרוֹ. כְּתִיב הָכָא, 'וַיְחַל', וּכְתִיב הָתָם, 'לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ' (במדבר ל:ג), וְאָמַר מַר הוּא אֵינוֹ מֵיחַל אֲבָל אֲחֵרִים מְחִלִּין לוֹ. ... תַּנְיָא, רִבִּי אֶלְעָזָר הַגָּדוֹל אוֹמֵר, מְלַמֵּד שֶׁעָמַד מֹשֶׁה בִּתְפִלָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַד שֶׁאֶחֱזוּתוּ אֲחִילוּ. מַאי אֲחִילוּ? אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר אֵשׁ שֶׁל עֲצָמוֹת. אָמַר אַבַּיֵּי, אֶשְׁתָּא דְּגַרְמֵי. 'זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ', מַאי בְּךָ? אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִלְמָלֵא נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, הָיִיתִי אוֹמֵר כְּשֵׁם שֶׁשָּׁמַיִם וְאָרֶץ בְּטֵלִים כָּךְ שְׁבוּעָתְךָ בְּטֵלָה, וְעַכְשָׁיו שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל, מַה שִּׁמְךָ הַגָּדוֹל חַי וְקַיָּים לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים, כָּךְ שְׁבוּעָתְךָ קַיֶּמֶת לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. 'וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי', הַאי 'אֲשֶׁר אָמַרְתִּי' אֲשֶׁר אָמַרְתָּ מִיבָּעֵי לֵיהּ? אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר, עַד כָּאן דִּבְרֵי תַלְמִיד מִכָּאן וְאֵילָךְ דִּבְרֵי הָרַב. וּרְבִי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר, אִלּוּ וָאִלּוּ דִּבְרֵי תַלְמִיד אֶלָּא כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם דְּבָרִים שֶׁאָמַרְתָּ לִי לֵךְ אֱמוֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל בִּשְׁמִי, הָלַכְתִּי וְאָמַרְתִּי לָהֶם בְּשִׁמְךָ, עַכְשָׁיו מָה אֲנִי אוֹמֵר לָהֶם. **(גמ' ברכות לב.)**

44. רִבִּי יוֹסִי אוֹמֵר לֹא מְקוֹמוֹ שֶׁל אָדָם מְכַבְּדוֹ, אֶלָּא אָדָם מְכַבֵּד אֶת מְקוֹמוֹ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּהַר סִינַי, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַשְּׁכִינָה שְׁרוּיָה עָלָיו, אָמְרָה תּוֹרָה: 'גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא:' נִסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה מִמֶּנּוּ, אָמְרָה תּוֹרָה: 'בְּמִשְׁךְ הַיּוֹבֵל הַמָּה יַעֲלוּ בָהָר:' (שמות יט:יג). **(גמ' תענית כח:)**

45. **במנחה של תענית אסתר, קוראים את המילים 'אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ' בניגון קדמא ואזלא של מגילת אסתר.**

נְאֻם יְיָ: כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאֶרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם:
כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ
וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל: כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם
כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיו: כִּי־בְשִׂמְחָה תֵּצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן
הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף: תַּחַת הַנַּעֲצוּץ
יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תחת וְתַחַת הַסִּרְפָּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיְיָ לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת:
כֹּה אָמַר יְיָ שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת: אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ
יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע: וְאַל־יֹאמַר
בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוֶה אֶל־יְיָ לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְיָ מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי
עֵץ יָבֵשׁ:
כִּי־כֹה | אָמַר יְיָ לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים
בִּבְרִיתִי: וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר
לֹא יִכָּרֵת: וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְיָ לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְיָ לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים
כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי: וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית
תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים:
נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו:

סדר הקריאה לחנוכה.

ביום הראשון של חנוכה קורין בסדר נשא מן ויהי ביום כלות משה וגו׳.

וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם: וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי
הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים: וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְיָ שֵׁשׁ־עֶגְלַת צָב וּשְׁנֵי־עָשָׂר בָּקָר
עֶגְלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן: לוי למנהג פולין וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי
עֲבֹדָתוֹ: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם: אֵת | שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת
אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם: וְאֵת | אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן
לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן: לוי למנהג אשכנז וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן
כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ: וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ
וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ: וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד
לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ: ס ישראל וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ
נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה
זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב:

ביום ב׳ קוראים לכהן **ביום השני** עד **מלאה קטרת**, ללוי עד **נתנאל בן צוער**, לישראל **ביום השלישי** עד סוף פסקא; ח"ק
ביום ג׳ לכהן **ביום השלישי** עד **מלאה קטרת**, ללוי עד **אליהב בן חלן**, לישראל **ביום הרביעי** עד סוף פסקא.
וכן בכל יום קוראים לכהן בסדר היום עד **מלאה קטרת** וללוי עד סוף פסקא, ולישראל ביום שלאחריו
עד סוף פסקא. ואחריו חצי קדיש.

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעַר נְשִׂיא יִשָּׂשְׂכָר: הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר: פ

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: פ

בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: פ

בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: פ

בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: פ

ביום הששי של חנוכה הוא לעולם **ראש חודש** ואומרים קדיש תתקבל אחר הלל, ומוציאים ב׳ **ספרי תורה**. בראשון קוראים פרשת התמיד (במדבר כ"ח), כהן עד **רביעית** החין, לוי עד **ונסכה**, ישראל פרשת **ראש חודש** כולה, רביעי קוראים בספר תורה שני ביום הששי, ואחריו חצי קדיש. ביום ז׳ של חנוכה קוראים ביום השביעי וביום השמיני. ואם הוא **ראש חודש** קוראים בספר תורה א׳ כדאתמול, ולרביעי קוראים בספר תורה שני ביום השביעי, ואחריו חצי קדיש.

בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד: פ

ביום שמיני של חנוכה קוראים ביום השמיני עד וידבר אליו.

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר: פ

בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי: פ

בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: פ

בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: פ

בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: פ

זֹאת | חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה: שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה: כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילֵם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת: וְכֹל בְּקַר | זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ: וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו: כאן מסיימים בפפד"מ ובנותיה.

[46] יש קהילות מוסיפים עד זה מסדרה בהעלתך.

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת: וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה: וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה: פ

סדר הקריאה לפורים

בפורים קורין שלשה אנשים בסוף סדרה בשלח

וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה: לו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק: וְיָדֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב: פ

ישראל וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם: וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְיָ | נִסִּי: וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיְיָ בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר:

סדר הקריאה לחול המועד של פסח.

ליום ראשון דחול המועד (י"ז ניסן).

מוציאין שני ספרי תורה וקורין בספר תורה הראשון בסדרה בא פרשת קדש לי ומתחלק לג' גברי.

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְיָ אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ: הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: לו וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ יְיָ אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיְיָ: מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְיָ בְּפִיךָ כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְיָ מִמִּצְרָיִם: וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה: פ

ישראל וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְיָ אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ: וְהַעֲבַרְתָּ כָּל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיְיָ וְכָל־פֶּטֶר | שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיְיָ: וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה: וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְיָ כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיְיָ כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה: וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרָיִם:

---

46. המנהג להמשיך את קריאת התורה עם תחילת בהעלתך (אגב, היום האחרון של חנוכה, נקרא באשכנז, 'חנוכת המזבח'), הוא מנהג אושטרייך ומנהג פולין, ולא מנהג אשכנז.

בספר תורה שני קוראים בכל יום לרביעי והקרבתם בסדר פינחס.

וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנָיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם: וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ: עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים: וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם: מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה: כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיְיָ עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ: וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: ס

אין חולצין [47] התפילין אחר קריאת 'קדש לי' ביום ראשון של חול המועד אלא מניחים אותם לכל התפלה.

ליום שני דחול המועד (י"ח ניסן). קורין בספר תורה הראשון בסדרה משפטים פרשת אם כסף תלוה.

אִם־כֶּסֶף | תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תָשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ: אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי: ס לו אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר: מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי: כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוּ־לִי: וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ: ס לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס: לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת: וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ: ס כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: ס כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעָזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: ס ישראל לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ: מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע: וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים: וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר: וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ: שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה: אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן | יְיָ: לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר: רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ: פ

בספר תורה שני קוראים והקרבתם בפרשת פינחס כמו ביום הראשון של חול המועד.

47. פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוּפָן מַאי נִיהוּ? אָמַר רַב, קַרְקַפְתָּא דְּלָא מַנַּח תְּפִילִין. פּוֹשְׁעֵי אוּמּוֹת הָעוֹלָם בְּגוּפָן? אָמַר רַב, בַּעֲבֵירָה. (גמ' ראש השנה יז.)

ליום ג׳ דחול המועד (י״ט ניסן). קורין בספר תורה א׳ בסדר כי תשא פרשת פסל לך.

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה [48] פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי
וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר: וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן
וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא: וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר
וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים: וַיֵּרֶד יְיָ בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ
שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְיָ: וַיַּעֲבֹר יְיָ | עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְיָ | יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד
וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד | עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים
וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים: וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: וַיֹּאמֶר אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ
וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר
לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְיָ כִּי־נוֹרָא
הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ:

לו שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי
וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה
לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ: כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן:
כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְיָ קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא: פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ
וְזָנוּ | אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ: וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ
בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן: אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ: ישראל אֶת־חַג
הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם: כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזְכָּר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה: וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה
וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת: וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג
הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן | יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:
כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת
אֶת־פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה: לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר
זֶבַח חַג הַפָּסַח: רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ:

48. אָמַר רַבִּי (נחמיה) חָמָא בֵּי רַבִּי חַנִינָא, מִפְּסוֹלֶת שֶׁל לוּחוֹת הֶעֱשִׂיר מֹשֶׁה, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: 'פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים', 'פְּסָל־לְךָ', שֶׁתְּהֵא הַפְּסוֹלֶת שֶׁלְּךָ. (גמ׳ שקלים יד:)
אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, אָמַר לֵיהּ (לוֹ) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, יִישַׁר כֹּחֲךָ שֶׁשִּׁבַּרְתָּ. (גמ׳ יבמות סב., בבא בתרא יד:, מנחות לט:)
אָמַר רַבִּי חָנָא וְאִיתֵּימָא רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, מַאי דִּכְתִיב: 'אֶרֶךְ אַפַּיִם' וְלָא כְּתִיב אֶרֶךְ אַף? אֶרֶךְ אַפַּיִם לְצַדִּיקִים וְלִרְשָׁעִים. (גמ׳ עירובין כב., בבא קמא נב:)

בספר תורה ב' קוראים והקרבתם בפרשת פינחס כמו ביום הראשון של חול המועד.
ביום ד' דחול המועד (כ' ניסן). קורין בספר תורה א' בסדר בהעלתך פרשת וידבר ה' אל משה במדבר סיני.

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂת הַפֶּסַח: וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לוי וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא: וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְיָ בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְיָ לָכֶם: פ
ישראל וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה־טָמֵא | לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַיְיָ: בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: לֹא־יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי | קָרְבַּן יְיָ לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיְיָ כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ: ס

בספר תורה ב' קוראים והקרבתם בפרשת פינחס כמו ביום ראשון של חול המועד.

סדר הקריאה לתשעה באב.

בתשעה באב שחרית קוראים ג' אנשים בסדרה ואתחנן פרשת כי תוליד, והשלישי הוא מפטיר.
וקוראים בניגון עצב ולא בטעמי המקרא.

כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ: הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן: וְהֵפִיץ יְיָ אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְיָ אֶתְכֶם שָׁמָּה: וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן: וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: לוי בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ: כִּי אֵל רַחוּם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם: כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים | אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמַיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ: הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי: אוֹ | הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ: מפטיר מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָ וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם: לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה: וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד: וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים: פ

הפטרה לתשעה באב.
בקול בכי בלא טעמים (אף לא בטעמי איכה).

ירמיה סמן ח׳

אָסֹף אֲסִיפֵם נְאֻם־יְיָ אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן וְאֵין תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה וְהֶעָלֶה נָבֵל וָאֶתֵּן לָהֶם יַעַבְרוּם:
עַל־מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים הֵאָסְפוּ וְנָבוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר וְנִדְּמָה־שָּׁם כִּי יְיָ אֱלֹהֵינוּ הִדְּמָנוּ
וַיַּשְׁקֵנוּ מֵי־רֹאשׁ כִּי חָטָאנוּ לַיְיָ: קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב לְעֵת מַרְפֵּה וְהִנֵּה בְעָתָה: מִדָּן נִשְׁמַע
נַחֲרַת סוּסָיו מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו רָעֲשָׁה כָּל־הָאָרֶץ וַיָּבוֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר
וְיֹשְׁבֵי בָהּ:
כִּי הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּכֶם נְחָשִׁים צִפְעֹנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם לָחַשׁ וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם נְאֻם־יְיָ: מַבְלִיגִיתִי
עֲלֵי יָגוֹן עָלַי לִבִּי דָוֶי: הִנֵּה־קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מַרְחַקִּים הֲיָ אֵין בְּצִיּוֹן אִם־מַלְכָּהּ
אֵין בָּהּ מַדּוּעַ הִכְעִסוּנִי בִּפְסִלֵיהֶם בְּהַבְלֵי נֵכָר: עָבַר קָצִיר כָּלָה קָיִץ וַאֲנַחְנוּ לוֹא נוֹשָׁעְנוּ:
עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי הָשְׁבַּרְתִּי קָדַרְתִּי שַׁמָּה הֶחֱזָקָתְנִי: הֲצָרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם־רֹפֵא אֵין שָׁם
כִּי מַדּוּעַ לֹא עָלְתָה אֲרֻכַת בַּת־עַמִּי: מִי־יִתֵּן רֹאשִׁי מַיִם וְעֵינִי מְקוֹר דִּמְעָה
וְאֶבְכֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי: מִי־יִתְּנֵנִי בַּמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים וְאֶעֱזְבָה
אֶת־עַמִּי וְאֵלְכָה מֵאִתָּם כִּי כֻלָּם מְנָאֲפִים עֲצֶרֶת בֹּגְדִים: וַיִּדְרְכוּ אֶת־לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר
וְלֹא לֶאֱמוּנָה גָּבְרוּ בָאָרֶץ כִּי מֵרָעָה אֶל־רָעָה | יָצָאוּ וְאֹתִי לֹא־יָדָעוּ נְאֻם־יְיָ: אִישׁ מֵרֵעֵהוּ
הִשָּׁמֵרוּ וְעַל־כָּל־אָח אַל־תִּבְטָחוּ כִּי כָל־אָח עָקוֹב יַעְקֹב וְכָל־רֵעַ רָכִיל יַהֲלֹךְ: וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ
יְהָתֵלוּ וֶאֱמֶת לֹא יְדַבֵּרוּ לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ: שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּמִרְמָה
מֵאֲנוּ דַעַת־אוֹתִי נְאֻם־יְיָ: לָכֵן כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרְפָם וּבְחַנְתִּים כִּי־אֵיךְ
אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי: חֵץ שׁוֹחֵט לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִּבֵּר בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת־רֵעֵהוּ
יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ: הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקֹד־בָּם נְאֻם־יְיָ אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם
נַפְשִׁי: עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר
וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ: וְנָתַתִּי אֶת־יְרוּשָׁלַם לְגַלִּים
מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב: מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת
וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְיָ אֵלָיו וְיַגִּדָהּ עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַּמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר: וַיֹּאמֶר יְיָ
עַל־עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־הָלְכוּ בָהּ: וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי
שְׁרִרוּת לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם אֲבוֹתָם:
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים
מֵי־רֹאשׁ: וַהֲפִצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הֵמָּה וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב
עַד כַּלּוֹתִי אוֹתָם:
כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת הִתְבּוֹנָנוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ וְתָבוֹאנָה:
וּתְמַהֵרְנָה וְתִשֶּׂנָה עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה וַעַפְעַפֵּינוּ יִזְלוּ־מָיִם: כִּי קוֹל נְהִי
נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדַּדְנוּ בֹשְׁנוּ מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ: כִּי־שִׁמְעָנָה
נָשִׁים דְּבַר־יְיָ וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה: כִּי־עָלָה
מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת: דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־יְיָ
וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקֹּצֵר וְאֵין מְאַסֵּף: כֹּה | אָמַר
יְיָ אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ:
כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְיָ עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְיָ:

סדר הקריאה לחול המועד של סכות.[49]

בחול המועד של סכות מוציאין ספר תורה אחד וקוראים בו ד' אנשים בקרבנות החג בסדר פינחס.
ביום הראשון דחול המועד קוראים לכהן ביום השני, ללוי ביום השלישי, לישראל ביום הרביעי,
לרביעי חוזרים למעלה וקוראים ביום השני וביום השלישי שהם ספיקא דיומא,
וכן כל חול המועד קוראים לרביעי ספיקא דיומא. ואחריו חצי קדיש.

וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם עָשָׂר אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם: ס

וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עֲשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: ס

וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: ס

וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: ס

וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ: ס

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם: וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: ס

בהושענא רבה קוראים לכהן וביום החמישי, ללוי וביום הששי, לישראל וביום הששי וביום השביעי.
<u>בארץ ישראל:</u> הרביעי חוזר וקורא וביום השביעי. <u>בחוץ לארץ:</u> הרביעי חוזר וקורא וביום הששי וביום השביעי.

וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: ס

וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ: ס

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם: וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: ס

==========

49. בקריאת התורה יש נוהגים בארץ ישראל כבחוץ לארץ לקרוא גם את הקריאה של יום אתמול ויום המחר, כמסורת אשכנז שהובאה להלכה ברמ"א (כשיטת 'מור וקציעה', 'ביכורי יעקב' ו'בהר יראה', שגם בארץ ישראל יש מקום לקריאה לפי הסדר הזה, מפני שאינה מחמת ספיקא דיומא, וכעין סדר זה נהגו לקרוא גם הספרדים בארץ ישראל בימי מהרלב"ח). (מכון מורשת אשכנז)
תָּנָא בְּשֵׁם רְבִּי מֵאִיר, כָּל מִי שֶׁקָּבוּעַ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּמְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ, וְאוֹכֵל פֵּירוֹתָיו בְּטָהֳרָה, וְקוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע בַּבּוֹקֶר וּבָעֶרֶב, יְהֵא מְבוּשָׂר שֶׁבֶּן עוֹלָם הַבָּא הוּא. (גמ' שקלים ט:)
רְבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר, נֶאֱמַר בַּשֵּׁנִי 'וְנִסְכֵּיהֶם', בַּשְּׁשִׁי 'וְנִסְכֵּיהָ', בַּשְּׁבִיעִי 'כְּמִשְׁפָּטָם', הֲרֵי מֵ"ם יו"ד מֵ"ם, מַיִם מִכָּאן רָמַז לְנִיסּוּךְ מַיִם מִן הַתּוֹרָה. (גמ' שבת קג:, תענית ב:)

"Consecrated on November 9th 1866 in the spirit of tolerance, racial hatred destroyed it (the synagogue) on November 9th 1938." Friedrich Hofmann 1960

First Synagogue
1731 - 1866

The Former Jewish School, Community Center & Mikveh erected in 1877

Bad Homburg Synagogues and Community Buildings

Second Synagogue
1866 - 1938

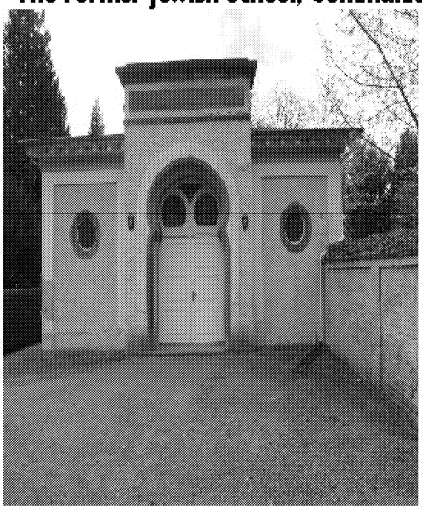

Bad Homburg Cemetery 1863 - 1967

Seulberg Cemetery 1580 - 1869

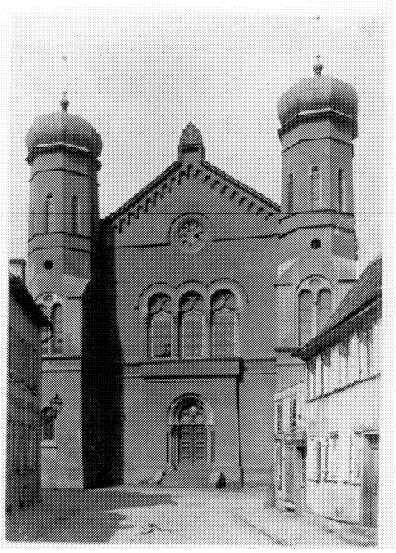

"Consecrated on November 9th 1866 in the spirit of tolerance, racial hatred destroyed it (the synagogue) on November 9th 1938." Friedrich Hofmann 1960

TORAH EINWEIHUNG

Sometorium Dr. GOLDSCHMIDT
GONZENHEIM

Oberkantor HERZ
Rabbiner Dr. WRESCNER mit TORAH
S. GOLDSCHMIDT Dr. GOLDSCHMIDT
Telle DAMBERGER MORITZ KAHN
LUDWIG KAHN
JULIUS HAAS JULIUS HIRSCH
ADRAMOFF LISKEWITCH
andere nicht bekannt

3705/4 BAD HOMBURG

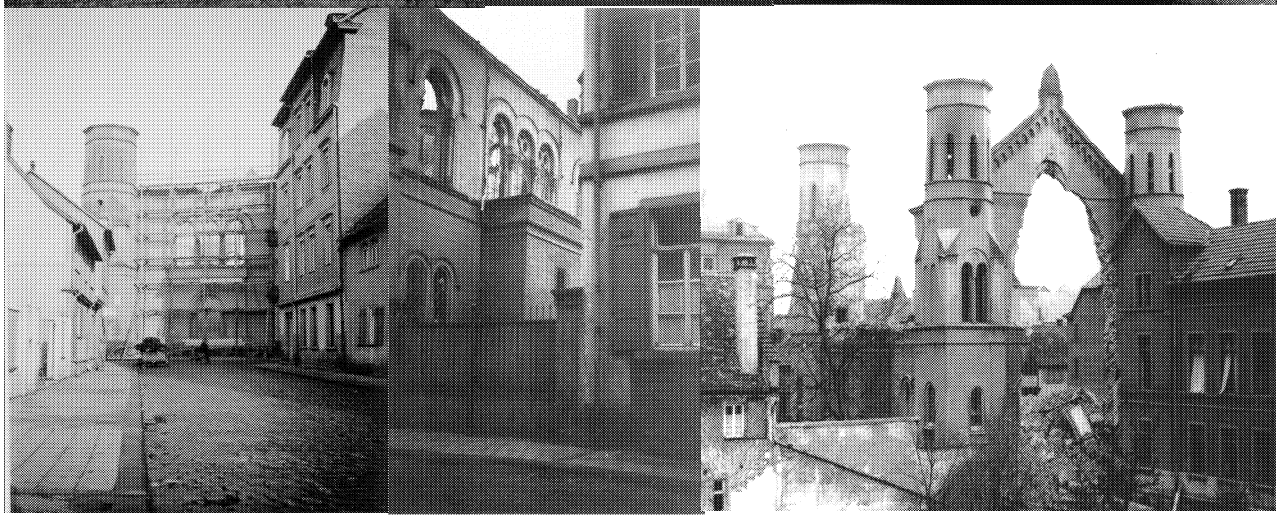

The city's name Homburg, which was derived from the castle "Hohenberg", appeared in 1500 for the first time. By 1528 the city was renamed Homburg vor der Höhe, (translated as "Homburg in front of the height"). "The prefix "Bad", which recalls the English equivalent "bath", indicates a spa town. The town is best known for its medicinally used mineral waters and spa. The eight mineral springs which form the attraction of the town to strangers, belong to the class of saline acidulous chalybeates and contain a considerable proportion of carbonate of lime. Their use is beneficial for diseases of the stomach and intestines, and externally, for diseases of the skin and rheumatism.

Homburg is in the Prussian province of Hesse-Nassau, prettily situated at the south-east foot of the Taunus Mountain range, located 12 kilometers north of Frankfurt-Am-Main, with which it is connected by rail. The local population is approximately 52,000. The tallest peak in the range is the 878 meters high Großer Feldberg. Other notable peaks are the Kleiner Feldberg (825 meters) and the Altkönig (798 meters).

Homburg consists of an old and a new town, the latter, founded by the Landgrave Frederich II of Hessen-Homburg (d. 1708). Beside the palatial edifices erected in connection with the mineral water-cure, there are churches of various denominations, Lutheran, Roman Catholic, Russian Greek and Anglican, schools and benevolent institutions. On a neighboring hill stands the palace of the former landgraves, built in 1680 and subsequently enlarged and improved. The “Weisser Turm” (White Tower), 56 meters in height, is said to date from Roman times, and certainly existed under the lords of Eppstein, who held the district in the twelfth century. The palace is surrounded by extensive grounds, laid out in the manner of an English park.

Homburg’s renown began when Princess Elizabeth, born in Buckingham Palace in 1770, married Frederich of Hessen-Homburg in 1814 and used her wealth to benefit the town. The first spa was named after her and opened in 1834. Homburg acquired a new tourist formula based on attracting the sporty and aristocratic Englishman. A casino was built by the brothers François and Louis Blanc and, owing to its gaming-tables which were set up soon after, the town rapidly became one of the favorites and most fashionable health-resorts in Europe." The Blanc brothers founded both “Casino Bad Homburg” and “Monte-Carlo Casino” in Monaco. But changes occurred, Hessen-Homburg was allied with Austria which lost the war to and was absorbed into Prussia in 1866. Kaiser Wilhelm I promptly ejected the Blancs, who took their gambling know-how to Monte Carlo. “Casino Bad Homburg” was opened again after the Second World War in 1948. Homburg was visited by such celebrities as Robert Louis Stevenson in 1850, Fyodor Dostoevsky in 1870, and Oscar Wilde together with Lord Alfred Douglas in 1892.

Known as the “Home of Golf in Germany”, Der Royal Homburger Golf Club (RHGC) is the third oldest golf club in the country. The history of the Club is unique. Among others, members of the British royal family and the Russian Czar's family spent considerable time in the town. Albert Edward, Prince of Wales, son of Queen Victoria, and later Edward VII, King of Great Britain, and Ireland, the Great-Grandfather of Her Majesty, Queen Elizabeth II, accompanied by family members, their friends from the Royal Families of Japan, Siam, Greece and Germany, spent, over a period covering more than 30 years, part of their summer in Homburg. Therefore, the Prince of Wales enjoyed an extensive and intimate relationship with the town. In 1889 the English guests approached the town council with the request to build a golf course in the town’s centrally located and

extensive park. After approval was received, the golf course was built by Major General R.W. Duff, who, ten years later, became the Honorary Secretary of the club when it was founded in 1899. Smaller than originally built, this course is still in existence. It is Germany's oldest, one of two courses, and still available for use by the public.

Although there had been a castle here from around the twelfth century, the present (and rather more comfortable) Schloß dates mostly from the rebuilding carried out by Paul Andrich in 1678 for Landgrave Friedrich II. This originally two-story palace was the first new addition to be built after the Thirty Years War. For many generations it was the residence of the Landgraves of Hessen-Homburg until 1866, when the dynasty died out and the castle passed to Prussia - at which point the German Emperors "discovered" Homburg. Kaiser Wilhelm II declared the Schloß an imperial summer residence in 1888, began construction of the huge Imperial Church next door and made the town his own with his delightful architecture. The Kaiser and family were frequent visitors to the spa town. During WWI, the Kaiser directed the war from there.

The homburg hat is a formal felt hat characterized by a single dent running down the center of the crown (called a "gutter crown"), a stiff brim shaped in a "kettle curl" and a bound edge trim. The Homburg was originally founded in a Homburg hat factory in 1806. It was popularized by England's King Edward VII (1841-1910) after he visited Homburg and brought back a hat of this style. Edward VII saw the hat for the first time on his nephew, Kaiser Wilhelm II in Homburg. Wilhelm II wore the hat in a green variant as an accessory to his hunting uniform.

The establishments connected with the springs are arranged on a scale of great magnificence, and include the Kurhaus (built from 1841-1843), with a theatre, the Kaiser Wilhelmsbad and the Kurhausbad. They lie grouped round a pretty park which also furnishes visitors with facilities for various recreations, such as lawn tennis, croquet, polo, and other games. The Homburg industries embrace iron founding and the manufacture of leather and hats, but they are comparatively unimportant, the prosperity of the town being almost entirely due to the annual influx of visitors, which during the season from May to October averages 12,000. In a natural surrounding lies the ancient Roman castle of Saalburg, which can be reached by an electric tramway. The Saalburg is the most completely reconstructed Roman fort in Germany. It is a cohort fort, part of the "Limes Germanicus", the Roman linear border fortification of the German provinces. As the capital of the former landgraviate of Hessen-Homburg, the town shared the vicissitudes of state.

Jewish History

Homburg's First Jewish Settlement

Bad Homburg's Jewish community was one of the oldest in Germany. On August 5, 1335, permission was granted by Holy Roman Emperor Louis IV to Gottfried von Eppstein to settle ten Jews "in the town and the castle in Steinheim", "in the valley and the castle in Hoenburg" (Homburg) and "in the valley and the castle in Eppinstein" (Eppstein). It remains unclear whether Jews settled in Homburg. They earned their livelihoods as merchants and moneylenders. Between 1333 and 1348 transactions of Jews "from Hohenberg" or "from Hohinburg" were entered in the Frankfurt court books. They disappeared from the town after the Black Death Plague and subsequent pogrom, presumably in July of 1348. A permanent community was only established 350 years later.

Homburg's First Jewish Community

Evidence for the existence of a permanent Jewish community is found only at the beginning of the sixteenth century after the Thirty Years War. The first decree regarding the Jews was issued in 1539 by the Sovereign Phillip the Magnanimous of Hesse. Until 1600 it consisted of two or three Jewish families. In March 1622 there are said to have been 20 protective Jews. The eleven Jews are named (Beer Jud, Jockel Maier, Hund, Heyum, Kausel, Mändle, Nathan, Heyum, Löw, Abraham Susskind, Joseph). After the war, the number of Jewish families initially decreased: in 1671 only three Jews (with families) are named in the city. Further decrees were made by Landgrave Frederich III Jacob in 1684 when the Landgrave invited Jews and Huguenots to settle in Homburg and in 1737. Landgrave Friedrich II, who wanted to enlarge the residential town of Homburg, ordered the building in February 1698 suggests that the Jewish families should live in a common alley and not - as some of the Jewish families wished for - like the Huguenot families in Louisenstadt. Under Friedrich II's successor, Landgrave Friedrich Jacob, the "Judenstraße" (Judengasse, later "Wallstraße") was realized. As can be inferred from an official decree of February 23, 1729 , the Jewish families were in no hurry to move to this Judenstraße, but stayed in their previous apartments in the old town. In the above-mentioned decree it was ordered that the Jews should move to Judenstraße in Neustadt within six months. Jewish residence was limited to two years, this limitation was still in force in 1737, and conditional for their staying. The names mentioned are: (Moses Ephraim, Aaron Hirsch Dessauer, Ephraim David, Feitel Beerstadt, Salomon Jacob Laage, Liepmann David, Abraham Bodenheimer, Moyses Isaac, Heyum Ephraim, Salomon Moyses, Samuel Kirchheim, Löb Moyses, Lehmann Feist, Raphael Löb, Joseph Abraham, Jacob Ephraim, Löb Guntzenheimer, Moyses Jacob, David Ephraim, Noe Isaak and Moyses Setzer) They had to possess 300 Guilders, (a wealthy Homburger typically possessed only about 100 guilders), and to pay high taxes, which kept the community small. This made it largely impossible for the Jews to develop a sense of permanence. They were heavily taxed as well, every Jew paying ten Gulden protection-money a year, and one Gulden on New-Year, a "Klepper fund" for the preservation of the royal stables. In addition, there were special taxes such as twenty-four Thalers a year to the Lutheran congregation. On November 6, 1803, the Jew's protection-money was repealed however it took until 1827, for the protection-money to be abolished for foreign Jews as well.

The order of May 1, 1684, has thirty-seven paragraphs, confirming the animosity against Homburg Jews. (Here are some of the more interesting ones:) The decrees are taken from the "Taunusbote".

2) We, the Landgrave, expect, that all Jews, who accept our protection, promise under oath not to use blasphemous language against Jesus and the Christian religion.
3) Jews shall not discuss "Religion" with Christians.
4) Jews shall never persecute a Christian or any Jew who converted to Christianity.
5) Jews will not be permitted to build another synagogue.
12) All Jews who are beggars, are not allowed to stay in the country and not even lodge overnight.
13) A Jew shall have no power over a male or female worker.
14) Foreign Jews who stay only temporarily in the country pay the usual toll.
15) Jews may not engage Christian wet-nurses, but so-called *Shabbesmägden* (maids who helped Jewish families with tasks prohibited to Jews on Shabbos, such as retrieving the "bonensuppe" pot from the baker's oven *Shabbos* morning) are permitted.

16) A Jew who rapes a Christian woman shall be arrested at once and put to death.
17) Jews shall never conceal theft, prostitution, adultery, manslaughter etc... They must report such crimes to the Christian authorities at once.
19) On market days Jews may buy only when Christians have finalized their purchases. They shall never touch any of the commodities.
24) A Jew shall never stand in front of a Christian house and never exercise provocative behavior towards a Christian or force a Christian to allow him into his house.
27) We make the leader of the Jews responsible, that the "Judengaße" is always perfectly clean.
28) We allow the Jewish way of slaughtering.
29) Jews are not permitted to build big or small houses without special consent of the authorities.
31) If the whole Jewish community is called together, it is ordered that they keep together till the end of the gathering, and a person, being asked something, must give the answer in a decent way.

There even was a "curfew" for Jews, not to be seen in the streets during church-hours.
The histories of the first burials are mentioned for the first time in 1580, but burial may have occurred before that. Perhaps the deceased were buried near the village of Niederstetten. The village was destroyed during the Thirty Years' War, but where it once stood is an area known as the "Jewish Acre". In 1684, Jews were granted permission to consecrate a cemetery, surrounded by a fence and to erect tombstones. In 1703 the community purchased a section of a field for burial purposes which lies on the southern edge of the Hardtwald which is currently almost entirely overgrown. From 1790 until 1865 the deceased members of the local community as well as Jews of nearby towns were buried in Seulberg. In 1865 (land purchase in 1863) a new cemetery on Gluckensteinweg, was built in Homburg. The enclosure wall was erected in 1881 (designed by Homburg master builder Christian Holler). A funeral hall was built in 1883/1884 (design by Louis Jacobi) and in the autumn of 1884 and inaugurated by Rabbi Dr. Appel. In the cemetery there are some grave of spa guests from Russia and England who passed away during their spa stay.
Landgrave Frederick II (the Prince of Homburg) with the silver leg, intended to enlarge his palace. He therefore issued an edict in 1698, promising the Jews protection, distributing wood and stone without charge, ten years of "religious freedom in their Schul" and other leniencies.
At first, Jews could live in whichever part of the city they chose. However, in 1729 an edict was issued for the Jews to leave the Altstadt [Old Town] and to relocate to the so called Judengaße [Jew Street] ("Juddegaß" in Homburg slang), a type of Jewish ghetto, located alongside and outside the protective city walls. This brief street was closed off from the surrounding area on both ends with chains. Even though accorded various privileges for building their quarter, Jewish settlement was slow, as some still chose to live amongst their Christian neighbors in the Altstadt. A year later, they were again compelled to sell their current homes, and to build upon their assigned lot, yet still in the end no more than five Jews had relocated. Both sides of the approximately 400 meters long Judengaße, were flanked by one-and-a-half-story clay half-timbered houses with side entrances, in which three to four generations (parents, grandparents, aunts and uncles, cousins, etc.) lived together. Behind these dwellings, were large plots for keeping animals and growing modest gardens. Butchers, bakers, textile and money handlers ran their shops and businesses on street level which ensured that the Jewish community's needs were supplied. The economic situation for the Homburg Jews was generally profitable as there was neither persecution nor hostility. Landgrave

Frederick V. Ludwig enlarged the city by laying out the Neustadt [New Town], the center of which became the Louisenstraße, however, at the time, no one wanted the Jews as their neighbors. He issued a resolution in 1791, at the request of the Homburg Citizens Council, which stipulated that if citizens themselves requested permission to build or buy a house in the Altstadt or Neustadt for a Jew, it should not be denied. When Homburg Jews achieved equal citizenship in 1848, the ordinance compelling them to live in the Judengaße was likewise repealed. When the Judengaße was renamed the Wallstraße in 1880, though Jews were allowed to settle anywhere, some still chose to remain.
The philanthropic institutions were mainly the same as those in other communities. In earlier times there was a shelter for the foreign poor, to which anyone could be admitted. The expenses for board and lodging were defrayed by individual members of the community, who received tickets stating, that on specified days, they were each to care for one poor person in their homes or to provide money for their support. The directors had to care for the local poor, and were compelled by the government to do so, in case of neglect on their part. The Jews of Homburg were very poor, as most of the trades were closed to them. They could work only as butchers, soap-makers, cabinetmakers, tailors, and peddlers. This last occupation afforded a meager subsistence for the majority. Commerce in groceries was entirely forbidden to them. There was a great call for philanthropy, therefore, the community had a curious organization of ten philanthropic institutions which emerged partly in the eighteenth century. The Israelite Men's Health Insurance (est. 1774 1932-52 members) target: support in case of illness, The Israelite Women's Verein (*Chevras Noshim*), later called the Israelite Women's Health Verein (est. 1792, in 1864-97 members), target: nursing and funeral services, the *Gemillus Chassodim* Charity (1864-27, 1932-40 members), target: nursing and funeral services, the Talmud-Torah-Verein (*Chevras Talmud Torah*, 1864-31 members), the Hospital Auxiliary Verein (*Chevras Bikkur Cholim* 1864-49 members), the Jewish Wood Verein (*Chevras Ez Chayyim*, 1864-61, 1932-100 members), target: to distribute wood to the to the poor in the winter, The Charity of the Jewish Community (target-based support of the needy), The Association for the Future of Jewish girls (est. 1886 1932-65 members), target: to provide vocational training for Jewish girls), and Economic Aid (est. 1918) target: helping those in need.

The Tale of "Mordje Unglück" (Unfortunate Mordechai)

Despite the restrictive character of Jewish life in Homburg, there were entertaining moments, shared by Jews and Gentiles alike. The "hero" of one of the most remarkable incidents, the Jew Mordje Unglück, self-created a legend both in poetry and stone for eternity. Amongst the Homburg Marketplace's mediaeval styled half-timbered buildings, on top of an open arc (Fachwerkbauten), one will find sculptures of all kinds. Faces of the "Famous" Homburger residents of the past.

One figure is easily discernable: It is a Jewish characterized face; certainly ugly, with a bit of a "Der Stürmer" - touch. One might ask: Who is represented by this "Jewish" face on the arc of Homburg's market-hall? Well, it is none other than Mordechai Gewinner, who died on July 31, 1846 in Homburg, or as local history recalls him - Mordje Unglück. The Frankfurt poet Friedrich Stoltze (1860-1868) in his book ("Gedichte und Erzählungen", 1922 pp. 111-114) wrote in his honor the poem "Mordje Unglück". He was by all accounts, a very cunning fellow and Stoltzes' story about him is true.

In brief: Mordje the horse dealer, was a winner, who once tricked a peasant farmer who decided to take him to court. The Jew, conscious of his wrongdoing promised the peasant, that he would make a full confession before the judge and compensate him for every penny he had lost in the deal. Mordje asked for a mere favor, namely, to loan him one of his good suits, otherwise he would be unable to appear in court. The peasant agreed and Mordje, turned up on the "day of judgement", dressed in the clothes of his accuser. When the judge asked Mordje: Are you guilty? The defendant answered: "Not a bit, your Honor!" He argued, "You cannot believe this man at all, not a word. He does not speak the truth. "This person" - pointing at the peasant - "will even tell you, that I am wearing his clothes." - In his fury the peasant shouted: "This is my jacket, and these are my trousers, these are my shoes, this is my stick and this is my cap!" Then with an emphatic voice, Mordje said: "As you have noticed, your Honor, this man" - pointing at the peasant - "not only wants not my money, but also my clothes, can you really trust this man?" The judge - so the story goes - agreed with Mordje Unglück, and declared him, "Not guilty, case dismissed!"

Jewish Printing

Jews were also occasionally employed as printers. There was no exclusive Hebrew printing establishment in Homburg, but in 1737 Landgrave Frederich III Jacob established in the government printing-office, a department for Hebrew books. A Hebrew printing house was run in Homburg by Seligmann ben Hirtz Reis from 1710 until 1713 when he moved to Offenbach am Main. Among other items, he published Jacob ibn Chabib's *Ein Yaakov* (1712). Hebrew printing was resumed in 1724 by Samson ben Zalman Hanau but his lack of capital limited his output. The press was acquired in 1736 by Aaron ben Levi Dessau whose publications included the *Shulchan Aruch (Choshen Mishpat)* with commentary (1742). The press was sold in 1748 and transferred in 1749 to Rödelheim.

Regarding Jewish ritual custom (*Minhag-HaMokom*), Homburg by in large followed *Minhag Frankfurt am Main* - which was the general southern German rite. [See The Bad Homburg Minhag pg. XXII, for changes which occurred over time] The community joined Rabbiner Hirsch's independent *Israelitsche Religionsgesellschaft* (Jewish Religious Society), or IRG. The pronunciation of the *Cholom* vowel as an "*au*" (like in the word cow) was adopted in the nineteenth century as well. Most of the melodies for the various prayers were from the composers, Chazzonim Louis Lewandowski (1821-1894), Salomon Sulzer (1804-1890), and Israel Meyer Japhet (1818-1892). The community's Memorbuch (*Yizkor* Book) originated in 1790, it contained names and dates, going back to the seventeenth century, and some of the *Torah* scrolls dated from the eighteenth century.
The prayer services were traditional, as written in the synagogue by laws, however, Mr. Ernst Kahn, a former resident, told me that "if one was Orthodox they stayed for 100%, Conservative, for 50%, and Reform for 25%. My grandmother said that as a rule, few married women attended *Shabbos* services at synagogue, more attended *Yomim Tovim* services, and all attended High Holidays services.

Synagogue

In 1684 the twelve Homburg Jews were permitted common worship and therefore, the rental of a suitable apartment not facing the street, to utilize as a common chapel. After long decades of prayer services being held in a private home, a synagogue was built in 1731, enlarged in 1825, behind the house at 29 Wallstraße [the former Judengaße] which was used until 1864. By then, the Baroque house-like building, was dilapidated, too narrow, and oppressively hot in the summer. It was sold, the interior removed, and its outside walls retained, and converted into a large family home. "Moritz Rothschild, the father of Louis Rothschild related that in front of the old synagogue, a building in the middle of the Judengaße, they hung a big rope on the three Jewish holidays Pesach, Shovuoth, and Succoth, which was a slow burning rope and burnt through the whole holidays and from which the Jews who wanted to smoke could transfer the fire from the rope to their pipe or

cigar. Of course, there was a Schuleklopper, a man who woke the people for the morning services because most of them had no watches or clocks." The first Gemeinde Haus (Community Center) was built in 1764 directly behind the synagogue (Wallstraße), from local donations and from as far away as Wiesbaden. It was mostly used for board meetings and educational purposes. In the 1780's, Jewish children were admitted into the city's public schools under Landgrave Louis. [1]

The Jewish community decided to build a new synagogue, whose construction cost about 70,000 Gulden. Bankhaus Rothschild acted as financier for the Blanc brothers as well as financial donors for the synagogue's construction, whose funding came not only from the voluntary donations of the Jewish parishioners but also the casino, city funds and even a contribution by the Landgrave himself. All felt that the proposed synagogue, designed by Christian Holler, would attract many Jewish resort guests and also contribute to the adornment of the city. The foundation stone was laid on July 14, 1864. Its inauguration was held with grand fanfare on Friday, *Erev Shabbos Toldos* (9 November, 1866). It stood for almost exactly 72 years until its violent destruction on November 10th, 1938! Amongst the distinguished invited guests, the Landgrave, the Prince's deputy, the head of the Marshal-Office, military authorities, members of state government, the clergy of the various religious denominations, the head of the Justice and Administration Office, local mayors and members of the Municipal Council were present and attested to the appreciation of this noble endeavor. After *Minchoh* was recited in the old synagogue, the sacred *Torah* scrolls were taken from the *Aron HaKodesh* (Holy Ark). After Rabbiner Fromm held a short farewell speech, the solemn procession moved to the new synagogue. After the distinguished procession arrived at the new synagogue site, the building's builder handed over the synagogue keys to the Royal Prussian Civil Commissioner, Herr Von Briesen who in turn, handed them over to the rabbi.

The new Homburger synagogue followed the example of the Berlin's Oranienburger Straße Synagogue, which had been inaugurated just two months prior. The approximately 5500 cubic meter synagogue was a massive red sandstone building with 75-centimeter-thick walls, who's twin-towered front was crowned with gilded morning stars, stood on 8 Elisabethenstraße. The building seemed to control and join together the narrow sides of the Wallstraße. Builder Holler chose a square church-hall-like room in the apsidal [a vaulted semicircular or polygonal recess, especially at the east end of a church] Moorish-Arabian design, which was illuminated by a triple coupled beautifully painted glass window on the south and north sides, and partially coupled partially simple windows on the east and west sides. This grand room's window, door frames and walls were paneled with cedar wood, decorated with carpet-like colors, ornamented with gold plating and showed depictions of flowers, palm trees, cherub designs, and the floor carpets had colorful stitching. The building's wood trussed design held up a dark blue ceiling adorned with gold stars [2]. In the center of the east wall under the triple-coupled window was a built-in niche profiled in rich gray marble, which contained the *Aron HaKodesh* and topped by white marble *Luchos* (Ten Commandments). Below the *Luchos* two Hebrew phrases were inscribed, "דע לפני מי אתה עומד" (Know before Whom you stand!) and "שויתי ד׳ לנגדי תמיד" (Now I have set the Lord always before me![3]). Some of the synagogue's other walls also contained various Biblical verses. The women's

1. (Recently there have been negotiations with the community, about the use of first synagogue and Gemeinde Haus; however, the cost of renovation and present membership make these plans untenable.)

2. "The synagogue had a very high dark blue ceiling adorned with gold stars" was once told to me by my 102 year old, first cousin once removed, Marianne Schwab neé Rothschild.

3. Rav Hono bar Bizno said in the name of R'vi Shimon Hasido, "One who prays must see himself as though the Divine Presence is opposite him, as it is stated: 'Now I have set the Lord always before me!'" [Sanhedrin 22a]

balcony, containing painted fir wood pews, consisted of two long galleries, with a smaller one in the west linking them together, supported by light cast iron columns. Two of the four approximately 20-meter-high towers initially provided access by stone spiral staircases to the *Frauenschul* (Women's Gallery) while the others contained changing rooms for the rabbi and the cantor. These structures were contributed by Kaiser Wilhelm I, to ensure that the synagogue, the town's first religious structure, was the tallest building. The tower walls were extremely thick and were each capped with flat onion shaped cupolas and topped by gilded morning stars. Under its gray slated roof, the cornices gabled with Greek acroterions, and its walls were made of red sandstone. The year following its inauguration, the new ruler, Kaiser Wilhelm I (Hessen-Homburg had recently been taken over by Prussia), assured the Jewish citizens of his protection and that he would shield the new temple and its worshippers. In 1904, a rebuilding of the synagogue took place: 1) The *Aron HaKodesh* (Holy Ark) was raised, 2) the *Almemor* for the reading of the *Torah*, as in most Orthodox congregations, was repositioned in the room's center and surrounded by oakwood pews with book boards and built-in cupboards for each seat, 3) the Kantor's podium and Rabbi's pulpit were likewise installed, 4) electric brass chandeliers replaced the 120 old-fashioned gas flame lights, 5) seating was added to accommodate 320 men and 104 women, and 6) access to the wooden floored *Frauenshul* was improved by a contemporary staircase. In September 1921, a white marble plaque, containing the names of the town's World War fallen was added to the synagogue's southern wall.

In 1877, directly behind the synagogue building, a larger Gemeinde Haus, designed from the plans of Louis Jacobi, was built for the new synagogue, where weekday prayer services were held. It still stands on the same spot today and currently houses a high school. On its ground floor there was a women's bath [*mikveh]* and a small apartment for a Christian caretaker. (The caretaker wore a uniform, and swung a big, elegant staff in his right hand - a symbol of his importance and power. On his head he wore a "Dreispitz" like Napoleon or Frederich the Great.) The first floor housed a boardroom, the four hundred book "Mendelssohn Library" of the congregation, which was established on the one hundredth anniversary of Moses Mendelssohn's death. Services were held on weekdays in the prayer hall of the community house, when the Torah was read, as well as containing a classroom for religious studies. The second floor housed two more school rooms. (Compulsory education was introduced in 1829. In order to comply with this new regulation, Homburg's Jewish community appointed Süssel Anspacher (born in Fürth 1.4.1790 - died in Homburg 2.3.1886) as its first primary school and religious instructor. The school consisted of two classes; however, after the establishment of the first general primary school, Jewish children were transferred to this educational institution.) A small staircase led to the top-floor with its small rooms right under the tiled roof. This was the residence of the *Shammes* and secondary teacher of the Jewish congregation. Following the Second World War, on January 22, 1956, the National Education District took over the house as a school in an act of understanding and tolerance. A plaque commemorates the former Jewish school.

Homburg's Rabbis and Kantors

In 1737, the community, with the consent of the Landgrave, united itself with the rabbinate of Friedberg, whose chief rabbi took charge of all rabbinical functions in both cities. In 1825 the Landgrave appointed **Rabbi Joseph Wormser**, **Unter-Vorsteher** [Vice Leader of the Jewish Community]. Son of the Lengsfeld and Fulda Rabbi Solomon Z. Wormser to Friedberg Oberrb. Schemajo-Jischai Feuchtwangen (died 1813). From July 9, 1813, he was approved only for

conducting marriages in Homburg. He was prohibited from making arbitrary decisions on ritual questions by the new Friedberger Oberrb. Feibisch Frankfurter (born Frankfurt/Oder 1762-1841) in 1821. His 1825 attempt to build with the help of the Landgrave civil government, a separate community, fails due to resistance from the community, which denies him the qualifications to do so. "On the contrary, it is known that his own brother, Rabbiner Isaac Seckel Wormser of Fulda, finds him incapable of functioning as a rabbi". When Unter-Vorsteher Wormser died in 1827, his widow turned to the Landgrave and requested that he appoint her son-in-law, Abraham Moses from Filehne, in the Posen Province of Prussia, Unter-Vorsteher. The executive board does not recognize Abraham Moses's capabilities. At the same time, the rabbinical candidate **Kallmann Rothschild** applied for the position, by putting forth two rabbinical certificates one from a rabbi in Mainz and one in Hanau. He was already familiar to the community as the grandson of Kalman Rothschild a local "Protected Jew". He served as rabbi until 1849, when he left the rabbinate and became known as a "Banquier". At the same time, he entered Hessen-Homburg politics as a member of the city council, the district council and as a state parliament member. For the rest of his life, he remained a simple member of the community.

The succeeding rabbis, amongst whom was the later the **Chief Rabbi of Hamburg**, **Ascher-Anschel Stern**, acted as teachers as well in the religious school. He was the son of Moreinu HoRav Meir Stern, and learned under the Talmudists Rabbis Abraham Bing, Isaac Seckel Wormser in Fulda and Seligmann Bär Bamberger in Wiesenbronn, and later in 1840 in Würzburg. In 1844 he began studying Oriental Studies at the local university, while he also served as a tutor in the service of Baron Joel Jakob von Hirsch. In 1848 he worked first as a religious teacher and auxiliary rabbi in Bad Homburg. After his rabbinical ordination in 1851, he served as rabbi in Hamburg. However, he was denied the special honors that his predecessor Chacham Isaac Bernays had held. Despite his limited authority, and despite his mediocre talents as a preacher, he married the daughter of British Chief Rabbi Nathan Adler in 1855. He gave private lessons to Talmud students and in 1862 founded the Mekor Chajim religious learning group. In addition, he succeeded in establishing a Talmud Torah school and a secondary school run by the congregation. Both schools enjoyed an excellent reputation amongst the non-Orthodox as well. He was granted the title of Chief Rabbi, but only the members of the (Orthodox) Synagogue Verein attended his inauguration. Sadly, he passed away after a prolonged illness on March 11, 1888.

In 1851 the Landgrave appointed the teacher **Dr. Seligmann Fromm**. Born in Großlangheim as the second eldest son of a simple man who was distinguished by piety and justice, the noble mother, who herself came from a celebrated family of scholars, recognized at a very early age, the talents and virtues slumbering in the tender child, and on her deathbed determined to dedicate the barely eight-year-old to 'learning'. At age 12 he assisted Rabbi Seligmann Bär Bamberger, afterwards the great Würzburg Rav, [He later became his son-in law, marrying his daughter Rachel (1831-1893).] who was still living in Wiesenbronn. After thorough preparation he moved to Pressburg at the age of sixteen to then largest Jewish college to study at the feet of Chatam Sofer (Rabbi Moshe Schreiber from Frankfurt am Main); and soon became his favorite student. After studying in Pressburg for 5 years, he returned home with the Semichah. He learned with his son and successor, the *Ksav Sofer*, with whom he had a close friendship and with the Pressburger Dayan, Nathan Binyomin Wolf whom he loved as a father. Initially he worked as a tutor in Karlsruhe. As the first rabbi of Hessen-Homburg, he received a state subsidy of 200 Gulden, whose sum was paid by the Prussian government. This was the only instance in which a local rabbi received a subsidy from that

government. The Jewish clergy from the year 1876, were no longer members of the community board, but possessed the right of appeal in all religious matters. Dr. Fromm, subsequently resigned because of this matter and became chaplain to Baron Wilhelm von Rothschild. He enjoyed the highest reputation in Frankfurt. In January 1888, he was given the honorable task to deliver the funeral oration upon the death of Rabbiner Samson Raphael Hirsch. He was the grandfather of the German American psychoanalyst, philosopher, and social psychologist Prof. Dr. Erich Fromm (born in 1900 in Frankfurt as the son of the Orthodox wine merchant Naphtali Fromm and his wife Rosa geb. Krause, who died in 1980 in Switzerland.)

He was succeeded by **Dr. Auerbach** who was born in 1827 in Bonn, the youngest child of the Chief Rabbi Abraham Auerbach (1763 Bouxwiller / Buxweiler - 1845 Bonn). His grandfather was the eminent Kabbalist Selig Auerbach (b. 1726 Brody). Dr. Auerbach studied after 1845 with his eldest brother, Dr. Benjamin Hirsch Auerbach, who served as rabbi from 1835 to 1857 in Darmstadt. After his time in Darmstadt, Dr. Auerbach studied philosophy at the University of Bonn. In the mid-1850s he became rabbi in Nordhausen. In 1876 he was appointed in Homburg, where he served for only two years due to a serious illness. He moved to Frankfurt, where he died in 1884.

He was followed by **Dr. Appel** who was born in 1851, the son of the teacher Jakob Appel and Guta geb. Löwenstein in Jesberg. He attended the Latin School in Fritzlar and the Gymnasium in Kassel. In the bourgeois society of the late imperial period, he represented the classical ideas of humanism and the compatibility of Judaism and Germanism. After graduation, he studied from 1870 to 1878 at the Jewish Theological Seminary in Breslau and in parallel at the Universities of Marburg and Breslau, where he received his doctorate in 1874 on the subject "Quaestiones de rebus Samaritanorum sub imperio Romanorum peractis." In January 1878, began his first rabbinical position in Homburg. He was committed to the equal recognition of Judaism among other religions in the German state. This it was proven by the fact that he was warmly received in 1883 and 1885 by the liberal-minded Empress Augusta. He married Anna Willstätter daughter of Rabbi Benjamin Willstätter. In 1886 he left Homburg and until 1894 he was rabbi in Karlsruhe. He led the Badischer Israeliten Verein, which later became the Centralverein. On December 31, 1918, Anna Appel died, and he passed away shortly thereafter, on February 8th. Both were buried in the Jewish Cemetery in Haid-und-Neu-Straße in Karlsruhe.

In 1860, **Dr. Kottek** was born in the Prussian capital of Posnan (Posen). By the age of 27 (1887) he took over the Homburg rabbinate. He was a student of Rabbi Israel Hildesheimer and distinguished himself in his great piety and vast Talmudic knowledge. After twelve and a half years, he and the Chevras HaShas made a Siyum Shas Bavli in 1912. Dr. Kottek together with Rabbis Bamberger of Hanau, Dr. Jonas Bondi of Mainz and Dr. Solomon co-founded the "Jewish Literary Society" in Frankfurt. Many other contributions by Dr. Kottek appeared in the "Yearbook of the Jewish Literary Society" published in 1903. A "History of the Jews", edited by him was published in 1915. He formed a close relationship with Yitzchak Isaac HaLevi Rabinowitz (a close colleague of Rabbi Chayim Soloveitchik in Yeshivas Volozhin), who had relocated to Hamburg, where he was Klaus-Rabbiner. Rabbi Rabinowitz came every year for a two-month medical vacation to Homburg. He was the initiator of the so-called 'Homburger Conference' in August 1909, whose prominent rabbis and *Torah* scholars from Eastern Europe participated in the founding of the world organization '*Agudath Israel*'. In 1912, Dr. Kottek celebrated 25 years in the rabbinate, unfortunately he passed away just a few months afterward.

The successor of Dr. Kottek was **Dr. Winter**. Dr. Winter was born in 1878 in Mönchengladbach. He attended the Kaiser Wilhelm Gymnasium in Cologne until his graduation in 1898 and learned for a year in the Halberstadt Yeshiva. In 1904, he was ordained at the Hildesheimer Seminary and in 1906, received his doctorate in philosophy from the University of Halle. From 1907 to 1913 he worked as rabbi in Myslowice in Upper Silesia. From 1912 to 1921 he was rabbi in Homburg. During the First World War, he was a German Armed Forces chaplain and received the Iron Cross. While he was absent, Kantor Herz took over all rabbinical duties. This meant the congregation was orphaned for long stretches of time while he was on the Eastern Front. In 1921, he became successor to Salomon Carlebach and his son Joseph as the last rabbi of the Jewish community in Lübeck. From 1933 he served the rabbinate in Kiel after the emigration of his local colleagues and in 1936, he was also Chief Rabbi of Mecklenburg. Even after his tenure in Homburg he remained close with members of the community. He ran a boarding house for refugee children in Bournemouth, after he along with his wife Amalie, born Wertheim (1895-1989) and their four children to emigrated to England in September 1938, a few months prior to Kristallnacht. He passed away in London in 1953 and was interred in Jerusalem's Sanhedria Cemetery.

The last Homburg rabbi, **Dr. Wreschner**, was born in 1865 in Breslau. He was the grandson of Rabbi Abraham Abusch Wreschner, who was a disciple of Rabbi Akiva Eger, and his mother, a descendant of the famous rabbinical family Falk. He carried on the traditions of these great families throughout his days. He studied at the Berlin Rabbinical Seminary and the University of Berlin. From 1889 until 1921 he was rabbi in Samter, Posen. In the aftermath of the First World War's Polish annexation of the province of Posen and in order not to leave his German homeland, he was forced to leave Samter. He then taught for a year at the Berlin Rabbinical Seminary until he was appointed to Homburg as rabbi. In 1933, sixty schoolchildren studied religion in Homburg. In addition, Dr. Wreschner tutored the children's religious instruction in the local public schools. Dr. Wreschner managed to bring the local community through the most difficult years of political turmoil, religious, moral, and economic depression. After his death in 1935, no new rabbi was allowed to be appointed. **President Louis Rothschild** took over as head of the congregation together with the Kantor and religious teacher, **Moses Herz**. They both became the last in a series of leaders, which ended the long-storied history of Homburg Jewry.

The *Chazan* (Kantor) of Homburg community was also the *Schochet*. The Chazan/Schochet's fixed income, was relatively insignificant, he and his family subsisted mainly on additional compensation [1) reading *Megillas Esther*, 2) blessing a new mother's first visit to the synagogue after childbirth, 3) each *schechting* of *Kaporaus*, 4) writing betrothal, wedding, or other documents, wedding fees, unless it was performed by the rabbi, otherwise he received only the witness's fees.] As part of his synagogue duties, the Chazzan had to be amongst the first three men attending all religious services. The first person to hold those positions was **Joseph Glogau**. He died in 1777. He was succeeded after a three-year period in 1780 by **Juda Klahr**, and in 1797 by **Moses Loeb Lipschütz**. **Kantor Abraham [Adolf] Braunschweig** was born in 1825 in Habsheim, Kreis Mülhausen, which belonged to Alsace-Lorraine. In 1855 he applied to be the Kantor and *Shochet* for the Jewish community and was chosen from amongst the most capable. He retained those positions until he opened his resort Braunschweig Hotel in 1898, (today the Rossman drugstore) at LouisenStraße number 72: the popular Jewish hotel which offered many cultural events and where famous Jewish

intellectuals, met each other. In 1895 he was bestowed with the honorary title "*Ha-Chover*" from **Rabbiner Dr. Kottek**. **Kantor Herz** received the title in his day, as Kantor of the Homburg Kehilloh. **Kantor Herz** was born in 1873 in Dornheim (Thuringia). Kantor Herz was educated at the Teacher Seminars in Cologne and Würzburg and at the Breuer Yeshiva in Frankfurt. When he would read from the *Torah*, he would form the cantillation marks with the *Torah* pointer. On *Tisho B'Av*, he had tissues near to daub his eyes with, while he stirringly read the fast day's *Kinos*. Kantor Herz's father Rabbi Isaak Leiv Yehudah Herz was a noted scholar and inventor. He lived for years in Berlin, founding his own congregation, which eventually became a branch of the famous Adass Jisrael. Rabbi Dr. Ezra Munk (1867-1940), a close friend, bestowed upon him the title of Moreinu, in appreciation of his outstanding Talmudical knowledge. He also invented and patented a "snow melting apparatus" to be used on roads and tramlines. He spent the last few months of his life in Homburg and was buried there.

Kantor Herz also led a Gemoro class for many years, where the few Talmudic scholars in the community, could be found on certain evenings. While he worked both as a cantor and teacher in the Orthodox sense, this stood in contrast to many other Homburg Jews, who by then were either "Liberal" or were for the most part no longer religious, "Formal Jews as opposed to Committed Jews."[4]

Unter Kantor Leopold Goldschmidt was born in the year 1863. He was trained at the Teacher Seminars in Cologne and worked for almost three years in a variety of communities in Southern Germany. In 1911 he followed a call from the Homburg community to be a teacher, *Shammes* and assistant cantor. He was the cofounder and member "*Chizuk Emunoh*, The Independent Teachers of Hessen", He remained in these capacities until his death in March 1936.

The officials of the community included a *Chazan*, *Shochet*, and a *Shammes* with a teaching certificate, but the emphasis was on the term *Shammes*. (On *Shabbos* he provided guest-worshippers with *siddurim* and *chumoshim*. On the cover of the books was a label with the following order in print: After the service, prayer books must be returned to the 'Synagogendiener' i.e., the servant of the synagogue). The official's expenses were at first covered principally by taxes levied upon new arrivals and collected at marriages and funerals. The sale of honorary rights, gifts given upon being called to the *Torah*, and fees for entering the names of the dead in the Memorbuch also constituted a source of income. The salaries of all three officiants were so modest, that they were forced to take on boarders to supplement their income. In 1853 radical changes were made in the board of directors. Landgrave Ferdinand decreed that the board should consist of the rabbi as president, a director appointed by the Landgrave, and three other directors nominated by the two former and confirmed by the Landgrave. Subsequently the method of direct taxation was employed, the board apportioning the amount according to the circumstances of the individual. The rabbi alone should decide religious questions. The whole board was to determine the budget and the taxes to be levied; appoint and supervise the officials; take charge of the synagogue, religious school, *mikveh*, and cemetery; and provide for the elevation and education of the community. Final changes in the board were made by the government in 1876, when it was decreed that it should consist of five members chosen by the community for a period of six years, and of one deputy for each of the members, the board retaining the same functions as it had formerly.

4. "We Jews see as our ideal as Germans in the German state, to serve you with good and blood, and to love Jews as the Eternal our God, 'with all your heart, all your soul and with all your assets.'"

The Jews of Homburg were fully emancipated on March 7, 1848, when Landgrave Gustav promulgated the following ordinance: "In local and state affairs no difference shall henceforth be made between our Christian and Jewish subjects." This ordinance was issued as a consequence of the people's petition.

The heyday of the Homburg Jewish community was from the late nineteenth century until approximately 1920. Even as late as 1926, there were 13 Jewish shops in the Louisenstraße. They owned several department stores, fashion and cleaning goods, as well as household stores, among others. Hotels, restaurants, cafes and sanatoriums were owned by Jews. Jewish families also owned a bank, junk shop, and an antique shop. Commerce was closely connected to the spa and bathing essence of the town. Two famous kosher hotels catered to a international clientele. The community boasted three sanatoriums: Gastroenterologist and Dietician Dr. Curt Pariser, creator of the nationally famous "Homburg Diet", Mineral Spring and Bathing Dr. Abraham Rosenthal, and Neurologist Dr. Siegfried Goldschmidt. Dr. Goldschmidt's "Jewish Sanatorium" contained a mikveh, inaugurated a synagogue in 1928, and dedicated a new Torah scroll in 1932.

In the early twentieth century, Rabbi Sholom Dovber Schneersohn, the fifth Lubavitcher Rebbe, came to Germany seeking medical treatment. During his stay in Homburg, he remarked about the city's impeccable kashrut, and was reported to have written a Chassidic discourse, while seated on Kaiser Wilhelm II's royal throne in his Homburg summer palace.

Founding Agudath Israel and Russian Intellectuals

The decision to create an international organization led to the "*Agudath Israel*" conference on Sunday, August 1, 1909, with the express purpose of fighting Zionism. The following leaders attended:

Mordechai Alter (*The Gerrer Rebbe*) Chaim Ozer Grodzensky (Vilna) Chaim Soloveitchik (*The Brisker Rov*)
Dr. Salomon Breuer (*Av Bais Din* Frankfurt) Eliezer Rabinowitz (Chief Rabbi of Minsk) Meir Simcha HaKohen of Dvinsk (*Ohr Somayach*)
Eliezer Gordon (*Telshe Rosh HaYeshivah*) Reb Jacob Rosenheim (Frankfurt) Aharon Rokeach (*The Belzer Rebbe*)
Adolf Frankl (president of the Orthodox Communities in Budapest and Hungary) Yitzchak Isaac HaLevi Rabinowitz (Hamburg)
Emmissaries of the *Lubavitcher Rebbe* and Karliner Rav/Dr. Heymann Kottek and Moses Herz (in whose residence this meeting occurred)

Homburg was a refuge for refugees who had been persecuted for anti-Semitism. Homburg was already a place where a number of eastern rabbis and laymen were accustomed to spending their summers and come for medical treatment (from famous Eastern European rabbis - Chaim Soloveitchik [the Brisker Rav] (1853-1918), Aharon Rokeach [the Belzer Rebbe] (1880-1957) and Yitzchak Isaac HaLevi Rabinowitz (1847-1914) to electro physicist Hermann Aron (1845-1913), social philosopher Martin Buber, (1878-1965) and Doctor, Biologist and Nobel Laureate Paul Ehrlich (1854-1915). The German Neo-Orthodox academic educator and one of the founders of the "*Bais Yaakov*" movement, Dr. (Shmuel) Leo Deutschlander (1888-1935) also lived there. Rabbi Yisrael Perlow [the *Yanuka* of Stolin] (1868-1921), Russian sculptor Markus Antokolsky (1843-1902) and World Zionist Organization President David Wolffsohn (1856-1914) (successor to Theodore Herzl), all died there. After WWI, wealthy and intellectual Russian Jews moved to Homburg. Rosalia Gillelovna "*Shoshana*" Parsitz and Itzhak-Yosef Zelikovich-Parsitz transferred the "*Omanut*" (Art) publishing house, after WWI, from Moscow to Homburg. Their home served as a meeting place for the following Russian-Jewish writers and intellectuals from 1920-1925:

Moshe Zilberg
Gerhard (*Gershom*) Scholem
Moshe Glickson
Moshe Ben-Eliezer Glembotsky
Avigdor Stematzky
Isaak Leib Goldberg
Nathan Birnbaum
David Yellin
Yehoshua Hana Ravnitzky
Asher Zvi Hirsch Ginsberg (*Achad Ha-am*)
Jacob Fichman
Shmuel Joseph (*Shai*) Agnon
David (*Shimoni*) Schimonowitz
Judah Gur (Grasowsky)
Chayim Nachman Bialik
Menachem Mendel Ussischkin
Joshua O. Leibowitz
Alter Druyanov
Simcha Ben Zion

Anti-Semitism in the 1930's

In general, Homburg residents were polite and friendly in their conduct towards Jews - open anti-Semitism except in singular cases - was unknown during the Twenties. Jews went to the theater, the movies, cafes, concerts, lectures, and were side-by-side with the Germans until 1933.

In 1932 poison was spread in front of various houses, even a maid suffered a severe fainting attack while cleaning it up. A similar poisonous substance was found in front of the synagogue doors and in mid-March 1933 some of the synagogue windows were broken.

April 1, the boycott of Jewish businesses, was not taken seriously by Homburg residents; even the SA (Sturmabteilung, the paramilitary wing of the Nazi Party) men who blocked entry into the Jewish stores until 6 p.m., changed into civilian clothes and re-entered the stores, this time as customers. The situation of the Jews within the "Third Reich" took a sharp turn for the worse. The community, persecuted by the Nazis, dwindled from 300 (2%) in 1933 to 70 (1938).

Both of my father **Günter**'s two sisters, **Hildegard** and **Gisela**, emigrated to Bournemouth, England in 1935 and 1936 respectively, to stay with an aunt who had settled there. Both became proficient in typing and eventually emigrated to Johannesburg, South Africa and Bulawayo, Rhodesia.

The isolation of Homburg's Jews from the general community was a creeping process. Many had relatives in countries of the Western Hemisphere. Some were able to obtain an affidavit and emigrate abroad. Unfortunately, not all were able to do so.

The Jews had already been subjected to numerous incidents of harassment, but it would only get worse. In November 1934, 57 graves were demolished in the Jewish cemetery by unknown perpetrators in a most barbaric manner. Many tombstones were overturned and heavily damaged. "The "Volkische Beobachter" (National Observer), the newspaper of the Nazi Party, which was widely read in Homburg, contributed to ever increasing racial hatred. Anti-Semitic posters were affixed to buildings throughout the city, promoting racial and religious intolerance. Jewish residents were assaulted on the street for no apparent reason other than their religion. From 1938 the "Special Provisions for Jews in Homburg" outlawed domestic and foreign Jews from "harassing" German and Aryan visitors. Jewish bathers were to stay only in Jewish sanatoriums and only use the general health facilities at certain predetermined times.

On October 27, 1938, Jews of Polish nationality were ordered expelled and transported to the Polish border. The arrests came at a complete surprise to those affected. They were only permitted to take along a few meager possessions. In Homburg, shoemaker Josef Liskewitsch, his wife Nache, daughter Rosa and granddaughter Frieda were sent to Tomaszow-Mazowiecki, a town in central Poland's Lodz District. They were declared missing from the town's ghetto by November 1942.

The November 10, 1938, Daylight Threefold Pogrom

"At exactly twelve o'clock sharp on **Thursday, November 10, 1938**, the siren sounded. There was such a tremendous explosion within the synagogue, that its massive front doors flew off their hinges. Inside one could see that the benches and other flammable objects were stacked high and were already burning. Flames were shooting out of all the towers and the windows disintegrated almost simultaneously. The synagogue's interior was destroyed, after which the building was burned to the ground. The amount of gasoline used had been stored in a business located nearby and was poured throughout, caused everything to be consumed almost simultaneously." This action was not carried out by amateurs but by the SA. After the SA left, it was Homburg, not Frankfurt residents, who burned down the synagogue, as was often claimed.

While the synagogue was engulfed in flames, the Wallstraße was closed off by the police. The fire department were under orders to do nothing to extinguish the blaze. Residents of the Wallstraße, workers and small businessmen, tried to salvage items from the synagogue, but were viciously beaten back by the Nazi thugs. The roof and the tops of the four towers collapsed around midday. As the four copper domes melted, the liquid metal ran down the sides of the building. The many wood support beams and interior pieces were rich food for the flames and the eerie sight burned well into the night hours. At the sight of the burning synagogue the following remarks were heard: "We do not want to live any longer with the Jews!" "There's no place for these cowards" "The Jews should be thrown right into the flames!" This demonstrates that there were residents, who had already made up their minds regarding the physical destruction of the Jews. The plundering and looting of businesses did not occur as it had in other cities, due to progressive "Aryanization". Jewish business owners had been humiliated and disenfranchised until they finally sold their stores.

While the synagogue was still burning, a destruction squad set out. A group armed with iron bars and axes formed at 14:00 in the Louisenstraße in front of the Hotel Viktoria. The group leaders gave the following instructions: "1. No apartment windows are to be smashed. 2. No Jews should be mistreated. 3. Special care shall be taken that nothing is stolen." Approximately 30 Jewish residences were vandalized. 10-15 men with iron bars and axes in their hands came into their apartments and proceeded from room to room, quickly overturning and breaking everything in sight. Lamps were rendered unusable in minutes, paintings and pictures were strewn on the floor, fine china and mirrors were smashed, cupboards and tables were demolished, and curtains were pulled off windows. Ludwig Gutmann, a brave front-line soldier in WWI and a member of the "Fire Brigade", was so severely beaten, if not for the courageous intervention of a police officer, he would likely have been killed. Following the rampant destruction, an SA man in uniform was heard to have exclaimed: "So, we gave it to them!" and "I want to bathe in Jewish blood!"

While the destruction squads, were still at their destructive work in their apartments, the arrest of Jewish citizens, which was no longer part of the alleged spontaneous demonstrations of the population, began with the help of the police. It affected Jewish males between sixteen to sixty years of age. The Jews were initially crowded together in the police jail, spending 36 hours and more without meals under inhumane conditions. Early Saturday, they were taken to the (Frankfurt) Festhalle, boarded row of buses, transported to Frankfurt-Süd railway station, and met there by a large crowd of Schutzpolizei, who shouted but otherwise left them alone and loaded onto a passenger train. Order: During the journey none of the windows may be opened; in the event of an attempt to escape those concerned will immediately be shot without warning. Journey to Weimar. The first acts of violence on arrival there. They had to go into the tunnel under the tracks, faces against the

wall, were crammed closely together and mistreated with blows and punches. After the transport was counted off, herded on with crude shouts, and cursed to run as quickly as possible up the steps to the buses that were standing there. The first kicks were planted on the steps. Here already it became apparent that the boys and the agile came through comparatively well whilst the older or physically impaired were on the receiving end of the blows. Loaded into the buses already standing there, again with loud and crude shouts and many insults. Example: An SS man asks, "What are you all?" of course no reply, as the question was not understood. Slap in the face. "You must say, we are all deceivers! What must you say? Slap in the face. At last, comes the required answer. Slap in the face. "Speak up, Jew pig!" etc... In the bus the sudden command: "Glasses off, heads down!" Punches immediately to all necks that were accessible, until all heads held deeply bowed. They had to remain in this position for the whole journey; if anyone dared to raise the head, immediate punch to the neck. After a roughly 10 km long journey they arrived at the gate of Buchenwald Concentration Camp.
One had to line up in rows of ten and each prisoner received a number, usually accompanied by a kick in the buttocks or a slap in the face. Then one's hair was cut. They had to stand from 7 o'clock in the morning until 8 o'clock in the evening in the same spot. The barracks were intended for about 500 people and were occupied by 2500. They were divided up into groups of 50 and huddled into four wooden barracks, the fifth barrack was being built, where the only sleeping accommodation consisted of wooden planks arranged in tiers of five, one above the other, the ground was clay on which those accommodated below had to sleep. No mattresses or blankets of any kind were provided and the men, who had not been allowed to take anything with them, were obliged to sleep in their clothes. At first there were no sanitary arrangements of any sort, and the latrines had to be dug by the prisoners themselves. Nor was there any drinking water at first, and the men quenched their thirst with rain or drops of eau-de-cologne until they were able to buy mineral water at RM. 1 1/2 per bottle. No water for washing was provided at any time, and mineral water with a handkerchief had to be used sparingly for the purpose. All food had to be bought at the camp canteen and those without money had to borrow from friends. Those who arrived with a considerable sum were deprived of the greater part of it by the camp officials. The bread was dark and clayey; there was no butter; there were few plates and no knives or forks. Many men died at Buchenwald: some of their previous maladies, some electrocuted by the heavily charged barbed wire fences against which they threw themselves in their frenzy. Others, who went raving mad and ran amok, were simply clubbed to death by their guards. In one night alone 40 dead bodies were counted as they were being removed. Many prisoners were brutally assaulted by the guards and had their faces or noses disfigured or their arms and legs fractured. Everybody had to rise at five o'clock and retire at seven o'clock in the evening but there was no work to be done. Cigarettes of poor quality could be bought in a box of six for RM. 2.-. The release of the prisoners began late in November. The first to be discharged were ex-servicemen and then followed the elderly people. They were liberated in batches of 40 and had to pay RM. 20.- per head for the motor-coach journey to Frankfurt. Currently, the goal was to pressure these Jews to leave Germany. "You must leave Germany as soon as possible. If there is further harassment abroad then all Jews living in Germany will be incarcerated with their families for life." By the end of 1938, they began releasing the 9,370 Jews from Buchenwald due to pressure from the victim's family in conjunction with Jewish and international organizations, which had arranged for them to leave the country. Former prisoners were made more noticeable, when by January 1939, they returned to their families with shaven heads. 600 victims perished during their brief time in Buchenwald.

Anti-Semitic Measures and Degrees 1939-1941

In April 1939, Germany's Jews lost their tenants' rights. Jews who, were evicted from their apartments, were relocated to so-called Jew Houses. In Homburg (Salomon Wiesenthal's #12 and Kantor Herz's #14 Kisseleffstraße residences, and later, the fifteen room Jewish owned guest turned ghetto house, "Villa Renaissance", situated on the Gorch-Fock-Straße), served this purpose.

On the 12th, the day after Passover, **President Louis Rothschild** and Ludwig Gutmann were forced to "sell" the Jewish community's real estate assets: the Gemeinde Haus and the garden plot on the corner of Gluckenstein and Götzenmühlweg next to the Jewish cemetery, to the City of Homburg for RM. 14,150. The formal sale of the burial ground was precluded by ritual reasons; because according to Jewish law, the "eternal peace" of the buried had to be guaranteed. Six months after its destruction, a letter was sent to the City Council of Königstein, requesting the removal of the remains of the former Homburg Synagogue. That Friday and Saturday, the 14th and 15th, a unit of the Wehrmacht, most likely the Hanau Pioneer Battalion, dismantled the remaining walls, and carted them away. Afterward people remarked, "the view of the Wallstraße... is no longer disturbed by unsightly masonry". This sentiment was likewise echoed in a newspaper article "...a dark spot has disappeared from the Elizabethenstraße". A playground was later built on the site.

The remaining Homburg Jews assembled in the home of the Gutmann family at 11 Wallstraße, to hold prayer services, since the Gemeinde Haus already served as the meeting place for the local Hitlerjugend, or HJ (The Hitler Youth) and Bund Deutscher Mädel, BDM (League of German Girls).

After September 1939, the anti-Jewish edicts became even harsher: nightly curfews, giving up radios, deprivation of clothing cards, food could be purchased only between 4 and 5 pm. My grandparents, and my father, emigrated to Santiago de Chile in mid-October, 1939. My father's long lasting memory was **Louis** and **Melanie Rothschild**, his aunt and uncle, running after their departing train. The Rothschild's son **Eduard**, emigrated to Holland in January, 1939 to study agriculture for eventual immigration to Palestine and daughter **Marianne**, left for England in March, 1939 with her grandmother, **Eugenie Emmerich** to live with an aunt in London, England. Eduard was seized by the Germans in Holland and was eventually murdered in the Mauthausen concentration camp.

Homburg's Helipa and Thalia cinemas showed the virulently anti-Semitic film "Jud Süß" (at the end of 1940), and "Der Ewige Jude" (mid-March 1941). On March 7, 1941, all German Jews were forced into compulsory labor. It took a lot of courage, for master bookbinder Louis Gärtner to walk and converse with Moses Herz (reduced to working as a street cleaner) on the street. By September, all Jews above the age of six, had to attach a yellow "Jude" star to their clothing.

The Deportations of 1942 and 1943

For almost a year Homburg Jewish community had been branded, persecuted, humiliated, and harassed. In the end, it was only a shadow of its former self. In mid-October 1941, the first group of victims were forced to leave their hometown at the behest of the Nazi regime. During just less than three weeks, the Jews were transported from Frankfurt to the ghettos in Lodz, Kaunas, and Minsk, but some were shot immediately upon arrival. Beginning in the summer of 1942, those Jews which were selected for deportation, were informed of the time, place, and date of their so called "evacuation". They had to draw up a declaration of assets, give up their family pets, all perishable food, shut off water and gas lines, unscrew the electrical fuses, be searched for weapons, ammunition, explosives and poison, and tie, label, and surrender all their apartment keys. The taking of foreign money, securities, saving bank books and other valuables, especially gold and silver was strictly prohibited. The luggage, they were allowed to carry was a suitcase which was not too large and not too heavy and a backpack with a food bag. In addition, they were allowed to take only one wool blanket each. The police were instructed to supervise the packing of suitcases and backpacks. All other personal items such as cameras, bicycles, jewelry, etc. had to be handed over to the police. Each deportee should be in possession of RM. 50.- and bring travel provisions for two days. All Jews had to wear a sign around the neck, which states their name, birthday, and identification number. All these instructions had to be complied with, without reservation and without resistance.

On **Wednesday, June 10**, twenty-six Jews, prior to their eviction from the city were brought to the inner yard of the Homburg Town Hall. Once there the men and women were separated and transported by truck to the Frankfurt Hauptbahnhof. They joined a transport totaling 1,200 Jews, which included those from Frankfurt, Wiesbaden, and other small local towns. From there they were marched to the Großmarkthalle in Frankfurt's East End and ushered down a ramp into its cavernous basement. (This modern industrial building erected fourteen years earlier, had a direct railway connection to the Ostbahnhof.) An exhaustive process which at various points, had them undergo a physical examination, confiscate their valuables until late in the night, and finally rest on bare mattresses on the floor. The next morning, they left by cattle car for a two-day stop to the Izbicia Transit Camp, (the largest transit ghetto in the Lublin area, with a mortality rate almost equal to that of the Warsaw ghetto. Housed in a few wooden barracks which could accommodate about half of the prisoners and pressed against each other like sardines. The rest were forced to subsist outdoors. Jews stayed in the barracks, with almost nothing to eat.) Primarily the young men judged fit for work, were deported directly to the Majdanek Labor Camp. Those who had not perished during the journey, met agonizing deaths in the gas chambers of Sobibor Death Camp.

On **Friday, August 28**, two and a half months later, a second deportation occurred. Theresienstadt was positioned and marketed by the Nazi administration as a retirement village in the "spa town of Theresienstadt where they would spend their later years in peace." Some of the elderly even signed so-called "home purchase agreements" for which they had been induced to hand over their remaining assets. Such agreements had been usual in Weimar Germany, so it was unsurprising that they willingly chose to sign over the last things they owned in exchange for what they believed to be safety. SS officials even asked people to "specify in advance where they wanted their rooms, such as on the lake, by the square etc. and urged to take their nicest clothes." According to the Gestapo information sheet, "resettlement" as well was to be paid for by the deportees themselves, as much as possible. Each deportee should be in possession of RM. 50.- and bring travel provisions for two days. Eighteen Jews (between 59 and 79 years of age) were taken from the Town Hall at 1 pm and marched to the Homburg Bahnhof (train station) and transported to the Frankfurt Hauptbahnhof. From the train station they were marched through traffic, to the Rechneigraben Jewish Retirement Home. Only Jews who were severely handicapped, were allowed to ride the streetcar under police escort. This "service" was to be paid for by the Jews themselves.

In Rechneigraben, they were provided beds of straw and additional food from the local Jewish Community. On September 1, their journey continued to Theresienstadt. In reality of course when people arrived it became quickly apparent that they had been duped and the true reality that euphemistic language and bureaucracy had hidden, became clear. The terrible reality of the ghetto was: ugly old barracks, blocks of unfriendly, virtually indistinguishable buildings, streets laid out in a grid pattern, ditches, trenches, and barricades. There were so many people-sick, hungry, and emaciated, young, and old, living in miserable quarters. The three older deportees were dead within three weeks. On September 29, 1942, five individuals, including **Kantor Herz**, were to the Treblinka Death Camp.
On **Thursday, May 20, 1943**, six months after the second deportation, upon the urging of some Homburg citizens, the Gestapo took into custody and deported four women who had either married Christians or had previous converted to Christianity.

Homburg's Third Jewish Community

Robert Schlesinger, one of the first Jews after 1945 came from Silesia to Homburg. He tried to ensure the preservation of marriage documents. The JRSO documentation of 1954 - states the existence of Jews once again in the city. According to the latest statistics (1969) 11 Jewish souls - 7 men and 4 women lived in Homburg. From the 1990s, several hundred Jews from the various states that made up the former Soviet Union, South America, and Israel, moved to Homburg. A full seventy years (2012) since the last Jews were deported, the Jewish community has grown exponentially. 400-500 live locally, 200 in Oberursel, 100 in Friedrichsdorf, and the rest in the general Hochtaunuskreis area under the auspices of the Jewish community in Frankfurt. A new infrastructure was begun in the city in 2010: the founding of the initiative "Jewish Life Bad Homburg" by **Imrich Donath**, Honorary Consul of Slovakia for Hessen, and his son **Jacob**. The current community first met for community activities and services on *Shabbos* and *Yom Tov* in an apartment in the Ludwigstraße. Ever since 2010 as well, the public *Chanukkah Lighting* celebrations have been held in the **Bad Homburg Marktplatz**, under the leadership of *Chabad Shliach* **Rabbiner Shalom Dovber Rabinovitz** who has also organized a community *Pesach Seder*, a Hebrew Sunday school and various adult education classes. In December 2013, a *Torah* scroll was donated to the fledgling community, by brothers **David** and **Alexander Granowski** from Frankfurt. The following year, the present Jewish community moved to a larger apartment on in the city center took place. The City Authority has been negotiating with the community, which is under the auspices of the Jewish Community of Frankfurt, concerning the use of first synagogue (built in 1731) and Gemeinde Haus (built in 1764) in the Wallstraße. Both buildings miraculously survived the 1938 Pogrom. The great cost of renovations and space required for the present synagogue membership makes this plan untenable. On November 11, 2018, **Bürgermeister Alexander Hetjes, Jewish Community Chairman Eugen Sternberg, Bundestag Deputy Markus Koob, and Rabbiner Rabinovitz** participated in dedicating a building in the Töpferweg as the new synagogue. Not only will prayer services be held there, but also cultural events and in the future a day care center as well.
In 1988, a monument on the synagogue site was dedicated to the murdered Jewish residents of the town and all other victims of Nazi tyranny. It was dedicated on the 50th anniversary of the November Pogrom. Made of red sandstone, formed in the image of the three front windows of the former synagogue, and affixed with bronze plaques containing the names of the 81 Homburger Jews who were victims of the Holocaust - designed by sculptor **Hendrikus Godding**. Former **Bürgermeister Wolfgang Assmann** and the city council approved the erection of the monument.
A monument in the Kurpark, dedicated to **Shmuel Joseph Agnon** by **Dina Kunze** was inaugurated in 1993 and is dedicated to his literary work. The bronze plates depict a scroll, written both in Hebrew and German, which contains an excerpt from the Nobel Prize laureate writer's Nobel Peace Prize for Literature acceptance speech.

In 2013, on the occasion of the 75th anniversary of the November pogrom, a plaque was unveiled in the entrance hall of the **Homburg Bahnhof** commemorating the deported Jewish residents. This project as well as numerous others have been championed by the **Gesellschaft für Christlich-Jüdische Zusammenarbeit** (Society for Christian-Jewish Cooperation) headed by Teacher of German, History and the Catholic religion, **Frau Margret Nebo**. For her commitment to the topic of reconciliation, she was awarded a honorary letter from the State of Hesse and the Saalburg Prize of the Hochtaunuskreis, on her 80th birthday.
The laying of Stolpersteine (stumbling blocks) in Homburg was initiated by **Wolfram Juretzek** in 2014. He met with **Imrich Donath, Dr. Dr. Wolfgang Kater, Lucia Lewalter Schoor, Dr. Thomas Kreuder, Uschi Keilholz, Cornelia Kunz, Gertraud und Andrea Wilhelmi, Gudrun Deutsch, Brunhilde Hoffmann, Klaus Schilling, Ingeborg Bihr, Jutta Schmitz**, which led to the founding of **"Initiative Stolpersteine Bad Homburg Eingetragener Verein."** Beginning in 2016, gold square metal blocks were laid in the sidewalk in front of the Holocaust victim's former residences and upon which brief information about their fate, are etched.

Homburg's Nearby Jewish Communities

In the village of Ober-Erlenbach - today a Homburg district - existed a small Jewish community until the mid-1920s. Around 1810 there were only five families. In the late 1870s together with Lower and Upper Eschbach, the Jewish population reached 50 members. Among the communal facilities was a small synagogue (on Bornstraße), which was first recorded in the mid-nineteenth century. The deceased were interred in the Jewish cemetery in nearby Burgholzhausen. After the First World War, the tiny community was in disarray. From the mid-1920s only five Jewish people lived in the village which was connected to the municipality of Rodheim v.d. Höhe. In the 1930s, only one family lived in Upper Jordan-Erlenbach. The commemorative book lists five community members who became victims of the Holocaust. Since 1988 a nondescript sign on the former synagogue building is all that indicates the existence of the former Jewish community. A few meters away, a marker commemorating their 1942 deportation.
In the nearby village of Seulberg, today a district of Friedrichsdorf, there was also a small Jewish country Synagogue congregation which numbered about 12 - 15 families and was independent only from 1833 until 1866. During this period, its Jews from Köppern belonged to this community. Within the town, there was not always a conflict-free coexistence between Christians and Jews. Matters escalated during the so-called "Seulberger Jewish Riots" (1848), which were triggered by arbitration, according to which the Jewish population was to receive the same timber rights as the Christians. Only the use of military force ended the violent confrontation, however, the tensions between the "parties" remained unresolved. From the mid-nineteenth century, no regular worship services were held, and the community life was in decline, officially dissolving the religious community Seulberg-Köppren. The few Jewish families joined the large and financially strong neighboring Homburg community. The relatively large Jewish cemetery in the Hardtwald - first mentioned in 1580 - is the only relic of Seulberg's Jewish History. The cemetery since the seventeenth century, served the deceased from Holzhausen, Homburg, Köppern, Oberursel, Rodheim, and Seulberg as a resting place, as long as these towns did not have their own cemeteries. Today this wooded area contains just under 200 gravestones.

THE MYSTERIOUS VISIT OF THE BELZER REBBE TO BAD HOMBURG

Even during his lifetime, the great Belzer Rebbe, הרב אהרן רוקח זי"ע, was considered one of the greatest בעלי רוח הקודש of his time. Not everything he said or did was immediately understood, but everyone knew there were profound meanings behind his every word or act.

Bad Homburg v. d. Höhe

In the late spring of 1929, the Rebbe was in Berlin for medical reasons. As he ended his stay there, he mysteriously informed his *gabbaim* that instead of returning home he wished to go to the resort of Bad Homburg. Reb Chaim Nota Katz, a Belzer Chassid who had lived in Frankfurt, was given the task of arranging for an appropriate place for him to stay. He found an apartment facing a hotel frequented by German political officials. The Belzer Rebbe was very pleased by the choice but cryptically complained that he would have preferred the windows to be twice as large.

He stayed for six full weeks in that room. He did not visit any of the baths or go for any treatments. His *gabbaim* could not understand why he wanted to travel to this place, nor could they fathom his peculiar behavior during that entire period. He was extremely agitated, fasting most days and spending much of the time in extraordinarily intense prayer. He was heard whispering repeatedly, "אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי" (תהלים כז:יב) - "Do not deliver me to my oppressors". At the end of these six weeks, he abruptly decided to pack up and leave. "*Es iz mir nisht gelüngen*" - "I did not succeed," he exclaimed, overcome with grief.

The Bad Homburg episode remained an enigma for many years. It was not until decades later that someone took notice that for the same six weeks, there was a certain politician staying at that hotel facing the Rebbe's apartment. He headed a tiny political party called the National Socialists, or Nazis. Those same weeks he worked with his aides in Bad Homburg planning a strategy for an upcoming referendum. That referendum did not go his way, but it was a turning point for this politician. It brought him great acclaim and catapulted him and his party into major national prominence.

Within only four years of those fateful six weeks in Bad Homburg, the people of Germany elected Adolf Hitler to be their führer. [Hamodia Magazine "Invitation from a German Village" 4 Elul 5775 / August 19, 2015]

A Brief History of Bad Homburg and its Jewish Residents References:

"*Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-Jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)*" von Yitzhak Sophoni Herz

"*The Herzens and Life in Germany*" Yitzchok Sophoni Herz

"*Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866-1945*" von Heinz Grosche

"*Die Jüdischen Gemeinden In Hessen*" Paul Arnsberg

"MEMORANDUM" Hugo Emmerich was my grandmother Herta (neé Emmerich) Wiesenthal's brother

"*SHALOM, Ein Zeichen für den Frieden - A Sign for Peace*" Constance Heynold

"*History of the Jews in Bad Homburg vor der Höhe*" Rabbiner Dr. H. Kottek

"*Aspekte jüdischen Lebens in Bad Homburg*" Der Magistrat der Stadt Bad Homburg

"*Initiative STOLPERSTEINE Bad Homburg e.V., Verlegung*" 2016 - 2021

"*Auf den Spuren jüdischer Bürger durch die Stadt*" article by Margret Nebo

Der Regierungspräsident in Wiesbaden,

Entschädigungsansprüche der jüd. Kultusgemeinden und Nachfolge Organisation für Schaden an Eigentum

Synagoge und Gemeindehaus in Bad Homburg v.d.H., Elisabethenstraße 6-8

https://www.juedische-pflegegeschichte.de/juedische-orte-der-kur-die-sanatorien-dr-pariser-dr-rosenthal-und-dr-goldschmidt-in-bad-homburg/

https://synagogues-germany.anumuseum.org.il/index.php/synagogues-and-communities?pid=54&sid=148:bad-homburg-vor-der-hoehe

https://www.waymarking.com/waymarks/WMQ1CZ_ehemalige_Synagoge_Bad_Homburg_Germany

http://www.camps.bbk.ac.uk/documents/048-the-november-1938-pogrom.html

https://www.theholocaustexplained.org/the-camps/theresienstadt-a-case-study/

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Synagogue_of_Bad_Homburg

https://www.pogromnovember1938.co.uk/viewer/fulltext/93886/1/eng/

https://dbs.anumuseum.org.il/skn/en/c6/e204577/Place/Bad_Homburg

https://www.juedische-allgemeine.de/unsere-woche/zu-hause-im-taunus/

http://www.alemannia-judaica.de/bad_homburg_vdh_synagoge.htm

https://www.alemannia-judaica.de/bad_homburg_rabbinat.htm

http://www.alemannia-judaica.de/bad_homburg_friedhof.htm

https://second.wiki/wiki/heimeinkaufsvertrag

https://en.wikipedia.org/wiki/Izbica_Ghetto

Bad Homburg Historical Timeline 1335-1942 / 2012-

782	first documentary mention
1170	First mention of Wortwin von Hohenburg und Steden, construction of the Castle.
1335	**ten Jewish males are given permission to settle by Holy Roman Emperor Louis IV**
1348	**Black Death pogroms decimate the Jewish community**
1354	Johann Brendel establishes the house of Homburg Burgraves. Construction of the White Tower.
1361	first mentioned as a city
1504	Ownership of Homburg district (Homburg and the villages of Gonzenheim, Oberstedten, Seulberg and Köppern passes to the Landgrave of Hessen)
1528 - 1583	Homburg district is repeatedly pledged.
1539	**the first ordinance regarding the Jews is issued by Phillip the Magnanimous of Hesse**
1577	interest regulation, Sunday work and protection money
1580	**the Jewish cemetery in Seulberg is established**
1603 - 1661	Witch trials in the town and district of Homburg, 81 men and women are burned to death. Prison: Rathausturm
1617	**Jewish meat trade begun.**
1622 - 1866	Era of the Landgraves of Hessen-Homburg
1622 - 1638	Friedrich I, Thirty Years' War
1625	**special taxation of the Jews which had fled the Halberstadt troops.**
1638 - 1669	Landgravine Elisabeth a is guardian for 3 sons
1649	**Members of the very spread-out Rothschild family already live in Homburg.**
1660 - 1661	protection taxes and appealing for a reduction of the protection money to Daniel (von Seulberg)
1669 - 1671	Landgrave Georg Christian Pledges Homburg district to Darmstadt
1680 - 1685	Construction of the Castle as it stands today, to replace the former edifice. The White Tower is left standing.
1680 - 1708	Friedrich II, "Landgrave with the silver leg"
1675	Battle of Fehrbellin (Brandenburg against Sweden). Prince Friedrich's involvement differed from the narration in H. von Kleist's "Prince of Homburg" in 1810. District is bought back.
1681	funerals allowed on Sundays and holidays.
1684	**School, Cemetery, and Sabbath celebration ordinance - Jews are permitted to rent an apartment as a synagogue provided it does not disturb their Christian neighbors.** opening of the first Homburg Pharmacy
1685	Town expansion (Louisenstraße is built). Huguenots settle in the town and the district of Homburg.
1692	the release from the obligation to pay taxes.
1695	**permission to meet on the Sabbath.**
1702	sales ban on Sundays etc.
1703	**the Judengaße (Jew Street) is established**
1708 - 1746	Friedrich III. Jacob. Dorotheenstraße is named after his first wife. Jacobkirche is built there (nowadays the site of the HTG gym).
1710 - 1713	**the second ordinance is issued by Landgrave Ernest Louis to establish the Hebrew printing house run by Seligmann Reis, which is moved to Offenbach am Main.**
1724	**Hebrew printing is resumed by Samson Hanau.**
1731	**the First Synagogue is built and dedicated.**
1736	**Hebrew printing house is acquired by Aaron Dessau.**
1737	**third ordinance issued by Landgrave Frederich III. Jacob also spoke of allowing Homburg. to unite with the Friedberg Rabbinate**
1742	Orphanage is founded, still exists to this day.
1745 - 1764	protection money requests
1748 - 1749	**Hebrew printing house is sold and transferred to Rödelheim**
1749	**the enclosing of the Jewish cemetery in Seulberg**

Bad Homburg v. d. Höhe

1753 **Jews to pay "Jew Tax."**
1756 **prevention of the resettlement of the Jews**
1764 - 1820 **the obligation for Frau Wolleb (geb. Neuhof) to erect the first Gemeinde Haus.**
1766 - 1820 Friedrich V. Ludwig
1776 - 1771 contributions for the war
1772 Johann Wolfgang von Goethe's stay in Homburg ("Pilgrim's Morning Song")
1774 - 1791 **Complaints of the citizens of Homburg's Neustadt [New Town] against Jewish settlement**
1777 **Chazan and Schochet Joseph Glogau dies**
1780 **Juda Klahr is hired as Chazan and Schochet.**
1794 **permission is granted to live outside the Judengaße (subsequently renamed the Wallstraße)**
1797 **Moses Loeb Lipschütz is hired as Chazan and Schochet**
1798 - 1800 und **1804 - 1806** Friedrich Hölderlin lives in Homburg
1800 **Salomon Moses (Wiesenthal) and his family move to Homburg from Seulberg.**
1808 ***Jews must choose and adopt German family names.***
1809 Rediscovery of Ludwigsquelle spring
1813 **Rabbiner Joseph Wormser was approved for conducting marriages in Homburg.**
1825 **Landgrave appoints Joseph Wormser as Unter-Vorsteher.**
1827 **After Unter-Vorsteher Wormser's death, Rabbiner Kallmann Rothschild is appointed.**
1834 Rediscovery of Elisabethenquelle spring, first spa guests
1841 Casino by the Blanc Brothers opens. Construction of the first Kurhaus commences.
1846 - 1848 Landgrave Gustav, "Crème de Louise" is named after his wife, Louise v. Anhalt Dessau
1848 **the Jews are emancipated, Rabbiner Rothschild resigns his position as Unter-Vorsteher.**
Ascher-Anschel Stern is appointed Unter-Vorsteher
1849 **Rabbiner Rothschild and founds Bankhaus Rothschild (Louisenstraße 97).**
1851 **Unter-Vorsteher Stern leaves post, receives Semicha and becomes**
Chief Rabbi of Hamburg following the untimely passing of Chacham Isaac Bernays.
Landgrave appoints Rabbiner Dr. Seligmann Fromm as the first community rabbi and teacher.
1854 Peter Joseph Lenné, creator of the world-famous Sanssouci Park appointed architect of the Kurpark (45 hectare), one of the largest in Germany, establishes international reputation of Homburg as spa and bath city.
1855 **Kantor Abraham (Adolf) Braunschweig is hired as cantor and schochet.**
1856 **H. S. Wiesenthal und Söhne est. (Elisabethenstraße 4), bordering the Homburg Synagogue.**
1860 Homburg station is built, and trains start running to Frankfurt.
1863 **the Homburg Cemetery is established**
Casino leaseholder Blanc builds a new Kurhaus (destroyed on March 8, 1945)
1864 - 1866 **the New Synagogue is built and dedicated**
death of the last Landgrave and transfer of land County to the Grand Duchy of Hesse-Darmstadt. In the same year follows the incorporation into the Kingdom of Prussia
1866 Homburg becomes Prussian, casino banned at the end of 1872.
1867 Kaiser Wilhelm I of Prussia visits Homburg for the first time
1868 **the last Homburg Jews are buried in the Seulberg Cemetery.**
1872 First spa director takes office on January 1.
1876 **Rabbiner Fromm leaves his post to become the chaplain for Baron Wilhelm von Rothschild,**
Rabbiner Dr. S. Hillmann Auerbach is installed as community rabbi and teacher.
First tennis court on the European mainland built in the Kurpark (lawn tennis)
1877 **the Second Gemeinde Haus is established**
1878 **Rabbiner Auerbach leaves his post due to a serious illness.**
Rabbiner Dr. Meier Appel is installed as community rabbi and teacher.
1889 **A. E. Emmerich (Louisenstraße 42) is established on the ground floor of a former hotel.**
1886 **Rabbiner Appel leaves post to become rabbi of Karlsruhe**
1887 **Rabbiner Dr. S. Heymann Kottek is installed as community rabbi and teacher.**
1887 - 1890 Construction of Kaiser-Wilhelms-Bad, master builder is Louis Jacobi
1890 Germany's first golf course is built in the Kurpark.
1888 - 1918 Kaiser Wilhelm II declares Homburg his summer residence
1898 **Kantor Moses Herz is hired as cantor, schoolteacher and schochet.**

Bad Homburg v. d. Höhe

1899 Erster Golfclub Deutschlands im Kurpark
Consecration of the Russian Church
1900 - 1920 Dr. Curt Pariser's sanatorium which focuses on cardiovascular and metabolism treatment.
1900 - 1936 Dr. Abraham Rosenthal's mineral bath sanatorium, caters to famous Orthodox Jewish guests.
1904 the New Synagogue is renovated and remodeled.
1907 Kantor Braunschweig passes away.
Opening of the new central station, today's S-Bahn station
1909 the first conference of Agudath Israel is convened
1910 The first German Zeppelin Airship Parade in front of Kaiser Wilhelm II, and his wife Auguste Victoria.
1911 - 1937 Dr. Siegfried Goldschmidt and successor Dr. Joshua Leibowitz's, Taunus "Jewish Sanatorium".
1912 Rabbiner Kottek passes away, Rabbiner Dr. David Winter installed as community rabbi/teacher.
Introduction of official name "Bad Homburg v. d. Höhe"
1920 a number of Russian-Jewish writers and intellectuals settle in the resort town.
1921 a memorial plaque is dedicated in the synagogue to the fallen World War Jewish soldiers
The Ritters Park Hotel, Kurpark-Sanatorium (formerly Dr. Pariser) opens.
1922 Rabbiner Winter leaves his post, becomes successor to Rabbi Salomon and Joseph Carlebach in Lübeck. Rabbiner Dr. J. J. Leopold Wreschner is installed as community rabbi and teacher.
1924 New Kur AG is established, the city of Frankfurt/Main is majority shareholder.
1925 the Russian-Jewish writers and intellectuals leave.
1930 Banker Louis Rothschild is appointed President of the Jewish community.
1933 ***One-day boycott against Jewish businesses in Germany.***
The Police and the courts no longer protect Jews.
'Kosher' - ritual slaughter of animals banned.
The Law for the Restoration of the Professional Service excludes Jews and political opponents from university and government positions. Similar laws affect Jewish lawyers, judges, doctors and teachers.
1934 ***German Government declares that German calendars no longer list Jewish feasts and holidays.***
1935 ***"Nuremberg Laws" enacted which deny Jews many civil rights***
Rabbiner Wreschner passes away.
the cemetery is desecrated in 1934 and in 1935.
1935 - 1936 ***Jews banned from parks, restaurants and swimming pools***
Jews forbidden to use the German greeting 'Heil Hitler.'
Jews no longer allowed electrical/optical equipment, bicycles, typewriters or records.
passports for Jews to travel abroad restricted.
1937 Louis Rothschild is dispossessed of Bankhaus Rothschild during aryanization.
1938 ***special identity cards issued to Jews.***
Jews excluded from cinema, theatre, concerts, exhibitions, beaches and holiday resorts.
the first name of all German Jewish men must be listed as "Israel", and all Jewish women as "Sarah."
Jewish children expelled from German schools.
My father becomes Bar Mitzvah on July 15th. (Rabbi Winter officiates & delivers the sermon.)
Jews forced to register their assets, a first step toward total exclusion from the German economy.
Jewish doctors are forbidden to treat "Aryan" patients
Passports stamped with a red 'J'. Some have passports removed to prevent them leaving the country.
Polish Jews were forcibly deported over the Polish border.
Synagogue burnt down, apartments ransacked, male Jews between 16-60 sent to Buchenwald.
Seulberg Cemetery gravestones overturned, some used in the sewage drains of the local fire department pond. After the war, former Storm Troopers restore the surviving gravestones.
all Jewish passports are stamped with the letter "J"
decree forcing all Jews to transfer retail businesses to Aryan hands.
all Jewish pupils expelled from German schools.
The German Reich Ministry of Interior restricts the freedom of movement of Jews.
1939 Homburg Jews lost their tenant rights and can be evicted from their homes without reason or notice they are, therefore, required to live-in-so-called Jew Houses.
President Louis Rothschild and Ludwig Gutmann are forced to sell the Jewish community's real estate assets, and the remaining synagogue walls are dismantled and carted away.
Jews' radios confiscated, and Jewish curfew established.

	Heinrich Himmler orders the death penalty for German Jews who refuse to report for deportation.
1940	***Jews' telephones are confiscated and Jews no longer receive ration cards for clothes***
1941	***All Jews were forced into compulsory labor.***
	Jews over six forced to wear a yellow 'Star of David' with 'Jude' written on it
	Edith Seppi and Arno Salomon are married on the 2nd of October, making this the last certified Jewish wedding ceremony in Bad Homburg. Fate gave this marriage only 637 days.
	Remaining Homburg Jews are moved to the former Villa Renaissance, now a "ghetto house".
	Jews forbidden to use public telephones, to keep dogs, cats, and birds, and to leave the country.
1942	***Jews hand over fur coats and woolen items***
	All apartments in which German Jews live are marked with a yellow star.
	Jews not allowed to receive eggs and milk.
	blind or deaf Jews no longer allowed to wear arm bands identifying their condition in traffic.
	all schools closed to Jewish children.
	The last forty-five remaining Jews, including Kantor Herz are deported to the East.
1943	**a third deportation of four women who had married Christians or had previously converted.**
	"Reich Association of Jews in Germany" (est. 4.7.1939) dispossessed of the Seulberg cemetery.
1944	**Seulberg community buys cemetery from Third Reich for token price, declares it wasteland, whose conversion into "arable land" would entail considerable costs. Luckily it did not take place.**
1945	March 8, severe bomb attack destroys the Kurhaus, Rathaus (town hall), and housing.
	42 people killed by bombs in WW2.
1946 - 1949	Bad Homburg is the "forge of bi-zonal financial policy."
	(Preparation for currency reform, federal debt administration authority).
1949	Casino reopens after 76 years.
1952	New Kurhaus opens.
1970	Bad Homburg town council is sole shareholder of Kur AG.
	Construction of the Kurzentrum in the Kurpark
1972	Dornholzhausen, Ober-Erlenbach and Ober-Eschbach are incorporated as suburbs. Town pop. 52,650.
1976	The name "Kur und Kongress GmBH" is introduced.
1984	The Kurhaus from 1952 is replaced by the Kur-und Kongress-Center incorporating theater & Maritim Hotel.
1988	**Synagogue Monument by Hendrikus Godding to the murdered Jewish residents is dedicated.**
1993	**the Shmuel Joseph Agnon monument by Dina Kunze is inaugurated**
2007	Inauguration of 2nd Sala Thai (first one built in 1913) in the Kurpark, right next to Chulalongkorn-Quelle spring.
2010	**the founding of "Initiative Jewish Life Bad Homburg", a new Jewish community is established.**
	Most of its members originate from Israel, Spain, Argentina, Brazil, Russia and the Ukraine.
	The new visiting rabbi is Israeli born Chabad Rabbiner Shalom Dovber Rabinovitz
2012	100th anniversary of recognition as a spa town.
2013	**Homburg train station reopens and a plaque to the deported Jewish residents is unveiled.**
2016	**Twelve "Stolpersteine" where Jewish families lived before being deported, are dedicated.**
	Gesellschaft für Christlich-Jüdische Zusammenarbeit prints a book about Jewish comm. history.
2017	**Next to the Synagogue Monument, two information boards have been installed to inform visitors and citizens, about the former Synagogue and Jewish Community's history.**
2018	**the site where the New Synagogue stood, will be known as "Platz der ehemalige Synagoge".**
	On the 11th of November, a Chabad Synagogue is dedicated on Töpferweg.
2021	**The constuction of a new mikveh is begun next to the Chabad Synagogue on Töpferweg.**

Bad Homburg Historical Timeline 1335 - 1942 / 2021 - References:
"*A Brief History of Bad Homburg and it's Jewish Residents*" Rabbi Rallis Wiesenthal
"*Ashkenaz, The German Jewish Heritage*" by Yeshiva University Museum
"*Bad Homburg, Facts and Figures*" booklet by Tourist Info + Service
https://www.lagis-hessen.de/en/odk/xsrec/current/1/camefrom/keywords?sache=Services
https://www.lagis-hessen.de/de/dgb/rsrec/register/person/entry/adler%252C+johanna+geb.+wiesenthal
https://www.lagis-hessen.de/de/dgb/record/camefrom/dmap?id=207
https://www.historyplace.com/worldwar2/holocaust/timeline.html
https://museeholocauste.ca/app/uploads/2019/03/anti_jewish_laws_timeline.pdf

Bad Homburg v. d. Höhe

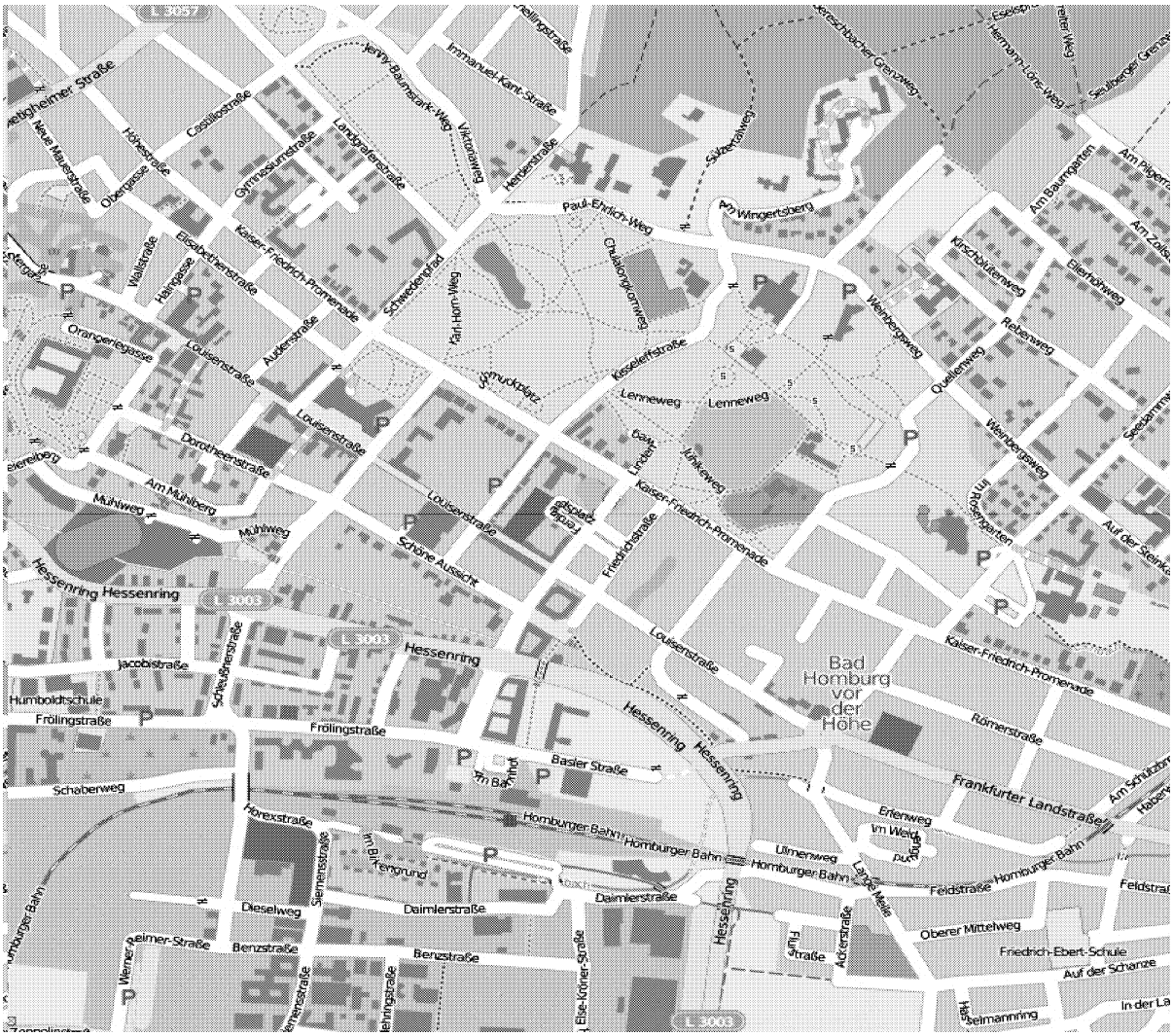

Name	Business	Residence
1) **Ackermann, Sally/Mrs.**	**Fur Dealer**	**Louisenstraße**
both died in Homburg.		
2 Children: **Julius** emigrated to the USA; **Edmund** killed in action in Israel		
2) **Ackermann, Julius/Mrs.**	**Fur Dealer**	**Louisenstraße**
both died in Homburg.		
3 Children: **Wilhelm°** married **Gretel Mainzer** (who still lives in Santiago, Chile)		
Wilhelm, **Trude**, and **Fritz** died in Chile.		
3) **Altschul Robert/Mrs. Frieda**	**Grocery Store**	**Ferdinandstraße**
both murdered at Treblinka - one daughter - the family emigrated to the USA.		
4) **Auerbach** together with his sister died in Homburg		**Wallstraße**
5) **Bamberger, Felix/Mrs.** - wife emigrated to Israel		**In der nähe von Gonzenheim**
3 daughters (1 now lives in Frankfurt am Main)		
6) **Blum, Lola** - emigrated	**Representative**	**Hölderlinweg**
7) **Bornstein Walter**	**Handling Assistance**	
8) **Cahn-Bronner Dr./Mrs. Annette**	**Doctor**	**Louisenstraße**
Dr. Cahn-Bronner and a daughter emigrated to the USA, the wife committed suicide in Berlin.		
9) **Dinkelspüler /Mrs. Thekla** - committed suicide in Frankfurt	**Haberdashery**	**Louisenstraße**
5 daughters - 1 or 2 were murdered the others immediately emigrated to the USA		

10) **Dreifuß, Walter Dr./Mrs. Heddy** **Doctor** **Promenade**
One son **Erich** - the family emigrated to New York, NY USA
11) **Ehrlich /Mrs.** **Zwieback Factory** **Am Alter Bahnhof**
Wife emigrated to the USA and died there
One son - **Stephan** - lives in New Jersey USA
12) **Emmerich, Eugenie** (Widow) - emigrated to England **Kisselefstraße**
13) **Eppstein, Hugo/Mrs. Auguste** **Cigars** **Elisabethenstraße**
Husband died in Theresienstadt; wife murdered at Treblinka
14) **Mrs. Fettmann** died in Homburg **Obergaße**
One daughter **Lina** - murdered.
15) **Fuld, Jonas/Mrs. Emilie** **Cigars** **Elisabethenstraße**
Three children - **Alice**, **Julius**, **Eli** - the family emigrated to the USA.
16) **Goldschmidt ?/Mrs.** - died in Homburg **Civil Servant** **Elisabethenstraße**
17) **Goldschmidt ?/Mrs.** **Sanatorium**
wife died in Homburg and the husband emigrated.
18) **Grünhut, Max** **Tailor** **Gymnasiumstraße**
I believe that at 90 years old Mr. Grünhut moved to Frankfurt and died there.
One son killed himself with hydrochloric acid.
19) **Gutmann, Ludwig°/Mrs. Franziska** **Furrier** **Wallstraße**
Murdered in Sobibor.
20) The married sister of **L. Gutmann** in Giessen murdered with her 3 children.
21) The other sister of **L. Gutmann** emigrated
22) **Haas, Josef** **Travel Agent**
23) **Haas, Julius/Mrs.** **Baker** **Wallstraße**
Two sons - **Edgar** and **Heinz** - the family emigrated to New York, NY USA
24) **Herz, Moritz/Mrs. Berta nee Sommer** **Furniture Dealer** **Louisenstraße**
One son **Hermann** - the family emigrated to New York, NY USA
25) **Herz, Moses/Mrs. Sarah** **Cantor** **Kisselefstraße**
both murdered in Treblinka.
One Daughter - **Bessy** - murdered in Sobibor, 3 sons - **Arno**, **Erwin**, **Sophoni** emigrated
26) **Hirsch, Julius/Mrs.** **Chocolate Factory** **Hohenstraße**
One Child - **Gretel** - died in Philadelphia, PA USA
27) **Hirsch, Sally/Mrs. (Bella)** **Chocolate Factory** **Hohenstraße**
Children: **Fritz** (died), **Renate** - the family emigrated to the USA
28) **Holzmann, Adolf/Mrs. Ella** died in Germany **Mens Clothing Store** **Elisabethenstraße**
Children: **Otto°** - committed suicide in prison in Frankfurt **Clothing Store** **Kisseleffstraße**
Erna - murdered in Sobibor.
Ruth - died in New York; married Sichel
29) **Holzmann, Isador/Mrs.** **Department Store** **Audenstraße**
Children **Ernst** - died in England.
Tilly - murdered with the family
youngest daughter lives in England
30) **Idstein, Isaak/Mrs.** **Scrap Iron** **Promenade**
5 out of 10 Children - **Willy** - emigrated to the USA.
Paula - married in Switzerland.
Julius, **Irene**, and **Bella** - emigrated to Philadelphia, PA USA
31) **Idstein, Samuel/Mrs.** **Scrap Iron** **Promenade**
Wife died in Homburg.
One son **Ludwig** - died in Homburg wife emigrated to England.
One daughter - died in Homburg.

32) **Kahn, Ludwig/Mrs.** **Butcher** **Wallstraße**
Son **Ernst** emigrated to Cincinnati, Ohio USA

33) **Kahn, Moritz/Mrs.** **Colonial Goods and Seed Shop**
2 Sons emigrated to the USA.
(One son died in Germany)

34) **Kahn, Rosa** **Laundry, Wool, and Textiles** **Louisenstraße**
Her sons Moritz & Ludwig, fell in WWI.
Rosa and her sons Max & Fritz were murdered, the youngest Ernst went to France then to Australia.

35) **Kleeblatt, Paula** **Nurse**
she died after WWI in the 1930s

36) **Kleeblatt, Fritz** **Doctor** **Promenade**
he died in the 1930's in Homburg.

37) **Lang, Adolf/Mrs.** **Egg Dealer** **Obergaße**

38) **Lang /Mrs.** Mr. Lang died at the age of 90 in Homburg.
3 Children: Gustav (wife Edith and 2 children Willy & Lilo)- emigrated to St. Louis USA
Johanna - murdered in Majdanek.
One son emigrated earlier to the USA.

39) **Lang** **Cattle Dealer**
Daughter **Recha** married **Leo Rothschild** **Cafe - Rothschild** **Lousienstaße**

40) **Lang, Johanna** nee **Sommer** **Haberdashery** **Lousienstaße**
died in Homburg
Daughter **Martha** married Marx - both died in Brazil.
their daughter Ilse (Marx) Nelken lives in San Paulo, Brazil

41) **Leibowitz, Dr.** **Sanatorium; Dr. Goldschmidt**

42) **Levi, Wolfgang** - probably emigrated **Hedwig Sommer - Levi** **Louisenstraße**
Wallpaper, Rugs and Linoleum

43) **Lilie, Hermann/Mrs.** **Cafe Rothschild** **Elisabethenstraße**
Two sons - **Walter** and **Günter** (who died as a child)

44) **Lind, Curt°/Mrs.** - both emigrated to the USA **Grocery and Household Appliances Ferdinandstraße**
originally from Obereschbach

45) **Liskewitsch Josef/Mrs. Nache** **Shoemaker** **Promenade**
One daughter **Rosa** and granddaughter **Frieda** - the family deported to Poland in 1938.

46) **Löwenstein Sally/second wife** **Butcher** **Wallstraße**
First marriage Children - **Selma** and **Julius** emigrated to Chicago, Illinois USA
Second marriage Daughter - I believe she emigrated on the Kindertransport to England.

47) **Mainzer, Moritz/Mrs.** **Iron Dealer** **Louisenstraße**
son emigrated to Canada, daughter Gretel married Ackermann lives in Santiago, Chile.

48) **Mayer, Karl/Mrs.** - boarders with **I. Holzmann** **Louisenstraße**
Children: **Gretel** and **Paul°** - emigrated to England

49) **Miltenberg /Mrs.** **Hotelier** **Louisenstraße**
Three children - 2 sons and I daughter - the family emigrated to the USA.

50) **Neugaß, Rudolf** **Banker** **Obergaße**
Died in Theresienstadt - (mother of R. Neugaß died in the early 1930's)

51) **Neumeier, Ludwig°** **Bookstore** **Promenade**

52) **Öttinger, Manfred** **Employee** **Elisabethenstraße**
was murdered either in 1939 or 1940 by the Nazis.

53) **Pariser, Mrs. Dr. Elsbeth** - suicide in Frankfurt (last address) **Louisenstraße**

54) **Rehbock /Mrs.** **Ferdinandstraße**
Two sons and one daughter (the entire family were murdered in Germany)

55) **Reinach, Martin°/Mrs. Edith** **Iron Dealer** **Louisenstraße**
One son - **Albert** - the family emigrated to New York, NY USA

56) **Riess Rudolf/Mrs. Rosa, née Lewy** **Department Store** **Louisenstraße**
Murdered in gas vans at the Kulmhof/Chelmno, daughter & husband emigrated to New York, NY USA

57) **Rosenberg, Karl Willy/Mrs.** **Wine Distillery**
both died in Sobibor

59) **Rosenthal Dr./Mrs.** **Sanatorium** **Promenade**
3 sons - **Erich** and **Theo** emigrated to Australia, **Bertram** died young in Homburg.

59) **Rothschild, Louis/Mrs.** **Banker** **Louisenstraße**
both died in Theresienstadt Concentration Camp
2 Children: **Marianne** - lives in Ann Arbor, Michigan USA **Eduard** - murdered in Mauthausen.

60) **Rothschild, Richard/Mrs.** **Shoe Store** **Louisenstraße**
Wife was murdered in Germany.
3 Children: **Fritz°** - a rabbi (USA), **Ellen** (Zimbabwe, Africa), **Edith** (USA)

61) **Salomon, Max** - died in Homburg? **Promenade**
Two sons - one married **Edith** (sister of Martin Reinach) - murdered in Sobibor.

62) **Scharatzik, Leo** **Cigars** **Louisenstraße**
Four children - probably emigrated.

63) **Schiff, Beno** - emigrated to Brazil **Grain Broker** **Ludwigstraße**

64) **Schwarzschild Dr. Ludwig/Mrs.** **Doctor** **Kisselefstraße**
2 Children **Martin** and a daughter - the family emigrated to New York, NY USA

65) **Solling, Richard/Mrs. Emma** **Shoe Store** **Louisenstraße**
Mr. Solling died in Frankfurt and Mrs. Solling died in Theresienstadt

64) **Sommer, Emil/Mrs.** murdered in Germany **Butcher** **Obergaße**
2 Sons - Ernst and Kurt - both live in Chicago, Illinois USA

67) **Sommer, Klara** single - Murdered in Treblinka **Wallstraße**

68) **Stein Moritz/Mrs.** - Crippled in WWI died in Homburg (last address) **Kisseleffstraße**
Children: **Julius** and **Bertel** Wife and children were murdered in Sobibor

69) **Stern Adolf°/Mrs. Regine** **Schwedenpfad**
One son Rolf (adopted) - emigrated.

70) **Stern /Mrs.** - emigrated to the USA **Cattledealer** **Haingaße**
Two daughters and one son (Mr. Stern died in Homburg)

71) **Strauß Josef/Mrs. Bertha** **Skins Trader** **Kisselefstraße**
2 sons - Norbert and Hermann - the family emigrated to the USA.

72) **Weiß, Paul Dr./Mrs.** emigrated to Israel **Doctor** **Kisselefstraße**

73) **Wertheimer, Alfred Dr./Mrs.** **Lawyer** **Ferdinandstraße**
One daughter **Ruth** - the family emigrated to Israel

74) **Wertheimer, Salo** - died in Frankfurt **Hosiery Wertheim** **Gymnasiumstraße**
Two daughters - Hedwig married Willy Idstein and emigrated to the USA.

75) **Wiesenthal, Sally°/Mrs. Herta** **Iron and Coal Dealer** **Kisselefstraße**
3 children: Hildegard, Gisela, Günter - the family emigrated South Africa, Zimbabwe and Chile
the other daughter married outside Homburg and emigrated.

76) **Wiesenthal, Dr. Bernard** **Lawyer** **Louisenstraße**
murdered in Sobibor

77) **Wreschner Leopold/Mrs.** **Rabbi** **Audenstraße**
one daughter emigrated.

Those were at that time only identified as half-Jews,
I only know their names but what became of them is mostly unknown to me.
Assmann, Escribeus, Groß, Holler-Schulemann, Dr. Kobler, Löw, Martino, Rechold, Sulzbach

°Following the November 1938 Pogrom, these ten males, between 15-60 years old, were sent to Buchenwald. Most had returned by year-end.

References:
This list was compiled in 1983 by my father from his recollections. (He left Homburg as a boy of fourteen in mid-October 1939.)
https://arolsen-archives.org/en/search-explore/search-online-archive/

Bad Homburg v. d. Höhe

Moses Herz Adolf Braunschweig Leopold Wreschner David Winter S. Heymann Kottek Meier Appel P. Seligmann Fromm Anschel Stern

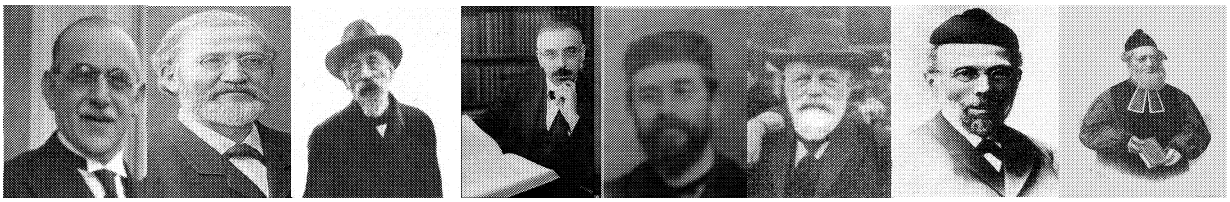

יזכור אלהים את נשמות

סגן רבנים הקהילה - מרדכי יוסף ב"ר שלמה [המכונה זלמן], מוהר"ר קלונימוס ב"ר יהודה [המכונה לויב], הר"ר אשר (יעקב) ב"ר מאיר, מוהר"ר פנחס ב"ר הירש, רבנים הקהילה - מוהר"ר שמואל ב"ר אברהם, מוהר"ר מאיר ב"ר יעקב, מוהר"ר שמואל הילמן ב"ר הח' אברהם, מוהר"ר דוד אלכסנדר ב"ר יוסף, מוהר"ר יעקב יהודה ב"ר זאב נחום, וחזנים ומלמדים הקהילה - ש"ץ יוסף משה ב"ר יצחק, ש"ץ יהודה, ש"ץ משה ב"ר יהודה [המכונה לויב], מלמד ה"ה זוסעל, ש"ץ החבר ר' יעקב אברהם ב"ר יוסף יצחק, מלמד ה"ה ר' יהודה ב"ר משה, ש"ץ החבר ר' משה הי"ד ב"ר יצחק לב יהודה

של ק"ק באד הומבורג פ. ד. הא עם נשמת אברהם יצחק ויעקב . בעבור שהאירו עיני הקהילה בפסקיהם . והרביצו תורה בישראל . בשכר זה תהיינה נפשותיהם צרורות בצרור החיים עם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן . אמן

In Homburg		Lifespan
	Unter-Vorsteher	
1813 - 1827	Joseph Wormser	- 1827
1827 - 1848	Kallmann Rothschild	1805 - 1877
1848 - 1851	Anschel Stern	1820 - 1888
	Gemeinde Rabbiner	
1852 - 1875	Dr. P. Seligmann Fromm	1822 - 1898
1875 - 1877	Dr. S. Hillmann Auerbach	1827 - 1884
1877 - 1886	Dr. Meier Appel	1851 - 1919
1887 - 1912	Dr. S. Heimann Kottek	1860 - 1912
1912 - 1922	Dr. David A. Winter	1878 - 1953
1922 - 1935	Dr. J. J. Leopold Wreschner	1865 - 1935
	Kantoren und Lehrer	
- 1777	Joseph Glogau	
1780 - 1797	Juda Klahr	
1797 - 1855	Moses Löb Lipschütz	
1829 - 1866	Süßel Ansbacher	1790 - 1886
1855 - 1898	Adolf Braunschweig	1825 - 1907
1911 - 1936	Leopold Goldschmidt	1863 - 1936
1898 - 1942	Moses Herz	1873 - 1942

Bad Homburg v. d. Höhe

The Bad Homburg chapter of the "Reich Federation of Jewish Front Soldiers", donated an impressive white marble-topped tablet crowned with a quotation, from the first chapter of the Second Book of Samuel, which states:

"אֵיךְ נָפְלוּ גִבֹּרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה!
אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה:"

"How did the mighty fall in the midst of the battle?
How have the mighty fallen and the weapons of war perished!"

Name	Geburtsdatum	Todestag	
Ackermann, Edmund	29.11.80	22.08.14	
Blum, Julius	06.03.75	12.03.17	
Emmerich, Gustav	19.06.92	14.03.15	
Fuld, Julius	09.05.94	02.08.17	Lnt. E.K.I
Kahn, Moritz	22.03.77	25.04.16	
Neugaß, Willy	29.10.80	07.09.14	
Scharatzik, August	19.10.96	04.10.18	
Sommer, Moritz	02.09.73	28.01.19	
Wiesenthal, Hermann	28.02.77	09.10.17	(vermißt)

Ehre Ihrem Andeken

Ackermann, Edmund,	- Merchant	33 yr old Corporal	deceased 30th of Av	in Neufchateau, Belgium
Blum, Julius	- Merchant	42 yr old Private	deceased 18th of Adar	in Frankfurt am Main, Germany
Emmerich, Gustav	- Bank Emp.	22 yr old Private	deceased 28th of Adar	in Czyrak/Carpathian, Galicia
Fuld, Julius	- Bank Emp.	23 yr old Lt. E.K.I.	deceased 14th of Av	in a Field Hospital, Galicia
Kahn, Moritz	- Merchant	39 yr old Mil. Rcrt.	deceased 22nd of Nissan	in a Field Hosp. Vilosnes b. Maas, France
Neugaß, Willy	- Merchant	33 yr old Corporal	deceased 16th of Elul	in Sermaize les-Bains, France
Scharatzik, August	- Bank Emp.	21 yr old Inf. Prvt.	deceased 28th of Tishri	in Binarville/Marne, France
Sommer, Moritz	- Butcher	45 yr old Cavalry	deceased 20th of Shevat	in a Bad Homburg Reserve Hospital
Wiesenthal, Hermann	- Merchant	40 yr old Private	deceased 23rd of Tishri	missing in action *

* was not listed in the "Honor Roll" published by the Homburg Historical Society in 1925. More information about his fate is unavailable.

The tablet was unveiled and affixed to the south side of the synagogue in September 1921. Very few of the Jewish war veterans' Christian comrades, attended the plaque's dedication. Rabbiner Dr. Winter and Kantor Herz officiated. This memorial plaque for the fallen Homburg Jewish sons, was smashed and became part of a huge debris pile with the destruction of the synagogue on Homburger Pogrom Day, 10th November 1938.

Gustav Emmerich was my grandmother Herta (neé Emmerich) Wiesenthal's fraternal twin.
Hermann Wiesenthal was my grandfather Salomon Wiesenthal's fraternal cousin.

References:
Weltkriegsopfer.de http://www.weltkriegsopfer.de/Opfer-Krieg-Gewalt-Datenbank Soldatenliste Suche.html
"*Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-Jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)*" von Yitzhak Sophoni Herz
"*Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866-1945*" von Heinz Grosche

Bad Homburg v. d. Höhe

At the end of April, 1939, Jews lost apartments. In Bad Homburg, the following were the "Jew Houses":

Population register 1938 — **Kisseleffstraße 12** — Population register 1940

Residents

Owner Sally Wiesenthal, Merchant	Adolf Laydig, Renter	**Owner Dr. Maria Deetz, Koblenz**	Fanny **Sara** Kahn*
Jacob Baison, Pensioner	Wilhelm Möhn, Telegraph Foreman	Robert **Israel** Altschul*	Emilie Laiß, Widow
Margarete Baison, Saleswoman	Karl Schönrock, Merchant Employee	G. Bührer, Renter	Louis **Israel** Rothschild*
Eugenie Emmerich, without a profession	Wilhelm Thissow, Gardner	Ella Damen, Widow	Bertha **Sara** Salomon
			Karl Schönrock, Office Worker

Population register 1938 — **Kisseleffstraße 14** — Population register 1940

Residents

Owner Moses Herz, Kantor	**Owner Dr. Med. Boden**
Heinrich Peisker, Truck Driver	Moses **Israel** Herz, Kantor*
Heinrich Schäfer, Printer	Heinrich Peisker, Truck Driver
Else Schmitter, Widow	Edith **Sara** Reinach
	Minna **Sara** Stein*
	Adolf **Israel** Stern, Merchant Employee* Deported in 1942

[The first wave of German Reich deportations was carried out from mid-October 1941. During just less than three weeks, German Jews were transported to the Lodz Ghetto in Poland. Soon afterward, more were deported to Riga, Kaunas and Minsk. Most of them were placed in the local ghettos, but some were shot immediately upon arrival.]

The Jewish deportees in 1940 - 1941 which had relocated from Bad Homburg to Frankfurt:

Rudolf Reiß 11.6.1873	20.10.1941	Lodz Ghetto	16.01.1942	Jenny Löwenstein geb. Marx 13.6.1888		Minsk Ghetto	11./12.11.1941
Rosa Reiß geb. Levy 16.5.1875	20.10.1941	Lodz Ghetto	20.10.1942	Edith Löwenstein	26.5.1926	Minsk Ghetto	11./12.11.1941
Selma Benjamin geb. Cassel 15.10.1882	20.10.1941	Lodz Ghetto	12.4.1942	Jenny Sommer	17.1.1898	Minsk Ghetto	11./12.11.1941
Charlotte Fleischmann geb. Lang 17.12.1871		Lodz Ghetto	20.10.1941	Adolf Lang	17.5.1870	Kaunas Fort IX	22.11.1941 - 25.11.1941
Bella Rothschild geb. Strauß	14.5.1884	Auschwitz	20.10.1941	Amalie Löwenthal	30.10.1875	Kaunas Fort IX	22.11.1941 - 25.11.1941
Flora Rothschild geb. Strauß	24.2.1882	Chelmno	20.10.1941	Ernst Reinach	23.12.1901	Hadamar	07.02.1941

The Jewish deportees in **1942** which had relocated from Bad Homburg to Frankfurt:

Charlotte Lang 17.01.1869	Deport 19.08	Theresienstadt 05.10.1943	Isidor Sommer 18.04.1865	Deport 18.8	Theresienstadt 17.11.1942
Arthur Auerbach 21.6.1862	Deport 18.08	Theresienstadt 22.09.1942	Dora Hardt geb. Schwarz 03.10.1884	Deport 19.09	Ravens.-Ausch 7.10.1942
Emma Meyer geb.Heimann 3.1.1872	Deport 15.09	Theresienstadt 08.05.1943			

[After the Wannsee Conference, early in March 1942, most of the deportation trains from the German Reich were rerouted from the ghettos of Minsk and Riga in Ostland to ghettos and camps in the Lublin district. This change coincided with the opening of the Belzec death camp in mid-March 1942, and the building of the Sobibor and Treblinka death camps. Jews from the German Reich arrived in the Lublin district from April 1942.]

On the **10th of June, 1942**, twenty six Jews were deported, seven men, seventeen women, a girl and a boy.

Helene Adler geb. Gutmann 30.07.1888	53 Sobibor	Karl Rosenberg 08.04.1882	60 Sobibor
Margot Frieda Adler 21.10.1921	20 Sobibor	Willi Meier Rosenberg 15.10.1884	
Leontine Blum geb. Lorch 08.05.1881	61 Sobibor	(14.11.1938 - 29.12.1938 KZ Dachau)	57 Sobibor
Franziska Gutmann 6.1.1891	51 Sobibor	Arno Salomon 16.12.1908	33 Majdanek 30.08.1942
Ludwig Gutmann 04.02.1893	49 Sobibor	Edith (Seppi) Salomon geb. Reinach 17.06.1917	25 Sobibor
Bessy Berry Herz 14.10.1899	43 Sobibor	Johanna Sommer geb. Karlsberg 26.08.1887	54 Sobibor
Erna Bertha Holzmann 12.02.1894	48 Sobibor	Berta Stein 20.6.1927	15 Sobibor
Therese Idstein 04.09.1889	52 Sobibor	Julius Stein 8.9.1928	14 Sobibor
Fanny Kahn geb. Katz 05.03.1887	55 Sobibor	Minna Stein geb. Katz 15.04.1892	50 Sobibor
Johanna Lang 5.7.1883	58 Majdanek	Adolf Stern 1.8.1884	57 Sobibor
Melitta Lichtenstein 29.4.1901	41 Sobibor	Regina Stern geb. Wallach 02.07.1893	49 Sobibor
Blanche Neugaß 15.05.1886	56 Sobibor	Karoline Weiß geb. Altschul 02.08.1879	62 Sobibor
Gertrud Neugaß 4.6.1889	53 Sobibor	Bernhard Wiesenthal 28.06.1884	57 Sobibor

Bad Homburg v. d. Höhe

On the **28th of August 1942**, eighteen Jews; seven men, eleven women, from Bad Homburg and two from the town of Ober-Eschbach were deported. (All except Frau Rosa Lind never returned!)

Frieda Altschul geb. Bender 23.02.1881 61 Treblinka, 29.09.1942
Robert Franz Altschul 22.04.1876 66 Treblinka 29.09.1942
Auguste Eppstein geb. Löwenthal 01.05.1868 74 Treblinka 29.09.1942
Hugo Eppstein 20.06.1864 78 Theresienstadt 11.09.1942
Margarethe Groß geb. Freundlich 03.08.1878 65 Auschwitz 15.05-31.05.1944
Max Groß 27.10.1872 69 Theresienstadt 16.10.1943
Ida Haas 15.11.1866 75 Theresienstadt 30.11.1942
Berta Harth 24.10.1882 61 Theresienstadt 01.12.1943
Franziska Idstein geb. Seckbach 01.11.1862 79 Theresienstadt 18.09.1942
Kantor Moses Herz 19.11.1873 69 Treblinka 29.09.1942
Sofie Herz geb. Haas 08.08.1864 76 Treblinka 29.09.1942
Klara Sommer 30.11.1880 66 Treblinka 01.06.1943
Rosa Lind geb. Reiß 66 Frau Lind returned
Salomon Lind 09.02.1875 70 Theresienstadt 07.01.1945
Rudolf Neugaß 20.09.1876 65 Theresienstadt 18.11.1942
Louis Rothschild 06.04.1864 78 Theresienstadt 17.09.1942
Melanie Rothschild geb. Emmerich 13.12.1880 61 Theresienstadt 15.08.1944
Emma Solling geb. Meyer 06.01.1874 68 Theresienstadt 18.07.1943

On the **20th of May 1943**, the Gestapo deported:

Dina Margarethe Daub geb. Daniel 17.03.1883 60 Catholic Auschwitz 12.09.1943
Clara Adelheid Jacobi geb. Hanau 05.03.1869 74 Lutheran Frau Jacobi returned
Ida Jette Martino geb. Bernheim 05.06.1895 47 Jewish Auschwitz 29.12.1943
Selma Elisabeth Müller geb. Michel 14.02.1893 50 Cath. Ausch. 29.12.1943

The following chose to take their own lives in Bad Homburg or in other cities rather than be taken to their deaths:

Bertha Schwarz geb. Sommer 15.07.1871 68 Suicide 23.07.1939
Sara Bermann 01.06.1854 85 Suicide 09.03.1940
Otto Holzmann 21.02.1893 (Frankfurt) 48 Suicide 02.05.1941
Anna Schönemann geb. Klieneberger* 24.04.1881 60 Suicide 03.11.1941
Sophie Klieneberger geb. Hamburger* 19.06.1848 91 Suicide 04.11.1941
Annette Cahn-Bronner 5.2.1895 (in Berlin) 47 Suicide 29.03.1942
Thekla Dinkelspühler 04.06.1901 (in Frankfurt) 40 Suicide 22.05.1942
Elsbeth "Else" Pariser 1871 (in Frankfurt) 71 Suicide 20.11.1942
* both had converted to the Protestant faith.

Those thirty nine Bad Homburg Jews which moved to a different city/country or fled their town and perished in Churban Europa:

Richard Altschul 1904 40
France 1935 shot and killed while arrested 2.28.1944 in Lyon
Salomon Ackermann 3.9.1883 Frankfurt 1937 8.11.1940 57
Gertrud Ackermann geb. Götz 31.7.1894 Frankfurt 1937 4 .9. 1942 48
Minna Dörnberg geb. Dinkelspühler 09.07.1888 Deported 1942 55
Eschwege to Theresienstadt Suicide 23.01.1943
Götz, Minna geb. Meyer 05.09.1863 Offenbach 79
Frankfurt 15.09.1942, Theresienstadt 17.11.1942
Regina Goldschmidt geb. Guggenheim 06.07.1870 72
Westerbork 24.02.1943
Joseph Haas 27.04.1898 Belgium 10./15.05.1940, 44
Saint Cyprien, Drancy 1942, Auschwitz 06.11.1942
Sophie Hillesum geb. Kottek 25.05.1891 52
Westerbork to Auschwitz 06.03.1944
Flora Hirschberger 24.07.1909 33
Westerbork to Auschwitz 09.02.1943-12.02.1943
Selma Holzmann 14.09.1900 41
Malines to Auschwitz 15.08.1942
Max Kahn 06.07.1905 fled to France 1943
Interred in Drancy Deported 1942 Murdered in Auschwitz 37
Drancy to Auschwitz 10.08.1942
Rosa Kahn geb. Taub 1879 Involuntarily moved 1934
Deported 1942 Zamosc murdered 63
Fritz Kahn 1904 fled to the Netherlands interred in Westerbork
Deport 1942 Auschwitz 1942 Monowitz murd. 12.11. 1943 39
Anneliese Kottek 04.06.1909 33
Westerbork 15.02.1944 to Bergen Belsen 10.04.1945
Theresienstadt 02.04.1945 Tröbitz 27.04.1945
Moritz Moses Kottek 19.03.1900 42
Malines to Auschwitz 04.08.1942-24.08.1942
Ruth geb. Kottek Nebel 22.02.1933
The Netherlands to 1942 Bergen-Belsen verbracht, 1945 befreit.
Dr. Salomon Kottek 23.06.1894 50
Westerbork 15.02.1944 to Bergen Belsen 10.04.1945
Theresienstadt 02.04.1945 Tröbitz 30.5.1945
Henriette Lindenheim geb. Sommer 26.05.1917 26
Berlin to Auschwitz 01.03.1943
Josef Liskewitsch 1.7.1871 71
Nache Liskewitsch geb. Kadeschewski 15.5.1873 69
Rosa Miechowska geb. Liskewitsch 20.12.1902 40
Frieda Miechowska 1.26.1930 12
Tomaszow-Mazowiecki, Poland 10.1938 Missing 1942
Heinrich (Heinz) Mainzer 10.01.1908 35
Haag, The Netherlands to
Bobrek, Auenlager KZ Auschwitz 21.03.1943
Klara Mainzer geb. Hirsch 09.07.1883 59
The Netherlands to Auschwitz 1942-11.12.1942
Josef Mayer 1902 40?
Deported - Disappeared
Ludwig Neumeier 23.04.1893 Westerbork to Theresienstadt. 31.7.1944 51
to Auschwitz 28.10.1944 - 30.10.1944
Rothschild, Eduard Erhard 26.03.1921 21
Netherlands to Mauthausen 1942-12.11.1942
Frieda Sandberg geb. Dinkelspühler 11.10.1892
Deport Theresienstadt 1943 to Auschwitz 1944 52
Hedwig Sandberg geb. Dinkelsüphler 4.8.1890 Humiliated 29.2.1940 50
Breslau to Theresienstadt 02. April 1943 to Ausch.12.10.1944
Gusti Schwarz geb. Steinbach 1909 33
Cracow 1942
Ester Schwarz 1931 11
Cracow 1942
Moshe Schwartz 1934 8
Cracow 1942
Salo Shlomo Schwartz 1909 33
Cracow 1942
Richard Solling 29.6.1873 Humiliated/Disenfranchised 29.11.1941 68
Emil Kurt Sommer 17.04.1877 65
Theresienstadt 1.9.1942
Rosa Rakhel Steinbach geb. Holder 1879 63
Cracow Bochnia, Murder Site
Ilse Strauß 19.12.1932 10
The Netherlands Auschwitz 1942-24.09.1943
Karoline Weiß geb. Altschul 02.08.1879 62
Sobibor 11.06.1942
Hans Erwin Wolff 04.12.1900 44
Mittelbau-Dora 1944

References:
"*Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)*" von Yitzhak Sophoni Herz
"*Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866-1945*" von Heinz Grosche
The Central Database of Shoah Victim's Names http://db.yadvashem.org/names/search.html
Opfer der Verfolgung der Juden unter der Nazi Gewaltherrschaft in Deutschland http://www.bundesarchiv.de/gedenkbuch/directory.html.de
Hessisches Landesarchiv https://landesarchiv.hessen.de/hessian-state-archives

The Bad Homburg Minhag

by Sophonie Herz

The Hebrew word מנהג can be translated as custom as it has developed in cities, outside the הלכה - that is, the original decision of the Act, as interpreted in Talmudic literature. The result: in Orthodox synagogues that adhere strictly to the Torah tradition-bound, minor variations occur in the leadership of worship, without coming into conflict with the basic interpretation of Jewish law. We then speak of a מנהג המקום, i.e., a practice that applies only to a particular community.

Therefore, we find today in prayer books that were printed in Germany, footnotes such as, "This paragraph is not said in Frankfurt / Main, Fürth and Strasbourg." Homburg adapted by and large the Frankfurt rite - like many other towns in southern Germany. Small deviations nevertheless speak of a "Homburger מנהג" or customs in the liturgy.

1) The עלינו prayer ended with the קדיש. (Despite the fact that it runs contrary to מנהג אשכנז, either according to HoRav Kottek's ז"ל reasoning or because the recitation of עלינו which was never banned in Homburg or maybe taken into consideration that foreign visitors present or when there wasn't a Psalm recited after עלינו.) Those who said קדיש left their seats and stood next to the Kantor. They said the קדיש in chorus-form, so that the congregation could answer at the right moment: בריך הוא - אמן.

2) In former times - the Kantor read out portions from the Memor-book on שבתות - (except on the שבת before ראש חודש - New Moon).

   The שבת on which the New-Moon was announced, (the יהי רצון prayer was not recited according to the old Southern German מנהג) the Kantor was supposed to sing 'אשרי' in the tune of the festival or the event occurring in the forthcoming month. You might have noticed smiling happy faces among the worshippers, when the tune indicated the approach of פורים or שבועות etc.

4) "קדיש of the year", called Jahreskaddish:
   On שמיני עצרת at the end of מנחה the Kantor was "ordered" to sing the "Jahreskaddish", which presented in chronological sequence the tunes of all Jewish events of the year - commencing with 'חנוכה' and ending up with 'שמחת תורה'.

5) On the day of 'שמחת תורה' (Torah Joy), about the end of September, all the Torah scrolls were taken out of the Ark and whilst singing in a joyous procession around the synagogue (in the same manner as circling with the לולב), in a very dignified way. On שמחת תורה the President and members of the board wore silk טליתות. Only 10 men were called up on this day. Homburg had about 20 Torah scrolls, some of which were decorated with antique silver. During the Kaiser's reign this impressive train was led by Homburg Jewish school youth. Each student carried a black, white, and red flag. In the days of the Weimar Republic they were replaced by black, red, and gold flags. After the service, the children received, out of the hands of two ladies of the Jewish women's club, bags filled with chocolate and other sweets.

   This Torah joy fest firmly marked the end of all the holidays and built its highpoint on the last paragraph of the Torah. Only a Torah scholar, usually the Rabbi, was called up for this act like a "groom on his wedding day". - Since Torah learning never knows an end, subsequently the first section of the entire Bible was read from a second Torah scroll, it began with the following:
   "In the beginning God created the heaven and the earth" until the seventh day of the creation story, which arranges the sanctification of the day of rest, the שבת.

For this section as well, a particularly meritorious and honorable community representative was called and greeted with honors.

In contrast to the serious public holidays (New Year and the Day of Atonement) was the "Torah joy fest" an expression of true spiritual openness. In the modern State of Israel, people dancing with תורה scrolls, can be seen far and wide until deep into the night, on all streets and squares.

6) On ראש השנה and יום כפור and days when מתנת יד was said, only married people were called up to the תורה. The same rules were observed for the special שבתות (4) before פורים and פסח.

For the תוכחה (Retribution), read twice a year, it was the custom to call up the Shammes, - quite an ugly custom. It would have been an insult to call up a person of "higher social strata" to the portion containing so many curses.

7) When on Friday night the Kantor sang the last stanza of the hymn 'לכה דודי' (Sabbath-Hymn by Shlomoh Alkabez) he and the congregation turned towards the entrance of the synagogue only for the words 'בואי כלה'. It was reasoned as undignified for the congregants to turn their backs to the ארון הקודש (Holy Ark) longer than necessary. In this connection - להבדיל - I may mention, that England, in one of her ceremonial performances, shows a similar custom. When the Queen opens the parliament the "Lord - in charge" leads her from the minor hall to the throne, but he walks backward during this procedure always facing the ruler of the country. Although it is not my intention to give the Queen of England possibly the same status as an 'ארון הקודש', the idea of reverence is the same.

8) Seiferstellen. in other words, to put the ספר (תורה) into the right position for a special שבת, when two or even three ספרים had to be taken out. It was the strict order for the Shames to roll each scroll into the proper position, to avoid delays during the "Reading of the Law". (Leinen).

9) People were called up by numbers. The numbers were engraved on silver plates, which the Shammes put at the individual's place, shortly before he was called up. If the man wore his טלית like a stola (scarf) he was ordered to unfold it and wear it "according to the דין". - In the summer, no person was called up to the תורה, if he wore a straw hat. The Shammes ordered him to put on a hat kept in the office for this purpose.

10) The ספר תורה was rolled and held tightly together with a pennon (Wimpel). This was originally a square piece of white cotton, previously used for a baby-boy during his ברית (מילה). Some weeks before the child was brought to the synagogue, for the first time by his father, the mother would cut the linen into four equal pieces. Then she brought it to my father (Kantor Moses Herz הי"ד) a brilliant calligrapher who wrote on the Wimpel, in (the) most colorful letters, the name of the boy and a suitable פסוק (verse) from the פרשה (chapter the boy would read on the day of his בר מצוה). The artist Moritz Oppenheim took this custom as a theme for his painting "Das Schulentragen". Certainly, on such occasions the father was called up for 'גלילה', while the little child touched the תורה- Scroll. After this "ceremony" the baby - about two years old - was brought to the Rabbi for Bentschen (to bless the child).

11) The פרוכות (curtains) of the ארון הקודש (Holy Ark) as well as the מפות השלחן (covers) of the בימה or Almemor were changed for all special שבתות.

12) Homburg, like many communities in Southern Germany held a special memorial to the memory of all the communities that were wiped out during the Crusades or the time of the "Black Death." The names of these communities, as well as those of its members who were murdered, were detailed in so-called Memorbuchern. The Jewish community of Bad Homburg arranged - like other קהילות - these commemorations twice a year, once on the שבת before the Jewish "Feast of Weeks" (late May), and on the שבת before the 9 אב (about mid-July), the day of mourning in memory of the First and Second Temples. Special prayers were recited by the Rabbi and Kantor from the Almemor (תורה reading table), that mentioned the most important communities which had particularly suffered in the Middle Ages or which had been completed been exterminated. In the Homburg service the following communities were mentioned: Andernach, Bacharach, Frankfurt, Nordlingen, Nuremberg, Speyer, Strasbourg, Trier, Worms, and Xanten. From the end of WWI, the nine Homburg Jewish soldiers that lost their lives for Germany were also mentioned. According to Paul Arnsberg there existed a Homburg Memor-book, dating from 1790, with entries going back to the seventeenth century. The word Memor comes from the Latin word memoria, which means something like memory and remembrance. Old Homburger residents said if they participated in such a memorial: "Es wird gememmert". (When the Nazis in November 1938 burned down the synagogue, unfortunately, the Memor-book most probably went up in it's flames as well.) Finally, it should be mentioned that most of the persecution of Jews occurred during the spring weeks between פסח ("Easter"), and the שבועות. These were once happy days in the Jewish calendar. But after these terrible occurrences, the seven weeks between the said feasts, was turned into a time of mourning, weddings were not be celebrated during these days neither were jubilant parties celebrated.

13) The oldest of Homburg's Jewish vereins was the (Kippe) חברה קדישה; it was still in existence in 1933. In this connection Arnsberg informs us, that the "Maariv Kippe" as the evening שיעור was the so-called Kippestub, at Nr. 24 Wallstraße. At the annual foundation-festival of the verein - always celebrated on the eve of ראש חודש שבט, it was the customary to eat Fietsen (?), possibly a wheel shaped pastry which came out of "vogue" in later years. Not only the Fietsen disappeared, but also the organization itself, when it was incorporated into the "Talmud-Torah-Verein".

14) מוצאי שבת (End of שבת). Maybe, it is worthwhile to mention the הבדלה - Service as it was performed in some Homburg families (homes), also in my parents' home (till the end of WWI). After the ceremony with its different blessings my father sang a special prayer. It was pronounced in good German, although it must have come originally from the East. I still remember the main stanza:

Gutt von Avrohom, Yitzchok und Yaakov Behuet Dein
Volk Yisroel mit Deinen Lobe
Die sieben Tage der Woche Soll'n uns kommen Zu
Massel und Broche fuer alle Frommen
Der Liebe Sha'bes Kaudesh geht dahin
Die Woch soll bringen G'sundheit und Gewinn
Omein - Omein - Omein - Omein.

15) The "Feast of Weeks" (the giving of the תורה at Sinai and the summer harvest festival) in the synagogue in Homburg - it was customary as in many other communities, the synagogue was adorned with palm trees, young trees and flowers.

16) A rabbinical decision was made in Homburg that a man who had become a Septuagenarian (70 years old), had the privilege to be called to the תורה from now on with the honorary title חבר.

The Jews of Germany showed their gratitude to their Emperor, King and State which protected their lives, so they followed both a command of the Jewish sages, to pray for the state and peace, and to give expression to an inner need, their German feeling. On each שבת, a prayer for the government was said. In the imperial days it was worded as follows:

Lord of the World and King of kings, You have already received the mortal and the earth son of Thy power, that He may turn into law and honesty on earth, peace and justice among men handle of your glory! We pray to you for your protection and your grace, for your blessing and support for our King and Lord, the German Emperor,

Wilhelm the Second.

Support him in strength and health, that he may live long and happy peace and welfare of his people true that he, untroubled and lead them, which he manages for the good of his nation.

Give his undertakings and any start for the salvation of his kingdom's promotion, prosperity and progress, fame and glory, make his reign prosperous for his country, that it may shine in ever increased power and glory and dignity to rise up.

Bless our Empress and Queen Augusta Victoria
on the side of her illustrious husband.

Bless the Crown Prince and all the members of the Royal House. Bless the ministers and councilors and all those who are called by word and advice, bloom, and flourish in his country to convey that they do their job for the good of the complete truth and insight.

Bless the fathers and representatives of the city and give all of your healing grace treasure and peace. Holding away from this city and its inhabitants as of the entire fatherland each doom and woe, every adversity and every error, need, want, and disease, to rule that blessing and welfare of all varieties and propagating itself. So, it was pleasing to you, O Lord, in your mercy! Amen!

In the era of the Weimar Republic, the prayer for empire, government, and welfare of the city, was kept short and to the point.

Beginning with the persecution of the Jews in 1933 - following the seizure of power by the Nazis - the prayer for government and the empire was omitted.

It is seen from the aforementioned, that the Homburg Jews never forgot their מנהג and that they were intimately connected with their German fatherland.

The Bad Homburg Minhag
by Sophonie Herz

ליל שבת

The highlight of the Friday night service was 'לכה דודי', which the חזן sang from the אלמעמער, a Spanish word for בימה. He mostly sang melodies of the composers Louis Lewandowski, Salomon Sulzer, and Israel Meyer Yaphet. The "Shammes" brought the חזן an oversized silver cup, placed on a silver plate. Some 4 or 5 boys under בר מצוה age were waiting for a sip of the wine after קידוש, which was served to them by the Shammes in little קידוש cups.

יום שבת

Homburg's Rabbi was supposed to deliver a דרשה on the שבת before ראש חודש. If there was a בר מצוה in the month, the Rabbi had the opportunity to address the קהילה once again.
[In an effort to encourage early attendance on שבת, three blue striped טליתות were set aside in the synagogue to be worn by the first three boys under בר מצוה who arrived early for services.]
Under the guidance of the חזן a שבת-Youth-Service was held in the early afternoon. (Keep in mind that those Jewish students who attended German schools, had to attend on Saturday mornings as well. The more religious students could be exempted from writing.) All students, boys and girls alike, had to turn up. The חזן read the whole סדרה, whilst one of the boys conducted the מוסף prayer. The whole youthful congregation acted as a choir. The service started with a mighty 'ויהי בנסע...' and ended with 'אין כאלדינו'.

פסח

There was a מנהג to obtain milk directly from the farmer into the person's כשר לפסח buckets.

שבועות

As far as the season was concerned, שבועות was the most beautiful יום טוב of the year. The Kurpark, the area around the imperial palace and the many gardens bordering the Kur-district were luxuriantly green and showed a lavish display of flowers. It was the time, when the flowers on the many chestnut trees turned from white to red. The air was filled with the scent of flowers and blossoms; from the ground you could hear the incessant "concert" of the insects, which managed without a conductor to create the sounds of a breathtaking symphony. From all the groups of trees, the twittering and chirping of birds brought perfection to this choir of nature. In the synagogue the ספרי תורה were decorated with flowers, and so was the synagogue itself. Palms and coniferous (evergreen) trees were placed at the side of the Ark. In the late evening the "Lernen" was held in a suitable private home, where some 50-60 people turned up. At the תיקון ליל שבועות, they read portions from תנ"ך and at the end they said תהלים, taking turns in reading.

תשעה באב

In the Northern Hemisphere the fast days of שבעה עשר בתמוז and תשעה באב are the longest of the year. On תשעה באב the morning service lasted till 11:30 am. People sat on foot-stools between the synagogue benches, all saying קינות and Lamentations. It was the duty of the Shammes to tell each member when his turn would be. After the service everybody took off their slippers and put on leather-shoes. How could anybody have walked through a German street in light sandals. The Jews in Germany always felt embarrassed to expose their Jewish customs to the public eye.

אלול

With the end of the Summer-holidays (July/August) the approach of אלול could be felt. On the first Sunday of this Hebrew month, it was customary to walk to the old Jewish cemetery. It was situated between Homburg and the nearby village of Seulberg. About 20 people participated.
In the old tradition the שופר was blown both after the morning and evening service during אלול.

ראש השנה

The synagogue boasted a strong congregation when ראש השנה arrived.
The Jewish business world really adhered to these days of ראש השנה, and יום כפור, the holiest day of the year. Advertisements were printed in the local press containing the following wording: "Due to the High Holy-Days, our shops will be closed on September (date) as well as of October (date)."

The Bad Homburg Minhag

by Sophonie Herz

יום כפור

We draw attention to an earlier closing of our shops on the eve of the Day of Atonement (Oct.), (date.) The local press even felt obliged to add to the editorial part some lines that "Our Jewish citizens will celebrate on September (dates) the Jewish New Year 569_ - since the creation of the world".
[There is an ancient custom, not much observed today, not to sleep on the night of יום כפור. After prayers on כל נדרי night, an announcement would be made, that women and children should return home. The doors of the synagogue were locked, and men would learn until dawn, when the morning prayers began. If a person was sleepy, he could go up to the women's balcony and take a nap.]
Every year Homburg's Jewish Board, called "Israelitischen Kultusvorstand", printed a timetable for יום כפור. It was expected, that each בעל תפלה would begin and complete his תפלה, within the time allotted to him. It was resented, when - for instance - for מנחה - the חזן finished 10 minutes past schedule. During the various services - שחרית, מוסף, מנחה and נעילה - there was no הפסקה (interval). Indeed, the davenen, (the German Jews used the word "Oren", derived from the Latin verb orare, to pray) ran throughout the day. For many years Homburg had its own mens/boys choir on ימים נוראים and also during the year. After the end of WWI, however, they performed only on ראש השנה and יום כפור. At the end of the "Great Day" the people wished each other "all the best" and "Ein Gutes Anbeissen" (breaking the fast).

סכות

The congregational סוכה stood in the backyard of the synagogue. It's size was extremely small, allowing for just enough room for the Shammes, his wife and one guest. There were about 10 סכות spread throughout Homburg. On סכות, most Orthodox Jews went to synagogue, with their לולבים carefully wrapped in paper, so that no one would recognize them.

שמחת תורה

The spirit of שמחת תורה permeated the synagogue at מנחה-time of שמיני עצרת, when the חזן sang the "Jahreskaddish" after עלינו. The קדיש caught the spirit of all the Jewish festivals and other events, marked in the Jewish calendar, by always singing the main-theme of the ניגון, starting with the tune of 'מעוז צור' and ending with שמחת תורה. He intoned a new tune at each new verse of the קדיש. The faces of the listeners revealed deep happiness. There were no הקפות (processions) in the synagogue in the evening.
This is how the Jews of Homburg celebrated the "Festival of the תורה". Accompanied by the singing of 'אתה הראת' the גבאים took out all twenty ספרי תורה. The first six ספרים were "dressed" completely with crowns and antique silver plates. Those gentlemen who were called up to receive a ספר, appeared mostly in Top-hats and silk טליתות. The חזן then led the procession in perfect precision around the small aisles of the Synagogue. The חזן typically was the only one, who turned around a few times with the תורה, which was called "dancing with the ספר". He sang the well-known tunes of the day, while the other scroll-bearers walked behind. There were about 40 to 50 children, up to the age of 12, who marched in front of the תורה parade. During the Imperial period (till 1918) the boys carried black-white-red flags; from 1919 and on - they carried black-red-gold. Only when Hitler came to power, a few children walked around with blue-white flags. Sometimes an apple supporting a burning candle was placed on top of the flagstick. In all those years, little girls never participated in this political demonstration of colors. They always carried hoops, decorated with flowers. After the service, the children had to line up by two. The leading ladies of the Kehilloh, appeared with two domestics wearing black dresses and white aprons. The maids carried a large basket full of small bags of sweets. The ladies took the bags out of the basket and handed them to the children, who politely said "Vielen Dank", answered by the ladies with a friendly smile.
In the twenties, when the Russian intelligentsia settled in Homburg for some years, they arranged their own מניינים and their own שמחת תורה services. They held their celebration in the "Religionsschule", adjacent to the synagogue. From the synagogue's backyard, their singing and drinking לחיים could be heard.

חתונה

When a חופה would take place in the synagogue. The Rabbi, Kantor, and members of the families took their positions in front of the ארון הקודש, where the חופה was erected. Beginning with the Kantor's ברוך הבא and ending with the breaking of the glass.

The Bad Homburg Minhag References:
"*Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-Jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)*" von Yitzhak Sophoni Herz
"*The Herzens and Life in Germany*" Yitzchok Sophoni Herz
"*Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866-1945*" von Heinz Grosche

About the same time as the laying of the cornerstone of the Great Synagogue (July 14, 1864), a new synagogue order came into being, dealing exclusively with religious affairs within the building and defining the legal functions of each official in twenty-one paragraphs with clear understandable instructions, giving direction as to which order was to be followed on Shabbos or on the various festivals. In this order of the "Israelite Cultural Community of Homburg v. d. H." - as the official title was now called - nothing was left to chance. One could almost say that the synagogue order already had breathed in the Prussian spirit, although it still bore the Landgrave's stamp.

The order of worship of 1864 which concluded the paragraph (No. 21), proves that the tasks of the board had a nearly police-like character.

"The members of the cultural executive committee have the duty and the right to maintain order in the synagogue. Violations of the regulations of the same, can be punished by the executive committee with fines from thirty Kreuzer up to five Gulden, for the benefit of either the municipal treasury or for a set period of time and certain liturgical services.

Violation of the provisions of paragraph 8 (which recognizes the community's synagogue as the sole place dedicated to worship and sets out only four cases where a minyan is permitted in a private home) will be punished in accordance with the notice of the Landgrave Government."

What follows is more or the less the content of

SYNAGOGUE - ORDER [1]
1873 - 1881

to maintain order, peace, and outward decorum in the Synagogue Bad Homburg v. d. Höhe

Chapter I

General instructions

§1

The beginning of the daily morning and evening service shall be determined by the respective Rabbi or, in the case of his absence, by his substitute.

§2

Anyone who attends the service must, at the time of his entry into the synagogue, while at the same time avoiding making any noise, especially the hasty slamming of and opening doors and stomping on the way to his place. It must be in an orderly fashion. Dignity must linger until the service is entirely finished.

§3

All chattering during the service, such as welcoming, greeting, congratulations, etc., are not excluded. The passing around of the tobacco canisters as well as all groups gathering in the synagogue immediately before or after the service are forbidden.

§4

Likewise, it is forbidden to move from one place to another, except for the board members and the community servant, if it is required for the service. Therefore, everyone must have the items required for prayer, e.g., books, talleisim, etc. provided in advance. In general, anything contrary to the dignity of worship and to the house of God, which could hurt the peace and decency, must be avoided.

§5

Children under five years of age, are not allowed to be brought to the synagogue. Children who have completed their fifth year, must be kept under their parent's or guardian's supervision, and seated in such a way that their neighbors are not disturbed or harassed. Children attending the religious school, must seat themselves in the designated area arranged by the Board of Governors, which is in the vicinity of their respective assistant teacher, if their parents choose not to rent a special place for their child and pay the stipulated price for it.

1. "Synagogen-Ordnung" 1873 - 1881, Stadtarchiv Bad Homburg v. d. Höhe

§6

No one is allowed to attend the services and other celebrations in the synagogue with his head uncovered.

§7

No one can be called to the Torah or provided with any other honor (mitzvah), that does not possess a decent hat as head gear: the substitution of a cap for a hat is prohibited. It is, however, permitted on weekdays to clothe themselves with a decent black yarmulke, to fasten the tefillin on his head, but which must be still covered with a tallis. In general, one can expect that everyone in the synagogue will wear appropriate clothing due to the honor and dignity of a place of worship.

§8

The areas designated for the two sexes in the synagogue, may not as a rule be entered by persons of the opposite sex. One exception, however, is when a member of the Board of Governors, must go up to the women's gallery.

§9

Hats, coats and the like are not allowed to be hung up in the synagogue but must be brought to their designated rooms in the synagogue.

§10

He who acts as a Kantor on Tisho B'Av or on Yom Kippur or performs an honor for the Torah or being called to it, is not allowed to wear leather footwear, but must appear with cloth or felt shoes without leather soles.

§11

The Shammes may not, as soon as the service has begun, be used by anyone to perform a service. On the contrary, in the synagogue he only must perform the duties incumbent upon him during the service and not to obey any other command than that of the head of the institution in official service.

§12

Each taxable member of the local Israelite religious community must pay for a place in the local synagogue, an amount determined by the parish council and to pay his tax liability to the community fund.

Similarly, any local non-taxable Israelite who occupies a certain place in the synagogue, must pay the amount that the municipal council has set as the default rate. Subject to the same obligation, every stranger who is regularly attends, and occupies a certain place. If such a non-taxable native or a stranger permanently resides here and refuses to pay the amount fixed for such a place, he shall, at the request of the parish councilor or with the instruction of a municipal servant, immediately abandon it. He is then allowed to take a seat at the entrance to the synagogue; but he responsible to ensure that the entrance and passages are not blocked.

§13

The synagogue must be opened five minutes before the beginning of the service and closed by the Shammes a quarter of an hour after completion. During the reading of the Torah as well as during the recitation of the Shmoneh Esreh by the Kantor and during the duration of prayers, no one may leave the synagogue without necessity. Just before and during the sermon, going out as well as going in are prohibited.

§14

Both the Kantor and the Shammes must be present at each public service from the beginning to the end, unless they can prove there are unavoidable circumstances.

Chapter II

From the services:

§1

The parish synagogue alone is for the Israelite public worship and prayer. Other worship services outside the synagogue are prohibited except in the following cases:

1. The Study of the Law of the First Night of Shovous and Hoshano Rabboh, but morning prayers are prohibited.

2. Services in the home of a mourner during the seven days of mourning.

3. Daily night prayers after the continuously held Talmud Torah Verein classes and

4. the case that the board should expressly allow the holding of a private service.

Infringements of this prohibition will be punished according to the notice of 24 June 1864.

§2

During the whole duration of the service, deepest silence and greatest possible peace must reign.

§3

Both the recitation of prayers and the performance of other worshiping practices must be done with an expression of the greatest devotion and decency but must not interfere with a bystander's devotion.

§4

All prayers are composed of three kinds:

a) those that are recited or sung aloud by an individual, usually the Kantor,

b) those which are recited alternately by the Kantor and the congregation and

c) those who are recited in a low voice by the entire congregation.

§5

As soon as the Rabbi, Kantor, or other appointed individual begins to recite or sing aloud any prayer or Torah reading, all attendees must refrain from any loud talking and listen quietly until the end of the prayer or reading.

§6

All prayers, apart from the first verse of "Shma Yisroel," are to be silently by the congregation. In the intercessory prayers, the congregation begins the passages they must say, only when the Kantor has completed what he must say. During the reading of the Torah and Haftarah as well, everyone must abstain from reading aloud and singing along.

§7

The prayer for His Majesty, the Kaiser and King, our much-beloved father of our country, is recited in a loud and reverent manner every Shabbos by the Rabbi and in the absence, by the Kantor, with the Torah scroll held in his arms.

§8

No one may be called to read the Haftarah who is unable to chant it correctly with the proper accentuation; it is by no means permitted, however, that someone should be given the reading of the Haftarah, with or without blessings, of which another person is exempted by them.

§9

Except for the Rabbi, no one is allowed to correct the Chazzan, Kantor, Torah or Haftarah reader for a mistake in their pronunciation; In the absence of the Rabbi, a member of the community who is knowledgeable in the Hebrew language may substitute for this purpose.

§10

The feet of the kohanim must be covered with felt or cloth shoes during Birkas Kohanim.

§11

With the exception of the first three Torah scrolls, which are read on Simchas Torah, the owner of a Torah scroll, who is present in the synagogue, has the right to carry it during the procession, or to transfer that honor to another, however, that person must have reached the age of eighteen.

§12

The reading of the Haftarah of Sabbath Chazon - that is the Shabbos before Tisho B'Av and the Haftarah of Shabbos Shuvoh before Yom Kippur, is exclusively recited by the Rabbi.

§13

As auxiliary leaders, it is only with the approval of the Rabbi that persons may be chosen, who are always engaged in religious and good moral behavior, knowledgeable in the Hebrew language, insofar as it is necessary to understand the prayers, and have proved this by being examined by the Rabbi, and of course should have a pleasant voice.
By the way, wherever possible, only married persons should be chosen.

§14

In addition to the people mentioned in the preceding paragraphs, no one may be chosen for the position of Kantor, except for the community servant and the parishioners who hold the position of Kantor on Rosh HaShonoh and Yom Kippur.
Likewise, it shall be permitted that those who are in mourning for their parents or those who commemorate their Yahrzeit, may lead prayers; this is only with the specific permission of the board.

Chapter III

From calling to the Torah:

§1

Calling to the Torah, the rule is, that the Rabbi receives the first Aliyoh, the "First Kantor" the second Aliyoh. - The rest of the congregants are called to Torah according to their wedding anniversary. According to this rule and order, at all times the parish council must keep a chart with the order of those to be called to the Torah. (There could be a mistake here - If a kohen belonging to the priestly tribe is present - the Rabbi can only be called to the Torah for the third Aliyoh on condition, that he is neither a kohen nor a levi). On Rosh Hashonoh and Yom Kippur, unmarried persons, even if they are taxable members, may not be called to the Torah; Similarly, on the first day of Shovous, the Haftarah may be recited only by a married person because of its special content.

§2

As Chiyuvim - individuals who are obligated to be called up because of special circumstances, are recognized as the following:

a) the Shofar blower (on the first day of the Rosh Hashonoh), when he gratuitously assumes this position,

b) one who observes a Yahrzeit for his father or mother, and is a local and taxable person who does not violate the preceding paragraph,

c) a Bar Mitzvoh, (on the first Shabbos, after he has turned thirteen years old); The law of his father or guardian so far granted and customary, should be retained. The father or guardian must pay 12 silver Groschen for the privilege of reciting the blessing,

d) every Chiyuv - Yoledes, whose wife has left her sick-bed,

e) every local bridegroom, on the first Shabbos after his marriage,

f) the Sandek on the day of a circumcision.

§3

In order to cause no disturbance during the service, the Chiyuvim must be reported the day before and a quarter of an hour before the beginning of the evening service to the Kantor or municipal servant, otherwise the Chiyuv has himself to blame, and he should be disregarded as such.

Chapter IV

About the Bar Mitzvoh,
the celebration of faith
for an Israelite boy.

If a boy has completed his thirteenth year, should chant an Aliyoh from the Torah for which he is called up for the first time (typically the Sixth Aliyoh). He must provide written testimony from the Rabbi, that he not only chanted that passage word perfect, but also loudly and pleasantly. Under no circumstance, may he chant additional portions, then the one to which he is called.

Chapter V

About donations and gifts to the synagogue:

§1

Anyone who wishes to donate a Torah scroll to the synagogue must first provide written notification to the synagogue board and testimony from the Rabbi, to prove that the Torah is perfectly fit for reading publicly - otherwise the Torah may not be brought to the synagogue.

§2

The possession of "Klei Kodesh" (sacred utensils), made of gold, silver, etc., which adorn the Torah scrolls during removing from and returning to the Ark, are allowed to be used in turn on Shabbos and on festivals. However, these must always be brought to the synagogue before the beginning of the service, and also be taken home immediately after the end of the service (that is, after the end of Shabbos or the festival); both the putting on and the taking off of the same, can only be done by the Shammes, because the worship board only takes such items into custody, which have been left to the synagogue as a permanent gift.

§3

Nobody is allowed to remove a Torah scroll from the synagogue, without the express permission of the board, if he does not want to expose himself to the consequences of self-help.

§4

The hitherto curtains in front of the holy ark and Torah mantels which consecrated to the synagogue, are and will remain from now on, the permanent property of the community. If someone does not agree to this, he will no longer be allowed to dress these holy objects at the appointed time. If, after the publication of this ordinance, someone continues to keep these items belonging to him in the synagogue, it is presumed that he regards them as sacred objects which belong to the community.

Further information about Homburg's "Synagogue Order" shows that even in the last decades of the community existence, the Rabbi no longer belonged to the executive committee, although of course he was given the decisive vote in purely religious questions. The final changes in the composition of the board were ordered by the government in 1876:

The board should consist of five members who are elected by the community for a span of six years each. For each member of the Management Board, a deputy was appointed. This regulation was hardly changed until the violent annihilation of the community during the National Socialist era.

Machon Moreshes Ashkenaz

Rabbi Binyamin Shlomo Hamburger

Translated by Rabbi Reuven Poupko

1. The Migration of Torah Tradition from the Land of Israel to Ashkenazic Lands

> I hold of our tradition and that of our ancestors, the sages of Ashkenaz, whose Torah teachings were passed down to them from their ancestors since the time of the Churban (destruction of the Holy Temple). — *The Rosh, R' Asher b. Yechiel.*

> Ashkenazic Jewry had yeshivos continuously, generation after generation, since the time of the Churban. They put their souls into the knowledge of the Torah and its observance, following its laws of justice and other halachos. Therefore, it is certain that their correct knowledge of its details goes back farther [than other traditions]. — *R' Yakov Emden.*

During the Second Temple Period, Jerusalem was the center of Jewish life. The kernel of Torah tradition was ensconced in the *Lishkas Hagazis* (Chamber of Cut Stone), the basilica set into the north wall of the Holy Temple. The Sanhedrin was situated there.[1] The Sanhedrin was the superior court and the final word in all matters of Torah law. All eyes turned to the sages of the Sanhedrin for guidance in every area of Jewish life. From there Torah went forth to world Jewry. As such, it was the place to which the oral tradition of the Torah legacy was entrusted.

After the destruction of the Second Temple, about ninety thousand Jews were exiled from the Land of Israel by the evil emperor Titus (39-81 CE).[2] The Torah sages continued to safeguard the oral tradition passed down to them from earlier sages.[3] This legacy was kept in its entirety by core yeshivos and by rabbinic supervision over its precise practice in the community.

The Jews settled in Italy under the dominion of Titus toward the end of the first century and brought their Torah heritage with them. When they migrated north to Ashkenazic lands, the authorities entrusted with transmitting Torah remained with them, all the while retaining steady contact with the seats of Torah in the Land of Israel and Babylon. The Jewish heritage of Ashkenaz continued uninterrupted for almost two millennia, and in every generation, yeshivos and Torah sages have guarded, cultivated, and glorified this ancient tradition.

---

1. Yoma 25a.
2. See R' Yosef (Yousep) Shamash, *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (Jerusalem: Machon Yerushalayim 1988), introduction by R' Binyamin Shlomo Hamburger, p. 78, note 61.
3. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 78, 79.

Machon Moreshes Ashkenaz

The nation of Ashkenaz is mentioned several times in the Scriptures. Sources indicate that Ashkenaz was located in Asia Minor (present day Turkey, Armenia, and Iraq) and that during the great world migration that had begun during the Second Temple Period, these light-skinned[4] Germanic tribes eventually migrated westward toward Europe from the Mountains of Ararat[5] (which were outside the boundaries of the Roman Empire) to the Alps. These tribes had been forced out of Asia Minor by marauding barbarians who decimated everything in their path. The Germanic tribes continued wandering until they found land suitable for agriculture. They divided those lands among themselves and established individual kingdoms therein. When they settled the area, each head of tribe became king of his province. As time progressed they pushed the Romans out of central Europe.[6]

Interestingly, the Talmud and Midrash identify some of the biblical names mentioned in the family of Ashkenaz, grandson of Japheth, with Germany. The names Togarma[7] and Gomer,[8] Ashkenaz's brother and father, even sound like Germany. Gomer's brother, Magog,[9] is also associated with Germany. Moreover, we know of places in Asia Minor that were called Garmania or Caramania. This all indicates that the source of Germany is in fact the biblical nation of Ashkenaz.[10]

Although sources also point to a Jewish presence in these lands during biblical times and during the Second Temple Period, no records exist of an organic, continuous Jewish community during the tribal migrations, nor do we have details about their Torah traditions. Thus, although biblical Ashkenaz does seem to have a historical association with modern Germanic lands, from a Jewish perspective it has no bearing upon the line of the Ashkenazic Torah heritage.

Some ancient Jewish communities in the diaspora claim that their traditions come directly from the pre-Temple period. This also has no bearing upon the line of Torah tradition. An authentic Jewish community had to be intimately associated with the sages of the Mishnah and Talmud. A community claiming to have bypassed the Temple Period is indeed ancient, but invalid as a conduit of Torah tradition.

Similarly, the present Jewish community of Babylonian heritage cannot claim to be the heir to the seat of Torah legacy in classical Babylon, as its tradition has obviously been infiltrated by Sephardic customs such as those of the Ari, a fact which indicates that its legacy is not a consistent, direct line to ancient Babylon. Indeed, only Ashkenaz has had a continuous line of Torah sages and yeshivos since the time of the Churban of Jerusalem until the Churban of Europe in our day.

---

4. Mishnah Nega'im 2:1.
5. Yirmiyahu (Jeremiah) 51:27.
6. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 70, 71.
7. Midrash Bereishis Rabbah 37:1.
8. Yoma 10a.
9. See Yerushalmi Megillah 1:9, where Magog is identified with Gothia.
10. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 71, notes 19, 28.

Although the oral tradition came with Hillel the Elder from Babylon[11] and continued there and in the Land of Israel after the Churban, the seat of oral tradition did not remain in Babylon or in the Land of Israel until modern times. When the communities of the Ge'onim began to dwindle, the oral tradition passed to Ashkenazic Jewry. Ashkenaz had been in close contact with the great yeshivos in Jerusalem and Babylon throughout the centuries, and its traditions reflect those legacies without any changes based on logic, popular pressure, or peripheral influences.
As R' Amram Gaon of Babylon (c.810-c.875) writes:[12]

> In all the communities of Ashkenazic lands, they are all noted for a thousand-fold of goodness and blessings, for they are all filled with Torah and mitzvos as the seeds of a pomegranate, and their deeds are fine. They are strict in the laws of kosher animal slaughter, the immersion of a *niddah*, and in all that it is proper to be strict about.

The Ashkenazic communities gradually spread to other parts of Europe. Torah students from the core communities of Speyer, Worms, and Mainz went on to become Torah leaders in neighboring lands. Some examples are France (Rashi and others), Bohemia and Austria (the *Or Zarua* and others), Poland (Maharam Mintz, R' Yakov Falk, and others), and Italy (the *Shibolei Haleket*, Mahari Mintz, and others).
In general, these communities continued to practice Ashkenazic customs in the lands they spread to. As a result, we refer to all European Jews — except the Spanish, Portuguese, and those Jews who came under their influence — as "Ashkenazim." An indication of their Ashkenazic origin is the obvious linguistic link between Yiddish and German. However, due to oppression, migration, and a lack of insistence on rejection of any change, the heritage of those new communities eventually lost its Ashkenazic authenticity.
It must be noted that there were cases of debate between our medieval sages and differing customs in various Ashkenazic communities, as mentioned below. Such debate within the tradition is not an indication of inauthenticity. In fact, the constant challenge to tradition inherent in the debates of the Babylonian Talmud is what gives life to its tradition and has always been the main topic of Torah study. When we speak of precision and authenticity we mean that any opinion, custom, or law voiced by our sages is based upon teachings that had always been accepted as part of their heritage, as opposed to being based upon those influences mentioned above.
Thus the concept of the authentic Ashkenazic tradition is not based on the geographical region, political district, or genealogical lineage of Germany or the German people; rather, the focus is on an unbroken chain of precise, supervised oral tradition from the time of the Churban until today. No other tradition can make that claim.

---

11. Sukkah 20a.
12. R' Amram Gaon (Goldschmidt edition) (Jerusalem 1972), p. 16. See also *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 78.

Machon Moreshes Ashkenaz

Detailed information about the actual period of migration to Ashkenaz is lacking. Various traditions go very far back in history, and although there are specific indications of a Jewish presence in Germany at the time of the Churban and maybe even much earlier, not all details are confirmed. Besides, even if there were such a presence, it remains unclear whether the community was an organic, continuous one.[13] What is certain is that the heritage of Torah and halachah (Torah law) in Ashkenaz originally came from the Land of Israel and from there was preserved for a long time in Roman Italy, where our ancestors arrived after the Churban.

Italy and the Land of Israel remained in close contact, as they were both under the dominion of the Roman Empire. Sources indicate that this contact persisted for a very long time — until the end of the Ge'onic Period (about 1000 CE). The sages of Italy were also in close contact with the Talmudic sages and the Ge'onim in Babylon throughout the centuries.[14]

From Italy, the tradition was brought north to Ashkenaz with the Torah sages who migrated there toward the end of the Ge'onic Period. The first records of specifically Ashkenazic customs appear during this period of migration from Italy to Germany.

R' Elazar of Worms (1160-1237), the *Rokei'ach*, records in his introduction to the siddur (prayer book) the following intriguing chain of oral tradition:[15]

> They had received the inner meanings of the prayer text and other traditions from teacher to student back to Abu Aharon son of R' Shmuel Hanasi who had left Babylon because of a certain incident, and had been forced to wander across the continent. He reached a city named Luka in the land of Lombardy [northern Italy], where he encountered Rabbeinu Moshe, the poet of "Eimas Nore'osecha," son of Klonimus, son of Meshulam, son of Klonimus, son of Yehuda and passed down the entire tradition to him.
>
> R' Moshe was the first to leave Lombardy. His sons R' Klonimus and R' Yekusiel, his relative R' Isiel, and other distinguished people came with him. King Carlo[16] brought them to settle in Mainz, where they were fruitful and multiplied exceedingly until the wrath of G-d struck the community in the bloody year of 1096 [when the Crusaders slaughtered most of the Jewish community. R' Moshe survived and] passed his teachings on to R' Elazar, the Chazzan of Speyer, who passed the tradition to R' Shmuel Hachassid, who passed it to R' Yehuda Hachassid. I, the meek one, in turn received the tradition from him.

Another source indicates that the *Rokei'ach*'s tradition was passed down generation after generation from Yosef Ma'on, one of those exiled from Jerusalem to Rome by Titus toward the end of the first century.[17]

---

13. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 73-78, with notes.
14. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 80.
15. R' Elazar of Worms, *Peirushei Siddur Hatefillah LaRokei'ach* (Jerusalem 1992), vol. 1, p. 229. See also R' Binyamin Shlomo Hamburger, *Gedolei Hadoros al Mishmar Minhag Ashkenaz*, note 4; and *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 79, note 68.
16. King Carlo was one of the many Carolingian emperors of similar name, descendants of Charlemagne (747-814), who ruled Germany and Italy during the mid-ninth century.
17. See *Gedolei Hadoros al Mishmar Minhag Ashkenaz*, note 5.

Machon Moreshes Ashkenaz

At the decline of the Ge'onic Period, a monumental turning point occurred — the confluence of the Babylonian and Jerusalem legacies in Ashkenaz. Ashkenaz became the sole guardian of the composite legacy which it had been following for centuries.

Since the details of the two branches did not always concur, there existed differing customs in various Ashkenazic communities, depending upon which legacy they favored. This phenomenon is discussed by the Tosafists[18] (early medieval commentaries on the Talmud) and is evident in the practices of earlier Rishonim, such as R' Yitzchak b. Yehuda of Mainz, R' Yitzchak Halevi of Worms, and R' Yakov b. Yakar of Mainz- Worms,[19] teachers of Rashi (R' Shlomo Yitzchaki of Troyes 1040-1105). An examination of those traditions indicates that the Babylonian influence was somewhat greater.[20]

The rise of the Rishonim at the beginning of the Middle Ages ushered in a time of growth for the Ashkenazic legacy. The communities of Ashkenaz had become known as Torah centers of worldwide influence. This cultural development reached its apex with the appearance of the great earlymedieval Ashkenazic sages such as Rabbeinu Gershom Me'or Hagolah of Mainz (960-c.1028), Rashi, and the Tosafists. By anchoring the practice of true customs, weeding out popular alterations, and creating ordinances (such as those of Rabbeinu Gershom) for the welfare of society, these leaders became known as the "founders" of Minhag Ashkenaz in Germany.

As R' Moshe Sofer of Pressburg (1763-1840), the *Chasam Sofer*, writes:

> Know that all these Ashkenazic customs were founded under the supervision of our sages the Tosafists and Rashi and his students, residents of that land.

During the late eleventh century, renewed persecution of Ashkenazic Jewry created another turning point which threatened to endanger the continuity of the preciously guarded heritage. This dark period in Jewish history occurred between the times of the Crusades and the Black Plague, notoriously known as the "decrees" of 1096 and 1249. Those two years made an especially bloody imprint on medieval Jewish history, when Christian mobs wiped out entire Jewish communities.

Our great sages realized the peril threatening the unbroken chain of Torah tradition. They risked their lives to ensure the continuity of our heritage and the transfer of Torah to their children and students. By valiantly dedicating themselves to passing the Torah down to following generations, orally and in writing, they prevented the loss of Torah. They taught the halachos and minhagim (customs) to their students in yeshivos and made their writings accessible to the rest of the people. These writings are a repository of customs for prayer, mitzvah performance, and an overall way of life.

---

18. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 85.
19. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 86, 87.
20. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 79-89, and especially note 76.

During its period of prosperity, the Ashkenazic community served as a wellspring for the spiritual lifestyle which had emanated from its deep source with vigor and intensity for many generations. Famous Jewish communities known by the names of the cities hosting them rose and flourished. Those vibrant communities nurtured the world with Torah, purity, mitzvos, and tradition.

When the barbarous Crusaders gave the Jews a choice of apostasy or death, the Jews remained faithful to their heritage and preferred a death of "Kiddush Hashem" (in sanctification of G-d's name) to a life without Torah practice. In famous towns such as Speyer, Worms, Mainz, and many other cities and settlements, the survivors continued guarding our authentic Jewish heritage, keeping its flame burning strong.

The period of upheaval in Ashkenaz was followed by a period of stability. In the 14th and 15th centuries, several factors led to a further solidification of Minhag Ashkenaz: reduced oppression, the influence of R' Yakov Molin of Mainz-Worms (1360-1427) — the Maharil — and the invention of the printing press. Subsequently, when the cataclysmic sixteenth century wreaked havoc on the German community of Worms with the expulsion of 1615, the effects of the Thirty Years War, and the pogrom of 1689, the traditions remained uncannily accurate.

The Maharil has often been called the "Founder of Minhag Ashkenaz." The term "founder" in the sense of "inventor" is a misrepresentation; nothing can be farther from the truth. The role of the Maharil was consolidator of Minhag Ashkenaz —rendering the ancient customs firm and secure. A study of his influence on Minhag Ashkenaz would fill volumes.[21]

At the end of the sixteenth century, another shining light rose in Worms — R' Yair Chaim Bachrach of Worms (1628-1701), the *Chavos Yair*. In one rare case, the people requested the alteration of a custom because of the situation of turmoil. The *Chavos Yair* refused. He had faith that the persecution would end and that peace would return to the land.[22] Thus, he stands out as one of the valiant leaders and protectors of the Ashkenazic tradition.

2. Types of Customs

Some people erroneously define "custom" as trivial, peripheral matters and popular folklore. The Hebrew word for custom, "minhag," does imply these things, but when minhag is used in the context of custom, it means something specific and much more significant. The literal meaning of minhag is any phenomenon that is repeated habitually or at certain regularities. Even natural and technological phenomena are referred to as minhag. For example, when Chazal (classical sages) tell us about the mechanism of King Solomon's royal throne, which Pharaoh Nechoh, king of Egypt, wished to operate, they describe that "this wicked Pharaoh Nechoh wished to sit on Solomon's throne, but he did not know its minhag (the way it worked)."[23] Similarly, when Chazal describe the way animals behave, they say, "The minhag (way, habit, or instinct) of nature is that wolves prey on goats."[24]

---

21. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 95-105.
22. In one case a popular custom was adopted instead of the old custom. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 95, note 57.
23. Midrash Vayikra Rabbah §20.
24. Bava Basra 15b.

In human context, the word minhag has always been used to describe laws and legally binding accepted practice that do not necessarily have a source in the Torah or Jewish tradition. For example, the first mishnah in tractate Bava Basra teaches that when building a wall between two properties, one must use the accepted materials. The mishnah's phraseology is, "It all must be done in accordance with the minhag (accepted practice) of the country." Similarly, the Talmud says, "A great minhag was practiced in Jerusalem. One who supplies food for a banquet (what we call a caterer) and spoils the food, must pay restitution for the value of the embarrassment experienced by both the host and the guests."[25]

Nevertheless, when dealing with the topic of Torah tradition, the concept of minhag is generally used only for matters relating to the performance of mitzvos. There is a hierarchy, though, of various types of customs associated with mitzvos according to their level of importance in the eyes of halachah. Some customs are related to biblical mitzvos and others to rabbinic mitzvos. Some have arisen in association with post-Talmudic rabbinic ordinances, while others were started by the people and became popular practice. Some customs must be kept always, and others have a weak connection to halachah or even run in opposition to it and therefore, may be abolished. Some customs are practiced by all and others only by individuals.

We will try to cite examples for all these categories from our treasury of Ashkenazic customs.

Firstly, an example of a biblical custom is the mitzvah to blow the shofar on Rosh Hashanah: "A day of horn blowing (*teru'ah*) shall it be for you."[26] Even during the days of Chazal, it was unclear whether the *teru'ah* mentioned in the Torah was a staccato cry, a long sigh, or both together. Therefore, Chazal decided to cover all bases by blowing *shevarim*, *teru'ah*, and *shevarim-teru'ah* together. We do this to ensure that we are fulfilling the biblical mitzvah of *teru'ah* in the correct and precise way.[27]

Over the years the issue has become more complicated because new uncertainties have arisen, such as the actual sound of the *shevarim* and *teru'ah* themselves.

R' Yakov Emden of Altona (1698-1776) presented the problem in the following words:[28]

> We find that nowadays — even this very day — different lands have different ways of producing the actual sound of the *teru'ah* itself. There is a distinct difference between the Ashkenazic *teru'ah* on the one hand and the Sephardic and Polish *teru'ah* on the other. The former blow a trembling sound (*terumitin*) and the latter blow a toot toot sound.... Each fulfills the mitzvah according to its custom because in both situations the sound is what a *teru'ah* implies. Still, I think it is preferable to make a trembling sound, as the halachic codifiers have mentioned and as the verse says, *Vaharei'osem*.

25. Bava Basra 93b.
26. Bemidbar (Numbers) 29:1.
27. See Rosh Hashanah 34a.
28. R' Yakov Emden, *Mor Uktzi'ah* §590.

This *teru'ah* (*terumitin*) which R' Yakov Emden preferred has been kept throughout the years as part of the authentic Ashkenazic tradition in Germany. When R' Emden mentions "the halachic codifiers," he is referring to all the Rishonim (medieval rabbinic sages). Although not all the Rishonim agree on the sound of the *shevarim*, every one of them agrees on this authentic sound of the *teru'ah*.[29]

We have thus examined a custom instituted to ensure the precise fulfillment of a biblical mitzvah. Now we shall look at a custom associated with a rabbinic mitzvah. A difference of opinion exists between the Rambam (1135-1205) and the Ramban (1194-1270) whether prayer is a biblical obligation or a rabbinic enactment. Even the Rambam, however, who holds that it is a biblical obligation, agrees that the nusach (prayer text) of the *Shemonah Esreh* prayer is rabbinic.[30] The topic of nusach is very crucial. It stands out in the field of minhag as the prime example of the evolution of customs in different Jewish communities. Indeed, the prayer text one uses identifies one's social circle, community, family origins, and even the type of *hashkafah* (philosophy of life) one associates with.

Among the Ashkenazic Jews, two prayer texts are in common use: Nusach Ashkenaz and Nusach Sepharad. Historically, Nusach Ashkenaz is the authentic text of European (non-Sephardic) Jewry. Relatively recently, a new prayer text named Nusach Sepharad, due to its heavy reliance on Sephardic nusach, became prevalent. This divergence has raised the question whether one may change an essential custom instituted by Chazal.

Rabbinic leaders all over Europe wrote against this deviation.

For example, R' Yechezkel Landau of Prague (1714-1793), the *Noda Bihudah*, claims adamantly:[31]

> Our Ashkenazic text is as authentic as the Torah, but the Sephardic Jews should still keep their minhag, as they have what to rely on, and one should not deviate from his ancestors' minhag. Recently, however, Ashkenazim have gone and changed the holy customs of their fathers. In my opinion they are at fault and are degrading the respect of the Tosafists and the Rosh, and will be judged accordingly. There is no love or unity here; rather, there is just a source of scorn, as it says, "He who keeps himself apart seeks to satisfy his own vanity."[32] About them I say, "Those who despise me adore death,"[33] and "He who goes back on a commitment has the lower hand."[34]

---

29. See Hamburger, R' Binyamin Shlomo, *Shorshei Minhag Ashkenaz* (Bnei Brak: Machon Moreshes Ashkenaz 1995), vol. 1, chap. "Kol Hashevarim Vehateru'ah." See also vol. 4.
30. Rambam, *Laws of Tefilla*, chap. 1. See also R' Yechiel Michel Epstein, *Aruch Hashulchan*, Orach Chaim §89.
31. R' Yechezkel Landau, *Tziyun Lenefesh Chaya (Tzlach)*, Berachos 11b, s.v. Tanya nami hachi.
32. Mishlei (Proverbs) 18:1.
33. Cf. Mishlei 8:36.
34. Bava Metzi'a 76a.

Still on the topic of prayer, let us look at the issue of *piyyutim* and *selichos* (poetic and penitential prayers). These additional prayers are post- Talmudic, and therefore, their level of importance is lower than that of the established prayers of Chazal. The customs relating to *piyyutim* have much more variation than those associated with the main prayer text because their arrangement as part of the text took place at the end of the Middle Ages, and it was usually left up to the individual communities to choose what to say. Many combinations of *piyyutim* and *selichos* have emerged, but they remained in the possession of the individual, isolated communities and provinces where they were recited.

Among the *piyyutim* that were fortunate enough to get printed are, for example, "Minhag Swabia and Switzerland" and "The Altnoi Shul Minhag in Prague." Since *piyyutim* are post-Talmudic, and more importantly, since some Sephardic Rishonim had been opposed to saying them at places in the prayers where interruptions are generally not allowed, a degree of contempt for their recital has appeared. This opposition influenced other halachic sages to encourage and emphasize the importance of their continued practice. This friction is evident in the words of the *Mishnah Berurah*, who summarizes the opinions of the main proponents of the topic:[35]

> R' Chaim Vital [1543-1620] writes that [his teacher] the Ari did not recite *piyyutim* and *pizmonim* [poems chanted alternately by the leader and congregation], aside from those arranged by Rishonim, such as the Kaliri [R' Elazar Kalir], which are based on Kabbalah. The Ari also did not recite the *Yigdal* poem. Nevertheless, R' Chaim Vital's son testifies that when his father led the congregation on the High Holidays, he would in fact recite all the *vidduyim* (confessional prayers) and *piyyutim*. A wise person will take note of this and use his wisdom and good sense and not change customs. The Shlah wrote a long piece citing several Ge'onim who believed that it is a mitzvah to say the *piyyutim*. When R' Elazer Kalir wrote the poem *Vechayos Asher Heinah Meruba'os* (in the Kedushah prayer of Mussaf [additional services] on Rosh Hashanah), a fire blazed around him.

Even more intimidating is the warning of R' Yehuda Hachassid of Mainz (c.1150-1217) in his *Sefer Chassidim*: "One who changes a minhag of Rishonim, such as *piyyutim*, has been known to die as a result. In a place where the *krovetz* (poetic prayer inserted into the Amidah prayer) of R' Meshulam is usually recited, someone said a different *krovetz* and died within thirty days."[36]

R' Yoel Sirkish of Cracow (1561-1640), author of the *Bayis Chadash* or the "*Bach*", confirmed the severity of the issue, testifying that "someone, in our times, began to abolish the recitation of *krovetz* in his community. He did not live out the year."[37]

---

35. R' Yisrael Meir Kagan, *Mishnah Berurah* §68:4.
36. R' Yehuda Hachassid, *Sefer Chassidim* §607.
37. R' Yoel Sirkish, *Bayis Chadash (Bach)*, Orach Chaim §68.

Besides the importance of reciting *piyyutim* per se, some sages found a basis for strictly following the order in which they were said. They justified their opinion with reasons based on Kabbalah. R' Yedidia Tiah Weil (1722-1806), son of the *Korban Nesanel* and heir to his rabbinate in Karlsruhe, writes the following in his approbation to *The Order of Selichos for All Year According to Minhag Alsace*, which was printed in Karlsruhe in 1798:

> Each river takes its course and follows its own channel when it comes to prayer and *selichos*, especially in the province of Alsace, where the customs are organized and unique, in distinction with such issues in other provinces of Ashkenaz. G-d forbid that we should abolish their customs, which have been passed down from the time of the Rishonim, for each minhag has a gate above in heaven."

An additional type of minhag is considered fully obligatory by all rabbinic authorities, but its nature — halachic versus popular — is disputed. For example, on the evening before a *bris milah* (circumcision), all of Jewry observe what we call a "Wachnacht," the recital of *Krias Shema* (Deut. 6:4-9) and a night of study in the presence of the baby. According to Minhag Ashkenaz, a dinner including meat and wine is also arranged on this evening. The question came up as to whether this is considered a *se'udas mitzvah* (a meal that is a mitzvah to partake of) or a *se'udas reshus* (voluntary).

The ramification is that had one vowed not to eat from a voluntary meal, he may or may not be permitted to partake of this Wachnacht dinner. The *Nachalas Shiv'ah*[38] holds that it is a *se'udas mitzvah*, while the *Magen Avraham*[39] and the *Chavos Yair*[40] claim that it is a *se'udas reshus*. If it is considered a *se'udas reshus*, the halachah does not obligate its function; rather, it is a *minhag be'alma* (simply a custom) instituted to lend greater honor to the mitzvah.[41]

Another type of minhag is neither biblical nor rabbinic in origin, but nevertheless is considered very important — this is the *minhag issur*. A *minhag issur* is adopted either by an individual or by a community as a safety fence around a biblical prohibition. For example, the community of Worms adopted the minhag not to eat dried fruit at all, to avoid, G-d forbid, inadvertently eating the bugs, which tended to infest the fruit.[42] The rabbinic sages have debated about whether these customs may be abolished and under which circumstances.[43]

---

38. R' Shmuel Segal Mezeritch, *Nachalas Shiv'ah* §12, subclause 1.
39. R' Avraham Avli Gombiner, *Magen Avraham* §640:13. In his commentary he mentions the opposing view of the *Nachalas Shiv'ah*.
40. R' Yair Chaim Bachrach, *Chavos Yair* §70.
41. R' Simcha b. Shmuel, *Machzor Vitri* §506.
42. *Chavos Yair*, addendum to §126.
43. See R' Yitzchak Lampronti, *Pachad Yitzchak*, vol. 5, pp. 137-139, and many other sources.

3. The Boundaries of Minhag Ashkenaz

We have treated several types of customs and their respective levels of importance. This hierarchy of customs applies to all locations. "Minhag Ashkenaz" is more specific and refers to the totality of religious Ashkenazic way of life. Ashkenaz has specific historic boundaries within which Minhag Ashkenaz was practiced.

It would seem that these boundaries should follow at least the geographic, if not the political, borders of Germany, but that is not the case. Minhag Ashkenaz, as opposed to Minhag Poland, has its roots in Minhag Rheinus, named after the communities along the Rhine River in Germany. This tract of land was the cradle of Ashkenazic Jewry and the nucleus of its cell. The ancient towns on the banks of the Rhine — Speyer, Worms, and Mainz — sprouted Torah centers a thousand years ago. These communities had a vast influence on European Jewry for many generations. This core of Rhine communities carefully tended to its heritage of customs with great precision. On the other hand, although ancient French Jewry had absorbed its heritage and some of its traditions from Ashkenaz, it was open to influences from the south, from Provence and Spain, and therefore, its customs do not carry the uniform stamp and stability of its Ashkenazic sister community.

During the fourteenth century, the Jewish expulsion from France led to the fortification of another Torah center, mainly in Austria, but also in certain areas of southeastern Germany. Here developed a set of customs bearing the mixed influence of the Rhine and France. This tradition is called Minhag Austreich. In the Maharil's times these two traditions, Minhag Rhine and Minhag Austreich, stood opposite each other as two sets of well-organized customs. The details of certain customs were further differentiated in local communities.

The advent of the printing press and the codification of halachah in the *Shulchan Aruch* of R' Yosef Karo of Safed (1488-1575) were the next turning points in the history of Minhag Ashkenaz. The concepts of Minhag Rheinus and Minhag Austreich fell out of use, except in individual cases in which customs fortunate enough to remain under those titles spread beyond their geographic borders. As the fifteenth century progressed, expulsions and migrations brought Minhag Rheinus to large sections of Germany. Concurrently, Minhag Austreich reached Poland and many other parts of eastern Europe. From that time on, Minhag Rheinus became known as Minhag Ashkenaz, while Minhag Austreich became known as Minhag Poland.

During this period, Minhag Poland branched out to many surrounding countries. It was adopted in Moravia, Bohemia, Hungary, and Lithuania. The new Jewish communities of the semi-Slavic areas in eastern Germany accepted Minhag Poland as well, including cities such as Hamburg and Berlin. These cities are usually identified with German minhag; however, their true history is different. Hamburg and Berlin were settled relatively recently by Austrian and Polish Jews who brought along Minhag Poland which they had been used to in their countries of origin. Certainly, Minhag Ashkenaz did have a degree of influence on these communities as a result of certain periods of migration of Jews to these cities from southern and western Germany. Two examples of this Ashkenazic influence are the musical notes for the Torah reading and the Hebrew pronunciation.

Meanwhile, what were the main routes of Minhag Ashkenaz, which, as we have said, had become the successor of Minhag Rheinus? The main route traveled south to Bavaria and took over from Minhag Austreich-Poland. Another course followed the new Jewish settlement in northern France. Minhag Ashkenaz also penetrated northern Italy and remained there for a long time. It reigned in Alsace, Holland, and Switzerland, and primarily in all of southern and western Germany. The border between Minhag Ashkenaz and Minhag Poland cut through Germany itself, roughly following course of the Elbe River, which traverses eastern Germany from north to south.

4. The Significance of Minhag Ashkenaz

Similarly to the *Chasam Sofer*, many other great Torah sages recognized the significance of Minhag Ashkenaz. Its spokesmen enthusiastically praised it for many centuries and saw in the traditions of other lands a veering from the authentic tradition. The Rambam, who was in a position to judge Minhag Ashkenaz objectively, as he did not live in Ashkenazic lands, wrote that the western Europeans were "unaffected by tainted practices and by the trends and paths that the current sages take. All their ways agree with the Talmudic text."[44]

The sages of Europe who intimately understood the differences between Minhag Rheinus and other European customs held Minhag Rheinus in high esteem. R' Yitzchak b. Moshe of Vienna (1180-1250), the *Or Zarua*, a native of Bohemia who had studied in Germany, was once asked on what basis the "fools" (as the questioner calls them) make Kiddush in synagogue even when no guests in need of Kiddush are present. Although the custom of reciting Kiddush in synagogue was practiced by Jews all over Europe with or without guests, the *Or Zarua* felt that since this had in fact also been in practice in Germany, where only authentic customs were kept, the question posed an attack against Minhag Ashkenaz. He was angered and answered thus:[45]

> About that which you wrote, asking me to supply a justification for those "fools" who make Kiddush in synagogue, considering that they do not fulfill any obligation with that Kiddush [since they are going to make Kiddush at home anyway] and there being no guests there to fulfill the mitzvah, you should be ashamed of yourself, and I have good reason to be upset at you, for you have allowed yourself to commit a sin. I wonder how a wise and understanding person like you could permit such words to leave his mouth. Do you not know how many great sages and holy men were in Mainz, Worms, and Speyer, and that from there Torah emanates to all of Jewry? Have not our fathers and ancestors, righteous and holy, the wisest of the wise, practiced this minhag from the day all the communities of the Rhine and elsewhere in the land of Ashkenaz and its dominions were established? And now you come and call them "fools"! The halachah states[46] not to change the customs practiced by our ancestors, whose souls are at rest, because they are not empty things, and if they seem empty, it is because of shallow understanding and vacant minds, for our ancestors acted in accordance with the laws of the Torah.

---

44. Rambam, *Commentary to the Mishnah*, Gittin, chap. 5, mishnah 8.

45. R' Yitzchak b. Moshe, *Or Zarua*, vol. 1, §752.

46. See Yerushalmi Eiruvin, chap. 3, end of halachah 9; *Magen Avraham* §68.

The *Or Zarua* goes on to explain that the original custom of making Kiddush in synagogue was not instituted for the sake of guests; rather, it was introduced as a public sanctification of the day. Based on several sources in the Yerushalmi (Jerusalem Talmud), he shed new light [a play on the words of the name *Or Zarua*] on the halachah as it appears in tractate Pesachim of the Babylonian Talmud. At the end of his letter, he rebukes the questioner again, saying, "As for you, a man of wisdom and understanding, let your mind remain humble when considering the views of your rabbinic sages, whose souls are at rest, so that you may merit length of days and years of Torah study and mitzvah observance."

We encounter truly zealous defense of the Ashkenazic heritage in the struggle of Chassidei (the pious of) Ashkenaz against changes introduced in the prayer text in France and England. When compared with the Ashkenazic text, one can find additions in several places in the early French-English text.

It seems that some Jews in Ashkenazic lands found the French-English text richer or generally better than theirs, and they adopted it as their prayer text. This aroused the active interest of the Chassidei Ashkenaz, and they issued a stern warning against changing the text. The *Siddur Chassidei Ashkenaz* includes the following admonition regarding French changes to the Rosh Hashanah prayers:[47]

> One who adds or subtracts even one letter from the prayer text, his prayers are not heard, for the whole text was formulated precisely and put in proper balance with respect to both the letters and the words, which have a deep underlying meaning. Every G-d-fearing person must take care not to subtract or add and not to listen to the French and the islanders [the English] who have added several words, for the sages are uncomfortable with what they have done, because the reasons behind the text and its underlying meanings were not passed down to them. The Chassidim Harishonim (the early pious ones) were known to keep the deeper meanings and the reasons behind the text hidden until our holy rabbi, R' Yehuda Hachassid, came and passed them down to pious members of his family both in writing and orally.... And that pious rabbi wrote, "One who adds even one letter to the prayer text, about him the verse says,"[48] [My heritage has become to me as a lion in the forest;] it cries out against me: therefore, I have hated it."

The writings of Chassidei Ashkenaz generally do not criticize the common nusach in Ashkenaz. They verify that it fits well with the reasons behind the text and the underlying meanings that were passed down to them. The sages of Ashkenaz had a clear preference for their ancestors' tradition as opposed to other traditions, especially the Spanish (Sephardic) one, to which they preferred even the French tradition.

Also in halachic decisions the ancient Ashkenazic tradition had been accepted as unreservedly accurate. R' Yosef Cologne of Italy (c.1420- 1480), the Maharik, establishes that:[49]

---

47. Siddur (prayer book) of R' Shlomo of Germeiza (Worms) (Jerusalem 1972), p. 221
48. Yirmiyahu 12:8.
49. R' Yosef Cologne, *Maharik*, shoresh 102.

> If in ancient times the custom in Ashkenaz had been to force a *chalitzah*, whether it was customary everywhere or just in some places, such as Speyer, Worms, and Mainz, ...woe unto the *yavam* who relates lightly to this practice of our ancestors, which has the imprimatur of Torah. With a headstrong spirit and a rigid heart, he has gone against our sages in Ashkenaz.

R' Asher b. Yechiel (1250-1328), the *Rosh*, wrote in a similar vein when he was forced to flee Germany and settle in Spain. While living in Spain, the Rosh was asked about the kashruth of fowl which had a local tradition to be kosher.[50]
His response was the following:[51]

> You should know that I would not eat something on the basis of their tradition, because I hold of our tradition and that of our ancestors, the sages of Ashkenaz, whose Torah teachings were passed down to them from their ancestors since the time of the Churban (destruction), and the same is true of the tradition of our French rabbis, as opposed to that of the land in which I am living now.

The Rosh's brief but weighty words made an impression for future generations and have been frequently quoted in the writings of the halachic sages. Among those stands out the Sephardic codifier, R' Yosef Karo, who cites these words of the Rosh in their entirety without reservation in his *Beis Yosef*.[52] The historical background of the Rosh's approach is provided by R' Yakov Emden:[53]

> The Ashkenazic Jews have a sturdy tradition, as the Rosh writes in his letter, more reliable than that of the Sephardim, even considering their known roots from the time of the exile from Jerusalem. They had their great sages in Babylonia, leaders and teachers such as R' Moshe and his son R' Chanoch, and from then on they produced more great Torah sages, but before that period they had been very empty. The Talmud had not reached them at all. However, Ashkenazic Jewry had yeshivos continuously, generation after generation, from the time of the Churban. They put their souls into the knowledge of the Torah and its observance, following its laws of justice and other halachos. Therefore, it is certain that their correct knowledge of its details goes back farther.

The Rosh made his statement in the context of personal experience, but the Maharil endorsed it as a general ruling and used it in deciding the halachah and teaching it to the public. In one of his letters, the Maharil writes, "Our tradition is superior, as the Rosh writes in his letter.... Therefore, let us reject other traditions in deference to ours."[54]

---

50. Fowl have no biblical kashruth indications; rather, the Oral Law requires a specific tradition to testify to the kashruth of each species.
51. R' Asher b. Yechiel, *Teshuvos HaRosh*, category 20, paragraph 20.
52. R' Yosef Karo, *Beis Yosef*, Yoreh Dei'ah §82.
53. *Siddur Amudei Shamayim* (prayer book) (Altona 1745), pp. 411, 412. This piece is quoted in its entirety in R' Shimon Sofer, *Michtav Sopher* §2, s.v. Ukvar. Also see *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), note 41.
54. R' Yakov Molin, *Teshuvos Maharil* §95.

5. Polish Customs in the Rama's Writings

Toward the end of the Middle Ages, when a new Torah center had developed in Poland, Minhag Ashkenaz found itself faced with new competition that threatened its very existence. Sixteenth century Poland had suddenly become a powerful Torah center and supplanted the older Torah center in Ashkenaz. As the Jewish population of Ashkenaz dwindled, Poland became the new Torah metropolis, and its sages began making an impact throughout the world. The shining light among those sages was R' Moshe Isserles of Cracow (1520-1572), the Rama, whose halachic writings rapidly became the final word in halachah for all of European Jewry.

This development is expressed clearly in the writings of one of the greatest German rabbis of the period, R' Yitzchak Mizei of Hechingen:[55]

> I was asked if one should decide the halachah according to the code of R' Moshe Isserles (the Rama), considering that he has compiled all the stringent opinions of the later rabbis and all the customs of our lands and countries, as he writes in his preface. My answer is that he definitely has the proper level of authority, he is unequalled... and his code is set up in a very reasonable way, in accordance with our rabbis whom we in Germany rely upon for deciding the halachah."

While R' Yitzchak Mizei goes on to mention more advantages of the *Shulchan Aruch* with the Rama's decisions, he does not hide his reservations about its use by one who is not a competent halachic authority. Since the Rama's style is brief and lacks deliberation of the halachic opinions, there is a chance one may misinterpret the halachah.

By cautioning against relying upon the Rama's decisions without researching the sources, R' Mizei avoided a different problem which now challenged Ashkenaz. In addition to presenting decisions which concur with the original Ashkenazic customs, the Rama also presents many current customs which generally reflect Minhag Austreich-Poland. As the authority of the *Shulchan Aruch* grew in Ashkenaz, so did the concern that the Rama's addenda would eventually cause the old Minhag Ashkenaz to phase out. A competent halachic authority would have the insight to check the provenance of each of the Rama's decisions.

Interestingly, the most prominent combatant against the infiltration of Polish customs in Ashkenaz was one of the Polish sages. R' Chaim b. Betzalel of Friedeburg (c.1550), brother of the Maharal of Prague (1520-1609), had studied with the Rama in R' Shalom Shachna's yeshivah in Lublin. R' Chaim was confident that he had the authority to deal with the relationship between Minhag Ashkenaz and Minhag Poland, because he had lived and served as a rabbi in both lands and thus knew the customs of both intimately. He wrote a critique on *Toras Chattas* of the Rama, called *Vikuach Mayim Chaim*. In his extensive introduction he argues his main objections to the Rama's methodology in deciding halachah. In this introduction, R' Chaim endeavors to invalidate the prevalent understanding that the Rama's writings also represent Minhag Ashkenaz.

55. R' Yitzchak Mizei, *Yefeh Nof*, miscellaneous §4, p. 236.

R' Chaim begins by saying that he wishes to give warning against adopting Polish customs. He writes that as opposed to the Jews of Poland, German Jewry did not migrate from land to land, and that as a result, their tradition is continuous and faithful to its origins.

Then he expresses the following logic: Just like the Rama felt a necessity to differentiate his local customs from those of the Sephardim in eastern lands, so too it is imperative to distinguish between the true Ashkenazic heritage and the local Polish customs. Furthermore, considering that the Rama did not opt to reject his customs in deference to those practiced in the Land of Israel, it goes without saying that the German Jews should not reject their customs in deference to those practiced in Poland.

R' Chaim did not think that the Rama himself had presumed to impose Polish customs on Germany. It was the printer who had presented the Rama's writings as if they reflected upon German customs also. He did this to increase his sales throughout Europe. As R' Chaim writes, "The Rama himself only mentioned his country's customs in his introduction; he did not mention Minhag Ashkenaz at all.... On his own accord, the printer added explicit mention of Minhag Ashkenaz on the first page, since potential buyers always look at the beginning of the work, and thus sales in all countries would be increased."

6. Guardians of Minhag Ashkenaz

Were the efforts of R' Chaim of Friedeburg successful? Did Minhag Ashkenaz hold its own in face of the powerful influence of the *Shulchan Aruch* with the Rama's addenda (figuratively called the "tablecloth" upon the table that is the *Shulchan Aruch*)? It is hard to answer this question conclusively. Regarding halachic decisions which do not relate to established customs, the Rama's superior authority is virtually uncontested. When it comes to established customs, however, the German Jews cleaved to their ancient customs, generally using as a guide the writings of the Maharil, whom they considered the father of Minhag Ashkenaz in the Middle Ages. They had stood up to the tremendous, constant pressure to surrender to Sephardic, kabbalistic, and other influences of the time.

The Maharil's influence on the preservation of Minhag Ashkenaz was great both during his lifetime and after his death. During his lifetime he was personally active in the spiritual restoration of the Ashkenazic communities destroyed during the "decrees" of 1349, and he preached for the rejuvenation of the ancient customs. The Maharil's student, R' Zalman of Shutigvera (St. Goar), published the Maharil's customs. That work also includes a description of the customs of the Rhineland communities.

The Maharil's customs had been printed about a hundred years before the *Shulchan Aruch*. Distributed as tens, if not hundreds, of handwritten manuscripts, it served German Jewry as a buttress against the influence of the Polish customs included in the Rama's addenda — customs which even knowledgeable people today erroneously think of as ancient practice. The mainstay of Minhag Ashkenaz, though, were the very people who practiced it. These people fell into three groups: the simple villagers, members of prominent urban communities, and most importantly, the Torah sages.

Each group espoused Minhag Ashkenaz according to its own inclination. The simple villagers cleaved to the traditions of their ancestors with a deep feeling of conservatism. The great R' Chaggai Chanoch Frankel (-1691), rabbi of Hanau (a suburb of Frankfurt) at the end of the seventeenth century, defined their character with a truly fitting description:[56]

> I know and recognize the best of the elder leaders in rural Germany. They would give up their lives not to alter a custom, even one that has no logic or foundation at all, more than they would for the actual mitzvos of the Torah, almost resulting, because of our sins, in the Torah being wrapped up and put away in the corner with no one to get up and teach it to his son, to increase its study and expand it. For the sake of perpetuating a custom, they will uproot mountains in order not to alter it at all. My opinion about this is... that one should not dissuade them from performing any custom, even one that has no basis.... Who knows? Maybe their customs do have a solid foundation, based on their holy ancestors of this land, from whom teachings have emanated to all Jewry.

The second group was that of members of prominent urban communities. The most renowned community at this point in history was Frankfurt An Main. Here there developed what is called in German *lokal Patriotismus*, or local patriotism. On an *aron kodesh* (holy ark) in Worms, the verse[57] "I am not better than my fathers" was inscribed as a warning against altering the customs of Worms in any way.

The third group — the great German Torah sages — was different. They assessed each custom in light of the Talmud and the halachic commentaries. Some of those sages had written complete orders of customs for the purpose of perpetuating every last nuance practiced in their communities. These Torah sages had high regard for the Ashkenazic legacy. Many said outright that they preferred it over other traditions, arguing, like the *Chavos Yair*,[58] that German Jewry is "healthy and strong, unplagued by mistaken and corrupted customs."

R' Nesanel Weil (1687-1764),[59] author of the *Korban Nesanel*, repeated the view of his predecessors that "German customs are firmly based and superior to Polish customs." He clarified that even in his day this superiority persisted, because "the great sages who had disseminated Torah to Jewry, such as the Maharil and his student R' Yakov Weil, the Mahariv, set down for all generations all the stringencies and customs that we, the Ashkenazim, follow diligently."

R' Yonasan Eibschitz (1690-1764)[60] also expressed this view, adding that "the Torah has been entrusted to the German sages, ...and what could we know that they had not known?" "Be aware," exhorted R' Moshe Sofer,[61] author of the *Chasam Sofer*, "that all German customs were founded under the supervision of our rabbis the Tosafists and Rashi and his students, who dwelled in that land."

---

56. *Nachalas Shiv'a* §77.
57. Melachim I (I Kings) 19:4.
58. Quoted in R' Yair Chaim Bachrach, *Mekor Chaim* §66, paragraph 9.
59. R' Nesanel Weil, *Toras Nesanel* §5.
60. R' Yonasan Eibschitz, *Kreisi Upleisi* §35.
61. R' Moshe Sofer, *Teshuvos Chasam Sopher*, Even Ha'ezer, vol. 1, §98.

7. The Community of Frankfurt — Stronghold of Minhag Ashkenaz

While some German communities had begun abandoning the historical Minhag Ashkenaz in later generations, whether as a result of the influence of Polish Jews who had migrated to Germany, or because of the impact of halachic works written in other lands, Frankfurt am Main stood as a valiant stronghold of the authentic Minhag Ashkenaz. This spiritual birthright, which had once been entrusted to the communities of Speyer, Worms, and Mainz ("Kehilos Shu'm"), was passed over to the Jewish community of Frankfurt. The Jews had been expelled from Mainz and Speyer hundreds of years earlier, and the population of Worms had diminished in body and spirit.

The Jewish community of Frankfurt had gradually become the "Jerusalem of Germany" over the past four hundred years at least. Its credentials were its antiquity, its famous and eminent yeshivos, its great Torah sages who served in its rabbinate, and its remarkable ability to preserve the Ashkenaz legacy without compromise. Among the ancient German communities, Frankfurt had inherited the birthright. It served as a compass and signpost for the other communities, big and small, in southern and western Germany.

R' Klugman, in his recent monumental work on R' Samson Raphael Hirsch, writes:[62]

> The Jews of Frankfurt were fiercely proud and zealously protective of their traditions, and changes in the services were not undertaken lightly. Entire books detail the intricate customs known as Minhag Frankfurt, which were practiced for hundreds of years.

This distinctive status is recorded in the words of R' Shabtai Sheftel Horowitz (1592-1660), author of the *Vavei Ha'amudim*:[63]

> The "mountain summit," Frankfurt, the great city of G-d, in all Germany is the peak that all others turn to.

Throughout all the years of turmoil and evil decrees in Germany, the Ashkenazic communities had continued to keep almost all the customs handed down to them from the Rishonim. The Rama's brother-in-law, R' Pinchas ben Yisrael Horowitz of Cracow (1540-1618), singles out Frankfurt as:[64]

> A "matriarchal" city in Germany, in Torah and all matters of holiness, from Sinai they have received their legacy.

---

62. R' Eliyahu Meir Klugman, *Rabbi Samson Raphael Hirsch* (Brooklyn, New York: Mesorah Publications, 1996), p. 109.
63. R' Shabtai Sheftel Horowitz, *Vavei Ha'amudim*, introduction.
64. R' Pinchas b. Yisrael Horowitz, *Derushim Lechol Cheftzeihem* (Cracow 1609), introduction.

In some cases this idea is evident in prayer books. On the title page of a machzor (holiday prayer book) printed in 1625 without note of place of publication, it reads:[65]

> See, this is new, has not been around for ages, a small machzor arranged according to the order of customs of Frankfurt and other communities and Ashkenazic provinces, may G-d protect them, and also according to Polish custom.

Note that Frankfurt is singled out as the leading community in Germany. Similarly, on the title page of a machzor printed in 1712 in a Polish city under Prussian jurisdiction, the subtitle reads:[66] "According to the customs of Frankfurt and the Ashkenazic countries."
R' Yakov HaKohen Papris (1670-1740), author of the *Shav Yakov*, writes in one of his letters:[67]

> It is unnecessary to talk about issues of custom, because I have truly seen that he has investigated the matter in Frankfurt, and all Ashkenazic countries are dependant on the custom there. When writing about his first rabbinate in Koblenz (on the west bank of the Rhine, at its confluence with the tributary river Moselle), the *Shav Yakov* says that the members of his community practiced the customs of Frankfurt in all matters.[68]

R' Yakov Emden similarly asserted that:[69]

> The community of Frankfurt ...serves as a leading community in Germany, which all other communities diligently follow.

R' Tzvi Hirsch Horowitz (-1817),[70] author of the *Machaneh Levi* and son and heir to the rabbinate of R' Pinchas Horowitz (c.1731-1805), the *Haphla'ah*, in Frankfurt, repeated and confirmed this claim to Frankfurt's superiority in 1815, saying that "most of the German communities follow our customs."
R' Shlomo Zalman Geiger (1792-1878)[71] published his *Divrei Kehillos* in 1862 to make known "the superior customs of prayer in Frankfurt on the Main and the rest of the German communities that follow them."
Even the ancient communities of Worms and Friedberg recognized the distinction of Frankfurt, so much so that R' Chaim of Friedberg, the Maharal's brother, who had served in the rabbinate

---

65. R' Naphtali Wieder, *Hitgabshut Nusach Hatefillah Bemizrach Ubema'arav* (Jerusalem 1998), vol. 1, p. 414.
66. Jerusalem Judaica, Sales Catalogue for 41 Adar 5757 (11 February 1997), number 30.
67. R' Yakov HaKohen Papris, *Shav Yakov*, vol. 2, Choshen Mishpat, end of §13.
68. Ibid., vol. 1, §14, s.v. Hinei.
69. R' Yakov Emden, *Toras Hakna'os*, Amsterdam 1752, p. 36a.
70. R' Tzvi Hirsch Halevi Horowitz, *Chomer Bakodesh* (letters) §6.
71. R' Shlomo Zalman Geiger, *Divrei Kehillos* (Frankfurt on the Main 1862), title page.

in both those communities, claimed that through his exposure to Frankfurt he had been fortunate enough to identify the true German customs. He writes:[72]

> During my twenty-six years in Worms and Friedeburg, I would continually travel to the "King's city," Frankfurt, and I would constantly and thoroughly investigate the customs of the country.

Likewise, R' Yair Chaim Bachrach (1628-1701), author of the *Chavos Yair*, a third generation rabbi in ancient Worms, deliberated with other German rabbis of his generation about a certain wedding custom. He relates that to avoid an uncertainty:[73]

> After all that was said, I wrote to a special member of the Frankfurt community, requesting that he let me know the custom there.

The communities which stood under the influence of Frankfurt or had similar lifestyles and customs were mainly those situated nearby. Earlier in this work we presented the fact that the ancient customs of Germany fall under two categories: Minhag Rheinus and Minhag Ashkenaz. Both terms essentially define geographical boundaries. An additional, less known geographical region is Franconia, which refers to the territories on both sides of the Main River. From there came the name Frankfurt, which means "Gate of the Franks" in Old German. The river became familiar to anyone studying Jewish history, because of the eminent city that rests upon its banks. The *Chasam Sofer* (1763-1840), writes of his native city Frankfurt,[74] "She is unique to her people, in the whole world there exists not her equal." He delineates the geographical boundaries of the uniform heritage of Franconia in his letter defending its heritage from attack. A Hungarian rabbi had written to the *Chasam Sofer* in scathing terms against the German custom to permit a mourner to take a haircut if he was to take part in a circumcision during his thirty-day mourning period. The *Chasam Sofer* replied:[75]

> What he wrote in reference to the cities of Franconia, that their practice is not in accordance with Torah law, Heaven forbid one should say such things against G-d's people, for this insults the honor of my teachers, rabbis, colleagues, and holy ancestors, both living and dead.... They have the upper hand in these matters, and they are great and virtuous, of lofty holiness....Let it be known that the cities of Franconia are comprised of all the German communities south of the villages of Fürth [a suburb of Nuremberg], for the communities [in the vicinity of Fürth] still practice the Polish customs [that had infiltrated Germany] in most matters.... From there on, however — from the Würzburg region on — along the Main and Rhine rivers all the way to the sea, those we count among the cities of Franconia, among them Frankfurt, Mainz, Worms, Metz, Mannheim, etc.

---

72. R' Chaim of Friedburg, *Vikuach Mayim Chaim*, introduction.
73. *Chavos Yair* §52.
74. *Teshuvos Chasam Sopher* §7:9.
75. *Teshuvos Chasam Sopher* (new letters) §10.

> Most of their customs follow R' Amram Gaon, whose grave I stood at in Mainz, and R' Yoel, R' Ephraim of Bonn, the Tosafists, Rashi, the Maharam of Rothenburg, the Rosh, and the *Tur*. What can I add to that? You can see, for example, *Noheig Katzon Yosef* and *Yosef Ometz*, ...where you will find customs that differ greatly from the decisions of [the Rama], because he spoke for Minhag Poland, whereas they [the people of Franconia] did not alter their ancient customs because of this [the Rama's decisions].

The *Chasam Sofer* points out that in Fürth "they still practice the Polish customs in all matters." Indeed, in Fürth the machzor of Minhag Ashkenaz was used and many authentic Ashkenazic customs were practiced. An examination of the customs of Fürth shows that they were more faithful to the Ashkenazic heritage than most German Jewish communities of today. They were not, however, as insistent and precise as Frankfurt, the *Chasam Sofer*'s birthplace, and therefore, he branded them as being followers of Minhag Poland in most matters. Notice that he had hopes that the situation would be temporary, as he writes, "They *still* practice," implying that they may go back to the authentic customs.

Some cases in which the practice in Fürth was true to Minhag Ashkenaz are the prayer book text (with the short version of Veyiten Lecha, etc.) and the order of *piyyutim*. Alternatively, some signs of influence from the east, indicating a deviation to the Austrian customs, are the following: Birkas Kohanim (priestly blessings) is said in Mussaf (late morning services), but not in Shacharis (morning services); when a holiday falls on Sabbath there is no Birkas Kohanim at all, and neither are *ma'aravos* (evening service *piyyutim*) recited; when holidays or intermediate days of holidays fall on Sabbath, Bameh Madlikin (chapter of mishnah on the topic of Sabbath candle lighting) is not recited; Barechi Nafshi (Psalm 104) is recited on Sabbath afternoon in the winter; and Kiddush is recited on Sabbath night after Amar Rabbi Elazar — and not before.

8. Siddurim (Prayer Book Texts)

The conservatism in Frankfurt and its suburbs applied not only to all customs related to the four sections of the *Shulchan Aruch*, but also to the prayer text. The community of Frankfurt had tenaciously guarded the ancient prayer texts over the centuries, and had scarcely been influenced by new siddurim, notwithstanding the pressure to adopt changes such as those suggested by grammarians or those from Sephardic sources.

The customs under discussion are based primarily on Minhag Frankfurt, for there the Jews had kept most details of the Ashkenazic heritage, which earlier had been widespread all over Germany. When certain elements were changed because of various influences, Minhag Frankfurt still represented the most authentic, robust, and ancient Minhag Ashkenaz, but not in every detail. Some customs going back to the time of the Rishonim had been more faithfully kept in other communities, while in Frankfurt a newer form was adopted. Some examples of ancient customs that were altered in Frankfurt are the recital of *Yizkor* (the memorial service for the departed) only on Yom Kippur, the removal of seven Torah scrolls for the Hoshana Rabbah circuits, and the true pronunciation of the *cholam* vowel. In such cases, we would certainly opt for the authentic customs when establishing a new Ashkenazic community today.

It should be noted that the general characteristics of the synagogue were kept almost identical in all Ashkenazic communities. These characteristics were also preserved in central European communities, who prayed with machzorim which followed pre-Chassidic Minhag Poland. (During Chassidic times, Sephardic elements were intentionally added.) The most conspicuous differences between authentic Minhag Ashkenaz and Minhag Poland appear in the order of the *piyyutim* and *selichos*. Additional differences between Frankfurt and other communities arose as a result of the fact that other communities had not kept the ancient legacy as tenaciously.

During the period of the Rishonim, Ashkenazic Jews had prayed with siddurim (daily prayer books) and machzorim handwritten on parchment. In the writings of the Rishonim and in the vernacular of Ashkenazic Jewry until later generations, the term *tefillah* (prayer) referred to the *siddur tefillah* (prayer book), just as the term "Torah" refers to the Torah scroll. Even during the past several hundred years, when printed siddurim and machzorim became available and prevalent, the custom in ancient communities was for the leader of the services to use a special siddur written by a scribe on parchment. One of several reasons given for this is that when a scribe copies a manuscript there is more control over the precise transcription of the community's earlier text, as opposed to a printing press, which just runs off the most commonly used texts in the country. This custom of providing a handwritten siddur for the leader was important especially in ancient Ashkenazic communities, which took great pains to protect the ancient legacy.

Another reason for this custom is that it is fitting for the leader to pray from a siddur that is the property of the entire congregation. Moreover, in a handwritten siddur the names of G-d are manually written with their holiness in mind; regarding print, however, the halachic codifiers disagree as to whether it has the same status as handwriting.[76] Alternatively, for this reason some protested the use of handwritten siddurim, as the Talmud teaches that siddurim should not be written.[77]

In any case, writing these siddurim for the prayer leader was generally considered to be a great mitzvah. Many people would "spend great sums of money to write the prayers and thereby deplete their savings."[78] The high cost of such a project led some communities to institute the practice of using charity money for this purpose.

In practice most communities were forced to make do with printed machzorim, which came off the presses of printers in various cities in Europe, such as Venice, Sulzbach, Amsterdam, Metz, and others. In 1800 a new siddur began to appear — the *Saffah Berurah* and the *Seffas Emes* of R' Binyamin Wolf Heidenheim of Rödelheim (1757-1832), the Ravah. His significant contributions to the legacy of prayer texts was the correction of printing mistakes in the *piyyutim* and the addition of precise, consistent vowelation. The problem is that the Ravah often changed the prayer texts from the old Minhag Ashkenaz on the basis of recommendations from the *maskil*, Yitzchak Satanov (1732-1804). He also casually interspersed Sephardic and Polish versions, which had been rejected by the Rishonim of Ashkenaz.

---

76. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), central text, p. 18, §13; and see also R' Moshe Isserles, *Rama*, Orach Chaim §53:26.
77. Shabbos 115b. See *Shorshei Minhag Ashkenaz*, vol. 3.
78. R' Yakov Yukev Weil, *Toras Shabbos* §284:1.

Nowadays people do not realize that the Ravah's Rödelheim prayer texts had not been accepted in Frankfurt because he had changed the ancient versions. He had allowed himself to be influenced in some matters by Yitzchak Satanov (who feigned to be a believing Jew by wearing Polish dress). The Ravah writes in his introduction to the Pesach machzor, "And one should know that in establishing the order of prayer I have followed the sage who authored *Vaye'tar Yitzchak*, and I have printed most of the text on the basis of his view and decisions."

Furthermore, at times the Ravah mixes Sephardic and Polish versions into the authentic Ashkenazic texts. He was a great grammarian, weeding out bad vowelization from the text, but his interest in sales in Minhag Poland communities led him to blend Ashkenaz and Poland, with additional changes in vogue in his day.

The traditionalist community of Frankfurt refused to accept the new Rödelheim prayer texts. An examination of the most important Frankfurt book of customs, *Divrei Kehillos*, by R' Shlomo Zalman Geiger (1792-1878), shows that he criticizes the Rödelheim siddur and machzor in dozens of places!

In later generations, Frankfurters began using the Rödelheim siddur for want of a better printed siddur, but they would write the correct versions in the margins throughout the siddur. Only a few of those notes made it to the printing press in later editions of the Rödelheim siddur, and even those were not always precise. Frequently they were contributed by secular members of the community who had some affiliation with the Reform movement. Those notes seem to bear the Reform imprint and consciousness.

Our great sage the *Chasam Sofer* praises the Ravah for his corrections of the *piyyutim* and for their translation. He writes that if not for the Ravah, people would have ceased to recite them in his generation. He does omit, though, praise of the actual version of the prayer text. Notice his emphasis on *piyyutim*:[79]

> The accomplished sage, our teacher R' Wolf Heidenheimer ...spent much time correcting the *piyyutim* and translating them into German, and if not for him the *piyyutim* would have already been forgotten and omitted in these generations, something that is clear to all.
>
> He went to the trouble of amassing hundreds of texts necessary for such a task and invested a great sum of money.... Our eminent sages, the Chassidei Ashkenaz, had set in such a case the due privilege of his selling this work exclusively for twenty-five years, and no one may encroach upon his right.

Approbations for the Ravah's project from other contemporary sages are also directed toward his revival of the *piyyutim* in his machzorim, his translation of them, and his wonderful explanations. Not one word, though, is written about his siddur text and the version of prayers presented in his machzorim.

Had the Ravah seen all the siddurim of the Rishonim — the precise versions of which have become available to us only recently — he surely would not have printed versions which followed the myopic logic of his own generation.

---

79. *Teshuvos Chasam Sopher*, Choshen Mishpat, end of §79.

Machon Moreshes Ashkenaz

Siddur Rödelheim served as a prototype for many siddurim in both western and eastern Europe. Some siddurim, such as the common German *Siddur Tefillas Yisrael*, by R' Yechiel Michel Zaks (nineteenth century, Berlin), were transcribed entirely from the Rödelheim text. The widespread distribution of these siddurim brought about a change in practice in the small and medium sized communities which relied upon those texts. Large, precision-oriented communities such as Frankfurt, on the other hand, rejected Heidenheim's additions and changes and continued to pray according to the ancient versions preserved in old siddurim. In Frankfurt, the leader's siddur was written according to the accepted version there, and community members who appreciated the significance of a precise text would write corrections in their personal Rödelheim siddurim according to the customs of Frankfurt.

A very small number of these corrections were eventually printed in later editions of the *Siddur Sefas Emes* as alternate versions. Most of the distinctive characteristics of old Minhag Ashkenaz siddurim, though, were not recorded. For example, a note indicates that in the Sabbath evening prayers, the custom in Frankfurt was to say *poreis sukkas shalom*, and not *haporeis*... (the Sephardic version). There is no note, however, saying that in Baruch She'amar they said *Av Harachaman*, instead of *Ha'av*... (this too the Sephardic version).

Other examples of authentic Ashkenazic prayer customs are as follows: *Le'olam yehei adam yerei shamayim* is not recited at all, since it is only an introduction explaining the significance of what comes next. Birkos HaTorah are said before Parshas Tamid and not before Birkos Hashachar (and certainly not after Asher Yatzar, which would interfere with Elokoy Neshamah). Birkas Kohanim and Eilu Devarim, which come from eastern Europe, are not recited at all; rather, Korbanos (the sacrifice section) serves as the customary Torah study. Mizmor Shir Chanukas Habayis, a Sephardic custom, is omitted, as in Ashkenaz no Tehillim (Psalms) are recited before the blessing Baruch She'amar. The recital of Aleinu ends at *timloch bechavod*. The additions of the Ari are omitted, as they cause the sum of letters to deviate from the tradition of Chassidei Ashkenaz.

The fact that these deviations from Minhag Ashkenaz are printed in the siddur without any mention of their being inauthentic — and in some cases directly opposed to authentic custom — gave rise to the misconception that they are, in fact, part of the original nusach.

Therefore, the Nusach Ashkenaz siddurim of today are not authentic Minhag Ashkenaz texts at all. They are based on an Ashkenazic version with additions and changes adopted in later years in eastern Europe, just as Nusach Sepharad is based on a Sephardic version with many changes. A Sephardic Jew would not pray from an eastern European Nusach Sepharad siddur; similarly, an Ashkenazic Jew who wishes to follow the tradition of his ancestors will not find what he is looking for in the standard Nusach Ashkenaz siddur.

The time has come to print a siddur suitable for those who wish to pray according to the authentic text of ancient Minhag Ashkenaz.

Just as the sages did not allow their heritage to be lost in face of persecution and migration, so too today, those who thirst to discover the invincible spirit of the Torah heritage of our fathers have the opportunity to plow through the wreckage of World War II and bring our ancient culture back to life.

Those interested in learning more about the Ashkenazic heritage, are encouraged to see *Shorshei Minhag Ashkenaz*, a series by the same author.

German-Jewish Words And Phrases

Achile, Achiele	food
Almemer	bimoh [the elevated center platform of the synagogue]
Amhorez	a uneducated person
Arbekanfes	a four-cornered undergarment
Ascherjozer	prayer said after leaving the bathroom
Asesponem	belligerent
Assern	forbidden
Aufschmussen	talk up
Aulem	world, forever
Aumern	to count the Omer
Auscher	wealth
Awaude	for sure
Baal	mister
Bachinnem	for free
Bajes	house
Balbattisch	simple
Balbos	boss, many people believe that the word boss comes from the Hebrew contraction of the two words Baal HaBayis.
Balchalaumes	master of dreams
Baldower, Baldowern	[miserable] person(s) in question
Baleboste	lady of the house
Balmachlaukes	person who provokes arguments
Balmechome	soldier
Balmischpet	judge
Baltschuwe	repentant
Batteln (Chometz)	disposing of the chometz before Pesach
Bau gut!, Bauen sie gut!	Seder greeting from "Adir hu, adir hu, Bau Die Tempel shiroh!"
Becheint	a charming person
Barjisroel	a Jew
Batlan	unemployed
Batteln	to annul
Bauschesponim	embarrassed
Becheint	charmed
Bechinnem	for free
Bekowed	dignified, important, beneficent, etc.
Bentschen, Bentscher	lit. table prayer, Tischgebet or Birkas HaMozoun
Beroches	upset
Beroken (Matzohkafe)	breakfast food containing mashed matzoh, sugar, hot coffee and milk.
Bescholem	peacefully, in good health and peace!
Besomen, Besomenbüchse	spices for Havdoloh, besomim container
Bilbulem	confusion
Bocher	young man

German-Jewish Words And Phrases

Bowel	old wares
Beroche, Berochesagen	blessing, the saying of
Busche	humiliation
Chajes	wild animal(s)
Chalaushes	junk
Chamime	warmth
Chammer	stupid person
Charpenen	humiliation
Chawruse	learning partner
Chawwer	friend or member. A title given to a Talmudic scholar, who has excelled himself in learning (Austria, Germany).
Chipus	so that the Koreh can easily find the place in the Sefer Torah
Chukas HaGoy	a non-Jewish custom
Chusch	sense
Chuzpe, Chuzpeponim	gall, brazen faced
Daffke	defiance
Daiges, Dajes	troubles
Dajeinu	enough (from the Pesach Haggadah)
Dalles	poverty
Dapisch	clumsy
Darschenen	expounding
Derech Eretz	proper manners
Der mensch denkt und G-tt lenkt!	"Man calculates and God does!"
Drosche	preaching
Edes	testimony
Efscher	possibly
Eize	advice
Emmes, Toras Emmes	truth, the honest truth
Fleischding	meaty
Frauenschul	ladies' gallery in the synagogue
Fromm	religious
Gabbe	charity collector
Gallach	priest
Ganeff, Ganowe	thief, thieves
Ganz Yahr Schicker und Purim nischtern! Lit.	"All year drunk and Purim sober!"
Gasse	street
Gaumel Bentschen	Birkas (Ha)Gomel
Gebadelte Chometz	The leavened goods gathered the evening before Pesach
Gesetzte Suppe, Bohnen Chalet	gruenkern (spelt) or navy bean soup with smoked meat
Geiwe	haughtiness
Gemore, Gemorekopf	Talmud, Talmudic mind
Geneiwe	stolen

Gewure	strength
Gomelbentschen	brocho recited by those who have escaped danger
Gulle	redemption
Gutes Anbeisen! or Beis gut an!	good eating - after the Yom Kippur fast day
Gut Ort	cemetery, Bais HaChayim
Gute Stube	parlor
Hekdisch	sacred, poor asylum
Iwre	Hebrew
Iwri-Onauchi	I am Jewish (Sefer Yonah 1:9)
Jahrzeit	day of death
Jahrzeitlicht	candle lit to mark the day of death
Jaum-Din	Day of Atonement, Yom Kippur
Jaschronus	honesty
Jausem	orphan
Jeezer-Horre	evil inclination
Jerosche, Jeruscho	Inheritance
Jeschuvim	villages
Jiddish-Deutsch	German Yiddish
Judenstern	six branched Shabbos oil lamp which was suspended from the ceiling
Kaas	anger
Kaffer	farmer, uncouth individual
Kaurim fallen	bending for the word "Korim" in Oleinu
Kelew	dog
Kepschen	yarmulke, kippah, kappel
Keriere	cold
Kinnesinne	jealousy
Kille	congregation
Kippe	home
Koscher, Koschern	kosher
Kowed	honor in synagogue
Kozen	rich or important man
Krischme leinen	Kerias Shema
Kreimerzeilin	Shopkeepers
Leinen	Old German for reading. refers to the public Torah reading.
Leha-chis (Ponim)	in spite of, brazen
Lernen	learning i.e., learning on the first night of Shovuos
Machmotze	reciting the brocho of hamotzi
Madder sein	to permit
Mahlzeit	an expression used after Birkas HaMozoun concluding the meal
Mammeloschen	mother tongue
Mamserbenide	worst thing to call someone
Massel, Masseltow	a lucky person, Mazel Tov

German-Jewish Words And Phrases

Matzeklößchen	matzoh dumplings
Mauchel sein	to forgive
Maure	fear
Melamed	teacher
Mene, mene tekel u'farsin	God has counted your kingship (and terminated it for you). You have been weighed in the scales and been found wanting. Your kingship has been broken and given to Media and Persia. [Daniel 5:25-28] (Sanhedrin 22)
Meschores	servant
Meschugge	mad, crazy
Meschummed	baptized Jew, renegade
Metziyo	bargain, my great-grandmother would say, "Mit metziyos gibt man sein geld aus!" "With deals one gives (still) one's money away!"
Milschdig	dairy
Minsch	pareve (from the name of a room in the Beis HaMikdosh)
Mauschel	stories
Mischpoche, Mischpochologie	relatives, genealogy
Nar	simpleton
Nebbich	unfortunate
Nedinje	items brought into the marriage by the bride
Nes, Nissim	miracle(s) "What are you waiting for, nissim?"
"Nichts für Kiddish und nichts für Hawdoloh"	"Not for Kiddush and not for Havdoloh!"
Oleweschol em	of blessed memory
Oren	Latin "ora" (="pray") pray, has prayed
Osser	ironic negation "Osser sagt Schiller, nebbich sagt Goethe!"
Parnes	president of the kehilloh
Paskenen	ruling
Peschore	compromise
Posche Jisroel	Jewish sinner
Poschet	simple, simpleton
Posel	invalid
Poter	exempt
Rachmones	compassion
Raw, Rabbonim	rabbi, rabbis
Rephue	healing
Rocheskikel	hothead
Rumpelnacht	packing the dishes and pots and pans after Pesach
Risches	antisemitism [ex. "*Judd, mach mores!*" Jew, mind your manners!]
Rosche	evil man, anti-Semite
Rumpelnacht	packing the dishes and pots and pans after Pesach
Schabbesdeckel	elegant top hat

German-Jewish Words And Phrases

Schabbesgoi, Schabbesgoje	non-Jew who performs prohibited acts for a Jew on Shabbos
"Schabbes Bimenucho!"	"Shabbos with rest!" [Not a subject nor activity for Shabbos]
Schächten	shechita
Schandahopfel	grammen, rhymed verses of color which wittily alluded
Schaute	fool
Schenodahr	a vow or pledge of a donation to the synagogue.
Schlamassel	an unlucky fellow
Schammes	sexton, official in charge of keeping the synagogue in order
Schicker	drunk
Schiwe sitzen	sitting shiva
Schlachmones	Shalach Monos on Purim
Schlemiel	unfortunate one
Schmiere	watching
Schmus	dirty
Schnudel	mumble
Schteigen (Mitzvous)	bidding on mitzvos or kebudim in the synagogue
Schul	Synagogue
Schulklopfer	During the year of mourning, the mourners were expected to make rounds and wake householders to come to synagogue.
Sechoures	goods
Sechel	[common] sense, understanding
Seroche	stench
Serore	a genteel person
Simche	joy
Stieke	quiet
Stuss	nonsense
Sude	meal
Tachles	practicality
Talmud Touroh Chochom	scholar
Tarfes	non-kosher meat
Taure, Taures Mausche	Torah, the Torah of Moshe
Techinne	special prayers or supplications recited by women
Tefille	siddur
Tefillinlegen	lay (don) Tefillin
Tillem, Tillimsagen	Tehillim, reciter of Tehillim
Tinnef	bad goods, cheap quality items
Tovabo	a complete mess
Trendel	dreidel **nun - nichts/none, gimmel - ganz/all, hey - halb/half, shin - shtel ein/put in**
Venomar Omein	end of discussion
Yahreskaddisch	Kaddish whose melodies span the year said on Simchas Torah
Zum feßtes mahles waschen uns nun alles!	A Seder saying "For the festival meal all wash (their hands)!" referring to the second washing before Motzi Matzoh

German-Jewish Words And Phrases

Many of the terms my father used have a קמץ or a שורוק at the end of the word,
many when used in conversational Yiddish, are pronounced as a סגול:

אָבוֹת-אֲבוֹתֵינֶעס	דַּוְקָא-דַּוְוקָא	מַלְאַכָּה הַשָּׁרֵת-מַלְאַכֵּי הַשָּׁרֵת	רַחְמָנֶת-רַחְמָנוּת
אָבוֹת-אֲבוֹתֵינוּ	דְּרָשָׁה-דְּרָשָׁה	מְלַמֶּת-מְלַמֶּד	רִישֶׁת-רִישׁוּת
אַכִּילָה-אַכִּילָה	חֶבְרָה-חֶבְרָה	מוֹצָה-הַמוֹצִיא	רָשָׁע-רָשָׁע
אֶפְשֶׁר-אֶפְשַׁר	חוֹל מוֹט-חוֹל הַמוֹעֵד	מַמְזֶר בְּגִדָּה-מַמְזֵר בְּגִדָּה	שַׁבָּת-שַׁבָּת
אֶלְיָנָבָה-אֵלִיָּה(וּ) הַנָּבִיא	חָכְמָה-חָכְמָה	מְנוּחָה-מְנוּחָה	שֶׁהֶחֱיָנָה-שֶׁהֶחֱיָינוּ
אַלְמֶעֶמֶר-אַלְמֶעֶמֶר	חַמְעֶר-חַמוֹר	מְצִיאָה-מְצִיאָה	שׁוֹכֶר-שׁוֹכֵר
בּוּשָׁה-בּוּשָׁה	חוּצְפָּה-חוּצְפָּה	מְשׁוּגָע-מְשׁוּגָע	שְׁלַח מָנֶת-שַׁלַּח מָנוֹת
בּוֹחֵר-בָּחוּר	טְרֵפָה, טְרֵפָנָה-טְרֵיפָה	מִשְׁפָּחָה-מִשְׁפָּחָה	שִׂמְחָה-שִׂמְחָה
בַּל דָּבָר-בַּעַל דָּבָר	יְרוּשָׁה-יְרוּשָׁה	נְדוּנְיָה-נְדוּנְיָה	שַׁמָּת-שַׁמָּשׁ
בַּל תְּפִלָּה-בַּעַל תְּפִלָּה	כַּלָּה, כַּלֶּת-כַּלָּה, כַּלּוֹת	פַּרְנָסָה-פַּרְנָסָה	שְׂרָרָה-שְׂרָרָה
גְּבוּרָה-גְּבוּרָה	כָּל נִדְרֵה-כָּל נִדְרֵי	סִדְרָה-סִידְרָה	תִּילֵם-תְּהִלִּים
גַּנֵּב-גַּנָּב	מוֹרֶא-מוֹרָא	קִנָּה שֹׂנֶה-קִנְאָה שִׂנְאָה	תְּפִלָּה-תְּפִלָּה
דִּבְרָה תּוֹרָה-דְּבַר תּוֹרָה	מַזָּל-מַזָּל	קִנֵּם-קִנָּם	

"Aus Frankfurt hinaus, die Neschome aus!"
For example, the expression Frankfurter Ge'us (the second, Hebrew, word meaning 'pride'), or the saying "Away from Frankfurt, gone is the soul!"

"Es geht mir nicht in den kopf hinein! Wie kann ein mensch nicht von Frankfurt zein?"
"I cannot get it through my head. How can anyone not come from Frankfurt?"

"Wo zint die Gute Alte Frankfurter Juden?" "Where are the good old Frankfurt Jews?"
A popular Frankfurt am Main expression my grandfather said, being nostalgic for the old-style Frankfurt Jews.

"Jud, wo ist dein link ohr? Zu rum!" "Jew, where is your left ear? This way!"
If someone said something far-fetched. [the hand gesture is, to grab one's ear with one's hand over the head.]

"Da wo der Kaiser zu Fuss hingeht!"
Literally: "Where the Kaiser goes by foot!" (A Homburg euphemism for the bathroom of the Kaisers. Their former summer palace is located in town which is explored by curious tourists.)

References:
"*Jewish Life in Germany, Memoirs from Three Centuries*" Edited by Monika Richarz, Translated by Stella Rosenfeld and Sidney Rosenfeld
"*Jewish Life in the Village Communities of Southern Germany*" by Hugo Mandelbaum
"*Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-Jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)*" von Yitzhak Sophoni Herz
"*Portraits of Our Past, Jews of the German Countryside*" by Emily C. Rose
"*Kleines Lexikon, deutscher Wörter jiddischer Herkunft*" by Von Hans Peter Althaus
The Wiesenthal Family's everyday conversational speech

On The Main Line

Website: onthemainline.blogspot.com

Vom Geistlichen Stand.

Here is an interesting excerpt from a 1754 lexicon of Hebrew terms used by Jews and translated into German. The Hebrew is transliterated into German for the ease of readers, who may not even know how to read Hebrew. Here is an excerpt under the category "Spiritual Terms:"

Vom Geistlichen Stand. - Spiritual Terms

Hebraisch	Teutsch	English Translation
Gallach	ein Geschorner oder Pfarrer	A shaved person, or pastor
Lamdan	ein Gelehrter	a learned person
Melamet	ein Schulmeister	a school master
Rabbiner	ein Juden = Priester	a Jewish priest
Rav	ibid.	ibid.
Rosch Jeschiwe	ein Jüdischer Rector. Mag.	a Jewish rector, magister
Balschem	ein Geister=Beschwörer	an exorcist
Bochur	ein Student	a student
Chason	ein Jüdischer Vorsinger	a Jewish song leader
Chosid	ein frommer Mann oder Pietist	a *frommer* man, or pietist
Zadidig	ein Gerechter	a righteous man
Schames	der Schul = Klopffer	the synagogue knocker
Bess Hackneses	die Synagogue	the synagogue
Tefilla	das Gebet	the prayer
Schir	Gesang	song
Orrun Hackodesch	der Altar darinnen die 10: Gebot stehen	the altar where the 10 commandments are contained
Omuth	des Vorsingers Stelle	the choirmaster's place
Allmemer	darauf man die 10. Gebot liset	where the 10 commandments are placed
Drosche	ein Predigt	the sermon
Migdol	der Kirch=Thurn	the church tower
Paimon	die Glocken	the bells
Zedocke	das Ullmosen	alms
Beß Chaiem	der Juden Begräbniß	the Jew's graveyard
Kewer	das Grab	a grave
Mazewa	das Grab=Stein	a grave stone
Kabron	der Todten=Gräber	tomb of the dead
Mitta	die Toden=Bahr	death bed
Orren	die Toden=Truhe	the casket for the dead
Meß	ein Todter	a dead body
Heureg	ein Erschlagner	a murder victim
Owel	ein Leid=tragender	the mourners
Kewura	begraben	burial
Kriereissen	uber einem nahem Befreunden die Kleider zureissen	a nearby friend tears the clothes

From Friedrich Osterchrist "Hebräisch und Teutsches Sprach-Buch" (Regensburg 1754).

שרשי מנהגי אשכנז

spoke about the importance of reciting הרב שלמה זלמן אוירבאך ורב אלישיב זצ"ל and הרב שטיינמן שליט"א

גדולי הדורות על מנהג אשכנז and ירושתינו, שרשי מנהגי אשכנז as ספרים as discussed in such פיוטים.

אמירת הפיוטים

הפיוטים נקראו גם קרובות. יש אומרים שהוא מלשון קרבן, ויש אומרים שהוא מלשון קרוב"ץ - קול רנה וישועה באהלי צדיקים (ויש אומרים שקרוב"ץ הוא שיבוש של המילה קרובות, שבצרפת היו אומרים צ' ות' רפה שניהם בצורה דומה). יוצר הוא הפיוט שאומרים מיד אחר יוצר אור ובורא חושך, בלבד.

כתב השו"ע באורח חיים סימן סח, וז"ל: יש מקומות שמפסיקים בברכות ק"ש לומר פיוטים, ונכון למנוע מלאמרם משום דהוי הפסק. וברמ"א: ויש אומרים דאין איסור בדבר (הר"י ס"פ אין עומדין והרשב"א והטור) וכן נוהגין בכל המקומות לאמרם, והמיקל ואינו אומרם לא הפסיד וכו', וע"כ אין לאדם לפרוש עצמו מהציבור במקום שנהגו לאמרם, ויאמר אותם עמהם וע"ל סימן צ' סעיף י' (מהרי"ל וד"מ).

ובאמת בענין הפיוטים מצינו כמה טעמים שלא לאומרם.

א) בספר העתים (סימן קע"ג) כתב איך יניח אדם ברכה ותפילה של נביאים כמו שהיא ויקח לעצמו דברי כל גדול שבעולם, המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם.

ב) עוד כתב שם שהוא משנה ממטבע של ברכות.

ג) ועוד שיש שם בקשת צרכים בשבת, ובשבת בטלו אפילו את תפילת שמונה עשרה מטעם זה.
וכן הוא ברמב"ם פאר הדור סימן ר"ח.

ד) ובהערה שם (עתים לבינה) הוסיף שלש"ס שלנו מה שביטלו תפילת י"ח בשבת הוא כי לא אטרחוהו רבנן, וא"כ ק"ו שאין להטריח על הצבור בריבוי פיוטים.

ה) עוד שמערבים דברי תורה באמצע התפילה וצריך להיות דברי תורה לחוד ודברי תפילה לחוד. ובספר העתים כתב בזה שהוא נתקן
בשעת השמד משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, אבל היום צריך לשוב ולא לאומרם.

ו) באבן עזרא הוסיף שבמקום שאין יודע פירושו אין זה ראוי לומר כן לפני מלך גדול ונורא שבידו להמית ולהחיות.

ז) אסור לאדם לבקש צרכיו בג' ברכות ראשונות, והרבה מהפיוטים הם בג' ראשונות.

ח) יש לדון מטעם הפסק. ובזה חמור יותר פיוטים שבברכות דק"ש (ע' תרומת הדשן סי' פ"א שבטורח התירו הגאונים לומר פיוטים להפסיק בברכות), ובספר צרור החיים (להרב אברהם לוועינשטאם רב עמדין, בתשובה בישישים חכמה) כתב שכל דברי הרמ"א שהמיקל ואינו אמרם לא הפסיד הם דווקא בברכות ק"ש שאסור להפסיק שם, אבל בחזרת הש"ץ שכבר התפללו הציבור והש"ץ לא היקל הרמ"א.

אבל למרות זאת:

היום כולם נוהגים להפסיק בפיוטים, בין בקריאת שמע, ובין בחזרת הש"ץ בג' ברכות ראשונות.

שבספר העיתים שמדבר כנגד אמירת הפיוטים התחיל בתחילת דבריו (סימן קעב), וז"ל: נהגו עלמא ברוב מקומות למימר בשבתות הכל יודוך והכל ישבחוך עד שרפים עם אופני הקודש לא' אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי נתעלה וישב וכו' עד בשמים ממעל ועל כל שבח מעשה ידך וגומר את הברכה כמו בכל יום והא מילתא הכין כתב מר רב עמרם (בהערת אגב, רב עמרם גאון כתב גם שבשמונה עשרה של שבת אומרים רצה והנחל שבתות לבניהם למנוחה למען שמך באהבה, מלך עוזר וכו', וע' בב"ח שמה שאנחנו לא אומרים כן הוא מכיון שכבר אומרים שאלה זאת באמצע או"א רצה במנוחתנו) והכי נהוג עלמא באתרין, ואנן לעניות דעתן חזי לן דהאי מנהגא אין לו עיקר וטעותא היא דלא אשכחן בעולם בתיקון רבנן לאדכורי של שבת אלא בתפילה בלחוד בברכה רביעית ובברהמ"ז בבונה ירושלים וכל המזכיר של שבת בשאר ברכות טועה ולא יצא י"ח מפני שהוא משנה מן המטבע שטבעו חכמים בברכות וכו', וכל הממעט באותן מנהגות ומתפלל התפילה לבדה בלא תוספת ובלא גירוע כדרך שתקנוה מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים שכרו שמור לפני המקום וכו' (ובתוספות ביוצר) חדא שמוסיפין בברכה מה שלא תקנו חכמים, [שלא תקנו חכמים] של שבת. ועוד שמסירין הברכה כמו שהיא סדורה בכל יום ומוסיפין במקומה דברים אחרים. וכן מה ענין בברכה זו לשנותה בין בשבת בין בחול והלא ברכה של שבת היא ואין בה צורך שאלה כמו בשמונה עשרה וחייבין אנו לומר אותה בין בשבת בין בחול כמו שתיקנוה חכמים.

וסיים שם: הלכך מה שראוי לעשות בהכל יודוך מאן דבעי למימריה יאמר אותה לאחר ברכו קודם שיפתח ביוצר אור ומסיים הכל יודוך ואשר שבת מכל המעשים עד ומנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קודש ואח"כ פותח בא"י אמ"ה יוצר אור ובורא חושך ומסדר הברכות כולה כמו בחול כדרך שתקנוה חכמים בלא תוספת ובלא גרוע, וכתב שכך הוא נוהג.

ובאמת להלכה נראה שהחשיבו את קל אדון לפיוט, שבאשל אברהם (מבוטשאטש, מהדו"ת סימן נ"ב), דן בעניין לדלג בברכות ק"ש כדי להספיק עם הש"ץ, ונקט שקל אדון אולי נכון לדלג ואמרנו אחרי התפילה (אבל כתב שלקל אשר שבת שדינו שאם דלגו חוזר ואמרו מדינא אחר התפילה, לא ידלג, ואולי הוא עיקר נוסח ברכה מאנשי כנסת הגדולה).

ובג' ראשונות של שמונה עשרה אומרים זכרנו לחיים ומי כמוך ע"ש בספר העתים שכתב ואשכחן לרבינו האיי גאון ז"ל דקאמר דלא רגילי רבנן בישיבה למימר הלין מילי כלהון כגון בחנוכה ופורים כשם שעשית להם נס כן עשה עמנו פלא ונסים וכגון בר"ה ויוה"כ זכרינו לחיים ומי כמוך וכתוב לחיים ואם הלין מילי דצרכי רבים נינהו ונהיגי בהו רוב ישראל למימרינון מימנעי בישיבה לאדכורי, ובתשובה מרבינו גרשום (לקמן) הביא שגם בזה טענו שלא להפסיק (ושם הטעם לפי שאינם מענן הברכה). ובאמת במעשה רב סימן קס"ד כתב שהיה אומר את הפיוטים של ר"ה ויו"כ (למרות שלשיטתו הפיוטים הם הפסק), ובדברי שלמה הביא ביאור בזה, שמכיון שבלאו הכי מפסיקים את התפילה בזכרינו לחיים, שוב אפשר להפסיק בשאר דברים.

ובאמצע שמונה עשרה בודאי מפסיקים (שגם הספרדים אומרים את פיוט סדר העבודה ביום כיפור וכה"ג).
ע' בשבלי הלקט (סימן כ"ח) בשם הר"ח שכתב המאריך והמקצר באמצעיות לית לן בה.

ובאמת כך פסקו להלכה:

רש"י בספר הפרדס (סימן קע"ד), שבלי הלקט (סי' כ"ח), מחזור ויטרי (סימן שכ"ה), רבינו גרשום מאור הגולה (סימן א'), שו"ת מן השמים (סימן נ"ח), ובתשובה מאהבה (סימן א') [יש לציין שבחרו דווקא את הסימן הראשון לדון בדבר זה], שדנו בדין אמירת הפיוטים והסיקו כולם שהוא ראוי ורצוי לכתחילה.

שרשי מנהגי אשכנז

פיוטים

"לא יהיה קל בעיניך באמירת פיוטים של קרוב"ץ, וחיוב על כל אדם לומר הפיוטים בשמחה ובכונת הלב בשפה ברורה, בי בבל פיוט ופיוט יש סודות נפלאין, ולא יהיו הפיוטים דומין עליך כמשא כי הפיוטים נתחברו על פי עצת מלאכי מעלה שנגלו לר' אליעזר הקלירי שסידר הפיוטים על פי **אלף בית** ועל פי **תשר"ק** כי כן מזמרין ומשבחין למעלה, וקבלה בידי מפי זקנים ומפי חסידים. **מי שמקל באמירת קרוב"ץ ואומר שאינו חיוב כל כך לאומרם אינו מאריך ימיו חס ושלום**, כי כל היחידים שחברו הפיוטים היו גדולי הדור ואנשי מעשה אשר נעשה להם כמה נסים בחייהן ובמיתתן." ר' צבי הירש קוידנובר (ספר קב הישר פרק פו)

"Let the recitation of poetry (פיוטים) not be light in your eyes…. it is an obligation upon every person to say פיוטים with joy, concentration of the heart, and clear enunciation, because in every single פיוט there are wondrous secrets. The פיוטים should not appear to you as a burden, because they were composed according to the counsel of angels on high that were revealed to ר' אליעזר הקליר who arranged them in alphabetical order and reverse alphabetical order, since that is how they sing and praise on high…"

Upon attending a synagogue which omits פיוטים; they should not be said during the תפילה but after synagogue, since they may be considered a הפסק. Likewise, one should not add the introductory phrases (i.e., **אור עולם** וכו'), since they are only recited when פיוטים are recited. However, הרב ווזנר זצ"ל ruled that if one is inspired by reciting פיוטים and it invigorates ones תפילה, one may recite פיוטים individually as they occur in תפילה along with the introductory phrases, even if the congregation does not recite them.

Q: When should the צבור ***only*** recite the stated responses to the חזן during the recital of פיוטים and when should the צבור recite the entire פיוט. What if the חזן is going too fast to say the entire פיוט, what should one do?

A: Any פיוט which is not said aloud by the חזן, one should say on one's own. If the חזן says it aloud, one may rely on his recital (but even in this case it is better to say on one's own).
It is that it is better to recite פיוטים ***in a language one understands, than not to say them at all***_or say them and not understanding what one is saying. [Response from מורינו הרב המבורגר]

אמירת יוצרות בשבתות הפסקות

Q: For what purpose and special character do the שבתות הפסקות have, that יוצרות are recited?

A: Since there are many consecutive שבתות during which יוצרות are recited (from שבת שקלים until שביעי של פסח), it would be considered an "insult" to skip a שבת and not say יוצרות, therefore, they are said during the הפסקות as well. There is similar logic in regard to ב' סיון - א' סיון is ראש חודש, days ג', ד', ה' are שלשת ימי הגבלה and therefore, no תחנון is said. Actually, there is no reason to refrain from saying תחנון on ב' סיון. תחנון is not said in order not to "insult" it, since it is occurs between days without תחנון, (therefore, it is called euphemistically 'יום המנויות', a day of distinction).

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

By BaltimoreJewishLife.com/Rabbi Yirmiyohu Kaganoff

Question 1:

"Many people tell me that the lengthy recital of קינות on תשעה באב does not inspire them because they do not understand the passages. Is the mourning of תשעה באב intended to be simply a day of much tedium?"

Question 2:

"I once heard a רב give a running commentary to the קינות of תשעה באב, and he mentioned that the first קינה is a continuation of the פיוט recited during the repetition of the שמונה עשרה. But I never saw anyone recite פיוטים during the repetition of תשעה באב שמונה עשרה and do not even know where to look for them."

Question 3:

"As a child I remember that all the *shullen* recited פיוטים during מעריב on ימים טובים, and many did during קדושה on special שבתות. Now, I see פיוטים recited only on ראש השנה and יום כפור. What has changed?"

Although these questions seem unrelated, they all focus on a central subject: the additions of פיוטים and other special passages in our *davening*, of which the קינות we recite on תשעה באב are one example. After an introduction explaining the background to the פיוטים, I will return to answer the first two questions.

What are פיוטים?

During the period of the ראשונים, the גאונים, and even earlier, great Torah scholars wrote prayers and other liturgical works that were inserted into many different places in the *davening*, particularly during the ברכות קריאת שמע (between ברכו and שמונה עשרה) and during the repetition of the שמונה עשרה. Standard *synagogue* practice, particularly among Ashkenazic Jewry, was to recite these פיוטים on all special occasions, including ימים טובים, mourning and fast days, and special שבתות (see רמ"א אורח חיים סח:א; קיב:ב). These פיוטים express the mood and the theme of the day, often recall the history of the day, and sometimes even provide the *halachic* background for the day's observance. At times, they served as a means for teaching people the הלכות germane to the day or season. Studying these פיוטים not only gives us tremendous appreciation for these days, but sometimes provides us with certain aspects of mystery, as I will explain.

There is also a humbling side to the study of פיוטים. All the פיוטים predate the printing press and bring us back to the era when all works had to be painstakingly hand copied. Most communities could not afford hand-written manuscripts of all the פיוטים, and therefore, part of the job of every חזן was *to commit all the* פיוטים *to memory.*

Some of the more common "פיוטים"

We are all aware of the סליחות recited on Fast Days and during אלול and עשרת ימי תשובה, which are a type of פיוטים. Another famous part of *davening* that qualifies as פיוט is אקדמות, recited prior to קריאת התורה on שבועות. This introduction to the קריאת התורה for שבועות was written by רבינו מאיר בן יצחק of Worms, Germany, who was one of the great leaders of Ashkenazic Jewry,

pre-רש"י. Other examples of פיוטים that are commonly recited include תפילת טל and תפילת גשם, the poem דוי הסר – authored by דונַשׁ אִבֶּן לַבְּרָט, an early poet-grammarian cited by רש"י in several places, which is recited before *bensching* when one will be reciting שבע ברכות – and נודה לשמך, which takes the same slot at a ברית מילה.

Double Duty

Some פיוטים are used in two different contexts. For example, the song frequently chanted at a ברית, שירה חדשה, originated as a פיוט recited immediately before the close of the ברכה of גאל ישראל in ברכות קריאת שמע on the Seventh Day of פסח. This פיוט, written by רבי יהודה הלוי, refers both to the splitting of the ים סוף and to ברית מילה and is, therefore, appropriate on both occasions.

Teaching תורה through פיוטים

Many times, the rabbis used poetry as a means of teaching Torah. For example, a very extensive literature of פיוטים lists and explains the תרי"ג מצות. Most of these pieces date back to the times of the גאונים; indeed, the famous count of מצות by רב סעדיה גאון is a actually poem.

Other examples include פיוטים that instruct us in different special observances throughout the Jewish calendar. Among the most famous is the סדר עבודה of יום כפור, which is already referred to in the גמרא, although the text they used is long lost. Dozens of different פיוטים were written in the period of the גאונים and ראשונים describing the סדר עבודה in detail. The ראשונים devote much *halachic* discussion to the technical accuracy of several of the versions they received from earlier generations, often taking issue and making corrections to the text of the פיוט.

ונשלמה פרים שפתינו

Reciting the סדר עבודה also fulfills the concept of "ונשלמה פרים שפתינו", "And let our lips replace the (sacrificial) bulls" (הושע יד:ג). The מדרש teaches that when we are unable to offer קרבנות, God accepts our recital of the procedure as a substitute for the קרבנות (מדרש רבה, שיר השירים ד:ג). This implies that we can achieve כפרה (atonement) by reciting these פיוטים with כוונה. Therefore, a person who recites the וידוי of the סדר עבודה and truly regrets his sins can accomplish atonement similar to that achieved through the וידוי recited by the כהן גדול.

Other "Substitute" Prayers

The same idea of ונשלמה פרים שפתינו is followed when we recite פיוטים that describe other קרבנות, such as, for example, the קרבן עמר, the water libation (ניסוך המים) of סכות, or the קרבן פסח. We can achieve the drawing close to God that קרבנות achieve by discussing them and by longing for their return. This broadens the rationale for reciting פיוטים.

Educating in Observing מצות

Some פיוטים serve not only to teach תורה, but also to educate people how to correctly observe מצות. For example, the פיוט 'אלדי הרוחות', recited on שבת הגדול contains a lengthy *halachic* description of all the preparations for פסח, including detailed instructions for koshering and preparing the house. This *halachic*-liturgical classic was authored by רב יוסף טוב-אֶלֶם, the *halachic* leader of French Jewry prior to רש"י's birth. תוספות and other ראשונים devote much debate to the *halachic* positions taken by רב יוסף טוב-אלם in this poem, and later ראשונים, such as רבינו תם, edited 'אלדי הרוחות' to reflect their opinion of what is the correct הלכה. Since this פיוט serves to

teach people the correct way to observe פסח, the ראשונים felt it vital that the text be *halachically* accurate. It is obvious that this פיוט was meant to be read, studied, and understood.

Who Authored Them?

You might ask how we know who wrote the different פיוטים, particularly when many are over a thousand years old?

In general, most פיוטים follow an אלף בית acrostic to facilitate their memorization. (Remember that they were written with the assumption that the חזן would recite them for the community from memory.) In many, if not most, instances, the author completed the work by weaving his name into the acrostic pattern he used for the פיוט. Thus, אלדי הרוחות begins with stanzas following an אלף בית pattern but closes with stanzas that spell יוסף הקטן בר שמואל חזק, which is the way רב יוסף טוב-אלם chose to "sign" this פיוט.

An Old Controversy

Early controversy surrounded the practice of interrupting ברכות קריאת שמע or the repetition of שמונה עשרה to recite the יוצרות, the word frequently used as a generic word for all פיוטים inserted into the regular *davening*. (The word 'יוצרות' originally referred only to those פיוטים inserted after ברכו, shortly after the words 'יוצר אור ובורא חושך'. However, in standard use, the word יוצרות refers to all פיוטים inserted into ברכות קריאת שמע or the repetition of שמונה עשרה). The שלחן עורך, reflecting accepted Sefardic practice, rules: "There are places that interrupt the ברכות קריאת שמע to recite פיוטים, but it is correct not to say them, for they constitute an interruption" (אורח חיים סח:א). On this point, the רמ"א, reflecting early Ashkenazic practice, adds: "Others say that this is not prohibited, and the practice in all places is to recite them." Each country and community had its own special customs concerning what was said and when; often, this was recorded in a community ledger.

מסוד חכמים ונבונים

To acknowledge that these פיוטים interrupt the regular repetition of the שמונה עשרה, an introductory request, beginning with the words מסוד חכמים ונבונים (*Based on the tradition of the wise and understanding*) is recited prior to beginning the פיוטים of the repetition of the שמונה עשרה. These words mention that early great Torah leaders advised the introduction of these praises.

Why פיוטים have recently fallen into disuse

The וילנא גאון, in his commentary to שלחן ערוך (ibid.), explains both the position of those who encouraged the recital of יוצרות and those who discouraged them.

For the most part, the Lithuanian ישיבות followed the personal practice of the גר"א not to recite פיוטים during ברכות קריאת שמע and did not recite יוצרות during the repetition of שמונה עשרה (מעשי רב נ"ז). (The ישיבות recite יוצרות during the repetition of שמונה עשרה on ראש השנה and יום כפור.) With the tremendous spreading of *shullen* that follow the practices of the ישיבות rather than what was previously followed by the Ashkenazic communities, it is increasingly difficult to find a *synagogue* catering to *yeshivah* alumni that recites the פיוטים. This answers the question asked above: "As a child I remember that all the *shullen* recited פיוטים during מעריב on ימים טובים, and many did during קדושה on special שבתות. Now, I see פיוטים recited only on ראש השנה and יום כפור. What has changed?"

Unfortunately, due to this change in custom, this vast, treasured literature of the Jewish people is quickly becoming forgotten.

Who was the First פייטן?

The title of being the earliest פייטן may belong to רבי אלעזר הקליר, often referred to as the ראש הפיטנים, who authored the lion's share of the קינות we recite on תשעה באב as well as a huge amount of our other פיוטים, including תפילת טל and תפילת גשם, the פיוטים for the four special שבתות (שקלים, זכור, פרה, החודש), and many of the יוצרות we recite on ימים טובים. We know virtually nothing about him personally — we cannot even date when he lived with any accuracy. Indeed, some ראשונים place him in the era of the תנאים shortly after the destruction of the בית המקדש, identifying him either as ר' אלעזר בן ערך (שו"ת רשב"א א:תסט), a disciple of ר' יוחנן בן זכאי, or as ר' שמעון בן יוחאי's son אלעזר, who hid in the cave with his father (תוס', חגיגה יג ד"ה ורגלי; רא"ש ברכות ה:כא); others date ר' אלעזר הקליר much later and even during the time of the גאונים.

We do not know for certain what the name 'קליר' means. Since there are several places where he used the acronym'אלעזר ברבי קליר' , it seems that his father's name was קליר. However, the ערוך explains that 'קליר' means a type of cookie, and that he was called 'הקליר' because he ate a cookie upon which had been written a special formula that blessed him with tremendous erudition (III ערוך, ערך קלר).

Kalirian Curiosities

ר' אלעזר קליר's פיוטים and קינות require studying rather than reading. They are often extremely difficult pieces to read, relying on allusions to מדרשים and historical events. Many commentators elucidated his works, attempting to illuminate the depths of his words. Also, he sometimes employs extremely complicated acrostics. This is sometimes cited as proof that he lived later, when such poetic writing became stylish, but, of course, this does not prove his lack of antiquity.

It is universally assumed that ר' אלעזר הקליר lived in ארץ ישראל, based on the fact that we have no פיוטים written by him for the second day of יום טוב (תוס', חגיגה יג ד"ה ורגלי; רא"ש ברכות ה:כא). תוספות [op. cit.] uses this evidence to prove that he lived at the time that the בית דין determined ראש חודש on the basis of visual evidence.). However, the יוצרות recited immediately following ברכו on the second day of סכות clearly include his signature and follow his style. This, of course, would imply that ר' אלעזר הקליר lived in a time and place that the second day of יום טוב was observed. If that is true, why would he have written special פיוטים only for the second day of סכות and not for any other יום טוב?

Perhaps ר' אלעזר הקליר indeed wrote this particular פיוט for the first day of סכות, but subsequently Diaspora Jews moved the יוצרות the he wrote for the first day of יום טוב to the second day! This approach creates another question, since the יוצרות recited on the first day of יום טוב were also written by him: Would he have written two sets of יוצרות for שחרית on סכות? There are other indications that, indeed, he did sometimes write more than one set of פיוטים for the same day.

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

Why is את צמח דוד Ignored?

There is another mysterious practice in some of his writings. The פיוטים he wrote for the weekday שמונה עשרה (such as for פורים) include a paragraph for every ברכה of שמונה עשרה except one, the 'ברכת 'את צמח דוד that precedes 'שמע קולנו'.

Why would רב קליר omit this ברכה? Perhaps the answer to this mystery can help us understand more about when he lived.

Answering the Mystery

Our use of the words שמונה עשרה to identify the focal part of our daily prayer is actually a misnomer, dating back to when this ברכה indeed included only eighteen ברכה. In the times of the משנה, a nineteenth ברכה, למשמדים, was added, and the תלמוד בבלי notes that this increases the ברכות of the 'שמונה עשרה' to nineteen.

However, there is evidence that even after למשמדים was added, not everyone recited nineteen ברכות. A תוספתא implies that they still recited eighteen ברכות in שמונה עשרה, and that two ברכות, ובנה ירושלם and את צמח דוד, were combined. This would explain why someone would not write a פיוט for the 'ברכת 'את צמח דוד, since it was no longer an independent ברכה. Thus, if we can identify a place and time when these two ברכות were combined, we might identify more precisely when ר' אלעזר הקליר lived. It would seem that this would be sometime between the introduction of the 'ברכת 'למשמדים and the תלמוד בבלי's practice of a nineteen ברכה 'שמונה עשרה' became accepted.

Kalirian Controversies

The antiquity of רבי אלעזר's writing did not save him from controversy. No less a גדול than the אבן עזרא stridently opposes using ר' קליר's works, arguing that prayers and פיוטים should be written very clearly and be readily understood (*Commentary to* קהלת ה:א). After all, the goal of prayer is to understand what one is saying. The אבן עזרא recommends reciting פיוטים written by רב סעדיה גאון, which are easy to understand, rather than those of קליר.

None of these criticisms should be taken as casting aspersion on ר' אלעזר הקליר's greatness. The שבולי לקט records that he heard that when רב אלעזר wrote his פיוטים, the angels surrounded him with fire (quoted by the מגן אברהם at the beginning of סימן ס"ח.)

רב קליר's פיוטים in general, and his קינות in particular, are written in an extremely difficult poetic Hebrew. Often his ideas are left as allusions, and the story or מדרש to which he alludes is unclear or obscure. They certainly cannot be understood without scrutiny and study. Someone who takes the trouble to do this will be awed by the beauty of the thoughts and allusions. The אריז"ל recited all of the קליר's פיוטים, because he perceived their deep kabbalistic allusions (מגן אברהם at the beginning of סימן ס"ח).

The קינות

Having completed my general introduction to the role of פיוטים in Judaism, I want to paraphrase the first question mentioned above: Why are the קינות so difficult to comprehend?

Most of the קינות we recite on תשעה באב are authored by ר' אלעזר הקליר, whose works are typically written in a very poetic and difficult Hebrew. Many commentaries have been written on the קינות, and the only way to understand his קינות is either to study them in advance, to

read them together with a translation, or to hear a שיעור from someone who understands them. Furthermore, I recommend reading each קינה slowly so that one can understand what the author meant. This may entail someone reciting only a few קינות for the entire morning of תשעה באב, but he will understand and experience the meaning of what he read.

Other parts of קינות

קינות include several pieces that describe specific historical events, including the death in battle of the great king מלך יאשיהו, the personal tragedy of the children of רבי ישמעאל כהן גדול, the burning of the twenty-four wagons of manuscript תלמוד and commentaries in Paris, and the destruction of Jewish communities during the Crusades. These קינות are not as difficult to understand as רב קליר's are, but, still, they are deeply appreciated by those who prepare them, or attend a קינות presented by someone who understands them.

Conclusion

We see that liturgical poems enhance our appreciation of the day and provide a background for our mourning. This is borne out even more with the several קינות that begin with the word ציון, which all bemoan our missing the sanctity of ארץ ישראל and our desire for the return of שכינה. Another קינה that stands out, קינה אז בהלוך describes how ירמיה' הנביא gathered the אבות and the אמהות to pray on the behalf of the exiled Jewish people. This story is described greater in the moving מדרש which quotes how רחל אמינו beseeched God on behalf of the Jewish people. רחל points out the extent of sacrifice that she underwent to save her sister from humiliation. In the מדרש, רחל closes her prayer: "If I, who am flesh and blood, dust and ashes, felt no jealousy towards another woman married to my own husband, and went out of my way to guarantee that she would not be embarrassed, You, the living King, All-merciful… why were You zealous against idolatry, which has no basis, and why did You exile my children… allowing the enemies to do with them as they desired?" As a result, God responded with great mercy, replying: "For your sake, רחל, I will return the Jews to their home" (איכה רבה, end of פסיקתא כד).

The leaders of a certain city set out to recruit a rabbi to lead their community. They approached a qualified and notable scholar and appealed to him to accept the position, explaining to him how fitting it would be for him to serve as the spiritual guide to their city, where the ט"ז, the מגן אברהם and רבי עקיבא איגר were all buried. They felt that it would be only appropriate for a man of his stature to assume the role as rabbi of their town.

A little while later, after having accepted the position, the rabbi learned that the ט"ז was in fact buried in Lvov, the מגן אברהם in Kalish and רבי עקיבא איגר in Posen. He called the leaders of the community to his home and confronted them with the news. "Why did you fool me?", he asked.

"We did not mean to trick you at all," they answered. "In Lvov, the teachings of the ט"ז are learned and studied daily. His legacy is alive and well, as if he himself lives eternally. In Kalish, the מגן אברהם lives on by means of his writings. His lips continue to quiver in the grave as the education which he provided, serves to guide and direct the daily life of the town until this very moment. Furthermore, רבי עקיבא איגר's lessons are the talk of the town in Posen, the issues that he taught are still discussed as current events. In our city, however, no one is studying these books. The words of Torah which they disseminated are not heard here, and for all intents and purposes they are dead and buried in our town." (ספר שער בת רבים)

(גמ' שקלים ז:)	(גמ' יבמות לז.)	(גמ' סנהדרין נ:)	(גמ' בכורות לח:)
שִׁמְעוֹן נְזִירָא בְּשֵׁם רִבִּי יִצְחָק אָמַר, כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאוֹמְרִים דְּבַר הֲלָכָה מִפִּיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁפְּתוֹתָיו רוֹחֲשׁוֹת עִמּוֹ בְּקֶבֶר. שֶׁנֶּאֱמַר:	אָמַר רִבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאוֹמְרִים דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁפְּתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת בְּקֶבֶר. אָמַר רִבִּי יִצְחָק בֶּן זְעִירָא וְאִיתֵימָא שִׁמְעוֹן נְזִירָא, מַאי קְרָאָהּ?	אָמַר רִבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוֹצָדָק, כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמְרָה הֲלָכָה בִּשְׁמוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, שְׂפָתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת בְּקֶבֶר. שֶׁנֶּאֱמַר:	אָמַר רִבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאוֹמְרִים דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁפְּתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת בְּקֶבֶר. אָמַר רִבִּי יִצְחָק בֶּן זְעִירִי, מַאי קְרָאָהּ?

"וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים:" (שיר השירים ז:י)

(גמ' שקלים ז:)	(גמ' יבמות לז.)	(גמ' בכורות לח:)
מַה כּוֹמֶר שֶׁל עֲנָבִים זֶה, כֵּיוָן שֶׁמֵּנִיחַ אָדָם אֶצְבָּעוֹ עָלָיו, מִיָּד דּוֹבֵב, אַף שִׂפְתוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים, כֵּיוָן שֶׁאוֹמְרִין דְּבַר הֲלָכָה מִפִּיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים, שִׂפְתוֹתֵיהֶן מְרַחֲשׁוֹת עִמָּהֶן בְּקֶבֶר:	כְּכוֹמֶר שֶׁל עֲנָבִים, מַה כּוֹמֶר שֶׁל עֲנָבִים, כֵּיוָן שֶׁמַּנִּיחַ אָדָם אֶצְבָּעוֹ עָלָיו מִיָּד דּוֹבֵב, אַף תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, כֵּיוָן שֶׁאוֹמְרִים דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה, שִׂפְתוֹתֵיהֶם דּוֹבְבוֹת בַּקֶּבֶר:	כְּכוֹמֶר שֶׁל עֲנָבִים, מַה כּוֹמֶר שֶׁל עֲנָבִים, כֵּיוָן שֶׁמַּנִּיחַ אָדָם אֶצְבָּעוֹ עָלָיו מִיָּד דּוֹבֵב, אַף תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, כֵּיוָן שֶׁאָדָם אוֹמֵר דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיו, דּוֹבְבוֹת שְׂפָתָיו בַּקֶּבֶר:

כף הכינוי

Q: Amongst the manuscripts of אשכנז we find two מנהגים regarding the כף הכינוי. In some manuscripts it is in its pure Hebrew form (שו"א או סגו"ל ואח"כ כף קמוצה) while in others it is in its Aramaic/Mishnaic Hebrew form (קמ"ץ ואח"כ שו"א תחת כף). In the סדר תפילות (ראש השנה Section 6) says, 'כל תיבה שמסיימת לך מן לך תן אמרו בסגו"ל'. As HoRav Hamburger mentions in his introduction to the ספר מנהגי וורמישא by רבי יוזפא שמש, the מהרי"ל was not a חדשן or ממציא מנהגים, and on the contrary he only collected and recorded the authentic customs of אשכנז of antiquity. However, since so many manuscripts are in opposition to his custom as cited in הלכות ראש השנה, including מחזור וורמישא, which was used by the בעל תפלה in Worms until World War II, is it fair to say that this was the מהרי"ל's own innovation, or is he merely recording the authentic custom of אשכנז?

A: The מהרי"ל did not innovate new מנהגים, but he would decide which מנהג to choose if there were some different מנהגים before him. In this case, he may have chosen the נוסח with סגו"ל before the כף, because this was one of the נוסחאות he saw, and for his own reasons he decided to accept this נוסח more than other נוסחאות. The חות יאיר in his commentary on אורח חיים (מקור חיים) in סימן תקפ"ב הלכות ראש השנה quotes the מהרי"ל giving credence to the notion that this was his practice on ראש השנה/ימים נוראים only. The מהרש"ס (ר' שבתי סופר) in the הקדמה כללית to his סידור in פרק ו' אות יו"ד quotes the מהרי"ל as well. He also quotes the סידור של המהרש"ל, as using the Hebrew form of the כף הכינוי and cites an example from the תפילות ראש השנה. The מהרש"ס himself precedes to apply this concept to all תפילות, because the Aramaic/Mishnaic Hebrew form of the כף הכינוי is a 'נקוד אשר שוה לזכר ולנקבה ואין ראוי לדבר כן נגד הש"י להשוותו לנקבה'.

קויף מערובית

Q: In Jüdisch Deutsch we find the word Kauf written as: קויף. How was this pronounced by Jews of אשכנז. Kauf or Koyf as it is written phonetically? Did this change over time. Is there any connection between the spelling of this word (and others) and the fact that in modern German when the diphthong 'au' has an umlaut over the letter 'ä' it is pronounced 'oy'? Is there any connection between any of the above and the corruption of the pronunciation of the vowel חול"ם in Hebrew?

A: The letter 'יו"ד' was added to strengthen the pronunciation, as we have a יו"ד in אליך, even though one is not expected to pronounce a חירי"ק there (we don't say Eleycho, just Elecho, with an emphasis on the "le"). Therefore, when one wanted to write קאוף, he would write it as קויף, in order that the reader would make the "o" of the חול"ם not just a regular long "o", but an au. In שרשי מנהגי אשכנז א' (pg. 249-250), HoRav Hamburger discusses this issue. He states there, that in Eastern Europe, the Jews read books in Yiddish Deutsch, and therefore, קויף was mistaken to read Koyf instead of Kauf.

שרשי מנהגי אשכנז

חטף פתח תחת הרי"ש

Q: What are the rules that determine when, according to the ניקוד of ר' וולף היידנהיים וסיעתו, a רי"ש that otherwise would get a שוא נא gets a חטף פתח instead? A רי"ש must be preceded by a vowel, so (with the possible exception of a רי"ש preceded by another רי"ש that has a שוא נח), any רי"ש preceded by (a consonant with a שוא נח beneath it), or that begins a word (like the רי"ש in ראובן), will have a שוא נא and not a חטף פתח.

A: Regarding the חטף פתח under the רי"ש I'm not sure if this is ר' וולף היידנהיים's שיטה or not. If you look in the רודלהיים printings which were printed during his lifetime you'll find that the only (to my knowledge) word with a חטף פתח under a רי"ש is the word ברכו when it appears in תהלים מזמור קל"ה, which is said on שבת and יום טוב. When it appears in all other places, it simply has a שוא נא. And in ברכת יוצר (שחרית) and the word משרתים has a regular שוא נא. רודלהיים printings published after his lifetime, all have a חטף פתח. And in the notes to his עבודת ישראל סידור on the word ברכו, Dr. Seligmann Bär wrote:

ברכו הרי"ש בחטף פתח כן צריך לומר על פי המסרת, שכל לשון ברכה אם יהיה הנגון על הבי"ת הרי"ש בשוא נח ואם הנגון על הכ"ף הרי"ש בחטף פתח חוץ מן אחד ולעלאה ברכת (דניאל ד':לא) ותמה על רוו"ה שלמעלה בפסוקי דזמרה נקד בית ישראל ברכו רי"ש בחטף פתח) את ה' כדינו, וכאן שכח הכלל)

Regarding the words משרתיו and משרתים he wrote:
משרתים הרי"ש בחטף פתח וכן משרתיו כן צריך לומר וכן כל לשון שרת אשר נגון בתי"ו וכן כל לשון גרש ולשון ברך והוא בעבור אות הרי"ש, וראה למעלה במלת ברכו ודברי מה שכתב לבראשית י"ב, וכן כתב בהדיא בן־אשר מסורותיו.

In the foreword titled דברי המגיה to the 1855 printing of the רודלהיים סליחות, Dr. Seligmann Bär writes:
אומר יצחק בן אריה. בשנת תקצ"ד ויצא מתחת מכבש דפוס האדון לעהרבערגער סדר סליחות מוגה על פי סדור שהניח החריו ברכה רוו"ה ז"ל שהגיהו אף בארו בקצת מקומות, ומאז ועד עתה שוב נדפס סדר זה פעמים הרבה. אך ראיתיו ובדקתיו בעיון דק ומצאתי כי בכל מטהרו הונח עוד מקום לי להתגדר בו בכמה מקומות אשר נשארו מוטעות אם לענין נקודן אם לענין נוסחן. וע"כ קרבתי והגהתי עוד הפעם את כל הסדר ע"פ כללי הדקדוק וע"פ סדורים כי"י אשר חנני ה' והביאם לפני, ושמתי כל מגמתי שיצא סדר סליחות הזה מלובן ומזוקק מכל אשר היו לפניו.
רעדעלהיים, חדש אדר תרט"ו לפ"ק

פיאות / זקן

Q: Were "big פיאות" (which many place behind their ears) worn in אשכנז? How about shaving/growing a beard? Was it common among רבנים/regular population, only married etc.? Was it reflective of the times? Even among רבנים which had beards, many had the typical "German Rabbi" type beard like הרב ברויער and הרב יונה מערצבאך, which would obviously require one to shave.

A. There are many pictures of people (especially רבנים) in אשכנז with פיאות, some behind their ears and some in front (usually those who had a beard wore their פיאות in front and those who did not have a beard had their פיאות behind their ears). It was commonly accepted in אשכנז to have big פיאות, as opposed to a beard which was not deemed as important. In pictures of הרב הירש, his פיאות are visible behind his ears, הרב וואלף היידנהיים had big פיאות as well. Shaving one's beard was commonplace in אשכנז dating back to the Middle Ages (many generations before the advent of Reform). Various types of beards were likewise sported. The תרומת הדשן states he was insistent on leaving 40 beard hairs on his chin; clearly, therefore, he did not have a full beard.
הרב הירש in his פירוש על התורה suggests that פיאות form a symbolic separation between the front part and the rear part of the brain. The side of the head, which is located in front of the ears, is the intellectual part, from the ears themselves and around the back of the head, is the more physical, the more sensual part. **One may, therefore, even shave the hair on the back of one's head down to the scalp, however, one should let the hair in *front the ears*, which includes *the whole side of the head,* grow until it reaches the bottom of the ears.**

שרשי מנהגי אשכנז

נענועים בתפילה

Q: During תפילה, may one pace the floor? Also, is it the custom to sway or stand stationary?

A: מנהג אשכנז is not to pace during תפילה. In recent generations many places made a תקנה that one should not leave one's place, from the beginning of תפילה until the end, except for receiving an עליה or similar כיבוד. Swaying is מנהג אשכנז. Some were against swaying for Kabbalistic reasons. By the nineteenth century swaying became very rare, (because of strict גבאים). הרב ברייער, in an essay entitled "Our Way," describes what he does and does not consider being indigenous to the "Yekkish" way of life. On the topic of swaying during תפילה, he writes as follows. "The same holds true for our posture during the תפילה. הלכה is silent on the preference of stationary versus a moving positions in regard to the intensity of כוונה during the תפילה. The sainted אריז"ל, and with him many of our Torah Greats, assumed stationary positions during the תפילה – and they were certainly not German Jews."

The מטה משה, a well-known source of מנהגי אשכנז wrote the following:

"צריך אדם לנענע עצמו בשעת התפלה שנאמר '**כל עצמותי תאמרנה ה'** וגו" וכ"כ הצרור המור פרשת יתרו
וכן כתב הר"ר יונה בספר היראה וכן עשה מהרי"ל שהי' מתנועע בעת תפלתו"

(The מטה משה many times cites מנהגי אשכנז, even though he lived in Poland.
The reason being that the old מנהג פולין was very similar to מנהג אשכנז, and the מטה משה was a staunch supporter of the old מנהג.)

מסורת אשכנז

Q: Why is it that מנהג פרנקפורט is purported to be the most correct מנהג? I would think that since the Jews first settled in Italy after the second חורבן, that the מנהגים practiced there are the most authentic.

A: Our סידור is based upon two מנהגים - מנהג בבל (Babylonia) and מנהג ארץ ישראל. מנהג ארץ ישראל was transmitted through Italy, and מנהג בבל may have come through Italy as well, or maybe it came to Europe only later on, directly to אשכנז.

At the time of the גאונים in Italy, there were few תורה centers, and its possible that there were a few different מסורות (very little is known to us about European מנהגים from that time as opposed to Babylonia).

At the time of the ראשונים, the תורה centers were already established in אשכנז and people from Italy came to learn תורה in אשכנז. Therefore, the most proper and well kept הלכה and מנהגים were kept in אשכנז from that period on. The ראו"ש (כלל כ) remarks he relies on מנהג אשכנז, since the תורה has been kept by the בני אשכנז since the days of חורבן בית שני. (See HoRav Hamburger's "גדולי הדורות על משמר מנהג אשכנז"). פרנקפורט became an important תורה center in אשכנז, and the מנהגים practiced there, were most authentic (historically). מנהג ספרד is based fully on מנהג בבל, and מנהג אשכנז has more elements of מנהג ארץ ישראל in it.

Q: How did it occur that נוסחי פולין / ליטא are referred to as נוסח אשכנז?

A: Early on, the מנהג of those in ארצות אשכנז, contained slight variations between מנהג אושטרייך (Austria) and מנהג ריינוס (Rhine). (By the way, in Northern Italy, מנהג ריינוס was followed.) מנהג אושטרייך spread to Poland, Hungary, Russia and Lithuania, and every place east of the River Elbe.

מנהג אושטרייך received its name 'מנהג פולין', since the printers wanted to sell their books of פיוטים, סליחות etc., so, they wrote on the title page, the places these פיוטים or סליחות were said. פולין was mentioned first because it had the largest population, and therefore, the name became 'מנהג פולין'.

Eventually two types of מחזורים evolved. If printers wanted to sell מנהג ריינוס מחזורים they called them 'אשכנז' since this was the מנהג used in ארצות אשכנז (Germany, Switzerland and France).

When the חסידים began using the Chassidic נוסח (which at first was called נוסח האר"י, then נוסח ספרד), they referred to נוסח פולין as נוסח אשכנז as well, since it wasn't נוסח ספרד, but in reality was indeed נוסח אושטרייך. By the nineteenth century, one finds Poland's non-Chassidic נוסח referred to as 'נוסח אשכנז'.

Q: Is one always permitted to change back to the Ashkenazic מנהגים of one's ancestors?

A: The חזון איש and רב משה פיינשטיין and a majority of פוסקים maintain that the חסידים should revert to נוסח אשכנז.

רב משה פיינשטיין, addresses a variation of this question;

הנה ידוע שכל אנשי פולין ואונגארן ורוסלאנד...הם בני אשכנז אף החסידים ועד שנתפשטה שיטת החסידות התפללו כולם בנוסח אשכנז אך אח"כ התחילו ראשי החסידים להנהיג להתפלל בנוסח אחר באיזה שינוים. ...הם שינו מנהג אבותיהם ורבותינו אדירי עולם חכמי צרפת ואשכנז. ואין ידוע טעם ברור במה שהתירו לשנות נוסח הקבוע נגד הירושלמי שהביא המג"א ר"ם ס"ח? כי מה שיש אומרים שנוסח ספרד הוא נוסח כללי למי שאינו יודע שבטו עיין בחת"ם או"ח סימן ט"ז שבטל סברא זו. וגם לבד זה הא הנוסח שמתפללין אינו נוסח ספרד שהעתיק הרמב"ם דברוב הדברים הוא כנוסח אשכנז ורק באיזה מקומות שינו ונמצא שאין הנוסח לא כנוסח אשכנז ולא כנוסח ספרד. ...כשאחד רוצה לחזור ולהתפלל נוסח אשכנז שהוא נוסח אבותינו ורבותינו ודאי רשאי שהרי חוזר לקדמותו.

(אגרות משה אורח חיים, ב:כד)

[For example; Rav Dushinski said that חסידים who perform הגבהה before קריאת התורה for several generations (like the ספרדים), should change back to the מנהג אשכנז and perform הגבהה following קריאת התורה.]

ניטל נאכט

רבינו אייזיק טירנא (Oberlander) says that עלינו is recited aloud that night. The חתם סופר cites from רב נתן אדלר that the reason for ניטל נאכט is אבילות, but he disagrees with him. He remarks that the Hungarian Jews would go to sleep early, wake up at midnight and learn the rest of the night. Since the גוים go to midnight ceremonies, this could cause a קטרוג on כלל ישראל, since they are going to their worshiping in the middle of the night, and we are going to sleep. Therefore, there should have been a תקנה that one should learn at midnight, in order that there will not be such a קטרוג. But the רבנים did not want to make such a תקנה to learn on this date, since it would seem that we are copying the מנהג הגוים. Therefore, the תקנה was not to learn until midnight, which would cause the תלמידי החכמים to go to sleep at the beginning of the night, and then begin learning at midnight.

שרשי מנהגי אשכנז

The following is the תשובה of the חתם סופר:
הנראה לי, אפשר נהגו קדמונינו כן משום שלא ליתן מקום לבע"ד לחלוק ולשטן לקטרג, בהיות באותה הלילה כל העמים נועדים בבית אלהיהם מחצות ואילך כידוע, ועם ה' אלו ישנים על מטותיהם, אפילו לומדי תורה רובם ככולם נעורים תחילת הלילה וישנים אחר חצות, ולא רצו לגזור שיהיו כל ישראל עומדים השכם מחצות ואילך באותה הלילה כאלו אנו נגררים אחר חוקותיהם, וגדולה מזה נהגו לאכול באשמורת ערב ראש השנה שלא יחקו את המינים [שו"ע או"ח סי' תקפ"א ס"ב] מכ"ש שאין לגזור נדידות השינה בעת ההיא, ע"כ בהשכל מנעו הלימוד קודם חצות לגמרי, וממילא כל תלמיד חכם ישן תחילת הלילה ויקום אחר חצות, ומכ"ש בעלי משא ומתן הקובעים עתים לתורה בכל יום מסתמא בתחילת הלילה ואותה הלילה נמנעים מפני המנהג, ע"כ יעמדו אחר חצות לשלם חובתם דבר יום ביומו, וממילא יהיו כמה וכמה עוסקים בעבודת ה' אלו מפה ואלו מפה וחמת המלך שככה, וטעם זה הגון בעיני:
Some German קהילות abstained from learning תורה on the night of December 24th until midnight, while others did not have this מנהג. A difference between the German and Chassidish מנהג is that Germans *will* learn if the night of December 24th is Friday or Saturday, while Chassidim are not universal about this. הרב ברויער cancelled a regular Friday night שיעור due to it occurring on ניטל נאכט.

The titles חבר and מורינו.

Beginning in the fourteenth century, individuals received the title 'חבר' and 'מורינו'. Originally, the title חבר was given to an individual who learned a few years in ישיבה and was able to continue learning by himself (more than the המון עם). The person would receive handwritten notice from the רב stating he had received the title חבר, and was called to the תורה the next שבת. Unfortunately, by the nineteenth century the big ישיבות in Germany were closed, and not many deserved the title חבר, so it was given to whoever would help and contribute to the community. It was bestowed voluntarily, for a special occasion; if his רב is the מסדר קידושין, and ascribes the חבר title within the כתובה, or for the person's sixtieth birthday. According to מנהג אשכנז, a רב receives סמיכה and the title מורינו. It is given to one who is מורה הוראה and can פסקין שאילות. The latest the title of 'חבר' is granted, is before an individual's קבורה, (when the body is still present).

In 1603, Germany rabbis held a synod in Frankfurt, which enacted various תקנות. The fifth תקנה, by הרב מרכוס הורוביץ, deals with the manner in which rabbis could be ordained in Germany.
ראינו עומק הצורך לעלות על ספר פריטגמ' ישנ' אשר נתייסד' מאבותינו ז"ל עמודי הגולה בראיתם כי רבים חללים הפילה. דהיינו שלא יסמוך בכל אשכנז שום רב למורינו אא"כ במסכמ' ג' מורים תופסי ישיבה באשכנז ולמען לא יתחלל תורתינו הקדושה הסכמנו לגזור על כך חדשה, גם אפי סמיכת חבר הניתן מאיזה חכם אשר הוא חוץ למדינ' אשכנז, לא יכונה בשם חבר לס"ת מימיו מי מערה ולא יסמכו לשום בחור רק אחרי כלות שתי שנים אחר החתונה ודווק' כשהבחור ההוא יבא לדור שלא במקום ישיבה כדי שיוודע טבעו בעולם, אם הוא נוהג כשורה ביראת שמים ותלמודו מתקיים בידו.

Yekke or Jecke - German Jew

In ארץ ישראל many people believe the term is an abbreviation for "יוצאי קהילות אשכנז". There are many theories as to its origin. Most historians are of the opinion that it was once a derogatory term used by the Slavic nations out of jealousy. Since most Germans were more sophisticated and well off, it was a way to ridicule them. Later Eastern European Jews used this term for the same reason, trying to make fun of the Western European Jews. Over time it lost its negative connotation and became just a nickname for Western Jews, referring to their jacket. Today the word Yekke is used with pride.

The רמב"ן in סידרא ויחי (בראשית מ"ט: י') explains the words "וְכֹו יִקְּהַת עַמִּים" by saying:
"בעלי הדקדוק אמרו ביקהת ששרשו יקה, ופירשו בו לשון משמעות וקבול המצוה:"
Free Translation: A Yekke is someone with the proper discipline who follows and fulfills מצות.
הרב יונה מערצבאך was fond of pointing out this רמב"ן.

שרשי מנהגי אשכנז

Two of the rebbes of the Gerrer Chassidim stated the following about German Jews. The שפת אמת, הרב יהודה אריה לייב אלטר (1847–1905), stated that they are wealthy since they recite ברכת המזון aloud. The אמרי אמת, הרב אברהם מרדכי אלטר (1866–1948), commented, that in the Holocaust 90% of the Polish and Lithuanian Jews were killed, whereas almost 66% of German Jews escaped. We may assume this to be a result of their concern for כבוד בית הכנסת and their refraining from talking during תפילה.

It is noteworthy that הרב שמעון שוואב related that the אמרי אמת once told him that "The Tzaddik of Frankfurt [Rav Hirsch] was a liebidige mussar sefer [a living mussar sefer]." The Gerrer Rebbe's assessment and awe of Rav Hirsch should now come as no wonder.

The אמרי אמת was not the only rebbe to hold Rav Hirsch is high esteem.
On one occasion, while he was attending the shiurim of Rabbi Simcha Bunim Schreiber (1843 - 1907), a grandson of the Chasam Sofer and author of Shevet Sofer, Reb Shraga Feivel found himself the object of criticism when he was seen studying Rabbi Samson Raphael Hirsch's works. Because Rabbi Hirsch wrote in German vernacular, his works still occasioned suspicion within the deeply conservative Hungarian yeshiva world of the day. Reb Shraga Feivel was summoned to appear before the yeshivah administration. At his "trial" he enlisted the assistance of an old Jew living in Pressburg, who testified that thirty years earlier, when his first wife's mental disability forced him to seek permission from one hundred rabbis to take a second wife, the Divrei Chaim of Sanz had advised him to travel to Frankfurt am Main to obtain the signature for Rabbi Hirsch, telling him, "What I am to Galicia, he is to Germany."

Placement of the עמוד and the אלמעמער (בימה).

The עמוד has been located in the front of the synagogue as far back as the tenth century! The reason being that the בעל תפלה represents and therefore stands, in the front of the congregation. We have many pictures and illustrations of synagogues, in which the עמוד directly faces the ארון הקודש. This includes the ערוך לנר Synagogue in Altona, the רמ"א Synagogue in Cracow, the פני יהושע's Synagogue in Berlin, and הרב שמשון רפאל הירש's Synagogue in פפד"מ. [In the פיוט recited during מוסף ימים נוראים we say: 'גשים מול ארון הקודש באימה'] ספרדים have a similar מנהג; however, Hungarian רבנים of the nineteenth century, learned from the ספר חסידים, that the עמוד should not be face the ארון הקודש directly, for the reason that we may not request from God פנים מול פנים (face towards face). Therefore, they said the עמוד should be to the right of ארון הקודש.

The Reform Movement wanted to have the אלמעמער in the same area as the עמוד, with both in front and up high, similar to churches. This was one of the first things the Reform changed (although there were two Orthodox synagogues that followed suit, as a compromise with those congregants who were influenced by the Reform). There are many תשובות concerning this issue, and many reasons were put forward for placing the אלמעמער in the center of the synagogue; a) for קריאת התורה to be heard better since it is likened to מתן תורה, where עם ישראל were encamped around הר סיני, b) for the הושענות procession to proceed around the אלמעמער, which is compared to the מזבח (Altar).

שרשי מנהגי אשכנז

Collecting צדקה

In one particular Yekkish synagogue, the Pushka sits at the entrance to the synagogue and people are supposed to give צדקה upon entering or exiting. No collection is made in middle of oren. This was the custom in Berlin as well. The custom of collecting during oren is a very disturbing which distracts the צבור from חזרת הש"ץ, קדיש, עלינו, etc...

תפילות ובקשות לפני התפילה

The ספרדי בקשות (**אני קראתיך, שחר אבקשך**, and **יגדל**) are not part of תפילה בציבור, and may be said in private. **אדון עולם** and **יגדל** were accepted in all קהילות אשכנז (except for ורמישא). **שחר אבקשך** is rarely seen, and although it is printed in the סידור פרנקפורט (5416), it was not included in other אשכנזי סידורים before the רודלהיים.

זמני מנחה וערבית

According to the מנהגי מהרי"ל, one may oren מנחה and ערבית very early, if circumstances warrant it (e.g., a wedding). Since ערבית is a תפילת רשות which has been accepted as a חיוב, one may be מיקל with the זמן. For this reason, it is acceptable to oren ערבית earlier than the time considered night (one can oren מנחה and ערבית after פלג המנחה, even though they are 'תרתי דסתרי'). Possibly, the same פסק applies to making early שבת. (ספר מנהגי וורמישא ס' ק' הגהות 2). בין השמשות was not considered to begin from שקיעה, therefore, the מנהג was to oren מנחה later than שקיעה. ארץ ישראל which is closer to the equator, one must oren closer to the שקיעה, and the more one is located in the north - the later one could oren (therefore, Washington Heights orens מנחה ten minutes after the שקיעה). It appears to me that relying on the בין השמשות of the גאונים was done primarily just for מנחה, when many ראשונים and אחרונים held that you may oren until צאת הכוכבים ממש. However, for hundreds of years, the בין השמשות of the גאונים was accepted in Frankfurt, even for purposes of delaying the date of מילה, in which one cannot just be 'מחמיר' like the גאונים because this leads to a מילה being performed on the ninth day, according to those who have a later בין השמשות. When controversy struck in Frankfurt in 5495 regarding this issue, ר' יעקב קץ's תשובה to rule like the גאונים, was the accepted position. So, this would seem to indicate that, in אשכנז for questions of a מצות דאורייתא, the מנהג was to be חושש for the שיטה of the גאונים as a real ספק, as already ruled להלכה according to the ש"ך (long before the גר"א) on the basis of the מהר"ם אלשקר. For further information, see Chapter 46 of "הזמנים בהלכה" by חיים בעניש (in לשון הקודש). הרב ברייער preferred to oren מנחה as late as possible because he said that it is better to recite קריאת שמע in its proper time as it is דאורייתא. In דרבנן issues - they were not חושש for that שיטה.

While it is true that in many countries, mostly in Eastern Europe, זמני רבינו תם were followed. In אשכנז, they were not accepted, and the זמנים stayed in accordance with the גאונים. In general, מנהגי רבינו תם were not accepted by בני אשכנז. The only מנהג רבינו תם which was generally accepted in אשכנז, was the textual change to כל נדרי, in which we mention the נדרים from this year to next (not the נדרים from last year to this year).

Oren - אורן

A word formed by the addition of the German infinitive suffix to the Latin "ora" (="pray") which was very familiar to everyone in the Middle Ages, as it still is in Catholic countries, from its repeated use in the frequent litanies of the Church. "Oren" is used by Jews of German descent not so much to signify "to pray" as "to say one's prayers"; that is, to recite a set form of devotions, whether with the congregation or in domestic privacy. Among Jews resident in Slavonic lands, "oren" is replaced by "dawenen"; in England and America, more generally

"daven." This word has been supposed (by I. B. Lewisohn originally) to be a varied pronunciation of the Middle English "dawen" in its lengthened form "dawenen," identical with the modern English "dawn," and referring especially to the prayer of early morning. But much more probably it is to be derived from the Arabic "da'wah" = invocation, although this word is not used in Arabic for "prayer," since "du'a" (from the same root, "da'a")denotes prayer. In some manner, however, perhaps through the Turkish, "da'wah" became known to the Jews of eastern Europe in the sense of "prayer," the verbs "da'wenen," "dawenen" being formed from it.

The woman who recites prayers aloud to companions unable to read the square Hebrew or rabbinic characters, or unprovided with books, is, on the other hand, called a *Sagerin*, from the German word "sagen" (= "to say"), because while all the men "said" their prayers in Hebrew, the women as a rule "said" them—especially the less frequent piyutim and other passages reserved for festivals and the like—in "Tchines-Teutsch" or "Siddur-Teutsch" (*i.e.,* "prayer German").
Both "oren" and "dawenen" are sometimes specifically used to connote the artistic and devotional elements in the musical intonation of the prayers according to the traditional Jewish manner; but this is only when one who publicly officiates as cantor is spoken of, and in the same sense an officiant is termed a "ba'al tefillah" (lit. "master of prayer," *i.e.*, "competent leader of the devotions"). When a private worshiper is alluded to, the terms are applied to the monotonous wailing chant in which the prayers were crooned in an undertone by congregants or private worshipers of a past generation in northeastern Europe. The melody of this intonation was a form of the plaintive strain which prevails in the recital of the *Kinah* and much other medieval Hebrew verse, and which, closely reproduces the melancholy that is so noticeable in much of the folksong of the Slavonic peoples.

Jewish Encyclopedia
שבת שפינהולץ

In regard to the possible origins of the term **שבת שפינהולץ**, the following is by הרב חנוך ארנטרוי,
נשים גם נהגו באותם הימים לטוות ליום החתונה ולכן אומרת הגמרא בגיטין פ"ט ע"א שאם מעידים שראו "נשים טוות לאור הנר" זאת אחת הראיות שהיום שם חתונה. בימי הבינים קראו באשכנז לשבת שלפני החתונה "שבת שפינהולץ", עיין מגן אברהם תקנ"א ס"ק ו'

But there are some other explanations. This is what Hermann Schwab, "A World in Ruins" wrote:
The first festive harbinger of a wedding was the preceding Sabbath called Spinholz. The origin of the word is disputed. One explanation, according to which it found its way to the German ghetto from the Italian Jews, traces it back to the Italian 'spinalzare' (to make merry). Others link the word with spinning, an activity which in the Middle Ages constituted a large part of a housewife's work. It may be a reference to the new home awaiting the young wife. Be that as it may, the Spinholz Sabbath was a round of gaiety focused on the betrothed pair. The program varied in different communities. The Friday evening as well as the Sabbath was taken up with visits to the homes of bride and bridegroom, and merry-making at the dance-house, which no community lacked. The bridegroom would already be wearing his ceremonial Sarbal (festive coat) and Mitron (cap), and the bride, too, would be dressed in festive garments. The ensuing days before the wedding also found the betrothed pair in this attire. The celebrations on the Spinholz Sabbath were not confined to the home. They were no less manifest in the synagogue, where the bridegroom was the object of special honors and Spinholz-melodies rang out.

אָמַר רַבָּה, 'כִּי מִיפַּטְרֵי רַבָּנָן מֵהֲדָדֵי בְּפוּמְבְּדִיתָא, אָמְרֵי הָכִי - 'מְחַיֶּה חַיִּים יִתֵּן לְךָ חַיִּים אֲרוּכִּים וְטוֹבִים וּמְתוּקָנִין".
Rabboh said: "When the Rabbis would take leave of one another in Pumbediso, they would say the following: 'The One Who gives life to the living should give you a long, good, and well-provided life.'" (גמ' יומא עח.)

How Long Must One Wait Between Eating Meat and Dairy?

אָמַר מַר עוּקְבָא: אֲנָא לְהָא מִלְּתָא חַלָּא בַּר חַמְרָא לְגַבֵּי אַבָּא, דְּאִילּוּ אַבָּא כִּי הֲוָה אָכִיל בְּשַׂרָא הָאִידְנָא, לָא הֲוָה אָכֵל גְּבִינָה עַד לְמָחָר (עַד) [כִּין] הַשְׁתָּא, וְאִילּוּ אֲנָא, בְּהָא סְעוּדְתָּא הוּא דְּלָא אָכִילְנָא, לְסְעוּדְתָּא אַחֲרִיתָא אָכִילְנָא: (גמ' חולין קכ.)

מר עוקבא said: - With respect to this matter I am like vinegar the son of wine compared to my father: - For my father, when he ate meat now, - he would not eat cheese until the same time tomorrow, whereas I, - it is only with this meal that I do not eat cheese, but with the next meal, I do eat cheese.

That is, my father went beyond the letter of the law, and after eating meat, waited more than the halachically required time period before eating cheese. I, however, being less pious, than my father, do not go beyond the letter of the law, and wait only *the halachically required time period*. (see רי"ף and ביאור הגר"א, יורה דעה פט:ב, cf. הלכות גדולות and רבינו תם cited in תוספות ד"ה עוף: גמ' חולין קד).

Next Meal: - תוספות understand מר עוקבא's statement literally. That is, it is only forbidden to eat dairy in the same meal that one ate meat. As soon as one concludes his meat meal and recites ברכת המזון, he is permitted to eat dairy, for he is now eating the "next meal." [Although typically one's next meal would be several hours later,] the rabbis did not make such distinctions in formulating this enactment.

One Hour: - The general consensus of ראשונים and פוסקים [see רי"ף, רמב"ם, רא"ש, טור, ושלחן ערוך פט:א], however, is that מר עוקבא did not mean "this meal" and the "next meal" literally, but rather that one must wait between meat and cheese the amount of time that generally transpires between meals. [The רמ"א ad loc., while siding with the consensus, does cite a custom that was prevalent in his time of waiting one hour between meat and cheese.] This custom is found today among Dutch Jews. A late-afternoon snack one hour before dinner is not uncommon in Holland, among both Jews and the general Dutch population. Essentially, this is based upon the opinion of תוספות (The טורי זהב). The בית יוסף cites the זוהר (שמות קכה.) that it is not allowed to eat any dairy and meat (even fowl meat) in the same meal or the same hour [בשעתא חדא]. He recommends that one be stringent in accordance with the זוהר; see however, the דברי חמודות.

Three Hours: - It has been noted that in the winter, daylight hours are fewer than twelve hours of sixty minutes each and thus the waiting period between meals should be shorter, perhaps even at other times of the year. **Indeed there is a tradition among Jews originating from Germany and England to wait only three hours, which is apparently based upon this logic (see מזמור לדוד of ר' דוד פארדו cited in the דרכי תשובה פט:ו). Jews from these countries, wait for hours, since a mid-afternoon snack (about 3 hours after lunch) is the common practice among the Jews and the general population.** (This seems to be the practice in the United States as well.)
"In our day many authors write vague things about the issue of 3 hours, and most rule that this מנהג is obligatory, in part they are not properly referring to the words of the German sages. Specifically - remember that the wait between meat and milk is only a rabbinic extension. In our generation, there have arisen some גדולי ישראל, including prominent German rabbis who when asked, have said not to change the מנהג of waiting 3 hours. Including the הרב חיים, הרב שלמה זלמן אויערבאך, הרב אלעזר מנחם מן שך קינבסקי, and from the words of the חזון איש." (הרב המבורגר)
On the shortest winter days there would have been only a three-hour gap between meals, and this became the standard waiting time in these countries. This also explains why some communities, presumably further south (for example Hungary), wait 4 hours between meat and milk.

Into the sixth hour: - It should be noted that the רמב"ם (ibid.), אורחות חיים (II p. 335) and the מאירי (here and the מגן אבות, דף מז) require one to wait *approximately* six hours, not six hours exactly. There are people today whose custom is to wait just into the sixth hour or most of the sixth hour.

Six Hours: - The גמרא does not say how long the period between מר עוקבא's meals was; however, several ראשונים state that it was six hours. The reasoning is as follows: In Talmudic times people ate two meals a day; a morning meal and an evening meal. The exact time for the morning meal differed according to one's occupation; "*...The first hour of the day is for the meal of the* לודים *(a certain cannibalistic tribe), the second hour of the day is for the meal of thieves, the third hour of the day is for the meal of those who inherit great wealth, ...fourth hour of the day is for the meal of all other people, fifth hour of the day is for the meal of the laborers, sixth hour of the day is for the meal of* תלמידי חכמים". (גמ' שבת י.). The evening meal was eaten by all at the end of the workday [starting from 6 p.m.]. As stated in שבת ibid., תלמידי חכמים ate the morning meal during the sixth hour of the day [from 11 a.m. until noon]. Accordingly, מר עוקבא's two meals were six hours apart (לחם משנה הל' מאכלות אסורות טז:כח and ביאור הגר"א, יורה דעה פט:ב). No mid-afternoon snack existed in Poland or Russia, hence six hours. This is the custom of all ספרדי Jews as well as the majority of Eastern European communities.

Four Methods of Reciting תהלים

Comparison and Contrast of the Different Methods

In general, after various distractions, it seems that speeding, or excessive speed, is perhaps the greatest enemy of proper כוונה, and spirituality. (See פרק "תפלה בנחת ובמתינות" בספר 'שרשי מנהג אשכנז חלק ד').

1) The ש"ץ says/chants/sings the opening פסוק of the מזמור aloud, the קהל says the entire מזמור on their own until its conclusion, the ש"ץ says/chants/sings the lastפסוק aloud.

There is a significant probability and temptation for people to speed through מזמורים, since they are recited at their own pace.

2) The ש"ץ and קהל says/chants/sings the מזמור together (ספרדים, מזרחים, מניני קרליבך).

The recitation is usually quite slow and deliberate, which is an improvement in terms of battling the scourge of speed, and creating more כוונה.

3) The ש"ץ says/sings/chants a פסוק, followed by the repetition of the פסוק by the קהל. (Widely used when תהלים are said for a חולה or in an עת צרה.

It may feel needlessly slow, since it is essentially repeating each פסוק twice, once hearing, and once saying it.

4) The ש"ץ opens with the first פסוק, followed by the קהל responding with the next פסוק, and so on, until the end of the מזמור, when the ש"ץ chants the last פסוק aloud. (i.e., אנעים זמירות)

It has an alternating interaction between the ש"ץ and the קהל, being active and passive, alternating between reading/speaking and listening/hearing.

Alternating Way of Reciting תהלים (4 above) Background

While many are familiar with the first three methods, the fourth is less known. According to מורינו הרב בנימין שלמה המבורגר, in his notes (חלק א', סימן ט', עמוד יב, הערה 3) onמנהגים דק"ק וורמישא, it is a very ancient method of תהלים recitation, and also a מנהג מפואר (glorious, beautiful custom), with origins in תנ"ך. It is further described in the ancient סדור attributed to ר שלמה מגרמייזא, as being כדרך שיר , בנעימה, a pleasing recitation, song-like. In מנהג אשכנז it is employed on certain occasions, for example on ליל שבת, when a few מזמורים are said as part of קבלת שבת. In the Middle Ages פסוקי דזמרה were read responsively by ש"ץ and קהל in a similar fashion. Therefore, is a great deal of ש"ץ - קהל interaction, which leads to more active involvement than there might otherwise be, and necessitates paying more attention. The קהל is more empowered, by not just following the ש"ץ's recitation, but rather being almost equal partners, or co-leaders.

אָמַר רַב יִצְחָק בַּר יוֹסֵף אָמַר רִבִּי יוֹחָנָן:
'הַיּוֹצֵא בְּטַלִּית מְקוּפֶּלֶת מוּנַחַת לוֹ עַל כְּתֵיפוֹ בְּשַׁבָּת חַיָּיב חַטָּאת': (שבת קמז.)

רב יצחק בר יוסף stated in the name of רבי יוחנן, one who goes outs into the public domain with a folded cloak resting on his shoulder on שבת, is liable for a חטאת:

Commentary:
The גמרא understands טלית to be a large four-cornered garment similar in size and dimension to the טלית used during תפילה today (ערוך השלחן ס' ש"א ס"ק פ"א); see also (ל"א ערוך השלחן ס' ש"א ס"ק). In Talmudic times, this garment was a normal part of daily attire (ריטב"א). It was generally worn draped over the head and shoulders in such a way that most of one's body would be covered by it; the sides of the cloak would flow down one's arms, and the end of the cloak would extend down one's back towards the floor (see רש"י and ערוך השלחן ad loc.). Here, though, the גמרא discusses a case where the cloak was not worn in this manner. Instead of allowing the cloak to drape behind him, the person lifted the back end of the garment onto his shoulders, in effect folding the cloak in half width-size (רש"י). His purpose in doing so was presumably to guard against the end of the cloak touching the ground and becoming soiled or ripped (see ערוך השלחן ad loc.). Since this is not the normal way the cloak is worn, the person is deemed to be carrying the garment rather than wearing it (see רש"י here and above, דף נ"ה, ד"ה חייב חטאת), and carrying from a private to a public domain is prohibited on שבת. [Since the cloak is not usually worn in this manner, the person cannot be said to be wearing the garment (see אורח חיים ס' ש"א ס"ק כ"ט, ל').]

בני אשכנז were מקפיד *not* to fold the טלית over their shoulders, but to wrap their bodies in it, to wear it like a blanket. The טלית is considered clothing, not just something resting on one's shoulders. The חזן would wear it the same way as חזנים wear it today in קהילות אשכנז. This is discussed at length by רבי אליעזר רוקח. The רוקח's opinion is as follows, a) one should have two ציציות in the front and two in the back, (Those who wished to follow his opinion, would wrap two ציציות back around their neck!) According to the ancient מנהג this was not done, as most people were not מקפיד. People by not folding the טליתות over their shoulders, might cause their ציציות to drag on the floor, this does not pose a halachic problem. (Those who wish to wear their טלית in a similar way to the ancient מנהג, and don't want to have the ציציות on the floor, should tuck in the bottom ציציות through their belt, in this way they fulfill all מנהגים.) The רוקח's opinion is quoted by the דרכי חיים ושלום (Munkaczer מנהגים Paragraph 35 of the footnotes). This was also the מנהג of many חסידים in the Ukraine and surrounding regions, including those of Chernobyl, Skver, Karlin-Stolin, and Belz.

As mentioned in שרשי מנהג אשכנז חלק א' according to מנהג אשכנז, a טלית גדול is neither only for davening, nor only for daytime use. Rather it is appropriate garment for communal functionaries (חזן / רב) performing certain functions, מפני כבוד הצבור, both during the day <u>and</u> at night. (For example: Droshos, Hespeidim, Weddings, and Kerias HaMegilloh)

"דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב 'כָּךְ הָיָה מִנְהָגוֹ שֶׁל רִבִּי יְהוּדָה בַּר אִלְּעַאי:
עֶרֶב שַׁבָּת ... וּמִתְעַטֵּף וְיוֹשֵׁב בְּסִדִינִין הַמְצוּיָיצִין וְדוֹמֶה לְמַלְאַךְ ד' צְבָאוֹת:'" (שבת כה:)

"אָמַר לֵיהּ רַב יוֹסֵף לְרַב יוֹסֵף בְּרֵיהּ דְּרַבָּה: 'אֲבוּךְ בְּמַאי זָהִיר טְפֵי?' אָמַר לֵיהּ 'בְּציצִית,
יוֹמָא חַד הֲוָה קָא סָלִיק בְּדַרְגָּא, אִיפְּסִיק לֵיהּ חוּטָא, וְלָא נָחִית וְאָתָה כַּמָּה דְּלָא רַמְיֵהּ:'" (שבת קיח:)

Tallis and Tefillin

טליתות stripes and the use of lines in clothes is an ancient Jewish style, found in archeological diggings from the time of בית שני. It may have originated from יוסף's כתנת פסים. There was no uniform standard in אשכנז for the color of the stripes, and in Worms, the בעל תפלה wore a colorful טלית. Nevertheless, in most places all the טליתות had black lines on white, so that one would not draw attention, since everyone had a similar garment for תפילה.

Before גזירות ק"ט, according to מנהג ריינוס, בחורים generally wore a טלית. (This practice was stopped most likely because of the poverty at that time, and the costliness).וסמכוה להך דכתיב 'גדילים תעשה לך' וסמיך ליה,נוהגין שגם נערים גדולים אין מתעטפין בציצית עד שנושאין אשה "בארץ מולדתי בריינוס כי יקח איש אשה'" (מהרי"ל הלכות נשואין) "In the land of my birth in the Rhine, the older youths were also accustomed not to wear wrap themselves in ציצית until they married, based on a דרשה of סמוכים - the פסוק of wearing ציצית appears just before taking a wife."

(The מהרי"ל added this בדרך דרוש. His דרשה could be an explanation for beginning to wear a טלית after marriage, but definitely not a halachic reason. The חות יאיר, חתם סופר and הרב שמשון רפאל הירש restored the original מנהג of בחורים wearing a טלית once the economic situation improved in Germany (and all of Western Europe). That is why in our days this מנהג is practiced by all of Western European Jewry.)

מנהג אשכנז is a) to pull the טלית over one's head and back (on the head up to the eyes), b) take the right side of the טלית and throw it over the left shoulder (or according to a later מנהג to take the left side and throw it over the right shoulder), in such a way that the chin (and also mouth and nose) are covered. The טלית should be worn during תפילה, by cover one's sides like a blanket and not just resting on one's head and shoulders. [see pg. LX]

The מגן אברהם (ס' ח, סי' ד) derives from the גמרא in מסכת קדושין (דף כט) a) that an unmarried young man *should not* cover his head with a טלית, and from (דף ח) of the same מסכת, b) that one who is not a תלמיד חכם should not cover his head, even if he is married. It is quite surprising that those following מנהג פולין, do not follow the latter ruling of the מגן אברהם, although they do follow the former. In אשכנז this מגן אברהם wasn't followed (they had a different interpretation of the גמרא), for example in the ישיבת חתם סופר, unmarried young men covered their heads with a טלית. Today, in most synagogues which follow מנהגי אשכנז, unmarried young men wear a hat, as opposed to putting a טלית over their heads. The מנהג of a married adult men wearing a hat rather than wearing a טלית over the head, was not started by רבני אשכנז, and on the contrary - the רבנים themselves retained the old מנהג.

The שלחן ערוך in הלכות תפילין ס' ז states, "יברך 'לְהָנִיחַ' ב**קמץ** תחת הה"א ולא ב**פתח** ו**בדגש**". There must have been a difference in ספרדי pronunciation between a קמץ and a פתח. Whether the pronunciation changed over the centuries is surely a major issue. ר' יעקב עמדין was very opposed to ספרדי pronunciation for this reason. His well-known statement was, '**על כן שמח לבי ואודה ה' בכל לבי שעשאני יהודי אשכנזי בְּנִיבִי**' (therefore, my heart is glad, and I praise God with all my heart, that he made me an Ashkenazic Jew in my pronunciation)".

The שלחן עורך rules that the **תפילין של ראש** should be put on immediately after the **תפילין של יד**, *before* one wraps the רצועה around the arm. According to the משנה ברורה and מנהג אשכנז, the wrapping around the hand is not מעיקר הדין. The אריז"ל states one should wrap the רצועה around the hand as well, because this is part of the מצוה, but *not* around the finger(s) until after the **תפילין של ראש** are put on. According to the מקובלים the רצועה should likewise be wrapped around the finger(s). There is no need to wind the רצועה around the middle finger(s) and no set אשכנז procedure. It eventually crept into אשכנז as well, each person acting according to their family מנהג.

שרשי מנהגי אשכנז

טלית וכובע על הראש בשעת התפילה

טלית על הראש

בעת התפילה יש המכסים את ראשם הטלית, ויש שחובשים כובע לראשם אך ללא כיסוי טלית. מנין נובעים שני מנהגים אלה?

בגרמניה בימי הביניים נהוג היה לכסות את הראש בטלית של מצוה בכל תפילה שבה היו מתעטפים בטלית. כך עולה מדברי רבי יהודה החסיד בעל 'ספר חסידים' (-ד' תתקע"ז) : "היושב מעוטף בטלית בשחרית, ישים הטלית לפני עיניו, כדי שלא יסתכל אנה ואנה".[1] שימת הטלית נעל העינים אפשרית כאשר הטלית מכסה את הראש. אין זה הגיוני לדרוש מהמתפלל לכרוך את העינים בטלית בלא כיסוי הראש.

עובדה זו ברורה עוד יותר בדברי חכם איטלקי רבי יהודה יעלה ב"ר בנימין הרופא למשפחת הענוים הריבב"ן (-ה' כ'-) רבו ובן דודו של בעל 'שבלי לקט': "ולי נראה **להוריד הטלית על פניו טפח**, שלא יסתכל הנה והנה, אלא יתכוין בתפלה".[2] עצה זו לא נאמרה לחכמים או לשליחי ציבור, אלא לכל אחד שרוצה לכוין בתפילתו.[3] והיא ניתנה ללא ספק לכלל המתפללים שטלית היתה מכסה את ראשם.

בחיבור נוסף מאותה תקופה, שמוצאו מחבל הריין בגרמניה, 'ספר מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג', נמצאת עדות מפורשת לכיסוי הראש בטלית: "ביש מקומות נהגו החתנים הבחורים להתחיל עיטוף **ראשן** בטלית בחתונתם".[4] לאחר חתונתם ודאי שהיו מכסים ראשם בטלית, אם כי לא ברור לנו אם בני מקומות אלה בעצם היו מתעטפים בטלית לפני חתונתם ומעת חתונתם כיסו את גם הראש, או שמא כל ההתעטפות בטלית של בני מקומות אלה החלה רק אחר הנישואין.

בידינו ציור מתוך מחזור משלהי ימי הביניים, בו רק הש"ץ עוטף ראשו בטלית ולא שני המתפללים מתוך הציבור. אולם לפי צבע הלבוש של שני המתפללים הנוספים בציור המקורי, אדום וחום בהיר, נראה שאין הם מעוטפים מטלית כלל, אלא בלבוש אחר, רק הש"ץ מעוטף בטלית בצבע לבן, ומדובר איפוא בתפילה מנחה או ערבית בה אין הציבור מתעטף בטלית, מלבד הש"ץ.

תלמיד של רבי ישראל איסרלין בעל 'תרומת הדשן' (ק"ן-ר"ד) העיד עליו כי היה "מניח הטלית **על ראשו** כל זמן שהתפילין בראשו, **וכן עשו רוב בני אושטריך**".[5] לא היה זה איפוא רק מנהג הרבנים אלא של רוב הציבור באוסטריה.

בתקופה מאוחרת יותר עדיין המשיכו בקהילות גרמניה לכסות את הראש בטלית, והזכיר זאת רבי יוסף יוזפא שמש בעל 'מנהגים דק"ק וורמיישא' (שס"ד-תל"ח) בכתבו שהש"ץ "משים טלית של קהל על ראשו".[6]

לא רק הש"ץ אלא גם שאר המתפללים היו מכסים ראשם בטלית מעל המצנפת. זו היתה התרשמותו של המלומד הגרמניה יעקב יוהאן שודט בקהילת פראנקפורט כפי שעולה מתיאורו בשנת תע"ד: "ליהודי... בבית הכנסת ... על **ראשו** יש לו את הטלית".[7]

טלית מעל הכובע

כאן אנו מגיעים לנקודה חשובה נוספת. נפוץ מאוד המנהג, לפחות מאז שלהי ימי הבינים, להניח את הטלית מעל הכובע שעל הראש. כך מתברר מתגובתו של בעל 'תרומת הדשן' הנ"ל על טלית בנו: "זכורנו כשבנו שלום ז"ל יורד לפני התיבה להתפלל, כשנופל טליתו מעל ראשו לאחוריו על עורפו, ואמר לי להגביה הטלית על ראשו, **אף על פי דהוה מטרון על ראשו שקורין קפא**".[8]

רבי שמעון עקיבה בער ב"ר יוסף הענוכש, ממגורשי ווינה בשנת ת"ל ששימש ברבנות בכמה עיירות בדרום גרמניה, הזהיר את המתפללים מפני עשיית אוהל בשבת, כאשר הכובע שמתחת לטלית הוא רחב תיתורה: "צריך להתעטף הטלית כמו טפח למעלה מראשו **על המצנפת**, כדי שגם יכסה התפילין. אבל בשבת אסור לכסות הטלית על המצנפת טפח למעלה מראש, משום אהל".[9]

בתחריטים מהמאה ה-18 של בתי כנסת בגרמניה, עדיין נראים רוב המתפללים כשטליתות על ראשיהם מעל כובעיהם. הכהנים בבית המקדש חבשו 'פארי מגבעות' בשעת עבודתם, כך גם במקדש מעט, בבתי כנסיות חבשו המתפללים כובעים. הפוסקים עודדו את חבישת הכובעים, בנימוק שהם תורמים למורא שכינה. רבי מרדכי יפה

---

1. ספר חסידים, כת"י פארמא, סי' תתתשפ"ד.
2. דבריו הובאו ב'פסקי אור זרוע' לרבינו חיים ב"ר יצחק מווינא, ח"ב, ברוקלין תשנ"ז, עמ' תמט הע' 22.
3. עי' מהר"ל, באר הגולה, באר ד', רבינו החת"ם, תורת משה השלם, דברים, ירושלים תשנ"ב, עמ' קסה.
4. ספר מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג, נו יארק תפרח"י, עמ' 83.
5. לקט יושר, ח"א, עמ' 13.
6. ספר מנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש, ח"א, ירושלים תשנ"ח, עמ' נו.
7. J. J. Schudt - E. Frisch, Von der Frankfurter Juden Vergangenheit, Berlin 1934 ,p. 50
8. לקט יושר, או"ח, עמ' 20.
9. מהדורא בתרא של עבודת הבורא, זולצבאך תס"ז, דף לט ע"א.

בעל ה'לבוש' (ר"ץ שע"ב). "בבית הכנסת... בראש מגולה לא יכנס אפילו במקום שנוהגים ללכת כן לפני השרים שזהו דרך קלות ראש מאד, כאלו אין לו מורא שכינה שעליו, וכשיש לו **כובע** בראשו יש לו אימה וכובד ראש לפני יתברך".[10] הוא ציין 'כובע' ולא 'כיסוי ראש' בעלמא, מחמת אותה סיבה שהצביע עליה רבי אברהם דאנציג בעל 'חיי אדם' (תק"ח-תקפ"א): "ישים כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב ולא בכובע הקטן שתחת הכובע".[11]

נימוק זה לחבישת הכובע השמיע גם רבי ישראל מאיר הכהן בעל 'משנה ברורה' (תקצ"ח-תרצ"ג): "צריך להשים בעת התפלה כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב, ולא בכובע הקטן שתחת הכובע, כי אין דרך לעמוד כן לפני אנשים חשובים".[12]

הסרת הטלית מהראש

בסוף המאה ה-17 החלה מגמה של אי-הקפדה על כיסוי הראש בטלית אצל החזנים. רבה של קהילת וורמיישא רבי יאיר חיים בכרך בעל 'חות יאיר' (שצ"ח-תס"ב), ראה זאת כרפיון והוכיח את החזנים שלא כיסו ראשם בטלית: "ש"ץ... נכון שיכסה ראשו בטלית... ויהיו דברי אלה נגד המשחיתים שמטילים העטרה של טלית אחר גיום כל התפילה, ואין זה רק קלות ראש", וזהו "מוסר לחזנים שמשליכים הטלית אחר גיוום".[13] עוד התאונן על מה ש"בכפרים ועיירות קטנות, אף בעלי יכולת ירע עינם מליקח מצנפת וטלית של מצוה, ואפילו אותם שיש להם ומונחים לפניהם, מתעצלים מלבושם ולהם לטורח, אוי להם מיום הדין".[14] עדות על רפיון בכל עניני עיטוף טלית.

במשך הזמן הקפידו רק המדקדקים על כיסוי הראש בטלית, עד שנחשב להנהגה בלעדית של תלמידי חכמים, שהתחמקו ממנו בעלי בתים רגילים. בדרשה בפראנקפורט בשנת תקס"ו, הוכיח רבי צבי הירש הלוי הורוביץ אב"ד פפד"מ, את הזלזול של המון העם בעיטוף הראש בטלית: "דרך היצר הרע לעשות הבעלי בתים בבית הכנסת לעם הארץ, שלא להאריך בתפילה, גם **שלא להתעטף הטלית על ראשו**, כדרך שמתנהג התלמיד חכם, ומסיתו למנוע מדברים כאלה, שלא יאמרו עליו הבריות: לא עם הארץ חסיד".[15]

המנהג הישן, לחבוש כובע ומעליו לעטוף הטלית - נשתקע, מפני השתנות צורת הכובעים. בקוים כלליים ניתן לומר כי נתפצלו בדורות האחרונים בני מרכז אירופה ומערבה מבני מזרח אירופה, שאלו הקפידו על חבישת כובע בשעת התפלה בלא טלית על הראש, ואלו על עיטוף הטלית מעל הראש בלא חבישת כובע. אמנם נמצאו אף בערי ליטא יהודים רבים שלא כיסו את ראשם בטלית, ובעיר ידועה כמו בריסק רק שליח הציבור היה מכסה ראשו בטלית.[16]

מאידך במרכז אירופה יש שהטיפו לכיסוי הראש בטלית והסרת הכובע, כמו רבי שמואל עהרנפלד אב"ד מאטרסדורף בעל 'חתן סופר' (תקצ"ה-תרמ"ג), שהעלה חשש, שהכובעים חדישים שבימיו דוחקים את התפילין לכיוון המצח, ולכן היתה נטייתו לעודד את הסרת הכובע לגמרי: "הנה במדינתינו [אוסטרו-הונגריה] יראים ושלמים מונעים מלתת טלית על ראשם, שלא להתלבש במנא דתלמיד חכם, אבל בכל מדינות... משימים הטלית על ראשם ומסירים הכובע העב, כדי לקיים מצות תפילין בשלימות, ואשרי להם, וכן יעשו יראי ה', ולא יבושו מפני המלעיגים".[17]

ברוב המקומות באירופה המערבית בתקופת המאוחרת רק הרבנים כיסו ראשם בטלית, וכאשר הופיע מאן-דהו שלא היה ידוע כרב וראשו מעוטף בטלית, היו מעירים לו על חוסר הנימוס שבדבר. הדבר היות גם קרקע פוריה לפריחת חידודים ושנינות. מסופר כי צעיר אחד נראה בבית הכנסת של ווירצבורג מתפלל וראשו עטוף כולו טלית. פנה אליו הרב גדליהו טאכאור ואמר לו: "בחור. אתה כתלמיד חכם יודע היטב שאסור לעם הארץ להתפאר באופן כזה".[18]

פרופסור אולריך גרהארדט, מלומד גרמני שבין השנים תרס"ב-תרצ"ג חקר בדקדקנות את מנהגי ישראל בכל ארצות תבל, ציין בעינן זה: "בארצות המזרח נוח למשוך את הטלית מעל כיסוי הראש [הטורבאן]. לעטוף את הטלית מעל כובע אירופאי, התבטל כמעט בכל אתר ואתר, ומנהג זה קיים עוד רק **אצל מעטים בקהילות דרום גרמניה**".[19] עוד סיפר כי מצא בבית הכנסת אחד בקראקא יהודי שהתפלל בשבת לפני התיבה עם הטלית מעל השטריימל.[20]

כיום יחידים מזקני בני עדות המזרח עדיין חובשים כובע ומעליו כיסוי הטלית.

---

10. לבוש התכלת, סי' קנ"א סעיף ו'.
11. חיי אדם כלל כ"ב סעי' ח'.
12. משנה ברורה, סימן צ"א ס"ס י"ב.
13. מקור חיים, סי' נ"ג סעיף א'.
14. שם, סי' קנ"א סעיף א'.
15. רצ"ה הורוויץ, לחמי תודה, אופיבאך תקע"ו, דף ז טור ד.
16. מפי הג"ר אהרן לייב שטיינמאן שליט"א, יליד בעיר בריסק.
17. קונטרס 'אזהרות בענין קדושת תפילין', בסוף תולדות המחבר בשו"ת חתן סופר.
18. ישעיהו וולפסברג-אביעד, דברים של עצמי, ספר אביעד, י-ם תשמ"ו, מע' נד.
19. U. Gerhardt, Jüdisches Leben im Jüdischen Ritual, Heidelberg 1980. p. 48
20. שם, עמ' 180.

שרשי מנהגי אשכנז

מנהגי ספרד COMMONLY PRACTICED BY אשכנזים

1) **מודה אני** - ר' משה בן מכיר, who lived in צפת with the אריז"ל.
2) **תהלים at meals before ברכת המזון** - ר' משה בן מכיר.
3) **קבלת שבת**
4) **תיקון ליל שבועות והושענא רבה**
5) **קדיש דרבנן** by the אבודרהם and the רמב"ם.

מנהגי אשכנז COMMONLY PRACTICED BY ספרדים

1) **Answering ברוך הוא וברוך שמו** upon hearing ברכות, from the חסידי אשכנז, promoted by the רא"ש.
2) **Saying מוצאי שבת on ויתן לך**.
3) **תשליך** first mentioned in the מהרי"ל.
4) **ערב יום כיפור on כפרות**. Although the מחבר opposed it, other ספרדי גדולים accepted it.
5) Moroccan ספרדים have more מנהגי אשכנז, due to the influence of the רא"ש.

מנהגים SHARED BY בני אשכנז AND ספרדים

1) **Boys wear טליתות**. If you see a בחור with a טלית, is either a ספרדי or בן אשכנז.
2) **The חופה at a חתונה**. The original חופה, which was widely prevalent in ancient days, was a טלית (meaning a טלית draped over the חתן and כלה). As per the ancient expression חוֹפָה אוֹתָהּ בְּטַלִּיתוֹ. חוֹפָה means to cover. ספרדים and בני אשכנז practice this ancient מנהג.
3) **תפילין with small בתים**. Both בני אשכנז and ספרדים had small תפילין.
4) **Reading הפטרות from a ספר אפטרתא** (a collection of הפטרות written בקדושה on a קלף).

יום טוב של גליות על פי הרב שמשון רפאל הירש

הרב הירש קובע את הדברים הבאים: "רק המוח הבורה והמוגבל הגסות ימצא סיבה לשמחת העובדה שאיננו זקוקים עוד לספק בנוגע לתאריך הנכון לתחילת כל חודש. בגלל זה הוודאות הנוכחית שלנו היא תוצאה של העובדה העגומה, שגולה מארצנו ומפוזרת ברחבי העולם, אין לנו עוד את אותו גוף נציגים שהורכב כראוי שיהיה לו הסמכות להכריז כקדושה לכולנו את ההתחלה. של כל חודש על בסיס התצפית שלהם על כל ראש חודש. לפיכך ראשי החדשים והמועדים שלנו היו מאבדים את אופיים הבסיסי של 'עונות שנקבעו' מכוחם בלבד הם יכולים להתקדש באמת כ"שלנו" ראשי חדשים ועונותינו המיועדות לשיתוף עם אלוהים, אלמלא הגמל. הפעולה שביצעה הלל הקטן. חכם גדול זה קבע מראש את התיקון הקבוע של ראשית חודשינו במשך כל ימי פיזורנו עד לאותה תקופה שבה נתאחד שוב על אדמתנו. אך עצם העובדה שראשית חודשינו ולכן מועדים שלנו תוקנו מראש על בסיס מחזור לוח שנה ללא שינוי מהווה סכנה ממשית. כי באופן הזה החודשים שלנו ומועדים יאבדו את האופי הבסיסי שלהם בעונה 'שמונתה באופן חופשי' בין אלוהים לעמו, אלמלא היה מצורף ליום השני לכל יום טוב. . . לפיכך, נכון לחלוטין שעבור ישראל בגלות, רק קיום יום שני יבטיח את אופיו המקודש והיהודי באמת של היום הראשון המקורי." (שמות יב:ב)

וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב: (עובדיה א:כ)
And this first exile of the ten tribes of Israel [רש"ל] who dwell from Germany [כנענים - אבן עזרא] / [Holland], even unto France [צרפת - רש"י, אבן עזרא, רד"ק, אברבנאל, דעת סופרים] / England [צרפת - אברבנאל] and the captivity of the Jews of Jerusalem in Spain [ספרד - תרגום יונתן] shall possess the cities of the South.

הרב המבורגר stated that many of the מנהגים mentioned here, were correct at certain times, and were eventually changed both by מנהג ריינוס and מנהג אוסטרייך.

מנהגי רינוס מנהגי אוסטרייך - הנה כשם שהיום יש חילוקים במנהגים ודינים נהרא נהרא ופשטי' בין בני אשכנז ובני ספרד כידוע. הנה כן הי' מלפנים בשנים קדמונים בשנות ה' אלפים עד אחרי חבורי ש"ע ורמ"א חילוקים בדינים ומנהגים בין אותם היושבים על נהר רינוס ואגפ' בין בני היושבים במדינת אושטרייך, אשר אף כי אשטרייך היא ג"כ במדינות אשכנז, מ"מ מחולקים היו במנהגים ולא עוד אלא דבמדינות בני רינוס גופא היו חילוקים בין בני גליל עליון ובני גליל התחתון, וגליל התחתון, הי' התחלתו מעיר קובלינצא והלאה, וכן כל מדינת געלרן קולינא וראנקען ובנותיהן, (וכמו שמבואר מתשובת מהר"א ותה"ד כתבים סי' קלב עיי"ש) שנחשבים לגליל התחתון ובתה"ד סי' סג דגליל התחתון מעולם היו בהם אנשי שם קבוצת תלמידי חכמים שונאי בצע ע"כ לא הי' כח לשום קהלות אחרות אף קהלות שו"מ להכריה לבוא לדון דינים לפניהם וכו' עיין שם, מיהו במהרי"ל דבני גליל העליון היו מחזיקים עצמם מיוחסים יותר מבני גליל התחתון וכו' עיי"ש שהיינו ערי שו"מ ועוד במהרי"ל סימן י' דבגליל העליון תופסים מנהגי מהר"מ מרוטנבורג וכו' עיי"ש ובתשו' מהרי"ו סי' סו דבני רעגנשבורג גרורים בכל מנהגיהן אחרי בני אוסטרייך וכן בתשובתו שהובא בתה"ד כתבים סי' קלב, ובמהרי"ל הלכות או"ה דבקצת דינים נוהגים במגנצא כמו בני אוסטרייך עיי"ש.

ולא עוד אלא דגם בספרים יש חילוק בין מדינות אילו, והוא בספר המרדכי בו נראה חילוק זה, כי יד מרדכי דבני ריינוס וכן מרדכי דבני אושטרייך כי הרבה פסקים ודינים שמובאים מגדולי יושבי רינוס ישנו בספר רב מרדכי זה מה שאין בחבירו וכן חילופו, וכמו שהארכתי בכ"ז ערך ספר מרדכי באות מם.

והי' להם בימים קדמונים ספר אחד שמו ספר מנהגי רינוס, שהובא גם בספר מהרי"ל הי' חנוכה, וספר מנהגי מהרא"ק שהיינו מהר"ר אברהם קלויזנר, היינו כולל רק מנהגי בני אשטרייך, וכו' ע"כ. ובתה"ד סי' י' דמנהגים של מהרא"ק הן קב ונקי, וכן מנהגי ר"א טירנא הן מנהגי אושטרייך וביהם עיי"ש, וכמו שכתוב שם בראש הספר בהדיא.

וכל מה שכתבתי יראה הרואה כן בספרי חכמי אשכנז רבותינו משנים הללו בספרי מהרי"ל מהרי"ו, הגש"ד, תה"ד, מהר"י ברונא, מהר"מ מונצי, מהר"י מינצי, וכמו שנראה ג"כ בהדיא מלשונות המועתקים פה ג"כ להלן.

והנה ארשום פה קצת חילוקים שישנם בין בני רינוס ובין בני אוסטרייך, כפי שנמצאו בספרים קצת זכר מזה.

א) בני רינוס היו מדברים הברת החת כמו הא, ולא כן בני אושטרייך, (מהרי"ל בסופו) (ובאמת חילוק זה היה גם בארצות ישמעאל כי היהודים אשר בעיר קושטגינא רבתי וסביבותיה היו מדברים הברת החית כמו הא, משא"כ בשאר מדינות שם, וכמו שמבואר בגט פשוט סי' קכט עי"ש, וכן בזמנינו יש חילוק כן בכמה מדינות כמו היהודים שבארץ הגר אונגאריא, בקצת מחוזות כן, וכידוע, ואכמ"ל בזה).

ב) בהנחת תפילין בני אושטרייך מניחין מעברתא לצד היד בני רינוס מניחין מעברתא לצד הגוף, (מהרי"ל סי' ל תה"ד סי' מט).

ג) בני אוסטרייך רוב מנהגיהם בפסקים ודינים על דעת בעל אור זרוע שהי' רב בוויען ובעל או"ז דרכו בב"מ למשוך אחרי (מהרי"ל סי' עב) רש"י, עיי' בערכו בפנים, ועיי' ערך מהרי"ל דבני ריינוס רוב מנהגיהם עפ"י מהרי"ל יעו"ש.

ד) בני אוסטרייך נוהגין בהנחת תפילין שכורכין הרצועה פ"א על התיתורא בזרוע כדי להדקה בחוזק וכו'.

ה) בני רינוס נוהגין שהנערים מתעתפים בציצית אף קודם שנושאים אשה, ובשאר ארצות מיום שנעשה בר מצוה. (שם)

ו) בני אושטרייך נוהגים שפרשת שירת הים ועשרת הדברות בשבתות שחלים בהם, וכן ביו"ט כשמגיע הש"ץ לקרות אותם פרשיות, אינו קורא הש"צ אלא מתחיל וקוראים הקהל אח"כ כן כולו מחומשים שבידם והש"ץ מסיים בס"ת רק פסוק האחרון בקול רם, ולא כן מנהגי רינוס. (תה"ד סי' כד)

ז) בני אוסטרייך נהגו לעלות בקריאת ס"ת בשני שמות כשנשתנה שמו ולא כן ברינוס, וכן מנהגם בגט. (תה"ד סי' רלד)

ח) בני אוסטרייך בתפילות שבת אומרים יום מנוח הזה, ובני רינוס יום שבת הזה (שם)

ט) נגוני התפילות בימים נוראים הי' באוסטרייך משונה ממנהגי רינוס, וכן פיוטים, היו להם משונים זה מזה. (שם)

י) מנהגי רינוס בשבת בראשית אומר בנשמת

כשמגיע הש"ץ עד מי ידמה לך עומד הש"ץ לפני התיבה ואומר הפיוט מי אדר והוד וכו' ב' חרוזות הראשונות ואחרונות עיי"ש. (שם)

יא) בני רינוס נוהגין כשיש חתן בביהכנ"ס והוא יום ב' - ה' שאומרים בו תחנון שיוצא החתן מבהכנ"ס בשעת אמירת רצה כדי שיאמרו הקהל תחנון, ואין כן מנהג אוסטרייך. (תה"ד כתבים פ')

יב) מנהג אוסטרייך בשבת כשיש חתן בבית הכנסת דהיו נוהגין בהפטורה להפטיר הפטורת אותו הראוי אז, ואח"כ לדלג מנביא לנביא ולהפטיר גם הפטורת חתן, משא"כ בשארי מדינות. (שם סי' צד)

יג) בני רינוס מתחילים להדליק נר חנוכה לצד שמאלו בני אוסטרייך לצד ימין. (תה"ד סי' קו)

יד) מנהגי רינוס דבימות החמה בכל שבת אוכלין סעודה שלישית קודם תפילת המנחה משא"כ בני אוסטרייך.

טו) בני רינוס נוהגין לאכול בימות החמה בסעודה שלישית בשבת לאכול ביצים מבושלים קשים עם פיטרליין בחומץ. (שם)

טז) בני רינוס נהגו שמים שלנו שאבו יהודים ולא נכרים ובשאר מדינות לא נזהרו בכך. (ה' שם במהרי"ל)

יז) בני רינוס נהגו היתר בכרכום בפסח, ובני אוסטרייך נהגו בו איסור אך מהרי"ל הנהיג ג"כ איסורא בו. (שם)

יח) בני רינוס מברכים הטוב והמטיב על כל יינות ובני אוסטרייך רק על יינות מופלגים לשבח. (תה"ד סי' רלד)

יט) ברינוס אומרים בפדיון הבן שהשמחה במעונו, ובאוסטרייך אין אומרים. (תה"ד סי' רסח)

כ) בני רינוס נוהגים שבשבת שחל בו ט"ב להכריז בבהכנ"ס דברים שבצנעא נוהג ולא כן בשאר ארצות. (אגור)

כא) בני ריינוס אין עושין מזוזה בכל חדרים כמו בבית החורף שהנשים מתקשטות בו וכיוצא. משא"כ באושטרייך בכל החדרים קבעו מזוזות. (שם ותשו' מהרי"ל)

כב) באוסטרייך נוהגין שבפורים מתפללין מנחה גדולה, ואחר חצות אוכלין סעודת פורים עד שנמשך ללילה וכו' (שם)

כג) ברינוס נוהגין שאין מברכין שבע ברכות בחתונה רק בליל שבת ומחרתו בשחרית דאין לנו פנים חדשות. ובסעודת שלישית רק ב' ברכות שמחה במעונו ואשר ברא וכו' ע"כ. (שם)

כד) בני רינוס מפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה, ובני אוסטרייך יום א'. (לקט יושר)

כה) ברינוס מכה השמש בפטיש בביהכנ"ס א-ב-ג ובאוסטרייך בדרך אלף-בית, אלף-שני הכאות ואח"כ מכה אחת. (שם)

כו) ברינוס מתירין בשבת חזון לעשות שפינהולץ או פארשפיעל לחתן משא"כ באוסטרייך. (שם)

כז) ברינוס מברכין ברכת אלקי נשמה קודם ברכת התורה ובאוסטרייך אחר ברכת התורה. (שם)

כח) בליל יוה"כ בכל נדרי ברינוס לובשין טלית אבל לא באוסטרייך. (שם)

כט) ברינוס בערב יוה"כ נותנין דמי שוויים של הכפרות לעניים, ובאוסטרייך נותנין העופות עצמם לעניים. (שם)

ל) ברינוס מדליקין נר חנוכה בין מזרח למערב בבית הכנסת, משא"כ באוסטרייך בצפון לדרום. (שם)

לא) ברינוס מדליקין בנר חנוכה שהוא לצד שמאל, ובאוסטרייך לצד ימין.

לב) ברינוס אין מקדשים לבנה קודם יום הכפורים, אבל באוסטרייך מקדשים קודם.

לג) בעסטרייך נוהגים לזרוק מפי המוהל יין המציצה בחול כמו שעושים עם הערלה וברינוס אל היין שניטל ממנו רק שנוהגין לתת כוס יין המציצה תחת ארון הקודש בבית הכנסת. (שם)

לד) ברינוס אין אוכלים עוף שקורין טרפא ובעסטרייך אוכלים. (מהרי"ל סי' צו)

לה) בעסטרייך נוהגים בדין נותן טעם לפגם רק בלילה אחת ולא דוקא במעת לעת, כדעת הפוסקים שס"ל כן. (מהרי"ל מד)

לו) ברינוס נהגו לאכול חלב שעל פנצין היינו חלב הדבוק לכרס תחת הפריסה כשיטת רבינו אפרים, ובאסטרייך אוסרים כפסקו של ר' יואל.

לז) בעסטרייך מכשירים בועה במים זכים בשפולי ריאה בלא היקף בשר וברינוס אוסרים.

לח) ברינוס מכניסים חתן וכלה לחופה בשחרית תחת כיפה קודם תפילת יוצר, וזה חשוב כיפה שלהם, ולא כן באוסטרייך.

לט) בעסטרייך נוהגים הנשים שלא למנות ז' נקיים רק אחר ז' ימים מיום תחילת ראיתה. (תה"ד סי' רמה)

מ) דם שנמצא בביצה ברינוס אוסרין כל הביצה ובערסטרייך מסיר הדם ושאר מותר. (ה' או"ח מהרי"ל)

מא) ברינוס בלבנין קדירות של חרס להשתמש בהם אחר הפסח ובעסטרייך רוחצין במים חמים.

מב) ברינוס אוסרין כרוב שלוק בידי גוים שקורים זויער קרויט משום בשולי גוים ולא כן בעסטרייך.

מג) ברינוס כשאחד יוצא מבית אסורים חבריו שופכין מים על פניו ואומרים לו ברוך מתיר אסורים, אבל בעסטרייך אינם נוהגים כן.

מד) בעסטרייך נוהגים איסור בצרת מומרת וברינוס נוהגים היתר. (תה"ד סי' ריט)

מה) בעסטרייך מזכים גט למומרת ואח"כ נושא אחרת וברינוס לא קפדו. (שם סי' רנו)

מו) בכתובת הנשים יש חילוקים בין ריינוס לשארי מדינות בשיעורי מעות, וע' בזה באורך תה"ד סי' רלב-רכט ומהרי"ו והדברים ארוכים.

מז) ברינוס כותבים בגט, וכל שום וחניכא אבל לא בעסטרייך. (שם סי' קמב)

מח) בריינוס נוהגים באבלות ר"ל בעטיפת הראש כל למד יום בעטוף מטרון רק דרך צוארו משא"כ בעסטרייך.

מט) ברינוס מלווים האבל לביתו בשבת שבתוך ז' ימים, ובעסטרייך רק יושבים בחצר בית הכנסת.

נ) בעסטרייך נוהגין לומר במושבות של אבל ויהי נועם, ולא כן ברינוס. (מהרי"ל שם)

נא) ברינוס נוהגים איסור גלוח לאבל רק שיעור גערה י"ג שבועות ובאוסטרייך כל שנים עשר חודש. (שם מהרי"ל)

נב) בשר ששהה ג' ימים ברינוס אין מבשלין אחר צליה. (וכוח מים חיים כלל ד')

נג) בני רינוס נוהגין להחמיר בדין הגעלת דפוסי גבינה.

נד) בני רינוס נמשכים אחר ראבי"ה ומרדכי ואו"ה שהיה ממדינתם, ובאסטרייך נמשכין אחר פוסקים אחרים ממדינתם וכן מהרא"י בספר מנהגיו. (שם)

נה) בעסטרייך פוטרים ממס מלכות תלמיד חכם עשיר דוקא אם הוא תופס ישיבה, וברינוס אין פוטרין כלל. (תה"ד סי' שמב)

נו) בכל תשלומי מסים והערכות היה לרינוס מנהגים שונים, שא"א לפטרם בקיצור פה, מעסטרייך. (שם)

נז) תקנת הקהלות בחלוקת הנדוניא בשומרת יבם בינה ובין היבם, שתקנו חכמי שו"מ נתפשטה בעסטרייך, ועיי' בזה מהרי"ו סי' סו, דרעגנשבורג גריר אחר בני אוסרייך בזה..

ואשרום עוד קצת חלוקים במנהגים בין בני גליל עליון לבני גליל תחתון כפי שהובא בספרים.

בגליל עליון נהגו לכתוב מקום לידה וצורה בגט. (שם ה' גט)

בגליל עליון נהגו לגבות שכר שדכנות מיד אחר שהושם הקנס משא"כ בעסטרייך.

בגליל עליון היו מחזיקים עצמם למיוחסים, לכן נהגו לכתוב בכתובה שש מאות, משא"כ גליל תחתון רק מאתים.

בגליל עליון לשונם ברחב שפתים, ובגליל התחתון לישנא קלילא ונפק"מ גבי גט בשמות אנשים ונשים, כמו שם רייצא בגליל עליון היו אומרים בצירי היינו רייצכא ובגליל התחתון כעין חיריק ריצכא. (מהרמ"מ סי' ואו)

ואיתא במרדכי יבמות בני מגנצא נוהגין איסור בבועה בשפולי ומחובר לקרקע ביו"ט שני לערב עד כדי שיעשו, ואוסרין ריחא מלתא ובגרמיזא מתירין וכשבאים בני מגנצא לגרמישא צריכים להודיע להם וכו' עיי"ש.

וכ' בתשו' רבינו הריב"ש סי' שעה, דרבותינו הצרפתים ואשכנזים הם מקילים בשאלות עגונא דאתתא אבל הגאונים ורבני ספרד מחמירים וכו' עיי"ש.

הכלל הכוונה על רבותינו הקדמונים אבל באחרונים הנה כבר יש להם השלחן ערוך עם נושאי כלים ליסוד ואעפ"כ יש נוטים להקל ויש להחמיר הכל כפי חסידותם וכפי שורשם ואכמ"ל בזה.

(מנהג ריינוס which is cited as the source for donning a טלית, 'אף קודם שנושאים אשה', meaning prior to marriage. It could be a טעות סופרים, because it does not fit with the structure of the sentence. It maybe that the author was referring to the מנהג offered by the מהרי"ל, that one begins wearing a only when one is married.
The מנהג of singing מי אדר והוד is brought as מנהג ריינוס, though not done today.
In מנהג אוסטרייך they consider a utensil to be נותן טעם לפגם after night has passed, not after twelve hours in the daytime.)

מנהגי ספירת העמר

אָמְרוּ, שְׁנֵים עָשָׂר אֶלֶף זוּגִים תַּלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבִּי עֲקִיבָא, מִגְּבַת עַד אַנְטִיפַּרְס, וְכוּלָּן מֵתוּ בְּפֶרֶק אֶחָד, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נָהֲגוּ כָּבוֹד זֶה לָזֶה, וְהָיָה הָעוֹלָם שָׁמֵם, עַד שֶׁבָּא רַבִּי עֲקִיבָא אֵצֶל רַבּוֹתֵינוּ שֶׁבַּדָּרוֹם וּשְׁנָאָהּ לָהֶם, רַבִּי מֵאִיר וּרְבִי יְהוּדָה וּרְבִי יוֹסֵי וּרְבִי שִׁמְעוֹן וּרְבִי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ, וְהֵם הֵם הָעֲמִידוּ תּוֹרָה אוֹתָהּ שָׁעָה. תָּנָא, כּוּלָּם מֵתוּ מִפֶּסַח וְעַד הָעֲצֶרֶת. (גמ' יבמות סב:)

Some of the reasons for the מנהגי ספירה are the following: 1) the תלמידי רבי עקיבא died during this time period, because the did not respect each other, 2) the עמר could no longer be brought to the בית המקדש, 3) the massacres by Crusades, especially for German Jews, which took place at this time of year.

This is a brief summary of the different customs,
as to which days between **פסח** and **שבועות** have the **עמר** period restrictions.

A- The אריז"ל, as per the שערי תשובה 493:8, who is quoted by ר' שמעון אידער, "Halachos of פסח" vol II, pp 330-331. It's also mentioned by ר' בלומנקרנס, "The Laws of פסח - A Digest", 5753/1993 edition, pp 17-2, 17-3, as custom 4a. - The מהרי"ל personally followed this practice, no haircuts from פסח until ערב שבועות including ל"ג בעמר.

(All of these use the phrase "עד ערב שבועות" implying that one may get a haircut ערב שבועות during the day. They make no mention of not having to observe ל"ג בעמר.)

B- Same as A, but ends the morning of the first day of the שלשת ימי הגבלה.

C- רמ"א 493:2, as per משנה ברורה 493:6 and ביעור הלכה "יש נוהגים". In the ב"ה, it is the second custom listed under the first opinion. It's mentioned in the אגרות משה (2nd custom) and ר' שמעון אידער (ibid; B), quoting this רמ"א, ר' בלומנקרנס (ibid; custom 1) and ר' אהרן פעלדער in "מועדי ישורון". In the last two sentences of the תשובה, ר' משה says that the רמ"א was giving this opinion for ספרדים, disagreeing with the מחבר (next).

D- ערוך השלחן 493:2, as explained in the משנה ברורה (ibid) and באר היטב (ibid; 1st custom in the 1st opinion), the ערוך השלחן 493:4, אגרות משה (ibid; 1st custom), ר' שמעון אידער (A) and ר' בלומנקרנס (custom 2). The מהרי"ל taught his בוחרים from פסח until after ל"ג בעמר.

E- באר היטב (ibid; 2nd opinion). He takes this as an explanation of K, and not a separate custom. אגרות משה (6th מנהג), quoting the מגן אברהם (no reference); however, ר' משה holds no one follows this מנהג. Of the thirty-nine days, six are going to be שבתות, leaving thirty-three.

F- אגרות משה (5th minhag), quoting מ"ב 493:15 from **סידור דרך החיים**.[21] **This is the custom of פרנקפורט. - [This was true not only פפד"מ, but Germany before the חורבן in general. The rationale is simple: all days from פסח to שבועות except for days on which תחנון isn't said. (NB: On פסח שני, it is said.)]**

G - מגן אברהם, as per בער היטב 493:8, MB 493:15 (who also quotes חיי אדם), ערוך השלחן 493:6, אגרות משה (4th minhag), ר' שמעון אידער (C, "The is..."), ר' בלומנקרנס (custom 3b), ר' אהרן פעלדער and is the custom in Elizabeth, New Jersey.

H- בער היטב 493:3, quoting אור זרוע

I- ר' בלומנקרנס (custom 3a)

J- אגרות משה **(3rd מנהג) quoting the רמ"א 3 and מגן אברהם 5, and ר' אהרן פעלדער.**

K- **רמ"א 493:3, first opinion, as explained by משנה ברורה 493:14 (2nd half) and 493:15 (1st sentence), בער היטב 493:7 (quoting the ב"ח), ביאור הלכה (ibid; 2nd opinion), ר' שמעון אידער (C: first 2 paragraphs).**

---

21. שיטה שניה הוא מה שאומרים בשם התוספות דתלמידי ר"ע מתו ל"ג ימים שלמים דהיינו ביום שא"א תחנון לא מתו. א"כ כשמוליא שבעת ימי הפסח דהיינו מיום שני של פסח ועוד ששה שבתות ושני ימים ר"ח אייר ויום אחד ר"ח סיון שלא מתו א"כ הרי נשארו ל"ג שלימין שמתו ולפ"ז מתו עד עצרת ולנגד אלו הל"ג ימים קבלו ישראל ע"פ קלת אבילות ל"ג ימים. (אלא שיום אחד מהן יש להקל במקלת יום דהוא ככולו ובחרו ביום ל"ג בעומר ואולי מאיזה טעם. פמ"ג) (ביאור הלכה או"ח ס' תצ"ג ס' ג')

מנהגי ספירת העמר

L - The usual custom at the time of the מהרי"ל was - from ר"ח אייר until after ל"ג בעמר.

M - ... or, according to the מגן אברהם's understanding, from after ר"ח אייר until after ל"ג בעמר.

N and O - are variations on L and M, respectively, according to those פוסקים (מהרי"ב) who allow shaving on ערב שבת in case of ל"ג בעמר being on Sunday.

O - has only fourteen days, and something between this and nineteen (L) was common specifically in those areas that had a local and fresh memory of the Crusades.

P - The longest שיטה in comparison observes fifty days (including the afternoon of ערב פסח and ערב שבועות until daytime), or in theory, 51.5 days, even if ערב שבועות is a שבת shaving is not allowed on this ערב שבת.

ר' משה lists six customs, given here as: D, C, J, G, F, and E. ר' משה says that the רמ"א ruled against the first of these (i.e., D), and that in practice, no one follows the last (E). He shows that the other four are variations of the same מנהג, and therefore, one can switch among them without התרת נדרים.

The two most common מנהגים, are probably C and either J or K.

The following days are observed with the restrictions of the עמר according to the מנהגים listed:

[All methods include ה' אייר, and the afternoon before ל"ג בעמר.]

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	
x	x	x	x												x	פסח
x	x	x	x												x	אסרו חג
x	x	x	x												x	כ"ד - כ"ט ניסן
x	x	x	x			x					x	x	x		x	א' ראש חדש אייר
x	x	x	x			x	x				x	x	x		x	ב' ראש חדש אייר
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	ב' - י"ז אייר
x	x	n	x			n	n	n	n		n	n	n	n	x	ל"ג בעמר
x	x		n	x	x	x	x	x	x	x					x	י"ט אייר
x	x				x	x	x	x	x						x	כ' - כ"ט אייר
x	x					x	x	x							x	ראש חודש סיון
x	x					x	x	x	x						x	ב' סיון
x	n					x	x	x	x						x	א' יום הגבלה
x						x	x	x	x						x	ב', ג' יום הגבלה
n						n	n	x							x	ערב שבועות

מנהג אשכנז and Recent ל"ג בעומר Innovations

by Treasures of Ashkenaz אוצרות יהדות אשכנז

מנהג אשכנז and the Traditional Way of Enjoying the Day

1) One does not observe a יום טוב not mentioned in ש"ס and פוסקים (חתם סופר יורה דעה רל"ג). Making a holiday out of the day a צדיק passed away (aka הילולה) runs contrary to the גמרא which mentions such a day as a day of fasting. In מסורת אשכנז the term used for such a day is יאהרצייט, a day of fasting and introspection. We do not make a small village in northern ארץ ישראל the focus of a giant pilgrimage, greater than ירושלם עיה"ק.
בני אשכנז are משמח because the תלמידי ר' עקיבא ceased dying.
2) A number of Chassidic groups Satmar, Belz, Bobov and Lubavitch, as well as others, did not light bonfires in the past (as evidenced by the lack of proof of such bonfires in prewar Europe). Another interesting development is the development of new practices by some adding a Litvish-Yeshivish twist to their adoption of this new Chasidic practice, auctioning off the lighting of the fire to bochurim who bid for it with pledges to learn various amounts of gemara. Some "Ashkenaz" shuls and yeshivous jump on the Chasidic bandwagon and have bonfires as well, even without such modifying touches, but one cannot do so. To mix customs from differing traditions is problematic, fraught with danger, and introduces confusion into the minds of their followers. Such mixed messages are confusing and dangerous. The bonfires themselves which are part of the "celebration" create giant clouds of smoke. Pollution and smoke inhalation can be dangerous to people and the environment. In ארץ ישראל, some people suffer from the smoke, must stay inside all day and night and keep their windows closed. Contractors complain of significant losses from wood disappearing from building sites. **It is a day when בני אשכנז students are given leisure.**
3) What are the origins in our tradition of bonfires in connection with such a day? There are those who do so, all over the world as well, something which was not done in the past. **בני אשכנז enjoy music and conduct weddings.**
4) Upsherin is not מנהג אשכנז at all. This topic has been well covered by שרשי מנהג אשכנז חלק ג'. **בני אשכנז take the first haircut since ראש חודש אייר.**
5) ח"י רוטל משקה is a Chassidic סגולה, connected to the מירון event. Interestingly though, in the ספר מנהגי וורמישא, (ר יוזפא שמש), it does mention that מלמדים gave יי"ש to תלמידים, presumably within reason of course, probably for 'making a לחיים'. **בני אשכנז believe there is a place for משתה ושמחה.**

We see here a great example of the common practice and outlook of paramount gedolim, at the pinnacle of Torah leadership in our time. Both Sepharadic and Ashkenazic recognized the problematic aspects of the Meron pilgrimage and stayed away.
According to מנהג אשכנז one does not recite תחנון only at תפלת שחרית.
Many גדולים, not only גדולי אשכנז, but also great Chassidishe רבנים and ספרדי גדולים, deliberately do not participate in this event. רב שך זצ"ל told his תלמידים not to go to מירון. רב אלישיב זצ"ל, never went to מירון in his life (at any time of the year) as was reported in the Jerusalem Post. חכם עובדיה יוסף זצ"ל, also never went to מירון on ל"ג בעומר, in his ninety three plus years of life!
If the חתם סופר voiced reservations about the מירון pilgrimage close to two hundred years ago, when the attendance there was presumably much smaller than it is nowadays, would his reservations not be much greater today?
Without getting into the question of possible חילול שבת caused by preparations for ל"ג בעומר, when it occurs on Sunday like this year, and whether it is actually the יאהרצייט of ר' שמעון בן יוחאי.

אם יש ב"א שהתפללו כל א' בפ"ע ביחיד או שאחרו לבוא לביה"כ ולא שמע קדיש וברכו, עומד אחד ואומר קדיש וברכו, וברכה ראשונה של יוצר אור בלבד, וזהו נקרא פורס על שמע שנזכר במשנה ל' חתיכה (כמו פרוסה המוציא) שא"א אלא קצת ממנה ואסמכוה אקרא בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' ה"פ בפרוע מל' כי פרוע הוא, ות"א ארי בטיל הוא, כלומר כשבטלו ולא עשו מה שמוטל עליה' לעשות אז יתנדבו העם לברך ה', ויש מוסיפין עוד לאחר שסיים ברכה ראשונה דיוצר מדלגין ואומרין אבות וגבורות וקדושת השם, וזה נקרא עובר לפני התיבה השנוי במשנה ואין עושין דברים הללו אלא בעשרה ואומרין אותו אפי' בשביל אחד שלא שמע, ובמדינות הללו אין נוהגין לפרוס ע"ש אלא אומר קדיש וברכו ועונין ברוך ה' והולכין להם ומי ששמע ברכו מפי מעולה לקרות התורה דיו ואע"פ שעדיין לא הגיע ליוצר, כשענה ברוך ה' המבורך, יצא י"ח מכל המקום. ומי שלא יוכל לקבץ מנין עשרה יתקן מה שבידו לתקן, להשלים חסרונו בפסוקים ובריתות המדברות מענינים אלו, ונציגם כאן שהם סדורים בספרים.

מי שמאחר לבא לבית הכנסת ולא שמע חצי קדיש קודם ברכו בשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום חצי קדיש וקודם ברכו של שחרית.

במדבר י"ד:יז **וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵּאמֹר:** יחזקאל לח:כג **וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנִוַּדַּעְתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְיָ:** תהלים קד:לא **בָּרֵכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ:** לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: אָמַר רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי כָּל הָעוֹנֶה אָמֵן יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא בְּכָל כֹּחוֹ קוֹרְעִין לוֹ גְּזַר דִּינוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּפְרוֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְיָ, מַה טַּעַם בִּפְרוֹעַ פְּרָעוֹת מִשּׁוּם דְּבָרְכוּ אֶת יְיָ, אָמַר רִבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ כָּל הָעוֹנֶה אָמֵן בְּכָל כֹּחוֹ פּוֹתְחִין לוֹ שַׁעֲרֵי גַן עֵדֶן שֶׁנֶּאֱמַר ישעיה כו:ב **פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים: אַל תִּקְרֵי שׁוֹמֵר אֱמוּנִים אֶלָּא שֶׁאוֹמְרִים אָמֵנִים:**

מי שלא שמע ברכו דשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום ברכו כשחרית.

שופטים ה:ב **בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְיָ:** נחמיה ט:ה **בָּרְכוּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה:** קיג:ב-ד **יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:** עב:יח-יט **בָּרוּךְ | יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן:** אָמַר רִבִּי עֲקִיבָא בְּכָל־יוֹם מַלְאָךְ אֶחָד עוֹמֵד בְּאֶמְצַע הָרָקִיעַ בְּשַׁחֲרִית וְאוֹמֵר יט:ט **יְיָ מֶלֶךְ** צג:א **יְיָ מָלָךְ** שמות טו:יח **יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:** עַד כְּשֶׁמַּגִּיעַ לְבָרְכוּ הָיָה אַחַת שֶׁשְּׁמָהּ יִשְׂרָאֵל וְחָקוּק עַל מִצְחָהּ יִשְׂרָאֵל עוֹמֶדֶת בְּאֶמְצַע הָרָקִיעַ וְאוֹמֶרֶת בְּקוֹל רָם בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבוֹרָךְ, וְכָל גְּדוּדֵי מַעְלָה עוֹנִין בָּרוּךְ יְיָ הַמְבוֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

במקום קדושה דשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדושה כשחרית.

ויקרא כב:לב **וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם:** **שְׂרָפִים עוֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף:** ישעיה ו:ג **וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:** יחזקאל ג:יב **וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:** תהלים קמו:י **יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:** כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם מָצָא כַּת אַחַת אוֹמֶרֶת קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וְכַת אַחַת אוֹמֶרֶת בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: וְכֻלָּם עוֹנִים בְּפֶה אֶחָד וְאוֹמְרִים יִמְלֹךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

במקום קדיש שלם יאמר ועתה יגדל וכו' ככתוב לעיל עד ברכו את יי ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדיש שלם.

אָמַר רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן גַּדְיָא כָּל מִי שֶׁעוֹנֶה אָמֵן בָּעוֹלָם הַזֶּה זוֹכֶה וְעוֹנֶה אָמֵן לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר תהלים פט:נג **בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן: בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאָמֵן לָעוֹלָם הַבָּא:**

למנחה במקום חצי קדיש יאמר ועתה יגדל וכו' ככתוב לעיל עד די לה היא ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום חצי קדיש קודם מנחה.

תַּנְיָא אָמַר רִבִּי יוֹסֵי פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְהִגִּיעַ זְמַן תְּפִלַּת מִנְחָה וְנִכְנַסְתִּי לְחָרְבָּה אַחַת מֵחָרְבַּת יְרוּשָׁלַיִם לְהִתְפַּלֵּל בָּא אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב וְשָׁמַר עַל הַפֶּתַח אָמַר לִי מַה קּוֹל שָׁמַעְתָּ בְּחָרְבָּה זוּ אָמַרְתִּי שָׁמַעְתִּי בַּת קוֹל שֶׁמְּנַהֶמֶת כְּיוֹנָה וְאוֹמֶרֶת אוֹי שֶׁהֶחֱרַבְתִּי אֶת בֵּיתִי וְשָׂרַפְתִּי אֶת הֵיכָלִי וְהִגְלֵיתִי אֶת בָּנַי לְבֵין הָעַכּוּם. אָמַר לִי בְּכָל־יוֹם וָיוֹם אוֹמֶרֶת כַּךְ וּכְשֶׁיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לְבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּלְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְאוֹמְרִים אָמֵן יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְנַעְנֵעַ בְּרֹאשׁוֹ וְאוֹמֵר אַשְׁרֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁמְּקַלְּסִין אוֹתוֹ בְּבֵיתוֹ כָּךְ מַה לּוֹ לְאָב שֶׁהִגְלָה אֶת בָּנָיו וְאוֹי לָהֶם לְבָנִים שֶׁגָּלוּ מֵעַל שֻׁלְחָן אֲבִיהֶם:

אָמַר רִבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ כָּל הָעוֹנֶה אָמֵן בְּכָל כֹּחוֹ פּוֹתְחִין לוֹ שַׁעֲרֵי גַן עֵדֶן שֶׁנֶּאֱמַר

ישעיה כו:ב **פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים: אַל תִּקְרֵי שׁוֹמֵר אֱמוּנִים אֶלָּא שֶׁאוֹמְרִים אָמֵנִים:**

למנחה במקום קדושה יאמר ולא תחללו וכו' כמו שכתוב למעלה ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדושה של מנחה.

אָמְרוּ עָלָיו עַל סַנְדַּלְפּוֹן שֶׁהוּא גָּבוֹהַּ יוֹתֵר מֵחֲבֵרָיו מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְעוֹמֵד אֲחוֹרֵי מֶרְכָּבָה וְקוֹשֵׁר כְּתָרִים לְקוֹנוֹ וּמַשְׁבִּיעַ אֶת הַכֶּתֶר וְעוֹלֶה וְיוֹשֵׁב בְּרֹאשׁ אֲדוֹנוֹ וּבְשָׁעָה שֶׁיּוֹצֵא הַכֶּתֶר כָּל חֵילֵי מָרוֹם נִרְתָּתִין וּמִזַּדַּעְזָעִין וְחַיּוֹת דּוֹמְמוֹת וּמְנַהֲמוֹת כַּאֲרִי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עוֹנִין וְאוֹמְרִין ישעיה ו:ג **קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וּבְשָׁעָה שֶׁמַּגִּיעַ לַכִּסֵּא מִתְגַּלְגְּלִין גַּלְגַּלֵּי הַכִּסֵּא וּמִתְרַעֲשִׁין אַדְנֵי שֶׁרַפְּרַף וְכָל רְקִיעִין אוֹחֲזָתָן חֲלִחָלָה וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹבֵר עַל כִּסְאוֹ כָּל חֵילֵי מָרוֹם וְכֶתֶר הַכָּבוֹד שֶׁלּוֹ פּוֹתְחִין פִּיהֶם וְאוֹמְרִים** יחזקאל ג:יב **בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה גְּדוּלָּתוֹ וּשְׁבָחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁמַּגִּיעַ הַכֶּתֶר לְרֹאשׁוֹ מַחֲזִיק עַצְמוֹ לְקַבֵּל הַכֶּתֶר מֵעֲבָדָיו וְכָל חַיּוֹת וּשְׂרָפִים וְגַלְגַּלֵּי הַמֶּרְכָּבָה וְכִסֵּא הַכָּבוֹד וַחֲיָלֵי מַעְלָה וּמַטָּה מִתְגַּדְּלִין וּמִתְגַּבְּרִין וּמִתְגָּאִין וְנוֹתְנִים הוֹד וְהָדָר וּמַמְלִיכִים כֻּלָּם בְּפֶה אֶחָד וְאוֹמְרִים** שמות טו:יח **יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:**

לערבית במקום ברכו יאמר אחר והוא רחום.

זה אומר אני במקום ברכו של ערבית.

חַיָּה אַחַת בָּרָקִיעַ כְּשֶׁהוּא יוֹם אוֹת אֱמֶת בְּמִצְחָהּ וְיוֹדְעִין הַמַּלְאָכִים שֶׁהוּא יוֹם וְלָעֶרֶב אֱמוּנָה בְּמִצְחָהּ וְיוֹדְעִין שֶׁהוּא לַיְלָה וּבְכָל פַּעַם אוֹמֶרֶת בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ וְכָל גְּדוּדֵי מַעְלָה עוֹנִין בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

[22]הערות:

.1 תחילה נכתבו ספרי הממורבוך לשם הזכרת נשמות הרוגי גזירות תתנ"ו, אחר כך נכתבו להזכרת הרוגי גזירות ק"ט, והם כללו את שמות כל ההרוגים, אנשים נשים וטף, של אותה קהילה עבורה נכתב הממורבוך. נשתמרו בידינו העתקי ספרי הממורבוך של וורמיישא ונירנברג הכתובים באופן זה. בקהילות שנוסדו בתקופה מאוחרת יותר לא מנו את שמותיהם של כל הרוגי הגזירות הראשונות של כל הקהילות הקדומות, כי אין לדבר סוף, אלא הזכירו רק את שמות הקהילות בהן היו ההרוגים בגזירות הראשונות, והוסיפו עליהם שמות קהילות בהן היו גם הרוגי גזירות אחרות, וכן שמות ארצות אחרות בהן היו הרוגים על קידוש השם. בממורבוך של באמברג הוסיפו גם את שמות החיילים היהודיים שנהרגו במלחמת תר"ל-תרל"א. בימינו, כאשר אנו מונים את שמות הקהילות והארצות הרבות, ראוי לכוון גם על הרוגי גזירות ת"ש-תש"ה בחורבן אירופה.

.2 בשמות הקהילות בדרך כלל מופיעים רק אלה שהיו באשכנז עצמה, היינו בארצות דוברות גרמנית. לעתים חדרו לתוך ספרי ממורבוך אחדים שמות בודדים של קהילות מחוץ לגבולות אלה, בעיקר של קהילות עתיקות (כמו קראקא) או קרובות גיאוגראפית וחברתית לקהילות אשכנז (באוסטרו-הונגריה). לא מתוך זלזול ביהודי ארצות אחרות נעשה הדבר. ראשית, ספרי הממורבוך יסודם בגזירות תתנ"ו שפקדו בעיקר את קהילות אשכנז, ועל פי דפוס הזכרת הנשמות המקורי, המשיכו להיכתב ספרי הממורבוך לדורותיהם. ואכן משרבו הגזירות גם בארצות אחרות, נוספו שמות הרוגי ארצות אלה כתוספת לנשמות הרוגי קהילות אשכנז, אך רק שמות הארצות ולא שמות הקהילות הבודדות, הן מחוסר היכרות לפרטי הקהילות שבארצות אחרות, והן מצד שפירוט כל אלה אין לו סוף. בדומה לזה נוהגים גם בני ארצות אחרות, לפי מנהגם לומר 'יזכור' ברגלים, שמזכירים רק את נשמו הוריהם וקרוביהם בלי לפרט אישים וקהילות שמחוץ למעגל החברה הקרובה שלהם.

.3 רשימת החכמים שמזכירים את נשמותיהם היא קטנה ומוגבלת בעיקר לכמה מן המפורסמים שבחכמי אשכנז הראשונים. בכמה קהילות הוסיפו שמות בודדים לפי בחירה אישית. מפני מה דוקא חכמים אלה ולא אחרים? רשימה זו הועתקה מתוך ספר הזכרת הנשמות הקדום של מגנצא (ר' ווייינברג, אונטערזוכונגען, עמ57, 48; מעמארביכער, עמ' 8), שעבורה היתה לחכמים אלה משמעות מיוחדת, וכך נקבעה כמעט לגמרי לדורות. זו הסיבה שבראשה מופיעים שמות של שני זוגות, רבי שלמה ואשתו רחל שתיקנו בית הקברות במגנצא ורבי יצחק ואשתו בילא שביטלו המכס בקובלנץ [מגנצא השפיעה על שאר קהילות אשכנז בכמה תחומים. עצם בחירת שווארץ שבת לפני שבועות, לא כבוורמיישא, מבחר הפיוטים בתפלה, זאת גם בהשפעת ספר מהרי"ל.]

.4 הפורמולה: "**יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות** [...] **וישוביה**", מופיעה בספרי ממורבוך חשובים בלשון רבים, ולא "**קהילת** [...]" גרידא. כפי שידוע הרבה פעמים גורשו יהודים ונטבחו, והקהילות חברו ונוסדו מחדש לכן המונח 'קהילות' יכול לשמש כתיאור לכל הקהילות שקמו נפלו וקמו באותו מקום, בחינת "שבע יפול צדיק וקם".

.5 בסגנון צורת ההזכרה של הממורבוך הלכתי בעיקר לפי הדוגמה של הממורבוך הגדול של קהילת פראנקפורט. אולם בכמה מקומות נפלו בו טעויות כתיב וסגנון, ותיקנתי על פי נוסח ספרי ממורבוך של קהילות אחרות. גם ברשימת הקהילות וגדולי התורה, עשיתי השלמות ותיקונים על פי ספרי ממורבוך אחרים.

.6 שמות המדינות מופיעים ברוב ספרי הזכרת הנשמות בצורות שונות ונבדלות מאחד לשני, ללא שיטה ברורה. מחוסר ידע גיאוגראפי של סופרים נפלו טעויות בכתיב שמות המקומות, ומכח כתיבים שונים של שם אותו מקום, וכן אי התמצאות, נוצרו כפילויות [ווייינברג, מעמארביכער, עמ' 12, 72] 'השתמשנו בדרך כלל בפיענוחים הלועזיים של הרב ווייינברג, וגם בפיענוחיו של ר' אברהם ברלינר במאמרו באיזראעליט תרל"ב. בספר של קהילת באד-נושטאט ע"נ זאלה שנכתב בשנת תצ"ו, השתדל הסופר לנקד את שמות המקומות, תופעה שאינה קיימת בשאר הספרים, אולם מחמת אי ידיעה נכונה, יצאו השמות משובשים עוד יותר ותחת לסייע להגיית השמות הבלתי ידועים, גרם הניקוד לעיוותם. ערכתי את שמותיהם לפי סדר א"ב, כפי שנמצא בחלק מספרי הזכרת הנשמות, והשלמתי שמות על פי המקורות השונים.

.7 שמות הקהילות נשתנו בחלק מהם במשך הדורות, ובספרי הממורבוך המאוחרים נכתבו השמות לפי הצורה המוכרת בתקופת הכותבים והמתפללים.

.8 הרשימות המפורטות ביותר של קהילות שנפגעו בגזירות ק"ט נמצאת בממורבוך של [מגנצא, לבדוק את זאלפלד.] דייץ (איזור קלן 32) ושל אורשפרינגען (איזור ווירצבורג), ומהן נלקחו הרבה שמות שאינם מופיעים בספרים אחרים, אך עדיין נותרו שמות רבים שנאספו מספרי הזכרת הנשמות השונים. בני רוב קהילות אלה נפגעו שוב בחורבן אירופה ת"ש-תש"ה, וזכרם ראוי לעמוד לעד.

.22 ספר המכונה בכמה שמות: 'מעמיר-בוך', 'מימר-בוך', 'מעמר-בוך', 'מעמר-פנקס', 'מעמאר-בוך', 'מאמר-בוך', 'ספר מאמר', 'ספר המאמר', 'ספר המעמר', 'מאמר-פנקס', 'אלמעמיר-פנקס', 'הזכרת נשמות', 'הזכרות נשמות', 'מזכיר נשמות', 'יזכור נשמות', 'זכרון צדיקים'

.9 במרבית ספר הזכרת הנשמות, ברשימת הקהילות מופיע רק הפתיח של לשון ההזכרה, כמו: "**יזכור אלדים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות אוגשבורג וישוביה**". ונראה הדבר לכאורה כי בכך נגמר לשון ההזכרה של אותה קהילה. אולם בממורבוך של הקהילה העתיקה שפירא, אחד משלושת קהילות שו"ם שמהם יצאה תורה לכל ישראל, נמצא הנוסח בשלימות אצל כל קהילה: "**יזכור אלדים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות אוגשבורג וישוביה עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן**". על פי דוגמה שלימה זו הבאנו גם פה לשון ההזכרות.

.10 הזכרת נשמות זו אינה מכילה נוסח מעין "**בעבור שאנו נודרים מתנה לצדקה בעד נשמתם**", ולכן אינה מותנית במתן נדרים. כי אין זה בגדר 'יזכור' הנאמר ברגלים, לפי מנהג פולין, על יסוד המנהג הקדום שנשמר באשכנז לעשות 'מי שבירך' של 'מתנת יד' בימי קריאת התורה של 'איש כמתנת ידו'. הזכרת נשמות זו היא בעבור קידוש השם של ההרוגים עצמם שנעשה בזמן ההריגה, או הרבצת התורה שלהם בחייהם, או שאר מעשים טובים שעשו ונמנו בהזכרה, ו"**בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן**".

בראש ספר הזכרת נשמות של קהילת מארולדסווייסאך כתב הסופר: "ראיתי ושמעתי שבכמה ישובים אין 'מאמר בוך', ואין זה נכון לפרוש בגלל הוצאה כספית של הבל, אלא יש לעשות מה שכל ישראל עושים, ואף במקום שגרים בו מעט יהודים עדיין ימצאו בקופת ההקדש די מעות לשם כך".

ממורבוך כתוב על קלף, ולעתים על נייר, ויש שפיארוהו בעיטורים, אף צבעוניים, ובכריכה יוקרתית. [בעת האחרונה היו שהוסיפו רשימות בהדפסת מכונת כתיבה. ווייינברג, מעמארביכער, עמ' 69]. 'תוכנו מורכב כרגיל מהחלקים הבאים:

.1 עמוד שער [לעתים רבות מעוטר].

.2 תפילות שנאמרות על ידי הש"ץ על האלממור (הבימה), כמו '**לכה דודי**', מזמורים צב (**מזמור שיר ליום השבת**) וצג (**ה' מלך**). '**על הכל**', '**ויעזור ויגן**', '**ותגלה ותראה**', זמר '**אחד יחיד**', ברכת '**ברוך שפטרני**', '**מי שבירך** 'לחולה', **מי שבירך למקשה לילד, ברכות ההפטרה**, '**יקום פרקן**', '**מי שבירך**' לקהל, [בכמה קהילות ברכת המלך: '**הנותן תשועה**'], **ברכת החדש, מי שבירך** '**למתנת יד**'], בכמה קהילות: '**מי שבירך**' מיוחד ל**תענית בה"ב** [אשרי, '**אב הרחמים**', '**יהללו**', **סדר עירובי חצרות, סדר תקיעת שופר** עם פסוקים שלפני התקיעות ואחריהם] 'בכמה קהילות: '**יהי רצון**' **לשני וחמישי** אחר קריאת התורה, [**ברכת הגומל, ברכות מגילת אסתר, סדר התרת נדרים**].

.3 הזכרת הקהילות והארצות שתושביהן מתו על קידוש השם בגזירות.

.4 הזכרת נשמותיהם של גדולי ישראל שהשפעתם ניכרת באומה כולה.

.5 הזכרת נשמותיהם של אישים מקומיים ונפטרי קהילה שנזכרים בזכות פעלים יוצאי דופן. מאוחר יותר נוספו נשמות נפטרים שניתן בעבורם תשלום מיוחד לקופת ההקדש. בעוד בספרי ההזכרות הקדומים נזכרו רק שמות הנפטרים עם ציון קצר על מעלתם, נוספו בדורות האחרונים תיאורים נרחבים יותר על מעלותיהם ולעתים אף קורות חיים של הנפטרים.

לפי ההנחיה הניתנת בממורבוך של קהל האשכנזים בסופיה, מזכירים את נשמות גדולי ישראל בקול רם, ואת היתר אומרים בלחש. לדברי ר' מנחם ווייינברג (אונטערזוכונגען, עמ56; 'מעמארביכער', עמ5) נוהג הש"ץ או הרב בשבתות רגילות להזכיר נשמות בלחש, אולם בשתי השבתות השחורות מקריא את ההזכרות בקול חגיגי. אולם הוא עצמו מצטט, מעמארביכער, עמ81 מתוך ספרה של קהילת טאוברעטערסהיים: "לאחר הזכרת נשמות זאגט מן מי שבירך מיט הוכי שטים", כלומר שמרימים את הקול רק אחר הזכרת הנשמות ולא במהלכו.

בקהילות אחדות בהן במרוצת הדורות נתארכה מאוד רשימת הנזכרים (באמברג, פיורדא) לא הזכירו כל אחד בפני עצמו, אלא מקריאים בהזכרה אחת רשימה ארוכה של שמות, ואף הכינו בכתב רשימה כזו. לדברי ווייינברג, רוב הקהילות מגבילות את הזכרת הנשמות בשתי השבתות השחורות רק להרוגים ואינן מזכירות את הנפטרים.

בשבת רגילה ש"ץ קורא בלחש, כדי שלא לעורר יגון, מתוך ספר הזכרת הנשמות המכונה 'ממורבוך' את לשון ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את לשון ההזכרה של שלשה נפטרים קודמים שהזכרתם נעשית לפי סדר הופעתם בספר. בספרי הזכרת נשמות של קהילות פאפנהיים ואייבלשטאדט, נרשם בין ההזכרות: "עד כאן בשבת ראשון", "עד כאן בשבת שני". יש הנותנים סיכת בטחון במקום גמר ההזכרה, כדי לידע היכן להתחיל את הזכרת שלשה הבאים בשבת שאחריה. רישום ב'ממורבוך' נעשה תמורת תשלום הולם לקהילה או לבית הכנסת (בוורמיישא במאה ה-17 גבו על כך י"א זהובים, בפפד"מ במאה ה-19 גבו על כך כ"א זהובים).

Memorbücher

מכון מורשת אשכנז

ב'**שבת שחורה**' אחר '**יקום פרקן**' מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה '**ממורבוך**'. תחילה קורא החזן כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלשה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המפצלים את ההזכרה, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחד ממנהיגי הקהל חלק מוגדר של סדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו (כפי שצוין בממורבוך של טיילהיים לגבי כל שבת).

דוגמאות להזכרת נשמות מתוך ספרי 'ממורבוך' של קהילות אחדות:

In the various ספרי ממורבוך the various קהילות are sometimes listed individually in the יזכור and often in groups of varying sizes.

Aachen	Berlin	Colmar & Surr.	Elsenfeld	Gerolstein
Ahr	Bern	Crailsheim	Elsner	Gerolzhofen
Ahrweiler	Biebrich	Dachstein	Emmerich	Giesen
Aldenhoven	Bielfeld	Dambach	Endingen & Surr.	Gladbach
Altdorf	Bingen	Danzig	Enheim	Godesberg
Altona	Birching	Detmold	Entzi	Golzheim
Alzey	Birkenfeld	Deventer	Eppingen	Gönningen
Amberg	Bischheim	Dieburg	Erbach im Odenwald	Göpingen
Anbirk	Bischofsheim	Diedenhofen	Erenstein	Goslar
Amorbach	Blankenberg	Dieslacken	Erfurt & Surr.	Gotha
Andernach	Bodheim	Diez	Erlangen	Götingen
Angermund	Bonn	Dillingen	Erlbach	Grätz
Ansbach	Bopfingen	Dinkelsbühl	Erkelenz	Greding
Antweiler	Boppard	Donauwörth	Erolzheim	Greuth
Arnheim [Arnhem]	Bornheim	Dormagen	Eschwege	Griesbach
Arnstadt	Bötzingen	Dortmund	Esslingen	Güglingen
Aschaffenburg	Brandenburg	Dresden	Etingen	Gundelfingen
Aufhofen	Braubach	Duderstadt	Ettlingen	Günzburg
Augsburg	Braunschweig	Dülken	Euskirchen	Gunzenhausen
Aura	Breisach	Durlach	Feldhausen	Haag
Auringen	Bregenz	Düren	Fintecna	Hachenburg
Aussig [Ústí nad Labem]	Breslau	Dürkheim	Florenz	Hagenau
Austria	Bristol	Düsseldorf	Frankhausen	Halberstadt
Babenhausen	Brixen	Eberbach	Frankenhausen	Hall in Schwaben
Bacharach	Bruges	Eger	Frankfurt a. Oder	Halle & Surr.
Baden	Brünn & Surr.	Ehingen	Frankfurt am Main & Surr.	Hamburg & Surr.
Baisingen	Brüssel	Eibelstadt	Friedberg	Hameln
Balbach	Bubenberg	Eichstätt	Fulda & Surr.	Hamfort
Bamberg & Surr.	Büchel	Eilenburg	Gailingen	Hammelburg
Baruth/Mark	Buchen	Einbeck	Geisslingen	Hanau
Bayreuth	Buchholz	Eirgentheim	Gelnhausen	Hängebach
Beilstein	Bulkau	Eisenach	Genf	Henneberg
Belgra	Burghausen	Eitenburg	Genua	Heppenheim
Bensheim	Burgheim	Elkan	Georgensgemünd	Hannover
Berck	Burnau	Ellrich	Germersheim	Harburg
Berga	Büren	Ellwangen	Gerolshofen	Hardheim (Ederheim)

Hasselt
Hassfurt
Haunstetten
Hazrat
Heidelberg & Surr.
Heidingsfeld
Heiduck [Chorzów]
Heilbronn
Heiligenstadt
Herford
Hersbruck
Herschfeld
Herzbreich
Hildesheim & Surr.
Hildburghausen
Hilferhosen
Hilpolstein
Hochenburg
Hochstädt
Hohenroda
Hohenwarthe
Hollfeld
Holzweiler
Homburg
Hotzenploz
Hulbilt
Iglau [Jihlava]
Ilza
Ikastola
Ingolstadt
Ingolweingen
Innsbruck
Iphofen
Irgoza
Irnach
Jena
Jessnitz
Judenburg near
Heidingsfeld?
Jülich
Kaiserslautern
Kalhausen
Kannstatt
Karlstadt
Karna
Käsmark
Kassel & Surr.
Kaysersberg
Kempen
Kempten
Kerpen
Kitzingen
Kleve
Klingenberg
Koburg
Koblenz
Kolbsheim
Kolda
Köln & Surr.
Königsberg
Königsberg in Grabfeld
Konstanz
Kopenhagen
Kösfeld
Krakau
Kramzir & Surr.
Krems
Kremsier
Kreuznach
Kühlheim / Kehlheim
Kunstadt
Külsheim
Künzelsau
Ladenburg
(Ober/Nieder)
Lahatulsh
Lahnstein
Landau
Landshut & Surr.
Lauda
Laufen
Lauingen
Lauterbach
Lechnich
Leiningen
Leipnik
Leipzig
Lemgo
Liegnitz
Limburg
Lindau
Linsenhofen
Linz
Loffenau
Lohr
London
Lorch
Löwenstein
Lublin
Lüneburg
Lützelburg
Luxemburg
Lyck
Magdeburg
Magstadt
Mailand
Mainfeld
Mainz & Surr.
Mannheim & Surr.
Mantua
Marburg
Mechlen
Mecklenburg
Meidenberg & Surr.
Meiningen
Meissen & Surr.
Mellrichstadt
Memingen
Menki bei Serach
Mergentheim
Merseburg
Metz
Miltenberg
Minden
Mitelberg
Monham
Montabauer
Mosbach
Mühlhausen in Mülheim
Mühldorf
München & Surr.
Münster & Surr.
Münstermaifeld
Mutzig
Nancy
Nassau
Naumburg
Neckargemünd
Neckarstorm
Neuburg
Neuenburg
Neuhäusel
Neumarkt
Neumegen & Surr.
Neustadt & Surr.
Niedenau
Niederlingen & Surr.
Nikolsburg
Nördlingen
Nordhausen & Surr.
Nürnberg & Surr.
Obernburg
Obermoschel
Obernheim
Oberwesel
Ochsenfurt
Odernheim am Glan
Ofen
Offenbach
Olmütz [Olomouc]
Öhringen
Omelbach
Oppenheim
Osnabrück
Osterburg
Öttingen
Padeborn
Paris
Passau & Surr.
Pest
Pforzheim & Surr.
Pilsen
Posen
Prag & Surr.
Pressburg
Randersacker
Ratzeburg
Raudnitz
Rausnitz
Ravensburg
Regensburg & Surr.
Reil
Remagen
Reutlingen
Rheine
Rieneck
Robach/Rohrbach
Rockenhausen
Rome
Römhild
Rosheim
Rothenburg & Surr.
Röttingen
Rufach
Runkel
Saarbrücken
Salfeld
Salzburg & Surr.
Salzungen
Sangerhausen
Schaffhausen & Surr.
Schmalkalden
Schondorf
Schriesheim
Schtumul
Schwall
Schwalbach
Schwandorf
Schwanfeld
Schweidnitz
Schweinfurt
Schorndorf
Seekirchen
Seligenstadt
Senheim
Siegburg
Sinsheim
Sinzig
Sobernheim
Solothurn
Sontheim
Söst
Spandau
Speier & Surr.
Stahlberg
Stein
Steinheim
Stendal
Stetten
Strassburg & Surr.

Memorbücher

מכון מורשת אשכנז

Straubing
Sterlitz
Sternberg
St. Gal
Stift
Stolberg (Harz)
Stolzburg
Stuttgart
Suhl
Sulzbach
Süskind
Sutwiena
Tachstein
Tauberstadt
Thann
Thüringen
Tirnau
Treuchtlingen
Trient & Surr.
Trier & Surr.
Überlingen
Überlingen on the Nekar
Ulm
Vacha
Vaihingen an der Enz
Valga-Valka
Venedig
Villach
Wachenheim
Walburg
Waldau
Waldberg
Wardenburg
Warendorf
Wassertrüdingen
Wasserburg
Weiden
Unter-Weidenbach
Weikersheim
Weil am Rhein
Weimar
Weinheim
Weinstadt
Weisenburg
Weissingen
Weissensee
Weissfeld
Wenings
Wertheim
Werbheim
Werlau
Wesel
Westendorf
Westheim
Wetzlar
Weyarn
Wiedenbrügge
Wiedesheim
Wien & Surr.
Wiersdorf
Wiesenburg
Windsbach
Windsheim
Winzheim & Surr.
Witzenhausen
Wittlich
Wolfenbüttel
Wolfsburg
Wöllstein
Worms & Surr.
Wulfen
Wurzbach
Würzburg & Surr.
Xanten
Zabern
Zell
Zell bei Kochem
Ziegenhagen
Znaim
Znaym & Surr.
Zürich
Zurzach (Schweitz)
Zwolle

בממורבוך של עטינגן נוספו: גערלין, גרעץ, ווארשויא, טורין, טרעזנא

בממורבוך באחת מקהילות שוואבן נוספו: זאנטא, לובלין

בממורבוך של צקנדורף נוספו: נעמירוב, לבוב, לובלין, בריסק

בממורבוך של נידרוורן נוספו:
נעמירוב, טולשין, באר, פולנאה, הומל, סאטארדוב, צארניאוב, בראהין, פינסק, בריסק, וולאדו, פארישפאלה, פריאסלב, פארישופקה, קרעמענטש, בילגרייא, חלים, דובנא, טארנוגרוד

בכמה ספרי הזכרת נשמות יש כפילויות כמו:
צרפת-פראנקרייך, הולנד-נידרלנד

אודענוואלד Odenwald, אונגארן Hungary, אלטמיהל Altmühl, אוקריינא Ukraine

דוגמאות להזכרת נשמות מתוך ספרי 'ממורבוך' של קהילות אחדות:

Alsace
Aragon
Austria
Baden
Bavaria
Bodensee
Black Forest
Bohemia
Burgundy
Brabant
Brandenburg
Breisgau
Carinthia
Croatia
Dalmatia
Denmark
England
Eretz Yisroel
Federsee
Flanders
France
Franconia
Friesland
Germany
Greece
Hessen
Holland
Italy
Ireland
Kurland
Lipland
Lithuania
Lodisland
Lombardy
Lorraine
Luxemburg
Malta
Mark
Mecklenburg
Moravia
Neckar
Netherlands
Ostland
Palatinate
Podolia
Poland
Pommern
Portugal
Provence
Prussia
Racine
Rhineland
Ries
Russia
Sauerland
Saxony
Schleswig
Scotland
Seeland
Sicily
Silesia
Spain
Styria
Swabia
Sweden
Schwaben
Switzerland
Thuringia
Tirol
Transylvania
Turkey
Volhynia
Wallachei
Westphalia
Wetterau
Württemberg

מכון מורשת אשכנז

בממורבוך של וורמיישא הוסיפו בשנת תט"ו על פי הוראת רבי משה שמשון בכרך את שמות קהילות ההריגה בפולין ורייסן בגזירות ת"ח ות"ט. כעין זה הוסיפו בממורבוך של פולדא, פיורדא וטרויכלינגן.
נוסח פיורדא: אוליאנאב, אוסטרא, באר, בארישופקה, ביחווא, בילגרייא, בראהין, בריסק, דובנא קטן, הומי, הרובש הוא, וואלאדוה, חעלים, טאמישאב, טולטשין, טורבין, טרנאגראד, לאדמר, לובען, לויצק, נאראל, נעמרוב גדול, פאלנאי, פארישפאלה, פינסק, פערייאט, פריאסלאב, צארניאב, קאסנטין, קאריטניצא, קראסנאבראד, קראשניק, קרעמניץ, שטאראדוב, שעברשין, נוסחי עלינגן, טרויכלינגן, שוואבאך:

צריך להעתיק מוויינברג, ממורבוכר, עמ222, 212-213, 195-196 [עד כאן]

בממורבוך של וורמיישא הוסיפו בשנת תט"ו על פי הוראת רבי משה שמשון בכרך את שמות קהילות ההריגה בפולין ורייסן בגזירות ת"ח ות"ט. כעין זה הוסיפו בממורבוך של פולדא, פיורדא וטרויכלינגן.
נוסח פיורדא: אוליאנאב, אוסטרא, באר, בארישופקה, ביחווא, בילגרייא, בראהין, בריסק, דובנא קטן, הומי, הרובש הוא, וואלאדוה, חעלים, טאמישאב, טולטשין, טורבין, טרנאגראד, לאדמר, לובען, לויצק, נאראל, נעמרוב גדול, פאלנאי, פארישפאלה, פינסק, פערייאט, פריאסלאב, צארניאב, קאסנטין, קאריטניצא, קראסנאבראד, קראשניק, קרעמניץ, שטאראדוב, שעברשין, נוסחי עלינגן, טרויכלינגן, שוואבאך:

צריך להעתיק מוויינברג, ממורבוכר, עמ222, 212-213, 195-196 [עד כאן]

בממורבוך של שפירא בין קהילות ההרוגים מופיעים ראשי ישיבות ותלמידים שנהרגו בגזירות:

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' שמואל הלוי ובני ישיבתו** עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יוסף ובני ישיבתו** עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יואל הכהן** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יוסף והרב ר' שלמה והרב ר' יקר והרב ר' משה הכהן ובני ישיבתם** עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יצחק ב"ר אברהם הלוי** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יחיאל הכהן והרב ר' דוד והרב ר' משה** ובני ישיבתם עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' דוד הכהן** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' משה בן הרב ר' אברהם הלוי** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' אפרים בר תמר** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יצחק הספרדי** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' אהרן ב"ר יונה** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' מנחם הספרדי** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' משה** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יעקב והרב ר' מרדכי** ובני ישיבתם עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' שלמה** ובני ישיבתו עם נשמות אֵלּוּ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֶה עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

מכון מורשת אשכנז

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' אלכסנדר הכהן** ובני ישיבתו עם נשמות אֹיֹו שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' אליעזר** ובני ישיבתו עם נשמות אֹיֹו שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יעקב בר מאיר** ובני ישיבתו עם נשמות אֹיֹו שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יהונתן והרב ר' שלום** ובני ישיבתם עם נשמות אֹיֹו שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים נשמת **הרב ר' יוסף והרב ר' שלמה** ובני ישיבתם עם נשמות אֹיֹו שנהרגו ונשרפו על יחוד השם, בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

ע"כ על פי הממורבוך של שפירא

יזכור אלהים את נשמת **רבינו גרשום ב"ר יהודה מאור הגולה** עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהאיר עיני הגולה בתקנותיו והרביץ תורה בישראל. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שמעון הגדול ב"ר יצחק**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שטרח בעד הקהילות והאיר עיני הגולה בפיוטים שירות ותשבחות. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שלמה ב"ר יצחק**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהאיר עיני כל ישראל בפירושיו לכל התורה, מקרא משנה תלמוד. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב תם**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עיני הגולה בפלפוליו ותוספותיו. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב מאורליינש**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, בעבור תוספותיו וחידושיו וטעמיו ושהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שמואל ב"ר מאיר [רשב"ם]**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עינינו בפירושיו ותוספותיו. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יצחק ב"ר מאיר [ריב"ם]**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו מאיר ב"ר יצחק שליח ציבור**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שתיקן שבחות למקום. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

רבינו אליעזר ב"ר נתן [ראב"ן], **רבינו שמשון משאנץ**, רבינו יהודה החסיד, עבור שהאיר עיני הגולה בתיקוניו

רבינו מנחם ב"ר יעקב [מוורמיישא, אחי רבינו אפרים מבונא] עבור שהרביץ תורה

רבינו אלעזר ב"ר יהודה [בעל הרוקח] עבור שהרביץ תורה

יזכור אלהים את נשמת **רבינו פרץ**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עינינו בפירושיו ותוספותיו. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהאיר עיני הגולה בחידושיו ותשובותיו. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו אליעזר מטוך**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור תוספותיו וחידושיו וטעמיו ושהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו אשר**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל בפסקיו. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב בעל הטורים**, עם נשמות אֹיֹו שׁרֹרוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תִּנָּצְבֵהּ עִשְׁצוֹ בגן עדן, אמן.

רבינו מאיר בן הקדוש רבי ברוך הלוי [מפולדא המכונה מהר"ם סג"ל]

רבינו שלום ב"ר יצחק מנוישטט המכונה מהר"ש

מכון מורשת אשכנז

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב ב"ר משה המכונה בשם מהרי"ל**, עם נשמות אֹיֹ שׂרֹוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תִּנְצֹבֶה עִשְׂצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו ישראל איסרלן ב"ר פתחיה בעל תרומת הדשן**, עם נשמות אֹיֹ שׂרֹוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תִּנְצֹבֶה עִשְׂצוֹ בגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב ב"ר יהודה ווייל**, עם נשמות אֹיֹ שׂרֹוֹ, עבור שהרביץ תורה בישראל בשכר זה תִּנְצֹבֶה עִשְׂצוֹ בגן עדן, אמן.

בכמה ספרי הזכרת נשמות מופיעה הזכרה לרבינו חננאל, אחרי רש"י ובעלי התוספות, וזה שובר את הכלל של ספרי הזכרת הנשמות המביאים את שמותיהם של חכמי אשכנז וצרפת בלבד, ורבינו חננאל קדם להם ומעולם לא חי באשכנז או צרפת. אילו היתה מסגרת זו מיועדת גם לשאר חכמי ישראל, היו ספרי הממורבוך כוללים את שמותיהם של כל התנאים, האמוראים והגאונים, או לפחות את המפורסמים שבהם. גם מיקומו הכרונולוגי המשובש מעיד על צירוף ספונטאני של סופר מעתיק, ולא על תיכנון מדויק. אכן רבינו חננאל לא נזכר בספרים הקדומים, כמו זה של וורמיישא. חריגים כאלה מופיעים גם בספרי ממורבוך שונים, כמו למשל שמו של רבי אלעזר הקליר בספרי הזכרת נשמות של סופיה, עלינגן פאפנהיים, טרויכלינגן, ברלוצהיים (ארבע האחרונות הן קהילות סמוכות זו לזו). שילוב שמות יוצאי דופן אלה, נעשו כפי הנראה על ידי סופרים מקומיים שלא הבינו מפני מה שמו של חכם זה או אחר הידוע כל כך במסורת ישראל, לא שולב בין שמות החכמים.

בממורבוך של טאוברערעטערסהיים במקום רשימת החכמים באה ההזכרה הבאה"
כל בעלי גמרא תלמד בבלי ומחברי ששה סדרי משנה עם כל שארי תנאים ואמוראים ומחברי ספרים קדושים.

בממורבוך של נידרוורן פותחת הרשימה בהזכרת הקדושים של ארץ הקודש וארצות הגלות וכן עשרה הרוגי מלכות;
כל אלה שמסרו נפשם למען הכלל; כל התנאים, האמוראים, הסבוראים, רבנים, ראשי ישיבות ותלמידיהם, שהרביצו תורה בישראל והאירו עיני הגולה בפירושיהם.

בממורבוך של באמברג נוספו על ידי הרב ד"ר יוסף יצחק קובאק (וויינברג, אונטערזוכונגען, עמ' 3)
רבינו משה ב"ר מימון, סעדיה גאון, האי גאון, ניסים גאון, יצחק אלפסי, אליעזר הגדול, נתן מרומי בעל הערוך, יוסף לוי, יעקב ב"ר יקר, יהודה הלוי, שבתי כהן, ליפמן הלר, שמואל קולין

בממורבוך של פייטסהכהיים שנכתב בשנת תק"ב נוספו:
יהושע העשיל מקראקא, יוסף קארו, משה איסרלש, משה בן מימון, מרדכי יפה, יצחק לוריא, חיים ויטאל, פאלק, דוד טורי זהב, שפתי כהן (אברהם ישעיה) [הורוויץ]

בממורבוכים של קליין-ערדלינגן, פראנקנווינהיים, צקנדורף, טינגן, ממלסדורף, גרולצהופן וזולצבאך נוסף: משה בר מימון

בממורבוך של זונטהיים נוסף:
רבינו יצחק אלפוס בעבור שהרביץ תורה בישראל, רבינו אליהו ב"ר משה בעבור שהרביץ תורה בישראל (בעל שם)

בממורבוך של בכהופן נוסף: רבי משה ב"ר מימון

בממורבוך של קריגסהאבר הוסיפו שמות של כמה גדולי אשכנז מהתקופה האחרונה:
רבי יוסף צבי הירש יאנוב אב"ד פוזנא ופיורדא, רבי נח חיים צבי בערלין אב"ד מגנצא ואה"ו, רבי פנחס הורוויץ אב"ד פפד"מ, רבי יוסף שטיינהארט אב"ד פיורדא, רבי יחזקאל לנדא אב"ד פראג, רבי נתן אדלר אב"ד בוסקוביץ ומגדולי פפד"מ, רבי משולם זלמן הכהן אב"ד פיורדא

הוסיפו שמות של כמה גדולי אשכנז מהתקופה האחרונה:
[ר' גרשון שאול יום טוב [ליפמאן] ב"ר נתן הלוי העלער, ר' צבי הירש בן יעקב אשכנזי [חכם צבי], ר' נתנאל ב"ר נפתלי צבי הירש ווייל [קרבן נתנאל], ר' דוד טעבלי ב"ר שלמה שיף, ר' יחזקאל ב"ר יהודה לנדא [נודע ביהודה], ר' יהונתן ב"ר נתן נטע אייבשיץ [כרתי ופלתי], ר' יעקב ב"ר צבי מעמדין [יעב"ץ], ר' אברהם ב"ר אנוש הלוי בינג, ר' נתן ב"ר שמעון הכהן אדלר, ר' פנחס בן צבי הירש הורוביץ [הפלאה], ר' אברהם ב"ר אנוש הלוי בינג .ר' עקיבה ב"ר גונס [ידוע בשם רבי עקיבה איגר], ר' משה ב"ר שמואל סופר שרייבער [חתם סופר], ר' ישראל קורשידט, ר' יצחק אריה המכונה זעקל לייב ווארמזער [בעל שם ממיכעלשטאט], ר' אברהם בנימין זאב ב"ר אליעזר אהרן המכונה וואלף האמבורגר, החכם יצחק ב"ר יצחק ברנס, ר' צבי הירש ב"ר שלמה זלמן קאלישער, ר' יעקב ב"ר אהרן מאיר עטלינגר [ערוך לנר], ר' אברהם ב"ר מאיר ראיס [מבאלטימאר], ר' נתן מרכוס ב"ר מרדכי הכהן אדלר [נתינה לגר], ר' יששכר דוב ב"ר יהודה אריה [בערנארד אילוויי], ר' יצחק דוב ב"ר שמחה הלוי [זעליגמאן בער] במבערגר, ר' שמשון בן רפאל אריה הירש, ר' עזריאל ב"ר יהודה הילדסהיימר, ר' דוד צבי ב"ר משה יהודה הופמאן [מלמד להועיל], ר' מרדכי ב"ר יוסף חיים הלוי הורוביץ [מטה לוי], ר' שלמה ב"ר מרדכי ברייער [חכמה ומוסר], ר' יעקב ב"ר אליהו רוזנהיים, ר' לוי יוסף ב"ר שלמה ברייער [ר' דק"ק פפד"מ בנוי יארק], ר' יוסף צבי הי"ד ב"ר שלמה קרליבך, ר' יחיאל יעקב בן משה ווינברג [שרידי אש], ר' שלמה זלמן בר חיים יהודה אריה לייב אויערבאך, ר' שמעון ב"ר יהודה שוואב [שמש מרפא], ר' יהושע ישעיה ב"ר אהרן נויווירט, ר' יונה בן משה מרצבך, ר' יוסף שלום ב"ר אבהרם אלישיב ר' שמואל ב"ר יוסף צבי הלוי וואזנער, ר' זכריה ב"ר מנחם געללעי, ר' יעקב צבי בר דוד אריה זקס]

לבדוק: ספרי הממורבוך המנויים בהקדמת דושינסקי לממורבוך של אופנבאך.
ברכת אברהם, ספר היובל לר' אברהם ברלינר, ברלין תרס"ג, עמ' 113 ואילך.-ממורבוך של ווינה.

The Development of קדיש יתום – Fundamentals and History – From ancient times to the modern era.

(Based on a comprehensive שיעור delivered in ארץ ישראל by מורינו רב בנימין שלמה המבורגר, edited and arranged by Treasures of Ashkenaz)

We all know that if someone is an אבל, or if has יאהרצייט, then one attempts to recite קדיש, or even better, to daven in front of the עמוד. Often, there is competition to get the עמוד, and in the past, there was also competition to be able to recite a קדיש. Why? Because the קדיש was never established as a "group קדיש", rather as a single קדיש… which leads to the development of how the single קדיש turned (among some) into a "group קדיש", which we will discuss this later on in this שיעור. But first, some basics.

HOW DOES THE RECITAL OF קדיש HELP THE נפטר?

The first question which I would like to address, is how can an action or a deed that is performed after פטירה of a נפטר, after a person is already deceased, help after the deceased has gone to the עולם האמת? We find the ספר חסידים (1171) explains it very clearly. We find an expression in חז"ל, 'ברא מזכי אבא' (סנהדרין קד) - a son adds זכותים, adds merits to his father. How so? If the father has not acted properly in his lifetime, yet he sends his son to a Talmudic school, ללמוד תורה ומעשים טובים, he sent him to cheder, sent him to a Jewish school... and there the son learns Torah, he learns how to behave himself properly, and perform good deeds, 'הואיל ועל ידי האב זכה הבן'. The son's good behavior is a result of the education which the father saw to, whatever the son does now as a result of this education, is 'ברא מזכי אבא' – the son, therefore, adds זכותים to his father. And furthermore, if the father commanded his son, he left a צוואה to do this and that, to do something after his פטירה, 'הרי כשעשו הבנים כאילו יעשו האבות', what the son does is as if the father did it (even though the father is not living anymore). From this concept comes the מנהג that people give צדקה לעילוי הנשמות. Similarly, davening for נפטרים, is also a תועלת – it does give help to them, because 'מה לי תפלה מה לי צדקה?'. What difference does it make to הקדוש ברוך הוא if it is this מצוה or that מצוה, so long as it is done because of the father's חינוך.

קדיש IS NOT THE ONLY THING ONE CAN DO FOR THE נפטר

So far we have not mentioned anything about קדישים. We have plenty of מדרשים which point out the special כח of קדיש. We must keep in mind that קדיש is only <u>one</u> of many means to help a נפטר. There are plenty of others. רב יוסף האן נרדלינגן of Frankfurt, a member of the בית ד'ין של"ה when the של"ה was a רב in Frankfurt, who wrote a ספר called יוסף אומץ. It is at the same time both a ספר מנהגים and ספר הלכה. He writes a very important comment. The idea of קדיש, ברכו, אשרי, למנצח, ובא לציון for עמוד (going to the עמוד), going to ברכת המזון, שיר המעלות, ולמנצח for אבלים, עמוד for ברכו (ברכו is an expression for davening before the עמוד)… also ברכת המזון, meaning the אבל leading the זימון, which is also a זכות for the נפטר, not common nowadays… 'מעלין המה על ידי הם מגיהנם' (raises the נפטר from גיהנם). Of course, he says, davening the whole תפלה is better

than bits of it. And of course, קדיש is also very important. **But the most important thing, which people overlook he says, the biggest זכות, is לימוד תורה, learning Torah**! Another point he makes is, ...**תפלות קדישים ברכו** are mainly for עמי הארץ (unlearned people) – but **if you can learn, and you learn, 'לימוד תורה מועיל שבעתים' (לימוד תורה helps seven-fold), more than all these תפלות**…. Through that, not only מעלין מגיהנם, but מכניסין לגן עדן (they take the נפטר to גן עדן), which is a greater level. And if the son goes further and he is מחדש חידושי תורה, he's a למדן and is on a level that he creates his own חידושים? Then the כבוד his father gets in גן עדן is even greater yet. He cites the זוהר, that in such a case הקדוש ברוך הוא calls everyone in פמליא של מעלה, and says 'come in and assemble, to hear the beautiful חידושי תורה of this person, the son of פלוני בן פלוני (true חידושים, [not just made-up ones]), the son of this נשמה'. This is the greatest honor that one can give, to say חידושי תורה…

DEVELOPMENT OF נוסח הקדיש

However, קדיש nevertheless is well known by all as a great tool and most people try to have an opportunity to recite it.... Where does the text of קדיש come from? Is it in תלמוד בבלי? תלמוד ירושלמי? No!

מסכת שבת (בבלי) makes mention of a critical phrase, "אמר ריב"ל 'כל העונה איש"ר מברך בכל כחו' (רש"י – בכל כוונתו) 'קורעין לו גזר דינו'", if one answers קדיש, which can mean כח הכוונה, according to רש"י and תוספות, or with all his strength, according to a second פשט brought in תוספות, his bad גזר דין is torn up, those inscribed for bad in the ספר החיים. We find in the מדרש, that רבי עקיבא attempted to help a נשמה he found in trouble in the עולם האמת, by teaching his son to say ברכו and קדיש, and in that way to get his father out of גיהנם. The ability of קדיש to bring people out of גיהנם, is mentioned by both the גמרא, and the מדרש.

The נוסח הקדיש is not mentioned either in מדרש or in גמרא. The first source in which find a text is in the סדור רב עמרם גאון, the oldest siddur we have – there we find the נוסח קדיש, but without 'ויצמח פורקנה ויקרב משיחיה', like נוסח אשכנז. That is the very first קדיש we find in Jewish literature. The phrase 'ויצמח פורקנה' we find in a later Babylonian siddur, that of רב סעדיה גאון. But just 'ויצמח פורקנה', not 'ויקרב משיחיה', so that must have been a later development.

THE PURPOSE OF קדיש IN THE MIDST OF THE תפילות

So what is the purpose of קדיש? We find קדישים besides קדיש יתום. קדיש יתום is a very specific קדיש that is said after a תפלה. But we have קדישים within תפילה as well. The ספר האשכול, says that we have the קדיש for the purpose of separation. He says that the first קדיש is to separate between פסוקי דזמרה (ישתבח) and ברכת יוצר אור in שחרית. (The קדיש said nowadays after קרבנות is very recent, we will come back to that later). The second קדיש is after we finish שמנה עשרה. After שמנה עשרה we have תחנון, which is attached to it. If there is תחנון we say קדיש after it, and that קדיש acts as a separation between the שמנה עשרה part of תפילה and קריאת התורה. If there is קריאת התורה, a קדיש separates קריאת התורה from אשרי ובא לציון, which is a new section. The final קדיש after אשרי ובא לציון, קדיש תתקבל, which ends all קדישים. Such is the structure which קדיש imposes on the service.

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF קדיש יתום

קדיש יתום, which has little to do with davening before the עמוד, which was instituted later, perhaps in the beginning of the second millennium. We do find it in the מחזור ויטרי already. It was introduced for יתומים קטנים who are not allowed to go before the עמוד. The son is a minor and therefore, can't help his father with קדיש, so they instituted קדיש יתום for him. But how many times does a יתום have a chance to say קדיש? Initially, not at all. After עלינו? No, עלינו was not said daily in the ancient times. After the מזמור, שיר מזמור לאסף? Some shuls say it, you may know it from there, some after שחרית, some have it even after מעריב. This too did not exist in the time of the גאונים. So, they instituted a non-specific מזמור after תפלה, and they enacted a קדיש to be said by קטנים. In the beginning, קדיש יתום was not said during the week, but only on שבת. On שבת we recite במה מדליקין after מעריב, this is still done in in חוץ לארץ as it used to be in European countries. במה מדליקין, '... אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא' which is אגדתא, then קדיש יתום. Nowadays, people say קדיש דרבנן, which is a later development. Initially this קדיש was for יתומים, קדיש for קטנים who could not recite קדיש during תפילה. The second opportunity for קדיש יתום was on שבת morning, after פטום הקטרת, '... אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא'. The third קדיש יתום, on מוצאי שבת after ויתן לך, after שיר המעלות אשרי כל ירא ה'. These were the only קדישים at the time of the ראשונים… they eventually introduced קדיש יתום on weekdays as well… but that was a much later development. Eventually they began reciting שיר מזמור לאסף, after עלינו. שיר של יום developed even later. So, the principle is, that one can only say קדיש יתום after sections of תנ"ך or at least פסוקים – we never find that after a shiur קדיש is recited right away, rather the pesukim, 'רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקבה לזכות את ישראל'… or 'אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא'… (However not after a משנה). The קדיש said nowadays after the שלש עשרה מדות דרבי ישמעאל, before ברוך שאמר, is a disputed מנהג which does not fit with ancient the הלכה, but only with the מנהגי האריז"ל.

IS IT PROPER TO LIMIT/MINIMIZE THE AMOUNT OF קדישים

Reciting קדיש is a wonderful thing! חזרת הש"ץ is also a wonderful thing. What would you say however, if someone thought חזרת הש"ץ is a wonderful thing, I will say it twice? I want to repeat שמונה עשרה twice. How would we look at such a person? Is he doing something good? He has repeated שמונה עשרה twice. What if a person before a person drinks Coca Cola, says 'שהכל נהיה בדברו', then takes another sip and says it again and again, and again, after each sip? Is he more frum? Or if he says three times 'בורא נפשות' – is he more religious? Or is it a case of ברכה שאינה צריכה/ברכה לבטלה? Many פוסקים bring down, including the משנה ברורה, that just as we do not repeat the same ברכה again and again, because the more you repeat them, the more difficult it is halachically (ברכה שאינה צריכה/ברכה לבטלה), the same way, one should not say קדיש more than needed. According to the plain הלכה in the משנה ברורה and earlier פוסקים, saying extra קדישים is wrong. And he says, 'כשם שממעטין לומר קדיש ...'. The ערוך השלחן uses very sharp terms against this practice. He says (אורח חיים נה, ג) "There are common people who believe that the more קדישים one says, the better, how wrong they are! One does not use the scepter of הקדוש ברוך הוא more than He allows us to use it." There is a limit to the amount of usage! By saying קדיש you are crowning הקדוש ברוך הוא. And if you repeat it again and again, it is a זלזול, you are degrading the divine. And we find פוסקים that say, those who increase the number of קדישים are weakening the divine קדושה of the great sacred name of הקב"ה, חס ושלום.

קדיש IS RECITED BY AN INDIVIDUAL, NOT A GROUP

Nevertheless, there is a great desire to say קדיש. It has increased so much, that people recite more קדישים, not only the number of times, but also in terms of the number of people saying it at one time. What we call nowadays a "group קדיש", which did not exist in the past. Just as a "group חזרת הש"ץ" (two בעלי תפלה saying חזרת הש"ץ together) would not be tolerated, the same should be true of the "group קדיש". It was created for קטנים, a קטן who can't daven before the עמוד, so he may recite a קדיש after davening. Nowadays people join him! It is like joining the בעל תפלה! We have a rule that תרי קלי לא משתמעי (two simultaneous voices are not heard). Imagine if several people stood up and began talking at the same time. One would get confused. The same holds true with a קדיש. This is the conception of the classical פוסקים.

SEPHARDIC ATTITUDES TOWARD קדיש, ADOPTION OF "GROUP קדיש"

We do find that ספרדים believed so much in the power of קדיש that they found all kinds of היתרים to say a "group קדיש". They invented the idea of "group קדיש". It went so far in some places of the ספרדים, that in Iraq, we find the בן איש חי recording (בן איש חי, שנה א, פ' ויגש, סעיף טז) that in his city of Baghdad, the מנהג was, that *everybody* would say every קדיש possible during davening. When they finished ישתבח… what happened after ישתבח? (Even in those places that recite "group קדיש", only the בעל תפלה says this קדיש and then ברכו.) In Baghdad, the whole congregation stood up and everyone said קדיש. Not only that קדיש, every קדיש! After שמנה עשרה, everyone stood up and said קדיש. The בן איש חי was very disgusted by it. קדיש יתום, might still be tolerated, but every קדיש? He said, "These people think that when they say קדיש they cause תחיית המתים." They believe so much in קדיש; they view it out of proportion and in that they err." We find that קדיש at one time, was only for the בעל תפלה. The קדיש after קריאת התורה likewise, became a קדיש יתום amongst ספרדים. This became widespread in some Ashkenaz communities as well ([ספר ירושתנו א, קיג־קכה] – הרב המבורגר shows conclusively that this קדיש properly belongs to the בעל תפלה/בעל קריאה, not an אבל).

מנהגי אשכנז RELATED TO RECITATION OF קדיש

In קהלות אשכנז they give the one saying קדיש יתום the כבוד he deserves. The אבל is treated as a בעל תפלה. Firstly, the primary rule of a בעל תפלה is, that he goes to the עמוד. He does not stand wherever he finds himself in synagogue says קדיש, he goes forward to the עמוד. Since the בעל תפלה is still at the עמוד, having more מזמורים to say, the person saying קדיש stands nearby, as close to the עמוד as possible. This is brought down in several פוסקים, including the משנה ברורה. Secondly, one who recites קדיש dons a טלית, because like a בעל תפלה, and this is likewise brought down in the פוסקים.

"GROUP קדיש" HISTORICALLY NOT DONE IN ארצות אשכנז IN THE PAST

The conception of group קדיש did not (historically) exist in Europe, not even in Eastern Europe, or even in Chassidishe circles.

If you open a שלחן ערוך, with the רמ"א, מגן אברהם. etc…, or if you look in פוסקים, like the אור החיים, כנסת יחזקאל… and many others, you will find something called סדר קדימה. It delineates in great detail who has the right to say קדיש. If you have several people in synagogue required to say קדיש, it lays out in what order and who has priority. We know that a בן שבעה (someone within שבעה) has priority over a בן שלושים, (someone within שלושים) בן שלושים over בן יב' חודש (someone within the twelve months of אבלות), and a יארצייט (Yahrzeit – marking the anniversary of a passing) has priority over all of them. All these priorities? All these discussions among פוסקים about who has priority? Someone may even have to wait a day, week, or month to say קדיש. Why? If there is a "group קדיש", there is no need for all these priorities, since everybody has the right to say קדיש.

I remember once I came to Manhattan, as a tourist from Israel. I had to daven מנחה. We went into a modern synagogue. I'm not used to this, living in ארץ ישראל. People came in without כיפות – for an ordinary מנחה. It was very heartwarming for me to see so many people at a regular weekday מנחה. They all stood around and at the end of the תפילה, the penny dropped. I realized what was going on. Everyone said קדיש! I was the only one to answer this קדיש. Women said it as well – everyone, except and my wife and myself. This is something that did not exist in the past.

חסידים ADOPT THE "GROUP קדיש", WITH SOME DISSENT

As I mentioned already, ספרדים accepted the "group קדיש" first. Then חסידים, who adopted נוסח ספרד, and certain מנהגי ספרד, were the next ones to accept it. And yet, even in the Chassidishe world, we find those who were not happy about it. The sharpest is the Komarna Rebbe. In his ספר, (שלחן הטהור (תל אביב, תשלג, סימן קלב, הלכה ד, p.194), he writes that if two people say קדיש together, 'הוא פגם וחטא גדול' – it is a flaw and a great sin! Not only does he not do a favor for the נפטר, but it could be that it even harms him, bringing him down to a lower stage in גיהנום, or גן עדן, חס ושלום. He remarks that it comes from the ספרדים, and therefore, is not part of our heritage, and we should reject it. Unfortunately, hardly anyone in Chassidic world follows him.

NAPOLEON BONAPARTE COMPELS "GROUP קדיש" IN ארצות אשכנז

How did "group קדיש" come to the non-Chassidic world, which follows the משנה ברורה and the פוסקי אשכנז?

We have several historical factors, beginning in the nineteenth century. One was Napoleon Bonaparte. To some extent he is the one responsible for this change in our religious history.

Now that's puzzling! What does Napoleon have to do with our קדישים?

Well, Napoleon was a tremendous conqueror, he conquered almost every part of Europe and he established new states, one of which was the Kingdom of Westphalia. He let his brother, Jerome-Napoleon, rule it. Jerome-Napoleon had new ideas of liberty, equality, and fraternity (equality, freedom, brotherhood). He wanted to make the Jews equal to everyone else and

make their religion equal as well. So, he established the Consistories, which meddled in the religious lives of Catholics, Protestants, and Jews. He opened churches for all three. The Consistories, ruling Jewish life instituted reforms, appointing reform motivated individuals to introduce all types of (relatively) mild reforms, in Jewish life. Amongst them was the "group קדיש".

The "group קדיש" was a way of democratization, and equality. Ideas of equality, of rights which led to the forbidding of calling up people by name (יעמוד פ"ב"פ) for עליות to the תורה. The reason being, some people are called up by titles (e.g., יעמוד מורינו הרב)… Inequality! Can't fit in with the regime of Napolean Bonaparte! So they did not call up anybody by name – they gave out cards instead (there are remnants of this practice in some synagogues today). Another thing the Consistories did not like were priorities in קדיש. Why should there be priorities for קדיש? We want everyone to have the right to say קדיש! They abolished the priorities for קדיש and forced the "group קדיש" on the German - Jewish communities which they governed. Obviously, as soon as this regime collapsed, after a few years, it was rejected strongly by all the רבני אשכנז – though it slowly made its way into Eastern Europe (הישיבה הרמה בפיורדא, V.II, pg. 410-417).

הרב עקיבה איגר AND THE "GROUP קדיש"

We find an interesting role played by the great master רב עקיבה איגר in this development. What happened? How did רב עקיבה איגר become involved?

In the year 1831 there was a great Cholera Epidemic in Europe, which cost the lives of thousands upon thousands of people. It hit Jewish communities hard as well, including רב עקיבה איגר's city of Posen. רב עקיבה איגר was confronted by immense pressure from people desiring to say קדיש for their loved ones, and therefore, he gave them a היתר for "group קדיש". The great רב עקיבה איגר?! He writes in his own handwriting, 'In ראש חודש אב 5591/1831 when cholera started here in our city, there were so many אבלים, that needed to recite קדיש. I made a תקנה allowing "group קדיש", ***for one year only***…" He gave a היתר for one year only …and after that year (by the following ראש חודש אב), ב"ה, the epidemic had stopped, people stopped dying, and when the trouble was over it was stopped. "It was a **הוראת שעה** (strictly temporary enactment) not allowed from then on except for one קדיש a day which was still allowed as a 'group קדיש'".

People extrapolated that if the great רב עקיבה איגר could allow a "group קדיש" in his city, in his time, so *we can allow it in our time, unlimited, anytime we need a קדיש*. If it is good enough for רב עקיבה איגר, It is good enough for us! This is a ***misconception***, many people go around and say, רב עקיבה איגר allowed it, he allowed a "group קדיש"…..

I have a recent discovery, – a manuscript of his son, רב שלמה איגר, his successor in the רבנות of Posen, and he refers to this הוראה of his father, regarding the "group קדיש". I will now read from this newly discovered manuscript, which has not yet been published -

'It is clear in my mind that what my late father זכרונו לברכה, the great רב עקיבה איגר, instituted for everyone to say קדיש together, ***was not his wish at all, rather it was against his will***. He found a היתר to be מתיר an איסור – note that he refers to it as an איסור (prohibition). There was a terrible need for the common people. צורך ההמון he calls it – a psychological need. At the time of the Cholera Epidemic, people were panicking – trying to do anything which could help the deceased. He says that we find a similar היתר in regard to a נר יאהרצייט that goes out בין

השמשות. One may have a non-Jew light it again, because of a psychological need. But those תלמידי חכמים who say a "group קדיש דרבנן" after a שיעור? What is their היתר to say such a "group קדיש"? This היתר was <u>not</u> meant for תלמידי חכמים! It is meant for the common people who have psychological need. Am Haaratzim, המון עם. **Do not lean on my father רב עקיבה איגר** (for a general blanket היתר of a "group קדיש")! This is a discovery, which I must say, is an eye opener in the whole notion of רב עקיבה איגר and the "group קדיש."

הרב יעקב עמדין AND THE "GROUP קדיש"

When the Consistoire in Westphalia introduced the "group קדיש", as well as other היתרים that had not existed, they tried to give it a halachic image, or to find halachic grounds to support them… For example, they instituted that all אשכנזים should consume קיטניות on פסח. Not only the Consistoire allowed them to, they also forced רבנים by a decree to eat it, as non-Ashkenazim do. The Consistoire put forward opinions, which served their purposes that the איסור קיטניות did not apply to their times, and they claimed that in times of war or shortage of food, it was perfectly acceptable. They found the חכם צבי and רב יעקב עמדין, his son, both expressing the view that now as opposed ancient times, the איסור קיטניות does not make sense. The grains we buy today are not mixed as they were in days of old. However, these רבנים themselves only brought up the notion, that there is no room for איסור קיטניות in our times. *They did not introduce it practically, and did not rely on it.*

Similarly, the comments of these two great גדולים, were applied to "group קדיש". They lived in Portuguese/Spanish exiled communities in Hamburg, Amsterdam, and London. Portuguese/Spanish Jews which had fled a hundred years after the great exile of Spanish Jews in 1492 and established beautiful flourishing communities in Western Europe. These Sephardic communities observed Sephardic practices. The חכם צבי and רב יעקב עמדין, observed and admired what was worthy to learn from them. But again, *they never practically introduced it, never said that it was proper for an Ashkenazi to rely on a Sephardic heter*.

WHAT הרב יעקב עמדין'S POSITION REALLY WAS

The Rabbis that were engaged in the Consistories of Westphalia took advantage of the expression of רב יעקב עמדין in this matter as the model for a Rabbi who was trying to institute it (למעשה).

Therefore, it is worthwhile to quote the exact quotation of רב יעקב עמדין regarding this matter, and see if he actually wanted to institute it. He writes in his very famous סידור רב יעקב עמדין, perhaps the most important siddur of an אחרון. We find no אחרון on his level who compiled his own siddur. The two volume (עמודי שמים and שערי שמים) siddur itself, and commentary, which he published in his own lifetime, in his own home.

When it comes to קדישים, he says that he will not mete out קדימות (priorities) in קדישים, which are discussed elsewhere '... כבר דברו בו מספיק גדולי האחרונים' (it has already been sufficiently discussed by the great later authorities)… anyway, 'מה טוב ומה ישר הוא מנהג ספרדים', that more

than one person says it. Therefore, there is no reason for מחלוקת, no competition… you do not have to go into all those דינים of who goes first. If you really want to know the קדימות, see שלחן ערוך, לבוש, other מפרשים etc...
This is the passage proponents of "group קדיש" like to quote but they miss two points. Firstly, people forget that he says *go look it up* (the קדימות)… he does not say you do not have to do it – **he says look elsewhere for the information**. He says I admire it (the Sephardic way), but he does not say 'I am a Sephardi'. Secondly, he says, you know אשכנזים have a מנהג that the last day of saying קדיש in the year of אבילות (called יום הפסקה- the day people stop saying קדיש), he gets top priority, to recite all the קדישים of that day, everyone else is pushed aside.

These rules would only apply according to one person reciting קדיש. רב יעקב עמדין says, "I want to warn you….When you finish the last day of the 11th month, you should stop (saying קדיש) then, and not go by the practice of the ספרדים who have a פסק that you can continue for another week and stop after eleven and a quarter months, a week later." So, we see that רב יעקב עמדין did not actually follow the מנהג ספרד. He himself says that he stopped immediately after the 11th month, like אשכנזים…. This is the same רב יעקב עמדין who wrote that though he admired Sephardic practice, <u>never</u> attempted to introduce the same among אשכנזים.

THE חתם סופר RESPONDS TO הרב יעקב עמדין, DEFENDS THE SINGULAR קדיש

What is particularly interesting is that there was a citation of what the חתם סופר wrote in a תשובה, defending the old מנהג אשכנז, that only one person says קדיש at a time, and taking issue with רב יעקב עמדין about it.
The analysis of the חתם סופר, contrasting the מנהג אשכנז singular קדיש with the group קדיש practice, is quite enlightening.
He says as follows "That which רב יעקב עמדין wrote regarding קדיש, that the מנהג ספרד in which everyone recites קדיש together is easier, and many, e.g., a group, who do a מצוה, are better than individuals who do so…. **can we, blithely assume, that the** גדולי אשכנז **clung to an inferior practice without justification?** So, it is a wonder, astounding, that our ancestors, the great תלמידי תורה of אשכנז, to whom the תורה was an inheritance, as is stated in the תשובות רבינו אשר, the רא"ש (which is quoted by the great Sephardic Rav, the בית יוסף, in his commentary on שלחן ערוך יורה דעה as well), did not follow such a practice. **Can we lightly assume that they had an inferior and defective stance in this matter?** And furthermore, how can we understand the סדר קדימה, the מנהג that an אבל in שבעה has precedence over one in שלושים, who has precedence over a בעל יאהרצייט, who has precedence over an אבל in י"ב חודש? After all, if there are partners who find profitable merchandise, can one of them say, I need it more, give it all to me, and the others have no share in it? No, the partners divide it. So too, with קדיש, if several people need to say קדיש; they should not share it and say it all together, but rather than only one should recite it.

So the חתם סופר explains that **the main benefit to the נפטר (deceased) that comes from saying קדיש is not from the mere recitation of it, but rather from the many responses of אמן, and especially אמן יהא שמיה רבה, that it elicits from the צבור (congregation)**. Since those come about via the אבל, the benefit accrues to the נפטר.

(We could view this in terms of a multiplying effect. If one person saying קדיש causing a ציבור of fifty people, for example, to answer four אמן's, one אמן יהא שמיה רבה, and one בריך הוא, he has done so much more than just say קדיש with six responses of אמן, איש"ר, ובריך הוא. He has brought about three hundred such responses)

Therefore, explains the חתם סופר, מנהג אשכנז which requires that only one person says קדיש at a time, is beautiful and most potent. Because where many say קדיש at the same time, the bringing about of the responses of אמן which comes about through just one of them, causes the others to be in the category of מסייע, those who extend a hand, the act of which is considered by הלכה, as 'אין בו ממש', lacking in substance compared to one who is the clear cause of an action….

WHY THESE INNOVATIONS WERE REJECTED IN אשכנז

The reason why in the German communities, they did not follow these new היתרים, is because they knew exactly what their origins were. It did not come from the רבנים like רב עקיבה איגר, it did not come from the חתם סופר. It was one of the early Reform inroads, from the Consistoire.

רב יעקב עטלינגר a German Rav, the ערוך לנר, his ספרים are learned in all ישיבות. He was once asked about the "group קדיש". Would it be acceptable for a community to adopt this new Sfardishe מנהג. To support their view, they cited the words of רב יעקב עמדין. His response was the following "You refer to it as a great תקנה to go along with the "group קדיש"? To change a מנהג ישראל which has prevailed in אשכנז, prevailed in Europe, not only in Western Europe, but also in Eastern Europe, for hundreds and hundreds of years. Ever since קדיש יתום was established, we have had only one person reciting a קדיש, and you want to follow these מתחדשים, the reformers who instituted this, and have changed so many other things of תפלה as well? *No, no, no, one should not do it!*" (תשובות בנין ציון, קכב).

OTHERS WHO REJECT THE GROUP קדיש

The bottom line is, we think that, okay, some Yekkes still obey this הלכה; they do not say "group קדיש", that even some Litvaks still obey this rule, they follow the Chazon Ish, for example… but all ספרדים do say it. However, we find that that even some ספרדים, like those of the Tunisian Jewish capital, Djerba, according to their רבנים down to the present day, are very מקפיד that only one person should say קדיש.

I trust I have shown the historical development of קדיש, that initially everyone recited a single קדיש, the ספרדים started the concept of a "group קדיש", then חסידים adopted it, and eventually some אשכנזים followed.... There are still some pockets which do not follow רב יעקב עמדין's *idea*, but רב יעקב עמדין's פסק, not to change, and they, therefore, still say a single קדיש.

The Contemporary Confusion about the קדיש after קריאת התורה – האם כל דאלים גבר? קדיש לאחר קריאת התורה למי שייך

by Treasures of Ashkenaz

הרב המבורגר was asked, in light of the statement in ספר פני ברוך (a popular contemporary work on אבילות, translated into English under the title "Mourning In Halachah" (Artscroll)), the קדיש after קריאת התורה belongs to אבלים, what basis is there for the contrary מנהג אשכנז requirement that the בעל קריאה - not an אבל - says this קדיש?

He responded that the מנהג is a continuation of the ancient practice been passed down to us from the גאונים and ראשונים (while the practice cited by the פני ברוך is a later distortion of מנהג הספרדים, which some אשכנזים have adopted).

הרב המבורגר then makes a very trenchant observation. In various halachic literature, there is discussion concerning when there are multiple mourners, which gets preference. In those discussions, the different קדישים available for such are delineated. However, notes הרב המבורגר, **in all those discussions, not *once* is the** קדיש **after** קריאת התורה **included in such a framework!** The reason simply being, because it was known that that קדיש belonged to the שליחי ציבור (בעלי קריאה), and not אבלים.

As was discussed previously, in some ספרדי circles, due to the great desire of the masses to say קדיש, people engaged in questionable practices, such as saying קדיש together with the ש"ץ, something the בן איש חי, complained about and tried to address. Until today though, in קהילות הספרדים, such practices continue.

The purpose of the קדיש after קריאת התורה is explained by the ספר האשכול, האגור, and the בית יוסף. The בית יוסף states, "כי היא מצוה בפני, וקדיש אחר קריאת התורה..טעם על הקדישות שאומרים בתפלה עצמה." The קדיש is to make a separation between different segments of תפילה, distinguishing between various segments thereof. It was *not* instituted to serve אבלים by giving them a chance/place to say it, unlike other קדישים.

הרב המבורגר quotes from over thirty authorities, from the זמן הגאונים to the present day, which show that this קדיש belongs to the בעל תפלה (בעל קריאה). These authorities cover a very great spectrum of גדולי עולם, such as רב עמרם גאון, the מחזור ויטרי, the רמב"ם, ראב"ד, ראבי"ה, רוקח, אור בעל, יעב"ץ, בית יוסף, מהרי"ל, בעל הטורים, מרדכי, מאירי, שבלי הלקט, מהר"ם מרוטנבורג, אבודרהם, זרוע התניא, ר אהרן מקארלין, ר' וולף היידנהיים, מהר"ם בריסק, דברי יואל(סאטמאר), אגרות משה, מנחת שלמה (ר שלמה זלמן אויערבאך).

As time went on, some ספרדים began granting this קדיש to mourners, mainly in parts of North Africa, and in ארץ ישראל, while other רבני הספרדים opposed this change. רב שם טוב גאגוין (Gaguine) writes in כתר שם טוב, that in London and Amsterdam that קדיש was always said by the בעל תפלה). As time passed, it became more widespread among ספרדים, to the point that it was seen as a trademark מנהג הספרדים, which אשכנזים did not practice, as רב עובדיה יוסף wrote in his שו"ת יביע עומר, ד' אות ו' כ"ו סי' יו"ד חג. It spread to some אשכנזי immigrants to ארץ ישראל as well, some of them having adopted certain מנהגי ספרד. Others, such as the family of רב חיים בריסקר, held fast to the old מנהג אשכנז that this קדיש belongs specifically to the ש"ץ, מפניני הרב (מה-מ"ד).

דיני ומנהגי קדיש

In some Chassidic circles, where there already existed an inclination for מנהגי הספרדים; they accepted to a limited degree this change, to transfer the קדיש after קריאת התורה to an אבל. *However, this was limited to an* אבל *that received the last* עליה*, not a mourner that was not involved with the* קריאה*, who just came over afterward to say* קדיש. Over time though, that stipulation was forgotten and/or discarded (as sometimes happens when a limited היתר is given, which may not be understood by the masses), with the great demand by אבלים for opportunities to say קדיש, and in some of these circles אבלים took over that קדיש. However, even in the Chassidic camp, important and powerful figures, such as the דברי יואל מסאטמאר for one, were insistent that only the ש"ץ (בעל קריאה) should say this קדיש, and this insistence among some חסידים continues to this day.

There is still a very pressing question. Why does only one person (e.g., אבל) say that קדיש, even though there are several people saying קדיש at other points where קדיש יתום is said, e.g., after עלינו? If these people claim that the קדיש after קריאת התורה is a קדיש יתום, not the קדיש of the בעל תפלה, why is it only said by *one* אבל and not by *all* אבלים (although according to מנהג אשכנז only one person at a time says קדיש, in these places they follow the modern מנהג הספרדים that multiple people recite it simultaneously.) So why not here as well? The answer must be that somehow, under the surface, it is known that this קדיש is **not** just a regular קדיש יתום, but that it is different.

<u>Further Comments About the Form and Function of the קדיש.</u>

The טור states that the פסוקים, 'ועתה יגדל' and 'זכר רחמיך' are recited before every קדיש. Very few people have the מנהג to say them, possibly because of issue of הפסק. Practically, the פסוקים are only recited before a קדיש תתקבל.

The תלמוד does not require standing for **קדיש** at all. חסידי אשכנז accustomed themselves to stand just for **...אמן יהא שמיה רבא**. The מהרי"ל comments, that those already standing, should not sit until <u>after</u> **...אמן יהא שמיה רבא**, otherwise it belittles the **קדיש**. (i.e., since one is already standing for ישתבח one should remain standing for the **קדיש** before ברכו.) The חות יאיר was surprised to find out that the מהרי"ל didn't stand for **קדיש**. רב יוספה שמש and יוסף אומץ are of the opinion, that one should stand for every **קדיש**.

These are the words of the בעל האגודה to (דף ג) מסכת ברכות :

"יהא שמו הגדול מבורך מכאן משמע שיש לומר **יְהֵא שְׁמֵיה** ולא מפיק ה' **שְׁמֵהּ** דהוי משמע שם יה'.

Until the early seventeenth century the first two words of קדיש were not pronounced with a צירי (**יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ**), based the on first words of the פסוק, (יחזקאל לח:כג) "**וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי**" (רש"י). The first to do so was the בנין שלמה (ר' שלמה זלמן האנא Frankfurt a. d. Oder 1723). This work was highly controversial; in fact, he was forced to print an apology which was appended to the end of the book. Numerous works came out that took issue with many of his textual changes. ר' יעקב עמדין and many of the others that disagreed with ר' שלמה זלמן האנא here as well as in other parts of תפילה. ר' שבתי סופר's understanding is that the first two words are Hebrew, and therefore, he rejects pronouncing them with a צירי. ר' שלמה זלמן האנא's changes were accepted by a) the ויעתר יצחק, who advocates for pronouncing it with צירי. b) the פרי מגדים and the גר"א (מעשה רב ס' נד).

The original נוסח of קדיש did not include **וַיַּצְמַח פֻּרְקָנֵהּ**, since the whole prayer of the **קדיש** is for גילוי כבוד מלכות שמים which will be at the time of the גאולה. The ערוך השלחן (56:2 או"ח), explains that the explicit תפילה for משיח, '**וַיַּצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ**', which was added by נוסח ספרד, is alluded to by the words, **וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ**, meaning הקב"ה's kingdom should rule, for the פסוק of '**וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ**' to be fulfilled, with the coming of משיח. נוסח ספרד added the phrase whereas נוסח אשכנז did not for reasons of פשט and סוד. In general, the preference in נוסח אשכנז is a more

concise נוסח, understanding that brevity is an advantage. In general, where there is a shorter and longer נוסח, the shorter one is the original and the longer a later addition, since words were added in certain places, but not taken away. רבינו אלעזר רוקח of Worms (4936-4998) makes it quite clear, that the first part of קדיש contains only twenty words corresponding to the עשרת הדברות plus the ten instances of the word אני in סדרת קדושים. The twenty words also correspond to the twenty times it says ד' אלדים in בראשית and the twenty kinds of כוונות that דניאל recited in his תפילה. Additionally, according to נוסח ספרד which does say 'וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ' should אמן be said in response? Since the רמב"ם makes no mention of אמן following 'וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ' - even those who do add this phase, *should not* answer אמן (גרי"ז סולובייציק).
It is appropriate for the חזן to wait until the ציבור has also completed reciting the word **יתברך**.

There is no doubt that one should answer **אמן** after '**יתגדל... שמה רבא**'. This is discussed by the רוקח and the רמב"ם.
There is a מחלוקת הפוסקים as to whether one should respond **אמן** following the phrase **בריך הוא**. In order to alleviate a doubtful situation, פוסקי אשכנז ruled, that both ש"ץ and קהל should recite **בריך הוא** together.

According to מנהג אשכנז, the פסוקים, '**ככתוב בתורתך**' and '**ונאמר**' are not considered part of **עלינו**, and need not be said, even in a non-מנהג אשכנז synagogue. The פסוקים should be said however, if one wishes to recite קדיש after **עלינו**. (Notwithstanding the fact that reciting קדיש after **עלינו** is quite problematic according to מנהג אשכנז).

קדיש דרבנן originated from נוסח ספרד. Later it was accepted in אשכנז - but *not* recited during תפילה (after the recital of **פטום הקטורת**, **פרקי אבות**, **במה מדליקין**), but only outside the נוסח התפילה. There are no sources for adding '**קדישא באתרא**' to **קדיש דרבנן**. The Steipler Gaon expressed opposition to saying '**קדישא**'. The חתם סופר did say '**די בשמיא וארעא**'.

The recital of (**דהוא עתיד לאתחדתא...**) by some at a **סיום** is a relatively recent development. Originally, it was only recited at a **לויה**. **מנהג אשכנז** is to recite a regular **קדיש דרבנן** at a **סיום מסכת** or **סדר משניות**. Ancient editions of **ש"ס** do not have (**דהוא עתיד לאתחדתא...**) in the text of **קדיש דרבנן** of the הדרן. The reason for saying it at a **לויה** is understandable, since it mentions **תחית המתים**, which has no relevance to a **סיום**. Perhaps since people often make **סיומים לזכר נשמות הנפטרים**, to coincide with a **שלושים** or **יאהרצייט**, some began reciting **דהוא עתיד לאתחדתא** as well.

The פסוקים in the middle of קדיש (**קבל ברחמים, יהי שם ד', עזרי מעם ד'**) are not mentioned by the ראשונים, but were added in the first printed סידורים. The source for their recital is unclear, therefore, some are accustomed to say them while others are not.

עושה השלום is said by those who do not change to **ברוך אתה ד' עושה השלום** at the end of עמידה (during **עשרת ימי תשובה**), so instead they say **עושה השלום** at the end of קדיש.

The usual custom of a קהילה is to give each חיוב an opportunity to recite one **קדיש**. If an individual fails to receive a **קדיש** by himself, it is still a greater עילוי נשמה for him to attend synagogue and answer אמן יהא שמיה רבא, then to oren at home. Many פוסקים maintain that reciting multiple **קדישים** is tantamount to a ברכה שאינה צריכה! Not only is it not beneficial to the מת, but may be חס ושלום detrimental. In מגנצא, **קדיש יתום** was recited *only once a week*, namely on שבת (after the recital of **ויתן לך**, **פטום הקטורת**, **במה מדליקין**). This was still the prevailing מנהג at the time of the מהרי"ל. Although today, it is the view of most people, that the most important thing is to say as many **קדישים** as possible, this does not seem to be the way the ראשונים viewed it.
If a נפטר has no sons, a) a grandson or son-in-law may recite **קדיש** b) brother(s) say **קדיש** or c) someone is hired to say **קדיש**. In Prague the מנהג was that a woman would say **קדיש** in such an instance, standing in a separate room where she could be heard in the synagogue, however, this was not a widespread מנהג.

ו. בביאורו

והיות שכל עוצם זכות הקדיש הוא שעי"ז מתקדש שמו הגדול יתברך שמו - הרי צריכים להבין פירוש הדברים של השבח. ונבאר כאן בעזהי"ת בקצרה את דברי הקדיש ;

א) **יתגדל ויתקדש** - הוסד על פי המקרא "והתגדלתי והתקדשתי" (יחזקאל לח:כג) האמור במלחמת גוג ומגוג שאח"ז יתגדל שמו של הקב"ה, כדכתיב ביום ההוא יהי ה' אחד ושמו אחד (לשון הטור או"ח נ"ו)

שמי' רבא - שיחזור להיות שמו שלם, כשמגיע לזמן הגאולה ולנקמה בעמלק, דכל זמן שליטת עמלק אין שמו של הקב"ה שלם ואין כסאו שלם (וכביכול בהסתר פנים), כדכתיב "כי יד על כס י-ה" שאין הכסא שלם ואין שמו שלם עד למפלת עמלק (שטנו של ישראל), ואז יקוים "האויב תמו חרבות לנצח כו' וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו", השם שלם וכסאו שלם (מלשון הטור ועוד).

ב) **בעלמא דברא כרעותי'** - בעולם הזה שבראו כפי עומק רצונו הוא, ולא כלל כפי השגת רצון בני אדם [עולם מלא פלאות ופליאות בהמון יצוריו ועל כולם האדם בתכונתו ושאיפתו הפכפכנית, שברשותו להכניס את יוצרו ולעשות ההיפך מרצונו וברשותו לעשות רצונו ולעלה ולקלס]. ומרמז גם לדברי רבי אבהו (ב"ר פ"ג) מלמד שהי' בורא עולמות כו' ואמר דין הניין יתהון לא הניין לי (וכפי' "דובר שלום" הנדפס בסדור הבר רא"ל גורדון מירושלם). וראה גם פי' הגר"א זלה"ה שקאי על יתגדל ויתקדש שמו כרצונו (ומובא בפי' עיון תפלה שבסדור הנז"ל).

ג) **בחייכון וביומיכון** - לא רק בחייכון העתידים בתח' לעת"ל אלא גם ביומיכון העכשוים. **ובחיי דכל בית ישראל** - לאלה החיים כיום ולכל אלה שיקומו לתחי' העתידה.

ובאבודרהם ועוד - מפרשים ; לפי שקודם הגאולה יתרבו התלאות והרציחות בישראל ר"ל, עד שרבים מחכז"ל אמרו ייתי ולא אחמיני' (סנהדרין צ"ח ;) לכן אומרים בחייכון וביומיכון שתזכו להיות מהנשארים לחיים.

ד) **בעגלא** -במהרה (שנזכה לאחישנה) **ובזמן קריב** (ושתי' התופעה כעני שמיא ולא כעני ורוכב על החמור), [כופל הלשון מרמז אפשר לשני הממראות הנז"ל של ריב"ל בסנהדרין צ"ח.].

ה) **יהא שמי' רבא מברך** - לא יפסיק בין רבא למברך (כמ"ש הפוסקים ומובא ברמ"א שם נ"ו). ובתוס' (ברכות ג.) הביאו בשם מחזור ויטרי כי "יהא שמי' רבא" היא תפלה שימלא שמו ויהי' שלם, ז"א שגם הציבור עונה אותה המשאלה (מלעיל אות א'). **ומברך לעלם** היא תפלה אחרת (ומובא גם פי' זה בטור), וע"ז כתבו התוס' שמלשון הגמ' מוכח שהאי מברך מחובר למעלה, יהא שמיה רבא מברך (וכמ"ש הרמ"א), וכ"מ מכל דברי הזוהר דבכל דוכתי שמזכירין יש"ר נאמר "יהא שמי' רבא מברך", [ובסוכה ל"ט. אמר רבא לא לימא אינש יש"ר והדר מברך אלא יש"ר מברך א"ל רב ספרא כו' אלא התם והכא כו', משמע שזוהי המחלוקת בגמ'].

והיות שגם הפי' השני של מחזור ויטרי הביאו כמה פוסקים (הטור ואחרונים) רצוי שהמהדרים יכוונו לשני הפרושים : א) שיהא שמי' רבא, (ז"א שיהא שמו שלם ויכירו הכל שאין מלבדו). ב) ושיהא שמי' (הרבא) מברך (לעלם ולעלמי עלמיא).

ובכן אין מפסיקין לא בין שמי' לרבא, ולא בין רבא למברך (ראה מש"ש מג"א סק"ב ואחרונים עוד).

והנה הגר"א ועוד כתבי לענות איש"ר עד עלמיא. וי"פ לומר גם תיבת יתברך (כפשטות לשון השו"ע סס"י נ"ו). וי"א לסיים עם הש"ץ עד דאמירן בעלמא (וכמשמעות דברי הב"י וכאשר הבין מדבריו המג"א, וכ"כ השל"ה).

ואחרי שיש מחלוקת בזה - לכן כשמפסיקין באמצע הברכה או באמצע ק"ש לאיש"ר ודאי אומרים רק עד עלמיא, ועל בסתם (כשאינו עונה באמצע) יכולים לומר עד דאמרינן בעלמא, [ועכ"פ עיקר השבח הוא עד עלמיא, וז' תיבות הללו (היינו עד עלמיא) אומר בכל כוחו והשאר אומר בלחישה עם החזן עד דאמרינן בעלמא].

כשעונים אמן יהא שמי' רבא כו' - אין מחברים תיבת אמן ליהא שמי', ומפסיקין בין אמן ליש"ר, דעניית אמן קאי אלעיל, על יתגדל ויתקדש כו', ויש"ר הוא שבח אחר.

[בהא דאז"ל "העונה איש"ר בכל כוחו" ופרש"י בכל כונתו - ראה את אשר הביאו לעיל סעיף ה' ושם בהגהה פי' גאון ישראל בעל נפש החיים].

ו) **שמי' דקודשא בריך הוא לעילא מִכָּל־בִּרְכָתָא** כו' - לפמ"ש רוה"פ האי בריך הוא מחובר להלאה. **בריך הוא לעילא מן כל ברכתא** (ד"מ ורמ"א שם בשם או"ז). אבל לפמ"ש שע"ת בשם ס' הכונות האי בריך הוא מחובר ללעיל "שמי' דקודשא בריך הוא" ואח"כ מתחיל שבח אחר לעילא מן כל ברכתא כו', וכ"מ מבאור הגר"א.

ז) **תושבחתא ונחמתא** -יש מבארים "ונחמתא" תפארת והלל (כפמ"ש הכתב והקבלה שבלשון ערבי עתיק הוא לשון תפארת), ורבים מפורשים שהמכוון לזמן הנחמה המקווה, שאז יושר לו שיר ושבח חדש מהולל בתשבחות, וע"ז אנו אומרים לעילא מִכָּל־בִּרְכָתָא ושירתא תושבחתא ונחמתא - כלומר אפי' מזו שתאמר בזמן הנחמה והגאולה (וכ"מ מתרגום ירושלמי בראשית מ"ט א', ומדרש שה"ש עה"פ סמכוני באשישות, כמובא בפי' עיון תפלה בסדור הרב רא"ל גרדון ז"ל).

ח) בהקדיש ישנן עשר תשבחות : - **יתגדל**, - **ויתקדש**, - **יתברך**, - **וישתבח**, - **ויתפאר**, - **ויתרומם**, - **ויתנשא**, - **ויתהדר**, **ויתעלה**, - **ויתהלל**. והן (השבחות הללו) נאמרים בלה"ק (כמ"ש הב"י בשם אבודרהם) - שהם נגד עשר הדברות, ועשרת המאמרות שבהם נברא העולם.

ט) לאמירת איש"ר רצוי לעמוד (וראה ד"מ סק"ה).

י) רובם נוהגין לכרוע באמירת הקדיש ה' כריעות : באמירת א) **יתגדל ויתקדש**. ב) **בעגלא ובזמן קריב**. ג) **יתברך וישתבח**. ד) **שמי' דקוב"ה** ה) ובאמרית **אמן**. ויש שכתבו הכריעות באופן אחר (ראה טור נ"ב, מ"ש בשם הכלבו ובשם הפרדס וראה שו"ע או"ח נ"ו וב"ח ולבוש). וכתבו כי מחמשת הכריעות ד' מהן חובה והחמישית רשות.

The Pronunciation of the חוֹלָם Vowel

Four pronunciations of the **חוֹלָם** prevailed among *Ashkenazic* Jews in recent generations up to the time of the Holocaust: two in Eastern Europe and two in Western Europe. The table below illustrates these four pronunciations in both English and German as well as in the *Ashkenazic* pronunciation of **לשון הקודש**.

Region of Diaspora	Accent in Ashkenazi pronunciations	Accent in German diacritic	Accent in English
Poland, Austria-Hungary	*komatz chirik* – אָאִי	O^{i}	[t]oy
Lithuania, Russia	*segol chirik* – אֶאִי	Ae^{i}	[p]ay
Northern Germany, Holland	*patach shuruk* – אַאוּ	A^{u}	[h]ow
Southern Germany, Switzerland, France, Latvia, England, North America	*komatz shuruk* – אָאוּ	O^{u}	[g]o

THE FOLLOWING ARE SOME PROOFS AND OBSERVATIONS THAT THE 'חוֹלָם' IS NOT PRONOUNCED "Oʸ".

Written by Rabbi Y. Kramer - Jerusalem Israel

FIRST PROOF (The pronunciation of various גדולים)

In the ספר משנת הגר"א, the גר"א writes that the pronunciation of the חוֹלָם is a diphthong - a blending of two vowels - the קָמַץ קָטָן and the שׁוּרֵק - the sounds of which issue from the lips (which excludes the 'Oʸ' sounds completely - since the 'Y' sound comes from the palate). *(Regarding the above mentioned blending of vowels, specifically the קָמַץ קָטָן which is a תּוֹלְדָה of the חוֹלָם and is sounded from the 'lips' - and not the קָמַץ גָּדוֹל which is the אָב of the פַּתַח and is sounded from the 'throat').* The שרשי מנהג (הרב בנימין שלמה המברגר שליט"א) אשכנז writes - according to the testimony of הרב הגאון שלמה וולבא שליט"א - the Kelm Talmud Torah, as a matter of principal, pronounced the חוֹלָם as 'O^{u}'. Ullman הרב שלום testified that his רבי, הרב אליהו דעסלער, the מכתב מאליהו, who was a תלמיד in the Kelm Talmud Torah, was מקפיד until the end of his days to pronounce the חוֹלָם as 'O^{u}' both in 'davening' and in reading תורה. הרב נתן שטערן of Monsey, N.Y. testified that his grandfather, הרב הגאון יעקב קאמינעצקי זצ"ל, was מקפיד to pronounce every חוֹלָם in קריאת שמע as 'O^{u}' and not 'Oʸ'. This was corroborated by his son הרב אברהם קאמינעצקי and his daughter Rebbetzin Rivka Diskind. A ישיבה בחור once asked הרב הגאון משה פינשטיין זצ"ל the following question - his father (בעל תשובה) pronounces the חוֹלָם as 'O^{u}' and he attends a ישיבה where they all pronounce it as 'Oʸ', how should he conduct himself - should he follow his father's מנהג or pronounce it the ישיבה way? רב משה answered he should follow his father's מנהג and then added the following words "the pronunciation of the חוֹלָם as 'O^{u}' is probably the correct one". הרב זאב לעף, the רב of מושב מתתיהו in ארץ ישראל, testified that his רבי the הרב הגאון גיפטער זצ"ל, the ראש הישיבה of Telz Yeshiva, was very מקפיד to pronounce the חוֹלָם AS 'O^{u}'and not 'Oʸ', at all times and not just in קריאת שמע. He was מקפיד as well in all other 'דקדוקים' such as proper accents, etc..

SECOND PROOF (Pronunciation during קריאת שמע)

The pronunciation of the חוֹלָם as 'Oʸ' seems to be a relatively recent phenomenon - the last 150 to 200 years or so - and was due to the influence of the migrating Jews from country to country in Europe during the upheavals that occurred in the nineteenth century!! - From ספרים before that time we see that the sound of 'Oʸ' for a חוֹלָם was unknown. - for example the הרב שבתי סופר of סדור, יסוד ושורש העבודה, the באר מים חיים and others - point out how to be careful in the pronunciation of קריאת שמע - one of the points they make is to be careful to separate the attached - that is not to blend two words together *(where the last letter of the first word is the same as the first letter of the 2nd word)* such as בְּכָל | לְבָבְךָ *(one should make a very slight pause between the two words)* so that the two 'לַמֶּ"דִים' should be heard - and not as one 'לָמֶ"ד' *(if the 2 words would be said together)*. Likewise, one should make a pause between מִצְוֹתַי | אֲשֶׁר - so that the יו"ד at the end of מִצְוֹתַי *(Which is a 'y' sound)* should not make the word אֲשֶׁר, which follows it, sound like 'יַשֶׁר'. - Likewise, every conceivable combination of words in קריאת שמע, which if read without pause, would make them sound otherwise is pointed out. If the חוֹלָם were pronounced 'Oʸ' - then one ought to be careful separating like sounding letters for example וְלֹא יִהְיֶה and בְּעִתּוֹ יוֹרֶה. If בְּעִתּוֹ were pronounced as "B'eetoy" and וְלֹא were pronounced as "V'loy" - because of the 'Y' sounds at the end of those two words - they certainly would have pointed out to be careful to separate them from the words that follow them - namely יִהְיֶה and יוֹרֶה - so as not to make the two 'Y's sound as one 'Y', *(as they pointed out by all the other words where the last letters of one word would be blended with the with the first letters of the next word, and the letters would sound like one letter.)* b) וּזְכַרְתֶּם and אוֹתוֹ which if אוֹתוֹ were pronounced 'Oysoy' the 'Y' sound at the end would blend with the next word וּזְכַרְתֶּם and sound like "יוּזְכַרְתֶּם" but since its not mentioned - it is clear that the חוֹלָם was not pronounced as 'Oʸ'.

OBSERVATION!

It is strange that those who pronounce God's name (אֲדֹנָי) as "Adoynoy", have not realized a contradiction מִנַּיָה וּבֵיה - that the חוֹלָם over the דָּלֶת in God's name has the same sound as the קָמַץ-יו"ד at the of the word - that is the sound of the חוֹלָם which comes from the lips, should have the same sound as קָמַץ-יו"ד which comes from the throat and palate respectively? and are two different vowels entirely! Why should or could they sound the same?

OBSERVATION!

The usage of certain terms today should also be an indication of the sound of 'Oʷ' being retained even by those who say 'Oʸ'! For example; we wish each other a "Gut Yom Tov" - no one says "Gut Yoym Toyv". likewise, there are; יוֹרְשִׁים, רֹאשׁ הַשָּׁנָה, שׁוֹחֲטִים, רוֹצְחִים, מַזָּל טוֹב, and others.

THIRD PROOF (FROM תנ"ך)

STEP 1 - We find in all of תנ"ך that when a word begins with one of the בֶּגֶד כֶּפֶת letters if the word right before it ends with an open syllable - that is, the last sound the word makes is a vowel - then there is no דָּגֵשׁ in the בֶּגֶד כֶּפֶת letter. - i.e., in קריאת שמע- וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ. The last sound one hears in the first word is the קָמַץ- therefore, an open syllable - there is no דָּגֵשׁ in the ב in the next word. Another example - לֹא תִתֵּן - since the last sound of לֹא is a vowel (the 'Oʷ' sound) there is no דָּגֵשׁ in the ב in the next word and instead of תִּתֵּן it becomes תִתֵּן. *[If the לא is pronounced 'loy' the דָּגֵשׁ should appear in תִּתֵּן]*. This is true throughout all of תנ"ך.

(By the way the above rule is NOT applied when there is a pause [like a comma or period] between two words, i.e., 'וּלְעָבְדוֹ בְּכָל', since both first words have ta-amim that are considered a stop (like a comma) so in spite of them ending with an open syllable, the word following retains the דָּגֵשׁ- The

reason for the דָגֵשׁ, is for ease of pronunciation - it is easier to blend an open syllable with one of the above six letters when the דָגֵשׁ is removed than with the דָגֵשׁ. Therefore, if there were a pause between the two words, blending them could not be done, and the rule does not apply. Another case where it does not apply is, where it would cause a problem in pronunciation - i.e., בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ - to change the ב to a בּ in the second word and have to read the word - בְּבֵיתֶךָ is too problematic and not easy to pronounce, therefore, the דָגֵשׁ is retained and the rule is not applied.)

STEP 2 - When a word begins with one of the בֶּגֶד כֶּפֶת letters and the word right before it ends with a closed syllable - the last sound the word makes is a consonant - then the בֶּגֶד כֶּפֶת letters of the following word retains the דָגֵשׁ, i.e., מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ.

STEP 3 - The letter יו"ד ("Y" in English) functions most times as a consonant and sometimes as a vowel. It functions as a consonant for example in the words יהיה, ילד, יד etc.. It functions as a vowel - only when it follows one or two vowels - the חִירִיק or the צֵרֵי - i.e., מִי or בְּנֵי. The reason being, since the יו"ד comes from that organ of speech called the 'Palate' *(according to the ספר יצירה)*, and the two vowels - the חִירִיק and the צֵרֵי also come from the 'Palate' - they blend together, and the 'יו"ד' takes on the property of a vowel. That is why in all of תנ"ך whenever a word ends with a יו"ד the vowel before it is a חִירִיק or a צֵרֵי, it is considered an "open syllable" *(the last sound heard is 'ee' or 'ay')* - if the following word begins with one of the בֶּגֶד כֶּפֶת letters, the דָגֵשׁ is removed from those letters. i.e., וּמִי בְּנֵיכֶם, כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם and וַיְהִי בֹּקֶר (בראשית פרק א:ה,ח,יג,יט,כג,לא) and in וְהִשְׁלַכְתִּי בָכֶם (ויקרא כו:כב).

STEP 4 - When a word ends with a יו"ד and the vowel proceeding it - is not a חִירִיק or a צֵרֵי - but it is either a, קָמַץ, חוֹלָם, or שׁוּרֶק - then the יו"ד is considered a consonant. *(because the sound of the פַּתַּח the קָמַץ comes from the throat - and the sound of the חוֹלָם and the שׁוּרֶק come from the lips - there is no blending with the יו"ד which comes from the palate - it is, therefore, considered a consonant in these cases.)*. Throughout all of תנ"ך whenever a words ends with a יו"ד preceded by one of the vowels that is not a חִירִיק or a צֵרֵי and the next word begins with one of the בֶּגֶד כֶּפֶת letters, the דָגֵשׁ in the בֶּגֶד כֶּפֶת letter is retained. - *(where the יו"ד is proceeded by a פַּתַּח) מִצְוֹתַי תִּשְׁמֹרוּ (ויקרא כו:ג) and בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ (ויקרא כו:טז) and שְׂפָתַי תִּפְתָּח (תהלים נא:יז). i.e., (Where the יו"ד is proceeded by a קָמַץ) אֲדֹנָי בְּתַעַר (ישעיה ז:כ), and in אֲדֹנָי בְּיָדוֹ (דניאל א:ב). (i.e., where the יו"ד is proceeded by a שׁוּרֶק as in קְלוּי בָאֵשׁ (ויקרא ב:טו).)*
In these instances, the יו"ד closes the syllable, as it is a consonant, the דָגֵשׁ is retained in the בֶּגֶד כֶּפֶת letters that follow it.

STEP 5 - In all of תנ"ך we find - that when a יו"ד at the end of a word is proceeded by a חוֹלָם as in the word גוֹי - and if followed by a word that begins with a בֶּגֶד כֶּפֶת letter - the בֶּגֶד כֶּפֶת letter retains the דָגֵשׁ - i.e., גוֹי כְּרֻתִים (צפניה ב:ה) and גוֹי בָּגוֹי (דברי הימים ב טז:ו) and everywhere it is written גוֹי גָּדוֹל (numerous places - one example - (דברים ה:ז), the גִּמֶ"ל in גָּדוֹל always has a דָגֵשׁ. Other examples - הוֹי כָּל (ישעיה נה:א), and הוֹי בָּנִים (ישעיה ל:א).
Whereas - in all of תנ"ך we find - any word that ends with just a חוֹלָם and is followed by a word that begins with a בֶּגֶד כֶּפֶת letter then the דָגֵשׁ is always removed from that בֶּגֶד כֶּפֶת letter. This shows that a word ending in a חוֹלָם is an 'Open Syllable' and a vowel. - In דברים יג:ה there are four words that end with a חוֹלָם followed by four words that begin with a בֶּגֶד כֶּפֶת letter ת not תּ the דָגֵשׁ was removed - because it followed an 'Open Syllable' word. We see clearly that a חוֹלָם at the end of a word is an 'Open Syllable'. We see from above that a word that ends with a יו"ד following a חוֹלָם closes the syllable. This is in all of תנ"ך!

CONCLUSION!

It is therefore clear, from above, that whenever one pronounces a חוֹלָם as an "O*y*" he is adding a ר"ל, יו"ד, to a word which does not belong. Therefore, when one pronounces God's name as "A-DOY-NOY", he is adding a יו"ד - no different from adding any another letter for instance "A-DO-B-NOY" or "A-DO-G-NOY" which has no קְדוּשָׁה whatsoever. *(It is no different from the מַחֲלָה [sickness] which is frequently heard, people saying God's name as "adEE-noy" [changing the חוֹלָם to an 'ee'] or "ad'noy" [omitting the חוֹלָם completely] or "adono" [omitting the יו"ד at the end of God's name] all of which also have no קְדוּשָׁה whatsoever).* Therefore, it would seem that any ברכה said with 'A-DOY-NOY' *(or "a-dee-noy" or "ad'-noy")* has no קְדוּשָׁה and no אָמֵן should be answered. *(It would probably be an "אמן יתומה".)* Furthermore, it would seem that one who pronounces God's name with an 'O*y*' has never made a ברכה, nor has been יוצא מצות קריאת שמע. In the בית המדרש of the חזון איש, if a ש"ץ (in שמונה עשרה) ended the ברכה of השיבה שופטינו with "מלך אוֹהֵב צדקה ומשפט" *(אוֹהֵב instead of אוֹיֵב)* - it is well known, *(and brought in a number of ספרים)* that the חזון איש would not answer אמן.

Some people wish to be מלמד זכות quote the מדרש in שיר השירים רבה on the פסוק, "ודגלו עלי אהבה" - the מדרש seems to indicate that any mistake in wording or pronunciation is acceptable to God. - ספר הטעמת מלים הקדושות (הרב אברהם י הופמאן שליט"א) states, "After a lengthy discussion regarding the above מדרש concludes *(with the corroborating testimony from הרב ש. גרינעמאן - that the חזון איש agrees)* that the מדרש is only discussing a case of (1) an עם הארץ, (2) a תינוק, (3) an אונס, and (4) there is no one to learn from, - only in such cases is there a special 'Love' from God for their efforts and intentions - but the מצוה is still not considered fulfilled."

But why look for הֶתֵּרִים? In a מדרש (שיר השירים), one can see the seriousness of proper pronunciation. In גמרא מגילה (דף כד:) (רבי יהודה הנשיא) רבינו הקדש castigated רבי חייא telling him that whenever he comes to the פסוק (ישעיה ח:יז) "וְחִכִּיתִי לד" *(And I will wait for God)* he is being מְגַדֵּף and מְחַרֵף *(He has reviled and blasphemed God)*. רש"י explains that רבי חייא pronounced a ה instead of a ח *(not unlike our difficulty in America with this sound -since there is no ח in English)*, - instead of saying the word וְחִכִּיתִי with a ח *(And I will wait for God)*, he said וְהִכִּיתִי with a ה *(And I will smite God)*. תוספות point out - it was not impossible for רבי חייא to vocalize a ח, but if he concentrated with difficulty, he could pronounce it. Now we can be sure that רבי חייא had the proper כַּוָּנָה when he said the word וְחִכִּיתִי - still רבינו הקדש castigated him in the strongest terms. (In spite of the fact that it was רבי חייא's מסורה).

How careful must one be in pronunciation - it may lead to גידוף & חירוף, חס ושלום. *(Like saying בַּל גבורות (no powers) instead of בַּעַל גְּבוּרוֹת (Master of mighty acts), or in [שירת הים] וַיִּרוּ העם (the nation shot at ...) instead of וַיִּירְאוּ הָעָם (the nation feared God)*. etc., etc...

Some people point out that it is unnecessary to be careful in the pronunciation of the words or letters in קריאת שמע since we rule in accordance רבי יוסי in (פרק ב' משנה ג') ברכות, which states "if one reads *(קריאת שמע)* and is not meticulous in its letters - רבי יוסי says one has fulfilled one's obligation. The (סימן סב, א) משנה ברורה, explains רבי יוסי differently way. *(After seeing the above משנה ברורה, one should be careful to pronounce the ה in the word יְבוּלָה in order to fulfill ones obligation).*

It would be appropriate at this time to point out that the (צַוָּאָה סימן ב') 'יסוד ושרש העבודה' states that the long and bitter גלות is due to the fact that since Jews do not pronounce the letters, vowels and דָּגֵשִׁים correctly during davening, and that such flawed prayers do not accomplish anything in the upper worlds.

אֲדֹנָי

משנה ברורה אורח חיים סימן ה׳ סעיף קטן ב׳:

בנקודת אדני דהיינו מאלף בחטף פתח אבל לא בפתח לבד או בשב״א לבד והד׳ בחולם והנון בקמץ וידגיש היו״ד שתהא ניכרת יפה רק בכונה יכוין לשם הוייה.

There are various **מנהגים**, how to pronounce the **שם השם**.

American / Sephardic Pronunciation British / German Pronunciation

Ah**do**noy/A**do**nai [Short 'O' Sound] Ah**dau**noy/Ah**dou**noy [Long 'O' Sound]

Rav Shimon Schwab **זצ״ל**[1] writes, "the most important word in all of our **תפילות** is the Name of **הקדוש ברוך הוא**. In place of the Ineffable Name, which is written **י־ה־ו־ה**, we use **אדני** (my Master), the plural of word **אדון** with the first person singular pronominal suffix. This word is written with a **חולם**, which can be pronounced differently, depending on individual **מנהגים**. However, it is certainly not pronounced "EE." Consequently, the often-mispronounced word "ah**dee**noy" **׳אֲדִנָי׳** (or "ah**d'**noy" **׳אֲדְנָי׳**) are ***not*** the Name of **הקדוש ברוך הוא** and are totally meaningless. The use of this word for **שם הקדוש** is a travesty, and those who pronounce it this way should be corrected."

The **פתח** under the **א** is a **חטף פתח**. **חטף** comes from the word **לַחֲטוֹף** "to cut off". Therefore, the accent is <u>not</u> on the first syllable (**אֱמֶת, אַהֲרֹן**). To accent the second syllable in **הרב יעקב עמדין**'s opinion may be considered **׳חירוף וגידוף׳** and moreover according to the **נודע ביהודה** it is simply incorrect. It is deplorable that there are **חזנים** who insist upon accenting the second syllable, and feel that the melody demands this pronunciation, as if the melody rather than the **הלכה** were the standard.

The accent is, therefore, on the <u>last</u> syllable.

״אבל בשם הנכבד למה יגרע שם אבינו מלבוא בו הטעם כמשפטו הלא הנו״ן נקודה בת״ג ונח נראה ולית כאן ספיקא שהטעם מלרע ולא שמענו מעולם שום פקפוק בדבר זה וכל המשנה אינו אלא טועה והמחזיק במחלוקת ועומד על דעתו לקרות מלעיל הוא עצמו מלרע וידו על התחתונה.״

שו״ת נודע ביהודה, (או״ח מהדורא קמא, ס׳ ב׳)

1. חֲנַנְיָה בֶּן אֲחִי רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה (משלי י׳:ז) אָמַר לָהֶם נָבִיא לְיִשְׂרָאֵל, בָּשָׁעָה שֶׁאֲנִי מַזְכִּיר צַדִּיק עוֹלָמִים, אַתֶּם תְּנוּ בְּרָכָה. (גמ׳ יומא לז.)

הטעמים בספרי איוב, משלי, תהלים

from "The PSALMS" with commentary by מורינו הרב שמשון רפאל הירש זצ"ל

The accents used in the Book of תהלים deserve to be given just as much consideration with respect to their relevance in its interpretation as the accents which are employed in the other books of the Scriptures. However, it must be understood that in part they have a different value and are designated by other names in the Books of תהלים, משלי and איוב (**ספרי א מ ת**) than in the remaining books. We, therefore, present here a list of the accents occurring in the **ספרי א מ ת**, which is based on the one included in the edition of 1825 by Heidenheim.

THE TWELVE 'SEPARATING' ACCENTS

אֹ פזר, as in: **כי אין בפיהו** (תהלים ה:י).

בֶ מהפך לגרמיה, as in: **לא אל** | **כִי** (תהלים ה:ה).

גֻ| אזלא לגרמיה, as in: **שפטני** | **לדוד** (תהלים כו:א).

דִ רביע גדול, is distinguished from the רביע קטן by its greater separating effect and sometimes also transforms שוא into a vowel, as in: **כי רשעים יאבֵדו** (תהלים לז:כ), or in: **נרננה בישועתך** (תהלים כ:ו).

הִ רביע קטן, has a lesser separating effect and is always followed by a עולה ויורד, as in: **אספרה אל חֹק** (תהלים ב:ז).

וֹ צינור, is a זרקא which is always placed at the end of a word when the stress is on the next to the last syllable, as in: **כסום כפרדֹ** (תהלים לב:ט), or as in: **פחדו פחדֹ** (תהלים נג:ו). It must be distinguished from the 'joining' צינורית, which occurs together with מרכא or מהפך and precedes the stressed syllable, as in: **אל יֹבושו בי קויך** (תהלים סט:ז). In this פסוק **יֹבושו** is צינורית and **קויך** is צינור. In monosyllabic words צינור is placed at the end and צינורית at the beginning of the word. **מי זה מלך** (תהלים כד:ח) is accented with a צינורית.

זֻ עולה ויורד, is the accent which has the greatest effect in separating parts of sentences from each other. Its value in this respect is the same as that of the אתנח in the other books of תנ"ך. In fact, the אתנח in the **ספרי א מ ת** is weakened in its effect when preceded by an עולה ויורד, e.g., in תהלים א:א,ג. The עולה ויורד consists of a מרכא *underneath* the stressed syllable and of a מהפך *above* the preceding syllable, as in: **מהרה הצֵילֵנו** (תהלים לא:ג), **בחֶסדֶך** (ibid. 8), **יכַלכֵלֶך** (תהלים נה:כג). In case of a monosyllabic word, or when in a two syllable word the מרכא is placed underneath the first letter, then the מהפך is placed at the end of the preceding word, as in: **אבפרה אל חֹק** (תהלים ב:ז), **פלגי מֵים** (תהלים א:ג). When such a word itself takes no accent, as in the examples just cited, then the מהפך takes the place of a מקף.

חֲ דחי, is a טפחא which appears always at the beginning of a word in front of the initial vowel, even if the latter is not stressed. It must be distinguished from the טפחא, which is always found on the stressed syllable, is called טפחא מאילא and serves in a connecting function. The accent in **וְעלהו לא יבול** (תהלים א:ג) is a דחי, whereas **וכֹל אשר יעשה** (ibid.) is accented with a טפחא מאילא. In all monosyllabic words containing the vowels חולם or שורק the דחי must always be placed in front of the first letter, as underneath it, it would be a טפחא מאילא. In **עֹז לעמו** (תהלים כט:יא) it is דחי, but in **אך טֹוב** (תהלים עג:א) it is טפחא מאילא.

טֶ אתנח, has a separating effect only (as in the other books of תנ"ך) if it is not preceded by an עולה ויורד in the same sentence, e.g., in תהלים א:ד,ה,ו (Cf. ז above).

יִ רביע מוגרש, the רביע is always placed on the stressed syllable and the גרש on the first letter, as in: **יבושו רשעים** (תהלים לא:יח), or as in: **ממצוקותיהם** (תהלים קז:ו). However, if the first letter is also stressed, then רביע and גרש are placed together above it, as in: **עֵל יתר** (תהלים לא:כה).

יֹאֶ שלשלת גדולה, is always followed by a vertical line, which is similar to a פסק, in order to distinguish it from the שלשלת קטנה, which belongs to the group of 'joining' accents. In **לדר** | **ודר** (תהלים פט:ב) it is a של' גדולה, whereas in **מלאך ד'** (תהלים לד:ח) it is a של' קטנה.

יִבְ סילוק, is a סוף פסוק which closes a sentence as in the other books.

THE NINE 'JOINING' ACCENTS

אֶ מהפך, is sometimes found in connection with צינורית in order to distinguish it from מהפך לגרמיה, as in: **קומה** | **הושיעני** (תהלים ג:ח).

בֶ מרכא, is sometimes found in connection with צינורית in order to distinguish it from עולה ויורד, as in: **גאין** (תהלים י:ג).

גֶ אזלא, -

דֶ מונח, is found underneath a letter and is called שופר הולך מלמטה.

הֶ עילוי, is found above a letter and is also called שופר הולך מלמעלה.

וֶ ירח בן יומו, is also called גלגל.

זֶ טפחא מאילא (Cf. דחי).

חֶ צינורית, occurs only in connection with מהפך and מרכא and always precedes them so as to mark them as joining accents (Cf. א and ב). It may be distinguished from the 'separating' צינור by its position (Cf. ibid.). When a צינורית occurs with two monosyllabic words, which by rights should be connected with a מקף, a צינורית is always placed above the beginning of the word which precedes the one accented with a מהפך or מרכא and thus takes over the function of a מקף, as in: **כי הוא אלדינו** (תהלים צה:ז).

טֶ שלשלת קטנה, is never followed by a vertical line.

All the remaining accents which occur in the other books of תנ"ך, but are not enumerated in the foregoing, are not found in the **ספרי א מ ת**, except in the introductory and concluding פסוקים of the Book of איוב.

A Brief History of German Jews in Chicago, Illinois

1832 The first Jew, **Morris Baumgarten**, arrives in Chicago.

1837 The City of Chicago, with its five thousand inhabitants, is incorporated as a city.

1840 **Morris Baumgarten** is followed by **Isaac Ziegler**, the brothers **Benedict** and **Jacob Shubert** and **Phillip Newburgh**. The following settle in Chicago between the years 1840 and 1844: **H. Fuller**, **Jacob Fuller**, **Marx L. Mayer**, **Rosbach**, **Isaac Engle**, **B. Stern**, **A. Frank**, **Marcus Peisser**, **Levi Rosenfeld**, **Jacob Rosenberg**, **Morris Einstein**, the brothers **Julius**, **Abraham** and **Moses Kohn**, **James Marks**, the two brothers **Benjamin** and **Henry Meyer**, and **Mayer Klein** the first Chazzan in Illinois.

1845 Religious services are held for the first time in the Jewish settlement of Chicago, on **Yom Kippur**, in a small room above a store on Wells and Lake streets. The following persons are present: **Benedict Shubert**, **Jacob Rosenberg**, **S. Friedheim**, who live at Pigeon Woods, west of Elgin, Illinois, the Bavarian brothers **Julius**, **Abraham**, **Morris** and **Mayer Kohn**, who had come to Chicago from New York City. **Harry Benjamin**, **Philip Newburgh,** and **Mayer Klein**. The last two officiate as chazzonim.

Jewish Burial Ground Society founded - the first Jewish organization in Chicago.

1846 The second public services are held on **Yom Kippur**, also in a private room, above the store of **Messrs. Rosenfeld & Rosenberg**, 155 Lake Street. The chazzonim this time were **Philip Newburgh** and **Abraham Kohn**. Not many more persons are present at this service than at the first. A **Jewish cemetery** is established near Lake Michigan just north of North Avenue, within what is now known as Lincoln Park.

1847 **Kehillas Anshe Mayriv** - Congregation of The Men of The West - the first Jewish congregation in Chicago and possibly the Midwestern United States, is founded. The Kohn brothers, they had left their widowed mother Dila in New York. Mrs. Kohn would come only if she could be provided with kosher meat. Her sons hire a schochet from New York City, **Rabbi (Reverend) Ignatz Kunreuther**. **Rabbi Kunreuther** (1811-1884), was born in Gelnhausen near Frankfurt-on-the-Main. The son of Rabbiner [Naftoli] Hirsch Levi Kunreuther, the last rabbi of Gelnhausen and head of the town's large yeshiva. While he was not an ordained rabbi, he was a chacham, a learned man. He was the schochet, chazzan, Torah reader, teacher, and Minister of congregation. He is an upright and kindly character, well-versed in Talmud and Hebrew lore. He conducts the services at **K.A.M.** in accordance with the strict observances of Orthodoxy. **Rabbi Kunreuther** assembles the first Beth Din in the city. The rabbi's residence and the **K.A.M.** synagogue are spared from destruction by the Chicago Fire of 1871, while on the other side of the street, and north of it are completely burnt. **Rabbi Kunreuther** insists that his prayers (in accordance with Minhag Ashkenaz) saves that side of the street.

Abraham Kohn (1819-1871) born in Moenichsroth, Bavaria, Germany, becomes the leader of the Chicago Jewish community and serves as **K.A.M.**'s vice president and third President of from 1853 to 1856. He is an enthusiastic advocate of establishing a Rabbinical College in the United States. Abraham fights the battle of conservative Judaism against modern Reform. Not less attractive is the other side, the gentler side of his character: his detestation of human slavery. These two qualities are complimentary.

1849 The lot on Clark Street, between Adams and Quincy, is leased by **K.A.M.** for the erection of a permanent synagogue.

The first Jewish wedding in Chicago occurs, between **Jacob Rosenberg** and **Hannah Reese** (of the Michael Reese family).

1850 Chicago obtains its first Jewish Teacher, "Lehrer" **Leopold Mayer**. His first position is in Chicago as a private teacher of German and Hebrew. **Mr. Mayer** at once becomes a power force and uses his influence to reform Judaism in Chicago. He makes it possible for later friends of reform, to

establish the "Jüdischer Reformverein." It was this influence, which induces **K.A.M.** to entrust the instruction of its children to a progressive man like teacher **Godfrey Snydacker (Gottfried Schneidacker)**. Born in Westphalia, Germany. **Mr. Snydacker** receives an excellent education in the national schools. It is expected that he will teach the children in his new way and imbue them with his new thoughts of Judaism. He is a man of modern education and progressive ideas. His engagement is quite a step for a congregation, which is until now has been strictly Orthodox. For three years he is preacher of **K.A.M.**, and also teaches the day school in connection with the Congregation. When Sinai Congregation is formed in 1858, Mr. Snydacker becomes a member and is on several occasions, its presiding officer.

1851 **Kehillas Anshe Mayriv** builds its first Jewish house of worship, on Clark Street between Adams and Quincy, now the site of the Kluczynski Federal Building. The synagogue also houses the first mikveh (ritual bath) in Chicago.

At **K.A.M.** from the start, **Minhag Frankfurt**, the rituals of the Jews from Frankfurt am Main, is adopted, "but it does not take long before demands are made for a more 'reformed' ritual and more 'modern' services for the synagogue. The leaders of the congregation gradually yield and grant a few concessions from time to time. Piyutim and Selichos are first abolished, then prayers are sung in the vernacular of the country, the organ is introduced and then a few more such 'slight reforms' are adopted. The kosher dietary laws though, are still strictly adhered to by most of the members of the congregation, and they, therefore, still require the services of a Schochet."

1852 Twenty Jews from Posen, Germany have become discontented enough to break off from **K.A.M.** (partly because of the majority of its members originating from Bavaria it has become known as the "Bayerische Shul") and found Chicago's second Jewish congregation, **Kehillath B'nai Shalom** which is more Orthodox and practices **Minhag Polin** as well as cultural differences between Eastern European and German immigrants, leads to creation of this new congregation.

1853 **Rabbi Kunreuther** sits on a Bais Din with a lay person **Samuel Straus**, as well as **Rabbi Isador Kalisch** (1816-1886), who journeys from Cleveland, Ohio to be the necessary third. The rabbinical court on which they sit had been convened to perform the conversion of **Caroline Hamlin** of Ohio, who marries (**Colonel**) **Marcus Spiegel**, a young Chicago Jew whose father **Moses Spiegel**, teaches in **K.A.M.**'s religious school. **Colonel Spiegel** one of the highest-ranking Jewish officers in the Union Army during the American Civil War is mortally wounded during the Red River Campaign on May 4, 1864. His brother **Joseph Spiegel** founds the famous Spiegel Catalog in 1865.

Rabbi Kunreuther severes his connection with **K.A.M.** when his 'extreme' Orthodox views compel him to resign rather than to submit to innovations in the ritual. However, according to one document, he is expelled. Later in life, **Rabbi Kunreuther** engages in real estate and loans, in which he is very successful. **Mr. Snydacker** is then appointed president of the congregation and engaged by the congregation as Torah reader and teacher.

1859 **K.A.M.** establishes an all-day school and Sunday school.

1861 The question or ritual is still agitating the minds of the members. Resolutions are adopted in one meeting and reconsidered in another. **Minhag Hamburg** is proposed by one group, the **Merzbacher** Reform Prayer-Book by another. As a compromise **Minhag Frankfurt** is briefly reintroduced, and again discarded. The reform element of the congregation is by now restless and dissatisfied, and the conservative element unyielding and persistent. Towards the close of 1861 twenty-six members secede **K.A.M.** and form a new organization under the name **Sinai Congregation**. **Rabbi Kunreuther** is succeeded in the pulpit by **Rabbi Liebman Adler** (1812-1892), born in Lengsfeld, near Eisenach, Saxe-Weimar, Germany, a position he occupies continuously, with the exception of 1872-1876, until his retirement in 1882. **Rabbi Adler** was

educated by prominent Hebrew scholars, including his father and the father of **Rabbi Kunreuther**. **Rabbi Adler** is an exceedingly modest and unassuming man. His congregation soon learns that he is a staunch abolitionist, but also equally strong on the need for reconciliation after the Civil War. He abhors every kind of polemic, every expression of unkindness. In his religious views he is conservative: yet his conservatism does not prevent him from feeling the necessity to introduce, to a moderate extent, some reform in the liturgy of his congregation and in the ceremonial life of his people.

1864 **Kehillath Bnai Shalom**'s first synagogue is built on Harrison Street and Fourth Avenue. (In 1906, **Kehillath B'nai Shalom**, Chicago's second Jewish congregation, merges with **Temple Isaiah Israel**.)

1870 **Rabbi Aaron J. Messing** (1840-1916) born in Argenau, Germany becomes **Kehillath B'nai Shalom**'s first rabbi. He is the son of a well-known Hebrew author, **Rabbi Joseph Messing**. He leaves the congregation for three years, assuming the pulpit of Congregation Sherith Israel in San Francisco. His understanding is that the synagogue is Orthodox. **Rabbi Messing** does not know that there are important elements within the congregation that favor modest reforms in the practices of the Congregation. One of those reforms concerns mixed seating. Sometime before, they have abolished separate seating. To what extent **Rabbi Messing** knew of the situation is indicated in a letter: "I will have a lot of work to do in order to lead them on the right track back to Torah Judaism." He returns to Chicago in 1873, and remains until 1876, when the second Chicago fire leaves the Congregation without a rabbi or a home. He then returns to San Francisco and serves Congregation Beth Israel with grand success from 1877 to 1890. The congregation is at this time more in tune with his Orthodoxy. In 1890, **Rabbi Messing** returns to Chicago for the third time, and resumes his ministry here. He is Chicago's first brilliant Jewish public orator.

1871 A fledgling minyan of Austro-Hungarian Jews rents space in an assembly hall at the corner of Peoria and Ohio Streets. **Gemeinde Rodef Sholom**—the first to meet in Chicago after the Great Fire—is born.

1872 **Gemeinde Rodef Sholom** purchases the wood frame of an old Norwegian Lutheran church on the corner of Huron and May Streets. The synagogue then moves the structure to land it has purchased, on the corner of Huron and Peoria Streets. Shabbos morning services are held in the Orthodox tradition with leadership largely provided by the **Rabbi Ignatz Kunreuther** who walks a considerable distance from his home on Harrison Street and Fourth Avenue, to officiate at the minyan. **Rabbi Kunreuther** officiates there for approximately one year. At this time, the congregation is composed entirely of German-speaking immigrants from Central Europe, mainly from Bohemia, Silesia (a region comprising parts of Germany, Poland and Czechoslovakia), and Austria-Hungary, with several additional members from central Germany. The liturgy and ritual practice are derived in large part from the services at older Central European synagogues, and the Divrei Torah are delivered in either Hebrew or German.

1873 **Rabbi Dr. Herman Eliassof** (1849-1918) born in Vilna, Lithuania, arrives in Chicago. With a highly favorable recommendation from **K.A.M.**'s German Reform Rabbi **Reverend Dr. Michaelis Machol** (1845-1912), **Dr. Eliassof** is hired and installed as the first official rabbi of **Rodef Sholom**. He possesses a good Rabbinic training, and has mastered the Hebrew, English, and German languages. He goes on to teach both Hebrew and German. He does not occupy the pulpit for long. He also becomes the Principal of the Sabbath School of **K.A.M.** in 1897. Early in the twentieth century, the congregation changes its name to **Temple Beth-El** and becomes a Reform congregation.

Congregation Anshe Emet is founded. It is the first synagogue since 1852 begun by German Jews, which is not established as a Reform but a Conservative congregation.

A Brief History of German Jews in Chicago, Illinois

1895-1896 **Isaiah Temple** is organized, and **Temple Israel** is organized in 1896.

1874 **K.A.M.** officially becomes a Reform congregation.

1906 **Temple Israel** merges with **Kehillath B'nai Sholom**, the second oldest Jewish congregation in Illinois. **Temple Isaiah** merges with **B'nai Sholom Temple Israel**; the merged congregation takes the name **Temple Isaiah Israel**.

1936 [North Side] The **Sport Center of Jewish Youth** is established as a sports and social club on Chicago's North Side by Jewish refugees of Nazi persecution, who come to Chicago from Germany and Austria in the mid 1930's. They are followed by Holocaust survivors from Europe, Australia, China, Cuba and Latin America. The **Sport Center of Jewish Youth** later evolves as the **North Center of Jewish Youth**. In 1946, the first full time rabbi, **Rabbi Davin Schoenberger** (who performed the marriage of Anne Frank's parents) suggests, the name be changed to **Temple Ezra**. In 1962, **Temple Ezra** joins the United Synagogue of America and in 1967, the congregation changes its name to **Ezra Congregation** in order to formally identify with the Conservative Movement.

[South Side] The **Jewish Center** also begins with the arrival of refugees of Nazi persecution, young and old, who come to Chicago from Germany and Austria in the mid 1930's and by Holocaust survivors who arrive from Europe, Australia, China, Cuba and Latin America after World War II. The **Jewish Center** negotiates with **Sinai Congregation** to conduct separate services for the High Holy Days. In 1939, another group of unaffiliated newcomers forms Conservative Friday evening services. The group is incorporated by the State of Illinois in 1945 under the new name of **Habonim**. In 1946, both south side groups merge under the name **Habonim Jewish Center** and **Rabbi Bernard Wechsberg** is appointed its spiritual leader. In 1960, **Habonim** joins the United Synagogue of America.

1971 **K.A.M.** and **Temple Isaiah Israel** merge.

1973 **Ezra** and **Habonim** merge and become **Congregation Ezra-Habonim**.

1997 **Congregation Ezra-Habonim** splits into two segments, one segment of the congregation, merges with **Niles Township Jewish Congregation** and its synagogue building is sold. The remaining members form **Congregation Ezra-Habonim, the Rogers Park Conservative Synagogue** which shares the facilities of **Temple Menorah.** They remain an independent synagogue until their merger with **Ner Tamid Congregation.** In 2007, **Ner Tamid - Ezra Habonim Congregation** merges with the **Egalitarian Minyan of Rogers Park**. The congregation currently rents space within the **Chedar Lubavitch Girls School**.

2010 **Kehillas Ashkenaz Chicago** is founded by **Rabbi Rallis Wiesenthal**. **Kehillas Ashkenaz Chicago** holds monthly prayers services, in the **Temple Menorah** building. It is founded as a vehicle for Jews of German ancestry, to explore their rich traditions and customs.

2012 **Kehillas Ashkenaz Chicago** becomes the **Minhag Ashkenaz Minyan** and now meets monthly in **Congregation Knesset Israel Nusach Sefard of West Rogers Park**'s Beis HaMedrash. The first minyan occurs on January 6, 2012 at **K.I.N.S.**, where the following people are in attendance:

Mara D'Asra, Rabbi Leonard Matanky
Rabbi Rallis Wiesenthal
Rabbi Moshe Kahn
Rabbi Aaron Jacoby
Chazzan Mattan Meital
Dr. Edward Loew
Dr. Jordan Pollack
Mr. Mitchell Goldberg
Mr. Barry Goldberg
Mr. Mark Lebovitz
Mr. Neil Harris
Mr. David Bier
Mr. James Mainzer
Mr. Yitzi Cohen

בע״ה

בית תפלת ק״ק האמבורג פ. ר. ח.

יום הכפורים תרפ״ז לפ״ק.

זמני התפלות.

מנחה ערב יום כפור	30	2
עטיפת טלית	30	6
כל נדרי	40	6
שחרית	55	6
קריאת התורה	—	11
מוסף	50	11
קריאת התורה	15	3
מנחה	45	3
נעילה	40	5
שמות	13	7

סדר הסליחות.

שחרית:

אָמְנָם אֱלֹקֵי עוֹלָם. תְּגֹרַת יָד. אַל נָא תִּיסַר.
ה׳ אֱלֹקֵי רַבַּת. אֱמוּנִים בְּנֵי מֵאַמִּינִים. פִּזְמוֹן:

מוסף:

אֵךְ אֶשָּׂא. אָבֹס מִזִּבַּח. אֲנִי הוּא הַשּׁוֹאֵל. אֲרִיאֵל
מְהֵיוֹתוֹ. ה׳ אֱלֹקֵי רַבַּת. פִּזְמוֹן:

מנחה:

אֵזוֹן תַּחַן. מַשְׂאֵת כַּפַּי. אֵיכָכָה אֶכְּצֹעַ פִּי. ה׳
אֱלֹקֵי רַבַּת. אֱלֹקִים אַל דָּמִי. פִּזְמוֹן:

Druckerei Louis Golde, Frankfurt a. M.

בע״ה

באד הומבורג פ׳ ד׳ ה׳.

יום הכפורים תרצ״א לפ״ק

ערב יום כפור זמן איסור אכילה ומלאכה 50 5

זמני התפלות:

מנחה ערב יום כפור	—	2
עטיפת טלית	10	6
כל נדרי	15	6
שחרית	45	6
קריאת התורה	—	11
מוסף	45	11
קריאת התורה	10	3
מנחה	30	3
נעילה	20	5
שמות	42	6

סדר הסליחות:

שחרית:

אנה השם. אמונים בני מאמינים. פזמון:

מוסף:

אך אשא ראש. אני הוא השואל. ד׳ אלקי רבת. פזמון:

מנחה:

משאת כפי. ד׳ אלקי רבת. אלקים אל דמי. פזמון:

Druckerei Louis Golde, Frankfurt a. M.

[1]Above the entrance of the Bad Homburg's former Jewish school are inscribed the words:

My Family Customs, Memoirs and Traditions

Many years ago מורינו הרב המבורגר שליט"א gave me the following sage advice; "Write down your family traditions!" In this way, you will create a written record to pass down to the coming generations. No matter at what observance level you currently find yourself or how limited your recollection of your traditions are, time will only make those memories all the fainter! I encourage you to utilize these last few pages of the siddur to begin the process. (I categorized my family customs and traditions in the following manner;ימי חול, שבת, יום טוב, ימים נוראים etc..)

1. אָמַר רְבִי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בְּשָׁעָה שֶׁיָּרַד מֹשֶׁה מִלִּפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּא שָׂטָן וְאָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, תּוֹרָה הֵיכָן הִיא?... הָלַךְ אֵצֶל מֹשֶׁה, אָמַר לוֹ תּוֹרָה שֶׁנָּתַן לְךָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵיכָן הִיא? אָמַר לוֹ, וְכִי מָה אֲנִי שֶׁנָּתַן לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא תּוֹרָה? אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, מֹשֶׁה בַּדַּאי אַתָּה? אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, חֲמוּדָה גְנוּזָה יֵשׁ לְךָ שֶׁאַתָּה מִשְׁתַּעֲשֵׁעַ בָּהּ בְּכָל יוֹם, אֲנִי אַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמִי? אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, הוֹאִיל וּמִיעַטְתָּ עַצְמְךָ, תִּקָּרֵא עַל שִׁמְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי' וגו'". (גמ' שבת פט.)

נשלם הסדור: בעזרת אלוה על כל אלהים:

לסדר ולפרט בשנת: **שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ** לפ״ק:

••

••

על ידי הפועל העומק במלאכת הקודש באמונה

הרב שלמה הירץ בן ר׳ משה וויעזענטהאל יצ״ו:

Rabbi Rallis Hermann Wiesenthal

עיר אבותי ק״ק באד הומבורג פ׳ ד׳ ה׳ במדינות אשכנז:

לעת עתה מלאכת הקודש בק״ק שיקגו אילינוי בארצות הברית:

[1] 'סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם:'

(קהלת יב:יג)

תם ונשלם תהלה לאל בורא עולם:

1. אָמַר רְבִּי חֶלְבּוֹ אָמַר רַב הוּנָא, כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם דְּבָרָיו נִשְׁמָעִין, שֶׁנֶּאֱמַר: '**סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא**' וגו'. מַאי '**כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם:**'? אָמַר רְבִּי אֶלְעָזָר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לָא נִבְרָא אֶלָּא בִּשְׁבִיל זֶה. רְבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר, שָׁקוּל זֶה כְּנֶגֶד כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ. רְבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר, וְאָמְרֵי לָהּ רְבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן זוֹמָא, כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְצַוּוֹת לָזֶה. **(גמ' ברכות ו:, שבת ל:)**

DIMUS • PARRHESIA • PRESS

Dimus Parrhesia Press is a *libre* Open Access independent publishing house dedicated to printing new and historical works of Jewish magic and myth, liturgy and theurgy, folklore and fantasy, smuggled from across the River Sambatyōn.

דִּימוּס δῆμος

dimus ≈ short for *dimosia*,
a Commons, open to everyone

פַּרְהֶסְיַא παρρησία

parrhesia ≈ bold, honest, open speech

נתנה תורה דימוס פרהסיא במקום הפקר, שאלו נתנה בארץ ישראל, היו אומרים לאומות העולם: "אין להם חלק בה." לפיכך נתנה דימוס פרהסיא, במקום הפקר, "וכל הרוצה לקבל יבא ויקבל."

The Torah was presented *dimus parrhesia* in a *maqom hefqer* (a place belonging to no one). For had it been given in the land of Yisra'el, they would have had cause to say to the nations of the world, "you have no share in it." Thus was it presented freely open to the public in a place belonging to no one: "Let all who wish to receive it, come and receive it!"

~*Mekhilta de Rebbi Yishmael* on Exodus 19:2, *Baḥodesh*, ch. 1

http://dimus.parrhesia.press